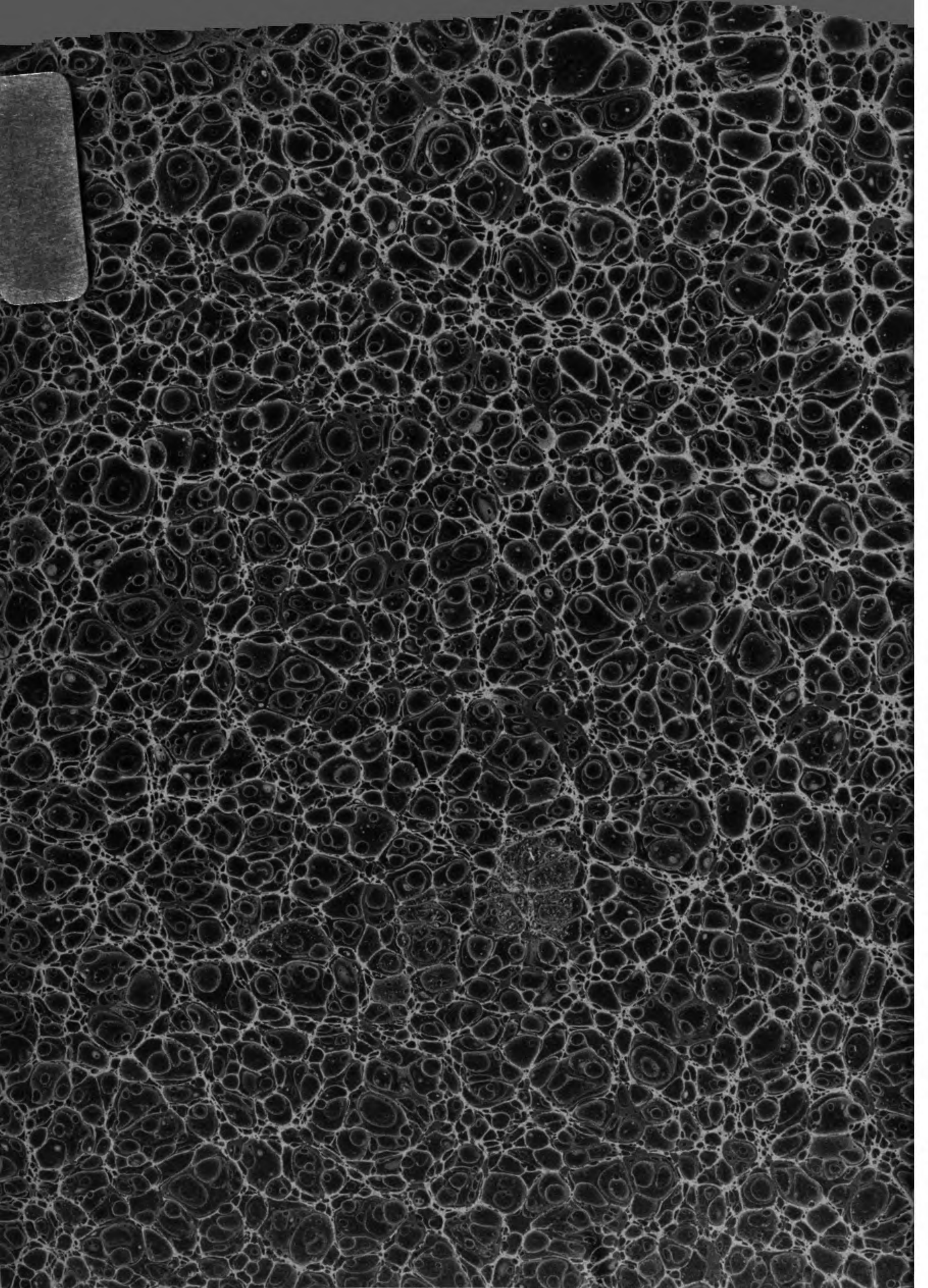






UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1869.

UPSALA
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)



UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1869.

UPSALA.
AKADEMISKA BOKHANDELN.
(C. J. LUNDSTRÖM.)

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1869.

THEOLOGI.

Mattei evangelium i sitt sammanhang,

såsom grundläggning för bibelläsning, kristendomsundervisning och predikan.

Akademisk afhandling,

af

HERMAN WILHELM ULFF.

Upsala
Edqnist & Berglund 1869.

Mattei evangelium i sitt sammanhang,

såsom grundläggning för bibelläsning, kristendomsundervisning och predikan.

Af

Herman Wilhelm Ulff.

Inledning.

Den som vill bygga bör begynna med grundläggningen, om han icke redan har en fullgod grund att bygga på. Kännedom om sammanhanget i en sammanhängande skrift är grundläggande för en sann insigt i det enskilda. Äro de bibliska skrifterna eller några af dem sammanhängande arbeten, så gör man derföre väl att bygga sin insigt i desamma på grunden af kännedom om deras sammanhang. Man löper eljest fara att bygga på en i någon mån otillräcklig grund, att mer eller mindre bygga osäkert.

Hvad angår användningen af Mattei evangelium isynnerhet för *bibelläsning*, *kristendomsundervisning* och olika *homiletiska* ändamål, åsyfta de arbeten [1]), som härmed offentliggöras, att i ett afseende förbättra grundläggningen. Det för dem egendomliga och nya består nämligen framförallt i försöket att uppvisa *sammanhanget* i evangeliets alla delar på ett, såvidt författaren förstår, noggrannare sätt, än som hittills skett. I detta afseende har det synts förf., såsom skulle alla förhandenvarande utläggningar af evangelierna lemna mycket öfrigt att önska. Denna mångåriga öfvertygelse har redan framkallat ett föregående arbete: "Om hufvudinnehållet och planen i Nya Testamentets historiska skrifter" [2]). Det utkast, som der mera isagogiskt-exegetiskt blifvit gifvet för dem alla, framträder här beriktigadt och vidare utfördt i praktisk syftning med afseende på en af dessa skrifter. Början göres såsom i det förra arbetet med Mattei evangelium.

---

[1]) Ungefär samtidigt med denna afhandling hoppas dess författare kunna utgifva *Mattei evangelium enligt svenska kyrkobibeln i beriktigad indelning, med nya innehållsöfversigter och öfversedd text.*

[2]) Se Upsala Universitets Årsskrift år 1867.

Detta är af evangelierna det första, som möter oss i den Heliga Skrift; det är nya testamentets första bok och innehar denna plats, emedan det genom sitt innehåll sammanbinder det nya förbundets skrifter med det gamlas, uppfyllelsen med profetian, evangelium med lagen. Af dessa skäl begynna vi med Matteus.

Om det icke finnes något sammanhang i Mattei evangelium, så äro närvarande bemödanden förfelade. Förf. har redan antydt, att han för sin del är öfvertygad, att ett sådant sammanhang förefinnes, såsom också att det icke hitintills blifvit på ett tillfredsställande sätt ådagalagdt. För denna mening kan åtminstone den i evangeliilitteraturen obevandrade med rätta begära skäl. Emellertid skulle vid denna litteraturs närvarande omfång en fullständigare kritisk belysning af alla vigtigare, äldre och nyare, arbeten, äfven om den inskränkte sig till Matteus, blifva en bok för sig. En sådan utförlig kritik torde ock kunna anses ligga utom uppgiften för en behandling af ett evangelium, hvilken såsom denna har en uteslutande praktisk syftning. Förf. är visserligen, särskildt sedan H. H. Erkebiskopen godhetsfullt upplåtit sin synnerligen rika samling af evangeliilitteratur till hans begagnande för detta arbete, i besittning af ett ganska omfattande material för en sådan granskning. Emellertid har han dock af nyss angifna skäl ansett den här böra inskränkas till en kort öfversigt i några exempel.

Att förgångna tider, och i dessa särskildt kyrkofäderna och reformatorerna, icke efterlemnat bevis på någon djupare kännedom om evangeliernas sammanhang, har redan visats i författarens ofvannämda afhandling[1]). Här kan det alltså vara tillräckligt, om vi förmedla någon insigt i frågans närvarande ställning. För *Kerns*[2]), *Kösters*[3]), *F. Ch. Baurs*[4]), *Harless'*[5]), *Delitzschs*[6]), m. fl:s meningar om Mattei evangelii byggnad redogöres kritiskt af *Luthardt* i ett universitetsprogram om Mattei evangelii sammansättning[7]). Vi hänvisa till denna lilla goda skrift beträffande de nämnde författarne. — *Meyer*[8]) visar, vid en ofta förträfflig utläggning i det enskilda, ringa insigt i sammanhanget i det hela. Hans indelning[9]) synes väl kunna härröra från någon kännedom om ett mera omfattande sammanhang, men han gör deraf blott

---

[1]) S. 13. [2]) Ueber d. Urspr. des Evang:s Matthäi, Tüb. Zeitschr. 1834.

[3]) Theol. Mitarbeiten v. *Pelt* I, 1. 1838.

[4]) Krit. Untersuchungen u. s. w. 1847.

[5]) Lucubrationum evang. canonica spectantium pars II. Erlang. 1842.

[6]) Neue Unters. üb. die Ensteh. u. Anlage des Matthäus-Evang:s. Leipzig, 1853.

[7]) De compositione evangelii Matthæi, Lipsiæ MDCCCLXI.

[8]) Kommentar, I, 1, Matthäus 5 Aufl. Göttingen 1864.

[9]) 1) Kapp. 1. 2.; 2) K. 3—4: 11; 3) K. 4: 12—18.; 4) K. 19—28: 20.

på få ställen och för smärre stycken något bruk. — Vidare visar sig evangeliets inre sammanhang vara så godt som främmande för *Burger*[1]), *Alford*[2]), *Schegg*[3]), m. fl.

Om vi få anse desse utläggare såsom representanter hvar från sitt kyrkosamfund, för den isagogisk-exegetiska insigten i Mattei evangelii sammanhang, så fästa vi oss nu vid dem, som för vårt närvarande arbete hafva den största betydelsen: de för praktiskt bruk bestämda eller dock derför mera direkt grundläggande utläggningarne af evangeliet. Vi åsyfta dervid icke att tala om enskildas förtjenster i andra stycken. Här kommer framförallt deras ställning beträffande uppfattningen af evangeliets inre sammanhang i fråga. — Hos *Heubner*[4]) saknas väl härutinnan hvarje försök. — Om *Langes*[5]) i det enskilda genomförda indelning skulle man nästan kunna vara frestad önska, att han icke försökt någon. Så full är den, liksom ofta hans utläggning, af godtyckligheter. — *Starke*[6]) kommer med afseende på hufvudafdelningarne[7]) det enligt vår tanke riktiga närmare än någon annan oss bekant. Men hans framställning af sammanhanget i det hela och enskilda delar är, oaktadt arbetets utmärkta förtjenster i praktiskt afseende, egentligen blott kronologiskt-historisk utan djupare uppfattning.

Af de på svenska språket förefintliga allmänt kända öfversättningar har *Gerlach*[8]) visserligen esomoftast goda detaljöfversigter öfver mindre afdelningar, men ett inbördes sammanhang mellan dessa, en allmän öfversigt saknas. — *Olshausens* utläggning öfver Matteus är inflätad i en samfäld öfver synoptikerne, der de särskilda evangeliernas inre sammanhang alldeles träder tillbaka.

Hvad angår svenska originalarbeten, finna vi såväl hos *Gezelius* som hos *Bergqvist*, såväl hos *Melin* som hos *Fjellstedt* hufvudsakligen blott utläggningar af enskilda verser och smärre stycken, alls icke eller endast sällan betydelsefulla blickar i något mera omfattande sammanhang[9]). Försök till detalj-sammanfattning finnas hos *Fallenius*.

---

1) Die Evangelien nach Matthäus, Marcus und Lucas, Nördlingen 1865.

2) The Greek Testament, 4 Ed. London 1859.

3) Evangelium nach Matthäus, München 1856.

4) Praktische Erklärung des Neuen Testaments, I, 2 Aufl. Potsdam, 1858.

5) Bibelwerk, des N. T:s 1:r Theil, Bielefeld, 1861.

6) Synopsis, I, Das Ev. St. Matthäi. Neue Ausg. Berlin, 1865.

7) I. Die Geburt Christi, c. 1, 2; II. Das Lehramt Christi, c. 3—25; III. Das Leiden und Sterben Christi, c. 26, 27; IV. Die Auferstehung Christi, c. 28.

8) Att fullständigt citera följande allmänt kända och lätt åtkomliga arbeten torde vara öfverflödigt.

9) *Melin*, t. ex., som icke gifver någon öfversigt öfver Mattei fyra första kapp., antyder till 5: 1 ett sammanhang mellan de näst föregående verserna och det der

Såvidt denna lilla öfversigt kan gifva vid handen, och härvid fästa vi oss äfven särskildt vid de på svenska förekommande eller eljest i Sverige allmännare kända arbeten öfver Matteus, såvidt vi häraf kunna se och draga slutsats, är ett allmännare, för att ej tala om ett i alla evangeliets delar genomgående sammanhang, icke någon mera bekant sak.

Söker man en förklaringsgrund, hvarför man har så föga kännedom om sammanhanget i denna bibliska bok, såväl som i många andra, så tveka vi icke att angifva såsom hufvudskälet: svårigheten att finna sammanhanget. Denna åter synes oss framförallt hafva sin egentliga grund i bibeltextens *ursprungliga* och *nuvarande* beskaffenhet.

Mattei evangelium, såväl som hela nya testamentet, har ursprungligen varit skrifvet i oafbruten följd utan alla skiljerum eller skiljetecken. Till och med de särskilda orden voro sammanskrifna. Stora begynnelsebokstäfver funnos ej. Indelningen i stycken var åtminstone högst sällsynt [1]). Skiljetecknen infördes icke före det 4:de [2]), den nuvarande kapitelfördelningen i det 13:de [3]) och versindelningen i det 16:de århundradet [4]). Det säger sig sjelft, att det måtte hafva medfört ganska stora svårigheter redan att blott läsa den oindelade texten, så mycket mera då att uppfatta sammanhanget i det hela. Men det hade dock jemförelsevis varit väl, om vi hade fått bibehålla texten i det ursprungliga skicket. Det hade då varit mindre svårt att leta sig fram. I stället har nu den sammanhängande texten blifvit försedd med skiljetecken, som ofta äro af orätt slag och orätt ställda. Den har blifvit indelad i kapitel, som ej sällan sammanföra det, som icke hör tillsamman, och åtskilja det, som är på det närmaste förbundet. Den s. k. versindelningen i särskilda stycken för hvar vers, versernas begynnande med stora bokstäfver och parallelspråkens inskjutande mellan verserna hafva tjenat att fullständiggöra förvirringen i bibeltextens nuvarande beskaffenhet [5]).

---

följande. Likaså göres till 8: 1 ett försök att angifva sammanhang i det 8:de och 9:de kap. Sedan hafva vi här funnit föga mer om ett sammanhang mellan evangeliets särskilda stycken. Deremot äro omsorgen om det kronologiska sammanhanget och utläggningen i det enskilda utmärkande för Melin.

[1]) *Tischendorff*, Art. Bibeltext des N. T:s i Herzogs R. E. II, 159.

[2]) Ib. S. 161.

[3]) *Weber*, Einleitung in die heil. Schriften, Nördlingen, 1863; S. 92.

[4]) *Tischendorff*, l. c. S. 174.

[5]) Härutinnan hänvisa vi för vidare upplysningar till den första i en följd af ganska tänkvärda uppsatser öfver "det svenska bibelöfversättningsarbetet" af *A. Haselius*. Se Svensk Litteraturtidskrift utgifven af C. R. Nyblom; 1868, Ss. 186 ff.

Under sådana förhållanden är det helt naturligt, att det innebär icke ringa svårighet att finna reda i den mer än tusenåriga oordningen, att finna rätta sammanhanget i nya testamentets heliga skrifter. För att i detta afseende gå en säker väg, måste vi vid vår bibelläsning såväl i en öfversättning som i grundtexten lemna alla slags indelningar, alla skiljetecken och skiljerum utan afseende. Vi måste deremot först tänka oss texten såsom fortlöpande och sedan i denna så betraktade text söka finna och urskilja det egentliga sammanhanget, de ursprungliga och naturliga afdelningspunkter, hvilka funnits i författarnes egen tankegång änskönt icke på deras pergament [1]) eller papper [2]).

På denna väg hänvisades författaren vid undersökningen af nya testamentets skrifter först af *Bengels* hittills oöfverträffade Gnomon. I detta afseende skedde begynnelsen just med Mattei evangelium. Denna början gjordes under en vistelse vid universitetet i Göttingen för tolf år sedan. De enskilda förträffliga vinkar, som Bengels sekularverk gåfvo, fingo sedan sammanhang genom mer än tre års studier vid universitetet i Erlangen, namneligen, för att särskildt tala om Mattei evangelium, genom det utkast öfver äfven denna bok, hvilket ingår i den, hvad angår sammanhängande skriftforskning, epokgörande *J. C. K. von Hofmanns* muntliga föreläsningar öfver nya testamentets isagogik [3]). Det väsentliga i dessa finnes, beträffande Mattei evangelium, i en uppsats i den s. k. Erlangertidskriften [4]). Af denna uppsats kan den derför intresserade lättast och närmast lära känna förf:s förhållande till sin förnämste lärare i denna del af teologisk

---

[1]) 2 Tim. 4: 13.

[2]) 2 Joh. 12 jfr Holmboe, Bibelsk Real-Ordbog, Christiania 1868, Art. "Skrift."

[3]) Entstehungsgeschichte des Neuen Testaments. I detta utkast, som upptager ungefär ett och ett halft skrifvet ark, indelar von Hofmann, om vi förstått honom rätt, Mattei evangelium på följande sätt. I. k. 1; II. k. 2; III: 3: 1—4: 11; IV. 4: 12—7: 29; V. 8: 1—17; VI. 8: 18—9: 34; VII. 9: 35—10: 42; VIII. 11: 1—12: 21; IX. 12: 22—13: 53; X. 13: 54—17: 23; XI. 17: 24—20: 16; XII. 20: 17—25: 46; XIII. 26: 1—28: 20.

[4]) Zeitschrift für Protestantismus u. Kirche von *Thomasius*, *v. Hofmann u. Schmid.* B. 31 S. 1 ff. Liknande utkast af v. H. öfver sammanhanget i flere af de apostoliska brefven finnas i samma tidskrift i banden 31, 34, 37, 39, 40. Tidskriften finnes å Univ. bibl. i Upsala. Dessa v. H:s undersökningar hafva på senare år börjat antaga en storartad utsträckning i det betydande arbetet: "*Die heilige Schrift neuen Testaments* zusammenhängend untersucht", Nördlingen bei Beck. Sedan 1862 äro båda brefven till Tessalonikerna, Galaterbrefvet, båda Korinterbrefven och Romarbrefvet utkomna. Tyvärr torde enligt gången af v. H:s undersökning synoptikerna jemte de johanneiska skrifterna sist komma till behandling.

forskning. Först under denna afhandlings utarbetande för tryckning har förf. gjort den värdefulla bekantskapen med såväl *Luthardts* ofvan omtalade programm [1]) som *Bessers* praktiska utläggning öfver Mattei evangelium [2]). — Bessers arbete, hvilket, i likhet med sina många föregångare af samma hand, åsyftar allmän uppbyggelse, saknar sjelfständighet i det väsentliga. Alla hufvudindelningar öfverensstämma ganska nära med Luthardts [3]). Denne åter lemnar endast ett utkast, hvilket såsom samme förf:s arbete öfver Johannis Evangelium i ganska många delar synes oss vilseleda genom traktande efter att äfven i indelningens minsta enskildheter återfinna de symboliska talförhållanden, hvilka utan tvifvel ofta förekomma både i det hela och stundom äfven i delarne. I många väsentliga punkter skiljer sig förf. också från v. Hofmann, hvilken, som sagdt, ej heller meddelat mer än en kort öfversigt öfver evangeliet. Förf:s eget föregående arbete innehåller för alla nya testamentets historiska skrifter, således också för Mattei evangelium, endast korta och dertill i många stycken otillfredsställande utkast.

När förf. derföre företrädesvis öfver evangelierna skulle meddela homiletisk undervisning vid universitetet och predika i församlingen, insåg han från början, att för honom icke funnes någon annan väg än den att begynna med en förnyad undersökning af dessa skrifters sammanhang. Af denna meddelas här en början. Författaren har icke åsyftat någon ny kommentar öfver Mattei evangelium, hvarken en rent exegetisk eller en mera praktisk. Snarare har han velat gifva en *läsebok* till införande i evangeliet, en läsebok för *prester*, *skollärare* och, så vidt möjligt, *bibelläsare* i gemen. På det hittills merändels tyvärr alltför mycket förbisedda sammanhanget och på insigten i evangeliets byggnad har förf. alltigenom lagt mesta vigt. Denna utredning har synts honom vara den alldeles oundgängliga grundvalen för all sannt vetenskaplig behandling af evangelierna. Deri ligger för förf. hans arbetes nödvändighet.

Äro evangelierna sammanhängande skrifter [4]), så kan det väl icke

---

[1]) Luthardt, ursprungligen v. Hofmanns lärjunge, indelar, l. c, Mattei evangelium i sju delar. A) k. 1, 2; B) 3: 1—4: 11; C) 4: 12—9: 35; D) 9: 36—13: 53; E) 13: 54—20: 16; F) 20: 17—25: 46; G) 26: 1—28: 20.

[2]) Das Evangelium St. Matthäi in Bibelstunden für die Gemeinde ausgelegt. Halle 1868. Se, Einleitung, Ss. 5—12.

[3]) Äfven Besser, såsom Luthardt, indelar evangeliet i likhet med förf. i sju delar. Deras väsentligen gemensamma afdelningspunkter äro dock helt andra än förf:s. Detta inverkar också alltigenom på angifvande af innehållet.

[4]) Detta förnekas visserligen ännu, antingen helt och hållet eller till det mesta, icke blott af en *Renan* — jfr Jesu lefnad, Stockholm 1863 Ss. 14 ff. — utan af

vara i högre mening vetenskapligt att behandla dem såsom samlingar af mer eller mindre tillfälligt sammanförda och af hvarandra oberoende stycken. Till ett sådant fel har man dock århundrade efter århundrade gjort sig skyldig. Ja, i mera än ett årtusende har man i de söndagliga predikotexterna vid högmessogudstjensterna framförallt lärt känna och betrakta evangelierna under form af sönderstyckade och sinsemellan osammanhängande eller åtminstone blott löst förbundna berättelser. Äfven eljest hafva evangelierna för olika ändamål blifvit sönderplockade bit för bit. Man har t. ex., såväl för vetenskapliga undersökningar öfver evangelierna som för beskrifningen af Jesu lefnad, såväl för perikopernas behandlande vid universiteten som för predikandet, sammanställt likartade stycken ur de olika evangelierna och jemfört dem med hvarandra, antingen utan allt eller dock med föga afseende på det sammanhang, ur hvilket de lösryckts.

I motsats mot ett sådant sätt att gå till väga har förf. sökt att vinna och i sin mån bibringa kännedom om evangeliernas inre sammanhang. Detta synes honom också vara af den största betydelse. I allmänhet har derom något talats redan förut i inledningen till förf:s arbete öfver Nya Test:s hist. skrifter [1]). Här må den sammanhängande undersökningens praktiska vigt isynnerhet ytterligare påpekas.

Sammanhanget i det hela, der sådant finnes, synes oss vara det första, hvarmed bibelläsaren, religionsläraren och predikanten hvar för sig hafva att sysselsätta sig, när de för sina olika ändamål vilja grundligen genomgå en biblisk bok. Och hafva de att göra med enskilda texter, så böra de äfven här undersöka det sammanhang, ur hvilket de blifvit hemtade.

Betraktar den enskilde *bibelläsaren* sitt evangelium såsom en osammanhängande samling af lösryckta berättelser, så måste hans bibelläsning i samma mån blifva osammanhängande. Hans insigt i det enskilda blir bristfällig, allteftersom detta är beroende af ett mer eller mindre omfattande sammanhang. Men med den kristliga insigten sammanhänger åter oupplösligen det kristliga lifvet [2]).

Vid *kristendomsundervisningen*, der den beträffar möjligen sammanhängande bibliska böcker, skall för läraren kännedomen om sammanhanget naturligen tjena att väsentligen lätta öfverblicken öfver det hela, bereda möjlighet att tränga djupare in i de enskilda delarne och att framställa de heliga föremålen i ett klarare ljus. Deraf blir åter

ganska lärda teologer både fjerran och nära. T. ex. *Weizsäcker*, Untersuchungen üb. d. ev. Gesch., Gotha 1864, S. 11. Särskildt beträffande Matteus, *Holtzmann*, Die synopt. Evang. Leipzig 1863, Ss. 169, 381.

[1]) Ss. 10 ff. [2]) 2 Petri 1: 8, 9. 1 Joh. 2: 9—11.

för de undervisade följden, att de lättare fatta och sammanfatta, att deras lust ökas att lära känna alltmera af verldshistoriens hjerta, Guds rikes historia. Detta är åtminstone den erfarenhet, förf. under sin embetsutöfning fått göra på kristendomsundervisningens olika stadier, från skolans nedersta klasser till de högsta samt vid konfirmationsundervisning och husförhör.

Icke mindre vigtig är kännedomen om sammanhanget i sammanhängande delar af den Heliga Skrift för deras *homiletiska* användning. Det är klart, att detta framförallt gäller om den sammanhängande homiletiska behandlingen, sådan den ofta förekommer vid den praktiska bibelutläggning, som hos oss vanligen benämnes med det oegentliga namnet bibelförklaring [1]). Sammanhanget i det hela är ju härutinnan både grundval och ständig ledtråd för den riktiga utläggningen i enskilda fall.

Men äfven särskildt för perikopernas behandling vare sig vetenskapligt eller praktiskt synes oss den följande undersökningen kunna vara högst betydelsefull. Ligger det någon sanning i det påståendet, att all predikan bör vara utläggning af texten [2]), eller i det liknande, "att predikan bör af texten bestämmas" [3]), så är det klart, att allt, som tjenar att närmare belysa textens innehåll, skall vara af vigt för predikandet sjelft. Här gäller det nu något så väsentligt, som att genom en sammanhängande behandling af ett helt evangelium åt hvarje enskild perikop i detsamma söka anvisa dess ställning i och betydelse för sammanhanget såväl i det hela som i delen. Och de enskilda texterna belysas, om vi ej misstaga oss, stundom rikligen af det rätt upp-

---

[1]) Att detta slags praktiska bibelutläggning särskildt beträffande *evangelierna.* är sällsynt, må beklagas. Härutinnan kunde vi hafva att återgå till reformatorerna Luther utlade större delar åtminstone af Matteus och Johannes i sitt sammanhang. "Zwingli war kaum zum Leutpriester an dem Münster zu Zürich erwählt, so erklärte er... das er imm hätte fürgenommen mitt Gottes Hilff zu predigen das heilig Evangelium Matthäi gantz, ein andern nach." *Nebe*, Die evang. Perikopen, Wiesbaden 1869, S. 48.

[2]) *Palmer*, Homiletik, 4 Aufl. Stuttgart, 1857, S. 53 vgl. 308.

[3]) *Johansson*, De nya Evangelii-perikoperna, Upsala, 1869. S. XIII. Jemför härmed *Grimelund* (Föreläsn. over pract. Theol. Christiania 1856, S. 135), som bland predikans "vigtigste Egenskaber" sätter *Biblicitet* i första rummet. Denna predikans biblicitet skall visa sig bland annat deri, "at den holder sig nøie til de Materier, hvartill den anvises af Bibelordet... Den ægte Biblicitet fremkommer... ved Tankens inderlige Tilslutning og Underordning under Bibelordet i det Hele." Se äfven *Pontoppidan*, Collegium pastorale, 4:de uppl., Lund 1866, S. 245, och framförallt Matt. 28: 20 samt 2 Tim. 2: 15, der *Bengel* öfversätter ὀρθοτομοῦντα med *recte tractantem.*

fattade sammanhanget i hela evangeliet, ännu oftare af sammanhanget i den större eller mindre afdelning dit de höra. En sådan åsigt synes äfven ligga till grund för ett yttrande i det arbete öfver de nya evangelii-perikoperna, hvilket i dessa dagar här utgifvits. Der sägas med afseende på textutläggningen följande sanna och träffande ord. "Utläggningen har att utveckla och förklara textens innehåll. Skall detta kunna ske på ett sätt, som verkligen försätter åhöraren in i texten, så blir i de *flesta* fall nödigt att i *första* hand framställa den historiska situation och det tankesammanhang, i hvilket texten förekommer. *Få* texter äro af den beskaffenhet att icke deras uppfattning åtminstone väsentligen underlättas derigenom, att åhöraren för sig får klart i hvad *sammanhang*, när, af hvem och till hvem textorden blifvit sagda" [1]). Finnes sammanhang i evangelierna, alltigenom eller delvis, så kunde nästan synas, som skulle dessa ord vara talade till försvar för det här föreliggande arbetet. Just sådana tankar — de äro såsom hemtade ur vårt eget hjerta — ligga också till grund för närvarande afhandling i det hela och i alla dess delar. Sådana tankar hafva också i sin mån varit bestämmande för förf:s hela homiletiska verksamhet, såväl för den mera vetenskapliga som för den praktiska.

Öfver hufvud synes det förf., såsom skulle under närvarande förhållanden den uppgift, han föresatt sig, för perikopernas behandling och predikandet vara vigtigare att utföra, än hvarje anvisning för de särskilda texternas behandling eller bearbetning af teorierna för predikan. I dessa afseenden finnas redan många arbeten, som erbjuda ett rikt material till sofring och användning, sedan man fått god grund att bygga på. Med denna måste man göra början, med den omfattande kännedomen af det hela för att från öfversigt komma till insigt.

Derutinnan synas vid sakens nuvarande läge i vår kyrka tvenne ting vara att särskildt önska för en fruktbärande behandling af kyrkoårets evangelii-perikoper. Det ena är en sammanhängande undersökning af alla evangelierna, först hvart för sig och derefter till jemförelse med hvarandra, helst der samma händelse med vissa olikheter finnes berättad hos mer än en evangelist. En sådan undersökning skulle förmedla en närmare kännedom af texterna såväl i och för sig som i deras inbördes förhållande. Det andra vore en ny behandling af kyrkoåret i dess sammanhang, med särskildt afseende på de för vår kyrka antagna nya texterna [2]), till vinnande af en grundligare kännedom

[1]) *Johansson*, l. c. S. XVI. Kursivering finnes icke i det citerade stället. Den är nu använd vid de ord, på hvilka uppmärksamheten särskildt här bort riktas.

[2]) Påbjudna genom k. kung. af d. 26 Okt. 1860, i bruk från Adv. Söndagen 1862.

såväl om dessas ställning inom hvar sin nya årgång som ock om deras förhållande till de gamla texterna och till hvarandra inbördes för hvar sin dag. Åsidosätter man att söka en sådan utgångspunkt, begynner man denna förutan med de enskilda delarne, så måste man mer eller mindre förfela målet. Hvad angår texten, kan man icke utan kännedom om hela det sammanhang, hvarifrån den är hemtad, blifva texttrogen i djupare mening. Hvad åter beträffar kyrkoåret, är det, utan att lära känna detta sjelft och de särskilda texternas ställning i detsamma, icke möjligt att göra tillbörligt afseende på kyrkoårets betydelse vid deras behandling.

Båda delarne äro hvar för sig af vigt. Emellertid är naturligen textkännedomen, om annars Guds ord framförallt skall vara för predikan bestämmande, det allra vigtigaste. Denna öfvertygelse har föranledt författaren att för perikopernas vetenskapliga behandling vid universitetet åtminstone till en början lemna den vanliga vägen, på hvilken kyrkoåret göres till det måttgifvande, och i första rummet söka förmedla kännedom om texternas ställning i och betydelse för det hela i den bok, der de hvar för sig stå. Dermed ansåg sig förf. redan för sin egen del nödsakad att begynna. Men äfven åt prestkandidaterna trodde han sig endast på denna väg kunna meddela den nödvändiga förutsättning för ett djupare studium af texterna, hvilken han under närvarande förhållanden måste antaga, att de saknade. Under det läseår, då förf. hade förordnande att förestå den nu lediga adjunkturen i praktisk teologi vid härvarande universitet, satte han derför de enskilda texternas behandling i sammanhang med en kort öfversigt öfver planen i den skriftens bok, det evangelium, som de tillhörde. De många nya perikoperna gåfvo ännu ett skäl att välja denna väg. På detta sätt trodde förf. det blifva vida lättare att lära grundligen känna de särskilda texterna, än om han behandlat dem efter kyrkoåret såsom lösryckta eller hvar för sig fristående stycken. Kyrkoårets behandling och betraktande såsom ett helt och i sina delar har derför icke försummats. Sådant har skett dels förberedelsevis dels vid de särskilda texterna, när så synts nödigt.

Fasthåller man detta, så kan man af den följande afhandlingen lätt inse förf:s mening om en under nu bestående förhållanden lämplig väg för särskildt evangelii-perikopernas vetenskapliga behandling. I det hela skulle afhandlingens, d. v. s. evangeliets gång följas. Man tänke sig det, som i afhandlingen, allt efter omständigheterna närmare eller fjermare, föregår eller eljest står i sammanhang med ett stycke, hvilket handlar om en perikop, såsom i sin mån inledande till insigt i denna. Om man dervid förbigår det för perikopernas behandlande mindre vigtiga och deremot dröjer längre vid dessa, utför de med af-

seende på dem gifna antydningarne, fästar tillbörligt afseende vid de särskilda texternas förhållande till de parallela vare sig inom evangelierna eller för samma dag i kyrkoåret, meddelar de nödiga anvisningarne för hvarje texts utläggning, anordnande och tillämpning och på detta sätt fortgår hela evangeliet igenom, så är man inne på den väg, hvilken förf. härutinnan för sig utstakat. Men det är klart att, om ett sådant sätt att gå till väga kan vara passande, när det gäller att förmedla en vetenskaplig insigt i våra högmessoperikoper, så bör man också praktiskt vid predikande inför församlingen tillgodogöra sig det, som på denna väg inhemtats. Att äfven i detta afseende lemna handräckning är ett hufvudsyfte med detta arbete. Till underlättande af dess begagnande för att vinna den insigt, det kan gifva, i det sammanhang, ur hvilket Mattei evangelii särskilda perikoper äro hemtade, äro de dagar, på hvilka dessa förekomma, hvar på sin plats anförda i noter [1]). Till dessa noter hänvisar åter ett enligt kyrkoåret ordnadt register [2]) öfver alla de i evangeliet förekommande 74 högmessoperikoperna, hvilkas ställning i evangeliets sammanhang sålunda i afhandlingen kan finnas.

Med anvisningar för tillgodogörande af detta sammanhang vid perikopernas behandling hinner förf. denna gång icke längre. För vägens fortsättande äro väl många svårigheter undanröjda, mången särskild del bearbetad, många hjelpmedel för handen. Men offentliggörandet af en fullständigare behandling af blott Mattei perikoper måste ännu länge uteblifva. Äro alla evangelierna sammanhängande skrifter, så måste också allas inre sammanhang vara nogare kändt, innan man i det enskilda kan på ett vetenskapligen tillfredsställande sätt behandla de många texter, hvilka mer eller mindre äro gemensamma för två eller flera af evangelierna [3]). Ett sådant mål är icke lätt hunnet. Emellertid vill förf. icke låta det förtryta sig att söka gå denna längre och mödosammare väg, om den i någon mån säkrare än den vanliga kan leda till målet.

Vi hafva nu sökt visa, att en undersökning af evangeliernas sammanhang kan vara af betydelse såväl för den sammanhängande prak-

---

[1]) I texten kunde de icke skäligen vinna plats för att icke störande afbryta den fortgående framställningen af evangeliets sammanhang. — Perikopernas utsträckning för hvarje gång finnes i noten angifven endast då, när densamma är antingen större eller mindre än den, som vid nottecknet i texten fanns angifven.

[2]) S. 118.

[3]) Hvilket rikt ljus sprides icke, t. ex., öfver de trenne årgångarnes juldagstexter genom kännedom om sammanhanget i de trenne olika evangelier, från hvilka de äro hemtade!

tiska utläggningen af dessa skrifter som ock för deras användning vid förberedande och utförande af predikningar öfver de söndagliga evangelii-perikoperna.

Men det gifves ännu ett slag af kyrklig predikan, de s. k. kasualtalen. Af det redan sagda torde nu ligga för öppen dag, att kännedomen om sammanhanget, hvarifrån texten i hvarje fall är hemtad, äfven för sistnämnda del af homiletens uppgift i många fall kan vara af stor betydelse. Utan denna insigt händer lätt, att man helt och hållet missförstår sin text; eger man den, så upplåter texten ofta nya sidor, månget djup, som man eljest icke kunnat utgrunda. För öfrigt gäller äfven här i sin mån det, som blifvit sagdt om betydelsen af en sammanhängande insigt i evangelierna för perikopernas behandlande. För att också för kasualtal gifva så mycket lättare tillfälle att tillgodogöra den kännedom om sammanhanget i Mattei evangelium, hvilken förmedlas genom afhandlingen, äro äfven några af evangeliets vigtigare kasualtexter angifna i ett register [1]). Då från detta hänvisas till afhandlingen, skall man visserligen för många fall i denna icke finna någon utläggning af just de ord, som i texten innehållas. Men alltid, så hoppas förf., skall man kunna få någon ledning för den vigtiga insigten i det sammanhang, från hvilket texten är hemtad.

En sådan insigt torde för alla en homilets uppgifter vara särskildt behöflig i vår svenska kyrka, der en hufvudbrist i predikandet utan tvifvel består deri, att texten icke nog kommer till sin rätt [2]).

Efter dessa antydningar om föreliggande arbetes syftemål, behöflighet, uppkomst och praktiska betydelse återstår att redan här nämna något om dess beskaffenhet.

Utgående från Mattei evangelium sjelft, har förf., redan i sin uppfattning af dess begynnelseord i sammanhang med den allmänna kän-

---

[1]) För detta register hafva utom en under förf:s egen embetsutöfning vunnen erfarenhet hufvudsakligen följande arbeten med vederbörlig och ofta väl behöflig granskning blifvit begagnade. *Bernhard*, Bibl. Concordanz, Altona 1868; *Haupt*, Bibl. Casualtext-lexicon, Örebro 1836; *Palmer*, Homiletik, Stuttgart, 1857; *Grimelund*, Pract. Theologie, Christiania, 1856; *Gesetz u. Zeugniss*, Monatsblatt zum homil. Studium, Leipzig 1859 och följ. år; *Leonhardi*, Altarreden I & II, Leipzig 1856, 1857; *Schartau*, Skriftermål, Stockholm 1861; m. fl.

[2]) Jfr förf:s ofvan anförda afh. S. 12. Såsom tillägg till det, som der sagts, kan med skäl hänvisas på en alltmer öfverhand tagande godtycklighet i predikandet, i det man ej så sällan använder snart sagdt hvilken text som helst, för att med föga afseende på dess verkliga innehåll antingen hålla väsentligen samma predikan eller rent af tala hvad man behagar. Mot en sådan godtycklighet är en grundlig insigt i Skriftens sammanhang bästa vapen och botemedel.

nedomen om evangeliets innehåll, funnit nödvändigheten af att lägga grund för insigten i detsamma genom en kort teckning af gamla testamentets Messias[1]). Sedan denna grund lagts, följes evangeliets egen gång från början till slut[2]). Dervid har förf. lagt sig all vinning, att evangeliets sammanhang till praktiskt gagn måtte framträda så åskådligt som möjligt. Dertill tjenar indelandet i afdelningar och underafdelningar med sina öfverskrifter, dertill tjena de olika stilarne i dessa och på sina ställen i texten, dertill tjena äfven de ofta återkommande öfversigterna. Sådana förekomma dels i slutet af ett stycke eller en afdelning[3]), dels i början af en ny afdelning för att angifva dennas sammanhang med en föregående[4]), dels ock vid jemförelse mellan olika afdelningar i deras förhållande till hvarandra[5]); vidare till sammanfattande af hufvudinnehållet såväl i flere på hvarandra följande afdelningar[6]) som i hela evangeliet[7]). Åskådlighet och praktisk nytta afse äfven de nya innehållsöfversigter, som utgöra hela afhandlingens slut[8]). Om dessas betydelse och förhållande till de vanligen i våra bibelupplagor förekommande s. k. summarierna yttras inledningsvis några ord S. 105 f.

Det var ursprungligen förf:s plan att låta evangeliet sjelft i en beriktigad indelning och i förbindelse med innehållsöfversigterna utgöra slutet af denna afhandling. Men då densamma, oaktadt högst betydande reduktioner alltigenom både i text och noter, redan växt till ett mått, som öfverskrider det för uppsatser i Universitetets Årsskrift beräknade, så blef det nödigt att utgifva Mattei evangelium sjelft med dessa öfversigter såsom ett särskildt arbete. Öfversigterna borde dock åtfölja afhandlingen såsom dess slutsumma.

Enär sjelfva afhandlingen blifvit tryckt före evangeliet, har redan vid dettas utgifvande några förbättringar kunnat vidtagas. Dessa beträffa såväl innehållsöfversigternas ordalydelse och anordning som indelningarne. De vigtigaste torde vara de förändringar, som äro vidtagna med afseende på evangeliets tvenne första och dess näst sista

---

[1]) S. 3.
[2]) Ss. 12—105.
[3]) T. ex. S. 39.
[4]) Såsom Ss. 46 ff.
[5]) Se jemförelsen mellan de båda parallela inledningsstyckena 4: 12—22 och 20: 29—21: 17, Ss. 77 ff.
[6]) T. ex. S. 51, och isynnerhet vid slutet af de större delarne 17: 24—20: 28, Ss. 72 f.; 4: 12—20: 28, Ss. 73 f.; 4: 12—25: 46, S. 90.
[7]) Ss. 101 ff.
[8]) Ss. 106 ff.

afdelning. Att föröfrigt redogöra för enskilda olikheter torde icke här behöfvas. En uppmärksam läsare finner dem utan anvisning.

Visserligen har en i flera veckor ihållande sjuklighet under förra delen af denna sommar hindrat förf. att använda den omsorg, han gerna hade velat bruka, vid utarbetandet af alla sitt arbetes enskilda delar. Dock är det hans bön och hans hopp, att detta, trots alla brister, skall kunna lända såväl till förherrligande af Honom, som är föremålet för Mattei underbara evangelium, som till gagn för Hans dyrt återlösta församling, till gagn vid bibelläsning, kristendomsundervisning och predikan.

Mattei evangelium.

Öfverskrift och titel.

De fyra första skrifterna i nya testamentet bära hvar för sig öfverskriften *evangelium*. Detta ord kan sålunda betraktas såsom allas gemensamma titel. Dermed betecknas deras innehåll såsom väsentligen ett och detsamma. Evangelium betyder väl egentligen ett godt budskap [1]). Men i nya testamentet menas med detta ord det särskilda goda budskapet, att Jesus Kristus är kommen i verlden till menniskors frälsning. Detta är evangeliernas gemensamma hufvudinnehåll, af hvilket de bära namnet [2]).

Den i grunden ena sanning som evangelierna innehålla har i dem blifvit sedd från olika sidor. Detta antyder de fyra olika evangelisternas namn i sammanhang med ordet evangelium. Så kallas nya testamentets första skrift, med hvilken vi nu närmast hafva att göra, "evangelium enligt Matteus".

Är nu titeln evangelium för denna skrift gemensam med andra, så kunna vi vänta, att den också har en annan för sig egen. Så förhåller det sig i sjelfva verket. Den egentliga titeln på Mattei evangelium innehålles i denna boks begynnelseord. Att så är, kan visserligen icke blifva klart, om man stannar vid deras lydelse i vår gamla svenska bibelöfversättning: "Detta är boken af Jesu Kristi börd, hvilken som är Davids son Abrahams sons." Med denna lydelse har man merändels antagit, att dessa ord vore en öfverskrift till den slägttafla, hvarmed evangeliet sedan begynner. Ett sådant antagande torde dock bero på missförstånd. Förstå vi grundtexten rätt, så måste de ifrågavarande orden öfversättas sålunda: "*Jesu Kristi Davids sons*

[1]) I det äldsta språket "en skänk, som gifves för ett godt budskap." Hom. Od. ξ. 152, 166. Likaså 2 Kon. 4: 10 i LXX. I senare Grekiskan "det glada budskapet sjelft."

[2]) Detta finnes, ehuru troligen ej ursprungligen tillhörande texten, redan hos *Just. Mart.* Apol. 1, 66. *Meyer* 5 Aufl.

Abrahams sons lefnadsbeskrifning" [1]). I denna lydelse är det också lätt att inse, huru dessa ord kunna utgöra evangeliets egentliga titel, den kortaste sammanfattningen af dess innehåll. Skall evangeliet svara emot en sådan öfverskrift, så måste det innehålla en framställning af Jesu Kristi lefnad, men från den sidan, att Han var Davids son och Abrahams son. Men hvad vill detta säga?

Dessa begynnelseord för hela nya testamentets skriftsamling gripa djupt tillbaka i det gamla förbundet. Med David äro vi omkring tusen år före Kristi födelse [2]), med Abraham ytterligare öfver ett årtusende tillbaka, något längre tillbaka, än vi nu hafva hunnit framåt efter Kristus. Eller med andra ord: med Abraham äro vi på vid pass halfva vägen från Adams skapelse till Kristi födelse [3]). Men hvarför stannar Matteus på halfva vägen? Hvarför kallar han icke Jesus Kristus också Adams son, såväl som Davids och Abrahams? Derföre att evangelisten vill hålla sina läsare för ögonen *Israels* Messias. Såsom Israels Messias är Jesus Kristus *Davids* son, den Davids efterkommande, genom hvilken Gud skulle stadfästa hans tron till evig tid [4]). Såsom Israels Messias måste Jesus Kristus också vara *Abrahams* son; ty Abraham var Israels stamfader och hade fått löftet: "i din säd skola alla folk på jorden välsignade varda" [5]). Om dessa löftens uppfyllelse, om Honom, som fullbordat de åt Israels folk gifna profetiorna, fullkomnat lagen och offrat ett offer för synderna det evinnerligen gäller, om denne Davids och Abrahams son vill Matteus berätta.

Det måste då vara något hufvudsakligt för Mattei beskrifning af Jesu Kristi lefnad, att den motsvarar gamla testamentets förutförkunnelse om den kommande Messias. Men innan vi gå att undersöka, om så förhåller sig, blir det nödvändigt att till ett helt samla några drag af den messiasbild, som gamla testamentet förehåller oss. Vi kunna icke förstå fullbordan utan att hafva en någorlunda klar föreställning om profetian. Denna måste vi derföre i dess hufvuddrag lära känna, på det vi må kunna inse, om den finner sin motsvarighet i

---

[1]) Se vidare förf:s afhandling: Nya testamentets historiska skrifter, Ss. 15 ff. i Upsala Universitets Årsskrift år 1867. Jfr *Ebrard*, Wissenschaftliche Kritik der evang. Gesch. Frankfurt 1868. Ss. 115 ff.

[2]) Jfr t. ex. *Keils* Kommentar zu d. Büchern der Könige l. *Schlier*, Die Könige in Israel, Stuttgart, 1859. Anhang.

[3]) Se *Melin*, den Heliga Skrift, till 1 Mos. 11: 26.

[4]) 2 Sam. 7: 12 f. jfr Jer. 23: 5.

[5]) 1 Mos. 22: 18 jfr 12: 2 f.

den det nya testamentets messiasbild, som evangelisten Matteus målar oss för ögonen.

Några drag af Messiasbilden i gamla testamentet.

Ebr. 13: 8.

I. Intill David.

Såsom vi redan sett, vill Mattei evangelium, om vi rätt förstått dess egentliga titel, beskrifva för oss Israels Messias: Jesus Kristus såsom Abrahams son och Davids son. Det vill då synas, som skulle vi också, då vi vilja göra ett utkast till gamla testamentets messiasbild, böra taga Abraham till utgångspunkt. För fullständighetens skull må vi dock icke förbigå alla profetiors grundval.

Den första profetian möter oss vid menniskoslägtets vagga genast efter fallet. I sammanhang med förutsägelsen om en fiendskap mellan ormen och menniskors slägt gaf Gud det upprättande löftet om qvinnosäden [1]), som skulle sönderkrossa ormens hufvud och sjelf dervid varda stungen i hälen. En af menniskornas slägte skulle komma att till fiendens fulla nederläggande afgöra den kamp, som nu begynt mellan menniskan och honom, som dolde sig i ormens skepnad. Men sjelf skulle segraren blifva sårad i denna strid. Sådan var urprofetian, det hemlighetsfulla men fruktbara fröet till löftets träd. Redan här i groddämnet finna vi antydningarne till Messiæ menskliga födelse, till Hans gudomliga segerkraft, till Hans lidande genom mörkrets magt.

Först mer än tvenne årtusenden efter skapelsen tog sedan profetian något större steg framåt. Abraham och hans son Isak erhöllo löften om talrika efterkommande, som skulle varda till ett stort folk i Kanaans land, och med detta löfte tillsägelsen, att i deras säd alla slägter på jorden skulle välsignade varda [2]). Härmed förutsades, att Messias skulle komma af Israels folk, i Kanaans land, och att derifrån välsignelse skulle utgå öfver alla andra folk.

Abrahams sonson Jakob profeterade derefter om sin son Juda: "Spiran skall ej vika ifrån Juda, ej heller herrskarestafven ifrån hans fötter, till dess fridsfursten kommer och alla folk varda Honom underdånige" [3]). Af Juda stam skall alltså Messias komma, fridens spira skall Han såsom furste föra och så underlägga sig alla folk.

---

[1]) 1 Mos. 3: 15.
[2]) 1 Mos. 12: 1 ff.; 18: 18; 22: 17 f.; 26: 3 f.
[3]) 1 Mos. 49: 10 jfr *Keil*, S. 292.

Ett halft årtusende från Abrahams dagar uppenbarades för det gamla förbundets medlare åter en ny sida af den Kommandes bild. En profet såsom Moses ville Herren uppväcka af Israels folk och gifva sina ord i Hans mun, att Han skulle tala till dem allt det Herren bjöde [1]).

Åter femhundrade år eller tretusen från menniskans skapelse, och David konungen får Guds tillsägelse: "Ditt hus och Ditt rike skall bestå för dig evinnerligen, och din tron skall stadig blifva till evig tid" [2]).

Dessa löften finna vi under det med David begynnande tidehvarfvet alltmera utvecklade, allt närmare bestämda, stundom ända till det allra enskildaste. Ty sådan är profetians gång. Den börjar med det allmänna och dunkla, men bestämmer och förklarar sedan mer och mer.

En af qvinna född, en Abrahams son, bland de tolf stammar, som hade sin upprinnelse från Abrahams sonson Jakob, en afkomling af Judas stam, en fridsfurste, en profet såsom Moses, ibland Juda slägter en af Davids hus, en Davids tronarfvinge, en konung skulle Messias vara. Så långt hade profetian utbildats under de första tre tusen åren.

I det sista årtusendet före Kristi födelse, isynnerhet under de närmast följande femhundra åren från och med David, under konungarnes och profeternas tidehvarf, förutmålas messiasbilden allt klarare och klarare. Då vi uppsöke några af dess hufvuddrag, är det, vid profetiornas stora antal och omvexling, icke längre lämpligt att följa den historiska gången i profetians egen utveckling. Låtom oss här till vinnande af ordning och klarhet framförallt akta på, huru vi skola få en redig öfversigt. Under århundradens lopp lemnade profeterna den ene efter den andre sina bidrag till den Kommandes bild. Den ene målade ett stycke, den andre ett annat af den herrliga taflan. För oss föreligger den i alla dess delar. Men för att erhålla ett åskådligt helt måste vi nu utan afsende på de särskilda profeternas tidsföljd samla några af de bidrag, som de hvar för sig gifva. Dessa skola vi söka ordna till en sammanhängande bild af den Messias, som komma skulle, enlig med deras samfälda teckning.

Nya testamentets, uppfyllelsens ljus gifver oss förmåga att sammanfatta det, som i gamla förbundet icke kunde fattas annat än i

---

[1]) 5 Mos. 18: 18.

[2]) 2 Sam. 7: 16. Profetiorna anföras i allmänhet enligt Bibelkommissionens nya profföversättning.

strödda drag. Vi följa till det mesta, för att lättare se motsvarigheten, gången af Messiæ lif, sådant det framställes i den evangeliska historien särskildt hos evangelisten Matteus, till hvilken vi sedan skola komma. Sålunda har också vid valet af profetior för detta utkast framförallt de förnämsta af de i evangeliet uttryckligen omtalade eller antydda tjenat till ledning.

II. Från David och till profetians upphörande.

1. *Messiæ födelse*, *namn*, *natur och jordiska utveckling.*

Vi ihågkomma, hvad som redan i det föregående sagts om Messiæ *härkomst.* I sammanhang med urprofetian om "qvinnans säd" stod löftet till Abraham: "i *din* säd skola alla slägter på jorden välsignade varda." En af qvinna född, en Abrahams son skall Messias vara. Alltså en *menniska.* Detta hafva vi redan sett. Jesaja, som profeterade mer än tusende år efter Abrahams död, bestämde närmare denna sida af profetian. "Si en *jungfru* skall varda hafvande och föda en son" [1]). På utomordentligt sätt skulle således detta menniskobarn komma till verlden, i en sådan särskild mening vara *qvinnans* säd.

Men om han än är i sanning menniska, så måste han dock å andra sidan vara mer än menniska. Derom vittnar redan Jesajæ utsago om hans öfvermenskliga sedliga renhet: "han ingen hade orätt gjort, och svek ej fanns uti hans mun." Men ännu klarare uttalas Messiæ gudom, då profeten Mika, Jesajæ samtida betygar om den Kommande, att Hans "ursprung är ifrån fordom, ifrån evighets dagar" [2]).

Ja, Gud och menniska är Han, så skådar Honom i Andan Jesaja, då han, i sammanhang med talet om Hans födelse ur vårt slägte, nämner Honom med gudomliga namn. "Ett *barn* varder oss *födt*, en son *oss* gifven, hvilkens herradöme är på hans axlar, och hvilkens namn är Underlig, Råd, Stark *Gud*, *Evig* Fader, Fridsfurste" [3]). Samma vittnesbörd om en gudamenniska ligger också i det namn, hvarmed jungfrun, som föda skulle, måste nämna sin son. "Hon skall kalla Hans namn Immanuel", hette det, det är "*Gud* med oss" [1]).

Till och med *födelseorten* var förutsagd genom Mika, 700 år förr än födelsen inträffade. "Du Betlehem Efrata, för ringa att räknas ibland

[1]) Jes. 7: 14.
[2]) Mika 5: 2.
[3]) Jes. 9: 6.

Judas hufvudslägter, af *dig* skall åt mig utgå den, som i Israel skall vara en Herre" [1]).

Messiæ jordiska lifs *utveckling* skall uppenbarligen vara en menniskas. Jesaja säger: "Ett skott skall utgå från Isai stam och en telning uppspira från Hans rötter" [2]). Från rötterna af Isai stam skall Han uppspira, det betyder att Isai stam, att Davids konungahus skall vara till det yttersta förnedradt, när Messias födes, såsom det än tydligare uttalas af samme profet: "Han sköt upp som en telning inför Herrens ansigte och som en rot ur en *förtorkad* mark" [3]). I hans *yttre* skall icke finnas något för den ytlige intagande eller fängslande: "Ej Hans skepnad och ej Hans fägring var oss värd att se uppå, och oss Hans anblick ej behagade" [4]). Men om Han sålunda för menniskor ej finnes täckelig, så är Han dock Guds älskling: "Si, min tjenare, den jag uppehåller, min utvalde, i hvilken min själ hafver godt behag [5]). Gud sjelf skall upphöja honom ur förnedringen och gifva välsignelse åt Hans verk: "Si, framgång får min tjenare, varder hög och upphöjd och mycket stor" [6]).

Sådana äro förutsägelsens vittnesbörd om Messiæ födelse, natur, namn och menskliga utveckling. Låtom oss nu också akta på

2. *Förelöparen.*

Messiæ uppträdande skall förberedas af en predikande vägrödjare. "En röst höres ropa i öknen: Bereder Herrens väg, görer rät på heden stigen för vår Gud" [7]). Så betygade Jesaja 700 år före Kristi ankomst. Trehundra år senare eller mer än 400 år före Kristus talade Herren genom profeten Malaki för sista gången i gamla förbundet om den Kommande: "Si jag skall sända min ängel, och han skall bereda väg för mig, och snart skall komma till sitt tempel den Herre, som I söken och förbundets engel, den I begären, si Han kommer, säger Herren Sebaot" [8]). Och slutligen i hela gamla testamentets sista ord: "Si jag skall sända eder Elia, profeten, förr än Herrens dag kommer, den stora och förskräckliga. Och han skall vända fädernas hjertan till barnen och barnens till deras fäder, att jag icke måtte komma och slå jorden med förbannelse" [9]).

Efter vägrödjaren kommer den som komma skall. Han uppenbarar sig i utförandet af sin kallelse.

---

[1]) Mika 5: 2. [2]) Jes. 11: 1 jfr Sak. 3: 8; 6: 12 f.
[3]) Jes. 53: 2. [4]) Ib. [5]) Ib. 42: 1 a. [6]) Ib. 52: 13.
[7]) Ib. 40; 3. [8]) Mal. 3: 1. [9]) Ib. 4; 5, 6.

3. *Messiæ embeten och verk.*

a) Profeten.

Vi begynna med det profetiska embetet.

Hurudan denne profet är, hvars andas barn, derom vittna Herrens egna ord genom Jesaja: "Jag har gifvit min anda öfver honom" [1]). Närmare belyses detta af profetens ord: "Hvila skall på honom Herrens ande, vishets och förstånds ande, råds och starkhets ande, kunskaps och Herrens fruktans ande [2]).

Profetian lemnar oss ej heller i okunnighet om, *huru* och *huru icke* den sålunda begåfvade profeten skall *utföra* sin *profetiska kallelses verk.* "Rätt skall Han låta utgå ibland hedningarne. Han skall ej skria eller ropa, och icke skall Han låta höra sin röst på gatan. Den rö, som krossad är, skall Han icke sönderbryta och den veken, som ryker, skall Han icke utsläcka. Han skall icke uppgifvas och icke krossas, till dess Han grundat rätten på jorden och de aflägsnaste länder gifvit akt på Hans lärdom" [3]).

Detta utförande af det profetiska embetet, såsom det i profetian angifves, öfverensstämmer väl med denna verksamhets *ändamål*, sådant det i Herrens egna ord genom profeten uttalas till den kallade. Så säger Herren Gud: "Jag kallade dig i nåd, och jag vill leda dig vid handen och göra dig till en medlare för folken, till ett ljus för hedningarna, att du må öppna blinda ögon, utföra ur fängelset de fångna, utur häktelsehuset dem som i mörkret sitta" [4]).

Öfver en särskild omständighet beträffande den Kommandes profetiska verksamhet sprider profetian ock ett klart ljus. Vi erfara, huru väl *behöflig* denna verksamhet var, särskildt der den började: "Det folket, som i mörkret vandrar, skall se ett stort ljus. De som bo i mörka skuggors land, ett ljus skall uppgå öfver dem" [5]).

Och såsom med afseende på födelsen orten var angifven, från hvilken Messias skulle utgå, så sakna vi ej här en noggrann bestämmelse om läget för detta skuggors land, der denne profeten skall uppgå såsom ett stort ljus för det folk, som i mörkret vandrar. "Likasom den förra tiden", heter det, "aktade Sabulons land och Neftalims land för ringa, skall tid som kommer göra trakten ärad utmed sjön, på andra [6]) sidan om Jordan, hednafolkens Galilea" [7]). Alltså, bland Ga-

[1]) Jes. 42: 1 b. [2]) Ib. 11: 2. [3]) Ib. 42: 1 c—4.
[4]) Ib. 42: 5 a, 6 f. jfr. 61: 1 ff. [5]) Ib. 9: 2.
[6]) Proföfversättningen har "på denna sidan om Jordan", emot språkbruket, se *Hengstenb.* Christol. II, 86,
[7]) Jes. 9: 1,

lileens folk, utmed sjön Genesaret, inom Sabulons och Neftalims stammars landområde och på andra sidan om Jordan — så noga var *orten* för den store profetens begynnande verksamhet genom det profetiska ordet fastställd redan 700 år före hans ankomst.

Sålunda hafva det gamla förbundets profeter förutvittnat om den väntade Mästaren med den lärda tungan, för hvars profetiska verksamhet deras egen, profetdömet sjelft, var blott en förberedelse. Men gamla testamentet hade utom profeterna också sina öfversteprester. Äfven dessas embete var förberedande för Messias. Äfven såsom öfversteprest, såsom en lidande, för sitt folks synder offrad öfversteprest, hafva profeterna skådat och målat honom flere århundraden, innan han kom. Låtom oss nu kasta en blick på denna del af förutförkunnarnes messiasbild.

b) Öfverstepresten.

"Föraktad var Han och af andra öfvergifven, en smärtornas man och med lidandet förtrogen och lik en, för hvilken man gömmer sitt ansigte" [1]). Plågad blef Han, så undergifven än Han var, och ej Han öppnade sin mun. Lik fåret, som till slagtning föres och lik ett lam, som för sina klippare är stumt, så öppnade Han ej sin mun [2]). Hvem känner icke denna gripande, himmelskt sköna teckning af det största lidande och den tålmodigaste bland menniskors barn? Hvem har icke hört den pinade Messiæ egen klagan, framburen genom Hans företrädare på tronen och förebild i förnedring och upphöjelse, af David, tusen år, förrän från korset samma klagan ljöd? Hvem har ej hört detta den yttersta nödens rop: "Min Gud, min Gud, hvi hafver du öfvergifvit mig" [3])? Och denna qvidan: "Jag klagar, men fjerran är min hjelp [4]). Jag är en mask och icke en menniska" [5])? Det är Messiæ ande, som i förkänsla af de stundande qvalen så klagar genom det profetiska ordet. Och från hvad håll tillskyndas Honom sådan nöd, hvilka äro upphofsmän till dessa dåd? Han svarar sjelf: "Alla de som se mig håna mig; de uppspärra munnen, rista hufvudet: "Befalle han sig Herranom, Han hjelpe honom, Han undsätte honom, om Han hafver behag till honom" [6]). Messias är målet för en allmän förföljelse, hatad af allt folk. Men enskilde äro Honom orsak till särskilda lidanden: "De skifta mina kläder mellan sig och kasta lott om

[1]) Jes. 53: 3. [2]) Ib. v. 7. [3]) Ps. 22: 2 a.
[4]) Ib. v. 2 b. [5]) Ib. v. 7 a. [6]) Ib. vv. 7—9.

min kjortel"[1])? "De gåfvo mig galla att äta och uti min törst ättika att dricka"[2]). Ja till och med bland de förtrognas tal måste Han klaga öfver falskhet. "Äfven min vän" säger Han, "åt hvilken jag förtrodde mig, som åt mitt bröd, lyftade emot mig sin häl"[3]).

Om *ändamålet* med och *frukten* af alla dessa Messiæ lidanden och Hans död, är profetian lika tydlig. "När så sitt lif till skuldoffer Han gifvit, skall Han se säd och länge lefva, och Herrens uppsåt skall genom Honom hafva framgång. Från sitt lidande befriad, skall Han sådant se och mättas. Med sin kunskap skall min tjenare, rättfärdig sjelf, rättfärdiggöra många, och deras synder skall Han bära. Derföre lott jag Honom gifver bland de mägtige och med de starka skall Han skifta byte, emedan Han gaf sitt lif åt döden och räknad vardt bland öfverträdare, ändock Han mångas synder bar och bad för öfverträdarena"[4]). Så talar Herren Gud om Messiæ lidandes frukter. Och den genomborrade sjelf: "De skola vända sina blickar till mig, den de stungit hafva"[5]). Deremot svarar ock de omvändes egen bekännelse om nyttan af Messiæ blodiga offer: "Näpsten lades på Honom, att vi skulle frid hafva, och genom Hans sår blefvo vi helade"[6]).

Si der ett stycke af profetians i andan skådade passionsbetraktelse. Den sammanfattas i Herrens Ord och ed till Davids Herre: "Du är prest evinnerligen efter Melkisedeks sätt"[7]). Vi hafva af denna förutsägelsens öfversteprestabild sett, att Messiæ lidande redan för profeternas blickar uppenbarade välsignade frukter. Vi skola se mera af dessa, när vi nu ock taga i ögonsigte den profetiskt bebådade

c) Konungen.

Fullbordandet af profetiorna rörande Messiæ konungslighet och rike ligga väl till största delen utöfver evangelierna. Det tillhör kyrkans jordiska utvecklings historia och framförallt fulländningen. Evangelierna omtala blott Jesu anträde till konungaembetet. Hvad de föröfrigt innehålla om detsamma och om denne konungens rike, är hvarken en beskrifning på Messiæ regering eller meddelanden ur Hans rikes historia, utan hufvudsakligen blott ny undervisning eller nya förutsägelser om desamma. Men för att förstå dessa och till hvad mål det grundade riket samt Messiæ konungsliga verldsregering syfta, må-

---

1) Ps. 22: 19. 2) Ps. 69: 22.
3) Ps. 41: 10 Se ock Sak. 11: 12 f. 4) Jes. 53: 10—12.
5) Sak. 10: 8. 6) Jes. 53: 5 b. 7) Ps. 110: 4.

ste vi också framhålla det förnämsta af profetian om Messiæ konungadöme och rike.

Messias skall komma en *mäktig* konung. "Si Herren, Herren kommer med kraft och väldig är Hans arm" [1]). Han kommer till sitt Sion "segersäll" [2]). Dock är Han ingen förskräckande och hård konung. Nej, "fröjda dig storligen, du Sions dotter! Si din konung kommer till dig... ödmjuk och ridande på en åsna och på en åsninnas fåla" [3]). För det rätta Sion är Konungen en mild och kärlig herde. "Såsom en herde", så talar han sjelf profetiskt om sin hjord, "såsom en herde ser efter, när han är ibland sina får, om några af hans hjord äro förskingrade, likaså skall jag hafva tillsyn öfver mina får och rädda dem ifrån alla orter, dit de förskingrade blifvit..." [4]). Sjelf skall jag valla mina får och sjelf anvisa dem deras lägerplats, säger Herren, Herren. Det borttappade skall jag uppsöka, och det förskingrade skall jag föra tillbaka, och det brutna skall jag förbinda, och det kranka skall jag stärka" [5]).

Men om än mild och ljuflig konung för sin hjord, skall han såsom en *rättvis* konung derjemte vara förskräcklig för de gudlösa. "Han skall döma med rättvisa de arma och skipa lag med rätt åt de lidande på jorden, och Han skall slå jorden med sin muns gissel och med sina läppars anda dräpa de ogudaktiga" [6]). "Si, Hans lön är med Honom och Hans vedergällning framför Honom" [7]).

Sådan skulle komma och skall komma än den konungason, sjelf himmelrikets konung, till hvilken Fadren så profetiskt talat: "Du är min son, i dag hafver jag födt dig. Äska af mig, så vill jag gifva dig hedningarna till arf och jordens ändar till egendom" [8]). På denne konungs ankomst förbereder psalmisten, när han sålunda förmanar: "Så låten nu undervisa eder, I konungar, låten varna eder I domare på jorden. Tjenen Herren med fruktan och fröjden eder med bäfvan! Hyllen sonen, att Han icke förtörnas och I omkommen på vägen, ty snart brinner Hans vrede; salige äro alla de, som förtrösta på Honom" [9]).

Alle, ty "Herren skall vara en konung öfver hela jorden [10]). Så vidsträckt skall *Messiæ rike* varda. Ja, på storheten af Hans herradöme och på friden skall ingen ände vara uppå Davids tron och i

---

[1]) Jes. 40: 10. [2]) Sak. 9: 9. [3]) Ib.
[4]) Hes. 34: 12. Se följ. [5]) Hes. ib. vv. 15. 16.
[6]) Jes. 11: 4. [7]) Ib. 40: 10. [8]) Ps. 2: 7 f., jfr 110: 1 ff.
[9]) Ib. vv. 10–12. Jfr slutl. Ps. 96: 10 ff.
[10]) Sak. 14: 9.

Hans rike, att Han det upprätta och stärka skall med dom och rättfärdighet ifrån nu allt intill evighet" [1]).

Se här, några hufvuddrag af gamla testamentets Messias och Hans rike, sådan deras bild målas af profetian. Denna innehåller ännu mycket till taflans fulländning, hvilket vi här måste lemna.

I Guds fadershjerta, i Jesu Kristi frälsarekärlek var denna bild från evighet verklig. Men det dröjde mer än 3,500 år, innan dessa Guds frälsningstankar till en början såsom förutsägelser steg för steg blifvit meddelade åt menniskorna.

Och sedan profeterandets årtusenden med Malaki hade nått sitt slut, kommo för Israel ännu några bidandets århundraden. Under mer än 400 år, sedan förutsägelserna tystnat, skulle Guds egendomsfolk låta sig lysas af profetians morgonstjerna för att afvakta rättfärdighetens sol, som snart skulle uppgå med salighet under sina vingar [2]). Men de voro få, som gjorde så väl, att de aktade på det fasta profetiska ordet [3]) och i dess ljus igenkände den uppgående solen, när den började sprida sitt sken i verldens mörker.

Deremot hade under väntandets tid de köttsligt sinnade, fariseerne, de skriftlärde och det af dem förförda folket, försummat att taga ledning af profetians ljus. Sålunda förmörkades för dem och sålunda förfalskade de den sanna messiasbilden och skapade sig en oäkta. De väntade ett messiasrike, som skulle uppträda i utvärtes glans [4]) och bringa dem ära och magt. Framförallt skulle det befria dem från det förnedrande romerska öfverväldet. En Messias väntade de, som skulle blifva evinnerligen utan lidande och död [5]). Detta svarade emot fariseernas egen beskaffenhet. De hade förvandlat kärlekens lag, som fordrade hjertat, i utvärtes tvingande stadgar. "Såsom de betagit lagen dess djup, innerlighet och andlighet, så ock Guds rike dess sedliga värde och herrlighet" [6]). De ville upphöjelse utan förnedring, himmelriket utan bättring. Hos sådana kunde icke finnas någon mottaglighet för en Messias, som skulle skjuta upp såsom "en rot ur en förtorkad mark" [7]), som skulle jemte sitt rikes medlemmar småningom gå genom lidande till herrlighet.

---

[1]) Jes. 9: 7. På *storheten* af Hans herradöme ingen ände. Se Jes. 60: 4 ff. På *friden* ingen ände, ib. v. 18; 11: 6—9. Om sjelfva *landet*, Jes. 35: 1, 2, 6—8. Om *medborgarne*, Jes. 60: 21; Hes. 37: 24; Jes. 35: 5, 6.

[2]) Mal. 4: 2. [3]) 2 Petr. 1: 19. [4]) Luk. 17: 20.

[5]) Joh. 12: 34. Jfr *Oehler*, Messias, i Herzogs R. Enc.

[6]) *Keerl*, Das Wort Gottes und die Apokryphen, S. 60. Se ib.

[7]) Jes. 53: 2.

Matteus omtalar den sanne Messias, beskrifver för oss Jesu Kristi Davids sons Abrahams sons historia. Hans beskrifning på den Komne öfverensstämmer väsentligen med den bild af den Kommande, hvilken ur gamla förbundets profetior med dessas egna ord här ofvan tecknats. Hvad under om det hör med till hufvuddragen i hans evangelium att uppvisa den motsägelse som den Komne rönte från dem, som omfattat falska messiasförhoppningar! Till denna det nya testamentets messiasbild öfvergå vi nu.

Mattei berättelse om profetiornas uppfyllelse, om det gamla förbundets första stora fullbordan genom Jesu Kristi ankomst i köttet, Hans lif, lidande, död och uppståndelse blir hädanefter det uteslutande föremålet för vår uppmärksamhet. I det vi öfvergå till att följa evangelisten i spåren, angifve vi först till lättande af öfversigten de hufvudafdelningar, i hvilka denna Jesu Kristi Davids sons Abrahams sons lefvernesbeskrifning naturligen sönderfaller.

Det hela kan sammanfattas under tvenne hufvudafdelningar. Den *förra* visar, huru Jesus är bevisad såsom Davids son och Abrahams son, såsom Messias, genom de jordiska förhållanden och tilldragelser, hvilka utgöra förutsättningar för Hans kallelse i verlden, 1: 2—4: 11. Den *andra* hufvuddelen beskrifver, huru Jesus uppenbarar sig såsom Messias i utförandet af sin kallelse, 4: 12—28: 20. Den förra delen har fyra, den senare tre afdelningar. Sålunda få vi i det hela *sju* stycken. Dessa ansluta sig nära till den ofvan från det gamla testamentet hemtade messiasbilden. Alltså, *Jesus är bevisad såsom Messias genom sin*

I. *härkomst* . . . . 1: 2—16.
II. *födelse, namn och barndom* . . . 1: 17—2: 23.
III. *förelöpare* . . . . 3: 1—12.
IV. *invigning till kallelsen* . . . . . . 3: 13—4: 11.
V. *profetiska* . . . . 4: 12—25: 46.
VI. *öfverstepresterliga* . . . . 26: 1—27: 56.
VII. *konungsliga kallelse* . . . . 27: 57—28: 20[1]).

Alltigenom är evangelistens framställning af Jesu lefnad framförallt en bevisning, att Jesus är Messias.

Mycket ofta bekräftar han detta med omedelbar hänvisning till de profetior, som i hvarje särskildt fall blifvit uppfyllda. Stundom

---

[1]) Afdelningarnes olikhet i omfattning kan lära oss, att innehållet för evangelisten haft något mera att betyda än formen. Denna olikhet var dessutom mindre märkbar i forntidens sammanhängande skrift.

åter berättar han om Jesu lefnad så, att den fullbordade profetian klart genomskimrar i sjelfva berättelsen.

Att Jesus är Messias, det vill Matteus först bevisa genom det slägtregister, som uppenbarar Hans härstammande från Abraham.

I. Jesu härkomst. 1: 2—16.

Denna slägtledning anser man vanligen vara en ganska torr och ofruktbärande begynnelse till det nya testamentet. Men det förhåller sig icke så. Här upprullas för oss i dessa namn från en sida sedt hela gamla testamentets historia alltifrån Abraham. Och detta är ju den ojemförligt omfångsrikare delen af gamla testamentet. Före Abrahams tid innehåller den Heliga Skrift endast 11 kapitel, några få blad, ungefär $\frac{1}{100}$ af gamla testamentet i det hela. Hela den öfriga allrastörsta delen af gamla förbundets historia ligger här för oss i sin kortaste sammanfattning i de namn, hvarmed Mattei evangelium begynner. Skulle vi studera eller kateketisera eller predika öfver Mattei evangelium under flere års tid, då kunde vi enligt den ledtråd, som detta slägtregister gifver, dertill göra de lämpligaste förberedelserna. Vi hade då att vid hvarje af de här förekommande namnen också betrakta hela den till hvardera hörande tid i dess betydelse för Guds rikes utveckling, särskildt med afseende på den kommande Abrahams och Davids son, hvars lefnad Matteus beskrifver. För den som vet, hvad vi hafva att lära af gamla testamentet, är det härmed klart, att detta slägtregister sålunda betraktadt blefve obeskrifligen innehållsrikt. Nu kunna vi emellertid med skäl underlåta vidare utförande af dessa antydningar, sedan vi redan i den föregående messiasbilden hafva samlat de för insigten i Mattei evangelium allranödigaste dragen ur det gamla testamentet.

Det är nog, att denna slägtledning lemnar bevisningen, att Jesus härstammar från Abraham och David, är Abrahams och Davids son. Slägtledningen sker från Abraham genom David till Josef, ej till Maria, åtminstone icke omedelbart [1]). Deraf kunna vi förstå att evangelisten icke vill uppvisa Jesu naturliga härstammande från David och Abraham, ty deri hade Josef ingen del. Men Josef var enligt slägtledningen Davids son och lagligen berättigade tronarfvinge. Och från

[1]) Maria nämnes äfven i slägtledningen, och det säges uttryckligen (v. 16) att af henne föddes Jesus, ej af Josef. Genom Maria, som också var af Davids hus, Ap. G. 2: 30; Rom. 1: 3; 2 Tim. 2: 8, var Jesus dessutom i naturlig mening Davids Son.

honom öfvergick enligt Israelitisk arfs- och äktenskapsrätt tronföljden till den förstfödde i hans hus [1]). Detta vill Matteus här framförallt ådagalägga. Sålunda låg i Jesu härkomst intet hinder [2]), att han vore den utlofvade Davidssonen, som skulle till evig tid innehafva stamfadrens tron.

Dock det är evangelisten icke nog att med det anförda slägtregistret visa möjligheten af, att Jesus vore Messias. I det han öfvergår till berättelsen om, huru denna bevisning kan hemtas från Jesu födelse och barndom drager han af slägtledningen ett resultat, som skall visa att Jesus *verkligen är* Messias.

II. Jesu födelse, namn och barndom. 1: 17—2: 23.

1. *Jesus är född i tidens fullbordan.* v. 17.

Det är en märkvärdig beräkning, som evangelisten här gör, att från Abraham till Jesus voro tre afrundade och likmässiga afdelningar i denna slägtledning. Dessa åter sammanträffa med de vigtigaste personer eller förhållanden under denna långa tid. Abraham begynner och konung David afslutar den första perioden, konung David begynner och Josia afslutar den andra perioden; Jekonia efter den babyloniska landsflykten begynner och Kristus afslutar den tredje perioden [3]). I hvardera räknar Matteus 14 slägtleder.

De första 14 lederna omfatta patriarkernas, egyptiska träldomens, ökenvandringens och domarnes tidehvarf; de följande 14 motsvara konungarnes, och de sista Israels förnedringstid. Under konung David hade Jesu förfäder kommit till största anseende i denna verlden. Sedan blef slägtledningen i konungahuset under nästa halfva årtusende intill babyloniska landsflykten. Derefter sjönk Davids hus alltmera ned till största ringhet, till dess det stannade vid timmermannen Josef.

Men hvad vill Mattheus lära oss med sammanställningen af dessa 3 gånger 14 slägtleder?

Det är klart att han vill, att de som läsa hans evangelium deraf skola väckas till eftertanka, deri skola finna något märkligt, för hvilket han icke sjelf redogör. Men hvad är då detta? Uppenbarligen skola dessa afslutade tidehvarf leda oss till den tanken, att nu var

---

[1]) Se Nya testam:s hist. skrifter, S. 18.

[2]) Här är alltså blott en negatif bevisning.

[3]) Så *Bengel* i Gnomon. Andre annorlunda; t. ex. *Ebrard*, S. 243; *Meyer*.

den tidens fullbordan kommen [1]), i hvilken de löften skulle uppfyllas, som blifvit fäderna gifna. Såsom en Abrahams och Davids son *kunde* Jesus vara Messias; men det ensamt gjorde Honom icke dertill. Månge hade varit Abrahams och Davids söner före honom. Dock den omständigheten, att Han, när tiden till Messiæ ankomst uppfyllts, var den ende rättmätige arfvingen till Davids tron, detta utvisade, att Han *var* Messias. "Så äro alla lederna ifrån Abraham intill David fjorton leder", säger Matteus och nämner här i ett andetag de båda männen för tusen år hvardera, som framför andra varit pelare, på hvilka löftet om Messias hvilat, och nu vid åter ett nytt årtusendes begynnelse efter 2 gånger 14 leder kommer uppfyllelsen [2]).

2. *Jesu födelse och namn.* 1: 18—25 [3]).

Sedan evangelisten genom slägtregistret ådagalagt, att Jesus härstammade från Abraham och David, samt att tiden för Messiæ ankomst nu var inne, så går han närmast till att berätta om, huru denna ankomst tillgick. Äfven här visar sig allt ske i enlighet med profetiorna, ja *på det att* de skulle fullbordas. Matteus ser också

---

[1]) Jfr 1 Mos. 49: 10; Dan. 9: 25; Gal. 4: 4.

[2]) Här är framförallt det fördubblade *sjutalet*, fulländningens tal, betydelsefullt. Grundadt i skapelsedagarnes tal blir sjutalet "zum Typus aller aus der Unvollkommenkeit, Unruhe (beziehungsweise Sünde, Unseligkeit) unter Leitung... Gottes zur Vollendung, Ruhe und Heiligung in Gott hinstrebenden Entwicklung in der Geschichte der Creatur, der Menschheit insbesondere. *Leyrer*, "Zahlen bei den Hebräern" i Herzogs R. Enc.

Emellertid, det må vi ej fördölja för oss, hela evangelistens beräkning af slägtlederna lider af en ej ringa svårighet. Efter Joram äro tre af dennes efterkommande och tronföljare utlemnade, nemligen Ahasja, Joas och Amasia; likaså är efter Josia Jojakim ej nämd.

I förra fallet söker man förklara utlemnandet sålunda. Enligt mosaiska lagen var förbjudet och belagdt med straffet att varda utrotad ur folket, om israelitisk man toge hednisk hustru, och fädernas synder skulle straffas på barnen intill fjerde led. Då nu Joram hade den hedniska Jesabels dotter till äkta, såsom han ock sjelf "vandrade på Israels konungars väg" och "gjorde det ondt var för Herren", så syntes han väl förtjenat, att hans efterkommande intill fjerde led förklarades ovärdiga tronföljden i Guds stat och uteslötos ur Davids hus' slägtledning.

Hvad Jojakim beträffar, så förverkade han rätten till tronföljd, då han vardt Nebukadnesar, konungen i Babel underdånig "äfvensom för det oskyldiga blods skull, hvilket han hade utgjutit, då han med oskyldigt blod fyllde Jerusalem, hvilket allt Herren icke ville förlåta", såsom det heter i 2:dra Konungaboken. (2 Kon. 24: 1, 4. Jfr *Ebrard* S. 147, 246 f.).

[3]) *Juldagen* C. Vid anförande af högmessotexterna hänvisa A, B, C till svenska kyrkans trenne årgångar.

Jesu födelse helt och hållet från den sidan, att den som här föds till verlden är den utlofvade Messias. Visserligen anför evangelisten enligt sin vana vid alla berättelser, dem han meddelar såsom Skriftens fullbordan, för hvarje gång blott en profetia uttryckligen. Men många andras uppfyllelse framlyser ur sjelfva berättelsen. Och detta är den sida, vid hvilken vi här hufvudsakligen hafva att fästa oss.

Vi hafva redan anmärkt, huru profetiorna uppfylldes derigenom, att Messias kom, när Davids hus hade sjunkit ned till den största ringhet. I denna mening skulle telningen uppspira från rötterna af Isai stam [1]) och ur en förtorkad mark [2]). En sann menniska och en menniska i oansenliga yttre förhållanden skulle Messias vara. — När nu dertill här omtalas, huru Maria Hans moder fanns hafvande af den Helige Ande, så lära vi just i detta ljuset förstå den eljest obegripliga motsatsen mellan löftet om en Gud och om en menniska i den Kommande. Af Maria född motsvarar Messias nu fullkomligt den allraförsta begynnelsen till all profetia, det gamla löftet om *qvinnans* säd. Men då Han dertill är aflad af den Helige Ande, så inser man, huru Jesus fastän menniska derjemte likväl kunde vara i öfverensstämmelse med den profetiska bestämningen "stark Gud." Höra vi sedan vidare berättas, huru Josef såsom en from man för Jesu skull ville öfvergifva sin trolofvade, så kunna vi redan här vid början af Messiæ lif finna första uppfyllelsen af förutsägelserna om Messiæ lidande: "Föraktad var Han" [3]).

Ängelns tilltal till Josef vittnar åter alltigenom, att profetiornas fullbordan nu var förhanden. En påminnelse derom synes ängeln vilja gifva Josef, då han nämner honom Davids son [4]). Sålunda tilltalad "blir Josef belyst af det ljus, i hvilket han kunde komma tillrätta på den underbara väg, som syntes honom dunkel och törnbeströdd" [5]). Och när Herrens ängel uppmuntrade Josef att hemföra sin brud, den ängeln redan kallade hans hustru, visst måste Josef då hafva förstått, att Messias var förhanden, eftersom det som afladt var i Marias lif, var af den Helige Ande. Men hade han hittills haft någon tvekan, så måste den nu försvinna, då ängeln utan omsvep förklarar: "Hon skall föda en son, och du skall kalla Hans namn Jesus, ty Han skall frälsa sitt folk från deras synder." Vid denna allrasista profetia, ängelprofetian i uppfyllelsens dagar, kunde det icke undgå Josef, som

[1]) Jes. 11: 1. [2]) Ib. 53: 2. [3]) Ib. 53: 3.
[4]) I de följande uppenbarelserna begagnar ängeln ej mera detta tilltal.
[5]) *Besser*, D. Evang. St. Mattei. Halle 1868. S. 26.

var "en *from* man", att Messias nu skulle komma, att Maria var profetians jungfru. Namnet Jesus med tillägget, att Han så skall kallas, emedan "Han skall frälsa sitt folk från deras synder", måste sätta allt utom tvifvel. Skall Han derföre heta Jesus, d. v. s. Jehova hjelper[1]), emedan Han skall frälsa sitt folk från deras synder, så måste Han vara den sanne Messias. Syndaförlåtelsens och försoningens förvärfvande är enligt gamla testamentets betraktelsesätt Messiæ förnämsta verk, emedan syndaförlåtelsen betraktas såsom vilkor och grundval för frälsningen[2]). Derföre vet icke Petrus i sin predikan om den komne Messias inför de förste hedningar i Cornelii hus att omtala något vigtigare af profetiornas innehåll än detta: "Honom bära alla profeterna vittnesbörd, att hvar och en som tror på Honom, han skall få syndernas förlåtelse i Hans namn[3]). Syndaförlåtelsen är den grundvälgerning, som det fallna menniskoslägtet framförallt behöfver. En Messias, som icke bringar sitt folk frälsning från synderna är en falsk Messias[4]). Den åter, om hvilken Herrens ängel försäkrar, att Han skall frälsa folket från deras synder, Han måste vara den Utlofvade. Här ligger profetiornas fullbordan för öppen dag.

Detta vill derföre också Matteus framhålla och bekräfta, när han sammanfattar det hufvudsakligaste af det nyss berättade med anförande af en bland de vigtigaste af de profetior, som sålunda uppfyllts. "Detta har alltsamman skett, på det att det skulle fullbordas, som af Herren blifvit sagdt genom profeten, som sade: Si, jungfrun skall varda hafvande och föda en son, och de skola kalla hans namn Immanuel; det är uttydt: Gud med oss."

Dock, om än i sammanhang med det föregående uppfyllelsens förhållande till denna profetia är klart, så uppstår likväl en svårighet beträffande namnet Immanuel. Detta är ju ett annat namn än det verkligen gifna och begagnade: Jesus. Visserligen. Och dock är det å andra sidan detsamma. Klangen är en annan, men i sak äro de båda namnen ett. Der Jehova hjelper, frälsar, der är Gud med oss. Namnet Immanuel är "ej att betrakta såsom ett vanligt personnamn utan såsom väsensnamn[5])." Det uttrycker, att Gud på det högsta och sannaste sätt är med sitt folk. Sålunda har Han uppenbarat sig, då Han

---

[1]) *Winer*, Real. Wörterb. Art. Jesus, not. 1.

[2]) Jfr Pss. 32; 51; 130: 8. Jes. 53. Jer. 31: 34. Dan. 9: 24.

[3]) Ap. G. 10: 43.

[4]) Jfr *Hengstenb.* l. c. B. III, 2:dra afd. S. 98.

[5]) Jfr Jes. 9: 6. *Hengstenb.* l. c. II, S. 57. Dermed öfverensstämmer *Meyer* t. Mt. 1: 23.

vardt menniska och bar namnet Jesus, emedan Han skulle frälsa sitt folk från deras synder.

Sedan Matteus sålunda med det profetiska ordet bevisat nödvändigheten deraf, att till dess uppfyllande allt måste ske, såsom nu förberedt och genom ängeln slutligen förutsagdt var, så har han dock ännu ett ord att tillägga om de förberedda händelsernas verkliga inträffande. Detta förutan hade ju profetiorna endast varit sin fullbordan nära, men ej hunnit den. Derför tillägger evangelisten: "När Josef vaknade upp af sömnen, gjorde han, som Herrens ängel hade befallt honom, och tog sin hustru till sig." Här visar sig Josefs troslydnad i en herrlig dager. Lika skön strålar hans fromhet och djupa uppfattning af sin pligt ur evangelistens närmast följande meddelande, att "han kände henne icke, till dess hon hade födt sin förstfödde son." Ehuru ängeln icke härutinnan hade gifvit någon anvisning, förstod dock Josef ledd af Guds Ande, att en sådan återhållsamhet å hans sida också var nödig till *profetians fullbordan*. Denna innehöll ju icke blott, att en jungfru skulle varda hafvande, utan ock att hon skulle *föda* såsom jungfru.

När evangelisten sedan tillagt, att Josef kallade Marias son Jesus, så har han också dermed afslutat berättelsen om, huru det af ängeln omtalade eller anordnade till profetiornas uppfyllelse fullbordades. Vi följa honom nu till nya meddelanden. Dessa uppenbara närmast, huru den nyfödde genom sin födelseort och i sin barndom bevisades vara Messias enligt Skrifterna.

3. *De vises besök; Jesu födelseort.* 2: 1—12 [1]).

Denna berättelse sättes af evangelisten i närmaste sammanhang med den föregående. Der hade han omtalat, huru Jesu härkomst och tilldragelserna närmast *före* Jesu födelse bevisade Honom vara Messias. Nu berättar han om det, som närmast *efter* födelsen tjenade samma ändamål. "När Jesus var född" heter det nu, och här tillägger evangelisten genast födelseorten: "i Betlehem i Judeen" och tidpunkten: "i konung Herodis tid", emedan dessa omständigheter äro honom af vigt för det nu följande. "När Jesus var född ... då kommo österländske Mager [2]) eller vise till Jerusalem och sade: Hvar är den nyfödde *Judakonungen?*" Redan med denna fråga bekänna desse främlingar den nyfödde såsom Messias. Och då de angifva såsom skäl

---

[1]) *Trettondag Jul* A.

[2]) Se vidare *Meyer*, *Herzog*, R. E. VIII, 675 ff.

för sin ankomst, att de vilja tillbedja Honom, så äro de de förste, som i sin mån bidraga att uppfylla förutsägelserna om Messiæ verldsherravälde. Här heter det redan till nya testamentets Sion: "Hedningar skola vandra i ditt ljus... De församla sig alle och komma till dig; dina söner komma fjerran från[1])." Till och med de vises stjerna har man sammanställt med profetian[2]). Bileam hade profeterat om Messiæ ankomst: "En stjerna skall uppgå utaf Jakob och en spira skall uppkomma af Israel[3])."

Fästa vi oss nu vid den verkan, som Magernas besök åstadkom i Jerusalem, så komma vi i sammanhang dermed äfven till det, som för evangelisten är det allravigtigaste i detta hans meddelande. Den grymme Herodes blef bestört, när han hörde om Messiæ födelse. Hans samvete slog honom, och nu fruktade han upplopp bland folket, som väl kunde väntas vilja begagna hvarje tillfälle att frigöra sig från hans skräckvälde. Herodis förskräckelse gaf i hans ögon åt de vises fråga en utomordentlig betydelse. Deras visshet om Messiæ födelse gör ett djupt intryck; af deras ifver att söka, deras begär att tillbedja stegras Herodis hat. Innan detta kan tillfredsställas, måste han dock först hafva de vises fråga besvarad. Sjelf är Herodes icke skriftkunnig. Derföre sammankallar han alla öfverstepresterna och de skriftlärde ibland folket; så vigtig var honom en viss utredning af saken. De vise hade frågat: "Hvar är den nyfödde *Judakonungen*?" Huru deras fråga var menad, och huru den af Herodes och hela Jerusalem förstods, är uppenbart af det sätt, hvarpå Herodes framställde samma spörjsmål till sina församlade vise. Han låter fråga dem, "hvar *Kristus* skulle födas." Det svar, som i den vigtiga frågan afgifves af denna församling af de inför all verlden mest vittnesgille domare, sjelfve Israels skriftlärdaste män, är för evangelisten en ny bevisning, att Jesus är Messias. Just detta är för honom det hufvudsakligaste i denna berättelse. I början af densamma hade Matteus omtalat, att vise män kommo från österländerna, när Jesus hade blifvit född i *Betlehem i Judeen*. Här lyder nu det sammankallade mötets svar på Herodis fråga, hvar Kristus skulle födas: "I Betlehem i Judeen", och detta bevisas ur det profetiska ordet, ty så är skrifvet genom profeten: "Och du Betlehem i Juda land är ingalunda den minste ibland Juda förstar; ty utaf *dig* skall komma en förste, som skall vara herde öfver mitt folk Israel." Så hade Matteus af

---

[1]) Jes. 60: 3, 4.

[2]) Se t. ex. *Nebe*, Die evang. Perikopen. Wiesbaden 1869. S. 337.

[3]) 4 Mos. 24: 17.

sitt eget folks förnämste och lärdaste män en otvetydig och offentligen inför konungen afgifven förklaring derom, att den nu inträffade födelsen i Betlehem motsvarade det profetiska ordet om Messiæ jordiska *födelseort*.

Vidare finna vi i den list och det våld, hvarmed Herodes nu börjar förfölja den nyfödde Judakonungen, första begynnelsen till fullbordandet af profetiorna om Messiæ lidanden. Hans konungsliga majestät strålar dock å andra sidan herrligt fram vid de vises besök i Betlehem. Uppfyllde af en outsäglig glädje, när de åter se sig ledda af stjernans ljus, komma de dit och till huset, der barnet med dess moder var. Sedan de nu i Jerusalem till den naturliga uppenbarelsen i stjernan fått bekräftelsen ur det uppenbarade ordet, taga de icke anstöt af de ringa förhållanden, i hvilka de finna den efterlängtade. Honom, ej modren, egna de sin tillbedjan. Till Honom frambära de enligt österländsk sed vid besök hos konungar och förstar[1]) hyllningsgåfvor: guld, rökelse och myrrha. Sålunda gifves åter en erinran om profetiska ord: "de mangrannt ifrån Saba komma och bära guld och rökelse och Herrens lof förkunna[2])." Om än denna profetia framförallt gäller Kristi rike och ännu väntar sin fullständigare uppfyllelse, så är dock äfven här, såsom det vill synas, i de vises förhållande en begynnande uppfyllelse. Så mycket är visst, profetiornas fullbordan, uppenbarad äfven genom det, som tilldrog sig i sammanhang med de vises färd, har föranledt Matteus att införlifva en framställning om densamma med sitt evangelium. Så är också uttryckligen förhållandet med den nu följande berättelsen.

4. *Flykten till Egypten.* 2: 13—15[3]).

Likheten mellan Israels och Jesu återkallande ur Egypten framhålles här. Hvad Herren genom profeten Hosea historiskt berättande säger om sitt folk: "Då Israel var ung, hade jag honom kär och från Egypten kallade jag min son", det är tillika[4]) en profetia om den Kommande, som dock i motsats mot Israel *alltid* var Guds älskade son. Profetian fullbordas i Jesus. Äfven här visar Han sig vara Messias. Såsom Israel räddades från undergång i Kanaans land genom att fly

[1]) 1 Mos. 43: 11; 1 Sam. 10: 27; 1 Kon. 10: 2.

[2]) Jes. 60: 6 jfr *Burger*, Die Evangelien. Nördlingen 1865, S. 22.

[3]) *Annandag Jul*, C. Mt. 2: 13—18.

[4]) Sächs. Kirchen- u. Schulbl. v. *Luthardt*. 1858, S. 326.

den hotande döden och söka tillflykt i Egypten, så ock Jesus. Såsom Israel, när Guds tid var kommen, fick kallelse att återvända till Kanaans land, så ock Jesus. I Jesus uppfylldes det som såsom sakprofetia förebildades i Israel[1]). Äfven derigenom visar sig Jesus vara Messias.

I närmaste sammanhang med berättelsen om flykten till Egypten omtalar Matteus Herodis derpå följande illgerning i Betlehem.

5. *Barnamordet.* 2: 16—18[2]).

Åter är profetians uppfyllelse hufvudföremålet för och anledningen till evangelistens meddelande. Här visas oss profetiornas fullbordan i en händelse, som icke hade omedelbart afseende på Messias sjelf, men stod i närmaste sammanhang med Honom. Herodis illgerning träffade icke det mål, som den åsyftade. Dock är den ett uttryck af det hat, den förföljelse, hvarmed Messias omgifves i verlden. Men närmast tjenar den att återuppväcka Rakels klagan i dödsångsten öfver sina barn. Hon klagade såsom moder, när hennes stund var kommen[3]), nära Betlehem. Såsom stammoder hör Herren henne, enligt profeten Jeremia, åter klaga, när hennes efterkommande genom Nebukadnesars tyranni drifvas i landsflykt. Denna hennes klagan hör evangelisten till profetians fullbordan än en gång, då i samma trakt och nu just i den ort, der Messias föddes, Rakels döttrar gråta öfver de barn, som Herodis våld tagit af daga[4]).

6. *Återkomsten från Egypten och bosättningen i Nasaret.* 2: 19—23[5]).

Ännu ett exempel anför Matteus från Jesu barndom till bevis, att Han var den utlofvade Messias. Här hafva vi åter att akta på profetiornas uppfyllelse. I detta fall framträder denna, såsom äfven stundom i de förra fallen, liksom genom Guds bestämda skickelse åstadkommen. Herrens ängel gifver Josef efter Herodis död befallningen att från Egypten återvända till Israels land. Josef är,

---

[1]) Jfr *Hengstenberg*, l. c. I, S. 582.
[2]) *Annandag Jul* C; forts.
[3]) 1 Mos. 35: 16 ff.
[4]) Jfr *Melin* till detta ställe. *Hengstenberg*, l. c. I, S. 583.
[5]) *1 Sönd. e. Jul* C.

såsom alltid, lydaktig. Men då anvisningen ej närmare bestämde någon ort, tänker han först på Judiska landet, förmodligen också på Betlehem, derifrån man väntade Messiæ uppträdande [1]). När han får höra, att Herodis son Arkelaus innehade fadrens tron, så blir han dock rådvill. Gud hänvisar honom då till Galileen. Här bosätter han sig nu i Nasaret, d. ä. i Telningsstaden. Så kallades Nasaret troligen både för sin obetydlighet [2]) och för de buskar och viden, hvaraf den är omgifven [3]). Men så fullbordades också profetiorna. Nu kom Jesus att med rätta kallas Nasareus, den som är från Telningsstaden eller Telningsmannen. Men denna benämning motsvarade åter profetiorna om Herrens tjenare Telningen [4]), och om telningen, som skulle skjuta upp för Herrens ansigte [5]), och från Isai rötter [6]).

Men huru denne telning i Telningsstaden sköt upp för Herrens ansigte, derom talar Matteus ej vidare. Honom har det varit nog att af Jesu slägtledning alltifrån Abraham, af några tilldragelser vid Hans födelse och i Hans första ännu omedvetna barndom bevisa, att Han var Messias, emedan i Honom gamla förbundets förutsägelser om den Utlofvade funno sin fullbordan. Allt annat, som om Jesu barndom och ungdom kunde vara att säga, det hörde ej till Mattei berättelses plan. Af det myckna, som han visserligen, såsom Jesu lärjunge erfarit, har han blott utvalt så mycket, som passade till *den* beskrifning af Jesu lefnad, som han ville göra, då han för Israeliter ville gifva en bild af deras sanne i Jesus komne Messias, genom hvilken profetiorna uppfylldes.

Medan Matteus och alla de sanna evangelierna äro fåordiga och i allt berätta med sanningens nykterhet och tillförlitlighetens prägel, saknas dock icke å andra sidan en ganska pratsam och mångordig samling af allahanda berättelser om Jesu barndom, hvilka likväl merändels vid första påseendet visa sig tillhöra diktens område.

---

1) Jfr Joh. 7: 41 f.

2) Så *Hengstenb.*, som, l. c. II, S. 126, med bifall af Winer (Art. Nasaret i Real-Wörtb.), anser stadens ursprungliga namn hafva varit נְצֵר.

3) *Burckhardt*, Reisen II, 583 enl. Winer l. c.

4) Sak. 3: 8; 6: 12.

5) Jes. 53: 2.

6) Ib. 11: 1 (jfr 4: 2; Jer. 23: 5). Emedan här fleres profetior äro i fråga, talar evangelisten denna gång om det som sagdt var genom *profeterna*.

Sådana meddelanden ega vi både från Jesu spädaste år och, der evangelierna med ett undantag alldeles tiga, från gosseåren.

Mattei berättelse förbigår allt detta. Om hela Jesu ungdom under vistelsen i Nasaret finnes der intet ord. Evangelisten återupptager tråden af Jesu lefnad vid förberedelserna till Hans offentliga verksamhet. Dessa begynna med

III. Förelöparen. 3: 1–12 [1]).

Såsom de af vår evangelist meddelade tilldragelserna från Jesu födelse och barndom uppenbarade, att Jesus var Messias, i hvilken gamla testamentets profetior fullbordades, så saknar Han ej heller, då Han skall begynna sin offentliga verksamhet, den förutförkunnade vägberedaren. Äfven här gäller det, såsom vid hvar och en af de föregående berättelserna, att blott *en* profetias uppfyllelse uttryckligen af evangelisten omtalas, nämligen Jesajæ hänvisning på vägrödjaren, som skulle gå före Herren. Men hela framställningen om Johannes döparen motsvarar i öfrigt noga och alldeles påtagligt äfven Malakiæ profetia om den nye Elia, som skulle sändas, förrän den stora och förskräckliga Herrens dag komme.

Först omtalar evangelisten, *att* Johannes döparen predikade i öknen i Judeen, och derefter genast hufvudinnehållet af denna predikan: "Gören bättring", d. ä. ändren edra sinnen; "ty himmelriket är nära." Sedan omnämnes den profetia, till hvilken evangelisten här särskildt vill hänvisa: "Denne är det, om hvilken Jesaja profeten talade, då han sade: En ropandes röst i öknen: bereden Herrens väg, gören Hans stigar räta." Här motsvarar Johannis uppträdande i *öknen* bokstafligen förutsägelsen. Predikans lydelse: "gören bättring" är till den innersta meningen likbetydande med profetians: bereden Herrens väg, gören Hans stigar räta [2]). Till närmaste ordalydelsen: "Ändren edert sinne" sammanträffar den åter med den verksamhet, som enligt Malakia [3]) tillskrifves den kommande Elia.

Då Johannes såsom skäl till sinnesändringens nödvändighet angifver, att himmelriket är nära, så menar han här Messiæ rike, det rike, som profetiorna hade omtalat jemte konungen. Det kallas himmelriket, emedan det härrör från himlen, från himlen upp-

[1]) Jfr *Hengstenb.* l. c. III, 660; vv. 11, 12 = *Sönd. eft. Nydr* C.
[2]) Jfr Jes. 40: 3.
[3]) 4: 6 = 3: 24 i grdt.

rättas på jorden och först i himlen skall fulländas.[1]). Säger nu Johannes, att himmelriket är nära, så uttalar han dermed, att profetiornas fullbordan är förhanden, liksom han ock på sitt sätt just genom denna predikan betecknar sig såsom Messiæ förelöpare.

När evangelisten vidare beskrifver Döparens klädedrägt och stränga lefnadssätt, så vill han dermed åter hänvisa på Malakiæ nye Elia. Om den förste Elia berättas nämligen, att han "var en man i luden drägt, med ett läderbälte om sina länder"[2]) såsom äfven han förstod att försaka.[3]). Likaså afses med det, som berättas om följderna af Döparens verksamhet, Malakiæ profetia. Mycket folk kom till Johannes, såväl från hufvudstaden, Jerusalem, som från landsbygden, och lät döpa sig och bekände sina synder. Detta motsvarar profetians försäkran, att den nye Elia skulle vända barnens hjerta till deras fäder. Syndabekännelsen var ett uttryck för sinnesändringen och behofvet att frigöras från synden. Genom dopet erkände man offentligen, att man såsom de fromme fäderna väntade den Kommande och ville göra sig redo att mottaga Honom.

Ytterligare sammanhänga profetens ord om tiden för Eliæ sändning, "förr än Herrens dag kommer, den stora och förskräckliga", med Döparens varning för den "tillkommande vreden"[4]). Likaså återkallas Malakiæ fråga och beskrifning om den Kommandes dag af Döparens predikan. Profeten säger: "Hvem kan uthärda Hans tillkommelses dag, och hvem kan bestå, då Han låter sig se...[5])? Si, en dag kommer, brinnande såsom en ugn, och blifva då alla stolte och alla ogudaktige till halm, och antända dem skall den dag som kommer, säger Herren Sebaot[6]). Dertill passar väl Döparens försäkran: "Nu är yxan satt till roten på träden, derföre hvart och ett träd, som icke bär god frukt, afhugges och kastas i *elden*. Jag döper eder i vatten till sinnesändring, men den efter mig kommer är starkare än jag, Han skall döpa eder med den Helige Ande och med *eld*...; Han hafver sin kastskofvel i sin hand, och Han skall rensa sin loge, och Han skall församla sitt hvete i ladan, men agnarna skall Han uppbränna i outsläcklig *eld*[7]).

---

[1]) Se *Meyer* t. Matt. 3: 2.

[2]) 2 Kon. 1: 8, jfr LXX.

[3]) 1 Kon. 19: 8. [4]) Matt. 3: 7. [5]) Mal. 3: 2.

[6]) Ib. 4: 1.

[7]) Matt. 3: 10, 11, 12. Här må vi lägga märke till, att Johannes ännu icke skiljer mellan Herrens första och sista tillkommelse. Jfr Matt. 25: 41.

Alltså visar sig äfven i denna berättelse om vägrödjaren, som gick före Jesus, att Jesus sjelf är den i gamla förbundet utlofvade Messias.

Hittills hafva alla evangelistens berättelser, alltifrån den första om Jesu födelse, varit försedda med bestämd hänvisning till särskild profetia, som blifvit uppfylld genom de tilldragelser, hvarom de handlat. I detta afseende inträder nu en olikhet hvad angår de båda närmaste styckena. De handla om

IV. Jesu invigning till kallelsen. 3: 13—4: 11[1]).

Om än i detta stycke inga profetior uttryckligen omtalas såsom fullbordade, så är likväl äfven här af sjelfva berättelsen icke mindre uppenbart, att den som döpes och den som frestas är den genom profetiorna utlofvade Messias.

Betrakta vi åter dopet och frestelsen såsom Jesu invigning för kallelsen, så stå de också i detta afseende i ett nära sammanhang med förutförkunnelsen. Vi erinra oss, att profetians Ande hade omisskänneligen betecknat den kommande Messias såsom profet, öfversteprest och konung, Till alla dessa embeten inviges Han genom dopet och frestelsen. Sålunda motsvara äfven de det profetiska ordet i gamla testamentet. Dock inskränka sig dessa händelsers betydelse ej blott till att afse Messiæ embeten. De beträffa äfven mera allmänt Hans person. — För att gifva skäl för det sagda, taga vi nu berättelsen sjelf något närmare i ögonsigte.

Jesus träder nu, enligt Matteus för första gången, fram ur sin undangömdhet i Nasaret. Han kommer såsom andre Israeliter till den väldige botpredikanten och döparen vid Jordan, för att äfven Han blifva delaktig af Johannesdopet — dock icke för att bekänna sina synder. Johannes vägrar att döpa Jesus, under försäkran, att han för sin del bättre behöfde att varda döpt af Jesus. Dermed erkänner Johannes, att Jesus är större än han. Ja, i sammanhang med Johannis föregående predikan om den väldigare, som skulle komma efter honom och döpa med ett kraftigare dop, med Helig Ande och eld, är det klart, att Johannes i Jesus igenkänner och erkänner denne Kommande sjelf. Jesus åter å sin sida förnekar icke sitt företräde för Johannes, erkänner icke heller, att Han *behöfde* bättringens döpelse. Men Han vill dock, att dopet skall för-

[1]) *Sönd. e. Nydr*, A. 3: 13—17 och 1 *Sönd. i Fastan*, A. 4: 1—11.

siggå, emedan det höfdes både Honom och Döparen att fullgöra allt hvad rätt och tillbörligt vore [1]), all rättfärdighet. Uppenbarar sig icke här Densamme, som i psalmen om sig profetiskt säger: "Si jag kommer, i boken är skrifvet om mig. Att göra din vilja, min Gud, är min lust, och din lag är i mitt hjerta" [2])? Jo visserligen. Här betygar Messias, Guds son, sig sjelf såsom sådan, liksom Han i berättelsens nästa rader så betygas genom Fadren och Anden.

"När Jesus hade blifvit döpt, steg Han strax upp af vattnet; och si himlen öppnades för Honom, och Han såg Guds Ande nederfara såsom en dufva och komma öfver Honom. Och si en röst från himlen sade: Denne är min käre son, till hvilken jag hafver välbehag." Finna vi icke här i rösten från himlen och i Andens nederkommande uppfyllelsens gensvar till Herrens Ord genom profeten: "Si min tjenare, den jag uppehåller, min utvalde, i hvilken min själ hafver godt behag. Jag hafver gifvit min Ande öfver Honom." Endast är att märka, att rösten från himlen vid dopet säger till Honom, som af profeten kallas tjenare: "min käre son" enligt 2:a Psalmens ord: "Du är min son" [3]).

I Johannisdopet med Andens nedkommande se vi Messiæ invigning framförallt till det *profetiska* embetet. Här förstås och fullbordas de profetiska orden om Messias profeten: "Hvila skall på Honom Herrens Ande, vishets och förstånds Ande, råds och starkhets Ande, kunskaps och Herrens fruktans Ande" [4]).

Skulle man utomdess, tillfölje af hänsyftningen till den andra psalmen, i rösten vid dopet vilja se en vink om Messiæ *konungsliga* embete, så vore detta väl ej heller långsökt. I psalmen försäkrar Herren: "Jag hafver insatt min konung på Sion." Strax derefter följer förklaringen: "Du är min son", och sist förmaningen: "Hyllen sonen, att Han icke förtörnas" [5]).

Emellertid, man må vid dopet se någon förberedelse på Jesu konungsliga embete eller ej; i frestelsen är den dock otvetydig, såsom det ock är påtagligt, att denna är en invigning äfven till det *öfverstepresterliga* embetet.

Enligt ordningen ligger detta oss närmast. Att derom är fråga vid Jesu frestelse i öknen, derom försäkrar oss Ebreerbrefvets all-

---

[1]) Jfr *Meyer* t. Mt. 3: 15. Jfr 5: 17.

[2]) Ps. 40: 8 f. jfr Ebr. 10: 7.

[3]) Hos Matt. är derföre ej heller egentligt citat. Uppfyllelsen sammanbinder med frihet olika profetior. Jfr *Hengstenb.* l. c. II, 217.

[4]) Jes. 11: 2. [5]) Ps. 2: 6, 7, 12.

männa förklaring: "Vi hafva icke en öfversteprest, som icke kan varkunna sig öfver vår svaghet, utan den som frestad är i allting lika som vi, dock utan synd" [1]). Att frestaren sjelf dervid i Jesus såg *Messias*, den Han ville komma att förgäta sin kallelse eller göra till en falsk Messias, är också påtagligt. Tvenne gånger uppmanar han Honom, som nyss vid dopet af Fadrens röst från himlen förklarats vara *Guds son*, att såsom sådan bevisa sig [2]). Tredje gången erbjuder frestaren Jesus att såsom konung genast, utan lidande och död, komma i besittning af messiasriket i yttre glans och herrlighet, blott Han ville emottaga det af frestarens hand och tillbedja honom [3]). Bilden af en köttslig Messias, sådan de falska judiska messiasförhoppningarne väntade och med jubel skulle mottagit densamma, ställde djefvulen för Jesu själ. För att verkliggöra denna bild, visar han Herren på ett köttsligt begagnande af Andens underbara gåfvor och en falsk bokstaflig tolkning af de messianska löftena [4]). Jesus lider väl öfverstepresterligen alla dessa frestelser; dock tillbakaslår Han dem också allesamman konungsligt och bevisar sig så i allo såsom den sanne Messias. Och det vapen hvarmed Han segrar, det är Guds Ord i det gamla förbundet, hvilket Han var kommen att uppfylla. Ett trefaldt: "det är skrifvet" låter oss alltfort i frestelsenöden ur Jesu hjerta åter förnimma de profetiska orden: "Att göra din vilja, min Gud, är min lust, och din lag är uti mitt hjerta" [5]). Och Han har icke förgäfves hållit fast vid Skriften. På Messiæ konungsliga allmaktsord: "Gack bort, satan; ty det är skrifvet, Herren din Gud skall du tillbedja, och Honom allena skall du tjena", öfvergaf Honom djefvulen. I stället omgifves Messias, himmelrikets konung, af en himmelsk lifvakt: "änglar gingo fram och tjenade Honom."

Sålunda har evangelisten Matteus allt hitintills med sin berättelse bevisat dem, som ville lyssna till hans ord, i Israel och bland oss, att Jesus var den i gamla förbundet utlofvade Messias. Han har låtit oss förstå detta af det, som han omtalat om Jesu *härkomst*, *födelse och barndom*, *förelöpare* och *invigning till kallelsen*. Dessa fyra stycken kunna, såsom vi sagt, betraktas såsom hela evangeliets förra hufvuddel. Dess gemensamma innehåll sades vara: att föreställa oss Jesus bevisad såsom Messias genom de jordiska förhållanden och tilldragelser, som utgöra förutsättningar för Hans

[1]) Ebr. 4: 15. [2]) Vv. 4, 6. [3]) V. 8 f.
[4]) Jfr *Gerlach.* Das Neue T. 6 Aufl. 1858. Inledning till Mt. 4: 1—11.
[5]) Ps. 40: 9 jfr förra sidan.

kallelse i verlden. Nu för evangelisten oss vidare i den senare hufvuddelen af sitt evangelium, hvilken räcker till dess slut. Här bjuder han oss följa denne samme Jesus i Hans kallelses verk sjelft och se, om Han äfven der håller profvet såsom den sanne Messias, såsom himmelrikets utlofvade *profet*, *öfversteprest* och *konung*.

Först föreställer oss evangelisten härvid, huru Jesus genom sin profetiska verksamhet ådagalagt, att Han är den Utlofvade, som komma skulle.

V. Messias profeten. 4: 12 — 25: 46.

Denna del är den ojemförligen vidlyftigaste i evangeliet, omfattande tillsamman omkring tre fjerdedelar af det hela. Den sönderfaller åter i tvänne afdelningar efter de olika områden, på hvilka Jesus enligt Mattei berättelse utöfvade sin profetiska verksamhet. Den första af dessa afdelningar omfattar Jesu profetiska verk i Galileen och i landet på andra sidan Jordan eller Pereen; den andra Hans profetiska verk på sista intåget till och sedan i Jerusalem med dess närmaste grannskap. Af dessa är den förra delen, om Jesu hufvudsakligen galileiska verksamhet, af evangelisten utförligast behandlad, till omfånget nära tre gånger så stor som den senare och vida mer än hälften af hela evangeliet.

A) Jesu Profetens galileiska och pereiska verksamhet. 4: 12—20: 28.

Här möter oss först en

Inledning 4: 12—22.

Dess innehåll utgöres af följande punkter. Först angifves tiden, när denna Jesu profetiska verksamhet i Galileen tog sin början, v. 12. Derefter bestämmes noga området för densamma, vv. 13—16. Sedan beskrifves dess beskaffenhet i största korthet och med allmännaste ord, v. 17. Och sist omtalar evangelisten, huru Messias profeten redan ifrån första begynnelsen af denna sin verksamhet i Galileen samlade omkring sig medhjelpare i densamma, vv. 18—22.

Med afseende på *tiden*, vid hvilken Jesus begynte sitt profetiska verk i Galileen, erfara vi, att detta skedde efter Johannis döparens tillfångatagande. Från Galileen hade Jesus kommit till Döparen vid Jordan för att emottaga dopet [1]). Sedan fördes Han af Anden ut

[1]) 3: 13.

i öknen för att frestas [1]. Derefter omtalar Matteus intet vidare om Jesus, förrän Han här börjar uppträda offentligen såsom profet i Galileen [2]. Nu heter det: "Då Jesus hörde, att Johannes blifvit kastad i fängelse, drog Han upp till Galileen." Detta skedde alls icke, för att Jesus skulle sätta sig sjelf i säkerhet; ty just öfver Galileen regerade den Herodes (Antipas), som låtit tillfångataga Döparen. Men sedan Johannis offentliga kallelse var slutad, skulle Jesu börja. Det var Johannis uppgift att bereda Herrens väg. Sedan detta var gjordt, var Herrens tid inne att sjelf offentligen begynna sitt verk.

Jesu profetiska verk åter skulle såsom offentlig kallelse begynna i Galileen. Så var det förutsagdt genom profeten. Derföre kom Jesus nu till Galileen. Men det var ej nog dermed blott, att den begynte i Galileen. Profetian bestämde *begynnelseorten* ännu närmare. I öfverensstämmelse dermed öfvergaf Jesus nu Nasaret och kom och bodde i Kapernaum. Här beskrifver evangelisten noga denna allmännare bekanta stads läge "vid hafvet på gränserna af Sabulon och Neftalim", ehuru han förut icke talade om, hvar den dock mera okända orten Nasaret låg, der Jesus tillbragte hela sin ungdom och första mannaålder. Matteus behöfde icke gifva denna beskrifning för att undervisa sina läsare om Kapernaums läge; ty han skref, såsom vi alltigenom se, för Israeliter, och de kände väl till Kapernaum. Orsaken måste då vara en annan. Derföre är Matteus här så noggrann, att de som läsa hans evangelium härvid skola besinna, huru väl *profetian uppfylldes* genom Jesu bosättning i Kapernaum. Ty detta var orsaken, hvarföre Jesus nu vid begynnelsen af sin offentliga verksamhet såsom profet flyttade dit. Det skedde, på det att det skulle fullbordas, som blifvit sagdt genom Jesaja profeten, som sade: "Sabulons land och Neftalims land, åt hafvet till, landet på andra sidan Jordan [3], hedningarnes Galileen, det folk som satt i mörkret såg ett stort ljus, och för dem som suto i dödens ängd och skugga har ett ljus uppgått." För att uppfylla denna profetia *måste* Jesus nu komma till Galileen; men icke blott till Galileen, der också Nasaret låg, utan, på det att profetians uppfyllelse skulle blifva fullständig, till Kapernaum, som låg åt hafvet till, der Sabulons och Neftalims gränser berörde hvarandra, och hvarifrån dessutom öfver galileiska hafvet vägen var

[1] 4: 1.
[2] Annorlunda Johannes 2: 1—4: 54.
[3] Jfr S. 7 f. *Meyer*, *Hengstenberg*, l. c. II, S. 94.

gin och lätt till landet på andra sidan Jordan. Icke blott det yttre läget af denna trakt öfverensstämde nära med profetian utan också landets beskaffenhet. De här omtalade landskapen gränsade till Syrien å ena sidan och till Fenicien å den andra, båda fullkomligt hedniska länder. Sjelfva öfversvämmades dessutom dessa Galileens nejder af hedningar, af hvilka många derstädes voro bosatte. Fordom hade de i första hand haft att möta alla de krigiska anfall, som norrifrån träffade det Heliga landet [1]). Sålunda gjorde detta landskap skäl för benämningen hedningarnes Galileen, såsom ock om folket der såvälsom i de liknande länderna på andra sidan Jordan med all rätt kunde sägas, att det "satt i mörkret" och i "dödens ängd och skugga."

Det är af profetians lydelse alldeles klart, att Jesu bosättning i Kapernaum icke hade sin betydelse endast för denna ort, såsom det ock af uppfyllelsen visar sig. Kapernaum var blott en lämplig medelpunkt för Jesu profetiska verksamhet i Sabulons och Neftalims ängder. Det var en passande ljusastake för det stora ljus, som nu skulle upplysa dödens skuggas land, Galileen och nejderna på andra sidan Jordan. Deraf följer då också, att vi förstå Matteus rätt, om vi tillämpa denna profetia, som han här i inledningen till berättelsen om Jesu galileiska och pereiska verksamhet förklarar vara uppfylld, på hela denna verksamhet sjelf. Sålunda är allt hvad Matteus i det följande berättar, ända till dess Jesus, efter afslutadt verk i dessa trakter, begifver sig från Jeriko till Jerusalem (20: 29), att anse såsom bevis för, huru denna Jesajæ profetia blifvit fullbordad [2]).

Jemte *tiden* och *orten* för Jesu begynnande verksamhet i Galileen har Matteus också i inledningen till berättelsen om densamma

---

[1]) Jfr *Melin*.

[2]) Jfr *Hengstenb.* l. c. "Diese St. des Matthäus enthält den Schlüssel zu der Thatsache, warum er und ihm sich eng anschliessend Lucas und Marcus von hier bis zur letzten Reise Jesu nach Jerusalem ausschliesslich Thatsachen berichten, welche in Galiläa und dem ebenfalls von Jesaias genannten Peräa geschahen ... Für Matthäus, welcher zeigen will, dass Jesus der Christ, der im A. B. verheissene Messias sey, musste sich das Intresse im Angesichte unserer Weissagung nothwendig auf Galiläa concentriren, und Marcus und Lucas folgten ihm, erkennend, dass eine ganz neue Bahn zu brechen ihnen nicht zukam. Es war dies dem zweiten Apostel unter den Evangelisten vorbehalten."

Härutinnan äro vi, i motsats mot Meyer i not t. Matt. 4: 15, ense med Hengstenberg. Dock om vi med Meyer förstå Matt. 19: 1 rätt, så måste vi, såsom ofvan skett, utsträcka profetians inverkan ända till och med 20: 28; ej såsom Hengstenberg blott t. o. m. 18:de kapitlets slut.

med några ord omnämnt dess hufvudsakliga *beskaffenhet.* "Ifrån den tiden", säger han, nämligen efter Johannis tillfångatagande och isynnerhet ifrån Jesu bosättning i Kapernaum, "begynte Jesus att predika och säga: ändren edra sinnen, ty himmelriket är nära." Men denna beskrifning på Jesu verksamhet lyder ord för ord lika med den, med hvilken evangelisten angaf hufvudinnehållet af Döparens (3: 2). Dermed vill han beteckna, att Jesu verksamhet tog vid, der Johannis slutade, att Johannes således i egentligaste mening beredde Herrens väg. Detta Jesu första uppträdande utmärker ock Hans lärarevishet, i det Han anknyter vid det redan bekanta och icke genast meddelar allahanda nytt, som ingen hade varit mogen att fördraga. Att denna Jesu fortsättning af Johannis verk dock blef helt annan än dennes begynnelse, att konungens egen predikan om himmelriket [1]), Messiæ predikan om Messiæ rike, var förmer än den förelöpande häroldens, det får Matteus snart tillfälle att visa.

Innan han kommer till beskrifningen derom, har han blott ännu en punkt att inledningsvis omtala, nämligen, huru Jesus *kallar lärjungar* till sina ständiga följeslagare och efterföljare. Här äro tvenne brödrapar i fråga, alla fiskare. I de ord, med hvilka Herren kallar Petrus och Andreas, erinras vi åter om profetian. Genom Hesekiel säger Herren om de förströdda Israels barn: "Si, jag skall sända fiskare i mängd, som skola uppfiska dem" [2]). Deremot svara Herrens kallelseord: "Följen mig; jag vill göra eder till menniskofiskare." "Hvad som hittills varit eder sysselsättning i naturens rike, det skolen I hädanefter fullgöra i Andens verld" [3]).

Och när vi sedan erfara, att lärjungarne strax öfvergåfvo näten och följde Jesus, ja Sebedei söner t. o. m. sin fader, så synas också de dermed i någon mån i den kallande erkänna Messias [4]).

Alltnog, i denna inledning i det hela hafva vi lärt känna tidpunkten när, orten hvarest, sättet huru och några lärjungar, med hvilka Jesus började sin galileiska verksamhet. Allt passar väl

---

[1]) En predikan om *himmelriket* är framförallt Jesu predikan enligt Mattei evangelium. Den förbereder på grundläggandet af en ny form för himmelrikets utveckling. Derom heter här, att himmelriket är nära. På Pingstdagen, då Jesu Kristi församling grundlades, var himmelriket i denna nya form för handen.

[2]) Jer. 16: 16, enl. den dubbelmening, som ligger i detta ställe, se *Gerlach*; jfr Hes. 47: 10.

[3]) *Riggenbach*, Vorl. üb. d. Leb. Jesu, S. 348.

[4]) Jfr. Joh. 1: 41 ff.

till inledning. Det uttryckliga angifvandet af profetians uppfyllelse har evangelisten bundit vid beskrifningen af området för Jesu verksamhet, under det han äfven här i öfrigt meddelar sådant, som såsom uppfyllelse synes stå i sammanhang med det profetiska ordet.

Efter denna inledning följer nu hos Matteus den utförliga beskrifningen af Jesu profetiska verksamhet före intågandet till Jerusalem. Äfven detta stycke har sina i det inre sammanhanget grundade afdelningar. Den första af dessa kunna vi öfverskrifva.

1. *Jesus profeten genom lära och helbregdagörelse bevisad såsom Messias.* 4: 23—8: 17.

Här hafva vi åter först en *Inledning.* 4: 23, 24.

Denna inledning angifver på förhand i de allmännaste drag, hurudan denna Jesu profetiska verksamhet var, och hvad verkan den medförde. I motsats mot Döparen, som i öfverensstämmelse med sin bättringspredikan hade valt en afskild verksamhetsort, dit han lät folket komma till sig, vandrade Jesus omkring allt galileiska landet. Jesu verksamhet bestod dels deri, att Han *lärde* i deras, Galileernas, synagogor [1]) och predikade evangelium om riket, det ofvan omtalade Messiasriket, dels ock deri, att Han *botade* allahanda [2]) sjukdom och svaghet ibland folket. Om framgången af denna verksamhet berättar evangelisten, att Jesu rykte gick ut öfver hela Syrien, och de förde till Honom alla kranka, hvad sjukdom och qval de än hade, och särskildt sådana, som voro besatta af onda andar, de som hade fallandesot (epileptiske) och nervlidande [2]), och Han gjorde dem alla helbregda.

Sedan Matteus sålunda i allmänhet beskrifvit Jesu profetiska verksamhet, går han nu att i det enskilda framställa, huru Jesus med afseende på de båda förnämsta sidorna af densamma: *lärande* och *helbregdagörelse*, bevisade sig vara Messias. Att Jesus genom lärande uppenbarade sig såsom Messias vill Matteus ådagalägga genom den s. k. bergspredikan. Huru Jesu messianitet bevisades genom helbregdagörelse, låter oss evangelisten förstå af de första sjutton verserna af det åttonde kapitlet. I sammanhang härmed få

---

[1]) Om synagogorna, se *Leyrer* i Herzogs R. E. XV, 299 ff. *Keil*, Archæol. §. 30.

[2]) *Meyer.*

vi i hela detta stycke, efter den nyss genomgångna inledningen, tvenne afdelningar.

a) Jesus profeten genom sin lära bevisad såsom Messias: bergspredikan. 4: 25—7: 29[1]).

Först möta här åter några inledande ord. Dessa låta oss förstå, huru Jesus, under det Han vandrade omkring i Galileen, omgafs af mycket folk, som samlades till Honom från detta landskap och de omgifvande. Åsynen af folket föranledde Jesus till det följande talet. 4: 25—5: 2.

Sjelfva bergspredikan tjenar, närmare bestämdt, till bevisning, *att och huru Jesus med sin lära om himmelrikets rättfärdighet*[2]) *fullbordar lagen och profeterna och sålunda i denna lära bevisar sig såsom Messias*[3]). 5: 3—7: 27.

Denna predikan har trenne stycken. Det *första* visar oss himmelrikets rättfärdighet i och för sig, sådan den uppenbarar sig hos dess medborgare, 5: 3—16[4]). I det *andra* sätter Herren himmelrikets rättfärdighet i motsats mot en falsk och otillräcklig. Endast den förra är en fullbordan af lagen och profeterna, såsom ock den allena bereder ingång och lön i himmelriket, 5: 17—7: 12. Det *tredje* stycket innehåller en sluttillämpning till det hela, 7: 13—27.

Gå vi nu till bergspredikans enskilda delar, så åtnöja vi oss här mest med angifvande af hufvudtankarne. Bergspredikans betydelse i sammanhang med gamla testamentets lag såsom dess fullbordan är på många ställen så uppenbar, att ett sådant sammanfattande här må anses berättigadt.

Den första delen kan betraktas såsom

---

[1]) Jfr 2 Mos. kap. 19 och 20.

[2]) *δικαιοσύνη*, här "lefvernets rättfärdighet", själens rätta ställning i förhållande till Gud. Die *Rechtbeschaffenheit*, deren Herstellung der Zweck des Wirkens Christi und die Bedingung der Theilnahme am Messiasreiche war...., nicht... die *justitia fidei*..., obwohl auf letzterer das warhaft sittliche Leben... beruht. *Meyer* t. 5: 6, 20.

[3]) Från en annan sida sedt kan ock med skäl sägas: "Die ganze Predigt ist ein ausführlicher lebensvoller Kommentar des Wortes, mit welchem Jesus aufgetreten war: *μετανοεῖτε, ἤγγικε γὰρ ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν.*" *Meyer* Anm. 5) t. 7: 27.

[4]) *Allhelgonad.* A. 5: 1—12.

a) Bergspredikans grundläggning [1]). 5: 3—16.

Denna har tvenne stycken.

Det *första* visar, hvilken himmelrikets rättfärdighet i och för sig är, hurudana himmelrikets medborgare äro till deras inre beskaffenhet, förhållande utåt och deras deraf betingade lycka, 5: 3—10. De olika saligprisningarne tjena att visa himmelrikets förmåner, vilkoren för deras ernående och dess medborgares beskaffenhet från olika sidor. De utmärka således icke olika personer med olika beskaffenhet, åt hvilka gifvas olika löften, utan här omtalas olika egenskaper och olika förmåner, hvilka alla skola finnas hos eller tillkomma hvarje himmelrikets medborgare [2]). Alltigenom anknytas Herrens utsagor vid det gamla testamentet [3]). Men ingenstädes finnes i detta någon beskrifning af himmelrikets medborgare och deras lycka, hvilken kan jemföras med denna. Både med afseende på innehållets och formens fulländning kan derföre detta stycke med skäl sägas vara en fullbordan af hvad gamla testamentet härutinnan lärer.

Det *senare* stycket af denna bergspredikans grundläggning innehåller en särskild tillämpning på Jesu lärjungar, afseende deras ställning i verlden och betydelse för densamma såsom dess profeter: jordens salt och verldens ljus. 5: 11—16 [4]).

Efter denna grundläggning följer bergspredikans egentliga ämne och dess utförande.

b) Bergspredikans ämne och utförande.

Ämnet. 5: 17—20 [5]).

I det nyss föregående hade Jesus talat om himmelrikets medborgares beskaffenhet, lycka och bestämmelse för verlden på ett sätt, som alls icke motsvarade de förväntningar, som man i afseende på dessa stycken i allmänhet gjorde sig i Israel. Han kunde då förutse, att man skulle taga anstöt af Hans ord. Allt hvad Han sagt

---

[1]) Så *Burger*, l. c. S. 44.

[2]) Jfr *Engelhardt*, l. c. S. 205.

[3]) Till v. *3* jfr Jes. 61: 1; 57: 15; till v. *4* jfr Ps. 51: 19; 126: 5 f. Jes. 61: 2, 3; Pred. 7: 4; till v. *5* jfr Ps. 37: 11; till v. *6* jfr Jes. 55: 1; Ps. 22: 27; 42: 3; till v. *8* jfr Ps. 24: 4; 73: 1, o. s. v.

[4]) *Allhelgonad.* B. 5: 13—16.

[5]) 6 *Sönd. e. Tref.* B. 5: 17—19.

var ju så alldeles motsatt det fariseiska väsendet, hvilket gick och gällde såsom mönster af laguppfyllelse. Sålunda kunde man lätteligen tilltro Herren att upphäfva gamla testamentets hopp med förkunnande af ett annat messiasrike, än det Israel väntade. Sådana möjliga misstag bemöter Jesus nu, i det Han här genast förklarar, att Han vore kommen just för att fullborda lagen och profeterna, d. v. s. hela det gamla testamentet [1]). — Dermed förklarar Han sig också sjelf uttryckligen vara Messias, om Han än icke nämner sig med detta namn. Först uttalar Han derföre i v. 17 ändamålet med sin ankomst, nämligen att fullborda lagen och profeterna. Egentligen just denna vers kan på sitt sätt betraktas såsom bergspredikans ämne. Att den här omtalade fullbordan af lagen och profeterna vore nödig, bevisar Herren närmast dermed, att Han förklarar lagen vara evig, så att den i sina allra minsta delar måste fullbordas, v. 18. Vidare framhåller Han, att menniskornas värde inför Gud, i Hans rike, beror helt och hållet på deras förhållande till lagen, v. 19. De skriftlärdes och fariseernas rättfärdighet, den ibland den tidens Israeliter i allmänhet mest värderade, vore icke tillräcklig för att komma in i himmelriket, v. 20.

Sedan Herren sålunda angifvit, hvarom här är fråga, öfvergår Han till att i flera särskilda exempel visa, huru Han lärde att att fullborda lagen. I och med detsamma undervisar Han om himmelrikets rättfärdighet, som är bättre än de skriftlärdes och fariseernas.

Detta sker i

Utförandet af predikan. 5: 21—7: 12.

Här talas först om lagens och profeternas rätta fullbordan eller den sanna rättfärdigheten i afseende på några enskilda af de *tio budorden*. 5: 21—37. — I första rummet visar Herren, huru Hans lära tjenade att uppfylla lagen och profeterna med afseende på det *femte* budet, 5: 21—26 [2]). Derefter ådagalägges detsamma med afseende på *sjette* budet, 5: 27—32 [3]). I båda fallen kräfver Herrens lära om fullbordan af lagen hela hjertat i motsats mot en lagfullbordan, som nöjer sig med en utvärtes ostrafflighet inför menniskor.

---

[1]) *Meyer; Engelhardt* l. c. S. 233.

[2]) *6 Sönd. e. Tref.* A. 5: 20—26.

[3]) *6 Sönd. e. Tref.* C. 5: 27—42.

Skulle man, såsom stundom skett, kunna hänföra det nu följande stycket om edgång, 5: 33—37, till åttonde budet [1]), så vore sammanhanget med det föregående och efterföljande lättast begripligt. Det vore då i hela stycket 5: 21—37 en bevisning, huru Jesu lära fullbordade gamla testamentets lag med afseende på några enskilda budord, som röra förhållandet till nästan. Dertill passade också det följande stycket, till hvilket vi strax skola komma, ganska väl. Nu är det visserligen sannt, att särskildt meneden innebär ett falskt vittnesbörd mot nästan, på samma gång som den är ett missbrukande af Guds namn. Frågor derom skulle således, noga taget, kunna hänföras vare sig till det andra eller till det åttonde budet. Men det sätt, hvarpå eden i Mattei 5:te kap. af Herren omtalas, synes oss icke tillåta att betrakta det ifrågavarande stycket såsom en utläggning af det åttonde budet. Nu talas i det föregående och i det närmast följande om lagens fullbordan i sådant, som rör förhållandet mot nästan. Är stycket om eden en utläggning af det *andra* budet, så är der deremot fråga om förhållandet till Gud. Det gemensamma för och sammanhanget i det hela blir då, att här alltigenom är fråga om, huru Jesus med sin lära fullbordar gamla testamentet, särskildt med afseende på några af de tio budorden, hvarvid exempel gifvas först från den senare och sedan från den förra taflan.

Från de enskilda buden öfvergås till det allmänna. Det visas nu, huru Jesu lära om den sanna rättfärdigheten är det gamla testamentets fullbordan äfven beträffande *budet om kärleken i allmänhet.* Här iakttages samma ordning som i det föregående. Först behandlas förhållandet till nästan, 5: 38—48 [2]), derefter förhållandet till Gud. 6: 1—34.

I afseende på nästan är närmast fråga om vedergällningsrätten, 5: 38—42. Här är lagens fullbordan icke att vedergälla ondt med ondt, utan fastmera att hellre lida ondt än göra ondt, v. 39, hellre försaka än strida, v. 40, att tjenstvilligt och gifmildt gå den hjelpbehöfvande nästan till mötes, 41, 42.

Derefter omtalas höjdpunkten af all kärlekslag i förhållande till nästan. Lagen fullbordas i kärleken mot *fiender* i ord, i gerning, i förböner. Detta sker, när på förbannelsens ord följa välsignelser, på hat välgerningar, på skada och förföljelse förböner. En sådan

[1]) Så *Heubner*, Prakt. Erkl. des Neuen Testaments, Potsdam 1858.

[2]) 6 *Sönd. e. Tref.* C. forts. 13 *Sönd. e. Tref.* B. 5: 43—6: 4.

kärleksbevisning anstår himmelrikets medborgare i motsats mot verldens barn. Fullkomlighet är det mål, de hafva att eftersträfva. Denna är lagens fullbordan, 43—48.

Till detta mål kommer Jesus, sedan Han efter ämnets uppställande i ej mindre än *sex*[1]) exempel uttryckligen framhållit, huru Han fullbordade lagen och profeterna i motsats mot all inskränkning eller falsk tillämpning af deras innehåll, sådan den isynnerhet visade sig hos de skriftlärde och fariseerna[2]). Hvarje gång sätter Herren exemplet på sin lagfullbordan med ett: "*men jag säger eder*" emot de nyss förut gifna exemplen på en ytlig eller falsk uppfattning af lagen i den judiska öfverlemningen: det som blifvit sagdt, eller sagdt till de gamle.

I afseende på Gud beskrifves sedan himmelrikets rättfärdighet i det följande sjette kapitlet. Den är i första rummet en oskrymtad, som har att göra med Gud allena. Såsom sådan framhålles den i dess motsats mot en utvärtes rättfärdighet, som ser på menniskor och söker menniskopris, men icke får någon evig lön. 6: 1—18.

I den första versen af sjette kapitlet gifves här den allmänna förmaningen: "Vakten eder, att I icke utöfven eder rättfärdighet[3]) inför menniskorna för att varda beskådade af dem; annars hafven I icke någon lön hos eder fader, som är i himlarne". Denna allmänna förmaning att vid rättfärdighetens utöfvande afse Gud allena tillämpas i det följande på särskilda fall[4]).

Regeln skall gälla, när vi hafva att göra med nästan såsom vid almosegifvande, 2—4; när vi vända oss till Gud i bönen, 5—15; när vi öfva sjelfförsakelse såsom i fastandet, 16—18. Öfverallt och alltid skola vi afse icke menniskor, utan endast den himmelske Fadren, som ser i det förborgade, men vedergäller uppenbarligen[5]).

Vidare läres, att himmelrikets rättfärdighet eller lagens fullbordan med afseende på Gud icke kan stå tillsamman med fikandet efter det jordiska. Den fordrar fastmera ett odeladt och åt Gud enfaldigt hängifvet hjerta, 19—24[6]). Lika litet kommer den öfverens med de jordiska sorgerna för kläder och föda 25—32[7]).

---

[1]) 1) 5: 21—26; 2) 27—30; 3) 31, 32; 4) 33—37; 5) 38—42; 6) 43—47. [2]) *Meyer*.

[3]) Kyrkobibelns öfversättning "*almosa*" är oriktig och högst förvillande.

[4]) Jfr *Meyer* t. v. 1. [5]) Jfr vv. 4, 6, 18.

[6]) 15 *Sönd. e. Tref.* C. 6: 19—23.

[7]) 15 *Sönd. e. Tref.* A. 6: 24—34.

Fastmer är just vinnandet af himmelriket och dess rättfärdighet den enda nödvändiga omsorgen, 33, 34.

Hittills har här alltifrån femte kapitlets 21:a vers varit fråga om Jesu lära om himmelrikets rättfärdighet eller lagens fullbordan, såväl beträffande vårt förhållande till nästan som till oss sjelfve och Gud. I dessa afseenden göres i början af det sjunde kapitlet en kort sammanfattning. Vid stränghet mot oss sjelfve böra vi vara skonsamme mot nästan 7: 1—5 [1]). Men skonsamheten bör icke urarta till en veklig efterlåtenhet och lättrogen flathet, så att vi lemna nästan tillfälle att förgripa sig på det heliga, v. 6.

Den uthålliga och allvarliga bönen, som i bönhörelsen bringar Guds välsignelse till oss, fattas såsom det hufvudsakliga af lagens fullbordan i afseende på vårt förhållande till Gud, 7—11.

Men allt sammanfattas slutligen i den regeln: "Allt det I viljen, att menniskorna skola göra eder, det gören I ock dem; ty detta är lagen och profeterna", v. 12 [2]).

Dermed uttalas kärleken till nästan såsom lagens och profeternas hufvudsumma. Detta öfverensstämmer ock med andra ställen i den Heliga Skrift, såsom Rom. 13: 8, 10, Gal. 5: 14. Här är nu den egentliga predikan, utförandet af det 5: 17 uppställda ämnet kommet till sin afslutning. Vi se, att slutet synnerligen väl motsvarar begynnelsen. Jesus, som icke var kommen att upplösa utan att fullborda lagen och profeterna, har här sjelf i sin lära bevisat sig vara lagens och profeternas fullbordan, den utlofvade Messias. I en slutsumma sammanfattar Han då till sist det, som utgör lagens och profeternas kärna.

Det nu återstående stycket af bergspredikan kan man fatta såsom en

c) Sluttillämpning. 7: 13—27.

Denna visar först *vägen till lagens fullbordan:* genom den trånga porten och på den smala vägen, 7: 13, 14.

Derefter varnas för faror och afvägar. En synnerlig fara hotar genom de falske profeter, som hafva de sannskyldiges sken. Derföre varnas för dem med angifvande af sättet, huru man skall känna dem, 15—20 [3]). En förförisk afväg åter är det att åtnöja sig med läpparnes gudstjenst och utvärtes gerningar. På den vägen kommer man

[1]) 4 *Sönd. e. Tref.* C. 7: 1—6.
[2]) Jfr 5: 17. 8 *Sönd. e. Tref.* B. 7: 12—14.
[3]) 8 *Sönd. e. Tref.* A. 7: 15—21.

icke in i himlen, men råkar i förderf, 21—23 [1]). Sist utlofvas lycka och välsignelse åt dem, som höra och göra efter Jesu ord. Dermed förenas en försäkran om olycka öfver dem som höra, men icke göra derefter [2]), 24—27.

Kapitlet slutar med en anmärkning om kraften i och intrycket af Jesu predikan. Äfven härutinnan framlyste, att Han var Messias, 28, 29.

Ändamålet, hvarför evangelisten anför denna Jesu predikan, hafva vi sagt vara det, att han dermed ville visa, huru Jesus med sin lära bevisade sig vara Messias, gamla testamentets fullbordan. För en sådan bevisning är också just denna Jesu predikan synnerligen passande.

Jesus sjelf betecknar sig i detta tal såsom Messias [3]). Bergspredikans begynnelse och grundval, det upprepade lycksalighetsbeprisandet, påminde alltigenom om gamla förbundet. Hvad der sagts om gudsrikets medborgares beskaffenhet och lycka finner här i Jesu ord sin högsta förklaring. Sedermera uttalar Jesus sjelf uttryckligen, att Han icke vore kommen att upplösa, utan att fullborda lagen [4]) och afslutar hela den framställning, genom hvilken Han bevisat detta, åter med hänvisning på, att Han lärde summan af lagen och profeterna [5]).

Mellan dessa båda punkter visar Jesus, huru Hans lära fullbordade gamla testamentet. Den lära visar sig ju vara den fullkomliga, som i motsats mot det utvärtes hänför allt till det invärtes, som sätter lagens fullbordan i hjertats försonlighet och fridsamhet [6]), i den sanna inre kyskheten [7]), i den fullkomliga sannfärdigheten, der ja är ja och nej är nej [8]), i sjelfförsakelsen [9]), i kärleken äfven till fiender [10]). Den lära är lagens fullbordan, hvilken icke fordrar hvarken mer eller mindre än fullkomlighet [11]). Den lära är lagens fullbordan, hvilken visar bort från skenet till väsendet [12]), bort från menniskorna till den himmelske Fadren [12]), bort från jorden till himlen [13]), bort från verldsomsorgerna till sökandet efter Guds rike och Hans rättfärdighet [14]). Men sådan var Jesu lära i detta tal.

---

[1]) 8 *Sönd. e. Tref.* C. 7: 22—29.
[2]) Jfr 5 Mos. 11: 26—28.
[3]) 5: 17; 7: 21 ff. Jfr *Meyer*, Anm. 6, t. 7: 27.
[4]) 5: 17. [5]) 7: 12. [6]) 5: 22 ff.
[7]) 5: 28 ff. [8]) 5: 34 ff. [9]) 5: 39 ff.
[10]) 5: 44 ff. [11]) 5: 48. [12]) 6: 1 ff. 5, 16.
[13]) 6: 19 ff. [14]) 6: 25—34.

Genom anförande af denna Jesu predikan på berget[1]) ansåg sig Matteus hafva tillfullo bevisat, att Jesus genom sin *lära* uppenbarade, att Han var den utlofvade Messias. Men lärandet var blott den ena sidan af den Jesu profetiska verksamhet, hvilken evangelisten inledningsvis med få ord beskrifvit i slutet af det 4:de kapitlet[2]): "Jesus gick omkring allt galileiska landet och lärde i deras synagogor och predikade evangelium om riket." Sedan Matteus nu visat, huru Jesus i denna del af sitt profetiska verk fullbordade gamla testamentets lag, kommer Han närmast till det andra, som i inledningen omtalades, nämligen att Jesus också *botade* allahanda sjukdom. I begynnelsen af det nu följande 8:de kapitlet låter han oss erfara, huru Jesus genom helbregdagörelse, genom sjukdomars botande bevisade sig vara Messias.

b) Jesus profeten genom sjukdomars botande bevisad såsom Messias. 8: 1—17.

Nu är sammanhanget ganska enkelt. Jesus visar sig vara en profet mägtig ej blott i ord utan också i välsignelsebringande under[3]). När Jesus efter slutad predikan gick ned af berget åt staden till, följde Honom stora skaror af den omkring Honom församlade folkmassan, v. 1[4]). Här närmar sig då en spetälsk till Herren, och han blifver botad. Dervid bjuder Jesus den botade iakttaga föreskrifterna i Mose lag. Sålunda visar Herren i handling, att Han icke är kommen att upplösa lagen. Jesus å sin sida gifver icke Judarne anledning till rättmätig klagan, 8: 2—4. Men väl vet Han redan, hvilken ställning Israel kommer att intaga mot Honom. Detta framgår ur berättelsen om nästa helbregdagörelse.

Då Jesus efter den spetälskes botande åter gått in i Kapernaum, kommer der till Honom en romersk militär, en anförare för den i staden förlagda kejserliga besättningen. Mannen är således en hedning. Dock kommer han till Jesus och begär hjelp, och Jesus förrättar åter ett helbregdagörelseunder, 8: 5—13.

Äfven här är sjukdomens botande för Mattei framställning det vigtigaste i händelsen. Dernäst är för sammanhanget i evangeliet Herrens vittnesbörd om denne hedning och med anledning af hans tro be-

---

[1]) Om bergets antagliga belägenhet, Se *Meyer*, *Alford*, m. fl.
[2]) V. 23. [3]) Luk. 24: 19.
[4]) 3 *Sönd. e. Trettond.* A. 8: 1—13.

tydelsefullt. I Israel, egendomsfolket, som haft lagen och profeterna, hade Jesus ej funnit en sådan tro, som denne hednings. Han gaf Herren anledning att förutsäga Israels förstockelse och hedningarnes ingående i himmelriket.

Sedan Jesus botat höfvitsmannens tjenare, går Han nu vidare och kommer i Petri hus i Kapernaum. Der finner Han Petri svärmoder sängliggande i feber. Också hon botas, och detta så ögonblickligt och fullkomligt, att hon genast står upp och tjenar dem, 8: 14, 15 [1]).

Efter bergspredikan och botandet af den *spetälske*, af höfvitsmannens *förlamade* tjenare och den *febersjuka*, skulle man kunna tro, att Jesus behöft hvila ut för den dagen: men nej. När aftonen kom, heter det vidare, v. 16, förde de till Honom månge, som voro besatte, och *Han dref ut andarne med sitt ord, och alla dem, som kranke voro*, *botade Han.*

Såsom Jesus tillförene under dagen [2]) genom sin predikan visat sig vara Messias, så uppenbarade Han derefter detsamma genom sjukdomars botande; ty detta skedde, såsom evangelisten uttryckligen tillägger, "på det *fullbordas skulle det som var sagdt genom profeten Jesaja*, som säger: Han hafver tagit på sig vår skröplighet, och våra sjukdomar hafver Han burit", v. 17.

Dessa ord, om profetians uppfyllelse genom Jesu nyss omtalade helbregdagörelser, få här en så mycket större betydelse, som de äro slutorden i hela denna första afdelning af berättelsen om Jesu profetiska verksamhet. Med hela detta stycke, 4: 23—8: 17, har Matteus, såsom vi sett, uteslutande afsett att ådagalägga, huru Jesus genom sin predikan och sina helbregdagörelser bevisade sig vara Messias, det gamla testamentets fullbordan. Sålunda har ifrån evangeliets begynnelse och intill denna punkt bevisningen, att Jesus var den, som komma skulle, uppenbarligen varit nästan alldeles uteslutande föremål för evangelistens framställning. Berättelserna om Jesu härkomst, födelse, barndom, förelöpare och begynnande verksamhet — allt tjenade samma mål: *Jesus är Messias.*

I det nu följande, från 8:de kapitlets 18:de vers, inträder en omvexling i berättelsen.

Sedan evangelisten uppvisat, att Jesu profetiska verksamhet, också den, öfverensstämde med det, som gamla förbundet i detta af-

---

[1]) 3 *Sönd. e. Trettond.* C. 8: 14—17.

[2]) Enligt evangelistens framställning följa händelserna i denna afdelning oafbrutet på hvarandra. Huru dermed verkligen förhållit sig, är en fråga, som vi här ej kunna upptaga.

seende gåfve vid handen om den kommande Messias, så går han nu icke genast vidare. Han skyndar icke strax till det öfverstepresterliga och konungsliga embetet. Tvärtom dröjer han ännu jemförelsevis länge, och dock huru kort! vid Jesus profeten. Först vill Han åskådliggöra, huru stort det ljus var, som uppgått öfver dödens skuggas folk i Galileen och länderna på andra sidan Jordan. Sedan beskrifves också, huru denna sol lyste i Jerusalem. I flera på hvarandra följande bilder upprullar aposteln, som hade gått ut och in med denne underbare Messias, från de båda förnämsta fälten för Jesu kallelses utförande, olika sidor af Hans lif och verksamhet såsom profet. Den första af dessa taflor innehålles i det nu följande stycket. Den målar oss för ögonen

2. *Beskaffenheten af Messiæ profetens underbara verksamhet och dess upptagande af menniskorna.* 8: 18—9: 34.

Redan en hastig öfverblick öfver berättelsernas innehåll och följd i detta stycke af evangeliet kan öfvertyga oss om, att framställningen här är af annan art än i det föregående. Låtom oss se till!

Bergspredikan och de derpå följande händelserna — uteslutande helbregdagörelser —, hvarom den förra afdelningen handlade, tjenade, såsom ofta sagts, uttryckligen att bevisa Jesu messianitet. Derom är här intet vidare tal. Nyssnämnda tilldragelser egde rum vid och i Kapernaum. Vid denna nya afdelnings begynnelse är Jesus beredd att fara bort från Kapernaum till sjös öfver galileiska hafvet.

Just då Jesus gifvit anordning om afresan, föranledes Han af en skriftlärd och af en annan, en lärjunge, att gifva undervisning om lärjungaskapets betydelse och försakelser, 8: 18—22.

Derpå stiger Jesus i skeppet med sina lärjungar för att resa öfver till sydöstra stranden. Under färden uppstår en häftig storm, medan Jesus sofver i skeppet. Uppväckt af de ängslige lärjungarne, dämpar Jesus stormen, 8: 23—27 [1]).

Ankommen till andra stranden, botar Jesus der i Gergesenernas eller, troligen riktigare, Gadarenernas [2]) land tvenne besatte; men då Han låtit de utdrifne djeflarne fara in i en svinhjord, komma stadens innevånare emot Honom och bedja, att Han måtte gå bort från deras land, 8: 28—34.

---

[1]) 4 *Sönd. e. Trettond.* A.

[2]) *Meyer.*

Då reser Jesus åter till Kapernaum. Der föres till Honom en borttagen, en förlamad. Jesus tillförsäkrar honom syndaförlåtelse och gör honom helbregda, 9: 1—8 [1]).

När Han derefter går förbi Mattei tullstation, kallar Han denne att inträda i sin efterföljelse, äter middag med honom och andre publikaner, undervisar dervid om den kristliga friheten, 9: 9—17 [2]).

Midt i denna undervisning blir Han afbruten genom en öfverstes (synagogföreståndaren Jairi) kallelse och bön, att Jesus måtte uppväcka Hans döda dotter. På vägen dit vidröres Han af en qvinna, som under tolf års tid lidit af blodgång. Qvinnan vardt helbregda; öfverstens dotter uppväcktes, 9: 18—26 [3]).

Då Jesus sedan återvände hem, åtföljdes Han af två blinde. De anropade Honom med namnet Davids son, den öfliga benämningen på Messias. De trodde alltså på Jesus såsom sådan. Derföre följde de Honom, gingo in med Honom i huset och blefvo botade, 9: 27—31 [4]).

När desse voro utgångne, förde man in till Jesus en dumbe, som var besatt. Djefvulen utdrefs, och dumben talade åter, 9: 32—34.

Sådan är berättelsernas följd i denna afdelning. En egen ställning intager här berättelsen om Mattei kallande med dertill hörande, 9: 9—17. Detta stycke är hela afdelningens medelpunkt, men synes icke strängt sammanhänga med berättelserna om undren. Dessa åter äro sinsemellan parallella. Det är påtagligt, att karakteren i det hela är en annan än i det föregående.

Det förra stycket tjenade till bevis, att Jesus var Messias. Här kunna visserligen de händelser, som hade evangelisten Mattei kallande att inträda i Jesu efterföljelse till sin medelpunkt, ytterligare styrka den bevisning, som i det föregående lemnats. Det nya stycket lemnar oss ju många och olikartade prof på Jesu verksamhet, hvilka i detta afseende kunde vara betydelsefulla. Ett sådant ändamål med berättelsen är dock här på intet sätt uttryckt. Deremot gifves oss nu framförallt att betänka de mångfaldiga underverkens [5]) olika *arter* [6]) och *föranledningar*, de olika *medel*, Jesus vid utförandet använde, och i all synnerhet det olika *sätt*, *hvarpå Jesu verksamhet* af menniskorna *upptogs*. — Vi må fästa oss litet vid hvardera af dessa förhållanden.

---

1) 19 *Sönd. e. Tref.* A.

2) 3 *Sönd. e. Tref.* C. 9: 9—13.

3) 24 *Sönd. e. Tref.* A.

4) 21 *Sönd. e. Tref.* C.

5) De här meddelade undrens antal är *sju*.

6) I det förra stycket voro *blott* helbregdagörelser i fråga.

De olika *slagen* af här förekommande under äro efter hvarandra följande.

Först möter oss i stormens näpsande ett allmagtens under i naturens rike[1]), derpå utdrifvas djeflar[2]), så botas en borttagen[3]), sedan helas tolfårig blodgång[4]), derpå uppväckes en död[5]), vidare botas två blinde[6]) och sist en dumbe som var besatt[7]).

Fråga vi efter de olika *föranledningarne* till Jesu hjelp, så finna vi ock derom i flera af de särskilda berättelserna god upplysning. Stormen näpses på de förfärade lärjungarnes bönerop om hjelp. De besatte fördrifvas efter de onde andarnes rop. Den borttagnes och hans bärares tro bevekte Jesus att tillsäga honom syndernas förlåtelse; skriftlärdes förklaring, att Jesus hädade Gud, var närmaste anledningen till den borttagnes fulla helbregdagörelse. Blodgångsqvinnan helas, då hon i tron vidrör Jesu manteltofs. Öfverstens dotter uppväckes på fadrens förbön. De blindes bönerop och tro föranleder Jesus att återgifva dem synen, och den dumbes blotta framförande till Herren är anledning nog till dennes helbregdagörande.

Medlet för Jesu hjelps bibringande var i de flesta fall Hans ord[8]); blott i ett fall tillika beröring[9]) och i ett annat endast ett handtag[10]).

Sammanställom nu också de *olika sätt, på hvilka den store profeten och Hans under upptogos*. När Jesus hade stillat stormen heter det: "Menniskorna förundrade sig och sade: Hvad är denne för en, att vädret och hafvet äro Honom lydige?" — Sjelfve de onde andarne, med hvilka de tvenne i Gadarenernas land voro besatte, bekände Jesus för *Guds son*, som vore kommen att bekämpa dem och förmådde utdrifva dem. Men sedan djeflarne blifvit utdrifne från de besatte, "si hela staden gick ut emot Jesus, och då de sågo Honom, bådo de, att Han måtte begifva sig bort från deras landsändar." Djeflarne trodde och bäfvade för den uppenbarvordne Messias, under det att Han hos sitt folk möttes af otrons förakt. — Då Jesus förlåter den borttagne hans synder, mena de skriftlärde: "denne hädar Gud;" men då folket såg, huru samme borttagne på Jesu ord stod upp och gick hem, så "förundrade de sig och prisade Gud, som sådan magt hade gifvit åt menniskor." — Åt blodgångsqvinnan gaf Jesus sjelf det vittnesbördet: "Din *tro* hafver frälst dig." — När Jesus kom in i öfverstens hus och förklarade för den der sorlande folkhopen, att flickan

[1]) 8: 23 ff. [2]) 8: 28 ff. [3]) 9: 1 ff. [4]) 9: 20 ff.
[5]) 9: 23 ff. [6]) 9: 27 ff. [7]) 9: 32 ff.
[8]) 8: 26 (jfr Mark. 4: 39), 32; 9: 2, 6, 22, 29.
[9]) 9: 29. [10]) 9: 25.

icke vore död, så "gjorde de spe af Honom, men efter hennes uppväckande säges, att "detta ryktet gick ut öfver hela det landet." — Likaså gingo de blinde ut "och beryktade Jesus öfver hela det landet", fastän Han strängeligen tillsagt dem: "Sen till, att ingen får detta veta." Slutligen, sedan djefvulen blifvit utdrifven, och dumben talade, så förundrade sig folket och sade: "Sådant hafver aldrig varit sedt i Israel." Men fariseerna sade: "Med djeflarnes öfverste drifver Han djeflar ut."

Vid dessa olika sätt, på hvilka Jesu verksamhet emottogs: med förhärdelse, förundran eller olika grader af tro, synes evangelisten lägga särskild vigt. Denna sida af de här meddelade berättelsernas innehåll är också för sammanhanget med den följande bilden af Jesu profetiska verksamhet betydelsefull.

Äfven med afseende på Jesu lärjungar har denna afdelning sin stora betydelse. Deras kallande visades med exempel af tvenne brödrapar, 4: 18—22. I den förra afdelningen [1]) omtalas de endast i förbigående såsom åhörande och tilltalade vid Jesu bergspredikan [2]). Derjemte kunde vi lära af Petri svärmoders helbregdagörelse, att om lärjungarne öfvergifvit allt för Jesu skull, så styrde Jesus det nu så, att deras pligter mot närmaste anförvandter blefvo bättre uppfyllda, än om de sjelfve skulle vårdat dem.

Här i den nya afdelningen framträda lärjungarne långt mera, och detta är för det följande vigtigt att iakttaga. Inledningen, 8: 18—22, till hela detta stycke tjenade att medelst anförande af en Jesu undervisning ådagalägga lärjungaskapets svårigheter och försakelser. Sjelfva berättelsen visade oss, hvilket oroligt lif lärjungarne i Jesu efterföljelse måste föra.

När denna så fordrar, så gäller det att umbära hufvudkudden, att försaka alla jordiska förhållanden, att gå med Jesus ut i stormen, att med Jesus fördrifvas, att för Jesu skull utstå försåtliga frågor, lida anklagelser och hvad det vara må och att ickedestomindre följa Jesus, hvart Han går.

Å andra sidan finna vi också, huru lärjungarne i Jesus hade en mägtig hjelpare både i lekamlig och andlig nöd. Det förra visades oss vid lärjungarnes nöd under stormen på hafvet, det senare, då Jesus vid middagsbordet efter Mattei kallande försvarade lärjungarne, både då de anföllos med en snärjande fråga af fariseerna [3]) och i en anklagande fråga af Johannislärjungarne [4]). När vi dertill besinne,

[1]) 4: 23—8: 17. [2]) Mt. 5: 2, 11 ff.
[3]) 9: 11 ff. [4]) 9: 14 ff.

att Mattei kallande att inträda i Jesu efterföljelse står i midten af hela denna afdelning, så är det klart att, jemte beskrifningen af Jesu profetens kallelses lif och verksamhet, Jesu lärjungar här få en större betydelse för berättelsen än tillförene. Äfven derigenom är denna bild af Jesu profetiska verksamhet förberedande för den närmast följande.

Denna tredje bild af Messiæ profetiska verk har nämligen just till föremål att visa,

3. *Huru Jesus profeten för himmelriket utrustar, gifver uppdrag åt och om deras sändning undervisar sina tolf apostlar.* 9: 35—10: 42 [1]).

I tvenne stycken hafva vi redan sagt den föregående afdelningen i synnerhet vara förberedande för den nu följande: å ena sidan genom det sätt, hvarpå Jesu verksamhet upptogs, å andra sidan genom lärjungarnes framträdande i berättelsen. Vid detta sammanhang må vi nu fästa oss närmare, innan vi gå vidare. — På sina vandringar och färder i Galileen hade Herren lärt känna folket och dess nöd i både lekamligt och andligt afseende. I båda fallen hade Jesus sökt afhjelpa nöden genom sina helbregdagörelser och sitt lärande. Han kom till sine egne, gjorde väl och hjelpte alla; men Hans egne anammade Honom icke. Hos många väckte väl Jesu verksamhet förundran och ett tillfälligt beprisande [2]). Hans rykte utbreddes mer och mer, såsom det uttryckligen omtalas efter synagogföreståndarens dotters uppväckande och de blindes botande [3]). — Men de voro få, som trädde i ett verkligt trosförhållande till Jesus såsom Hans lärjungar, hvilka följde Honom, när Han kallade [4]) och hvart Han gick [5]), sökte Honom i nöden och delade Hans smälek [6]). De voro få, som hade mottaglighet för Jesu välsignelser såsom samme lärjungar, den borttagne [7]), qvinnan som haft blodgång [8]), Jairus [9]), de blinde och den dumbe [10]).

Deremot funnos många, på hvilka Jesu verksamhet gjorde ett högst ofördelaktigt intryck. Gadarenerna bådo Honom, "att Han måtte

---

[1]) *Sexag.* C. 9: 36—10: 16.
[2]) 8: 27; 9: 8, 33.
[3]) 9: 26, 31. [4]) 9: 9. [5]) 8: 23; 9: 19.
[6]) 8: 25; 9: 10 f. [7]) 9: 2 ff. [8]) 9: 22.
[9]) 9: 18 ff. [10]) 9: 27 ff.

gå bort utur deras landsändar", sedan Jesus utdrifvit djeflarne från de besatte [1]). De skriftlärde beskyllde Honom för hädelse derföre, att Han förlät synder [2]). Fariseerna och till och med Johannislärjungarne klandrade Hans och Hans lärjungars frihet i umgängelse och religiösa bruk [3]). Folket gjorde spe af Honom i Jairi hus [4]). Slutligen gick det, sedan Jesus utdrifvit den besatte dumben, ända derhän, att fariseerna förklarade: "Med den öfverste djefvulen drifver Han djeflar ut" [5]).

Sedan evangelisten nu meddelat sådana händelser och sådana Jesu erfarenheter i det föregående, begynner åter den nya afdelningen alldeles såsom den, i hvilken bergspredikan och påföljande helbregdagörelser innehållas.

Så lyder nämligen kap. 9: 35: "Jesus gick omkring i alla städer och byar och lärde i deras synagogor och predikade evangelium om riket och helade allahanda sjukdom och krankhet ibland folket" [6]). Att de erfarenheter, Jesus på denna nya kringvandring fick göra, stodo i nära öfverenstämmelse med de i förra afdelningen omtalade, är klart af de närmast följande orden, som stå i sammanhang med de nyss anförda. "När Jesus såg folket", heter det, "ömkade (varkunnade) Han sig öfver dem, att de voro förlåtne och försmäktande såsom får, de der icke hade någon herde." Jesus hade nu också med sina menskliga ögon skådat folkets nöd, Han hade personligen gjort bekantskap med deras krankheter, deras okunnighet, deras vårdslösade tillstånd. Han hade också sammanträffat med deras ledare, de skriftlärde och fariseerna, och sett, huru alldeles främmande de voro för Guds rike, så att de beskyllde dess konung, sin egen Messias, för att vara en gudsförsmädare och stå i förbund med djefvulen. Huru kunde folket under sådan ledning vara annat än medömkansvärdt? Sådana herdar voro ju värre än inga. — Det är uppenbart, att Herren här har blicken på profetiorna. Man jemföre t. ex. Hes. 34: 3—6, 10, 11, 16. Finna vi icke en fullbordan af sådana utsagor här hos Matteus? Å ena sidan se vi Israels herdar, de skriftlärde och fariseerna, så förvände och vilseledande, att de i Messias, den gode herden, se en gudsförsmädare, som i förbund med den öfverste djefvulen gjorde sina största gerningar. Å andra sidan höra vi, huru Jesus såsom den gode herden och den rätte läraren går omkring i alla städer och byar, predikar evangelium om riket och botar allahanda sjukdomar och bräckligheter i folket. Och att Han med denna profetiska verksamhet åsyf-

[1]) 8: 34. [2]) 9: 2 f. [3]) 9: 11 ff.
[4]) 9: 24. [5]) 9: 34. [6]) 4: 23.

tar att förbereda det konungsliga herdekall, hvarom Hesekiel talar, det är alldeles uppenbart. Det se vi först deraf, att Han predikar evangelium om riket, himmelriket, hvars konung Han sjelf är. Men ännu klarare blir detta af de anordningar, som Han nu vidtager för att afhjelpa den nöd och förskingring i folket, med hvilken Han känt så mycket förbarmande.

Hans varkunsamhet gifver sig till en början det uttryck, att Han gör sina lärjungar uppmärksamme på den förhandenvarande nöden och uppmanar dem till bön och förbön för dess afhjelpande. Just då, när Herren sett folkets jämmerliga tillstånd, sade Han till sina lärjungar: "Säden är mycken, och arbetarne äro få. Beden fördenskull sädens Herre, att Han sänder arbetare i sin säd." Det är såsom ville Han säga: "De äro många, som borde vinnas för messiasriket, och som dertill äro beredde, men de för detta andliga arbete lämplige arbetarne äro få" [1]). Derföre behöfvas nye arbetare, nye sånings- och skördemän, men rätte arbetare kunna icke komma af sig sjelfve; ty de som gå af egen drift förskingra hjorden såsom Israels herdar. Det är Guds verk att sända sådana arbetare, som Israel behöfver. "Beden fördenskull Honom, sädens Herre, att Han sänder arbetare i sin säd."

Efter sådan förberedelse och förmaning att med bön behjerta den skingrade hjordens nöd kallar nu Herren till sig sina tolf lärjungar [2]). De sjelfve äro just de, som skola utrustas och sändas att träda i de falske herdarnes, Israels oduglige ledares ställe. De skola varkunna sig öfver folkets nöd. De skola samla de förströdda och nederslagna i Israel. Dermed skola de grundlägga himmelriket. Dertill gifver dem Jesus, enligt berättelsen i det nu följande 10:de kapitlet, *utrustning*, *uppdrag* och *undervisning*. Detta är betydelsen af hvad i detta stycke förekommer. Det är här icke någon predikan för lärjungarne sjelfve med afseende på deras enskilda förhållande till Gud. Derom kan snarare sägas hafva varit fråga i bergspredikan. Här åter är deras ställning i och kallelse för himmelriket, som genom dem skall grundas, öfverallt hufvudsak [3]).

Derom erinra redan de första orden. "Han kallade sina *tolf* lärjungar till sig." Tolftalet har ingen gång förut varit i fråga. Tvärtom hafva hittills blott fem af de tolf varit nämnda, tvenne brödrapar, då

---

[1]) *Meyer.*

[2]) Dermed börjar det 10:de kapitlet.

[3]) "Die Auswahl, die Bestellung und Ausbildung der zwölf Apostel sind ein deutliches Zeugniss davon, dass Christus nicht bloss eine Lehre zu verkündigen, *sondern ein Reich*, *eine Gemeine zu gründen*, *die Absicht hatte.*" *Gerlach*, Einl. z. 10 Kap.

deras kallande omtalades i 4:de kapitlet, och Matteus sjelf, då äfven han inträdde i Jesu efterföljelse enligt det 9:de kapitlet. Dock omtalas nu här, att Jesus kallade till sig sina tolf lärjungar, likasom skulle man kunna förstå det af sig sjelf, att de såsom grundläggare[1]) af himmelriket i dess nya form måste vara just så många, som det gamla förbundsfolket haft stammar. Om dessa tolf lärjungar heter det också nu först, att Jesus *utrustade* dem med den magt, som Han sjelf hade utöfvat, nämligen att utdrifva onda andar och att bota allahanda sjukdomar.

Derefter uppräknas högtidligen alla tolf och kallas dervid med embetsnamnet *apostlar*, hvilket tillika uttrycker deras utomordentliga kallelse för himmelriket och förekommer endast på detta ställe i hela Mattei evangelium. Då evangelisten derpå uppräknar dem efter hvarandra, märka vi, att Petrus nämnes först, att det om Matteus sjelf omtalas, att han varit publikan, och att Judas Iskariot nämnes sist. Derefter tillägges åter, sedan tolftalet dock redan tvenne gånger blifvit nämdt: "Desse *tolf* sände Jesus ut", såsom ville evangelisten här för alla tider lägga stor vigt vid, att de voro tolf, hvarken mer eller mindre, så att inga andra måtte tillmäta sig denna värdighet och röfva detta namn, än de som af Guds ord så nämnas, 10: 2—4.

Hafva vi nu inhemtat, att evangelisten omtalat, såväl huru Herren utrustade de tolf, som ock huru desse tolf hette, så öfvergå vi först till det *uppdrag*, Herren meddelade dem. Detta bestämmer dels *gränserna*, vv. 5, 6, för deras närmaste verksamhet, dels dennas *beskaffenhet*, vv. 7, 8 a.

Angående *gränserna*, verksamhetsområdet heter det: "Gån icke på hedningarnes väg och gån icke in i Samariternas städer, utan gån hellre till de borttappade fåren af Israels hus." Med denna anvisning framstår Herren här såsom i första rummet Israels Messias. Israel framförallt hade löftet om den kommande Messias och det kommande messiasriket. Israel skulle derföre i första rummet inbjudas till himmelriket och delaktighet af dess välgerningar.

Huru detta skulle tillgå, det se vi af hvad Matteus meddelar om *beskaffenheten* af det uppdrag, som de tolf här få. De skulle predika och helbregdagöra, ja t. o. m. uppväcka de döda.

Innehållet af deras predikan skulle såsom i Döparens och Herrens egen vara detta: "Himmelriket är nära" [2]). Ännu var det icke förhanden, ännu är allt förberedelser till den grundläggning, som

[1]) Jfr Uppb. 21: 14.
[2]) Jfr 3: 2; 4: 17.

skulle ske genom de tolf på den kommande pingstdagen. — Denna predikan var den ena sidan af uppdragets beskaffenhet. Den andra uttalar Herren i följande tillsägelser på grund af den i första versen omtalade utrustningen: "Gören de sjuke helbregda, de spetälske rene, uppväcken döde, utdrifven djeflar." Herren begynner med det lättare; först de allmänna sjukdomarne, sedan den svåraste af alla, spetälskan, derefter uppväckandet från döden och sist hvad som är än svårare, att utdrifva djeflar.

Sådan var den utrustning och det uppdrag, som de tolf apostlarne fingo med afseende på sin kallelse för himmelriket.

Härefter gifver Herren dem några *särskilda förhållningsreglor.*

Dessa beträffa först deras *yttre lekamliga* lif och dervid närmast deras *jordiska uppehälle* under utförandet af den apostoliska kallelsen. De skulle icke taga lön för sitt arbete, men dock icke förvärfva eller medföra egodelar. Sin nödtorft skulle de emellertid icke sakna, vv. 8 b—10. — Den andra regeln, som Mästaren gifver dem för det lekamliga lifvet, gäller deras *herbergen* under utförandet af den dem åliggande missionen, v. 11.

Från det lekamliga kommer Herren derpå till apostlarnes *umgängelse.* För denna meddelar Han dem nu många anvisningar.

Allestädes skulle de bringa med sig *fridshelsningen.* Denna skulle vara mägtig att bringa frid öfver dem, som voro den värdige, men studsa tillbaka från de ovärdige, vv. 12, 13. — Der de och deras predikan icke anammades, skulle de icke uppehålla sig, men vara förvissade, att sådant nådeförakt skulle medföra sin dom, vv. 14, 15. Såsom hufvudregel för umgängelsen skulle de, like lam ibland ulfvar, veta att förbinda dufvomildhet med ormaklokhet, v. 16.

Efter dessa korta satser för hvarje särskildt fall dröjer Herren nu något längre vid hvad apostlarne hade att iakttaga beträffande *förföljelsen.* Denna skulle möta dem från många håll. I afseende derpå gifver Herren både *varning*, *undervisning* och *uppmuntran.* Först en allmän varning: "Vakten eder för menniskorna", v. 17 a. Derefter en undervisning om den *offentliga förföljelsen* af myndigheter i kyrka och stat, vv. 17 b, 18, med dertill hörande tröstlig uppmuntran, v. 19, 20. — Sedan en undervisning om *familjeförföljelsen* och det allmänna hat, som lärjungarne skulle hafva att utstå, med deremot svarande uppmuntran till uthållighet, vv. 21, 22. — Derpå följer åter en allmän förhållningsregel för förföljelsen, v. 23 a, med dertill hörande trefaldig uppmuntran. a) Förföljelsen skulle hafva en öfvergång, v. 23 b. b) De skulle lida förföljelsen efter Jesu exempel och i Hans efterföljelse, vv. 24 f. c) En gång skall allt

varda uppenbart, såväl fiendernas ondska som lärjungarnes tålamod, v. 26.

Sedan öfvergår Herren till en undervisning om, huru apostlarne skulle förhålla sig med afseende på *bekännelsen* och *predikan.* Äfven vid denna undervisning anknytes både uppmuntran och varning, 27—33.

Lärjungarne skulle vidare göra sig redo att *uthärda* strid, att *försaka* äfven de närmaste jordiska förhållanden, de ömmaste förbindelser, ja, sig sjelfve intill döden för Jesu skull. Detta vore vägen till evinnerligt lif, vv. 34—39 [1]).

Har Herren så visat lärjungarne hela det djupa allvaret i deras kallelse och derför gifvit andlig uppmuntran och lofvat dem andlig och evig tröst och lön, så lemnar Han dem ej heller utan allt hopp om oskyldig jordisk vederqvickelse. — Detta gifver Han, i det Han dels förklarar de välgerningar, som göras lärjungarne i deras kallelse, vara gjorda mot Honom sjelf och den himmelske Fadren, dels också lofvar dem, hvilka bevisa sådana välgerningar, samma lön, som skall gifvas dem, som mottaga desamma, vv. 40—42.

I trenne, hvar för sig väl begränsade och från hvarandra till både innehåll och form åtskilda bilder har evangelisten Matteus intill den punkt, der vi nu befinna oss i hans evangelium, målat oss för ögonen profeten Jesus, den komne Messias. Alla dessa bilder hafva tjenat att visa, huru stort det ljus var, hvilket enligt profetian nu uppgått för Galileens och Jordanlandets folk, som sutit i mörkret och bott i dödens ängd och skugga [2]). Af den första bland dessa bilder, hvilken innefattades i bergspredikan med de derpå följande helbregdagörelserna i början af det 8:de kapitlet, erforo vi uttryckligen, huru Jesus genom lärande och sjukdomars botande bevisade sig vara Messias. I den andra lärde vi närmare och från flera sidor känna denne profets underbara verksamhet, samt huru den af menniskorna upptogs, 8: 18—9: 34. Den tredje bilden visade oss, huru profeten Messias för sitt rike utrustade, gaf uppdrag åt och om detta uppdrag undervisade sina tolf lärjungar, 9: 35—10: 42. Vi komma nu till Mattei fjerde bild af Jesu profetiska verksamhet i Galileen och dess grannländer. I detta stycke lära vi känna

[1]) *Annandag Jul.* B. 10: 32—39.
[2]) 4: 13—16.

4. *Jesu profetens förhållande mot olika menniskor och olika menniskors förhållande mot Honom.* 11: 1—14: 13 a.

Först möta oss här i hela afdelningens begynnelsevers några inledningsord, genom hvilka det nu närmast följande sättes i sammanhang med det föregående. Dock blott så mycket få vi deraf veta, att detta följande tilldrog sig, efter det Jesus hade afhandlat det föregående med sina lärjungar.

Efter denna korta inledning begynner evangelisten att meddela, huru den nu fängslade *Johannes döparen* förhöll sig mot Jesus och Jesus mot honom, 11: 2—6 [1]). Johannes, som väl hade väntat, att Jesus, om han verkligen vore Messias, skulle gå mycket hastigare framåt i sin verksamhet, synes hafva råkat i tvifvel om, huruvida Jesus vore den, som komma skulle. Dessa tvifvel blefvo honom nog ännu svårare derigenom, att han sjelf satt i fängelse [2]). Deraf föranleddes han att af Jesus sjelf, om hvars verksamhet han i fängelset hörde, skaffa sig den visshet, han sökte. Så sänder han till Jesus två af sina lärjungar med den frågan: "Är du den som komma skall", är du Messias, "eller skola vi förbida någon annan?"

Sådant var Johannis förhållande mot Jesus. Äfven han hade blifvit oviss.

Dock, derföre förhåller sig Jesus icke likgiltigt mot Döparen. Ej heller åtnöjer Herren sig med att gifva Johannes en blott försäkran om, att Han vore Messias, utan Han hänvisar på sina gerningar och deras öfverensstämmelse med profetiorna om den Kommande. Dervid är anmärkningsvärdt, att sådana olika slags gerningar, till hvilka Jesus hänvisar Johannes genom dennes lärjungar, äro alla af Matteus i det föregående berörda. Så sade nämligen Jesus till dem: "Gån och sägen Johannes hvad I hören och sen: Blinde se (9: 27 ff.), halte gå (9: 1 ff.), spetälske göras rene (8: 2 ff.), döfve höra (9: 32 f.), döde resas upp (9: 23 ff.), och för fattige varder evangelium förkunnadt" (5: 3 ff.).

Det är äfven påtagligt, att Jesus här med sina ord hänsyftar på den Jesajæ profetia om det messianska tidehvarfvet, der det heter: "Då skola de blindes ögon upplåtne varda, och de döfves öron skola öppnade varda. Då skola de halte springa såsom en hjort, och de dumbes tunga skall lofsjunga" [3]). — Här hafva vi således åter och

[1]) 3 *Sönd. i Adv.* A. 11: 2—10.
[2]) Jfr *Meyer* Anm. t. v. 5 f. [3]) Jes. 35: 5 f.

genom Jesus sjelf en hänvisning till profetia, som genom Honom blifvit uppfylld[1]). Till den gjorda hänvisningen på sina gerningar fogar Herren en uppmuntran till Johannes att ej taga anstöt af Honom: "Lycklig är den, som icke förargas i mig." Sålunda omtalas Jesu förhållande mot Johannes döparen. Han upptager, uppmuntrar, stärker och förmanar den anfäktade.

I det följande, 11: 7—24[2]), beskrifves närmast i utsagor af Jesu egen mun isynnerhet *Hans förhållande till folket i allmänhet*, hvarvid också Herren sjelf i sina bestraffningar uppenbarar sina samtidas förhållande mot Honom.

Dessa utsagor begynna med en *undervisning* om Johannes döparen. Derigenom står detta stycke i ett särdeles nära sammanhang med det föregående. Föranledd af Döparens sändning, ådagalägger Jesus för folket dennes stora betydelse för Guds rike och förkunnar oförbehållsamt med tvefaldig bekräftelse, att Johannes vore den af Malaki profeterade, vägberedande Elia. Deri ligger äfven antydt, att Herren sjelf vore den, hvars ankomst af Döparen förberedts. Men förklaringen, att Johannes vore Elia, som komma skulle, gör Herren så mycket mera eftertrycklig genom det inskärpande tillägget: "Den som har öron att höra, han höre." 11: 7—15.

Sedan evangelisten sålunda gifvit ett exempel på, huru Jesus förhållit sig undervisande mot folket, följa ett par andra med denna undervisning sammanhängande utsagor, som visa, huru Herren också *bestraffade* detsamma. — Den första bestraffningen gäller det allmänna vankelmodet. Hvarken Johannis stränghet eller Herrens frihet hade varit folket i lag. 11: 16—19. Den andra bestraffningen angår de städer, der Herren "hade gjort sina mesta krafter, och de hade likväl intet bättrat sig." 11: 20—24[3]). På samma gång som det här visas oss, huru Herren förhållit sig bestraffande mot folket, så se vi, att detta skett, när folket å sin sida förhållit sig trotsigt och obotfärdigt mot Herren och Hans vägberedare.

I det återstående stycket af detta kapitel få vi först genom Herrens egna böneord en djup blick i Hans förhållande till sin *himmelske Fader* och sedan lära vi, huru Han på grund af detta förhållande till den himmelske Fadren och den magt, Han derige-

---

[1]) Flera profetiors uppfyllelse omtalas sedan i denna afdelning dels af Herren sjelf, dels af evangelisten.

[2]) 3 *Sönd. i Adv.* B. 11: 11—19.

[3]) 10 *Sönd. e. Tref.* C.

som eger, förhåller sig ljufligt inbjudande mot dem, som i motsats mot folkets massa och innevånarne i de städer, der Han gjort sina mesta tecken, äro *arbetande* och *betungade*. 11: 25—30[1]).

I större delen af det nu följande 12:te kapitlet beskrifves Jesu profetens förhållande mot *fariseerna och de skriftlärde* och desses fiendtliga förhållande mot Herren. Deras uppförande mot Jesus visar, att de äro i den mest skriande motsats mot de arbetande och betungade. Derföre är också Jesu förhållande mot dem ett motsatt.

Först se vi i tvenne exempel, huru fariseerna söka sak mot Jesus och Hans lärjungar. Vid ett föregående tillfälle hade de antastat lärjungarne för Mästarens frihet i umgängelsen. När Jesus efter Mattei kallande satt till bords med publikaner och syndare, hade fariseerna frågat lärjungarne: "Hvarför äter eder Mästare med publikaner och syndare?"[2]). Här visa de sig nu djerfvare och anfalla Mästaren för lärjungarnes frihet i förhållande till sabbatsbudet.

Jesus vandrade på en sabbat med lärjungarne genom ett moget åkerfält. Dervid stillade lärjungarne sin hunger genom det i sig lofliga axplockandet[3]). Då fariseerna sågo detta, anklagade de lärjungarne inför Jesus: "Si, dina lärjungar göra det, som icke är lofligt att göra på sabbaten." Jesus försvarade lärjungarne först med en hänvisning till Skriften och sjelfve konung Davids exempel, hvilket väl borde varit fariseerna bevisande nog. Dertill påminner Han om presternas sabbatsfrihet för tempeltjenstens skull och förklarar, att Han sjelf vore mer än templet. Deraf följer, att lärjungarnes frihet i Hans efterföljelse i ännu högre grad måste betraktas såsom tillåten. Och detta så mycket mera, som enligt Jesu ord "menniskans son" — hvilken lärjungarne tjenade — "är Herre äfven öfver sabbaten." 12: 1—8.

Sedan Jesus sålunda öfvervunnit fariseerna för den gången, lurade de på nytt tillfälle till anklagelse. Sådant uteblef icke. Jesus gick vidare och kom in i deras synagoga[4]). Der var en man med en borttvinad hand. Af dennes närvaro togo sig fariseerna anledning att fråga Jesus, om det var tillåtet att göra helbregda på sabbaten. Detta gjorde de i bestämd afsigt att få anklaga Jesus. Frälsarens svar både i ord och helbregdagörelsens handling var slående. Men fariseerna läto icke nedslå sig. Fastmera visade deras förhållande mot Jesus nu ett dödligt hat. De

[1]) 13 *Sönd. e. Tref.* C. [2]) 9: 10 f. [3]) 5 Mos. 23: 25.
[4]) På en annan sabbat, Luk. 6: 6.

gingo bort och rådslogo, huru de skulle kunna taga Honom af daga. 12: 9—14.

Dervid förhöll sig Jesus mot fariseerna så, att Han undvek dem och drog sig afsides, åtföljd af mycket folk. För folket bevisade sig Jesus åter såsom en helbregdagörande hjelpare. Men härvid bjöd Han dem nu, att de icke skulle uppenbara Honom. I denna omständighet ser Matteus åter en uppfyllelse af profetian, ånyo ett bevis, att Jesus är Messias. 12: 15—21[1]).

En sådan Messias, som öfverensstämde med fariseernas köttsliga hopp, en konung i jordisk magt och herrlighet, var Jesus icke. Hans uppenbarelse motsvarade i stället noga Jesajæ profetia och de andra förutsägelserna. På dessa aktade fariseerna ej, utan på sin egen skolvishet. Derföre hatade de och sökte efter att förgöra Jesus.

Af deras bittra elakhet i förhållande till Herren gifver äfven det följande stycket alltför tydliga exempel. Man bragte till Jesus en blind dumbe, som var besatt med djefvulen. Herren gjorde honom helbregda, så att han både talade och såg. Folket råkade i stor förvåning öfver en sådan magt. Man började till och med fråga: "Är denne icke Davids son?" En sådan fråga innebar, att äfven folket nu ändtligen började undra, om icke Jesus vore Messias. "Men när fariseerna det hörde, sade de", för att undertrycka alla sådana farliga tankar: "Denne utdrifver icke djeflar, utan med Belsebub, djeflarnes öfverste." 12: 22—24.

En gång tillförene hade, enligt Mattei berättelse, en liknande tilldragelse egt rum[2]). Att Jesus den gången inlåtit sig vidare med dem, omtalas icke. Men här, då nu samma beskyllning upprepas för att nedslå alla folkets messiastankar och göra Jesu inflytande alldeles om intet, vederlägger Herren den gudlösa beskyllningen genom att uppvisa dess orimlighet. Det förhölle sig icke, såsom fariseerna menade. Herren stode icke i förbund med djefvulen, utan Han hade besegrat Honom, nederslagit honom och beröfvat honom all hans magt. Härmed antydes också Jesu förhållande mot djefvulen under beskrifningen af Hans förhållande till dennes tjenare, likasom förut Hans förhållande till den himmelske Fadren omtalades i sammanhang med de ord, som tjenade att visa Jesu kärleksförhållande i den ljufliga inbjudningen till de botfärdige[3]). 12: 25—30.

---

[1]) *Trettondag Jul* C. [2]) 9: 32—34. [3]) 11: 25—30.

Sedan undervisar Jesus fariseerna om deras synd, försmädelse mot den Helige Ande, visar, att den icke var någon enstaka företeelse hos dem, utan berodde på deras onda väsende och förvända hjerteriktning, samt uppenbarar för dem det förfärliga ansvar, de för domens dag ådrogo sig med sina onda ord. 12: 31—37[1]).

Ännu ett exempel meddelar evangelisten för att visa, huru fariseerna, denna gång i förening med de skriftlärde, förhöllo sig mot Jesus profeten, och huru Herren å sin sida förhöll sig emot dem. De skriftlärde och fariseerna begärde tecken af Herren. Han svarade dem, att de icke skulle få något annat tecken än Jonæ profetens tecken, d. ä. Jesu uppståndelse[2]), genom hvilken Han fullbordade det, som var förebildadt genom Jona. Herren hade redan gjort tecken nog och skulle väl än göra många, men inga för att förnöja sina fienders skådelystnad. I stället hade Han för deras obotfärdighet endast domsförutsägelser. Det vore fara värdt, att de som beskyllde sin Messias att stå i förbund med djefvulen sjelfve drefvos af orene andar. Derför stode att vänta, att deras sista vorde värre än det första. 12: 38—45.

Sådant var Jesu och de skriftlärdes och fariseernas förhållande mot hvarandra. En ny händelse, som tilldrog sig, just medan Jesus ännu talade det närmast föregående till folket, tjenade att visa Jesu förhållande mot sina *närmaste anförvandter*. De tillbakasättas för Jesu lärjungar. Desse äro med alla dem, som göra Guds vilja, för Jesus i de allranärmaste anförvandters ställe. Dermed uttalas också Jesu förhållande till sina lärjungar. Den andliga slägtskapen med dem är för Jesus af större betydelse än den naturliga. 12: 46—50[3]).

Detta Jesu förtroliga förhållande till *lärjungarne* omtalas än vidare i det nu följande kap. 13. Största delen deraf, 3—52, innehåller framförallt en följd af liknelser[4]) om himmelriket, dem Jesus talade

---

[1]) 12 *Sönd. e. Tref.* B. 12: 33—37.

[2]) Se *Meyer* t. 12: 40. [3]) 1 *Sönd. e. Trettond.* C.

[4]) Dessa underbart sköna och gudomligt djupa liknelser meddelas af evangelisten just här, såsom det vill synas, endast emedan Jesu förhållande till lärjungarne i motsats mot folket genom deras framställande blef uppenbart. I öfrigt torde de icke hafva något närmare inflytande för sammanhanget inom den afdelning, der de stå. Men deras betydelse såväl i och för sig som för evangeliet i det hela tillåter ej, att vi alldeles förbigå dem. Sinsemellan utgöra de också ett sammanhängande helt.

Såsom i bergspredikan gifves äfven här i dessa liknelser, som började hållas från ett skepp i galileiska sjön, en undervisning om himmelriket. I bergspredikan talades med oförtäckta ord om himmelrikets rättfärdighet,

inför folket och sina lärjungar. För folket omtalas blott liknelserna. Då lärjungarne efter den första liknelsen fråga, hvarför Her-

---

om vilkoren för och lyckan af att vara medborgare i detsamma. Här talar Herren i liknelser om himmelrikets egen *beskaffenhet*, *utveckling*, *ernående* och *fulländning* under de förhållanden, i hvilka det i denna verlden framträder.

De liknelser, som i detta kapitel efter hvarandra förekomma, äro, efter inledningsord, vv. 1—3 a, följande *sju*. 1) den fyrahanda sädesåkern, vv. 3 b—9; uttydning med inledningsord om skälet, hvarför Herren talade i liknelser, 10—23; 2) hvetet och ogräset, 24—30 (5 *Sönd. e. Trettond.* A.) med uttydning 36—43 (5 *Sönd. e. Trettond.* B. vv. 34—43); 3) senapskornet, 31, 32 (*Kyndelsm.* C. vv. 31—33); 4) qvinnans surdeg, 33, med afslutningsord af denna från skeppet talade del af liknelserna och tillämpning af en profetia, 34, 35; 5) skatten i åkern, 44 (20 *Sönd. e. Tref.* B. vv. 44—46; 6) köpmannen, som sökte perlor, 45, 46; 7) fisknoten, 47—50 (26 *Sönd. e. Tref.* C.). De tre sista liknelserna talades i Jesu bostad inför lärjungarne. De sex första liknelserna höra parvis tillsamman. Den sista afslutar det hela.

I det första paret föreställas oss himmelrikets konungs innerliga kärlek och outtröttliga tålamod i himmelrikets utbredande och bevarande på jorden trots alla mötande hinder. Guds ords säd utsås alltfort, fastän det ofta träffar hjertan, som äro hårda såsom vägen, ytliga såsom jorden på hällebergsgrund, eller orena som den med tistel och törnen blandade åkern. Guds ords säd utsås och vårdas, fastän ovännen sår ogräs i hvetet. Och säden bär alltid någon frukt, om ock jemförelsevis ringa.

Voro dessa båda liknelser genom framhållande af det ondas inflytande och hindren för Guds rikes utveckling egnade att ingifva misströstan om dess framgång, så skola de följande begge ingifva nytt hopp. Vi lära här, huru himmelriket, oaktadt den mestadels dåliga åkern, som uppslukar och förstör större delen af säden, oaktadt det myckna ogräset, som sås ibland den goda säden, dock skall växa utåt (senapskornet) och förkofras invärtes (surdegen) till stor välsignelse.

Liknelserna om senapskornet och surdegen visa himmelrikets framgång i och välsignelse för verlden. Att denna framgång dock icke af hela verlden förstås, liksom äfven välsignelsen, himmelrikets oförlikneliga herrlighet, endast varder enskilda till del, visa oss de nu följande liknelserna: om skatten i åkren och köpmannen, som sökte efter goda perlor. Himmelrikets ernående fordrar att sälja allt. Derföre äro de så få, som vinna det. För somliga uppenbaras det oförmodadt såsom skatten i åkren (Paulus, Samaritiskan). Andra finna det efter mycket sökande (Nikodemus, Augustinus, Luther).

Den ännu återstående liknelsen om noten fulländar liknelsernas sjutal och handlar om himmelrikets fulländning. Den omtalar afslutandet af himmelrikets tillvaro i denna verlden, der godt och ondt, enligt den andra liknelsen, framträda blandade. Med denna afslutning sammanhänger bort-

ren talar till folket i liknelser, svarar Herren dem: "Eder är gifvet att veta himmelrikets hemligheter, men dem är det icke gifvet; ty den som har, honom skall gifvas, att han skall få öfverflöd, men den som icke har, af honom skall ock tagas det han har." Derpå tillämpar Jesus på folket Jesajæ förstockelsedom. Deremot prisar Han lärjungarne lycklige, att de få se och höra hvad månge profeter och rättfärdige före dem förgäfves åstundat se och höra. Sålunda utmärkte Jesus lärjungarne. Deras företräde framför folket bevisas här föröfrigt såväl derigenom, att Jesus för dem uttyder de liknelser, som de ej förstodo[1]), som ock derigenom, att Han meddelar dem flera än folket[2]) och uppmanar dem att bevisa sig såsom rätte skriftlärde, lärjungagjorde för himmelriket[3]). Häraf lära vi således känna Jesu förhållande till lärjungarne. Hvilken himmelsvid skilnad mellan Jesu umgängelse med dem och Hans förhållande till de skriftlärde och fariseerna, sådant det i förra kapitlet beskrefs! Lärjungarne äro ju Jesus förmer än folket, ja till och med förmer än Hans allranärmaste slägtingar.

Ifrån den 53:dje versen i 13:de kapitlet omtalas, att Jesus, efter att hafva talat de i det föregående meddelade liknelserna, gick från Kapernaum till sin fäderneort Nasaret och lärde i dess synagoga. Om denna *fäderneorts* förhållande mot Jesus erfara vi, att dess innevånare förargade sig öfver Honom och föranledde dermed, att Jesus förhöll sig så mot dem, att "Han der icke gjorde många tecken för deras otros skull." 13: 53—58. Sist i hela afdelningen omtalas äfven, huru landsfursten *Herodes* förhöll sig mot och hvad han tänkte om Israels Messias. Herodes var så okunnig och vidskeplig, att han, sedan Jesus redan verkat så länge, dock trodde, att Herren vore den af honom halshuggne Johannes döparen, som uppstått från de döda. Derjemte säges oss, att Jesus förhöll sig så mot Herodes, att Han undvek honom, sedan denne tagit Jesu förelöpare af daga. 14: 1—13a.

Sålunda hafva vi här efter hvartannat erfarit, i hvad förhållande Jesus, dels vid denna tid af sin profetiska verksamhet dels i allmänhet, stod till Johannes döparen, sina förvända samtida sär-

---

rensandet af allt ondt och himmelrikets öfvergång till öfverjordisk herrlighet. (Jfr *Trench*, Notes on the Parables, London 1860, Ss. 62 ff. *Beck*, Christl. Reden, 4 Sammlung, Stuttgart 1857, S. 300, m. fl.).

[1]) 13: 10—17, 18 ff., 34 ff.

[2]) Vv. 44 ff. jfr 36.

[3]) Vv. 51, 52.

skildt af Israels folk, alle arbetande och betungade, fariseerna och de skriftlärde, sina köttsliga anförvandter, lärjungarne, fädernestaden och Herodes, såsom ock huru flere af desse förhöllo sig mot Jesus. Lärjungarne stodo Honom närmast. På deras uppfostran riktas nu Herrens förnämsta uppmärksamhet.

5. *Jesus profeten uppfostrar till ledare för himmelriket i dess nya form (den blifvande kristna församlingen) sina lärjungar, hvilka visa sig i hög grad behöfva Hans undervisning.* 14: 13 b—20: 28 [1]).

Detta stycke, det sista som beskrifver Jesu profetiska verksamhet före sista intåget i Jerusalem, är omfångsrikast af alla. Redan längre tillbaka i det föregående ligga förberedelser till den tingens vändning, som nu inträffar. — Fariseerna hade tvenne gånger beskyllt Jesus att stå i förbund med djefvulen [2]). Jesus hade öfver folket i Kapernaum måst uttala förstockelsens dom [3]). Fädernestaden Nasaret hade i otro förargats öfver Jesus [4]). Till allt detta motstånd hos höga och låga i folket kom, att landsfursten Herodes hade låtit döda Johannes döparen, Jesu förelöpare.

Under sådana förhållanden voro utsigterna för vidare framgång af Jesu offentliga predikan ringa, på samma gång som å andra sidan Jesu lif stod i dubbel fara. Fariseerna hade redan rådslagit om att förgöra Jesus [5]). Herodes kunde också väntas vilja behandla Jesus, såsom han hade gjort med Döparen, så mycket mera som han, då vid denna tid ryktet om Jesus nådde hans öron, fruktade, att Jesus vore Döparen, hvilken han förmenade vara uppstånden från de döda [6]).

När derföre Jesus mottog underrättelsen om Johannis död, föranleddes Han att draga sig undan till en obebodd plats [7]). Hädan-

[1]) Knappast någonstädes i hela evangeliet erinras man bestämdare än här, i begynnelsen af denna nya afdelning, om de gamles sätt att skrifva böcker i ett fortlöpande sammanhang. Den nya afdelningens begynnelse är på det närmaste förbunden med det näst föregående, så nära, att det enligt vårt sätt att skrifva icke läte sig göra att så sammanbinda ett efterföljande stycke med ett föregående, mycket mindre att så begynna en ny afdelning i en skrift. Jfr Inl.

[2]) 9: 34; 12: 24. [3]) 13: 14 f.

[4]) 13: 57 f. [5]) 12: 14. [6]) 14: 1 f.

[7]) Enl. Luk. 9: 10 vid Betsaida i Gaulonitis, således utom Tetrarken Herodis område.

efter är också Jesu galileiska verksamhet icke mera en offentlig i samma mening som tillförene. Nu går Han ej mera [1]) omkring och uppsöker folket. Fastmera blir Han uppsökt, folket kommer till Honom [2]). Ja, till och med skriftlärde, fariseer och sadduceer söka upp Jesus [3]). Emellertid, när folkmassorna sålunda strömma till Honom, undervisar, hjelper och helbregdagör Jesus ännu såsom förr. Men mot fariseerna och de skriftlärde går Han hädanefter mera anfallande tillväga än i det föregående.

Deremot varda lärjungarne, åt hvilka Herren redan förut, enligt hvad vi sett i den föregående afdelningen, uttryckligen gifvit företrädet framför alla andra, nu alltmera det närmaste och ofta det uteslutande föremålet för Jesu omsorger, undervisning och uppfostran. Alla händelser, som tilldraga sig, alla frågor, som väckas, alla lärdomar, som gifvas andra, allt blir numera för Herren idel nya anledningar att undervisa lärjungarne.

Dervid göres det oss å ena sidan synnerligen påtagligt, att en sådan undervisning och uppfostran var för lärjungarne högst af nöden. Ehuru de, såsom vi sett i det föregående, voro Herren förmer än Hans närmaste anförvandter [4]), ehuru Han utmärkte dem framför allt folket derutinnan, att de fingo tydningen på de liknelser, som voro mindre lättfattliga [5]), så fattades det dem ännu ganska mycket. De voro i hög grad och på många sätt bristfällige, klentrogne, sentrogne, oförståndige, fege och dock fulle af sjelfförtroende. De bevisa sådant den ena gången efter den andra. Alltså behöfde de synnerligen väl en fortsatt uppfostran. Denna visar sig ej heller vara fruktlös. Lärjungarne bringas småningom att förstå. De afgifva en god bekännelse. Genom flitigt frågande vinnlägga de sig om att lära alltmera.

Å andra sidan framstå under undervisningen och uppfostringsarbetet Jesu kärlek, nedlåtande, tillmötesgående, vishet i undervisningen och tålamod med lärjungarnes mångfaldiga skröplighet i det herrligaste ljus. Detta ljus, som kringstrålar Mästaren, förminskas icke af det heliga allvar, som Han bevisar både mot dem och andra, icke ens deraf, att allvaret någongång blir skoningslös stränghet mot de frestande och försåtlige fienderna. — Sådant är i korthet det hufvudsakligaste af innehållet i den nu följande afdelningen. Detta skall bekräftas, om vi nu öfvergå till de särskilda berättelser, som här förekomma.

---

[1]) Jfr 4: 23; 9: 35; 11: 1.
[2]) 14: 13, 35; 15: 30; 19: 2, 13, 16.
[3]) 15: 1; 16: 1.
[4]) 12: 46 ff. [5]) 13: 10 ff. 36 ff.

Utan att de äro strängt från hvarandra skilda, kunna vi dock i hela detta större stycke lätt urskilja trenne hufvuddelar. Den första sträcker sig från 14: 13 b till 16: 12; den andra från 16: 13 till 17: 23, och den tredje från 17: 24 till 20: 28.

a) 14: 13 b—16: 12.

I denna del framträder isynnerhet lärjungarnes oförstånd, vanmagt, rådlöshet, räddhåga och klentro, hvarigenom de alltfort blifva föremål för Jesu kärleksfulla och tålmodiga uppfostran.

Det hela sönderfaller här åter i trenne stycken. Om dessa åtskiljas genom någon väsentlig utveckling i innehållet, har ej blifvit oss klart. I afseende på den yttre anordningen utmärkas och begränsas de tydligen derigenom, att hvardera stycket har en liknande inledning, som hvarje gång liksom så ofta tillförene vid öfvergången till nya afdelningar [1]) handlar om det myckna folk, som samlades till Jesus, och huru Jesus gjorde deras sjuka helbregda. Dessutom är också hvarje gång ett i formelt afseende passande slut. De tre afdelningarne äro 14: 13 b—33; 14: 34—15: 28; 15: 29—16: 12.

a) 14: 13 b—33.

När i det första af dessa stycken berättelsen begynner, finna vi Jesus, såsom redan sagts, i en ödemark, dit Han dragit sig undan efter att hafva erhållit underrättelsen om Johannes döparens halshuggning. Här uppsöktes Jesus af folket, och när Han såg dem, varkunnade Han sig öfver dem och gjorde deras sjuka helbregda, vv. 13 b f.

Nu följer bespisandet af de femtusen männen jemte qvinnor och barn. När aftonen kom, bådo lärjungarne Jesus att låta folket gå bort för att skaffa sig mat i kringliggande byar. Men Jesus bjuder lärjungarne att sjelfve gifva dem äta. Dervid uppenbaras lärjungarnes *rådlöshet* och *vanmagt*, då de stodo handfallne med sina fem bröd och två fiskar. De borde dock i mindre ting hafva vetat att göra bruk af den stora magt till underbara gerningar, som Herren redan längesedan förlänat dem [2]). Herren uppfostrar dem till tro, då Han bevisar sin rådighet och magt genom att underbarligen föröka det ringa förrådet, så att det räcker till för alla och dertill lemnar ett rikligt öfverskott. Dervid äro lärjungarne villige att lyda och tjena Jesus, 15—21.

---

[1]) 4: 23 f.; 8: 18 jfr v. 16; 9: 35 f.
[2]) 10: 1, 8.

Omedelbart derefter gifves ny anledning såväl till ådagaläggande af lärjungarnes behof att uppfostras som att förherrliga Jesu uppfostringskonst. Efter bespisningsundret låter Jesus lärjungarne gå till skepps för att fara före Honom öfver hafvet, medan Jesus affärdar folket. Sedan Jesus sålunda blifvit allena, tillbringar Han aftonen i bön. Mot morgonen gick Jesus sedan till lärjungarne på vattnet, der de då ledo nöd af starkt motväder. När lärjungarne få se Herren, äro de nu så *vidskeplige*, att de tro sig se ett spöke, och så *fege*, att de börja ropa af räddhåga. Jesus skingrar deras vidskepelse genom att gifva sig tillkänna och deras rädsla genom att intala dem mod.

Men Petri mod slår genast öfver i *öfvermod.* På en gång underlysten och begärlig att försöka något nytt, beder Han Jesus att också få gå på vattnet. Dock, vid åsynen af de upprörda vågorna går öfvermodet åter tillbaka till *klenmodighet.* Petrus, den gamle fiskaren, förfäras öfver böljornas brusande och börjar sjunka. Emellertid har han dock det förtroende till Herren, att han i sin nöd söker Hans bistånd i ropet: "Herre fräls mig." Herren räcker honom också genast handen till hjelp och undervisar honom, att hans nöd hade sin grund i klentrogenhet och tvifvel. Men hela tilldragelsen medförde den nyttan, att lärjungarne deraf fingo en grundlig undervisning om sin egen svaghet och om Jesu herrliga kraft. Undervisningens verkan uttrycker berättelsen i slutorden, som säga oss, att de som voro i farkosten nedföllo tillbedjande inför Jesus och bekände Honom för att vara Guds son, 14: 22—33 [1]). Dermed slutar det första stycket i denna afdelning.

b) 14: 34—15: 28.

Det nya stycket börjar åter, såsom sagdt, med en liten inledning om, huru folket sammanströmmade till Jesus, och huru Han botade deras sjuka. Det i föregående stycke berättade tilldrog sig dels i en ödemark, dels på sjön. Här är Jesus åter i landskapet Genesaret, af hvilket sjön hade sitt namn och der Kapernaum låg [2]), 14: 34—36.

Vid den förra tilldragelsen var det folkets hjelplösa belägenhet i öknen å ena sidan och lärjungarnes sjönöd å andra sidan, som föranledde Jesu hjelprika under och undervisning. Här åter i landet Genesaret uppsökes Jesus af skriftlärde och fariseer från Jerusalem, hvilka med sina frågor ådraga sig bestraffning och föranleda undervisning både för folket och isynnerhet för lärjungarne.

---

[1]) 4 *Sönd. e. Trettond.* C. 14: 22—36.

[2]) Se *Alford. Caspari*, Leben Jesu, S. 69.

Då fariseerna komma till Jesus, anfalla de Honom med en fråga om Hans lärjungars fria förhållande till den judiska öfverlemningen, de äldstes stadgar. Jesus tillbakavisar deras anfall genom att förehålla dem, huru de sjelfve öfverträdde Guds bud med sina stadgar. Dermed blottar Herren all fariseisms grundlyte, som består i att sätta menniskobud i jemnbredd med eller öfver Guds. Fariseernas förfarande var i snörrät strid med Guds bud genom Moses: "Allt det jag bjuder eder, det skolen I hålla, så att I gören derefter. I skolen intet lägga dertill och intet taga derifrån" [1]).

Sedan Jesus sålunda affärdat fariseerna, undervisar Han kortligen folket om den väckta frågan. Derefter kommer åter ordningen till lärjungarne enskildt. De yppa nu igen sitt oförstånd, då de fråga den allvetande Messias, om Han väl visste, hvilket intryck Hans ord hade gjort på fariseerna. Å andra sidan visade sjelfva frågan, att de ännu lade för mycken vigt vid fariseernas förargelse. Ej heller fattade de ännu åtskilnaden mellan de svages förargelse, hvilken Jesus förbjuder att gifva, och den som fariseerna utan skäl togo af sanningen, en förargelse som man ej borde frukta [2]). Ja, äfven de enklaste Herrens ord begära de att få uttydda. Och Herren bevisar alltjemt samma kärlek och samma tålamod med deras oförstånd och oläraktighet. Men på samma gång lägger Han sig också mer än tillförene vinning om att för dem upptäcka förderfligheten i det fariseiska väsendet. Bakom fariseernas sken af nit för lagen stode hjertan, som öfverträdde Guds bud, 15: 1—20.

I skarpaste motsats mot berättelsen om Israels ledares förvända förhållande mot Herren och den undervisning, de föranledde för de oförståndige lärjungarne, står berättelsen om Kananeiskans tro, hvilken kunde blifva sjelfve lärjungarne till exempel och undervisning. Denna gång har Herren vandrat långt upp mot norden till grannskapet af de feniciska städerna Tyrus och Sidon. Här uppsökes han af den hedniska qvinnan, som ropar om förbarmande för sin af djefvulen qvalda dotter. Dervid bekänner hon Herren vara Messias, kallande Honom Davids son. Så blir det antydt, huru det för Tyrus och Sidon skulle kunna varda drägligare på domedag än för Korasin och Betsaida, hvarom Herren vid ett föregående tillfälle hade talat [3]). Men lärjungarne äro åter så oförståndige och kärlekslöse, att de blott visa sig angelägne att blifva befriade från den arma qvinnan. Jesus deremot pröfvar väl

[1]) 5 Mos. 12: 32.

[2]) Jfr *Besser*, t. v. 12. [3]) 11: 21 f.

hennes tro, men då den växer med hindren och håller profvet i en ödmjukhet, som nöjer sig med hundrätt, der den icke kan göra anspråk på barnarätt, prisar Han qvinnans tro och villfar hennes bön, 15: 21—28 [1]).

c) 15: 29—16: 12.

Der det tredje stycket i denna afdelning begynner, finna vi Jesus åter vid galileiska sjön, och återigen samlas till Honom massor af folk, bland hvilka Han gör de sjuka af alla slag helbregda. Sådan är ånyo inledningen, 15: 29—31 [2]).

Ännu en gång förnyas bespisningsundret, sedan folket, denna gång fyratusen män utom qvinnor och barn, hade dröjt hos Jesus i tre dagar och icke mer hade något att äta. Men lärjungarne äro denna gång lika rådvilla som första gången. Jesus har tålamod med deras skröplighet och låter om igen sin välsignelse tillflöda folket genom deras händer, 15: 32—38.

Derefter färdas Jesus öfver sjön till nejden vid Magdala. Der komma åter till Honom fariseer, hvilka denna gång förstärkt sig med sadduceer, eljest deras afgjorde fiender [3]). Icke nöjde med Jesu mångfaldiga tecken och under, hvilka de sett eller hvarom de hört, begära de, såsom till bekräftelse af dessa, tecken från himlen. Jesus försäkrar, att dem icke skall gifvas annat tecken än Jonæ profetens tecken [4]), och öfvergifver dem [5]), 15: 39—16: 4 [6]).

Efter en ny färd öfver sjön vill Jesus med anledning af föregående händelse gifva lärjungarne en varning för det fariseiska och sadduceiska väsendet, sägande: "Sen till och förvaren eder för fariseernas och sadduceernas surdeg". Jesus menade med surdegen den falska lära, hvilken fariseer och sadduceer ur egen fatabur inblandade i Guds ords och Guds lags osyrade sanning. Men lärjungarne äro åter så oförståndige, att de icke förstå det bildliga i Jesu tal, och så klentrogne, att de göra sig oro deröfver, att de ej hafva något bröd med sig, liksom skulle Jesus vilja varna dem för att icke lekamligen äta fariseernas och sadduceernas bröd. Så måste Jesus med en ny undervisning stärka deras tro och genom påminnelser om förra erfarenheter bringa dem att förstå. Detta lyckas också omsider, 16: 5—12 [7]).

---

[1]) 2 *Sönd. i Fastan.* A. [2]) 12 *Sönd. e. Tref.* C.
[3]) Jfr Luk. 23: 12. [4]) Jfr Matt. 12: 39.
[5]) Jfr Tit. 3: 10. [6]) 21 *Sönd. e. Tref.* B. 16: 1—4.
[7]) 7 *Sönd. e. Tref.* B.

Med detta meddelande — att lärjungarne ändtligen förstodo Jesu mening — slutar denna första afdelning af berättelsen om, huru Jesus undervisar sina oförståndige lärjungar.

Den andra afdelningen sträcker sig från

b) 16: 13—17: 23.

Här når å ena sidan lärjungarnes både oförstånd och förstånd sin höjd. Å andra sidan kan på visst sätt sägas detsamma om Jesu undervisning och uppfostran.

Jesus har nu åter [1]) med sina lärjungar vandrat långt upp mot norr till trakten af staden Cesarea Filippi vid foten af berget Hermon. Sålunda kommen afsides med lärjungarne, förelägger Herren dem den dubbla frågan: hvem folket och hvem lärjungarne anse Jesus vara. Af deras svar blir det uppenbart, att lärjungarne trots allt deras oförstånd dock i det vigtigaste voro vida förståndigare än folket. Under det folket var i stor ovisshet, om Jesus vore Johannes döparen, Elia, Jeremia eller någon annan af profeterna, som uppstått från de döda, så aflägga apostlarne genom sin "mun" [2]), Petrus, den klara, fulla och otvetydiga bekännelsen: "Du är Kristus lefvande Guds son." Så långt hade det kommit med lärjungarnes insigt.

Särskildt prisar Herren bekännaren Petrus lycklig och begynner på grund af denna lärjungarnes bekännelse och dermed ådagalagda insigt att gifva sin undervisning om himmelriket en ny vändning. Hittills afsåg denna undervisning hufvudsakligen himmelrikets rättfärdighet [3]) och beskaffenhet [4]) samt dess sändebuds ställning i verlden [5]). Nu begynner Herren att mera bestämdt tala om himmelrikets nya gestalt i den församling, som Han var kommen att grunda. Just på den framför Honom stående Petrus vill Han för hans bekännelses skull bygga sin församling. Åt honom vill Han i första rummet gifva himmelrikets nycklar. Dock förbjuder Herren lärjungarne att redan nu förkunna, att Han vore Kristus. En sådan bekännelse skulle under dåvarande förhållanden varit fruktlös, den skulle blott hafva ytterligare retat fariseerna och dess

[1]) Jfr 15: 21.

[2]) *τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων κ. τ. λ.* Chrysost. Hom. LIV, p. 546 E. enl. *Alford* Mt. 16: 16.

[3]) Kapp. 5—7. [4]) Kap. 13. [5]) Kap. 10.

verkan af dem blifvit qväfd, såsom de tillförene hade vetat att undertrycka hvarje dylik rörelse hos folket [1]). 16: 13—20 [2]).

Icke blott derutinnan är Petri bekännelse vigtig för lärjungarnes undervisande, att den föranleder en vändning i Jesu undervisning om himmelriket. Den bringar ock upp Jesu undervisning i det hela till dess högsta punkt, undervisningen om Jesu lidande. För denna var nu tiden inne, sedan det var så långt hunnet med lärjungarnes tro. v. 21 [3]).

Men undervisningen om Jesu lidande tjenade åter å andra sidan att uppenbara, i hvilken hög grad oförstånd och närgångenhet ännu funnos hos lärjungarne, då till och med Petrus kunde företaga sig att förebrå Herren för en sådan undervisning och att afråda Honom från lidandets väg. Detta Petri förhållande ådrager honom sjelf en allvarlig näpst och föranleder, att alla lärjungarne undervisas, att också de måste lida alltintill döds i Jesu efterföljelse. Dock skulle de vid menniskosonens återkomst i herrlighet icke sakna sin lön derför. 16: 22—28 [4]).

Var hittills i den nu genomgångna första hälften af denna afdelning Petri bekännelse utgångspunkten för all den här gifna undervisningen, så få vi i det närmast följande en ny utgångspunkt för lärjungarnes undervisande i Jesu förklaring och det som dermed sammanhänger. Förklaringen sjelf [5]) åter synes så sammanhänga med det föregående, att den vid sidan af förkunnandet om Jesu lidande skall gifva de vid densamma närvarande lärjungarne en blick in i Hans derpå följande herrlighet.

Genom att se Jesus förklarad skulle de å ena sidan lättare kunna uthärda att se Hans sista lidande och död; å andra sidan tjenade rösten ur skyn att förskaffa ny hörsamhet åt Jesu ännu återstående undervisning. Att denna dubbla uppmuntran i handling och ord var desse lärjungar behöflig, det visade såväl längre fram deras förhållande vid Jesu lidande, som nu det oförstånd, som de uppenbarade äfven vid förklaringstillfället. Dels hoppades Petrus, som ju ville slå ned bopålar på berget, att detta tillstånd skulle fortfara, dels blefvo de alla förfärade öfver rösten ur skyn. Och

---

[1]) T. ex. 9: 33 f.; 12: 23 f.

[2]) 5 *Sönd. e. Tref.* C. 16: 13—19.

[3]) 1 *Sönd. i Fastan.* B. 16: 21—23.

[4]) 1 *Sönd. e. Tref.* C. 16: 24—27.

[5]) Hvar den tilldragit sig, på hvilket berg, är alldeles ovisst, men högst sannolikt, att det ej varit på *Tabor*. *Caspari*, Einl. in das Leben Jesu, Ss. 141 f.

strax efter, under det de gingo ned från berget, visade de, att de tillförene icke rätt haft öra för Jesu undervisning om Johannes döparen [1]), då de nu kunde vara tveksamme, om profetians Elia ännu hade kommit. Emellertid bringas de genom Jesu undervisning att förstå. 17: 1—13 [2]).

Medan förklaringen försiggick uppe på berget, hade de öfrige lärjungarne dernedanföre afgifvit prof på, huru väl äfven de ännu behöfde Jesu undervisning. En fader hade sökt deras hjelp för sin son, som var besatt af djefvulen. Men ehuru lärjungarne redan långt förut [3]) af Herren hade fått makt äfven öfver orene andar att drifva dem ut, så stodo de nu handfallne. Derföre behöfva de Jesu undervisning såväl om deras otro som om den sanna trons kraft. 17: 14—21.

En ny undervisning om Jesu förestående lidande, död och uppståndelse följer. I motsats mot den föregående [4]) har denna den påföljd, att lärjungarne, sedan isynnerhet Petrus redan vid det förra tillfället och allesamman genom tilldragelserna under Jesu förklaring blifvit förödmjukade, nu alla blifva "storligen bedröfvade." 17: 22, 23.

Denna undervisning står på öfvergången till den tredje och sista delen af det stycke, som handlar om, huru Jesus på ett mera uteslutande sätt egnar sig åt sina lärjungars undervisning och uppfostran. Till denna sista del öfvergå vi nu.

c) 17: 24—20: 28.

Sedan lärjungarne börjat blifva förståndigare, hörsammare och något förödmjukade, kan Herren också låta deras undervisande mera oafbrutet fortgå. Åtminstone visa de sig enligt evangelistens berättelse i det nu följande mera läraktige, i det de sjelfve ofta medelst frågor gifva Herren anledning att alltfort bringa dem ny undervisning. Jesu undervisning framträder också i det närmast följande helt och hållet i förgrunden. Deremot träda händelserna, vid hvilka undervisningen anknytes, såsom ock lärjungarne sjelfve och deras förhållande vida mera tillbaka än i det föregående. Men den Jesu undervisning, som här meddelas, har alltigenom uttryckligen afseende på *himmelriket*. Dervid är det isynnerhet här fråga

---

[1]) Jfr 11: 14.

[2]) *Kristi förklaringsd.* (7 *Sönd. e. Tref.*) A. 17: 1—8 och C. 9—13.

[3]) 10: 1. [4]) 16: 21.

om den himmelrikets form, som snart skulle taga sin början i Jesu Kristi församling.

Med blick på den blifvande församlingen undervisar Jesus lärjungarne först om det *allmänna kärleksförhållande*, som hos himmelrikets medborgare bör vara bestämmande både i afseende på deras ställning till öfverheten och till hvarandra inbördes.

a) 17: 24—18: 35.

Med afseende på *jordisk öfverhet* och *mensklig ordning* äro väl himmelrikets medborgare i likhet med Herren sjelf, såsom Guds barn, i sjelfva verket frie [1]). Men de underordna sig frivilligt för att icke gifva förargelse, alltså för kärlekens skull. I detta exempel från det *fjerde* budets område gifves en hufvudregel för himmelrikets medborgares förhållande till den omgifvande verlden. 17: 24—27 [2]).

Från fjerde budet öfvergår undervisningen till det *femte*. *Inbördes* borde himmelrikets medborgare för sitt förhållande mot hvarandra hafva de små barnen till föresyn. Om *ödmjukt barnasinne* borde de vinnlägga sig. Den ödmjukaste vore den störste i himmelriket. Derföre skulle de taga sig till vara för att förarga [3]) eller förakta [4]) Jesu små, hvilka hafva sina englar i Guds åsyn i himlen [5]) och äro de närmaste föremålen för både Sonens och Fadrens frälsande kärlek [6]). 18: 1—14 [7]). — Men om en broder syndade emot dem och således icke förhöll sig såsom en af de små, så skulle deras inbördes kärleksförhållande visa sig i enskild broderlig *förmaning* [8]). Vore dermed saken icke hjelpt, så skulle de förmana inför vittnen och i värsta fall säga det åt församlingen, från hvilken den äfven mot henne ohörsamme borde uteslutas. 18: 15—17 [9]). — Till utförande af denna pligt gåfvos dem *himmelrikets nycklar* [10]) och till dessas riktiga handhafvande löften för den *gemensamma bönen* och den *inbördes gemenskapen*, äfven i den minsta församling,

[1]) Jfr *Gerlach*, *Meyer*.
[2]) 23 *Sönd. e. Tref.* C.
[3]) V. 6. [4]) 10 a. [5]) 10 b.
[6]) 11—14. [7]) *Mikaelisd.* A. 18: 1—11.
[8]) På varningen för att försynda sig mot en broder genom att förakta de små och svaga, följer det bud, som vill se brödragemenskapen kryddad med den *heliga* kärlekens salt. *Besser*.
[9]) 22 *Sönd. e. Tref.* B. 18: 15—22.
[10]) 16: 9.

två eller tre. 18: 18—20. — Men jemte rätten att förmana, lösa, binda och utesluta ur församlingens gemenskap, står pligten att oinskränkt *förlåta* den felande brodren. Denna lära bekräftas genom anförande af en liknelse, der himmelriket framställes under bilden af en konung, som ville hålla räkenskap med sina tjenare. 18: 21—35[1]).

Från det allmänna kärleksförhållandet, som skulle utmärka himmelrikets medborgare sinsemellan dels i allas inbördes gemenskap dels ock i deras offentliga och församlingslif, öfvergår Jesu undervisning närmast till *familjelifvets* ställning i himmelriket, från det femte till det *sjette* budet.

b) 19: 1—15.

Med denna vändpunkt i undervisningen inträder en mycket större och för utvecklingen af Jesu lefnad vida betydelsefullare med afseende på orten för Jesu profetiska verksamhet. Hittills har Matteus endast meddelat om Jesu uppträdande i Galileen och närmast kringliggande länder, allt i sammanhang med den profetia, hvars uppfyllelse han omtalade vid början af hela denna första afdelning af Jesu profetiska verksamhet. Det var i 4:de kapitlets 13:de vers, som vi erforo, huru Jesus efter Johannes döparens tillfångatagande återkom till Galileen och ur sitt förborgade lif i Nasaret begaf sig till Kapernaum, för att Jesajæ profetia måtte fullkomnas om det ljus, som skulle uppgå för folket i Sabulons och Neftalims land mot hafvet till och på andra sidan Jordan och i hedningarnes Galileen[2]). Väl hafva vi redan förut hört omtalas, huru Jesus varit öster om galileiska hafvet och således också på andra sidan Jordan; men detta var dock mera tillfälligt[3]). Här deremot, i 19: 1, erfara vi, huru Jesus från Galileen, hvilken verksamhetsort Han nu lemnade, genomreser hela landet på andra sidan Jordan för att på denna väg komma till Judeen. Så måste nämligen detta ställe enligt riktig öfversättning förstås[4]). Genom att omtala äfven denna Jesu resa och dermed följande verksamhet afslutar evangelisten berättelsen om, huru Jesu profetiska ljus till profetians uppfyllelse lyste i det mörker, som höljde hedningarnes Galileen och landet på andra sidan Jordan. Men allt hvad Matteus säger om denna Jesu verk-

---

[1]) 22 *Sönd. e. Tref.* A. 18: 23—35.
[2]) S. 29. [3]) T. ex. 8: 28 ff.
[4]) Jfr *Meyers* goda utredning af detta ställe.

samhet i det östra Jordanlandet är endast en fortsättning af berättelsen om, huru Jesus undervisar sina lärjungar rörande allahanda förhållanden i himmelriket.

Närmast är här i början af 19:de kapitlet, såsom redan sagts, fråga om familjelifvets ställning i himmelriket. Det gäller i första rummet *äktenskapet*. Lärjungarnes undervisande derom föranleddes af fariseer, som bland det Jesus åtföljande folket[1]) trädde fram och, såsom redan vid ett par föregående tillfällen under lärjungarnes undervisningstid, med frestande frågor gåfvo Jesus anledning att tillrättavisa dem sjelfve och undervisa lärjungarne. Den fråga, om äktenskapsskilnad, som de förelade Herren, var i högsta måtto försåtlig och väl egnad att bringa Honom i förlägenhet och fara, der möjligt varit. Den var å ena sidan en brännande tvistefråga mellan den tidens fariseiska skolor, Hillels och Sammais[2]), å andra sidan hade dess besvarande inför Herodes redan kostat Johannes döparen lifvet. Jesus förklarar äktenskapet oupplösligt och medgifver ingen annan grund för skilsmessa än äktenskapsbrott, genom hvilket äktenskapets väsende redan är upphäfdt. Öfver en sådan stränghet förvånas till och med lärjungarne. "Är det ett sådant förhållande mellan man och hustru, så båtar det icke att gifta sig", säga de. Jesu svar innebär, att det ogifta ståndet[3]) icke är hvars mans sak, utan en Guds gåfva, som dels är af naturen gifven dels beror på yttre förhållanden dels åter på sjelfförsakelse för himmelrikets skull. 19: 1—12.

Efter undervisningen om äktenskapet följer en ny om *barnens* ställning i förhållande till himmelriket. Man bär fram barn till Jesus, att Han måtte lägga händer på dem och bedja. Lärjungarne vilja förhindra, att Jesus sålunda skulle störas. Men Jesus bjuder, att de skulle föras till Honom, ty sådanas, säger Han, är himmelriket. 19: 13—15.

Till undervisningen om familjen sluter sig en undervisning om besittandet af *jordisk egendom* i dess förhållande till himmelriket. Från sjette budet öfvergås till det *sjunde*. Således, allt hitintills följes budordens ordning i andra taflan ifrån det 4:de.

---

[1]) Återigen begynner den nya afdelningen såsom så mången föregående. Jfr 4: 23 f.; 9: 35; 14: 13 f.!, 35 f.; 15: 29 f.

[2]) *Meyer* t. Matt. 5: 31. *Gerlach*, 6:te Aufl. t. detta ställe och i Anhang z. N. Test. S. 424.

[3]) Om sådant sammanhang, se *Meyer*.

c) 19: 16-26.

Det är en rik ung man, som kommer till Jesus med frågan, hvad godt han skulle göra att få evinnerligt lif. Jesus hänvisar honom till budorden. Men då han förklarar sig hafva hållit dem från sin ungdom och frågar: "hvad fattas mig ännu?", så visar Jesus honom rätt grundligt, hvad som fattas, i det Han gifver honom en uppmaning att sälja alla sina egodelar och gifva de fattiga för att få en skatt i himlen och följa Jesus. Då nu den rike går bort i stället att följa Jesus, så gifver han Herren anledning att undervisa lärjungarne om svårigheten för de rike att ingå i himmelriket. Lärjungarne förfäras öfver svårigheten, men Jesus uppmuntrar dem med denna försäkran: "För menniskor är detta omöjligt", nämligen att sjelfva bereda sin salighet, "men för Gud äro alla ting möjliga."

d) 19: 27—20: 28.

De uppmuntrande ord, hvarmed Herren afslutade denna undervisning, gåfvo Petrus nytt mod efter den förskräckelse, som nyss genomfarit alla lärjungarne. Han besinnade, att Herren lofvat den rike ynglingen en lön i himlen, om han ville öfvergifva allt och följa Jesus, hvilket denne dock icke gjorde. Men detta visste Petrus med sig och om de andre lärjungarne, att de hade gjort. Deraf hans bekännelse och fråga: "Si, vi hafva öfvergifvit allting och följt dig; hvad skola vi få derför?" — Jesu svar är en undervisning om *lönen* i himmelriket: a) om dess *vilkor* och *beskaffenhet*, 19: 27—29[1]), b) om *grunden* för dess utdelande. 19: 30—20: 16[2]).

Såsom *vilkor* för erhållande af himmelrikets lön framhålles Herrens Jesu efterföljelse i allvarlig och allsidig verldsförsakelse. Men sjelfva lönen blir af *olika slag*. Apostlarne skola vid verldsförnyelsen[3]), då menniskans son intager sin herrlighets tron, sitta på tolf troner och döma Israels tolf slägter. Och föröfrigt skola alla få hundradefalt och ärfva evinnerligt lif, men månge främste varda ytterste, och månge ytterste främste; ty *grunden* för utdelandet af himmelrikets lön är icke mensklig förtjenst och menskliga anspråk, utan Guds nådiga vilja.

[1]) *Septuag*. B. 19: 27—30.

[2]) *Septuag*. A. 20: 1—16.

[3]) *παλιγγενεσία* bör hänföras till *καθίσεσθε*, *Meyer*. Öfversättningen i kyrkobibeln är tvetydig.

Denna undervisning om apostlarnes areställen i himmelriket och i sammanhang dermed om möjligheten af de främstes tillbakasättande föranledde Sebedei söners moder, uppenbarligen å dessas vägnar, att just för sina söner utbedja nåden att få de allra främsta platserna i himmelriket vid Herrens högra och venstra sida. Denna begäran föranledde Jesus, som alldeles nyss förut åter förehållit lärjungarne sitt stundande lidande, död och uppståndelse att gifva dem en undervisning derom, att också de endast på lidandets väg kunde vinna himmelrikets lön. Såsom Jesus skulle äfven de dricka lidandets kalk. Men att bestämma öfver areställena vid Jesu sida, det vore den himmelske Fadrens sak. 20: 17—23.

Då nu de tio öfrige lärjungarne blefvo förtörnade på Jakob och Johannes, så hänvisar Herren alla till sitt eget exempel. Såsom Han, menniskans son, vore kommen att tjena och gifva sitt lif till återlösen för alla, så skulle också bland dem den vara den störste, som förnedrade sig sjelf till att vara allas tjenare. 20: 24—28.

Dermed har slutet af denna undervisning, i hvad den rör himmelrikets medborgares förhållande till hvarandra inbördes, återvändt till begynnelsen. Jesu svar på lärjungarnes fråga, hvilken som vore störst i himmelriket, var denna undervisnings första stycke. "Den som förödmjukar sig såsom detta lilla barnet, han är den störste i himmelriket", hette det der [1]). Och här i slutet på hela denna undervisning säger Jesus: "Den som vill vara stor ibland eder, han vare eder tjenare, och hvilken ibland eder som vill vara främst, han vare eder slaf" [2]).

Från sjuttonde kapitlets 24:de vers har här efter hvartannat i en fortgående undervisning om den blifvande kristna församlingen varit fråga om de kristnas ställning till öfverheten, om deras inbördes företräde, förmaning, församlingsgemenskap, förlåtelse, om deras familjeförhållanden, förhållande till jordisk egendom och eviga lön.

Det sista stycket afslutar med 20: 28 hela den större afdelning, som började i 14:de kapitlets 13:de vers. Alltifrån denna punkt hafva vi, följande evangelisten Mattei berättelse, sett, huru Jesus såsom Galileens profet uppfostrade och undervisade sina lärjungar, och huru oundgängligen nödig en sådan uppfostran för desse var. Vi urskilde härvid trenne särskilda stycken. I det första framträdde i all synnerhet lärjungarnes oförstånd och mångfaldiga vidlådande brister, genom hvilka å andra sidan Jesu lärarevishet och tålamod i deras undervisande framstodo i skönaste ljus. 14: 13 b—

[1]) 18: 4. [2]) 20: 27.

16: 12. — I det andra stycket visades oss höjdpunkten dels i den uppfostran, som vid denna tid bibragtes lärjungarne, dels ock i lärjungarnes både oförstånd och insigt. Jesu uppfostran nådde sin höjd i förklaringen och förutsägelserna om Jesu lidande. Lärjungarnes oförstånd visade sig störst, då Petrus bestraffade Jesus, när Herren förutsade sitt lidande; men deras insigt deremot visade sig djupast i den fasta och klara bekännelse, de om Jesus aflade i motsats mot det ovissa folket. 16: 13—17: 23. — Det tredje stycket hade till föremål att i flera exempel visa, huru Jesus, sedan lärjungarne börjat komma till någon insigt, fortfor att nästan oafbrutet undervisa dem rörande allahanda förhållanden, i hvilka himmelrikets medborgare komma genom sin ställning i denna verlden och till hvarandra.

Men denna undervisning nådde sin höjd i meddelanden om himmelrikets konungs och dess medborgares lidanden intill döden, för att på denna väg gå till herrlighet, och om ändamålet med Kristi lidande. Derom handlar äfven ganska passande sjelfva slutet på Mattei berättelse om hela Jesu profetiska verksamhet i Galileen och på andra sidan om Jordan. I dess allra sista ord talar Herren om, huru Han vore kommen att "gifva sitt lif till en lösepenning för många" [1]).

Denna Jesu verksamhet, som redan genom sin utgångspunkt från Galileen och särskildt från Kapernaum var en profetiornas uppfyllelse, har sysselsatt evangelisten ända ifrån 4:de kap:s 12:te vers och intill denna punkt. Efter den korta inledningen i senare hälften af det 4:de kapitlet [2]) har denna del af Jesu profetiska verksamhet sedan beskrifvits från olika sidor i fem på hvarandra följande afdelningar. I den *första* ådagalade evangelisten, såsom vi sett, att Jesus i sin profetiska verksamhet bevisade sig vara Messias, såväl genom sin lära om himmelriket som genom helbregdagörelser [3]). I den *andra* beskref han denna Jesu profetiska verksamhet närmare, företrädesvis genom meddelande af olika slags under, och visade dessutom, huru den upptogs olika af olika menniskor: af få i tro, af Israels folk i allmänhet med blott förvåning, af dess ledare så, att de beskyllde Jesus för hädelse och förbund med djefvulen. Endast lärjungarne följde Jesus, ehvart Han gick [4]). Den *tredje* afdelningen föreställde oss, huru Jesus under sådana förhållanden, varkunsam med det olyckliga fol-

[1]) 20: 28. [2]) 4: 12—22.
[3]) 4: 23—8: 17. [4]) 8: 18—9: 34.

ket, som var likt får utan herde, utrustade och undervisade sina apostlar för deras kallelse såsom hufvudmän för gudsriket i de skriftlärdes och fariseernas ställe [1]). I den *fjerde* afdelningen ådagalades å ena sidan, huru Jesus förhöll sig emot olika slags menniskor och menniskoklasser, å andra sidan också, huru olika slags menniskor förhöllo sig mot Jesus [2]). Och sedan vi dervid erfarit, hurusom lärjungarne erhöllo företrädet framför alla andra menniskor, hafva vi i den *femte* och sista afdelningen fått lära, huru Jesus undervisade och uppfostrade dem [3]).

Sådan var Jesu profetiska verksamhet i Galileen och på andra sidan om Jordan. Den var alltigenom en missionerande och uppbyggande. Såsom menniskornas tjenare gick Jesus af Nasaret i dessa trakter omkring, gjorde väl och hjelpte alla [4]). Här uppenbaras den gudomlige profetens frälsande kärlek och outtröttliga tålamod i att uppsöka, undervisa och förbarma sig öfver det som förtappadt var, då Han var kommen "icke för att låta tjena sig, utan för att tjena och gifva sitt lif till lösen för många." Till att gifva sitt lif var Han kommen. Äfven derom undervisade Han flera gånger, och dermed afslutade Han sin undervisning i Galileen.

Men innan det kommer till det frivilliga offret af sjelfva lifvet, låter Jesus Messias en annan sida af sin profetiska kallelse komma till sin rätt. Den konungslige domarens majestät och heliga nit om Guds ära, framträder i synnerhet i den nu följande andra hufvuddelen af Mattei berättelse om Jesu profetiska verksamhet.

B) Jesu Profetens verksamhet i Jerusalem och dess omgifningar. 20: 29—25: 46.

Såsom i början af den förra delen af hela Jesu profetiska verksamhet, så begynner också här det hela med en

Inledning [5]). 20: 29—21: 17.

Denna meddelar åtskilligt, som tilldrog sig i sammanhang med Jesu intågande till Jerusalem och i dess tempel.

På resan från Galileen till Jerusalem genom landet på andra sidan om Jordan [6]) var Herren kommen till Jeriko. Denna stad

[1]) 9: 35—10: 42. [2]) 11: 1—14: 13 a.
[3]) 14: 13 b—20: 28. [4]) Ap.G. 10: 38.
[5]) Jfr 4: 12—22. S. 28. [6]) 19: 1 jfr S. 69.

visar sig för Mattei berättelse såsom utgångspunkt för intågandet i Jerusalem. När Jesus gick ut från Jeriko, suto tvenne blinde vid vägen. De ropade öfverljudt, trots folkets försök att bringa dem till tystnad: "Ack Herre Davids son, förbarma dig öfver oss"[1]). Desse blinde erkände sålunda Jesus såsom Messias och sökte nåd och förbarmande hos Honom. De visade sig på detta sätt hafva mera andlig syn än Israels folk och dess ledare. Derföre voro de också mottaglige för Jesu välgerningar. 20: 29—34.

När Jesus derefter nalkas Jerusalem, anordnar Han sjelf sitt intåg i konungastaden så, att Sakariæ profetia om Messiæ ankomst till sitt Sion dermed uppfylles[2]). Dertill lemna också både lärjungarne och folket sina bidrag. Konungsligt intågar Jesus i Israels konungastad, men icke såsom en den judiska köttslighetens Messias i utvärtes magt och herrlighet, utan såsom profetians Messias, om hvilken Sakaria hade fått Herrens ord: "Si, din konung kommer till dig, saktmodig, ridande på en åsninna, på en arbetsåsninnas fåle." Han kommer derför ej heller att intaga sitt rike. Dertill är tiden ännu icke inne. Väl helsas Han denna gång äfven af folket såsom Davids son och erkännes alltså offentligen som Messias. Men folkets erkännande är blott tillfälligt. Detta visar sig redan, då tåget inkommer i staden, och folkmassorna äfven der komma i rörelse vid denna ovanliga syn och fråga: "ho är denne?" Folket, som åtföljde Jesus, bekänner Honom nu icke såsom Messias utan säger: "Denne är Jesus, profeten af Nasaret i Galileen"[3]). 21: 1—11[4]). Så är också Jesu verksamhet ännu alltfort en profetisk. Dervid framlyser dock alltigenom, såsom redan antydts, Hans konungslighet. Ett ganska framstående exempel i detta afseende stod i närmaste sammanhang med intågandet i Jerusalem. Icke

[1]) Här är de blindes upprepade bekännelse, att Jesus var *Davids son*, hufvudsak. I den liknande berättelsen om de blinde, som kommo till Jesus i Kapernaum, 9: 27—31, låg mera vigt vid Jesu under och sjelfva händelsen i det hela. I 12: 22—24 är helbregdagörelsens verkan på folket och isynnerhet på fariseerna det hufvudsakliga.

[2]) Om profetiornas fullbordan var ej tal i hela den sista afdelningen, der det var fråga om lärjungarnes undervisande. Lärjungarne visste ju redan, att Jesus var Kristus lefvande Guds son, 16: 16. Öfverhufvud taget framhöll evangelisten profetian föga efter den grundläggning för förra delen af berättelsen om Jesu profetiska verksamhet, hvilken var gjord från 4: 12 —8: 17. Här lägges nu, redan i inledningen, i detta afseende ny grund för det profetiska verket i Jerusalem, såsom på motsvarande ställe i den förra inledningen. 4: 14, 15.

[3]) Jfr 21: 46.

[4]) 1 *Sönd. i Adv.* A. 21: 1—9.

blott intåget i *staden* är konungsligt. Äfven i *templet* bevisar sig Jesus såsom templets Herre och hyllas senare såsom Messias. Han bevisar sig såsom templets Herre, då Han befriar detsamma från den vanhelgd, i hvilken det heliga rummet var försatt. I den s. k. hedningarnes förgård, der äfven de "främmande", som icke voro af Israels folk fingo ingå och bedja[1]), hade de, som sålde lam till påskmåltiden och dufvor för de fattigas offer, inträngt sig med sin köpenskap. Bland desse suto äfven vexlare vid sina bord, hvilka underlättade denna handel, och hos hvilka man mot allahanda slags allmänt gängse mynt fick tillvexla sig de för tempelskatten uteslutande bestämda heliga mynten[2]). Genom bullret och marknadslifvet med dess synder ohelgades det heliga rummet, och stördes, om icke omintetgjordes, de tempelbesökandes andakt[3]). Derför grep Jesus med gudomlig magtfullkomlighet här in. "Profeten af Nasaret i Galileen" dref ut alla dem, som sålde och köpte i templet, omkullstötte vexlareborden och dufvomånglarnes säten och allt detta på grund af templets genom Skriften stadfästade bestämmelse. "Det är skrifvet", sade Han, "mitt hus är ett bönehus"[4]). Och åter hänvisande till Skriften, säger Han till dem, som ohelgade templet: "men I hafven gjort det till en röfvarkula." Detta borde hafva påmint dem om Herrens ord genom Jeremia: "Är det då en röfvarkula i edra ögon detta hus, som efter mitt namn kalladt är?"[5]). Men dessa ord stodo hos profeten tillsamman med en profetia om det heliga landets ödeläggelse och folkets förskingring. 21: 12, 13[6]).

Sedan templet blifvit renadt, sedan Jesus sålunda visat sin gudomliga och konungsliga magt, begynner Han i det sålunda renade templet att ånyo verka såsom profet. Denna inledande begynnelse är dock icke nu framförallt predikande såsom vid den galileiska verksamheten. Jesus begynner icke här med sinnesändringens predikan utan med helbregdagörande under. Till Honom kommo blinde och halte i templet, och Han gjorde dem helbregda. 21: 14.

Sålunda uppenbarade Jesus sig och hyllades af folket såsom konungslig profet vid ankomsten till Jerusalem, sålunda bevisade

---

[1]) 1 Kon. 8: 41 ff.

[2]) *Meyer*, *Keil*, Archäologie, 1858, I, 142.

[3]) Jfr *Gerlach*, Einl. z. 21: 12 ff.

[4]) Jes. 56: 7.

[5]) Jer. 7: 11, jfr vv. 13 ff.

[6]) Så mycket betydelsefullare är här Herrens erinran om profetians ord, då dessa nu hos evangelisten utgöra en del af inledningen till de följande förutsägelserna om Jerusalems förstöring och den Israels förskingring, som var värre än någon föregående olycka, som drabbat detta folk.

Han sig såsom Messias äfven i dess tempel. På den hyllning, som vederfors Honom, särskildt i templet, gifves oss ett exempel i det närmast följande, på samma gång som vi der också inledningsvis erhålla ett förspel till det, som nu i Jerusalem skulle vederfaras Jesus af de myndige i Israel. När öfverstepresterna och de skriftlärde sågo de under, som Jesus gjorde, och barnen, hvilka erkände Jesus såsom Messias, då de ropade i templet: "Hosianna Davids son", så blefvo de vrede och sade till Honom: "Hör du, hvad desse säga?" Denna fråga var naturligtvis förebrående. Den var denna gång första utbrottet af det hat intill döds, hvarmed de frågande förföljde sin Messias, derföre att Han var en Messias icke efter deras köttsliga beräkningar, utan i anda och sanning. Jesus besvarar deras fråga genom att hänvisa på Skriften, hvilken åter uppfylldes i detta barnens hosiannaropande. "Hafven I aldrig läst", sade Herren med blicken på den 8:de psalmen: "Af barns och spenabarns mun hafver du fullkomnat lofvet." 21: 15, 16.

Så slutade de offentliga tilldragelserna på denna Jesu första dag vid den sista påskhögtiden i Jerusalem. Jesus öfvergaf sina fiender, ja, Han lemnade templet och staden och drog sig efter dessa till de följande dagarnes stora händelser inledande tilldragelser undan till Betanien, der Han tillbragte natten. 21: 17.

Denna inledning till hela Jesu profetiska verksamhet i Jerusalem erbjuder utom redan anförda än flera jemförelsepunkter med den, som hade samma betydelse för berättelsen om Hans motsvarande verksamhet i Galileen. 4: 12—22. — Der kom Jesus tågande (från Judeen) *till* Galileen [1]); här kom Han *från* Galileen till Jerusalem. Der kom Han såsom ett stort ljus till välsignelse för folket, som satt i mörkret och dödens skugga; här kom Han till en dom, att de som icke sågo skulle se [2]), och de som sågo skulle varda blinde [3]). Der uppträdde Han i den ringaktade, förborgade, med hedendom bemängda landsorten [4]); här i Guds folks konungsliga hufvudstad, sjelfva skriftlärdomens förnämsta säte, och i dess tempel. Der vandrade Han omkring i tjenareskepelse; här uppenbarar Han sig från första stunden mera såsom konungslig profet. Der var Hans profetiska verksamhet i sin första begynnelse; här är den galileiska fullt afslutad, och Han helsas offentligen såsom Galileens profet. Der inledde Han sin missionerande läroverksamhet med att predika sin-

[1]) 4: 12. [2]) 20: 29 ff.; 21: 14 och 15 (barnen).
[3]) 21: 15 (öfverstepresterna och de skriftlärde); 22: 46; 23: 16. Se Joh. 9: 39. [4]) 4: 13, 15.

nesändring [1]); här begynner Han en dömande läroverksamhet med att rensa Guds tempel från besmittelse. Der lyddes och efterföljdes Han af sina lärjungar, några galileiska fiskare [2]); här anfalles och tadlas Han af sitt folks förnämste.

Mattei berättelse om Jesu efter denna begynnelse följande profetiska verksamhet i Jerusalem sönderfaller i två afdelningar. Den första beskrifver Jesu offentliga verksamhet; den andra, afslutande, rörer sig här, såsom den sista som redogjorde för Jesu profetiska verksamhet i Galileen, omkring lärjungarnes undervisande. Innehållet i båda är dock, såsom redan antydts, mycket olikt det föregående [3]).

1) *Jesus profeten besegrar sina fiender i det ofruktbara Israel och utöfvar herraväldet i Andens rike.* 21: 18—23: 39.

Äfven här begynner berättelsen med en inledning, som afser detta stycke särskildt [4]). Det är en symbolisk tilldragelse.

När Jesus dagen efter det högtidliga intåget i Jerusalem och tempelrenandet om morgonen återvände från Betanien till staden, kände Han under vägen hunger. Han ser då ett fikonträd vid vägen. Emedan det var belöfvadt, kunde man hafva väntat frukt [5]); men Jesus fann ingen. Då dömer Han trädet att förtorkas, och det förtorkades genast [6]).

Sålunda hade Herren nu under hela år vandrat omkring i Israel hungrande efter sitt folks frälsning. Men Israel var likt ett väl löfrikt, dock ofruktbart fikonträd. Herrens hunger hade icke blifvit tillfredsställd. Derföre skulle Israel också dömas att förtorkas, såsom det gått med fikonträdet.

Denna betydelse af Herrens handling förstodo lärjungarne väl ännu icke. Fastmera förvånades de endast öfver det under, Jesus gjort, genom hvilket trädet så hastigt förtorkats. Deraf deras fråga, huru detta tillgått. På denna onyttiga fråga svarar Herren

---

1) 4: 17. 2) 4: 18 ff. 3) Jfr S. 74.

4) Också detta i öfverensstämmelse med motsvarande stycke i den förra delen, jfr 4: 23, 24.

5) Det är en känd sak, att fikonträdet sätter frukt, innan det klädes med blad.

6) Jfr Mark. 11: 12 f., 20 f.

icke. Men i stället gifver Han dem en undervisning om, huru de genom tron och trons bön skulle kunna göra större ting än det, som nu skett med fikonträdet, ja, öfvervinna de allrastörsta hinder och svårigheter [1]). 21: 18—22 [2]).

Denna undervisning om trons och bönens kraft är här högst betydelsefull, då det just i det följande blifver uppenbart, huru stora svårigheter och hinder uppreste sig mot Herren sjelf och Hans rike derigenom, att fikonträdet Israel var förtorkadt i sina förnämsta grenar och nästan alltigenom. Israel med dess ledare var just ett sådant berg, som genom lärjungarnes tro och bön skulle häfvas upp och kastas undan för att bereda rum till ny utveckling för himmelriket. Och lärjungarne sjelfva skulle nu genast varda vittnen till, såväl huru stort det berg var, som måste undanskaffas, som ock att det icke kunde motstå Honom, i hvilken deras tro hade sin fasta grund. Detta finna vi af det förra stycket af denna afdelning:

a) Jesu profetens kamp med och seger öfver det köttsliga Israel i dess ledare. 21: 23—22: 46.

Här se vi Jesus profeten från alla sidor anfallen. De mest motsatta partier inom Israel, eljest sinsemellan t. o. m. de bittraste fiender, synas liksom hafva trädt i förbund med hvarandra för att omintetgöra Jesu anseende och bringa Honom på fall. Till den ändan föreläggas Honom af det ena partiet efter det andra frestande, försåtliga och tvetydiga frågor till besvarande.

När Jesus efter fikonträdets förtorkande på vägen från Betanien nu återkom till templet och der begynte lära, så framträdde först till Honom *öfverstepresterna och de äldste i folket.* De fråga Jesus, hurudan fullmagt Han hade och af hvem gifven, då Han uppträdde i templet så, som Han föregående dagen gjort. Hade Jesus åberopat sig på gudomlig fullmagt, såsom de väl hoppades [3]), att Han skulle komma att göra, så hade de sedan kunnat gå vidare. Men Jesus bragte dem i förlägenhet genom en motfråga om Johannis döpelse, som satte dem sjelfva i den svårighet, i hvilken de ämnat, men ej kunnat bringa Jesus. 21: 23—27.

Denna första seger och fiendernas förödmjukelse begagnade Herren till deras undervisande. Detta skedde visserligen för deras hjertans hårdhets skull [4]) i liknelser, men dock så, att Herren klar-

---

[1]) Jfr *Meyer.* [2]) 4 *Sönd. e. Trettond.* B.
[3]) Jfr *Meyer* t. 21: 23. [4]) Jfr 13: 13 ff.

ligen förelade dem, såväl i hvilken fara de sjelfve och deras folk med dem stodo, som ock hvilka förskräckliga följder ett fortgående på denna väg skulle medföra. Så sökas de än af Herrens kärlek.

I trenne på hvarandra följande liknelser framhåller Herren för Israel dess obotfärdighet, förvända förhållande mot sin Frälsare och den utveckling, som Guds rike till följe deraf skulle få.

I den första liknelsen sättas under bilden af tvenne söner till samma fader de myndige i Israel, desse skenhelige och obotfärdige, i jemförelse med publikaner och skökor, som skulle gå in i himmelriket förr än de. 21: 28—32[1]).

Den andra liknelsen om husbonden, som planterade en vingård och, sedan han sörjt för allt, som var nödigt till dess bestånd, öfverlemnade den åt vingårdsmän, gifver en bild af Guds kärleksförhållande till Israel samt af Israels otacksamhet och straff. I få drag framställes här hela Israels förflutna historia och närmaste framtid. Guds kärleks utkorelse, hvarigenom Israel var vordet Guds vingård; Israels ledare, åt hvilka såsom vingårdsmän denna vingård öfverlemnades; Guds tjenare profeterna, som vingårdsmännen misshandlade; Ende Sonen, som de dödade, denna sten, som bortkastad af byggningsmännen vardt en oförgänglig och all ondska förderfvande hörnsten: alltsammans förehåller Herren här Israels öfverhet och visar dem tillika följden af en sådan förvändhet. "Guds rike skall tagas ifrån eder och varda gifvet ett folk, som bringar dess frukter." Himmelriket skulle, sedan den bortkastade stenen var vorden en hörnsten, sedan evangelium börjat predikas i den genom Judarne dödade Jesu namn, gå ifrån desse till hedningarne, som skulle anamma det och göra bättringens frukt. 21: 33—44[2]).

De följande tvenne verserna omtala den verkan, som dessa Jesu liknelser utöfvade på öfverstepresterna och fariseerna till deras ytterligare förhärdelse, och hvad som hindrade dem att verkställa sina onda afsigter. vv. 45, 46. Då de för folkets skull icke vågade fasttaga Jesus, måste de tänka på andra utvägar att bringa Honom på fall.

Emellertid framställde Jesus ännu en liknelse. Hade den sista haft afseende på Israels historia och den vändning, denna nu skulle taga genom Jesu dödande och hedningarnes inträde i Guds rike i stället för Israel, så utgår denna tredje liknelsen från sjelfva inbjudningen och kallelsen till himmelriket i dess nya form.

---

[1]) 11 *Sönd. e. Tref.* B. 21: 28—31.
[2]) 20 *Sönd. e. Tref.* C. 21: 33—46.

Himmelriket är likt en konung, som gjorde bröllopp åt sin son. Detta är det himmelska bröllopet[1]). Ännu en gång utgår kallelsen till de bjudne, till Israel, men förgäfves. De försumma kallelsen, ja, somlige t. o. m. döda konungens tjenare, som kringbära kallelsen till det beredda bröllopet. Då vredgas konungen och sänder ut sina härar[2]) att förgöra mördarne och uppbränna deras stad, tydliga anspelningar på Israels närmaste framtid med Jerusalems förstöring. Emellertid utgår kallelsen på vägar och stigar, d. ä. till hedningarne. Tjenarne församla alla, så mänge som de finna, onde och gode[3]). Men icke alla, som komma, hafva bröllopskläder[4]). De som sakna sådana varda utkastade. Månge äro kallade, och få äro utkorade. 22: 1—14[5]).

Sedan anfallen från öfverstepresterna och de äldste, hvilka tillhörde det höga rådet och troligen hade handlat i dess namn, blifvit af Jesus tillbakaslagna genom Hans svar och dessa derpå följande liknelser, öfvertogo nu olika partier i Israel dels i förening dels efter hvarandra att söka snärja Jesus.

Först gingo fariseerna bort och höllo en formlig rådplägning, huru de skulle kunna fånga Jesus med ord. Följden af deras rådslag blef, att de till Jesus sände *sina* egna *lärjungar*, förstärkte med det politiska partiet *herodianerna*, de herodesvänlige Judar, som eljest voro hvarken hierarkiskt eller fullt romerskt sinnade[6]). Desse tillsamman fingo fariseernas uppdrag att framställa den försåtliga frågan, om det vore rätt att gifva kejsaren skatt eller ej. Skulle Jesus svarat, att man borde gifva skatt, så hade Han stött fariseerna och Judarne i allmänhet för hufvudet; hade svaret utfallit i motsatt riktning, så hade man haft anledning till en politisk anklagelse inför den romerska öfverheten. Jesu klara och i alla afseenden fullt bestämda svar, då Han lät dem visa sig skattpenningen med kejsarens bild och sade: "Gifven kejsaren det kejsaren tillhörer och Gud det Gud tillhörer", försatte dem i förvåning och förmådde dem att draga sig tillbaka såsom öfvervunne[7]). 22: 15—22[8]).

---

[1]) "Der Messias ist der Bräutigam, dessen *Hochzeit* die Errichtung seines Reiches ist. Vgl. 9: 15; Joh. 3: 29." *Meyer.*

[2]) στρατεύματα, copias romanas, annis posthæc 40 immissas. *Bengel.*

[3]) Hæc hodiernæ ecclesiæ facies. ib.

[4]) Jfr *Meyer.*

[5]) 20 *Sönd. e. Tref.* A.

[6]) *Meyer* t. v. 16.

[7]) Jfr *Meyer* t. vv. 16 ff.

[8]) 23 *Sönd. e. Tref.* A.

Efter fariseernas utskickade kommo *sadduceerna*, till hvilkas otrosmeningar hörde förnekandet af uppståndelsen. Utan att öppet uttala sin förnekelse framställde de på grund af Mose lag en fråga, hvilken var så beräknad, att enligt deras tanke Jesus måste besvara densamma antingen mot lagen eller med dem [1]). Enligt lagen om svågeräktenskap [2]) skulle, der en man dött barnlös, den efterlefvande brodren taga sin svägerska till äkta, och, om de fingo barn, förste sonen uppkallas efter den döde. Sadduceerna, som kommo till Jesus, omtalade eller föregåfvo [3]) ett exempel, der på detta sätt en qvinna haft sju bröder efter hvarandra till äkta, och frågade, hvem af de sju hon skulle tillhöra vid uppståndelsen. Denna fattade de groft sinnligt. Derför svarade dem Jesus, att de foro ville och icke förstodo hvarken Skriften eller Guds kraft. Guds kraft förmådde att gifva sådana kroppar, som voro upphöjda öfver de jordiska förhållandena och behofven. De uppståndne knyta inga äktenskapsförbindelser. För dem upphör både fortplantning och död [4]). Dessutom lärde också Skriften uppståndelsen, då den kallade Gud, som är de lefvandes Gud, för Abrahams, Isaks och Jakobs Gud, ändock desse voro döde i vanlig mening [5]). — Så voro också sadduceerna, till folkets förundran öfver Jesu lärarevisdom, öfvervunne. 22: 23—33.

Sist af alla kommo *fariseerna sjelfve*. Förut hade de genom sina lärjungar och herodianerna bemödat sig att bringa Jesus på fall. Sedan både desse och sadduceerna misslyckats, gjorde de fariseiske mästarne, hvilka synas i det längsta hafva velat bespara sig sjelfve en möjlig förödmjukelse, ännu ett yttersta försök. Föremålet derför var den i deras skolor förekommande tvistefrågan om stora och små bud i lagen. De begärde, att Jesus skulle säga, huru ett bud borde vara beskaffadt för att kallas stort. Hade Jesus, såsom de afsågo, gifvit någon sådan beskrifning, så hade de kunnat inleda Honom i sina skolstrider och fortsätta sina angrepp [6]). Detta omöjliggjorde Herren genom att hänvisa dem till just de båda hufvudbud, i hvilka hela lagen innefattas [7]), såsom till stora bud, 22: 34—40 [8]).

---

1) Jfr *Meyer*.
2) 5 Mos. 25: 5 ff.
3) *Burger*. 4) Jfr *Burger*, Se Luk. 20: 35 ff.
5) Jfr *Meyer*. 6) *Meyer*.
7) Jfr 5 Mos. 6: 5; 3 Mos. 19: 18.
8) 18 *Sönd. e. Tref.* A. 22: 34—46.

Då nu äfven fariseerna, och dermed Jesu motståndare af de olika partierna efter hvarandra, voro öfvervunne, gör Jesus denna sin seger fullständig med en *motfråga* om Messias. De, som sökt bringa Jesus på fall, blefvo nu sjelfve försatte i förlägenhet med en fråga om Messiæ väsende, hvilken de hade bort kunna besvara, innan de förnekade, att Jesus var Messias. Äfven Jesu frälsarekärlek, som ännu i sista stunden söker leda också de bittra fienderna till rätta, är af denna fråga uppenbar. "De vilja fånga Honom i Hans tal för att anklaga Honom, men Han vill fånga deras själar för att frälsa dem" [1]). Dock ingen kunde svara Honom ett ord. Besegrade voro de väl af Jesu vishet; men icke läto de sig fattas af Hans kärlek. Emellertid vågade de ej heller derefter fråga Honom något mera. 22: 41—46.

På segren följde nu

b) Jesu profetens herravälde öfver sina fiender. 23: 1—39.

Detta begagnade Herren till att för sista gången enligt Mattei berättelse undervisa folket och lärjungarne tillsamman och till att förkunna domen öfver de skriftlärde, fariseerna och Jerusalem.

Först gifves folket och lärjungarne en förmaning att hålla hvad de skriftlärde och fariseerna såsom utläggare af Mose lag lärde, på samma gång som de borde taga sig till vara för deras skrymtaktiga, äresjuka och högfärdiga väsende. 23: 1—7 [2]).

Derpå och med anledning af denna undervisning få de några reglor för ett motsatt riktigare förhållande. De skulle icke sträfva efter anseende och utmärkelser, den ene framför den andre, utan erkänna Gud allena såsom Fader och Kristus såsom Mästare. Sinsemellan borde de vara såsom bröder, hvilka satte sin ära i att tjena hvarandra i sann ödmjukhet. 23: 8—12.

Härefter följa domsorden öfver de skriftlärde och fariseerna. Ett *sju*faldigt ve [3]) motsvarar i detta Jesu sista offentliga tal de sju saligprisningarne i det första [4]). Herrens ve har följande skäl [5]). 1) De skriftlärde och fariseerna ingå icke sjelfve i himmelriket och

[1]) *Besser*, S. 651. [2]) 11 *Sönd. e. Tref.* C. 23: 1—12.

[3]) Då den 14:de versen är oäkta, bortfaller ett af de åtta, som förekomma i öfversättningen. *Tischendorff*, *Meyer*.

[4]) Så långt är jemförelsen visserligen riktig. Att genomföra den så, som *Lange*, anse vi med *Meyer* vara godtyckligt. Om makarismerna såsom *sju*, se Meyer, S. 138 **).

[5]) Jfr *Luthardt*, De compos. evang. Matthæi. Lipsiæ MDCCCLXI. Ss. 25 f.

tillsluta det för andra. 23: 13. 2) De söka icke menniskornas salighet, utan anhängare för sin egen sekt. 23: 15. 3) De lära falskt och göra otillbörlig åtskilnad mellan hvad lagen tillåter eller icke. 23: 16—22. 4) De lefva falskt, i det de utvälja att göra det lättare och mindre betydande, men underlåta de svårare och vigtigare af lagens bud. 23: 23, 24. 5) De vinnlägga sig om en utvärtes renhet, men försumma alldeles den invärtes, hjertats förändring, hvarmed de skulle begynna. 23: 25, 26. 6) Så synas de utvärtes för menniskor rättfärdige, men invärtes äro de fulle med skrymteri och lagbrott. 23: 27, 28. 7) Detta uppenbara de också deruti, att de bygga grifter och minnesvårdar öfver gamla testamentets profeter och martyrer och berömma sig att de ej skulle varit delaktige i deras blod, under det de sjelfve dräpa och förfölja de profeter och lärare, som sändas till dem i det nya förbundet. Derföre voro de under fördömelsen. Öfver dem skulle komma allt rättfärdigt blod, som de utgjutit. 23: 29—35[1]).

Slutligen utsträckas dessa domsutsagor till hela Israel och särskildt till dess hufvudstad, som varit ett så synnerligt föremål för Herrens trogna omsorger. Äfven deras hem skulle varda öde. Och denna dom skulle blifva öfver dem, till dess de i tron skulle anamma Herren vid Hans återkomst. 23: 36—39.

Det som Herren här slutligen i korthet antydt om Jerusalems förstöring och sin återkomst, det blir i det nu följande, sedan Jesus öfvergifvit templet och Judarne, föremål för ett utförligare lärjungarnes undervisande.

2) *Jesus profeten undervisar sina lärjungar om Jerusalems förstöring, om sin återkomst och den yttersta domen* [2]). 24: 1—25: 46.

För sista gången lemnade Jesus Jerusalems tempel. Dermed afslutade Han också hela sin offentliga verksamhet såsom profet. Men såsom tillförene i Galileen och på resan till Jerusalem, så följer äfven här på den offentliga verksamheten en enskild, der Jesus afser sina lärjungars undervisande.

Hittills har Mattei berättelse om Jesu lefnad i allmänhet såsom ock väsentligen den särskilda om Jesu profetiska verksamhet tjenat

---

[1]) *Annandag Jul.* A. 23: 34—39.

[2]) Jfr *Luthardt*, Die Lehre von den letzten Dingen, Leipzig 1861, Ss. 85 ff., hvilket arbete stundom följts i denna afdelning.

till en bevisning, att i Jesus vore uppenbarad profetiornas uppfyllelse. Denna Jesu sista undervisning för lärjungarne är åter sjelf alltigenom profetia om tillkommande ting. Såsom sådan delar den all biblisk profetias natur. Den skådar framtiden sammanfattad i ett, så att mycket i profetian synes höra tillsamman och utgöra *en* kommande händelse, hvilket sedan åtskiljer sig i särskilda delar. Detta gällde redan i gamla testamentet. Der förutförkunnades Herrens ankomst, Herrens dag, såsom en. Först i nya testamentets ljus skåda vi ej blott en Herrens ankomst, utan också en återkomst. Denna förutsäger Herren just här för sina lärjungar på det bestämdaste. Dermed utvecklas och belyses gamla förbundets profetia, så att hvad som der skådades i ett här särskiljes, i det den redan Komne förutsäger sitt återkommande. Men detta sker åter på det sätt, att också Herren sammanfattar i en profetisk bild sådant, som nu efteråt visat sig gälla mer än en händelse. Uppfyllelsen låter oss redan skilja Jerusalems förstöring och verldens ände [1]). Den ena är för oss i vår tid en redan längesedan förfluten, den andra en ännu förestående händelse. I Jesu profetia synas båda sammanfalla.

Den yttre föranledningen till denna Jesu undervisning om tillkommande ting gafs af lärjungarne, hvilka sjelfve voro föremålet för densamma. Derom undervisas vi af *inledningsorden*, 24: 1—3 [2]). — Då Jesus lemnade templet efter att hafva uttalat domen öfver fariseerna, de skriftlärde och Jerusalem, gjorde lärjungarne Herren uppmärksam på templets herrliga, vidtomfattande och fasta byggnader. De menade, att det väl icke vore möjligt, att också templet skulle komma att undergå den nyss omtalade ödeläggelsen [3]). Denna storartade byggnad, som påbörjats 16 år [4]) före Kristi födelse af samme Herodes, under hvilkens regering Jesus föddes, hade ännu icke hunnit till alla delar fullbordas. Ja, till och med kort före Jerusalems förstöring, år 64 e. Kr., stod templet under byggnad [4]). Trots dess nyhet och tjusande utseende kunde Jesus icke gifva lärjungarne något hopp om dess undantagande från den allmänna förstöringen. Fastmera tillämpade Han sin allmänna utsago om ödeläggelsen sär-

---

[1]) Jesus talar om ännu en tillkommelse, den som i Andans utgjutande föregick dessa båda, Joh. 14: 18 f.; 16: 16, 20 ff.! Jfr härom *Meyer*, som Ss. 510 ff. påkallar uppmärksamhet med afseende på de frågor, som röra Kristi tillkommelse.

[2]) 25 *Sönd. e. Tref.* B. 24: 1—14.

[3]) Jfr 23: 38.

[4]) Jfr *Melander*, Handlexicon t. N. T, art. ἱερόν.

skildt på templet, då Han inför lärjungarne förklarade: "Sannerligen säger jag eder: här skall icke lemnas en sten på den andra, som icke skall blifva nederbruten." Detta var föremålet för Jesu samtal med lärjungarne på vägen från templet och staden. Sedan de nu åter kommit upp på Oljoberget, der de hade hela Jerusalem framför sig, ställde lärjungarne till Herren en dubbel fråga: om tiden för utförandet af de sålunda förutsagda domarne [1]), om tecknen till Herrens tillkommelse [2]) och verldens ände. Dessa frågor gällde i lärjungarnes ögon egentligen samma sak, den stora verldsdomen, hvars särskilda moment på deras ståndpunkt ännu icke kunde åtskiljas [3]). Dessa frågor blefvo nu anledningen till Jesu följande profetiska undervisning, hvilken, såsom vi redan sagt, har en lika sammanfattande karakter som lärjungarnes frågor.

Först besvarar Herren lärjungarnes fråga, *när* de kommande domarne skola inträffa, på det sätt, att Han angifver *hvad allt som måste hafva föregått, innan änden kommer.* 24: 4—14.

"Sen till", säger Han, "att ingen bedrager eder." v. 4. Förförelse skulle komma, men det vore dock icke genast verldens ände. Dessförinnan skulle ännu inträffa mångahanda. Dit hörde jemte förförelsen mycken annan nöd, som förestode. De hade i första rummet att vakta sig för falske Kristi [4]). v. 5. Vidare skulle allmänna folksolyckor komma af olika slag, äfven de svåraste och mest förödande. vv. 6—8. Lärjungarne sjelfve skulle utifrån varda utsatta för lidanden och förföljelser intill döds, så att månge skulle taga anstöt deraf och till och med förråda hvarandra. Dertill komme förförelse af falske lärare inom församlingen sjelf [5]). Så skulle osedligheten förökas, och derigenom svårigheten att hålla fast vid kärlekens och tålamodets väg. vv. 9—13. Emellertid skulle evangelium dock hafva framgång: Änden skulle icke komma, förr än evangelium blifvit predikadt för alla folk [6]).

Genom denna beskrifning om det, som skulle inträffa, förr än det komme till sjelfva domen, varnar Herren lärjungarne för svärmeri. De skulle icke i förtid vänta Hans återkomst och de dermed inträdande domarne. Med denna varning ville Herren dock ingalunda göra dem säkra. Detta visar redan den följande undervis-

[1]) 23: 36, 38; 24: 2. [2]) 23: 39.
[3]) Jfr *Melin* till 24: 3. [4]) Jfr *Melin.*
[5]) Se 7: 15. Jfr *Meyer.*
[6]) Förebildligt uppfylldes detta redan före Jerusalems förstöring, isynnerhet genom Pauli missionspredikan. Jfr Ap.G. 1: 8; 28: 30 f.; Rom. 10: 18; 15: 19; Kol. 1: 23.

ningen, som skulle lära dem, *huru de borde förhålla sig vid dessa tings inträffande.* 24: 15—28 [1]).

När "förödelsens styggelse [2])" visade sig på heligt rum, så skulle de icke tänka på något annat än den allrahastigaste flykt. vv. 15—18. Ve dem, som icke kunde fly. v. 19. — Lärjungarne borde bedja om gynnsam tid till undflykt; ty den kommande nöden skulle varda värre än någon föregående eller efterföljande. vv. 20—22. — För falske Kristi och falske profeter, som skulle förföra, om möjligt, äfven de utvalde, skulle de taga sig till vara, förvissade, att menniskans sons tillkommelse skulle vara så uppenbar, att de ej skulle misstaga sig derpå. vv. 23—28 [3]). Dessa stycken berörde Herrens undervisning om lärjungarnes förhållande med afseende på de inbrytande domarne.

Dernäst följer en framställning *om dessa domar sjelfve* och om verldens ände i allmänhet. 24: 29—41.

Deraf lära vi först, under hvilka yttersta tecken dessa tilldragelser inträffa. vv. 29, 30 a. Vidare säges, på hvad sätt de utföras. 30 b, 31. Och slutligen, när de inträda. Tiden skall man märka af de föregående tecknen. Föröfrigt är Herrens återkomst väl viss, men till tiden alldeles obekant. Den tidsbestämning, som göres, är således intet fastställande af dag eller stund, utan åter blott ett tecken; ty om dag och stund vet endast den himmelske Fadren. Menniskosonens ankomst skall vara lika oförmodad som den skilsmessa, hvilken Han skall åstadkomma mellan sådana, som här stått hvarandra nära. vv. 32—41 [4]). Derföre är vaksamhet högst nödig.

Vaksamhetens nödvändighet inskärpes i det nu följande. 24: 42—25: 30.

Denna undervisning inledes med en allmän förmaning att vaka och vara redo just på grund deraf, att tiden för Herrens ankomst är oviss. 42—44. Undervisningen med den deri inneslutna förmaningen utföres sedan vidare i trenne liknelser.

Den första liknelsen sysselsätter sig med att framhålla den lycka och lön, som skall åtfölja den trogna vaksamheten, när Herren kommer, och sätter deremot den förskräckliga dom, som skall

---

[1]) 25 *Sönd. e. Tref.* A.

[2]) Jfr *Melin*, *Meyer.*

[3]) Intill denna punkt har framförallt den närmaste domshandlingen, Jerusalems förstöring, i Jesu profetia framhållits. Härefter träder verldens ände och den yttersta domen i förgrunden. Jfr *Meyer*, Ss. 510 f.

[4]) 25 *Sönd. e. Tref.* C. 24: 35—44.

öfvergå den försumlige. 45—51. Här är det uppenbarligen fråga om Ordets tjenare [1]), hvilka "Herren satt öfver sitt husfolk att gifva dem mat i rätt tid." Om husfolket sjelft, om församlingen, handlar den nästa liknelsen.

Jesu församling uppmanas till vaksamhet i liknelsen om de tio jungfrurna [2]). Hennes tillstånd vid Herrens återkomst betecknas dermed, att alla jungfrurna blefvo sömniga och sofvo, då brudgummen dröjde. Detta svarar emot Herrens vid ett annat tillfälle gjorda fråga: "Då menniskans son kommer, månne Han skall finna tro på jorden" [3])? Men det var dock en väsentlig skilnad mellan den ena delen af dem och den andra. De visa hade olja i sina lampor: "ett sådant andligt förråd i Herrens lefvande och sanna kännedom, att deraf troselden i den slocknande lampan snart åter kan upptändas" [4]). Derför när den dröjande, men dock icke uteblifvande Herren kommer, så kunna de, om ock icke utan svårighet, göra sig redo att följa Honom in i brölloppssalen. Men de ovisa jungfrurna, som icke hade olja, som icke i tid hade vinnlagt sig om att af Guds ord och i bönen samla näring för sitt andliga lif, kunna ej heller i sista stunden göra sig redo. Derföre blifva de utestängda och ropa förgäfves för att slippa in. Alltså är Herrens uppmaning till vaksamhet med afseende på Hans stundande återkomst högst behöflig. Derföre upprepar Herren här åter en förmaning, som liknar den, med hvilken Han började denna undervisning [5]). Det är på öfvergången till den tredje liknelsen ett nytt "Vaken fördenskull:" "Vaken fördenskull, ty I veten hvarken dag eller stund, när menniskans son kommer." 25: 1—13 [6]).

Den första liknelsen innehöll en förmaning isynnerhet för ordets tjenare att vaka och vara trogna i sin kallelse. Den andra ville uppväcka hela församlingen till omsorg om det andliga lifvet, att hon måtte finnas redo att ingå med sin brudgum i brölloppssalen, när Han kommer.

Den nu följande tredje liknelsen gäller hvar och en enskild. Den innehåller en förmaning till ett intill räkenskapens dag fortfarande troget umgående med de gåfvor, som Herren förlänat hvar och en. Gåfvorna äro mångahanda. Men ett begär Herren af alla,

---

[1]) Jfr *Lange.*
[2]) Jfr *Besser* till 25: 1.
[3]) Luk. 18: 8.
[4]) *Björck*, Luth. Veckobl. 1861. S. 312.
[5]) 24: 42. [6]) 27 *Sönd. e. Tref.* A.

som vilja vara redo att mottaga Honom vid Hans tillkommelse, vare sig de hafva fått mer eller mindre: trohet och flit i ockrandet med de anförtrodda punden. Troheten medför sin lön. Den försumlige skall icke undgå sitt straff. 25: 14—30 [1]).

Sålunda undervisar Herren om och förmanar till vaksamhet och bereddhet med afseende på sin återkomst. Men de liknelser, i hvilka Han inkläder denna förmaning, innehålla tillika en undervisning om sjelfva domen. Det omtalas i dem alla, hvilken lön Herrens återkomst skall medföra för de trogna och hvilka straff som skola drabba de otrogne och försumlige. I den första liknelsen utlofvas åt trogne tjenare öfver Herrens husfolk en särskild lön. Han skall sätta dem öfver alla sina egodelar. Likaså skola de otrogne lida straff framför andra. De skola sönderhuggas och få sin del med skrymtare. — Den andra liknelsen, som handlar om församlingen i det hela, talar blott om lön och straff i allmänhet. De visa jungfrurna fingo gå in i brölloppssalen, de ovisa måste stanna utanför. I den tredje liknelsen mätes lönen efter det mått, att åt hvar och en som hafver skall varda gifvet, och han skall hafva nog, hvaremot den som icke hafver, som icke ockrat med sina gåfvor, skall förlora också det, som han engång fått, och dertill utkastas i mörkret utanför brölloppssalen [2]).

Denna undervisning om Herrens återkomst och om den vedergällning, som den skall medföra, utföres nu i en fullständigare beskrifning af sjelfva den slutliga domshandlingen [3]). Det, som härvid skall vara afgörande, är menniskornas förhållande mot Herren, uppenbaradt i deras förhållande mot Hans rätte lärjungar. En så stor betydelse hafva desse för verlden, såvidt denna med dem kommer i beröring. Detta är hvad Herren här till tröst för sina lärjungar i sin slutbeskrifning om verldens ände isynnerhet vill framhålla. Huru det skall gå Jesu lärjungar sjelfve, derom hade de redan förut [4]) fått undervisning af Herren. 25: 31—46 [5]).

Härmed afslutas Jesu undervisning om Jerusalems förstöring, om de yttersta tingen, om verldens ände och den slutliga dom, som skall öfvergå all verlden. Vi hafva sett, att den innehåller följande stycken. Först undervisade Herren lärjungarne om allt, som

---

[1]) 27 *Sönd. e. Tref.* C.

[2]) *Meyer* t. 8: 12.

[3]) *Meyer* anser, att här endast är fråga om domen öfver kristenheten. Vanligen har man ansett, att den allmänna verldsdomen på detta ställe beskrifves.

[4]) 19: 28. [5]) 26 *Sönd. e. Tref.* A.

måste gå förut, innan Han komme åter till domarnes utförande [1]); derefter om deras förhållande vid den tiden [2]); sedan om tecknen, sättet och tiden för dessa tilldragelser [3]); vidare om den nödiga vaksamheten och bereddheten för att mottaga Herren [4]), och sist om sjelfva den yttersta domen [5]).

Med berättelsen om Jesu undervisning rörande de yttersta tingen har hela Mattei beskrifning af Jesu profetiska verksamhet nått sitt slut. Den började med det 4:de kap:s 12:te vers och sönderföll, såsom vi sett, i tvänne hufvudafdelningar, hvilka med hvar sin inledning [6]) behandlade, den förra Jesu verksamhet i Galileen och Pereen, den senare Hans verk i Jerusalem. Eller, då den förra hufvudafdelningen hade fem, den senare två mindre afdelningar, så hafva vi, utom de tvenne inledningarne, i det hela haft sju afdelningar. Den första grundläggande visade, huru Jesus i sin profetiska verksamhet uppenbarade sig vara Messias [7]); den andra, huru Hans storartade verksamhet upptogs med tro och otro [8]); den tredje, huru Israels ledares otro föranledde apostlarnes utrustande, undervisande och sändande [9]); den fjerde, huru olika personer förhöllo sig mot Jesus, och huru Jesus förhöll sig mot dem, i det Han t. ex. bestraffade Israel och dess ledare, men gaf sina lärjungar företrädet framför alla andra menniskor [10]); den femte afdelningen beskrifver, huru Jesus uppfostrade desse sina lärjungar, hvilka oaktadt sitt företräde voro i stort behof af Jesu uppfostran [11]); den sjette, huru Jesus kämpade emot och andligen segrade öfver Israels otrogne ledare [12]); den sjunde och sista, huru Jesus undervisade sina lärjungar om den dom, som skulle gå öfver Israel och all verlden [13]). — Sålunda finna vi sammanhang och utveckling alltigenom samt äfven ett passande slut.

Likasom Jesus i sin profetiska verksamhet uppenbarat sig såsom den utlofvade och komne Messias, så är Han också i sin öfverstepresterliga verksamhet densamme. Derom berättar Matteus i det nu närmast följande.

---

1) 24: 4—14. 2) 15—28. 3) 29—41.
4) 24: 42—25: 30. 5) 25: 31—46.
6) 4: 12—22 och 20: 29—21: 17.
7) 4: 23—8: 17. 8) 8: 18—9: 34.
9) 9: 35—10: 42. 10) 11: 1—14: 13 a.
11) 14; 13 b—20: 28. 12) 21: 18—23: 39.
13) 24: 1—25: 46.

VI. Messias öfverstepresten. 26: 1—27: 56.

Inledning till Jesu öfverstepresterliga lidande. 26: 1—56.

Berättelsen om, huru Jesus i sitt lidande och sin död uppenbarade sig såsom Messias, förberedes dermed, att evangelisten omtalar, huru Jesus visade sig vara Messias i sitt förhållande närmast före detta sitt sista lidande. V. 1 bildar öfvergången från det föregående.

a) Såsom den *allvetande* går Jesus, förutseende och förutsägande det kommande, med full vetskap lidandet och döden till mötes. 26: 2—35.

Jesus vet, innan Hans fiender rådslagit derom, både tiden, när, och sättet, huru Han skall dö. Två dagar före påsk förkunnar Jesus för sina lärjungar, att Han skall korsfästas *under* högtiden. Men först efter detta Jesu förutsägande håller stora rådet den sammankomst, der de till en början komma öfverens om Hans tillfångatagande och död och fatta beslut: "*Icke* i högtiden, att ett upplopp icke varder i folket." 26: 2—5.

När qvinnan i Simon Spetälskes hus i Betanien utgjutit sin smörjelse öfver Jesus, under det Han satt till bords, kallade Herren detta redan nu en begrafningssmörjelse. Men det var just af denna kärleksgerning mot Jesus och det pris, som den vann, då Jesus försäkrade, att denna kärlekstjenst skulle omtalas med Hans evangelium, hvarhelst det predikades i verlden — det var just häraf, som Judas tog sig anledning att erbjuda öfverstepresterna att åt dem förråda Jesus. Jesus talade om sin nära förestående begrafning, *innan* Judas gick bort att träffa uppgörelse om förräderiet enligt det profetiska ordet hos Sakarja: "de vägde upp så mycket, som jag gällde, trettio silfverpenningar" [1]). 26: 6—16.

Men icke blott korsfästelsen och begrafningen förutsäger Herren. Vid påskmåltiden, som Han låtit beställa med häntydning på den förestående döden [2]), förkunnar Han, att just af de tolf en skall förråda Honom till Skriftens fullbordan. Och då lärjungarne sjelfve äro ovisse, hvem som är i fråga, hänvisar Han närmare till förrädaren samt låter honom sjelf få veta, att han är uppenbar för Herren. 26: 17—25.

I nattvarden utdelade Jesus åt lärjungarne redan nu sin lekamen och sitt blod, som skulle utgjutas för många till syndernas förlåtelse.

---

[1]) Sak. 11: 12.
[2]) Enl. v. 18, *Meyer*.

På samma gång förutsade Han, att Han då för sista gången drucke påskbägaren, intill dess Han skulle dricka det nya vinet med sina lärjungar i sin Faders rike. 26: 26—29.

På vägen till Oljoberget förutsäger Herren, att alla lärjungarne till Skriftens fullbordan skulle öfvergifva Honom, och att Petrus skulle förneka Honom, Han förutsäger det, fastän de alle hvar för sig förklarade allt sådant omöjligt. 26: 30—35.

Med så många exempel har Matteus visat, huru Jesus med fullt medvetande om det som komma skulle gick döden till mötes. Jesus förutsade på det nogaste tiden och sättet för sin död samt sin begrafning. Han betecknade förrädaren, utdelade sin lekamen och sitt blod vid den sista måltiden, som Han före döden höll med lärjungarne, förutförkunnade desses flykt och Petri förnekelse. Med afseende på allt visste Han, redan innan det tilldrog sig, att och huru det skulle komma att ske. — Att Han påtog sig att lida och dö frivilligt och af lydnad mot sin himmelske Fader, det visar oss nu följande stycke. Äfven detta tjenar till profetians fullbordan.

b) Jesus öfverstepresten går *frivilligt* lidandet och döden till mötes och bevisar sig äfven dermed vara den utlofvade Messias. 26: 36—56.

I Getsemane genomgår Jesus i anden redan på förhand lidandets och dödens ångest. Men den fortsatta bönekampen med den himmelske Fadren uppenbarar framförallt, att Sonen är Honom undergifven och vill lida allt, som komma skall. Derföre flyr Han ej heller, ehuru Han vet, att förräderiets stund är förhanden. 26: 36—46.

Han hindrar ej den affällige aposteln att, med skenet af kärleksbevisning, kyssande förråda Honom, och Han öfverlemnar sig utan ringaste motstånd i de händer, som bära våld på Honom och taga Honom tillfånga. Men då en af dem, som voro med Jesus, drog sitt svärd till försvar för Jesus och anfall på den kommande skaran, så förbjöd Jesus detta och ville, att han skulle sticka svärdet i skidan. Hade Jesus velat möta våld med magt, så hade Han ju kunnat bedja sin Fader om en hjelp, som vore tillförlitligare än apostlarnes, om mer än tolf [1]) legioner änglar, såsom Han sade. Men huru skulle då Skriften kunnat fullbordas, som sagt: "såsom ett lam det till slagtning ledes" [2]). Till Skriftens fullbordan afstod Jesus från bruket af sin allmagt och lemnade sig frivilligt i syndares händer. Till Skriftens fullbordan förråddes Jesus af vännen, åt hvilken Han förtrodde

[1]) Tolf, efter apostlarnes antal.
[2]) Jes. 53: 7.

sig och som åt Hans bröd [1]). Till Skriftens fullbordan blef Jesus icke gripen i templet, der Han hvar dag sutit lärande, utan såsom till en röfvare voro de utgångne med svärd och stafvar till att taga fatt på Honom. Sålunda vardt Han räknad bland ogerningsmän [2]). Och allt skedde just så, på det, såsom Herren sjelf sade, "profeternas skrifter skulle fullkomnas". Dertill tjenade det också, att lärjungarne nu öfvergåfvo Jesus och flydde. Så uppfylldes Sakarjæ af Herren lärjungarne förehållna ord: "Jag skall slå herden, och fåren af hjorden skola varda förskingrade;" så äfven Herrens förutsägelse: "I denna natt skolen I alle förargas i mig" [3]). Hädanefter se vi derföre Jesus öfvergifven af alla gå ensam i sitt öfversteypresterliga lidande. 26: 47—56.

1) *Jesus öfverstepresten i sitt lidande inför sina domare.* 26: 57—27: 26.

Sedan Jesus blifvit gripen och förd inför synedrium, söker man förgäfves [4]) att genom falska vittnen få Honom fälld. På dessas anklagelser säger Jesus icke ett ord till sitt försvar. Endast på sin egen bekännelse, att Han är Messias, Kristus Guds son och verldens domare, förklaras Han såsom en gudsförsmädare vara saker till döden. Och på grund af denna bekännelse misshandlas och hånas Han såsom en falsk Messias. 26: 57—68.

Sedan Han derefter enligt sin egen profetia tre gånger före hanegället förnekats af Petrus, öfverantvardas Han efter ny rådplägning i stora rådet tidigt på morgonen till fullbordan af en annan sin egen förutsägelse åt hedningarne [5]). Han föres enligt synedrii beslut bunden till Pontius Pilatus. 26: 69—27: 2.

Det hjelper nu icke, att sjelfve förrädaren, förtviflad öfver sin illgerning, betygar Jesu oskuld och bär tillbaka den orättfärdiga lönen för sitt brott. Israels öfverhet förhärdar sig alltfort och frågar icke efter sanningen. Men mot sin afsigt måste den uppfylla profetiorna och fullbordar sålunda Guds rådslut, när den för de återburna blodspenningarne, för hvilka den hade lejt förrädaren, köpte krukomakarens åker till främmandes begrafning. 27: 3—10.

---

[1]) Ps. 41: 10.

[2]) Jes. 53: 12.

[3]) Sak. 13: 7, jfr Matt. 26: 31.

[4]) *Förgäfves*, troligen emedan man icke fann den enligt lagen nödiga öfverensstämmelsen mellan åtminstone två vittnen. Jfr 4 Mos. 35: 30; 5 Mos. 17: 6; 19: 15.

[5]) 20: 19.

Inför Pilatus förhåller sig Jesus icke annorledes än inför synedrium. Såsom Messias, Judarnes konung, erkänner Han sig oförbehållsamt. Men mot rådets anklagelser försvarar Han sig till Pilati förvåning icke med ett enda ord. 27: 11—14.

Israels öfverhet och Israels folk föröka sin förfärliga skuld, då de trotsa alla Pilati försök att få gifva Jesus lös, då de vid valet mellan Jesus och röfvaren Barrabas fordra dennes frigifvande och Jesu korsfästande, då de förakta Pilati förklaring, att Jesus vore oskyldig, och utfordra domen för Hans blod öfver sig och sina efterkommande. Pilatus viker för folkets rop, tvår sina händer och bekänner Jesu oskuld, men gifver Barrabas lös, låter hudflänga Jesus och öfverlemnar Honom att korsfästas. 27: 15—26.

Sålunda kom det till Jesu yttersta lidande och död. Fullt medveten om hvad som förestod, undflyr Han icke döden, utan går den fastmera af fri vilja sjelf till mötes, förutsägande hvad som kom.

Inga vittnen, icke ens falska vittnen kunna anföra mot Jesus det döden värdt är. Såväl förrädaren som ock Jesu högste domare betyga Hans oskuld. Endast på grund af sin egen bekännelse, att Han är den Han är, Kristus Guds son och Judarnes konung, varder Han dömd till döden och utlemnad till korsfästelse. För detta våld mot Israels Messias bära Israels öfverhet och Israels folk skulden. Synedrium hade rådslagit om Jesu dödande, hade lejt förrädaren, sökt falska vittnen mot Jesus, förklarat Honom skyldig till döden, öfverlemnat Honom åt den romerske landshöfdingen, förhärdat sig mot Judæ och Pilati intyg om Jesu oskuld och tillsamman med det uppviglade folket dels fordrat, att Barrabas skulle lösgifvas, men Jesus korsfästas, dels till råga på allt förklarat: "Hans blod komme öfver oss och öfver våra barn."

Men med allt detta utförde Israel icke blott sin vilja, utan Jesu och Guds rådslut till profetiornas fullbordan och verldens frälsning. Att så förhållit sig framträder också på det klaraste i den nu följande berättelsen om Jesu sista stunder, der allt visar sig vara en uppfyllelse af profetiorna, isynnerhet i den 22:a psalmen och i Jesajæ 53:dje kapitel.

2) *Jesus öfverstepresten i sitt yttersta lidande och sin död.* 27: 27—56.

Sedan Jesus blifvit offentligen hudflängd, infördes Han af de romerske soldaterna i prokuratorns palats [1]). Der samlades omkring Honom hela den skara soldater, som der låg i kasern. Man skulle göra sig lustig öfver fången, som sagt sig vara Judarnes konung. Nu göres Han till konung på spe under nya misshandlingar. Såsom en docka afklädes Han sina egna kläder och iklädes en purpurmantel. I stället för krona sättes på hufvudet en taggig törnekrans, ett rör stickes i handen i stället för spira. Man böjer begabbande knä för Jesus och ropar: Hell, Judarnes konung. Man spottar på Honom och slår Hans hufvud med rör. Så "föraktad var Han... en smärtornas man och med lidandet förtrogen"... så "plågad blef Han, så undergifven än Han var, och ej Han öppnade sin mun" [2]).

Och när de hade begabbat honom, klädde de åter af Honom purpurmanteln och klädde åter på Honom Hans egna kläder och ledde Honom bort till att korsfästas utom staden. Men huru detta Jesu utförande från staden också tjenade till gamla förbundets uppfyllande, derom undervisar oss Ebreerbrefvet, då der heter: "ehvad djurs blod, som öfverstepresten för synden inbär i det heliga, deras kroppar uppbrännas utom lägret; derföre hafver ock Jesus, på det Han skulle helga folket med sitt blod, lidit utom porten" [3]). 27: 27—32.

Men när de kommo till afrättsplatsen Golgata, gåfvo de Jesus ättika blandad med galla enligt Messiæ klagan i den 69:de psalmen [4]): "De gåfvo mig galla att äta och uti min törst ättika att dricka." Och sedan de hade korsfäst Honom, delade de Hans kläder och kastade lott om dem, på det att det skulle fullbordas, som blifvit sagdt genom profeten: "De hafva delat mina kläder emellan sig, och om min klädnad hafva de kastat lott" [5]). — Och de suto och höllo vakt om Honom. Och de satte öfver Hans hufvud saken, för hvilken Han var, anklagad så skrifven: Denne är Jesus Judarnes konung. Men med Jesus korsfästades tvenne röfvare, en på hvardera sidan om Honom, och sålunda fullbordades åter profetian: "Bland ogerningsmän vardt Han räknad" [6]). 27: 33—38.

---

[1]) Jfr *Meyer*.
[2]) Jes. 53: 3, 7, jfr Ps. 22: 7.
[3]) Ebr. 13: 11, 12.
[4]) V. 22. [5]) Ps. 22: 19.
[6]) Jes. 53: 12, jfr S. 93.

Hvad Matteus sedan berättar om det, som tilldrog sig, medan Jesus hängde på korset, det tjenar till noggrann uppfyllelse af åtskilligt, som profeterats i den 22:a psalmen. — Folket, som gick der fram, hädade Jesus och riste sina hufvuden öfver Honom. Men i psalmen säger Messias: "Jag är en mask och icke en menniska, hånad af menniskor, föraktad af alla. Alla som se mig håna mig; de uppspärra munnen, rista hufvudet"[1]). — Öfversteppresterna och andra medlemmar af stora rådet begabbade Honom också, bjödo Honom hånande stiga ned af korset och sade: "Han hafver förtröstat på Gud, Han frälse nu Honom, om Han hafver behag till Honom; ty Han hafver sagt: Jag är Guds son." Sammaledes begabbades Jesus af röfvarne, som voro korsfäste med Honom. Men åter säges i den 22:a psalmen: "Befalle Han sig Herranom, Han hjelpe Honom, Han undsätte Honom, om Han hafver behag till Honom"[2]). 27: 39—44.

Hvad slutligen händelserna närmast före och närmast efter Jesu död angår, så tjena äfven dessa till bevis, att Jesus var Messias. Under trenne timmar, de sista före Jesu död, förmörkas underbarligen just vid middagstiden hela jorden. Vid nionde timmen, kl. 3 på e. m., ropar Jesus sjelf, liksom till bekräftelse på de uppfyllda profetiorna, med den 22:a psalmens första ord: "Min Gud, min Gud, hvi hafver du öfvergifvit mig?" Men hvarken Jesu ångest eller naturens föregående dystra sorg kan hämma bespottarnes hån, till dess Jesus ändtligen med ett högt rop gifver upp anden. Och nu si, nya under bebåda en ny tingens ordning. Förlåten i templet remnade i tu, till tecken att det gamla förbundet med sina offer och sina skrankor hade upphört, sedan Kristus "icke med bockblod eller kalfblod, utan med sitt eget blod engång ingått i det heliga och funnit en evig förlossning"[3]), så att också vi nu hafva "genom Jesu blod frimodighet till ingång i det heliga, hvilken Han oss beredt hafver till en ny och lefvande väg genom förlåten, det är genom sitt eget kött"[4]). — Jorden skalf, hällebergen remnade, så att grafvarne öppnades, och rum lemnades för många afsomnade helige, som gingo ut ur sina grafvar efter Jesu uppståndelse och sågos af månge, till tecken att i Kristi död döden var besegrad.

Till och med de hedniske väktarne vid Jesu kors med deras anförare blefvo djupt gripne af hvad de erforo vid Jesu död och erkände Honom såsom en Guds son. Utomdess bevittnades Hans död äfven

[1]) Ps. 22: 7, 8.
[2]) Ps. 22: 9, hos Matteus fritt anförd efter LXX.
[3]) Ebr. 9: 12. [4]) Ib. 10: 19 f.

af några qvinnor bland dem, som hade varit Hans följeslagarinnor från Galileen. 27: 45—56.

Så bevisades Jesus äfven i sitt öfverstepresterliga lidande och sin död såsom Messias, vare sig vi betrakte de händelser, som inledde lidandet, eller detta sjelft eller dess slut i döden. Men icke blott i lidande och död skulle Messias vara en öfversteprest. Den 110:de psalmen öppnar oss en vidare utsigt. "Herren hafver svurit, och Honom skall det icke ångra: du är en prest *evinnerligen* efter Melkisedeks sätt" [1]). För att detta skulle fullbordas, var omöjligt, att Jesus kunde blifva i dödens våld. Guds Helige kunde icke se förgängelse. Så var ock i den 16:de psalmen förutsagdt. Alltså tjenar det också till bevisande, att profetiorna fullbordades i Jesus, när Matteus berättar om Hans uppståndelse; men i uppståndelsen bevisar sig Jesus framförallt såsom konung. Berättelsen derom är den sista delen i evangelistens redogörelse för Jesu verk och Jesu lefnad.

VII. Messias konungen. 27: 57—28: 20.

Öfvergångslänken mellan Jesu förnedring och upphöjelse, mellan lidandet och herrliggörelsen bildas af Jesu begrafning. Berättelsen derom är hos Matteus *inledande* till den följande om uppståndelsen, med hvilken den nära sammanhänger. Till inledningen måste man också räkna berättelsen om grafvens bevakande.

Bland ogerningsmän hade Jesus blifvit räknad i lidandet och döden. Men sedan Han på eftermiddagen hade uppgifvit andan, kom ännu på dödsdagens afton en rik [2]) man, en Jesu lärjunge, Josef af Arimatia och begärde af Pilatus att få Jesu lekamen. Hos Romarne var det nämligen sed, att de korsfästades kroppar lemnades qvar på korsen till ett rof för foglarne [3]). Dock kunde det icke vägras anhörige att på derom gjord ansökan få dem åt sig utlemnade till begrafning [4]). På grund af detta senare bruk begärde Josef och beviljade Pilatus utlemnandet af Jesu lekamen.

---

[1]) Ps. 110: 4.

[2]) Någon hänsyftning till Jes. 53: 9, om än af månge antagen, torde icke med visshet på detta ställe kunna antagas. Jfr *Meyer*.

[3]) Jfr Hor. Ep. I, 16, 48.

[4]) *Meyer* t. Matt. 27: 58.

Sedan Josef fått Jesus om händer, började redan en vändning från förnedring till upphöjelse [1]). Jesus sveptes i dyrbart och förr ej brukadt linne. Hans lekamen nedlades icke i någon grop bland andras, bland ogerningsmäns lik, utan i den förnäme Josefs egen graf, hvilken var ny [2]) och med kostnad uthuggen i hälleberget. Sist vältade Josef en stor sten för grafÖppningen och gick sin väg. Genom sin kärleksgerning och bekännelse ville han hedra den döde. Derför beledsagades också hans verk af de närvarande qvinnornas deltagande, hvilka af kärlek till den döde åter omgåfvo Denne. 27: 57—61.

Se vi sålunda vid Jesu begrafning prof af Hans vänners och lärjungars tillgifvenhet och trogna kärlek, så uppenbaras också här åter i högsta måtto Jesu fienders bittra hat. Öfverstepresterna och fariseerna voro med afseende på Jesu förutsägelser om uppståndelsen mera minnesgode än Hans egne lärjungar, vare sig de hade förstått, hvad Han förutsagt om Jonæ profetens tecken [3]), eller de hade fattat Hans ord om templets nedbrytande och återbyggande på tre dagar bättre, än de läto påskina [4]). Hurusomhelst, minnet af Jesu ord om sin uppståndelse föranledde öfverstepresterna och fariseerna att samlas till Pilatus för att begära väktare vid grafven. Och såsom skäl angåfvo de sin fruktan, att Jesu lärjungar skulle kunna komma och taga bort Honom och bland folket, till dess förvillande, utsprida det ryktet, att Han vore uppstånden från de döda. Pilatus beviljade också denna begäran. Väktare erhöllos och uppställdes vid grafven. Till yttermera visso förseglades grafÖppningen. 27: 62—66.

Båda dessa berättelser hafva vi fattat såsom inledande öfvergång till den nu följande berättelsen om *Jesu uppståndelse* och det som dermed sammanhänger. Såsom meddelandet om Jesu begrafning är en nödvändig förutsättning för berättelsen om Jesu uppståndelse, så är hvad som säges om grafvakten och grafvens försegling en förutsättning för den derpå följande, såsom vi genast skola finna.

Med afseende på Jesu lärjungar var emellertid öfverstepresternas och fariseernas försigtighet öfverflödig. De hade ingen tanke på att taga bort Jesus. Först sedan sabbaten var förbi, kommo till grafven, icke lärjungarne, utan ett par qvinnor af dem, som förr hade tjenat Jesus. Och dessa kommo blott för att besöka grafven. Lika litet

---

[1]) "Jam initia honoris", säger *Bengel* t. 27: 59.

[2]) Att grafven var *ny* hade visserligen skett genom Guds särskilda försyn, ty eljest skulle utan tvifvel Jesu uppståndelse rönt nya motsägelser, der en bevisning för dess verklighet kunnat blifva svår. Man skulle säkerligen satt i fråga, huruvida Jesus eller någon annan vore uppstånden.

[3]) 12: 39 f. [4]) 26: 61.

som lärjungarne hade dessa någon aning om Jesu uppståndelse. Den var öfverhufvud taget icke något menniskoverk. En Herrens ängel hade nedstigit från himlen under jordbäfning. En ängel var det som hade vågat att bryta stenens insegel och bortvälta stenen från grafÖppningen.

Af ängeln, af ett så tillförlitligt vittne, hade qvinnorna intyget, att Jesus var uppstånden, jemte påminnelsen, att detta stod i öfverensstämmelse med Jesu egen förutsägelse. Dertill hänvisades de af ängeln också på den tomma grafvens vittnesbörd. Sedan fingo de uppdraget att till lärjungarne frambära det stora glädjebudskapet. Och si, då de skyndade att fullgöra detta dyrbara uppdrag, mötte dem Jesus sjelf till deras fulla förvissande, att Han verkligen var uppstånden, och till förnyande af det redan genom ängeln gifna budet till lärjungarne. 28: 1—10 [1]).

Emellertid hade öfverstepresterna, som sjelfve utställt väktare vid Jesu graf, också dermed sörjt för, att de icke skulle kunna undgå vittnesbörd om och intryck af uppståndelsen. Väktarne vid grafven, som till en början vid jordbäfningen och änglasynen blifvit rädde och bedöfvade, hade, sedan de åter hemtat sig, ingått i staden och omtalat tilldragelsen för öfverstepresterna. Men desse, i stället för att nu erkänna Guds finger eller åtminstone till en början nogare undersöka saken, förhärdade sig blott ännu ytterligare. Efter rådplägning med stora rådet förmådde de grafväktarne, att desse skulle mot erhållande af en summa penningar sprida ut den lögnen, att Jesu lärjungar hade stulit bort Hans lekamen, medan de sjelfve sofvit under natten. Väktarne voro lätt vunne för detta bedrägeri och gjorde, såsom man sagt dem. Men huru groft bedrägeriet än var [2]), så heter det uttryckligen, att detta rykte fortfarande utspriddes bland Judarne. 28: 11—15.

Så betogo Israels ledare genom förhärdelse och arglistighet sig sjelfve och sitt folk välsignelsen äfven af Jesu uppståndelse. Då Israels folk, som ville bedragas, i stället att tro sanningen trodde den plumpa osanningen, att Jesus blifvit bortstulen ur grafven af sina lärjungar, så kunde det icke tro, att Han var uppstånden från de döda för dess rättfärdighet, eller att Han var korsfäst för dess synder,

---

[1]) *Påskdagen* C. 28: 1—8. *Annandag Påsk* C. 28: 9—15.

[2]) Lögnen var plump. Huru skulle de försagde och öfverheten underdånige, samvetsgranne lärjungarne hafva vågat en sådan stöld? Och om de vågat detta, huru kunde de hafva vältat bort stenen och tagit bort Jesu lekamen utan att väcka någon af soldaterna, och om dessa ej blefvo väckte, huru visste de, att just lärjungarne tagit bort Jesus?

så kunde det icke tro, att Jesus var Messias. Men, emedan Israel så förhärdade sig, hade det tillsvidare förverkat sin ställning såsom Guds egendomsfolk. Dess öfverhet, som icke blott hade korsfäst sin Messias, herrlighetens Herre, utan också med lögn och bedrägeri förskansat sig mot uppståndelsen, hvars sanning den ej kunde förneka, kunde icke längre gå i spetsen för Guds folk i den nya vändning, som himmelriket på jorden nu skulle taga i Jesu församling. I sin förhärdelse och otro hade den ju uteslutit sig från all delaktighet i denna församling, till hvilken ingången sker genom bättring och tro.

Till att träda i dess ställe hade Jesus under sin verksamhetstid såsom profet uppfostrat sina lärjungar. Sedan Han nu också fullbordat sitt öfverstepresterliga lidande och sin död, sedan Han dertill i uppståndelsen visat sig såsom den konungslige segraren öfver död och helvete, insätter Han med konungslig magtfullkomlighet sina lärjungar i denna deras nya embetsställning. Det är derföre, som Han stämt mötet med dem på ett af Galileens berg. Icke i Jerusalem, Israels öfverhets residens, der också gamla förbundets tempel fanns, utan i hedningarnes Galileen få de galileiske lärjungarne sitt stora uppdrag för hedningaverlden [1]). Dennas medlemmar skola de vinna för himmelriket, skola de göra till lärjungar genom dop och undervisning. Och den som gifver dem detta uppdrag, det är Jesus sjelf, om hvilken också lärjungarne hafva bekänt: "Du är Kristus lefvande Guds son." Såsom Kristus, såsom Messias, såsom himmelrikets konung gifver Jesus, medveten om sin magtfullkomlighet, lärjungarne här sitt uppdrag och lofvar dem sin närvaro vid dess utförande. Endast om vi rätt behjerta detta, kunna vi fullt förstå dessa Jesu öfverjordiskt konungsliga ord, hvarmed hela Mattei evangelium slutar: "Mig är gifven all magt i himlen och på jorden, gån fördenskull ut och lärjungagören alla folk döpande dem i Fadrens, Sonens och den Helige Andes namn, lärande dem att hålla allt det jag eder befallt. Och si, jag är när eder alla dagar intill verldens ände." 28: 16—20 [2]).

Sådan är *konungens fullmagt* till sina sändebud, sådan Hans yttersta vilja. Han tillkännagifver den på samma gång, som Han efter

---

[1]) Denna tilldragelse har under berättelsens lopp icke blott haft sin förberedelse i Israels och dess öfverhets motstånd och i Jesu förhållande till lärjungarne. *Hedningarnes* mottaglighet för messiasriket visades oss redan från begynnelsen i de vise Österländingarnes tro på den nyfödde Judakonungen. Andra exempel hafva gifvits under evangeliets fortgång. Jfr 8: 5 ff. 15: 21 ff. Isynnerhet anmärkningsvärda äro Jesu ord 8: 10—12.

[2]) *Tref. Sönd.* C. 28: 18—20.

sin uppståndelse och i sin himmelsfärd anträder sitt konungsliga embete och begynner sin regering. Dermed grundlägges det rike, om hvilket Johannes döparen, Jesus och apostlarne hade predikat, att det vore nära, det rike, hvars rättfärdighet, beskaffenhet, utveckling, ernående, framtida öden och åtskilliga öfriga förhållanden under evangeliets lopp varit hufvudföremål för Messiæ profetens undervisning. Berättelsen om detta rikes vidare utveckling under Messiæ konungsliga verldsregering hör ej mera till beskrifningen om Jesu lefnad på jorden. Men denna endast har varit föremålet för Mattei historieskrifning. Derföre är hans berättelse om Messias konungen så kort. Det är honom nog, att den, som tillräckligt bevisat sig såsom den sanne Messias, på grund deraf, att Honom är gifven all magt i himlen och på jorden, lemnar sina lärjungar den fullmagt, genom hvilken Han sjelf förklarar sig vara den evige arfvingen till Davids tron, den Abrahams säd, i hvilken alla slägter på jorden skulle välsignade varda. Evangelisten har hunnit sitt mål för beskrifningen af Jesu Kristi Abrahams sons Davids sons lefnad [1]). Han har löst den uppgift, hvilken han enligt öfverskriften eller titeln föresatt sig med denna sin bok, i det han här visat, att Jesus verkligen var Messias, och huru Han ådagalagt detta under hela sin lefnad på jorden.

Härmed hafva äfven vi hunnit målet för denna sammanhängande öfversigt öfver Mattei evangelium. Innan vi deraf söka draga något vidare resultat, må vi göra en hastig återblick på den väg, som tillryggalagts.

Vi lade grund för insigten i detta evangelium med en kort framställning af den messiasbild, som förehålles oss af det gamla testamentet [2]).

Den der utlofvade Messias skulle, såsom vi sågo, vara af Abrahams säd och till välsignelse för alla jordens slägter, en konung på Davids tron evinnerligen. Han skulle födas af en jungfru i Betlehem. Men på samma gång som Han sålunda skulle vara af qvinna född och menniska, förkunnade profetian, att Han var stark Gud, evig Fader. Vidare omtalade profetian denne Messiæ embete och verk. Innan detta begynte, skulle komma en vägberedare, en predikare i öknen, en ny Elia. Sjelf skulle Messias vara en profet, rikt utrustad med Herrens Ande till att upprätta de nederslagna. Ett ljus skulle Han varda för folken. Och detta ljus skulle framförallt lysa bland ett folk, som satt i mörker i hedningarnes Galileen och på

[1]) Jfr S. 1 f. [2]) Ss. 3 ff.

andra sidan om Jordan. — Men ej blott såsom profet utan också såsom en lidande öfversteprest skulle Messias bevisa sig, föraktad, plågad, förrådd, räknad bland ogerningsmän och sargad för våra öfverträdelser. På denna väg skulle Han få sin lott bland de mägtige och med de starke skifta byte. Ty en konung skulle Han också blifva öfver ett herradöme, på hvars storhet och frid ingen ände skulle vara.

Så hade i kortaste sammanfattning gamla testamentet förebådat den kommande Messias. Och vi hafva nu sett, huru väl och huru underbart denna bild motsvarats af Mattei beskrifning om den Komne.

Josef härstammade från Abraham och David. När tiden var fullbordad, blef, enligt profetian, jungfrun, Josefs trolofvade, hafvande af den Helige Ande och födde en son, såsom förutsagdt var, i Betlehem. Redan i Hans tidigaste barndom stodo tilldragelserna i Hans lif i full öfverensstämmelse med profetiorna. — Före Honom, innan Han började sin kallelses verk, gick Johannes döparen såsom en vägberedare. Förelöparen upplefde och bidrog till den komne Messiæ invigning för sin jordiska kallelse [1]).

När Johannes hade slutat sitt arbete, började Jesus sin offentliga verksamhet. Och Han började den i Kapernaum, hvarefter den fortsattes i Galileen och på andra sidan Jordan bland ett folk, som satt i mörker och dödens skugga — till profetiornas fullbordan. Denna verksamhet sjelf är i början framförallt en profetisk, änskönt äfven den angår det himmelska konungariket och förbereder både den öfverstepresterliga och konungsliga. Såsom en med Herrens Ande utrustad profet visar sig Jesus. Han lärer väldigt och icke såsom de skriftlärde och fullbordar med sin lära icke blott enskilda profetior utan lagen och profeterna. Men icke blott med predikan bevisar Han sig såsom profeten Messias. Han är ock en undergörande profet, hvilken med helbregdagörelser uppenbarar sig vara kommen att enligt profetiorna bära våra sjukdomar [2]).

Så går Jesus omkring i Galileen, gör väl och hjelper alla. Han bevisar sig såsom Messias i ord och herrliga, underbara gerningar. Men Han erkännes likväl icke af sitt folk. Somligstädes bortvisas Han, annorstädes gör man narr af Honom. Månge förundra sig väl öfver Honom, men det kommer dock icke dertill, att man omfattar Honom såsom Messias, ty folkets ledare äro Hans afgjorde fiender. De skriftlärde förklara Honom vara en hädare, fariseerna säga Honom stå i förbund med djefvulen. Så äro de endast få, som om-

---

[1]) 1: 2—4: 11. [2]) 4: 12—8: 17.

fatta Honom i den lefvande tro, genom hvilken de kunna röna ett djupare inflytande af Hans välsignade verksamhet [1]). Bland dessa få utrustade och undervisade Han, så snart Israels ledare visat sig såsom bittra fiender, sina tolf lärjungar att vara Hans sändebud närmast till Israel [2]). Huru Han än förhöll sig mot alla andra slags menniskor, lärjungarne gaf Han företrädet framför alla, till och med framför sina närmaste anhöriga, moder och bröder. Derföre, när Han undervisade lärjungarne gemensamt med folket, fingo desse också uttydning på de liknelser, som folket för sin otros skull endast fick höra utan att förstå [3]). Ickedestomindre voro lärjungarne ännu behäftade med mycket oförstånd, mycken klentro och annan skröplighet. Men derföre blifva de nu föremål för Jesu fortfarande uppfostran och undervisning. Herrligt bevisar sig dervid den store profetens tålamod och kärlek. Hans verksamhet bär äfven efterhand sin frukt. Lärjungarne bringas småningom till mera förstånd och tro. De ega också ett verkligt företräde framför Israel. Under det fariseerna och de skriftlärde göra Jesus frågor för att fresta Honom och finna skäl till anklagelser mot Honom, fråga lärjungarne för att blifva upplyste. Under det folket är i största ovisshet om, hvem Jesus är, menande Honom vara, somlige Johannes döparen, somlige Elia, Jeremia eller någon annan af profeterna, så aflägga lärjungarne inför Herren den otvetydiga bekännelsen: "Du är Kristus lefvande Guds son." Så kan Herren, sedan Han tillförene undervisat dem om mångahanda i afseende på himmelriket, nu också begynna förbereda dem på sitt stundande lidande, sin död och uppståndelse. Till sist går Han ock upp med dem till Jerusalem, redan på förhand omtalande hvad som der skulle möta Honom: lidande och död [4]).

Såsom Messias intågar Han enligt profetian i sin konungastad. Men dit ankommen, i Jerusalem, ja i sjelfva templet anfalles Han nu af de främste i folket af alla partier. Öfverstepresterna och rådet, herodianer, sadduceer och fariseer, alla förena de sig i att söka bringa Israels Messias på fall genom att beslå Honom med ord. Förgäfves! Han bevisar sig såsom segrare i Andens rike, såsom Messias profeten. Han bringar fienderna samt och synnerligen i förlägenhet och förkunnar domen öfver dem för deras förvända väsende och öfver folket derföre, att det mördat Guds profeter och föraktat sin Messias, ändock Han velat församla dem, "såsom hönan församlar sina kycklin-

---

1) 8: 18—9: 34. 2) 9: 35—10: 42.
3) 11: 1—14: 13 a. 4) 14: 13 b—20: 28.

gar under sina vingar" [1]). Denna undervisning om domen öfver Israel utsträckes sedan inför lärjungarne allena, hvilkas företräde sålunda åter uppenbarar sig, till en undervisning om verldens ände och den yttersta domen [2]).

Härefter begynner berättelsen om Messiæ sista lidande och död. Han går dem till mötes med fullt medvetande och fri vilja, gudomligt förutseende allt som komma skall och lydig intill döden. Hans folks, Israels öfverhet, öfverstepresterna med synedrium, äro de, som rådslå om att gripa och döda Honom, Israels Messias. Och detta rådslag bringa de äfven till fullbordan. Dervid tilldrager sig redan från begynnelsen allt enligt profetiorna. Jesus förrådes af vännen, åt hvilken Han sig betrodde. Då Han gripes af skaran, som utgått såsom till en röfvare med svärd och stafvar, visar Han sig såsom ett lam det till slagtning ledes. När Herden blifver slagen, förskingras hjorden [3]).

Och när sedan Messias anklagas och förhöres, kan intet enda sannfärdigt vittnesmål mot Honom framskaffas. Både förrädaren och den högste domaren, hedningen, måste fastmera oförställdt betyga Hans oskuld. Endast Hans egen fria bekännelse, att Han är den Han är, att Han är Kristus Guds son, Judarnes konung, kan förebäras såsom dödsorsak. Men de som yrka på Hans död äro Israels folk och Israels öfverhet. Och när då ändtligen, endast dem till behag och under det de öfver sig och sina barn utfordra Jesu blod, när då domen blifvit afkunnad, så är det åter Israel, från öfverstepresten och ned till röfvaren, som med ilskans hatfulla hån och bespottelser föröka Messiæ lidanden. De förfölja Honom ännu, sedan Han blifvit korsfästad. Dock dermed uppfylles alltfort det profetiska ordet. Och måste än Messias i sitt yttersta till profetians fullbordan känna sig af Gud sin Fader öfvergifven, så bekänner sig dock Fadren herrligen till Sonen i Hans död, då denna beledsagas af stora och betydelsefulla under, så att icke ens hedningarne, som omgåfvo den döende, kunde återhålla bekännelsen: "Visserligen var denne en Guds son" [4]).

Men Israels öfverhets hat och förföljelse beledsaga dess Messias ned i grafven. Derföre förse de denna med vakt och försegla stenen. Och när äfven detta tjenar till att bringa dem så mycket säkrare intyg om Jesu uppståndelses verklighet, så förhärda de sig ännu och låta mot bättre vetande utsprida den uppsåtliga lögnen, att Jesus icke

[1]) 20: 29—23: 39. [2]) 24: 1—25: 46.
[3]) 26: 1—56. [4]) 26: 57—27: 56.

vore uppstånden, utan Hans lekamen af Hans lärjungar bortstulen under natten.

Så är det då omöjligt, att Guds rikes utbredande i verlden i första hand kan anförtros åt Israel och dess öfverhet, ehuru detta var den för dem i gamla förbundet förutbestämda kallelsen. Genom otro och förhärdelse hafva de förverkat densamma. Icke Israels öfverhet, utan de elfva apostlar, som af Jesus dertill undervisats och uppfostrats, få den uppståndne Messiæ, Davidssonens, den evige konungens fullmagt att medelst dop och undervisning bringa Abrahamsvälsignelsen till alla jordens slägter. Icke Israels folk, utan Jesu lärjungar hafva för denna kallelse fått Messiæ löfte: "Si jag är när eder alla dagar intill verldens ände" [1]).

Så hafva vi ännu engång genomgått Mattei evangelium, i det vi korteligen redogjort för det hufvudsakligaste af dess innehåll. Om vi förstått evangelisten rätt, så är hufvudändamålet med hans skrift en bevisning, att Jesus var den sanne Messias. Men bevisningen lemnas på det sätt, att dervid varder uppenbart, huru Jesus var Messias, oaktadt och i det Han förkastades af Israel, samt att det är genom Israels egen skuld som Jesu Kristi apostlar och Jesu Kristi församling för Guds rikes utbredande på jorden trädt i stället för Israels folk och dess öfverhet. På detta sätt och för sådant ändamål har evangelisten Matteus beskrifvit Jesu Kristi Abrahams sons Davids sons lefnad. Han har skrifvit Jesu Kristi historia närmast för att göra judekristna vissa med afseende på Jesu församlings ställning till det förstockade Israel. Men dermed har han ock för Jesu Kristi församling i alla tider visat, huru denna och dess Herre Jesus Kristus förhålla sig till det gamla förbundet, till lagen och profeterna. Jesu Kristi församling är en ny form af Guds rike på jorden, är messiasriket i dess jordiska tillvaro. Jesus är lagens och profeternas uppfyllelse, den utlofvade Messias.

Sedan nu den sammanhängande utredningen af Mattei evangelium för denna gång är afslutad, återstår att sammanfatta resultatet af allt det föregående i nya innehållsöfversigter för hela evangeliet. Dessa skilja sig ganska mycket från de i våra allmännaste bibel-

[1]) 27: 57—28: 20.

upplagor förekommande. De lämpa sig efter en beriktigad indelning, med hvilken de alltigenom stå i sammanhang, under det de vanliga följa den falska kapitelindelningen. De söka uttrycka det för sammanhanget väsentligaste i berättelserna, under det att de vanliga merändels blott träffa utansidan. De äro i hvarje afdelning för sig i sin mån, och hela evangeliet igenom, ett sammanhängande helt, då deremot de vanliga summarierna äro idel lösryckta satser och ord utan allt inbördes sammanhang. De söka omfatta evangeliets alla delar, hvaremot de vanliga äro i hög grad ofullständiga. — Genom dessa företräden innehålla sjelfva summarierna en utläggning af evangeliet i kortaste form. I den mån de befinnas riktiga, torde de derföre äfven komma att bevisa sig gagneliga. Särskildt afse de att tjena det praktiska behofvet vid bibelläsning, kristendomsundervisning och olika arter af predikande.

Till jemförelse anföras de vanliga summarierna utan förändring, men sammanförda på passande ställen i noter. Huruvida de här meddelade nya vore lämpliga att i sammanhang med en beriktigad indelning i bibelupplagor ersätta de gamla, lemnas derhän. För sådant ändamål äro de icke närmast beräknade. Synas de i detta afseende alltför fullständiga, så är en bearbetning till undanrödjande af detta fel lätt gjord. Den kan måhända bestå blott i uteslutande af detaljerna med bibehållande af flera eller färre hufvudafdelningar.

Mattei evangelium.

Jesu Kristi Davids sons Abrahams sons lefvernesbeskrifning. 1: 1.

A. Jesus är Messias, bevisad såsom sådan i de förhållanden och tilldragelser, som förberedde Hans jordiska kallelses utförande. 1: 2—4: 11.

I. Jesus bevisad såsom Messias genom sin härkomst. 1: 2—16.

II. Jesus bevisad såsom Messias genom sin födelse, namn och barndom. 1: 17—2: 23.

1. *Genom födelsen i tidens fullbordan.* 17.
2. *Genom aflelsen af den Helige Ande, födelsen af jungfrun och namnet.* 18—25.
3. *Genom födelseorten samt hyllningen af hedningarne vid förakt af Israel.* 2: 1—12.
4. *Genom flykten till och återkomsten från Egypten.* 13—15.
5. *Genom barnamordet i Betlehem.* 16—18.
6. *Genom bosättningen i Nasaret.* 19—23.

III. Jesus bevisad såsom Messias genom förelöparen. 3: 11—2.

IV. Jesus bevisad såsom Messias genom den dubbla invigningen till kallelsen. 3: 13—4: 11.

1. *Genom dopet.* 3: 13—17.
2. *Genom f estelsen* [1]. 4: 1—11.

B. Jesus är Messias, bevisad såsom sådan i utförandet af sin jordiska kallelse. 4: 12—28: 20.

V. Jesus bevisad såsom Messias i sin profetiska verksamhet. 4: 12—25: 46.

A. Jesu profetens verksamhet i Galileen och landet på andra sidan Jordan. 4: 12—20: 28.

Inledning. 4: 12—22.

a. Tidpunkten för denna verksamhets begynnelse. 4: 12.
b. Området, inom hvilket den enligt profetian utfördes. 13—16.
c. Dess hufvudinnehåll. 17.
d. Kallandet af medhjelpare i och fortsättare af densamma. 18—22.

1. *Jesus profeten bevisad såsom Messias genom lära och helbregdagörelser.* 4: 23—8: 17.

Inledning. Denna verksamhets allmänna beskaffenhet. 4: 23, 24.

a. Jesus profeten bevisad såsom Messias, då Han fullbordar lagen och profeterna genom sin *lära* om himmelrikets rättfärdighet = Jesu bergspredikan. 4: 25—7: 29.

Inledning. Omständigheterna, under hvilka denna predikan hölls. 4: 25—5: 2.

---

[1]) *De vanliga summarierna till 1: 1—4: 11.* Jesu bördsbok, aflelse, namn, födelse. De vise män. Jesu flykt. Herodis barnamord. Johannes predikar, döper. Jesus döpes. Jesus frestas.

a. Bergspredikans *grundläggning:* himmelrikets rättfärdighet i och för sig, uppenbarad hos dess medborgare i deras inre beskaffenhet och förhållande till verlden. 5: 3—16.

b. Bergspredikans *utförande:* Himmelrikets rättfärdighet såsom fullbordan af gamla testamentets lag i motsats mot all otillräcklig eller falsk rättfärdighet. 5: 17—7: 12.

I. *Himmelrikets rättfärdighet o. s. v. i afseende på dess urbild: Jesus Kristus sjelf såsom lagens och profeternas fullbordan = bergspredikans ämne.* 5: 17—20.

II. *Himmelrikets rättfärdighet o. s. v. i afseende på några af de tio budorden:*

a. det femte; 5: 21—26.
b. det sjette; 27—32.
c. det andra. 33--37.

III. *Himmelrikets rättfärdighet o. s. v. i afseende på kärlekens allmänna fordringar:*

a. i förhållande till nästan:
1. vedergällningsrätten; 38—42.
2. fiendekärleken; 43—47.
3. sammanfattning. 48.

b. i förhållande till Gud:
1. himmelrikets rättfärdighet såsom en oskrymtad inför Gud i dess motsats mot en blott utvärtes inför menniskor: 6: 1.
a. *beträffande nästan i allmosegifvande;* 6: 2—4.
b. *beträffande Gud i bönen;* 5—15.
c. *beträffande oss sjelfve i fasta.* 16—18.
2. himmelrikets rättfärdighet fordrar ett odeladt och åt Gud enfaldigt hängifvet hjerta, men utesluter
a. *fikandet efter det jordiska,* 19—24.
b. *de jordiska omsorgerna.* 25—32, 34.
c. *Dess ernående är den enda nödvändiga omsorgen.* 33.

IV. *Sammanfattning af föregående.* (5: 17—6: 34.)
a. Skonsamhet utan flathet är hufvudsumman af ett rätt förhållande mot nästan. 7: 1—6.
b. I den allvarliga bönen sammanfattas det, som tillhör ett rätt förhållande mot Gud. 7—11.
c. Sammanfattning af hela predikan. 12.

c. Bergspredikans *sluttillämpning.* 7: 13—27.

I. *Vägen till lagens fullbordan.* 7: 13, 14.

II. *Varning för faror och afvägar, så att vi icke*
a. vilseledas af falske profeter, 15—20.
eller b. bedraga oss sjelfve med falsk gudstjenst. 21—23.

III. *Löfte om välsignelse för dem, som höra och göra efter denna Jesu predikan, samt försäkran om olycka för dem, som höra, men icke göra derefter.* 24—27.

Slutanmärkning om intrycket af Jesu predikan. 28, 29.

b. Jesus profeten bevisad såsom Messias genom *helbregdagörelser.* 8: 1—17.

Jesus botar

a. en spetälsk, 8: 1—4.
b. en höfvitsmans tjenare, 5—13.
c. Petri svärmoder, 14, 15.
d. många sjuka, 16.
allt till profetiornas fullbordan [1]). 17.

2. *En allmän bild af Jesu profetiska lif och verksamhet, framställd i sju särskilda under med deras föranledningar, medlen för deras utförande och isynnerhet det sätt, hvarpå de upptogos. Mattei kallande och dermed sammanhängande händelser utgöra medelpunkten till det hela.* 8: 18—9: 34.

Inledning. Jesu lif är oroligt och försakelsefullt. Hans lärjungar måste i Hans efterföljelse försaka allt. 8: 18—22.

Berättelsernas inbördes förhållande och hufvudinnehåll åskådliggöras genom följande tabell.

Berättelsernas följd. (De sju undren äro utmärkta med nummer.)	Undrens olika beskaffenhet.	Föranledningarna.	Medlen för utförandet.	Upptagandet.
1. 8: 23—27.	Storm stillas. 8: 26.	8: 25.	8: 26.	8: 27.
2. 8: 28—34.	Djeflar utdrifvas. 8: 32.	8: 28, 29.	8: 32.	8: 34.
3. 9: 1—8.	Synder förlåtas, och en förlamad botas. 9: 2, 6.	9: 2, 6.	9: 2, 6.	9: 3, 8.
9: 9—17.	a) Jesus kallar Matteus, v. 9; b) sitter till bords med publikaner och syndare, v. 10; c) försvarar dervid denna sin frihet mot fariseerna, vv. 11—13; och d) derefter sina lärjungars mot Johannislärjungarne, vv. 14—17.			
4. 9: 20—22.	Blodgång stillas. 9: 22.	9: 22.	9: 20—22.	....
5. 9: 18, 19, 23—26.	En död uppväckes. 9: 25.	9: 18.	9: 25.	9: 24, 26.
6. 9: 27—31.	Två blinde botas. 9: 30.	9: 27, 28.	9: 29.	9: 31.
7. 9: 32—34.	En besatt dumbe botas. 9: 33.	9: 32.	....	9: 33, 34 [2]).

[1]) *De vanliga summarierna till 4: 12—8: 17.* Jesus anträder sitt embete. Jesus lärer rätt bot och lagens förstånd. Almosa. Bön. Fasta. Buksorg. Salighetens hinder och grund. En spetälsk. Höfvitsmannens dräng. Petri svära.

[2]) *De vanliga summarierna till 8: 18—9: 34.* Hafsens storm. Män, svin besatte. En borttagen. Matteus. Fasta. Blodgång. Jairi dotter. Två blinde. En besatt dumbe.

3. *Huru Jesus profeten af förbarmande med det herdelösa Israel utrustar, gifver uppdrag åt och om deras sändning undervisar sina tolf apostlar.* 9: 35—10: 42.

Inledning. a. Israels nöd genom dess ledares otro, uppenbarad under Jesu vandringar i Galileen, väcker Jesu förbarmande. 9: 35, 36.

b. Deraf föranledes apostlarnes uppmanande till bön. 37, 38.

Sedan erhålla de

a. utrustning, hvarvid deras namn af evangelisten uppräknas; 10: 1—4.

b. uppdrag om sin verksamhet rörande dess
   - a. område, 5, 6.
   - b. allmänna beskaffenhet; 7, 8 a.

c. särskilda förhållningsreglor beträffande sitt
   - a. jordiska uppehälle, 8 b—10.
   - b. herberge, 11.
   - c. umgängelse; 12—16.

d. varning, undervisning och uppmuntran beträffande
   - a. förföljelsen, 17—26.
   - b. bekännelsen, 27—33.
   - c. försakelsen [1]). 34—42.

4. *Jesu profetens förhållande mot olika menniskor och olika menniskors förhållande mot Honom.* 11: 1—14: 13 a.

Inledning. Öfvergång från föregående. 11: 1.

a. Jesu förhållande mot *Johannes döparen* tillfölje af Döparens förhållande mot Jesus. 2—6.

b. Jesu förhållande mot *folket i allmänhet*, hvarvid Han sjelf beskrifver folkets förhållande mot Honom. 7—24.

Jesus förhåller sig
   - a. undervisande; 7—15.
   - b. bestraffande
     - I. *sina samtida öfverhufvud för vankelmod*, 16—19.
     - II. *särskildt de städer, der Han gjort sina flesta krafter, för deras förhärdelse.* 20—24.

c. Jesu förhållande mot *de arbetande och betungade*, grundadt på Hans förhållande till den himmelske Fadren. 25—30.

---

[1]) *De vanliga summarierna till 9: 35—10: 42.* Tolf apostlar väljas, läras, sändas.

d. Jesu förhållande mot *fariseerna och de skriftlärde* och deras mot Jesus. 12: 1—45.

a. Jesu undervisning om sabbaten med både ord och exempel föranleder fariseerna att rådslå om Jesu dödande. 1—14.

b. Jesus undviker fienderna och utöfvar i stället sin välsignade verksamhet. 15—21.

c. Jesus utdrifver en djefvul, beskylles af fariseerna att hafva gjort det med djeflarnes öfverste och undervisar om sitt förhållande till djefvulen såsom dennes öfvervinnare. 22—30.

d. Jesus undervisar fariseerna om deras synd och varnar dem för förhärdelse. 31—37.

e. Jesus skärper varningarna till allvarliga domsutsagor, då fariseerna och de skriftlärde begära tecken. 38—45.

e. Jesu förhållande mot *sina lärjungar.* 12: 46—13: 52.

a. Jesus gifver lärjungarne företräde framför sina närmaste anförvandter. 12: 46—50.

b. Jesus gifver lärjungarne företräde framför folket

I. *dels deri, att de få uttydningen på de liknelser*), i hvilka himmelrikets sanningar för dess otros skull höljas för folket;* 13: 1—43.

II. *dels deri, att de få höra flera liknelser, få mera undervisning än folket.* 44—52.

f. Jesu förhållande mot sin *fädernestad* tillfölje af dess förhållande mot Jesus. 13: 53—58.

g. Jesu förhållande mot *Herodes* tillfölje af dennes förhållande mot Jesus[1]). 14: 1—13 a.

---

*) *De sju liknelserna om himmelriket i Mattei 13:de kap.*

A. Hindren för himmelrikets framgång:

1. de som komma isynnerhet från menniskornas hjertan: den fyrahanda sädesåkern. 13: 3 b—9, 18—23.
2. de som komma mera omedelbart från djefvulen: hvetet och ogräset. 24—30, 36—43.

B. Himmelrikets ringa begynnelse och oaflåtliga framgång.

3. Himmelrikets tillväxt i yttre omfattning: senapskornet; 31, 32.
4. dess inneboende kraft till pånyttfödelse: surdegen. 33.

C. Himmelrikets herrlighet och ernående.

5. Dess herrlighet oförmodadt tillbjuden: skatten i åkern. 44.
6. Himmelriket funnet efter mycket sökande: köpmannen som sökte perlor. 45, 46.

D. 7. Himmelrikets fulländning: noten. 47—50.

[1]) *De vanliga summarierna till 11: 1—14: 13 a.* Johannis bådskap. Jesu vittne, hot, ljufliga kallelse. Ax plockas. Handen botas. Jesus flyr.

5. *Jesus profeten uppfostrar till ledare för sin blifvande församling sina lärjungar, hvilka visa sig i hög grad behöfva Hans undervisning.* 14: 13 b—20: 28.

a. Jesu uppfostran i förhållande till Hans lärjungars mångfaldiga brister, genom hvilka den göres behöflig. 14: 13 b—16: 12.

a. 14: 13 b—33.

Inledning. 14: 13 b, 14.

I. *Jesus tillrättavisar lärjungarnes rådlöshet och vanmagt, då Han bespisar de femtusen männen.* 14: 15—21.

II. *Jesus uppmuntrar dem vid räddhåga och klentrogenhet samt bringar dem till erkännande deraf, att Han är Guds son.* 22—33.

b. 14: 34—15: 28.

Inledning. 14: 34—36.

I. *Föranledd både genom de skriftlärde och fariseerna, som bestraffas för sina klagomål öfver lärjungarnes frihet, och af lärjungarnes eget oförstånd, undervisar Jesus desse, att all besmittelse kommer inifrån, af hjertat, ej utifrån.* 15: 1—20.

II. *I motsats mot de skrymtande fariseerna och de oförståndige lärjungarne blir den hedniska Kananeiskan, hvilken lärjungarne ville hafva bortskickad, till desses förödmjukelse beprisad för sin tro.* 21—28.

c. 15: 29—16: 12.

Inledning. 15: 29—31.

I. *När Jesus än en gång vill bespisa folkskarorna, äro lärjungarne lika rådlöse som förra gången, hvarför Jesus åter undervisar dem på liknande sätt.* 32—38.

II. *Föranledd af fariseers och sadduceers förvändhet, varnar Jesus lärjungarne för desses surdeg, men kan endast genom särskild undervisning bringa dem att förstå, att Han talade om fariseernas och saduceernas lära.* 15: 39—16: 12.

b. Höjdpunkten af Jesu uppfostran å ena och lärjungarnes både insigt och oförstånd å andra sidan. 16: 13—17: 23.

a. Lärjungarnes insigt, uppenbarad i Petri bekännelse, föranleder Jesu undervisning, att Han på denne klippman vill bygga sin församling och gifva honom himmelrikets nycklar. 16: 13—20.

b. Då Jesus derpå undervisar om sitt lidande, tadlas Han af Petrus, hvilken dermed ådrager sig allvarlig näpst och

---

Djefvulen drifs ut. Synd emot den Helige Ande. Jesu bröder. Liknelser om Kristi kyrkas och ords kraft. Jesus föraktas. Johannes dräpes.

föranleder, att alle apostlarne undervisas om Jesu efterföljares lidanden. 21—28.

c. I sammanhang med Jesu förklaring uppenbara trenne lärjungar oförstånd och undervisas att förstå. 17: 1—13.

d. De öfrige lärjungarnes otro framkallar omedelbart derefter en undervisning, att djefvulen icke öfvervinnes utan tro och helgelse. 14—21.

e. En ny undervisning om Jesu lidande verkar nu helsosam bedröfvelse. 22, 23.

c. Undervisning om himmelrikets nya form i Jesu blifvande församling. 17: 24—20: 28.

a. Om det allmänna kärleksförhållandet i himmelrikets medborgares ställning

till I. *öfverhet och utvärtes samfundsordning (fjerde budet);* 17: 24—27.

II. *kvarandra inbördes (femte budet)* 18: 1—35.

a. i ömsesidig ödmjukhet och saktmod, 1—14.

b. i förmaning vid brodrens försyndande, 15—17.

c. i begagnande af himmelrikets nycklar och gemensam bön, 18—20.

d. i förlåtelse. 21—35.

b. Om familjelifvets ställning i himmelriket *(sjette budet):* 19: 1—15.

I. *om äktenskapets,* 1—12.

II. *om barnens.* 13—15.

c. Om jordisk egendom i dess förhållande till himmelriket *(sjunde budet).* 16—26.

d. Om himmelrikets lön. 19: 27—20: 28.

I. *Vilkoren för dennas vinnande och dess beskaffenhet;* 27—29.

II. *grunden för dess utdelande: Guds nåd, ej mensklig förtjenst;* 19: 30—20: 16.

III. *det lönen föregående lidandet och himmelrikets främsta åreställen* [1]). 17—28.

---

[1]) *De vanliga summarierna till 14: 13 b—20: 28.* Femtusen män spisas. Jesus går på vattnet. Fädernas stadgar. Kananeiska qvinnan. Fyratusen män spisas. Tecken begäres, nekas. De Fariseers surdeg. Petri bekännelse. Kristi och de Kristnas lidande. Jesu förklaring. En rasande botas. Kristi död. Skatt gifves. Förarga ingen. Var försonlig. Äktenskaps band. Barns förmån. Lifsens väg. Rikedoms bruk. Vingården Jesu lidande. Lärjungarnes träta.

B. Jesu profetens verksamhet i Jerusalem och dess omgifningar. 20: 29—25: 46.

Inledning. 20: 29—21: 17.

a. Jesus erkännes såsom Messias af de blinde vid Jeriko. 20: 29—34.

b. Jesus intågar i Davids stad såsom Messias enligt profetiorna. 21: 1—11.

c. Jesus renar templet och begynner sedan der ånyo sin profetiska verksamhet. 12—14.

d. Jesus helsas af barnen såsom Messias till profetiornas uppfyllelse, men antastas derför af öfverstepresterna och de skriftlärde. 15—17.

1. ***Jesus profeten besegrar sina fiender i det ofruktbara Israel och utöfvar herraväldet i Andens rike.*** 21: 18—23: 39.

Inledning. Det af Jesus förtorkade fikonträdet är en bild af det ofruktbara Israel, hvilket icke kan motstå Herren och tron på Honom, utan hemfaller åt förstockelsens dom. 21: 18—22.

a. Jesus profeten besegrar de olika partierna i det köttsliga Israel. 21: 23—22: 46.

a. Öfverstepresterna och de äldste, som fråga efter Jesu fullmagt. 21: 23—22: 14.

I. *Anfallet öfvervunnet.* 21: 23—27.

II. *Jesus begagnar segren till framställande af tre liknelser:*

a. hindren för Israels ingående i himmelriket; 28—32.

b. himmelriket skulle fråntagas Israel och gifvas hedningarne; 33—46,

c. men icke alla hedningar skulle få del deri. 22: 1—14.

b. Fariseernas lärjungar med herodianerna, hvilka fråga om skattpenningen. 15—22.

c. Sadduceerna, som fråga om uppståndelsen. 23—33.

d. Fariseerna, som fråga om det yppersta budet; hvarefter Jesu motfråga om Messias fullbordar segren. 34—46.

b. Jesus profeten utöfvar sitt herravälde öfver sina fiender. 23: 1—39.

a. Folket och lärjungarne varnas för Israels ledares förvända väsende och förmanas till ett motsatt förhållande. 23: 1—12.

b. Jesus förkunnar ett sjufaldigt ve öfver de skriftlärde och fariseerna. 13—35.

c. Jesus förkunnar dom öfver Israel och Jerusalem [1]). 36—39.

2. *Jesus profeten undervisar sina lärjungar om Jerusalems förstöring och sin tillkommelse till doms.* 24: 1—25: 46.

Inledning. Föranledningen till denna Jesu undervisning. 24: 1—3.

a. Hvad som skall gå förut, innan de afgörande domarne komma: 4—14.

a. falske Kristi; 4, 5.
b. allmänna folksolyckor; 6—8.
c. förföljelse och förförelse för Jesu lärjungar; 9—13.
d. evangelii förkunnande i hela verlden. 14.

b. Huru lärjungarne skulle förhålla sig med afseende på och vid domarnes inträffande: 15—28.

a. fly undan; 15—19.
b. bedja om läglig tid till flykt; 20—22.
c. vakta sig för förförelsen. 23—28.

c. Om menniskosonens tillkommelse sjelf: 29—41.

a. under hvilka tecken och på hvad sätt den sker; 29—31
b. när den inträffar.
I. *Detta skall ses af tecknen.* 32, 33.
II. *Ehuru den är viss, är dock tiden oviss.* 34—36.
III. *Den sker öfverraskande och oförmodadt.* 37—41.

d. Emedan Herrens tillkommelse är viss, men sker oförmodadt, så förmanas till vaksamhet och trohet. 42—44.

Dessas nödvändighet bekräftas ytterligare i tre liknelser. Vaksamhet och trohet äro nödiga för

a. lärarne; 45—51.
b. församlingen i det hela; 25: 1—13.
c. de enskilde. 14—30.

e. Beskrifning på den yttersta domen [2]). 31—46.

VI. Jesus bevisad såsom Messias, då Han förkastas af sitt egendomsfolk i sitt öfversteprestерliga lidande. 26: 1—27: 56.

Inledning. Jesus öfverstepresten bevisad såsom Messias i sitt för-

[1]) *De vanliga summarierna till 20: 29—23: 39.* Två blinde. Jesus inrider, renar templet, straffar fariseerna. Bröllopskläder. Kejsarens skatt. Uppståndelsen. Yppersta budet. Kristi fader. Ve öfver de skriftlärde och Jerusalem.

[2]) *De vanliga summarierna till 24: 1—25: 46.* Jerusalems förstöring. Verldens ände. Tio jungfrur. Trogen, otrogen tjenare. Yttersta domen.

hållande vid de händelser, som närmast föregå Hans lidande.

V. I är öfvergång från föregående. 26: 1—56.

a. Såsom den allvetande Messias förutsäger Jesus det kommande lidandet och döden. 2—35.

Jesus förutsäger:

I. *korsfästelsen, innan stora rådet öfverlagt derom;* 2—5.

II. *begrafningen, innan Judas Iskariot uppgjort om förräderiet;* 6—16.

III. *hvem förrädaren är;* 17—25.

IV. *i och vid nattvardens instiftande sitt blods snara utgjutande;* 26—30.

V. *apostlarnes flykt;* 31, 32.

VI. *Petri förnekelse.* 33—35.

b. Jesus går frivilligt lidandet och döden till mötes och bevisar sig äfven derutinnan såsom Messias. 36—56.

I. *Han tillkämpar sig i Getsemane fullkomlig undergifvenhet under sin Faders vilja.* 36—46.

II. *Han hindrar ej förrädarens kyssande.* 47—50 a.

III. *Han tillåter icke lärjungarne att möta våld med våld, men tillkallar ej heller änglalegioner; och hvad Han gör och hvad Han underlåter, det tjenar allt till profetiornas fullbordan.* 50 b—56.

1*). *Jesus bevisad såsom Messias i sitt lidande inför den israelitiska öfverheten, det stora rådet i Jerusalem.* 26: 57—75.

Inledning. 26: 57, 58.

a. Endast på grund af sin egen bekännelse, att Han är Messias, förklaras Jesus saker till döden, hvarefter Han begabbas såsom en falsk Messias. 59—68.

b. Af Petrus förnekas Han enligt sin egen förutsägelse. 69—75.

2. *Jesus bevisad såsom Messias i sitt lidande inför den hedniske landshöfdingen Pontius Pilatus, der Han dömes, ehuru Hans oskuld är fullt betygad.* 27: 1—26.

Inledning. 1, 2.

a. Sjelfve förrädaren betygar i sin död Jesu oskuld och är en orsak till profetians fullbordan. 3—10.

b. Äfven inför sin högste domare bekänner sig Jesus såsom Messias och förklaras af honom oskyldig. Det är Israels skuld, att Han utlemnas till döden. 11—26.

*) Den följande indelningen torde kanske hafva företräde för afhandlingens.

3. *Jesus bevisad såsom Messias i sitt yttersta lidande och sin död.* 27: 27—56.

Inledning. 27—32.

a. I det yttersta lidandet enligt Ps. 22; Jes. 53, m. fl. ställen. 33—44.

b. I döden genom tecken och under samt genom hedningarnes intyg [1]). 45—56.

VII. Jesus bevisad såsom Messias men förkastad af Israel i sin konungsliga uppståndelse. 27: 57—28: 20.

Inledning. Jesus begrafves, och Israels förnämste sörja för vakt vid grafven. 27: 57—66.

1. *Jesus bevisad såsom Messias, då Hans uppståndelse sker under himmelska tecken och förkunnas af en ängel.* 28: 1—10.
2. *De af Israels öfverste beställde väktarne bära vittne om uppståndelsen, men Israel förhärdar sig.* 11—15.
3. *Då gifver Messias konungen, Davids son, åt sina lärjungar det uppdrag och det löfte, genom hvilka alla folk i Honom, som var Abrahams säd, skulle välsignade varda* [2]). (Jfr Matt. 1: 1. S. 1 f.). 16--20.

---

[1]) *De vanliga summarierna till 26: 1—27: 56.* Kristus smord, såld. Dess påska, nattvard, ångest, bön, fångslande, förhör. Petri fall. Judas hängd. Kristi dom, krona, kors, död.

[2]) *De vanliga summarierna till 27: 57—28: 20.* Kristi begrafning. Kristus uppstånden. Vakten bestucken. Döpa befaldt.

Register öfver högmessotexterna i Mattei evangelium.

Bokstäfverna A. B. C. hänvisa såsom i noterna i afhandlingen, jfr S. 15 not. [3]), till högmessotexter i hvar sin af svenska kyrkans trenne årgångar. Siffrorna derunder afse de sidor i afhandlingen, der motsvarande söndagars texter äro angifna. Å dessa eller omgifvande sidor finner man det närmaste sammanhang, i hvilket hvarje text inom evangeliet står. Jfr äfven Ss. 106 ff.

	A.	B.	C.
1 Sönd. i Adventet	75		
3 Sönd. i Adventet	52	53	
Juldagan			15
Annandag Jul	84	51	20
Nästa Sönd. efter Jul			21
Nästa Sönd. efter Nyårsdagen	25		23
Trettondagen	18		55
1 Sönd. efter Trettondagen			56
3 Sönd. efter Trettondagen	40		41
4 Sönd. efter Trettondagen	42	79	62
5 Sönd. efter Trettondagen	57	57	
Septuagesima	71	71	
Sexagesima			46
1 Sönd. i Fastan	25	66	
2 Sönd. i Fastan	64		
Påskdagen			99
Annandag Påsk			99
Trefaldighets-Sönd.			100
1 Sönd. efter Trefaldighets			66
3 Sönd. efter Trefaldighets			43
4 Sönd. efter Trefaldighets			38
5 Sönd. efter Trefaldighets			66
6 Sönd. efter Trefaldighets	35	34	35
7 Sönd. efter Trefaldighets		64	
Kristi Förklaringsdag	67		67
8 Sönd. efter Trefaldighets	38	38	39
10 Sönd. efter Trefaldighets			53
11 Sönd. efter Trefaldighets		80	83
12 Sönd. efter Trefaldighets		56	64
13 Sönd. efter Trefaldighets		36	54
15 Sönd. efter Trefaldighets	37		37
18 Sönd. efter Trefaldighets	82		
19 Sönd. efter Trefaldighets	43		
20 Sönd. efter Trefaldighets	81	57	80
21 Sönd. efter Trefaldighets		64	43
22 Sönd. efter Trefaldighets	69	68	
23 Sönd. efter Trefaldighets	81		68
24 Sönd. efter Trefaldighets	43		
25 Sönd. efter Trefaldighets	87	85	87
26 Sönd. efter Trefaldighets	89		57
27 Sönd. efter Trefaldighets	88		89
Kyndelsmessodagen			57
Mikaelidagen	68		
Allhelgonadagen	33	34	

Register öfver kasualtexter i Mattei evangelium.
(Jfr Inledningen).

I följande register äro de sidor i afhandlingen angifna, der man igenfinner motsvarande texter. Men man beakte i många fall, åtminstone den dithörande afdelningen, ej blott den citerade sidan, om man vill finna det bidrag till texttrohet vid kasualtal, hvilket ofta kan gifvas genom kännedomen af det sammanhang, der texten för hvarje gång står. — Af texterna kunna stundom närstående från samma stycke sammanslås till en, stundom de, som anförts såsom en, fördelas.

Om

den kyrkliga katechisationen.

I allmänna grunddrag.

Akademisk afhandling

af

K. H. GEZ. von SCHÉELE.

Upsala
Edquist & Berglund 1869.

Om den kyrkliga katechisationen.

I allmänna grunddrag.

Af

K. H. Gez. von Schéele.

I. Den kyrkliga katechisationens begrepp.

För att, vid bestämmandet af den kyrkliga katechisationens allmänna begrepp, vinna en tjenlig utgångspunkt, vilja vi till en början göra oss reda för, hvad sjelfva ordet *katechisation* enligt sin etymologi innebär.

Ordet leder sitt ursprung från grekiskan: det utgör en derivation af *κατηχέω*, hvilket är bildadt genom sammansättning af prepositionen *κατά*, som tjenar att utmärka *utsträckning*, och verbet *ἠχέω*, som betyder *ljuda*. Både i profangrekiskan och i nya testamentets grundtext och inom patristiken återfinna vi ordet *κατηχέω*. Ursprungligen begagnades detta ord, såväl som de flesta andra, i rent fysisk betydelse, och detta dels transitivt, dels intransitivt, dock alltid så, att utsträckning af den genom sammansättningens senare del betecknade verksamheten var genom dess förra del angifven. Från denna ursprungliga, materiella betydelse af ordet *κατηχέω* var öfvergången lätt till den senare, immateriella: *undervisa*. *Κατηχέω* kom nemligen aldrig att beteckna undervisning öfverhufvud, utan bibehöll städse bibegreppet af *muntlig* d. ä. ljudande undervisning, hvartill fogade sig tanken på en viss *omfattning* i undervisningen. I denna specifika betydelse af muntlig och omfattande undervisning förekommer ordet på det nytestamentliga och patristiska området. Man uppmärksamme det serdeles upplysande stället Luc. 1: 4, der, redan enligt de gamles utläggning, en på skriftlig meddelelse grundad, noggrannare insigt (*ἐπιγιγνώσκειν*) uttryckligen motsättes den genom *κατηχεῖν*, såsom ett muntligt, mer inledande undervisande, vunna kunskapen, och Gal. 6: 6, der den kristna åhörareskaran i sin helhet utmärkes med ordet *ὁ κατηχούμε-*

νος; men äfven på öfriga ställen, der ordet *κατηχέω* i sin öfverflyttade betydelse inom litteraturen möter oss, kan man mer eller mindre tydligt skönja nämnda egendomliga art af undervisning dermed betecknad.

Hvad nu vidkommer det genom prepositionen *κατά* betecknade och dymedelst i *κατηχέω* liggande begreppet omfattning, så kan denna gälla såväl den *sak*, som de *personer*, hvilka utgöra undervisningens föremål. Man kan nemligen härvid lika väl tänka sig en omfattande undervisning i den meningen, att den omfattar *hela* det *sakobjekt*, hvarom fråga är, som i den, att *alla* de *personliga objekter*, hvilka kunna ifrågakomma, också verkligen af undervisningen omfattas. Vi skulle äfven vilja tillägga, att i det sistnämnda afseendet den med *κατηχέω* utmärkta undervisningens omfattning lika gerna kan åsyfta hvarje serskildt undervisningsobjekt i dess hela *vidd* (alla förmögenheter), som den fullständiga *komplexen* af samtliga undervisningsobjekter.

Så långt hafva vi nu genom en rent språklig analys af ordet katechisation kommit, att det betecknar en *muntlig och omfattande eller allmän undervisning.*

I det senare språkbruket erhöll det af *κατηχέω* bildade latinska ordet *catechizare* en vida närmare bestämdhet. Orsaken till samtliga dess nya bestämningar berodde på den användning, ordet inom kort fick såsom terminus technicus för ett visst slag af *kristendomsundervisning* — en vigtig bestämning, hvilken vi hafva att helt historiskt såsom allmängiltig upptaga. Visserligen har ordet äfven i nyare tider blifvit användt om andra slag af undervisning, än den kristliga, ja! till och med än den religiösa; men detta har varit profanationer af ordet, hvilka vetenskapen torde ega full rätt att lemna utan afseende. Af de ytterligare nya begrepp, man i ordet catechizare efterhand inlade och hvilka så småningom antogo karakteren af fixa kännetecken, voro tvenne de mest betydande: nemligen *elementär* samt *under skiftevist talande fortgående* undervisning. Man har väl velat ådagalägga, det äfven dessa båda bestämningar kunna ur ordets egen derivation framdragas. Detta är dock att i dess rötter inlägga mer, än som låter sig filologiskt försvara; men det kunna vi ej neka, att äfven för dessa sistnämnda begrepp den förut uppvisade språkliga härledningen erbjuder en synnerligen lämplig anknytningspunkt.

Inom *hedendomen* hade aldrig ett ord, som betydde undervisning med bibegreppet allmännelighet, kunnat begagnas om religionsundervisning. Kunskapen om Gud var ett prerogativ, hvilket utgjorde vissa af ödet synnerligen gynnade personers enskilda tillhörighet. Hvarken filosofiens skolor eller mysteriernas helgedomar — de enda religiösa

undervisningsanstalter, som den antika verlden egde — öppnade sig för folket. Den stora massan måste derföre alltid blifva utestängd från delaktighet i hedendomens djupare, egentliga innehåll vare sig detta klädde sig i tankens genomskinliga drägt eller höljde sig i fantasiens slöja. Det låg i de hedniska religionernas egen natur att undangömma sitt rätta väsen för hopens blickar. Inom all hedendom finnes nemligen en tvåfaldig religionsåskådning: den förment sanna, som måste vara och förblifva de invigdes privilegium, och den medvetet osanna, hvilken vore för profanum vulgus bestämd. För den nödiga kunskapen i denna senare erfordrades ingen serskild undervisning. Då det just utgjorde en konstituerande egenskap hos densamma att vara dunkel och grumlig, blef det en naturlig konseqvens, att något speciellt menighetens undervisande deri ej skulle komma i fråga. För att folket likväl måtte erhålla den tygel, som för detsamma vore behöflig, var det väl af nöden, att det egde några vidskepliga föreställningar om det öfversinnligas makt; men för dessas bibringande ansågos de traditionella meddelelserna från man till man jemte bibehållandet af vissa religiösa ceremonier vara nog.

För *kristendomen* åter, hvars lösen just var predikandet om Gud och hans rike för hela verlden, måste allt gestalta sig helt annorlunda. "Och han, som satt på tronen", berättar Johannes, "sade: si, jag gör allting nytt." Hvad som för hedendomen varit en omöjlighet, blef för kristendomen en nödvändighet. Den kristna kyrkan behöfde just ett ord för att beteckna den allmänna religionsundervisning, hvilken hon fått sig af sin herre anförtrodd såsom ett testamente i skilsmessans stund. Ty så lydde det afskedsord, hvarmed Jesus Kristus skildes från den synliga umgängelsen med sina apostlar: "I skolen vara mina vittnen i Jerusalem och i hela Judeen och i Samarien och intill jordens ända." Då nu kyrkan, hvars instruktion, att jag så må säga, var med dessa ord gifven, fann före sig i språket och serskildt i sin gudaingifna urkund ett ord, som icke endast hade betydelsen af undervisning, utan tillika betecknade denna såsom allmännelig, tillegnade hon sig med begärlighet detta ord såsom teknisk term för den henne ålagda funktionen af en allomfattande undervisning.

Visserligen tillhör det således kristendomens väsen att göra för alla tillgängligt sitt innehåll, och detta i hela dess utsträckning. Men ehuru det inom den kristna religionen ej gifves, såsom inom de förkristna, liksom dubbla facer, af hvilka hon skulle hafva att framte den ena eller andra allt efter åskådarens olika beskaffenhet, så ligger det dock i sakens natur, att hon endast i sina elementer kan komma alla sina bekännare till del. Det är ej en annan religion, ja! icke ens en annan

form för religionen, som utgör föremålet för denna elementariska kristendomsundervisning. Det är alltid den ena, samma, hvar- och närhelst hon framträder, ehuru hon blott i sina allmännaste grunddrag kan blifva en gemensam tillhörighet för små och stora. På detta sätt kom ordet katechisation att, på samma gång det utgjorde beteckningen för en allmän undervisning, tillika beteckna en *elementär.*

Från denna betydelse var steget ej långt till den andra af de båda nyssnämnda närmare bestämningarne. Det visade sig nemligen snart och det i samma mån tydligare, som katechisationen mer uteslutande fattades såsom elementarundervisning, att det lämpligaste förfaringssättet vid densamma vore att göra den ej blott muntlig, utan tillika ömsesidigt muntlig d. v. s. att låta både lärare och lärjunge dervid ljuda eller tala. Det var väl äfven andra motiv, än det praktiska gagnet, som föranledde den katechetiska undervisningens anordnande i *skiftevist talande af lärare och lärjungar;* men då vi ännu ej kommit utöfver katechisationens rent generella bestämningar, inskränka vi oss till att här framhålla nyttan såsom grunden till ifrågavarande anordnings fixerande. Tvenne voro de hufvudsakligaste fördelar, som härigenom bereddes. Läraren erhöll dymedelst en utväg att utröna den olika kunskapsgrad och det olika kunskapsbehof, en hvar af hans lärjungar hade, på samma gång som hvarje serskild lärjunge derigenom sattes i tillfälle att för sig bringa till klarhet samt efter sin fattningsgåfva och individuella egendomlighet göra sig till godo de lärdomar, med hvilka läraren sökte vinna insteg i hans själ. Hvad fanns nemligen å ena sidan för ett säkrare medel att lära känna omfånget och djupet af den kunskap, hvarifrån i hvarje enskildt fall var att utgå, och de behof, som borde af undervisningen mötas och fyllas? Hvad å andra sidan för en kraftigare eggelse till eftertanke och mägtigare häfstång för egen personlig utveckling, än just denna undervisningsform? Den måste så småningom göra sig allherrskande vid en undervisning, som var afsedd för alla, ingen undantagen.

Sålunda hafva vi då erhållit såsom katechisationens allmännaste definition, att hon är *en under lärares och lärjungars skiftevisa talande fortgående, elementär kristendomsundervisning.* De båda förut nämnda bestämningarne "muntlig" och "allmän" behöfva vi nemligen icke här upptaga, enär de begge sist anförda visat sig blott utgöra utvidgningar af de förra och dessa således kunna sägas vara i dem innefattade.

Vilja vi nu från denna utgångspunkt fortskrida vidare, för att framkomma till en bestämdare definition, så fästa vi uppmärksamheten derpå, att det med nödvändighet ligger i undervisningens begrepp, såväl att der finnes *någon, som gifver,* och *någon, som mottager* under-

visningen, som ock att den har en viss *utgångspunkt* och ett visst *mål*. Genom att, om ock i största allmänhet, göra oss reda för dessa fyra hufvudpunkter, hoppas vi af det ämne, vi här till behandling företagit, vinna en tillräckligt fullständig definition, dervid dock bemärkande, att en någorlunda uttömmande fattning deraf först står att ernå genom en utveckling af det material, hvilket utgör den ifrågavarande verksamhetens *innehåll*, och ett närmare bestämmande af den *form*, hvari densamma realiserar sig.

Företaga vi då till besvarande den främst ställda frågan, nemligen om hvem som är den katechetiska undervisningens *subjekt*, så gifver sig svaret härpå i det epitet, vi redan i titeln tillagt katechisationen, då vi benämnt den kyrklig: *kyrkan* är dess subjekt. Hvad är då kyrkan? Söka vi lösningen af detta så omtvistade spörsmål direkt i den heliga skrift, så läsa vi Eph. 1: 23, att kyrkan "är Kristi lekamen, hans fullhet, som allt i allom uppfyller." Härmed öfverensstämmer ock på det närmaste hvad våra bekännelseskrifter i detta ämne förklara. "Då man definierar kyrkan", säger Apologien, "måste man definiera den så, att hon är *Kristi* lefvande lekamen." Är kyrkan sålunda *lefvande*, och det kan ju ej annorlunda vara, då hon är hans lekamen, som lefver från evighet till evighet, ja! som sjelf är lifvet, så måste hon ock vara verksam, ty lif är verksamhet. Men af hennes beskaffenhet att vara en lefvande *lekamen* eller organism följer vidare, att denna hennes verksamhet går ut på sjelfuppehållelse och sjelfutveckling, ty detta utgör den bestämmande karakteren för allt organiskt lif. Reflektera vi närmare öfver, *hvarifrån* denna det organiska lifvets sjelfuppehållande och sjelfutvecklande verksamhet härflyter, så lärer oss erfarenheten, att i hvarje organism all verksamhet utgår från en hela organismen genomträngande och beherrskande enhet, hvilken just är dess lif, men att denna från lifsenheten utgående verksamhet förmedlas hufvudsakligen genom de organismens delar, hvilka sjelfva på ett fullkomligare sätt ingått i lefvande gemenskap med densamma. Öfverflytta vi nu på den kyrkliga organismen detta erfarenhetsrön, så bör subjektet för dess verksamhet vara i första hand han, som af aposteleln kallas hufvudet för församlingskroppen (Kol. 1: 18) och sjelf säger sig vara den kyrkans lifsgrund, från hvilken samtliga dess medlemmar, såsom grenarne från vinträdet, hemta all sin sanna verksamhetskraft (Joh. 15: 1, ff.), den hela kyrkoorganismen sammanhållande, genomträngande och beherrskande enhet, genom hvilken allena denna är, hvad den är, och fortgår till en allt högre fullkomning (Joh. 17: 21—26). Är sålunda Kristus all den kyrkliga och följaktligen ock den katechetiska verksamhetens egentliga och i högsta mening enda subjekt,

så utförer han dock denna sin verksamhet genom vissa organer, företrädesvis de trenne institutioner, hvilka representera *den större mognaden* inom kyrkoorganismen: familjen, skolan och prestembetet. Dessa äro, att jag så må säga, deras efterträdare, åt hvilka herren Jesus i afskedets timma gaf den betydelsedigra befallningen: *Går ut och görer lärjungar* — härtill fogande det herrliga löftet: *si, jag är när eder alla dagar intill verldens ända.* Närmast gälla väl dessa ord endast predikoembetet; men i viss mening torde äfven familjen och skolan kunna häri innefattas, för så vidt nemligen som fråga är icke om dessa bådas uppgift öfverhufvud, utan om deras ställning serskildt såsom lemmar i Kristi lekamen, kyrkan. Till familjen äro såväl föräldra- som husbonde-ståndet att räkna, och under föräldraståndet höra här äfven faddrarne såsom föräldrarnes biträden och, vid deras frånfälle, ställföreträdare. Genom dessa alla utöfvar kyrkans herre och hufvud en mer allmänt grundläggande katechetisk verksamhet. Skolans kall är att utföra ett mer speciellt förståndsodlande, men ändock ännu blott förberedande, katechisationsarbete. Det vigda läroembetet åter har till sin uppgift att å sin herres vägnar och i hans kraft bringa det inom familjen grundlagda och af skolan i ett serskildt afseende närmare förberedda verket till en allt högre och högre fullkomning; hvarjemte är att märka, det detta embete, såsom kyrkans högsta målsman, i förhållande till de båda andra städse har att i ifrågavarande hänseende utöfva en ledande och kontrollerande öfveruppsigt. Alltså gälla vår frälsares ord: "Hvilken eder hörer, han hörer mig" (Luk. 10: 16) samtliga dessa trenne, ehuru hvardera i något olika mening.

Efter att sålunda hafva kortligen besvarat frågan om den kyrkliga katechisationens subjekt, öfvergå vi nu till den närmaste, som angår dess *objekt.* Vid lösningen af detta spörsmål utgå vi åter från den nyss gifna bestämningen af kyrkans väsende såsom en verklig organism. Eftertänka vi nu, huru det förhåller sig inom de för vår sinnliga erfarenhet tillgängliga organismer och *hvarpå* dessas lifsverksamhet rigtar sig, så är det ju dels på vissa utom organismen befintliga väsenden, hvilka han antingen för sitt bestånd i sig upptager eller åtminstone för befordrande af sin egen lifsutveckling på visst sätt bearbetar, dels på de inom densamma varande serskilda delar, för att bringa dessa till en allt fullkomligare assimilering och sammansmältning med organismen sjelf. Det är nu egentligen endast den sistnämnda organiska lifsyttringen, vi kunna, genom tillämpande på den kyrkliga organismen, i förevarande fall göra oss till godo, enär det är en alldeles specifik, från den katechetiska åtskild, kyrklig funktion, som af den förstnämnda motsvaras, nemligen *missionsverksamheten.* "Egentligen" sade jag; ty för

så vidt som organismens arbete på de utom densamma befintliga varelser går ända derhän, att liksom på förhand göra undan något af det, som annars tillkomme organismen att på dem utföra, efter det de blifvit inom densamma upptagna, så kan ej heller detta vara för vårt syfte utan tillämplighet. Den kyrkliga katechisationens objekt är således i egentlig mening endast *kyrkan* sjelf. Är katechisationen, enligt hvad förut blifvit sagdt, en allmän undervisning, så är visserligen i vidsträckt mening alla kyrkans medlemmar föremål för densamma såsom det ock i den anförda befallningen heter: görer *all folk* till lärjungar. Men är hon, såsom likaledes förut blifvit nämndt, tillika elementär, så följer deraf, att i inskränktare mening katechisationens objekt utgöres allenast af de bland kyrkans medlemmar, hvilka äro i behof af serskild undervisning i kristendomens elementer d. ä. *de mindre mognade*, hvilka ännu ej hunnit till en fullständigare lifsgemenskap med kyrkoorganismen i dess helhet. Detta är isynnerhet förhållandet med dem, hvilka af sjelfva sin ålder hindrats från att hinna en fullare kristlig mogenhet, men kan ock ega rum med äldre kristna, och äfven dessa äro då den kyrkliga katechisationens föremål i inskränkt bemärkelse. Bortse vi nu från den ofvan gjorda iakttagelsen, att kyrkan kan anticipationsvis äfven på dem, hvilka ännu ej rätteligen tillhöra henne, utöfva en katechetisk verksamhet, så finna vi denna kyrkliga verksamhets objekt, inskränkt fattadt, vara dels de kristna barnen, hvilka på grund af den menskliga utvecklingens egen natur ännu ej kunnat blifva med kyrkan fullt införlifvade, dels de i naturligt hänseende fullmyndiga, men i religiöst omyndiga, kristna, hvilka till kyrkan intaga en med barnens i afseende på kristlig mognad likartad ställning. Den begränsning af katechisationens objekt till barnen allenast, hvilken man vanligen inom katechetikerna finner, eger icke tillräcklig grund hvarken i hennes idé eller i hennes historia.

Men det var ej blott katechisationens subjekt och objekt, hvarefter vi sporde: för att komma till en rätt fattning af hennes begrepp fordras ock en utredning af hennes utgångspunkt och mål.

Kyrkan, sade vi med Paulus, är Kristi kropp; och på frågan, hvarigenom menniskan blifver en lem i denna, svarar samme apostel (1 Kor. 12: 13): "Uti en Ande äro vi alle döpte till en lekamen." Den kyrkliga katechisationens närmaste *utgångspunkt* förklara vi således vara *dopet;* och detta är förhållandet, äfven der katechisationen, såsom inom den äldsta kyrkan, i tiden föregår dopakten — ty, så snart sjelfva missionsarbetet genom uppväckande af längtan efter delaktighet i kristendomens nådesförmåner hunnit *sitt* egendomliga mål, blifver dopsakramentet med nödvändighet, vare sig realiter eller blott idealiter,

alltid den hela undervisningen bärande grunden. Har blott menniskans hjerta en gång trädt i en viss förbindelse med kristendomen, antingen denna förbindelse genom hennes födelse inom den kristna kyrkan och på grund deraf i barndomen försiggångna dop eller genom missionspredikan tagit sin början, blifver det städse från dopbefallningen och doplöftet, som kristendomsundervisningen hemtar sin kraft och merg. Katechisationens *närmaste* utgångspunkt tillade vi dock: har då katechisationen någon annan, om ock *fjermare?* Ja! ehuru vi snarare skulle vilja kalla denna sistnämnda en *anknytningspunkt* för kyrkans katechetiska verksamhet. Anknyta sig måste nemligen denna funktion, lika väl som den missionariska, till det medfödda *religiösa anlaget.* Å ena sidan är det nemligen visst och sannt, att menniskan intet kan taga, utan det varder henne gifvet af himmelen, och att så till vida dopet är katechisationens enda utgångspunkt och det med dopet i sammanhang stående gudomliga ordet den enda källa, hvarur katechisationen har att hemta det vatten, som kan lif gifva; men å andra sidan måste det hos hvarje menniska finnas en viss naturlig mottaglighet för den katechetiska undervisningen, en jord, som kan indricka det på henne kommande himmelska regnet, för att hon skall deraf få någon välsignelse. Låtom oss då vid vår behandling af ifrågavarande moment eller katechisationens utgångspunkt gå så till väga, att vi till en början tillse, hvad som före dopet finnes hos menniskan såsom rent naturligt religiöst anlag, samt derefter taga i skärskådande, hvaruti det nya består, som genom detsamma åt henne gifves.

"Herren Gud skapade menniskan sig till ett beläte, till Guds beläte skapade han henne", jublar författaren till den äldsta af alla böcker på jorden (1 Mos. 1: 27). Och i sanning en anledning till jubel, om annars någon sådan i hela verlden gifves! Ty fastän menniskan afvek från Gud och förlorade sin medskapade herrlighet, så står dock hennes *väsen* äfven efter fallet oförändradt qvar. Visserligen är genom syndafallet hennes känsla orenad, hennes förstånd förmörkadt, hennes vilja ohelgad; men hon är dock fortfarande denna till Gud skapade varelse, som endast i honom kan finna ro. Menniskorna äro, såsom apostelen Paulus säger, äfven i sitt fallna tillstånd Guds slägte; ty det är i honom, vi lefva, röras och hafva vår varelse. De former, hvilka Gud i skapelsen åt menniskans tankeförmåga gifvit, äro ännu i dag desamma. De idéer, hvilka Gud ursprungligen i menniskosjälen nedlagt, hafva ej kunnat af några skiften utplånas eller till sitt väsentliga innehåll förvandlas. Den lag, Gud sjelf i menniskans samvete inskrifvit och som är tvillingbror med hennes egen tillvaro, har ingen tid och inga vexlingar förmått i dess innersta rot rubba. Eller låter det väl tänka sig, att den religiösa

sanningen någonsin skulle framträda i andra tankeformer, än de, hvilka äro i det menskliga förnuftet inskapade; att hon skulle åt menniskoanden erbjuda och uppfordra honom att tillegna sig några idéer, hvilka motsade och upphäfde de ursprungliga; att de sedliga kraf, hvilka hon ställde på menniskan, skulle för lögn straffa Guds egen röst i samvetet? Man kan icke, utan att bringa Gud i motsägelse mot sig sjelf, föreställa sig, det den lagmessighet, hvilken Gud åt hela skapelsen gifvit såsom en afspegling af hans eget oföränderliga väsen, skulle genom en hans senare uppenbarelse tillintetgöras, för att efterträdas af något, till hvars uppfattande menniskan vore fullkomligt oförmögen, för hvars mottagande hon rent af saknade organ.

Men huru hafva vi då att tänka oss detta ursprungliga religiösa anlag i sitt förhållande till det nya, som genom det kristliga dopet tillkommer? Huru åt kristendomen vindicera dess *öfvernaturliga* karakter gent emot den *menskliga naturen?* Vi svara: det nya lif, som kristendomen skänker, förhåller sig till det naturliga religiösa anlaget ungefär på samma sätt, som de högre arterna af lif inom den yttre naturen till de lägre gestaltningarne af samma lif. Likasom de lagar, hvilka förefinnas inom växterna, återfinnas oförändrade inom djurens högre verld, och växtlifvet, om ock modifieradt, bildar liksom bottnen för det djuriska; likaså ingjuter sig det nya lif, kristendomen vill meddela, i de former, hvilka tillhöra det ursprungliga gudsmedvetandet, och ansluter sig till detta såsom sitt underlag. Men derföre att det vegetativa lifvet antyder det animaliska, är det förra ännu ej det senare, ja! kan ju ej ens genom sin egen inneboende kraft dertill öfvergå; sammalunda innehåller den medfödda gudsidéen liksom en aning om de kristliga idéerna, utan att dock någonsin kunna ur sig sjelf utveckla dessa. Såsom inom sinnlighetens sfer lifvets lägre grader framträda äfven inom de högre lifsgraderna, fastän med en viss tillökning och ombildning; så har äfven den pånyttfödde qvar sitt medfödda gudsmedvetande, ehuru förhöjdt och omdanadt. I tvenne afseenden bevisar sig alltså det genom pånyttfödelsen hos menniskan till stånd kommande nya lifvet såsom ett i förhållande till menniskans naturliga religiösa utrustning verkligen nytt. För det första inträder nemligen genom nya födelsen en *förhöjning* i det medfödda gudsmedvetandet. Hos menniskan nedlägges, i och med det hon pånyttfödes, ett nytt lifsämne eller lifspotens, hvilken tillförene hos henne icke fanns. Men för det andra måste äfven en *omdaning* af den rigtning i gudsmedvetandet, som allt efter syndafallet tillhör men-

niskonaturen, genom nya födelsen försiggå. Den förhöjning af det naturligt religiösa medvetandet sjelft, hvilken i och med pånyttfödelsen inträder, kan ej annat än äfven utöfva inflytande på den förutvarande rigtningen hos detsamma, då denna står i strid med det, hvaraf den nya lifspotensen är potens. Onekligen har nemligen skapelsen i hela dess totalitet blifvit genom syndafallet förändrad, ja! förderfvad: derom vittna både Guds ord och vår egen erfarenhet. Menniskan har genom synden blifvit vänd icke blott från Gud, utan rent af mot honom. Kristendomen kan derföre ej tänkas hafva till uppgift endast en stegring af menniskoandens naturliga krafter eller en partiell förändring af den fallna menniskans tanke- och vilje-rigtning. Nej! derutinnan är såväl skriftens som den troendes vittnesbörd ojäfaktigt, att här är fråga om intet mindre, än en ny födelse. Denna kan väl ock i viss mening kallas en ny skapelse, för så vidt som en helt ny själsrigtning, hvilken aldrig kunde blifva en den menskliga naturens egen produkt, derigenom kommer till verklighet. Men icke är detta dock en skapelseakt i samma betydelse, som den första, ursprungliga. Ty det är ej en *skapelse af intet*, hvarom här är tal, utan en *omskapelse* af något redan förhandenvarande. Lika litet således som kristendomen kan anses upphäfva eller tillintetgöra något af det, hvilket af skaparen sjelf blifvit såsom orubblig lag och väsen hos menniskan en gång för alla nedlagdt, lika litet kan det nya, som kristendomen åsyftar att hos menniskan verka, betraktas annorlunda, än såsom en väsendtlig tillökning af det ursprungliga gudsmedvetandets potens och en total omändring af den rigtning, detta genom syndafallet erhållit. Det är den onatur och laglöshet, som genom synden inkommit i verlden, icke naturen sjelf och dess lagar, kristendomen syftar till att upphäfva; och det, hon förer med sig, är helsa och lif der, hvarest tillförene var krankhet och död, men icke tillvarelsen eller den personliga lifsgrunden sjelf.

Sedan vi nu sålunda sökt utreda sjelfva *beskaffenheten* af det medfödda religiösa anlag, som utgör den kyrkliga katechisationens yttersta, naturliga anknytningspunkt hos menniskan, vilja vi äfven tillse, hvilka de närmaste och betydelsefullaste *yttringarne* af denna allmänt religiösa naturbegåfning äro och till hvilka följaktligen katechisationen företrädesvis har att ansluta sig. Dessa yttringar, för så vidt de nu skola vara yttringar af det hos menniskan medskapade religionsanlaget, måste naturligtvis te sig i de lifsformer, hvilka äro i sjelfva skapelsen hos den menskliga personligheten inplantade, nemligen känslans, förståndets och viljans. Inom dessa

alla framträder det ock verkligen. Den aldra närmaste af dessa yttringar är den *känsla* af ängslande oro, hvilken menniskoanden i sitt naturliga tillstånd röjer öfverallt, der han vaknat till ett i någon mån medvetet lif. Denna känsla, hvilken till en början är alldeles obestämd, öfvergår så småningom i en viss fruktan, förenad med ett oklart behof af att hafva någon starkare att hylla och trygga sig till. Det är ett faktum, hvilket bestyrkes såväl af den erfarenhet, vi utaf barndomen ega, som af allt, hvad religionshistoria heter, denna känsla af beroende i sin dubbla gestaltning af resignation och elevation. Till denna känsla sluter sig med nödvändighet *aningen* om ett väsen, som står öfver menniskan, som är hennes herre och derföre förmår såväl pålägga henne ondt, som att skydda henne för allt sådant. Der den serskilda uppenbarelsen härvid icke träder henne till mötes med upplysning om, hvem denne mägtige är, om hvilken hon i sitt inre erfar en dunkel aning, famlar hon visserligen i mörker: hon spanar och forskar hit och dit i sin yttre och inre verld och, allt efter som egen naturlig begåfning, omgifvande naturföremål och kring henne herrskande traditioner gifva vid handen, utväljer hon åt sig en bättre eller sämre afgud. Vare sig hon vid detta sitt sökande stannar vid en handgriplig fetisch, ett för de yttre sinnena oåtkomligt, fantastiskt andeväsen, totaliteten af alla de i verlden förefintliga ting, den i verldsalltet sig uppenbarande urkraften eller det högsta af alla skapelser, menniskosjälen: alltid är det detta oföränderliga kraf att fästa sin tanke vid något mer eller mindre absolut, som härigenom gifver sig tillkänna. Ja! hvad annat är det väl, som ådagalägges genom barnets d. v. s. den till följd af bristande utveckling för gudsbegreppet ännu otillgängliga menniskans successiva förgudande af det ena slaget efter det andra af öfver henne stående skapade varelser, om icke just detta ena samma menskliga behof? Till den förut omtalade allmänna religionskänslan kommer jemte den nu antydda teoretiska yttringen af det naturliga religiösa anlaget inom menniskan äfven en praktisk yttring deraf, nemligen det omedelbara *begäret* att på ett eller annat sätt undanrödja de anledningar, som kunna förefinnas till hennes ofvannämnda fruktan, och att finna något medel att komma i förbindelse med och få på sin sida denne starke, som allena förmår ingifva henne trygghet. Detta begär är det, hvilket såväl framkallar all hednisk kult, som det drifver barnet att vid hvarje kritiskt ögonblick smyga sig så tätt intill moderns sida.

Genom *dopet* blifva vi lemmar i Kristi sanna lekamen, som är hans kyrka eller, för att tala med den Apostoliska tron och Augs-

burgiska bekännelsen, de heligas samfund. Detta sakrament är af vår frälsare sjelf instiftadt till det medel, hvarigenom en menniska inkorporeras i honom eller upptages i de heligas samfund. "Går ut", så lyder i sin helhet hans förut delvis anförda befallning, "och görer all folk till lärjungar *genom att döpa dem till Fadrens, Sonens och den helige Andes namn.*" Beskaffenheten af detta dop till den treenige Guden och de af denna heliga akt omedelbart följande verkningar skildra de apostoliska skrifterna på det mest otvetydiga sätt. Lukas berättar i Apostlagerningarne, hurusom på kyrkans födelsedag, då Petrus i samtlige apostlarnes namn upphäft sin röst och talat till de män af allehanda folk, hvilka vid pingstundret kommit tillsammans, desse fingo ett stygn i hjertat och sade till Petrus och de andre apostlarne: I män och bröder, hvad skole vi göra? hvarpå Petrus svarade och sade till dem: *görer sinnesändring, och hvar och en af eder låte sig döpa i Jesu Kristi namn till syndernas förlåtelse; och I skolen undfå den helige Andes gåfva.* Här hafva vi nu för oss kortligen framställdt, först hvad dopet till den treenige Guden innebär, vidare den verkan, dopet åstadkommer, i såväl objektivt som subjektivt hänseende, samt slutligen den förutsättning, hvaraf denna verkan är med nödvändighet betingad.

Hvad det *innebär* att döpas till Fadrens, Sonens och den helige Andes namn är, efter vårt förmenande, på nu anförda skriftställe sagdt derigenom, att i detta den ursprungliga dopbefallningens ofvannämnda ord blifvit utbytta mot uttrycket att *låta sig döpa i Jesu Kristi namn.* Då i de förstnämnda orden säges, att menniskan medelst dopet blifver en den treenige Gudens tillhörighet, så förklaras här, att hon blifver det i kraft af den förbindelse, hvari hon uti dopet träder till Jesus Kristus. Arten af denna förbindelse utvecklar skriften sjelf närmare, då det (Rom. 6: 3 & 4) heter, att "vi, så månge som döpte äro till Kristus Jesus, äro döpte till hans död" och "begrafne med honom genom dopet till döden, att, såsom Kristus är uppväckt genom Fadrens herrlighet, vi ock skola vandra i ett nytt lefverne"; och ytterligare (Kol. 2: 12), att vi äro "begrafne med honom uti dopet, i hvilket vi ock med uppståndne äro." I och förmedelst dopet kommer menniskan genom Guds allsmägtiga verkan i en sådan gemenskap med Kristus, att "det är", för att tala med Bengel, "likasom om den döpte dog, begrofves och uppstode i Kristi ställe: i och med den heliga akten varder den döpte sjelf inför Gud den döde och uppståndne." "Denna död och denna uppståndelse kalla vi ett nytt kreatur, en ny födelse och en andelig födelse, som man icke förblommeradt skall förstå om döden ifrån

synden och lifvet i nåden, såsom många pläga göra, utan om den verkliga döden och verkliga uppståndelsen": så lyda Luthers ord i hans skrift om kyrkans babyloniska fångenskap. Såsom hvetekornet först måste förmultna i jorden, för att kunna uppspira till ett rikt och skönt ax, så måste ock menniskan genom dopet dö synden, för att kunna uppstå till ett högre lif; men såsom det i jorden nedlagda kornet dock städse utgör det substrat, hvari det nya lifsinnehållet inträder och hvartill det ansluter sig, så är det äfven densamme, hvilken nedsteg att dö i dopets flod, som uppstår derur att åter lefva, ehuru med förändrad lifsrigtning och förhöjd lifspotens. Der eger ett af- och på-klädande i dopet rum, i det att köttets syndakropp afklädes (Kol. 2: 11) och Kristus iklädes (Gal. 3: 27); men är än den drägt, hvarom här talas, af oändligt mycket högre betydelse, än hvarje kroppslig klädnad, och naturligtvis af rent personlig art, så är det dock alltid något väsendtligt, som i bilden förutsättes såsom detsamma oföränderliga underlaget, hvilket båda de ofvannämnda drägterna tjena att bekläda.

Öfvergå vi nu till betraktande af dopets *verkan* och dervid se saken först från dess *objektiva* sida eller med afseende på det inflytande, dopet har på Guds ställning till menniskan; så förutskicka vi den anmärkningen, att, då oföränderlighet är en egenskap, förutan hvilken Gud ej kan tänkas vara den han är, hvarje ordande om ett inflytande på honom måste vara mer eller mindre inadeqvat, men att för oss, hvilka vid allt vårt tänkande och talande äro ovilkorligen begränsade af tidlighetens skrankor, detta föreställnings- och framställnings-sätt är icke endast en rättighet, utan rent af en nödvändighet, derest vi vilja komma utöfver blott och bart abstrakta bestämningar hos honom. Den helige, säga vi således med skriften sjelf, vredgas öfver synden och kan ej annat än med misshag se ner på den af syndig säd födda menniskan, så länge hon är i sitt naturliga tillstånd. Men då Gud är icke allenast den helige, utan äfven den oändligt kärleksfulle, har han inrättat dopsakramentet, hvarigenom menniskan upphör att liksom stå allena och kommer i lifsgemenskap med honom, till hvars namn hon döpes. Gud betraktar den till hans namn döpte icke vidare efter måttstocken af hvad denne före dopet i och för sig var, utan efter hvad han genom sin medelst dopet åstadkomna förening med Kristus blifvit. Emedan Kristus är Guds Son, så äro de, hvilka genom dopet kommit i lefvande förbindelse med honom, äfven Guds söner; och detta barnaskap hos Gud utgör endast den positiva beteckningen för det, som negativt uttryckes med *syndernas förlåtelse:*

hvadan vi med fullt skäl kunna anse dopets objektiva verkan i dessa tu ord innefattad.

Vändom oss nu till öfvervägande af dopets *subjektiva* sida eller dess verkningar på den döpte. Vi äro här, såsom öfverallt der fråga är om de heliga sakramenten, inskränkta till att med ödmjuk tacksamhet lyssna till de herrliga löften, Guds ord vid dem fästat, utan att drista oss förneka, hvad vi, icke ens med vårt förnufts öga, mägta se. Ja! till och med trons blick förblifver skymd, då det gäller att skåda in i dessa Guds fördoldaste hemligheter. Icke förr än deruppe skall förlåten remna och allt dunkel i dessa frågor öfvergå till klarhet. Ty här förstå vi alltid endels och profetera endels; och först då det kommer, som fullkomligt är, så försvinner det, som endels är. — Syndernas förlåtelse, sade oss det skriftställe, vi lagt till grund för vår dopbetraktelse, vara den objektiva frukt, döpelsen bringar. Men der syndernas förlåtelse är, der är ock lif och salighet. Derföre tillägger äfven Petrus på det ofvan citerade stället: och I skolen undfå den helige Andes gåfva d. v. s. I skolen såsom gåfva undfå den *helige Ande*. I dessa ord ligger nu den fullaste och rikaste beteckning för dopets subjektiva frukt. Häri innefattas nemligen såväl dess negativa verkan, hvilken består i hjertats beständkning från ett ondt samvete (Ebr. 10: 22), som ock den positiva verkningen, att den döpte kan hafva ett godt samvete till Gud (1 Petr. 3: 21). Men den helige Andes gåfva är delaktighet icke blott i Kristi död, hvarigenom denna återställelse af den genom syndafallet störda harmonien mellan Gud och menniskan sker, utan tillika i hans uppståndelse och dymedelst en fond af nya andeliga krafter till helgelse och salighet. Det är detta, som i skriften kallas "den helige Andes förnyelse", hvilken i nya födelsens bad rikeligen öfver oss utgjutes, på det vi, rättfärdiggjorda af hans nåd, skola arfvingar blifva till evinnerligt lif efter hoppet (Tit. 3: 5—7). Att utstaka och i detalj bestämma måttet af denna dopets andliga välsignelse, det hörer oss ej till; men så mycket kunna vi visserligen med Luther säga, att allt, hvad vi i detta lifvet hafva och som tjenar till att döda köttet och göra anden lefvande, hörer till dopet. Dopsakramentets verkningar äro väl närmast af andlig art; men emedan menniskan utgör en reell enhet af själ och kropp och vi tro äfven en köttets uppståndelse, så kunna dopets verkningar icke vara blott af andlig beskaffenhet, utan syfta tillika till en lekamens omskapning och grundlägga alltså en hela den menskliga andligt-kroppsliga personlighetens beredelse för det eviga lifvet, såsom Luther i sin stora kateches så

förträffligt sammanfattar dopets verkan i följande ord: "Ty derföre ske begge dessa ting i döpelsen, att kroppen begjutes, hvilken icke kan fatta mera, än vattnet, och ordet dervid uttalas, på det själen ock må kunna fatta det. Emedan nu både vatten och ord äro en döpelse, så måste ock både kropp och själ varda saliga och evinnerligen lefva: själen genom ordet, hvaruppå hon tror; men kroppen, emedan han är förenad med själen och äfven emottager döpelsen, på det sätt han kan emottaga densamma. Fördenskull hafva vi för kropp och själ ingen större klenod; ty genom döpelsen varda vi alldeles helige och salige, hvilket eljest intet lefverne, intet verk på jorden kan åstadkomma."

Men för att kunna genom dopet blifva delaktig af de nu nämnda stora nådesförmånerna, fordras dock något äfven å menniskans sida. Det är ej obetingadt, som gåfvan tillfaller henne: för densamma *förutsättes*, såsom något, om ock ej med nödvändighet i tiden, åtminstone städse i begreppet föregående, hvad aposteln i den anförda utsagan kallar *sinnesändring*. Detta uttryck är af temligen formell halt, då deri blott säges, att en ändring i menniskans sinne erfordras, men ej hvartill denna ändring syftar och hvaruti den består. Så mycket är dock redan genom det här begagnade ordet klart, att fråga är om ett visst sedligt handlande hos menniskan sjelf. Innehållet åter af detta handlande framgår ur en mängd bibelställen (Marc. 16: 16; Kol. 2: 12; m. fl.): det är *tron*. Att detta vilkor bör af den, som först vid mognare ålder framgår till dopet, uppfyllas och huru det sker, ligger för öppen dag: hos den till sjelfständigt tänkande och viljande utvecklade menniskan måste naturligtvis en sjelfständig tankens och viljans rigtning till Gud vara med vid dopsakramentet, om detta skall kunna bringa henne den i detsamma inneboende välsignelse. Men att dopet ej är egentligen afsedt för de fullvuxna, utan för barnen, för hvilka ej någon annan möjlighet gifves att inträda i lefvande gemenskap med Jesus Kristus, framgår icke blott af det faktiska förhållande, som inom den af Guds Ande ledda kyrkan normalt existerar, utan ock af det, som i den heliga skrift läres om dopet, såsom utgörande det medel, genom hvilket en substantiell och hela den menskliga personligheten omfattande förbindelse mellan återlösaren och den återlösta grundlägges. Att barnen äro i behof af denna förbindelse, såväl som att tillgång till en sådan ej kan vara dem förmenad, om hvilka vår frälsare uttryckligen förklarat, att himmelriket hörer dem till, torde ej bestridas. Men huru, frågar sig med undran det naturliga förståndet, kan ett barn hafva tro, huru kan

2

man tala om ett sedligt handlande hos den, som ännu ej vaknat till sjelfmedvetande och sjelfbestämning? Svaret ligger i en utredning af, hvad som förstås med tro. Förstås härmed en sedlig aktivitet eller ett produktivt handlande, är saken omöjlig, enär sedlig aktivitet och sjelfbestämning äro identiska begrepp och följaktligen det enas förhandenvaro utan det andra motsägande och otänkbar. Förstås deremot med tro blott och bart en sedlig passivitet eller ett receptivt handlande, så bortfaller orimligheten helt och hållet. Det blir då ej synnerligen mycket svårare att tänka sig, huru det nyfödda barnet förmår mottaga den helige Andes gåfva eller det nya lifvet i Gud, än huru det ännu ofödda fostret i moderlifvet kan vara tillgängligt för det naturliga lifvet. Likasom Gud redan från första början utrustat embryot med en dylik kapacitet af naturligt menskligt lif; så ligger det ock i sjelfva den till Guds likhet skapade menniskans natur att kunna öppna sig för det högre andliga lifvets skänk. Visserligen är menniskonaturen — såsom ock af det i anförda skriftställe förekommande ordet "sinnesändring" framgår — nu mera icke i sitt ursprungliga tillstånd: allt som är födt af kött är förderfvadt och behäftadt med fiendtlighet mot Gud. Men har Paulus (1 Kor. 7: 14) kallat de kristnas barn heliga, till skilnad från de utom kristenheten födda såsom oheliga, så må man väl hafva skäl att tro, det sjelfva den genom föräldrarne förmedlade naturliga förbindelsen med den kristna kyrkan hos det i dennas sköte födda barnet i viss mån undanrödjt det hinder för Guds gåfvas anammande, hvilket annars skulle ligga i den efter syndafallet inom menskligheten i arf gående gensträfvigheten mot Gud. Och hvarföre skulle det vara så svårt att tänka sig en sådan inflytelse af föräldrarne på barnet? Ärfvas icke anlag i alla rigtningar: hvarföre skulle just en sådan predisposition, som den, hvarom vi här tala, vara otänkbar? Men om nu verkligen, såsom vi funnit i Guds ord antydt, den ärftliga motspänstigheten icke hos det inom kyrkan födda barnet finnes åtminstone i samma grad, som hos den utom alla kristendomens inflytelser stående, hvarföre skulle ej den Guds verkan, genom hvilken tron (Kol. 2: 12) säges komma till lif, vara mägtig nog att i och med dopet bringa det sålunda hos det kristna barnet redan befintliga trosanlaget till en verklig trosbestämdhet; om man blott icke härvid obetingadt fäster begreppet af en sådan tro, som hos den fullt utvecklade menniskan kan och bör förefinnas, utan tillbörligt afser subjektets naturliga utvecklingsgrad och medgifver, att med samma skäl, som barnet af en hvar erkännes hafva ett verkligt menskligt lif, fastän det ej sjelft vet derom, det genom barndopet till stånd komna andliga lifvets

verklighet ej må förnekas derför, att den döpte är omedveten om detsammas förhandenvaro. Icke kan väl medvetslösheten hos barnet utgöra något hinder? "Herren", säger skriften, "gifver de sina, medan de sofva"; och så år det visserligen med alla hans andeliga gåfvor: vi veta ej af, då de gifvas oss, om vi än af de efterföljande verkningarne kunna sluta tillbaka, att de en gång måste kommit oss till del. Den barnsliga medvetslösheten torde alltså snarare vara ett skäl för, än ett skäl mot antagandet af en för anammande af den helige Andes gåfva passande sinnesstämning hos barnet. Ja! Jesus förklarar sjelf, att det, för att komma i åtnjutande af de himmelska nådesförmånerna, just erfordras att omvändas till en rätt barnslig enfald. Tron är aldrig en produkt af mensklig känsla, förstånd eller vilja; utan tvärtom är det allenast genom den andliga fattigdomen i alla de menskliga förmögenheterna, som dessa blifva en tjenlig jordmån för det ädla frö, som uti sig bär himmelens salighet — genom detta armod i anden, hvilket hos den fullvuxne endast genom ordets förmedling möjligt att åvägabringa, hos det ännu medvetslösa barnet i viss mån rent omedelbart är förhanden. Det är således icke förgäfves, som till det för vår dopbetraktelse till grund lagda skriftcitatet omedelbart tillfogas: "Eder är löftet gifvet och edra *barn*."

Hvad som förmedelst dopet kommer menniskan till del, hafva vi sett; låtom oss nu, för att rätt få sigte på katechisationens förhållande till dopsakramentet såsom hennes egentliga basis, taga i betraktande den *brist*, hvilken ännu efter detsamma gemenligen förefinnes och tränger till fyllnad. Ett *frö* till salighet kallade vi den Andens gåfva, hvaraf menniskan genom dopet delaktiggöres; och i denna bestämning ligger uttryckt på det mest åskådliga sätt denna gåfvas karakter. Likasom fröet sannfärdeligen i sig innehåller hela den växt, hvars frö det är, likaså mottager menniskan i dopet, efter Guds ords löfte, verkligen den helige Ande. Men likasom fröet fordrar tid och vård, för att i dess fullhet utveckla sitt innehåll, så kan det i dopet förlänade nya lifvet, endast efterhand och genom användande af de dertill förordnade medel, för den döpte blifva en sjelfmedveten och sjelfbestämd besittning. Helt visst ha menniskans både känsla, förstånd och vilja blifvit genom dopet på ett bestämdt sätt afficierade. Det naturliga känslobehofvet af en starkare att trygga sig till har blifvit fyldt, derigenom att den allena starke i dopet trädt intill hennes sida, så att hon ej längre behöfver, såsom ett rö för vinden, drifvas hit och dit till stöd, hvilka ej äro synnerligen starkare, än hon sjelf. Den dunkla,

obestämda aning, hon af naturen egde om ett väsende, för hvilket hon måste böja sig i stoftet, men som tillika förmådde upplyfta henne i höjden, har nu fått fäste vid honom, som var, som är och som blifver. Det bäfvande hjertats sökande efter en, hvilken ville och kunde borttaga den förbannelse, som i samvetet brände, och återknyta det brustna föreningsbandet med Gud, har funnit honom, som "fört fängelset fånget och gifvit menniskorna gåfvor" (Eph. 4: 8). Så har den helige Ande medelst dopet i sanning tagit sin boning i menniskans hjerta och derigenom en ny lifspotens hos henne kommit till stånd. Men potens är ej detsamma, som fullt utvecklad realitet: och blott det förra, icke det senare är det, som genom dopet åstadkommits. På samma sätt som barnet, ehuru det i rent naturlig mening otvifvelaktigt redan genom födelsen är vordet en menniska, likväl först så småningom och under andras handledning kan utvecklas till reell humanitet; likaledes kan den döpte, fastän han genom nya födelsens bad för visso blifvit en kristen, delaktig af alla de nådesförmåner, hvilka Kristus genom sitt lif och sin död åt menniskorna förvärfvat, dock endast efterhand och genom en viss yttre förmedling i detta afseende växa och mogna till "en fullkommen man, den der är i Kristi fullbordiga ålders mått" (Eph. 4: 13). Lammen äro väl, äfven de, upptagna i den gode herdens hjord, men tarfva en serskild omvårdnad och tillsyn, för att ej tappas bort och ånyo fara ville; de behöfva, hvad Jesus för dem anordnade, då han främst af allt bjöd Petrus att bevisa sin kärlek till honom genom att *föda* hans lam (Joh. 21: 15).

Men hvarmed skola de då födas? Så säger densamme aposteln, åt hvilken herren Kristus gaf nyssnämnda uppdrag: "Åstunden, såsom nyfödda barn, *ordets* oförfalskade mjölk, på det I deraf mågen tillväxa till salighet, om I annars hafven smakat, att herren är god" (1 Petr. 2: 2 & 3); och Kristus tillägger sjelf till den uppmaning, han strax före himmelsfärden gaf sina apostlar att göra alla folk till hans lärjungar medelst döpande, följande ord: *"och lärer dem hålla allt, det jag hafver eder befallt."* Det är således icke dopet allena, som af vår frälsare framställes såsom det medel, hvarigenom lärjungaskapet kommer till stånd: döpandet och lärandet äro ställda vid hvarandras sida, såsom ömsesidigt fordrande hvarandra. Ingen kan i högsta och fullaste mening vara en Jesu lärjunge, utan att hafva blifvit af både dopets och ordets nådemedel delaktig. Lika oundgängligt som det är af nöden för den, hvilken nått naturlig förståndsmognad, att, om dopet skall blifva för honom välsignelsebringande, *före* detsamma komma i åtnjutande

af det lärande, hvarigenom allena den till medvetenhet utvecklade motspänstigheten mot Guds nåd kan brytas; lika nödvändigt är det ock för den, som i barndomen mottagit dopet och derigenom blifvit, på det sätt som då var för honom möjligt, i Kristus faktiskt inplantad, att *efter* detsamma vid mognare ålder komma till detta samma lärande, derest icke dopets välsignelser skola för honom uteblifva. Ty dopet och ordet äro ingalunda så beskaffade nådemedel, att en menniska genom det ena *eller* det andra kan ernå den fulla delaktigheten i nåden, utan *tillsammans* utgöra de det, hvarigenom en menniska helt blifver Guds barn – hvartill den heliga nattvarden sedan kommer såsom medlet att bevara och befordra det lif, hvilket genom dopet och ordet blifvit en fullständig verklighet. Dopet och ordet komplettera alltså hvarandra: den reella delaktighet i Guds nåd, som dopet innehåller men ej förmår åt den fullvuxne meddela, med mindre dennes till medvetenhet utbildade tanke och vilja förut blifvit af Guds ord berörda, denna samma nådesdelaktighet kan icke hos dem, åt hvilka den faktiskt blifvit af Gud medelst barndopet förlänad, utveckla sig till sjelfständig besittning, derest icke en efterföljande verksamhet af ordet, i mån af deras fortgående personliga utveckling, tillkommer. Ehuru dopet i och för sig eger fullständig objektiv giltighet, så är det dock så till vida ofullständigt, som vid en viss naturlig utvecklingsgrad ordets inverkan tillika erfordras, för att det, som i det förra innebäres, skall kunna hos subjektet komma till mognad: jemte döpelsen behöfva vi, för att till fullo blifva Jesu lärjungar, äfven att undervisas om det, Gud i sitt ord uppenbarat. *Guds uppenbarelse* är således det allmänna uttrycket för det näringsämne, hvarigenom det i dopet undfångna nya lifvet underhålles och utvecklas, och *undervisning* den allmänna beteckningen för det verkningssätt, genom hvilket denna uppehållelse och utveckling sker. Men innan vi öfvergå till den närmare framställningen af dessa båda begrepp, för så vidt de serskildt för den kyrkliga katechisationen ega betydelse, vilja vi söka vinna en bestämd fattning af det *mål*, hvartill kyrkans katechetiska verksamhet syftar — hvilket ock just utgjorde den fjerde och sista af de fyra hufvudmomenter, genom hvilkas utredning vi hoppades komma till en tillräckligt noggrann definition af vårt ämne.

Det *generella* målet för kyrkans verksamhet är väl detta: att göra all folk till Kristi lärjungar eller — för att tala i den bild, från hvilken vi, efter skriftens och våra symbolers föredöme, utgått vid bestämmandet af kyrkans väsende — till allt mer verkliga

lemmar i Kristi lekamen. Det allmänna målet är alltså intet annat, än utvecklingen af det, som till sitt frö redan i utgångspunkten innehölls. Detta står i fullaste öfverensstämmelse med förhållandet vid all organisk verksamhet, enär hvarje sådans allmänna mål är ett fullare lif inom organismen eller, noggrannare uttryckt, att bringa till allt större realitet den idé eller Guds tanke, i och genom hvilken organismen lefver. För att emellertid från detta generella mål med kyrkans verksamhet i dess hela omfattning leda oss öfver till det *speciella* målet för den del af hennes verksamhet, som vi benämna den katechetiska; vilja vi föra oss sinnes de serskilda syften, hvari den för vår erfarenhet tillgängliga organiska lifsverksamhetens allmänna syfte förgrenar sig.

Låtom oss då exempelvis påminna om de skilda syften, i hvilka det totala ändamålet för den enskilda menniskans lifsverksamhet sönderfaller. Vi observera dervid till en början, att man har att serskilja den menskligt individuella verksamhetens mål, allt efter som denna syftar till uppehållelse och utveckling af den *kroppsliga* eller *andliga* delen af hennes varelse. Så åsyftar äfven kyrkan med sin *legislativa* och *disciplinariska* verksamhet att bevara, ordna och utbilda den yttre sidan af kyrkoorganismen — i olikhet med de af hennes verksamheter, hvilka direkt gå ut på det inre kyrkliga lifvets bevarande och utbildning. Fästa vi nu vår uppmärksamhet uteslutande vid dessa *sistnämnda*, så bemärka vi vidare, att inom den andliga sferen det speciella målet för menniskans *teoretiska* och *praktiska* verksamhet är skiljaktigt, i det att menniskoanden vid den förra tenderar till ett högre sjelfmedvetande och vid den senare till en större sjelfständighet. På motsvarigt sätt fördelar sig kyrkoorganismens allmänna verksamhetsmål i ernående af å ena sidan större klarhet i det kristliga medvetandet och å den andra en högre grad af kristlig frihet. Då nu inom hvarje organism allt ingår i och bestämmes af allt, kan dock naturligtvis öfverhufvud icke vid någon organisk verksamhet talas om ett teoretiskt mål, som ej skulle i viss mån tillika vara praktiskt, och tvärtom; och aldra minst låter detta sig göra med afseende på den kyrkliga organismens verksamhet, enär målet för denna såväl i dess helhet som i hvarje dess serskilda del måste erkännas vara ett hela personligheten omfattande, så att *all sannt kristlig kunskap nödvändigt är lefvande, likasom allt fullt verkligt kristligt lif förenadt med kunskap om honom, i hvilken det lefves.* Oaktadt denna relativitet hos hvarje bestämning i ifrågavarande fall, torde dock med samma skäl, som skilnader på motsvarande sätt iakttagas vid den enskilda menni-

skans verksamhet, allt eftersom den ena eller andra synpunkten är bestämdt öfvervägande, sådana åtskilnader äfven inom det kyrkliga gebitet med allt fog göras. Förhållandet mellan de teoretiska och praktiska verksamheterna hos menniskoanden är nu i allmänhet det, att den teoretiska föregår den praktiska och lägger derigenom grunden för denna, samt att den praktiska följer omedelbart efter den teoretiska, för att bringa till realisation den genom den förra vunna insigten. Till följd af detta inbördes förhållande dem emellan plägar man kalla den genom menniskans teoretiska verksamhet förvärfvade kunskapen i dess relation till den praktiska verksamheten syftemålsförnimmelse. Men likasom inom hvardera området af den menskliga individens verksamhet målet på olika grader af utveckling sättes högre eller lägre, så föresätter sig ock kyrkan på *olika utvecklingsstadier* högre eller lägre mål, vare sig verksamheten går i öfvervägande teoretisk eller praktisk rigtning. Dessa båda rigtningar intaga till hvarandra inom den kyrkliga verksamheten samma ställning, som vid den individuellt menskliga är gällande, i det de skiftevis framträda i förgrunden, ömsesidigt frammanade af hvarandra. Då en viss grad af kunskap såsom syftemålsförnimmelse kommit till stånd, tränger denna till förverkligande i lifvet, hvarefter det vunna högre lifstillståndet drifver till sökande efter större klarhet i medvetandet och så allt framåt. Detta kunna vi först i stort öfverföra på kyrkans verksamhet, om vi betrakta densamma i dess historiskt gifna framåtskridande genom århundradena. Men äfven om vi för oss fixera en viss tidpunkt af kyrkans existens och tänka på hennes verksamhet derunder, så eger den gjorda jemförelsen tillämplighet. Vi säga nu, att katechisationen är den verksamhet inom den kyrkliga organisationen, som hos den enskilda menniskan motsvaras af *den teoretiska verksamheten i dess karaktersbildande (grundläggande) stadium.* Genom att sålunda förlägga katechisationen inom det teoretiska gebitet af kyrkoorganismens verksamhet, hafva vi vindicerat denna kyrkliga funktions serskilnad från den *liturgiska* och *kasuistiska*, såsom funktioner, de der båda hafva ett direkt praktiskt syfte, ehuru deri sinsemellan olika, att den förra tager hänsyn till alla församlingsmedlemmarne *gemensamt*, då den senare deremot har att göra med någon *enskild* församlingsmedlem. Genom bestämningen "karaktersbildande" åter serskiljes kyrkans katechetiska verksamhet från den *homiletiska*, hvilken, ehuru äfven tillhörande de teoretiska verksamheternas sfer, snarare bör kallas karaktersutvecklande, än karaktersbildande, och som för öfrigt skiljer sig från den katechetiska på samma sätt, som den

liturgiska från den kasuistiska, nemligen derigenom att homilian afser församlingens samtliga medlemmar *i gemen* (*ὁμιλία* af *ὁμοῦ*), men katechisationen åsyftar att verka på hvarje församlingsmedlem *serskildt.*

Den katechetiska verksamhetens mål kan vidare betraktas, dels för så vidt den angår det enskilda organet *i och för sig sjelft*, dels för så vidt den angår detta *i sitt förhållande till organismen i dess helhet.* Enligt den förra synpunkten åsyftar den katechetiska verksamheten att hos den enskilda kyrkomedlemmen åvägabringa en sjelfmedveten förnimmelse af det i dopet förlänade nya lifvets väsentliga beskaffenhet och kraf eller, med andra ord, en lefvande kännedom om det ändamål, för hvilket han såsom kristen har att lefva. Kyrkan vill nemligen i första hand genom katechisationen hos det enskilda kyrkliga organet bringa till stånd en så pass djup och fullständig *kunskap* om kristendomens innehåll, som för ett sjelfständigt kristligt handlande måste förutsättas. Att bestämma graden och vidden af detta låter sig i detalj icke göra. Hvad som i detta hänseende för ett visst skaplynne och i en viss tid är tillräckligt, är för ett annat skaplynne och i en annan tidsålder alldeles otillfredsställande. Detsamma gäller ock om katechisationens mål, från den andra af de båda nyssnämnda synpunkterna betraktadt, eller med hänsyn till den enskilda kyrkomedlemmens förhållande till kyrkoorganismen i dess helhet. Det mål, hvartill kyrkan i detta afseende syftar, är hvarje till naturlig mognad hunnen kyrkomedlems öppna erkännande af de förmåner och pligter, hvilka genom dopet kommit honom till del. Kyrkan vill nemligen i andra hand bringa en hvar, som bär namnet kristen, till en öppen och fri *bekännelse* af den tro, hvartill han blifvit döpt. Samma relativitet, som i viss grad råder rörande det mått af kristlig kunskapsrikedom, katechisationen för sig sätter såsom mål, gäller äfven om den grad af bekännelsefullhet, hvartill samma kyrkliga funktion har att syfta. Hvad kyrkan kan på en viss tid och under vissa förhållanden hafva nog af att veta utgöra det bestämmande syftemålet för det ena eller andra kyrkliga organets lifsverksamhet, kan på en annan tid och under andra förhållanden befinnas högst otillräckligt. Så mycket torde vi dock härom kunna säga, att det mått af kristlig kunskap, hvilket öfverhufvud hvarje till manlig förståndsutveckling kommen kyrkomedlem såsom bestämningsgrund för sitt kristliga lif behöfver, är hvad kyrkan för sitt bestånd måste af samtliga sina medlemmar såsom bekännelse äska. Kortast är detta sammanfattadt i de ord, hvarmed Petrus i alla apostlarnes namn bekände den tro, på hvil-

ken Kristus ock förklarade sig skola bygga sin kyrka fast nog, för att ej varda af helvetets portar öfverväldigad. "Du är Kristus, lefvande Guds son", sade han, och det är detta samma kristendomens grundinnehåll, församlingen stadigvarande, om än på olika tider med olika djup och fullständighet, bekänt. Detta kännande och bekännande af *Jesus Kristus såsom Guds Son*, det är, i korthet sagdt, den kunskap, detta den bekännelse, som utgör den kyrkliga katechisationens egentliga, för alla tider och alla individer *gemensamma* mål; ehuru *på ett allt fullkomligare sätt*. Nu är visserligen nattvardens begående den heliga handling, hvilken uttrycker och bekräftar den döptes fullmyndiga medborgerskap i Kristi kyrka, och så till vida kan altarets sakrament med allt skäl sägas vara den katechetiska verksamhetens mål, i öfverensstämmelse med hvad Luther i förtalet till den större katechesen yttrar; men då detta uttryck och denna bekräftelse ej äro för menniskans fulla delaktighet i Jesu lekamen lika obetingadt nödvändiga, som den lefvande kunskapen och bekännelsen sjelfva det äro, så stadna vi vid det nämnda såsom det egentliga målet för kyrkans katechisation — såsom ock skriften sjelf säger: "Med hjertat tror man till rättfärdighet och med munnen bekänner man till salighet" (Rom. 10: 10).

Den kyrkliga katechisationen är alltså *den del af kyrkans verksamhet, i hvilken hon genom sina mognare medlemmar verkar på de till mindre mognad hunna, för att, med anslutning till det medfödda religiösa anlaget och på det heliga dopets grund, förmedelst en under lärares och lärjungars skiftevisa talande fortgående undervisning i kristendomens grundsanningar hos hvarje serskild kyrkomedlem åstadkomma en allt fullkomligare kunskap om och bekännelse af kyrkans gemensamma tro på Jesus Kristus såsom Guds Son.*

2. Den kyrkliga katechisationens innehåll.

I den föregående afdelningen hafva vi sökt ådagalägga, hvad som utgör den kyrkliga katechisationens såväl utgångspunkt som mål: nu tillhör det oss att göra reda för det *medel*, hvarigenom öfvergången från det förra till det senare beredes. I förbigående hafva vi redan nämnt, att Guds uppenbarelse är den allmänna beteckningen för det material, likasom undervisning det generella uttrycket för den form, hvarigenom denna förmedling försiggår. I förevarande afdelning vilja vi något närmare, om än fortfarande

endast öfversigtligt, taga det förra eller det katechetiska materialet i skärskådande.

Genom dopet har menniskan, enligt hvad vi i det föregående sökt visa, erhållit en ny lifspotens. Men det förhåller sig med detta nya, såväl som med barnets naturliga, gudsmedvetande på samma sätt, som med det hos en hvar medskapade verldsmedvetandet. Likasom detta såsom ett anlag ursprungligen existerar hos menniskan, men nödvändigt måste, för att öfvergå till aktualitet, mötas af de företeelser, hvilkas sammanfattning och summa utgör verlden, så måste ock med nödvändighet *Guds uppenbarelse* komma barnet under dess utveckling till mötes, om det slumrande gudsmedvetandet, sådant det både genom naturen och nåden blifvit detsammas tillhörighet, skall kunna bringas till dess verkligt medvetna besittning. Till sjelfmedvetande kommer menniskan öfverhufvud endast på det sätt, att hennes ande af ett henne till mötes kommande objekt får liksom en anstöt, hvarigenom hon drifves tillbaka inom sig — deraf ordet "reflexion", såsom den vanliga beteckningen för den art af mensklig verksamhet, medelst hvilken det, som var naturell, öfvergår till karakter. Men detta är det oundgängliga vilkoret icke blott för sjelfmedvetenhetens uppkomst: dess utveckling beror på ett återupprepande af detta samma, hvarigenom den först kommit till stånd. Det är en stor irring, om man förmenar, det någon af de hos barnet förefintliga idéer skulle kunna bringas till dess medvetna egendom blott och bart genom en tänkandets egen omedelbara analys af sitt innehåll. Allt sjelfmedvetande uppkommer och utvecklar sig endast förmedelst impulsen af yttre föremål; arten och beskaffenheten åter af sjelfmedvetandet beror på beskaffenheten af det föremål, från hvilket nämnda impuls utgått. Det objekt, af hvilket det religiösa medvetandet emottager den för dess öfvergång till sjelfmedvetande erforderliga tillbakaböjning inom sig sjelft, är Gud. Förutom hans tillmöteskommande gifves hvarken i himmelen eller på jorden något medel, hvarigenom menniskan kan bringas till sjelfmedveten religiositet. Detta möte mellan menniskoandens religiösa medvetande och Gud får ej tänkas hvarken, på Lockes vis, såsom förhållandet mellan en tabula rasa och en af yttre företeelser derå gjord inskrifning, eller, efter Kants teori, såsom förhållandet mellan döda förståndskategorier å ena och tomma schemata å andra sidan, utan såsom en lefvande vexelverkan mellan tvenne personliga väsenden, ett oändligt och ett ändligt.

Fråga vi efter *sättet* för denna Guds uppenbarelse, så inses lätteligen, att, derest densamma skulle blifva en uppenbarelse för *menniskan*, Gud måste välja en form, som var för henne tillgänglig. Nu finnes öfverhufvud endast tvenne former, hvari något utom menniskan varande kan af henne uppfattas, nemligen *handlingens* och *ordets*, allt efter substratets mer kroppsliga eller mer andliga beskaffenhet: dessa äro derföre de former, Gud för sin uppenbarelse utvalt. Men likasom Gud måste, för att blifva af menniskan förstådd, välja just *dessa* uppenbarelseformer, så måste han ock af samma orsak bestämma sig för dem *båda*. Det är nemligen ett i den menskliga naturen djupt grundadt behof, att de tankar, hvilka skola blifva menniskans fulla tillhörighet, på en gång liksom bryta sig mot ett materiellt substrat och tillika genom ordet erhålla ett andligt uttryck. Utan det förra framstår ordet för henne såsom mer eller mindre tomt; utan det senare blifver handlingen städse i högre eller ringare grad oförstådd. Vi kunna gå ännu ett steg längre och säga, att det äfven för *Gud* hade en viss grad af nödvändighet att uppenbara sig i nämnda former. Visserligen gäller det närmast såsom lag för den ändlige, vid de jordiska förhållandena bundne anden, att genom handlingens och ordets medier yppa sitt inre väsen; men äfven Gud, den oändlige anden, måste väl ock, såsom den menskliga personlighetens urbild, till detta för menniskan väsentliga förhållande inom sig ega någon motsvarighet. Utgöra således handlingen och ordet de enda adeqvata uppenbarelseformerna af den till Guds likhet skapade menniskans väsen, så kunna vi med allt skäl antaga något analogt hos skaparen sjelf. Och på samma sätt, som handlingen och ordet, såsom den menskliga viljans och det menskliga förståndets genomskinliga yttringar, först i förening med hvarandra bilda ett fullt och verkligt helt, så kunna vi ock sluta tillbaka, att han, som hos sin afbild så anordnat det, väl äfven till denna sin anordning inom sig sjelf eger någon grund. Vi instämma derföre obetingadt i Auberlens yttrande, att, "gifves det en personligt lefvande Gud, så måste han äfven handla och tala."

Men, spörja vi vidare, *hurudana* skola väl de handlingar och ord vara, genom hvilka Gud för menniskan sig uppenbarar, för att hon i dessa skall igenkänna Gud? — Man har talat om en Guds uppenbarelse medelst *verlden*, sådan denna i sin lagbunda ordning och naturenliga utveckling träder oss till mötes. Hvem vill väl ock förneka, det "Guds osynliga egenskaper, både hans eviga makt och gudom, beskådas ifrån verldens skapelse, när de besinnas af gerningarne" (Rom. 1: 20)? Hvem kan bestrida, att den omätliga rymden med dess milliarder himlakroppar är en manifestation af Guds oändlighet, verlds-

alltets harmoni och ändamålsenlighet i hvarje dess minsta del ett talande vittnesbörd om Guds vishet och godhet? Men månne väl sjelfva kunskapen om dessa Guds egenskaper härleder sig omedelbart från verlden, eller utgör icke snarare verlden härvid blott ett medel att väcka oss till åtanke på något, som vi annorstädes ifrån känna? Månne ens den, som, utan ledning af en Guds serskilda uppenbarelse, endast genom de verldsliga tingens förmedling utbildar sitt gudsmedvetande, kommer till *någon* sann insigt i Guds väsen? Om än erfarenhet brister oss om något folk, som utvecklat sig *alldeles* utan inflytande af Guds serskilda uppenbarelse, så hafva de dock funnits, hvilka varit häraf så föga berörda, att vi med full rätt kunna säga oss i religionshistorien ega klara och tydliga bevis, det verlden ej förmår i första hand meddela kunskap om något annat, än sig sjelf. Den Gud, hvarom verlden i och för sig gifver menniskan kännedom, är nemligen ej annat än det skapade sjelft under gudomligt namn, heder och värdighet, en chimär, hvilken är så mycket sämre än verlden, som den i bästa fall är beröfvad det ändligas inskränkta lif och tillvaro, utan att ega något annat i stället. Väl är verlden en spegel, i hvilken Guds anlete skönjes, men endast för den, hvilkens gudsmedvetande redan förut blifvit genom en Guds speciella uppenbarelse bragt till aktualitet och som sedan vid detta ljus betraktar hans skapade verk. Då verlden sålunda endast indirekt och i andra hand förmår gifva någon kunskap om Gud, måste det vara en annan, mer direkt och otvetydig manifestation af den lefvande och personlige Guden, hvarigenom menniskans religiösa medvetande skall bringas till sann och full verklighet. — Man har då vidare talat om en Guds uppenbarelse i *mennniskan*, sådan hon i mensklighetens naturliga utvecklingshistoria framträder. Hvem vill väl ock bestrida, att menniskan såsom skapelsens krona och Guds afbild mer, än något annat på jorden, afspeglar Guds herrlighet och magt? Hvem kan förneka, det vi i den menskliga kulturens och civilisationens gång fram genom århundradena se liksom spåren af Guds fjät? Men månne icke det, som menniskoslägtets heroer intill Kristus för oss om Gud uppenbarat, alltid antingen ledt sitt upphof från det allmänna, genom traditionen fortplantade arfvet af Guds uppenbarelse, på hvars skatter desse blott tagit bättre vara, än den stora mängden på deras tid och inom deras folk, eller ock endast fört till ett förgudande af menniskan d. ä. den ändliga personligheten sjelf? Rigta vi vår blick till de nationer, hvilka visa höjdpunkten af den religionsåskådning, hvartill hedendomen mägtade komma, är det icke, med undantag af några få föreställningar, hvilka bestämdt, om än i dunkla drag, röja sitt ursprung från den gemensamma, ur-

sprungliga fonden af religiös uppenbarelsekunskap, är det icke, förutom dessa, idel ändliga bestämningar, vi i deras gudaläror finna? Visserligen är det ett outplånligt behof hos menniskan att till viss grad antropomorfisera sitt gudsbegrepp; men då den sanna uppenbarelsen gör detta under ett vid sidan af Guds förmenskligande städse fortlöpande korrektiv af gudsbegreppets uttryckliga motsättning mot det menskliga såsom ändligt, blifver deremot Gud för den, så vidt möjligt, på egen hand spekulerande menniskoanden intet annat, än på sin höjd en idealiserad mensklighet. — Så komma vi då åter till vår fråga, hurudana den gudomliga uppenbarelsens handlingar och ord skola vara, för att genom dem Guds väsende skall kunna i sin sanning och rikedom för menniskan framträda. Väl skall Guds uppenbarelse, efter hvad vi förut visat, vara de verldsliga fenomenen deri lik, att den måste vara af fullt objektiv art; men hvari det *egendomliga* och från de vanliga verldsföreteelserna skiljaktiga? Den sanna uppenbarelsens alla handlingar och ord, svara vi, måste vara sådana, att de *icke* kunnat af verldens och menniskoandens naturliga krafter resultera, till följd hvaraf det intryck, de på själen göra, blifver af specifikt olika beskaffenhet med hvarje annat själsintryck och dymedelst ovilkorligen framkallar en förnimmelse af något öfver det förnimmande subjektet sjelft absolut upphöjdt. Något föregående positivt kriterium står icke att härutinnan uppgifva, utan måste man till en början, endast på föranledning af nämnda negativa kännetecken, med oreflekterad tro trygga sig till uppenbarelsens *eget* vittnesbörd om *sig* såsom gudomlig, hvartill kommer *kyrkans* intyg om den *urkunds* äkthet och auktoritet, i hvilken denna uppenbarelse innehålles — ett intyg, hvars värde och betydelse vi, derest vi erkänna en verklig Guds försyn i historien, en reell Guds ledning af mensklighetens öden, ej kunna förneka. Men till det anförda negativa kriteriet sluter sig dock efterhand äfven ett positivt kännemärke på uppenbarelsens sanning och gudomlighet. Redan vid första allvarliga möte med Guds uppenbarelse erfar menniskan ofta en dunkel föreställning om, att hon befinner sig gentemot det, hvilket innebär realisationen af hennes djupaste känslor, aningar och begär: i den mån hon öfverlemnar sig åt uppenbarelsen, öfvergår denna dunkla föreställning till en allt bestämdare öfvertygelse, att hon nu befinner sig vid porten af den himmel, i hvilken sannerligen bor han, den oaflåtligt sökte, men ända ditintills okände, all verldens skapare, frälsare och saliggörare, hennes innersta väsens både grund och mål. Det utgör den positiva bekräftelsen på de handlingar och ord, som i egentlig mening uppenbara Gud, att, ju mer menniskan fördjupar sig deri och i dem intränger, desto oinskränktare blir det ja och amen, hennes

hjerta dertill utsäger; då deremot vid allt annat i verlden, ju mer hon hängifver sig deråt, desto klarare dess oförmåga uppdagas att lugna, upplysa och stärka en efter frid, ljus och kraft trängtande menniskosjäl, att stilla den odödlige andens oro, törst och längtan. Står den gudomliga uppenbarelsen i detta förhållande till det naturliga religionsanlaget i allmänhet, så visar den sig i en ännu vida speciellare mening såsom det genom dopet på ett visst sätt bestämda gudsmedvetandets uppfyllelse. Deri ligger den sanna uppenbarelsens säkra, efterföljande kriterium, att den i nya födelsens bad principiellt renade känslan ernår en allt större frid och salighet, ju mer hon blifver af *denna* genomträngd; att det af Guds Ande berörda förståndet vinner en allt fullare klarhet, ju mer det varder af *dennas* ljus upplyst; att den i sin grund helgade viljan röner en allt rikare kraft att åvägabringa harmoni i sin inre och yttre verld, ju mer hon förmår tillegna sig *denna*. Denna tillegnelse måste naturligtvis ske så småningom; men just derigenom ådagalägger uppenbarelsen aldra kraftigast sin gudomliga sanning, att hon på hvarje stadium af den döptes utveckling förmår meddela den näring, genom hvilken det i skapelsen nedlagda och i dopet af den helige Ande renade och befruktade frö till lefvande kunskap om Gud vinner tillväxt och förmåga att bära frukt till evinnerligt lif.

Tvåfaldig är, enligt hvad vi förut visat, Guds uppenbarelse. Af denna uppenbarelsens dubbla beskaffenhet framgår ock nödvändigt behofvet af ett tvåfaldigt katechisationsmaterial, för så vidt nemligen som reda och fullständighet i katechisationen erfordra, att Guds uppenbarelsehandlingar och Guds uppenbarelseord serskildt framställas och behandlas. Ovedersägligt är väl, att dessa båda slag af Guds uppenbarelse aldrig äro i verkligheten åtskilda och derföre ej heller vid undervisningen någonsin kunna eller böra från hvarandra fullt serskiljas; men detta hindrar ingalunda, att en den katechetiska undervisningens fördelning i *helig historia* och *helig lära* kan i pedagogiskt hänseende vara af stort gagn. Föremålet för båda är visserligen Guds uppenbarelse; men då vid den förra *den faktiska utvecklingen af Guds rådslut* mera träder i förgrunden, framställes vid den senare snarare *det gudomliga rådslutet sjelft*, sådant det legat till grund för dessa handlingar och för oss framgår ur den uppenbarelse i ord, af hvilken Gud städse låtit sina uppenbarelsehandlingar åtföljas, belysas och förklaras. Men till den heliga historien och den heliga läran sluter sig med inre nödvändighet, såsom en tredje väsentlig beståndsdel af det katechetiska materialet, *den heliga skrift* sjelf såsom båda de förstnämnda katechisationsdelarnes lefvande ursprung och källa. Skriften innehåller väl hvarken helig historia eller troslära i vetenskaplig ordningsföljd och till system bragt;

men något vida vigtigare och förnämligare än bådadera, nemligen den lefvande återspeglingen af sjelfva denna Guds uppenbarelse i verlden, hvilken just utgör föremålet för såväl den ena som den andra af de båda nämnda disciplinerna. Det lemnas icke i skriften egentligen någon systematisk framställning hvarken af den gudomliga verldsplanen eller af dess successiva realisation; men der finnes, hvad som är långt högre och herrligare, *det gudomliga uppenbarelselifvet i all dess ursprungliga friskhet och kraft.* Nu är det väl ett oundgängligt kraf hos det menskliga förståndet att i viss grad systematisera och generalisera allt, hvad helst som skall blifva dess tillhörighet — ett naturligt behof, hvilket äfven på ifrågavarande område ovedersägligt af kyrkohistoriens vittnesbörd bekräftas. Härvid kan likväl ej undvikas, att mycket af religionens egen konkrescens och lifsfullhet lemnas åsido: skola nu dessa icke rent af gå förlorade vid den kyrkliga katechisationen, måste hon, jemte det hon lemnar en öfversigtlig och ordnad framställning af den heliga historien och läran, nödvändigt gå tillbaka till skriften sjelf, för att — om ock endast partiellt — såväl ådagalägga, huru *båda i denna hafva sina rötter*, som ock handleda katechumenerna vid den reproduktion af det kyrkliga generaliserings- och systematiserings-arbetet, en hvar af dem har att framgent inom sig göra, för att bringa den heliga historien och läran till allt fullare egen besittning.

Härefter gå vi nu att i största allmänhet göra reda för det katechetiska materialet i dess trenne gestaltningar; och börja dervid med grunddragen af *den heliga historien.* Orätt synas oss de göra, hvilka inskränka Guds uppenbarelses historia till en viss tidsrymd af verldens tillvaro. För visso har ingen tid funnits och skall ej heller någonsin komma *utan* en Guds uppenbarelseverksamhet. Vi yrka derföre, att den första beståndsdelen af katechisationsstoffet eller framställningen af den gudomliga verldsplanens historiska utveckling bör sträcka sig från tidens början till dess slut. Häraf följer nu ingalunda, att icke vissa partier af denna historia, både i allmänhet tagen och serskildt i dess ifrågavarande elementära form, få *omständligare* behandlas, än andra: såväl beskaffenheten af Guds verldsregering, sådan den i det förflutna såsom faktum föreligger och för det kommande genom profetian är oss bekant, som ock den menskliga fattningsgåfvans natur kräfver ett sådant förfaringssätt. Likasom den heliga historien inom katechisationen alltså, ehuru hon har att utan några språng i sammanhang framställa den gudomliga uppenbarelsens framåtskridande genom tiden, det oaktadt med olika fullständighet behandlar skilda delar deraf; så är det äfven med fullgoda skäl ur både objektiv och subjektiv synpunkt, som den historiskt katechetiska undervisningen *kraftigare* framhåller och

betonar vissa momenter, under det att andra lemnas mer i bakgrunden. Dessa uppenbarelsens hufvudfakta utgöra hvilopunkter, från hvilka den heliga historien liksom tager nya ansatser vid sitt successiva framåtskridande. Väl beror hennes utvecklingsgång i yttersta hand af Gud allena; men sedan Gud af oändlig kärlek till lif kallat varelser med fri personlig tillvaro, blef hans uppenbarelses utveckling äfven i andra hand beroende af den menskliga frihetens bruk. Hvilken väg Gud skulle vid sin uppenbarelse hafva gått, derest menniskorna brukat sin frihet på annat sätt, än de gjorde, är en fråga, hvilken vi hvarken kunna eller behöfva besvara. För katecheten är det tillräckligt att helt enkelt taga saken, sådan den är, och uppdraga en grundritning af Guds framträdande i verlden, sådant detta, med anledning af menniskornas handlingssätt och på grund af Guds väsen såsom den heliga kärleken, faktiskt för oss tett sig.

Trenne äro de *centra*, kring hvilka samtliga Guds uppenbarelsehandlingar gruppera sig, nemligen skapelsen, Guds Sons menniskoblifvande och hans återkomst till domen. Visserligen skulle man kunna invända, det historien endast har att göra med det, som *har* skett; men denna rent formella invändning förfaller helt och hållet, då man besinnar, att allt det, för hvilket vi i den sannfärdige Gudens uttryckliga och ofördydbara ord ega stöd, för den troende icke har någon ringare visshetsgrad, än det, hvaraf man genom erfarenhetens vittnesbörd eger kännedom. Att det blir en annan art af kunskap, vi genom den profetiska förutsägelsen erhålla, är obestridligt; men detta bevisar ingalunda olämpligheten af att upptaga Guds tillkommande uppenbarelseverksamhet såsom en del af den heliga historien, utan ådagalägger endast nödvändigheten att behandla denna del på ett med den föregående historiens behandling i viss mån skiljaktigt, efter den profetiska förkunnelsens egendomliga beskaffenhet afpassadt sätt.

Rörande *skapelseuppenbarelsen* har katechisationen att centralisera sig kring följande trenne hufvudmomenter, nemligen för det första Guds tillredande *före* menniskans skapelse af den skådeplats, på hvilken hon en gång skulle lefva och verka, för det andra *sjelfva* Guds frambringande af menniskan och hennes insättande på den för henne beredda jorden, samt för det tredje Guds uppfostrande verksamhet *efter* och i omedelbart sammanhang med menniskans skapelse, till utveckling af hennes medskapade krafter och anlag. — Med afseende på det *första* af dessa skapelseuppenbarelsens hufvudmomenter har katechisationen att åskådliggöra, huru *Gud i begynnelsen skapade himmel och jord.* Jorden var väl till en början öde och tom och mörker på djupet, men redan nu och från evighet fanns dock han tillstädes, som både kunde och ville gifva verlden fullhet och ljus. På sex dagar fullbordade Gud skapelseverket. Sedan han på den första dagen genom sitt allsmägtiga "varde" frambragt ljuset, på den andra genom luftrymden,

såsom genom ett fäste, afsöndrat jorden från de öfriga himlakropparne och på den tredje från hvarandra afskiljt vatten och fastland samt med gräs, örter och fruktsamma träd beklädt det senare; så fullkomnade han under skapelseveckans följande hälft, hvad han under dessa trenne första skapelsedagar grundat, i det han på den fjerde dagen band ljuset vid sol, måne och stjernor, på den femte uppfyllde vattnet och luften med sjelfständigt lefvande varelser och på den sjette härtill lade de på fasta landet lefvande djuren. — För det *andra* fortgånge katechisationen till att skildra, huru Gud frambragte och på den sålunda ordnade jorden insatte menniskan. Gud danade menniskan af jordens stoft, men inblåste i henne tillika en fläkt af sin ande, hvarigenom hon vardt en lefvande själ. *Gud skapade menniskan till sitt beläte:* man och qvinna skapade han dem. "Och Gud välsignade dem och sade till dem: varer fruktsamme och föröker eder och uppfyller jorden." Sålunda instiftades äktenskapet, grundvilkoret för menniskoslägtets utveckling i såväl yttre som inre afseende och tillika det medel, hvarigenom Gud, som förutsåg menniskornas snart förestående fall, redan nu beredde möjligheten till återlösning, i det att på sådant sätt tillfälle öppnades för Guds Son att i tidens fullbordan inträda i den fullständigaste förbindelse med menniskorna, såsom en gren i det stora, gemensamma stamträdet. — I *tredje* och sista rummet tillhör det katechisationen öfver skapelseuppenbarelsen att framställa, hurusom, då den af Gud afsedda utvecklingen icke kunde af menniskan i något afseende göras på egen hand, *Gud vandrade bland menniskorna* under denna mensklighetens tidigaste barndomsålder, såsom en fader med sina barn, uppfostrande, lärande, varnande, öfvande, pröfvande. Menniskans herravälde öfver jorden åskådliggjordes genom djurens framförande till henne, för att af henne erhålla namn, på samma gång som derigenom åsyftades utbildandet af de menskliga förståndsförmögenheterna. Men det var icke endast menniskans förstånd, som behöfde öfning, för att utbildas; äfven menniskans vilja måste pröfvas, för att dymedelst utvecklas och vinna styrka. För att bereda tillfälle till en sådan utveckling, satte Gud menniskan redan strax efter hennes skapelse på ett prof. Men då Gud ville, att menniskan icke skulle falla, utan bestå profvet, varnade han henne på förhand. Hvilketdera som verkligen inträffade, det berodde dock uteslutande af menniskan sjelf.

Såsom *inledning till* framställningen af Guds Sons menniskoblifvande eller *återlösningsuppenbarelsen* bör katecheten redogöra för den tilldragelse, genom hvilken *det ursprungliga förhållandet mellan Gud och menniskan stördes* och den afsedda utvecklingen afbröts. Hvad Gud till menniskornas bästa anordnat, det brukade de till sitt förderf. Qvinnan, som Gud gifvit mannen till en hjelp, blef den, genom hvilken synden inkom i menskligheten. Redan förut hade ett affall egt rum inom den af Gud skapade englaverlden. De affallne englarnes furste närmade sig kort efter skapelsen i en orms gestalt qvinnan och sökte genom henne, såsom den svagare parten af menniskoslägtet, indraga detta i det förderf, hvari han sjelf befann sig. Såsom han är lögnens fader och en mandråpare af begynnelsen, så nalkades han menniskorna med den största list, i det han såsom lockelsemedel begagnade en lögn, som hade sanningens form. Derigenom lyckades han att

rubba deras tro på Gud, och, var blott denna en gång rubbad, var ej steget långt till en vaknande köttets begärelse, ögonens begärelse och ett högfärdigt lefverne. "Qvinnan såg, att trädet var godt att äta af och ljufligt att se uppå och att det ett kosteligt träd var, efter det gaf förstånd." Hon föll. Sjelf fallen, indrog hon äfven mannen i fallet; och så kom synden i verlden. Menniskan, af Gud bestämd att lefva i saligt beroende af honom, frigjorde sig från detta beroende, för att i stället komma i ett osaligt oberoende af Gud, så vidt oberoende för henne var möjligt. Hon lärde väl nu känna skillnaden mellan godt och ondt, såsom ormen, för att bringa henne på fall, förespeglat henne, men i och med detsamma fann hon äfven sig förlustig det goda. Helt och hållet var dock ej härmed föreningsbandet mellan Gud och henne löst. Men hade tillförene tro och kärlek förenat henne med Gud, så var det numera genom blygsel och fruktan, som hennes förhållande till honom gaf sig tillkänna. Gud, den helige, å sin sida kunde ej annat än vredgas öfver menniskans synd och uttalade sin rättfärdighets straffdomar öfver det fallna slägtet. Men i sjelfva dessa straffdomar framskymtar dock otvetydigt fadershjertats art. Mannen skall äta sitt bröd i sitt anletes svett på en jord full af törne och tistel, qvinnan föda barn med sveda, och båda drifvas de ur paradiset, för att ej vidare kunna taga af lifsens träd och äta och lefva evinnerligen: men i det Adam pålagda straffet ligger tillika en nåd, då arbetet, genom att det stärker krafterna och minskar den onda lusten, just är ett af de kraftigaste hjelpmedel, menniskan vid sin kamp mot synden eger, och jordens närvarande tillstånd en väckande erinran om hennes egen nöd; i qvinnans straff är hoppet om frälsningen liksom inneslutet, enär ju "qvinnans säd skall söndertrampa ormens hufvud"; och medelst döden är den oafbrutna fortvaron i det närvarande olyckliga tillståndet förhindrad samt genom afstängandet från lifsens träd en återgång till lifvet i Gud möjliggjord. *Att förskaffa menniskorna denna återgång*, det blir hädanefter målet för hela Guds verldsregering. Detta verk utförer Gud dock icke med ens eller liksom i ett slag, utan *förbereder* det genom en fyratusen-årig uppfostrande verksamhet och, sedan Kristus derefter medelst sin ankomst i köttet *fullgjort* återlösningen, är det endast efterhand, som densamma blir menniskoslägtets verkliga *tillhörighet*. På grund häraf ha vi att äfven med afseende på återlösningsuppenbarelsens historia serskilja trenne hufvuddelar, af hvilka den första omfattar återlösningens förberedande, den andra dess yttre fullbordande och den tredje dess inre tillegnande.

Hvad nu först *återlösningens beredande* vidkommer, så förfar Gud dermed till en början på ett för *hela verlden* gemensamt sätt. Han nalkas då och då i personlig uppenbarelse det fallna slägtet med skiftande bestraffningar och nådesbevis, allt efter som menniskorna i fräckt öfvermod fortgå på syndens väg eller i uppriktig botfärdighet söka nåd och förlåtelse. Så visar Herren sitt välbehag med Abels offer, men uttalar öfver Kain förbannelsens domsord. Under det han å ena sidan upptager till sig i himmelen Henoch, som predikat om Herrens tillkommelse till domen, och låter den gudfruktige Metusala nå den högsta menniskoålder, irra Kains ogudaktiga afkomlingar ostadiga och flyktiga kring jorden, ett föremål för Guds heliga misshag. Men snart nog trädde Guds och menniskors barn i den närmaste förbindelse med hvarandra, och ondskan tog omsider så öfverhand, att blott

en enda man fanns, som höll sig intill Gud. Då ångrade det Herren, att han hade gjort menniskorna, och han lät en *flod* komma, som tog dem alla bort, förutom Noah och hans familj, hvilka Gud på ett omedelbart sätt räddade undan den hela verlden öfvergående förödelsen. När dufvan med olivelöfvet ådagalagt, det jorden ånyo var torr, steg Noah på Guds befallning jemte de sina ut ur arken, byggde ett altare och offrade åt Herren. Då känner den himmelske Fadern medlidande med det affälliga slägtet och lofvar, det han ingalunda mer härefter skall förbanna jorden för menniskornas skull, "eftersom menniskans hjertas uppsåt är ondt allt ifrån ungdomen", och utmärker regnbågen i skyn såsom det gudomliga tålamodets evigt förblifvande tecken. — Menniskoslägtet var skapadt af ett blod, för att i allo utgöra en lekamen, hvilkens besjälande enhet Gud sjelf ville vara. Genom synden hade detta band upphört att i menniskornas hjertan förnimmas såsom den alla enande kraften; men behofvet af en sammanhållande enhet hade ej dermed upphört och detta behof förnamms starkare i den mån slägtet åter började tillväxa och utbreda sig. "Kommen", ljöd det derföre inom kort, "låtom oss bygga en stad och ett *torn*, hvilkets höjd skall räcka upp till himmelen, att vi må göra oss ett namn." Häri uttalar sig den från Gud afvikna mensklighetens sjelftillförsigtliga tanke att, med förakt för Guds nådefulla planer till återknytande af det slitna föreningsbandet, i egen kraft och med egna hjelpmedel bereda sig en enhet efter dess eget sjelfviska sinne. "Men den i himmelen bor begabbar dem, och Herren bespottar dem." Gud förbistrade de byggandes tungomål; och det numera genom skilda språk splittrade menniskoslägtet skingrades, med eller mot sin vilja, efter Guds allvisa afsigt, åt alla trakter af jorden. Då de på sådant sätt efterhand öfver hela jordens yta spridda menniskorna, i stället för att med tacksamhet vårda den uppenbarelse, de samtligen såsom fädernearf från hemmet medfört, tvärtom alltmer "vordo fåfängliga i sina tankar och i lögn förvandlade Guds sanning", lemnade Gud dem alla, med *ett* undantag, att gå sina egna vägar, på det att de en gång — då de utvecklat allt, som stod att i naturligt hänseende utveckla och dervid förfarit, hur platt hjelplösa de dock i afseende på sina öfvernaturliga behof voro och måste, åt sig sjelfva lemnade, förblifva — måtte, såsom den förlorade sonen, med begärlighet kasta sig i den åter öppnade fadersfamnen.

Hitintills hade Gud handlat med menniskorna på ett för dem alla likartadt sätt. Men efter det mensklighetens söndrats i en mängd olika folkstammar, inträdde en tid, då Herren åt sig utvalde *ett serskildt folk*, för att inom detsamma lägga grunden till det rike, han ville på jorden åt sig upprätta och som var afsedt att omsider omfatta hela verlden. Detta tidsskifte, redan i den noahitiska profetian om Herren såsom Sems Gud förutsagdt, tog sin början genom *Abrahams utkorelse*. Omkring tvåtusen år före vår tidräkning skedde Guds befallning till Abraham: "Gack utur ditt fädernesland och ifrån din slägt och ifrån din faders hus till det land, som jag dig visa vill." Sålunda afskiljer Gud, den visaste bland uppfostrare, den blifvande stamfadern för det heliga folket från alla hans forna förhållanden, på det han utan allt jordiskt hem och stöd skulle lära sig bygga på Herren allena. "Och jag", tillägger Gud, "skall göra dig ett stort namn; och i dig skola välsignade varda alla slägter på jorden." Så framglänser redan nu, i den

nya dagens morgongryning, det *allmänna målet* för det förbund, Gud med Abraham ingår. Gud vill väl, äfven han, att menskligheten skall hafva ett namn, ja! ett stort namn; men han vill ensam vara den, som åt henne bereder detta. Fogande sig efter den menskliga utvecklingens en gång gifna lag och ordning, låter han dock den *väg*, hvarpå han förbereder det stora verket, blifva *af enskild art*. Det förbund, Gud med Abraham slutit och med omskärelsens förbundstecken beseglat, fortgår på dennes efterkommande: "Så håll nu mitt förbund", hette det, "du och din säd efter dig." Under vexlande ris och lisa umgås Gud med det utkorade folkets stamfäder såsom med sina vänner och kallar sig sjelf för Abrahams, Isaks och Jakobs Gud. Han hugnar dem med de herrligaste löften, men låter, för att öfva och befästa deras tro, i de förhandenvarande tidsomständigheterna som oftast liten eller ingen utsigt visa sig till deras på dessa löften byggda förhoppningars förverkligande. Slutligen förer han Jakobs hela hus till Egypten, der han väl låter dem i Josef se en den trösterikaste förebild af, huru den oändligt barmhertige och allsvåldige kan till och med af mensklig ondska göra sig ett medel till sina kärleksfulla planers genomförande, men tillika genom en långvarig träldom visar, hurusom den Herren älskar den agar han ock. Huru redan nu den örtagård tillreddes, inom hvilken Herrens telning en gång skulle upprinna, skönjes klarligen utaf det himmelska doft af en allt förmående tro, en allt fördragande kärlek och ett allt besegrande hopp, som inom patriarkernes historia möter oss.

"Spiran", hade Jakob i välsignelsen öfver sina söner sagt, "spiran skall icke vika ifrån Juda eller herrestafven från hans fötter, till dess hjelten kommer." Den jordiska uppfyllelsen af denna förutsägelse begynte, då *Gud genom Moses* utförde Israels barn utur Egypten, till hvilken välgernings åminnelse påska årligen skulle firas, och *på Sinai vigde dem till sitt egendomsfolk*, åt hvilket han ville gifva det förlofvade landet till arf. Men genom *lagen* icke blott afsöndrades Israel såsom en Herrens plantering från alla jordens öfriga folk, utan erhöll ock i sitt inre en anordning, genom hvilken den stundande frälsningen på en gång förbereddes och förebildades. Samtlige de män, hvilka efter Moses, den store kommande profetens personliga förebild, inom judafolket å Guds vägnar uppträdde och efter dess inträdande i det utlofvade arfvet förestodo detta folk, hade endast att befordra och i rätt spår leda utvecklingen af det, som var förmedelst lagen i allo grundlagdt. Genom David, mannen efter Guds sinne, vunno de åt Israel gifna löftena i jordiskt afseende sin högsta fullbordan; men det var icke blott det israelitiska samhället, hvilket under Davids spira nådde sin största blomstring, utan äfven den i hela det gamla förbundsfolkets historia inneslutna, andligt förebildande betydelse framträder ungefär samtidigt på det rikaste sätt. *Prestadömet* erhöll vid denna tid genom Davids gudstjenstliga anordningar och den salomoniska tempelbyggnaden sin fulla utbildning: och till denna inrättning slöto sig tvenne nya, nemligen det ordnande *profetdömet* och det i allra egentligaste mening med Guds nåde uppträdande *konungadömet*. Samtliga dessa trenne i den mosaiska lagen grundade embeten hade att på en gång i Israel företräda Guds helighet, vishet och magt och tillika väcka längtan efter den oförliknelige öfverstepresten, profeten och konungen. Från denna tid tager ock den frälsningsbådande pro-

fetian en ny ansats och lyfter sig under den närmast följande tidrymden till en allt noggrannare förkunnelse af de med Messias' ankomst förbundna omständigheter. Allt efter som, genom det judiska folkets och statens förfall, utsigterna minskas för ett återvändande till den davidiska tidsålderns yttre storhet och lycka, lemna de profetiska förutsägelserna ur sigte det för ögonen är och sträcka sig till det, som ofvantill är. Den åt David gifna tillsägelsen om "hans hus' och rikes evigt förblifvande bestånd" erhåller en mer och mer öfverjordisk syftning, och den väntade blifver efterhand allt bestämdare utmärkt såsom en andlig förlossare, tills han slutligen uttryckligen nämnes "Immanuel, Underlig, Råd, stark Gud, evig Fader, Fridsförste." Med honom "skall uppgå rättfärdighetens sol och salighet under hennes vingar." Innan detta fulländningens tillstånd kan inträda, måste väl öfver det obotfärdiga och trolösa slägtet komma Guds heliga straffdomar; men äfven med afseende på dessa skall den kommande Herrens tjenare blifva vår frid, i det "Herren uppå honom kastar allas våra synder." Med de väldigaste undergerningar bekräftade Gud oaflåtligen, hvad han sålunda genom sina profeter förkunnat. Likasom förbundsfolket i sina herrliga inrättningar ständigt egde för ögonen underpanter af alla Herrens nådesafsigter, så fick det ock tid efter annan erfara prof derpå, att Herren Gud äfven i sina hotelser är sannfärdig. Israel och Juda måste båda såsom fångar lemna det land, Gud åt deras fäder gifvit; och äfven sedan de efter en mångårig fångenskap återvändt till fädernejorden, lät Herren dem gång på gång komma under de hårdaste förtryckares ok. Af dessa olyckor drefs väl det israelitiska folket ändtligen derhän, att det med afsky vände sig bort från de af menniskohänder gjorda afgudar, till hvilka det tillförene så ofta afvikit. Men icke ens nu var det den ende sanne Guden, åt hvilken de hängåfvo sina hjertan och egnade sin tjenst: mängden af folket tillika med dettas ledare förajönko i en ytlig, egenrättfärdig gudsdyrkan, som väl hade gudaktighetens sken, men saknade dess kraft. En rest af trogna hade dock Herren oafbrutet åt sig bevarat, och till denna qvarlefva anslöt sig den i tidens fullbordan framträdande återlösningen.

Mer än fyrahundrade år hade profetian tegat; men hos Daniel fanns ett fast löftesord om den tid, då Jesusalem skulle återställdt varda och *den Smorde* komma till den utlofvade *återlösningens fullbordande.* Genom de medelst Guds skickelse öfver snart sagdt hela den bildade verlden utspridde judarne hade detta löfte blifvit äfven för hedningarne kändt; och genom såväl den heliga skrifts som rent menskliga vittnesbörd veta vi, att nu, vid de förutsagda sjuttio årsveckornas stundande slut, en allmän väntan och förbidan efter den utlofvade bland folken rådde. *Då sände Gud sin Son, född af qvinna, gjord under lagen, på det att han skulle förlossa dem, som under lagen voro, och vi få barnaskapet.* Af alla Guds uppenbarelsehandlingar är denna den största: en större kan icke gifvas eller tänkas. Aldrig kan katecheten nog upphöja och berömma detta oförlikneliga prof på Guds kärlek och nåd. Klarast framstrålar dock storheten och arten af denna uppenbarelsehandling utan like, då den framträder i sin enkla, oupphinneligt höga, ursprungligt bibliska gestalt. Må derföre katecheten, efter en åskådlig skildring af Johannes döparens bebådelse, med trohet för sina lärjungar teckna bilden af den benådade jungfrun, då hon mottager Gabriel

i sitt kyska tjäll och då hon, vid besöket hos sin fränka Elisabeth, utaf denna helsas såsom den välsignade bland qvinnor, samt af davidsättlingen Josef, sådan han i sann fromhet och ödmjukhet i den evangeliska berättelsen träder oss till mötes. Följe dem sedan till Zacharie hus, för att låta dem se, huru denne erfar uppfyllelsen af det åt honom gifna löftet och derför lofsjunger Herren, samt till krubban i Betlehem, dit såväl de ringe herdar, hvilke först fått mottaga fröjdebudskapet, som de vise, hvilke sett den nyföddes stjerna i Österlandet, komma för att tillbedja. Läre dem af engelens egna ord känna det namn, hvarmed barnet vid omskärelsen benämnes, och låte dem höra, huru de, hvilka bidde efter Israels tröst, helsa Jesus, då han första gången frambäres i templet att helgas Herren. Gifve dem derpå en lefvande föreställning om, huru Jesus, då han kom till sitt eget, blef af sina egna emottagen, i det föräldrarne måste med Jesusbarnet flykta till Egypten, för att undgå Herodes' mordplaner. Jesu barndom och uppväxttid kan ej skildras fullständigare, än skriften sjelf det gör; men må blott katecheten ej förgäta att framhålla den öfverjordiska herrligheten i de få, men innehållsrika drag, den evangeliska historien af denna del utaf Jesu lif åt oss lemnat. Katecheten afslute denna *första afdelning utaf Jesu jordelif* med framställningen af hans dop och den omedelbart derpå följande frestelsen i öknen, hvarvid ej må förgätas att fästa lärjungarnes uppmärksamhet på, hurusom vår frälsare der *bestod* samma trefaldiga prof, för hvilket våra första föräldrar *föllo*.

Derefter blifver det katechetens stora uppgift att beledsaga sina lärjungar vid deras vandring med frälsaren under de trenne år, då *han gick omkring bland sitt folk, väldeligen lärande samt görande väl och hjelpande alla*, å de hjelpbehöfvandes sida städse fordrande endast att mottagas af frälsningssökande och troende hjertan. Här böra Jesu af evangelierna åt oss bevarade handlingar och tal, så vidt möjligt, i tidsföljd genomgås; på det att dymedelst det sammanhang, hvari de verkligen förekommit, må klart framlysa. Med afseende på det *första* året bör visas, huru Jesus efter återkomsten från öknen och det förnyade framträdandet vid Betabara, der han af Johannes helsas såsom Guds lam, hvilket borttager verldens synder, med sina derstädes vunna första lärjungar infinner sig vid bröllopet i Kana och der gör sitt första stora under, hvarigenom han uppenbarar sin herrlighet och i sina lärjungars hjertan framkallar förvissningen, att det i sanning var den utlofvade, de funnit. Redan vid denna, så att säga, enskilda undergerning ådagalägger Jesus sin öfver förelöparens upphöjda kallelse att predika ej blott sorg, utan ock glädje, ej endast ånger, utan äfven tro, icke uteslutande död från synden, utan tillika lif i Gud. Katecheten har att derefter behandla besöket vid samma års *påskfest* i Jerusalem, sedan Jesus i Kapernaum tillbragt några få dagar. Vid detta Jesu första högtidsbesök, efter det han tillträdt sitt läroembete, infaller den majestätiska tempelreningen och samtalet med Nikodemus om den nya födelsen såsom det vilkor, förutan hvilkets uppfyllande ingen kan ingå i Guds rike. Ej förr än i slutet af året vände Jesus tillbaka till Galileen, och det var på denna hans återfärd, som det märkvärdiga samtalet med den samaritanska qvinnan föreföll, vid hvilket han öppet förklarar sig för den väntade Messias. Såsom han redan i Kana visat sig vara kommen till familjelyckans åtrrupprättande, så återgifver han här vid Jakobsbrunnen åt qvin-

nan den af Gud henne anvisade ställning, hvilken hon genom syndafallet förverkat och ifrån fallets stund allt intill den tiden måst sakna. — *Andra* året af sin offentliga verksamhet tillbragte Jesus i Galileen, med undantag af de högtidsresor, hvilka han till Jerusalem företog. Omedelbart före och efter *purimfesten*, vid hvilken Jesus medelst den borttagnes botande offentligen inför Judeens befolkning såväl yppade sitt förbarmande hjertelag som sönderslet det nät af småaktiga stadgar, i hvilket den urartade judendomens sakförare insnärjt Guds lag, infaller den stora mängd af undervisande tal och syndasåren helande gerningar, med hvilka Galileen af Jesus hugnades. Redan vid denna tidigare period af hans offentliga uppträdande se vi liksom en förebildlig tafla af det mottagande, han ständigt under sin jordiska vandring rönte. Lukas öppnar sin berättelse om Jesu galileiska verksamhet med en lefvande skildring af, huru Jesus kom till Nazaret och gick om sabbatsdagen in i synagogan, såsom hans sedvänja var, och förkunnade der, hurusom den herrliga esaianska profetian om Herrens behagliga år nu genom honom vunnit sin fullbordan. Och de honom hörde gåfvo alla sitt bifall till hans nådefulla predikan, för att, då han senare samma dag bestraffade deras otro, uppfyllde af vrede drifva honom ut ur staden och söka döda honom. Så vexlade hos folket hela Jesu jordelif igenom ytligt bifall med dödligt hat, under det att hans kärlek aldrig led någon vexling och från hans läppar de tillrättavisande och nådesförkunnande orden städse framgingo i oupplöslig förening. Han var ej kommen att upplossa lagen eller profeterna, utan att fullborda; och i sin bergspredikan utlägger han för de nu samlade tolf apostlarne och en stor folkskara på det fullständigaste, hvari denna fullbordan skulle bestå: här på saligheternas berg förklarar Gud genom sin Sons mun de ord, han sjelf på Sinai under blixt och dunder förkunnat. Hvad Jesus i denna det nya förbundets grundlag uttalat, det har han på det mest fulländade sätt genom alla sina handlingar förverkligat: ej nog, att han outtröttligt uppoffrade sig för menniskornas bästa, gifvande blinde syn, halte gång, spitälske rening, döfve hörsel, döde lif, utan han gjorde detta allt med oförändradt hjertelag under den svartaste otacksamhet och den bittraste förföljelse å deras sida, som utgjorde föremålet för hans obeskrifliga kärlek. Vid hvarje steg af sin vandring framträder han såsom verldens ljus, sitt folks förlossare, syndens och dödens öfvervinnare. Sträng blott mot dem, hvilka i obotfärdighet och otro förskjöto hans nåd, inbjöd han alla arbetande och betungande själar att komma till honom, för att der finna ro. Oförtröttad verkade han från morgonen intill aftonen i den eviga sanningens och kärlekens tjenst; men nätterna tillbragte han merändels allena i bönumgängelse med sin himmelske Fader. Undervisande, varnande, förmanande, tröstande och helande drog han fram genom alla delar af landet, städse bevisande med ord och gerning, att han var kommen till att uppsöka och frälsa det, som förtappadt var. Under det dagliga umgänget med Herren genom de lifvets ord, som från hans mun utgingo, och genom de nådefulla gerningar de för sina ögon sågo, stärktes så småningom lärjungarnes tro, och Petrus kunde under senare delen af Jesu lif i samtlige lärjungarnes namn bekänna: "Du är Kristus, lefvande Guds Son"; på grund af hvilken bekännelse han fick mottaga himmelrikets nycklar. Men få voro de, hvilka

instämde i denna bekännelse: flertalet förhärdade sig allt mer och mer. Denna menniskornas ondska såväl som Jesu outsägliga godhet, närma sig sin höjdpunkt, ju längre det lider mot slutet. Innan han företager den sista vandringen, får han dock på förklaringsberget af sin Fader på ett utomordentligt sätt mottaga styrka till den förestående blodskampen, på samma gång som lärjungarne der se en himmelsk ljusglans utstråla öfver de dystra dagar, hvilka, enligt Jesu uttryckliga ord till dem, nu snart skulle taga sin början. — Hela det *sista* halfåret af Jesu jordelif kan med allt skäl kallas en gång till döden. Vid såväl *löfhyddohögtiden*, som vid *tempelreningsfesten* infinner han sig i Jerusalem, för att ånyo tillbjuda de förvillade judarne sin nåd, alltid lika kärleksfullt, alltid lika förgäfves. Oupphörligt stadd på resa under denna senaste period af sitt jordelif, utsträcker han sin verksamhet både åt vester och öster ut öfver det egentliga judalandets gränser och utsänder sina sjutio lärjungar, för att i vidare kretsar förkunna evangeliet om Guds rikes förhandenvaro. Nu mera befaller han ej heller någon att förtiga hans underbara gerningar och bjuder i Jerusalems grannskap inför en stor, blandad skara den sedan flere dagar begrafne Lazarus att lefvande framgå ur grafven.

Allt var nu moget: och Jesus företager på palmsöndagen sitt högtidliga intåg i Jerusalem, hvarvid han, mottagen af folkets stormande jubel, gret öfver den olyckliga staden, som icke ville betänka hvad dess frid tillhörde. Efter ännu några dagars kamp och strid går han att såsom Guds rena lam oskyldigt på korset för oss offras. Natten före den sista, stora, afgörande dagen instiftade han den heliga nattvarden, såsom en motbild till den gammaltestamentliga påskmåltiden. Har den katechetiska behandlingen af Jesu lefnad hitintills kunnat vara någorlunda öfversigtlig, måste hvarje moment af *Jesu sista stunder på jorden* med serskildt eftertryck framhållas. Här gäller det, om någonsin, att ett ögonblick kan hafva samma värde, som en lång följd af år, då ju Jesus i denna lidandets vecka genomgår allt af inre och yttre qval som menslighetens synd under årtusenden samkat samman. Det finnes hvarken i himmelen eller på jorden något medel, som förmår både i väckande kraft och evangelisk hugsvalelse uppgå emot ett rätt lifaktigt intryck af den för våra missgerningars skull pinade, bespottade, törnekrönte, slagne, lifdömde och korsfästade frälsaren. Det gifves ej heller något, hvilket mägtar så till efterföljd i helgelse mana, som en blick i det outgrundliga djupet af denna kärlek, hvilken vid den högsta smälek beder för sina fiender, i de gräsligaste marter tänker för andra, omgifven af dödens fasa till den eländigaste utsträcker en räddande hand — en blick upp till honom, den in i döden lydige, som äfven under den grufligaste själsångest och vid höjdpunkten af kroppslig smärta villigt underordnar sig den himmelske Fadrens vilja, tills han, sedan allt är fullbordadt, slutligen i dennes händer befaller sin anda. Begrafningen, hvarigenom verkligheten af Jesu död på det fullvissaste ådagalades, och nederstigandet till helvetet, då han, efter att hafva blifvit dödad till köttet, lefvande gjord till andan, i densamma gick åstad och predikade för andarne i fängelset, böra ej förbigås; ehuru de icke ega den allt öfverstrålande betydelse, som Jesu uppståndelse: ty *denna* är den grundpelare, hvarpå hela vår tro hvilar. Det är af vigt att utvisa den skilnad, som rådde

mellan Jesu egen uppståndelse och deras, som blifvit af honom ur den lekamliga döden uppväckte: då de ånyo måste dö en gång, emedan de uppstått med den forna dödliga lekamen, så var det deremot med en förklarad kropp, Jesus ur grafven framgick, för att evinnerligen lefva. Efter det Jesus en liten tid i denna förklarade gestalt vistats på jorden, för att dymedelst lemna ett ojäfaktigt vittnesbörd, att han var åter sannfärdeligen lefvande vorden, gick han bort, att hos Fadern bereda de sina rum; men före sin högtidliga himmelsfärd samlade han sina lärjungar och befallde dem att gå ut i hela verlden och medelst dop och lära göra all folk till hans lärjungar, under upprepande af det redan flera gånger förut gifna löftet, att han ville med sin Ande vara när dem alla dagar intill verldens ända.

Förutsättningen för *återlösningens tillegnande* var genom Jesu himmelsfärd gifven. Sjelfva grunden dertill lades genom *den helige Andes utgjutande* öfver apostlarne på pingstdagen, då den gammaltestamentliga pingstfestens förebildliga betydelse vann sin uppfyllelse och det enda, sanna, alla jordens folk förenande band återknöts, i hvars ställe de mot Gud upproriska menniskorna velat sätta Babelstornet, till följd af hvilket tvärtom hvarje föreningsband dem emellan allt intill denna tid sönderslitits. Utgående från pingstundrets kyrkan grundläggande akt, blir det katechetens uppgift att i denna återlösningsuppenbarelsens sista del göra för lärjungarne rätt åskådligt, hurusom *på nämnda grundval hela byggningen tillhopafogad så småningom växer till ett heligt tempel i Herren.* Den förnämsta källan vid denna afdelning förefinnes i Apostlagerningarne; men äfven kyrkohistorien, sådan hon i sina allra allmännaste grunddrag föreligger, bör icke härvid förbises. Det torde ej vara otjenligt att fördela äfven denna Guds frälsningsuppenbarelses sista period, såväl som de båda föregående, i trenne underafdelningar, af hvilka den första omfattar den apostoliska och den närmast derpå följande tidsåldern, den andra det kyrkliga förfallets tid, den tredje reformationstidehvarfvet. Hvad nu den första eller *den apostoliska tiden* vidkommer, må hufvuddragen af den äldsta såväl judekristna som hedenkristna missionen genomgås, på det att lärjungarne må vinna en lefvande föreställning om den underbara magt, hvarmed kristendomen bröt sig väg under de häftigaste förföljelser, och huru dess första bekännare, uppfyllde af den frimodighet, som vissheten om Jesu uppståndelse förlänade, inför denna verldens store buro kraftigt vittnesbörd, hvilken herre de tillhörde. Blåse öfver den katechetiska behandlingen af kristenhetens äldsta tid en frisk fläkt af den anda, hvaraf den unga kyrkan sjelf under denna sin tidigaste vår kände sig genomströmmad och buren. "Om det är rätt inför Gud, att vi höra eder mer, än Gud, derom mågen I sjelfva döma; ty *vi kunna icke* förtiga det vi sett och hört": detta var ej endast Petri och Johannes', utan tusendens modiga svar, då de uppfordrades att förneka den herre, de gifvit sin tro. Främst bland den apostoliska tidens sanningsvittnen, hvilka med döden bekräftade sin bekännelse, må nämnas diakonen Stefanus och apostolen Jakob den äldre; men hvad kunde väl menskligt våld uträtta mot ett verk, som Gud sjelf åtagit sig! Väl bör det icke fördöljas, att icke ens denna kristendomens barnaålder saknar exempel af falskhet och skrymteri; men framhållas bör dervid, hurusom detta var undantagsfall, hvilka på det strängaste bestraffades. Härpå utgöra såväl A-

nanias och Saphira, som Simon magern talande bevis. Den endrägt, som på apostlamötet i Jerusalem rådde mellan den ifrågavarande tidens båda hufvudrigtningar, må omnämnas, såsom vittnande om den frid och kärlek, hvarigenom den ena, samma tron förlikade de på olika vägar gående sträfvandena till det gemensamma målet. — Visserligen hade redan Petrus blifvit af Gud undervisad att ingen menniska kalla menlig eller oren; men först genom Paulus gick dock talet om Kristus i större omfång ut bland *hedningarne*. Dennes, den store hedningaapostelens, omvändelse och missionsverksamhet höra till de mest betydande punkterna inom hela förevarande afdelning; och icke är det väl utan skäl, som Lukas deråt egnat mer än hälften af sin heliga krönika. Pauli resor blifva för oss af så mycket större betydelse, som genom dem det glada budskapet om frälsningen först bragtes till vår verldsdel. Åtminstone de vigtigare tilldragelserna i denne mensklighetens välgörares skiftesrika lefnad böra beröras, på det att deraf måtte i någon mån framgå, huru mycket han måste lida för Jesu namns skull och med hvad sinnelag han utstod alla dessa lidanden, tills han slutligen fick i sjelfva den stora verldsstaden förkunna och med sin död bekräfta evangeliet om korset. Helsosamt är äfven att vid denna tidsålders behandling visa, huru det *samfund*, hvilket i tron på den dödade och ur döden uppståndne Herren Kristus hade sitt *inre*, andliga lif, äfven på ett *yttre*, synbart sätt framträdde genom gemensam bön och bekännelse samt nådemedlens gemensamma bruk.

Med huru pass stor fullständighet den efterapostoliska tidens heliga historia bör inom den kyrkliga katechisationen behandlas, måste bero på de olika förhållanden, hvarunder denna kan framträda; men då katechisationen till sitt begrepp är en *alla* kyrkans omyndiga medlemmar gemensamt afseende kyrklig verksamhet, kan det härutinnan, såväl som i andra afseenden, ej tillhöra den katechetiska vetenskapen att af det ifrågavarande stoffet angifva mer, än som kan anses böra ingå såsom en katechisationens allmänneliga beståndsdel. Härtill hörer enligt vår åsigt, hvad *den efterapostoliska tiden intill reformationen* angår, en kortfattad, men derföre ej mindre åskådlig, framställning af kristendomens hastiga utbredande oaktadt alla de ansträngningar, hvilka af såväl jordens mägtige som dess vise gjordes, för att hämma och hindra densamma. Serskildt bör det framhållas, hurusom det aldrig var genom något förnekande af sanningen, men väl genom den fullkomligaste sjelfförnekelse, som den gamla tidens kristna vunno sina segrar öfver verlden. Aldrig "satte de heller kött sig till arm", utan öfverläto saken i Guds hand, som ock visste att föra den väl igenom. Men då kejsar Konstantin gjort kristendomen till det så många länder omfattande romerska rikets religion, blef tillståndet så småningom förändradt. Enär de kristne derefter, långt ifrån att genom sin tro utsätta sig för faror och lidande, tvärtom just till följd af denna åtnjöto stora fördelar, mattades så småningom den forna troskraften, och de blott och bart namnkristnes antal blef efterhand allt större. Många af presterna började mer tänka på, hur de skulle tillförsäkra sig sjelfva en tryggad ställning i verlden, än hur Guds rike shulle genom dem förkofras och tillväxa. Till och med i den kristna trosläran insmögs så småningom den ena menskliga tillsatsen efter den andra för verldsliga syftens vinnande. Ehuru under denna

förfallsperiod många af kyrkans medlemmar, ja! af dem, som borde varit hennes stöd, handlade så trolöst, så var dock Gud trofast och bevarade äfven under förfallets mörkaste tid en, om ock liten, skara af troende, hos och genom hvilka den helige Ande fick fortsätta sin oafbrutna verksamhet till mensklighetens delaktiggörelse af den medelst Kristus förvärfvade frälsningen.

Men icke på detta sätt allena visade Gud, det han ej svikit sitt löfte eller öfvergifvit sin kyrka. Då affallet nått ett visst mått, ingrep han på ett underbart sätt i den kyrkliga utvecklingens gång, derigenom att han uppväckte flere fromme män, hvilke med allvar och kraft höjde sin röst mot det alltmer öfverhandtagande förderfvet, tills han slutligen lät *Martin Luther* genom *reformationsverket* ånyo på Zions grundfäste plantera det gudomliga ordets banér. Det var icke endast den afdelning af kyrkan, hvilken nämnes den evangeliskt-lutherska, som ett nytt, friskt lif dymedelst började genomströmma; äfven till kyrkans öfriga delar spridde sig i viss grad verkningarne af denna lifskraftiga väckelse. Väl har äfven sedan den tiden mycken skröplighet och ondska förekommit inom den kristna kyrkans sköte; men Herrens lag och evangelium förkunnas dock nu åter i sin sanning och renhet på vår jord, de heliga sakramenten utdelas ånyo på det af Kristus förordnade sätt, och med förnyad kraft och ifver verka missionärer i alla delar af verlden, för att göra samtliga jordens folk delaktiga af kristendomens välsignelse.

Utom de sålunda i största korthet berörda tvenne former af Guds uppenbarelseverksamhet, för så vidt den hitintills i tiden framträdt, hafva vi att vänta ännu en epokgörande Guds uppenbarelseakt, nemligen den af profetian oss förkunnade Kristi andra tillkommelse till domen eller *domsuppenbarelsen*. Likasom vi sett de tvenne föregående uppenbarelseakterna sönderfalla i trenne underafdelningar, så hafva vi äfvenledes att fördela katechisationen öfver denna uppenbarelsens sista akt i trenne delar, af hvilka den första har att göra med domens *förberedelser*, den andra med dess *verkställande* och den tredje med *följderna* deraf. — Hvad nu angår det *förstnämnda* af dessa ämnen, har katecheten att genomgå de tilldragelser, hvilka, enligt Guds ords profetiska utsagor, skola utgöra *domens förebud*. Han skall såsom en trogen väktare öfver Guds heliga stad lära dem, som bära Kristi namn, att akta på tidens tecken. för att vara beredde på sin Herres ankomst, på det denne, då han kommer, icke må finna dem sofvande. De domen förebådande tecken, hvilka Jesus sjelf förutsagt, böra naturligtvis i främsta rummet framhållas: å ena sidan de vedermödor, hvilka skola beteckna domens annalkande, å andra sidan det evangelii förkunnande öfver hela jorden, hvilket skall föregå domen. De af Jesus förutsagda vedermödorna äro af mångahanda slag, nemligen såväl svåra, andliga förvillelser, genom hvilka många skola förförda varda, som ock yttre, grufliga olyckor, såsom örlig, hungersnöd, pest och jordbäfning, samt de hårdaste förföljelser mot Jesu bekännare, så att ondskan skall synas rent af få öfverhanden och kärleken hos många förkolna. Rörande evangelii utspridning har Jesus förutsagt, att, först sedan budskapet om riket blifvit predikadt i hela verlden till ett vittnesbörd för alla folk, skall ändan komma. I andra rummet böra ock omnämnas de af profeterne och apostlarne angifna domsberedelser:

dels hurusom, sedan hedningarnes fullhet inkommen är, hela Israel skall varda salig, dels hurusom såväl det goda som det onda skall före domen uppnå en väldig höjd. I det tusenåriga riket skall nemligen kyrkan fira sin skönaste jordiska triumf, i det att ondskans magt varder bunden och Kristus, om ock fortfarande på ett osynligt sätt, så regerar sin kyrka, att alla jordens förhållanden blifva i Gud helgade, ja! sjelfva naturen i viss grad återvinner sin ursprungliga, genom fallet förlorade herrlighet. Äfven mörkrets magt skall dock derefter under antikrist vinna sin största utbildning; ty ehuru flere antikrister redan hafva varit, är dock att förvänta en serskild ännu vida rysligare uppenbarelse af syndens förfärliga magt, hvarigenom ondskan skall hinna sin mognad. Men då sålunda såväl Guds rike som mörkrets magt vunnit sin fulla utveckling, för så vidt en sådan är på jorden möjlig, skall hela jorden uppbrännas i eld och himmelens krafter skola bäfva. — *Derefter* följe behandlingen af *sjelfva den stora tilldragelsen*, då menniskones Sons tecken skall synas i himmelen och alla slägter på jorden jämra sig, vid det de få se menniskones Son kommande på himmelens skyar med stor magt och herrlighet. Och han skall utsända sina englar med mägtigt ljudande basun, och de skola församla hans utvalda från alla fyra väderstrecken, från himmelens ena ända till den andra. Men icke blott de utvalde skola sålunda uppstå: äfven de, som illa hafva gjort, skola höra hans röst och framgå till domens uppståndelse. Till dem, som i jorden sofvande legat, skola ansluta sig de, som då lefva. Och likasom de förut afsomnade skola med förklarade kroppar uppstå, så skola ock de då lefvande i ett ögonblick lekamligen förvandlas. Nu skall domaren intaga sin herrlighets stol och den för evigt afgörande domen afkunnas, hvarigenom allt, som tillförene varit förborgadt, blir i ljuset framhafdt. Till dem, hvilka i en på sannskyldigt goda gerningar fruktsam tro bekänt Herren på jorden, skall han säga: "kommer, I min faders välsignade, och besitter det riket, som eder tillredt är ifrån verldens begynnelse"; men till de ogudaktiga skall det heta: "går bort ifrån mig, I förbannade, i evinnerlig eld, som djefvulen och hans englar tillredd är." — Till *sist* må framställas den sålunda afkunnade *domens följder*. Genom denna når den närvarande utvecklingen sitt mål och en ny form af tillvaro tager sin början. Det arf, som Kristus under sin jordiska vandring åt de sina lofvade, det få de då tillträda, i det att de rättfärdige i och med domen förflyttas till det eviga lifvet. Detta skola de framlefva på en i den förbrända jordens ställe framkommen ny jord, hvilken skall utgöra fulländningen af det, hvartill paradiset, enligt Guds afsigt, skulle utgöra begynnelsen; ty äfven här skall lifsens träd blomstra och de salige förunnas att personligen umgås med Gud och hans heliga englar. De osaliga deremot blifva genom den afgörande domen förvisade till evig, af Kristus förutsagd, pina. Deras vistelseort blifver fjerran från Guds ansigte i det yttersta mörkret, der samvetsqvalens frätande matk icke dör och minnet af det här i verlden bedrifna onda blifver en eld, som icke utsläckes. När det onda på sådant sätt blifvit fullständigt öfvervunnet och det godas seger fullkomnad, så skall ock Sonen sjelf vara underlagd honom, som honom all ting underlagt hafver, på det att *Gud skall vara allt i alla.*

Till den sålunda i allmänna drag afhandlade gudomliga uppenbarelsehistorien sluter sig såsom den kyrkliga katechisationens andra hufvuddel, enligt hvad redan förut blifvit antydt, *den heliga läran*, eller såsom den i sin elementära, för katechisationens syfte serskildt lämpade gestalt kallas, *katechesen*. Likasom den första fordran på den heliga historien var fullständighet, så att ingen för det katechetiska ändamålet nödvändig beståndsdel af densamma blefve förbigången, så kräfver ock katechisationens idé en den heliga lärans helgjutenhet, så att hvarje för en myndig kristen oundgänglig lärosats af densamma omfattas. Men på samma sätt, som den heliga historiens beskaffenhet af att vara fullständig ingalunda utesluter en skiljaktighet i såväl omfattning som betoning vid de olika delarnes framställning, likaledes är det fullt enligt med en rätt katechetisk behandling af den heliga läran, att vissa momenter deraf erhålla en *rikare utveckling* och tillerkännas en *större vigt*, än andra. *Hvilka* de momenter äro, som böra vid katechisationen öfver den heliga läran intaga en mer framstående ställning, kan naturligtvis ej deduceras, utan med hänsyn till hvad som visat sig såsom den heliga historiens katechetiska hufvudmomenter. Ty är läran, enligt hvad ofvan framhållits, en utredning af det gudomliga rådslutet sjelft, sådant detta, efter Guds ords vittnesbörd, legat till grund för den utvecklingsgång, hvilken Guds uppenbarelse i verlden, på föranledning af den menskliga frihetens bruk, tagit; så kan ju katechesen, i sin egenskap af den heliga läran i dess elementer, i och för sig ej hafva några andra koncentrationspunkter, än de, hvilka i viss mån af uppenbarelsehistoriens grundfakta betingas. Men så ovedersägligt detta än är, så torde å andra sidan ej kunna bestridas, att vid katechisationen, såsom en verksamhet med lifvet nära berörande syftemål, *anordningen* af läroinnehållet icke får uteslutande bestämmas efter denna i ämnet sjelft liggande ordning, utan att härvid ännu mer afseende måste fästas på, hvad som för lärjungarnes klara fattning och lefvande tillegnan af katechesens lärostycken befinnes lämpligast och bäst till målet förande.

Äro nu, såsom af den föregående framställningen framgått, skapelsen, återlösningen och domen de handlingar, i hvilka Guds uppenbarelseverksamhet märkligast framträder, så måste naturligen katechesen härutinnan ega en anvisning om de *hufvudsynpunkter*, från hvilka hon har att betrakta Guds och menniskans inbördes förhållande. Uppgiften för den heliga läran kan nemligen aldrig, således icke heller i dess katechetiska form, blifva någon annan

än att framställa dels den ursprungliga ställning, hvari Gud och menniskan genom skapelsen kommo till hvarandra, dels den förändring, som genom syndafallet i detta förhållande inträdt, samt beskaffenheten af den härigenom betingade såväl gudomliga frälsningsverksamheten som menskliga trostillegnelsen, dels det mål, hvartill hela den närvarande utvecklingen tenderar. Hvad åter angår ordningen för katechesens behandling af detta material, så gifver såväl den psykologiska forskningen som erfarenheten vid handen, att den i vår lutherska kateches förefintliga anordningen af kristendomens hufvudstycken är den för det katechetiska syftet ovedersägligen ändamålsenligaste. "Luthers kateches är och förblifver den bok, i hvilken, efter en för folkbegreppet lämplig mindre skala, den bibelenliga grundritningen till den tänkandets och trons boning är uppgjord, hvilken en klok man för alla möjliga händelser åt sig uppbygger och under hvilkens skugga han kan bo i trygghet", säger Thilo; och Löhe kallar den "ett verkligt underverk." Utan svårighet inses, att en undervisning, hvilkens ändamål är att till medvetenhet utveckla sjelfva det nya lifsfröet hos menniskan, ej kan lämpligen utgå från något annat, än en belysning af subjektets eget förhandenvarande själstillstånd: och hvad kan väl härtill vara tjenligare, än tio Guds bud, som just på ett lefvande sätt uppdaga alla de serskilda rigtningar, i hvilka den naturliga menskliga viljan träder i opposition mot Guds helighet? Det må väl inom dogmatiken vara på sin plats, att man till fullo utreder läran om Guds väsende och egenskaper, innan man skrider till framställningen af hans i lagen uttryckta vilja; men vid den utvecklingsgrad, hvilken den katechetiska undervisningens alumner besitta, torde de allmänna förklaringar rörande Guds väsen, till hvilka sjelfva dekalogens indelningsord gifva anledning, utgöra fullt tillräcklig grundläggning, för att derefter kunna fortskrida till en lefvande behandling af budordens innehåll: för en fullständigare framställning af Guds såväl attributer som proprieteter blifver ju onekligen för katecheten tjenligaste platsen vid det hufvudstycke, som handlar om den treenige Gudens frälsningsverksamhet, då lärjungarne der hafva framför sig den konkreta bevisningen för Guds både stränghet och godhet d. ä. summan af de gudomliga egenskaperna. Hvad åter vidkommer lagens ställning till trostillegnelsen, på grund deraf att den af tron verkade kärleken är lagens fullbordan, så torde det icke kunna bestridas, å ena sidan att dekalogen ingalunda egentligen är den form, hvari Guds fordran på helighet hos den troende gifver sig tillkänna, och å andra sidan att

det inre kraf på helighet, hvilket tacksamheten för Guds i verklig tro anammade nådevälgerningar ålägger menniskan, icke kan hvarken vid den katechetiska behandlingen af trostillegnelsen i allmänhet, ej heller serskildt vid katechisationen öfver bönen förbigås, utan fastmer der ovilkorligen framträder i sin egendomliga, från dekalogens principiellt skiljaktiga gestalt. Visar det sig på sådant sätt, att *lagen* med fullt berättigande utgör katechisationens första konstitutiva lärostycke, så ligger det i sakens egen natur, att, sedan dymedelst jordmånen för det nya lifvets utveckling blifvit förarbetad och beredd, sjelfva den potens, som i sig innehåller detta nya lif, bör genom den katechetiska expositionen af densammas väsentliga innehåll bringas till aktualitet. *Trosbekännelsen*, som alltså blifver katechesens andra hufvudstycke, förgrenar sig efter sitt innehåll helt naturligt i trenne artiklar, af hvilka den första angår det religiösa förhållandets grundläggning samt dess störande och beredelserna för dess återställelse, den andra sjelfva det yttre återupprättandet af det ursprungliga och normala religionsförhållandet, och den tredje det successiva inre förverkligandet af detta förnyade gemenskapsförhållande mellan menniskan och Gud. Hvad domsuppenbarelsen beträffar, så anse vi, det inom katechesen, der frågan icke närmast är om den historiska gången af Guds framträdande i verlden, utan om denna historias betydelse, behandlingen af nämnda moment lämpligen fördelas så, att det till sin objektiva sida betraktas vid den inom andra artikelen hörande exposéen af Sonens frälsareverksamhet, på det att dennas beskaffenhet och mening måtte, genom att fattas i osöndrad helhet, rätt tydligt framstå, men detsammas subjektiva betraktelse hänföres till tredje artikeln, på det att, derigenom att i denna intages äfven målet för Andens hela helgelseverk, dettas art och betydelse må äfven för en mindre öfvad blick klart skina igenom. Det väsentligaste uttrycket för det nya lif, som genom den helige Andes nådeverkningar på en menniskas hjerta kommit till stånd, är *bönen* i Jesu namn: häri ligger orsaken, hvarföre bönens af Jesus sjelf framstälda mönster erhållit plats såsom katechesens tredje hufvuddel. Väl kunde med fog tyckas, att den katechetiska lärounderrvisningens hufvudstycken härmed vore fullständigt genomgångna och att något vidare tillägg derföre ej borde ifrågakomma. Ehuru vi väl ej vilja neka den logiska rigtigheten af denna tanke, kunna vi likväl ej underkänna den stora pastoralvishet, Luther ådagalade, genom att ytterligare tillfoga ännu tvenne hufvudstycken, nemligen ett fjerde om *dopet* och ett femte om *den heliga nattvarden*, hvilka

stycken, såväl som bönen, visserligen icke kunna vid troslärans sista artikel lemnas alldeles oberörda, men för sin höga vigts skull väl behöfva att, likasom bönen, erhålla en serskild position, för att derigenom gifva tillfälle till en grundligare och mer sjelfständig behandling. Sedan vi sålunda sökt ådagalägga det fulla berättigandet af den i Luthers kateches iakttagna anordning, vilja vi nu i de allmännaste konturer redogöra för innehållet och sammanhanget inom hvardera af nämnda katechesens fem hufvuddelar.

Inledning till katechesen. Du är en *kristen*. Det har du blifvit *genom det heliga dopet*, af hvilket du på grund af vår Herres Jesu Kristi befallning och inbjudning redan i din barndom blef delaktig. Detta *ålägger dig förpligtelser* och *skänker dig nådesförmåner*. Du *förpligtas* genom dopet att *vandra i ett nytt lefverne*. Du *benådas* genom dopet att *varda Guds barn och himmelrikets arfvinge*. Beggedera lärer du känna i *den heliga skrift*, som innehåller både *lag* och *evangelium*; af hvilka lagen säger dig, *hvad du skall göra och icke göra*, och evangelium *hvad Gud för din frälsning och salighet gjort*. — Skriften är *af Gud ingifven och nyttig till lära*, i det den meddelar oss upplysning i vår salighetssak, *till öfverbevisning*, i det den låter oss känna vår synd och skuld, *till bättring*, i det den omvänder vårt sinne från det jordiska till det himmelska, samt *till upptuktelse i rättfärdighet*, i det den uppfostrar oss i en rätt gudaktighet. Den af Gud ingifna skriften har kommit till oss *genom* heliga Guds menniskor, hvilka hafva affattat densamma, drifna af den helige Ande. Hvad Gud sålunda till oss hafver talat genom profeterna i gamla, samt genom sin Son och dennes lärjungar i nya testamentet, det har han sedermera låtit sina tjenare och serskildt Martin Luther till vår tjenst *korteligen sammanfatta* i *katechesen*.

Inledning till första hufvudstycket. Första hufvudstycket handlar om *lagen*. Lagen är dels naturlig, dels uppenbarad. Den *naturliga* lagen är af Gud vid sjelfva skapelsen inskrifven i menniskornas hjertan, der deras samvete bär dem vittne och deras tankar ömsevis anklaga eller ursaka. Men då menniskornas hjerta genom synden var vordet mörkt och de förvandlat Guds sanning i lögn, så var det nödvändigt, att Gud ånyo gaf sin vilja klart, tydligt och bestämdt tillkänna: derföre utgaf Gud den *uppenbarade* lagen. Den lag, hvilken Gud sålunda åt judarne gaf, var af trenne slag: *moralisk eller sedelag*, *ceremonialisk och borgerlig*. De båda sistnämnda, af hvilka ceremoniallagen bestämde de yttre kyrkobruken vid den gammaltestamentliga gudstjensten och den borgerliga lagen innehöll bestämmelsen för den israelitiska samhällsordningen, voro *af öfvergående giltighet*, såsom de der endast hade att intill Kristus afsöndra egendomsfolket från alla andra folkslag, samt förebilda den stundande frälsningen. Den förstnämnda eller sedelagen deremot, som har till uppgift att, genom framställande af Guds helighets fordringar, lära menniskan känna sin egen hjelplöshet och nöd, förblifver *alltid och evigt gällande*. Kortast framställd är den i de *tio budorden*, hvilka af Herren skrefvos på *två taflor*. Hufvudsumman af lagen, sådan den är oss genom Moses gifven och af vår Fräl-

sare fullkomligen förklarad, är *kärleken:* den förra taflan handlar om kärleken *till Gud*, den senare om kärleken *till nästan.*

Begynnelseorden till lagen. Genom det första ordet "Jag" framställes det *personliga* förhållande, i hvilket Gud ställt sig till oss menniskor: detta åskådliggöres vidare genom tillägget, "som dig utfört hafver af Egypti land och träldomens hus." Vår Gud är icke blott *den öfver verlden upphöjde*, utan ock *den i verlden genom under och profetia verkande.* Att han är det förra, se vi deraf, att han kallar sig "Herren", men att han tillika är det senare, ådagalägger han genom att nämna sig "din (allas vår) Gud." Då namnet "Herre" väcker vår vördnad och fruktan, gör benämningen "Gud" hjertat gladt och kärleksfullt, enär den lärer oss att tillförse oss allt godt af den, hvilken bär detta ljufliga namn, hvartill ytterligare kommer tillägget "din", som ej kan annat, än framkalla vårt fullaste förtroende.

Första budet. Detta bud är det största och yppersta af alla budorden; och den, som icke håller det, han håller ej heller något af de öfriga buden; hvilket ock katechesen framvisar derigenom, att hon börjar förklaringen till hvarje följande bud med de orden: Vi skola frukta och älska Gud. — I första budet *förbjudes* allt *afguderi* d. v. s. att hafva någon annan Gud framför den ende och sanne. Detta kan ske antingen på *uppenbarare* eller *fördoldare* sätt. Det förra består deri, att man dyrkar och tillbeder bilder eller skapade varelser, såsom hedningarne göra och äfven de affällige bland judarne understundom gjorde. Det senare slaget af afgudadyrkan eger rum, då menniskan vänder sitt hjerta från Gud och till något annat, vare sig detta är *hon sjelf*, *andra menniskor* eller *de ting, som i verlden äro;* och på detta sätt kunna äfven de, som bära det kristna namnet, dyrka afgudar. "Käre barn, vakter eder för afgudarne!" — I första budet *befalles* a) att öfver allting frukta Gud. Att *frukta* Gud är att af hjertat sky det, som är honom emot. Gud fordrar af oss en sådan *barnslig* fruktan och ej en *trälaktig*, hvilken endast skyr det synden åtföljande straffet. Den barnsliga fruktan, hvilken Gud vill hafva, *visar sig* i vaksamt undvikande af synden och uppригtig sorg öfver hvarje begången synd. Vi böra öfver allting frukta Gud, *emedan* han är en stark domare och den allena helige. Det är ock *saligt* att frukta Gud; ty den, som öfver all ting fruktar Gud, behöfver ej frukta för något i verlden. "Så frukter nu Herren och tjener honom troliga och rättsinneliga!" I första budet befalles vidare b) att öfver all ting älska Gud. Med en rätt fruktan är alltid *kärlek* förbunden: att älska Gud öfver allting är att hålla honom för sitt högsta goda. Denna kärlek *yttrar sig* deri, att man ofta och gerna har Gud till föremål för sina tankar och ord, har sin glädje i det han vill, tåligt lider det han pålägger och innerligt längtar efter en allt fullkomligare förening med honom. Vi böra älska Gud af allt hjerta, *alldenstund* han är allena god och tillika den, som först älskat oss. Dem, som hafva Gud kär, tjenar allting *till det bästa*, och det intet öga sett och intet öra hört och i ingen menniskas hjerta uppstiget är, det hafver Gud beredt dem, som honom älska. Lyssna derföre till hans kallelse: Min son! gif mig ditt hjerta; men helt och ej deladt, ty äfven hit höra de orden *öfver allting.*

I första budet befaller Gud slutligen c) att sätta all tro och lit till honom. Såsom de menniskor, hvilka ingå det närmaste kärleksförbund, kallas trolofvade, så gifver ock den, som älskar Gud, honom dermed sin tro. Att sätta all *tro och lit* till Gud är att i lust och nöd, i lif och död hoppas på honom och honom allena. Den, som det *gör*, han tager alltid sin tillflykt till Gud, ehvad som än möter honom, och har städse i Gud sin tröst. På ingen fastare grund kunna vi bygga vår förtröstan, än på Gud; *ty*, är Gud för oss, ho kan då vara mot oss! Den man, som förlåter sig på Herren och hvilkens tröst han är, benämner skriften *välsignad*. Skulle du då ej vilja, såsom David, hafva Herren för evigt till din starkhet, din klippa, din borg, din förlossare, din Gud, din tröst, den du dig vid hölle, din sköld, ditt salighetshorn och ditt beskydd?

Andra budet. Då det första budet lärt dig, huru ditt *hjerta* bör vara mot Gud beskaffadt, undervisar dig detta bud, huru du bör med din *mun* förhålla dig mot Gud. Andra budet sönderfaller i tvenne delar: ett förbud och en hotelse. Denna *hotelse* har Gud här serskildt tillagt, dels derföre att en öfverträdelse af detta bud är en så *svår* försyndelse mot Gud, dels emedan faran för oss ligger så *nära* att försynda oss i detta afseende. Med Guds *namn* förstås det, hvarmed Gud nämnes och hvarigenom vi lära känna, hvad Gud är. I Guds namn *innefattas* dock icke blott benämningarne Jehova, Herre, Fader, Son, Ande, skapare, frälsare o. s. v., utan ock de ord, hvilka föra oss till minnes, hvad Gud är, såsom sakrament, kors, själ, himmel, helvete m. fl. Gud har uppenbarat oss sitt heliga namn, *på det att* vi genom att känna och bekänna detta måtte kunna blifva salige. — I andra budet *förbjudes* Guds namns *missbruk*. Detta kan ske a) genom att bruka hans namn till onda önskningar, det *är* att under anropande af Guds namn önska sig sjelf eller andra något ondt. *Orsaken* härtill kan vara antingen ett hatfullt sinnelag mot nästan eller en gräslig tanklöshet och ovana. Det här förbjudna missbruket af Guds namn *skiljer sig* väsentligt från de heliga förbannelser, som i bibeln förekomma, enär dessa aldrig ledt sitt upphof från hämdlystnad eller tanklöshet, utan städse blifvit å Guds vägnar och allena af brinnande nit för hans ära uttalade. Den deremot, som utan ett sådant gudomligt uppdrag förbannar en menniska, förbannar i och med detsamma Gud, hvars verk menniskan är. "Farer icke ville: Gud låter icke gäcka sig"! Guds namn kan missbrukas b) genom att bruka det till svordom, hvilket *sker*, då man begår mened d. v. s. med Guds namn bekräftar det, som ej är sanning, eller ock derigenom, att man med Guds namn bekräftar sitt tal, utan att kärleken till Gud och nästan sådant kräfver. *Lofliga* eder äro de af öfverheten förordnade trohets- och embets-eder, värjemålsed och vittnesed, vid hvilka man tager Gud till vittne af sitt tal och sålunda högtidligen erinrar sig det straff, han skall låta komma öfver menedaren: *olofliga* deremot äro alla öfriga eder, vare sig de ske af förhärdad ondska eller af lättsinnighet. Sådana *medföra* en förskräcklig Guds hämd. Minnens Jesu ord: I skolen alls icke svärja! Guds namns missbruk försiggår c) genom att bruka det till vidskepelse. Till denna synd *gör* menniskan *sig skyldig*, då hon söker att mot Guds vilja och ordning med tillhjelp af öfvernaturliga krafter vinna sina önskningar. All vidskepelse *är* antingen en tom inbillning eller en verkan

af djefvulen. Den, som bedrifver sådant, *bevisar* derigenom alltid, att hans hjerta ej är rätt för Gud; och *kan icke hafva del* eller lott i evangelii nådesord. Så lyder Petri dom öfver trollkarlen Simon och alla dennes likar: Det du fördömd vore! Slutligen blifver Guds namn missbrukadt d) genom att bruka det till lögn och bedrägeri, *d. v. s.* att med ett antaget sken af gudaktighet bedraga menniskor, för att dymedelst antingen bibringa dem falska villomeningar eller förskaffa sig sjelf fördelar. Om dem, som så göra, säger Herren, att de *skola få desto större dom!* — Till det sålunda genomgångna förbudet kommer såsom den i andra budet innehållna *befallningen* rörande Herrens vår Guds namn att åkalla det i all nöd, bedja, tacka och lofva. Gud vill, att vi skola *bruka* hans namn, men bruka det *rätteligen*, nemligen a) åkalla det i all nöd, b) stilla bedja under lifvets alldagliga förhållanden c) af hjertat tacka för alla hans välgerningar, andliga och lekamliga, vanliga och utomordentliga, samt d) äfven utan serskildt afseende på undfångna gåfvor lofva och prisa honom såväl i kammaren som inför all verlden. Allt *beror* härvid på, om menniskan egnar Guds namn tillbörlig vördnad, ty derur framkomma ovilkorligen åkallan, bön, tack och lof; likasom Guds namns missbruk alltid härleder sig från vanvördnad mot det stora och heliga Herrens Guds namn. Den, som rätt brukar Guds namn, har redan här börjat deltaga i *de saligas* förrättning.

Tredje budet. Icke endast med hjerta och mun skall du bekänna Herren din Gud: du skall ock i *gerning* omedelbart visa din gudsfruktan och kärlek till honom, derigenom att du helgar hvilodagen. Detta är ingalunda, såsom somlige förmena, blott och bart ett ceremonialbud, utan om du går in i ditt innersta, skall du der finna samma befallning, som Herren här uttalat; och om du med din eftertanke går tillbaka ända till verldens skapelse, skall du finna denna välsignelserika stiftelse jemnårig med menniskoslägtet sjelft: utom detta, som i orden *tänk på* innehålles, ligger i dem tillika en väckande erinran att på förhand bereda sig till hvilodagens helgande. *Hvilodagen*, som i gamla förbundets tid utgjorde en åminnelse af Guds hvila på sjunde dagen efter skapelsens fullbordande, en erinran om Israels befrielse ur Egypten och ett förbundstecken mellan Herren och hans egendomsfolk, har i nya förbundets tidsålder till uppgift att föra oss till sinnes den eviga rolighet, som står Guds folk tillbaka, hvilken Kristus genom sin uppståndelse på påsksöndagen beseglat och hvartill Anden på pingstsöndagen lagt den första grunden i de kristtrognas hjertan. En blick öfver *kyrkoåret:* första halfåret har att åskådliggöra Fadrens (julen), Sonens (påsken) och Andens (pingsten) frälsningsverksamhet; senare halfåret menniskans tillegnelse af denna frälsning! En öfversigt af *gudstjenstens* inre sammanhang: menniskan närmar sig Gud med syndabekännelse, hörer i episteln Guds vilja och mottager i evangeliet hans nådeförkunnelse, hvartill hon i trosbekännelsen säger sitt amen, får i predikan det gudomliga ordet på sig tillämpadt, beder Gud om nåd för sig och andra att rätteligen det anamma och går derpå att i nattvarden inträda i den innerligaste förening med Gud, sin frälsare, hvilken hon derför bringar tack och lof, hvarefter hon till sist erhåller hans välsignelse, för att sålunda stärkt och uppbyggd åter utgå i lifvet. — Hvilodagen *ohelgas* genom att förakta, d. ä. akta ringa de af Gud oss gifna medel att finna honom, vare sig serskildt i den offentliga

predikan och gudstjensten eller öfverhufvud i det Guds ord, hvilket förefinnes såväl omedelbarligen i bibeln, som i de menskliga böcker, hvilka medelbart ur bibeln leda sitt upphof. Föraktet för predikan och Guds ord, hvilket *härleder sig* från missaktning för Guds bud och verldskärlekens herravälde, *visar sig* i. att icke bruka eller illa bruka de tillfällen, som gifvas till allmän och enskild gudstjenst, samt *gör* förlustig af all den såväl andliga som lekamliga välsignelse, Gud vill genom tredje budet skänka. — I motsats mot nämnda föraktande af Guds ord *helgas* hvilodagen genom att a) hålla det heligt d. v. s. icke akta det lika med menniskors ord, utan, såsom det sannerligen är, som Guds ord, hvilket du *bevisar* genom att b) höra det d. v. s. hvarhelst icke en högre kärlekspligt lägger hinder i vägen, deltaga i den allmänna gudstjensten, öfva familjeandakt och för dig sjelf bruka Guds ord, c) höra det gerna, d. v. s. med villigt sinne, och d) lära d. v. s. taga det till hjertat och lydaktigt följa dess lärdomar. Hvilodagens helgande leder sitt *upphof* från vördnad för Guds befallning och en lefvande kännedom om menniskans behof att, frigjord från de verldsliga omsorgerna på vissa stunder alla dagar och serskildt en dag i veckan, pläga umgänge med Gud, dels i enslig, till eftertanke manande stillhet, dels i en till lifaktighet väckande förbindelse med andra troende. Genom detta bud har Gud gifvit menskligheten den allra dyrbaraste *gåfva*, i det att vi dymedelst på en gång erhållit frihet att afskilja en dag i veckan till att derunder odeladt hängifva själen åt Gud och tillika undfått ett medel, hvarigenom äfven våra arbetsdagar kunna blifva helgade och detta lefvernets bekymmer lättade.

Fjerde budet. *Öfvergången* från den förra till den senare taflan bildas af detta bud, hvilket väl angår kärleken till nästan och derigenom erhållit sin plats inom den sistnämnda, men derstädes såsom rörande Guds ställföreträdare på jorden intager främsta platsen. Med *fader och moder* förstås nemligen här icke endast de, som varit medel i Guds hand att gifva oss det naturliga lifvet eller trädt till oss i en med våra naturliga föräldrars likartad ställning, utan ock våra herrar eller alla de, hvilka Gud i verlden insatt för vår uppfostran i tukt och Herrens förmaning, såsom lärare, husbönder och verldslig öfverhet. — Med afseende på dessa våra föräldrar och herrar *förbjudes* nu i fjerde budet att dem a) i hjertat förakta och b) med gerning förtörna. Den, som så gör, skall Gud hemsöka med timlig och evig *ofärd*. — Deremot *befalles* i detta bud, att a) hålla dem i vördnad, hvilket *sker*, då man aktar dem högt och anser dem af Gud öfver sig satte, och hvilket *ådagalägges* genom att b) tjena dem d. ä. verka för deras bästa, c) lyda dem d. ä. göra dem till viljes i allt, som icke strider mot Guds i samvetet och ordet uppenbarade vilja, d) älska dem d. ä. bevisa dem denna tjenst och lydnad *gerna*, utan allt knorr och tvekan, och e) hafva dem för ögonen, d. ä. tjena och lyda dem *lika* troget och villigt i deras frånvaro, som närvaro. Af dessa barns, lärjungars, tjenares och undersåtars åligganden följa såsom en nödvändig följd *motsvarande pligter* å föräldrars, lärares, husbönders och öfverhetens sida att rätteligen uppfostra, undervisa, vårda och styra dem, som blifvit åt dem af Gud på ett sådant serskildt sätt anförtrodde. Till fjerde budet har Gud bifogat ett *serskildt löfte*, att den, som det håller, honom skall väl gå

och han skall länge lefva på jorden: detta löfte vinner sin *närmaste* uppfyllelse, i det att jordisk sällhet och lycka, om vi se på det menskliga tillståndet i allmänhet, af intet så beror, som af detta budets hållande, men når sin *högsta* fullbordan, i det att hvarje enskild menniska, hvilken rätt håller detsamma, har försäkran om ett rum i Guds rike.

Femte budet. Då Gud i det föregående budet bjudit dig att visa din gudsfruktan genom att hedra dem, Gud i verlden satt *öfver* dig, öfvergår han i detta budet att visa, huru du skall ådagalägga, att du fruktar Gud, genom ett kärleksfullt bemötande mot dem, hvilka blifvit af Gud i verlden ställda *jemte* dig. Af alla de goda gåfvor, Gud åt menniskan såsom hans afbild på jorden förlänat, är *lifvet* den högsta och dyrbaraste: Gud börjar derföre raden af de bud, som angå kärleken till nästan i inskränkt mening, med att anbefalla det menskliga lifvets helgd. — Här *förbjudes* nemligen *dråp*, hvilket kan försiggå genom att a) på ett *uppenbarare* sätt skada vår nästa till hans lif antingen medelst tillfogande af någon skada å nästans lif eller lem eller medelst undandragande af den hjelp och vård, hvarigenom man kunnat och bort bevara honom från eller hjelpa honom uti olyckan, eller b) honom emot bryta, hvilket *hemligare* brott mot detta bud begås, då man förmedelst ett hatfullt sinnelag eller ett kärlekslöst handlingssätt bringar öfver nästan ofärd till kropp eller själ. I förbudet mot dråp innefattas äfven förbud mot hvarje skada å *eget* lif, hvilken synd i sin spets blifver sjelfmord. Allt dråp *härleder sig* från bristande akt på lifvets värde och betydelse såsom ett lån af Gud till ansvarig redogörelse. Denna grufliga synd *straffas* ofta här i verlden med den lekamliga döden och i en kommande verld, derest icke den allvarligaste ånger mellankommer, alltid med evig död. Endast såsom *nödvärn* är det tillåtet att taga en medmenniskas lif, då nemligen, vare sig det gäller samhället eller den enskilde, någon annan utväg att skydda sitt eller andras lif icke gifves. — *Befallningen* i detta bud ålägger dig att hjelpa och biträda din nästa a) i alla faror, så att du varnar och beskyddar honom, ehvar du vet något ondt hota honom, och b) lefnads behof, så att du, så vidt på dig ankommer, icke uraktlåter något, hvarigenom han kunnat i kroppsligt eller andligt afseende vinna något verkligt godt. *Fridsamhet* och *barmhertighet* äro med tu ord de pligter, hvilka i femte budet åläggas oss: och "*salige* äro de barmhertige, ty dem skall ske barmhertighet, salige de fridsamme, ty de skola kallas Guds barn."

Sjette budet. Näst lifvet finnes ej något för menniskan dyrbarare, än *kroppen*, lifvets boning: närmast budet om lifvets helgd står derföre det, som rörer helgden af din kropp. Detta bud, som vänder sig mot *köttets begärelse*, sönderfaller i tvenne delar, af hvilka den ena angår alla i gemen, den andra dem serskildt, hvilka äro i äktenskap stadda. Oss *alla* utan undantag befaller Gud i detta bud att föra ett i det yttre ärbart och i det inre tuktigt lefverne både med ord och gerningar, så att vi hvarken i våra hjertan hysa otuktiga tankar och begär eller med ord gifva uttryck deråt, än mindre genom våra gerningar förnärma ärbarhetens fordringar. Flyn lätja, frosseri och dåligt sällskap, ty dessa äro otuktighetens vanligaste *anledningar;* eftertrakten arbete, måttlighet och umgänge med Gud och de goda, ty derutinnan ligga de kraftigaste *skydds-*

medel mot okyskhetens lockelser. *Synnerligen* gäller detta bud det äkta ståndet. *Äktenskapet* är en helig inrättning, af Gud förordnad till tvenne makars inbördes hjelp i lekamligt och andligt hänseende, samt till slägtets förökelse och uppfostran. Hvar och en gift person, så man som qvinna, åligger det att han i all trohet af hjertat älskar och i sitt lefverne, såsom sig bör, ärar sin äkta maka. Öfver den, som detta bud *bryter*, hvilar Guds vrede, hvilken den brottslige ofta får redan här på sin lekamen röna, och efter döden Guds stränga dom, hvilken ock den otuktiges samvete säger honom förestå. "Flyn boleri! All synd, som menniskan gör, är utom kroppen; men den, som bedrifver boleri, han syndar på sin egen kropp. Veten i icke, att eder kropp är den helige Andes tempel, som är i eder, hvilken I hafven af Gud och ären icke edre egne? I ären dyrt köpte. Derföre priser nu Gud i eder kropp och i eder anda, hvilka Gud tillhöra."

Sjunde budet. Af det, som Gud tager i sitt serskilda hägn, följer nu i ordningen *egendomen*. Dels för att bereda menniskorna en kraftigt manande anledning till inbördes kärleksbevisning, dels för att gifva dem en oförliknelig pröfvosten för deras kärlek till Gud, har en hvar fått mottaga ett visst, större eller mindre, mått af egodelar: den olika *egendomsfördelningen* är alltså ingen olycka, utan tvärtom en anordning, som kan och bör bringa mycken välsignelse. — Att *stjäla* är det som i förevarande bud *förbjudes:* härunder innefattas såväl a) det *gröfre* tjufveriet, då vi vår nästas penningar och egodelar borttaga, som ock b) det *finare*, då vi dem med falska varor och svek till oss draga. *Orsaken* till detta buds öfverträdande är att söka i verldssinnet, som betraktar verlden såsom det i och för sig goda, hvars vinnande utgör lifvets högsta mål; hvadan *ögonens begärelse* är det, hvaremot ifrågavarande bud är rigtadt. *Värnet* mot den öfvermåttan vanliga tjufnadssynden finnes allena i själens allvarliga hänvändning till Gud, hvarigenom först verlden och de ting, som i verlden äro, få sin rätta betydelse såsom medel i Guds hand för vår eviga salighet. Tjufvar skola *icke* ärfva Guds rike och måste redan i detta lifvet hafva mycken fruktan och ångest. — *Befallningen* i detta bud utgår på, att vi skola förhjelpa dertill, att vår nästas gods och näring må förkofras och beskyddas. Då Gud sålunda här befaller oss att både söka *öka* och *bibehålla* åt vår nästa hans egendom, lära vi deraf, det hvarken egendomsförvärf eller egendomsbesittnig i och för sig är något ondt. Deraf inhemta vi ock den lärdomen, att, såväl som å ena sidan girighet är en svår synd, så ock å den andra slöseri och lätja äro i strid mot Guds vilja, enär derigenom möjligheten oss beröfvas eller åtminstone förminskas till nämnda befallnings uppfyllande. Varer fördenskull *arbetsamme* och *rättrådige* emot hvar man; ty endast de redlige låter Herren *väl gå.*

Åttonde budet. Sedan den senare taflan, i omvänd ordning mot den förra, till en början afhandlat Guds vilja, för så vidt denna närmast rörer menniskans *gerning*, öfvergår den nu till uttalande af Guds vilja och lag med afseende på *tungans* bruk. Men då det andra budet tagit det stora och heliga *Herrens Guds* namn i försvar mot hvarje talets missbruk, så är det *nästans* goda namn och rykte, åttonde budet vill skydda mot de angrepp, onda tungor kunna derå göra. — Gud *förbjuder* nemligen i detta bud icke endast *falskt vittnesbörd* inför domstol, utan all osanning, vare sig

den framträder uti att nästan a) uppsåtligen beljuga, d. ä. uttala, hvad jag vet vara osannt, eller åtminstone icke vet, huruvida det är sant, b) förråda, d. ä. uppenbara, hvad som i förtroende blifvit mig meddeladt eller af en händelse kommit till min kunskap, och hvars kungörande länder nästan till men, c) baktala d. ä. tala illa om min nästa i hans frånvaro, hvilket, om det än möjligen kan vara bokstafligen sannt, dock är här förbjudet, enär det, jag sålunda berättar, kan ställa min nästa i en falsk dager, då han icke är i tillfälle att rättfärdiga sig och d) illa berykta d. ä. så framställa det, som rörer nästan, att hans rykte derigenom blir sämre, än det kunde vara. Det är *det högfärdiga lefvernet*, hvaremot åttonde budet rigtar sig; ty den tungans orätta användning, hvarom här är fråga, *härflyter* från den obotfärdige syndarens begär att, då hans samvete dömer honom förlustig Guds delaktighet, dock i egna och andras ögon framstå minst lika god, som alla andra. Hvar *lögnarens del* är, gör ordet otvifvelaktigt, då det nämner djefvulen lögnens fader. Äfven den s. k. *nödlögnen* är ett försyndande emot Gud, emedan den visar bristande förtroende till hans allsmäktiga och faderliga omvårdnad: dock tro vi, att den rättfärdige icke räknar en dylik osanning lika med den, som upprinner från högmod eller skadelystnad, hvilken grufliga synd detta bud i första hand gäller. — I åttonde budet *befalles* rörande vår nästa, att vi a) skola urskulda honom, d. v. s. vederlägga de falska beskyllningar, som mot honom göras, och, der han verkligen är saker, med mildhet honom bedöma, b) tänka och tala väl om honom, d. v. s. villigt inom oss och inför andra framhålla allt, hvad som hos honom finnes godt och lofvärdt, och c) tyda allt till det bästa, d. v. s. framdraga de bästa möjliga bevekelsegrunder till hans handlingar och söka efter förmåga afvända all den skada, som kunnat genom ett falskt vittnesbörd blifva honom tillfogad. Med afseende på *oss sjelfva* bjuder oss Herren i detta bud att, undvikande allt skryt, skrymteri och falskhet, tala sanning inför hvar man. Allt detta *förmå* vi allena genom att hålla oss fast intill honom, som sjelf är sanningen; men "om I förblifven vid honom, skolen I förstå sanningen och sanningen skall göra eder *fria*."

Nionde och Tionde buden Dessa bud fortgå till ett bestämdt och uttryckligt framhållande af den onda *lusten* i hjertat såsom synd. Om än sjelfva den *ärfda*, onda begärelsen, såsom alla synders innersta rot, måste vara den helige förhatlig, torde dock de *verkliga* syndiga begären vara det, som i *bådu* dessa bud närmast afses. *Skilnaden* åter mellan de begge nämnda buden ligger deruti, att, då nionde budet är hänvändt mot den onda lust, som går ut på att störa det af Gud åsyftade förhållandet inom *det vidare samhället*, *fäderneslandet eller kommunen*, tionde budet deremot vänder sig mot samma onda lust, för så vidt han utgår på att rubba det förhållande, Gud vill skall råda inom *familjens trängre krets*. Denna åtskilnad framgår af de föremåls olika betydelse, hvilka i hvartdera budet omnämnas: med *hus* förstås nemligen allt det, hvaraf en menniska har sitt uppehälle och hvarigenom hon intager en viss ställning till andra medlemmar af en gemensam kommun eller ett gemensamt fädernesland; genom uppräknande af *hustru*, *tjenare*, *tjenarinna*, *oxe*, *åsna* anföras åter exempel på de beståndsdelar, af hvilka en familj eller ett hushåll vanligen be-

står. Enligt denna uppfattning bilda ifrågavarande tvenne bud den skönaste afslutning till Guds lag, i det att icke blott alla synders hemliga *källa* dermed uppdagas såsom Gud förhatlig och af honom fördömd, utan ock de för menniskans bestämmelse så ytterst betydelsefulla *närmare* förhållanden, i hvilka vissa menniskor till hvarandra stå, sålunda blifva af den gudomliga lagens hägn omfattade. Så blifva i dubbelt hänseende dessa båda bud kronan på lagens andra tafla, i det de på en gång uttryckligen påvisa, hurusom Herren ej åtnöjer sig med den yttre gerningen, utan fordrar äfven *hjertats* renhet, och tillika framhålla, hurusom den serskilda ställning, hvari vi genom Guds skickelse i ett eller annat afseende till vissa menniskor stå, äfven kan på ett väsentligt sätt *skärpa* de pligter, vi mot samtliga våra medmenniskor hafva. — I *nionde* budet *förbjudes*, enligt Luthers förklaring, att a) listeligen stå efter vår nästas arf eller hus eller b) under sken af lag och rätt oss det tillegna: *afund* och *svekligt traktande* efter egen fördel äro alltså de synder, mot hvilka detta bud är rigtadt. Budets *befallning* åter är, säger Luther, att vi skola vara vår nästa behjelpliga, att han må sitt behålla och besitta: hvadan *förnöjsamhet* och *god samhällsanda* äro de pligter, som här oss bjudas. "Sen icke hvar och en på sitt eget bästa, utan hvar och en på den andras bästa": ty "vara gudelig och låta sig nöja är *vinning* nog." — *Tionde* budet *förbjuder* att *begära*, d. ä. draga, vare sig genom att a) vänligen locka eller b) med trug tubba från vår nästa hans hustru eller tjenstefolk, hvartill sjelfva budet fogar icke blott husdjuren, utan ock tillägget *hvad honom tillhörer;* med hvilket sluttillägg Herren vill serskildt lära oss, att det här ej kommer an på det begärda föremålets större eller mindre värde, emedan *all begärelse till det, som utgör nästans hushåll*, är ond och förkastlig. I stället *befalles* i detta bud att vänligen förmana och, der så behöfves, allvarligen tillhålla dem, som vår nästa tillhöra, att förblifva och troget göra, hvad deras pligt fordrar, i hvilka ord ett rätt *familjesinne* är tydligen uttaladt. Den, som ej vårdar sig om sina egna, synnerligen sina närmaste, säger Guds ord, hafver *förnekat* tron och är värre än en hedning; i hvilka ord tillika ligger innesluten en förmaning att i allo befordra ett godt och lyckligt familjelif.

Lagens slutord. Alla de serskilda synder, hvilka äro i de föregående tio budorden *förbjudna* och hvilka kunna på mångahanda sätt indelas, sammanfattas här under uttrycken *Gud hata* och dessa buden öfverträda; och samtliga de pligter, som af lagen *anbefallas*, inneslutas i de här förekommande orden *Gud älska* och dessa buden hålla. Öfver dem, som Gud hata, uttalar han nu först en *hotelse* om *straff*, dels timliga, hvilka utgöras af allehanda inre och yttre lidanden och på sistone döden, dels eviga, som bestå i onämnbara qval och samvetsångest. De af dessa lidanden, hvilka tillhöra jorden, drabba icke blott den närmast skyldige, utan Herren är *en stark hämnare, som söker fädernas missgerning in på barnen allt intill tredje och fjerde led*, ehuru lidandet endast för dem, som honom hata, bibehåller egenskapen af straff och deremot för dem, hvilka icke deltaga i hatet mot Gud, blott äro en pröfning till deras kärleks stadfästelse. Öfver dem åter, som Gud älska och hålla hans bud, utsäger han derpå ett *löfte* om sin *nåd*, hvilken han bevisar genom förunnandet af allt

verkligt godt i lekamligt och andligt hänseende och till sist ett evigt lif i himmelen. Dessa nådebevis sträcka sig till sin jordiska del icke allenast till dem, hvilka utgöra deras närmaste föremål, utan vi hafva en Gud, som *gör barmhertighet uppå mång tusende*, ehuru denna hans kärleksbevisning endast för dem, som honom älska, bevarar karakteren af nådelön, och för alla dem, hvilka icke dela dessas kärlek till Gud, blott är en Guds långmodighet, genom hvars föraktande de mogna till en desto svårare dom. — Nämnda såväl hotelse som löfte har Gud bifogat sin lag, *på det att* vi må bringas att rätt fatta storheten af Guds helighets och rättfärdighets kraf och derigenom väckas att rätt behjerta vår egen naturliga ställning till Gud. Det första intryck, som ett allvarligt begrundande af Guds *hotelse* framkallar, är att vi frukta för hans straff, ur hvilken känsla nödvändigt framgår en stark åtrå att blifva från denna straffbörda befriad: det andra med det förra nära förbundna intrycket, som af hotelsen framkallas, är ett innerligt begär efter befrielse från sjelfva den vanmakt, som hindrar oss att icke bryta mot hans bud. Samma båda intryck vinna endast ökad styrka och större djup genom det bifogade *löftet*, i det att, på samma gång vi inse, huru detta Guds nådelöfte borde drifva oss att uppfylla det vilkor att älska honom, förtrösta på honom och gerna lefva efter hans bud, hvarvid detsamma är fästadt, vi tillika i dubbelt mått erfara den tryckande tyngden af syndens skuld och straff samt syndens herravälde. Så blifver lagen en *tuktomästare till Kristus*, som allena förmår aflyfta denna börda och besegra denna magt.

Inledning till andra hufvudstycket. Har lagens hållande visat sig för dig såsom ett ouppfyldt och ouppfyllbart salighetsvilkor, så framgår med nödvändighet den frågan, om Gud ej beredt något annat medel, hvarigenom du kan nå den salighet, hvarefter ditt hjerta ovilkorligen traktar: i *tron*, svarar Guds ord, har Gud öppnat en ny väg, hvarpå det är för en hvar möjligt att få sitt salighetssökande hjertas behof tillfredsställdt. Föremålet för denna saliggörande tro utgör andra hufvudstyckets innehåll: det består af *trenne artiklar* eller leder, hvilka så benämnas, emedan de, liksom lemmarne i en lekamen, stå i ett oupplösligt sammanhang med hvarandra och först i förening bilda ett fullständigt helt. — Hvarje trosartikel börjar med orden: *jag tror på*. Det första af dessa ord utmärker den saliggörande trons föremål såsom något, hvilket är bestämdt för hvarje serskild menniska och måste af *en hvar för sig* tillegnas; det andra ordet betecknar den saliggörande tron sjelf såsom en lefvande *öfvertygelse* om det man icke ser; det tredje slutligen innebär en viss *tillförsigt* till det man på grund af samma sin tro hoppas.

Första artikeln. Denna artikel sönderfaller, såväl som de båda följande, i tvenne delar, af hvilka den förra angår den ifrågavarande *personen*, den senare hans *verk*. I förstnämnda hänseendet bekänner du dig här tro på *Gud Fader*. För att lära känna en person erfordras först kännedom om hans *namn*. Med afseende härpå har Gud, enligt förevarande trosartikel, uppenbarat sig såsom *Gud* och *Fader*. Hvad vidkommer det förra namnet, så ligger deri uttrycket, att vår Gud är den ende, sanne Guden, så att, ändock *trenne personer* äro, som hvar för sig bära detta namn, han dock till sitt *väsen* är allenast *en*. Hvad åter beträffar den

senare benämningen, så betecknas dermed för det första det förhållande, som inom Gud eger rum bestående deruti, att han *af evighet föder Sonen* d. v. s. att Gud, som är kärleken, till hvars art det hörer att meddela allt sitt goda, städse inom sig egt och eger ett föremål för den fullaste meddelelse af alla sina fullkomligheter. Men för det andra innehålles i namnet Fader tillika en beteckning för det förhållande, hvari Gud ställt sig till *oss* menniskor, i det han gjort oss till sina barn: detta äro vi redan såsom af Gud skapade, men än mer derigenom att han, förrän verldens grund lagd var, beslutit sända sin enfödde Son oss till en frälsare och, medelst hans Andes delaktighet, till en broder. — Till en rätt kunskap om Gud hörer vidare insigt i hans *egenskaper*. Härvid uppmärksamma vi då till en början, att Gud i sanning *är* det, som hans fadersnamn innebär. Hans främsta egenskap är derföre den, att han är *kärleken*, hvari ligger, dels att Gud faderligen åtager sig alla varelser, synnerligen menniskan, dels att Gud är rik på barmhertighet, tålamod och nåd mot syndare. Härvid ha vi dock att märka, att Guds kärlek är vida skild från all den svaghet och ofullkomlighet, som städse vidlåda kärleken hos oss menniskor: Gud är icke endast den kärleksfulle, han är tillika *den helige*, *rättvise* och *sannfärdige*. Likasom vi sålunda fatta Guds egenskap af att vara *fader* såsom i sig innebärande det fulla uttrycket för Guds förhållande till den sedliga verlden, kunna vi i det uti sjelfva artikeln bifogade tillägget *allsmägtig* se alla de egenskaper, som utmärka Guds förhållande till den naturliga verlden, inneslutna. I ordet "allsmägtig" ligger nemligen uttryckt både att Gud omfattar och beherrskar allt skapadt och att han är öfver hela skapelsen upphöjd: från Guds allsmägtighet kunna vi alltså leda oss såväl å ena sidan till hans *allestädesnärvarelse*, *allvetenhet* och *allvishet*, som ock å den andra till hans *evighet*, *oändlighet* och *oföränderlighet*. Samtliga dessa Guds höghet och herrlighet utmärkande egenskaper, såväl som ock de i fadersnamnet liggande, hans godhet och stränghet betecknande, tillkomma visserligen icke endast den första, utan äfven i *samma* rikedom och fullhet både den andra och tredje personen i gudomen, på grund af den fullkomliga väsensenhet, som mellan de trenne gudomliga personerna förefinnes.

Faderns *verk* innefattas i första artikelns öfverskrift uti ordet *skapelse*. Den förklaring, Luther häröfver gifver, innefattar trenne delar, af hvilka den första behandlar den ursprungliga *skapelsen*, den andra *vidmakthållandet och försörjandet*, samt den tredje *beskärmandet och bevarandet*, hvartill bifogas en framställning af *bevekelsegrunden* till dessa Faderns handlingar och de *förpligtelser*, de oss ålägga, jemte det för alla trosartiklarne gemensamma, bekräftande *sluttillägget*. Angående den första af de trenne nämnda hufvudpunkterna måste man serskilja utredningen öfver sjelfva *skapelseakten* och öfver de *varelser*, hvilka genom denna handling erhöllo tillvaro.

Skapelsehandlingen bestod deruti, att Gud genom sitt allsmägtiga Ord frambragte verlden: härvid var alltså tillika Sonen, som är Ordet, verksam, äfvensom Anden, om hvilken det uttryckligen säges, att han i skapelsen deltog. *Af intet* skapades allt: dermed förstås, att före skapelsen icke fanns något evigt ämne, hvaraf Gud endast danade verlden, såsom krukomakaren af leret danar kärilen, utan Gud såväl framkallade sjelfva grundämnet, som gaf detsamma form. Detta skedde *i begynnelsen*, så att först med skapelseverksamhetens inträdande tiden började vara till. Genom den *ordning*, Gud vid

skapelsen iakttog, åskådliggöras såväl hans allvishet som allgodhet. På grund af dessa Guds egenskaper kan ej verlden hafva tillkommit genom en nyck eller till följd af någon brist hos Gud, som behöfde fyllas, utan Gud skapade verlden *till sitt förherrligande och vår salighet.*

Öfvergå vi härefter att redogöra för, *hvad* som af Gud skapades; så hafva vi härvid att serskildt betrakta a) den osynliga verlden, b) den synliga verlden och c) menniskan såsom ett föreningsband mellan dem båda. Hvad *den osynliga verlden* beträffar, är det af stort värde för oss att kunna med trons öga se Guds skapelse, sådan den i ofördunklad glans träder oss till mötes i de *goda englarnes* verld. Att Gud redan före den synliga verldens skapelse gifvit tillvaro åt englarne, de yppersta af de alla varelser, Gud hafver skapat jemte mig, framgår deraf, att skriften omtalar, hurusom de voro lofsjungande vittnen till de sex dagarnes verk. Englarne *äro* andar, heliga och starka, hvilka lefva inför Guds ansigte och hvilkas *värf* det är att lofva Gud och uträtta hans befallningar; men de vårda sig äfven om menniskorna och glädjas, då en syndare vinnes för Guds rike. Vi skola ej tillbedja englarne, men väl bör deras fullgörande af Guds vilja i himmelen för oss utgöra en *förebild och maning till efterföljd.* Alla englarne förblefvo likväl icke i deras medskapade godhet, utan en del af dem afföll från Gud och så blefvo och äro de *onda. Orsaken* till detta fall framgår af deras höfdings namn: han nämnes i skriften "satan", hvilket betyder motståndare, och han kallas så, emedan han och hans anhang icke ville underordna sig under Gud, utan satte sig upp emot honom. Till *straff* derför blefvo de af Gud nederkastade till helvetet. Oaflåtligen *arbeta* de *på* att förhindra Guds goda och nådiga vilja, genom att förleda menniskorna till samma mot Gud upproriska sinnesstämning, som de sjelfva hafva, och, derpå anklagande dem inför den helige, göra dem delaktiga af deras eget fördömda tillstånd: derföre kallas ock deras furste "djefvul", ett namn hvars betydelse är åklagare. Kunskapen om de onda englarne bör drifva oss att städse *vaka och troget sluta oss intill honom*, som kom i verlden för att nederslå djefvulens gerningar och genom hvilkens bistånd allena vi kunna bevaras i den heta striden mot dessa mörkrets och lögnens makter.

Då det i första artikelns text heter om Gud Fader, att han är *himmelens* skapare, kan man väl efter allmänt språkbruk dervid fästa tanken vid den förstnämnda osynliga skapelsen; men det låter sig äfven göra att vid ordet "himmelen" tänka sig sjelfva himlahvalfvet, i hvilket fall man får sammanfatta detta med det följande ordet *jordens* till en beteckning för *den synliga verlden.* Många ord behöfva ej användas på uppräkningen af de olika arter af naturföremål, som härunder höra. Deremot är det af stor vigt att bibringa katechumenerna en sann uppfattning af hela naturens *betydelse* för oss: denna är tvåfaldig, nemligen a) att vittna om sin skapare och b) att tjena menniskan. Hvad det första vidkommer, måste vi taga oss till vara för den föreställningen, att den skapade verlden skulle förmå att af sig sjelf meddela någon rätt kunskap om Gud: icke ens i sitt ursprungliga tillstånd egde hon denna förmåga och än mindre har hon den i sitt närvarande. Hennes enda, men stora uppgift i detta afseende är att vara liksom en bilderbok, medelst hvilken, om den erhåller förklaring af Guds uppenbarade ord, vårt svaga och inskränkta förstånd kan *uppfostras* till den oändliges

kännedom. Rörande naturens uppgift åter att tjena menniskan böra vi besinna, att detta äfven ålägger henne den motsvarande pligten att *på ett rigtigt sätt betjena sig* af densamma.

Såsom en bindelänk mellan de båda nu omnämnda verldarne står *menniskan*, hörande till den förra genom sin *själ*, till den senare genom sin *kropp*. Jag tror, säger Luther, att Gud gifvit mig kropp och själ, ögon, öron och alla lemmar, förnuft och alla sinnen: detta kalla vi *Guds väsentliga beläte*. Till Guds beläte skapad, kunde menniskan icke vara annat än god: hennes förstånd var ljust, hennes vilja helig, hennes känsla ren, hennes kropp fri från lidande och död, samt naturen i allo henne underdånig: denna hennes själs och kropps beskaffenhet plägar man benämna *Guds tillfälliga beläte*, emedan det icke, såsom det förstnämnda, utgjorde sjelfva menniskans väsen, utan kunde förloras. Men var än menniskan sålunda i sitt ursprungliga tillstånd *verkligt* god, så kunde dock detta icke vara en *fulländad* godhet. Ja! då i och med skapelsen äfven tiden tog sin början, kunde menniskan vid sitt första framträdande ej ens ha *det* mått af godhet, som var det för henne högsta möjliga, utan måste så småningom härtill utvecklas: det var för menniskan nödvändigt att genomlefva en lång tidsföljd, för att nå sin bestämmelses mål. Hennes *bestämmelse* bestod uti att vinna en allt fullkomligare likhet med Gud samt under fri lydnad för hans vilja på ett allt fullständigare sätt såsom jordens herrskare råda öfver, bruka och bevara jorden. Denna *utveckling* kunde försiggå endast derigenom, att menniskan lät sig af Gud ledas, såsom ett barn af sin fader. Men tvång hvarken ville eller kunde Gud härvid använda, emedan ingen sann kärleksförbindelse kan utan *frihet* finnas: detta är det ena, som vi, för att i någon mån förstå menniskans fall, måste fasthålla. Det andra är, att hvar och en, som kan hängifva sig i kärlek till en annan, ovilkorligen tillika eger *förmåga* att göra sig sjelf till sin kärleks högsta föremål. Utan att kunna älska, kan ingen blifva lik Gud men den, som kan gifva, kan ock vägra sin kärlek: *hvilketdera* menniskan vid det föresatta profvet valde, lärer oss historien. — Fallen i synd, *förlorade* hon *allt* det, som af Guds beläte kunde förloras: sitt väsendes likhet med Gud behöll hon dock såsom omistlig. Hennes förstånd blef förmörkadt, hennes vilja ohelgad, hennes känsla orenad; och deraf, att Gud skapat menniskoslägtet af *ett* blod, till att bilda ett enda stort helt, blef en nödvändig följd, att den en gång i menskligheten inkomna synden såsom ett *arf* fortplantas till alla på naturligt sätt födda menniskor. Och icke blott för själen gjorde sig syndens följder gällande, äfven kroppen blef härefter underkastad lidande och död, ja, sjelfva den yttre naturen blef delaktig af syndens förbannelse. Men oaktadt allt detta fick dock icke synden ett *sådant* välde öfver henne, som öfver de fallne englarne, i hvilkas eget inre den helt och hållet både uppstod och utbildade sig: menniskan kan frälsas, hvilket djeflarne icke kunna. Emedan menniskan icke helt och hållet af sig sjelf frambragt synden, utan frestad och förförd fallit ett offer för dess utifrån påträngande magt, har hon fortfarande, såsom både skriften vittnar och hennes hjertas naturliga oro bekräftar, sitt väsens grund i Gud och är derföre *emottaglig för återlösning*. Hennes förstånd är väl mörkt, så att hon ej förmår på egen hand finna sanningen, men förståndet sjelft

är dock qvar, så att hon äfven efter fallet är för Guds uppenbarelse tillgänglig; hennes vilja är väl ohelig, så att hon icke kan af sig sjelf frambringa det goda, men så mycken frihet är dock qvar, att hon kan låta sig af Gud fattas vid handen, för att ledas in på det godas väg; hennes känsla är väl oren, men i samvetet förnimmer hon dock en ofrid, till hvilken Guds frälsande verksamhet kan ansluta sig. Kroppen är väl numera underkastad plåga och förgängelse, men innehåller dock det ämne, hvarur en gång skall framgå en förklarad lekamen; och öfver naturen har ej menniskan till den grad förlorat sitt välde, att hon för evigt måste förblifva dess träl.

Likasom Gud före fallet egnade den skapade verlden en faderlig omvårdnad, så har han ej heller lemnat det i synd fallna slägtet åt sig sjelft i sitt elände. Såsom den rätte Fadren öfver allt hvad barn heter, upphör han icke att vårda sig om de affälliga barnen, för att bereda dem tillfälle att vända tillbaka till deras Fader i himmelen. Guds försyn eller omvårdnad om det skapade består först och främst deruti, att han det ännu håller vid magt. Denna Guds *uppehållelse* är i sjelfva verket blott en fortsättning af hans skapelseverksamhet: om han icke med sitt allmagtsord liksom bure den verld, han skapat, blefve den i ett nu förstörd eller rent af tillintetgjord; och om han icke läte genom födelsen nya varelser oupphörligen uppkomma i de till döden hemfallnas ställe, skulle intet kunna hindra hela skapelsens snara undergång. Men han icke blott vidmagthåller sålunda sina skapade verk, utan han försörjer dem äfven med allt det de till timlig näring behöfva. Så kläder han liljorna på marken, föder foglarne under himmelen och förlänar mig jemte alla öfriga menniskor kläder, föda, hus och hem m. m. Och han gifver ej sparsamt och nödtorftigt, utan rikligen, och hans gifmildhet är dagligen ny. Dessa sina gåfvor meddelar han dock icke annorlunda, än *i den ordning*, hans vishet föreskrifvit. Liljorna behöfva ej spinna för sin klädnad eller foglarne till sitt uppehälle insamla i ladorna; men för menniskan gäller den lagen: den der icke vill *arbeta*, han skall icke heller äta. Då likväl allt arbete utan Guds välsignelse är fåfängt, få vi aldrig förgäta att tillika *bedja* om denna. Bed och arbeta, så skall du aldrig behöfva sörja för morgondagen!

Guds försyn bevisar sig för det andra derigenom, att han beskärmar och bevarar mig från skada, farlighet och allt ondt. Denna tredje akt af Fadrens verksamhet, hvilken med ett ord plägar benämnas *styrelsen*, har väl närmast afseende endast på den klass af skapade varelser, hvartill jag såsom menniska hörer, men afser dock i fjermare bemärkelse skapelsen i dess helhet: *allt* styrer och regerar Gud, men synnerligen *menniskorna* och serdeles *dem*, *som förtrösta på honom*. Hela denna Guds styrelse går ut på att leda den skapade verlden till det *mål*, han för densamma föresatt. Gud vill föra utvecklingen af den förnuftslösa skapelsen derhän, att ur densamma Guds herrlighet måtte allt klarare framlysa och dess sanna ställning till den förnuftiga verlden allt bestämdare inträda. Den sistnämnda åter vill Gud genom sin ledning bringa till en mer och mer innerlig förening med sig, så att syndens skador måtte varda botade, menniskans ande lyftad från verlden till Gud, och sålunda redan på jorden i viss mån den salighet hunnen, för hvilken vi blifvit skapade.

Till denna sin viljas fullbordande förer han oss *genom* sorg och glädje; och intet är för hans vårdande omtanke hvarken i andligt eller lekamligt hänseende för ringa. Det största af alla prof på Guds faderliga omvårdnad är dock för visso hans *beslut att sända sin Son i verlden*, oss till en frälsare. Genom hvilka handlingar han före Sonens ankomst i köttet *förberedde* och banade väg för detta sitt frälsningsbesluts utförande, visar den heliga historien: här hafva vi endast att fästa oss vid, hvad Gud med denna förberedande frälsningsverksamhet åsyftade, nemligen att låta menskligheten mogna för mottagandet af den återlösning, han från evighet i sin Son föresett. Menniskorna behöfde å ena sidan att genom Guds *straffdomar* bringas tiil lefvande känsla af egen synd och skuld, för att sålunda komma till rätt kännedom om sitt frälsningsbehof och sin fullständiga oförmåga att sjelfva frälsa sig; å andra sidan hade de behof af vissa och bestämda *löften*, för att derigenom erhålla ett fast mål för sin längtan och en kraftig maning till tro och kärlek. Af Guds styrelse kunna alla de hemta en rik *tröst*, hvilka under ödmjukt begagnande af de anvisningar, Gud gifvit, med barnslig tillförsigt öfverlåta sig åt hans ledning; men ingalunda sådana, hvilka i blind sjelftillit trotsa faran och missakta de medel, Gud till ett visligt och tacksamt användande förordnat.

Bevekelsegrunden till alla de nämnda Guds välgerningar framhåller katechesen med de orden: och det allt af sin blotta nåd och faderliga godhet utan all min förskyllan eller värdighet. Dessa ord äro af synnerlig betydelse, för att ådagalägga, hurusom visserligen äfven första artikeln ej mindre, än de begge följande, *går ut på* att föra oss till besinning af vår hjelplöshet och skuld samt af Guds oförskylda nåd och godhet. Redan genom skapelsen började Gud bereda menniskans frälsning, emedan ju derigenom första möjligheten till densamma är för henne gifven; uppehållelsen kan ej vinna en nöjaktig förklaring, utom från synpunkten af Guds frälsningsafsigter; och ändamålet med verldsstyrelsen kan icke vara något annat, än dessa afsigters förverkligande. — Mig och alla ålägger denna Guds faderliga godhet den fyrfaldiga *förpligtelsen* att a) honom tacka och b) lofva, c) lydig vara och d) tjena. Tackandet innebär ett erkännande och bekännande af de välgerningar, Gud rikligen och dagligen bevisat mig och andra; lofvandet afser ett förherrligande af Guds godhet och majestät genom att prisa och förkunna hans upphöjda egenskaper och verk utan serskildt afseende på mottagna välgerningar; lydandet betecknar den innerliga lusten att göra Herren till behag; och tjenandet sjelfva denna lydaktighets framträdande i lefvernet. — Det är visserligen sannt: så slutar denna artikel, såväl som de båda andra, och *vill dermed* a) bekräfta den fasta och orubbliga sanningen af det, som i hvarje af trons artiklar innehålles, samt b) föra en hvar till sinnes vigten af att med full och odelad tillförsigt lemna sitt hjertas tro åt allt det, som i den aflagda bekännelsen blifvit utsagdt.

Andra artikeln. Såsom det största af de kärlekprof, Fadren oss bevisat, anförde vi hans beslut att sända sin Son i verlden till vår återlösning: detta beslut har *Guds Son* genom *återlösningen* i tidens fullbordan utfört och förverkligat, hvilket utgör andra artikelns innehåll. Återlöst oss har Sonen dels genom hvad han var, dels genom hvad han gjorde; hvadan be-

traktelsen öfver denna artikel, likasom öfver den förra, fördelar sig i tvenne afdelningar, nemligen en, som handlar om den ifrågavarande *personen*, och en annan, som utreder betydelsen af hans *verk*. Rörande den förstnämnda hufvudpunkten lära vi här känna Gud såsom *Son*. Redan detta hans namn är af stor vigt, enär vi derigenom få kunskap om det förhållande, hvari denne andre gudsperson, hvarom i förevarande trosartikel talas, står till den förut omhandlade första personen i gudomen. Såsom dennes benämning Fader innebär hans eviga födande, så uttrycker namnet Guds Son, att den, som bär detta namn, *af evighet födes af Fadren* d. v. s. att han är den, som af Fadren oaflåtligen mottager den fullkomliga meddelelsen af dennes gudomsfullhet, ty, såsom Fadren älskar Sonen, så älskas han ock af honom tillbaka. Äfven vi blifva väl *genom* honom Guds söner, men dock aldrig på samma ursprungliga sätt, som han, hvilken kallas Guds *ende* Son, emedan han är hans "enfödde." Sonens förhållande åter till *oss* och hela verlden ligger antydt i namnen Jesus och Kristus. Namnet *Jesus* betyder frälsare och saliggörare: detta var det namn, han vid omskärelsen enligt Guds anordning erhöll, emedan han kom att frälsa *alla* och saliggöra *dem*, hvilka vilja genom honom komma till Gud. Jesusnamnet motsvaras af det gammaltestamentliga Josua: likasom Moses' efterträdare förde Israels barn in i det jordiska Kanaan, så öppnar denne Jesus, hvars förebild den förre var, för oss tillgången till himmelens förlofvade land. *Kristus* åter, som motsvarar det i gamla testamentet förekommande namnet Messias och på vårt tungomål uttydes den Smorde, benämnes vår frälsare derför, att han, i likhet med Israels öfversteprester, profeter och konungar, var på ett synnerligt sätt till sitt embete smord eller invigd, ehuru icke, såsom desse, medelst olja, utan med den heliga Ande och kraft. Detta namn är således vår frälsares embetsbeteckning. I Jesus Kristus allena är salighet, ty "det är icke något annat namn under himmelen ibland menniskor gifvet, i hvilket de kunna saliga varda." -- Hvad Jesu Kristi *egenskaper* vidkommer, äro de först och främst, såsom förut sagdt är, alldeles desamma, som Fadrens, emedan han är sann Gud, född af Fadren i evighet. Vår frälsares *gudomliga* natur *bevisas* af de skriftställen, som dels tillägga honom sådana namn, hvilka tillkomma det gudomliga väsendet, dels om honom utsäga gudomliga egenskaper och gerningar, dels tillerkänna honom gudomlig ära och dyrkan. Detta *bekräftas* ock genom de vittnesbörd, hvilka afIades såväl af Fadren vid de mest vigtiga ögonblick under vår frälsares jordevandring som af honom sjelf, då han dertill uppfordrades, och äfven af den helige Ande inom den kristna kyrkans alla tidsåldrar blifvit aflagda. Att vår frälsare, för att fullborda sitt återlösningsverk, *måste* vara sann Gud, beror på hvarje ändlig varelses oförmåga att tillfredsställa den oändliga rättfärdighetens kraf och bringa till stånd ett nytt heligt lif inom den fallna menskligheten. Men om vi än i vår frälsares gudom hafva den fullgiltigaste borgen för, att han *förmår* afhjelpa all vår nöd och fylla alla våra behof: *förstår* han väl äfven vår ställning och kan rätt behjerta vår svaghet? Ja! ty han är tillika sann menniska, född af jungfru Maria. Han är sålunda icke blott Guds Son, utan äfven menniskones Son, har icke endast gudomlig, utan ock *mensklig* natur. Men deri ligger en väsentlig skilnad mellan dessa vår

frälsares båda naturer, att, då han *af evighet är* Gud, han *i tiden blifvit* menniska. Att han verkligen var delaktig af allt, som hörer till den menskliga naturens väsentliga art, *framgår* ur de bibelutsagor, som tillskrifva honom menskliga behof och egenskaper. Det *bestyrkes* ytterligare af hans lefnadsöden, hvilka allt ifrån hans födelse intill hans död liknade hvarje annan menniskas, förutom uti följande tvenne afseenden: a) att han, till följd af *den menskliga naturens innerliga förening med den gudomliga*, äfven såsom menniska egde gudomliga egenskaper, af hvilka han ock understundom gjorde bruk, nemligen då han insåg, att det skulle befordra den sak, för hvilken han visste sig vara kommen i verlden; och b) att han, såsom *aflad af den helige Ande*, var född utan ärftlig syndalust samt under hela sitt jordelif, ehuru likasom vi i allting frestad, aldrig lät sig af synden öfvervinna. Det var för återlösningsverkets fullbordande lika *nödvändigt*, att vår frälsare var menniska, som syndfri menniska: det förra emedan det var menniskor, det senare emedan det var synd- och skuldbelastade menniskor, hvilka han kommit att frälsa. I denne Immanuel, som i sig sålunda förenar all den gudomliga och all den menskliga naturens fullhet, erkänna vi *vår Herre*, hvilkens tjenare och undersåtar vi såsom kristne äro, på hvilken vi kunna trygge bygga i alla skiften, till hvilken vi kunna tillitsfullt närma oss i lifvet och i döden. Hvad kan förfära den, som i Jesus har sin Gud, hvad göra den försagd och modlös, hvilken i Kristus eger en broder!

Det *verk*, vår frälsare kom att i verlden utföra och hvilket hans gudamenskliga person satte honom och honom allena i stånd att fullborda, är menniskoslägtets, min och din och hela verldens, *återlösning*. Oöfverträffligt väl förklarar Luther detta ord, då han i sin utläggning säger, att han mig, förtappade och fördömda menniska, förlossat, förvärfvat och vunnit hafver ifrån alla synder, ifrån dödens och djefvulens våld. Återlösningen kan aldrig rätt fattas af någon, som ej förut fattat sig sjelf såsom förtappad och fördömd: genom dessa båda ord betecknas, hurusom den naturliga menniskan både *kommit bort från* Gud och *hemfallit under* synden, döden och djefvulens våld. Genom "synden" har hon ådragit sig en *skuld*, som åter medfört mångahanda *straff*, hvilkas spets är "döden", samt bragt henne under "djefvulens våld", så att det onda numera öfver henne utöfvar en bestämmande *magt*. Dessa syndens följder, dess skuld, straff och magt, stå i aldra närmaste sammanhang med hvarandra, så att ingen kan varda från syndens magt lösgjord, utan att förut vara från dess skuld och straff befriad. Från intet häraf kan dock den arma, förtappade och fördömda menniskan sjelf frigöra sig: af *honom*, som är starkare än den starke, måste hon såväl "förlossas" från det onda och osälla tillstånd, hvari hon af naturen befinner sig, som ock "förvärfvas och vinnas" för Gud åter. Dymedelst varder den skiljemur, som synden mellan oss och vår Gud upprest, nederbruten, hvadan *försoning* är det allmännaste uttrycket för hvad som genom återlösningen blifvit åstadkommet. Återlösning och försoning äro således en och samma sak, ehuru betraktad från olika håll, nemligen antingen från synpunkten af den befriande verksamheten sjelf eller med hänsyn till dennas frukt och verkan. Det Jesu Kristi verk, som med dessa båda benämningar betecknas, plägar

man, i öfverensstämmelse med gamla testamentets förebildliga försoningsinrättningar, fördela i trenne *embeten*, nemligen det öfverstepresterliga, det profetiska och det konungsliga.

Först upptaga vi till betraktande vår frälsares *öfverstepresterliga* embete, dels emedan detta onekligen är det till tiden första, dels emedan det utgör sjelfva återlösningens grund. För att ådagalägga det förra, hafva vi att påminna om, hurusom, i och med det vår frälsare, aflad af den helige Ande, *föddes af junfru Maria*, icke blott möjligheten för honom inträdde att blifva den sannskyldige öfverstepresten, hvilken var mägtig att försona syndare med Gud, utan ock sjelfva försoningen var i sin lifskraftiga begynnelse för handen; vidare måste vi besinna och fasthålla, att Kristi försonande lydnad och lidande visserligen icke äro att inskränka till hans sista stunder, utan sträcka sig öfver hans hela jordiska lefnad, om de än, allt efter som hans gudamenskliga medvetande utvecklades till klarhet, så småningom tillväxte och ökades, tills de slutligen i passionsveckan strålade i sin högsta glans. Att åter det öfverstepresterliga embetet bildar grundvalen för hela återlösningsverket synes tydligen deraf, att både textorden och dessas förklaring främst och hufvudsakligast omhandla detta vår frälsares embete. Betraktelsen af detta, såväl som af de båda öfriga vår frälsares embeten, torde lämpligast utgå från en erinran om den *gammaltestamentliga* förebildens embetsåligganden. Likasom öfverstepresten i gamla testamentets tid hade till sin uppgift att frambära försoningsoffer för synderna samt förebedja och välsigna, så består ock vår frälsares öfverstepresterliga verk i dessa tu stycken: a) sjelfva frambringandet af det försonande synd- och skuldoffret, samt b) förbönen, som här blifver ett med välsignelsen, enär just derigenom försoningshandlingens välsignelser blifva för menskligheten alltid och evigt gällande. Hvad det förstnämnda eller den *tillfyllestgörande försoningshandlingen* vidkommer, hafva vi att fästa oss vid, a) hurusom Gud städse var den, som fullbordade försoningen, enär blodet endast derigenom, att det efter Guds anordning stänktes på nådastolen, kunde skydda syndaren för den gudomliga vreden och bereda en återgång till Guds gemenskap, och b) hurusom äfven i gamla testamentets tid det aldrig var den skyldige, hvilken förmådde utföra den försonande offerhandlingen, utan den af Gud dertill kallade och invigde presten, och c) hurusom för den obotfärdige ingen försoning gafs, utan endast för den, som ödmjuk och ångerfull sökte Guds nåd. Dessa grundtankar äro likaledes bestämmande för den nytestamentliga försoningen. *Skilnaderna* mellan båda åter ligga deri: a) att, då öfverstepresten i gamla förbundet var en menniska, som först måste för sina egna synder offra, det nya förbundets öfversteprest är Guds Son, helig och utan synd, b) att, då Israels öfversteprest ofta måste offra, ehuru hans offer bragtes endast för Israels barn, vår öfversteprest en gång för alla framburit ett offer, som är evigt gällande, och det för hela verlden, och c) att, då den förre ingick i ett tempel af händer gjordt, för att offra främmande blod, den senare, efter att hafva offrat sitt eget blod, är ingången i den himmelska helgedomen. För att vi skulle kunna ånyo blifva af Guds gemenskap delaktiga, stod der såsom en oeftergiflig fordran *krafvet* på den menskliga viljans oinskränkta hängifvenhet i *görande* och *lidande* under Guds vilja; men lika litet var den menniska till finnandes, hvilken förmådde af

hjertlig lust och håg fullborda Guds lag, som någon bland menniskors barn fanns, hvilken mägtade bringa sitt sinne till att fritt och af kärlek lida syndens förtjenta straff. På det vi då icke skulle utan undantag blifva evigt förtappade och fördömda, bar Jesus Kristus samtliga *våra* synder och fullgjorde *i vårt ställe* alla Guds helighets kraf. Dermed borttog han det, som skiljde oss från Gud och förvärfvade åt oss, hvad oss felade: så vardt skulden öfverskyld och straffet taget af vägen, samt dermed äfven all djefvulens magt besegrad. Men hvaruti bestod väl *sjelfva offret?* "Kroppens lif", sade Herren Gud till Moses, "är uti blodet, och jag hafver gifvit eder det till altaret, att edra själar skola dermed försonade varda; ty blodet, det försonar genom själen." Och vår frälsare förklarar uttryckligen vid den heliga nattvardens instiftelse: "denna kalk är det nya testamentet i mitt blod, som för eder och för många utgjutet varder till syndernas förlåtelse." Hvarför katechesen ock med full rätt i sin utläggning af förevarande artikel säger, att vår frälsare oss återlöst icke med guld eller silfver, utan med sitt heliga (den syndfria menniskans) och dyra (Guds Sons) blod och med sitt oskyldiga lidande och död. Vid allt detta måste vi dock besinna, att det gamla förbundets inrättningar allenast voro skugga och förebild, att Jesus sjelf sagt, att hans ord äro anda och lif, samt att Luther icke med sin förklaring afsett att gifva en fullständig utredning af ämnet, utan blott att kraftigt framhålla sjelfva hjertpunkten deraf. *Jesu Kristi hela lif*, af hvilket hans blodiga död bildar liksom spetsen, *var det försoningsoffer, som för Gud evigt gäller.* Hade den förste Adams alla menniskor omfattande fall berott derpå, att han begagnat sin frihet till att göra sig sjelf till det högsta föremålet för sin kärlek; så bestod den andre Adams hela menskligheten frälsande försoningsoffer deruti, att han *i fullkomlig lydnad* underordnade sin vilja under sin himmelske Fader och sålunda både fullständigt *uppfyllde* hela den Guds lag, som var oss för syndens skull gifven, och tillika frivilligt och kärleksfullt *utstod* allt det lidande, som till följd af den gudomliga rättfärdighetens sanning måste blifva lagöfverträdarnes lott. Man kan väl för tanken, men aldrig i verkligheten, serskilja dessa yttringar af Jesu lydnad såsom görande eller lidande, enär hvarje handling undesu lefnad på en gång innebar en verksamhet och måste för honom, den helige i syndens verld, tillika medföra en pina. Född af fattiga föräldrar, hvilka icke kunde bereda honom annan vagga, än en krubba, mottog han redan på åttonde dagen det tecken, hvarigenom han bands under allt lagens tvång och underordnade sig under hela sin uppväxttid, såsom ett lydigt barn, sina jordiska föräldrar, under det att redan hos den tolfårige gossen kärleken till Fadren i himmelen visade sig såsom den lifvet helt beherrskande magten. Vid hunnen mannaålder lät han sig, för att uppfylla all rättfärdighet, af den man, som ej var värdig att nederfalla och upplösa hans skoremmar, döpas, en handling, hvilken visserligen icke blott är att betrakta såsom en högtidlig invigning till hans läroembete, utan ock såsom en ställföreträdande reningsakt. Rika prof lemnar den heliga historien af den fullkomliga laglydnad, som utmärkte hvarje vår frälsares steg framåt under de trenne derpå följande åren af hans offentliga verksamhet. Hvem har väl så, som han, aldrig sökt sin ära, utan Guds? Hvem så, som han, egnat sitt hela lif till kärleksbevisning mot andra, och detta ofta de häfti-

gaste ovänner, de bittraste vedersakare? Icke utan skäl höra vi honom, som dock var mild och ödmjuk af hjertat, mot slutet af sin jordebana till sina förföljare ställa den frågan: "Hvilken af eder straffar mig för synd?" Och såsom han varit sin himmelske Fader lydig i lifvet, så var han honom ock lydig in i döden, ja! korsets död; och likasom han älskat menniskorna, under det han var med dem i verlden, så älskade han dem ännu intill ändan. Derföre kunde han äfven, då han genomgått allt det, som i de orden *pint under Pontius Pilatus* och *korsfäst* innehålles, omedelbart förr, än han vardt *död*, utropa: "Det är fullkomnadt." Men ännu efter döden är han vår frid, ty, genom att han blef *begrafven*, är icke blott verkligheten och fullständigheten af hans död på det oemotsägligaste ådagalagd, utan derigenom har ock blifvit borttagen den fasa, grafven hos syndaren naturligen ingifver. Hvad vår frälsare sålunda fullbordat, det framhåller han evinnerligen inför Gud, manande godt för oss, på det att vi, elända syndare, måtte återvinna det förlorade barnaskapet, om vi blott inträda i lefvande förening med honom, försonaren: detta är betydelsen af den *öfverstepresterliga förbönen*, hvilken, redan här på jorden börjad, oaflåtligen fortsättes till tidens slut. "En sådan öfversteprest höfdes oss hafva!"

Närmast följer i ordningen att behandla vår frälsares *profetiska* embete. Försoningsverket hade utan åtföljande förklaring blifvit alldeles oförstådt och dermed äfven fruktlöst: den öfverstepresterliga försoningsverksamheten måste derföre nödvändigt framträda i förbindelse med en profetisk läroverksamhet. En sådan finna vi ock hos vår frälsare, oafsedt tidigare, mer outvecklade antydningar, allt ifrån den dag, han offentligen uppträdde såsom den väntade mensklighetens räddare. Vid sidan af den lags- och lidandes-uppfyllelse, hvarom vi förut talat, gick städse en förklarande, till trostillegnelse och efterföljd manande undervisning. Jesus Kristus hade kommit att varda icke blott verldens lif, utan ock dess ljus. Profet betecknar icke uteslutande en, som har att förkunna tillkommande ting, utan utgör den allmänna beteckningen för en af Gud sänd lärare: detta bildar en gemensam bestämning åt *gamla testamentets* profeter och det nya förbundets profetiske grundläggare. Det ojemförliga *företräde*, denne senare framför de förre eger, framstår dock klart, om man betänker, att de voro syndiga menniskor med inskränkt synvidd, men han Guds Son, ren och obesmittad, öfver hvilken Gud utgjutit sin Ande utan mått. *Hufvudinnehållet* af vår frälsares lära framgår redan af de ord, hvarmed han började sin predikan: "Görer sinnesändring och tror evangelium!" Allt i denne profetens lära går nemligen ut på att bringa oss till att rätt känna oss sjelfva och rätt känna Gud. *Lagen*, som var af Gud gifven för att föra menniskorna till sjelfkännedom och dymedelst göra dem skickliga till nådens anammande, var det, hvarvid vår frälsare städse anknöt sin undervisning: han blott framställde den i ett nytt, klarare ljus. Men för den, hvilken låtit lagens ord gå sig till hjertat och derigenom bragts att känna och erkänna sig såsom helt förtappad och fördömd, hade han derjemte ett *glädjebudskap* att förkunna, hvars vederqvickande ljuflighet ej står att med mensklig tunga skildra. Han vore icke kommen, för att låta tjena sig, utan för att tjena och gifva sitt lif till återlösen för många: för den, som härpå af hjertat trodde, skulle icke blott vägen vara öppen åter till Fadrens famn, utan från hans qved skulle ock flyta lefvande vattuströmmar af

ny håg och kraft till Guds viljas kärleksfulla uppfyllande, och den, som intill döden i denna tro framhärdade, skulle lefva, om han än död blefve, ja, icke dö evinnerligen. Såsom *vittnesbörd* för denna läras gudomliga sanning hänvisar vår frälsare dels till sina undergerningar, dels till gamla testamentets messianska förutsägelser, som i honom funno sin uppfyllelse, dels till den omedelbara besegling, Guds Ande i den troendes inre till densamma gifver. För oss, som nu lefva och ega aderton århundradens erfarenhet, innebär den anvisning, Gamaliels ord gifva, en snart sagdt oemotståndlig bekräftelse, att Jesu Nazareni lära var af Gud. Likasom vår frälsares öfverstepresterliga embete genom förbönen fortsättes, äfven efter det han lemnat den synliga umgängelsen på jorden, så *fortgår* ock hans profetiska verksamhet nu och allt framgent genom de redskap, han dertill utkorar. I trängre mening använder han härvid det embete, han i kyrkan för sin läras förkunnande intill tidens slut insatt, men i vidsträcktare bemärkelse gäller det ordet alla hans trogna bekännare: "Går och förkunner Herrens död, till dess han kommer!"

Hafva vi sålunda i vår frälsares öfverstepresterliga och profetiska embeten betraktat hans återlösningsverk, hufvudsakligen för så vidt det under hans förnedringstillstånd fullbordades; så komma vi nu med hans *konungsliga* embete öfver till betraktelsen af hans upphöjelsetillstånd, genom hvilket en från Gud sjelf utgående klarhet sprides dels rörande fullgiltigheten af den en gång för alla fullbordade återlösningen, dels angående den ställning, i hvilken återlösaren sjelf efter fullbordadt verk till den återlösta verlden trädt. *Israel* väntade ju i den kommande Messias icke endast den store öfverstepresten och profeten, utan derjemte och framför allt en konung, på hvilkens rike ingen ända skulle varda. Om än vid judafolkets önskan att erhålla en konung tiden och sättet misshagade Jehova, så var ej derföre sjelfva denna begäran honom misshaglig. Fastmer hade Herren för afsigt att ej blott genom prest- och profet-dömet förebilda den kommande försonaren, utan äfven genom ett konungadöme, hvars uppgift skulle vara att öfva rätt och rättfärdighet, samt att besegra och bestraffa hans rikes fiender, men beskydda och vårda dess trogna medlemmar. I en vida *högre* betydelse är äfven Jesus Kristus härtill satt, ehuru vägen till denna hans konungsliga höghet måste gå genom ringhet och förödmjukelse. *Nedstigandet till helvetet* utgör hans upphöjelses första länk: derigenom nemligen icke blott utförde han en viss del af sitt läroembete, i det han dymedelst äfven åt de i ouppfylld förbidan afsomnade gick att erbjuda den fullbordade återlösningens frukter, utan bevisade sig ock dermed såsom den rätte segerherren öfver djefvul, synd och död. Men ehuru äfven detta för oss bör vara en rik källa till tröst och glädje, bildar det dock icke någon oundgänglig grundval för vår frälsning och salighet, såsom förhållandet är med *uppståndelsen från de döda;* ty är Kristus icke uppstånden, då är vår tro fåfäng och vi äro ännu qvar i våra synder. Men är Kristus uppstånden, så ega vi derigenom den säkraste borgen, att Gud tagit för god den lösepenning, Kristus i sin död för oss erlagt, och ega sålunda ett orygglig stöd för vår tro, både att själen skall i honom hafva lif och kroppen genom föreningen med honom på den yttersta dagen uppstå förklarad. Hade vår frälsare uppstått, för att i synlig måtto evigt dröja qvar på jorden, hade han ju

dock icke kunnat vara oss alla lika nära: men vi tro ej blott på en uppstånden, utan ock en *till himlen uppfaren* frälsare, hvilken, på ett osynligt sätt öfverallt närvarande, oaflåtligen utsänder sin Ande, för att till sig draga alla jordens folk och slägten. Tanken på vår himlafarne konung bör från gruset lyfta våra sinnen dit upp, der han tronar i evig ära och herrlighet: detta tronande är det, som innehålles i de vår trosartikels ord: *sittande på Guds Faders högra hand.* Samma klarhet, som vår frälsare till sin gudom af evighet hade hos Fadren, besitter han nu äfven till sin menskliga natur och herrskar alltså numera såsom gudamenniska såväl i allmänhet öfver allt skapadt, som serskildt öfver den församling, han med sitt blod åt sig förvärfvat, vare sig denna ännu på jorden är stadd i kamp och strid eller redan med honom åtnjuter den saliga segerlönen i himmelen. En gång skall han dock *derifrån igenkomma till att döma lefvande och döda*, hvarmed den utveckling, som såväl det onda som det goda i verlden haft att genomgå, nått sitt mål och allas lott skall för evigt varda afgjord. Denna domsakt bildar den värdiga slutstenen till de akter, som omfatta vår frälsares konungsliga upphöjelse, i det att all verlden då får se hans herrliga magt och majestät uppenbarade, hans ovänner till förkrossande skräck, hans vänner till jublande glädje. *Alla* måste framhafvas för Kristi domstol för att dömas, efter som de handlat, medan de lefde; men när domens stund skall inträffa, vet *ingen:* Gud hafver fördolt den dagen, på det vi skola hafva akt på hvarje dag.

Hvad är väl, fråga vi till sist, *ändamålet* med den återlösning, vår Herre Jesus Kristus sålunda fullkomnat? Katechesen svarar: på det jag skall a) vara hans egen, d. ä. frigjord från synden, tillhöra Kristus med kropp och själ; b) blifva och lefva under honom i hans rike, d. ä. löst från döden, såsom en trogen undersåte egna denne lifvets furste min hela kärlek; och c) honom tjena i evig rättfärdighet, oskuld och salighet, d. ä. befriad från djefvulens våld, genom den rättfärdighet, Kristus förlänat och hvilkens värde evigt varar, i en här alltjemt tillväxande och der omsider sig fulländande oskuld och salighet verka i min nye herres tjenst. Detta är det *hopp*, för hvilket vår frälsare genom sitt försoningsverk lagt en viss och säker grund: ty, såsom han ifrån döden uppstånden är, så skall ock jag, om jag i tron blifvit och förblifver hans egendom, med honom lefva; och såsom han lefver och regerar i evighet, så skola ock alla hans tjenare med honom evinnerligen regera. Halleluja!

Tredje artikeln. Guds Son har väl, såsom föregående trosartikel visat, förlossat mig från synden, döden och djefvulens våld, samt åt mig åter förvärfvat och vunnit barnaskap hos Gud. Men huru skall *jag* väl blifva af en sådan nåd delaktig, så att jag verkligen ånyo varder Guds barn och himmelrikets arfvinge? Svaret innehålles i tredje artikeln, som handlar om *den helige Ande och helgelsen:* den helige Ande är den, som åstadkommer frälsningens personliga tillegnande, och helgelsen är det hans verk, hvarigenom detta tillegnande försiggår. Vi hafva alltså äfven här att låta vår betraktelse sönderfalla i tvänne hufvuddelar, nemligen en del, som handlar om den helige Andes *person*, och en, som afhandlar hans *verk*. I det *förstnämnda* hänseendet lärer oss skriften om denne tredje personens för-

hållande till de båda förutnämnda personerna i gudomen, att han *i evighet utgår af Fadren och Sonen*, en bestämning, hvars betydelse vi finna redan i hans *namn* antydd: ty, likasom menniskans andedrägt, hvilken från henne utgår, är ett med hennes lekamliga lif, så att detta ej finnes, der den förstnämnda saknas, så betecknar ock *Andens* utgående från Fadren och Sonen hans andliga enhet med dem båda. Hvad åter beträffar hans ställning till *oss* menniskor, framgår denna af det tillägg, som i skriften oftast bifogas detta namn, nemligen *helig*, hvari ligger uttryckt, att han är den, genom hvilken vår helgelse såväl börjar som fortskrider och når sin fullbordan. — Härmed komma vi öfver till talet om Andens *egenskaper*. Såväl det nyssnämnda nammet som ock alla de öfriga benämningar, hvilka i skriften honom tilläggas, såsom hugsvalare, vishetens, sanningens, nådens, herrlighetens Ande o. s. v., angifva motsvarande egenskaper, hvartill komma åtskilliga andra, uttryckligen om honom utsagda; hvilka samtliga bevisa och ådagalägga, att den helige Ande, icke mindre än Fadren och Sonen, är Gud, såsom ock Petrus till den oredlige Ananias, hvilken ljugit för den helige Ande, sade, att han dermed icke ljugit för menniskor, utan för Gud sjelf. Serskildt böra vi i afseende på det förevarande ämnet behjerta, att den helige Ande ingalunda är blott och bart en gudomlig egenskap, utan, enligt skriftens ojäfaktiga vittnesbörd, en verklig, med Fadren och Sonen fullt likställd, person: detta är så mycket vigtigare att framhålla, som det, i mån af den troendes införlifvande med honom, blir svårt att för medvetandet serskilja denne gudomspersonen från de båda öfriga, hvilket dock härleder sig endast deraf, att den helige Andes hela verksamhet går ut på att föra oss till Fadren och Sonen, hvilkas Ande han just är. Åt utredningen af den helige Andes personlighet egnar vår kateches icke något rum, emedan hon anser hvad dertill hörer bäst läras genom betraktandet af hans verksamhet.

Helgelse är det ord, hvarmed den helige Andes *verk* i sin helhet betecknas: det innebär, att han gör oss heliga genom att i en sann tro föra oss till Jesus Kristus. J a g t r o r, a t t j a g i c k e a f m i t t e g e t f ö r n u f t e l l e r k r a f t k a n t r o p å J e s u s K r i s t u s, m i n H e r r e, e l l e r k o m m a t i l l h o n o m: med dessa ord bekänna vi *vår* fullständiga oförmåga att på egen hand både börja trons verk och detsamma fullborda, till följd deraf att genom synden såväl vårt förnuft blifvit förmörkadt som vår kraft försvagad, ja! i salighetssaken platt förlorad. Likasom allena Gud förmått skapa, uppehålla och styra verlden, och likasom allena genom honom den fallna verldens frälsning kunnat ske, så är ock *han* allena den, som mägtar omskapa oss medelst den beredda frälsningens tillegnande. På ett *förberedande* sätt se vi den helige Ande utföra detta sitt helgelseverk redan hos de fromme i gamla förbundets tid, men på det herrligaste *genomförer* han det nu, sedan vår frälsare kommit i verlden och verkställt återlösningen, hos alla dem, hvilka icke för honom tillsluta sina hjertan. Den storartade begynnelsen till detta nytestamentliga och egentliga helgelseverk skedde på pingstdagen och fortgår derefter oaflåtligen intill dagarnas slut.

De verkningar, den helige Ande på menniskorna utöfvar, för att göra dem delaktiga af den genom Kristus förvärfvade nåden, plägar man benämna *nådeverk*. hvilkas beskrifning katechesen med dessa ord inleder:

utan den helige Ande hafver mig kallat genom evangelium. Det första af den helige Andes nådeverk är alltså *kallelsen*, som består deruti, att han bjuder den syndiga menniskan att, med öfvergifvande af denna verldens fåfängliga väsen, komma till det oförgängliga lif, som i Kristo Jesu är. Denna inbjudning låter den helige Ande till menniskan utgå *genom* evangelii predikan, antingen direkt i det gudomliga ordet eller indirekt genom menniskors skriftliga eller muntliga förkunnelse af detsammas innehåll: den kan ock bestå i en erinran om ett förut läst eller hördt Guds ord. För att göra den af naturen för Guds nåd likgiltiga, ja! mot densamma gensträfviga menniskan *tillgänglig* för evangelium, låter den helige Ande henne ofta komma i allahanda förhållanden, som äro egnade att vända hennes sinne från verlden till Kristus och hans ord; framför allt söker han genom lagens hammare bräcka hennes sjelftillit och hos henne väcka längtan efter befrielse ur syndens osaliga tillstånd. Till *en hvar* utgår den helige Andes kallelserop och alla gör han, genom sin hvarje vår verksamhet förekommande nåd, skickliga att lyssna dertill och följa detsamma, ty "Gud vill, att alla menniskor skola frälsta varda och till sanningens kunskap komma"; men blott *några* taga hans kallelse emot, då deremot *flertalet* motsätter sig hans verkningar på deras själar, i det de hvarken vilja behjerta sina egna synder eller den nåd, dem tillbjudes. *Upprepade* gånger bjuder den helige Ande menniskan till nådens delaktighet; men platt icke duger det att i förtröstan derpå uppskjuta inbjudningens anammande, ty hvarje kallelse kan för mig eller dig, eho densamma angår, vara den sista.

Om dem, som låta sig af den helige Ande väckas till besinning, så att de rätt allvarligt med fångvaktaren i Filippi fråga, hvad de skola göra, för att blifva saliga, gäller det, som i fortsättningen af tredje artikelns förklaring säges: upplyst mig med sina gåfvor. *Upplysningen* är alltså den helige Andes andra nådeverk, hvilket han utförer derigenom, att han leder den väckta menniskan djupare in i ordet och låter henne der erhålla en till hjertat gående kännedom om det menskliga eländet, men tillika äfven om den gudomliga nåden. I menniskohjertat råder alltifrån syndafallet ett naturligt mörker, i hvilket Guds klarhets ljus måste lysa in, om der skall blifva någon verklig upplysning af: det är alltså icke af eget förnuft eller kraft vi kunna komma dertill, utan allenast derigenom, att Gud gifver oss densamma — deraf uttrycket, att upplysningen sker förmedelst den helige Andes *gåfvor*. Hvilka dessa nådegåfvor äro, beror på beskaffenheten af det nådemedel, genom hvilket desamma oss tillflyta. Då nu, så vida vi bortse från döpelsen, om hviken framdeles blifver tillfälle att serskildt tala, ordet, såsom nyss sades, utgör detta medel och ordets delar äro, efter hvad vi förut lärt, lagen och evangelium, så måste här under ordet "gåfvor" vara att förstå *bättringen*, såsom den genom lagen åstadkomna syndakännedom och sorg efter Guds sinne, och *tron*, såsom den genom evangelium verkade kunskapen om och förtröstan på Guds i Kristo uppenbarade nåd. Visserligen kan äfven den naturliga menniskan känna synden tryckande, men en lefvande kunskap derom och en rätt ånger öfver densamma kan visserligen endast den helige Ande förläna henne, och allt, hvad till Guds kärlek i Kristo Jesu hörer, är henne af naturen så

fördoldt, att hon endast genom en den helige Andes skänk och begåfning kan komma i någon delaktighet deraf. Det står väl vid hvarje steg framåt på salighetens väg i menniskans skön att afbryta den helige Andes verk med henne, att stanna och vända tillbaka; men den, som öfverlåter sig åt hans ledning, förer han förr eller senare fram till det saliga målet. Detta mål, till hvilket han vill ledsaga henne, är lif i Gud genom Jesus Kristus: af detta blifver menniskan delaktig, då hon, efter kallelsens annammande, låtit sig på upplysningens väg bringas till en sann tro, d. ä. en tro, som med uppgifvande af all egen förtjenst sätter sitt hela hopp till Jesus Kristus, hvad han gjort och lidit. Det ögonblick, då detta inträffar, säges menniskan *födas på nytt*, emedan derigenom ett tillförene hos henne icke befintligt lif kommer till stånd. Likasom modren visserligen vet barnets födslotimma, ehuru barnet är derom fullständigt okunnigt, så känner den helige Ande väl den stund, i hvilken en hvar födes till det nya lifvet, om än den, som pånyttfödes, merändels icke sjelf på ett medvetet sätt förnimmer den genomgripande förändring, som just då med honom försiggår. Men på samma sätt, som barnet i naturligt hänseende i sinom tid kommer till erfarenhet af det lekamliga lifvet, så uteblifver ej heller hos den, som i sanning blifvit ett Guds barn, lifsrörelser af frid och fröjd i den helige Ande, hvilka efterhand bringa till inre förvissning det barnaskap, som redan i och med nya födelsens handling var en fullviss sak inför Gud — såsom vi vid förevarande artikels tredje trossats skola visa.

Men Guds rike består icke allenast i frid och fröjd, utan ock i sinnets och lefvernets rättfärdighet, hvilken åsyftas, då det i katechesen omedelbart efter de ord, hvilka handla om upplysningen, heter: helgat och behållit mig i en rätt tro. Detta den helige Andes tredje och sista nådeverk sönderfaller alltså för betraktelsen i tvänne delar, af hvilka den ena tager hänsyn till det i nya födelsen uppkomna troslifvets utveckling i allmänhet, den andra fäster serskildt afseende på det bevarande, hvaraf den troende är i behof och som den helige Andes omhuldande kärlek aldrig heller låter honom sakna. Ordet "helgelse" kan således utom den vidsträckta betydelse, hvari det ofvan blifvit brukadt, förekomma i en inskränktare, såsom här, hvarest det motsvarar hvad som gemenligen plägar benämnas *den dagliga förnyelsen* och betecknar då de frukter, hvarigenom den rätta tron bevisar sin lifaktighet. Såsom ett godt träd icke kan annat än bära god frukt, så kan ej heller den, hvilken genom upplysningen kommit till ett rätt troslif, underlåta att visa prof af detta nya lif, som hos honom kommit till stånd: der så ej sker, finnes ej den rätta trons gåfva, utan på sin höjd en på egen hand uppgjord inbillning om tron, hvarmed man bedårar sig sjelf. De goda gerningar, i hvilka Andens nya trossinne yttrar sig, äro mångahanda, men kunna sammanfattas i det enda ordet *kärlek*. Äfven före nya födelsen kan väl ett visst slag af laglydnad och undergifvenhet i motgången gifvas; men af kärlek till Gud och nästan hvarken uppfylles Guds vilja eller bäres lidandet af någon annan, än den, som blifvit född på nytt till Guds barn. Med ens fylles likväl icke en gång den troendes hjerta med denna kärlek, som är lagens fullbordan, utan först *småningom* varder den gamla menniskan dödad och den nya, som är skapad efter Guds i fallets stund förlorade beläte, åter framhafd. I och med trons upptändande är dock

syndens välde bräckt; och de synder, den troende begår, äro ej längre *uppsåtliga*, utan *ouppsåtliga*. Men äfven under helgelsens fortgång kan en menniska genom uppsåtlig synd *falla* ur sitt nådestånd, i hvilket hon, endast genom att fortfarande låta sig af den helige Ande bevaras, kan förblifva, likasom hon ock allena genom hans nåd kan, om hon fallit, blifva ånyo upprättad. Djefvulen, verlden och köttet äro de farliga *själafiender*, mot hvilkas angrepp den troende oupphörligen behöfver den helige Andes värn och skydd. Detta menniskans behof af bevarande kommer ock den helige Ande genom *behållelsen* till möte. Fyrfaldigt är det sätt, hvarpå han utförer detta sitt verk: a) han *undervisar* den troende menniskan alltfort i både lagen och evangelium, på det hon måtte mer och mer tillväxa i sanningens kunskap; b) han *straffar* henne i samvetet vid hvarje begången synd, för att sålunda alltmer bortrensa det, som hindrar hennes fortkomst i det goda; c) han *tuktar* henne, genom att understundom för henne dölja sin ljufliga närvarelse, att hon derigenom måtte öfvas och stadfästas i nåden; och d) han *tröstar* henne, då pröfningen hotar att blifva henne öfvermägtig, och förer henne så allt herrligen igenom. Den helige Ande gör sålunda å *sin* sida allt, hvad som erfordras, för att vi skola blifva frälsta och saliga: det beror nu af oss sjelfva, om vi vilja å *vår* sida vara vaksamma och troget begagna de nådens medel, han förordnat och åt sin kyrka anförtrott.

Från bekännelsen af tron på den helige Ande och hans verksamhet hos den enskilda menniskan, går den tredje artikeln öfver till att såsom trosföremål bekänna *en helig kristlig kyrka*, *de heligas samfund*, hvilka ord i förklaringen motsvaras af: såsom han hela kristenheten på jorden kallar, församlar, upplyser, helgar och i Jesu Kristo behåller och bevarar i en rätt tro. Till en början hafva vi att anmärka, det kyrkan visserligen här omtalas såsom något, hvilket måste *med tron* omfattas, men att man ej kan taga ordet "tro" hvarken vid denna eller de trenne följande delarne af artikeln alldeles lika med hvad det innebär, då vi bekänna vår tro på Fadren, Sonen och den helige Ande: denna skilnad åskådliggöres tjenligen genom att hänföra tillägget "på", hvarmed hjertats fulla öfverlåtenhet betecknas, endast till den ifrågavarande artikelns första del och icke till de följande, såsom ock lärde män visat fullt berättigadt. Förbindelsen mellan det föregående och det närvarande stycket af artikeln ligger i det stöd för tron på den helige Andes nådeverkningar hos den enskilda menniskan, hvilket denna eger i den hugneliga trosvissheten, att hon utgör en lem i det stora samfund, på hvilket den helige Ande i deras helhet utförer alldeles samma nådefulla verkningar, som hon inom sig delvis förnummit. Härtill kommer dock med afseende på kyrkan ännu en nådeverksamhet, nemligen *församlandet*, som består deri, att den helige Ande oaflåtligen arbetar på att till sin kyrka draga och sammanföra menniskorna, hvilket äfven är en källa till rik tröst; ty är han den, som begynt och fullföljer den kristna kyrkans byggnad, så skall ingen tid och inga fiender förmå hindra dess segerrika fulländning. För att rätt uppfatta förhållandet mellan de båda i trosbekännelsen bredvid hvarandra ställda uttrycken "kyrkan" och "de heligas samfund", måste man fasthålla, att å ena sidan de sistnämnda orden ingalunda beteckna något nytt trosföremål, utan endast utgöra en förklarande tillsats till det förevarande trosföremålet kyrkan,

men att å andra sidan kyrkan, då den nämnda förklaringen densamma tillfogas, fattas icke sådan hon för närvarande i sin synliga gestalt framträder, utan sådan hon nu blott i sin osynliga kärna är och en gång, då hon uppnått sin bestämmelse, skall uppenbarligen blifva. Såsom *synlig* omfattar kyrkan på jorden alla döpta, hvilka begagna nådemedlen; men såsom *osynlig* tillhöra henne allenast de, hvilka äro genom en sann och lefvande tro med kyrkans hufvud Jesus Kristus förenade. Ehuru kyrkans alla medlemmar i de gemensamma nådetillfällena ega ett stort företräde framför dem, hvilka icke äro upptagna i kyrkan, hafva dock de, som tillhöra den osynliga kyrkan, ett *väsentligt och afgörande* försteg framom dem, hvilka blott äro medlemmar af den synliga. Den osynliga och, endast för så vidt hon dermed sammanfaller, den synliga kyrkan tillkomma de *egenskaper*, som i tredje artikeln om kyrkan utsägas. *En* kallas kyrkan derföre, att hon i alla sina serskilda former gemensamt bekänner Jesus Kristus såsom verldens frälsare och samfäldt antager de trenne trosartiklar, hvilka innehålla de väsentligaste af den kristna trons grundsanningar. Oaktadt till följd häraf inom alla kyrkans skilda delar den sanna kyrkan kan finnas och visserligen äfven finnes, böra likväl vi, som tillhöra det *evangeliskt-lutherska* kyrkosamfundet, för denna dyrbara gåfva tacka och lofva Herren, emedan inom detsamma, såsom det, hvarest ordet renast förkunnas och sakramenten i fullaste öfverensstämmelse med deras instiftelse utdelas, Guds nåd och sanning äro för en hvar närmare tillgängliga, än i något annat kyrkosamfund. *Helig* nämnes kyrkan, emedan den heliga Ande är den, som grundlagt henne samt inom och förmedelst densamma utför sin verksamhet till menniskornas helgande. *Kristlig* och *allmännelig* äro tvenne egenskaper, hvilka alltifrån kristendomens äldsta tider vexelvis inom tredje artikeln förekommit: den förra angifver Kristus såsom kyrkans herre och hufvud, den senare betecknar hennes uppgift att, i motsats mot hedendomens till vissa folk inskränkta religioner, efterhand omsluta hela verldens krets. Med hänsyn till kyrkans delvisa förefintlighet på jorden och i himmelen, skiljer man mellan den *stridande* kyrkan, enär Guds barn här äro stadda i oaflåtlig kamp mot inre och yttre fiender samt endast få erfara en försmak af den herrlighet, som på dem uppenbaras skall, och den *triumferande* kyrkan, hvars medlemmar, efter fulländad seger öfver djefvul, synd och verld, ega uppfyllelsen af det, de här blott i hoppet åtnjöto. De *namn*, hvarmed kyrkan i skriften utmärkes, äro mångahanda, såsom Kristi lekamen, Kristi hjord, Guds hus, den helige Andes tempel, m. fl.; men städse framställes hon såsom bestående af flera medlemmar, hvilka hafva hvar för sig olika värf. Den vigtigaste af dessa skilnader utgöres af skilnaden mellan *hjord* och *herdar*, hvilka sistnämnda äro apostlarnes efterträdare och, likasom desse, af öfverherden mottagit uppdraget att offentligen förkunna ordet och utdela sakramenten samt handhafva binde- och löse-nycklarne d. ä. magten att på grundvalen af Guds ord "behålla" de otrogna och "förlåta" de troende deras synder.

Denna *syndernas förlåtelse* utgör tredje artikelns närmast följande trosföremål, hvilket i förklaringen uttryckes med orden: uti hvilken kristenhet han (den helige Ande) mig och alla trogna dagligen och mildeligen förlåter alla synder. Detta stycke är ett af de vigtigaste i hela katechesen, och Luther säger med rätta, att i dessa tu ord

"syndernas förlåtelse" består hela Kristi rike. Synden har åtskilt oss och vår Gud från hvarandra: öfver den från Gud skilda menniskan hvilar skuld och på skulden följer straff. Ur detta elände kan ej den synd- och skuldbelastade sjelf upplyfta sig: hon kan ej vända åter till Fadren, utan han måste uppsöka henne för att återknyta det slitna föreningsbandet. Detta återknytande, som just utgör syndaförlåtelsen, är väl en handling af Guds kärlek; men der Gud är, der är han alltid hel och hållen: derföre måste ock Gud såsom helig deltaga i syndaförlåtelsens verk. Den förbarmande kärleken kan ej förlåta synden, med mindre den heliges kraf blifvit genom Kristus tillfredsställda, skulden försonad och straffet utståndet. Men, Gud vare lofvad! detta vilkor är, såsom vi i andra artikeln förnummit, af Kristus uppfyldt: *han* är försoningen för våra synder, ja! icke blott för våra, utan ock för hela verldens, till följd hvaraf fadersfamnen ånyo står en hvar af de affälliga barnen öppen. De nådeverkningar, genom hvilka den helige Ande gifver menniskan den sinnesbeskaffenhet, hvarigenom hon blifver i stånd att *emottaga och bevara* syndaförlåtelsen, hafva vi i det föregående af denna tredje artikel genomgått: de sammanfattades i orden bättring och tro. Den största af alla den helige Andes välgerningar mot oss är dock den, vi här bekänna, nemligen *meddelandet* af syndaförlåtelsens gåfva sjelf. Den handling, hvarigenom detta meddelande försiggår, benämnes vanligen inom den kristliga trosläran *rättfärdiggörelse.* Dermed förstås såväl den *första*, stora, i nya födelsens ögonblick inträffande domsakt, medelst hvilken den botfärdiga och troende menniskan för Kristi skull upptages till Guds barn och arfvinge af den eviga saligheten, som ock den under den dagliga förnyelsen oupphörligen *återkommande* och vid den ur nåden fallnas upprättelse återupprepade nådeförklaring, genom hvilken de synder utplånas, som äfven den, hvilken befinner sig i lefvande trosförening med Jesus Kristus, af svaghet ofta begår. Men icke blott *utanför* menniskan hos Gud sker denna syndaförlåtelse, utan äfven *inom* henne, i det den helige Ande — såsom vi redan vid den första trossatsen af denna artikel sett — genom nådemedlen gifver den till Guds barn åter upptagna menniskan en inre förvissning i hjertat om hennes barnaskap, hvaraf hon känner sig hugsvalad under lidanden och anfäktelser, stärkt i kampen mot det ännu vidlådande onda och vid tanken på sjelfva döden frimodig. Den frid och den kraft, som ingen mensklig dygd och ingen menniskovishet mägta åstadkomma, förmår Guds Ande genom försäkran om syndernas förlåtelse förläna den menniska, som uppriktigt tager sin tillflykt till Kristi förtjenst. Och oinskränkt gäller denna eftergift; ty det heter, att den helige Ande förlåter oss *alla* synder. Det undantag, som i skriften göres, då der talas om "synd mot den helige Ande" såsom en synd, för hvilken ingen förlåtelse står att ernå, innebär dock en *varning* att förkasta den syndaförlåtelsens skänk, Gud åt alla tillbjuder: Gud vill väl att alla menniskor skola frälsta varda, men tvingar icke sin nåd på någon. Att begå *synd emot den helige Ande* vill säga att framhärdande förskjuta Guds tillbjudna och erfarna nåd och sålunda sjelfvilligt bära sina synders förtjenta lön.

De båda sista hufvudpunkterna i tredje trosartikeln handla om *de dödas uppståndelse* och *ett evigt lif.* Den *förstnämnda* af dessa båda punkter motsvaras af följande ord i förklaringen: och skall på den yttersta

dagen uppväcka mig och alla döda. Först bemärka vi, att den uppståndelse från de döda, hvarom här talas, är *kroppens* uppståndelse ur döden. Det gifves flera slag af död: a) *den lekamliga*, då själen skiljer sig från kroppen, hvarefter denna så småningom återgår till jord, b) *den andliga*, då själen aflägsnar sig från Gud genom synden, och c) *den eviga*, då kropp och själ, vid den yttersta domen återförenade, bortkastas i det eviga mörkret. Andeligen döda äro Adams barn samtligen af naturen och de flesta tillika genom uppsåtliga synder, samt måste en gång alla för syndens skull lekamligen dö; men genom syndernas förlåtelse *befriade* från den andeliga döden, skola de, som i Herren dö den lekamliga, deraf *icke lida någon skada* och *alldeles undgå* den eviga. Dock icke det allenast; utan de, som inom sig ega Andens förstling, hafva äfven att efter Guds ords osvikliga löfte vänta sjelfva *kroppens förlossning* på den yttersta dagen. De aflidnas själar, hvilka ditintills förvaras i ett tillstånd, som motsvarar deras inre beskaffenhet, blifva af Gud åter med lekamen beklädda, och de då lefvande lekamligen förvandlade, för att alla kunna i *fullt* mått smaka det lif, till hvilket de för evigt öfvergå. Dessa för evigheten bestämda kroppar äro af *förklarad* och *andlig* natur och förhålla sig till de förutvarande, såsom den nya växten till det förmultnade korn, hvarur den framspirat. — Den *sistnämnda* af de båda trossatser, hvarmed tredje artikeln afslutas, behandlar det eviga lifvet, om hvilket i förklaringen säges, att den helige Ande skall gifva mig och alla trogna i Kristo ett evigt lif. Då tillståndet efter döden här betraktas uteslutande från synpunkten af den eviga saligheten, så sker det i enlighet med evangelii egen anda, som hellre vill *locka* oss till Gud genom ett ljufligt framhållande af den rolighet, som står Herrens vänner åter, än medelst en förfärande erinran om den pina, som väntar hans fiender: härmed uppmuntras vi att för vår tanke framhålla den förra, utan att vi dock få förgäta de *varnande* ord, vår frälsare ofta talade om den *mask*, som aldrig dör, och den *eld*, som icke utsläckes. Den *herrlighet*, och *fröjd*, hvari det saliga lifvet består, kunna ej af någon mensklig tunga uttalas, men den helige Ande har i skriften under sköna, från jordelifvets förhållanden lånade bilder deraf gifvit de mest tilldragande skildringar, till hvilka ock det troende hjertat säger ett hoppfullt: "det är visserligen sannt."

Inledning till tredje hufvudstycket. Då vi i första hufvudstycket lärt känna Guds helighets fordringar samt vår vanmagt att dem uppfylla och i andra den treenige Gudens nåd och godhet mot oss elända syndare, så lärer nu det tredje, huru vi hafva att genom *bönen* tillegna oss denna nåd och mottaga kraft af höjden till Guds buds fullgörande. Öfvergången från det närmast föregående till förevarande hufvudstycke beredes genom det ovilkorliga sammanhang, hvari bönen står till det nya lif, som genom tron på Jesus Kristus hos en menniska kommer till stånd: *bönen är troslifvets nödvändiga yttring.* — Till bönen *uppmuntras* vi af a) vår egen hjelplöshet och menniskors bristande förmåga att hjelpa, då nöd är å färde, b) Guds inbjudning och befallning i gamla och nya testamentet och c) den bönhörelse, som skriften och erfarenheten tillförsäkrar en rätt bedjare. Med bönen förstås själens förtroliga umgänge och talande med Gud, vare sig det eger rum *i hjertat allena* eller tillika söker sig ett uttryck *i munt-*

liga ord. Bönen kan utgöras af ett *meddelande*, utan att något serskildt dervid utbedes, eller ett allmänt *lof och pris* af Herrens namn; men den består merändels i ett egentligt *utbedjande* af någon viss nådegåfva eller en *tacksägelse* för en redan erhållen sådan. *Öfverallt* kan bönen företagas: på det offentliga rum, som företrädesvis kallas Guds hus, i den enskilda kammaren, ja! ute under lifvets mångskiftande bestyr. *Alltid* bör en kristen vara beredd till bön, men vigtigt är att, utom sinnets städse fortvarande allmänna hänvändning till Gud, afskilja vissa tider, då själen får, fri från alla verldsliga omsorger, ostördt samtala med Gud. *Allt*, hvad vi till kropp och själ behöfva, få vi af Gud utbedja oss, ehuru endast det andliga goda utan inskränkning, det lekamliga åter under vilkor af, att detsamma är Gud behagligt och oss gagneligt: intet är för litet och intet är för stort att utgöra bönens föremål. För att bönen skall hinna Guds tron och varda af honom hörd, fordras endast, att den sker *i Jesu namn*, d. ä. i lefvande trosförening med honom: den som lefver sitt lif i Jesus, hans bön skall för visso icke sakna *allvar*, *ödmjukhet* och *tillitsfull förtröstan*, hvartill säkerligen äfven kommer ett *i det yttre höfviskt skick.* Icke ensamt den bedjande *sjelf* gäller dens böner, hvilken beder i Jesu namn, utan ock alla *andra*, ja! äfven dem, hvilka honom hata och förfölja. En i Jesu namn bedjandes suckar uppstiga väl ofta i den *form*, Guds Ande omedelbarligen honom lärer, men taga äfven mången gång gestalt af de herrliga böneord, som fromma män i alla tider och synnerligen den heliga skrift sjelf åt kyrkan lemnat. Den bön, som bland alla på det fullkomligaste uttalar den kristnes tro och lif, är den, hvilken vår dyre frälsare oss gifvit i *Fader vår.* Denna består af trenne hufvuddelar: begynnelseorden, sju böner, afslutningen.

Begynnelseorden. *Fader* kallas den, till hvilken denna bön ställes: derunder förstås vår Herres Jesu Kristi Fader, hvilken för denne sin Sons skull äfven vill vara vår Fader. Emedan det allena är genom tron på Jesus Kristus, vi få benämna Gud med fadersnamn, och hans Ande är den, förutan hvilkens inneboende i hjertat ingen kan ropa ett rätt "Abba käre Fader"; så kan man äfven med fullt skäl säga, att *den treenige Guden*, sådan vi i trons artiklar lärt känna honom, med den ifrågavarande bönens första ord betecknas. Luthers förklaring visar, hurusom ordet "Fader" *desyftar* att ur hjertat förjaga all sådan fruktan, som kunde hindra oss att nalkas Gud, och i stället der ingjuta barnslig tillit och förtröstan. *Vår* tillägges här, för att upptända den rätta brödrakärlekens eld, och *som är i himlen* bifogas, för att på en gång väcka en djup vördnad för Guds heliga majestät och tillika en hoppfull längtan till fadershemmet. — Obs. likheten och olikheten mellan *lagens begynnelseord* och *begynnelseorden till Fader vår!* Båda börja med att vända tanken till Guds *person*, men mot den förras "Jag är Herren din Gud: du skall inga andra Gudar hafva för mig" svarar inom den senare "Fader vår, som är i himlen." På intetdera stället förbises hvarken Guds stränghet eller godhet, men utgångspunkten är för hvardera olika.

Första bönen. Hvad som förstås med Guds *namn*, hafva vi i andra budet lärt känna: derunder förstås Gud sjelf, för så vidt han för oss uppenbarat sig. Ordet *helga* tages här i samma bemärkelse, som det vid tredje budet har: nemligen akta och hålla helig, icke, såsom i tredje ar-

tikeln, göra helig, ty Guds namn är, såväl som Guds dag, i sig sjelft heligt och kan ej genom något vårt åtgörande mer eller mindre så blifva. *På hvad sätt* det hos oss må heligt hållas, ådagalägger Luther genom att visa, icke mindre huru detta, än huru motsatsen sker. Beggedera angår såväl *lära* som *lif:* der Guds namn skall varda rätt helgadt, måste läran vara *ren*, d. ä. i enlighet med Guds ord och från villfarelser fri, och *klar*, d. ä. utan mensklig förkonstling och för en hvar fattlig, samt lefvernet *heligt*, d. ä. vändt från verlden och till Gud. Hvem den är, som allena förmår såväl gifva kraft till Guds namns helgande som från dess ohelgande bevara, angifves genom den dubbla bön om vår käre himmelske Faders *bistånd*, hvilken i förklaringen tillfogas. — Obs. hurusom *andra budets* innehåll sammanträffar med *första bönens*, i det båda handla om Guds *namn;* men då den heliges hat mot missbruket der mer framträder, möter oss här Guds barns tillitsfulla gripande efter nåd och kraft att rätt bruka hans namn.

Andra bönen. Kristi *rike* är tvåfaldigt, nemligen a) det *allmänna*, som omfattar allt skapadt i himmelen och på jorden, samt b) det *serskilda*, till hvilket endast hans trogna höra och hvilket, allt efter som det finnes på jorden eller i himmelen, benämnes *nådens* eller *herrlighetens* rike. I andra bönen kan icke Kristi allmänna eller, såsom det ock kallas, hans allmagts rike vara det, som afses, emedan detta, såsom redan vid tidens början kommet, ej kan tillkomma; utan afser andra bönen *uteslutande* Kristi serskilda rike. Vi bedja här, såväl a) att nådens rike måtte, efter Guds allvisa råd, både *utåt* förmedelst evangelii predikan alltmer spridas till de folk, hvilka ännu sitta i mörker och dödens skugga, och *inåt* mer och mer vinna tillväxt genom ett allt fullare nådens tillegnande af dem, i hvilka Guds Ande börjat sitt verk, som ock b) att herrlighetens rike måtte en gång hos oss och alla dem, Gud dertill förutsett, komma till förverkligande. Luthers förklaring framställer, hvarigenom Guds rikes tillkommelse hos den enskilda menniskan förmedlas, ej mindre *å Guds sida*, nemligen genom att han gifver oss sin helige Ande, än *å vår*, genom att vi sätta tro till hans heliga ord, ehuru äfven detta senare endast genom hans nåd är möjligt; hvarefter yttringarne deraf framhållas, nemligen att vi gudeligen lefva här i tiden och saligt i evigheten. Det, som i andra bönen ombedes, är alltså i sjelfva verket detsamma, som det, hvilket utgör föremålet för den första; ehuru den bedjande der inskränker sin tanke till den *verksamhet*, hvarigenom Guds rike bildas, här åter vidgar blicken till det *verk* sjelft, som utgör det förras resultat och mål. — Obs. det en sammanställning väl låter sig göra äfven mellan *tredje budet* och *andra bönen*, enär den hvila i Gud, som af tredje budet utmärkes såsom den sanna gudsfruktans egendomliga sätt att i *gerning* yttra sig, just är det kraftigaste befordringsmedel och den högsta förebild till det Guds rike, om hvars tillkommelse vi i andra bönen bedja; fastän det, som på det förstnämnda stället framställes i form af en allvarlig Guds maning, på det sistnämnda är uttryckt såsom en barnsligt hoppfull bön.

Tredje bönen. Guds *vilja*, hvarom här talas, går ut på hans eget förherrligande och vår salighet. Denna sin vilja har Gud i sitt ord uppenbarat såsom *god* (i lagen) och *nådig* (i evangelium). *I och för sig*

kan den ej förhindras; men väl *hos oss* genom djefvulens och verldens anslag, derest Gud icke a) förtager allt ondt råd af dessa våra fiender samt b) styrker och behåller oss fasta i sitt ord och i tron i alla våra lifsdagar. Guds vilja sker alltså endast derigenom, att *vår* vilja brytes, hvilken af naturen är i djefvulens och verldens tjenst, samt *Gud* i stället blir den, som inom oss öfvertager regementet, hvilket han vill och för visso äfven gör, om vi i tron hålla oss fast intill hans ord. Utan att Gud sålunda får sjelf taga sin boning i menniskans hjerta, kan icke Guds vilja ske *på jorden*, *sdsom i himmelen* d. ä. af otvungen håg och med glädje. Men när- och hvar-helst Guds rike förmedelst Guds namns helgande tillkommit, sker hans goda och nådiga vilja: se der *sammanhanget* mellan denna och de båda föregående bönerna! Har verket blifvit genom den till ändamålet ledande verksamheten upprättadt, skola *verkningarne* deraf ingalunda uteblifva. — Obs. hur *tredje* bönens omfattande utsträckning till *Guds vilja i dess helhet* leder tanken till *Guds lag i dennas hela vidd*, hvari således äfven *samtliga den senare taflans bud* äro innefattade; men man iakttage tillika vid denna punkt den olika yttre beskaffenheten af den lag, hvars medlare Moses var, och af den bön, som det nya förbundets medlare oss gifvit.

Fjerde bönen. Denna bön handlar närmast om det lekamliga goda, ty med *bröd* menas här, såsom förklaringen lärer, allt det, som kroppens uppehälle och nödtorft tillhörer. Derunder förstås a) det, som tjenar till *kroppsligt bestånd*, såsom äta, dricka, kläder, hus och hem, åker, boskap och bohag, gods och penningar, samt b) hvad som befordrar *god ordning* och *trefnad i lifvet*, såsom from maka, fromma barn, fromt tjenstefolk, god och trogen öfverhet, god styrelse, god, tjenlig väderlek, fred, helsa, tukt och ära, goda vänner, trogna grannar och mer sådant. Då allt det timliga goda emellertid endast genom *Guds ords* helgande inflytelse och den lekamliga gåfvans åtnjutande med rätt *kristlig förnöjsamhet* blifver ett sannskyldigt godt, hafva de ej misstagit sig, som ansett fjerde bönen gälla, om ock fjermare, äfven nämnda andeliga gåfvor. Ordet *vårt* innebär ingalunda något förmätet tillegnande af det dagliga brödet såsom vår rätt, utan endast ett ödmjukt och tillitsfullt anropande af vår himmelske Faders nåd till att på ärligt sätt förvärfva detsamma. Tillägget *dagliga* innehåller, att vi såsom kristne låta oss nöja med den andel i det lekamliga goda, hvilken vi för vår nödtorft behöfva. Derjemte bifogas *i dag*, för att ådagalägga, huruson Guds barn icke hysa någon ängslig omsorg för den kommande dagen, utan vilja för hvarje dag, som Gud skänker, äfven bedja honom skänka det för densamma erforderliga måttet af dagligt bröd. Men emedan Jesu vänner ej få någonsin tänka blott på sig sjelfva, så inneslutа vi här genom ordet *oss* alla våra medåterlösta i bönen, både så, att vi bedja Herren gifva åt en hvar af dem hans dagliga bröd, och så, att vi ej vilja behålla det brödet, Gud oss beskär, för oss allena, utan räkna såsom vår sälla pligt att, så långt möjligt är, deraf meddela åt dem, Herren förer i vår väg och som behöfva vårt bistånd. Hvad i ordet *gif* ligger, säger oss Luther i sin förklaring, nemligen icke, att vi förmena oss med vår bön förskaffa menniskorna det dagliga brödet, utan fastmer, att vi bedja Herren

förhjelpa oss alla till att a) rätt uppriktigt erkänna det såsom en gåfva af Gud och b) med tacksamhet undfå detsamma. Behjertom, hvilken *ställning* bönen om det lekamliga goda inom Fader vår intager: a) först *sedan* de andliga gåfvorna utgjort bönens föremål inträder "gif oss i dag vårt dagliga bröd" och *derefter* framträda dessa åter såsom föremålet för densamma, samt b) om de kroppsliga behofvens tillfredsställande bedes *en gång*, då själens kraf *sex gånger* är det, om hvars uppfyllande den bedjande i Fader vår beder. — Obs. det sammanhang, som mellan *första trosartikeln* och *fjerde bönen* råder: det är uppå grundvalen af vår tro på Gud såsom verldens *skapare*, *uppehållare* och *styresman*, vi bygga denna vår bön.

Femte bönen. Likasom vi behöfva dagligen af Gud utbedja oss näring för kroppen, så och än mer hafva vi dagligen behof af det brödet, som nederkommit af himmelen att gifva verlden lif: derföre förenas femte bönen med den fjerde genom bindeordet *och*, såsom äfven de följande bönerna genom ett dylikt ord med hvarandra sammanbindas. Våra *skulder* är det, vi i femte bönen inför Herren bekänna; och i och med det vi sålunda erkänna vår skuld, angifva vi ock en bekännelse af *synden* hos oss, såsom skuldens grund, och det *straff*, hvartill vi gjort oss skyldiga och hvilket såsom syndens oundvikliga följd borde oss bida. I motsats mot det naturliga sinnets benägenhet att undskylla sig, lärer oss vår frälsare här att kalla skulderna *våra*, sålunda gifvande oss sjelfva och ingen annan skulden, samt dermed förklarande oss till syndaförlåtelsen alldeles ovärdiga och utan all egen förtjenst med afseende på densamma. Väl *gör* icke den, som genom nya födelsen blifvit ett Guds barn, synder så, att han med lust och uppsåt begår dem, men äfven en sådan *har* dock synden såsom en under hela lifvet vidlådande beskaffenhet, hvadan Luther med full rätt äfven i hans mun lägger de orden: vi synda i mångahanda måtto dagligen och förtjena intet annat än straff. Derföre måste vi ock alla utan undantag, derest icke våra synder skola förhindra oss tillträdet till Gud och nödga honom att för deras skull vägra oss vår bön, af hjertat ropa vårt *förlåt*, hvari innehålles a) ett *erkännande*, att vi icke äro värda det vi begära, kunna det icke heller förtjena, och b) en *bön*, att vår himmelske Fader icke ville se till (tillräkna oss) våra synder, utan af sin nåd (för Kristi förtjenst) gifva oss alltsammans, det vi för vårt timliga och eviga väl behöfva. Ordet *oss*, hvilket förekommer i denna, såväl som i alla de följande bönerna, uttrycker den kristliga kärlekens behof att i bönen åt vår himmelske Faders förbarmande hjertelag anförtro icke blott och bart vår egen, utan ock alla andras nöd. Detta i samtliga Fader vårs senare böner förekommande ord antyder ock den med de föregående bönernas *olika synpunkt*, hvarifrån dessa utgå: då i de trenne första bönerna *Guds* ära utgör hufvudsynpunkten, är det *vår* nöd, som här träder i förgrunden. I femte bönen är det serskildt den andeliga nöden med hänsyn till det *förflutna*, som drifver oss att anropa vår Fader om hjelp. Det egendomliga *tillägg*, som i femte bönen förekommer, har betydelsen af ett löfte å den bedjandes sida, genom hvilket denne betygar sin villighet att genom ett hjertligt och, så vidt möjligt, i gerning sig yttrande förlåtande af nästans oförrätter, de må vara i sjelfva verket begångna eller blott inbillade, visa sin tacksamhet för den

syndernas förlåtelse, han af Fadren i himmelen för Jesu Kristi skull tillförser sig. Denna tillsats har den allra största *vigt*, ty det gifves måhända intet kännetecken, hvarigenom en menniskas verkliga delaktighet i syndaförlåtelsens för alla tillgängliga gåfva otvetydigare gifver sig tillkänna, än benägenheten att af hjertat förlåta och gerna göra dem godt, som emot oss bryta. — Obs. att det är i *andra trosartikeln*, som *femte bönen* eger sin oundgängliga förutsättning: hade ej Gud varit i Kristo och *försonat* verlden med sig sjelf, vore hvarje bön om *syndaförlåtelse* förgäfves.

Sjette bönen. Vid ordet *frestelse* hafva vi att tänka oss alla de retelser till synd, för hvilka vi i detta lifvet äro utsatta. Allt det, som här i verlden oss möter, har den dubbla beskaffenheten af att *kunna* utgöra en pröfning till det godas befästande men tillika en lockelse till ondt: hvilketdera det verkligen för mig och dig *blifver*, det beror helt och hållet af vår sinnesart. Den som känner, hur svagt det menskliga hjertat är, och hur lätt att bringa det på fall äfven hos dem, hvilka äro långt fortskridna på helgelsens väg, han erkänner dock *behofvet* för hvarje menniska af den sjette bönen. Gud vill väl, att hans barn skola genom pröfningar allt mer befästas i nåden och *låter* derföre deras tro sättas på prof, men till ondt frestar Gud ingen. Frestelsen till synd *härleder sig* från djefvulen såsom den egentlige onde frestaren, samt från verlden och vårt eget kött såsom de medel, hvilka han brukar för att draga oss i förderfvet. Det *förderf*, till hvilket vi äro i fara att bedragas och förföras, består i vantro, förtviflan och andra svåra synder och laster. I denna kamp mot våra andliga fiender kunna vi behålla segern allenast derigenom, att a) *Gud* beskyddar och bevarar oss och b) *vi sjelfva* i Guds kraft strida mot dem och icke låta oss öfvervinnas. Rörande Guds beskydd märkes, att vi utbedja oss det i tvåfaldig måtto, nemligen dels så, att vi bedja honom helt och hållet *förskona* oss från de frestelser, hvilka skulle, om vi råkade deri, blifva oss öfvermägtiga, dels så, att vi anropa honom, att han af sin stora nåd ville *bistå* oss vid de försökelser, från hvilka det icke vore nyttigt för oss att alldeles förskonas. Angående vår strid åter bemärka vi, att de *vapen*, vi hafva att vid densamma använda, äro Guds ord och bönen jemte en ständig vaksamhet. Den sjette bönen afser alltså våra andliga behof för *framtiden*, ehuru ej dervid serskildt afses *den sista stunden*, på hvilken sjunde bönen deremot bestämdare syftar.

Sjunde bönen. Likasom ur den första bönen helt naturligt utvecklar sig den andra och tredje, af hvilka den fjerde — för så vidt det lekamliga goda enligt Jesu löfte måste tillfalla den, som först söker efter Guds rike och hans rättfärdighet — blott utgör en följd, samt femte och sjette bönerna endast framställa vårt behof af hjelp från ofvan med afseende på de hinder, hvilka såväl i det framfarna som i det tillkommande förefinnas för erhållande af de i föregående böner omnämnda nådegåfvor; så sammansluter ock den sjunde bönen i sig allt, som i samtliga de öfriga bönerna af Fader vår innehålles. Detta sjunde bönens sammanfattande af samtliga de andra bönernas innehåll uttryckes i katechesens grundtext genom de ord, hvilka i vår kateches återgifvas med ordet slutligen, samt framgår äfven af den förklaring, som der lemnas af det *onda*, hvarifrån vi bedja i denna bön, att vår himmelske Fader ville förlossa oss: häri säges nem-

ligen vara innefattadt allt ondt och farligt både till kropp och själ, gods, heder och ära m. m. Då vi bedja Gud från allt sådant *frälsa*, utgör detta visserligen a) i allmänhet en bön, att vår himmelske Fader måtte, *så vidt möjligt*, befria oss från synden och allt det otaliga lidande, som af densamma blifvit en följd, men b) isynnerhet en bön, att han ville på vårt elände göra ett slut och skänka oss en *fullkomlig* förlossning. Detta sistnämnda kan dock icke ske förr, än på sistone, när stunden är kommen, genom att då gifva oss en salig ändalykt och nådeligen taga oss af denna sorgedal till sig i himmelen; ty så länge vi lefva, *behöfves* lidandet, de onda till väckelse, på det att de deraf måtte se, hvad sorg det med sig hafver att lefva skild från Gud, och de fromma till helsosam tuktan, för att dymedelst lära sig allt fullständigare afkläda den gamla menniskan, tro stadigt, lida tåligt, dö nöjdt. — Obs. det samband, som mellan *trons tredje artikel* och de båda *sista bönerna* råder: den *helgelse* allt intill *fulländningen*, hvarpå vi der bekänna vår tro, är just det, hvarom vi här bedja vår himmelske Fader.

Slutorden. Dessa ord innebära en lofprisande bekännelse af hvad det är, hvarpå vi grunda den bön, vi bedit: denna slutordens ställning till sjelfva bönen Fader vår framgår ur det *ty*, hvarmed desamma inledas. Först af allt måste vi tro, att den, till hvilken vi ställa vår bön, verkligen *vill* gifva oss, hvad vi bedit, vidare att han *kan* utföra, hvad han vill, och slutligen att han äfven det *gör:* det förstnämnda följer deraf, att *riket* är hans, hvadan vårt väl måste ligga honom om hjertat, såsom undersåtarnes konungen, det andra deraf, att han hafver *magten*, hvarföre intet är för honom omöjligt, det sista deraf, att *herrligheten* tillhörer honom, så att han för sin egen äras skull visserligen ej underlåter att uppfylla, hvad han oss lofvat. Och densamme, som vår Gud och Fader är och före verldens början varit hafver, densamme förblifver han ock *i evighet.* Tröstligt kunna vi derföre sluta vår bön med ordet *amen*, hvars betydelse enkelt och herrligt af Luthers förklaring framställes såsom det troende hjertats tillitsfulla byggande på den himmelske Fadrens befallning och löfte, att han med välbehag upptagit bönen och förvisso skall skänka bönhörelse.

Inledning till fjerde och femte hufvudstyckena. Då föregående hufvudstycke för oss framställt det *inre* medel, hvarigenom menniskan å sin sida liksom sträcker sig efter Guds nådehåfvor, så lära vi deremot i de båda hufvudstycken, till hvilka vi nu öfvergå, känna de *yttre* medel, genom hvilka den helige Ande räcker menniskan desamma och som derför företrädesvis kallas *nådens medel:* dessa äro ordet och sakramenten. *Guds ord*, hvarom flere gånger tillförene talats samt äfven i det följande blifver tillfälle att mer tala, och hvars betydelse, utan att utgöra föremål för något serskildt hufvudstycke, i katechesen i dennas helhet framställes, är det främsta och egentliga nådemedlet och utom i förbindelse med detta kan intet nådemedel finnas; ty hvilket annat nådemedel än må gifvas, från ordet måste det alltid hemta sitt berättigande att utgöra ett sådant. Af oändlig kärlek och för vår svaghets skull har Herren icke stannat vid att genom *andliga* medel förläna oss sin nåds rikedomar, utan har äfven instiftat tvenne handlingar, i hvilka nådegåfvorna på ett *kroppsligt* sätt åt oss öfverlemnas. Med *sakrament* förstås en helig handling, i hvilken, på grund

af *Guds* befallning och löfte i ordet, osynliga och himmelska nådeskatter under synliga och jordiska ting åt oss delgifvas och beseglas. Såsom sakramentet erhåller sin *kraft* genom ordet, så vinner ordet genom sakramentet *bekräftelse.* I gamla testamentets tid funnos tvenne sakrament, *omskärelsen* och *påskalammet*, som utgjorde förebilder till sakramenten i det nya förbundet, hvilka äro *döpelsen* och *Herrens nattvard.* Utom dessa gifvas dock äfven andra heliga handlingar, hvilka *kyrkan* med stöd af Guds ord inrättat: bland dem stå *konfirmationen* och *skriftermålet* i närmaste sammanhang med sakramenten, den förra såsom en den döptes sjelfständiga bekännelse af sitt dop, den senare såsom ett förvaringsmedel mot den heliga nattvardens missbruk.

Fjerde hufvudstycket. Vår kateches framställer i detta hufvudstycke först *hvad dopet är.* Till dopet höra, enligt katechesens svar på frågan härom, lika oundgängligt tvenne stycken, nemligen *vatten* och *Ordet.* Det Guds ord, hvarom här talas och hvarigenom dopvattnet upphör att vara blott vatten, är i främsta rummet det, i hvilket döpelsens bad är af Gud förordnadt, nemligen det anförda stället ur Matthei sista kapitel, samt i andra rummet det *löfte*, hvilket strax derefter i katechesen citeras från Markus. Hvar- och när-helst dopet sker under begjutning med vatten *i namn Faders och Sons och den helige Andes*, är det ett verkligt dop, genom hvilket den, som döpes och icke uppsåtligen motsätter sig Guds nåd, *göres till Jesu Kristi lärjunge*, i hvilka ord innehålles: a) att han *upptages i den treenige Gudens nådeförbund* och b) att han tillika *blifver en medlem af den kristna kyrkan på jorden.* Ty har en menniska genom dopet blifvit efter Kristi ord och löfte gjord till hans lärjunge, så har hon i och med detsamma inträdt i en lefvande förening med hela det i sig osöndrade Gudomsväsendet och är dymedelst vorden icke blott en Sonens egendom och tillhörighet, utan visserligen äfven Fadrens och Andens, i hvilka allas namn hon är döpt. Men den Ande, hvilken här omtalas, är densamme, med hvilken Kristus lofvade vara när församlingen intill verldens ända: derför är städse en hvar, som medelst dopet upptagits i den treenige Gudens nådeförbund, dermed ock upptagen i hans kyrka på jorden. Väl har Kristus närmast åt sina apostlar och genom desse åt ordets vigde tjenare öfverlemnat dopets förrättande; men i nödfall kan *hvarje myndig Jesu lärjunge* utföra denna heliga handling, på det, så vidt möjligt, ingen måtte gå miste om dopets välsignelse. Såsom af syndig säd födde behöfva alla utan undantag dopet och ingen förmenas af Herren att komma i åtnjutande deraf; ty han vill, att *allt folk* skall genom dopet göras till hans lärjungar. För att de i barndomen döpta icke måtte under sin uppväxttid förspilla döpelsenåden, sörjer kyrkan medelst den *undervisning* i Guds ord, hvilken i närmaste sammanhang med dopbudet blifvit af vår frälsare anbefalld och genom föräldrar, faddrar och andra lärare åt barnen meddelas, tills de kunna vid *konfirmationen* sjelfva bekänna den tro, till hvilken de blifvit döpta. Den förening, som genom dopet mellan Gud och oss kommit till stånd, består endast deruti, att vi blifvit *inplantade* i det sanna vinträdet, som är Kristus; men för att blifva grenar, som *tillväxa och bära frukt*, måste vi lära oss hålla allt det, vår Herre hafver sina lärjungar befallt. Gud är väl vorden vår Fader, Sonen vår frälsare, Anden vår hugsvalare;

men vi för vår del behöfva, i mån af vår förmåga att fatta dessa förmåners betydelse och de förpligtelser de oss ålägga, ovilkorligen att derom undervisas. Tvänne äro alltså de medel, genom hvilka vi till fullo blifva rätte Jesu lärjungar: dop och undervisning i Guds ord. Denna *ordning*, i hvilken vår frälsare sjelf utstakat lärjungaskapets väg, är för oss högst vigtig och betydelsefull: redan omedelbart efter menniskans naturliga födelse, då hon ännu icke förmår medelst ordets annammande mottaga Jesus, har han genom dopet beredt sig ett medel att hos henne vinna insteg. Om denna vår saliga lott ega vi i lif och död en erinran uti det *namn*, vi i döpelsen undfått.

Den andra frågan i katechesen gäller dopets *nytta*. I och med det en menniska genom dopet inplantas i Kristus Jesus, blifver hon delaktiggjord af alla de saliga *förmåner*, han oss förvärfvat. Hvilka dessa förmåner äro, erinra vi oss från andra artikeln, der det heter, att Guds Son förlossat oss "ifrån alla synder, ifrån döden och djefvulens våld": detta motsvaras af hvad som här säges, att döpelsen verkar syndernas förlåtelse, frälsar ifrån döden och djefvulen; hvartill kommer, att hon gifver evinnerlig salighet, hvilka ord ega sin motsvarighet i andra artikelns förklaring, att ändamålet med den genom Guds Sons blod vunna förlossningen varit, att vi skulle blifva och tjena under honom "i evig salighet." Skilnaden består endast deri, att, hvad som der omtalades såsom en åt *hela verlden* förvärfvad nåd, här utsäges såsom en *den enskilde* tillegnad gåfva. Då Kristus i dopet blifver vår och vi hans, kan ej syndens *skuld* vidare qvarstå, utan måste fastmer syndaförlåtelse dermed inträda: denna *verkas* alltså af döpelsen. Men der skulden sålunda eftergifves, der måste ock det dödens *straff*, som utgör syndens lön, väsentligen ändra betydelse, och den *magt*, djefvulen öfver den skuldbelastade utöfvat, i grunden (principiellt) upphäfvas: så *frälsar* döpelsen från döden och djefvulen. Till nämnda verkan och nämnda frälsning lägger döpelsen såsom dessas följd *salighetens gåfva*, hvilken, ehuru redan här i tiden förefintlig och delvis förnimbar, dock kan kallas evinnerlig, emedan den utgör begynnelsen till den fulla salighet, som skall i det eviga lifvet komma den döpte till del, om han här i stadig tro förblifvit vid det, som Guds ord och löften innehålla. Å den döptes sida måste nemligen uppfyllas ett vilkor, för att dopet skall för honom medföra sin nytta: till dopet hörer *tro*, om det skall saliggöra. Men då tron är ett *Guds verk* och icke menniskans eget, kan endast den hos sig förhindra dopets saliga verkningar, hvilken hunnit tillräcklig förnuftsutveckling, för att förmå uppsåtligen motstå och i otro förkasta Guds nåd. Der ett sådant motstånd uteblifver, *utvecklas* dopnåden, allt efter som den döpte tillväxer i andlig mognad; och närhelst vi, efter att hafva trolöst öfvergifvit vår himmelske Fader och genom synd förhindrat eller afbrutit Guds Andes verk inom oss, i sann bättring åter taga vår tillflykt till honom, hvilkens barn vi i dopet blifvit, skall han, som är oföränderligen trofast, *återförnya* samma sin nåd. Då de förmåner, dopet skänker, äro så stora och oförgängliga, åligger det kristliga föräldrar att så snart som möjligt låta döpa sina barn; men har någon utan sin egen förskyllan gått miste om att blifva döpt, ega vi tröst af Jesu ord, att endast *den, som icke tror, skall varda fördömd.*

I tredje rummet handlar katechesen om dopets *kraft*. Denna beror visserligen icke på vattnet i och för sig; ty ingalunda är vattnet det, som åstadkommer döpelsens kraftiga verkningar, enär detta utan Guds ord är blott vatten och ingen döpelse. För ett verkligt och saliggörande dop kräfves jemte vattnet a) å *Guds* sida hans ord, som är med och när vattnet, samt b) å *menniskans* sida tron, som omfattar det med vattnet förenade ordet och derpå förtröstar. I det första stycket har Guds ord och i det andra tron mer i förbigående blifvit omnämnda: här gifves nu tillfälle att närmare utveckla bådaderas förhållande till dopet. Dopets *förmåga att verka* de stora ting, hvarom förut talats, beror uteslutande på det med och när dopvattnet varande Guds ord: i ordet är nemligen alltid *Guds Ande* närvarande och, hvarest han är, der måste, om någorstädes, kraft vara för handen. Huruvida dopet äfven *verkar* det, som Guds Ande kan och vill genom detsamma åvägabringa, är beroende af det sinnelag, hvarmed den menniska, som döpes, möter Guds Andes nådefulla annalkande: ty, för att han skall kunna meddela sina gåfvor, måste menniskans sinne vara för deras emottagande tillgängligt, och det är just denna tillgänglighet för Guds nådesverksamhet, som kallas *tro*. Då emellertid vid mångas, ja! de flestas dop den medvetenhet saknas, som för tro i egentlig mening erfordras, så måste den för dopets välsignelserika verkningar erforderliga tron i sådana fall fattas blott och bart såsom en *början till tro* eller ett trosämne, hvarur en medveten tro efterhand kan utveckla sig. Ett dylikt trosämne, äro vi förvissade, att det medvetslösa barnet vid dopet eger dels a) i allmänhet *med stöd af* den förbindelse, hvari det genom sina föräldrar med hela den kristna kyrkan står, dels b) isynnerhet *på grund af* vår frälsares hjertelag, som ej tillåter oss tänka, att han skulle underlåta att åt de små, hvilka han företrädesvis förklarat himmelriket tillhöra, gifva den trosbegynnelse, som, enligt hans egna ord, jemte dopet oundgängligen fordras, för att genom detsamma varda salig d. ä. erhålla arfsrätt till den himmelska saligheten. Intet *tröstligare* gifves i verlden, då hoppet vill svigta, ingen starkare maning till tillväxt i tro, ingen kraftigare väckelse till genkärlek, än denna visshet, att Gud sjelf, innan jag ännu något förmådde hvarken för eller mot, i dopets heliga bad upptog mig, mig serskildt, till sitt barn, i det han både gaf mig sin helige Ande och skickliggjorde mig till dess annammande. "Du död, hvar är nu din udd? Du helvete, hvar din seger?" Ty i Gud och hans ord har jag min borgen för, att dopet varit för mig ett nåderikt vatten, hvilket är detsamma, som ofvan sades dermed, att "dopet verkar syndernas förlåtelse"; att det för mig varit ett lifsens vatten, hvilket ofvan uttrycktes med att "dopet frälsar från döden"; att det slutligen varit mig ett bad till ny födelse i den helige Ande, hvilket uttryck innehåller båda de ofvannämnda dopets förmåner, att det "frälsar från djefvulen" och att "det gifver evinnerlig salighet." De ord, hvilka härstädes förekomma, äro dock ingalunda en betydelselös omsägning af något, som redan förut varit sagdt, utan de uttala detsamma på ett nytt och kraftigt sätt: då i de förut använda orden öfvervägande framhållits döpelsens *befriande* verksamhet, så framträder deremot här på det herrligaste de *gåfvor*, som i detta sakrament tillflyta menniskan: hvarest tillförene var syndaskuld, har inträdt nåd; i dö-

dens ställe har kommit lif; der djefvulen förut rådde, herrskar nu den helige Ande — hvilket allt på det mest uttrycksfulla sätt sammanfattas i de orden: "ett bad till ny födelse", hvarmed döpelsen utmärkes såsom det medel, genom hvilket Gud i allo gifver begynnelsen till det lif, hvars fulla förverkligande utgör målet för hela den i tredje artikeln beskrifna nådeverksamheten. Till bestyrkande häraf bifogas Pauli ord: a) *Efter sin barmhertighet gjorde han oss saliga genom den nya födelsens bad och den helige Andes förnyelse, hvilken han öfver oss rikligen utgjutit hafver genom vår frälsare Jesus Kristus* (hvaraf följer, att dopet är ett bad till ny födelse i den heliga Anda), b) *på det vi skola rättfärdiga varda genom hans nåd* (hvarur framgår, att dopet tillika är ett nåderikt vatten) c) *och arfvingar blifva till evinnerligt lif efter hoppet* (alltså är dopet äfven ett lifsens vatten). Denna apostoliska utsago bekräftas till sist med det kraftiga tillägget: *det är visserligen sannt;* likasom om aposteln profetiskt förutsåge all den motsägelse, denna gudomliga vishet skulle af mensklig klokskap röna. Sen derföre till, att ingen tager eder krona!

Till sist framställer vår kateches den *förpligtelse*, hvilken dopet ålägger, och detta under formen af en förklaring öfver den yttre dophandlingens sinnebildliga betydelse. Luther häntyder här på det i äldsta tider brukliga sättet att förrätta dopet medelst *neddoppning*, hvarpå såväl å ena sidan orden förqväfvas och dödas syfta, som ock å den andra uttrycket framkomma och uppstå. Ehuru detta bruk numera upphört, fortfar likväl sjelfva dopceremonien att utgöra en sinnebild af de förpligtelser, till hvilka döpelsen förbinder, i det att *vattenbegjutningen* åskådliggör, hurusom det nya lif, hvilket genom dopet kommit till stånd, bör medföra ett bortläggande af syndens orenlighet och en allt fortgående tillväxt i hjertats och lefvernets renhet, inför Gud. Det är nämnda *orenlighet*, som i förevarande katechesstycke kallas den gamla menniskan, för att dymedelst utmärka syndens tillstånd såsom det, i hvilket en hvar ursprungligen helt och hållet befinner sig och som äfven efter dopet så tillvida fortvarar, som synden, ehuru dess oinskränkta besittningsrätt öfver den döpte upphört, alltjemt under jordelifvet i den medfödda menniskonaturen eger qvar rötter, ur hvilka hon oupphörligen hotar att utveckla sig till alla synder och onda lustar, derest icke den döpte genom daglig ånger och bättring gör bruk af den i dopet erhållna nya lifskraften. Likasom den förmåga af kroppsliga krafter, med hvilka menniskan födes, endast genom öfning utbildar sig, så att det blifver en full verklighet derutaf; på samma sätt kan den döpte, allenast genom att dag för dag inom sig låta Guds Ande liksom upprepa och förnya doptvagningen, komma till den rättfärdighet och helighet, hvartill grunden blifvit i dopet lagd: och just emedan denna *renhet* ej tillhör menniskan, sådan hon numera af naturen är, utan medelst dopet hos henne tager sin början och endast genom daglig förnyelse vinner utveckling samt först i det kommande lifvet evinnerligen hinner sin mognad, benämnes den en ny menniska. Hvad katechesen sålunda lärt, bekräftas med oemotståndlig magt af Pauli ord, i hvilka vi sägas vara *begrafna med Kristo genom dopet i döden,' på det att, såsom Kristus är uppväckt ifrån de döda genom Fadrens herrlighet, vi ock så skola vandra i ett nytt lefverne.* Slutstenen på frälsarens återlösningsverk var hans genom uppståndelsen förherrligade död, hvarigenom inför syndares ögon fullbordades Guds eviga rådslut att försona den syndiga verlden med sig sjelf: af denna för-

soning blifva vi genom dopet delaktiga, hvilken delaktighet likväl måste, för att visa sig sann och verklig, förherrligas af en städse fortgående uppståndelse ur syndens dödstillstånd. Sålunda blifver dopet i sanning ett evigt *förbund* mellan Gud och menniskan, i hvilket Gud gör menniskan till sitt barn och hon lofvar att såsom ett sådant lefva och vandra.

Femte hufvudstycket. *Öfvergången* från fjerde till femte hufvudstycket kan måhända lämpligast ske genom framställning af menniskans behof af att, äfven sedan hon blifvit genom dopet rentvagen, ofta ånyo renas; likasom en vandringsman, om han än på dagens morgon tvagit sin hela kropp ren, flerfaldiga gånger under dagens lopp behöfver rengöra sig från det stoft, som oupphörligen fäster sig vid de kroppsdelar, hvilka utsättas för beröring med detsamma. — Äfven detta hufvudstycke börjar med en framställning af, hvad det ifrågavarande sakramentet till sitt *väsen* är. Luthers svar på frågan härom utgår från sjelfva namnet *altarets sakrament*, hvari innehålles, att, likasom vid gamla testamentets offer folket genom att äta af det offrade gjordes delaktigt af den syndaförlåtelse, för hvars erhållande offret framburits, och uttalade den tacksägelse för undfångna välgerningar, offret skulle uttrycka, så ock vi hafva ett påskalam, genom hvars åtnjutande vi undfå de dyraste underpanter på vår delaktighet i den syndernas förlåtelse, Jesus Kristus förvärfvat, och på det kraftigaste väckas till tacksamhet för denna hans nåd. Fem äro de hufvudsakliga lärdomar om detta högvärdiga sakrament, vi af de tillfogade *instiftelseorden* inhemta, nemligen a) *hvem* som instiftat detta sakrament, b) *när* det inrättades, c) *hvad* vi i detsamma erhålla, d) *huru* det kommer till stånd, samt e) *hvarföre* det blifvit insatt. Den, som instiftat altarets sakrament, är *vår Herre Jesus Kristus:* alltså är detta sakrament bygdt på densammes ord, af hvilken dopsakramentet blifvit instiftadt och som omedelbart före dettas instiftelse förklarade sig ega all magt i himmelen och på jorden. Tiden för ifrågavarande sakraments inrättande utmärkes af skriften med de orden *i den natt, då han förrådd vardt:* denna tidpunkt, om hvilken vi i namnet *Herrens nattvard* ega en påminnelse, innehåller för oss vigtiga lärdomar såväl med afseende på det menskliga hjertats förrädiska beskaffenhet som rörande Jesu obeskrifligt kärleksfulla hjertelag, hvilket dref honom att i den stund, då hans eget svåraste lidande stod för handen, tänka på och sörja för oss, oss, för hvilkas missgerningar han led. Och hvad var det, han i den bittra stunden åt sina lärjungar för alla tider gaf? *Brödet*, sägande: *detta är min lekamen*, samt *kalken*, sägande: *denna kalk är det nya testamentet i mitt blod.* Närmast var det således de enklaste och för en hvar tillgängliga lekamliga näringsmedel, vår frälsare åt sina lärjungar räckte, hvarvid vi dock hafva att märka den serskilda betydelse, hvilken detta bröd och denna kalk såsom påsk- d. ä. förbunds- och åminnelse-måltid egde; men derjemte hafva vi att med den djupaste vördnad och erkänsla lyssna till hans ord, som är sanningen och lifvet, att här var tillstädes hans för oss och för många till syndernas förlåtelse utgjutna blod. O under öfver alla under! o nåd och magt, för menniskotanke ofattliga, för menniskotunga outsägliga, men för det enfaldigt troende hjertat så högligen annammansvärda och evinnerligen välsignade! På hvad sätt brödet och vinet blifver sakrament, så att de förmå åt oss meddela Kristi leka-

men och blod, det säga de orden *han tog brödet, tackade, bröt det och gaf sina lärjungar och sade: tager och äter!* äfvensom de strax derpå följande *sammalunda tog han ock kalken, tackade och gaf sina lärjungar och sade: tager och dricker häraf alle!* Till sannskyldigt förrättande af nattvardens heliga handling höra alltså trenne stycken: a) "tackande" eller brödets och vinets invigning till heligt bruk förmedelst deras välsignande (jfr Matth. 26: 26 & Mark. 14: 22), b) den i Kristi stad varande prestens "gifvande" eller utdelning af de invigda elementerna och c) samtliga nattvardsgästernas "tagande" samt "ätande" af brödet och "drickande" af vinet. Det förstnämnda eller *invigningen* innebär, att sakramentets kraft allena kommer från Guds Ande i ordet; det andra eller *utdelningen*, att vi icke kunna uppsöka Herren och genom vårt åtgörande förvärfva oss syndernas förlåtelse, utan att han måste söka oss och allena är den, genom hvilkens nåd och gåfva våra synder kunna oss förlåtna varda; det tredje eller *allas gemensamma annammande af både bröd och vin*, såväl att Herren vill med sin nåd gifva sig hel och hållen åt oss och att vi samtligen ega samma fulla, obegränsade tillträde till honom, som ock att vi genom denna vår gemensamma lifskälla inbördes äro bröder, om hvilka båda stycken den öfliga nattvardsbenämningen *kommunion* är egnad att påminna. För hvilket ändamål nattvarden blifvit af vår frälsare inrättad, säger han oss i de orden: *görer det till min åminnelse*, och åter *så ofta I det gören, görer det till min åminnelse:* hvari ligger, att nattvarden är afsedd att intill tidernas ända både hos församlingen i det hela och hos den enskilde kristne gifva en lefvande erinran om vår korsfästade frälsare samt dymedelst a) göra kännedomen om synden rätt djup och ångern öfver densamma rätt allvarlig, b) stärka tron och på det närmaste förena oss med honom, som ensam kan värna mot synden, döden och djefvulen, c) upplifva till ny håg att med hjerta, mun och handling bekänna honom, som älskade de sina in i döden och d) stadfästa vårt hopp att en gång äfven kroppsligen med honom uppstå, hvilken sjelf är uppståndelsen och i nattvarden med oss ingått en icke endast andlig, utan äfven kroppslig förening.

Genom det andra katechesstycket om nattvarden, hvilket, i likhet med hvad som förut i fråga om döpelsen skett, serskildt handlar om den *nytta*, det ifrågavarande sakramentet medför, gifves tillfälle att närmare utreda och betrakta de förmåner, oss i nattvarden erbjudas och, om vi ej förskjuta dem, meddelas. De äro i instiftelseorden sammanfattade i uttrycket *syndernas förlåtelse.* Visserligen har medelst *återlösningen* syndaförlåtelse blifvit för hela menskligheten gjort tillgänglig, visserligen har den enskilda menniskan genom *dopet* fått denna syndaförlåtelse på sig tillämpad, visserligen tillsäges henne i *ordet* både det förra och det senare; men allt detta oaktadt har dock vår frälsare af oändlig kärlek och förbarmande med vår svaghet velat i *nattvarden* gifva en bekräftelse af den i döpelsen undfångna gåfvan och förläna den på jorden högsta och saligaste uppfyllelse af den förening med återlösaren, som i och med dopet hos oss tog sin början. Om någon gång trösten af vårt dop skulle för dess aflägsenhets skull vika undan för vår andliga syn, hafva vi här en städse öppen tillgång till *förnyelse* af den försäkran, dopet innebär, och icke förnyelse allenast, utan en *fullhet*, hvarutöfver intet kan under detta lifvet hvarken gifvas eller

tänkas. Såsom Kristi förbön förhåller sig till hans försoningsverk, så ock altarets sakrament till döpelsens: om än *syndaförlåtelsen* genom dopet är dig till fullo gifven, vill dock han, hvars gifmildhet icke känner några gränser, gång på gång hos dig bringa den erhållna välgerningen i lefvande åtanke och sålunda låta sin nåd öfverflöda. Men lika litet som dopets, inskränkes den heliga nattvardens nytta till syndaförlåtelsen; ty der syndernas förlåtelse är, der är ock lif och salighet. Ordet *lif* motsvarar här, hvad som vid frågan om dopets nytta uttrycktes med frälsning från såväl döden, som djefvulen: i det lif, som nattvarden skänker, innefattas alltså befrielsen både från det straff, hvilket synden förer med sig och som i döden har sitt hufvudsakliga uttryck, och tillika från den magt, djefvulen öfver menniskan utöfvar i mån af det fäste, synden hos henne eger. Har nu nattvarden en synnerlig nytta med afseende på tillväxten af det nya lif, som blifvit i döpelsen grundlagdt, så att Kristus Jesus i detta sakrament på det mest personliga sätt tager sin boning i den troende menniskans hjerta, så kan ju ej annorlunda vara, än att den *salighet*, som på jorden ofta och i himmelen städse af det nya lifvets förhandenvaro utgör en följd, i nattvarden erhåller en alldeles serskild näring och kraftig utveckling. Låtom oss ej heller förgäta, att, om än ordet utgör ett fullt tillräckligt näringsmedel för det andliga lifvet hos den, hvilken utan sitt eget förvållande nödgas vara i saknad af den heliga nattvarden, detta nådemedel likväl för en hvar, som kan erhålla detsamma, är en oskattbar källa till lif och salighet ej endast med afseende på *själen*, utan ock med hänsyn till *kroppen*, om vi än ej mägta med vårt förstånd intränga i denna stora hemlighet.

I öfverensstämmelse med katechesens behandling af dopet, fortgår förevarande hufvudstycke från nattvardens nytta till betraktelsen af dess *kraft*. Att ätandet och drickandet visserligen icke i och för sig förmå åstadkomma de stora och saliga verkningar, hvarom i föregående stycke talats, ligger för öppen dag. För att bringa dem till stånd erfordras a) å *Guds* sida orden, som här stå: *för eder utgifven och utgjutet till syndernas förlåtelse* och b) å *menniskans* sida jemte det lekamliga ätandet och drickandet att sätta tro till dessa ord. Den olika *betydelse*, som de nämnda fordringarne för sakramentet såsom sådant har, ådagalägger Luther derigenom, att han om de anförda skriftorden säger, att dessa ord, jemte det lekamliga ätandet och drickandet, äro det väsentliga i detta sakrament: hvaraf framgår att sakramentet till sitt väsende är af menniskans trosbeskaffenhet, såväl den utdelandes som den mottagandes, fullständigt oberoende. Från *ordet*, och ordet allena, kommer alltså nattvardens hela *verkningskraft:* ty Guds ord är ett lefvande och allsmägtigt ord, som i sanning förer med sig allt, hvad det innehåller och lofvar. Men för att den heliga nattvarden äfven skall hos menniskan utöfva några *verkningar*, är nödvändigt, att den på det af vår Herre sjelf anordnade sätt *kroppsligen annammas;* och för att dessa verkningar skola *lända till välsignelse* kräfves, att den annammande till de i ordet gifna nådelöftena sätter sin *tro*. Äfven den, som utan tro annammar nattvardens heliga rätter, träder derigenom andligen och lekamligen Herren underbart nära; men det är sin domare, hvilken han dymedelst på ett sakramenterligt sätt nalkas, hvadan

nattvarden i sådant fall långt ifrån att bringa välsignelse, drager öfver den otrogne nattvardsgästen en ökad *förbannelse.* Skall du kunna hoppas i nattvarden erhålla en bekräftelse på dina synders förlåtelse, måste du oundgängligen inom dig uppfylla det *vilkor*, förutan hvilket syndaförlåtelse omöjligen kan hvarken hafva kommit eller förmedelst nattvarden komma dig till del, än mindre bekräftas: detta vilkor är tro. Och skall du kunna hoppas, att i nattvarden undfå lif och salighet, så måste dina synder vara dig förlåtna, ty, der syndaskulden är qvar, äro död och osalighet lika nödvändiga *följder*, som lif och salighet der, hvarest synderna äro förlåtna. Den tro, som för nattvardens välsignelserika bruk erfordras, kan väl icke inskränkas till den omedvetna trosbegynnelse, som för att hafva välsignelse af dopet vanligtvis är tillräcklig; men ingalunda behöfver den vara utvecklad till full och klar medvetenhet, ej heller behöfves en viss mängd föregående synliga trosbevis, än mindre någon djupare insigt i nattvardens väsen. För den till ett *saligt* annammande af nattvarden erforderliga tron kräfves endast en rätt djup och allvarlig känsla af synd, skuld och straffskyldighet, i förening med vissheten om egen hjelplöshet jemte längtan och hopp att genom Jesu för oss utgifna lekamen och i hans för oss utgjutna blod erhålla hjelp ur syndanöden eller, med andra ord, att hafva funnit sig sjelf rätt arm och utfattig, men tillika hafva fått blicken rigtad på Jesus såsom den, hvilken kan och vill gifva nåd för nåd åt en hvar, som af hjertat till honom tager sin tillflykt.

Vid det fjerde stycket i katechesen yppar sig en skilnad i behandlingen af dopet och nattvarden: äfven nattvarden medför visserligen förpligtelser, men, enär detta sakrament uteslutande är inrättadt för dem, hvilka *redan* stå i lefvande trosförening med Herren Jesus, är ett "skall" (jfr fjerde hufvudstyckets sista stycke!) här mindre på sin plats, än vid dopet, der en dylik förening väl äfven eger rum, men på ett till *framtida* medveten tillegnelse af den undfångna gåfvan uppfordrande sätt; hvartill kommer, att behofvet utaf ett serskildt framhållande af *vilkoret för sakramentets värdiga undfående* inträder vid nattvarden, såsom afsedd endast för de till full medvetenhet utvecklade. Då dopets verkan hufvudsakligen beror på hvad som derefter *följer*, är nattvardens verkningar deremot till största delen beroende af hvad som *föregår* densamma. Det ifrågavarande katechesstycket talar om tvenne slag af nattvardsgäster, *värdiga* och *ovärdiga*, men anvisar tillika genom det till hvardera af dessa ord fogade tillägg, att det är förmedelst en *beredelse* man göres skicklig till nattvardens begående. Denna beredelse är tvåfaldig: a) en *yttre*, som utgöres utaf att fasta d. ä. undvika hvarje födoämne, som gör sinnet oskickligt att behjerta den förestående handlingens vigt, och lekamligen bereda sig d. ä. iakttaga allt sådant höfviskt skick, som hörer till en utvärtes anständighet och gifver uttryck åt den sinnesstämning, som invärtes bör herrska; b) en *inre*, som är den vida väsentligaste och, enligt Luthers förklaring, består uti att sätta tro till de ofvannämnda löftesrika orden. Den *väg*, på hvilken vi framkomma härtill, angifver apostelen Paulus, då han bjuder en hvar pröfva sig sjelf och så äta af det brödet och dricka af den kalken. Denna *sjelfpröfning*, hvilken är af allra största vigt, bör menniskan företaga under flitig bön, med ledning af Guds ord och i redlig afsigt att derigenom få

ljus öfver sitt verkliga tillstånd. *Intet* får menniskan härvid söka undandölja eller öfverskyla: hon låte Gud få rätt i hans domar, vare sig de gälla hjertats inre beskaffenhet eller det yttre lefvernet. Har hon låtit sig straffa och förkrossa af Herrens *lag*, så skall hon ock pröfva, om hon vill med glädje och verklig tacksamhet annamma den nåd, han i *evangelium* förkunnar hvarje botfärdig syndare. För att leda och stödja menniskan vid denna genomgripande pröfning, har kyrkan inrättat *skriftermålet*, hvilket består af tvenne stycken: syndabekännelse och aflösning. Genom den förra eller *syndabekännelsen* med hvad dertill hörer afser kyrkan att föra den nattvardssökande till en, så vidt möjligt, omfattande och djupgående syndakännedom; för att dymedelst framkalla den sorg, som kommer åstad bättring till salighet. Genom den senare eller *aflösningen* åter tillsäger hon, förmedelst användning af den magt, hennes herre henne lemnat, å hans vägnar den, hos hvilken en rätt sorg öfver synden kommit till stånd och som i sann tro vänder sig till det Guds lam, som borttager verldens synder, att "Gud af nåd och för Kristi skull förlåtit honom alla hans synder"; för att derigenom ingifva honom en rätt frimodighet och glädje. Så lockar, manar, fordrar Herren af sina återlösta att taga åt sig och på sig tillämpa detta ordet "för eder": och den, som rätteligen tager det åt sig, han hafver i och med detsamma, om än *förmedelst* en menniska, dock *af* Gud sjelf erhållit försäkran om sitt barnaskap och kan, oaktadt samvetets vittnesbörd om hans egen ovärdighet och skuld, genom att bygga på den sannfärdiges löfte och fast förlita sig dertill värdig framgå till nattvardsbordet. Men den, säger Luther, som dessa (förut anförda) orden icke tror, utan tviflar, han är ovärdig och oskicklig. Den otro, genom hvilken denna ovärdighet ådrages och som förer med sig det förfärliga straffet af att varda saker på Herrens lekamen och blod, kan gestalta sig på mångahanda sätt: ovärdig är du, såväl om du går till Herrens bord af tom *vana* i förening med en viss önskan att synas from, som om du går dit af *vidskeplig* föreställning att genom nattvardens begående öfverskyla synden, utan att bortlägga kärleken till densamma, ja! äfven om du framgår med en *hög tanke* om din egen fromhet och gudsfruktan och menar dig genom dessa dina egenskaper ega någon värdighet inför Guds ögon. Allt tvifvel gör icke med samma nödvändighet oskicklig till nattvardens begående: det gifves tvänne slags tvifvel, det ena, som vänder sig bort från sanningen, det andra, som kämpar, för att vinna densamma — likasom det finnes två slag af skymning, ett, som antyder nattens snara annalkande, ett annat, som bebådar dagens gryende ankomst. Den förstnämnda arten af tvifvel, hvilken gör tviflaren stolt och sjelfbelåten, medför ovilkorlig nattvardsoskicklighet; under det att den sistnämnda, som utgör det största sorgeämne för den tviflande sjelf och böjer hans ande i stoftet, icke kan betraktas såsom något obetingadt hinder för ett värdigt nattvardsbegående. Huruvida nattvardsgången varit värdig eller ovärdig, visar sig tydligast af de *verkningar*, som efter densamma förspörjas: har du värdigt begått Herrens åminnelse, skola ej Andens frukter uteblifva, hvilka äro "kärlek, fröjd, frid, långmodighet, mildhet, godhet, trohet, saktmodighet, återhållsamhet." Genom att dessa nya lifskrafter i nattvarden rikeligen tillströmma Jesu rätte bekännare, gifver detta sakrament den herrligaste stadfästelse utaf den Guds

Andes delaktighet, hvilken, då lagen, försvagad af köttet, icke förmådde densamma åstadkomma, af Guds nåd i Kristo blifvit hela menskligheten beredd och i dopet den enskilda menniskan tillegnad: att Herren ville genom alla de medel, han för det nya lifvets stärkande och förökande förlänat, låta samtliga sin krafts och salighets gåfvor öfver en hvar bland oss allt mer och mer öfverflöda, derom skola vi honom dagligen och stundeligen bedja i Jesu namn. Amen.

Utom de båda katechisationsämnen, för hvilka vi hittills redogjort, finnes, såsom sagdt, ännu ett hufvudföremål för den kyrkliga katechisationen, nemligen *den heliga skrift.* Visserligen äro vi ense med samtlige katecheter deri, att skriften bör inom katechisationen öfver såväl den heliga historien som katechesen intaga ett väsentligt rum, icke blott såsom den grund, från hvilken de båda leda sitt upphof, utan tillika såsom den främsta af alla de källor, hvarur läraren har att vid båda de nämnda disciplinernas behandlande hemta förklaringar och bevis. Att vi, det oaktadt, inom de kortfattade exposéer, vi af historiens och lärans till katechisationsmaterialet hörande innehåll gifvit, utaf skriftens ord upptagit jemförelsevis så obetydligt, beror rörande det förstnämnda ämnet på den lätthet, hvarmed de behöriga bibelcitaterna på hvarje ställe erbjuda sig, rörande det senare derpå, att en god och lämplig anvisning härvidlag helt nyligen blifvit i svenska bokhandeln tillgänglig. Skriften är sålunda vid både den systematiserade historiens och lärans katechetiska behandling *det förnämsta af alla hjelpmedel;* men den är icke ensamt detta: den är derjemte *ett sjelfständigt föremål* för den protestantiska kyrkans katechisation. Detta är protestantismens företrädesrätt, hvilken vi ej vilja för något pris afstå: icke blott den myndigvordne, äfven den omyndige skall ega fullt tillträde till den heliga skrift, såsom det yppersta af de undervisningsämnen, hvarigenom han uppfostras till att blifva en myndig kristen. En katechetisk verksamhet, vid hvilken katechumenerna endast blefve undervisade i de härledda disciplinerna men icke erhölle tillträde till källan, en undervisning, vid hvilken lärjungarne måste stadna vid den af kyrkan systematiserade historien och läran, men icke finge gå tillbaka till skriften — en sådan skulle snarare förtjena namnet hierarkisk, än evangelisk: långt ifrån att derigenom uppfostras till män i Kristo, hvilka sjelfva borde kunna afgifva räkenskap för sin tro, skulle på sådant sätt en barnslig osjelfständighet aldrig upphöra.

Vi hafva vid de båda föregående katechetiska undervisningsämnena fordrat *fullständighet och helgjutenhet* såsom väsentliga bestämningar för deras rigtiga framställande: halfhet och ofullständighet

upphäfva sjelfva begreppet af helig historia och helig lära såsom i högre eller ringare grad systematiska framställningar af Guds uppenbarelses handlingar och rådslut. Är nu månne förhållandet detsamma med skriften i egenskap af katechetiskt stoff? En omfattande kännedom af bibeln i dess helhet är onekligen en herrlig skatt, och måhända bör äfven kyrkan så högt ställa målet för sin katechetiska funktion, att hon sträfvar till att dermed bibringa sina medlemmar en sådan; men oupphunnet lärer detta mål väl i de flesta fall blifva. Och kan än den myndighet, hvartill det katechetiska arbetet vill bringa hvarje kyrkomedlem, i skilda fall fattas betydligt olika; att fordra en fullständig bibelkännedom såsom vilkor för tillerkännande af en till kristlig myndighet berättigande kunskap, det torde dock ingen billigtvis kunna. För att ega fullmognad i Kristi kännedom, om detta begrepp tages i sin högsta och egentliga bemärkelse, dertill förslår ingen kunskap på jorden; för att åter nå hvad som af skriften kallas en fullbordig kristendomsålders mått, dertill kan ej erfordras att i detalj känna hvarje skriftens bok. Vi få alltså med afseende på den katechetiska bibelkunskapens omfattning inskränka oss till att önska *en allmän öfversigt* öfver bibelkanon såsom ett sammanhängande den ene, samme Andens verk samt derjemte och hufvudsakligen *en grundligare insigt* endast i vissa delar af bibeln, synnerligen inom det nya testamentet. Att låta en inledning i de heliga skrifterna, efter den vanliga fattningen af detta begrepp, utgöra en serskild disciplin är för den katechetiska undervisningen hvarken lämpligt eller behöfligt. Hvad den nämnda allmänna öfversigten vidkommer, så bibringas den lämpligast genom anvisningar i denna rigtning, då vid katechisationen öfver enskilda bibelns delar passande tillfälle erbjuder sig. För katechisationens syfte blifver hufvudsaken städse det allt mer djupgående intrångandet i bibelns enskilda utsagor och berättelser. Men finnas månne bland dessa, såsom många förmena, åtskilliga, hvilka icke blott måste förbigås derföre, att andra vigtigare stycken vanligen upptaga all den tid, som kan vara att åt bibelkatechisationen egna, utan hvilka rent af böra för sitt anstötliga innehåll undvikas? Vi för vår del svara härtill ett bestämdt nej. Olika partier af den heliga boken äro väl för olika åldrar mer gagnande och uppbyggliga, men för visso förekommer intet uti densamma, hvilket, om det rätt behandlas, icke kan för någon tid af en menniskas lefnad medföra gagn och uppbyggelse: och vi få ej förgäta den vigtiga sanningen, att, om än kyrkans katechetiska verksamhet hufvudsakligen utöfvas *på* en tidigare ålder, den dock är *för* hela lifvet.

Det vore en principiellt oprotestantisk handling att, såsom några föreslagit, hafva en serskild sorts skolbiblar, i hvilka allt det, hvilket kunde synas i könsligt hänseende afvikande från vårt konversationsbruk, vore uteslutet. Dessa utdömda ställen skulle väl till aldra största delen befinna sig inom gamla testamentet; men bör icke en evangelisk kyrkas uppfattning af detta vara obetingadt ense med Kristi och apostlarnes ställning dertill? Kristus bekänner sig till hela den gammaltestamentliga historien, sådan den i samtliga det gamla testamentets kanoniska böcker förekommer, och hänvisar på sig såsom allas deras innehåll och mål. Detta vittnesbörd hafva ock apostlarne utan undantag bekräftat, och kyrkans fäder obetingadt instämt deri. Dermed borde frågan om serskilda stympade katechumenbiblar vara afgjord, men här återstår att bemöta förslaget att, med bibehållande af vår bibel såsom katechisationsbok i dess oafkortade skick, likväl vinna det förutnämnda syftet genom vissa delars afsigtliga öfverhoppande. I förbigående kunna vi ej neka oss påpeka, hvilken okunnighet om den i menniskonaturen liggande nygirighet, ett slikt förslag förråder: finnes någon sannolikhet, att en bland tio af katechumenerna skulle förlora lusten att taga kännedom om det eller det stycket, derföre att läraren med eller utan angifvande af orsaken öfverhoppat det? Eller tror man kanske, att den oerfarne skulle taga mindre skada af att läsa det på egen hand, än under en erfaren lärares ledning? Men framför allt grunda vi vårt påstående om olämpligheten af sådana uteslutningar på den fullvissa öfvertygelse, vi hysa, att hvarje menligt inflytande, som af de ifrågavarande styckenas behandling på deras plats skulle förorsakas, härflyter från lärarens origtiga förfaringssätt dervid. Vet läraren blott att bevara en kysk och allvarlig hållning, hvad helst måtte förekomma, och har han förstått att göra katechumenerna förtrogna med bibelns anda och framställningssätt öfverhufvud, lider intet tvifvel, att de så mycket omordade anstötligheterna af sig sjelfva bortfalla. Skriften vill ju icke endast framställa menniskan, sådan denna bör vara och till sin idé är, utan hon har ock till uppgift att för oss uppdaga all den naturliga menniskans närvarande orenlighet och ondska. Så lära vi i en Abrahams och Davids historia känna, icke blott hurudan menniskan genom en helsosam tuktan och nådens gåfvor kan blifva, utan tillika hurudana alla, icke ens de nämnda strålande förebilderna af sann fromhet undantagna, utaf naturen äro. Och rigta vi vår blick från de berättande till de direkt lärande ställen i skriften, på hvilka man ock understundom tagit anstöt; hvad

skulle väl kunna ersätta den förlust, vi skulle göra genom förbigående af dessa oöfverträffligt sköna bilder, der Gud talar om sitt folk såsom en trolös brud? Ja! äfven der otukten omtalas, utan att det sker i bildligt syfte; äro icke de kraftfulla uttryck, hvilka skriften brukar, just de aldra tjenligaste till att injaga en rätt afsky och fruktan för denna styggeliga last?

Någon sådan öfverblick öfver ämnets grundtankar, som vi vid de båda föregående delarne af katechisationsmaterialet sökt lemna, kan naturligtvis i afseende på bibeln icke komma ifråga, enär ju kristendomen i sin ursprungliga rikedom, friskhet och fullhet är det, hvaröfver vid bibelkatechisationerna skall katechiseras. En kort anvisning om *gången* vid valet af bibliska katechisationstexter torde dock, i analogi med hvad som vid talet om den heliga historiens och lärans katechetiska behandling förut skett, här kunna ha sin plats. Äfven bibelns innehåll är dels historiskt, dels dogmatiskt: hvilketdera bör hafva prioritet i tiden? Af tvenne skäl bör det historiska innehållet principiellt främst till behandling upptagas: dels emedan detta onekligen bildar kristendomens objektiva grundval, dels emedan historiens väg utan motsägelse måste erkännas vara den, isynnerhet för en på barnets uppfattningsståndpunkt sig befinnande person, subjektivt lättaste för åtkomsten utaf kristendomen sjelf i dess totalitet af historia och lära. Långt svårare är det att afgöra, från hvilketdera af de båda testamenten de bibliska berättelserna äro att först hemta. De skäl, hvilka blifvit anförda för upptagande af de gammaltestamentliga före det nya testamentets kunna sammanfattas i följande trenne. Man har såsom historisk grund för ett dylikt förfarande anfört, att lärjungen på detta sätt blefve bekant med Guds rikes historia i den ordning, som densamma sjelf har utvecklat sig inom menskligheten. En didaktisk grund har man vidare funnit deri, att det gamla testamentets historiska skildringar företrädesvis äro familjehistoria och intet menskligt förhållande gifves, vid hvilket religionsundervisningen på en gång enklare och sannare låter anknyta sig, än just förhållandet mellan föräldrar, barn, syskon, vänner. Slutligen har man anmärkt såsom ett pedagogiskt skäl, att mensklighetens och den enskildes historia sinsemellan hafva något beslägtadt, hvadan en undervisningens fortgång i enlighet med händelsernas eget förlopp borde vara med den menskliga naturens art mest öfverensstämmande. Häremot har nu såsom skäl för ett omvändt förfaringssätt å andra sidan blifvit andraget följande: mot det historiska skälet har invändts, att det, som i sak är det första, sällan eller aldrig är

det, som för den menskliga uppfattningen först presenterar sig, och det är dock dennas utvecklingshistoria, hvarpå här framför allt måste aktgifvas; mot det didaktiska, att vår frälsares lefnad, sådan den i nya testamentet möter vår blick, i ingen måtto kan sägas erbjuda mindre lämpliga anknytningspunkter för en börjande religionsundervisning, än gamla testamentets familjemålningar gifva; och mot det pedagogiska, att en innerligare förvandtskap icke kan tänkas, än den, hvari han, som var menniskones Son i den eminentaste bemärkelse, till hvarje menniskas sanna, innersta väsen står. För vår del lösa vi tvisten sålunda, att vi anse intetdera testamentets historiska skildringar böra uteslutande intaga främsta rummet, utan snarare bådaderas enklaste, grundläggande berättelser någorlunda samtidigt vid den börjande katechisationen förekomma. Hvar och en måste, för att kunna med sin dyrkan nalkas Gud, förut tro, att Gud *är* och att han lönar dem, som söka honom (Ebr. 11: 6). De berättelser, hvilka tjena att gifva en sådan förberedande kunskap, måste vara de, som vid religionsundervisningen först förekomma, antingen de äro att hemta från gamla eller nya testamentet. Detta är den ena af de grundsatser, som böra bestämma, med hvilka berättande bibeltexter den kyrkliga katechisationen bör taga sin början. Den andra ej mindre vigtiga är, att redan från begynnelsen blicken bör rigtas till honom, som är hela bibelns stjerna och kärna, på det att den enda rätta synpunkten för hvarje bibelbetraktelse måtte från första början vara gifven. Från de nämnda berättelserna inom bådadera testamenten fortskride katechisationen sedan till dem, som hafva ett mer kompliceradt innehåll, under det att tillika det förut genomgångna återupptages till behandling på ett allt fullare och rikare sätt. Med samma obestämdhet, som vi sålunda uttalat oss öfver valet af historiska bibeltexter, måste vi ock yttra oss rörande de dogmatiska och etiska. Äfven i fråga om skriftens läroinnehåll gäller det, att, likasom gamla testamentet icke kan rätt fattas, utan att ses i det nya testamentets ljus, så ock detta senare aldrig kan fullt förstås utan under förutsättning af en viss föregående kunskap i det förra. Att fortgå från det lättare till det svårare är för öfrigt samma allmänna grundregel vid det bibliska läroinnehållets anordning, som vid den bibliska historiens: här, som der, skall dock inom denna gräns innehållets större eller mindre grad af direkt hänsyftning på Kristus och på vår ställning till honom vara för textvalet bestämmande. Men har månne icke läraren att med afseende på de bibliska katechisationstexternas ordningsföljd iakttaga några andra

bestämningsgrunder, än de, som af ofvan angifna grundregler resultera? Jo! bibelns egen anordning såväl i det hela som framför allt inom hvarje bok bör på textvalet utöfva ett betydande inflytande, hvarjemte är godt, om på de olika tidernas betydelse inom kyrkoåret kan vid valet af katechetiska bibeltexter fästas behörigt afseende. Det må ju ej förnekas, att katechumenernas införlifvande med bibelns egen organiska sammanfogning är ett intresse af största vigt; och om vi än sätta afseendet på kyrkoåret jemförelsevis i sista rummet, sker detta icke derföre, att vi betrakta den saken med likgiltighet, utan emedan kyrkans homiletiska funktion alltid drager försorg för, att de kyrkliga högtidernas egendomliga betydelse i viss mån ingår i folkets föreställningssätt.

De nu behandlade trenne katechisationsämnena utgöra de enda *egentliga* sjelfständiga föremålen för den kyrkliga katechisationen. Men likasom den heliga skrift, enligt hvad ofvan antyddes, jemte det hon utgör ett sjelfständigt katechisationsämne, tillika bör användas såsom hjelpmedel vid de båda andras framställning; så kunna ock å andra sidan åtskilliga af de öfriga hjelpkällor, hvilka vid sjelfva den katechetiska undervisningen äro af nöden och derföre komma att i nästa afdelning omnämnas, *undantagsvis* utgöra sjelfständiga katechisationsföremål. Så t. ex. det Athanasianska symbolum, kärnfulla ur församlingens eget inre framsprungna tänkespråk och böner, liturgiska uttryck af kyrkans närvarande troslif, samt framförallt vissa *psalmer*. Det är ett djupt liggande behof hos menniskohjertat att i rytmisk form uttala, hvad det känner högst och herrligast; och en alldeles egendomlig förmåga ega många af våra psalmsånger att i lärjungarnes sinnen framkalla ett gensvar af de andliga rörelser, hvilka gifvit dem sjelfva deras tillvaro. Vid valet af psalmer för katechetiskt ändamål må icke så mycket afses inlärandet af serskilda trossatser, som fastmer att på ett varmt och skönt sätt gifva katechumenerna ett helgjutet intryck af den kraft, den väckelse, den tröst, det lif, som i Kristi lära innebor. Och icke må så mycket olika lärjungars olika behof för den närvarande stunden, som de allmänna kristliga behofven tagas till bestämningsgrund: väl det är godt, om sinnet för tillfället stämmes till kärlek och lust för kristendomen, men vigtigare är dock, att en frisk springkälla till hugsvalelse och glädje för hela lifvet vinnes. För öfrigt må ingen tids eller rigtnings psalmer uteslutande utväljas, ingen ensidigt förkastas. Månget guldkorn ligger förvaradt såväl i reformationstidehvarfvets mer ob-

jektivt skildrande psalmpoesi, som i Paul Gerhards och hans samtidas om sjelfva trostillegnelsen talande psalmer, ja! äfven i adertonde århundradets alla det troende hjertats subjektiva stämningar återgifvande andliga sånger.

Innan vi afsluta denna hufvudafdelning, vilja vi med några få ord uttala oss angående den *ordning, som bör ega rum emellan de trenne katechisationsmaterialets hufvudbeståndsdelar,* för hvilka förut blifvit i korthet redogjordt. Den katechetiska undervisningen bör i detta afseende gå tillväga efter ungefär samma grundsatser, som vanligen bestämma gången vid en rationell undervisning i naturkunnighet. Början göres dervid med åskådning af enskilda naturföreteelser inom det område, hvarom fråga närmast är, och man går så småningom från betraktelsen af enklare till mer sammansatta, från allmännare till speciellare föremål. Efterhand börjar läraren att delvis sammanföra det likartade och under gemensamma synpunkter betrakta de enskilda föremålen, hvarmed en lämplig öfvergång beredes till fullständigare systematiska framställningar af den ifrågavarande kunskapens innehåll. Ingalunda upphör dock naturbetraktelsen, i och med det man framkommit till den systematiska framställningen af ämnet, utan fortgår alltjemt vid sidan af detta studium såsom dess närande underlag; och kunde man till och med tänka sig en tidpunkt, då systemet vore fullt och tillräckligt inhemtadt, så skulle behofvet af naturens betraktande helt visst dermed icke hafva försvunnit, utan denna alltjemt hafva att erbjuda en outtömlig rikedom af nya lärdomar och oupphörligt i sig ega förmåga att öfver de redan inhemtade sprida ett ökadt ljus. I likhet härmed bör all kristendomsundervisning utgå från bibeln, hvilken är för religionsläraren ungefär detsamma, som naturen för läraren i naturkunskap. Der har katecheten att anvisa katechumenen friska blomster af kristlig ödmjukhet, tro och kärlek, och, då denne ej sjelf förmår tillegna sig dem, vara honom behjelplig dertill. Visligt förfare läraren vid denna sin anvisning och hjelp, så att han hvarken öfverskattar eller underskattar alumnens krafter. Kristendomens högsta sanningar äro närmare beslägtade med barnaenfalden, än mången förmenar; men enkel måste oeftergifligen den gestalt vara, i hvilken dessa sanningar te sig, om de skola kunna af den enfaldige uppfattas. Först efter att sålunda hafva gifvit lärjungen en viss fond af speciella kunskaper i kristendomen och, i lyckligt fall, dermed hos denne uppväckt längtan efter en fullständigare och mer sammanhängande kunskap om dessa ämnen, eger katecheten att öfvergå till den heliga historien och läran i en för

katechisationens ändamål lämpad systematisk form. För ordningen åter mellan dessa båda sistnämnda sinsemellan gäller väl öfverhufvud detsamma, som om de berättande och i inskränkt mening lärande delarne af bibeln ofvan sades; ehuru märkas bör, att den derstädes angifna ordningen ej är lika ovilkorligt bindande här, hvarest frågan är icke endast om sjelfva inhemtandet af kristendomens enskilda historiska fakta samt tros- och sede-läror, utan tillika om deras bringande i system. Då katechumenen vunnit den mognad som för en systematisk undervisning öfverhufvud erfordras, torde knappast vara lämpligt att synnerligen uppskjuta med katechesen, serdeles som denna mer, än något annat katechisationsämne, tager minnet i anspråk, en själsförmögenhet, hvilken ju förr desto hellre må anlitas, så snart blott det, som skall i minnet inpreglas, tillika är för förståndet åtkomligt. Vid sidan af den heliga historien och läran bibehålle bibeln alltjemt sin plats såsom katechisationens förnämsta föremål; och då den ålder inträder, vid hvilken de båda förstnämnda ämnena efter sakens egen natur vanligen träda något tillbaka, så bör dock skriften oföränderligen qvarstå såsom det katechisationsmaterial, i hvilket kyrkan aldrig får minska sin ifver att genom ifrågavarande verksamhet allt djupare införa sina medlemmar, på det de dymedelst måtte äfven på denna väg mer och mer tillväxa i Guds och vår herres Jesu Kristi kunskap och stärkas att allt frimodigare och fullare bekänna hans namn.

3. Den kyrkliga katechisationens form.

Efter att sålunda hafva i allmänna grunddrag framställt den kyrkliga katechisationens innehåll, återstår nu att, efter samma plan, öfversigtligt redogöra för det sätt, hvarpå detta innehåll bör katechumenerna tillegnas, eller den form, som bäst lämpar sig för kyrkans ifrågavarande verksamhet. I denna sista afdelning hafva vi alltså till uppgift att på grund af katechisationens allmänna begrepp söka leda oss till något noggrannare bestämningar rörande det förfaringssätt, som kan anses vara det för nämnda kyrkliga verksamhet ändamålsenligaste. Visserligen gifvas flera bestämningar, hvilka äro för all undervisning gemensamma, likasom många gemensamt tillhöra flera af kyrkans funktioner; men då de alla dock städse i någon mån modifieras af undervisningens egendom-

liga innehåll och art, låta vi, för den afsedda öfversigtlighetens ernående, hela den närvarande framställningen, utan att taga hänsyn till, om ett eller annat deruti skulle kunna föras under vidsträcktare synpunkter, fortgå på det sätt, att vi först, med anslutning till den i förevarande afhandlings början gifna allmänna definition af katechisationen, taga i betraktande de egenskaper, hvilka tillkomma katechisationen *utan afseende på de serskilda förhållanden*, hvarunder hon kan framträda, samt derpå öfvergå till att i största korthet redogöra för den katechetiska formens bestämningar, för så vidt dessa måste *under olika förhållanden* blifva något olika.

Börja vi då med att betrakta de egenskaper, hvilka tillkomma katechisationens form utan afseende på de skiljaktigheter, som kunna af speciella omständigheter föranledas, och härvid utgå från den i begynnelsen lemnade generella definitionen på kyrklig katechisation, så sönderfaller denna vår betraktelse i trenne underafdelningar efter de trenne allmänna begreppsbestämningar, hvilka ingingo i nämnda definition af katechisationen såsom "en under lärares och lärjungars skiftvisa talande fortgående, elementär kristendomsundervisning." *Först* af dessa bestämningar upptaga vi den, som onekligen är den aldra väsentligaste, nemligen att katechisationen är ett visst slag af "kristendomsundervisning." Häraf framgår omedelbart, att katechisationen måste vara *kristlig.* Att katechisationen skall bära en sannt kristlig pregel är således, hvad vi främst af allt yrka. För att detta kraf skall uppfyllas, erfordras hos katecheten icke litet; men fylles det, är också å andra sidan icke litet dermed vunnet.

Vilja vi söka göra oss klart, hvad ordet "kristlig" i sig innebär, måste vi i första rummet säga, att häri ligger begreppet om ett *lif*, ett nytt lif, hvars utmärkande kännetecken bestå i en djup och innerlig känsla af egen skuld och vanmagt, men tillika en fast och orygglig tillförsigt till Kristi nåd och magt. Detta lif måste lefvas af den, som framträder såsom det katechetiska embetets representant, derest katechisationen skall kunna med rätta kallas kristlig: katecheten måste i sin själs innersta ega en lefvande erfarenhet af de kristendomssanningar, han förkunnar, så att han sjelf kan i ödmjukhet men ock i trosfrimodighet med aposteln bekänna: "Jag lefver, dock icke nu jag, utan Kristus lefver i mig." Detta får ej fattas såsom en skön, men djerf bild; fastmer är det nödvändigt, att dessa ord hos den, som skall vara organet för en verkligt kristlig katechisation, blifvit, om än under skröplighet och brist, dock en full realitet. Det är väl illa, om tungan är stel och

tanken trög; men det är dock värre, om hjertat är tomt och själen utfattig. Framgår icke ur katechetens hela uppträdande ett ojäfaktigt vittnesbörd, att han med själ och hjerta omfattar de lärdomar, han förkunnar, så att han i honom lefver, hvilken är den helsosamma lärans medelpunkt, så skall hans arbete alltid blifva i viss mån förfeladt, det må för öfrigt ega hvilka förtjenster som helst. Är katechisationen åter kristlig i den bemärkelsen, att Kristus i katechetens hjerta har sin boning, då kunna många brister i öfriga afseenden förefinnas och katechisationen likväl blifva välsignelsebringande. Ingalunda vilja vi härmed hafva nekat, att för det katechetiska, så väl som för hvarje annat kall, en viss naturlig begåfning erfordras såsom underlag, för att några sedermera tillkomna egenskaper skola kunna göra till det ifrågavarande värfvet skicklig: vi hafva endast velat såsom vår åsigt uttala, att af alla de egenskaper, hvilka måste komma till den medfödda undervisningsgåfvan, katechetens egen kristliga troslifaktighet är den aldra vigtigaste. Ty hvarest detta troslif hos katecheten i sanning finnes, der födas, såsom daggen af morgonrodnaden, de kristliga dygder, hvilka befukta och göra fruktbärande de lifsens ord, som af läraren i hans lärjungars själar nedläggas. Om än vid all undervisning, der den rätt bedrifves, en rapport mellan den gifvande och den mottagande eger rum, så gäller detta dock vid den katechetiska undervisningen vida mer, än vid någon annan, dels till följd deraf att vid denna undervisning själens ömmaste strängar vibrera, dess djupaste känslor väckas, dess högsta aningar manas fram, dels till följd af det rent personliga närmande mellan lärare och lärjungar, som här i långt högre grad, än vid kyrkans öfriga undervisande verksamhet, förefinnes. Visserligen är det äfven för den kristliga predikan af vigt, att hon utgör ett sannt uttryck utaf dens personlighet, af hvilken hon frambäres; men i långt högre grad gäller dock detta om det vittnesbörd, som af katecheten aflägges, enär ett mycket förtroligare umgänge alltid vid katechisationen eger rum, än vid ofvannämnda, genom kultens hela anordning mer bundna och reglerade förrättning. Om det således öfverhufvud alltid är att varna för en utifrån påtagen gudaktighetsklädnad, så är det isynnerhet af nöden här, ty långt ifrån att göra önskad verkan, skulle en sådan snart för lärjungarne framstå i hela sin ömklighet och snarare hos dem framkalla förakt och hån, än vördnad och kärlek: här, om någonsin, fordras den gudsfruktans inre magt i själen, som utan afsigtlighet ovilkorligen i allt röjer sin tillvaro.

Aldrig får katechisationen gestalta sig till likhet med en lektion i hvilken profan kunskapsgren som helst: städse måste det höga ämne, som utgör hennes föremål på densamma sätta en pregel af *heligt allvar*. Är katecheten rätt lifvad af den föreställningen, att han här uppträder icke å egna, utan sin himmelske konungs vägnar, kan han icke undgå att både sjelf känna sig genomträngd af den förrättnings storhet och helgd, hvartill hans herre värdigas använda honom, och tillika hos katechumenerna ingifva en likartad känsla. Väl bör katechisationstimman vara en rekreationsstund, men härvid får ej tänkas en förströelse af vanlig och verldslig art, utan en uppfriskande sabbatsfröjd, der själen återhemtar krafter genom att spänna vingarne till flygt upp mot högre sferer, icke genom att slappas osh sänka sig ner till det rent hvardagliga. Men jemte detta allvar, som måste utmärka hvarje kristlig katechisation, fordras ock, att katecheten med serskild *kärlek till saken* utförer sitt värf. Om i allmänhet kärleken är trons frukt, så måste den kärlek, hvilken från tron på Kristus leder sitt ursprung, serskildt vända sig till dessa ringa och i menniskors ögon små, hvilka han för oss framställt såsom de synliga föremålen för den tacksamhetsbevisning, vi äro honom, den osynlige, skyldige. Den, som sålunda betraktar sitt katechetiska kall såsom en tacksamhetsgärd till Herren Jesus, han går aldrig dertill hvarken med motvilja eller likgiltighet. Det blifver för honom lika litet blott och bart en pligt, hvilken han har att lagenligt fylla, som en dissipation, hvilken han för omvexlings skull åt sig för vissa stunder utvalt. Nej! han räknar katechisationen såsom ett arbete af största vigt och betydenhet, men ett arbete, till hvilket han med hjertlig fröjd och lust begifver sig. Det är lika visst en karikatur på kristlig katechisation, detta handtverksmessiga trumfande under suckan och pust, som detta tyvärr ej heller exempellösa behandlande af katechisationen såsom en sak, för hvilken fordras hvarken möda eller ansträngning. Märkligt är, hvilken ytterst fin instinkt barn härvid ega, äfvensom de, hvilka intaga en med dessas jemförlig andlig ståndpunkt. Svårligen skall den, som utan fröjd eller verkligt intresse förvaltar en katechets dyra kall, hos katechumenerne vinna någon synnerlig ingång med sin undervisning, han må taga den aldrig så tungt eller aldrig så lätt, under det att den, som med glädje och hurtigt mod men tillika under redbart bemödande, korteligen med hjerta för saken, sköter detta sitt värf, erhåller säkert tillträde till sina lärjungars sinnen. Men är, såsom ofvan sades, känslan af egen brist samt tillförsigt till Kristi full-

het de mest utmärkande bestämningarne hos ett sannt kristligt lif, så mäste dessa ock vid den kristliga katechisationen gifva sig bestämdt uttryck i ett på en gång ödmjukt och saktmodigt samt tillika trosvisst och bestämdt förfarande. Hvad först beträffar det *ödmjuka saktmod*, som måste utmärka den rätte katecheten, så visar sig detta deruti, att han i medvetandet af sin egen ofullkomlighet och det behof af Guds upplysning och nåd, hvilket han har med lärjungarne gemensamt, städse med hjertlig välvilja behandlar dessa, hvilka, om än lika hjelpbehöfvande, som han sjelf, dock ännu ej rätt känna hvarken sin egen nöd eller den hjelp, som är för dem, såväl som honom, beredd och tillgänglig. Och huru skulle väl den, som vet sig sjelf till hvarje godt verk oförmögen och af all Guds godhet oförtjent, kunna med öfvermod eller häftighet bemöta dem, hvilka han fått sig anförtrodda, för att meddela dem en lefvande kunskap om honom, hvilken var mild och ödmjuk af hjertat och just kom för att stifta frid på jorden? Tanken härpå måste låta hvarje oöfverstiglig gräns mellan lärare och lärjungar bortfalla och åt sjelfva tillrättavisningarne, der sådana behöfvas, förläna ett drag af mildhet och vänlighet. Men så vigtig denna sida af saken än är, få dock icke ödmjukheten och saktmodet i någon mån inkräkta på den *trosvissa bestämdhet*, hvilken är en fullt lika väsentlig egenskap hos en katechisation, som skall kunna rätt vindicera sin kristliga karakter. Och hvarföre skulle katecheten uttrycka sig sväfvande, om han sjelf med hela sin själ omfattar det, han skall till lärjungarne öfverbringa? Huru skulle han väl någonsin behöfva yttra sig med tvekan och tvifvelsmål, derest han sjelf vet, på hvem han tror, och intet annat vill, än vara en trogen skaffare åt honom? Hade katechisationen att göra med andligt utvecklade och förfarna män, skulle måhända ett vacklande och obestämdt framförande af en eller annan läropunkt göra mindre skada; men då lärjungarne här äro personer, hvilka sakna förmåga att sjelfva pröfva och bedöma undervisningens verkliga halt, är det oundgängligt af nöden, att framställningen sker med en den egna öfvertygelsens fulla tillförsigt och säkerhet, om undervisningen skall åstadkomma det åsyftade resultatet. Så snart läraren synes osäker och villrådig, liksom om han ej sjelf vore viss på, hvad det rätta vore, förlorar hans undervisning den öfvertygande kraft, som är för densamma så högeligen nödvändig, derest den skall verka tro och icke tvifvel. När deremot en på samma gång ödmjuk och trosviss anda med heligt allvar och rätt kärlek till saken öfverför Kristi lära till de enfaldigas själar, så är det såsom ett uppfriskande vårregn,

hvilket genast vid kornets nedläggande i jorden ingifver förhoppning, att det skall gro och bära frukt. Med hvad som nu blifvit anfördt hafva vi dock endast velat påpeka några af de förnämligaste bland de egenskaper, hvilka ur katechetens troslifaktighet framgå och åt katechisationen förläna karakteren af kristlighet i detta ords praktiska bemärkelse. För ingen del göra vi anspråk att med det nämnda hafva fullständigt eller uttömmande framställt de yttringar, hvarigenom katechetens inre troslif träder i dagen: det skulle ock förvisso vara ett lika vanskligt företag, som det öfverhufvud vore att söka uppdraga en träffande teckning af det andliga lifvets olika gestaltningar, det måtte vara i hvilket hänseende som helst. Men lika svårt som det är att med ord allmängiltigt beskrifva det sätt, hvarpå andens inneboende lifaktighet gifver sig tillkänna, lika lätt är det att ute på verklighetens grönskande ängd känna och erfara doftet af de rosor, som der blomstra. Mångfaldiga skiftningar kunna dessa utan tvifvel ega och äfven den erfarnaste kunde aldrig vara viss att i sin beskrifning öfver dem hafva upptagit alla varieteter; och likväl finnes ingen så oförfaren, att han icke utan svårighet kan serskilja dessa, hvilka från naturens lifgifvande ande leda sitt upphof, ifrån hvarje konstens om ock mest utsökta alster. Alltså: endast ett sannt kristligt lif hos katecheten, och katechisationen skall liksom af sig sjelf taga en fromt kristlig form; hvaremot, der detta inre kristendomens lif saknas, ingen konstnärlighet i verlden skall kunna i trots af denna brist tillskapa en verkligt kristlig katechisation.

Men är än kristendomen i främsta rummet lif och katechetens kristliga lifaktighet derföre må först af allt omnämnas såsom vilkoret för en kristlig katechisation, så må dock icke dervid förbises *det oupplösliga samband*, som mellan kristligt lif och kristlig kunskap eger rum. Ja! det förstnämnda, i sin fullt aktuella gestalt fattadt, förutsätter rent af en viss fond af den sistnämnda. Man kunde då väl med skäl tycka, att vi borde först framhållit denna; men man betänke, att vi här ingalunda hafva att tala om det kunskapsmått, hvilket hvarje kristen för att lefva ett kristligt lif har af nöden, utan om den vida *högre och fullständigare kunskap*, som den kristlige katecheten för sitt kall bör besitta och rörande hvilken erfarenheten ojäfaktigt lärer oss, att en brist i afseende på denna är för katechisationen mindre farlig, än om katecheten saknar det lif, som i Jesu Kristo är. Men om vi än sålunda fasthålla den kristliga personlighetens primära betydelse i jemförelse med de för ett fullgodt utförande af den katechetiska funktionen erforderliga kun-

skaper, hvilka ej litet gå utöfver de med ett personligt kristligt lif oskiljaktigt sammanhörande; så neka vi dock dermed ingalunda dessa senares synnerliga värde och vigt. Ty om det öfverhufvud är en sanning, att den undervisande behöfver, för att kunna rätt fylla sitt värf, ega en god och grundlig insigt i det han föredrager; så gäller detta i dubbelt mått vid den katechetiska undervisningen, enär dervid på en gång ämnet eger ett oändligt djup och detta dock skall för de enfaldiga göras fattligt. Man måste ock besinna, att, emedan den lärdom, hvilken katechisationen skall bibringa, icke har att göra blott och bart med menniskans tankeverksamhet, utan, såsom en domare öfver hjertats innersta uppsåt och begär, förnämligast rigtar sig på hennes lif, henne sjelf, det städse hos den naturliga menniskan förefinnes en hemlig lust att efter sina egna intressen och föreställningar omtyda och förtyda just denna lärdomen: hvaraf framgår den ytterliga vigten för katecheten att med den enkelhet, som är för hans värf oundgänglig, städse förena den största noggrannhet och bestämdhet. Det muntliga meddelningssättet, hvilket är en för katechisationen absolut nödvändig bestämning, ökar äfven i icke obetydlig grad behofvet af rätt fullständiga och väl tillegnade kunskaper; hvartill kommer, att det katechetiska föredragets ömsesidighet esomoftast åt undervisningen gifver oväntade vändningar, hvarvid endast den, som är i fullaste mening herre öfver sitt ämne, både förmår skänka de väckta spörsmålen en tillfredsställande lösning och vet att genom lämpliga öfvergångar återföra samtalet i dess rätta fåra. Många äro alltså de orsaker, som påkalla omfattning och djup i katechetens kristendomskunskap. I första hand måste denna kunskap naturligtvis omfatta Kristus Jesus, sådan han är oss af Gud gjord "till visdom och till rättfärdighet och till helgelse och till förlossning." Men för att detta skall vara en för den katechetiska undervisningen tillräckligt grundlig kunskap, förutsättes en icke ringa kännedom om såväl menniskohjertats hemligheter som utvecklingsgången af menniskans historia, hvarjemte den, som skall vara en rigtigt god katechet, behöfver ega vissa grammatiska och logiska insigter, hvarigenom han först blir i stånd att klart genomskåda och tydligt framlägga den rätta meningon i allt det, som skall genom hans åtgörande bringas till katechumenernas fulla tillhörighet, samt det inbördes sammanhang mellan de serskilda delarne, genom hvilkets uppfattande allena läroinnehållet i det hela kan blifva en katechumenernas verkliga egendom och besittning. Stora äro således de anspråk, vi äfven i detta afseende på katecheten ställa, men härvid vilja vi dock, i

öfverensstämmelse med hvad ofvan sagts, tillägga, att, om än anspråken, sådana som vi här uttalat dem, böra af hvarje katechet för sig uppställas, mången lucka kan förefinnas i de kunskaper, vi tänka oss såsom den fulländade katechetens tillhörighet, och dock katechisationen väl förtjena namnet kristlig, endast der icke brister en rätt god, fullständig och genomtänkt insigt i det väsentliga af kristendomens eget innehåll. Trenne äro de källor, utur hvilka detta är att hemta och med hvilka katecheten derföre framför allt måste vara förtrogen, nemligen bibeln, symbolerna och i viss mån den litteratur, hvari såväl förgångna tiders som serskildt den närvarande tidens, på bibelns och symbolernas grund uppvuxna, trosmedvetande uttalat sig. Enär *bibeln* är det Guds ord, hvarigenom vi ytterst erhålla upplysning i vår salighetssak, kan det ju ej annorlunda vara, än att katechisationen måste basera sig på denna och dermed vara i full samstämmighet. Visserligen bör katechisationen, så vidt möjligt, tillegna sig de enskilda begrepp, hvilka tillhöra bibeln, men framförallt bör den lifsåskådning i det stora hela, hvilken är den heliga skrifts, af katechisationen reflekteras. Härtill fordras, att katecheten är så införlifvad med skriften, att dennas tankegång blifvit hans egen. Mången inbillar sig hafva hemtat sin hela framställning från bibeln, då hans katechetiska arbete dock i sjelfva verket gått ut på att i skriften inlägga hans menskliga tankegång i stället för att från skriften hemta och åt lärjungarne meddela dennas gudomliga tankar. Oupphörligen måste katecheten för sig framhålla, att han är satt att vara en ordets tjenare, icke till att låta sig af detsamma betjenas. Och icke ensamt skriften är han skyldig att tjena: såsom den kyrkliga katechisationens sakförare har han ock att visa trohet mot den kyrkas *bekännelse*, i hvilkens tjenst han verkar. Skola katechumenerna uppfostras till myndiga medlemmar i den evangeliskt-lutherska församlingen, så måste de ock göras delaktiga af den trosbekännelse, som utgör detta kyrkosamfunds utmärkande kännetecken. De organer, genom hvilka kyrkan utförer sin katechetiska verksamhet, måste känna det såsom en helig pligt att åt kommande slägter i oförderfvadt skick lemna detta dyrbara arf, hvilket de sjelfva fått af sina fäder mottaga och som finnes i bekännelseskrifterna inneslutet. Att lemna en kristendomsundervisning utan symbolisk begränsning skulle dessutom vara detsamma, som att gifva all grundlighet på båten, enär derigenom ett närmare ingående på snart sagdt hvarenda läropunkt skulle omöjliggöras. Men utom bibeln och kyrkans symboler var det ännu en faktor, med hvilken katechisationen måste stå i öfver-

ensstämmelse, nemligen det allmänna *trosmedvetandet.* I alla tider har det gifvits män inom Kristi kyrka, hvilka på ett sannt och tillika innerligt sätt uttalat det troslif, som hos dem funnits: deras efterlemnade arbeten äro en ovärderlig skatt, hvilken ingen tidsålder ostraffadt förbiser. Men lika väl som en utveckling inom alla öfriga den menskliga andens områden oupphörligen eger rum, så kan ju ej tänkas, att en senare tid icke skulle i viss mån hafva skridit utöfver de fromma föreställningar, hvilka flera århundraden tidigare voro herrskande. Det torde derföre ej vara utan skäl, som vi, jemte det vi fordrat en katechisationens anslutning till det kristliga trosmedvetandet i allmänhet, uttalat oss för, det ett serskildt afseende måtte af katecheten fästas vid den närvarande tidens religiösa föreställningssätt. Visserligen är den kristna sanningen evigt en och densamma, och denna dess oföränderlighet är genom dess orubbliga bibliska grundval ådagalagd. Visserligen bör äfven mot den menskliga ombytligheten och de tätt vexlande meningsskiftningarne en damm sättas; men en sådan är ju genom de kyrkliga symbolerna satt. Det är ock endast inom dessa bibelns och symbolernas bestämda gränser vi fordra en viss frihet för katechisationen: dock äfven denna frihet ingalunda lika med otygladt individuellt sjelfsvåld, utan en, genom den af det allmänna trosmedvetandet inom kyrkan godkända uppbyggelselitteraturen normerad, anslutning till den närvarande tidens sätt att tänka och tala. Serskildt bör ock vid denna sistnämnda fordran uppmärksammas den bestämda skilnad, som eger rum mellan de tankeformer, hvilka måste utgöra en de mera bildades och lärdes uteslutande tillhörighet, och det föreställningssätt, som kan blifva den stora mängdens eller folkets egendom. Och endast de kristligt religiösa föreställningar, hvilka trängt ner till folket i egentlig mening, är det, som vi önska, katecheten måtte göra sig till godo. Om denna fordran alldeles förbises, händer lätt, att katechisationen kommer att stå, att jag så må säga, utanför lifvet öfverhufvud såsom något för detsamma mer eller mindre främmande, och skall sålunda ej kunna motsvara kristendomens begrepp, hvartill just hörer att helgande genomtränga och beherrska alla lifvets förhållanden.

Fråga vi oss, huru den katechetens teoretiska bildning, för hvilken nu blifvit redogjordt, och serskildt den sist omförmälda bibelenligheten, symboltroheten och öfverensstämmelsen med det allmänna trosmedvetandet hafva att i sjelfva det katechetiska förfarandet gifva sig tillkänna, så sker detta dels med afseende på framställningen öfverhufvud dels med hänsyn till sjelfva bevisningssättet. I intetdera hänseendet bör likväl något odräg-

ligt tvång åläggas katecheten, på det att icke katechisationen må beröfvas den individuella egendomlighet, som för densamma utgör ett så väsentligt karaktersdrag och genom hvilken så mycket godt kan, der läraren är en sannt kristlig personlighet, uträttas; hvadan vi med det följande endast afse att gifva några allmänna antydningar, utan att dermed utstaka någon viss bestämd väg. Hvad då först det *allmänna framställningssättet* vidkommer, har väl ingen katechet kunnat undgå att märka den fördubblade styrka, hans ord vinna, då de kläda sig i den välkända, folkkära drägten af bibelns eller de allmänt begagnade goda uppbyggelseböckernas, företrädesvis psalmbokens, talesätt. Väl bör katecheten, för att ej minska den vigt och högtidlighet, ett visligt användande af dessa med folkets hela religionsmedvetande sammanvuxna uttryck åt framställningen förlänar, deraf göra ett sparsamt bruk; men genom att vid de betydelsefullare momenten af undevisningen låta sitt tal antaga nyssnämnda för det kristligt-folkliga medvetandet helgade form, icke blott gifver han åt katechisationen lyftning och bereder katechumenerna en rätt hjertefröjd, utan lägger tillika i dagen den bibliska och kyrkliga grund, hvaruppå han bygger. Bekännelseskrifterna åter äro, enligt sakens natur, så beskaffade, att något användande af deras uttryckssätt endast i undantagsfall kan ifrågakomma, såsom när det gäller t. ex. att redogöra för de trenne gudomspersonernas inbördes förhållande; hvarförutom de endast medelbart på framställningen i allmänhet utöfva ett bestämmande inflytande. Gå vi derefter öfver till att utreda, på hvad sätt serskildt genom *bevisföringen* katechisationens öfverensstämmelse med bibeln, symbolerna och det kristliga trosmedvetandet skall uttala sig, så hafva vi att till en början fästa uppmärksamheten på, hurusom äfven i detta speciella hänseende symbolenligheten mer indirekt, än direkt, kan framträda. De symboliska böckerna äro såväl till sin betydelse som till sitt innehåll något för folket alltför obekant, för att det skulle vara lämpligt att derpå omedelbart stödja den katechetiska bevisningen: samstämmigheten med dem framgår hufvudsakligen af den inflytelse, dessa böckers bestämmelser indirekt utöfva på katechetens sätt att använda bibelställen och kända troserfarenheter såsom bevisningsgrund. Att bevisa för mycket är inom en kristlig katechisation minst sagdt ett lika stort fel, som att bevisa för litet. Äfven den omyndige, hvilken är katechisationens objekt, behöfver väl ofta en bevisning: om han än icke är mägtig att strax göra för sig klara de tvifvel, som inom honom kunna förefinnas, så ligga de förvisso naturligen hos hvarje menniska på djupet och behöfva blott vissa yttre betingelsers inträdande, för att krypa fram ur sitt skal, derest de icke blifva redan i ägget dödade. Men man må likväl icke å andra sidan glömma, det den kristlige ka-

techeten ej endast har framför sig menniskor, hvilkas hjertan äro allt från ungdomen onda, utan kristna, hvilka Guds Andes gåfva blifvit i dopet förlänad, om den ock allenast under kamp mot den inneboende synden kan blifva deras fullt verkliga tillhörighet. Här är pröfvostenen för den rätta katechetiska takten, hvilken af inga regler kan tillskapas. När emedlertid en bevisning bör ifrågakomma, visar sig den kristliga arten af densamma i första rummet genom hennes direkta eller indirekta baserande på den heliga skrift. Föredömet har vår frälsare häruti, såväl som i allt annat, gifvit oss, då han på frågan "Mästare, hvad skall jag göra, att jag måtte få evinnerligt lif" enligt Lukas' berättelse svarade: "Hvad är skrifvit i lagen? Huru läser du?" Såsom han, den eviga sanningen sjelf, ej uraktlät att jemte sitt eget vittnesbörd hänvisa till den heliga urkunden, så bör ock den, som fullföljer Kristi lärarekall på jorden, icke försumma att med det, som skrifvet är och står att läsa, bestyrka sina lärdomar, om än lärjungarne med det förtroende, som de mindre utvecklade i allmänhet för de insigtsfullare och kunskapsrikare hysa, äfven utan en sådan bevisning sätta fullt förtroende till lärarens ord. Visserligen kan någon skilnad af katecheten göras mellan gamla och nya testamentet så till vida, att han heldre väljer sina bevis ur det senare, än ur det förra; men principiellt bör aldrig någon sådan gradskilnad inom den heliga skrift ifrågakomma, och aldraminst mellan olika delar af nya testamentet sjelft. Denna användning af bibelns utsagor såsom bevis kan antingen ske så, att man genom anförande af vissa bibelspråk bekräftar en framställd lärosats, eller så, att man medelst uppvisande af något analogt bibelställe bestyrker sin undervisning: vid beggedera är stor varsamhet af nöden. Hopade bibelhänvisningar äro hvarken behöfliga eller gagneliga, men katecheten måste, om han skall härvid ernå sitt syfte, nödvändigt förstå att finna verkligt träffande citater och att städse se till, att han tager dem från den rätta synpunkten. En bevisning, som intet bevisar, är sämre, än ingen. Om än den nu omnämnda bibelbevisningen är den enda, som eger full giltighet och förmår mot synd, djefvul och verld bevara ett svagt menniskohjerta under kommande frestelser och anfäktningar, så är dock i andra rummet frambärande af den kristliga troserfarenhetens vittnesbörd ett katechetiskt bevisningsmedel, som ej bör förbises. Det kan mången gång bringa en icke ringa välsignelse, om läraren vet att på passande ställe anföra ett upplysande och bekräftande exempel ur någon allmänt känd, from mans lif eller skrifter. Onekligen är Pauli omvändelse en tilldragelse, hvilken mer än någon annan bevisar, huru Guds nåd helt oförskyldt kallar menniskan, men äfven Augustini underbara väckelse utgör härpå ett talande, ehuru sekundärt, bevis. Då läraren kan hänvisa till lärjungarnes egen kristliga erfarenhet, inverkar

väl detta kraftigt öfvertygande; men noga bör han vara på sin vakt, å ena sidan att han ej tilltror dem för mycket, hvaraf ofta dessa sjelfbedrägliga inbillningar grundläggas, hvilka pläga utgöra ett bland de aldra svåraste hindren för utvecklingen af ett sannt troslif, å andra sidan att han ej genom ett alltför tidt återkommande refererande till subjektet sjelft störer och motverkar den ödmjukhet och sjelfförnekelse, som ensamt kunna bilda en god och tjenlig jordmån för den förutnämnda hufvudsakliga auktoritetsbevisningen från skriften. I afseende på den katechetiska bevisföringen gäller föröfrigt detsamma, som nyss sades rörande det på bibeln och uppbyggelselitteraturen stödda katechetiska språkbruket: icke uteslutande, utan endast der framställningen afser sjelfva hufvudpunkternas utveckling, må den rent katechetiska bevisformen mer regelmässigt förekomma, och för öfrigt endast då och då, när talets gång dertill föranleder. Deremellan må katecheten begagna sig såväl af förnuftsbevis, hvilka hafva stort gagn genom att påvisa den gudomliga uppenbarelsen såsom något med menniskans innersta väsen beslägtadt, ehuru för syndens skull henne fördoldt, som ock af vanliga erfarenhetsbevis, hvilka, om de blott äro med urskiljning från ett för lärjungens fattning tillgängligt område valda, ej sällan kunna icke allenast häfva månget gryende tvifvel, utan till och med förbereda en lefvande öfvertygelse. En sådan naturlig bevisning är, såsom underordnad och tjenande, lika litet i strid emot katechisationens kristliga karakter, som bruket af de allmänna, i den dagliga sammanlefnaden förekommande orden och talesätten, allenast läraren sorgfälligt undviker det låga och anstötliga samt troget håller sig inom en upphöjd och ädel sfer. Kristendomen upphäfver i intet hänseende den menskliga naturen: han endast höjer och helgar den.

Den *andra* af de trenne allmänna begreppsbestämningar, hvilka åt katechisationen i dess generella definition gafs, var den, att hon är en "elementär" kristendomsundervisning. Med anledning af denna katechisationsundervisningens elementära och grundläggande beskaffenhet framställa vi följande trenne för dess form väsentliga egenskaper: katechisationen bör vara åskådlig, utvecklande, praktiskt tillämpande. Visserligen tillkomma dessa egenskaper i viss mån äfven den kristliga predikan, ehuru denna egentligen är för kyrkans mognare medlemmar afsedd; men katechisationens karakter af elementarundervisning gör, att de nämnda egenskaperna dels äro i högre grad af nöden vid kyrkans katechetiska, än hennes homiletiska verksamhet, dels här framträda på ett något egendomligt sätt.

Åskådlig måste den katechetiska undervisningen nödvändigt vara, för att vid den utvecklingsgrad, hvilken öfverhufvud är att hos kate-

chumenerna förutsätta, blifva för dem tillgänglig. Det förnämsta af de medel, hvilka för åstadkommande af rätt åskådlighet vid katechisationen förefinnas, är katechetens egen personlighet. Redan hafva vi ock såsom den första fordran på en god katechet framställt, att han sjelf lefver ett kristligt lif, hvilket i hans hela väsen ovilkorligen gifver sig uttryck. Förträffligt säger Sailer: "Katecheten måste först vara en kristen, innan han kan till åskådning framställa kristendomen; han måste först framställa kristendomen till åskådning, innan han deraf kan bilda ett begrepp; varande är således hos katecheten det första; framställande till åskådning det andra; undervisning först det tredje." Men är än katechetens person det förnämsta medlet till åskådliggörande af hvad kristendomen lärer, finnas dock derjemte andra medel, hvilka tillhöra undervisningen sjelf och äfvenledes äro af stor vigt. Icke blott genom verkliga afbildningar, hvilka isynnerhet inom katechisationens tidigare skeden äro af fram stående gagn, utan äfven genom sjelfva framställningen kan åstadkommas, att det, som utgör undervisningens innehåll, blir lärjungen liksom för ögonen måladt. Detta gäller icke blott om det historiska, utan visserligen äfven om det dogmatiskt-etiska lärostoffet. Hjelpmedlen härutinnan äro af vår frälsare sjelf oss anvisade. Må katecheten icke inskränka sig till att definiera de kristligt-religiösa begrepp, han har att bibringa sina lärjungar, utan följa sin mästares föredöme uti att genom liknelser och parabler, genom beskrifningar och individualiserande användningar, genom jemförelser och motsatser föra inför katechumenens andliga blick den för hvarje tillfälle ifrågavarande lärdomen.

Hvad *liknelsen och parabeln* vidkommer, så må dessa hemtas ur hvarje område, som är för katechumenen fattligt och som tillika är så beskaffadt, att icke, genom att derifrån taga material för undervisningen, denna neddrages från den ståndpunkt af lyftning, på hvilken den såsom religionsundervisning städse bör stå. Närmast ligger det väl till hands för katecheten att ur bibelns egen förrådskammare, i den mån lärjungarne blifva med dennas rikedomar bekanta, söka sina exemplifikationer, men äfven den dagliga erfarenheten kan härvid ofta lemna tjenligt stoff. Det måste blott katecheten städse hafva för ögonen, att liknelsen måste väljas så, att hon är träffande och sann, hvilka båda bestämningar äfven böra tillhöra den för katechisationens ändamål tjenliga parabeln, ehuru sanningskrafvet vid denna sistnämnda naturligen endast går ut på, att det deri skildrade skall hafva inre sanning, så att intet osannolikt eller omöjligt i densamma innehålles. Rörande *beskrifningen och individualiseringen* kunna anvisningar på bättre sätt ej gifvas, än genom att helt enkelt påpeka skriftens oöfverträffliga föredöme. Hvilka begreppsbestämningar, huru noggranna och fullständiga de än

måtte vara, skulle väl kunna uppväga den skildring af kärleken, Paulus 1 Kor. 13 gifver? Och huru lefvande blifva ej vår frälsares framställningar just derigenom, att han i stället för att gifva abstrakta definitioner på ett rent individuellt sätt för oss tecknar lefvande gestalter med full konkrescens! I afseende på *jemförelsen och motsatsen* märkes, att bådadera dessa endast utgöra uttryckligen sagda, speciella tillämpningar af något, som på ett allmännare sätt och utan att bestämdt tillämpas förekommer inom såväl det första som det andra slaget af åskådningsmedel. Om vår frälsare jemför fariseerna med hvitmedade grifter, hvilka utantill äro dägeliga men innantill fulla med de dödas ben och all orenlighet, så är detta väl något mer, än blott och bart en liknelse eller parabel i inskränkt bemärkelse; ehuruväl syftet att i åhörarnes inre framkalla jemförande tankar visserligen ofta var det, som manade honom att framställa äfven sina liknelser och parabler. I den beskrifning, Paulus öfver kärleken i sin nyssnämnda herrliga lofsång lemnar, ingå väl motsatser; men onekligen är en direkt motsättning, sådan som den t. ex. Matth. 7: 16 förekommer, ett i viss mån annat slag af åskådliggörelse.

I andra rummet bland de väsentliga egenskaper, som borde tillkomma den katechetiska undervisningen med hänsyn till dess elementärt grundläggande beskaffenhet, nämndes, att den måste försiggå medelst utveckling. *Utvecklande* bör katechisationen vara, för att med hänsyn till katechumenernas förståndsmognad rätt kunna fylla sin bestämmelse. Intet katechetiskt begrepp har varit utsatt för så stora och svåra misstydningar, som just detta om begrepps-utvecklingen vid katechisationen. Den falska åsigten om religionen såsom en ursprungligt mensklig besittning, hvilken blott behöfde genom katechisationen i ljuset framdragas, föranledde den så kallade pedagogiska skolan att fatta nämnda kyrkliga verksamhet såsom ett sokratiskt förlossningsarbete. I och med det vi i andra afdelningen uppvisat nödvändigheten för menniskans naturliga religiösa medvetande att mötas af en yttre Guds uppenbarelse, för att vinna ett verkligt innehåll, har äfven ohållbarheten af denna pedagogernas uppfattning utaf den katechetiska utvecklingens art och väsen blifvit ådagalagd. Men äfven rörande det i dopet åt menniskan förlänade nya lifsämne gäller, såsom likaledes förut blifvit visadt, i viss mån detsamma, som om det naturliga religionsmedvetandet: utan en tillmöteskommande uppenbarelsekunskap förblifver äfven det, såsom Luther säger, en död skatt. Såväl de historiska fakta, på hvilka kristendomens grundläror hvila, som dessa läror sjelfva måste af läraren kungöras för katechumenerna, derest det religiösa anlaget och den i dopet nedlagda nya lifspotensen skola kunna hos dem bringas till aktualitet. Nödvändigt måste således ett meddelande

af det kristna läroinnehållet ega rum, ja! icke det allenast, utan det meddelade bör ock åt minnet öfverlemnas, för att, af detsamma förvaradt, finnas till hands att vid inträdande behof framkalla. Men innan detta öfverlåtande åt minnet försiggår, måste en viss grad af utveckling redan vid sjelfva meddelandet ega rum, på det att icke en död minneslexa, utan en lefvande förståndskunskap måtte resultera; och än mer efter det förberedande inlärandet bör en dylik utveckling på ett rikhaltigt och lefvande sätt ske, på det att det inlärda måtte blifva en katechumenens allt fullare och sjelfständigare besittning. Den begreppsutveckling, som tillhörer katechisationen, kan vara af tvenne slag, syntetisk och analytisk.

Den *syntetiska* utvecklingen sker på det sätt, att man utgår från de många olika beståndsdelar, hvaraf det hela utgöres, och genom dessas serskilda betraktande och successiva förbindande leder sig till begreppet i dess totalitet. Då emellertid vid ett syntetiskt omdöme predikatet icke på förhand innehålles i subjektet, så beror nerven vid detta förfaringssätt helt och hållet på styrkan af de band, hvarmed de nya bestämningar, hvilka efterhand upptagas, till de förut kända anknytas. Antingen skall det angifna sammanhanget bero på någon af de eviga förnuftssanningar, hvilka ligga på djupet af hvarje menniskas själ, eller ock måste det vara grundadt på erfarenheten eller en fullt viss auktoritet. I förra fallet gäller det framförallt, att läraren ej må tilltro sina lärjungar för mycket, utan alltid vara säker, att den förnuftslag, hvarpå han inom sig bygger, verkligen för lärjungarne utgör en obetviflelig sanning. "Synd medför skuld" och "hvad som sker har en orsak" äro, för att nämna några exempel, syntetiska omdömen a priori, hvilka torde kunna utan fara användas vid en katechetisk utveckling; men är frågan om något, som går utöfver de aldra enklaste förnuftsbegreppen, torde det aposterioriska förfaringssättet vara att utan tvekan föredraga. Härvid må byggas såväl på den kunskap, hvilken katechumenerna kunna med visshet antagas till följd af sin egen erfarenhet besitta, som den, hvilken medelst lärarens lefvande och åskådliga skildringar blifvit dem bibringad eller ock kan genom hänvisning till den absolut giltiga urkunden erhållas. Då den syntetiska utvecklingen är den väg, på hvilken katechumenerna vinna tillväxt och förökning i kunskap, så är det å andra sidan genom den *analytiska*, som ett djupare inträngande i den redan vunna kunskapen förmedlas. Denna sistnämnda börjar med det hela, hvilket sönderdelas och upplöses i sina serskilda beståndsdelar, för att genom skärskådande af hvar och en del för sig vinna en fullare insigt i ett visst begrepps väsen och beskaffenhet. Den analytiska utvecklingen kan angå antingen enstaka ord

eller hela satser. Den förra eller ordanalysen utgår ofta tjenligen från reflexion på sjelfva ordens etymologi och ursprungliga betydelse. Emedan individen har att i smått genomgå samma utvecklingsbana, som menskligheten i stort genomgått, är det vid katechumenundervisningen understundom ändamålsenligt att återgå till ordens första, sinnliga bemärkelse, för att dymedelst hos den i det hela ännu på sinnlighetens ståndpunkt sig befinnande lärjungen vinna en lämplig anknytningspunkt för de andliga begrepp, med hvilka katechisationen egentligen har att göra. Efter att sålunda hafva förskaffat lärjungen en allmän föreställning om den sak, som är i fråga, har katecheten att så fullständigt, som för hvarje tillfälle är af nöden, upptaga och genomgå de serskilda begrepp, som innefattas i det hela. Satsanalysen åter må utgå från en grammatisk eller logisk utredning af satsens byggnad och derpå fortskrida till en specialiserande betraktelse af de tankar, hvilka i densamma innehållas.

Såsom den tredje af de hufvudegenskaper hos katechisationens form, hvilken vi föresatt oss att utreda på föranledning af dess elementära karakter, utmärkte vi den att vara *praktiskt tillämpande.* Visserligen följer af katechisationens begrepp såsom en hufvudsakligen teoretisk verksamhet hos kyrkan, att det är bibringandet af kunskap, hvartill katechetens arbete främst måste syfta; hvarjemte ej må förbises, att redan såväl den kristliga kunskapens eget innehåll som lärarens personlighet, derest han är, hvad han bör vara, sjelf en kristen, ovilkorligen utöfva ett praktiskt inflytande på lärjungarne. Men oaktadt allt detta, anse vi dock af nöden att uppställa såsom en serskild fordran på katechisationen, att densamma skall vara praktiskt tillämpande. Först och främst bör nemligen katecheten vid all sin undervisning hafva klart för sig, hurusom uppbyggelse är det allmänna mål, till hvilket kyrkan med hela sin verksamhet syftar, samt att den kunskap och förståndsupplysning, katechisationen närmast har att åstadkomma, derföre endast såsom medel för hjertats och viljans omskapning utgör en kyrklig funktion. Detta medvetande måste, der det rätt lefvande finnes, på den katechetiska undervisningen i dess helhet, såväl som äfven på den homiletiska, sätta en pregel af praktiskhet. Men om nu predikan derutöfver kräfver serskilda praktiska tillämpningar, så måste detta gälla i ännu högre grad om katechisationen, hvars objekter mindre, än predikans, ega förmåga att på sig sjelfva tillämpa de lärdomar, de af sin lärare mottaga. Ja! äfven derföre äro sådana direkt tillämpade användningar af det inlärda mer behöfliga här och der under katechisationen, än uti predikan, emedan sjelfva det katechetiska kunskapsbibringandet mer, än predikoföredraget, är utsatt för faran att mista

något af det uppbyggliga och till hjertat gående. Att vi icke härmed velat frånkänna katechisationen dess principiellt teoretiska karakter, torde knappast behöfva anmärkas. De praktiska tillämpningar, som tillhöra katechisationen utöfver de, hvilka framgå medelst undervisningens praktiska anordnande i det hela, äro hufvudsakligen af trenne slag, nemligen uttryckliga uppmaningar, känsloväckelser och bön.

Med afseende på de förstnämnda eller *förmaningarne* bör katecheten väl taga sig tillvara för att låta det lagiska eller det evangeliska elementet så preponderа, att en skef viljorigtning åt ena eller andra hållet deraf blir en följd. Detta sker, om katecheten antingen uteslutande betonar den menskliga viljans vigt vid det sedliga handlandet, med förbiseende af, hurusom Gud allena är den, som verkar både vilja och gerning efter sitt goda behag, eller ock så framhåller nödvändigheten af menniskans totala underkastelse under Gud och hennes beroende af honom, att den egna viljobestämningens betydelse för sedligheten helt och hållet åsidosättes. Af den förra ensidigheten skall otvifvelaktigt hos ett mer viljokraftigt sinne framkallas en stämning, som är alldeles motsatt den sannt kristliga: deraf skall födas stolthet i stället för ödmjukhet, och egenrättfärdighet i stället för barnslig lydnad. Den andra missrigtningen åter är mest farlig för den, som med en svag vilja förenar afsky för hvarje kamp och ansträngning: lätt skall en sådan genom ett öfverdrifvet nedsättande af den menskliga viljans uppgift förledas till en sedlig slapphet och likgiltighet, hvilka äro i den mest uppenbara strid emot den sanna kristendomens anda. Endast på det sätt kunna båda de nämnda farorna undvikas, att katecheten städse vet att vid sina förmaningar så sammanfläta lag och evangelium, att katechumenen lärer sig vänta allt af Herren, men tillika inser, att endast den, som sjelf redligen kämpar, är skicklig att mottaga hans gåfvor. Hvad beträffar *känslans rörande* såsom medel att inverka på viljan, måste katecheten häruti iakttaga stor måtta och försigtighet. Intet är lättare än att frammana känslorörelser hos dem, hvilka befinna sig på den naiva ståndpunkt, som flertalet af katechumener, intet farligare, än om detta sker på ett osundt och ändamålsvidrigt sätt. För att undvika detta, måste katecheten alltid hafva lefvande för sin själ, hurusom syftet med hvarje känslans väckande vid katechisationen är att höja och stärka viljan till kristendomens tillegnan och inre förverkligande: den, som har detta rätt lefvande för sig, skall icke frestas att låta sin undervisning uppgå i känslosvall och pjunkig sentimentalitet. Katecheten bör väl här, såsom öfverallt, anknyta sig vid naturen; men endast af de naturliga känslor får han begagna sig, hvilka kunna tjena det ofvan uppgifna ändamålet, och i den mån de kunna det. Så har

katecheten att, der lämpligt tillfälle erbjuder sig, ansluta sig till de fullt naturenliga känslorna af fasa för lidande och längtan efter sällhet, för att befordra hos lärjungarne beslutet att fly syndens osaliga välde och söka glädjen af ett lif i Gud. Så må han ock betjena sig af den allmänna menskliga känslan af egen brist, svaghet och beroende, för att lära katechumenerna bygga sitt hela hopp på Herren allena. Men framförallt måste han framhålla känslan af tacksamhet och genkärlek såsom den kraftigaste af alla bevekelsegrunder att lefva honom, som så älskade verlden, att han för dess frälsning utgaf sin ende Son. Utom beskaffenheten af den känsla, som anslås, betyder äfven sjelfva sättet, hvarpå detta känslans anslående sker, ganska mycket. Intet framställningssätt finnes, hvarigenom känslan mer tilltalas, än det rytmiska. Stor är derföre den betydelse, våra gamla, goda psalmer äfven vid kyrkans katechetiska verksamhet ega, om blott katecheten förstår att göra sig dem till godo, såsom ett ypperligt medel att genom känslans väckande inverka på viljan. Angående *den katechetiska bönen* slutligen anmärka vi endast, att denna, hvilken, utom vid katechisationsstundens början och slut, allenast der, hvarest den någon gång rent ofrivilligt frambryter fritt från katechetens läppar eller i en gemensam formulerad bönesuck, må inom katechisationen förekomma, alltid bör vara kortfattad samt serskild lämpad efter såväl katechumenernas olika bildningsgrad som efter ämnets och tillfällets speciella beskaffenhet. Endast på sådant sätt kan den åstadkomma åsyftad verkan till viljans stärkande och befästande i det goda.

Den *tredje* af de bestämningar, vi i katechisationens allmänna karakter tillade denna kyrkliga verksamhet, bestod deri, att den är, en "under lärares och lärjungars skiftevisa talande fortgående" undervisning. Då de hittills omhandlade båda bestämningarne mer afsett den objektiva framställningen af det katechetiska stoffet, komma vi härmed öfver till betraktelsen af metoden eller sjelfva sättet för detsammas tillegnande. Öfverhufvud gifvas tvenne slags undervisningsmetoder: nemligen den akroamatiska, då läraren i sammanhängande tal framställer ämnet, och den erotematiska, då läraren blott genom frågor leder lärjungarne till ämnets utveckling. För katechisationen äro båda dessa metoder väsentliga, och vi kunna ej annat än bestämdt ogilla den öfliga definition af katechisationen, hvilken, med bortseende från det meddelande undervisningssättets behöflighet, fattar den katechetiska undervisningen rätt och slätt såsom en undervisning medelst frågor och svar. Redan förut har blifvit ådagalagdt, hurusom katechisationens begrepp af grundläggande kristendomsundervisning nödvändigt förer med sig, att meddelandet inom densamma måste intaga en väsentlig plats,

såsom ock tillförene blifvit antydt, hvilket gagn lärjungarnes muntliga deltagande vid undervisningen, i den mån sådant är möjligt, förer med sig. Att det ömsesidiga talandet vid katechisationen merendels tager formen af ett frågande å lärarens och ett svarande å lärjungens sida, beror såväl af den bildningsgrad, hvarpå katechumenerna gemenligen befinna sig, som af katechisationens ändamål att uppfostra till bekännelse. Men en katechisation, som består uteslutande af frågor och svar blir genom sin machinmessighet lika tröttande, som den i sina yttersta konseqvenser afleder från katechisationens egentliga mål och förvandlar till ett tomt spegelfäkteri denna kyrkans verksamhet, som, rätt fattad, borde utgöra alla öfriga kyrkliga funktioners basis. Ingalunda hafva vi likväl velat härmed undanskjuta frågans rätt inom katechisationen: den måste ständigt förblifva en hufvusak, blott icke enherrskande. *Frågor och svar*, *omvexlande med sammanhängande tal:* detta är alltså den metod, som ensam motsvarar katechisationens begrepp. Vi vilja, för att undvika hvarje missförstånd härutinnan, söka bestämma hvardera metodens plats och utsträckning, innan vi gå att göra reda för dess utmärkande egenskaper.

Den *akroamatiska* metoden skall först och främst grundlägga hvarje katechisation. Ett underlag måste nödvändigt åt katechisationen gifvas, antingen derigenom att läraren sjelf föredrager en text eller låter lärjungen från boken eller ordagrannt ur minnet framföra en sådan. En viss fond af ordagrann minneskunskap bör nemligen efterhand lärjungen beredas, om katechisationen skall kunna fylla sin uppgift. Med rätta lade Luther härpå den aldra största vigt. Det är väl ingalunda af nöden att för hvarje gång, katechisation företages, utgå från en viss, förut fixerad minneslexa; men så bör dock den katechetiska undervisningen ordnas, att en, om ock liten, dock omistlig skatt af kristliga kunskaper i katechumenens minne för lifvet nedlägges. Det minsta, som måste af en hvar ordagrannt inläras, är den symboliskt fastställda katechesen och vissa bibliska kärnspråk, hvilkas antal katecheten dock bör lägga sig vinn om att mer och mer öka. Till minimimåttet af katechetisk minneskunskap hörer dessutom kännedom om den heliga historiens vigtigaste tilldragelser, ehuru vid dem ej må fordras förmåga af ett ordagrannt återgifvande, utan endast kunskap om innehållet. Om nu läraren börjar katechisationen med att låta någon af katechumenerna ord för ord uppläsa något, som de efter hans anvisning förut inhemtat såsom blifvande katechisationsföremål, faller denna början obestridligen under katechisationens meddelande del, äfven om uppmaningen till det ifrågavarande styckets framsägande sker i frågform. Än mer ligger det för öppen dag, att den akroamatiska

metoden inledt katechisationen, om en katechumen på lärarens tillsägelse uppläst något visst föreliggande lärostycke, likaväl som om läraren sjelf framsagt eller ur boken föredragit detsamma. För det andra synes den akroamatiska metoden efter regel hafva sin plats vid katechisationens slut. Icke vilja vi väl såsom någon oeftergiflig lag föreskrifva detta; men onekligen får katechisationen en skön afrundning, om katecheten afslutar den med några egna, sammanfattade ord eller låter lärjungarne med en formulerad bön, en passande psalm eller dylikt liksom sätta kronan på verket. För det tredje har den ifrågavarande metodens sammanhängande talform berättigande inom katechisationen öfverallt, der antingen ett visst moment skall genom en liknelse eller exempel utan vidlyftighet och för stor tidsutdrägt belysas eller ock en förmaning, väckande erinran eller bön korteligen inflickas, samt slutligen här och der blott för undvikande af det intryck af enformighet, hvilket det alltför länge fortsatta, oafbrutna frågandet och svarandet måste på en hvar utöfva. Att behofvet af den akroamatiska metodens bruk inom katechisationen likväl betydligt varierar på grund af olika ämnens och olika tillfällens egen beskaffenhet, torde en hvar med någon katechetisk erfarenhet väl känna.

Trenne äro de hufvudegenskaper, hvilka böra tillkomma det akroamatiska föredraget, nemligen god ordning, liflighet och popularitet. *Väl anordnadt* måste föredraget först och främst vara, för att kunna fylla sitt syfte. Äfven om ingen af katechumenerna eger den bildning, att han förmår göra reda för logikens regler, opererar dock förståndet hos alla samtliga helt visst efter de logiska lagarne: mot dessa får katecheten derföre icke bryta. Till följd häraf måste icke blott inom de enskilda satserna och perioderna en följdrigtig ordning iakttagas, utan äfven anordningen af det hela vara så gjord, att hufvudsak och bisak, öfver- och under-ordnade tankar framträda i en rätt ställning till hvarandra. Härtill hörer, såväl att det, som utgör undervisningens hjertpunkt, bestämdt träder i förgrunden, som ock att det, hvilket vid en rigtig tankegång är föregående, framställes före det, som rätteligen måste tänkas såsom något i förhållande till det förutnämnda efterföljande. Dertill kommer, för att föredraget skall kunna med fullt fog benämnas välordnadt, att öfvergångarne från det ena till det andra ske på ett naturligt sätt, och att en viss klimax vid anförande af bevis och bevekelsegrunder eger rum, på det lärjungarnes förstånd må alltmer öfvertygas och deras vilja alltmer dragas mot det mål, hvartill katechisationen ytterst har att syfta. *Lifligt* bör föredraget tillika vara: endast på sådant sätt mägtar katecheten rätt fängsla intresset hos sina lärjungar, en sak, som måste anses vara af synnerlig vigt.

Visserligen är det mycket beroende af en menniskas naturliga skaplynne, om hon förmår med liflighet sjelf omfatta något och derefter med liflighet meddela det åt andra. Men helt säkert har dock icke den naturliga begåfningen härutinnan, med afseende på kristendomsundervisningen, på långt när så oinskränkt betydelse, som man understundom hörer om alla ämnen utan undantag påstås. Öfverlemnar sig religionsläraren obetingadt åt en naturlig liflighet, händer lätteligen, att han uti att åt sitt föredrag gifva den pregel af sannt lif, hvarigenom uppmärksamheten hos lärjungarne både vinnes och bibehålles, lyckas långt sämre, än en af naturen mindre liflig, derest dennes hjerta är rätt uppvärmdt af kärlek till såväl saken som lärjungarne och han derjemte med allvar lägger sig vinn om de medel, genom hvilka för en hvar lifaktighet står att åt undervisningen i icke ringa mån förvärfva. De utvägar härvid, till hvilka äfven den af naturen mindre lyckligt lottade katecheten har tillgång, äro, utom de mer sakliga, hvilka vid den katechetiska åskådlighetens, utvecklingens och praktiska tillämpningens begrepp redan afhandlats, dels retoriska, nemligen ett visligt användande af de talfigurer, som under lifligt tal äfven i allmänna sammanlefnaden förekomma och hvilka kunna genom iakttagelse på den egna erfarenhetens väg och läsning af goda författare inhemtas, dels liturgiska, bland hvilka psalmsången intager ett framstående rum. Huru mycket lif vinner ej katechisationstimman derigenom, att lärjungarne, vare sig gamla eller unga, före och efter katechisationen tillsammans på de helgade tonernas vingar höja själen till Gud. Till de rent formella medlen att göra föredraget lifligt hörer begagnandet af en så mycket som möjligt personlig talform: att katecheten ofta vänder sig med sitt tal till sina lärjungar med det direkta tilltalsordet "du" eller "I", bidrager ej litet att förläna föredraget lif. *Populärt* fordra vi till sist, att föredraget skall vara. Den sanna populariteten består i en förening af enkelhet och lyftning. Objektet är här "populus", men såsom "populus Dei." Om läraren icke försätter sig in på sina lärjungars ståndpunkt och talar ett språk, som kan af dem fullt fattas, är hans föredrag lika opopulärt i ordets rätta bemärkelse, som om han i hvardagsspråkets ofta solkiga drägt kläder de tankar, hvilka, när- och hvar-helst de förekomma, måste vara högtidstankar. Dessa båda fordringar stå ej i minsta motsats till hvarandra: fastmer kan knappast sann lyftning utan enkelhet finnas, likasom onekligen det enkla redan i och för sig har något upplyftande. För enkelheten fordras såväl de enskilda ordens som satsernas okonstlade beskaffenhet och klarhet. Att framställningens enkelhet är en i viss mån relativ fordran och således under olika förhållanden måste fattas olika, ligger för öppen dag; men hvad som i ifrågavarande

afseende dock alltid gäller såsom en oeftergiflig lag är, att all svulst och prål måste från föredraget aflägsnas, samt renhet och natulighet i ton och stil utmärka detsamma, om det skall vara populärt. Lyftningen åter, som utgjorde popularitetens andra sida, ernås, utom förmedelst det enkla i framställningen, derigenom, att katecheten förstår att rätt uppfatta sitt ämnes storhet och på grund deraf åt framställningen gifva den grundton af upphöjdhet, som tillhör ämnet sjelft. Naturligtvis blefve det en karikatyr på lyftning, om katecheten under alla förhållanden och vid alla katechisationsämnen egnade sitt föredrag samma upphöjda stil: denna måste nödvändigt lämpas efter olika tillfällen och olika föremål för föredraget, derest detsamma skall kunna i sanning lyfta åhörarnes sinnen och dymedelst blifva i högsta mening populärt.

Sjelfva grundläggningen till en katechisation, äfvensom ofta slutet jemte vissa partier inom densamma, böra, efter hvad nyss blifvit antydt, försiggå förmedelst den akroamatiska metoden: såsom hufvudmetod åter vid katechisationens centrala del begagnas den *erotematiska*. Men om vi än sålunda anvisat det akroamatiska framställningssättet plats principiellt vid början och merendels vid slutet af katechisationen, så följer dock häraf ingalunda, att icke den erotematiska metoden kan såsom inledning förekomma äfven vid katechisationens början, äfvensom mer undantagsvis vid slutet deraf. En viss öfvervigt vid katechisationen kan ej frånkännas denna metod, om man besinnar, hurusom den katechetiska verksamheten, ehuru den först af allt måste gå ut på att meddela den kristna uppenbarelsens väsentligaste innehåll, dock ingalunda får inskränkas härtill, utan tillika måste syfta till ett katechumenens allt sjelfständigare tillegnande af detsamma, hvarjemte dennes eget fria uttalande af det inhemtade är ett för katechisationen ganska vigtigt intresse; och båda dessa sistnämnda syften, kan ingen neka, att den erotematiska undervisningsmetoden mer, än någon annan, tjenar till att befordra. Då den akroamatiska metoden borde användas egentligen der, hvarest afsigten var den grundläggande kunskapens inlärande och anförtroende åt minnet, inbillningskraftens väckande eller hjertats tilltalande, så inträder deremot behofvet af den erotematiska öfverallt, der förståndsutveckling och ett djupare inträngande i ämnet afses eller ock fråga är om lärjungens öppna framläggande af hvad han lärt. Följaktligen må denna sistnämnda läroform brukas, såväl der det gäller att pröfva lärjungens insigter, för att, med anknytande vid dessa, alltmer föra honom in i den kristna sanningen, som ock då serskildt åsyftas att låta honom bekänna sin tro. — Öfvergå vi härefter till betraktande af den erotematiska metodens väsentliga egenskaper, så anmärka vi först, att samma bestämningar af god ordning, liflighet och

popularitet, hvilka tillades den akroamatiska metoden, äfvenledes i hufvudsak tillkomma den erotematiska, isynnerhet om man tager hänsyn till undervisningens gång *i det hela*. Denna sida af saken har således redan i det vigtigaste blifvit behandlad i och med redogörelsen för den akroamatiska metodens kraf. Här vilja vi derföre taga den andra sidan af ämnet i skärskådande, nemligen *de serskilda frågornas* beskaffenhet, och detta dels i och för sig, dels med afseende på de af katechumenerna afgifna svaren.

Vilja vi göra oss reda för beskaffenheten af de serskilda frågorna *i och för sig*, så börja vi med att fästa uppmärksamheten på den väsentliga olikhet, som förefinnes mellan den katechetiska frågan och en fråga öfverhufvud, i det att, då den senare syftar till erhållandet af en kunskap, den förras uppgift deremot är att vägleda till en dylik. Detta sker genom att i frågan inlägga jemt så mycket, att den tillfrågade derigenom kan, med stöd af de insigter, han förut förvärfvat, sitt eget förnuft, erfarenheten eller ock den föreliggande texten, leda sig till det rigtiga svaret. Af det sagda följer, att frågan bör å ena sidan vara sådan, att lärjungen kan besvara den, å andra sidan sådan, att lärjungen genom dess besvarande vinner något framsteg i kristlig kunskap. I det förra hänseendet bör frågan vara tydlig, i det senare ändamålsenlig: tydlighet och ändamålsenlighet äro alltså med tu ord de fordringar, som böra på den katechetiska frågan i och för sig ställas. *Tydlig* måste frågan vara såväl med afseende på den tanke, som i densamma innehålles, som med afseende på den form, hvari denna tanke klädes. Den tanke, som genom frågan söker sig ett uttryck, måste främst af allt vara för katecheten sjelf fullt tydlig och klar, om den skall kunna blifva för katechumenerna rätt fattlig. Om katecheten tänker saken grumligt och ej ens inom sig är på det klara, hvad han med sin fråga vill, kan han omöjligen vänta att af sina lärjungar erhålla det behöriga svaret. Men den i frågan innehållna tanken måste derjemte ligga inom en sfer, som är för katechumenerna tillgänglig, och får ej omfatta något, som öfverstiger deras förmåga. Till denna tankens tydlighet måste ock komma formens, derest frågan skall till fullo besitta ifrågavarande egenskap. För att kunna sägas ega en tydlig form, bör frågan vara affattad i allmänt brukliga och lättfattliga ord, samt i densamma fullt språkrigtiga ordböjningar och ordförbindelser ega rum: men derjemte erfordras ock, att frågan är på ett kort och bestämdt sätt formulerad. Att otillbörligt öka frågans längd är alltid något, som skymmer frågans hufvudsyfte och dymedelst minskar dess tydlighet. Vi vilja icke tala om den utsträckning af en fråga, hvarigenom densamma kommer att på en gång omfatta flera spörsmål af olika beskaffenhet: att slikt skall motverka tydligheten, är ju uppenbart. Men äfven det onödiga hopande af ord och mellansatser inom

frågan, hvilket mindre erfarna katecheter, för att stegra eftertrycket, ej så sällan pläga tillåta sig, strider mot krafvet på korthet. Aldrig får dock detta kraf fattas så, att derigenom i någon mån inkräktas på bestämdheten, frågans vigtigaste egenskap. Bestämd är frågan, då hon är så beskaffad, att endast ett visst svar dertill passar. Den disjunktiva frågan är ingalunda så definitivt utesluten från katechisationen, som många förmena, ty onekligen kan den ega full bestämdhet, lika väl som den s. k. dialektiska (ja- och nej-frågan), hvaraf den förra utgör en sammansättning. Deremot äro de oegentliga frågor, som bestå i en påbegynd och oafslutad sats, till hvilken katechumenen skall såsom svar tillfoga slutet, endast undantagsvis, då svaret är till följd af det förut sagda otvifvelaktigt, någon gång under lifligt tal tillåtliga. Obestämdheten i frågan uppkommer merändels deraf, att den frågande ej tillräckligt uppmärksammar skilnaden mellan hvad han inom sig tänkt och hvad som uttryckligen blifvit sagdt, utan förutsätter, det en eller annan tanke, som han inom sig hyst men alls icke uttalat, är den svarande, lika väl som den frågande, bekant. Detta fel förebygges i väsentlig grad derigenom, att katecheten noga iakttager den förut uppgjorda ordningen eller dispositionen af sitt ämne, så att han hvarken gör sig skyldig till å ena sidan några språng eller luckor, ej heller å den andra några onödiga omvägar eller bibemärkningar: håller katecheten sålunda ständigt rätt kurs och aktar sig att ledas ur den föresatta kosan, bör det ej blifva så svårt för honom att gifva sin fråga erforderlig bestämdhet. De egentliga medlen till ernående häraf äro tvänne: för det första framhållande af tyngdpunkten i frågan genom rigtigt frågeord, ordställning och betoning, samt för det andra bifogande af så många bestämningar, som äro af nöden, för att tillräckliga anvisningar måtte i det genom frågan gifna finnas till det önskade svarets framlockande. *Ändamålsenlig*, sade vi, borde frågan vara, jemte det hon var tydlig. Är tydligheten sådan, att frågan alls icke uppfordrar lärjungen till någon ansträngning för det rätta svarets afgifvande, är den alltför stor. Frågan blir derigenom onödig och ändamålsvidrig, i det hon ej förer lärjungen närmare fram emot det föreliggande målet, än han tillförene var. Ja! en sådan fråga blir till och med ofta på visst sätt för svår, huru underligt detta än kan låta: lärjungen ledes nemligen af den sunda föreställningen, att en till honom rigtad fråga verkligen skall innehålla något af värde och icke vara temligen innehållslös eller likgiltig, hvarföre han lätteligen föreställer sig, att en fråga af sistnämnda beskaffenhet måtte vara just rigtigt klyftig, eftersom han icke kan genomskåda, hvad det kan vara för en värdefull kunskap, hvarpå läraren vill genom densamma fästa hans uppmärksamhet. Alldeles borde der-

före ur katechisationen bannlysas dessa tyvärr ofta nog förekommande, snart sagdt tomma och intetsägande spörsmål, genom hvilka intet vinnes, men mycket förloras, mest derigenom, att lärjungarne förlora aktningen för en undervisning, af hvilken de finna sig hafva så liten fromma. Men om än innehållet är det, hvarigenom frågans ändamålsenlighet förnämligast vindiceras, så kan dock äfven hennes form härtill bidraga icke obetydligt. Alltför många frågor, hvilka blott innebära en mekanisk upplösning af den förevarande satsen, förslöa intresset, såväl som för tätt återkommande dialektiska eller disjunktiva. Sjelfva valet af ord kan ock vara mer eller mindre ändamålsenligt, i det att ett ständigt användande af enahanda uttryck för vissa tankar gifver åt undervisningen ett sken af stillastående; hvadan det oupphörliga återupptagandet af samma synpunkt vid en saks omnämnande är lika mycket att afråda, som ett sådant vexlande af synpunkter, att derigenom undervisningens sammanhang för lärjungarne blifver otydligt. Mest ändamålsvidrigt af allt är dock i de aldra flesta fall lärarens påbörjande af kända språk och stycken, ja till och med af enstaka ord, för att af lärjungarne fortsättas, liksom om melodien till en bekant visa upptagits, hvilka åhörarne helt machinmessigt fortsätta, sedan den, som börjat den, tystnat.

Härefter gå vi att betrakta den katechetiska frågan *med hänsyn till de svar*, som af katechumenerna afgifvas. Väl har läraren att hålla sig till och i hufvudsak följa den förut uppgjorda dispositionen; men detta får han ej göra så oinskränkt, att han alldeles bortser från det, som af katechumenerna svaras, utan så, att han, utan att någonsin lemna det gifna målet ur sigte eller otillbörligt aflägsna sig från den föresatta stråten, likväl nära ansluter sig till de svar, han af sina lärjungar erhåller. Den nya frågan måste knyta sig fast till det föregående svaret, såsom den ena länken i en kedja intill den andra. Detta är det svåraste af alla katechetens svåra åligganden och påkallar derför en serskild uppmärksamhet. Två möjligheter kunna med afseende på lärjungarnes svar tänkas: att de afgifva det rigtiga svaret och att de icke afgifva det, hvilket senare kan ske antingen genom att tiga eller ock genom att svara origtigt, vare sig helt och hållet eller till en del. Eger det förstnämnda förhållandet rum och alltså *svaret är fullt rigtigt*, så har katecheten endast att tillse, huruvida det äfven är rigtigt förstådt. Det kan nemligen hända, att lärjungen blott och bart ur minnet eller endast genom en lyckträff svarat rätt. Detta hör en erfaren katechet redan i viss mån på den ton, hvari svaret

lemnas; än mer sluter han dertill af svarets enkelhet eller komplicerade beskaffenhet och dylikt. När katecheten ingen anledning har att tro, det svaret varit oförstådt hvarken af den svarande eller af de öfriga lärjungarne, må han, såsom redan Augustinus varnar, akta sig för att trötta dem eller försinka tiden med onödig utbredning öfver en redan klar sak; men är deremot sådan anledning för handen, må han då bereda lärjungarne tillfälle till nödig utredning af ämnet, genom att låta dem närmare utveckla detsamma, framföra något bevis eller exempel eller rent af försvara det sagda mot någon af honom sjelf uppkastad invändning. *Tiga lärjungarne i stället för att svara*, tillkommer det katecheten först och främst att göra sig reda för orsaken till denna tystnad. De vanligaste skälen äro bristande uppfattning af frågan eller okunnighet i den sak, hvarom frågan handlar. Om lärjungen icke förstått den framställda frågan, har katecheten naturligtvis att upprepa och förtydliga densamma. Ligger hindret åter i okunnighet rörande det, hvarom frågan handlar, bör läraren upplösa den i sitt förevarande skick alltför svåra frågan i flera lättare eller ock taga sin tillflykt till någon för lärjungen tillgänglig erfarenhet, hvarifrån denne kan ledas till den bristande kunskapen. Följer åter på frågan ett svar, men som är origtigt, bör katecheten tillse, huruvida det är helt och hållet felaktigt eller endast delvis. *Ett fullkomligt origtigt svar* bör alltid bestämdt ogillas och rättas, men detta kan ske antingen på ett direkt sätt eller på det vida kraftigare och derföre lämpligare sättet, att den, som lemnat det origtiga svaret, på en omväg ledes till att inse och korrigera sitt misstag. Ofta är det, der frågan varit sådan hon bort, tillräckligt, att katecheten med ett visst eftertryck förnyar sin fråga, för att katechumenen skall märka det origtiga i svaret. Der detta medel ej förslår, torde det emellanåt icke vara olämpligt att uppvisa de orimligheter, till hvilka den tanke, som innehålles i det felaktiga svaret, i sina konseqvenser förer; men aldrig får katecheten så glömma den värdighet, ämnet kräfver, att han låter sig genom något svar föras in på det blott och bart qvicka skämtets område. *Är svaret endast till en del origtigt*, blifver den katechetiska regeln att, utgående från skilnaden mellan det rigtiga och det origtiga i svaret, på grundvalen af det förra leda sig till det senares berigtigande. Består felet deri, att svaret blott varit ofullständigt, har katecheten att, under erkännande af det rigtiga deri, med tillhjelp af något tjenligt exempel uppvisa dess brister och sålunda framkalla den behöfliga kompletteringen. Har åter lärjungen felat derigenom, att han uttalat en tanke, hvil-

ken, ehuru i och för sig alldeles rigtig, icke passar såsom svar till den framställda frågan, blir det af nöden att låta honom sjelf göra reda för det föregående sammanhanget eller, om han dertill är oförmögen, för honom utreda detta, på det han sålunda måtte bringas till att inse, det hans yttrande icke utgjorde något svar på den föresatta frågan. Minst är felet onekligen, om det endast ligger i en origtig formulering af en annars rigtig tanke: för vår del tro vi det lämpligaste förfaringssättet i slika fall vara, att katecheten, utan vidare omständigheter, med gillande upptager svaret, men sjelf upprepar det i den något förändrade form, som är den rigtiga.

Hitintills har vår framställning sysselsatt sig med katechisationens form helt och hållet i allmänhet och utan afseende på de serskilda omständigheter, under hvilka densamma företages. Visserligen bör väl ock en öfversigtlig behandling af ämnet, såsom förevarande arbete ju endast vill vara, hufvudsakligen härtill inskränka sig; men det torde dock, detta oaktadt, vara på sin plats dels att anmärka, det vissa skiljaktigheter vid det katechetiska förfaringssättet kunna uppstå till följd af de olika förhållanden, hvarunder katechisationen förekommer, dels att, om ock endast helt flygtigt, påpeka, hvilka dessa skiljaktigheter äro. Att de förhållanden, hvarunder den katechetiska verksamheten framträder. äro mångfaldiga och ganska olikartade, visar oss erfarenheten på det tydligaste; och att dessa olikheter måste föra till vissa skilnader i sjelfva katechisationssättet, ligger för öppen dag. Då det är vår afsigt att blott i de allmännaste drag antyda nämnda skilnader, torde det ej vara olämpligt att gruppera dem under följande trenne synpunkter: nemligen *hvem* som katechiserar, *med hvilken* det katechiseras och *hvad* som utgör katechisationens föremål.

Börja vi då med att betrakta saken med hänsyn till olika slag af *lärare*, så påminna vi, hurusom, enligt hvad förut blifvit visadt, katechisationens subjekt kunde vara treggehanda: familjen, skolan och prestembetet. Vi ha alltså nu att tillse, hvilka de hufvudsakliga skiljaktigheter i katechisationens form äro, hvilka uppkomma alltefter som det är familjens representant, skolans eller predikoembetets, som intager katechetens plats. — *Föräldrarnes* uppgift är, efter hvad tillförene nämnts, att utöfva en allmänt grundläggande katechetisk verksamhet. Häraf följer, att det icke är allenast genom direkt kristendomsundervisning, fader och moder samt de, hvilka under dessa namn förstås, kunna utföra sitt kall såsom katecheter: mången vigtig lärdom, och det för lifvet, ha de att meddela på den indirekta vägen af handlingar och exempel eller med

ett ord genom den anda, som, från dem utgående, inom hemmet rörer sig och lefver. Och hvad vidkommer den omedelbara meddelelsen af kristlig kunskap, sker till och med denna i barndomshemmet ofta mer genom vissa af tillfället frammanade, kristligt väckande anvisningar och upplysningar, än genom en ordnad kristendomsundervisning i egentlig mening. Vi gilla visst icke öfverhufvud de föräldrars handlingssätt, hvilka helt och hållet öfverlåta åt andra det dyrbara värfvet af barnens första ordentliga undervisning i kristendomen; men skäl kunna förefinnas, som göra det för somliga föräldrar till snart sagdt en nödvändighet att inskränka sig till ofvannämnda, att jag så må säga, mer tillfälliga utförande af deras katechetiska kall. Hufvudsaken är, att föräldrarne hos barnen nedlägga den kristliga rigtning i hjerta och tänkesätt, som skall utgöra grundfonden för all framtida kristendomskunskap. Ingenstädes kan grunden så fast läggas, som inom hemmet, och af ingen bättre, än af dem, hvilka såväl i sak som namn på jorden företräda den himmelske fadern hos de späda, hvilka ännu icke förmå höja sin tanke till honom, den oändlige. Just emedan den i barnets själ inneboende dragningen till Fadren i himmelen till en början framträder i gestalten af barnslig pietet för de jordiska föräldrarne, hafva dessa mer, än någon annan, i sin magt att vända dess sinne till Gud. Barnet hängifver sig med det oinskränktaste förtroende till sin fader och moder: dem egnar det ursprungligen en odelad vördnad och kärlek. Föräldrarnes sak blifver derföre att så småningom och i mån af barnets utveckling från sig till Gud öfverflytta den oinskränkta hängifvenhet, hvaraf de äro i besittning. Detta sker genom att visligt begagna de tillfällen, som erbjuda sig, för att lära barnet, hurusom det för allt, det af sina föräldrar får mottaga, har att tacka Gud, enär dessa blott äro medel i Guds hand för beredande af barnets både timliga och eviga välfärd. Men om än denna, för hela lifvet så obeskrifligt vigtiga, grundläggande kristendomsundervisning i hemmet närmast är föräldrarnes sak; så vilja vi dock fästa uppmärksamheten på, hvilken betydande del andra familjens mognare medlemmar kunna taga i detta välsignelserika arbete. Ja! det kan måhända hafva sitt berättigande, då Otto säger, att äldre syskon understundom kunna bättre träffa den rätta tonen, än föräldrarne sjelfva. — *Skollärarens* katechetiska uppgift är med familjens lika deri, att äfven den är af mer förberedande beskaffenhet, olika åter deri, att den är af långt speciellare art. Ty om än kristendomsundervisningen ingenstädes, och således icke heller i skolan, får vara ensidig, utan

måste i viss mån afse alla själsförmögenheternas harmoniska utbildning, så kan dock ej nekas, att skolläraren har att på ett serskildt sätt taga hänsyn till sina elevers fortskridande förståndsodling och det kunskapsförråd, som bör åt minnet anförtros. Härtill har skolan för visso att syfta icke blott i allmänhet genom sin förståndsodlande och kunskapsmeddelande verksamhet öfverhufvud, utan rent af sjelfva religionsundervisningen bör här vända sig i någon mån mer öfvervägande till förståndet och minnet, än hvad som gäller för föräldrarne och presten i samma afseende. Men har skolans katechetiska verksamhet sålunda å en sida, såsom företrädesvis intellektuell, ett något trängre syftemål, än familjens och predikoembetets, så är detta dock å en annan sida vidsträcktare, än de båda sistnämndas, i det att skolan, på grund af dess egenskap att utgöra ett statsligt organ, på samma gång som ett kyrkligt, vid all sin undervisning måste på ett synnerligt sätt afse lärjungarnes jordiska borgerskap jemte deras himmelska. Långt ifrån att strida mot hvarandra, stå dock dessa båda syften, rätt fattade, i full öfverensstämmelse, enär staten bland sina medlemmar aldrig har bättre patrioter, än dem, hos hvilka oupplösligt sammanvuxit de båda pligterna att dyrka Gud och tjena fäderneslandet. En sådan växt befordrar skolan genom att låta sin hela verksamhet beherrskas af den kristligt religiösa synpunkten, likasom genom att vid religionsundervisningen serskildt visa, huru ett Guds barn för Herrens skull är all mensklig ordning underdånigt. En serskild vigtig betydelse har skolans kristendomsundervisning gent emot hemmets deruti, att det är flera och från skilda familjer utgångna lärjungar, som här tillsammans undervisas. Dymedelst motverkar skolan den ensidighet, som en allena i hemmet förvärfvad kristlig bildning ofta medförer, och förtjenar derigenom med rätta namnet af kyrkans andra förgård. — *Presten* slutligen har till sin uppgift, dels att understödjande och ledande följa familjens och skollärarens katechetiska arbete, dels ock att afsluta och fullkomna det verk, som i hemmet och skolan blifvit grundlagdt och förberedt. Hvad det förstnämnda beträffar, så tro vi väl icke, att prestens mångfaldiga embetsåligganden kunna tillåta honom att synnerligen mycket direkt deltaga i den kristliga hem- och skol-undervisningen; men hvad han i afseende härpå onekligen både kan och bör är att under sin pastorala verksamhet flitigt framhålla de mognares inom församlingen pligter mot de andligt omyndiga, samt troget arbeta för väckande och befordrande af en sådan anda inom familjerna och skollifvet, att kristendomsundervisningen derigenom

kommer att äfven på dessa förberedande stadier rätt frodas. Hvad den sistnämnda sidan åter af prestens katechetiska kall vidkommer, så är det i sanning svårt att med få ord beteckna denna hans ställning såsom sjelfständig katechet, enär de förhållanden, hvarunder han har att såsom sådan uppträda, kunna sinsemellan vara ganska skiljaktiga. Det anse vi oss dock kunna utsäga såsom en gemensam bestämning för den presterligt katechetiska verksamheten i dess helhet, att denna bör hafva en allmänt själavårdande karakter. Han har ej att fästa något serskildt afseende på förståndsodling, samhällsgagn och dylikt: han skall i katechumenen se blott den genom dopet i Guds nådeförbund upptagna och dymedelst till ett jordens salt i allo och på sistone till delaktighet i himmelens herrlighet bestämda menniskan. "Åfven vi", säger Harms om presterna i sin pastoral-teologi, "skola lära, dock icke i bemärkelsen af att undervisa så, som skolan har att göra; utan vi skola uppbygga, till skilnad från den skolmessiga undervisvisningen, skola rena, viga, väcka den förhandenvarande Andens gåfva, till konungsligt presterskap ordinera, låta solstrålen falla på pelaren, att den må klinga dervid, i det tilläfventyrs ännu döda religionskunskapernas träd ingjuta lifvets saft, bringa hufvudet till hjertat, döpa med den helige Ande och med eld, till ny födelse förhjelpa, göra katechumenerna begärliga efter ett nytt namn, smörjelse, besegling." Sådant är det ideal, som bör föresväfva presten, hvar- och närhelst han utöfvar sin mångskiftande katechetiska verksamhet: då försummar han hvarken att meddela en allt noggrannare, djupare och helgjutnare kunskap i kristendomens såväl historia som lära, ej heller att göra denna kunskap för lifvet fruktbar, så att de i Kristo inplantade mer och mer komma till lefvande kunskap om sin organiska förbindelse med honom, till hvilkens namn de äro döpta, och derigenom känna sig allt starkare af kärlekens tvång drifna att med både ord och handling bekänna sig såsom sanna, verkliga lemmar i hans kyrka och församling.

Vi hafva hitintills betraktat olikheterna i katechisationens form, för så vidt desamma äro beroende af katechetens personlighet: vi vilja nu öfvergå till att taga i öfvervägande, hvilka bestämningar böra tillkomma densamma med anledning af de *lärjungars* egendomliga beskaffenhet, hvilka äro den katechetiska undervisningens objekter. Stora äro utan tvifvel de skilnader, hvilka kunna mellan dem råda. — En skiljaktighet ligger i katechumenernas olika *ålder*. Det kan ej bestridas, att en icke så obetydlig olikhet måste förefinnas mellan det sätt, hvarpå kristendomens grundsanningar skola med-

delas barnet, ynglingen eller jungfrun och den fullvuxna menniskan: i det barnets religionsundervisning bör, enligt dess ålders kraf, gå ut på att öfverhufvud öppna blicken för kristendomen, i mån af förståndets tillväxt meddela serskilda lärdomar, samt åt minnet lemna en fond af kristliga kunskaper; ynglingen eller jungfrun deremot kräfver en mer begreppsmessig och systematisk kristendomskunskap samt en bestämd påvisning af det mål, för hvilket han eller hon såsom kristen har att lefva; de fullvuxna ändtligen tarfva förnämligast en undervisning, som, under nära anslutning till lifvets mångskiftande förhållanden, på ett rätt konkret sätt uppvisar kristendomens praktiska betydelse. Då dessa sistnämnda i katechetikerna merendels icke förekomma såsom utgörande objekter för kyrkans katechetiska verksamhet, fästa vi serskildt uppmärksamheten på, af hvilken vigt det är, att icke ett plötsligt afbrott i den katechetiska undervisningen i och med konfirmationen sker, utan att äfven efter densamma det ditintills inhemtade då och då på katechetiskt sätt återupprepas, förfullständigas och efter de serskilda lefnadsförhållanden, i hvilka menniskan först vid en mognare ålder inträder, tillämpas. Hvad åter sjelfva konfirmandundervisningen vidkommer, är dennas betydelse så genomgripande, att vi ej kunna med få ord beteckna densammas karakter på lämpligare sätt, än då vi säga, att allt, som på de öfriga stadierna af den katechetiska undervisningen delvis erfordras, här måste vara förenadt liksom i en koncentrisk punkt; hvarjemte vid denna undervisning katecheten ständigt måste hafva för sin själ lefvande, att det här icke blott är fråga om katechumenernas kristliga bildning och utveckling i allmänhet, utan om deras speciella förberedelse till en af de vigtigaste handlingar i hela deras lif. — Närmast skiljaktigheten i ålder fästa vi oss vid den olikhet i *kön*, som mellan katechumenerna förefinnes. Då för gossen eller mannen tanken och handlingen intaga främsta rummet, hvaremot hos flickan eller qvinnan känslan och de omedelbara intrycken förherrska; så följer häraf, att den förres utveckling måste företrädesvis försiggå på tankens väg, den senares mer på känslans, samt att hos den förstnämnda den stolthet och falska sjelftillit, som medvetandet af egen handlingskraft ofta alstrar, hos den sistnämnda den ytlighet, hvartill hängifvenheten åt ögonblickets impulser lätteligen förleder, äro de fel, till hvilkas motarbetande den katechetiska undervisningen å hvardera sidan bör serskildt syfta. — I afseende på det naturliga *skaplynnet* ega ock betydande skiljaktigheter rum: sangvinikern med det lättrörda, till ondt som godt lika hastigt hänvända sinnet, behöfver

framför allt erfara kristendomens allvar och kraf på fasthet; kolerikern med det starka temperamentet, som utmärker sig icke mindre för häftighet och herrsklystnad, än för mod och kraft, har företrädesvis behof af att komma till erfarenhet af kristendomens stilla, försakande anda; melankolikern med sitt anlag icke blott för eftertanke och längtansfull trånad, utan ock för tungsint oro och sjelfvisk misstänksamhet, måste isynnerhet lära sig behjerta kristendomens bud att glädjas, tro och älska; flegmatikern slutligen med sitt lika mycket till lojhet som till foglighet, lika ofta till likgiltighet för eget och andras väl som till fridsamhet och förnöjsamhet ledande sinnelag måste kraftigt väckas till besinning af Kristi befallning att verka, medan dagen är. — Äfven i *fattningsgåfvor*, *bildning*, *lefnadsställning* m. m. kunna mellan katechumenerna förefinnas olikheter, hvilka ingalunda böra vid katechisationen helt och hållet förbises; men vid alla dessa, såväl som vid samtliga de förutnämnda, är dock att märka, att det just ligger i kristendomens väsen att, under troget aktgifvande på dylika skiljaktigheter, i det väsentliga höja sig deröfver. Deri består just den kristna religionens absoluta höghet och förträfflighet, att hon tager alla menskliga krafter i sin tjenst, i viss mån utjemnar det skiljaktiga och sammanfattar allt under en högre enhet. På de påvisade olikheterna i det ena eller andra hänseendet katechumenerna emellan behöfva vi derföre icke att vid en öfversigtlig framställning, sådan som denna, fästa vidare afseende, än som nu skett.

Låtom oss till sist kasta en blick på de skiljaktigheter i det katechetiska förfaringssättet, hvilka följa af katechisationens innehåll eller det serskilda *ämne*, hvaröfver det katechiseras. Redan förut är ådagalagdt, att helig historia, kateches och bibel utgöra trenne partiellt åtskilda katechisationsföremål: är det nu en allmängiltig sanning, att undervisningens form alltid i viss mån betingas af dess innehåll, så är ock en partiell olikhet i de nämnda ämnenas katechetiska behandling derigenom gifven. — Om vi nu först rigta våra blickar till *den heliga historien* såsom katechisationsmaterial, så bör den största omsorg egnas deråt, att såväl å ena sidan den enskilda tilldragelsen på en gång sannt och lefvande må framträda, som ock å andra det sammanhang, hvari denna står till uppenbarelsehistorien i det hela, varda rätt fattligt och klart. Hur ofta blifver icke tyvärr den historiska sanningen för den drastiska lifaktigheten förbisedd eller tvärtom den senare för den förra satt å sido? Hur ofta får man ock icke höra katecheter ganska nöjaktigt genomgå alla enskildheterna i någon helig berättelse, men nästan alldeles förgäta framhållandet af den rätta synpunkten, hvarifrån densamma bör

såsom organisk länk i frälsningshandlingarnes stora kedja betraktas? Vidare må man väl taga sig tillvara, att man icke behandlar någon del af detta ämne, såsom om det vore en episod ur den allmänna verldshistorien, som till behandling förelåge. Det är af en utomordentlig betydelse att flitigt framhålla, hurusom Gud på ett alldeles serskildt sätt genom dessa tilldragelser i verlden framträdt, hurusom Herrens finger här på ett fullkomligen egendomligt vis ledt och styrt allt. Väl må vara, att historien alltid fordrar det mest objektiva framställningssättet, men katecheten måste städse tillika hafva i ögonsigte, hurusom allt det, hvarigenom Gud öfvernaturligen ingripit i händelsernas gång, skett oss till varning och tröst. Har katecheten rätt lifligt för sin själ, att det är en gudomlig historia, hvarmed han har att göra, så följer deraf, att denna undervisning blifver ingående och ej endast utanför stående: det Gud gör kan aldrig vara af tillfällig art, utan måste för alla tider och alla menniskor oföränderligt gälla. — Vända vi oss derefter till *katechesen*, så erinra vi om den skilnad, som mellan denna och den egentligen systematiska teologien eger rum, i det att, ehuru båda utgöra systematiseringar af den i bibeln innehållna tros- och sede-läran, den förra dock är ett system af mindre strängt vetenskaplig form, än den senare. Häraf framgår, att katechesens behandling måste skilja sig å ena sidan från bibelns, der den kristliga tron och sedligheten framträda i en, af all vetenskaplig systematik oberoende, ursprungligt lefvande gestalt, å andra sidan från dogmatikens och etikens, för hvilka samtliga de enskilda kristna tros- och sedelärornas vetenskapliga deduktion ur en högsta princip är hufvudsak. Fastän vid katechesundervisningen det systematiska förfaringssättet ingalunda får helt och hållet lemnas åsido, utan tankesammanhanget mellan de olika delarne äfven här bör troget påaktas, så skall dock det praktiska intresset städse modifierande inverka på nämnda undervisnings hela sätt och gång, ity att frälsningstillegnandets faktiskt gifna ordning är för katechesen bestämmande. Till följd deraf bör ock den vexelverkan mellan tro och gerning, hvilken i det verkliga lifvet eger rum, vid katechisationen öfver hvarje af katechesens läropunkter klart gifva sig tillkänna, utan att detta dock behöfver eller ens får hindra, att den tetiska eller moraliska synpunkten vid olika partier framträder öfvervägande. Vidare blir af katechesens medelställning mellan bibeln och den systematiska teologien en följd, att hon städse bör af läraren behandlas på ett i viss mån individuellt och personligt sätt, så att lärjungarne dymedelst liksom tvingas att på sig sjelfva öfverföra det framställda, under det att likväl denna framställning måste vara sådan, att derigenom den kristna kyrkans lärobyggnad i sin objektiva sanning

med åskådlighet träder i dagen. Af samma skäl bör ock vid katechesens behandling den rätta medelvägen hållas mellan en vetenskaplig terminologi och det öfliga språket, mellan teologiens distinkta bestämdhet och det hvardagliga lifvets helt obestämda talesätt. Katechesen vindicere sålunda sin uppgift att vara den kristliga trosvetenskapen i populär form. — Slutligen några ord om det egendomliga i förfaringssättet, då *bibeln* utgör katechisationens direkta föremål. Direkta säga vi, ty indirekt kan bibeln ju sägas utgöra föremålet för den kyrkliga katechisationen, äfven då den heliga historien eller läran föreligger till katechetisk behandling. Ja! äfven direkt kan och bör naturligtvis bibeln dervid ingå, enär ju, såsom förut blifvit uppvisadt, katechisationens samtliga trenne ämnen ömsesidigt genomtränga hvarandra och serskildt bibeln måste af båda de förutnämnda flitigt upptagas och till densamma ofta refereras. Då ett bibelställe på detta sätt såsom blott och bart hjelpmedel till den systematiserade historien eller läran vid katechisationen förekommer, bör naturligen deråt egnas endast en så pass fullständig utveckling, att det syfte, för hvilket det blifvit framdraget, måtte vinnas: man må alltså härvid väl akta sig, att icke genom för mycken utförlighet i afseende på bimomentet uppmärksamheten afledes från den förhandenvarande egentliga textuppgiften. När åter en del af den heliga skrift bildar katechisationens egentliga text, så bör det vara katechetens ögonmärke att så behandla densamma, att dess innehåll måtte på ett rätt sannt och rätt lefvande sätt framstå. Att låta ordet sjelft tala: detta är det, hvarpå läraren härutinnan bör rigta sitt hela bemödande. Härvid hänger allt uppå, att katecheten rätt fullt behjertar, hurusom det icke är han, som skall inlära katechumenerna något och har att för detta ändamål begagna sig af skriften, utan att hans värf nu endast är att leda lärjungarne fram till den ursprungliga källan, på det de sjelfva måtte derur dricka och lefva evinnerligen, att lära dem känna och förstå, att här är den grundval, från hvilken all kristendomsundervisning är ytterst hemtad, här det urkraftiga medel, genom hvilket det lifsämne till kristlig tro och dygd, som blifvit hos en hvar i dopet nedlagdt, kan bringas till medveten aktualitet och fullt konkret tillvaro. Något egentligt systematiseringsarbete bör icke vid bibelkatechisationen ifrågakomma, utan bör katecheten hufvudsakligen inskränka sig till uppvisande af det sammanhang, hvari texten förekommer, anförande af de upplysningar, genom hvilka dess egna ord kunna tydligare begripas, och utredning af sjelfva innehållets tankegång, så att denna klart framstår, samt framför allt söka väcka ett lefvande intresse för saken, på det att hos lärjungarne måtte uppspringa en brinnande lust och håg att tillegna sig

ordet. Detta sistnämnda sker förnämligast genom att kraftigt och oaflåtligt påminna dem om deras egen hjelplöshet och brist samt derutur framgående behof af detta ord, derest de ej skola för evigt förblifva i mörker och elände, men tillika visa dem på, hurusom här är både ljus och kraft för dem att finna. För bibringande serskildt af den öfversigt öfver bibeln i dess helhet, hvilken vi ansett böra af katecheten lärjungarne meddelas, synes den tjenligaste metoden vara att före hvarje enskild boks läsning helt kort göra lärjungarne uppmärksamma på dess ställning och betydelse inom bibelkanon samt förutskicka de för densammas rätta uppfattande nödiga, allmännaste historiska notiser, hvilket allt sedermera under sjelfva bokens läsning lefvandegöres och förfullständigas. Härtill foge läraren sedan efterhand anvisningar till de enskilda bibliska böckernas kombinerande, hvarvid ett ypperligt hjelpmedel, för att förskaffa lärjungarne en efter hvar och ens förmåga afpassad blick öfver de heliga skrifternas sammanhang, är att låta dem sjelfva till parallelspråks uppslående flitigt begagna sin bibel.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1869.

RÄTTS- OCH STATSVETENSKAPER.

STUDIER

I

ARFSRÄTTENS HISTORIA

AF

I. S. LANDTMANSON.

I.

DE GAMLA FOLKENS ARFSRÄTT.

Upsala
Edquist & Berglund. 1868.

Studier i Arfsrättens Historia

af

I. S. Landtmanson.

Inledning.

Den rättssphær, inom hvilken menniskan verkar i lifvet, upplöses den helt och hållet, då hon går ut ur detta? Detta är den fråga, som, såvidt derpå ett historiskt svar kan gifvas, arfsrättens historia besvarar, och besvarar med nej. Ty hos alla folk, åtminstone hos alla, som hunnit någon grad af cultur, förekommer ett inträdande i mer eller mindre omfattande mening i en afliden persons rättsförhållanden. Äfven speculationen besvarar denna fråga med nej, huru olika än den grund uppfattas, hvarur ett sådant inträdande i en aflidens rättsförhållanden förklaras. Ett undantag skulle visserligen den åsigten göra, som antager, att det sätt, på hvilket en aflidens qvarlåtenskap förvärfvas, är occupation. Ty för occupation förutsättes en sak utan egare; den föregående egarens död skulle sålunda vara att anse såsom en derelictio. Men man torde dock knappast kunna antaga att denna åsigt i sjelfva verket vill göra occupation till rättstitel för detta förvärfvande; utan den är väl snarare att anse såsom ett, visserligen ophilosophiskt, sätt att förklara den första uppkomsten af arfsrätt, hvilken sedan den positiva lagstiftningen skulle ha tagit om hand[1]). Men vidare har

[1]) *Schrevelius*, Civil-Rätt, D. 2. §. 142, säger: Till en början var det väl så, att en död persons qvarlåtenskap, såsom en res nullius tillföll den, som först bemäktigade sig densamma. Men som den dödes närmaste anhöriga voro de, som vanligen voro närmast till hands, så voro de också vanligen de, som först bemäktigade sig hvad den döde lemnat efter sig, och denna vana grundlade sedan deras rätt att göra det.

man förklarat arfsrätten ur den enskilda eganderätten. Denna skulle nämligen, såsom i allmänhet innebärande oinskränkt rätt att förfoga öfver egendomen, äfven gifva oinskränkt rätt att förfoga deröfver för dödsfall; och för den händelse, att något sådant förfogande ej skett, måste staten antaga det vara öfverensstämmande med arflåtarens vilja, att de personer, som i lifstiden stått honom närmast, skulle erhålla hans qvarlåtenskap. Familjearfsrätten skulle sålunda hvila på arflåtarens præsumerade vilja[1]). Känslan deraf att rättigheten till en afliden persons qvarlåtenskap icke kunde uteslutande härledas ur den enskildes fria förfogningsrätt öfver sin egendom fick emellertid ett philosophiskt uttryck hos Hegel[2]). För honom är familjen en person, som, såsom sådan, har rätt till förmögenhet, och som, då han står öfver den enskilde, inskränker dennes rätt att förfoga öfver sin egendom. Familjens rätt blir sålunda den som hufvudsakligen bestämmer successionen i en aflidens qvarlåtenskap, och testamentet blir endast undantagsvis tillåtligt, då familjeförhållandet blifvit svagare och overksammare; och det synes till och med ha bort af Hegel helt och hållet förkastas, då i den ständiga utvecklingsprocess, i hvilken det verkligt varande hos honom befinner sig, det ena förnuftiga oupphörligt upphäfves af ett annat, högre, och derför äfven den enskildes rätt liksom uppslukas af familjens.

Efter Hegel har betydelsen af familjen, såsom person, och derför berättigad, icke lemnats ur sigte af de tänkare[3]), som sökt angifva arfsrättens grund. Men man har dock ej häller velat uppgifva den enskildes rätt att förfoga öfver sin egendom, utan sökt förlika båda. Detta har likväl, synes oss, ej fullständigt lyckats, då man ej klart fattat den enskildes och familjens ställning till hvarandra, hvarför bestämmandet af gränsen mellan familjearfsrätt och testamentsrätt blifvit sväfvande och måst mer eller mindre öfverlemnas till den sedliga känslan.

Den åsigt, som synes oss vara den riktiga, är i korthet följande. All rättighet har sin materiela grund i en personlighet, som

---

[1]) Så *Grotius*, de jure belli et pacis. Lib. II. Cap. VII. III. o. X., så *Zachariä*, Vierzig Bücher vom Staate. B. 4. Heidelberg 1840, ss. 267 ff.

[2]) Philosophie des Rechts, §§. 158—180.

[3]) *J. H. Fichte*, System der Ethik, B. 2. Abth. 2. Leipzig 1853, ss. 197 ff., *Stahl*, Philosophie des Rechts, B. 2 Abth. 1. Heidelberg 1854, ss. 499 ff., *Trendelenburg*, Naturrecht auf dem Grunde der Ethik, Leipzig 1868, ss. 306 ff., *Röder*, Grundzüge des Naturrechts, Abth. 2. Leipzig und Heidelberg 1863, ss. 512 ff.

har ett ändamål att förverkliga. Hvad som behöfves för förverkligandet af detta ändamål, det är personens rättighet, som af staten får sin formela sanction. Detta personens ändamål ligger i sin helhet utöfver tidens gräns; och det innefattar i sig, såsom momenter, ändamål, hvilka, om de också förverkligas i tiden, dock kunna ligga utöfver gränsen för den enskildes lifstid. Men äro de momenter i hans egentliga ändamål, så har han ock rätt att för deras förverkligande förfoga öfver sin egendom äfven utöfver sin lifstid. Häraf synes sålunda rättigheten att öfverhufvud genom testamente förfoga öfver sin egendom följa[1]). Men de enskilda menniskorna stå ej isolerade jämte hvarandra, utan ingå i högre enheter, hvilka åter, äfven de, hafva förnuftiga ändamål att förverkliga och derför ock rätt till medlen derför. Den närmast högre förnuftiga enhet, i hvilken den enskilde ingår, är familjen; och genom hans ingående i familjen får denna rätt till så mycket af hans egendom, som för dess ändamål är af nöden. Detta kan således familjens repræsentant ej draga från familjen, ty det är dennas rätt, icke hans. Frågar man åter huru långt denna familjens rätt sträcker sig, så torde ej något bestämdare svar kunna gifvas, än att den innefattar så mycket, som erfordras för att familjens medlemmar skola kunna lefva och verka såsom sjelfständiga medborgare, så mycket som behöfves till barnens uppfostran och fullständiga utbildning åt det håll deras anlag utvisa[2]). Och hafva de icke förut erhållit detta, då framträder vid familjens upplösning, dess rätt såsom arfsrätt för dess medlemmar och visar sig, emot ett testamente, såsom rätt till laglott[3]). Men längre sträcker sig icke familjens rätt. Derefter

---

[1]) Derför kan man instämma med *Leibnitz*, då han säger (Methodus nova Jurispr. P. II. §. 20): Testamenta vero mero jure nullius essent momenti, nisi anima esset immortalis, om också ej i hvad han tillägger: Sed quia mortui revera adhuc vivunt, ideo manent domini rerum, quos vero heredes reliquerunt, concipiendi sunt ut procuratores in rem suam.

[2]) Familjen i egentlig mening utgöres af föräldrar och barn. Äfven efterlefvande make har sålunda ett berättigadt anspråk att vid familjens upplösning erhålla del i familjens egendom. Men härför sörjes vanligen på annat sätt än genom arfsrätt. Dock skola vi vid den historiska framställningen finna att verklig arfsrätt stundom tillerkännes efterlefvande make.

[3]) *J. G. Fichte* (Grundlage des Naturrechts i Sämmtl. Werke, B. 3. Berlin 1845, ss. 360 ff.) och *Montesquieu* (Esprit des Lois, L. 26. ch. 6) anse arfsrätten hvila blott på positiv rätt. Enligt den förre äro dock föräldrarne skyldiga att uppfostra sina barn till duglighet för förnuftiga ändamål samt att utstyra dem, då de lemna fädernehuset. Men deraf synes också rätt till laglott böra följa, när deras uppfostran ej är fullbordad vid föräldrarnes död.

vidtager sålunda den enskildes rätt att fritt förfoga öfver egendomen. Finnes slutligen icke någon familj i egentlig mening och finnes ej häller något testamente, då finnes egentligen ej häller något annat rättssubject än staten sjelf. I samma mon likväl som medvetandet af ett sådant närmare rättssubject lefver qvar, i samma mon bör ock staten göra afseende derpå vid bestämmandet af rätten till qvarlåtenskapen. I synnerhet i äldre tider var familjen i vidsträcktare mening, slägten, ett sådant verkligt rättssubject; och medvetandet häraf aftager endast högst småningom. Medlemmarne af denna vidsträcktare familj böra derför erhålla arfsrätt såvidt som skyldskapen ännu kännes såsom ett sammanhållande band.

Vi kunna här ej vidare utföra ämnet. Men det nu anförda torde tjena till att angifva den synpunkt, från hvilken vi i den följande framställningen skola betrakta arfsrättens utveckling. Vi skola sålunda hufvudsakligen fästa oss vid det förhållande, som hos olika folk och på olika utvecklingsstadier egt rum mellan den enskildes rätt att förfoga öfver egendom genom testamente och familjens rätt, samt, hvad familjearfsrätten angår, vid förhållandet mellan familjens medlemmar.

FÖRSTA AFDELNINGEN.

Arfsrätten i Orienten och Grekland.

I. Orienten [1]).

Det ligger i sakens natur att, så länge menskligt samhälle funnits, så länge har ock arfsrätt i en eller annan form funnits till. I Orienten, der all mensklig cultur har sin upprinnelse, måste vi derför söka den äldsta formen af arfsrätten. Men, då det äldsta samhället är det, som bildas af blodsbandet, så är det redan derför naturligt, att familjens princip går igenom hela den Orientaliska samhällsbildningen — om den också hos vissa folk blifvit modificerad och derför ej framträder med samma styrka, som hos andra — och att derför den Orientaliska arfsrätten är väsentligen familjearfsrätt.

I China är staten till sin väsentliga character familjestat [2]). Staten är en familj i stort, liksom å andra sidan familjen är en stat i smått. Föräldrarne och familjen allena äro befogade att för sonen eller dottern underhandla om en hustru eller en man. Samtycke å deras sida är alldeles icke af nöden. Faderns makt öfver sina barn är nästan oinskränkt. Han kan sälja son eller dotter, men är å andra sidan ansvarig för alla felsteg, som begås inom familjen. Han har väl rätt att adoptera, men endast skyldemän, som bära samma familje-

---

[1]) Oaktadt mycket i den Orientaliska arfsrätten måste för oss förblifva dunkelt, kunna vi dock ej alldeles förbigå den, då den bildar den naturliga utgångspunkten för den historiska framställningen. Vi framhålla emellertid blott de allmänna dragen och följa dervid hufvudsakligen *Gans*, Das Erbrecht in weltgeschichtlicher Entwickelung. B. I. Berlin 1824.

[2]) Gans, a. st. ss. 98 ff. Jfr *Hegel*, Vorles. üb. die Philosophie der Geschichte. Berlin 1837, ss. 119 ff.

namn. Adoptivsonen inträder helt och hållet i en naturlig sons rättigheter, och adoptionsbandet kan endast undantagsvis lösas.

Efter faderns död träder äldste sonen med den förnämsta hustrun i hans ställe såsom familjens öfverhufvud, och så länge familjen förblir osöndrad stå de yngre medlemmarne i alldeles samma förhållande till honom som till fadern. I allmänhet öfverensstämmer det med den Chinesiska åskådningen att så mycket som möjligt hålla familjen tillsammans under ett öfverhufvud. I följd häraf betraktas den äldste sonen på visst sätt såsom universalarfvinge och de öfrige (till hvilka han dock vid svårt straff är skyldig att utlemna deras arfslotter) såsom ett slags legatarier.

Arfsordningen är för öfrigt i korthet följande[1]). I första rummet ärfva manliga descendenter[2]) till och med fjärde led med repræsentationsrätt, sedan fader, sedan hans manliga descendenter till och med fjärde led, sedan farfader, derefter hans manliga descendenter till och med fjärde led, och så vidare efter samma regel till och med manlig ascendent i fjärde led samt hans manliga descendenter till och med fjärde led. Döttrar och öfverhufvnd qvinnor erhålla ingen egentlig arfsrätt, men skola deremot underhållas af bröder eller söner. Med de ofvan uppräknade upphör den egentliga, lagbestämda arfsrätten. Sedan äro visserligen alla, som bära samma familjenamn, i viss mening arfsberättigade, dock endast så, att arflåtaren är skyldig att bland dem välja den, som han vill göra till sin arfvinge.

De framstående dragen äro således att arfsrätten är strängt inskränkt inom familjen i vidsträcktare mening och endast går till och genom män, samt att husfadern endast i vissa fall och inom trånga gränser kan göra modificationer i arfsföljden, nämligen dels genom adoption, dels genom val bland aflägsnare skyldemän[3]).

---

[1]) Gans, a. st., s. 121.

[2]) utan att (utom hvad som redan är anfördt i afseende på den äldste sonen med den förnämsta hustrun) någon skilnad mellan sönerna göres. Möjligen gjordes icke ens någon skilnad på äkta och oäkta söner. *Königswarter*, Essai sur la législation des peuples anciens et modernes relative aux enfants nés hors mariage. Paris 1842, s. 4, synes antaga detta.

[3]) Gans, a. st., ss. 112 ff., bestrider på det bestämdaste den af några författare framställda åsigten, att husfadern kunde genom en yttersta vilja fritt förfoga öfver sin förmögenhet. Väl herrskar, säger han, i China den seden, som väl äfven på andra ställen i Orienten återfinnes, att den döende husfadern beställer om sitt hus och för de efterlefvande framställer sin sista vilja; men denna vilja håller sig helt och hållet inom de ofvan angifna gränserna.

Det Indiska samhället är till sin character hierarchiskt. Derför visar sig ock arfsrätten vara bestämd med afseende på uppfyllandet af vissa religiösa pligter. Emellertid är den, ehuru, genom sitt sammanhang med de egendomliga religiösa bruken, mycket invecklad, dock äfven här en verklig familjearfsrätt. Att ingå i enskildheter, skulle föra för långt, men följande allmänna drag böra anföras.

Den Indiska familjen synes ha lefvat i en slags egendomsgemensamhet. Hvad som förvärfvades af en familjens medlem, förvärfvades enligt regeln åt det hela[1]). Den ärfda stamförmögenheten kunde husfadern ej, utom i vissa undantagsfall, utan sönernas bifall försälja[2]). När husfadern dog och lemnade hustru och barn efter sig, så var gemensamheten ej derför upplöst, utan denna bestod under enkans lifstid, såvida ej hon fordrade delning[3]). Och äfven efter hennes död kunde gemensamheten fortfara, i hvilket fall den äldste sonen intog samma ställning som fadern haft.

Emellertid kunde delning ske redan under husfaderns lifstid. Härvid måste dock skilnad göras mellan ärfdt och sjelfförvärfvadt gods. Det förra kunde husfadern dela endast i det fall, att han ej mer hade förhoppning att få flera barn. Det senare åter kunde han alltid dela, hvarvid han sjelf, sönerna samt, i vissa fall, hustrun voro berättigade till lott. Sönernas lotter skulle efter regeln vara lika; hustruns lott, der hon deltog, var under olika omständigheter lika med eller hälften af en sons lott, och husfaderns lika med eller dubbelt mot en sons lott[4]).

Den egentliga arfsordningen åter var följande. I första rummet ärfde descendenter (äfven adoptivsöner[5])), hvarvid skilnad gjordes mellan vissa classer af söner, med afseende på beskaffenheten af de äktenskap, i hvilka de blifvit födda. Arfsrätten gick dock ej i första rummet i hela descendentlinien, utan blott till och med tredje led, men med repræsentationsrätt. Derefter följde efterlefvande hustru, sedan döttrar[6]) och efter dem dottersöner, derpå fader, sedan moder,

[1]) Gans, a. st., s. 95.

[2]) Gans, a. st., s. 93.

[3]) Gans, a. st., s. 82. Königswarter, a. st., s. 4.

[4]) Gans, a. st., ss. 93 o. 94. Man kan ej förbise den högst anmärkningsvärda likheten mellan dessa grundsatser och dem, hvilka återfinnas i den äldre Germaniska rätten och särskildt i några af den Skandinaviska Nordens lagar tydligt framträda.

[5]) Adoption synes nämligen ha varit tillåten (Gans, a. st., ss. 78 o. 84). Under hvilka förutsättningar den kunde ega rum, framställes likväl icke.

[6]) Enligt Königswarter, a. st., s. 4, följde näst efter enka oäkta son.

derefter närmaste manliga collateraler på fädernesidan till och med tredje led, utan repræsentationsrätt, sedan systrar, vidare farfader, derefter mormoder, o. s. v. Dog en qvinna, som hade egen förmögenhet, så var arfsrätten ännu mer invecklad [1]).

Äfven i den Mosaiska rätten var familjen af öfvervägande betydelse. Familjen var ett slutet helt under husfaderns ledning, hvarvid förmögenheten betraktades såsom gemensam [2]).

Den Mosaiska lagstiftningen förutsätter en gammal arfsordning såsom bekant [3]), hvarför det, som i Mose Böcker derom förekommer, icke framställer någon fullständig bild deraf. Det hufvudsakliga stället är 4 M.B., Cap. 27, vv. 8—11: "Om någor dör och hafver inga söner, så skolen I hans arf gifva hans döttrar. Hafver han inga döttrar, skolen I gifva det hans bröder. Hafver han inga bröder, så skolen I gifva det hans faderbröder. Hafver han icke faderbröder, skolen I gifva det hans nästa fränder, som honom skylde äro i hans slägt, att de taga det in." Emellertid innehåller just detta ställe en ändring i den gamla arfsrätten, i det att arfsrätt tillerkännes döttrar i det fall, att söner ej finnas [4]). Denna döttrarnes rätt blef för öfrigt närmare bestämd och i viss mon inskränkt genom det stadgande, som förekommer i samma bok, Cap. 36, v. 8 att "alla döttrar, som äga arfvedel i Israels barns slägter, skola gifta sig enom af sins faders slägts ätt: på det hvar och en ibland Israels barn må behålla sins faders arf." Qvinnor synas sålunda icke i allmänhet varit arfsberättigade, hvaremot de torde haft rätt att fordra underhåll af de manliga arfvingarne [5]). Oäkta söner ärfde ej enligt den äldre rätten, men detta ändrade sig sedan [6]). Hvad arfvets fördelning angår är att märka äldsta sonens rätt till en dubbel lott — "förstfödslorätten" — hvilken regel förekommer i 5 M.B. Cap. 21, vv. 15—17, men härrör ur den äldre rätten [7]). För öfrigt hade husfadern ingen rätt att till förmon eller skada för något af sina barn göra ändringar i den stadgade arfsföljden [8]).

---

[1]) Gans, a. st., ss. 82 ff.

[2]) *Saalschütz*, Das Mosaische Recht. Berlin 1853. Th. I, s. 818, n. 1051.

[3]) Saalschütz, a. st., s. 820.

[4]) Dock torde det äfven förut ej varit utan exempel, att del i arf tilllagts döttrar. Saalschütz, a. st., s. 823.

[5]) Saalschütz, a. st., s. 831.

[6]) Saalschütz, s. 831. Jfr Königswarter, s. 5.

[7]) Saalschütz, s. 821.

[8]) Saalschütz, s. 816.

Att testamente enligt den Mosaiska lagstiftningen var tillåtet, lärer derför ej kunna antagas[1]).

Af dessa, visserligen ofullständiga[2]), drag visar sig emellertid att den Mosaiska arfsrätten var en verklig familjearfsrätt, som för öfrigt gifver ett afgjordt företräde åt manssidan, om också qvinnor ej voro alldeles uteslutna.

Äfven den Moslemitiska arfsrätten, hvilken, enligt Gans' framställning, är mycket invecklad och bestämd af egendomliga grundsatser, och hvilken vi derför för öfrigt förbigå, visar sig emellertid vara väsentligen en familjearfsrätt.

II. Grekland.

För att riktigt kunna uppfatta den Grekiska arfsrätten måste vi först kasta en blick på Grekiska familjerätten i allmänhet. Vi fästa oss emellertid uteslutande vid den Attiska rätten, då vi endast om denna hafva något fullständigare underrättelser. Ett giltigt äktenskap kunde i Athen endast ega rum mellan en Athenisk medborgare och

---

[1]) Denna af Michaelis framställda åsigt bestrides på det bestämdaste af Gans, ss. 149 ff. och äfven af Saalschütz, ss. 826 ff. Enligt dessa författares åsigt betyder det på flera ställen i Gamla Testamentet förekommande uttrycket "beställa om sitt hus" väl ett husfaderns högtidliga tillkännagifvande af sin sista vilja, men som dock icke kunde strida emot de stadgade reglorna om familjens rätt till qvarlåtenskapen.

[2]) I viss mon torde man finna ett fullständigare utförande af den Mosaiska rättens grundsatser i *Talmud*, men då den första samlingen af de rättstraditioner och utläggningar af den Mosaiska lagen, som sammanfattas under detta namn, förskrifver sig från en så sen period som tiden för Christi födelse, då sålunda främmande åskådningssätt (Grekiska och Romerska) lätteligen kunnat utöfva inverkan, hvilket i vissa fall tydligen också är händelsen, så lärer ej arfsrätten, sådan den framträder i Talmud, med säkerhet kunna anses hvila uteslutande på den Mosaiska rättens grund. Grunddragen af detta, ytterst conseqventa, arfssystem äro, enligt Gans (ss. 151 ff.) och Saalschütz (s. 824) följande. I första rummet ärfva den aflidnes descendenter med oinskränkt repræsentationsrätt, sedan hans fader, derefter dennes descendenter med samma repræsentationsrätt, derpå hans farfader, o. s. v. utan inskränkning, efter samma regel, hvarvid för öfrigt bör märkas, att qvinna alltid utestänges af man i samma led eller hans afkomling.

Athenisk medborgarinna. Äktenskapet var en verklig monogami. För dess lagliga afslutande erfordrades trolofning (ἐγγύη), som verkställdes af brudens målsman (κύριος), hvilken var i första rummet fader, sedan broder på fädernesidan, derefter farfader och sedan aflägsnare agnat. Trolofning kunde dock ske äfven af en laglig myndighet[1]), i hvilket fall den hade ett annat namn (ἐπιδικασία), men medförde samma verkan. Vid trolofningen var det målsmannens pligt att gifva bruden en hemgift (προΐξ), som för olika classer var bestämd till olika storlek[2]). Denna hemgift kom genom äktenskapet under mannens förvaltning, hvilken fick använda afkomsten deraf att bestrida utgifterna under äktenskapet. Såsom säkerhet för återställandet af hemgiften i de fall, som lagen bestämde, skulle han lemna panträtt i sin egendom (ἀποτίμημα). Upplöstes nu äktenskapet genom egenvillig skilnad å mannens sida, hvartill han var berättigad, så var han skyldig att till hustrun eller hennes målsman antingen utgifva hemgiften eller derå betala ränta efter en bestämd hög räntefot. Men äfven i den händelse, att hustrun var tvungen att öfvergifva mannen, hvilket i vissa fall kunde ega rum, hade han denna skyldighet. Upplöstes åter äktenskapet genom hustruns död, så tillföll hemgiften hennes barn, om hon hade sådana, hvarvid mannen fick ususfructus dertill så länge sönerna voro omyndige, dock med skyldighet att deraf bekosta deras föda och uppfostran; i annat fall återgick hon till den, som gifvit henne. Upplöstes deremot äktenskapet genom mannens död, så kunde två fall ega rum. Antingen lemnade hustrun mannens hus och återvände till sin κύριος. I detta fall hade hon rätt att utfå hemgiften. Eller stadnade hon qvar hos sina barn; och i detta fall tillföll hemgiften dem, men de hade skyldighet att underhålla henne[3]). — I den senare rätten

---

[1]) Detta egde rum i det fall, att qvinnan var en "arfdotter" (ἐπίκληρος). *van den Es*, de jure familiarum apud Athenienses. Lugduni Batav. 1864. p. 16. — Hennes arf utgjorde då hemgiften. a. st. p. 47.

[2]) Gans, s. 303. *Platner*, Der Process und die Klagen bei den Attikern. II. Darmstadt 1825, s. 261, säger att hemgiften, åtminstone såvidt den gafs af qvinnans bröder, ostridigt stod i förhållande till det arf dessa erhållit. — van den Es, a. st. p. 40 anser, att ingenting bestämdt härom kan afgöras. *K. F. Hermann*, Lehrb. d. gr. Privatalterthümer. Heidelberg 1852, s. 305, anser att hemgiften, som ersatte den bristande intestatarfsrätten för qvinnor, enligt sed utgjorde en proportionerlig andel af familjeförmögenheten.

[3]) Se, rörande frågan huru med hemgiften förhålles vid äktenskapets upplösning, Gans, ss. 305 ff. — van den Es, ss. 56 ff., öfverensstämmer hufvudsakligen härmed. Huru det förfors i det fall, att skilnad i äktenskapet skedde genom hustruns skuld, anser han ovisst, s. 61. I det fall,

uppkom häri en modification, i det mannen i stället för panträtten i sin egendom (ἀποτίμημα) gaf en verklig motskänk (ἀντιφέρνη). I detta fall förvärfvade mannen hemgiften, hvaremot hustrun ensam kunde taga ἀντιφέρνη i anspråk.

Fadersmakt kunde uppkomma på tre sätt, *antingen* genom det nu beskrifna lagliga äktenskapet, *eller* genom adoption — hvilken kunde ske endast af en *man*, som sjelf ej hade äkta söner och som var sui juris och ej sjelf adopterad, och hvilken kunde ega rum antingen inter vivos eller genom testamente[1]) — *eller* legitimation — ehuru detta sistnämnda sätt ej är obestridt[2]). — Fadersmakten var i början sträng och tillät t. o. m. försäljning. Senare mildrades den. Dock qvarstod rätt att förskjuta barnen, hvilket emellertid blott kunde ske på laga skäl och efter undersökning inför domare. Å andra sidan kunde deremot sönerne hos myndighet begära att fadern skulle för dålig hushållning förklaras svagsint. Barnen (dock ej oäkta) hade skyldighet att underhålla sina föräldrar, likväl endast såvida dessa uppfostrat dem i något yrke[3]). Fadersmakten upphörde antingen genom förskjutande, såsom förut är nämndt, eller derigenom, att adoptivbarn återgingo till sin naturliga familj[4]). I visst afseende upphörde den för öfrigt derigenom, att sonen fyllde 18 år, då han inskrefs i borgarerullan[5]). Någon särskild emancipation känner den Attiska rätten ej.

Hvad arfsrätten beträffar, så var, enligt Gans' framställning[6]), arfsordningen följande. I första rummet ärfde descendenter, hvarvid manliga uteslöto qvinliga. Adopterade ärfde lika med de i äktenska-

---

att äktenskapet upplöstes genom mannens död och barn j funnos, anser han att hustrun af mannens arfvinge kunde tvingas att lemna hans hus, hvaremot hon hade rättighet att medföra dos. s. 59.

[1]) Jfr Gans, ss. 314 ff., Platner, s. 323, v. d. Es, ss. 78 ff. och Hermann, s. 305.

[2]) Platner, s. 240 säger, att den Attiska rätten ej synes ha känt någon legitimation i den Rom. rättens mening. Deremot söker Gans, ss. 318, ff., visa att en sådan verkligen förekommer. Med honom öfverensstämmer hufvudsakligen v. d. Es, s. 145.

[3]) Gans, s. 325, v. d. Es, s. 145.

[4]) Detta synes emellertid endast kunnat ske i det fall, att den adopterade i den familj, i hvilken han blifvit adopterad, qvarlemnade en naturlig arfvinge. Hermann, s. 305. Jfr Platner, s. 323, och van den Es, sid. 98.

[5]) Se v. d. Es, ss. 113 ff.

[6]) ss. 361 ff.

pet födda[1]). Legitimerade barn ärfde lika med de i äktenskapet födda[2]), men oäkta (νόϑοι) hade ej arfsrätt[3]). Funnos ej söner, så ärfde döttrar[4]); dotter, som hade en son, ärfde i hans namn, och denne tillträdde arfvet, när han uppnådde ephebåldern (18 år), hvarvid han hade skyldighet att underhålla sin moder. — I descendentlinien var, efter Gans' mening, som dock är bestridd, repræsentationsrätten oinskränkt[5]). Huruvida ascendenter hade någon arfsrätt, derom äro meningarne delade. Gans bestrider det, andra åter antaga det[6]). Enligt Gans' åsigt skulle sålunda efter descendenterna komma collateraler. Af dessa ärfva först bröder på fädernesidan, deras barn och barnbarn, sedan systrar på fädernesidan och deras barn, derefter syskonbarn och deras barn samt sysslingar (i den betydelse detta ord har i dagligt tal) på fädernesidan, derpå bröder på mödernesidan, deras barn och barnbarn, derefter systrar på mödernesidan och deras barn, sedan syskonbarn och deras barn samt sysslingar på mödernesidan. Derefter gick arfvet åter till närmaste arfvingar på fädernesidan, sannolikt syskons aflägsnare descendenter, o. s. v.[7]).

Såsom förut är nämndt, var testamente tillåtet. Men ett sådant kunde ej hafva till innehåll något annat än adoption, ehuru å andra sidan för adoption formen af testamente ej var nödvändig[8]). Adoptionen medförde, såsom förut är visadt, arfsrätt för den adopterade, liksom äfven, i händelse han hade i äktenskap födda barn, den för-

---

[1]) Såsom förut är nämndt var väl adoption tillåten endast i det fall, att den adopterande ej hade egna i äktenskap födda söner, men det kunde inträffa, att han efter adoptionen fick egna barn.

[2]) Jfr dock hvad förut är sagdt rörande legitimation och särskildt v. d. Es, s. 78, som anser att de legitimerade väl hade arfsrätt jämte de i äktenskapet födda, men ej lika med dem.

[3]) v. d. Es, s. 74, säger väl: "Ex bonis paternis tamen aliqua pars iis obveniebat", men hans mening är väl, att något kunde genom legat gifvas dem. Jfr Königswarter, s. 9.

[4]) Dessa betraktas dock, noga taladt, icke såsom arfvingar, utan gå snarare jämte förmögenheten sjelfva i arf till närmaste collateral (eller adoptivson — se nedan). Jfr Gans, ss. 338 ff., Hermann, s. 300.

[5]) Gans, s. 382. Med Gans öfverensstämmer Hermann, s. 301.

[6]) Hermann, s. 301, säger att ascendenternas arfsrätt väl ej helt och hållet kan förkastas, men anser hela saken höljd i dunkel, samt att, i alla händelser, föräldrar ej skulle komma förr till arfvet, än efter syskon och deras barn.

[7]) Om collateralernas arfsrätt se Gans, ss. 375 ff. Jfr Hermann, s. 301.

[8]) Gans, s. 383. — v. d. Es, s. 79, säger: "jure attico heredis institutio per testamentum et adoptio inter vivos proprie non differunt." Jfr Hermann, s. 305.

mögenhet han på detta sätt erhållit öfvergick i arf på dessa. Deremot kunde han ej å sin sida genom adoption öfverflytta denna förmögenhet på sin adoptivson, utan denna återgick, i händelse han ej efterlemnade i äktenskap födda barn, till adoptivfaderns slägt. Såsom vi äfven förut hafva nämnt hade den, som sjelf hade i äktenskap födda söner, ej rätt att adoptera. Deremot, om han endast hade döttrar, så utgjorde detta ej något hinder för honom att adoptera, men då skulle likväl adoptivsonen taga en dotter till äkta[1]), Utom testamente, hvarigenom arfvinge insattes, voro dessutom legater tilllåtna.

Descendenter (vare sig manliga, eller, der sådana ej funnos, döttrar) inträdde omedelbart ipso jure i arflåtarens förmögenhetssphær (*βαδίζουσιν εἰς τὰ πατρῷα*), icke blott i hans rättigheter, utan äfven i hans skyldigheter, och det ej blott hans förbindelser till enskilda, utan äfven till staten. Ja, äfven åtal mot arflåtaren öfvergingo, till och med atimie. Å andra sidan öfvergingo äfven hedersrättigheter på arfvingarne. — Detta var emellertid förhållandet endast i det fall, att arfvingarne voro arflåtarens descendenter. Andra arfvingar måste hos Archonten begära[2]) att blifva för arfvingar förklarade (*ἐπιδικασία*), hvilken förklaring dock ej utgjorde hinder för väckande af anspråk på arfvet af dem, som dertill ansågo sig hafva bättre rätt.

ANDRA AFDELNINGEN.

Den Romerska Arfsrätten.

Den Romerska rätten i allmänhet företer en fortsatt strid mellan två principer, en strängare och en friare, en egendomligt Romersk och en mer allmänt mensklig. I arfsrättens utveckling framträder denna strid måhända skarpare än på något annat område, och derjämte på flerfaldigt sätt. Vi finna sålunda, för det första, en strid mellan familjearfsrätt och testamentarisk arfsrätt, hvars vexlingar äro så myc-

[1]) Platner, s. 255, Hermann, s. 304, v. d. Es. ss. 79 och 80.

[2]) En sådan begäran kunde, i händelse skyldemän ej funnos, äfven göras af en oskyld. Qvarlåtenskapen ansågs då såsom en res nullius. Platner, s. 313,

ket märkvärdigare, som både den förra och den senare under stridens gång förlorade sin ursprungliga character och som de, man torde nästan kunna säga, i visst afseende bytte roler — en strid, som slutar dermed, att hvardera får göra eftergifter, att båda modificera hvarandra. Vi finna vidare en strid inom familjearfsrätten sjelf, mellan den gamla, af politiska hänsigter bestämda, familjens princip och den allmänt menskliga uppfattningen af familjen, hvilken strid slutar med den senares fullständiga seger, dock först under Justinianus, mycket mer än ett årtusende efter det Romerska samhällets början. Slutligen finna vi också inom den testamentariska arfsrätten en strid, hvars utvecklingsgång är följande. I början är det characteristiska för arfvingen i Romersk mening, *heres*, att han fortsätter och uppbär arflåtarens rättspersonlighet, att han inträder "in universum jus defuncti"[1]). Men endast detta är väsentligt. Huruvida han derjämte genom arfvet förvärfvar någon förmögenhet är för egenskapen af heres fullkomligt likgiltigt[2]), ja, hereditas kan mycket väl förorsaka förlust af förmögenhet[3]). Förmögenheten kan sålunda mycket väl fördelas på singular-successorer, hvilka i intet afseende repræsentera arflåtarens person. Småningom börjar emellertid mer och mer ett anspråk för heres på verklig andel i förmögenheten att erkännas, hvarvid å andra sidan rättigheten och skyldigheten att repræsentera arflåtarens person icke mera uteslutande tillkommer arfvingen, utan också kan tillkomma dem, som i början blott voro singular-successorer. Så förslappas och försvagas småningom mer och mer det ursprungliga Romerska begreppet hereditas, så att slutligen deraf föga mer återstår än möjligheten att, i följd af en persons död, förvärfva förmögenhetsrättigheter, med hvilket förvärfvande visserligen också följer skyldigheten att ansvara för skulderna, dock så, att för arfvingen likväl utvägar finnas att undgå ansvarigheten till större belopp än qvarlåtenskapen utgör.

Dessa olika utvecklingsserier, hvilka för öfrigt till en stor del fortlöpa samtidigt och ofta äro med hvarandra på mångfaldigt sätt

---

[1]) Uttrycket af en sådan uppfattning finnes ännu qvar hos de classiska juristerna, ehuru saken då redan undergått förändring. Så *Gajus*, l. 24. D. d. V. S. (50. 16): Nihil est aliud hereditas, quam successio in universum jus, quod defunctus habuit.

[2]) *Papin.* l. 50. D. de her. pet. (5. 3): Hereditas etiam sine ullo corpore juris intellectum habet.

[3]) *Pompon.* l. 119. D. de V. S.: Hereditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hereditatem.

sammanväfda, vilja vi för större klarhets skull söka att, så vidt möjligt är, följa hvar för sig.

Vid början af och såsom utgångspunkt för alla finna vi det gamla Romerska begreppet *familia*. För betydelsen af denna är det derför först nödigt att vi göra oss reda; men, då den Romerska familljen hade en väsentlig betydelse i den äldsta samhällsförfattningen, måste vi också kasta en blick på denna.

Politiskt berättigade i det gamla Rom voro endast de gamla slägterna. Dessa utgjorde liksom stater i smått, hvilka sammanslöto sig till ett statsförbund. Mellan dem egde sålunda ett coordinationsförhållande rum. Men genom behofvet af gemensamt försvar inkom äfven en annan princip, subordinationens. Af denna sistnämnda princip voro curierna, tribus och konungen bestämda. På combinationen af dessa båda principer hvilade, enligt Iherings[1]) åsigt, den äldsta Romerska statsförfattningen. "Den Romerska slägtstaten", säger han[2]), "liknar en pyramid. Basen bildas af trehundra gentes, hvilka i pyramidalisk gradation löpa tillsammans först i trettio curier, sedan i tre tribus och slutligen i det helas personliga spets, konungen."

För gentes, i hvilka curierna sönderföllo, låg utan tvifvel familjeprincipen till grund[3]). Gentilföreningens medlemmar voro säkerligen, åtminstone ursprungligen, sådana, som härstammade från en gemensam stamfader, ehuru i så aflägsna leder, att härstamningen icke längre kunde uppvisas. Gens kan sålunda betraktas såsom en utvidgning af den egentliga familjen (hvarvid dock sambandet mellan dess medlemmar icke bestämdes af den naturliga skyldskapen, utan af den egendomliga princip, som låg till grund för den Romerska familjen). Också var det ett familjeband, som omslöt alla medlemmarne af gentilföreningen. Denna omfattade hela den enskildes existens och var af väsentlig betydelse både för hans religiösa, hans krigiska och hans politiska intressen[4]).

---

1) Geist des römischen Rechts, 1 Th., 2 Aufl. Leipzig 1866, ss. 176 ff.

2) a. st. s. 183.

3) Denna åsigt förfäktas, såsom det synes på goda grunder, af Ihering, a. st., *Lange*, Römische Alterthümer. B. 1. Berlin 1856, ss. 162 ff., *Becker*, Handb. der Röm. Alterth. Th. II, 1. Leipzig 1844, ss. 35 ff., *Mommsen*, Röm. Geschichte, B. I. Berlin 1861, ss. 61 ff. Deremot är *Walter*, Geschichte des Röm. Rechts, Th. I. Bonn 1860, ss. 19 ff., af annan mening.

4) Jfr Ihering, a. st, s, 184

I gens åter ingingo familjerna i egentlig mening, hvilka väl sålunda sammanhöllos af detta högre band, men af hvilka å andra sidan hvar och en utgjorde ett fast och strängt slutet helt för sig. Det var sålunda på familjen i egentlig mening som det äldsta Romerska samhället ytterst hvilade.

Den egentliga familjen grundlades hufvudsakligen genom ett lagligt äktenskap. Ett sådant kunde endast ega rum mellan sådana, som båda hade Romersk medborgarrätt. För dess ingående fordrades dessutom bifall, ursprungligen blott af fäderna[1]), sedan äfven af de blifvande makarne, samt en viss form. Denna form var antingen confarreatio, med iakttagande af vissa religiösa ceremonier, eller coemptio, ett symboliskt köp, eller usus, sammanlefnad med mannen under ett år, utan afbrott af frånvaro under tre nätter. Detta var det ursprungliga, stränga äktenskapet, i motsats mot hvilket ur den sistnämnda formen senare utbildade sig det s. k. fria äktenskapet, hvilket ansågs ega rum då alla öfriga vilkor för äktenskapet voro förhanden, men hustrun afbröt usus genom frånvaro under tre nätter. Genom det stränga äktenskapet öfvergick hustrun helt och hållet från sin egen till mannens familj och kom till honom i den ställning, som uttrycktes dermed att hon sades vara in manu mariti, filiæ loco. Hon stod derigenom i ett beroende af mannen, som var analogt med, om också möjligen icke fullt så stort som det, hvari barnen stodo. De barn, som i äktenskapet föddes, stodo under faderns nästan oinskränkta makt, voro in patria potestate, och blefvo, så länge husfadern lefde, icke sui juris, hvilken ålder de än uppnådde. Husfadern hade öfver dem jus vitæ et necis, vid utöfvandet af hvilken rätt likväl ett familjeråd väl vanligen tillkallades (ehuru detta visserligen icke var juridiskt nödvändigt), han hade rätt att sälja dem, de kunde ej förvärfva något åt sig sjelfva, utan blott åt husfadern[2]). Men icke blott barnen i egentlig mening stodo under denna potestas patria. Om sönerna gifte sig och sjelfva fingo barn, så kommo äfven dessa under samma husfadersmakt, under hvilken deras fäder sjelfva stodo, ja, alla descendenter i hvad led som hälst, blott de genom män härstammade

[1]) Lange, a. st. s. 89.

[2]) Att man emellertid ej bör anse potestas och manus innebära bevis för ett hårdt och kärlekslöst förhållande inom familjen, se derom Ihering, a. st. Th. II, ss. 183 ff. — Enligt hans åsigt är det tvärtom, emedan familjeförhållandet för Romarne är så heligt, som lagen icke får tränga sig in deri. "Das römische Haus", säger han (s. 184) "ist ein von der Herrschaft der todten Rechtsregeln eximirtes Gebiet der freien Liebe und Sittlichkeit."

från husfadern, kommo under hans potestas, likasom ock de qvinnor, som ingingo det stränga äktenskapet med dem, som stodo under hans potestas patria, kommo i hans manus[1]).

Husfadersmakten uppkom sålunda hufvudsakligen genom födsel i lagligt äktenskap. Men detta var dock icke det enda sättet. Den kunde äfven uppkomma genom adoption. Adopteras kunde såväl en filius familias, som en homo sui juris. I förra fallet måste adoptivsonen, såvida han tillhörde en annan familj än adoptivfaderns, först lösgöras ur denna. I senare fallet åter (arrogatio) fordrades adoptivsonens eget bifall, och i äldre tider stadfästelse af folket på comitia curiata, sedan pontifices förut blifvit hörda. Genom adoptionen upphäfdes i äldre tider helt och hållet den adopterades samband med sin naturliga familj, och han öfvergick i stället till adoptivfaderns, till hvilken han i alla afseenden kom i samma förhållande som om han varit född i lagligt äktenskap.

Dessa voro i äldre tider de enda sätt, på hvilka potestas patria kunde uppkomma. I senare tider uppkom äfven ett tredje sätt, nämligen legitimation af barn födda i concubinat. I äldre tider torde adoptio ha användts till samma ändamål.

Hvad derefter beträffar upphäfvandet af potestas patria, så kunde detta ega rum antingen genom patris familias eller filii familias död eller genom den enes eller den andres capitis deminutio[2]). Det var

---

[1]) Detta sistnämnda har blifvit bestridt af Walter, a. st. Th. II s. 103. Men se derom Ihering, a. st. s. 173.

[2]) Caput var en Romersk medborgares rättscapabilitet öfverhufvud. Denna hade tre gradationer, motsvarande de tre status, libertatis, civitatis och familiæ, af hvilka den sistnämnda innefattade de båda föregående, och den andra den förstnämnda. Derför hade ock förlusten af rättscapabilitet tre gradationer. Den kunde vara capitis deminutio maxima, media eller minima, af hvilka således den förstnämnda innefattade de båda följande, och den andra den sistnämnda. Hvad den sistnämnda beträffar, har man på olika sätt sökt förklara huru Romarne tänkte sig denna såsom en förlust af rättscapabilitet. En sådan förlust är nämligen, efter vårt föreställningssätt ingalunda en nödvändig följd af c. d. minima. Väl är den gifven i de tre fallen, arrogatio, in manum conventio och mancipio datio. Hvad deremot beträffar de återstående fallen, så synes rättscapabiliteten vid adoptio i inskränkt mening vara oförminskad och vid emancipatio till och med blifva större. Becker, a. st. s. 119, förklarar uttrycket derigenom, att både den, som adopterades och den som emanciperades måste passera genom mancipatio, försäljning, hvarför det skulle vara med afseende på detta nödvändiga öfvergångsstadium, som uttrycket hade sin giltighet. — Möjligen skulle man kunna anse uttrycket såsom ett bevis på den stora betydelse, som familjen hade i det äldsta Romerska samhället, i det att den, som lös-

emellertid ingalunda gifvet att, der filiusfamilias lefde, han i hvarje af dessa fall genom upphäfvandet af potestas patria blef sui juris. Potestas patria kunde nämligen i flera af dessa fall öfvergå på en annan. Sui juris blef filius familias i det fall, att paterfamilias dog eller led capitis deminutio maxima eller media[1]), om nämligen mellan honom och pater familias ingen mellanlänk fanns, så att t. ex. sonson endast i det fall vid farfaderns död blef sui juris, att hans egen fader var död eller på annat sätt blifvit lösgjord från familjebandet. Vidare blef filiusfamilias äfven sui juris genom emancipation[2]), som i början skedde genom trefaldig mancipatio och manumissio, men för hvilken senare äfven andra former infördes.

Alla de som, på det sätt nyss blifvit framställdt, stodo under en persons potestas patria, nämligen hustrun i det stränga äktenskapet, de i äktenskapet födda barnen, äfvensom aflägsnare, genom män härstammande, afkomlingar (utom dem, som blifvit emanciperade), de qvinnor, som lefde i strängt äktenskap med dessa, de adopterade och dessas på samma sätt härstammande afkomlingar samt deras hustrur i strängt äktenskap, utgjorde tillsammans den Romerska familjen i inskränktare mening. Alla medlemmar af denna stodo till hvarandra i civil eller agnatisk (genom män förmedlad) skyldskap[3]). I motsats mot denna ställes den cognatiska, som blott utmärker blodsband, och som, om den också icke var utan[4]), dock i äldre tider hade endast ringa, juridisk betydelse.

Men familia fattades också i en vidsträcktare mening. Till denna räknades också de hörige (clientes) samt manumitterade trälar[5]). I förhållande till dessa kallades husfadern patronus.

---

gjordes från sin familj och derigenom fick en annan ställning och andra functioner, dermed ansågs på visst sätt hafva lidit en minskning, äfven om hans rättigheter i och för sig icke blifvit inskränktare.

[1]) Om åter pater familias led c. d. minima, d. v. s. lät arrogera sig, så öfvergingo hans filii familias med honom till arrogators familj och kommo under hans p. patria. v. *Keller*, Pandekten, Leipzig 1861. s. 678 och de af honom citerade ställen, särskildt l. 15. pr D. de adopt. (I. 7).

[2]) Denna form för frigörelse ur husfadersmakten hade utbildat sig på grund af stadgandet i XII Tab.: Si pater filium ter venunduit, filius a patre liber esto. Gajus, I. 132. Ursprungligen var detta stadgande gifvet i afsigt att skydda sonen mot godtyckligt bruk af husfadersmakten. Lange, a. st. s. 105.

[3]) Sålunda kunde qvinna väl sjelf vara agnat, men någon civil skyldskap kunde ej genom henne härledas. Derför heter det ock: Mulier autem familiae suae et caput et finis est. l. 195. 5. D. de V. S. (50. 16).

[4]) Jfr Walter, a. st. ss. 113 ff.

[5]) Lange, a. st. ss. 183 o. 195.

Slutligen brukas också familia i en ännu allmännare mening, då den omfattar äfven trälarne och all annan husets egendom, hemmet med allt hvad deruti är. I denna mening är familia en afsluten verld för sig, hvars ledning uteslutande tillkommer husets öfverhufvud, pater familias, och hvars förhållanden till verlden utom endast af honom förmedlas[1]).

Familjen var sålunda en så fast sluten och mäktig enhet, var till den grad förutsättningen för hela en Romersk medborgares rättscapabilitet och derjämte ett så vigtigt moment i statslifvet, att det är naturligt nog, att denna rättssphær ej ansågs upplöst derigenom, att dess tillfällige repræsentant föll bort[2]). Den stod qvar och fick blott en annan repræsentant. Och just detta är characteren på hereditas i dess ursprungliga Romerska mening. Detta visar sig också deri, att *familia* ej sällan begagnas i stället för hereditas, t. ex. i stadgandet i Tolf Taflornas Lag: agnatus proximus familiam habeto[3]).

Närmast att, när husfadern dog, repræsentera den rättspersonlighet, som familia innebar, voro de, som genom hans bortgång blefvo sui juris, nämligen de s. k. sui heredes. Ty de utgjorde på visst sätt redan under hans lifstid en personlighet med honom. Då var likväl deras rättscapabilitet liksom absorberad i hans; nu, sedan han gått bort, framträdde den fullständigt. Och på samma grund blefvo de också genom hans död omedelbart och nödvändigt arfvingar, de voro sui et necessarii heredes. — På detta sätt torde man böra fatta de uttryck, som de Romerska juristerna bruka om den arfsrätt, som till-

---

1) Ihering, a. st. Th. II. s. 151.

2) *Vering*, Römisches Erbrecht, Heidelberg 1861, s. 17: "Eine Rechtsfähigkeit — und eben diese war den Römern, weil sie durch die Stellung als Haupt oder Glied einer *familia* bestimmt wurde, zur *familia* geworden, hat der Einzelne nicht um seiner selbst willen bloss, sondern um allgemeiner Zwecke willen, als Staatsmitglied, durch den Staat und für den Staat. Wie der römische Staat gleichsam nichts Anderes war, als nur ein erweiterter Kreis einer *familia*, als ein Complex von engeren civilen Familienkreisen, so verwirklichte er auch seinen Mitgliedern ihre private Rechtssubjektivität in ihren *familiæ*. Eine *familia* darf deshalb nicht untergehen, wie die physische Person, sondern wie der Staat nicht stirbt, vielmehr die Einzelnen Individuen überdauert, so müssen auch die *familiæ*, aus denen er besteht, auf die er sich stützt, muss auch die von ihm verliehene Rechtsfähigkeit unsterblich, von dem einzelnen jeweiligen Träger derselben unabhängig sein."

3) Så också i uttrycken: familiæ erciscundæ (D. 10. 2), familiam restituere (L. 14. 8. D. 36. 1) etc. Jfr för öfrigt Vering, Afd. III. "Die *familia defuncti* oder die *hereditas*", a. st. ss. 65 ff.

kommer sui heredes, såsom: "In suis heredibus evidentius apparet, continuationem dominii eo rem perducere, ut nulla videatur hereditas fuisse, quasi olim hi domini essent, qui etiam vivo patre quodammodo domini existimantur: unde etiam filius familias appellatur sicut paterfamilias, sola nota hac adjecta, per quam distinguitur genitor ab eo, qui genitus sit. Itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur, sed magis liberam bonorum administrationem, consequuntur"[1]), och: "Sui autem, etiam ignorantes, fiunt heredes... Et statim morte parentis quasi continuatur dominium"[2]). Ty att — hvartill orden i och för sig i viss mon synas gifva anledning — antaga någon slags sameganderätt för sui under husfaderns lifstid, det strider mot begreppet potestas patria, sådan vi lärt känna denna[3]).

De, som sålunda inträdde i repræsentantskapet för familjen, torde i äldre tider vanligen hafva lefvat i egendomsgemenskap, communio hereditatis. Detta öfverensstämmer med familjens stränga sammanhållning; och dessutom kunna äfven särskilda skäl derför anföras[4]). Först senare, sedan begreppet familia började försvagas och sedan stigande materiel culturutveckling förändrade egendomsförhållandena, torde delning mellan sui heredes blifvit vanlig. Om förhållandet mellan dessa arfvingar är för öfrigt att märka, att hustru i det stränga äktenskapet betraktades såsom dotter och derför äfven ärfde såsom sådan samt att förut aflidna söners barn trädde i deras ställe, så att härvid del-

---

[1]) l. 11. D. de lib. et post. hered. (28. 2).

[2]) §. 3. I. de hered., quæ ab int. def. (3. 1).

[3]) Men om också sålunda sui ej kunna anses hafva haft någon eganderätt till förmögenheten under husfaderns lifstid, så bör det dock icke förbises att, enligt den äldsta Romerska uppfattningen, egendomen, och i synnerhet egendom af visst slag, i viss mening likväl ansågs tillkomma familjen. Detta antydes säkerligen redan deraf, att egendomen innefattas under benämningen familia i vidsträckt mening. Härmed sammanhänger väl också, att, ehuru husfadern ej direct var juridiskt förhindrad att afyttra egendom af hvad slag som hälst, likväl de ytterst tunga formerna för öfverlåtande af res mancipi lade betydliga indirecta hinder i vägen för föryttrandet af all sådan egendom, som var af väsentlig vigt för ett folk med ett patriarchaliskt lefnadssätt, såsom det äldsta Romerska. Se vidare härom Vering, a. st., ss. 43 ff., Lange, a. st., ss. 113 ff. — Detta utvecklingsstadium står sålunda icke synnerligen långt från det äldre Germaniska.

[4]) Vering, a. st. s. 44 och Lange. a. st. s. 163, hänvisa bland annat derpå, att det ansågs nödigt att i XII Tab. införa en särskild actio familiæ erciscundæ.

ning efter stammar egde rum. En först efter husfaderns död född son var äfven suus heres — postumus suus[1]).

Endast de nu nämnda tillhöra familjen i egentlig mening. Också är det tvifvelaktigt huruvida i äldre tider någon stadgad arfsrätt fanns i större utsträckning[2]). Emellertid förblifva dock, efter en husfaders död, hans sui och dessas afkomlingar fortfarande agnatiskt skylda och sammanhållas genom detta skyldskapsband till en familj i vidsträcktare mening, familia agnatorum. Detta band ger också snart anledning till en arfsrätt, som, om icke förr, åtminstone redan finnes erkänd i de Tolf Taflornas lag, der det heter: "Si intestato moritur, cui suus heres nec escit, agnatus proximus familiam habeto"[3]). Främst bland agnaterna stodo consanguinei, bröder af samma fader, och consanguineæ, systrar af samma fader (till hvilka äfven räknades arflåtarens hustru, ty hon var i förhållande till honom filiæ loco och räknades sålunda såsom syster till sina barn). Uterini och uterinæ deremot, syskon som blott hade samma moder, voro endast cognatiskt skylda och hade derför ej arfsrätt. Efter agnatiska syskon kom sedan den i närmaste led skylde agnaten, och det, som det synes, i äldre tider utan afseende på, om det var manlig eller qvinlig agnat[4]). Voro flera lika närskylda, så delade de in capita.

Men mellan agnaterna var familjeenheten ej så stark som mellan sui heredes och pater familias. Arfvet öfvergick derför icke här, såsom i förra fallet, ipso jure, utan det blott erbjöds, defererades, den arfsberättigade, som hade frihet att tillträda eller afslå det. Denna class af arfvingar kallades derför voluntarii, i motsats mot medlemmarne af den inskränktare familjen, som i detta afseende kallades necessarii, samt för extranei, i motsats mot dessa, såsom sui. Blef nu arfvet icke tillträdt af den, som vid arflåtarens död var den närmaste agnaten — vare sig derför att han afslog arfvet, eller derför att han dog före dess tillträdande, så blef arfvet likväl derför ej defereradt den honom närmaste agnaten — eller, såsom det heter, det egde ingen successio graduum rum[5]).

---

[1]) Föröfrigt bör det anmärkas att, om det var en qvinna, som dog, så föll classen sui heredes alldeles bort, ty hon kunde väl vara caput familiæ suæ, men var alltid finis familiæ suæ.

[2]) Vering, s. 23.

[3]) Ulp. Fr. 26. 1.

[4]) Paul. Sent. IV. 8. 22.

[5]) Paul. Sent. IV. 8. 23: In hereditate legitima successioni locus non est:

Funnos inga agnater, så kallades gentiles till arfvet. Härom heter det i de Tolf Taflornas lag: "Si agnatus nec escit, gentiles familiam habento"[1]). Här kan nu, då äfven gentilitetsförhållandet antages bero på ett, ehuru aflägsnare, familjeband, uppstå den frågan, hvilket omfång den vidsträcktare familj, som kallades agnatorum familia, hade, hvar denna upphörde och gentilernas class vidtog. Man skulle till en början vara benägen att antaga, att den förra varit begränsad af ett visst led. Emellertid synas de flesta författare[2]) öfverensstämma deri, att de, som kunde uppvisa sin härstamning från den gemensamma stamfadern, räknades såsom agnater, men att de, som ej mer kunde göra detta, och hvilkas börd sålunda blott utvisades af det gemensamma slägtnamnet, nomen gentilicium, samt deraf, att de tillhörde samma gentilförening, betraktades såsom blott gentiles. Derför ärfde också alla gentiler tillsammans, emedan ingen kunde visa, att han var närmare skyld än den andra.

Såsom förut är nämndt, egde inom agnaternas class ingen successio graduum rum. Men det fanns, åtminstone efter den allmänna meningen[3]), icke heller någon successio ordinum, d. v. s. om ej proximus agnatus förvärfvade arfvet, så var det ej nog dermed, att det ej defererades den honom närmaste agnaten, utan det defererades ej en gång nästa class, d. v. s. gentiles. Arfvet kunde derför lätt blifva bonum vacans, res nullius.

Sådan var (om också, såsom förut är anmärkt, möjligen agnaterna och gentilerna först något senare fingo en stadgad arfsrätt) den äldsta Romerska arfsrätten. Det är obestridligt att den i viss mening var en verklig familjearfsrätt. Ty familia ligger i hvarje afseende till grund derför. Men det är den egendomligt bestämda Romerska familjen, på hvilken den hvilar. Den rent naturliga skyldskapen är alldeles trängd i bakgrunden, och den civila eller politiska — den agnatiska — är förherrskande. I viss mon fram-

---

et ideo fratre decedente, antequam adeat aut repudiet hereditatem, fratris filius admitti non potest.

[1]) Coll. Mos. et Rom. L. XVI. 4. 2. Si agnatus defuncti non sit, eadem lex duodecim tabularum gentiles ad hereditatem vocat his verbis: Si agnatus nec escit, gentiles familiam habento.

[2]) Lange, s. 166. *Tewes*, System des Erbrechts, Leipzig 1863, s. 20. *Koeppen*, System des heutigen römischen Erbrechts, Jena 1862, s. 7.

[3]) v. Keller, Pandekten s. 875. Jfr s. 900, Tewes, a. st. s. 16. Deremot antager Koeppen, a. st. s. 7, n. 16. att väl successio ordinum fanns, men ej succ. graduum.

träder visserligen en dylik tendens hos de flesta folk under samhällets första utvecklingsstadium, men ingenstädes med sådan hårdhet och conseqvens, som här. Sålunda utestängde den aflägsnaste agnat och gentilerna son, om han var emanciperad, från arf efter fader — ty all civil skyldskap hade mellan dem upphört — och dotterson från arf efter morfader — ty någon civil skyldskap mellan dem hade aldrig egt rum. Efter filiusfamilius fanns icke något arf, ty allt, hvad denne förvärfvade, förvärfvade han åt paterfamilias.

Denna arfsrätt berodde sålunda på den Romerska familjens egendomliga beskaffenhet. Men denna stod, såsom vi hafva sett, i det innerligaste sammanhang med hela det urgamla samhällsskicket. Med den politiska organisationen åter hängde den religiösa culten nära tillsammans. En ändring i en familjemedlems ställning var derför af vigt äfven i politiskt och religiöst hänseende[1]).

Redan hela samhällets character och familjens ställning i och betydelse för detta synas sålunda ganska bestämdt antyda, att en på arflåtarens godtycke beroende afvikelse från denna arfsordning i äldsta tider ej kunnat vara tillåten, att ett förordnande af den beskaffenhet, som den senare rättsutvecklingens testamente, då ej kunnat ega rum. Att familjearfsrätten varit den ursprungliga[2])

---

[1]) Jfr Ihering, a. st. Th. I, ss. 268 ff. (Das religiöse Princip mit seinem Einfluss auf Recht und Staat). Särskildt anföra vi följande, såsom närmare berörande vårt ämne: "Darum beschränkt sich diese Ordnung (ordningen för den religiösa culten) nicht bloss auf die sacra des gesammten Volks und aller seiner einzelnen Kreise, sondern sie geht bis in die Familien hinunter, und die Wächter dieser Ordnung: die Pontifices tragen dafür Sorge, dass bei Erbfällen und Arrogationen die Verhältnisse der Privatsacra geregelt werden. Letztere ruhen wie eine Erbschaftssteuer auf jedes Erbschaft (nulla hereditas sine sacris)." Se ock Vering, a. st. s. 124.

[2]) Denna åsigt torde väl också numera vara den allmänna. Så säger Lange, a. st. s. 135: "Das Recht des paterfamilias durch ein Testamentum Bestimmungen zu treffen über sein Nachlass, die von der natürlichen Intestaterbfolge abweichen, muss, abgesehen von dem Princip der Familie, dem es widerspricht, schon desshalb für ein später entstandenes angesehen werden, weil der Gedanke, dass der Wille einer Person zu einer Zeit, wo dieselbe aufgehört hat rechtsfähig zu sein, Geltung habe, ein künstlicher ist", och *Königswarter*, Histoire de l'Organisation de la famille en France, Paris 1851, s. 95: "En jetant les yeux sur le rapport qui existait dans le droit romain entre les deux modes de transmettre les héritages, nous sommes encore obligés d'abandonner les anciens sentiers battus de l'école, qui enseigne que la succession testamentaire a été dans le droit primitif de Rome la base principale des successions, et que la succession légitime, celle des

vinner dessutom stöd af särskilda omständigheter. Bland dessa förtjenar anföras just den äldsta kända formen för testamentet — testamentum in comitiis calatis. Då nämligen dessa comitier för detta ändamål höllos endast två gånger om året[1]), så visar redan detta, att testamentet var ett undantag från en allmän regel. Men härtill kommer att, enligt utmärkta forskares mening[2]), härvid en verklig folkomröstning skedde, att det sålunda erfordrades ett folkbeslut, en lag, för att dispensation från den allmänna regeln skulle kunna ega rum. En författare[3]) har till och med, synes det oss, gjort ganska sannolikt, att testamentum in comitiis calatis i sjelfva verket var en arrogation, så att, för att en främmande skulle kunna blifva arfvinge, han måste förut införlifvas med familjen redan under husfaderns lifstid, att sålunda testamentet på detta utvecklingsstadium endast var en efterbildning af familjeförhållandet, som ansågs tillåtet i det fall, att testator ej sjelf hade någon fa-

---

membres de la famille appelés par la loi, n'était que subsidiaire etc." Jfr dessutom Mommsen, a. st. ss. 150 o. 154, Tewes, a. st. s. 133, Walter, Jurist. Encyclopädie, Bonn 1856, s. 204. — I senare tider har likväl en författare, *Lassalle*, i ett vidlyftigt arbete (System der erworbenen Rechte, Th. II. Das Wesen des Römischen und Germanischen Erbrechts, Leipzig 1861) sökt ådagalägga, att testamentet icke blott är det ursprungliga, utan äfven på det innerligaste sammanhänger med hela det Romerska folkets skaplynne och ställning i den verldshistoriska utvecklingen. Hufvudtanken i hans verk torde kunna anses sammanfattad i hvad han säger, s. 21: Christendomen och den Germaniska verlden hafva, med rätta, blifvit characteriserade så, att i dem *subjectets oändlighet* säges ha kommit till medvetande och blifvit proclamerad såsom princip. Men denna subjectets oändlighet, hvilken är *andens* oändlighet måste i historien föregås af en annan, *subjectets yttre oändlighet*, den subjectiva *viljans* oändlighet. Det är detta, som utgör den Romerska arfsrättens och öfverhufvud den Romerska andens betydelse. Denna den subjectiva viljans oändlighet framträder nämligen i testamentet. *Testamentet är den Romerska odödligheten.*

[1]) Gaius, II. 101. Testamentorum autem genera initio duo fuerunt: nam aut calatis comitiis faciebant, quæ comitia bis in anno testamentis faciendis destinata erant, aut in procinctu, id est, cum belli causa ad pugnam ibant: procinctus est enim expeditus et armatus exercitus: alterum itaque in pace et in otio faciebant, alterum in proelium exituri.

[2]) Ihering, a. st. ss. 144 ff. Jfr s. 216 n. 108, Mommsen, nyss anf. st. Denna mening bestrides emellertid af Lange, a. st. s. 136 och Becker, a. st. ss. 368 ff.

[3]) Vering, ss. 121—150. Jfr ss. 115 o. 116. Denna åsigt är för öfrigt framställd redan förut af Gans, a. st. B. 2, ss. 49 ff.

milj[1]). Den andra gamla formen för testamentet, testamentum in procinctu[2]), synes väl erbjuda större svårigheter. Vering kommer dock till det resultat, att ingenting finnes som hindrar, att icke blott anse detta för en af den efter centurier ordnade hären antagen lag, utan äfven den derigenom insatte arfvingen för testators adoptivson[3]).

Det är sålunda all sannolikhet för att familjearfsrätten varit den ursprungliga. Emellertid måste sjelfva hårdheten och consequensen i denna gamla familjearfsrätt framkalla en brytning, och denna brytning försiggick hastigare ju mer den princip, som låg till grund för det äldsta samhället förändrades. Denna brytning framträder på två sätt, nämligen dels i och genom införandet af testamentet i dess egentliga betydelse, såsom ett fritt förfogande, dels inom familjearfsrätten sjelf, i det denna småningom modificerades i enlighet med den naturliga skyldskapens fordringar, hvilken modification på sista tiden påskyndades genom Christendomens inflytande.

I afseende på uppkomsten af testamentet i egentlig mening anföra vi Iherings ord[4]): "I den äldre Romerska rätten har familjen långt aflägsnat sig från sin naturliga bas, blodsförvandtskapen. Blott blodsförvandtskap är här ett temligen likgiltigt factum; de civila skyldemännen, agnaterna, hafva trängt blodsförvandterna, cognaterna, i bakgrunden . . . Hvarifrån denna skenbara hårdhet? Den var en consequens af den formalistiska behandlingen af skyldskapsförhållandet, hvilken gjordes nödvändig genom dettas politiska function i gentilförfattningen. I det familjen blir en politisk corporation, upptager hon nödvändigt i sig beståndsdelar och underkastar sig inskränkningar, hvilka äro främmande för hennes ursprungliga väsen. Derigenom förbereder sig en söndring, möjligheten af ett isärfallande af den naturliga och den juridiska familjen, denna senare af lagen försedd med familjeförhållandets väsentliga juridiska fördelar, den förra beröfvad dessa och blott hänvisad till den

---

[1]) Vering, a. st. s. 130. Jfr *v Hahn*, Die materielle Übereinstimmung der römischen und germanischen Rechtsprincipien. Jena 1856, s. 525, der det heter: "Ist ein Sohn vorhanden, so erscheint die Adoption oder Institution eines Fremden neben ihm unmotivirt, und ich trage kaum Bedenken, in diesem Fall beide Acte im ältesten Familienrecht für nicht anerkannt zu halten."

[2]) Se nyss anförda ställe ur Gaius.

[3]) Vering, a. st. s. 162. Jfr Gans, a. st. s. 70.

[4]) a. st. ss. 206 ff.

individuela kärlekens fria omsorg. Ur den opposition, i hvilken den naturliga familjen i ett sådant fall kände sig till det juridiska behandlingssättet, utgick sträfvandet att genom rättshandlingar bereda den naturliga familjen ersättning för hvad lagen hade nekat henne, och särskildt att genom testamente ersätta intestatarfsrätten. Hos de för-Romerska folken hämmade familjen den testamentariska friheten; hos Romarne framkallade hon, genom sin till en del skefva ställning, denna; åtminstone kan denna familjens skefva ställning angifvas såsom tillräcklig grund, som motiverar behofvet af testamentet, under det att man, om man bortser härifrån, måste afstå från en sådan motivering och tvärtom antaga att testamentet hade för sin uppkomst att tacka icke ett sedligt motiv, utan godtycket, uppresningen mot arfsrättens hos alla folk märkbara förbindelse med familjen."

För öfrigt bör det icke förbises, att den gamla principen för samhället mer och mer började rubbas genom upptagandet deri af nya elementer, hvilka hastigt vunno betydelse och styrka. Och, då familjen i det gamla samhället hade intagit en så vigtig plats, var det naturligt att plebejerna skulle träda i opposition mot dennas aristocratiska organisation[1]), af hvilken den förut framställda arfsrätten var en consequens. Och deraf torde det också vara förklarligt att i de *Tolf Taflornas* lag, som kan betraktas såsom en förlikning mellan de stridande partierna, vid hvilken plebejerna vunno en seger, testamentet göres till det principala, i det att der uppställes den satsen, att hvad en sjelfständig Romersk medborgare förklarat vara sin yttersta vilja i afseende på sin qvarlåtenskap, det skall gälla såsom lag[2]), och den gamla familjearfsrätten nedsättes till något blott subsidiärt.

Uppkomsten af testamentet i egentlig mening torde sålunda kunna anses förklarlig dels af politiska orsaker, dels af den naturliga familjens opposition mot den gamla civila familjen. Ty testamentets införande var så till vida i den naturliga familjens intresse, som derigenom den gamla familjens magt bröts och en möjlighet öppnades att göra afseende på den naturliga skyldskapen. Men det var likväl blott en möjlighet. Å andra sidan var det nämligen också juridiskt möjligt att vid ett sådant förordnande förbise allt familjeband. Och härigenom kunde också en strid uppstå mellan

---

[1]) Jfr Vering, ss. 163 ff.

[2]) Uti legassit (pater familias) super pecunia tutelave suæ rei, ita jus esto.

testamentet och familjearfsrätten, sådan den småningom gestaltade sig till enlighet med den naturliga familjens fordringar. Detta var ock hvad som inträffade. Men innan vi öfvergå till denna strid skola vi söka att vidare följa familjearfsrättens utveckling inom sig.

Familjearfsrätten, sådan vi förut framställt den, upptages i de Tolf Taflornas lag, för att komma till tillämpning i det fall, att något lagligen gällande testamente ej fanns, och bestod temligen länge oförändrad. De förändringar deri som småningom skedde, infördes på två sätt, nämligen dels genom jus prætorium, dels genom sjelfva jus civile[1]).

Genom jus prætorium förändrades arfsrätten dels på mer medelbart sätt, hvartill vi skola återkomma, dels på omedelbart sätt och i hufvudsakliga afseenden genom den s. k. *Bonorum Possessio.* När denna hunnit sin slutliga utveckling, innefattade den ett fullständigt arfssystem vid sidan af arfsrätten efter jus civile. Derom är ingen tvist. Deremot hafva meningarna varit och äro ännu i hög grad delade rörande första uppkomsten af B. P. och anledningen dertill. Att i en

---

[1]) Och här måste vi påminna om skilnaden mellan dessa. Jus civile i denna mening innefattade *leges*, sådana lagar, som, på förslag af en i Senaten præsiderande magistratsperson, blifvit af folket antagna på comitia centuriata, *plebiscita*, hvilka, på förslag af en folktribun blifvit antagna på comitia tributa, och hvilka väl ej under den tidigare perioden, men senare, fingo kraft af lagar, *senatus consulta*, som i början endast i vissa fall och senare i allmänhet hade kraft af lagar, samt *responsa prudentum* och *constitutiones principum.* Dessa olika slag af lagar sammanfattas under namnet jus civile, i motsats mot jus honorarium. och särskildt jus prætorium, hvilket utgjordes af de rättsreglor, som småningom utbildat sig genom prætorernas praxis. Prætorerna voro nämligen, som bekant är, de embetsmän, åt hvilka rättsskipningen hufvudsakligen var uppdragen. Men deras embetsmyndighet var ej så skarpt begränsad, att ej mycket var var öfverlemnadt åt deras eget afgörande. Om de normer, hvilka prætor i detta afseende ämnade följa, brukade han att utgifva ett edict; och det blef snart regel att hvarje prætor vid början af sitt embetsår utgaf ett sådant edict. Då detta edict vanligen oförändradt, eller med obetydliga förändringar, upptogs och vidare utbildades af den följande prætorn, så uppstod härigenom ett särskildt jus prætorium, bestående af bestämmelser, hvilkas ändamål var dels att stadga tillämpningen af jus civile, dels att supplera detta, der bestämda stadganden saknades, dels slutligen att rentaf införa nya grundsatser, der det stränga jus civile stod i strid med tidens fordringar — såsom det heter (l. 7. § 1. D. 1. 1.): Jus prætorium est, quod prætores introduxerunt adjuvandi, vel supplendi, vel corrigendi juris civilis gratia, propter publicam utilitatem. — I det sistnämnda afseendet var i synnerhet det edict, som utgafs af prætor peregrinus, af vigt, emedan här genom beröringen med jus gentium allmänt menskliga grundsatser modificerade den stränga nationela rätten.

så dunkel och så omtvistad fråga afgifva ett bestämdt omdöme, tilltro vi oss icke; men vi följa här den af de framställda åsigterna[2]), som synes oss i det hela mest sannolik.

Enligt den gamla civilrätten förvärfvade blott sui heredes ipso jure arfvet. De öfriga, som voro kallade till arfsrätt, kunde fritt besluta om de skulle tillträda eller ej. Men det fanns ingen tid bestämd, inom hvilken det ålåg dem, att fatta detta beslut. Derför kunde också en arfvinge efter hur långt tidsförlopp, som hälst, tillträda arfvet och af dem, som hade besittning af de till detta hörande saker, fordra deras utlemnande, såvida ej en laglig usucapion egt rum. Från sin arfsrätt kunde han således aldrig genom något tidsförlopp uteslutas, och äfven utlemnandet af särskilda saker kunde sällan förvägras. Dessa kunde nämligen väl förvärfvas genom usucapion, men för denna erfordrades rättmätig besittning. Och då i den äldsta tiden efter de Tolf Taflorna de i en senare class till arfsrätt kallade endast i det fall hade rätt till arfvet, att ingen arfvinge i en föregående class fanns, så gällde ett deras besittningstagande af de till qvarlåtenskapen hörande saker mestadels såsom orättmätigt, då det ålåg dem att bevisa, att de haft giltig grund att anse sig för arfvingar. Detta förhållande medförde i början, då statens omfång var litet, ej så stora svårigheter. Den, som i allmänhet var kallad till arfvinge, kunde nämligen då temligen lätt veta, om han af någon i en föregående class var utesluten. Men detta ändrade sig med statens hastiga tillväxt, och den, som i en senare class var kallad till arfvinge, som satt sig i besittning af qvarlåtenskapen, kunde då sällan vara fullkomligt säker, att den ej skulle frånvinnas honom. Detta var sålunda en stor svårighet för den i en senare class kallade afvingen. Men det bestående förhållandet medförde ock stora olägenheter dels i afseende på borgenärernas rätt, då nämligen dessa ej visste, till hvem de skulle hålla sig, dels i afseende på skyldigheten att förrätta de sacra, hvilka, såsom vi sett, medföljde arfsrätten, och öfver hvilkas upprätthållande det ålåg pontifices att vaka. Såväl borgenärerna som pontifices hade sålunda stort intresse af att snart och säkert veta, hvem som var arfvinge. Dessa olägenheter måste snart blifva så kännbara, att man måste försöka

---

[2]) *Leist*, Die Bonorum Possessio, B. I. Göttingen 1844, B. II. Gött. 1848. Leists åsigt är upptagen af v. Keller, Pandekten, ss. 875 ff. och gillas också af *Sintenis*, Das pract. gem. Civil-Recht, B. III. Aufl. 2 Leipzig 1861. ss. 567 ff. n. 2. — Om de olika åsigter, som blifvit framställda se Leist, B. I. Einl. XXIII—XXXVI. o. v. *Vangerow*, Lehrb. der Pandekten B. II. Aufl. 6. Marburg 1854. ss. 15. ff. Om litteraturen i ämnet se bl. a. Vering, a. st. ss. 579 ff.

deras afhjelpande. Också finnas i den äldre Romerska rätten två institut, som äro egnade härtill. Det ena var *cretio*, en föreskrift af en testator, att den insatte testamentsarfvingen skulle inom viss tid förklara, om han ville tillträda arfvet, och hvarigenom sålunda en substitution blef möjlig. Men detta afhjelpte svårigheterna blott till en del. De qvarstodo nämligen i det fall, att antingen testator ej gjort någon sådan föreskrift — ty cretio synes ha varit sed, icke lag — eller att intet testamente fanns (utom i händelse sui heredes funnos). Derför uppkom också den s. k. *usucapio pro herede*, som utgjorde ett förvärfvande genom häfd af sjelfva arfs-*rätten* genom besittning under ett år, hvarvid man utgick från stadgandet i de Tolf Taflorna, att för häfd af fastigheter (res soli) erfordrades två års, men för häfd af res ceteræ blott ett års besittning (då nämligen arfsrätten, såsom en res incorporalis, räknades till res ceteræ[1]). Men då arfsrätten, såsom en res incorporalis ej kunde i egentlig mening besittas, så ansågs besittning af res hereditariæ såsom besittning af arfsrätten, hvilken, då blott särskilda r. hered. kunde besittas, förvärfvades i så stor utsträckning, till så stor quot, som besittning af dessa hade egt rum, och det af hvem som hälst, som sålunda besutit. Härigenom var en termin bestämd, inom hvilken heres skulle göra sin rätt gällande, såsom medel hvarför nu infördes hereditatis petitio, hvilken af heres skulle inom ett år från besittningstagandet anställas mot pro herede usucapiens, såvida han ej ville förlora sin rätt. Och härmed var sålunda dels det intresse, som borgenärerna och pontifices hade, i viss mon tillgodosedt[2]), dels också för de i en senare arfsclass kallade, ehuru icke mer än för hvem annan som hälst, en möjlighet öppnad att förvärfva arfvet. Men med detta institut voro dock åtskilliga svårigheter förenade, dels nämligen att arfvet härigenom splittrades, hvilket åter gjorde det svårt såväl för borgenärerna som för pontifices, att få det præsteradt, som de hade rätt att fordra, dels det juridiskt orimliga deri, att det var arfs-*rätt*, som förvärfvades genom besittning af saker, som hörde till qvarlåtenskapen[3]), samt deri, att, då fastighet i allmänhet endast kunde för-

[1]) — — olim rerum hereditariarum possessione velut ipsæ hereditates usucapi credebantur, scilicet anno: lex enim XII tabularum soli quidem res biennio usucapi jussit, ceteras vero anno: ergo hereditas in ceteris rebus videbatur esse, quia soli non est, quia neque corporalis est. Gaius. 2. 54.

[2]) Så uppgifves också af Gaius (2. 55.) anledningen till införandet af usucapio pro herede: Quare autem omnino tam improba possessio et usucapio concessa sit, illa ratio est, quod voluerunt veteres maturius hereditates adiri, ut essent, qui sacra facerent, quorum illis temporibus summa observatio fuit, et ut creditores haberent, a quo suum consequerentur.

[3]) . . . . das unnatürliche Verhältniss, wonach etwas anderes besessen und etwas anderes ersessen wurde . . . . Keller, a. st. s. 876.

värfvas genom tvåårig häfd, den likväl såsom en del af ett arf kunde förvärfvas genom blott ettårig, dels slutligen svårigheten att bestämma, hvilken del af hela arfvet det af hvar och en förvärfvade utgjorde. Dessa svårigheter föranledde ock — efter huru lång tid, kan ej noga bestämmas — upphäfvandet af detta institut; och nu tilläts blott usucapion af särskilda saker, som hörde till qvarlåtenskapen, ej af arfsrätten sjelf[1]).

Men nu mer kunde ej heller det med usucapio pro herede afsedda ändamål vinnas, sedan med förvärfvandet af särskilda res hereditariæ ingalunda följde egenskapen af arfvinge. Svårigheten i afseende på upprätthållandet af sacra afhjelptes väl af pontifices derigenom, att de föreskrefvo en viss ordning, i hvilken denna skyldighet inträdde, nämligen först för heres, sedan för den, som genom usucapio förvärfvat större delen af qvarlåtenskapen, o. s. v. För borgenärerna åter återstod ingenting annat än att sjelfva skaffa sig rätt och göra sig betalda af bona vacantia — ty först senare erhöll ærarium rätt till dessa. Men detta åter var förhatligt redan derför, att derigenom den aflidnes goda namn led.

Det lättaste medlet att afhjelpa svårigheten låg deri, att bestämma vissa terminer, inom hvilken arfvet skulle af de dertill kallade tillträdas, vid äfventyr att det annars defererades den class, som stod närmast. Och detta var också hvad prætor gjorde genom successorium edictum[2]), i det han förklarade, att, om ej den, hvilken arfvet var defereradt, inom viss tid tillträdde det, så skulle han, på begäran af arfvinge i näst följande class, gifva honom Bonorum Possessio, det factiska herraväldet öfver arfvet, och dermed makten att fordra utlemnande af saker, som hörde till qvarlåtenskapen, att liqvidera skulder och ut-

---

[1]) Quamvis postea creditum sit, ipsas hereditates usucapi non posse, tamen in omnibus rebus hereditariis, etiam quæ solo tenentur, annua usucapio remansit. Gaius. 2. 54.

[2]) Koeppen, a. st. ss. 22 ff., som i det föregående hufvudsakligen synes öfverensstämma med Leist, skiljer sig från honom deri, att han anser att den gamla usucapio pro herede icke blifvit egentligen upphäfd, utan på det sätt reglerad af prætor, att endast sådan besittning, som af prætor på begäran blifvit meddelad, skulle anses vara af den beskaffenhet, att den medförde arfsrättens förvärfvande genom häfd, att genom denna reglering en möjlighet blifvit beredd för prætor att inverka på arfsordningen, hvilken han begagnat så, att småningom ett helt arfssystem uppstått, i hvilket mer och mer afseende gjorts på den naturliga skyldskapen. Usucapionen hade då upphört att vara ett sätt att förvärfva arfsrätten och för bonorum possessor blott haft den betydelsen, att den förvandlade hans ursprungliga bonitariska eganderätt till qviritarisk.

kräfva fordringar[1]). — Bonorum Possessio är sålunda till sitt väsen en fingerad universal-succession. Och det första steget var, att man fingerade såsom heredes dem, som väl ej voro det enligt jus civile, men skulle ha varit det, om ej en föregående class stått i vägen. Men är detta första steg taget, så är det ganska naturligt att taga äfven det andra, att nämligen uppställa nya classer; och detta var också hvad prætor snart gjorde. Anledningen till detta uppställande af nya arfsclasser var, enligt Leist, icke blott den naturliga skyldskapens anspråk, utan fortfarande hufvudsakligen borgenärernas intresse; men då, af denna anledning, nya classer behöfde uppställas, så var det naturligt att man i dem införde sådana, som stodo i ett nära förhållande till arflåtaren, att sålunda den nya, prætoriska, arfsordningen inrättades i enlighet med naturalis æquitas. Och först i den af de nya classerna, som innefattade naturliga skyldemän i allmänhet, infördes successio graduum, en förändring som, enligt Leists mening, prætor ej ansåg sig kunna företaga i de gamla legitima arfsclasserna[2]).

Leists åsigt är sålunda i korthet, att, då stora olägenheter i flera afseenden, och särskildt för borgenärerna, uppstodo derigenom, att, i följd af de gamla arfsrättsinstituternas beskaffenhet, vanligen dröjsmål med tillträdande af arf egde rum, så afhjelptes dessa slutligen af prætor derigenom, att han införde succession mellan arfsclasserna[3]), och, om den i en föregående class kallade arfvingen ej inom viss tid tillträdde arfvet, på begäran meddelade arfvingen i näst följande class bonorum possessio. Derigenom föranleddes snart, för samma ändamål, uppställande af nya arfsclasser, hvarvid afseende gjordes på den naturliga skyldskapen; och i dessa nya arfsclasser infördes också succession mellan graderna.

Verkan af bonorum possessio var emellertid i början icke den, att den rätt, som tillkom heres, derigenom afskars; men den medförde dock för bonorum possessor stora fördelar. Om nämligen ingen heres uppträdde, så var och förblef han arfvinge. Vidare betraktades han såsom en be-

[1]) Leist, a. st. B. I. ss. 1—92.

[2]) Leist, a. st. B. 2. ss. 1—27.

[3]) v. Vangerow, a. st. s. 20., som sjelf anser Leists åsigt i hufvudsaken öfverensstämma med den han sjelf framställt, bestrider dock, att detta införande af succession mellan classerna varit sjelfva utgångspunkten för bonorum passessio, och säger, att edictum successorium ej kunnat föregå uppställandet af de prætoriska arfsclasserna, utan följde först sedan ideen om en egen prætorisk arfsrätt redan utvecklat sig. Den åsigt, som v. Vangerow, efter andra, framställt, är i korthet, att bonorum possessio blifvit införd för att reglera besittningen, såsom förberedelse till en tvist om arfsrätten. A. s. ss. 11, ff.

sittare af arfsrätten, och derför blef han, vid en tvist om denna, svarande. Hade han särskilda res hereditariæ i besittning, så betraktades hans besittning af dem såsom justa, och kunde derföre leda till usucapion. Senare ansågs bonorum possessor under usucapionstiden ha bonitarisk eganderätt till dessa saker[1]).

När de särskilda classerna i det prætoriska arfsrättssystemet uppställdes lärer icke fullt noga kunna bestämmas[2]). Sedan detta system hade vunnit sin fullständiga utbildning omfattade det, hvad intestatarfsföljden beträffar, följande classer.

Den *första* af dessa classer var *unde liberi*[3]). Denna utgjorde en utvidgning af den första arfsclassen enligt jus civile, nämligen sui heredes. Härigenom göres en modification i den gamla arfsrätten, innefattande ett steg till erkännande af det naturliga skyldskapsförhållandet. Denna modification består hufvudsakligen deri, att en emanciperad son, som enligt jus civile, genom emancipationen blef helt och hållet skild från sin naturliga familj, här kallades till arfsrätt jemte sui[4]) — alltid under förutsättning, att han ej efter emancipationen gifvit sig under en annans potestas patria — äfvensom att en son, som blifvit bortgifven i adoption, men sedan emanciperad från adoptivfamiljen, likaledes kallades till arfsrätt i sin naturliga familj[5]). Ändringen bestod sålunda i en utvidgning af suiteten. Men man får ej föreställa sig — hvartill uttrycket liberi annars kunde gifva anledning — att genom denna del af edictet för öfrigt någon ändring gjordes i fordran af agnatisk skyldskap. Sålunda gaf edictum unde liberi ej någon arfsrätt åt barn efter moder eller åt dotterson efter morfader.

Emellertid medförde kallandet af emancipatus till arfsrätt såsom suus svårigheter i två fall. Det ena var detta. Såsom förut är sagdt förvärfvade de, som stodo under potestas patria, ej åt sig sjelfva, utan åt pater familias. Hvad de förvärfvat ingick sålunda i den qvarlåtenskap, som efter hans död skulle delas mellan sui i egentlig mening och emancipatus. Denne åter hade genom emancipationen blifvit försatt i den ställning, att han förvärfvade åt sig sjelf. Om nu hans naturlige faders qvarlåtenskap, hvari äfven ingick det, som de egentliga sui förvärfvat, skulle delas lika mellan alla dem, som genom Ed.

---

[1]) Jfr v. Keller, a. st. ss. 879.

[2]) Att emellertid systemet hade vunnit en viss grad af utbildning redan före Ciceros tid, se Leist, a. st. B. 2. ss. 21 o. 25 o. Vangerow, a. st. s. 13.

[3]) Elliptiskt uttryck för: pars edicti, unde liberi veniunt. Tewes, a. st. s. 26.

[4]) §. 9. J. 3. 1.

[5]) §. 10. J. 3. 1.

u. l. kallades till arfsrätt, så skulle emancipatus vinna på de öfrigas bekostnad, hvilket syntes obilligt. Detta afhjelptes derigenom, att hans inträdande såsom arfvinge gjordes beroende deraf, att han till den gemensamma qvarlåtenskapen, som skulle gå till delning, inlade hvad han sjelf hade förvärfvat (collatio[1]).

Det andra fallet var följande. Då emancipatus genom emancipationen helt och hållet skildes från sin naturliga familj, så qvarstodo hans barn, om han hade sådana, i denna familj, ty de stodo ej under hans potestas patria, utan under samma potestas patria som han. Genom hans skiljande ur familjen skedde sålunda ingen förändring i detta förhållande, men hans bortgång medförde likväl den följden, att hans barn derigenom liksom uppflyttades, så att de, när pater familias gick bort, blefvo sui heredes, i stället för att, om han qvarstått, han skulle ha blifvit det. Då nu genom det prætoriska edictet emancipatus kallades till arfsrätt jämte sui, så kunde den frågan uppstå, om, när dessa sui voro hans egna barn, ett undantag från edictets regel skulle ega rum och således dessa utestänga honom, eller edictets regel skulle medföra den verkan, att emancipationen i detta afseende betraktades såsom aldrig gjord och han således skulle utestänga sina barn, eller någon delning dem emellan skulle ega rum. Den sistnämnda utvägen valdes, och det bestämdes, att emancipatus skulle erhålla ena hälften af den lott, som skulle tillfallit honom, om han qvarstått i familjen, och hans barn den andra[2]).

Den *andra* arfsclassen var *unde legitimi.* I denna kallades äfven af prætor till arfsrätt alla de, som enligt det gamla jus civile voro arfsberättigade, nämligen sui, agnati och gentiles. När senare, såsom vi framdeles få se, förändringar i den gamla arfsföljden infördes genom jus civile sjelf, så upptogos äfven dessa i denna class.

Den *tredje* prætoriska arfsclassen var *unde cognati.* I denna class

---

[1]) Quum . . . prætor ad bonorum possessionem contra tabulas emancipatos admittat, participesque faciat cum his, qui sunt in potestate, bonorum paternorum, consequens esse credit, ut sua quoque bona in medium conferant, qui appetant paterna. l. 1. pr. D. de coll. (37. 6).

[2]) Si quis ex his, quibus bonorum possessionem prætor pollicetur, in potestate parentis, quum moritur, non fuerit, ei liberisque, quos in ejusdem familia habuit, si ad eos hereditas suo nomine pertinebit, neque notam exheredationis meruerunt, bonorum possessio ejus partis datur, quæ ad eum pertineret, si in potestate permansisset, ita ut ex ea parte dimidiam, reliquam liberi ejus (accipiant), hisque duntaxat sua bona conferat. Hoc edictum æquissimum est, ut neque emancipatus solus veniat et excludat nepotes in potestate manentes, neque nepotes jure potestatis objiciantur patri suo. L 1. pr., §. 1. D. de conj. cum emanc. l. e. (37. 8).

göres ett stort medgifvande åt den naturliga skyldskapen. Här göres nämligen endast afseende på denna, blott den egde rum i den bestämda graden [1]), hvilken här i allmänhet var den sjette, men i ett fall, nämligen för ex sobrino sobrinave nati natæve, i den sjunde [2]). Sålunda ärfde här icke blott agnater i den egentliga stränga meningen, utan äfven sådana, som genom en capitis deminutio minima förlorat sin agnationsrätt, sålunda äfven de, som blifvit adopterade i en annan familj; och icke blott de, som voro skylda genom män, utan äfven de, som voro skylda genom qvinnor, och derför till och med oäkta barn efter sin moder och sina möderneFränder. Närheten i naturlig skyldskap var, inom den bestämda gränsen, det enda afgörande. Lika nära skylda voro samarfva och delade per capita. Och här egde också successio graduum rum [3]).

Den *fjärde* prætoriska arfsclassen var *unde vir et uxor*. I denna class ärfde efterlefvande make, som med arflåtaren lefvat i rättsgiltigt äktenskap. Denna arfsrätt var emellertid af betydelse endast för makar, som lefde i det fria äktenskapet. I äktenskapet med manus förvärfvade nämligen mannen genom sjelfva äktenskapets ingående all hustruns förmögenhet; och hustrun åter, som i detta stränga äktenskap betraktades såsom dotter, var redan förut, såsom sådan, kallad till arfsrätt [4]).

Sådant var det prætoriska arfssystemet i hvad intestatarfsföljden beträffar [5]). Om också första anledningen till uppkomsten af bonorum

---

[1]) Närheten i skyldskap beräknades hos Romarne, såsom bekant är, efter antalet af generationer mellan de båda, hvilkas skyldskap skulle bestämmas. l. 1. D. de grad. (38. 10).

[2]) Hæc autem bonorum possessio, quæ ex hac parte Edicti datur, cognatorum gradus sex complectitur, et ex septimo duas personas, sobrino et sobrina natum et natam. l. 1. §. 3. D. de cogn. (38. 8).

[3]) Jfr ofvan s. 27. I afseende på de föregående classerna äro meningarne delade. Jfr Leist, a. st. ss. 18 o. 248., v. Vangerow, a. st. s. 33. o. Gajus, 3. 28.

[4]) Detta var arfsrätten efter en ingenuus. Var deremot arflåtaren en libertus, så gällde särskilda reglor. Då nämligen denne ej kunde hafva några andra agnatiska skyldemän än de barn, som blifvit i lagligt äktenskap födda sedan han blifvit frigifven, så hade de Tolf Taflorna, om en libertus dog utan sui heredes, kallat till arfsrätt efter honom patronus och dennes agnater, hvarjämte denna lag, i analogi härmed, till arfsrätt efter emancipatus, som dog utan sui heredes, kallat manumissor och hans agnater. Äfven i denna arfsrätt gjorde nu den prætoriska rätten modificationer i samma riktning, som i arfsrätten efter ingenuus.

[5]) Då den prætoriska rätten utbildade ett fullständigt arfssystem, som innefattade äfven den testamentariska arfsrätten, så kunna vi först längre fram lemna en öfversigt af det hela.

possessio var en annan, så blef den likväl sålunda, såsom vi sett, använd att se till godo den naturliga skyldskapens anspråk. Detta arfssystem fick derför en väsentlig betydelse just derför, att jus civile blifvit efter det allmänna folkmedvetandet. Småningom blef likväl den prætoriska rättens ståndpunkt upphunnen af jus civile; och slutligen, under de senare kejsarne, gick detta utöfver den och upptog då i sig det prætoriska systemet. Det är denna utveckling, som vi nu skola söka framställa.

Men, innan vi lemna den prætoriska rättens inverkan på intestatarfsrättens utbildning, böra vi anmärka, att en sådan inverkan äfven i ett annat afseende, ehuru endast medelbart, i någon mon egde rum. Vi hafva förut sett att, enligt den gamla rätten en filiusfamilias icke kunde hafva någon egen förmögenhet, utan förvärfvade allt åt husfadern. Detta hade naturligtvis i afseende på arfsrätten den verkan, att barn ej ärfde sin fader, om denne var filiusfamilias. Emellertid uppkom småningom den seden, att pater familias gaf sin son en del af sin egendom till förvaltning, hvilken egendom kallades peculium. Denna sonens förvaltning af peculium tog nu prætor i sitt skydd. Och härmed var ett steg taget att för filiusfamilias möjliggöra förvärfvandet af egen förmögenhet[1]). Ytterligare steg i samma riktning togos sedermera af jus civile. Huru detta fortskridande försiggick och hvad verkan det utöfvade på arfsrätten få vi längre fram se.

De förändringar i familjearfsrätten som gjordes genom sjelfva jus civile, och hvilka visa den gradvis tilltagande högre uppskattningen af den naturliga familjen, voro dels omedelbara förändringar af sjelfva arfsordningen, dels följder af ändringar i familjens ställning i allmänhet.

Den första omedelbara förändringen i sjelfva arfsföljden — det första fallet, då sjelfva jus civile angrep den gamla agnatiska principen — skedde genom ett senatusconsult. Detta var *S. C. Tertullianum* under Hadrianus. Vi ha förut visat att, enligt det gamla jus civile, moder endast i det fall hade arfsrätt efter sina barn, om hon med mannen lefvat i det stränga äktenskapet, då hon nämligen, såsom mannens filia, betraktades såsom sina barns soror consanguinea, äfvensom att hon i det prætoriska systemet väl i allmänhet erhöll arfsrätt efter dem, men först i den tredje classen, unde cognati. Genom det nämnda S. C. erhöll hon — dock till en början endast i det fall, att hon hade "jus liberorum", d. v. s. att hon, om hon var friboren, hade tre, och, om hon var frigifven, fyra barn[2]) — arfsrätt efter

[1]) Jfr Koeppen, a. st. s. 16.

[2]) Detta sammanhänger med den riktning i lagstiftningen, som sökte uppmuntra äktenskap genom att åt dem, som gifte sig, och synnerligen åt

sina barn före agnaterna, dock icke utan inskränkningar. Hon uteslöts nämligen först och främst af sin aflidne sons barn (och efter senare constitutioner, äfven af sin aflidna dotters barn), vidare af det aflidna barnets köttslige fader, slutligen af det aflidna barnets frater consanguineus, hvaremot hon med dess sorores consanguineæ delade så, att dessa togo ena hälften af arfvet och hon den andra[1]).

Den närmast följande förändringen skedde kort derefter, äfven genom ett senatusconsult, *S. C. Orphitianum*, under Marcus Aurelius (år 178). Detta gällde omvändt barns arfsrätt efter moder. Det förhöll sig nämligen med dem på analogt sätt. Efter det gamla jus civile hade barn endast i det fall arfsrätt efter moder, att hon med mannen lefvat i det stränga äktenskapet, då de sålunda ärfde henne såsom syster; och efter jus prætorium fingo de väl i allmänhet arfsrätt efter henne, men först i classen unde cognati. Genom detta S. C. erhöllo de nu arfsrätt efter henne framför alla agnaterna, äfven consanguinei[2]). Hvarken i det ena eller det andra af dessa senatusconsulter gjordes, hvad beträffar förhållandet mellan moder och barn, afseende på äkta börd. Sålunda ärfde efter det förra moder sina oäkta barn och efter det senare oäkta barn sin moder. Ej häller gjorde det någon skilnad, om barnen voro i en annan familj eller voro emanciperade[3]).

Redan genom dessa båda lagstiftningsåtgärder var sålunda den gamla agnatiska principen betydligt rubbad. Och, ju conseqventare det system var, som hvilade på denna, desto mer skulle de gjorda ändringarne framkalla nya. Den redan af de hedniska kejsarne beträdda

---

dem, som hade barn, bevilja åtskilliga förmoner. Se utförligare härom *Troplong*, De l' Influence du Christianisme sur le droit civil des Romains. Paris 1855. ss. 167 ff.

[1]) Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, quive suorum loco, sive primi gradus, sive ulterioris. Sed et filiæ suæ mortuæ filius vel filia opponitur ex constitutionibus matri defunctæ, id est aviæ suæ. Pater quoque utriusque, non etiam avus vel proavus, matri anteponitur, scilicet cum inter eos solos de hereditate agitur. Frater autem tam filii quam filiæ excludebat matrem; soror autem consanguinea pariter cum matre admittebatur. §. 3. J. de SC. Tert. (3. 3). Jfr för öfrigt v. Keller, a. st. s. 885., v. Vangerow, a. st. s. 35., Vering, a. st. s. 635., Tewes, a. st. s. 21. —

[2]) Per contrarium autem, ut liberi ad bona matrum intestatarum admittantur, senatusconsulto Orphitiano, Orphito et Rufo consulibus, effectum est, quod latum est divi Marci temporibus. Et data est tam filio, quam filiæ legitima hereditas, etiamsi alieno juri subjecti sunt; et præferuntur et consanguineis et agnatis defunctæ matris. pr. I. de S. C. Orph. (3. 4).

[3]) Jfr v. Keller, s. 887., v. Vangerow, s. 37, Vering, s. 637.

banan fortsattes derför med allt större bestämdhet af de Christna kejsarne. Den mängd af särskilda lagstiftningsåtgärder, som af dem i denna riktning vidtogos, kunna vi här ej i enskildheter följa. Vi anmärka blott några af de vigtigare stegen.

Genom S. C. Orphitianum hade blott barn i egentlig mening, ej aflägsnare descendenter erhållit arfsrätt efter moder. Men genom en constitution af Valentinianus, Theodosius och Arcadius förordnades, att äfven dotterbarn skulle ärfva sina morföräldrar och sonbarn sin farmoder, så nämligen, att de erhöllo den lott, som deras aflidne fader eller moder skolat erhålla, dock med afdrag af en tredjedel för andra barn, som enligt äldre rätt voro kallade till arfsrätten, eller, om sådana ej funnos, af en fjärdedel för far- eller morföräldrarnes agnater. Afdragandet af denna tredje- och fjärde-del upphäfdes slutligen af Justinianus[1]).

I den moder genom S. C. Tertullianum medgifna arfsrätt efter sina barn skedde steg för steg en mängd förändringar. Bland annat utsträcktes den i det afseendet, att jus liberorum förklarades ej vara af nöden för arfsrätt.

Hvad collateralernas arfsrätt beträffar, så kallade Anastasius emanciperade syskon till arf efter icke emanciperade, dock så, att, om de voro samarfva med icke emanciperade, de blott skulle erhålla hälften så stor lott, som dessa. Denna inskränkning upphäfdes af Justinianus. Denne upphäfde också olikheten i arfsrätt mellan consanguinei och uterini, men ställde helsyskon framför båda. Dessutom ställde han broders barn lika med systers barn; och öfverhufvud införde han den grundsatsen, att i afseende på arf man ej skulle hafva företräde framför qvinna. För öfrigt upphäfde han ändtligen den grundsatsen, att i agnat-classen ingen successio ordinum skulle ega rum[2]).

En väsentlig förändring i arfsrätten uppkom slutligen genom den förändrade lagstiftningen angående filiifamilias rätt att förvärfva egendom. Det är förut nämndt, att början till en modification i den gamla stränga rättens grundsats i detta afseende hade inträdt genom det skydd, som prætor meddelade åt filiifamilias förvaltning af den egendom, som fadren lemnat honom. Denna egendom, peculium, fick senare namnet peculium profectitium, till skilnad från de andra arter af peculium, som uppstodo. Från den regeln, att filius familias endast förvärfvade åt pater familias, gjordes nämligen först ett undantag för den egendom, som han i krigstjenst förvärfvade. Ty soldatståndet gynnades, i syn-

[1]) v. Vangerow, s. 37.

[2]) Se om det nu framställda v. Vangerow, ss. 38., 39.

nerhet under kejsartiden, på flerahanda sätt. Den egendom, som filius familias på detta sätt förvärfvade, kallades peculium castrense. Snart uppkom också, i analogi härmed, ett annat undantag, nämligen för den egendom, som filius familias i statens tjenst i allmänhet förvärfvade. Denna fick namnet peculium quasi-castrense. Om dessa båda gällde samma reglor. Filius familias hade rätt, att genom testamente förfoga deröfver, nämligen, sedan Augustus, under det han var i tjenst, och, sedan Hadrianus, äfven sedan han tagit afsked. Men gjorde han ej något sådant förfogande, så hemföll vid hans död egendomen till fadren. Och häri bibehöll sig sålunda hos båda characteren af peculium. Emellertid gjordes senare ytterligare en förändring häri, i det att det stadgades, att endast i det fall, att en filius familias, som dött utan testamente, ej efterlemnade barn eller bröder, peculium castrense och quasi-castrense skulle hemfalla till pater familias[1]). Då sålunda en arfsrätt tillerkändes barn och bröder i dessa peculia, så hade den gamla stränga grundsatsen ytterligare lidit en rubbning.

Men äfven en fjärde art af peculium uppkom i senare tider, och det på följande sätt. Genom en förordning af Theodosius och Valentinianus föreskrefs, att en filiifamilias lucra nuptialia, d. v. s. allt hvad han på ett eller annat sätt förvärfvat genom sitt äktenskap, skulle vid hans död tillfalla hans barn, såsom arf, och först, om sådana ej funnos, såsom peculium tillfalla pater familias, som dock under sin lifstid hade nyttjanderätten till denna egendom. Icke långt derefter gjordes en ytterligare förändring, då det stadgades, att icke blott den aflidne filii familias barn, utan äfven hans helsyskon och hans halfsyskon skulle utestänga pater familias från denna egendom. Enligt ett stadgande af Justinianus skulle de reglor, som sålunda gällde om lucra nuptialia, äfven tillämpas på bona materna och materni generis, d. v. s. allt det, som tillfallit ett barn genom moders eller möderneascendents död eller genom gåfva af sådan skyldeman, hvarjämte han äfven föreskref att moder jämte syskonen skulle ha arfsrätt till sådan egendom. Slutligen förklarade han, att samma reglor skulle gälla för all den egendom, som filius familias på hvad sätt som hälst, utom genom öfverlåtelse af pater familias, förvärfvat[2]). Detta gaf senare anledning att sammanfatta all sådan utifrån af filius familias förvärfvad egen-

---

[1]) pr. I. quibus non est perm. t. f. (2. 12). Jfr v. Vangerow, s. 41.

[2]) Sub hac tamen definitione hunc legis articulum inducimus, ut in successione quidem earum rerum, quæ extrinsecus filiis familias acquiruntur, jura eadem observentur, quæ in maternis et nuptialibus rebus statuta sunt l. 6. §. 1. C. de bonis, quæ lib. in p. (6. 61). Jfr för öfrigt v. Vangerow, s. 39. o. v. Keller, s. 769.

dom under benämningen peculium adventitium[1]), till skilnad från den af fadren öfverlåtna, peculium profectitium, hvilken var den enda, i afseende på hvilken de gamla reglorna ännu gällde.

Föröfrigt återstår ännu att nämna den förändring i arfsrätten, som blef en följd deraf, att Justinianus förändrade den gamla formen för emancipationen, i det han föreskref att pater familias kunde verkställa denna blott genom en förklaring inför myndighet[2]). Då denne sålunda numera alltid sjelf var manumissor, så blef härigenom förekommet, att den arfsrätt, hvilken enligt hvad förut är nämdt, i den gamla rätten manumissor hade, tillkom en extraneus manumissor[3]).

Det nu anförda torde, ehuru ej fullständigt, tjena till att gifva en föreställning om det öfvergångsstadium, i hvilket den Romerska arfsrätten befann sig, sedan redan genom prætorerna den gamla principen börjat trängas tillbaka, och denna riktning fortsattes i Kejsarnes lagstiftning, särskildt i Justiniani under hans första regeringsår, men den nya principen ännu ej trängt så igenom, att ett fullständigt nytt system på den kunnat grundas. Den arfsordning, som gällde under Justiniani tidigare regeringsperiod, har sålunda ännu characteren af en compromiss mellan två olika riktningar. Det var emellertid Justinianus sjelf, som helt och hållet bröt med den gamla principen; och till de reformer, hvarigenom detta skedde, skola vi nu öfvergå. Men, för att dessa skola tydligare framträda, skola vi först taga en hastig öfversigt af det tillstånd, som först egde rum. Dervid måste vi, för att få en fullständig bild af huru familjens rätt till qvarlåtenskapen, när en af familjens medlemmar gick bort, gestaltade sig, äfven kasta en blick på de förändringar i makars förmögenhetsförhållanden, som småningom inträdt.

Vi ha förut sett huru i den äldre lagstiftningen hustrun genom det stränga äktenskapet kom in manum mariti och huru mannen derigenom förvärfvade all hustruns egendom. Om sålunda hustrun dog, så inträffade ingen förändring i afseende på förmögenheten, ty mannen egde fortfarande hvad han en gång genom sjelfva äktenskapets ingående förvärfvat. Dog åter mannen, så ärfde hustrun, jämte sina barn, mannen såsom hans dotter. Men annat blef förhållandet när det stränga äktenskapet undanträngdes af det fria. Makarne stodo här isolerade

[1]) Dock synes mellan pec. castrense och annan egendom, som sammanfattades under namnet pec. adventitium, ha varit den skilnad, att till den förra pater familias ej ens hade ususfructus.

[2]) c. 6. C. de emanc. lib. (8. 49).

[3]) Förut måste detta på ett konstladt sätt undvikas. Se Walter, R. Rechtsgesch. II. s. 159.

mot hvarandra, hvardera tillhörde sin familj, och deras egendom var särskild. Men snart uppkom, sannolikt i följd af behofvet att skilja det lagliga äktenskapet från concubinatet, och måhända under inflytelse af bekantskapen med Grekiska institutioner, seden att hustrun skulle medföra i boet en hemgift, dos. En sådan dos ansågs hennes fader eller farfader, eller, i vissa fall, moder skyldig att gifva henne. Men den kunde dock antingen medföras af henne sjelf eller ock skänkas af någon annan, i hvilket fall den kallades dos adventitia, till skilnad från den förra, som kallades dos profectitia. Denna dos kom genom äktenskapet under mannens förvaltning, i hvilken han i äldre tider torde hafva varit nästan oinskränkt. Och afkomsten deraf skulle han använda till bestridande af de af äktenskapet föranledda utgifter. Då äktenskapet upplöstes skulle dos efter regeln återställas. Upplöstes äktenskapet genom mannens död eller genom skilnad, hvartill hustrun icke var vållande, så, om hustrun var sui juris, hade hon rätt att återfordra dos; var hon deremot filia familias, så, om det var dos adventitia, hade hon väl rätt att återfordra äfven denna, men den tillföll då hennes pater familias såsom peculium adventitium; var det åter dos profectitia, som var gifven af den, som hade potestas patria öfver hustrun, så hade han rätt att återfordra den, dock icke utan hennes bifall. Upplöstes åter äktenskapet genom hustruns död, så, om dos var adventitia, tillkom den hennes arfvingar; likaså dos profectitia, om den, som gifvit den, ej mer var i lifvet. Lefde åter den, som gifvit dos, så hade han rätt att återfordra den. — Det nu framställda var det regelmässiga förhållandet. Emellertid kunde, vid hemgiftens gifvande genom aftal, särskilda förbehåll göras[1].

Men i afseende på makarnes förmögenhetsförhållanden är ännu ett annat institut att märka, nämligen donatio ante nuptias, senare donatio propter nuptias. Denna, som torde hafva uppkommit ur de vid trolofning brukliga skänkerna mellan de förlofvade, utbildades först på de senaste tiderna till sin slutliga form — ett verkligt vederlag för dos. Mannens fader blef nu lika förpligtad till donatio propter nuptias som hustruns fader till dos. Den skulle ock vara lika stor som denna. Den kom under mannens förvaltning, i hvilken han dock ej var alldeles oinskränkt och afkomsten deraf skulle liksom afkomsten af dos användas till det gemensamma boets bästa. Upplöstes äktenskapet genom hustruns död, så fick mannen behålla donatio propter nuptias, såvida ej gifvaren förbehållit sig den. Upplöstes det genom skilnad, så fick mannen äfven behålla donatio, såvida han ej var vållande till

[1]) Se v. Keller, ss. 741. ff.

skilnaden, i hvilket fall den tillföll hustrun. Upplöstes det slutligen genom mannens död, så tillföll, efter regeln, donatio propter nuptias hans arfvingar, dock så, att hustrun hade ususfructus dertill.

All hustruns förmögenhet utom dos och donatio propter nuptias kallades parapherna eller bona paraphernalia. Denna var hennes oinskränkta egendom, öfver hvilken hon hade fullständig dispositionsrätt.

Vi se sålunda att i det fria äktenskapet makarnes förmögenhetssphærer voro i det väsentliga skilda från hvarandra. Emellertid kunde lagstiftningen icke undgå, att i någon mon göra afseende på äktenskapets character af en förening till en personlighet. Detta visar sig dels i den, såsom vi förut hafva anfört, i det prætoriska arfssystemet, dock först i fjärde classen medgifna arfsrätten åt efterlefvande make, dels i ett slags arfsrätt till en viss del af mannens efterlemnade förmögenhet, som Justinianus gaf fattig enka jämte skyldemän af hvad class som hälst, till och med barn[1]). Anledningen till införande af denna rätt var, såsom Justinianus sjelf angifver, den, att, då det lätt kunde hända, att hustrun ej införde någon dos i boet, i hvilket fall ej häller någon donatio propter nuptias å mannens sida kunde fordras, hustrun sålunda vid mannens frånfälle kunde råka i stor nöd, hvilket han på detta sätt ville förebygga[2]).

Hvad derefter sjelfva den egentliga arfsordningen beträffar, så var denna före Justiniani sista genomgripande reformer följande. Den *första classen* var descendenternas. Var det en man[3]), som dog, så hörde till denna class först och främst sui, enligt den gamla civilrätten, vidare de, som genom det prætoriska edictet blifvit likställda med sui, d. v. s. de s. k. liberi, samt slutligen, enligt kejserliga constitutioner, äfven dotterbarn. Var det åter en qvinna, som dog, så voro här arfvingarne hennes söner och döttrar och jämte dem barn af förut aflíden son eller dotter. I båda fallen skedde delningen efter stammar. *Andra classen* omfattar legitimi. Till dessa räknas numera: 1) Moder osh helsyskon, hvarvid det var likgiltigt, om dessas i sträng mening agnatiska förhållande till den aflidne bestod eller blifvit upphäfdt genom emancipation, 2) Halfsyskon, 3) Manliga och qvinliga agnater i tredje led, och med des-

[1]) Nov. 53. c. 6, Nov. 117. c. 5.
[2]) Jfr Koeppen, s. 38.
[3]) Hvad som gällde i det fall, att den aflidne var en filius familias eller emancipatus är förut hufvudsakligen angifvet, hvarför det här lemnas åsido.

sa syskonbarn, hvarvid det var likgiltigt, om dessa syskon varit hel- eller half-syskon och, i senare fallet, om de varit consanguinei eller uterini, äfvensom om de varit emanciperade eller ej, 4) Manliga och qvinliga agnater i aflägsnare led alltefter närheten i skyldskap. I hela denna class skedde delningen mellan dem, som voro samarfva, in capita, icke in stirpes. I *tredje classen* kommo cognaterna, helt och hållet efter den prætoriska classen unde cognati, med delning in capita mellan dem, som voro i samma led skylda och derför samarfva. Såsom den *fjärde classen* kommer fortfarande den prætoriska classen under vir et uxor[1]. Slutligen bör det anmärkas att i hela systemet successio ordinum et graduum gällde[2].

I flera väsentliga afseenden hade sålunda den gamla rättens grundsatser måst vika; i andra åter hade de bibehållit sig; och det hela utgjorde en konstig sammanfogning af olika system, som ej kunde tillfredsställa. Det återstod nu att taga steget fullt ut, och detta skedde genom Justiniani lagstiftning i *Nov. 118*[3] (år 543) och *Nov. 127* (år 547), som gjorde en modification i den förra. Det utmärkande för denna Justiniani reform är i korthet, att han helt och hållet upphäfde den gamla Romerska familian såsom princip för arfsrätten, att derför ingen skilnad gjordes mellan agnater och cognater, ej heller mellan man och qvinna, att det ej häller betydde något om arflåtaren var sui juris eller in patria potestate, att sålunda den naturliga skyldskapen var det enda bestämmande, samt att denna medförde eventuel arfsrätt i hvad led som hälst.

Arfsordningen enligt denna Justiniani nya lagstiftning gestaltade sig på följande sätt:

Den *första classen* innefattar *descendenterna*. Dessa ärfva alla, i hvilket led de än härstamma från arflåtaren, blott emellan dem och honom icke finnes någon närmare descendent af honom i samma stam — d. v. s. här egde obegränsad repræsentationsrätt rum[4].

---

[1]) Den modification, som Justinianus gjorde i fattig enkas successionsrätt är förut nämnd.

[2]) Jfr, rörande denna öfversigt af arfsystemet, v. Vangerow, ss. 43 och 44, Tewes, ss. 64 o. 65 samt Koeppen, ss. 40—48.

[3]) Denna har till titel; constitutio, quæ jura agnationis tollit, et successiones ab intestato definit.

[4]) De uttryck Justinianus härom begagnar äro: Si quem ex his descendentibus liberis relictis mori contigerit, filii ejus aut filiæ, aut reliqui descendentes, in parentis sui locum succedant, sive sub potestate defuncti, sive sui juris inveniantur, et tantam ex hereditate defuncti partem capiant, quotquot sint, quantam parens ipsorum, si superstes esset, accepisset, quam suc-

Till denna class hörde naturligtvis i första rummet de, som voro födda i ett lagligt äktenskap. Och dessa räknas hit äfven i det fall, att de blifvit adopterade i en annan familj, ehuru detta vid adoptio plena [1]) icke är obestridt. Hvad legitimerade barn angår, så är den allmänna regeln, att de i privaträttsligt afseende betraktas såsom äkta, hvarför de också ärfvas och ärfva såsom äkta barn[2]). Af oäkta barn skilde Romarne mellan flera olika slag, hvilka i afseende på arfsrätt voro olika ställda. Dessa olika slag voro liberi naturales, spurii, vulgo quæsiti, adulterini och incestuosi. Liberi naturales voro sådana, som voro födda i concubinat, en mera bestående förening mellan man och qvinna, som, utan att vara ett äktenskap, likväl tåldes af lagen. Dessa ärfde först och främst alltid sin moder. Men dessutom ärfde de äfven sin fader i det fall, att denne ej hade någon laglig hustru, ej efterlemnade några äkta barn[3]), att, vidare barnen voro uppfödda i huset samt att fadern ej hade ännu en concubine, utom barnens moder. Deras arfsrätt var i detta fall sådan, att de jämte sin moder ärfde en sjettedel af qvarlåtenskapen, hvarvid alla delade in capita[4]). Oäkta barn af de öfriga slagen, spurii, som voro aflade utom äktenskapet med en i öfrigt ärbar qvinna, vulgo quæsiti, med en prostituerad, adulterini, i äktenskapsbrott, och incestuosi, i blodskam, hade ingen arfsrätt efter sin fader, men väl deremot efter sin moder[5]). Hvad slutligen beträffar adopterade barns arfsrätt i

---

cessionem in stirpes antiquitas vocavit. Nov. 118. c. 1. v. Vangerow, s. 56 ff. och Tewes, ss. 86 ff. anse denna repræsentationsrätt blott såsom en af lagstiftaren gjord substitution (likasom vid testamente en arfvinge kan substitueras för heres institutus) och förkasta de äldre juristernas lära, att de, hvilka repræsentationsrätt tillkommer, icke ärfva proprio jure, utan jure prædefuncti parentis.

[1]) Skilnaden mellan adoptio plena och minus plena uppkom först genom Justiniani stadgande, att endast i det fall, att en fader gaf sitt barn (eller descendent i allmänhet) i adoption till en dess köttslige (fäderne- eller möderne-) ascendent, skulle de gamla rättsverkningarne af adoptio inträda, deremot icke, då adoptivfadern var en extraneus. — Skälen derför, att en i adoptio plena bortgifven likväl skulle bibehålla sin arfsrätt efter sin naturlige fader, framställas af v. Vangerow, ss. 47, ff. och Tewes, ss. 74, ff.

[2]) Att emellertid deras arfsrätt, som blifvit legitimerade per rescriptum principis, är omtvistad i det fall, att äkta barn finnas, se Tewes, s. 82.

[3]) I detta fall hade liberi naturales blott anspråk på underhåll.

[4]) Se v. Vangerow, s. 53 och Tewes, s. 80.

[5]) Ett undantag från denna regel är, att oäkta barn af en femina illustris endast hade arfsrätt efter henne, om hon ej efterlemnade äkta barn.

adoptivfamiljen, så ärfde de sin adoptivfader och hans agnater, men till hans hustru och cognaterna kommo de icke genom adoptionen i något förhållande. Hade någon blifvit adopterad af en qvinna — ty, ehuru detta ej öfverensstämde med det ursprungliga begreppet af adoptio, som nämligen hade till ändamål att grundlägga potestas patria, så blef det likväl i senare tider (under Diocletianus) tillåtet "in solatium liberorum amissorum" — så hade han arfsrätt efter sin adoptivmoder, men ej efter hennes skyldemän. Föröfrigt är i afseende på arfsrätt på grund af adoption att märka, att den förfaller genom emancipation. — Hvad beträffar delningen inom denna class, så följer af repræsentationsrätten, att delningen sker efter stammar. — Slutligen bör det anmärkas, att denna descendenternas arfsrätt i några fall i viss mon inskränktes, nämligen dels af den successionsrätt, som, enligt hvad förut är nämndt, blifvit tillerkänd fattig enka, och hvilken fortfarande bibehölls, dels af den ususfructus, som lagen tillerkände vissa personer[1]). — Den *andra classen* omfattade tre grupper, nämligen *ascendenternas*, *helsyskonens* och de aflidna *helsyskonens barns*. Den första gruppen var ascendenternas, som innefattade alla de personer, till hvilka arflåtarens börd kunde omedelbart eller medelbart hänföras, utan afseende på arfvingarnes eget eller på de personers kön, genom hvilka härstamningen förmedlades. Det fordrades dock att deras egenskap af ascendenter skulle vara af lagen erkänd. Sålunda ärfde väl moder (och moders skyldemän) oäkta barn, men ej fader, såvida ej legitimation egt rum. Ett undantag finnes dock från denna regel. Likasom nämligen, i första classen. liberi naturales under vissa förutsättningar hade arfsrätt efter sin fader, så hade också han samma arfsrätt efter dem, nämligen en sjettedel af qvarlåtenskapen, i det fall, att ingen äkta hustru och inga äkta descendenter voro efterlemnade. — Men icke blott köttslig fader ärfde sina barn. Äfven en adoptivfader hade arfsrätt efter adoptivson. Här måste likväl skiljas mellan olika fall. Vid arrogatio och vid adoptio plena egde sådan arfsrätt rum; deremot icke vid adoptio minus plena. I detta fall hade väl sålunda, såsom förut är nämndt, adoptivson arfsrätt efter adoptivfader, men icke tvärtom[2]). — Den

---

Att för öfrigt arfsrätten äfven efter moder för liberi adulterini och incestuosi af somliga är bestridd, se v. Vangerow, s. 54.

[1]) Quantum enim ad illarum rerum usumfructum, qui illis acquiri vel servari debet, leges de his latas parentibus servamus . . . Nov. 118. c. 1. Se ofvan s 34.

[2]) Jfr v. Vangerow, s, 47 och Tewes, ss. 71 o. 72.

andra gruppen innefattade helsyskonen (fratres germani, sorores germanæ). Dessa måste hafva samma fader och moder med arflåtaren, och det i laglig bemärkelse, sålunda icke blott vara födda af samma fader och moder; utan antingen skulle de vara födda i lagligt äktenskap eller också hafva blifvit legitimerade. Om derför en man med samma qvinna hade två oäkta barn, så voro dessa icke lagliga helsyskon, utan blott halfsyskon[1]). — Den tredje gruppen var söner och döttrar af aflidna helsyskon. Längre ned gick icke arfvet i första collaterallinien i denna class. — Frågar man nu, i hvad förhållande de inom hela denna class arfsberättigade stodo till hvarandra, så är för det första att märka, att ascendenter. som voro i olika led skylda med arflåtaren, icke voro samarfva, utan att de närmare skylda uteslöto de fjärmare, äfven om dessa tillhörde en annan linea. Vidare bör märkas, att helsyskon voro samarfva med de ascendenter, som i hvarje särskildt fall voro de närmaste, samt slutligen, att helsyskons barn voro samarfva med helsyskon. Sålunda kunde ascendenter, helsyskon och helsyskons barn vara samarfva. Deremot har det varit tvist derom, huruvida, när inga helsyskon funnos, utan blott ascendenter och helsyskons barn, dessa voro samarfva[2]). — I afseende på den frågan, hur delningen sker vid de olika slag af samarf, som här kunna förekomma, är följande att märka. Finnas blott ascendenter, så, om alla de samarfva, d. v. s. de lika närskylda, tillhöra samma linea, så dela de in capita. Tillhöra de åter olika hufvudlinier, så sker delningen in lineas. Derom är ingen tvist. Men det kan hända, att de samarfva befinna sig icke blott på olika hufvudlinier, utan äfven på olika linier under samma hufvudlinea; och då kan den frågan uppstå, huruvida grundsatsen om delning in lineas skall consequent tillämpas äfven på linierna under hufvudlinierna eller gäl-

[1]) Jfr Tewes, s. 95. Omtvistadt är huruvida adopterade barn böra anses såsom hel- eller half-syskon med de i äktenskapet födda barnen. Jfr Tewes, s. 107 och Sintenis, B. 3. s. 314. n. 10.

[2]) Nov. 118. lät nämligen ascendenter utestänga helsyskons barn, hvarigenom arfsordningen fick fem classer. Men Nov. 127, som har till titel: de fratrum filiis una cum ascendentibus succedentibus etc., gjorde ascendenter, helsyskon och helsyskons barn samarfva, men nämner ingenting om det fall, då blott ascendenter och helsyskons barn funnos. Derför anse somliga, att i detta fall stadgandet i Nov. 118 skall tillämpas, andra, att, efter den nya lagens grund, ascendenter och helsyskons barn äro samarfva. Se vidare härom v. Vangerow, s. 63 och Tewes, s. 97. Båda öfverensstämma deri, att, enligt praxis, ascendenter och helsyskons barn äro samarfva.

ler blott för de sistnämnda, så att sedan delning in capita eger rum. Detta är omtvistadt, men den allmänna meningen synes antaga det senare[1]). Finnas blott helsyskon eller äro dessa samarfva med ascendenter, så delas in capita, ty en delning in lineas här skulle naturligtvis utesluta helsyskonen. Om åter helsyskons barn äro samarfva med ascendenter eller helsyskon eller båda, så dela de förra in capita, de senare in stirpes. Om slutligen endast helsyskons barn finnas, så har det varit mycket omtvistadt, huruvida delningen dem emellan borde ske in capita eller in stirpes. Det senare vore utan tvifvel det consequenta. Emellertid är, för såvidt Romerska Rätten gäller i Tyskland, motsatsen, eller delning in capita, stadgad[2]). — Huruvida arfsrätten i denna class i någon mon inskränktes af den ususfructus, som i vissa fall, enligt den föregående lagstiftningen, tillkom fader, derom äro meningarne delade[3]).

Den *tredje classen* omfattade *halfsyskon* och aflidna *halfsyskons barn*. Härvid var det fullkomligt likgiltigt, om de voro halfsyskon på fäderne- eller möderne-sidan, consanguinei eller uterini. Såsom halfsyskon på fädernesidan med de i äktenskap födda barnen räknades äfven de barn, som fadern upptagit i adoptio plena[4]). Deremot räknades icke såsom halfsyskon på fädernesidan de, som ej hade något annat föreningsband, än att de voro oäkta barn af samma fader, ej heller räknades såsom halfsyskon äkta och oäkta barn af samma fader. Å andra sidan räknades såsom halfsyskon på mödernesidan icke blott en moders i äktenskap med olika personer födda barn, utan äfven hennes oäkta barn, vare sig att de hade en eller flera fäder. Dessa reglor tillämpades också på halfsyskons barn. Halfsyskon och halfsyskons barn voro samarfva; och om blott halfsyskon funnos, så delade de in capita; om halfsyskon och halfsyskons barn voro samarfva, så delade de förre in capita och de senare in stirpes. I afseende, slutligen, på delningen mellan halfsyskons barn, om blott sådana funnos, har samma strid egt rum, som ofvan i fråga om delningen mellan helsyskons

[1]) Jfr v. Vangerow, s. 66 och Tewes, s. 99.

[2]) Se v. Vangerow, s. 67 och Tewes, s. 101.

[3]) Tewes, ss. 102 ff. och v. Vangerow, ss. 69 ff. antaga, att denna ususfructus genom den nya lagstiftningen upphäfdes.

[4]) v. Keller, s. 897. Att likväl, enligt somligas mening, de, som genom adoptio plena blifvit upptagna, böra betraktas såsom helsyskon med de i äktenskapet födda barnen, se ofvan, s. 41. n. 1.

barn är nämndt, och är, såvidt det rör den Tyska rätten, på samma sätt afgjord.

I den *fjärde classen* kommo alla *öfriga collateraler*, utan att, såsom händelsen var i den prætoriska cognatclassen, någon inskränkning till visst led gjordes. Det var härvid likgiltigt, om skyldskapen var förmedlad genom män eller genom qvinnor. Äfven var det likgiltigt, om skyldskapen uppkommit genom födsel i lagligt äktenskap eller i lägersmål — såvidt nämligen det öfverensstämmer med de förut angifna reglorna. Sålunda ärfde mödernefränder oäkta barn och dessas afkomlingar, men icke fädernefränder. Det enda som bestämde arfsrätten i hvarje fall var närheten i skyldskap[1]). Lika närskylda voro samarfva och delade alltid in capita.

Detta var det egentliga nya arfssystemet. Men för öfrigt är det äfven att märka, att den gamla lagstiftningen i detta afseende icke till alla delar upphäfdes. Så bibehölls den gamla arfsrätten för efterlefvande make i den prætoriska classen unde vir et uxor. Det är likväl naturligt att den numera sällan kunde komma till användning, sedan arfsrätten för collateralerna blifvit obegränsad. Vidare bibehölls äfven och bestämdes närmare den af Justinianus införda arfsrätten för fattig enka. För denna arfsrätt förutsattes ett lagligt äktenskap, som skulle hafva fortfarit till mannens död, hvarför den upphäfdes genom äktenskapsskilnad, vidare att mannen skulle hafva varit förmögen och hustrun fattig, hvarför, om hon medfört dos i boet, denna arfsrätt ej egde rum. Enkan fördes ej i någon bestämd arfsclass, utan ärfde jämte skyldemän af hvad class som hälst, och det, efter regeln, en fjärdedel af qvarlåtenskapen. Var hon samarfva med fyra eller flera af den aflidne mannens barn, så erhöll hon ej större lott, än ett barn; och om arfvingarne voro hennes egna barn, så var hennes rätt ej egentligen någon arfsrätt, utan hon erhöll arfslotten blott till ususfructus, hvaremot barnen hade eganderätten. — För öfrigt bibehölls också den undantagsarfsrätt, som förut är omnämd, hvilken tillkom patronus och vissa hans skyldemän efter libertus, som ej efterlemnade några descendenter. — Men funnos ej skyldemän och fanns ej häller någon, som på någon annan af de nu anförda grunderna hade rätt till qvarlåtenskapen, så tillföll denna, enligt senare kej-

[1]) Arfsrätten i denna class bestämdes emellertid såtillvida icke uteslutande af den rent naturliga skyldskapen, som äfven adoptionsband (nämligen adoptio plena och adoptio muliebris) äfven ansågs medföra sådan skyldskap, som berättigade till arf i denna class. Se Tewes, s. 108.

serliga constitutioner, vissa corporationer eller collegier, hvilka den aflidne tillhört; och funnos ej häller sådana, så tillföll qvarlåtenskapen statscassan, fiscus.

På detta sätt gestaltade sig den i lag bestämda arfsrätten under den Romerska rättens sista utvecklingsstadium. Af hvad som utmärkt denna under den äldsta perioden, af det nationelt Romerska, fanns nu föga eller ingenting qvar. Arfsrätten innebar icke mer repræsentantskapet för familjen, såsom en till en stor del politisk institution, hvarvid förvärfvandet af förmögenhet icke var af någon väsentlig betydelse, utan den var en förmögenhetsrätt, som man ansåg billigt och menskligt att tillerkänna dem, som stått i en mer eller mindre nära personlig förening med den aflidne. Af de band, som åstadkommo en sådan personlig förening ställdes den naturliga skyldskapens främst. Närheten inom denna uppskattades, kan man säga, hufvudsakligen så, att descendenter sattes i första rummet, ascendenter i andra, och collateraler i sista rummet. Den princip, som går igenom det hela, modificeras dock i någon mon deraf, att vissa af sidoförvandterna, ansågos vara närmare än andra förenade med arflåtaren och derför sattes dels jämte ascendenterna, dels väl efter dessa, men likväl före alla andra collateraler. Först i andra rummet kom sålunda öfverhufvud gradberäkningen till användning. — Men utom skyldskapen ansågs äfven äktenskapet bilda en så nära förening, att äfven på äkta maka afseende ansågs böra göras, i synnerhet om hustru var efterlefvande, då hon, med den anordning af makans förmögenhetsförhållanden, som utbildat sig, annars lätt vid mannens frånfälle kunde råka i nöd. — Och, om ingen fanns, som genom blods- eller äktenskapsband var med den aflidne förenad, så fanns det dock andra förhållanden, hvilka ställde personer så nära honom, att afseende på dem ansågs böra göras innan staten, såsom den i yttersta rummet berättigade, öfvertog qvarlåtenskapen.

Sedan vi sålunda följt intestatarfsrättens utveckling i och för sig till dess slutpunkt, skola vi först söka att framställa de hufvudsakliga dragen af testamentsrättens utveckling i och för sig, såvidt det hörer till planen för denna afhandling, för att sedan öfvergå till en redogörelse för bådas ställning till hvarandra.

Genom de Tolf Taflornas lag gjordes testamentet till det principala; och i stället för att förut folkets bifall hade varit erfor-

derligt för en sådan förändring af familjeförhållandena[1]), som ett dylikt förordnande innebar, fick nu hvarje sjelfständig Romersk medborgare rätt att, liksom genom en lex specialis[2]), oinskränkt bestämma sin successor, utan att han var juridiskt bunden af något afseende på de personer, som utgjorde hans familia. Men härigenom förändrades för öfrigt icke betydelsen af hereditas, utan denna innebar fortfarande repræsentantskapet[3]) för den aflidne och medförde ett inträdande in universum jus defuncti. Det är således alldeles väsentligt för testamente, att derigenom en heres, en universal-successor tillsättes. Sker icke detta, så finnes ej något testamente. Å andra sidan kan väl på annat sätt en universal-successor finnas, men en sådan kan ej på något annat sätt, än genom testamente, tillsättas. Institutio heredis directi var sålunda nödvändig för ett testamente. För öfrigt kunde för det fall, att den i första rummet insatte arfvingen ej kunde eller ej ville emottaga arfvet, en annan universal-successor af testator i hans ställe förordnas, och på samma sätt, för det fall, att ej häller denne blef arfvinge, en tredje, o. s. v. (heres primo, secundo etc. gradu). Detta var substitutio heredis[4]).

---

[1]) Se ofvan s. 20.

[2]) Att testamentet betraktades såsom en lagstiftningsåtgärd, se Vering, ss. 168 o. 169, som bland annat hänvisar derpå, att de Tolf Taflorna om testators verksamhet i detta afseende brukar ordet *legare*.

[3]) Just deraf att hereditas var ett repræsentantskap för den aflidne, att den omfattade hela hans rättssphær, såvidt denna kunde öfverflyttas, förklarar sig också, att Romarne ej ansågo arfvingeskap efter samma person kunna hvila dels på testamente, dels på allmän lag, utan blott på endera, hvilket uttryckes i den kända sentensen: Nemo pro parte testatus pro parte intestatus decedere potest, eller, som det heter i l. 7. D. de R. J. (50. 17): Jus nostrum non patitur eundem in paganis et testato, et intestato decessisse; earumque rerum naturaliter inter se pugna est, testatus et intestatus. — Dermed sammanhänger väl ock Romarnes åsigt, att ett arfsfördrag (hvilket i den Tyska rätten fått stor betydelse) vore contra bonos mores, då det ansågs otillåtligt att genom en blott privat disposition öfverlåta sin rättspersonlighet. Jfr Vering, ss. 68 ff. och v. Keller, ss. 867 o. 905.

[4]) Denna kallades substitutio vulgaris. Snart utbildade sig också en annan substitution, s. pupillaris, som af fader eller ascendent på fädernesidan kunde göras för ett barn, som var omedelbart underkastadt hans potestas patria, för den händelse, att barnet skulle dö efter honom, innan det hunnit myndig ålder. Senare (under Justinianus) uppkom äfven en tredje substitution, s. quasi-pupillaris, som en ascendent kunde göra för en vansinnig descendent för det fall, att denne skulle dö i vansinne.

Men, utom en universal-succession, som var väsentlig, kunde äfven en singular-succession grundläggas genom testamente. En person kunde nämligen genom testamentet få rätt, att ur qvarlåtenskapen erhålla en viss sak eller vissa saker eller en viss summa eller till och med en viss qvot af förmögenheten. Men det utmärkande var i hvarje fall, att den, som erhöll denna rätt, inträdde i en del endast af arflåtarens activa förmögenhetsförhållanden; med de vid qvarlåtenskapen häftande skulder hade han intet att göra.

För ett sådant grundläggande af singular-succession genom en yttersta vilja fanns ursprungligen blott en form, nämligen *legatum*. Detta var ett åläggande för arfvingen att utgifva till någon eller låta någon taga en del af testators activa förmögenhet. Legatet medförde sålunda icke ett omedelbart, utan ett genom arfvingen, universal-successor, förmedladt inträdande i en del af arflåtarens förmögenhet. Ursprungligen kunde ett sådant åläggande endast göras i testamente, d. v. s. det kunde endast göras den i testamente utnämnde arfvingen, ej intestatarfvinge. Och ursprungligen kunde det ej häller göras legatarie, den som sjelf blott erhållit ett legat och ej var arfvinge. För öfrigt erfordrades för att kunna vara legatarie samma qvalificationer, som för att kunna vara testamentsarfvinge.

Af legatum funnos ursprungligen flera olika former, hvilka medförde olika rättsverkningar, nämligen leg. per vindicationem, per damnationem, sinendi modo och per præceptionem[1]). Genom underlåtande att iakttaga den i hvarje fall vederbörliga formen kunde

---

[1]) Leg. per vindicationem var ett sådant, hvarigenom testator omedelbart tilldelade legatarien eganderätt till en sak. Rättigheten öfvergick ipso jure och legatarien fick rei vindicatio på samma sätt, som om han förvärfvat eganderätten enligt de gamla stränga formerna i jus civile. Detta kunde synas innebära en motsägelse mot det ofvan sagda, att inträdandet i rätt till en del af en arflåtares förmögenhet genom singular-succession alltid var förmedladt genom universal-successor. Men äfven här egde en sådan förmedling rum i det afseendet, att arfvets förvärfvande af arfvingen var en nödvändig förutsättning för att vindications-legatet skulle få någon verkan. — Leg. per damnationem innebar ett åläggande för arfvingen att till legatarien utgifvo en sak eller göra en præstation, ur hvilket åläggande endast ett obligatoriskt rättsförhållande mellan arflåtaren och legatarien uppkom. — Leg. sinendi modo var ett åläggande för arfvingen, att låta legatarien sjelf från qvarlåtenskapen uttaga en sak. — Leg. per præceptionem, slutligen, var ett sådant förordnande, hvarigenom någon berättigades att förut ur qvarlåtenskapen uttaga en sak. Legatarien kunde derför här endast vara en af de insatta arfvingarne.

det derför lätt hända, att ett legat blef kraftlöst. En mildring häri inträdde genom ett senatusconsult under Nero, som föreskref, att hvarje legat, som kunde ega bestånd såsom damnationslegat, skulle vara giltigt[1]). Slutligen upphäfde Justinianus all skilnad dem emellan[2]).

Ursprungligen fanns ingen gräns för testators rättighet att genom legater förfoga öfver qvarlåtenskapen. Detta var naturligtvis ofördelaktigt såväl för den insatte arfvingen, som för legatarierna. Ty då det var arfvingen, som svarade såväl för skulderna i allmänhet, som för legaternas utgående, så var det naturligt, att han ej mottog testamentet, om han fruktade att qvarlåtenskapen ej skulle räcka till; och för att legatarierna skulle kunna förvärfva legaterna förutsattes åter, att arfvingen skulle ha förvärfvat arfvet. Dessa olägenheter sökte man på flera sätt att afhjelpa[3]). Sålunda föreskref Lex Furia testamentaria (571 a. u. c.) att ingen, utom den som var skyld med testator i sjette led (eller sjunde, om han var född af sobrinus eller sobrina) skulle få låta till sig utbetala legat till större belopp än 1,000 as, vid äfventyr, att annars arfvingen hade rätt att återfordra det utbetalda, hvarjämte legatarien fick böta fyrdubbla beloppet[4]). Men denna lag afhjelpte endast högst ofullständigt svårigheten. Ty en legatarie kunde nu, huru stor än förmögenheten var, endast erhålla 1,000 as, och arfvingen kunde lätt i alla fall blifva utan del i förmögenheten, emedan arflåtaren kunde fördela denna i en mängd små legater. Derför tages ett ytterligare steg genom Lex Voconia (585 a. u. c.). Denna stadgade att sammanlagda beloppet af de legater, som utgingo af en i högsta census-classen beskattad borgares qvarlåtenskap, ej skulle få utgöra mer än hvad som för arfvingen eller arfvingarne blefve öfver[5]). Men äfven denna lag uppfyllde ej det afsedda ändamålet, bland annat derför att den ej gällde annan qvarlåtenskap än den efter borgare, som hörde till den högsta skatte-categorien. Derför stadgades

---

1) Jfr Vering s. 696. o. Walter, R. Rechtsgesch. II s. 315.

2) §. 2. J. de leg. (2. 20).

3) Enligt Gaji framställning (2. 224). skulle anledningen till den här följande lagstiftningen hufvudsakligen hafva varit, att man ville undanrödja hindren, för att testators vilja skulle blifva verksam, icke att man ville inskränka denna vilja. Jfr härom v. Keller, s. 1066. Det sannolika torde väl vara att arf af den allmänna meningen mer och mer uppfattades såsom innebärande äfven en förmögenhetsrätt och icke blott "inane nomen heredis".

4) Se Vering, s. 745.

5) Sådant anse Vering, s. 747. och Walter, s. 319, på grund af ett par ställen hos Cicero, denna lags innehåll hafva varit, ehuru Gajus, 2. 226.. framställer saken på annat sätt, nämligen så, att ingen särskild legatarie skulle kunna erhålla mer än hvad som återstod för arfvingen.

slutligen genom Lex Falcidia (714. a. u. c.), hvilken upphäfde de föregående, att ingen skulle hafva rätt att genom legater bortgifva mer än tre fjärdedelar af sin förmögenhet, så att arfvingen alltid erhölle åtminstone en fjärdedel öfrig, och att derför, om testator bröte mot denna föreskrift, arfvingen skulle hafva rätt att göra ett proportionerligt afdrag på hvarje legat, så att han erhölle sin fjärdedel. Denna fjärdedel — Quarta Falcidia — skulle beräknas först efter det alla skulder blifvit afdragna. Och härigenom var det sålunda tillförsäkradt arfvingen, att alltid erhålla en viss del i den af arflåtaren efterlemnade förmögenheten — såvidt nämligen formen för grundläggandet af en singular-succession var legatum. Vi skola strax se att äfven en annan form härför uppkom, i afseende på hvilken denna lag i början icke gällde.

Legatum kunde i början ej grundlägga en universal-succession. Ty, ehuru det ej var väsentligt för en universal-successor att han öfvertog hela qvarlåtenskapen, utan hans egenskap af sådan ej upphäfdes derigenom att han öfvertog blott en quot deraf, och, ehuru, å andra sidan, äfven genom legatum en viss quot af qvarlåtenskapen kunde bortgifvas — legata partitio, legatum partitionis — så var en sådan legatarie — partiarius — dock ingalunda universal-successor. Det characteristiska för denne är nämligen att i och med tillträdandet af hela eller en del af arfvet följer öfvertagandet i samma proportion af de förpligtelser, som dervid häfta. Det var sålunda endast arfvingen i egentlig mening, som skulderna ålågo. Och ehuru det var testators mening att, vid legata partitio, partiarius skulle dela de vid qvarlåtenskapen häftande skulderna med arfvingen efter samma proportion, som han fick del i denna, så var det likväl endast mot arfvingen, som borgenärerna kunde vända sig. Arfvingen och partiarius måste derför göra ömsesidiga stipulationer (stipulationes partis et pro parte de lucro et damno communicando), att arfvingen skulle till legatarien utgifva hans andel eller dess värde och att legatarien, å sin sida, skulle pro rata hålla arfvingen skadeslös. Emellertid inträdde senare en ändring i detta förhållande. Måhända berodde denna på införandet af det rättsinstitut, för hvilket vi nu skola redogöra. Säkert är åtminstone att vid detta ändringen först inträdde.

De stränga fordringarne för att ett legat skulle ha gällande kraft, den regeln att ett sådant endast kunde göras i ett testamente och endast åläggas testamentsarfvingen, att det endast kunde göras till förmon för en, som sjelf var qualificerad att vara testamentsarfvinge, o. s. v.[1]) gjorde, då det lätt kunde hända att en person var förhindrad

[1]) Jfr v. Keller, s. 1035 o. Vering 672. o. 679.

att iakttaga de stränga former, som tillhörde ett lagligt testamente, eller att han ville tilldela någon en förmögenhetsrätt efter sin död, utan att upprätta ett testamente, eller att han ville göra det till förmon för någon, som ej var qualificerad att vara testamentsarfvinge, att man sökte kringgå lagens stadgande i detta afseende. Detta skedde derigenom att man bad[1]) den, som medelbart eller omedelbart ur qvarlåtenskapen erhöll något, som tilldelades honom eller kunde fråntagas honom genom en sista vilja (således vare sig testaments- eller intestat-arfvinge, legatarie eller donatarius mortis causa, o. s. v.[2]), att han skulle till en annan utgifva vare sig en del af eller allt det, som han på detta sätt erhöll. Denna bön hade naturligtvis i och för sig ingen laglig verkan, fullgörandet af uppdraget berodde på dens pietet, hvilken erhållit det — det var *fidei commissum*. Men ju större behofvet var af en friare förfogningsrätt i detta afseende, desto mer måste fideicommisserna finna ett stöd i den allmänna meningen. En längre tid[3]) torde derföre ej något lagligt stöd ha varit af nöden. Men, måhända i anledning af några fall, der ett så gifvet förtroende blifvit på särdeles stötande sätt sviket, gaf Augustus consulerna bemyndigande att lemna fideicommissarien sin hjelp mot den, som fått uppdrag att utgifva fideicommisset (fiduciarius); sedermera uppdrogs åt en särskild prætor att handlägga mål af denna beskaffenhet[4]), och senare blef detta en stående function ej blott för consulerna, utan för två särskildt derför utnämnda prætorer samt præsides provinciarum[5]). Härigenom hade fideicommisserna fått lagligen gällande kraft. Väl följde snart strängare bestämmelser i afseende på fordringarne för deras giltighet, men de skilde sig fortfarande länge i betydlig grad från legaterna i detta afseende[6]).

Såsom förut är nämndt användes fideicommisset icke blott så, att

[1]) Legatet skulle alltid förordnas verbis imperativis. Det låg i sakens natur, att här endast verba precativa kunde användas.

[2]) Se Vering, nyss anf. st.

[3]) v. Keller, nyss anf. st., antager att fideicommisser varit i bruk redan kort efter andra Puniska kriget.

[4]) Postea primus divus Augustus, semel iterumque gratia personarum motus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorumdam perfidiam, jussit consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia justum videbatur et populare erat, paulatim conversum est in assiduam jurisdictionem; tantusque favor eorum factus est, ut paulatim etiam prætor proprius crearetur, qui fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabant. §. 1. J. de fideic. her. (2. 23).

[5]) Jfr Walter, R. Rechtsgesch. II. s. 316.

[6]) v. Keller, s. 1036.

derigenom uppdrogs åt arfvingen att af qvarlåtenskapen utlemna en viss sak eller vissa saker eller en viss summa, utan äfven så, att det uppdrogs honom att utlemna antingen en viss quot af eller till och med hela qvarlåtenskapen. Detta var fideicommissum hereditatis eller fideicommissaria hereditas. Då endast arfvingen, heres fiduciarius, var universal-successor, så uppstod här samma svårighet i afseende på ansvarigheten för skulderna, som vid legatum partitionis. I början hjelpte man sig genom en fingerad försäljning af arfvet, hvarvid heres fiduciarius, såsom säljare, för ett skenpris (nummo uno) öfverlät detta med alla dertill hörande förmoner till heres fideicommissarius, såsom köpare, och denne åter öfvertog arfvet med alla dervid häftande förbindelser; och för uppfyllandet af dessa ömsesidiga förpligtelser gjordes stipulationer[1]). Men genom S. C. Trebellianum under Nero (62 e. C.) stadgades, att all talan som, på grund af arfsrätten, kunde anställas af arfvingen och mot honom skulle genom arfvets restitution till h. fideicommissarius öfvergå på denne[2]). Härigenom hade sålunda fideicommissarien blifvit universal-successor. Emellertid qvarstod den olägenheten, att det lätt kunde hända att h. fiduciarius underlät att tillträda arfvet, i synnerhet i det fall, att hvad som såsom fideicommiss skulle af honom restitueras var så mycket, att föga eller ingenting derefter återstod[3]). Derför stadgades genom S. C. Pegasianum under Vespasianus (75 e. C.) att den arfvinge, som frivilligt tillträdde arfvet, skulle — med tillämpning i detta fall af Falcidiska lagen — ega rätt att, när arfvet var förmycket betungadt med fideicommisser, vid dess restitution till fideicommissarien behålla för sig en fjärdedel deraf eller af sin arfslott, men att den arfvinge, som icke ville tillträda arfvet, kunde på fideicommissariens begäran af prætor tvingas dertill, i hvilket fall han icke var berättigad att afdraga qvarta Falcidia. Lät nu arfvingen tvinga sig till tillträdande af arfvet, så blef fideicommissarien universal-successor, ty arfvingen borde ej i följd af detta tvång löpa någon fara.

¹) Gajus, 2. 52. Jfr Walter, a. st. s. 320., v. Keller, ss. 1017 ff. o. 1080 o. Vering, s. 781.

²) Sed posterioribus temporibus Trebellio Maximo et Annæo Seneca consulibus senatusconsultum factum est, quo cautum est, ut si cui hereditas ex fideicommissi causa restituta sit, actiones, quæ jure civili heredi et in heredem competerent, ei et in eum darentur, cui ex fideicommisso restituta esset hereditas; post quod senatusconsultum desierunt illæ cautiones in usu haberi; prætor enim utiles actiones ei et in eum, qui recepit hereditatem, quasi heredi et in heredem dare coepit, eæque in edicto proponuntur. Gajus 2. 253.

³) . . quia heredes scripti . . . adire hereditatem ob nullum aut minimum lucrum recusabant . . . Gajus, 2. 254.

Tillträdde han åter frivilligt, så blef fideicommissarien ej universalsuccessor, icke ens i det fall, att arfvingen underlåtit att afdraga qu. Falcidia, då han dertill varit berättigad[1]). I detta fall voro derför de gamla stipulationerna fortfarande nödvändiga. För öfrigt funnos äfven fall, då h. fiduciarius ej kunde tvingas till arfvets tillträdande, då nämligen det ej var för mycket betungadt af fideicommisser, ty i detta fall kom S. C. Treb. till användning, enligt hvilket något tvång till tillträdande ej egde rum. Justinianus sammansmälte derför båda dessa senatusconsulter och föreskref[2]), att en heres fiduciarius, som var betungad med ett universal-fideicommiss, skulle hafva rätt att för sig behålla en fjärdedel af sin arfslott (hvilken fjärdedel numera kallas quart. Trebelliana) samt att fideicommissarien numera alltid skulle vara heredis loco, hvarför genom restitutionen fordringar och skulder alltid skulle pro rata öfvergå på honom, men att, deremot, om h. fiduciarius icke frivilligt tillträdde arfvet, han skulle kunna tvingas dertill, i hvilket fall han skulle förlora rättigheten till afdragande af quarta. Slutligen upphäfde Justinianus också skilnaden mellan legater och fideicommisser och smälte båda tillsammans till ett enda system[3]).

De drag ur den testamentariska lagstiftningens utveckling i och för sig, som vi nu framställt, visa sålunda huru det mer och mer började anses väsentligt för hereditas, att derigenom äfven en tillökning i förmögenhet vanns, på samma gång man också torde kunna säga, att försvagandet af det ursprungliga begreppet hereditas äfven visar sig deri, att repræsentantskapet för arflåtaren kunde delas med sådana, som ej voro arfvingar, blott de togo en qvotdel af qvarlåtenskapen, att sålunda detta repræsentantskap hade öfvergått till ett repræsentantskap blott i förmögenhetsrättsligt afseende.

Det återstår oss nu att se, hvilken ställning familjearfsrätten och den testamentariska arfsrätten under utvecklingens gång intaga till hvarandra.

Genom de Tolf Taflornas lag hade en paterfamilias fått, ju-

---

1) Se Vering, s. 784, v. Keller, s. 1081 och Walter, s. 320.

2) §. 7. I. de fideic. her. (2. 23).

3) ... necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exæquare, ut nulla sit inter ea differentia, sed, quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum, et, si quid amplius est in legatis, per hoc cresçat fideicommissi natura. §. 3. J. de leg. (2. 20). — c. 1, 2. C. comm. de leg. et fid. (6. 43).

ridiskt taget, oinskränkt rätt att förfoga om sin hereditas, och, i stället för att förut det fordrats en lag, ja, sannolikt ett af folket medgifvet införlifvande med familjen för att en förut främmande skulle kunna göras till arfvinge, hade nu den sjelfständige medborgaren sjelf blifvit lagstiftare i detta afseende. Man har dock ej skäl att antaga, att denna makt i början godtyckligt begagnades. Deremot skyddade väl dels den ännu kärnfriska naturen hos folket[1]), dels sannolikt också den stränghet i formen för arfvinges tillsättande, som, oaktadt den väsentliga förändring i arfsrätten, hvilken de Tolf Taflornas lag gjorde, likväl i betydlig mon bibehöll sig. Vid de äldsta testamentsformerna hade folket en juridisk rätt att förhindra ett obetänkt eller annars olämpligt förfogande af arflåtaren. Denna fanns icke mer. Men att folket vid den testamentsform, som nu kom i bruk, utöfvade ett mäktigt moraliskt inflytande, är likväl högst sannolikt. Denna form var testamentum per æs et libram[2]), Denna hade bildats efter den gamla högtidliga formen för köp, mancipatio, inför fem Romerska medborgare, hvilka dock säkert icke blott voro vanliga vittnen, utan i sjelfva verket folkets repræsentanter, samt en libripens, som skulle väga kopparen, som utgjorde betalningen. Testamentet fick sålunda formen af ett skenköp, hvarvid testator till testamentsarfvingen, familiæ emptor[3]), öfverlät sin qvarlåtenskap samt högtidligt föreskref huru med denna skulle förfaras. Denna testamentsform bestod sålunda af två momenter, mancipatio familiæ pecuniæque, öfverlåtelse af qvarlåtenskapen och den dermed följande religiösa pligten i afseende på offren, samt nuncupatio, det högtidliga föreskrifvandet af testators vilja i afseende på qvarlåtenskapen. Detta muntliga, högtidliga förklarande af testators yttersta vilja inför folkets repræsentanter, hvilka måste anses kunna, om också ej med någon juridisk rätt, inverka på hans beslut, kunde nu utan tvifvel innebära en garanti derför, att hans förfogande ej skulle strida mot några så-

---

[1]) Jfr Ihering, II. s. 139.

[2]) Denna synes ha förekommit redan samtidigt med test. in com. cal. och in procinctu och då begagnats såsom en nödfallsutväg, der hinder mötte för användande af de förra; men senare förföllo dessa och t. per æs et libram stod ensamt qvar. Gajus, II. 102 o, 103.

[3]) Gajus säger (2. 103), att familiæ emptor "heredis locum obtinebat", men hvilken ställning han egentligen intog, derom hafva meningarne varit mycket delade. Se Gans, B. 2. ss. 75 ff. o. Lassalle, ss. 103 ff. Sannolikt var han väl aldrig egentlig arfvinge, utan ett slags testaments-exsecutor. Jfr Vering, s. 178.

dana intressen, hvilka icke borde åsidosättas. Men en förutsättning härför var, att folkets repræsentanter skulle vara i tillfälle att bedöma testators förfoganden, derigenom att de kände hans familjeförhållanden. Ihering antager[1]), att dessa personer efter regeln varit sådana, som stått testator nära. Men, säger en annan författare[2]), det kunde lätt inträffa, att detta icke var händelsen, och derför kunde det också blifva möjligt för testator, att förbigå sina närmaste utan att det fäste de tillkallade medborgarnes uppmärksamhet. Och detta är, efter hans mening anledningen dertill, att man senare gjorde det till en skyldighet för testator, att, om han ville från arfsrätt utesluta vissa närmare familjemedlemmar, uttryckligen förklara dem arflösa, ej blott i tysthet förbigå dem, vid äfventyr att testamentet annars blef ogiltigt. Dessa skulle sålunda antingen "institui" eller "exheredari", de fingo icke "præteriri." Sådana familjemedlemmar voro sui heredes, hvilka stodo närmast arflåtarens person. Men de ansågos likväl sins emellan stå olika nära honom. Derför var det blott om son i egentlig mening (filius suus), som det var föreskrifvet, att han skulle vid namn arflösgöras (nominatim exheredari[3])). Skedde icke detta, så blef hela testamentet ogiltigt. Deremot kunde de öfriga sui, såsom döttrar och sonsöner arflösgöras "inter ceteros"[4]). Deras förbigående hade icke den verkan att hela testamentet blef ogiltigt, utan blott den, att de i alla fall fingo del i qvarlåtenskapen, nämligen så, att, om det var sui, som blifvit instituerade till arfvingar, den förbigångne suus erhöll lika stor lott, som hvar och en af de instituerade, om det deremot var främmande personer, extranei, han erhöll hälften af qvarlåtenskapen. Alla andra än sui kunde helt enkelt förbigås. Äfven i afseende på dem, som antingen skulle institueras eller uttryckligen exherederas behöfde testator emellertid inga lagliga grunder för arflösgörelsen. Denna fordran (af institution eller exheredation) innebar sålunda väl ej något materielt skydd för familjen mot testators möjliga godtycke. Men redan det, att vissa närmare familjemedlemmars namn måste på ett eller annat sätt förekomma i testamentet ådagalägger den betydelse, som fa-

---

[1]) a. st. s. 140.

[2]) Koeppen, a. st. ss. 61 ff.

[3]) Sålunda skulle det t. ex. heta: Titius filius meus exheres esto, men det kunde också heta: filius meus exheres esto, dock endast i det fall att arflåtaren ej hade mer än en son. Gajus 2. 127.

[4]) Om dem gick det an att säga: Ceteri exheredes sunto. Gajus 2. 128.

miljen hade i rättsuppfattningen. Och ett skydd för familjen medförde detta stadgande alltid, om ock blott ett formelt, då det var mindre antagligt att en arflåtare skulle vilja högtidligt och uttryckligt inför Romerska folkets repræsentanter, hvilka väl äfven kunde genom föreställningar inverka på hans beslut, begå en handling, som måste anses såsom en orätt mot hans egen familj.

Sådan var den formela tvångsarfsrätten[1]) enligt det äldre jus civile. Men äfven denna utbildades vidare, dels af den prætoriska rätten i dess anda, dels ock af det senare jus civile. Prætorerna utvidgade nämligen consequent omfånget af den class af familjemedlemmar, som borde lagligen exherederas, så att till dessa räknades alla de, som hörde till den prætoriska arfsclassen unde liberi, hvarvid alla testators arfsberättigade descendenter af manligt kön, vare sig redan födda eller postumi, vare sig i första eller aflägsnare leder, borde antingen institueras eller nominatim exherederas, men arfsberättigade descendenter af qvinligt kön deremot kunde inter ceteros exherederas[2]). Hade sålunda någon af classen liberi blifvit förbigången, så kunde han af prætor erhålla bonorum possessio (hvilken här blef b. p. contra tabulas[3])). Slutligen gjorde Justinianus[4]) under sina första regeringsår den ytterligare ändringen i detta system af formelt skydd för vissa närmare familjemedlemmar, att han förordnade, att alla agnatiskt födda descendenter, vare sig af manligt eller qvinligt kön, skulle, såvida de nämligen i sin stam voro närmast arfsberättigade, antingen institueras eller nominatim exherederas. Bröts nu mot detta stadgande, så blef följden olika i olika fall. Var det en postumus, som tillkom efter det testamentet blifvit upprättadt, så var testamentet visserligen från början giltigt, men blef derigenom brutet (ruptum). Hade åter en redan då född suus blifvit förbigången, så, om det var en sådan, hvars agnationsförhållande till testator blifvit upphäfdt (t. ex. genom emancipation), så var testamentet icke ogiltigt, men den förbigångne erhöll bonorum possessio contra tabulas. Var det deremot en

[1]) Vi tillåta oss att begagna detta ottryck (i den Tyska rättsvetenskapens terminologi: "Notherbenrecht") för den vissa familjemedlemmar tillkommande rätt *mot* ett testamente.

[2]) v. Vangerow, s. 254.

[3]) Följden af ett sådant förbigående var emellertid något olika med den af ett sådant förbigående af filii sui enligt jus civile. Ty om den förbigångne icke begagnade sig af den honom erbjudna b. p., så blef testamentet icke ogiltigt, utan den i detta insatte arfvingen kunde nu tillträda.

[4]) §. 5. J. de exher. lib. (2. 13). Jfr v. Vangerow, a. st.

suus, hvars agnationtförhållande till testator bestod, så var testamentet från början ogiltigt (nullum).

På detta sätt utbildade sig småningom den formela tvångsarfsrätten, ehuru under tiden äfven ett annat sätt att skydda familjens rätt hade uppkommit. Dermed hade tillgått på följande sätt. Skyldigheten att offentligen tillkännagifva testamentets innehåll, hvilken hörde till den ursprungliga formen för testamentum per æs et libram, hade börjat att kännas tryckande. Ty det hände ofta att testator ådrog sig hat och förföljelse af sådana personer, som blifvit bedragna i sin väntan, och att många i följd deraf, hällre underläto att göra testamente än de utsatte sig derför[1]). Detta föranledde nu den förändring att, ehuru den yttre formen för öfrigt bibehölls och äfven den högtidliga nuncupationen icke borttogs, denna sistnämnda nu gjordes till en tom formel, hvaremot testamentets väsentliga innehåll förlades till den skriftliga uppteckningen på vaxtaflor, hvilka vid nuncupationen öfverlemnades till familiæ emptor[2]). Härmed försvann naturligtvis också vittnenas forna betydelse, ty, då de icke kände testators förordnande, så kunde de ej häller utöfva något inflytande på hans vilja[3]).

Det formela skydd, som såväl jus civile, som den prætoriska rätten sökte meddela familjen mot testators godtycke, och hvilket säkert mer och mer blef behöfligt, måste sålunda, sedan den skriftliga, hemliga, testamentsformen blef gällande, visa sig otillräckligt, ty det inflytande, som de vid testamentets upprättande närvarande personerna kunde utöfva, fanns icke mer, och, ehuru lagstiftningen ge-

---

[1]) Koeppen, s. 63. Jfr Ihering, Th. II. ss. 11—13.

[2]) Derför lydde ock nuncupationsformeln numera så: Hæc ito ut in his tabulis cerisque scripta sunt, ita do, ita lego, ita testor, itaque vos, Quirites, testimonium mihi perhibetote. Gajus 2. 104.

[3]) Ehuru vi här icke hafva att göra med formerna för testamentet, utom såvidt de sammanhänga med utvecklingen af tvångsarfsrätten, kunna vi dock i förbigående anmärka, att i följd häraf utbildade sig den form, som senare blef den regelmässiga för privattestamentet. Då nämligen både mancipatio och nuncupatio numera voro öfverflödiga och väsentligt endast var att det skriftliga testamentets äkthet intygades, så förklarade prætor i sitt edict, att ett testamente, som var förségladt af sju vittnen, skulle, äfven om hvarken mancipatio eller nuncupatio egt rum, af honom erkännas, och att han således skulle meddela den i ett så beskaffadt testamente instituerade arfvingen bonorum possessio (hvilken här blef b. p. secundum tabulas). Detta blef sedermera upptaget i jus civile genom kejserliga constitutioner och af dem vidare utbildadt. Senare uppkommo flera privata och två offentliga testamentsformer. Jfr Koeppen, ss. 64 ff.

nom stränghet i formen för exheredation sökt ersätta detta, så kunde det dock icke ersättas genom några former, huru dessa än voro anordnade[1]). Det blef derför nu nödvändigt, såvida man verkligen ville meddela familjens medlemmar ett sådant skydd, att gifva dem ett materielt rättsanspråk, som försäkrade dem om delaktighet i arfvet såväl vid exheredation som præterition, der dessa stridde mot den kärlekspligt, som familjebandet ansågs innebära[2]). Det var emellertid icke genom lag, utan helt säkert genom domstolspraxis, som detta anspråk först erkändes[3]). Den domstol, som handlade arfstvister, Centumviral-domstolen[4]), började nämligen att i speciela fall ogilla testators förordnanden, hvarigenom närmare familjemedlemmar blifvit uteslutna. Formen för detta ogillande var, att testator förklarades vid testamentets upprättande icke hafva varit vid sina sinnens fulla bruk. Härigenom utbildades en talan i anledning af pligtvidrigt testamente — den s. k. querela inofficiosi testamenti[5]). Med denna vände sig nu den i testamentet uteslutne intestatarfvingen mot den insatte testamentsarfvingen med påstående, att testamentet skulle häfvas och arfvet till honom utgifvas på den grund, att arflåtaren vid dess upprättande icke varit vid sina sinnens fulla bruk, hvilket visade sig deri, att han utan skäl uteslutit honom. I afseende på rättigheten att anställa denna talan följdes samma reglor, som i afseende på sjelfva intestatarfsrätten. Närmast berättigade dertill voro derför descendenterna. Och härvid var det likgiltigt, om deras arfsrätt grundade sig på jus civile eller på prætorisk rätt, om de voro agnatiskt eller blott cognatiskt skylda[6]). Om inga descendenter funnos eller de ej ville eller ej kunde anställa querela, så voro ascendenterna

---

[1]) Koeppen, ss. 96 ff.

[2]) Koeppen, ss. 106 ff.

[3]) Koeppen, s. 107, Vering, s. 388.

[4]) Se *Rudorff*, Röm. Rechtsgesch. B. 2. ss. 30 ff.

[5]) Praxis att fästa afseende vid sådan talan synes ha utbildat vid slutet af republikens eller under Augusti tid. Se Koeppen a. st. och Vering, sid. 387.

[6]) Såsom ett undantag kan anmärkas, att liberi naturales, hvilka likväl i den senare rätten under vissa förutsättningar hade intestatarfsrätt, icke hade rätt till querela inoff, t. — Hvad beträffar adopterade barn, så hade, sedan skilnaden mellan adoptio plena och minus plena uppkommit, plene adoptatus, men icke minus plene adoptatus querela mot adoptivfadern. Den senare hade deremot querela mot sin köttslige fader. Huru det deremot i detta afseende förhöll sig med den förre, derom äro meningarne delade. Se v. Vangerow, s. 292 och Vering, s. 390.

berättigade dertill[1]). Hvad collateralerna angår, så synes åsigten om deras rätt först senare ha stadgat sig[2]); och querela blef då medgifven syskon, dock blott consanguinei och consanguineæ (hvarvid sålunda den agnatiska principen ännu gör sig gällande) och äfven dessa endast i det fall, att en persona turpis var instituerad till arfvinge. Längre ned i slägten gick ej rättigheten till querela[3]).

I afseende på bestämmandet huru mycket testator skulle hafva lemnat dessa tvångsarfvingar, för att giltig anledning till querela inoff. test. ej skulle vara för handen, följde man den analogie, som erbjöd sig i den Falcidiska lagen, genom hvilken, såsom förut är nämndt, det stadgades, att en testamentsarfvinge ej skulle vara skyldig att i legater utgifva mer, än att han hade qvar en fjärdedel af den lott, till hvilken han blifvit instituerad såsom arfvinge. Om derför intestatarfvinge erhöll en fjärdedel af sin intestatarfslott, efter afdrag af skulderna, så ansågs detta (i början) såsom en tillräcklig laglott (legitima portio).

Detta nu anförda sätt att skydda familjens rätt var, i motsats mot det förra, rent materielt. Då sålunda vid det förra vigten endast låg derpå, att vissa närmare familjemedlemmar på ett eller annat sätt förekommo i testamentet, så att de antingen instituerades till arfvingar eller också uttryckligen förklarades arflösa, hvilket kunde ske utan något skäl, så låg deremot vid det senare vigten derpå, att vissa närmare familjemedlemmar erhöllo en del af qvarlåtenskapen, hvaremot det var af ingen betydelse, huruvida detta skedde på det sätt, att de instituerades till arfvingar, eller de erhöllo denna del i form af legat, fideicommiss, eller gåfva, o. s. v. Dessutom visar sig den materiela naturen af denna tvångsarfsrätt äfven deri, att, ehuru ej några lagliga grunder för arflösgörelse voro föreskrifna, så vann dock icke den, som anställde querela inoff. test. i det fall, att giltiga grunder till hans uteslutande funnos, hvilket af domstolen pröfvades[4]). Föröfrigt skilde sig äf-

[1]) I afseende på frågan, huruvida köttslig fader hade querela efter sin i adoption bortgifne son, se v. Vangerow, s. 295, Tewes, s. 429.

[2]) Vering, s. 391.

[3]) Det bör dessutom anmärkas att, för att förekomma att arflåtaren genom gåfvor under sin lifstid beröfvade de nämnda skyldemännen laglotten, senare äfven infördes en querela inofficiosæ donationis s. dotis.

[4] Hujus autem verbi de inofficioso vis illa, ut dixi, est, docere immerentem se et ideo et indigne præteritum, vel etiam exheredatione summotum. l. 5 D. de inoff. test. (5 2). Jfr v. Vangerow, s. 311.

ven dessa båda system från hvarandra i det afseendet, att kretsen af de familjemedlemmar, på hvilka enligt det ena och det andra systemet afseende skulle göras, var olika vidsträckt. Den formela tvångsarfsrätten hade endast descendenter; den materiela deremot tillkom äfven ascendenter och, i vissa fall, syskon. Slutligen voro äfven följderna olika. Ty, om testator hade brutit mot föreskrifterna om den formela tvångsarfsrätten, så antingen blef testamentet ruptum (om nämligen en postumus sedan föddes), eller var det nullum (nämligen efter det Justinianus ställt alla agnatiskt födda descendenter lika med filius suus; ty förut togo de öfriga, hvilka blifvit förbigångna, blott del i arfvet jämte den insatte arfvingen), eller kunde bonorum possessio contra tabulas inträda. Hade han deremot brutit mot föreskrifterna om den materiela tvångsarfsrätten, så var testamentet derför ej ogiltigt, utan det kunde blott genom querela inoff. test. blifva upphäfdt (rescissum) i hvad det rörde institutio heredis, och det i denna punkt antingen helt och hållet eller blott till en del. Blef det i detta afseende helt och hållet upphäfdt, så inträdde den rena intestatarfsföljden. Blef det blott till en del upphäfdt, så inträdde en blandad arfsföljd, nämligen dels intestatarfsföljd och dels efter testamentet[1]).

Äfven i denna materiela tvångsarfsrätt gjorde Justinianus under sina tidigare regeringsår vigtiga förändringar. Den ena var denna. Enligt det föregående systemet förhöll det sig så, att så snart testator ej gifvit tvångsarfvingarne sin fulla laglott, så kunde testamentet upphäfvas i hvad det rörde institutio heredis, äfven om han gifvit dem något. Härigenom kunde det således inträffa, att den ringaste förseelse i afseende på beräkningen af laglotten medförde testamentets rescission. Detta motsvarade icke de antagna förutsättningarne för querela inoff. test., nämligen att testator genom uppenbar kärlekslöshet mot sina närmaste skulle hafva ådagalagt att han icke var vid sina sinnens fulla bruk. Detta kunde väl vara antagligt i det fall, att han helt och hållet uteslutit dem, men icke i det fall att han gifvit dem mindre än laglottens fulla belopp, då detta lätt kunde bero på ett misstag[2]). Justinianus

[1]) Huruvida detta bör anses stå i strid med regeln: Nemo pro parte testatus etc., se derom Vering, ss. 406 och 447 och v. Vangerow, ss. 8 ff. — Dessa författare anse detta fall ej såsom något verkligt undantag från regeln. Att emellertid möjligheten af denna blandade arfsföljd utvisar en förändrad uppfattning af begreppet hereditas synes oss sannolikt.

[2]) Koeppen, s. 141.

föreskref derför, att, om tvångsarfvinge erhållit något, men icke sin fulla laglott, så kunde denne icke fordra testamentets rescission, utan blott fordra att hans laglott skulle fyllas af den i testamentet insatta arfvingen [1]). Den talan, som till detta ändamål användes, var actio ad supplendam legitimam, actio suppletoria.

Den andra förändringen bestod deri, att han höjde laglotten till storleken, så att, om fyra eller färre voro samarfva, hvardera skulle i laglott erhålla en tredjedel af sin instatarfslott, om deremot flera än fyra voro samarfva, hvardera erhöll i laglott hälften af hvad han skulle erhållit såsom intestatarfvinge [2]).

Så långt hade utvecklingen af den materiela tvångsarfsrätten hittills hunnit. Man får emellertid ej föreställa sig att med dennas uppkomst den gamla formela tvångsarfsrätten blifvit upphäfd. De stodo jämte hvarandra; och det kan derför blifva fråga om förhållandet dem emellan. Detta förhållande blef dock blott i ett fall inveckladt, nämligen då närmaste arfvingar voro agnatiska descendenter. Såsom förut. är nämndt skulle nämligen, efter den senaste utbildningen af den formela tvångsarfsrätten, alla agnatiska descendenter antingen institueras eller nominatim exherederas. Å andra sidan hade åter alla descendenter materiel tvångsarfsrätt. De agnatiska descendenterna hade sålunda både den ena och den andra. Tänka vi oss nu de härvid möjliga fallen, så blir förhållandet i korthet följande. Hade en agnatisk descendent blifvit i testamente insatt till arfvinge, så var testamentet giltigt efter det formela tvångsarfsrättssystemet, huru litet han än erhållit, ty det var den ena alternativa fordran för dess giltighet, att han skulle insättas. Men det var också giltigt efter det materiela systemet, ty, äfven om han hvarken i testamentet eller på annat sätt (genom legat, fideicommiss, o. s. v.) erhållit full laglott, så kunde han i alla fall ej yrka testamentets rescission, utan hade blott rätt att med actio suppletoria yrka laglottens fyllande. — Hade en agnatisk descendent åter blifvit nominatim exhederad, så var testamentet likaledes giltigt efter det formela systemet, ty detta var den andra alternativa fordran derför. Men nu kunde han — från den materiela tvångsarfsrättens synpunkt (ty från den formelas synpunkt behöfdes inga grunder) — vara exhederad på ogiltiga grunder eller på giltiga. Ty, såsom förut är nämndt, oaktadt inga i lag särskildt föreskrifna grunder funnos för att en arfvinge skulle kunna uteslutas från laglott, så fordrades det, för att han skulle kunna vinna med querela inoff. test., att arflåtaren, en-

---

[1]) c. 30. C. de inoff. test. (3. 28).

[2]) Nov. 18. c. 1. Se föröfrigt v. Vangerow, ss. 300 ff.

ligt domstatens pröfning, icke skulle ha haft giltigt skäl till hans uteslutande. Var han nu exherederad på giltiga skäl, så blef testamentet bestående äfven efter den materiella tvångsarfsrättens grundsatser. Var han åter exherederad på ogiltiga skäl, så måste man åter skilja mellan två fall. Han kunde nämligen antingen på annat sätt hafva erhållit något af arflåtarens förmögenhet, eller hade han icke ens på annat sätt erhållit något. I förra fallet blef testamentet bestående. Ty det var från den materiela tvångsarfsrättens synpunkt likgiltigt om han erhållit del i qvarlåtenskapen såsom testamentsarfvinge eller på annat sätt; och, äfven om han ej erhållit sin fulla laglott, så hade han blott rätt att medelst actio suppletoria yrka dess fyllande. Hade han deremot, då han blifvit exherederad på ogiltiga skäl, icke häller på annat sätt erhållit något af arflåtarens förmögenhet, så kunde testamentet rescinderas genom querela inofficiosi testamenti. — Var slutligen en agnatisk descendent i testamentet hvarken instituerad eller nominatim exherederad, då inträdde det gamla formela systemet i sin fulla kraft; och det hjelpte icke, om han på annat sätt erhållit del i arfvet. Var det sålunda en postumus, som blifvit förbigången eller icke nominatim exherederad, så var väl testamentet från början giltigt, men bröts genom hans tillkomst. Var det åter en annan suus, hvars agnatiska förhållande till testator icke blifvit upphäfdt, så var testamentet från början ogiltigt (nullum). I båda dessa fall kunde testamentet aldrig vidare, efter jus civile blifva giltigt. Men, om den uteslutne postumus eller suus dog före testators död, så kunde det blifva giltigt på det sätt, att prætor meddelade testamentsarfvingen bonorum possessio (secundum tabulas). Var slutligen den uteslutne en sådan, hvars agnationsförhållande till testator blifvit upplöst, så var väl testamentet icke ogiltigt, men den uteslutne kunde erhålla bonorum possessio (contra tabulas[1]).

[1]) Och här torde vara stället att lemna en öfversigt af den prætoriska arfsrätten, hvilken småningom utvecklat sig till ett fullständigt arfssystem, som ända till Justiniani senaste reformer bestod jämte arfssystemet efter jus civile. Ursprungligen var bonorum possessio blott en af prætor skyddad besittning af arfvet, hvilket kunde frånvinnas bonorum possessor af civilarfvingen, heres. Men senare, särskildt under Antoninerna (Jfr Tewes, ss. 23. o. 31) stadgade sig den uppfattningen, att bonorum possessio medförde verklig arfsrätt, hvarefter det ena systemet bestod jämte det andra. Det prætoriska systemet följde i afseende på företrädet mellan de grunder, på hvilka arfsrätten kunde defereras, samma ordning, som jus civile. På höjden af sin utveckling var derför det prætoriska systemet följande (§§. 3. sequ. I. 3. 9. — Jfr Tewes, ss. 24 ff. o. Vering, ss. 594 ff.): 1) b. p. contra tabulas, för alla till arfsclassen liberi hörande, som blifvit i testa-

Vi hafva nu sett på hvilken punkt af utveckling tvångsarfsrätten befann sig under Justiniani tidigare regeringsår. Men äfven häri gjorde han en ytterligare vigtig förändring före slutet af sin regering. Denna förändring infördes genom *Nov. 115* (år 542).

I denna stadgas, att, om en arflåtare vill från arf utesluta descendenter eller ascendenter, som äro hans närmaste arfvingar, så måste han icke blott hafva en giltig orsak dertill, utan äfven uttryckligen anföra denna i testamentet. Denna orsak måste, för att vara giltig, vara en af dem som angifvas i Novellen. Enligt denna kunna descendenter uteslutas af ascendenter på en af fjorton der angifna grunder och ascendenter åter af descendenter på en af åtta angifna grunder[1]). — Den uteslutne tvångsarfvingen har ej att bevisa, att han utan skäl blifvit utesluten, utan det åligger testamentsarfvingen att bevisa, att den uteslutne gjort sig skyldig till den i testamentet såsom skäl för hans uteslutande angifna handlingen af det slag, som i Novellen anföres[2]). Det hjelper icke att han visar honom hafva begått en annan handling af sådant slag, om denna ej är i testamentet angifven.

Genom denna nya tvångsarfsrätt har sålunda den gamla formela tvångsarfsrätten blifvit på det sätt utvidgad, att den tillkommer icke blott de agnatiska descendenterna och de prætoriska liberi, utan alla arfsberättigade descendenter, således äfven de cognatiska, och icke blott descendenter, utan äfven alla arfsberättigade ascendenter, hvilka,

---

mente obehörigt uteslutna, 2) b. p. secundum tabulas, för de i ett efter prætorisk rätt giltigt testamente insatta, 3) b. p. intestati, den prætoriska arfsordningen, sådan den förut är framställd med inskjutning af den särskilda arfsrätten efter libertus och emancipatus. — Sålunda voro alla heredes äfven kallade till bonorum possessio, men dessutom många andra. Det kunde derför hända, att en blef arfvinge såsom heres, en annan såsom bonorum possessor. Här kunde sålunda en collision uppstå. Rörande den frågan, hvilken i sådant fall fick företrädet, hafva meningarne varit delade (Jfr v. Vangerow, ss. 21. ff.). Det sannolika är väl, att saken förhöll sig olika på olika tider, att sålunda i början b. p. fick vika för hereditas, att den sedermera i särskilda fall sattes före (då prætor började meddela bonorum possessor en exceptio doli mali mot heres) samt att slutligen det prætoriska systemet fick öfverhanden (Se Vering, s. 593 ff.). Slutligen upptogs genom Justiniani sista reformer det prætoriska systemet till allra största delen i den civila lagstiftningen. Visserligen qvarstodo några få fall af blott prætorisk arfsrätt. Men äfven dessa blefvo senare behandlade såsom fall af civil arfsrätt (Se Tewes, ss. 38. o. 39).

[1]) Se vidare härom Tewes, 2. ss. 479. ff. o. v. Vangerow, ss. 336. ff.

[2]) . . si . . . . scripti heredes expressam vel expressas causas, vel unam ex illis veram esse ostenderint, testamentum vim suam habere jubemus Nov. 115. c. 3. §. 14.

enligt det gamla systemet, lika litet som de cognatiska descendenterna hade formel tvångsarfsrätt. Men alla de, som sålunda enligt Novellen hafva formel tvångsarfsrätt, hafva äfven materiel tvångsarfsrätt, d. v. s. rätt till laglott, och det till den förut bestämda storleken, likväl så, att, om de blifvit i testamentet insatta, men ej till fulla laglotten, de dock ej kunna kullkasta testamentet, utan blott hafva actio suppletoria för att få laglotten fylld[1]). Syskon hafva ej på grund af Novellen någon tvångsarfsrätt, men deremot qvarstår deras gamla materiela tvångsarfsrätt.

Bröt nu en testator mot Novellens föreskrift, så måste det antagas, att allt hvad som rörde institutio heredis derigenom bortföll, att sålunda intestatarfsföljden inträdde[2]). Deremot har det varit och är mycken tvist derom, på hvad sätt de nämnda följderna inträdde och med hvilket rättsmedel inträdandet af intestatarfsföljden begärdes. Somliga anse att testamentet genom ett sådant brott mot Novellens föreskrift var nullum, och att derför den talan, som skulle anställas var hereditatis petitio, på grund af testamentets ursprungliga ogiltighet. Andra åter anse testamentet för inofficiosum och att derför den talan, som skall användas, är querela inofficiosi testamenti. Slutligen finnes äfven en tredje åsigt, en modification af de andra båda, enligt hvilken, när ingen laglig orsak i testamentet uppgifves för uteslutandet från arfsrätt, testamentet skall betraktas såsom nullum, när deremot en laglig orsak uppgifves, men icke är factisk, testamentet skall betraktas såsom inofficiosum. Af dessa åsigter är den förstnämnda, det s. k. Nullitetssystemet, den i theorien allmännast antagna[3]).

Den ställning testamentsrätten och intestatarfsrätten slutligen intogo till hvarandra är sålunda den, att arflåtaren måste, såvida ej särskilda, lagliga anledningar till motsatsen finnas, hvilka då skola uttryckligen i testamentet angifvas, till testamentsarfvingar insätta vissa närmare familjemedlemmar och derjämte lemna dem en viss del af sin förmögenhet.

Och härmed hafva vi slutat öfversigten af den Romerska arfsrätten från den synpunkt vi tagit. Sammanfatta vi nu hvad vi härvid sett, så är det i korthet följande. Arfsrätten är i början ett inträdande

---

[1]) Se v. Keller, s. 983.

[2]) Se v. Vangerow, s. 343 ff.

[3]) Se härom vidare v. Vangerow, ss. 343. ff. och Tewes, ss. 473. ff. — Att vidare redogöra för de grunder, som anförts för hvardera åsigten, tillhör ej planen för denna afhandling. Rörande den frågan, huruvida jämte den nu införda formela tvångsarfsrätten äfven den gamla qvarstår, se samma författare, v. Vangerow, ss. 349 ff. och Tewes, ss. 469 ff.

in universum jus defuncti i omfattande mening, utan att förvärfvande af förmögenhet dervid har någon väsentlig betydelse. Detta repræsentantskap tillkommer i början så uteslutande dem, som genom det politiskt bestämda familjebandet äro närmast förenade med den aflidne, att undantag derifrån endast genom en särskild lag kan göras. Sedermera göres den sjelfständige medborgaren sjelf till lagstiftare i detta afseende, utan att likväl dervid begreppet om hereditas såsom ett verkligt repræsentantskap derför går förloradt. Småningom börjar emellertid det mer och mer anses väsentligt för arfsrätt, att förmögenhet derigenom förvärfvas, under det testators förfoganden blifva mer och mer godtyckliga, hvarvid å andra sidan, under det familjebandet mer och mer uppfattas såsom ett rent menskligt band, familjens anspråk allt mer vinna erkännande, till dess slutligen, ungefärligen samtidigt, familjen förlorar sista återstoden af den politiska färg, som den i början haft, uppfattningen af arfsrätten såsom ett repræsentantskap nästan helt och hållet försvinner[1]), och den enskildes rätt att förfoga öfver sin förmögenhet på ett bestämdt sätt inskränkes af vissa närmare familjemedlemmars anspråk att dels uttryckligen erkännas i testamentet, dels erhålla viss del af den efterlemnade förmögenheten.

[1]) Detta visar sig, utom af hvad förut är anfördt, särskildt genom det af Justinianus (c. 22. C. 6. 30), införda beneficium inventarii, genom hvilket den arfvinge, som icke försummade att inom föreskrifven tid låta uppteckna qvarlåtenskapen, befriades från skyldigheten att ansvara för skulderna i vidsträcktare mon än den efterlemnade förmögenheten räckte till.

OM

STRAFFMÄTNING.

AF

L. ANNERSTEDT.



Upsala
Edquist & Berglund. 1869.

Om Straffmätning.

Af

L. Annerstedt.

Sedan med nya strafflagens införande latitudsystemet inom vår straffrätt gjort sig uteslutande gällande, samt i följd häraf endast de yttersta gränserna för straffet blifvit af lagstiftaren vid de serskilda brotten bestämda, framställer sig, som den första fråga, hvilken vid stafflagens tillämpning måste besvaras, frågan: huru skall vid det konkreta brottet straffet inom de i lagen stadgade gränser bestämmas? För erhållande af svar på denna fråga har lagskiparen blifvit hänvisad till den vetenskapliga straffrätten, i det lagstiftaren med full afsigt ur den positiva lagen uteslutit [1]) de flesta till straffmätningen hörande föreskrifter. Då alltså den svenska domaren skall vid straffets utmätande förfara i öfverensstämmelse med de straffmätningsgrunder, som den allmänna straffrätten uppställer, är en framställning af dem af stor vigt för frågan om sättet för nya strafflagens tillämpning.

Närvarande afhandling är ämnad att utgöra ett försök att framställa den allmänna kriminalrättens lära om straffmätningen jemte de få speciella föreskrifter, som i detta afseende på spridda ställen i Nya Strafflagen förekomma. Innan vi dock kunna öfvergå till det sålunda bestämda ämnet för vår undersökning, måste vi, om ock i största korthet, undersöka, hvilken af de olika uppfattningarne af straffets begrepp och deraf följande ändamål bör såsom högsta princip läggas till grund för straffmätningen. Ty att straffets ändamål måste hafva ett hufvud-

---

[1]) Se Justitie Statsministerns anförande i Statsrådet den 23 September 1862 vid föredragningen af förslag till ny strafflag, i hvilket anförande bland annat redogöres för grunden dertill, att i detta förslag utelemnats de i Lagberedningens förslag förekommande föreskrifter i afseende å de allmänna grunder, hvarefter straff skulle mätas.

sakligt inflytande på bestämmandet af straffets mått, ligger i öppen dag. Som likväl en fullständig redogörelse för de olika åsigter i afseende å straffets begrepp och ändamål, — de så kallade straffrättsteorierna —, hvilka af serskilda kriminalister blifvit framställda, ligger utom ändamålet med förevarande undersökning, skola vi i det följande endast fästa oss vid dem af dessa åsigter, hvilka kunna anses representera serskilda hufvudriktningar inom kriminalrätten [1]).

Såsom bekant kunna alla straffrättsteorier [2]), huru olika de än äro, sammanfattas under tre serskilda hufvudklasser: *absoluta*, som anse straffet såsom en nödvändig följd af brottet, utan att hänföra detsamma till något ändamål, eller anse straffet såsom sjelfändamål; *relativa*, hvilka anse straffet såsom medel för ett visst ändamål, som ytterst är rättstillståndets upprätthållande, samt *blandade*, hvilka utgå från två eller flere af de till föregående klasser hörande åsigter om straffets begrepp och ändamål, hvilka åsigter tillerkännas giltighet jemte hvarandra. Anhängarne af de absoluta straffteorierna, vid hvilka vi först hafva att fästa oss, utveckla betydelsen af straffet i hufvudsaklig öfverensstämmelse med den framställning deraf, som blifvit af Kant [3]) gifven.

Rättsligt straff, säga anhängarne af de absoluta teorierna, kan aldrig användas såsom ett medel för befordrande af något ändamål utom straffet, som det skulle tjena, vare sig för förbrytaren sjelf eller för samhället, utan det måste drabba förbrytaren derföre, att han begått brottet; straffet måste vara sitt eget sjelfändamål, eller, med andra ord, straffet kan aldrig vara relativt, det måste vara absolut. Ty en menniska kan aldrig begagnas såsom medel för andras afsigter, hon förnedras då till ett ting, och från en dylik förnedring skyddas hon af sin medfödda personlighet. Straffet är således endast en nödvändig rättsföljd af det begångna brottet, en blott vedergällning, och straffets

---

[1]) Vi torde böra fästa läsarens uppmärksamhet derpå, att vid efterföljande framställning af de serskilda straffrättsteorierna vi inskränka oss till att tillse, huruvida ur dem kan härledas grunderna för straffens olika qvantitet vid de serskilda brotten. Öfriga synpunkter, från hvilka de olika teorierna kunna betraktas, lemnas af oss helt och hållet å sido, såsom icke stående i omedelbart sammanhang med vårt föresatta ämne.

[2]) Vid vår framställning af de serskilda straffrättsteorierna, hafva vi företrädesvis begagnat: *Hepp*, Darstellung und Beurtheilung der deutschen Strafrechts-Systeme, I, II. Heidelberg 1843; *Röder*, Die herrschenden Grundlehren von Verbrechen und Strafe in ihren inneren Widersprüchen. Wiesbaden 1867; *Berner*, Lehrbuch des deutschen Strafrechtes. Leipzig 1868; *Nyblæus*, Om Statens staffrätt. Lund 1865.

[3]) *Kant*, Metaphysischen Anfangsgründen der Rechtslehre. 1797.

grund ligger i rättfärdighetens fordran, att på en förbrytelse skall följa ett kroppsligt lidande; denna rättfärdighetens fordran må nu grunda sig på en sedlig tingens ordning, beroende på den gudomliga verldsregeringen, på det af Kant åberopade "kategoriska imperativet" (rättvisans idée), eller på nödvändigheten deraf, att den negation af det rätta, som enligt Hegel utgör brottets natur, blifver i sin ordning negerad genom straffet [1]). Vi skola nu undersöka, huruvida någon giltig måttstock för straffet af de absoluta straffteorierna kan uppställas.

Såsom princip för straffmåttet (straffets qvalitet och qvantitet) uppställa samtliga absoluta teorier: straffets likhet med brottet. Denna likhet fattades ursprungligen så, att en yttre likhet mellan brottet och straffet skulle ega rum; den brottslige skulle tillfogas samma yttre lidande, som han tillfogat en annan, materiel vedergällning (materiel talion). Emellertid insåg man snart, att denna grundsats för straffmätning icke kunde vara den rätta. Ty dels kunde den materiella vedergällningen icke tillämpas såsom straffmått vid ett stort antal af brotten; huru skulle nemligen detta kunna ske vid förräderi, mened, förfalskning, vid egendomsbrotten, då den brottslige saknade tillgång att gälda den skada han åstadkommit o. s. v. [2])? Dels måste tillämpningen af denna grundsats, äfven der den varit möjlig, leda till det mot rätten stridande resultat, att man vid straffets bestämmande uteslutande hade att fästa sig vid den brottsliga handlingens yttre effekt, utan möjlighet att kunna fästa något afseende vid brottets inre beskaffenhet. Så skulle t. ex. mord och dråp af vållande straffas lika.

I följd häraf hafva de flesta anhängarne af de absoluta straffteorierna förändrat den absoluta teoriens fordran på likhet emellan brott och straff derhän, att denna likhet endast skulle vara formel eller ideel (formel vedergällning). Detta skulle innebära, att den brottslige skall tillfogas ett mot det onda i hans inre eller hans skuld svarande yttre lidande. Skola de absoluta straffteorierna kunna uppställa något straffmått, måste de sålunda kunna uppvisa, hvilket olika lidande motsvarar den olika skuld, som de serskilda brotten innebära. Med frågan, huru denna motsvarighet emellan skuld och straff skall finnas, hafva

[1]) Till någon af ofvan angifna grunder för rättfärdighetens fordran, att på förbrytelsen skall följa straff, låta samtliga de serskilda absoluta teoriernas grunder för denna fordran ytterst reducera sig, om ock de olika författarne för dessa begagna något olika uttryckssätt.

[2]) Egentligen äro brotten mot andras lif, frihet och kroppsliga integritet de enda, der en materiel vedergällning låter verkställa sig; ehuru äfven vid dessa brott fall lätteligen låta uppställa sig, der en sådan vedergällning blir omöjlig.

äfven samtlige anhängarne af nyssnämnda straffteorier mer eller mindre sysselsatt sig.

Kant, hvilken dock icke upptog denna fråga till någon fullständigare behandling, söker besvara den på det sätt, att han för serskilda brott undersöker, hvilket straff för hvar och ett af dem kan anses så beskaffadt, att genom dess tillämpning en formel motsvarighet emellan brottet och straffet eger rum. Denna motsvarighet finner han sålundå: han antager, att straffet så bör bestämmas, att det onda, man tillfogar en annan skuldfri person, tillfogar man sig sjelf; således: skymfar man en annan, skymfar man sig sjelf; bestjäl man en annan, bestjäl man sig sjelf; slår man en annan, slår man sig sjelf. Efter uppställandet af dessa inledande satser undersöker Kant den närmare betydelsen deraf. Enär man måste fatta principen för den lika vedergällningen icke efter bokstafven, utan så, att dermed åsyftas åstadkommande af en med brottet lika verkan på den straffades uppfattning, finner Kant satsen "skymfar man en annan, skymfar man sig sjelf", innebära, att ärekränkaren bör lida ett sådant straff, att hans högmod blir genom straffet såradt; t. ex. en verbal-injurie bör straffas med afbön jemte handkyssning; en real-injurie med afbön jemte ensamt och besvärligt fängelse o. s. v. Härigenom blir nu gerningsmannens fåfänga smärtsamt berörd, och så blifver genom den honom tillfogade skam lika med lika vedergäldt. Stjäl man, bestjäl man sig sjelf, innebär åter, att då man stjäl och derigenom gör alla andras egendom osäker, beröfvar man sig sjelf säkerhet för all egendom. Tjufven har ingenting och kan ingenting förvärfva, men vill dock lefva, hvilket för honom blir möjligt endast derigenom, att andra föda honom. Men då staten icke gör detta för intet, så måste han öfverlemna sina krafter till godtyckligt användande af staten, han kommer sålunda på viss tid eller efter omständigheterna för alltid i slafveri (tvångsarbete). Mördaren åter måste dö. Ty då ingen likhet finnes emellan ett aldrig så bekymmerfullt lif och döden, kan likhet emellan brottet och vedergällningen ej åstadkommas genom annat än genom gerningsmannens afdagatagande.

Lätteligen inses, att Kant genom denna argumentation ingalunda lyckats framställa några giltiga principer för bestämmande af motsvarigheten mellan brott och straff. Ty först och främst angifver Kant ej någon grund för bestämmande af qvantiteten utaf det straff, som vid stöld och ärekränkning skall tillämpas. Något skäl, hvarföre ej alla ärekränkande brott drabbas af samma straff, har icke blifvit af Kant angifvet, och konseqvensen af den antagna grunden för tjufnadsbrottets bestraffande med tvångsarbete blir påtagligen, att hvarje brott emot

annans egendom skulle straffas med sådant arbete för lifstiden. Hvarföre under vissa omständigheter en nedsättning till tvångsarbete på viss tid skulle ega rum, lemnas af Kant alldeles oförklaradt. Dessutom är den antagna följden för tjufven, att han, som genom sitt brott gjort all egendom osäker, skall sjelf beröfvas all egendom, helt och hållet godtycklig. Ty deraf att tjufven genom sitt brott gör all egendom osäker [1]) följer väl, äfven med antagande af Kants grundsats, icke mera, än att tjufvens egendom skall blifva osäker, och att i denna osäkerhet inlägga betydelse af förlust af all egendom samt förmåga att förvärfva sådan, är helt och hållet godtyckligt; men icke en gång vid denna godtycklighet kan Kant vid sitt försök att uppvisa tvångsarbetets likhet med egendomsbrotten stanna, han måste dertill lägga äfven det godtyckliga antagandet, att förlust af all egendom skulle medföra jemväl förlust af friheten. Lika otillfredsställande är äfven det resultat, hvartill man enligt Kants teori kommer med afseende å straffet vid brott emot annans lif, då enligt denna princip mord och vållande till annans död skulle med samma straff, lifvets förlust, beläggas. Och då till allt detta kommer, att de af Kant uppställda grunderna för finnande af likheten emellan straffet och brottet alldeles icke låta sig användas vid öfriga slag af brott, vid hvilka man följaktligen saknar all ledning af Kants teori för finnande af motsvarande (rättvisa) straff, måste naturligtvis denna teori anses helt och hållet otillfredsställande.

Med bibehållande af Kants grundprincip för straffrätten sökte Zachariæ [2]) åstadkomma ett bestämdt mått å straffen. Enligt hans antagande kan ett rättsligt straff endast vara frihetsstraff; ty ett straff är endast då rättvist, när dess qvalitet och qvantitet bestämmes af brottets qvalitet och qvantitet, i följd hvaraf och då genom brottet ett ingrepp i andras frihet eger rum, det rättsliga straffet endast kan bestå deri, att gerningsmannens frihet i förhållande till andra lider en motsvarande inskränkning. Frihetsstraffets varaktighet skall bestämmas i öfverensstämmelse med vedergällningsprincipen efter graden af det yttre orätta, dervid man ej får fästa något afseende vid gerningsmannens bevekelsegrunder eller vid den smärta, som den skadade erfarit, ty derå har vedergällningen ej afseende. Följ-

[1]) *Hepp*, l. c. I, sid. 104, anmärker äfven med rätta, att, när Kant vid sin deduktion af tvångsarbete såsom motsvarande straff för tjufnadsbrott söker grunden till straffmåttet deri, att tjufnaden sätter all egendom inom samhället i osäkerhet, han i och med detsamma öfvergifver den absoluta teoriens ståndpunkt.

[2]) *K. S. Zachariæ*, Anfangsgründe des philosophischen Kriminal-Rechts. 1805.

aktligen kan vid bestämmandet af fängelsestraffets längd endast graden af den yttre rättskränkningen tagas i betraktande.

Är brottet af den art, att derigenom den förfördelades person helt och hållet upphäfves, såsom genom dödande, försäljning i slafveri m. fl., eller innefattar detsamma brott emot annans frihet, så blir frihetsstraffets längd omedelbart bestämd af vedergällningsprincipen. Vid de förstnämnda brotten blifver straffet lifstidsfängelse, vid de senare bestämmes straffets längd af den tid friheten varit den förfördelade beröfvad. Svårare blir det att bestämma straffets varaktighet vid de öfriga brotten, då vid dessa vedergällningsprincipen ej omedelbart kan tjena till mått för straffet. Är brottet sådant, att det innebär en viss grad af något utaf ofvan förstnämnda brott, så skulle man kunna taga lifstidsfängelsets längd, beräknadt efter en menniskas medellifstids längd, såsom mått för bestraffningen. Vid alla andra brott kan man endast försöka, om ej brottet låter uttrycka sig genom en storhet, som åter medelbart kan uttryckas i fängelse. Detta är fallet vid alla brott, hvilkas verkan medelbarligen eller omedelbarligen låter uppskatta sig i penningevärde, då det nemligen behöfves en viss tid för att förtjena ett visst penningebelopp. Väl är denna tid än längre än kortare, men Zachariæ anser dock, att daglönen kan betraktas såsom tidens allmänna och rättsenliga pris; i följd hvaraf han såsom regel uppställer, att fängelsestraffet bör uti ifrågavarande fall räcka så länge, som erfordras för att genom vanlig dagspenning förtjena ett lika qvantum med den förorsakade penningeförlusten.

Att emellertid detta försök att finna en måttstock för straffet icke kan vara tillfredsställande, inses deraf, att Zachariæ sjelf måste förklara, att man vid straffmätningen enligt de af honom uppställda grundsatser endast får fästa sig vid brottets yttre verkan med åsidosättande af den inre sidan af brottet. Men en princip för straffmätningen, som leder till ett sådant resultat, visar sig i och med detsamma såsom icke öfverensstämmande med rättvisans fordringar. I öfrigt vederlägges hela Zachariæs deduktion af frihetsstraffet såsom det enda rättsliga straff genom den redan af Hepp framställda anmärkningen, att Zachariæ dervid tager frihet i en dubbel betydelse. Då han nemligen säger, att brottet är ett ingrepp i en annan persons yttre frihet, tager han begreppet yttre frihet i betydelsen af sammanfattningen af de rättigheter, som tillkomma en individ, under det han, då han säger, att straffet måste bestå i en inskränkning af den brottsliges frihet, tager detta begrepp i den inskränktare betydelsen af motsats till inspärrande. Förfaller sålunda Zachariæs påstående, att frihetsstraffet är det enda rättmätiga straffet, blir hans åsigt, att emot de brott, hvarigenom en per-

sons hela existens upphäfves, skulle svara lifstidsfängelse, helt och hållet obevisad. Godtyckligt är äfven Zachariæs antagande, att den vanliga dagspenningen skulle kunna anses såsom ett vanligt och rättmätigt pris på tiden, och detta oaktadt förmår Zachariæ ändock icke finna en vid *alla* brott användbar måttstock på straffet.

Den brist, hvarmed föregående straffrättsteorier med afseende å grunderna för straffmätningen varit behäftade, nemligen att enligt dem behörigt afseende icke kunnat fästas på brottets subjektiva sida, har föranledt den logiska vedergällningsteoriens anhängare att genom införande af begreppet värde vid straffmätningen söka åstadkomma en möjlighet att vid straffets bestämmande fästa afseende på brottets subjektiva sida.

Enligt den framställning, som upphofsmannen för ifrågavarande teori, Hegel [1]), gifvit af brottets och straffets väsende, utgör straffet lösningen af den motsägelse, som eger rum emellan den allmänna förnuftiga viljan och den i brottet uppenbarade oförnuftiga, enskilda viljan, hvilken motsägelse antages utgöra brottets natur, eller, såsom Hegel och hans efterföljare vanligen uttrycka sig, den negation (upphäfvande) af det rätta, som brottet innebär, blir i sin ordning negerad (upphäfdt) af straffet, hvilket sålunda är det verkligen rätta (förnuftiga), som på bekostnad af det oförnuftiga uppenbarar sig. I följd häraf är straffet vedergällning, och, då brottet har ett visst qvalitativt och qvantitativt omfång, måste straffet (såsom till sitt begrepp en negation — upphäfvande — af den i brottet liggande negationen), hafva ett motsvarande qvalitativt och qvantitativt omfång. Ty skall straffet kunna upphäfva brottet, måste det vara lika med detsamma, d. v. s. till qvaliteten och qvantiteten motsvara brottets qvalitet och qvantitet. Denna motsvarighet eller likhet emellan brott och straff är dock icke likhet i det yttre (materiel talion), utan endast likhet i inre beskaffenhet, inre identitet — en likhet i värde. Värdet är nemligen den inre likheten för ting, som i det yttre äro skiljaktiga. Genom identiteten i värde mellan brott och straff vinnes sålunda emellan dem den väsendtliga likhet, som vedergällningen fordrar, om ock den yttre formen för den vedergällning, som straffet innebär, är skild från brottets yttre form.

Bestämmandet af denna likhet i inre värde emellan brottet och straffet vid de serskilda konkreta brotten är icke någon uppgift för rättsläran. Denna uppställer endast principen och öfverlemnar dess vidare användning åt det reflekterande förståndet, hvilket har att vid

---

[1]) *Hegel*, Grundlinien der Philosophie des Rechts §§ 90—101.

de serskilda brotten söka så mycket som möjligt närma sig till denna likhet i brottets och straffets inre värde.

Det af Hegel sålunda uppställda måttet för straff hafva hans talrika anhängare i allmänhet bibehållit, åtskilliga dock med den modifikation, att den af Hegel antagna principen, likhet i värde emellan brott och straff, endast skulle bestämma straffets yttersta gränser vid de serskilda brotten. Inom dessa gränser skulle sedermera straffet bestämmas med hänsyn till någon eller några af de ändamål, som de relativa teorierna för straffet uppställa [1]).

---

[1]) Så yttrar *Abegg* (Die verschidenen Strafrechtstheorien etc. Neustadt 1834): Vedergällningsteorierna utgå från den grundsats, att den brottslige skall lida straff efter måttet och graden på hans skuld, eller det straff, han förtjenat; straffet skall endast referera sig till det begångna brottet, och detta i dess konkreta gestalt är det, som domaren har att uppskatta för att finna det mot brottet svarande rättvisa straffet, på det förbrytaren må drabbas af det straff, som hans gerning är värd, hvarken mer eller mindre. Denna princip skall användas på det sätt, att, då brott och straff icke kunna med hvarandra omedelbart jemföras (äro heterogena storheter), deras värde d. v. s. brottets och straffets storlek användes såsom förmedling dem emellan (såsom tertium comparationis). I likhet med Hegel antager Abegg, att förnuftet icke kan i detalj utföra den allmänna princip, som sålunda blifvit uppställd; *Berner* (Lehrbuch des Deutschen Strafrechts. Leipzig 1862, sid. 29 ff.): Vedergällning är straffets rena grundväsende. Men icke rå talion, icke öga för öga, tand för tand, och icke blott vedergällning efter värdet på den yttre kränkta rätten, så att det ej skulle bero derpå, om brottet vore kasuelt, kulpöst eller dolöst, utan på samma gång efter måttet på den i den yttre rättskränkningen uppenbarade subjektiva viljan. Och icke blott vedergällning efter det onda, som utgöres af kränkandet utaf den enskilde, utan framför allt efter det onda, som ligger i kränkningen af den allmänna viljan, af rättsordningen, och hvilket sistnämnda onda kan vara än större än mindre än det mot den private anstiftade. Som nu den vedergällande rättvisan icke fordrar ett absolut bestämdt qvantum sinligt lidande såsom ett rättvis straff, utan endast att detsamma skall ligga inom ett visst maximum och minimum (att så verkligen är förhållandet, söker Berner ådagalägga genom åberopande af analoga förhållanden, hemtade från de fysiska och etiska gebiten; man kan t. ex. ej absolut bestämma, huru mycket man af en viss förmögenhet skall utgifva för att från frikostig blifva slösare eller från sparsam girig o. s. v.), så kan straffet inom dessa gränser ökas och minskas och ändock motsvara rättvisans fordringar. Inom det spelrum, som rättvisan sålunda lemnar öppet vid bestämmandet af straffqvantum, kan och skall straffets relativa ändamål, afskräckning och förbättring, utöfva sitt inflytande. Af förestående redogörelse för Abeggs och Berners principer för bestämmande af måttet för straffet inses lätteligen, att dessa båda kriminalisters åsigter endast äro modifikationer af den princip för straffmåttet, som blifvit af Hegel uppställd; i följd hvaraf

Skall det af Hegel och hans anhängare uppställda mått verkligen kunna vid straffmätningen användas, hvilket ju måste anses vara ett nödvändigt vilkor för den uppställda måttstockens riktighet, fordras tydligen, att desse skola kunna angifva, huru den fordrade likheten i värde emellan brottet och straffet skall vid de serskilda brotten kunna ur deras olika beskaffenhet deduceras. Ty låter detta sig icke göra, måste den sökta likheten i värde hemtas icke ur brottet, utan ur fremmande mer eller mindre godtyckligt antagna förhållanden, så kan Hegel lika litet som föregående anhängare af de absoluta straffteorierna anses hafva lyckats uppvisa möjligheten att från dessa teoriers ståndpunkt framställa en rättslig måttstock för straffen.

För finnande af den uppgifna likheten lemnar oss Hegel endast den antydan, att de serskilda brotten, tjufnad, rån o. s. v., samt de olika straffen, fängelse, böter o. s. v., blott till deras yttre gestalt äro olika, men att de till värdet, till deras allmänna egenskap att vara kränkningar, äro jemförliga. Men nu utgör, enligt Hegels uppfattning af brottets och straffets begrepp, brottet en kränkning af den allmänna viljan, af rättsordningen, under det att straffet innebär en kränkning af den enskilda rättsvidriga viljan. Dessa båda kränkningar äro af helt olika beskaffenhet (qvalitet), då ju kränkning af den allmänna rättsordningen eller den allmänna viljan är ett, kränkning af den enskilda rättsvidriga viljan ett annat[1]), och i följd häraf måste hvarje jemförelse för finnande af ett qvantitativt förhållande dem emellan, — hvilken jemförelse med nödvändighet förutsätter, att grunden för jemförelsen (tertium comparationis) skall vara något i båda begreppen ingående qvalitativt lika —, innebära en orimlighet. Jemförelsen mellan brottet och straffet för utrönande af deras värde kan sålunda icke ske med användande af *"kränkningen"* såsom jemförelsegrund, och någon annan hafva Hegel och hans efterföljare icke kunnat uppgifva. Den af dem uppställda principen för vedergällningsstraffets bestämmande kan

---

deras åsigters hållbarhet ovilkorligen är beroende på riktigheten af den Hegelska principen. Kan dennas felaktighet uppvisas, äro i och med detsamma Abeggs och Berners straffrättsteorier vederlagda.

[1]) Att kränkning af *en allmän vilja eller rättsordningen* måste vara till qvaliteten skild från kränkning af *en enskild rättsstridig vilja*, inses lätteligen deraf, att den inverkan på den enskilda viljan, som ligger i ett rättvist straff, icke kan vara en kränkning af den enskilda viljan i *samma* betydelse, som detta begrepp har, då man säger, att brottet är en kränkning af den allmänna viljan. Begreppet kränkning tages sålunda vid straffet i helt annan bemärkelse än vid brottet, och i följd häraf är man fullt berättigad att säga, att dessa båda slag af kränkningar äro begrepp till qvaliteten åtskilda.

sålunda, lika litet som föregående försök att finna en dylik princip, anses tillfredsställande.

Slutligen torde vi, innan vi lemna de absoluta teoriernas område[1]), jemväl böra undersöka, huruvida *Christiansen*[2]) lyckats i sitt försök att med undvikande af jemförelsen emellan brottets och straffets värde, på hvars omöjlighet Hegels försök att finna en princip för straffmätningen strandat, uppställa en måttstock för straffet, hämtad uteslutande från brottets natur.

Utgående från den absoluta teoriens påstående, att straffet endast i brottet sjelft skall hafva sin måttstock, fäster Christiansen uppmärksamheten derpå, att då man ej kunde använda den materiella vedergällningen och således måste bortse från den qvalitativa likheten emellan brottet och straffet, men ändock det serskilda brottet d. v. s. en viss qvalitet och qvantitet brott skulle vara bestämmande för det serskilda straffet d. v. s. för en bestämd qvalitet och qvantitet straff, måste så väl vid brottet som vid straffet qvaliteten betraktas endast såsom uttryck för en större eller mindre qvantitet, hvarefter han emot den vanliga uppfattningen af principen för straffmätningen — likhet i värde emellan brott och straff — framställer den anmärkning, som här ofvan blifvit emot Hegelska teorien utvecklad, nemligen att en qvantitativ likhet emellan brottets värde och straffvärdet icke låter tänka sig, då dessa värden äro qvalitativt olika[3]). Om detta oaktadt brottets

[1]) För de absoluta teorier, hvilka, ehuru de gå under detta namn och i vissa afseenden äfven kunna såsom sådana betraktas, söka bestämma straffets mått efter den brottsliges förbättring, torde vi ej behöfva serskildt redogöra. Med afseende å möjligheten för dem att bestämma straffmåttet sammanfalla de naturligen med den relativa teori, som angifver åstadkommande af denna verkan såsom straffets ändamål.

[2]) *C. Christiansen*, Ueber Qvalitet und Qvantitet der Strafe. Kiel 1865.

[3]) *Christiansen*, l. c. sid. 23—26, utvecklar detta sålunda: Visserligen är det möjligt att med hvarandra jemföra två qvalitativt olika ting i afseende å deras värde och derigenom vinna kännedom om deras likhet eller olikhet i afseende å värdet. Men dertill erfordras, att de qvalitativt skiljaktiga tingen hafva ett qvalitativt lika värde och att de jemföras med afseende å detta värde; att deremot åstadkomma ett lika värde (en lika qvantitet) emellan till qvaliteten skilda värden är deremot en logisk omöjlighet. Ty då hvarje serskildt värde bestämmes genom serskild qvalitet och qvantitet, så hörer till likhet i värde likhet i qvantiteten inom samma qvalitet. I första fallet bedömer jag de båda qvalitativt skiljaktiga tingen efter en måttstock, som bestämmes af deras gemensamma värde, i andra fallet finnes det ingen gemensam måttstock för bedömandet af de båda tingens qvalitativt olika värde, utan hvardera har sin egendomliga måttstock. Sistnämnda förhållande inträffar med brottets värde och straffvärdet såsom qvalitativt

qvantitet på något sätt måste vara bestämmande för den rätta qvantiteten straff, så kan detta endast hafva den betydelse, att qvantiteten af brottets värde fordrar en proportionel qvantitet af straffvärdet. Tillämpningen af denna princip förutsätter dels en klassifikation af de serskilda brotten efter deras värde från det ringaste till det svåraste, dels uppställandet af en qvalitativt och qvantitativt bestämd straffskala från den minsta till den största straffqvantiteten, denna straffskala till en början upprättad utan allt afseende å de serskilda brott som skola bestraffas. Först sedan dessa båda förutsättningar äro uppfyllda, kan man genom jemförelse af en bestämd punkt på skalan för brotten med motsvarande punkt af straffskalan finna det proportionella, d. v. s. det rättvisa, straffet.

En sådan klassifikation af brotten är möjlig, enär dessa, ehuru till sitt konkreta innehåll olikartade handlingar, dock äro ting af qvalitativt lika värde [1]) och i följd häraf kunna mätas med en och samma måttstock. Såsom det gemensamma för de skilda brotten uppgifver Christiansen brottens egenskap att vara en rättskränkning af en viss storlek, och den gemensamma värdemätaren för alla brott, säger han, ligger i den känning af det brottsliga angreppet, som från den angripna rättsordningens sida eger rum [2]). En uppskattning af brotten efter deras olika värde i afseende på denna värdemätare måste alltid vara möjlig, ty annars kunde man icke tala om ett qvantitativt förhållande emellan brott och straff. Dock vexlar denna uppskattning efter olika tider, och dessutom måste densamma alltid vara relativ, d. v. s. det är omöjligt att på annat sätt bestämma qvantiteten på vär-

---

skilda värden, och följaktligen kan man ej tala om likhet i brottets och straffets värde.

Då påtagligen hvad Christiansen här kallar brottets qvalitativa värde icke kan utgöras af något annat än en i brottets begrepp ingående egenskap, hvilken lägges till grund för brottens bedömande i qvantitativt hänseende, inses att ofvanstående anmärkning emot Hegels straffmätningsprincip sammanfaller med den, vi i det föregående emot denna princip framställt.

[1]) Såsom vi redan i föregående not antydt, begagnar sig Christiansen af uttrycket qvalitativt lika värde för att beteckna en i brotten gemensamt ingående egenskap (bestämning), i afseende å hvilken jemförelse emellan de olika brotten eger rum. Detta inses deraf, att han i sammanhang med ofvanstående framställning säger (l. c. sid. 28): "För de serskilda brottens förhållande till hvarandra gäller (hvad Hegel orätt använder på förhållandet mellan brottet och straffet), att det gemensamma i de mest olika brott är kränkning af rätten i en viss storlek." Hvilket gemensamma af Christiansen på andra ställen kallas "brottets qvalitativa värde."

[2]) *Christiansen*, l. c. sid. 28.

det af ett brott än i afseende på den lika, större eller mindre qvantiteten af värdet på ett annat brott [1]).

Sedan brottskalan sålunda blifvit uppställd, skall man, innan den motsvarande straffqvantiteten för ett gifvet brott kan finnas, ordna samtliga straffqvantiteterna från minimum till maximum och derefter proportionelt fördela dem på samtliga brotten. Då nu en viss straffqvantitet icke låter tänka sig utan i en viss qvalitet, så måste samtidigt med straffskalans upprättande bestämmas, hvilka straffmedel äro tillåtliga. Detta skall ske på det sätt, att rättvisan bestämmer ett maximum för hela straffskalan och derjemte uppställer den fordran på straffmedlen, att deras beskaffenhet skall tillåta de af rättvisan föreskrifna gradationerna i straffqvantiteten, samt att dessa gradationer så rättvist, d. v. s. så proportionelt, som möjligt träffa den straffade. Inom dessa gränser få sedermera de med straffet afsedda ändamål, afskräckning och förbättring, tjena till det konkreta straffets närmare bestämning. Att maximum på straffskalan verkligen bestämmes omedelbart af rättvisan, följer deraf, att, då straffet skall vara tväng, kränkning af den enskilda viljan genom den allmänna viljan, måste straffet i sin högsta qvantitet träffa hela den rättsvidriga viljans tillvaro [2]). I följd af detta abstrakta bestämmande af straffets maximum kunna likväl straffqvantiteter af olika beskaffenhet (qvalitet) sammanträffa i maximipunkten af straffskalan [3]), hvadan det blifver omöjligt att från

[1]) Så t. ex. kan man omöjligt bestämma, huru stort värdet på mord är i och för sig; man kan endast säga, att mord är den största qvantitet brottslighet; stöld en mindre qvantitet än rån; stöld en lika qvantitet med vissa arter af bedrägeri o. s. v.

[2]) Detta anser Christiansen följa deraf, att då rätten är förverkligande af den enskilda, rättsliga viljan i hela dess tillvaro i tid och rum, det orätta, såsom motsats till rätten, fordrar negation af den rättsstridiga viljans frihet, d. v. s. straff, och vid den största qvantiteten orätt absolut negation af den rättsliga friheten. Härvid återfaller Christiansen påtagligen till den af honom kritiserade Hegelska principen, likhet i värde vid straffmätningen. Ty ehuru Christiansen ej bestämdt uppgifver detta såsom grunden dertill, att straffet vid den högsta graden af orätt skall vara den absoluta negationen af den rättsliga friheten, så ådagalägger hans nyss anmärkta raisonnement, att så måste vara förhållandet, helst af Christiansens egen princip, *proportionalitet* emellan brottets värde och straffvärdet, ingalunda med nödvändighet följer, att straffet vid det svåraste brottet skall vara absolut negation af den rättsliga friheten. Christiansens princip fordrar tydligen ej mera, än att det svåraste brottet skall drabbas af det svåraste straffet, men hurudant till qvantitet och qvalitet detta svåraste straff bör vara, derom kan denna princip ej gifva någon upplysning.

[3]) Så anser Christiansen, t. ex. att både dödsstraff och lifstidsfängelse

rättvisans synpunkt bestämma, hvilka straffmedel äro med rättvisan öfverensstämmande. Väl kan från denna synpunkt åt ett bland flera straffmedel gifvas företräde, så till vida som det ena bättre än de öfriga uppfyller rättvisans fordran i afseende å möjligheten af straffets gradering samt de serskilda gradernas proportionalitet i afseende å verkan på den bestraffade, men sådant oaktadt kan man ej från rättvisans synpunkt komma till en bestämd qvalitet hos straffet. Den obestämdhet i straffmåttet, som sålunda qvarstår, äfven sedan rättvisans fordringar i afseende å straffets maximum och proportionalitet blifvit tillfredsställda, får derefter häfvas med tillhjelp af de principer för straffmätningen, som kunna hämtas från de ändamål, hvartill straffet bör tjena.

Sådan är i sina hufvuddrag den af Christiansen uppställda teorien, för hvilken vi ansett oss böra utförligare redogöra, då denna, så vidt vi känna, utgör det senaste försöket att från den absoluta teoriens ståndpunkt på ett nytt sätt deducera ett mått för straffen. Detta Christiansens försök måste emellertid anses helt och hållet otillfredsställande, ty först och främst är hans förfarande att upprätta en skala för brotten helt och hållet godtyckligt och utan stöd i brottets väsende i sig, ty rätt och orätt, så väl som sedlighet och osedlighet, kunna endast graderas så till vida, som man betraktar dem i förhållande till något utom deras begrepp, hvilket äfven Christiansen omedvetet medgifver, då han säger, att mätaren för brottens värde är inverkan på den angripna rättsordningen af det brottsliga angreppet, hvarmed ej torde kunna förstås något annat än brottets farlighet för staten. Ej heller angifver han någon grund för beräkningen af de serskilda straffmedlens förhållande till hvarandra, och i saknad af en sådan beräkningsgrund hvilar uppgörandet af straffskalan helt och hållet på godtycke. Äfven förmår han endast medelst användande af den Hegelska straffmätningsprincipen, lika värde emellan brott och straff, hvilken princips otillräcklighet vi i det föregående uppvisat, finna något maximum för straffet, hvars qvalitet ändock blir helt och hållet obestämd. Och slutligen är resultatet af den proportionella fördelningen af straffen öfver den upprättade brottskalan, såsom beroende på ett utan giltiga grunder antaget straffminimum, på ett obestämdt straffmaximum samt på huru många serskilda qvantiteter brott blifvit uppställda, så godtyckligt, att den af Christiansen antagna principen icke kan anses i någon mon uppfylla fordran på en straffrättsprincip, att ur densamma skall kunna härledas en rättvis straffskala.

---

innebära en sådan straffqvantitet, att de båda kunna utgöra ett absolut maximum bland straffqvantiteterna.

Såsom resultat af föregående undersökning kunna vi således antaga, att icke någon af de absoluta teorierna lyckats att uppställa en antaglig straffmätningsgrund, hvadan vi sålunda måste söka densamma inom de relativa straffteorierna. Ty inom de sammansatta teoriernas område kunna vi ej vänta att finna densamma, då antagandet af flera olikartade principer såsom lika berättigade med nödvändighet leder till motsägelser vid utvecklingen af den teori, som på principerna skall byggas, hvilka motsägelser endast kunna lösas på det sätt, att vid hvarje serskild fråga fullkomligt godtyckligt bestämmes, hvilken af de olikartade principerna skall äfven i strid med de öfrigas fordringar blifva för frågans afgörande bestämmande [1]).

Bland de relativa teorierna, hvilka alla, såsom vi nämnt, anse straffet såsom medel för ett slutligt statsändamål (rättens förverkligande), ehuru de för straffet uppställa olika mål såsom de närmaste, genom hvilkas uppfyllande straffet skall vara för det slutliga ändamålet verksamt, skola vi först fästa oss vid den så kallade moraliska förbättringsteorien. Den moraliska förbättringsteorien sätter, såsom namnet antyder, straffets närmaste mål i brottslingens moraliska förbättring, i det den betraktar straffet såsom det enligt förnuftet nödvändiga medlet

---

[1]) Så t. ex. då de olika straffteorierna naturligtvis leda till väsendtligt olika bestämmelser i afseende å straffets qvalitet och qvantitet, kan, under antagande af flere principer för straffrätten, den motsägelse, som uppkommer emellan resultaten af de olika principernas användande, icke lösas på annat sätt, än att antingen en af principerna i strid mot antagandet af flera lika berättigade principer förklaras vara den, som i främsta rummet skall användas för bestämmande af straffmåttet, under det att de andra endast erhålla en sekundär betydelse, eller ock att utan ett sådant förklarande ett af resultaten godtyckligt väljes såsom det rätta. Hvad serskildt angår de försökta föreningarne emellan den absoluta och någon eller några af de relativa teorierna, så torde, då, såsom vi sett, de absoluta teorierna icke kunna uppställa någon måttstock för straffmätningen, dessa försök vara utan betydelse för lösningen af uppgiften att finna en princip för straffmätningen. Sistnämnda teoriers fordran, att straffet först och främst skall vara sådant, att det tillfredsställer rättvisans fordringar, innebär i sjelfva verket ej något annat, än hvad hvarje konseqvent relativ teori äfven från sin ståndpunkt måste fordra, nemligen att ej annat straff än det, som enligt straffets rättsgrund bör drabba den brottslige, skall honom tillfogas. Oriktigheten af påståendet, att en relativ teori ej kan uppställa någon måttstock för ett *rättvist* straff, hvilket påstående egentligen förorsakat alla försöken att förbinda en absolut teori med en eller flera relativa, inses lätteligen; ty uppvisar man ett bestämdt ändamål för straffet såsom rättsligen grundadt, måste det straff, som detta ändamål fordrar, äfven anses för ett *rättvist* straff.

för att hjelpa brottslingen till en med rätten öfverensstämmande sjelfbestämning af den i strid mot rätten varande viljan.

Denna straffets betydelse grundlägges af Röder[1]) på följande sätt. Rätten är en lag eller en grundsats för menniskans hela lif och handlingssätt och icke blott för dess yttre sida. I följd deraf kan en handlingssättets blott yttre lagenlighet vid en rättsstridig sinnesstämning, såsom en blott half rättfärdighet, icke vara tillräcklig för uppfyllande af rättens och statens (rättsföreningens) fordringar, utan måste dessa ovilkorligen fordra upphäfvandet af hela det i dagen framträdda orätta, alltså äfven af den orätta viljans inre bestämdhet, såsom den yttersta grunden till det yttre orätta. Då nu rätten skall oberoende af alla bristfälliga och förderfvade viljor förverkligas i nödfall äfven medelst rättsligt tvång, så följer häraf såsom statens både rättsliga skyldighet och rättighet att åvägabringa de såväl negativa som positiva förhållanden ("bedingnisse"), som erfordras för brottslingens återförande till det rätta i afseende å så väl handlingssätt som sinnesförfattning. Och detta sker genom straffet.

Straffets närmaste rättsgrund ligger sålunda uti individens osedliga godtycke, som blifvit i det yttre uppenbaradt och är riktadt på störandet af rättsordningen samt i följd deraf med denna ordning oförenligt; straffets närmaste rättsändamål följer af sig sjelft ur denna grund och utgör återupphäfvande af den i gerning ådagalagda osedliga viljan. I den mon en hvar genom handling ådagalägger en till orätt bestämd vilja och just derigenom visar sig oförmögen till ett rätt bruk af sin yttre frihet och de denna frihet motsvarande rättigheter, men ej vidare, är han att betrakta såsom densamma förlustig, d. v. s. såsom en i detta afseende omyndig, och behöfvande en ytterligare uppfostran, och detta så länge de inre grunderna till hans brottslighet, bristen eller felaktigheten i kännedom om det rätta, i rättskänsla och följaktligen i viljans riktning till det rätta, icke blifvit otvifvelaktigt upphäfda, och han så genom den vunna inre friheten gjorts skicklig att njuta full yttre frihet, eller med andra ord straffet bör så länge tillämpas på den brottslige, till dess han blifvit förbättrad.

---

[1]) Jfr *Röder*, l. c. sid. 97 ff. Vid efterföljande framställning af moraliska förbättringsteorien följa vi helt och hållet Röders utveckling af denna teori, ehuru den redan uppställdes af Henke, hvilken dock fattade den såsom en absolut teori. Henke lät nemligen den moraliska förbättringen tjena såsom mått på den vedergällning, som rättvisan fordrade. Då Röder är den, hvilken bland denna teoris talrika försvarare konseqventast utvecklat densamma, erhåller man genom Röders framställning den bästa kännedomen om dess egentliga betydelse.

Hvarje verkligen rättsligt förfarande mot brottslingen bär med nödvändighet prägeln af ett förmynderskap, dervid dels genom aflägsnandet af de talrika yttre anledningarne och lockelserna till det onda, hvilka serskildt från samhällets sida förefinnas, dels genom positiva åtgärder — så vidt sådana för staten äro möjliga — den med rätten öfverensstämmande viljan väckes, ledes, öfvas och stärkes under ett beständigt öfvervakande, som dock sorgfälligt tager i betraktande brottslingens småningom tilltagande förmåga till sjelfbestämmelse. Och detta öfvervakande skall så länge ega rum, till dess hos förbrytaren viljans bestämmelse i öfverensstämmelse med rätten genom vana blifver en andra natur.

Alla nödvändiga rättsföljder för den rättsstridiga viljan, som kunna af denna straffets beskaffenhet härflyta, skola för rättens skuld tillfogas brottslingen oberoende af den möjliga uppfattning hos honom, att dessa följder utgöra ett yttre ondt, eller att de äro ett oumbärligt yttre stöd för hans sedliga svaghet och derigenom ett till hans eget bästa tjenande medel.

Af denna straffets natur följer, att dödsstraff, lifstidsfängelse och med ett ord hvarje straff, som endast afser åstadkommandet af en yttre säkerhet för samhället, måste vara rättsstridiga. För bättringsstraffet blir endast det frihetsstraff tillåtligt, hvars mildhet eller stränghet bestämmes uteslutande efter behofvet af dess inrättande i öfverensstämmelse med ofvan angifna ändamål för straffet. Endast vid ringare förseelser blifva i brottets anda böter det verksammaste medlet för viljans afvändande från dess mot rätten stridande riktning; vid statsbrott deremot skulle mycket ofta endast landsförvisning på viss tid leda till en lifserfarenhet, som skulle åstadkomma en grundlig ändring af viljan, under det genom blott fängelse litet eller intet derför uträttas.

En nödvändig följd af förbättringsteorien är, att straffets varaktighet aldrig kan på förhand oföränderligt fastställas, utan straffet måste sedermera förkortas eller förlängas, allt efter som straffets mål uppnås förr eller senare, än hvad man kunde vänta vid den tid, då domen fälldes. Denna nödvändiga rättelse i den ursprungliga straffdomen bör ske genom en ny dom i öfverensstämmelse med serskildt utsedda, erfarna personers ständiga iakttagelser af brottslingen och straffets verkan till förändring af hans vilja. Ty endast det straff, som noga motsvarar förbrytarens viljotillstånd, kan anses såsom rättvist. Hvad som är deröfver eller derunder innebär en uppenbar orättvisa.

Sådan är hufvudinnehållet af Röders framställning utaf den moraliska förbättringsteorien, hvilken, såsom bekant, i våra dagar tillvunnit sig en synnerlig uppmärksamhet. Att emellertid denna teori icke kan anses rätt

hafva uppfattat straffets ändamål följer först och främst deraf, att den identifierar rätten med sedligheten, hvadan den är ur stånd att med bibehållande af konseqvens taga hänsyn till den i verkligheten förekommande skilnaden emellan brott och osedliga handlingar [1]). Är det statens uppgift att, då en osedlig sinnesförfattning uppenbarar sig i en yttre brottslig handling, söka moraliskt förbättra den brottslige, finnes det ej någon förnuftig grund, hvarföre ej samma förpligtelse skulle åligga staten, när den osedliga sinnesförfattningen ådagalägges genom en annan osedlig yttre handling, ehuru den icke kan till brotten hänföras. Osedligheten i viljan kan i senare fallet vara genom handling lika tydligt ådagalagd, som i det förra, behofvet af sedlig uppfostran kan i båda fallen vara lika stort; hvarföre skulle då staten, som har att arbeta på upphäfvandet af den i handling ådagalagda osedliga viljan, icke hafva skyldighet att vid den till brott ej hänförliga, osedliga handlingen uppträda med sin förbättrande verksamhet? Tydligen gifver den af moraliska förbättringsteorien antagna principen härå intet svar.

Men icke nog härmed, staten kan icke genom sin verksamhet åstadkomma moralisk förbättring, då dess inverkan på brottslingen icke kan ske genom annat än yttre tvång. Huruvida brottslingen under denna inverkan blifver moraliskt förbättrad, kan icke bero af någon annan än den brottslige sjelf; ty af den moraliska bättringens begrepp följer med nödvändighet, att densamma måste vara frivillig, då ingen kan tvingas till sedlighet i sitt inre. Härjemte kan mot den moraliska förbättringsteorien med skäl anmärkas, att genom den antagna betydelsen hos straffet att i främsta rummet vara uppfostringsmedel till moralisk förbättring statens rätt att *straffa* i sjelfva verket upphäfves. Ty ehuruväl Röder ännu antager, att staten eger rätt att såsom straff beröfva sina brottsliga medlemmar friheten under en viss tid, så följer med nödvändighet af straffets ändamål såsom egentligen uppfostringsmedel, att, så snart det kunde visas, att en brottslings moraliska förbättring skulle bättre än i fängelsets ensamhet befordras derigenom, att hans uppfostran försigginge i fullkomlig frihet under umgänge med rättsinnade menniskor, skulle staten icke vidare hafva någon rättighet att tillfoga en sådan förbrytare det enda qvarstående straffet, ensamhetsfängelse [2]). Och att ett sådant fall icke är

[1]) Att en sådan skilnad verkligen förefinnes, är af erfarenheten tillräckligt vitsordadt. Aldrig har man försökt att förklara alla osedliga handlingar brottsliga.

[2]) Att Röder jemte fängelsestraffet antager böter såsom straff vid smärre förbrytelser, är på hans ståndpunkt en påtaglig inkonseqvens. Ty att ge-

ett tomt tankefoster, utan mycket väl torde kunna hafva sin motsvarighet i verkligheten, derför talar icke blott de bevis, hvilka kunna hemtas från uppfostrans område, till hvilket enligt förbättringsteoriens uppfattning straffet närmast gränsar, utan äfven det redan i det föregående antydda förhållande, att moralisk förbättring är beroende på den enskildes sjelfbestämning, hvarå tvånget kan hafva en inverkan, fullkomligt motsatt den, som med detsamma åsyftas. Konseqvent utvecklad, leder sålunda den moraliska förbättringsteorien dertill, att straffet blifver något helt och hållet tillfälligt, såsom utgörande ett uppfostringsmedel, som af staten understundom användes, understundom ersättes genom brottslingens försättande genom statens omsorg i en sådan ställning, att nöd, dåliga exempel och bristande undervisning (hvilka enligt åtskilliga af den moraliska förbättringsteoriens anhängare äro de uteslutande anledningarne till brotten) icke vidare kunna förorsaka hans återfall i den osedlighet, från hvilken han redan i och genom sin befrielse från de yttre tryckande förhållanden, hvari han förut befunnit sig, blifvit förbättrad. Att emellertid den straffrättsprincip, som sålunda konseqvent leder till upphäfvande af det begrepp, som den skall förklara, icke kan vara den rätta, är påtagligt.

Den moraliska förbättringsteorien gifver ej heller en antaglig måttstock för straffets bestämmande. Ty att man med konseqvent fasthållande af denna teori icke kan på förhand uppställa en bestämd straffskala, är temligen tydligt. Skulle nemligen handlingarnes olika staffbarhet bestämmas antingen efter den grad af osedlighet, som i dem visar sig, då man utginge derifrån, att brottslingen skulle vara i behof af en större qvantitet utaf den i straffet liggande förbättringen, i samma mon den ådagalagda osedligheten vore större, eller ock omedelbart efter hvad man på annan grund antog vara den brottsliges behof af förbättring; kommer man i båda fallen till det af Röder påpekade, från moraliska förbättringsteoriens ståndpunkt ohållbara, resultat, att den brottslige, hvars moraliska förbättring under straffets fortgång kunde komma att fordra en annan qvantitet straff, än den hans inre tillstånd vid brottets begående kräfde, och hvars moraliska förbättring fortskrede antingen fortare eller långsammare, än man beräknat, blefve underkastad ett större eller mindre strafftvång, än hans moraliska förbättring fordrade. Dessutom kan man emot en på förhand upprättad

---

nom böter moralisk förbättring skulle åstadkommas, har Röder icke ens uppgifvit. Hvad åter angår landsförvisning såsom straff för statsbrott, torde erfarenheten tillräckligt vederlägga Röders påstående, att derigenom skulle åstadkommas en grundlig ändring af viljan, och derpå skulle ju denna straffarts användbarhet vid ifrågavarande brott bero!

bestämd straffskala med skäl anmärka, att den brottsliges inre osedlighet icke kan omedelbart efter det brottet blifvit begånget af en annan person med säkerhet rättvist uppskattas, samt att graden af osedlighet i allt fall icke står i något mätbart förhållande till qvantiteten af det tvång, som skall användas. Ty verkan af detta tvång till den brottsliges förbättring kan icke på grund af den visade osedligheten eller eljest med någon grad af tillförlitlighet på förhand bestämmas.

Det återstår sålunda såsom den enda möjligheten för straffets mätande att, på sätt Röder antagit, låta straffets varaktighet bestämmas af den förr eller senare inträdda moraliska förbättringen. Men äfven härigenom kan man ej anses hafva lyckats uppställa någon måttstock för straffets tillämpning. Ty för att icke fästa oss dervid, att den första straffdomen icke rätteligen bör innehålla något annat, än det att förbrytaren skall insättas i en förbättringsanstalt, då den tid, under hvilken i straffanstalten hans moraliska förbättring blir åvägabragt [1]), är omöjlig att på förhand angifva, saknar man hvarje medel att bestämma, när den moraliska förbättringen hos brottslingen kan anses vara inträdd. I brottslingens inre kunna de personer, i hvilkas hand afgörandet af denna fråga är lagd, icke intränga, och hvilka medel hafva de för att af brottslingens yttre uppförande draga en riktig slutsats om hans moraliska tillstånd? Hans ånger vill Röder [2]) med rätta icke erkänna såsom annat än den första rörelsen af brottslingens samvete, hvaraf man kan hoppas hans viljas beträdande af den rätta vägen. Den brottsliges religiösa omvändelse kan lika litet tjena till ett sådant bevis; ty huru skall omvändelsens verklighet kunna utrönas och densamma skiljas från hyckleriets antagna religiositet, helst flertalet af den moraliska förbättringsteoriens anhängare, af farhåga att uppmuntra hyckleri samt att de vid den religiösa undervisningen använda religionslärarne af konfessionella grunder skola ensidigt uppfatta den inverkan förbrytarne af den redan undergångna bestraffningen rönt, icke vilja i allmänhet medgifva religionslärarne något inflytande på afgörandet af straffångarnes belägenhet eller åtminstone uttryckligen fordra, att vid bestämmandet af straffets varaktighet aldrig något afseende på fångens konfessionelt

---

[1]) Icke en gång såsom ett uttryck för den sannolika tidslängden för förbättringen kan man konseqvent tillägga det omedelbart efter brottets begående bestämda straffet någon betydelse. Ty detta skulle hvila på det godtyckliga antagandet, att förbrytaren, ju svårare brott han begått, behöfver desto längre tid till sin moraliska förbättring, och tvertom, hvilket förhållande icke vitsordas af erfarenheten.

[2]) *Röder*, l. c. sid. 106.

dogmatiska åsigter eller religiösa förhållande får fästas [1]). Återstår sålunda den af Röder för bättringen fordrade varaktiga, mångfaldiga verksamheten [2]). Men klart är, att af yttre verksamhet ej kan slutas till inre moralisk förbättring, då denna verksamhet kan hafva sin grund lika väl antingen i önskan att så fort som möjligt blifva befriad från den uppsigt och det yttre tvång, hvilka förbrytaren under straffets undergående är underkastad, eller i fruktan för ytterligare straff, som i en moralisk förbättring hos den brottslige, hvadan af den yttre verksamheten icke kan dragas någon slutsats, huruvida moralisk förbättring inträdt eller icke. Dessutom utgör den inskränkning i frihet, som under straffets verställande eger rum, och den frånvaro af frestelser, som denna inskränkning innebär, ett väsendtligt hinder för bedömande, huruvida brottslingens uppförande ens i någon mon ådagalägger, att hans vilja blifvit så förändrad, att den är riktad uteslutande på det sedliga.

Afgörandet af frågan, huruvida moralisk förbättring inträdt, måste sålunda ske efter den subjektiva öfvertygelsen hos de personer, åt hvilka staten uppdragit bestämmandet af tiden för förbrytarens qvarhållande i fängelset. Men detta afgörande kommer dock att ytterst helt och hållet ligga i händerna på tjenstemännen vid straffanstalten, äfven om, på sätt Röder föreslagit, domaren skall genom en efterföljande dom bestämma, huru lång strafftiden för förbrytaren i verkligheten skall blifva. Ty efter de af samtliga tjenstemännen vid fängelset afgifna berättelser om förbrytarens sinnesart och hans förhållande i afseende å framskridandet i det goda måste domaren i detta fall bilda sitt omdöme, om hvad förbytarens moraliska förbättring föreskrifver i afseende å straffets förkortande eller förlängning. Men detta förbrytarens bero-

---

[1]) Så t. ex. yttrar Röder om "Die Brüderschaft des rauhen Hauses", hvaråt uppsigten öfver Moabiterfängelset blifvit anförtrodd, att dessa bröder, hvilka hålla sig strängt till en speciell uppfattning af kristendomen och öfverallt uteslutande för denna uppfattning bilda propaganda med samma ifver, som katolska munkordnar och barmhertiga systrar, såsom föreståndare för fängelser betrakta de fångar, som med tillräcklig vana ständigt föra de brukliga talesätten i sin mun, ovilkorligen med andra ögon och alltid äro benägna att i dem se ångerfulla syndare, under det att naturligen just sådana fångar äro de mest inbitna hycklare; att deremot andra fångar, som i öfrigt äro på god väg, men icke kunna dölja sin motvilja för den fordrade pietistiska tonen, derigenom ådraga sig brödernas ovilja, hvilken efter all sannolikhet ej stannar vid blotta ord. (*Röder*, Die Brüderschaft des rauhen Hauses und ihr Verhältnisse zur Einzelhaft, tryckt i Röders "Der Strafvollzug im Geist des Rechts", sid. 239 följ. Jemför ock *Holtzendorff*, Die Kürzungsfähigkeit der Freiheitsstrafen. Leipzig 1861, sid. 78.

[2]) *Röder*, l. c. sid. 106.

ende af fängelsetjenstemännens subjektiva godtycke skall, då utöfvandet af den makt öfver förbrytarne, som sålunda lägges i dessa tjenstemäns händer, är omöjlig att kontrollera, med nödvändighet förorsaka å ena sidan förtryck mot de förbrytare, som af en eller annan anledning råkat misshaga dem, som äro satte att utöfva tillsynen i fängelset, samt å den andra skrymteri hos dem, som undergå straffet. Men ett sådant resultat af den moraliska förbättringsteoriens princip för straffrätten torde tydligt ådagalägga felaktigheten af denna princip [1]).

Den andra relativa straffteori, som vunnit ett allmännare erkännande, så väl bland kriminalister, som i senare tiders lagstiftning, är den af Feuerbach framställda afskräckningsteorien eller teorien om det "psykologiska tvånget" [2]).

Feuerbach utgår derifrån, att staten, hvars mål är upprätthållandet af rättstillståndet, d. v. s. menniskornas sammantillvaro under ömsesidig frihet efter rättens föreskrifter, måste, då emot statsändamålet

---

[1]) Ehuru sålunda förbrytarens moraliska förbättring icke kan uppställas såsom straffets positiva ändamål, följer likväl med nödvändighet deraf, att, då staten och individen båda hafva ett förnuftigt om ock olika mål för sin verksamhet, deras olika mål icke kunna stå i strid med hvarandra, att staten vid sin straffande verksamhet icke bör förfara på något sådant sätt, att brottslingens moraliska förbättring derigenom blifver motverkad. Den moraliska förbättringen hos brottslingen utgör sålunda en negativ begränsning af straffet, i det hänsynen till densamma utesluter användandet af alla sådana straffmedel, hvarigenom förbrytarens moraliska förbättring motarbetas. I denna sanning ligger det berättigade uti principen för moraliska förbättringsteorien, dess oriktighet åter deri, att den, i stället för att gifva den moraliska förbättringen ett sådant negativt inflytande på straffet, låter den blifva straffets positiva mål.

Att emellertid den moraliska förbättringsteorien vunnit ett så allmänt bifall, är lätt förklarligt af de förhållanden, under hvilka den uppträdt och blifvit utvecklad. Såväl i strafflagarne som kanske i ännu högre grad vid straffanstalterna förbisåg man ännu i början af detta århundrade helt och hållet ofvan antydda fordran, att straffet icke finge motverka förbrytarens moraliska förbättring. Då den moraliska förbättringsteorien uppträdde såsom en protest emot ett sådant förhållande, var det naturligt, att den skulle med bifall omfattas af alla dem, som för undanrödjande af anmärkta missförhållanden yrkade på ändring af strafflagstiftning och fängelseväsende.

[2]) *Feuerbach* har först utvecklat sin teori i en skrift, benämnd "Anti-Hobbes", utgifven 1798, och i ett påföljande år utkommet arbete "Revision des peinlichen Rechts" samt derefter om ock med någon modifikation upptagit den i sin "Lehrbuch des peinlichen Rechts", hvaraf såväl under hans lifstid som äfven efter hans död flerfaldiga upplagor utkommit. Den af oss begagnade är den 14:de, utgifven med tillsatser och anmärkningar af Mittermayer år 1847.

är stridande, att rättskränkningar ske, foga anstalter, hvarigenom rättskränkningar öfverhufvud omöjliggöras. Då nu de yttre tvångsmedel, som staten för sådant ändamål eger att använda, äro härtill otillräckliga, måste genom ett psykologiskt tvång rättsordningen upprätthållas. Detta sker derigenom, att staten genom det i strafflagen på förhand uppställda straffhot (hot om ett sinligt ondt) afskräcker dem, som möjligen af sina sinliga begär kunde drifvas till rättskränkningars begående. Ty derigenom att en hvar vet att på hans gerning oundvikligen följer ett ondt, som är större än den olust som härflyter från det icke tillfredsställda sinliga begäret, kan detta begär blifva upphäfdt. Om oaktadt detta strafflagens hot rättskränkningar ske, måste, på det att sammanhanget emellan rättskränkningen och det onda, hvarmed strafflagen hotar, i verkligheten måtte visa sig, verkställandet af straffhotet ega rum; ty annars skulle detta vara utan verkan. Ändamålet med straffverksamheten är sålunda: med straffets förkunnande i strafflagen att afskräcka alla från brott (general prævention), med dess verkställande att upprätthålla den gifna hotelsens kraft. I öfverensstämmelse härmed är rättsgrunden för straffet att söka i det föregående straffhotet i lagen. Vid bestämmandet af måttet på detta straffhot har lagstiftaren i följd af ofvan angifna ändamål med straffet icke att afse något annat, än att straffet blifver så stort, att detsamma är tillräckligt verksamt att afskräcka från brott.

Genom Feuerbachs uppfattning af straffets begrepp blifver emellertid statens rätt att med straff verka till rättstillståndets bevarande oriktigt utsträckt derhän, att staten genom straffhot skall inverka på alla statsborgarne, utan att desamma genom någon rättskränkning påkallat statens straffande verksamhet. I följd af denna orätta uppfattning af statens verksamhet såsom straffande kommer straffet, i stället för att endast riktas emot den som begått brottet och blifva af dennes brottslighet bestämdt, att användas i främsta rummet såsom ett medel för straffhotets upprätthållande och att utaf detta bestämmas. Att en sådan grund för straffets bestämmande, dervid den brottslige endast betraktas såsom ett medel för åstadkommande af ett utanför honom liggande mål (andras öfvertygelse om straffhotets verklighet) icke kan vara den rätta, är ej svårt att inse. Då vidare genom straffhotets bestämmande endast skall afses att det onda hvarmed i lagen hotas skall vara tillräckligt att i allmänhet afskräcka från brottets begående, måste de stadgade straffen lätteligen kunna komma att innebära en mot serskilda förbrytare orättvis stränghet, i det dessa för ett för dem främmande ändamål få undergå högre straff, än deras brottslighet kräfver. Ty den antagna synpunkten utesluter hvarje hänsyn till den olika brottsligheten vid de konkreta fallen af en

viss art af brott, enär en viss qvantitet ondt måste betraktas såsom i allmänhet för afskräckandet erforderlig och denna qvantitet måste sedermera obevekligt tillämpas [1]). Föga bevisande härför är det af Feuerbach åberopade skälet att den straffade ej kunde anse sig hafva lidit någon orättvisa, då genom straffhotet, sådant det i lagen blifvit bestämdt, ännu ingen blifver lidande och då den hotade som visste, hvilket straffondt blifvit satt såsom följd utaf den brottsliga gerningen, genom dess begående medgifvit att detta onda skulle honom tillfogas, hvadan man skulle ega samma rätt att emot bottslingen verkställa det i lagen stadgade straffet, som man har att fordra uppfyllandet af ett giltigt aftal. Ty Feuerbachs påstående, att om A fastställer ett visst vilkor under hvilket en i och för sig otillåten handling kan begås, så medgifver B genom begåendet af den handling, för hvilket vilkoret är faststäldt, uppfyllandet af vilkoret — då B vet, att endast under detta vilkor ifrågavarande handling kan företagas eller ock måste underlåtas, samt B följaktligen måste antingen ingå på vilkoret eller underlåta den straffbara handlingen, vid hviken vilkoret varit fästadt — hvilar på en påtagligen oriktig uppfattning af brottet såsom ett kontrakt, hvilken uppfattnings oriktighet tydligen ådagalägges i det af Grolman [2]) anförda exempel: en person kungör att den som borttager från honom en stoppnål skall han döda, kan B, som borttager stoppnålen, sägas dermed hafva medgifvit A rättigheten att taga hans lif? Ej heller kan den omständighet, att straffet blifvit på förhand i strafflagen kungjordt, i och för sig medföra straffets rättvisa. Ty straffet är rättvist endast så vida det öfverenstämmer med hvad dess rätta ändamål kräfver, och är i strafflagen högre straff, än detta stadgadt, blir derigenom orättvisan af ett sådan straffs tillämpning ingalunda förminskad. Af hvad sålunda emot afskräckningsteorien blifvit anmärkt följer, att densamma icke kan anses hafva uppställt någon rättvis grund för straffmätningen [3]).

---

[1]) Likaledes kan anmärkas, att uppställande af ett ondt såsom tillräckligt för afskräckande i allmänhet från brott möter den svårighet, att den qvantitet, som härför skulle erfordras, blir olika för olika personer. Att vid sådant förhållande taga maximum leder till en sådan stränghet i strafflagen, att vid dess tillämpning i vanliga fall hvarje rättvist förhållande emellan brott och straff omöjliggöres. Tages åter ett medium, motsvarar ju ej lagen sitt ändamål.

[2]) *Grolman*, Ueber Die Begründung des Strafrechts. Giessen 1799, s. 17.

[3]) Ehuru, såsom vi sett, afskräckning genom straffhotet i lagen icke kan vara den rätta principen för straffverksamheten, måste dock medgifvas, att bestämmandet i lagen af ett rättvist, d. v. s. ett straffets rätta ändamål motsvarande straff, äfven åstadkommer afskräckande från brott genom psykologiskt tvång. Ty då vid flerfaldiga brott ett föregående afvägande af de

Det återstår att redogöra för den tredje af de mera allmänt bekanta relativa teorierna, den af Grolman uppställda præventionsteorien, hvilken i den något modifierade form, den efter honom genom senare kriminalister erhållit, synes oss innehålla den rätta principen för straffmätningen [1]).

Den fria sjelfbestämningsrätt, som af individerna inom staten bibehålles, medförer möjligheten af ett öfverskridande af det rättsområde, inom hvilket det tillkommer den enskilde att med frihet verka, hvilket öfverskridande, då den enskildes rättssfer begränsas af öfriga rättssubjekters, innebär ett ingrepp i en annans rättsområde. Enär staten har till ändamål rättstillståndets upprätthållande, måste ett dylikt ingrepp uppkalla dess verksamhet till rättstillståndets skyddande, och för uppnåendet af detta mål eger staten använda de medel, som dertill egna sig. Som fråga är om återställande af ett yttre rättsförhållande, kunna tvångsåtgärder för sådant ändamål lämpligen användas. Utöfvandet af dessa tvångsåtgärder mot individen kan antingen afse rättstillståndets återställande i det skick, det före ingreppet egde, eller ock, der så för rättstillståndets upprätthållande kan vara af nöden, skydd för detsammas framtida bestånd. Har ingreppet sin grund deri, att den handlande icke eger förmåga att inse det orättmätiga i sitt handlingssätt (icke är juridiskt tillräknelig), så kan från statens sida till återställande af det rubbade rättstillståndet ej företagas något annat än att, så vidt möjligt är, söka återställa tillståndet, sådant det var före det ingreppet egde rum. Är åter den handlande tillräknelig, så måste man skilja emellan de rättskränkningar, hvilka staten finner sig utan svårighet kunna upphäfva genom återställande af tillståndet före rättskränkningen (de civila rättskränkningarne) och sådana, hvilka lägga hinder i vägen för ett dylikt rättens återställande eller åtminstone sätta statens förmåga dertill i fara (brotten). Vid de förra återställer staten rättstillståndet genom att låta den kränkte få sin rätt på

---

fördelar, som genom den brottsliga handlingen för förbrytaren stå att vinna, mot de olägenheter, som i följd af brottet för honom kunna uppstå, utaf brottslingen verkligen företages, och han derefter bestämmer sig för brottets företagande eller underlåtande, alltefter som de förra eller de senare synas honom öfvervägande, är det klart, att det för brottet i lagen stadgade straff skall i sådana fall utöfva ett ej oväsendtligt inflytande på förbrytarens beslut. Straffhotet kan i följd häraf sägas verka i allmänhet afskräckande, ehuru denna verkan icke utgör straffets egentliga grund.

[1]) *Grolman*, Ueber die Begründung des Strafrechts etc. Giessen 1799 samt Grundsätze der Criminalrechts-Wissenschaft (4:de upplagan). Giessen 1825. *Nyblæus*, Om statens straffrätt. Lund 1865.

den kränkandes bekostnad, vid de senare åter, eller brotten, måste staten, jemte det den söker, så vidt möjligt är, förskaffa den kränkte sin rätt åter, på annat sätt uppträda för rättstillståndets upprätthållande. Ty så länge den brottsliga vilja, som gifvit upphof till rättskränkning hos den handlande, qvarstår oförändrad, förefinnes en fara för framtida likartade öfverträdelser af rättslagen. Men denna faras tillvaro är oförenlig med rättsordningens bestånd, och derföre måste staten i följd af sitt ändamål söka undanrödja densamma; hvilket, då faran är grundad i den brottsliges vilja, endast kan ske genom en inverkan på samma vilja. Denna statens inverkan på den genom brottet uppenbarade, mot rätten stridande viljan till upphäfvande af den fara för rättstillståndet, som i denna viljas fortvaro eger rum, är straffet.

Den inverkan på den farliga viljan, som sålunda utgör straffets väsende, kan åsyfta antingen betagande af förmågan hos viljan till vidare rättskränkningar eller åstadkommande af en sådan förändring i viljan, att densamma förlorar lusten till rättskränkningens förnyande. Ty åstadkommes genom straffet endera af nyss nämnda verkningar, måste den fara för rättstillståndets bevarande, som uppkallat statens straffande verksamhet, anses undanröjd. Det förstnämnda af dessa syftemål, omöjliggörandet af vidare rättskränkningar från den brottsliga viljan, kan efter olika omständigheter vinnas antingen genom viljans totala upphäfvande i sinneverlden, hvarigenom densamma absolut betages förmågan att vidare kränka rättsordningen, eller ock derigenom att brottslingens begagnande af hans fysiska krafter göres beroende af andra, och han sålunda relativt betages förmågan till nya rättskränkningar. Det andra målet, viljans förändring till öfverenstämmelse med rätten, kan åter uppnås sålunda, att, då motivet för rättskränkningen måste sökas i retelsen af sinlig lust, ett lidande fästes vid brottet såsom dess omedelbara följd och derigenom åstadkommes en motsatt retelse af olust, hvilken, så framt den utgör en starkare retelse än den, som i lusten innehålles, förmår undertrycka denna och på sådant sätt åstadkomma den farliga viljans förändring till öfverensstämmelse med rätten.

Ej mindre hvilket af nyss angifna förfaringssätt staten mot den farliga viljan skall begagna, än ock, i det fall ändring af denna vilja afses, beskaffenheten och styrkan af det lidande, som för detta ändamåls vinnande bör af staten användas, måste bestämmas efter den rättsstridiga viljans farlighet. Ty i den mon retelsen (lusten) till rättskränkningar hos den brottsliga viljan blifver starkare, i samma mon blir viljan farligare för rättsordningens bestånd, och ju starkare retelse hos viljan förefinnes, desto större motretelse erfordras till dennas besegrande.

Och på samma grund kommer äfven viljans farlighet att bestämma den gräns, utöfver hvilken någon verksamhet till viljans förändring icke kan med utsigt till framgång ifrågasättas, vid hvilken gräns sålunda, allt efter den ytterligare graden i viljans farlighet, dess relativa eller absoluta undanrödjande måste vidtaga.

Då sålunda, derest straffet skall motsvara sitt ändamål, ett mindre straff, än hvad som erfordras för undanrödjande hos den rättsstridiga viljan af denna farlighet, icke bör af staten användas, samt å andra sidan, i följd deraf att individen fortfar att i staten vara en sjelfständig person, hvars rätt till fri verksamhet (verksamhet utan tvång) icke får lida inskränkning, utöfver hvad rättstillståndets upprätthållande fordrar, staten icke eger att använda större straff, än hvad med nödvändighet kräfves för nämnda farlighets undanrödjande, erhålles såsom princip för straffmätningen: *straffet skall rätta sig efter den i brottet uppenbarade rättsstridiga viljans farlighet för staten.*

Riktigheten af den princip för straffmätningen, till hvilken vi sålunda kommit, bevisas deraf, att denna princip otvunget låter härleda sig från statens verksamhet för rättstillståndets bevarande och således icke i likhet med de absoluta straffteoriernas principer grundar sig på några mer eller mindre godtyckliga antaganden; att då denna princip klart angifver, att straff icke kan ifrågakomma vid de osedliga handlingar, som icke tillhöra brottens antal, enär vid dessa farlighet för staten icke förefinnes, densamma vid bestämmande, af hvilka handlingar skola anses straffbara, undviker den sammanblandning af osedliga handlingar och brott, hvartill den moraliska förbättringsteorien konseqvent förer; att denna princip jemväl förmår förklara anledningen till den skilnad, som i verkligheten förefinnes emellan det civilt orätta och brottet och hvarföre det förstnämnda icke blifver belagdt med straff; att vid straffets bestämmande för de serskilda konkreta brotten enligt denna princip afseende kan fästas vid brottens olika beskaffenhet i så väl subjektivt som objektivt hänseende; samt att då samma princip med nödvändighet fordrar att straffet måste så bestämmas, att å ena sidan straffets slutliga mål, rättstillståndets bevarande genom straffet, kan vinnas, men å den andra den brottslige ej blifver underkastad större straff, än hvad för detta ändamål oundgängligen fordras, det enligt denna princip bestämda straffet måste anses med rättens fordringar öfverensstämmande eller såsom ett *rättvist* straff.

Sedan vi sålunda funnit den princip, som bör ligga till grund för straffmätningen, skola vi nu undersöka, hvilka följder i afseende å de serskilda brottens straffbarhet eller, med andra ord, hvilka allmänna

grunder för bestämmandet af straffets olika qvantitet ur denna princip kunna härledas [1]).

Då, såsom vi sett, straffbarheten skall bestämmas efter den i brottet uppenbarade rättsstridiga viljans farlighet för statsändamålet — hvilken farlighet vi äfven kunna benämna brottsligheten [2]) hos viljan —, måste hvad som bestämmer denna farlighet blifva grunden för brottens relativa straffbarhet. Tydligt är, att denna viljans farlighet icke är beroende af något annat än af den styrka eller intensitet, hvarmed viljan är riktad på störande af rättsordningen. I den mon intensiteten hos den rättsstridiga viljan är starkare, måste farligheten för staten af denna viljas fortvaro anses större. För bestämmande af viljans farlighet erfordras sålunda att hafva någon måttstock, hvarefter den olika intensiteten hos viljan vid serskilda brott kan mätas. Till en sådan måttstock kan tydligen användas det motstånd, som den brottsliga viljan i och för brottets begående i förbrytarens inre öfvervunnit. Ty viljans intensitet är i samma mon större, som den kunnat öfvervinna ett starkare motstånd derstädes. Som emellertid detta inre motstånd icke kan af någon annan än den brottslige omedelbarligen uppfattas, då ju ingen kan intränga i en annan persons inre, måste vid straffets bestämmande detta motstånd bedömas efter de antydningar om dess storlek, hvilka ligga i det sätt, hvarpå den brottsliga viljan i det yttre uppenbarat sig. De omständigheter, från hvilka man sålunda på en eller annan grund kan sluta till det öfvervunna inre motståndets storlek, kunna derföre tjena oss till kännetecken på viljans intensitet och utgöra i följd häraf de grunder, hvarefter den relativa straffbarheten skall bestämmas. Enär brottet enligt sitt begrepp utgör en yttre verksamhet samt man vid hvarje sådan verksamhet alltid kan urskilja ett handlande subjekt och ett objekt, emot hvilket verksamheten är riktad, kunna de omständigheter, hvilka vi för bestämmande af intensiteten hos viljan skola taga i betraktande, hemtas antingen från *subjektet* vid brottet eller från brottets *objekt* eller från beskaffenheten af sjelfva *verksamheten*.

Bland de omständigheter, hvilka med afseende å *subjektet* böra tagas i betraktande för bedömandet af den rättsstridiga viljans intensitet, hvilka omständigheter påtagligen utgöras af serskilda i det yttre fram-

[1]) Jfr *Grolman*, Grundsätze etc. sid. 73 ff.; *Feuerbach*, l. c. sid. 112 ff.; *Hæberlin*, Grundsätze des Criminal-Rechts nach der neuen deutschen Strafgesetzbüchern. Leipzig 1845, I. sid. 87 ff.; *Nyblæus*, l. c. sid. 28 ff.

[2]) När af oss i det följande uttrycket brottslighet hos viljan användes, tages detta uttryck städse i ofvan angifna betydelse, farlighet för staten och statsändamålet.

trädande bestämningar hos den brottsliga viljan, kunna vi i främsta rummet fästa oss vid den skilnad som i förevarande hänseende visar sig dels emellan uppsåt (dolus) och oaktsamhet (culpa), dels emellan de olika arterna af hvardera utaf dessa. Ty den brottsliga vilja, som är bestämd för åstadkommande af en viss rättskränkande effekt, — hvilken riktning hos viljan är det för uppsåtet utmärkande [1]), — måste med nödvändighet, innan den kunnat i brottet uppenbara sig, hafva öfvervunnit ett vida större inre motstånd af individens förnuft än det, som af samma förnuft göres mot den rättsstridiga vilja, hvilken icke är med vanlig omsorg bestämd för undvikande af en viss rättskränkande effekt, — hvilken viljans riktning utmärker oaktsamheten —, och följaktligen kan viljans intensitet vid de med uppsåt begångna brotten antagas större än intensiteten hos viljan vid oaktsamhetsbrotten. Då vidare ett starkare sinligt motiv erfordras för att vid öfverläggning och lugn besinning öfvervinna det motstånd mot brottets företagande, som förnuftet hos förbrytaren under öfverläggningen söker göra gällande, än det som behöfves för att under inflytelsen af en tillfällig retelse ögonblickligen besegra detta motstånd, inses utan svårighet, att det med berådt mod (dolus præmeditatus) verkställda brottet tillkännagifver en starkare intensitet hos den rättsstridiga viljan, än den, hvartill man kan sluta af en dylik i hastigt mod (dolus repentinus) begången brottslig gerning. Likaledes måste det på en bestämd brottslig effekt riktade uppsåtet (dolus determinatus) i sig innebära en större intensitet hos den brottsliga viljan, än den, som uppenbarar sig i det uppsåt, vid hvilket obestämdhet i afseende å den åsyftade effekten eger rum [2]) (dolus indeterminatus), då i följd af den oklarhet med afseende å handlingens mål, som i senare fallet förefinnes, det inre motståndet i detta fall ej kan antagas haft den styrka, som det egt i det förra. Hvad slutligen beträffar de olika arterna af oaktsamhet, finna vi lätteligen, att viljan kan antagas hafva af förnuftet erhållit en vida kraftigare uppmaning till uppmärksamhet i det fall, då den rättsstridiga viljan gjort sig skyldig till sådan oaktsamhet, som varit medveten om möjligheten af en inträffad effekt (culpa lata), än då hon handlat med oaktsamhet utan medvetande om möjligheten af den inträffade effekten (culpa levis), samt att följaktligen intensiteten hos viljan i det förra

[1]) Tydligt är, att äfven om i öfverensstämmelse med åsigten hos flertalet bland kriminalisterne skilnaden emellan dolus och culpa skulle bestämmas efter insigten (medvetandet) om den rättskränkande effekten, ofvan antydda grund för olikheten i viljans intensitet vid dolus och culpa bibehåller sin fulla giltighet.

[2]) *Geib*, Lehrbuch des deutschen Strafrechts. Leipzig 1862, II. sid. 256.

fallet är större, än i det senare. Den hos den rättsstridiga viljan förefintliga graden af uppsåt eller vållande finna vi sålunda utgöra en från subjektet vid brottet hemtad bestämning, hvarifrån man kan sluta till intensiteten hos den rättsstridiga viljan.

Men äfven i ett annat afseende kunna vi från subjektet vid brottet hemta grunder för bedömande af den rättsstridiga viljans intensitet. Äro nemligen flere personer delaktige i ett brott, kan påtagligen den del, en hvar af dem i brottet tagit, anses innebära en antydan om storleken af det motstånd, den rättsstridiga viljan haft att öfvervinna. Tydligen kan detta antagas vida större hos gerningsmannen och anstiftaren än hos medhjelparne, då förnuftet måste med vida större styrka motsätta sig beslutet hos viljan att sjelf blifva orsak till en rättskränkning, än att endast biträda vid en sådan, som har sin grund i en annans vilja. I samma mon delaktigheten blir större, måste vi äfven tänka oss motståndets styrka hos förnuftet tilltaga, och i följd häraf kommer graden af delaktighet att utgöra ett kännetecken på viljans intensitet hos de serskilda medhjelparne vid brottet [1]). Den grad uti hvilken någon deltagit i ett brott utgör sålunda ett annat från subjektet hemtadt moment för bestämmande af intensiteten hos den brottsliga viljan.

Bland de kännetecken på intensiteten hos viljan, som från *objektet* vid rättskränkningen kunna hemtas, framstår i första rummet olikheten i väsende hos det objekt, emot hvilket rättskränkningen är riktad. I sådant afseende skilja vi emellan brott emot staten och brott emot enskilda. En rättskränkning begången emot samhället i sin helhet kan anses ådagalägga en större intensitet hos den brottsliga viljan, än samma slag af rättskränkning tillfogad en enskild, då i det förra fallet en högre grad af sinlig retelse måste förutsättas för öfvervinnande af motiven för brottets underlåtande. I andra rummet kunna de serskilda förbindelser, som förefinnas emellan subjektet och den person som vid rättskränkningen är objekt, hvilka förbindelser kunna betraktas såsom vissa egenskaper hos objektet, anses såsom ett kännetecken på styrkan hos den rättsstridiga viljan. Äro nemligen dessa förbindelser sådana, att de utgöra serskilda grunder för brottslingens afhållande från kränkande af den med honom förbundna individens rättigheter, fordra de

[1]) Som en vidare utveckling häraf skulle förutsätta en fullständig framställning af läran om delaktighet, hvilken framställning ej ingår i ämnet för denna afhandling, kunna vi här ej lemna någon utförligare redogörelse för straffbarheten vid de serskilda slagen af delaktighet. För angifvandet af de allmänna grunderna för straffbarheten torde en sådan framställning ej heller vara af nöden.

för sitt öfvervinnande en intensivare brottslig vilja, än den som erfordras för brottets begående emot en individ, med hvilken gerningsmannen icke står i någon sådan förbindelse. Då slutligen rättskränkningen kan vara riktad emot olika rättigheter, kunna vi såsom kännetecken i objektivt hänseende på den olika intensiteten hos den rättsstridiga viljan angifva vigten och betydelsen af den kränkta rätten, denna rätts omfång samt den grad hvari kränkningen af densamma egt rum. Ty i den mon en rätt är vigtigare för den enskilde eller för staten, i samma mon måste i förbrytarens medvetande skyldigheten att respektera densamma kraftigare hafva framträdt, till följd hvaraf det erfordrats en starkare intensitet hos den rättsstridiga viljan för att vid brottets företagande kunna bortse från motiverna till dess underlåtande. Och af samma skäl innebära ock omfånget af de rättigheter, som blifvit kränkta, samt den grad, i hvilken kränkningen skett, tydliga indicier på styrkan hos den brottsliga viljan.

Från den tredje synpunkten, beskaffenheten af sjelfva *verksamheten*, erhålla vi såsom kännetecken på viljans intensitet olikheten i den brottsliga verksamhetens framskridande till sitt mål. Ty af den skilnad, som i detta hänseende förefinnes emellan fullbordadt brott, fulländadt och icke fulländadt försök samt förberedelser till brott, är man berättigad antaga en motsvarande skilnad i intensiteten hos den brottsliga viljan. Jemföra vi nemligen först det fullbordade brottet med det fulländade försöket, måste viljans styrka anses större hos den, som fullbordat brottet, än hos den, som endast verkställt ett fulländadt försök. Att gerningen i förra fallet framskridit till fullbordadt brott, under det den i det senare stannat vid fulländadt försök, måste nemligen under antagande af i öfrigt lika förhållanden ytterst bero derpå, att vid det fulländade försöket hos gerningsmannen i något afseende förefunnits en brist i den kraft, hvarmed han satt den brottsliga gerningen i verket, och hvarigenom sålunda den åsyftade effekten uteblifvit. Det ofulländade försöket utvisar åter en ringare intensitet i den brottsliga viljan, än det fulländade, ty i följd deraf att vid det sistnämnda förefinnes ett fortsatt beslut att utföra den brottsliga gerningen, är man vid detta berättigad att antaga en vida större styrka hos viljan än vid det påbörjade, men ofullbordade försöket; och förberedelserna till ett brott utvisa endast en så obetydlig styrka i viljan, att dessa blott undantagsvis kunna blifva föremål för statens straffande verksamhet.

Äfven på grund af sättet för den brottsliga handlingens verkställande kan man sluta till större eller mindre styrka i den brottsliga viljan. Så t. ex. kunna de brott, som med öfvervinnande af ovanligt

stora hinder verkställas, anses vittna om en större intensitet i viljan. I följd häraf skulle man äfven kunna såsom en allmän straffmätningsgrund upptaga de sätt och medel, hvilka vid brottets begående blifvit använda. Det vanliga är dock, att olikheterna i dessa afseenden, i likhet med de från subjektet eller objektet hemtade bestämmelser, hvilka, utöfver ofvan angifna subjektiva eller objektiva straffmätningsgrunder, kunna antagas på straffets bestämmande utöfva inflytande, betraktas såsom endast modifierande straffet, sådant det enligt de allmänna straffmätningsgrunderna skulle bestämmas, hvadan vi till nämnda omständigheter i det följande återkomma.

Sådana äro de allmänna grunder, hvarefter brottens straffbarhet bör bedömas, och hvilka sålunda skola tjena lagstiftaren till ledning vid bestämmandet af straffet för de serskilda brotten. De kännetecken, hvilka, såsom vi sett, utmärka den större eller mindre brottsligheten i gerningen — såsom uppsåt och vållande, de olika arterna af dessa, den kränkta rättighetens olika beskaffenhet, den större eller mindre delaktigheten samt det olika framskridandet af gerningen till sitt mål o. s. v. — blifva i följd häraf af lagstiftaren använda till de bestämningar hos brotten, hvarigenom dessa från öfriga arter af brott blifva serskilda, d. v. s. bland dessa kännetecken hemtas de konstitutiva bestämningarne hos brotten. Som emellertid, såsom vi redan i det föregående antydt, vid brotten jemte de bestämningar, hvilka användas till allmänna straffmätningsgrunder, andra omständigheter förekomma, som äro af den beskaffenhet att de på brottets straffbarhet utöfva ett icke oväsendtligt inflytande, kunna jemväl bland dessa omständigheter flere eller färre af lagstiftaren uttagas för att tjena till konstitutiva bestämningar på serskilda arter af brotten.

Vid de sålunda i lagen uppställda olika arterna af brott skall lagstiftaren angifva de mot deras brottslighet svarande straffen. För sådant ändamål skall han med användande af de allmänna straffmätningsgrunderna först och främst afgöra, ej mindre vid hvilka arter af brott en sådan farlighet hos den rättsstridiga viljan är ådagalagd, att vid dem såsom straff erfordras betagande af viljans förmåga till vidare rättskränkningar, vare sig absolut eller relativt, än ock på hvilketdera af nyssnämnda sätt vid hvart och ett af dessa arter ifrågavarande upphäfvande af viljans förmåga skall ega rum, samt derefter vid de öfriga arterna af brotten, hvilka medgifva användandet af sådana straff, som åsyfta viljans förändring, bestämma hvilket straff till detta måls vinnande skall användas. Då likväl dels de olika omständigheter, hvilka jemte de allmänna straffmätningsgrunderna kunna inverka på bedömandet af den rättsstridiga viljans brottslighet, äro så talrika, att använ-

dandet af en större del utaf dem såsom konstitutiva bestämningar för serskilda arter af brott skulle leda till den mångfald af arter, att en strafflag, som fullständigt upptoge dessa, blefve helt och hållet omöjlig att öfverskåda [1]), dels ock flertalet af dessa omständigheter äro sådana, att deras betydelse för bestämmandet af viljans brottslighet hufvudsakligen är beroende på den grad, i hvilken de vid brottet förekomma, i följd hvaraf de svårligen kunna såsom bestämningar hos serskilda artbegrepp användas, så måste det för lagstiftaren, huru långt i sönderdelande af de serskilda arterna utaf brotten han än må fördjupa sig, blifva omöjligt att förekomma, att ju icke till samma art måste hänföras två konkreta brott, oaktadt de till följd af skiljaktighet med afseende å de vid dem förekommande modifierande omständigheter äro af olika straffbarhet. Skall vid hvarje konkret brott den rättsstridiga viljan träffas af ett rättvist (med det konkreta brottets straffbarhet öfverensstämmande) straff, måste sålunda lagstiftaren för de af honom antagna serskilda arterna af brott i lagen bestämma straffet på sådant sätt, att detsamma kan erhålla den modifikation vid det konkreta brottet, som detta i följd af de med detsamma förenade omständigheter kräfver.

Detta kan nu på tvenne skilda sätt åstadkommas. Antingen utsättes ett bestämdt straff för hvarje serskild art af brott och derefter lemnas den allmänna föreskrift, att, ej mindre i den händelse det konkreta brottets straffbarhet fordrar högre straff, än det i lagen utsatta, straffet inom vissa grader skall ökas, än ock, derest det konkreta brottets straffbarhet är mindre än hvad antagits vid utsättandet i lagen af det bestämda straffet, detta skall inom vissa gränser nedsättas. — Detta system, hvilket inom den fransyska kriminallagstiftningen gjort sig gällande [2]), har blifvit benämndt "Systemet med förmildrande om-

[1]) *Grolman*, Ueber die Begründung etc. sid. 171. Denne kallar en dylik strafflag "multorum camelorum onus."

[2]) Före revolutionen var i Frankrike åt domaren uppdraget att bestämma straffets storlek efter omständigheterna vid de konkreta brotten. De missbruk, som blifvit en följd af ett sådant öfverlemnande åt domarens godtycke af straffmätningen, föranledde Nationalförsamlingen att i code penal af år 1791 öfvergå till en motsatt ytterlighet. I denna lag stadgades nemligen fullkomligt fixa straff för alla brott utan medgifvande åt domaren af rätt till annan ändring, än den som i lagen med afseende å serskilda förhållanden medgifvits, och äfven i detta fall var bestämdt föreskrifvet, till hvilken qvantitet straffet skulle nedsättas eller med hvad belopp detsamma skulle höjas (Se Code penal af den 25 September 1791 Première partie Tit. V. De l'influence de l'âge des Condamnés sur la nature et la durée des peines. Seconde partie Titre II. Section 1. Crimes & attentats contre les

ständigheter (circonstances atténuantes). — Eller ock bestämmes straffet på det sätt, att vid de serskilda arterna af brott antingen absolut

---

Personnes Section 2. Crimes & délits contre les propriétés. Titre III. Des complices des crimes. Så väl vid ungdom, då handlingen företagits "avec discernement", som vid hög ålder nedsättes straffet i bestämdt förhållande till det straff, som eljest skulle på gerningen följa. Likaledes innehålla de båda sektionerna, som handla om brotten emot person och egendom, talrika stadganden af denna lydelse: La durée de la peine mentionnée en l'article précédent sera augmentée de deux annés par chacune des circonstances suivantes, qui se trouvera réunie audit crime. La première . . . Snart visade sig dock olägenheterna af absolut bestämda straff, serdeles vid den stränghet, som utmärkte code pénal, hvilken stränghet föranledde juryn att ej sällan frikänna de brottslige i de fall, då det stadgade straffet syntes den allt för mycket öfverskrida det konkreta brottets straffbarhet. Med anledning af detta förhållande vidtogs redan i en eller annan af republikens kriminalförordningar åtgärder för att i vissa afseenden lossa på de band, hvarmed 1791 års code pénal fjettrat lagskiparens frihet i afseende å straffets utmätande. Och vid redaktionen af 1810 års code pénal bestämdes i allmänhet vid de serskilda brotten, med undantag af de gröfsta, en viss latitud, inom hvilken domaren egde att efter förhållandena vid det konkreta brottet utmäta straffet, hvarjemte i art. 463 stadgades, att i de fall, der i lagen fängelse var utsatt såsom straff (vid délits simples), kunde, om skadan ej uppginge till 25 francs och omständigheterna syntes förmildrande, en nedsättning i så väl fängelse- som bötesstraffet ega rum. Som emellertid derigenom att ej mindre vid de gröfsta brotten icke någon latitud på straffet förefans, än äfven minimum vid de latitudinära straffen i allmänhet var högre än som motsvarade straffbarheten utaf de brott, som begingos under förmildrande omständigheter, fortforo dock de olägenheter, för hvilkas afhjelpande ofvan anmärkta stadganden i 1810 års code pénal blifvit införda. För att undanrödja dessa olägenheter blef 1832 systemet af förmildrande omständigheter (circonstances atténuantes) fullständigt genomfördt (Loi contenant des Modifications au Code pénal etc. 28 Avril 1832, Art. 94). Ändamålet med denna åtgärd angafs uttryckligen vara dels att genom en allmän regel förmildra lagens alltför stränga och understundom till öfverdrift gående straffbestämmelser, dels att genom föreskrifterna om förmildrande omständigheter afseende skulle kunna fästas vid sådana olikheter i brottslighet, hvilka strafflagen icke kunnat förutse, men hvilka likväl för att straffet skulle vara rättvist borde tagas i betraktande. Enligt Art. 463, sådan den lyder i ofvan anmärkta författning, skola alla de i lagen bestämda straff för sådana skyldige, till förmån för hvilka juryn förklarat förmildrande omständigheter ega rum, nedsättas på det sätt, att dödsstraff förvandlas till straffarbete (travaux forcés) på lifstid eller på viss tid eller, vid statsbrott, till deportation eller detention; straffarbete på lifstid till sådant på viss tid eller till "reclusion" etc. — Härigenom har tydligen stor frihet i afseende å straffmätningen blifvit lagskiparen och serskildt juryn medgifven, i synnerhet som juryn eger rätt att såsom en förmildrande omständighet anse

bestämda straff alternativt utsättas eller endast maximum och minimum [1]) af en eller flere straffarter fastställes, vare sig i förening med eller med uteslutande af absolut bestämda straff [2]). — Detta system, som företrädesvis i Tyskland blifvit utveckladt [3]), plägar benämnas

sin åsigt, att det i lagen stadgade minimum af straffet är för strängt för det brott, hvilket juryn är kallad att bedöma. Någon bestämning, om hvad som skall förstås med circonstances atténuantes, finnes ej i den fransyska kriminallagstiftningen; rättslärarne bestämma dem vanligen såsom innefattande allt, hvad som kan modifiera brottsligheten eller motivera en nedsättning af straffet. Vid exposéen af motiverna för lagändringen 1832 yttrades om beskaffenheten af dem: "Huru skall man kunna skilja omständigheterna från hufvudsaken? Huru skall man kunna bestämma dem i deras föränderlighet? Hvarföre skall man utsätta sig för att åt dem gifva den bedrägliga stadgan, som finnes hos juridiken med dess allmänna regler? Finnes det icke tusende omständigheter, som, förmildrande i många fall, äro försvårande vid andra?" — Sådan är i korthet utvecklingen och betydelsen af den franska kriminalrättens circonstances atténuantes. Att vidare sysselsätta oss med dem tillhör ej vårt ämne. En utförlig framställning deraf finnes hos *Chauveau Adolphe* et *Faustin Hélie*, Théorie de Code Pénal. Paris 1843, VI. s. 277 ff., till hvilken vi hänvisa läsaren.

[1]) Äfven om endast maximum af straffet vid de serskilda brotten i lagen uttryckligen angifves, är i sjelfva verket straffet bestämdt på ofvan angifna sätt. Ty antingen innehåller lagen föreskrifter om de minsta qvantiteter, som få användas af de serskilda straffarterna, och i detta fall utgöres minimum af den lindrigaste straffartens minsta tillåtna qvantitet, eller ock derest sådana föreskrifter skulle saknas, blifver minimum den faktiskt gifna minsta qvantitet, som kan ådömas af den lindrigaste straffarten.

[2]) En äldre form af straffbestämmelser, hvilken jemväl skulle kunna uppfylla fordran på möjligheten att bestämma straffet vid det konkreta brottet i öfverensstämmelse med dettas serskilda straffbarhet, är den, som användes i de så kallade obestämda strafflagarne. I dessa förekommer vid de serskilda brotten icke någon bestämmelse om qvantiteten af det straff, som skall vid brottet tillämpas, utan lagstiftaren åtnöjer sig med att vid dem stadga, att de skola straffas efter omständigheterna, efter som brottslingen förtjenat o. s. v. Som emellertid denna form oundvikligen medför den olägenheten, att, då domaren saknar all ledning vid bestämmandet af straffet för de serskilda arterna af brott, den största godtycklighet och ojemnhet vid tillämpningen skall uppkomma, i det efter individuell uppfattning af graden utaf de serskilda förbrytelsernas straffbarhet, för likartade brott, utan att någon betydlig olikhet i afseende å de modifierande omständigheterna vid dem förekommer, användes af den ena högre, af den andra lägre straff, hafva absolut obestämda strafflagar öfverallt blifvit afskaffade, och relativt bestämda strafflagar i deras ställe införda.

[3]) Under 18:de århundradet herrskade i Tyskland fullkomlig godtycklighet med afseende å bestämmandet af straffen vid de serskilda konkreta brotten, i det praxis ansåg sig helt och hållet obunden af de äldre kriminal-

"latitudsystemet", och detta har, såsom vi förut nämnt, genom Nya Strafflagen blifvit uteslutande gällande inom den svenska kriminallagstiftningen.

Då, såsom af föregående redogörelse för de allmänna straffmätningsgrunderna tydligen framgår, vid de serskilda konkreta brotten kunna utom de förhållanden, som konstituera brottet, förekomma andra omständigheter, hvilka utöfva ett väsendtligt inflytande till höjande eller sänkande af brottets straffbarhet, måste vid uppgörandet af en strafflag efter latitudsystemet, för vinnande af tillräckligt utrymme för straffets höjande eller sänkande till motsvarighet mot brottet, den stadgade latituden bestämmas så stor, att de olägenheter, som äro förenade med helt och hållet obestämda strafflagar, nödvändigt i större eller mindre grad skola uppkomma, derest icke lagstiftaren lemnar några serskilda bestämmelser i afseende å dessa omständigheter. I följd häraf har i allmänhet vid latitudsystemet för flere eller färre modifierande omständigheter serskilda strafflatituder blifvit bestämda, i det lagstiftaren antingen i allmänhet eller serskildt vid vissa arter af brott stadgat, att då en eller flere uppgifna omständigheter ega rum, straffet skall bestämmas inom föreskrifna gränser öfver eller under den vid brottet stadgade latituden. De omständigheter, med afseende å hvilka lagstiftaren sålunda förfarit, benämnas *straffskärpnings-* och *straffminskningsgrunder* [1]), allt efter som de medföra straffets ökande eller minskande i förhållande till den i allmänhet bestämda latituden.

---

lagarnes och serskildt Carolinas straffbestämmelser. Såsom en rättelse af detta missförhållande blef genom den nyare kriminallagstiftningen öfverallt relativt bestämda strafflagar införda. Dessa utgjorde en naturlig utveckling af de stadganden angående straffskärpning och straffminskning, som i de äldre tyska kriminallagarne förefunnits. Sedan den bayerska strafflagen af år 1813, hvilken i viss mon inskränkte latitudsystemet, så småningom förlorade det inflytande, densamma genom Feuerbachs auktoritet erhållit, har latitudsystemet i de serskilda tyska staternas positiva lagar blifvit mer och mer konseqvent utveckladt.

[1]) Då Nya Strafflagen under "serskilda grunder, som minska straffbarheten", sammanförer de allmänna grunderna för straffets nedsättande *under* den vanliga latituden, men deremot benämner de straffmätningsgrunder, som verka till straffets nedsättande *inom* latituden, förmildrande omständigheter, hafva vi för först nämnda straffmätningsgrunder begagnat benämningen *straffminskningsgrunder*, ehuru denna benämning icke motsvarar de tyska kriminalisternas uttryck härför. Straffminskningsgrunderna kallas nemligen inom den tyska kriminalrätten "Strafmilderungsgründe", under det att förmildrande omständigheter benämnas "Strafminderungsgründe." Mot de förra svara "Strafschärfungsgründe", mot de senare "Straferhöhungsgründe." Jfr *Hæberlin*, l. c. sid. 89 följ.

Inom de i lagen sålunda utsatta gränser skall vid latitudsystemet lagskiparen bestämma straffet för det konkreta brottet i öfverensstämmelse med hvad detta brotts serskilda straffbarhet fordrar. Vid den uppskattning af denna straffbarhet, som i följd häraf skall af domaren företagas, måste han, så framt bedömandet af straffbarheten icke skall blifva helt och hållet godtyckligt, till ledning derför använda den princip, hvilken i allmänhet bestämmer brottens straffbarhet, och följaktligen måste af domaren äfven det konkreta brottets straffbarhet inom latituden bedömas efter intensiteten hos den rättsstridiga viljan. Då, såsom vi vid framställningen af de allmänna straffmätningsgrunderna redan anmärkt, viljans intensitet bedömes efter de yttre förhållanden, hvarunder brottet förekommer, måste de omständigheter, hvilka, utom brottets konstitutiva bestämningar samt de vid detta antagna allmänna eller speciella straffskärpnings- och straffminskningsgrunder, kunna tjena till bestämmande af viljans intensitet, utgöra grunderna för straffets speciella bestämmande inom latituden. Sådana omständigheter benämnas *försvårande* och *förmildrande omständigheter*, och i följd häraf hafva vi för finnande af grunderna för straffmätningen inom latituden att undersöka, hvilket inflytande på brottets straffbarhet utöfvas af de olika slagen utaf försvårande och förmildrande omständigheter[1]). Bland dessa räkna vi dock här äfven de förhållanden, hvilka blifva till straffskärpnings- eller straffminskningsgrunder i serskilda positiva lagar använda, då dylika förhållanden endast derigenom skilja sig från de försvårande och förmildrande omständigheterna, att de förra blifvit af lagstiftaren från öfriga modifierande omständigheter uttagna, samt med afseende å dessa serskilda latituder öfver eller under den allmänna utsatta, hvadan sålunda från allmänna kriminalrättens ståndpunkt dessa olika slag af omständigheter icke kunna vidare från hvarandra åtskiljas.

Innan vi öfvergå till framställningen af de serskilda försvårande och förmildrande omständigheterna, böra vi likväl anmärka, att af de bestämningar, hvilka vi i det föregående anfört såsom utgörande allmänna straffmätningsgrunder vid de olika arterna af brott, en eller flere kunna vid vissa af dem förekomma såsom förmildrande eller försvårande omständigheter. Om nemligen vid ett eller annat brotts karakteriserande lagstiftaren bland dess konstitutiva bestämningar icke användt någon viss af de till de allmänna straffmätningsgrunderna hänförliga bestämningarna,

[1]) Jfr *Hæberlin*, l. c. sid. 94 ff.; *Möller*, Kritik des Strafmasses mit besonderer Rücksicht auf das Kurhessisches Recht. Göttingen 1852; *Hye*, Das österreichische Strafgesetz I. Wien 1855; *Haus*, Principes généraux du droit pénal belge. Paris 1869. Dessa författare redogöra för de förmildrande och försvårande omständigheter, som enligt de lagar, de behandla, kunna antagas.

är det tydligt, att denna måste vid sådana brott betraktas såsom en modifierande omständighet. Så t. ex. om ett brott af lagstiftaren blifvit på det sätt bestämdt, att man kan begå detsamma vare sig af uppsåt eller oaktsamhet, utgör hvilkendera viljans riktning som vid det konkreta brottet förekommit en modifierande omständighet, hvilken vid bestämmandet af straffet inom latituden skall tagas i betraktande. Som emellertid af de grunder, hvarefter de konstitutiva bestämningarnas inflytande på den allmänna straffbarheten af brotten skall bedömas, med nödvändighet följer, hvilken verkan dylika bestämningar, för den händelse de skola endast såsom modifierande omständigheter betraktas, kunna utöfva på den olika straffbarheten vid serskilda konkreta brott, torde det ej vara af nöden att vid framställningen af de serskilda förmildrande eller försvårande omständigheterna, vidare än som skett, anmärka sådana förhållanden, hvilka egentligen utgöra konstitutiva bestämningar hos brotten, i följd hvaraf dylika vid efterföljande framställning icke komma att i vidsträcktare mon beröras än, hvartill deras sammanhang med speciella försvårande eller förmildrande omständigheheter gifver anledning.

I öfverensstämmelse med den indelningsgrund, som vi redan i det föregående användt vid undersökningen deraf, hvilka omständigheter borde såsom allmänna straffmätningsgrunder användas [1]), skola vi vid efterföljande framställning af de försvårande och förmildrande omständigheterna [2]) serskildt taga i betraktande sådana, som kunna hemtas från *subjektet* vid brottet eller från *objektet* eller från beskaffenheten af sjelfva *verksamheten* [3]).

---

[1]) Jfr sid. 27.

[2]) I följd af den mångfald af försvårande och förmildrande omständigheter, hvilken kan vid de konkreta brotten förekomma, måste vid en redogörelse för dessa omständigheter desamma sammanfattas i serskilda klasser efter de hos dem ingående bestämningar, hvilka utgöra grunden till deras inverkan på brottens straffbarhet. Efterföljande framställning afser endast att angifva de hufvudsakligaste af nyss nämnda klasser, då en mera i detalj gående framställning af ifrågavarande omständigheter icke kan anses erforderlig för utredningen af deras inflytande på straffmätningen.

[3]) Af de olika indelningar, som med afseende å de försvårande och förmildrande omständigheterna blifvit uppstälda, förekommer vanligast den i *subjektiva* och *objektiva*, dervid betydelsen af dessa båda slag angifves olika efter den olika straffteori, från hvilken man utgått. En nödvändig följd af den utaf oss uppställda principen för straffmätningen är tydligen, att de så kallade objektiva förmildrande och försvårande omständigheterna endast så till vida hafva någon betydelse vid straffmätningen, som man af dem kan sluta till en starkare eller svagare intensitet hos den rättsstridiga viljan.

Af de bestämningar med afseende på *subjektet*, hvilka kunna anses såsom modifierande straffbarheten vid det konkreta brottet, kunna vi i främsta rummet fästa oss vid dem, som afse förbrytarens tillstånd i intellektuelt hänseende. I samma mon som förbrytaren, ehuru tillräknelig, är i saknad af den fullständiga utveckling uti intellektuelt hänseende, som förutsättes för en rätt uppfattning af de yttre förhållandena och de lagar, som styra dessa, i samma mon måste den brottslighet, till hvilken man af den begångna gerningen är berättigad att sluta, vara mindre. I följd häraf bör tillvaron i lägre grad af de omständigheter, hvilka, i deras högsta potens, utesluta den juridiska tillräkneligheten, betraktas såsom en förmildrande omständighet. Sådana äro ungdom eller ålderdom, själs- eller kroppssjukdom samt sinnesförvirring. Ty äfven om den unge förbrytaren uppnått den ålder, vid hvilken han betraktas fullt tillräknelig, eller i följd af sin förmåga att inse gerningens brottslighet redan före denna tidpunkt blifver såsom tillräknelig ansedd, kan man med skäl antaga, att sådant oaktadt hans medvetande om det rätta och hans gerningars förhållande dertill icke uppnått den grad af klarhet, mognad och styrka, som erfordras derför, att den af honom begångna gerningen skall ådagalägga samma brottslighet, hvartill man af gerningen hos den till fullt medvetande utvecklade kan sluta. Och då detsamma gäller äfven om den, som genom uppnådd hög ålder blifvit till förståndet försvagad, måste på angifna skäl så väl ungdom som hög ålderdom anses såsom förmildrande omständigheter [1]). Såsom en förmildrande omständighet af likartad be-

---

Följaktligen äro äfven de objektiva omständigheterna i sjelfva verket subjektiva i den betydelse, hvari anhängarne af de absoluta straffteorierna fatta denna bestämning, nemligen såsom uttryckande att en förmildrande eller försvårande omständighet utgör en bestämning af beskaffenheten utaf den brottsliges vilja. — Äfven plägar man understundom indela ifrågavarande omständigheter uti *föregående*, *beledsagande* och *efterföljande*, hvilken indelning från vår ståndpunkt dock saknar all annan betydelse än att angifva, huruvida den yttre omständighet, från hvilken man kan sluta till viljans intensitet, föregått, varit samtidig med eller efterföljt den brottsliga handlingen, hvilket förhållande för bedömandet af de serskilda försvårande och förmildrande omständigheternas betydelse påtagligen är af ringa vigt.

[1]) *Hälschner*, System des Preussischen Strafrechtes I. Bonn 1858, sid. 104 ff.; *Hæberlin*, l. c. I. sid. 103 ff.; *Geib*, l. c. I. sid. 68 ff. Enligt samtliga nyare strafflagar utgör förbrytarens ungdom en straffminskningsgrund. De äldre af de i detta århundrade utfärdade tyska kriminallagarne, hvilka fordra uppnåendet af en viss ålder, åtta, tio, tolf, fjorton år, för att tillräknelighet skall ega rum, antaga för de derpå följande åren ungdomen hos förbrytaren utgöra en straffminskningsgrund. Strafflagarne för Bayern (1813), Württemberg (1839), Hannover (1840), Storhertigdömet Hessen (1841) samt

skaffenhet med förbrytarens ungdom måste jemväl antagas döfstumhet och medfödd förståndssvaghet i de fall, då dessa omständigheter icke utesluta tillräkneligheten [1]). Ty i följd af dessa tillstånd måste städse individens intellektuella utveckling blifva hämmad, och sålunda straffbarheten af de utaf dylika individer begångna brott förminskad [2]). Likaledes kunna kroppslig sjukdom samt sådana arter af själssjukdom, hvilka icke antagas upphäfva tillräkneligheten, betraktas såsom förmildrande omständigheter, i det härigenom medvetandets klarhet kan anses fördunklad, och den för brottets åstadkommande erforderliga intensiteten i viljan sålunda måste antagas ringare än vid brott begångna under själens och kroppens fullkomliga helsa. Att utan egen skuld iråkad sinnesförvirring, såsom sömnyrsel, nattvandringar, druckenhet o. s. v., måste, derest densamma icke utesluter tillräkneligheten, betraktas såsom en förmildrande omständighet, är ostridigt [3]). Men äfven

Oldenburg (1814, 1858) bestämma såsom den tidpunkt, till hvilken denna straffminskningsgrund skall fortfara, fyllda sexton år; strafflagen för Sachsen (1855), hvarmed äfven den reviderade strafflagen af 1868 öfverensstämmer, antager ungdom såsom förminskningsgrund till och med det tillryggalagda adertonde året; strafflagarne för Österrike (1803 och 1852) upptaga ålder under 20 år såsom en allmän förmildrande omständighet; strafflagen för Braunschweig (1840) bestämmer det började tjugondeförsta året såsom tidpunkten för inträdet af fullständigt tillräknande. Strafflagen för Preussen (1851) och den nya bayerska strafflagen (1861), hvilka deremot i öfverensstämmelse med code pénal ej antaga någon viss ålder såsom erforderlig för möjligheten af juridisk tillräknelighet, stadga, i likhet med denna, att, om en förbrytare under sexton år befunnits handla med urskilningsförmåga (mit unterscheidungsvermögen, avec discernement), straffet skall nedsättas i öfverensstämmelse med serskildt gifna föreskrifter. Danska strafflagen antager straff-frihet ega rum för barn, som ännu icke uppnått tio år, fordrar för tillräknande af gröfre brott, begångna af personer emellan tio och femton år, att förbrytaren kan antagas hafva insett handlingens straffbarhet (mindre förbrytelser äro äfven under sistnämnda tid straff-fria), samt bestämmer, att, så väl i detta fall, som derest brottet är begånget af en person emellan femton och aderton år, straffet skall på föreskrifvet sätt nedsättas. Norska strafflagen (1842) innehåller enahanda bestämmelser i förevarande hänseende, som den danska.

[1]) *Berner*, l. c. sid. 228, kallar sådana tillstånd för "tillstånd af fördunkladt medvetande", då den vanliga benämningen för dem "förminskad tillräknelighet" af honom anses innebära en motsägelse.

[2]) Strafgesetzbuch für Württemberg, art. 98; Braunschweig, art. 60; Sachsen, art. 88; Bayern (1861), art. 67, 68, m. fl. antaga ifrågavarande omständigheter såsom en straffminskningsgrund. Likaledes är detta förhållandet i strafflagarne för Danmark (§ 39) och för Norge (VI, 10).

[3]) Jfr de i föregående not citerade lagar. Jemväl ofvan berörda förhållanden anföras vanligen såsom straffminskningsgrunder.

då sådan sinnesförvirring och serskildt druckenhet är sjelfförvållad, måste den såsom förmildrande omständighet antagas. Ty äfven om i den positiva lagen fullständig druckenhet icke skulle erkännas utesluta all tillräknelighet eller åtminstone nedsätta straffbarheten vid den under druckenheten verkställda gerningen till den, som vid oaktsamhet eger rum [1]), — hvilket af den allmänna kriminalrätten yrkas såsom en nödvändig följd af läran om tillräknelighet —, måste dock äfven från den positiva rättens ståndpunkt den sjelfförvållade druckenheten anses såsom en förmildrande omständighet, då den fullständigt öfverlastades medvetande till följd af de naturliga verkningarne af det förtärda är helt och hållet fördunklad och hans viljas frihet derigenom upphäfd. Och då medvetandets klarhet och i följd deraf viljans frihet förminskas af äfven en ringare grad af druckenhet, kan äfven denna, om ock sjelfförvållad, betraktas såsom en förmildrande omständighet. Härvid bör dock märkas, att med druckenhet vare sig i fullständig eller i ringare grad icke får förblandas tillståndet hos den person, som genom förtärandet af starka drycker endast ökat kraften hos sina sinliga organer, utan att medvetandet ännu blifvit fördunkladt, hvilket tillstånd ingalunda bör betraktas såsom någon förmildrande omständighet [2]). Utom ofvannämnda orsaker berättigar äfven hvarje annat förhållande, från

---

[1]) Grunden till den afvikelse, som i de positiva lagarne eger rum från den allmänna kriminalrättens lära i förevarande hänseende, måste påtagligen sökas i svårigheten eller nära nog omöjligheten att vid den efterföljande ransakningen med visshet afgöra, i hvilken grad af öfverlastadt tillstånd förbrytaren vid brottets begående befunnit sig.

[2]) *Geib*, l. c. II. sid. 108. *Hälschner*, l. c. I. sid. 294. Såsom straffminskningsgrund anföres druckenheten uttryckligen i braunschweigska St. G. B. §§ 60, 61. Enligt de strafflagar, hvilka bland straffminskningsgrunderna anföra minskadt tillräknande och bestämma detta begrepp så, att derunder inbegripas alla sådana tillstånd, der ej mindre nödigt medvetande om gerningens straffbarhet än äfven viljans frihet i väsendtlig grad är förminskad (Baden § 153, Sachsen § 88, Bayern St. G. B. 1861 § 68), måste naturligtvis druckenheten såsom en straffminskningsgrund antagas. Der åter såsom i württembergska strafflagen minskadt tillräknande bestämmes på sådant sätt, att druckenhet icke i detta begrepp innefattas, anföres detta tillstånd (art. 110) såsom en förmildrande omständighet. Såsom sådan kan den äfven betraktas enligt den preussiska strafflagen, hvilken icke upptager minskadt tillräknande såsom straffminskningsgrund. Såsom uteslutande druckenhetens inflytande till förminskning af straffet anmärkes dock uttryckligen i sachsiska strafflagen: "så framt förbrytaren i afsigt att begå brottet försatt sig i ett sådant tillstånd" (art. 88), hvilket måste antagas såsom gällande äfven efter öfriga med afseende å bestämmandet af minskadt tillräknande med den sachsiska lagen öfverensstämmande strafflagar.

hvilket man kan sluta till en lägre grad af intellektuell utveckling och i följd deraf till mindre frihet i viljan hos den brottslige, till antagandet af en ringare intensitet hos den rättsstridiga viljan, än den, som utvisas af brottet begånget utaf en i intellektuelt afseende fullt utvecklad individ. På sådan grund kan bristande eller felaktig uppfostran i intellektuelt hänseende [1]) antagas såsom en förmildrande omständighet, då af en försummad eller förvänd uppfostran härflyter en sådan bristfällighet hos medvetandet, att insigten i gerningens rättsliga betydelse kan vara fördunklad. Såsom en försvårande omständighet åter kan, på grund af hvad vi ofvan anfört angående den intellektuella utvecklingens betydelse för bedömandet af den rättsstridiga viljans intensitet, betraktas en högre grad af utveckling i intellektuelt hänseende samt i följd deraf jemväl en mer än vanligt omsorgsfull uppfostran och undervisning.

Såsom en från det intellektuella området hemtad förmildrande omständighet kan äfven i vissa fall antagas okunnighet om lagens stadgande. Ty i de fall, der sedelagen icke otvetydigt angifver en gernings brottslighet, måste det förhållande, att gerningsmannen vid den straffbara handlingens begående saknar kännedom om dess rättsstridighet, ehuru det icke utesluter straffbarheten, dock anses såsom en förmildrande omständighet [2]).

Hvad slutligen angår frågan, huruvida distraktionen kan antagas såsom en förmildrande omständighet, så måste, då detta tillstånd beror derpå, att den i medvetandet för tillfället närvarande föreställningen är så uteslutande herrskande, att individen ej uppfattar, hvad som utan sammanhang med denna föreställning försiggår omkring honom, distraktionen i sin högsta grad väl utesluta möjligheten af afsigt med den under ett sådant tillstånd företagna yttre handlingen, för så vidt denna ej står i omedelbart sammanhang med den förherrskande föreställningen. Men då graden af den oaktsamhet, som genom den under ett sådant tillstånd företagna rättsstridiga handlingen ådagalägges, på grund af den handlandes distraktion ingalunda kan antagas såsom min-

---

[1]) Jfr St. G. B. f. Württemberg art. 110. St. G. B. f. Hannover art. 94.

[2]) Så t. ex. om någon från ett land der räntan är fri inflyttar till ett sådant der lagar emot ocker förefinnas, måste han, derest han bryter emot dessa lagar, innan han om dem vunnit kännedom, anses hafva begått brottet under förmildrande omständigheter. — Hannoveranska strafflagen antager i öfverensstämmelse härmed såsom en förmildrande omständighet, att brottet i gerningsmannens fädernesland icke hotas med straff och gerningsmannen endast helt kort tid uppehållit sig inom Hannover. Jfr ock St. G. B. f. Württemberg, art. 99.

dre, kunna vi tydligen ej erkänna ifrågavarande tillstånd såsom någon egentlig förmildrande omständighet [1]).

Det andra slaget af de från subjektet hemtade omständigheter, hvilka kunna såsom straffmätningsgrunder användas, äro de som omedelbart utvisa den brottsliges *beskaffenhet med afseende å viljan.* Ty af de omständigheter, hvilka utgöra kännetecken på olika beskaffenhet hos förbrytarens vilja, kan man påtagligen sluta till den olika intensiteten hos densamma.

Klart är, att härvid de olikheter, hvilka, på sätt vi i det föregående vid undersökningen af de allmänna straffmätningsreglerna funnit, kunna förekomma med afseende å den i de serskilda konkreta brotten ådagalagda grad af uppsåt eller oaktsamhet, måste såsom en speciell straffmätningsgrund i främsta rummet användas. Ty först och främst måste, derest de konstitutiva bestämningarna vid någon viss art af brott medgifva, att vid de serskilda konkreta fallen olika arter af uppsåt eller oaktsamhet kunna ega rum, den art utaf dessa, som i det konkreta brottet uppenbarar sig, användas såsom en speciell straffmätningsgrund. Och då äfven inom de serskilda arterna af uppsåt eller oaktsamhet en mångfald af olika grader med afseende å viljans intensitet är möjlig, måste dessutom de omständigheter, hvilka tjena att utmärka denna olikhet inom de serskilda arterna, vid de konkreta brotten uppfattas såsom försvårande eller förmildrande omständigheter.

I följd häraf måste vid de under sinnesrörelse (affekt) begångna brotten sinnesrörelsens styrka utgöra en vigtig omständighet för bedömandet af viljans intensitet. Ty ju starkare genom sinnesrörelsen menniskans inre blifvit uppskakadt, desto större blifver med nödvändighet den inskränkning i viljans fullständiga frihet, som sinnesrörelsen förer med sig, och i följd häraf fordras för brottets åstadkommande, i samma mon sinnesrörelsen är starkare, mindre intensitet hos den rättsstridiga viljan [2]). Då nu sinnesrörelsen leder sin uppkomst från en utifrån kommande inverkan på individens känsla, kan tydligen jemväl beskaffenheten af denna yttre inverkan tagas i betraktande såsom en straffmätningsgrund. Denna inverkans styrka kan nemligen antagas utöfva ett väsendtligt inflytande på graden af den åstadkomna sinnesrörelsen,

---

[1]) Jfr dock *Wahlberg*, Das Princip der Individualisirung in der Strafrechtspflege, Wien 1869, sid. 96, hvilken anser distraktion utesluta straffbarheten vid kulpösa brott.

[2]) Med affekten får icke förblandas lidelsen eller passionen, hvilken af menniskan, såsom ett förnuftigt väsende, måste kunna beherrskas. Gifver hon efter för lidelsen, sker detta med fullkomligt fri vilja och utan att dervid hennes förmåga af sjelfbestämning kan anses förminskad, i följd hvaraf lidelsen icke kan betraktas såsom någon förmildrande omständighet.

i följd hvaraf man från beskaffenheten af denna yttre inverkan kan sluta till sinnesrörelsens styrka och således medelbarligen till intensiteten hos den rättsstridiga viljan.

Men äfven vid andra än de brott, som under affekt utöfvas, kunna yttre retelser i väsendtlig mon inverka till bestämmande af den rättsstridiga viljan, alldenstund i följd af dessa de sinliga begären, från hvilka den rättsstridiga viljan leder sitt ursprung, väckas och hållas vid lif. I den mon starkare yttre anledningar till den rättsstridiga handlingen förefunnits, i samma mon har till följd häraf erfordrats en mindre intensitet hos den brottsliga viljan, under det att denna tvertom varit större i den mon, den yttre inverkan för brottets åstadkommande varit ringare, hvadan man äfven vid de under lugn besinning företagna brotten från beskaffenheten af den yttre inverkan på den rättsstridiga viljan kan hemta kännetecken på den grad i afseende å viljans intensitet, som af det i den brottsliga gerningen uppenbarade uppsåt eller oaktsamhet ådagalägges.

Såsom förmildrande omständigheter kunna vi derföre uppställa ringare grader af nöd, psykiskt tvång och nödvärn [1]), då tillvaron af sådana förhållanden äfven i den mindre grad, att straffbarheten derigenom icke kan anses upphäfd, dock måste antagas i betydlig mon inskränka viljans frihet; handlingens företagande under stark sinnesrörelse, såsom vrede, rädsla o. s. v. [2]), serdeles då dylika sinnesrörelser blifvit uppväckta af starka yttre anledningar; sådana omständigheter, hvilka innebära en yttre stark retelse till den rättsstridiga handlingens företagande, såsom tryckande armod vid brott emot annans egendom, svår förolämpning vid misshandelsbrotten o. s. v.; främmande inverkan,

[1]) Nöd, psykiskt tvång och nödvärn upptagas af de positiva lagarne i allmänhet mer eller mindre uttryckligt såsom straffminskningsgrunder. Jfr St. G. B. f. Bayern, art. 73; Sachsen art. 97; Baden §§ 82, 89, 90, 92; Braunschweig § 167; Württemberg art. 102, 106; Oesterreich § 2; Danska Strafflagen § 40; Norska Strafflagen VII. 9. De af dessa tillstånd, som icke serskildt upptagas, kunna tydligen hänföras under "förminskadt tillräknande", i följd hvaraf i sådant fall för dem gälla de bestämmelser, som i not. 2, sid. 40 blifvit citerade. Enligt preussiska strafflagen innefattas de i de enligt denna lag antagna "förmildrande omständigheter."

[2]) Enligt de strafflagar, som upptaga förminskadt tillräknande i sin fullständiga uppfattning såsom straffminskningsgrund, måste ock affekt, då den icke utesluter, utan endast i mer eller mindre grad inskränker viljans frihet, anses såsom straffminskningsgrund. Enligt württembergska och thüringska strafflagarne betraktas den endast såsom en förmildrande omständighet; enligt den preussiska innefattas den naturligtvis bland de förmildrande omständigheterna.

såsom öfvertalande, befallning, hotelser, löften med mera dylikt, hvarigenom man blifvit drifven till den brottsliga gerningens begående; osökta gynnande tillfällen till brottets begående jemte andra sådana omständigheter, hvilka på ofvan angifna grunder utvisa en ringare grad af intensitet hos den brottsliga viljan. På samma grunder kunna såsom försvårande omständigheter antagas: ju ringare yttre anledning till brottets begående förekommit; ju tydligare brottet är uteslutande beroende af den rättsstridiga viljan; ju långvarigare och fastare afsigt att utföra brottet visat sig; ju omsorgsfullare öfverläggning detsamma föregått; ju starkare bevekelsegrunder till brottets underlåtande öfvervunnits; ju flere och tydligare pligter blifvit kränkta; ju starkare inverkan den brottslige utöfvat på andra personer för att förmå dem till deltagande i den brottsliga gerningen med flère dylika omständigheter, hvaraf man är berättigad att omedelbart sluta till en starkare intensitet hos den i brottet uppenbarade rättsstridiga viljan [1]).

Innan vi lemna de omständigheter, hvilka såsom omedelbart utmärkande olikhet i afseende å den brottsliga viljans beskaffenhet kunna såsom straffmätningsgrunder användas, återstår det att undersöka, hvilket inflytande det inre motivet för den brottsliga gerningen utöfvar på dennas straffbarhet [2]).

Då hvarje handling, som af en tillräknelig individ företages, icke kan tänkas såsom något helt och hållet isoleradt (såsom sitt eget sjelfändamål), utan måste stå i sammanhang med ett mål, som individen

---

[1]) De äldre af de på latitudsystemet byggda strafflagarne anförde uttryckligen flere eller färre af ofvan angifna försvårande eller förmildrande omständigheter såsom grunder för straffets bestämmande inom latituden. Jfr St. G. B. f. Oesterreich. 1803, art. 36, 39; 1852, art. 43, 46; f. Bayern 1813, art. 92, 93; f. Württemberg, art. 109, 110; f. Braunschweig, §§ 64, 66; f. Hannover, art. 93, 94; f. Baden, §§ 151, 152; Entwurf für die Preussischen Staaten 1843 § 107. Sachsiska kriminallagarne 1855 och 1868 (art. 73) angifva endast i allmänhet, att domaren skall inom de stadgade gränserna bestämma straffet för det konkreta brottet med hänsyn till dervid förekommande serskilda förhållanden, som med afseende å den straffbara handlingens beskaffenhet och graden af den dervid visade ondskan (Böswilligkeit) ådagalägga den skyldiges större eller mindre straffbarhet. Norska och danska strafflagarne anföra likaledes endast i allmänhet den större eller mindre styrkan och fastheten i gerningsmannens vilja såsom en straffmätningsgrund, hvarefter straffet inom de i lagen bestämda gränser skall utmätas (Lov. ang. forbrydelser VI. 1; Almindelig borgerlig Straffelov 1866, § 57). Preussiska strafflagen af 1851 och den nya bayerska strafflagen af 1861 upptaga såsom bekant icke vidare några straffmätningsregler, då dessa ansetts icke tillhöra den positiva lagstiftningen.

[2]) Jfr *Hälschner*, l. c. I. sid. 204 ff.

sätter såsom sitt, är det klart, att den brottsliga gerningen alltid måste tänkas såsom ett medel för vinnande af något åsyftadt ändamål, hvilket, om vi betrakta det från en annan sida, utgör den kraft, som satt viljan i rörelse till gerningens begående, eller motivet till handlingen. Väl kan motivet för brottet aldrig hafva det inflytande på straffbarheten, att densamma i följd af motivets beskaffenhet skulle kunna upphäfvas; ty den i brottet uppenbarade rättsstridiga viljan, hvilket ändamål gerningsmannen än må hafva med brottet åsyftat, innebär städse en fara för rättsordningens bestånd, hvadan denna fara, oafsedt motivet vid brottet, måste genom straffet med nödvändighet undanrödjas. Men för bedömandet af intensiteten hos den rättsstridiga viljan kunna kännetecken af ej ringa vigt hemtas af motivet för brottets begående. Ty då af detta kan slutas, i hvilken större eller mindre grad det begär, som drifvit till brottet, stått i strid emot förnuftet, kan påtagligen motivet tjena till ledning vid bestämmande af det motstånd, den brottsliga viljan antages hafva öfvervunnit, samt sålunda användas såsom straffmätningsgrund.

Den olikhet emellan motiven för brotten, som i följd häraf kan antagas såsom utmärkande en olikhet i deras straffbarhet, utgöres i främsta rummet af skilnaden emellan de motiver, vid hvilka förbrytaren bestämdt uppfattar ändamålet med den brottsliga gerningen såsom stående i strid icke blott med rätten, utan äfven med de lagar, som sedlighet och religion för hans handlingssätt uppställa, och dem, vid hvilka detta ändamål uppfattas såsom öfverensstämmande med sedlighetens eller religionens bud, ehuru det står i strid emot rättens. Tydligt är, att man af det första slaget af motiver kan sluta till en vida större intensitet i den brottsliga viljan än af det senare. Ty då handlingen uppfattas såsom öfverensstämmande med sedligheten och religionen, måste förnuftet mot dess företagande äfven i strid emot rätten göra vida svagare motstånd än vid den handling, som uppfattas såsom stående i strid icke blott mot rättens, utan äfven mot sedlighetens och religionens föreskrifter [1]).

Men äfven inom nyss anmärkta båda hufvudslag af motiver kunna kännetecken vidare sökas för bedömande af den rättsstridiga viljans

[1]) Ändamålets öfverensstämmelse med den *rätta* uppfattningen af sedligheten eller religionen kunna vi dock icke erkänna såsom någon straffmätningsgrund. Att tillerkänna denna öfverensstämmelse, som visserligen bestämmer handlingens verkliga sedlighet eller religiositet, något annat inflytande än det ofvan angifna på afgörandet af den relativa straffbarheten vid brottet innebär tydligen ett sammanblandande af det rätta med det sedliga eller religiösa.

intensitet. Ty dels kan man, i den mon förbrytaren verkligen ansett det åsyftade ändamålet såsom med mera styrka yrkadt af pligten eller religionen, antaga mindre intensitet hos den rättsstridiga viljan hafva erfordrats för den brottsliga gerningens begående, dels måste, i samma mon ändamålets strid emot sedligheten eller religionen varit tydligare, intensiteten hos den rättsstridiga viljan vara större. Då motiven i detta sistnämnda fall bestå i tillfredsställande af sinliga begär samt dessa påtagligen stå i desto skarpare strid emot sedligheten, ju större grad af sjelfviskhet i dem innebäres, kunna vi såsom måttstock för den större eller mindre brottslighet (straffbarhet), som i detta fall motiven ådagalägga, uppställa den högre eller lägre grad af sjelfviskhet, som ådagalägges genom det sinliga begär, som utgör motivet till brottet. Med användande af denna måttstock finna vi, att den lägsta graden af brottslighet utmärkes af sådana motiv, hvilka åsyfta tillfredsställandet af sinliga begär, riktade på erhållandet af det, som brottslingen anser i ett eller annat afseende för sig innebära en yttre fördel, såsom egennytta, sinlig njutning o. s. v., att deremot de motiv, såsom hat, afund, hämdlystnad o. s. v., som endast afse att såsom vedergällning för af andra uppställda hinder emot tillfredsställandet af förbrytarens sinliga begär tillfoga andra skada, måste anses innebära en högre grad af brottslighet, samt att den högsta brottsligheten innebäres i de motiv, der rättskränkningen åsyftas hufvudsakligen för sin egen skuld, d. v. s. för den tillfredsställelse, sjelfva det ondas utöfvande innebär.

Såsom det tredje slaget af de subjektiva straffmätningsgrunderna upptaga vi dem, som kunna hemtas från *förbrytarens förhållande före och efter brottet.* Ty då det är intensiteten hos den i brottet uppenbarade rättsstridiga viljan, som vid straffmätningen skall uppskattas, är det lätt att inse, att kännetecken för bedömandet af denna intensitet kunna hemtas icke blott från de omständigheter, hvilka stå i omedelbart sammanhang med det begångna brottet, utan jemväl af andra förhållanden, som föregått eller efterföljt detsamma.

Bland de brottet föregående omständigheter, från hvilka sådana kännetecken kunna hemtas, intages främsta rummet af återfallet (iteration)[1]), hvarmed vi i egentlig mening förstå det förhållande, att förbrytaren, efter det han begått ett visst slag af brott och utstått det derför stadgade straff, ånyo gör sig skyldig till en likartad förbrytelse. Att detta förhållande måste verka i hög grad försvårande, är lätt att inse. Ty återfallet utvisar tydligt, att det förut använda straffet med afseende

[1]) *Geib*, l. c. II. sid. 91 ff.; *Berner*, l. c. sid. 242 ff.; *Hæberlin*, l. c. sid. 96 ff.

å denne förbrytare varit otillräckligt till uppnående af straffets ändamål, undanrödjande af den rättsstridiga viljans farlighet för rättsordningen, i följd hvaraf man för målets vinnande måste använda en qvantitet af straffet, som är större, än den förbrytaren förut undergått. Af denna återfallets betydelse följer jemväl med nödvändighet, att det för det föregående brottet ådömda straffet skall vara till fullo undergånget, innan återfall kan anses ega rum. Ty är detta ej fallet, kan man naturligen ej ega full visshet, att det förut ådömda straffet skulle i sin helhet varit otillräckligt för den rättsstridiga viljans förändring. Ehuru vi sålunda ej kunna anse ett brott såsom återfall, med mindre straffet för det föregående brottet blifvit fullständigt undergånget [1]), är dock tydligt, att den omständighet, att den brottslige förut till större eller mindre del utstått straff för ett föregående likartadt brott, måste om ock i mindre grad anses såsom en försvårande omständighet. Ty härigenom ådagalägges, att åtminstone den del af straffet, som förbrytaren redan undergått, varit otillräcklig att åstadkomma någon ändring i hans rättsstridiga vilja, af hvilket förhållande man tydligen är berättigad antaga en större intensitet hos denna. Jemväl den omständighet, att förbrytaren till fullo eller till någon del undergått bestraffning för ett olikartadt brott, måste vi på analoga grunder vid bestämmande af straffet för en derefter begången förbrytelse taga i betraktande såsom en försvårande omständighet. Såsom en dylik måste likaledes anses den bestraffning, som för ett brott blifvit förbrytaren ådömd utan att dittills hafva blifvit satt i verket, då ju redan det ådömda och för förbrytaren förkunnade straffet måste antagas utöfva verkan på förbrytaren såsom ett motiv till underlåtande af vidare brott. Att vid återfallet såsom en straffmätningsgrund dessutom måste tagas i betraktande den kortare eller längre tid, som förflutit emellan slutet af den föregående bestraffningen och brottets förnyade begående, är klart deraf, att i den mon denna mellantid är kortare, i samma mon måste den föregående bestraffningen anses mera otillräcklig [2]).

[1]) Har genom nåd brottslingen blifvit befriad från någon del af det honom ådömda straffet, är det tydligen den återstående straffqvantiteten, som tages i betraktande vid frågan, huruvida förbrytaren undergått den honom förut ådömda bestraffningen. Ty det straff, som genom nåd blifvit bestämdt, måste anses såsom det rätta straffet för det föregående brottet, hvilket straff med afseende å iteration bör hafva samma betydelse som det eljest genom en laga dom bestämda. Blir åter i följd af nåd hela det föregående straffet efterskänkt, kan tydligen vid ett förnyadt brott iteration icke anses ega rum.

[2]) Tydligt är, att den straffrättsteori, från hvilken man utgått, måste utöfva ett väsendtligt inflytande på bestämmandet af iterationens begrepp. En-

Men äfven andra omständigheter i förbrytarens förra lif, än undergången bestraffning eller begångna brott, kunna utgöra kännetecken

---

ligt de absoluta straffteorierna, hvilka antaga straffet såsom vedergällning för brottet, skulle man med bibehållande af konseqvens egentligen icke kunna tillägga iterationen något inflytande på det ånyo föröfvade brottets straffbarhet. Ty, såsom af de konseqventa anhängarne utaf de absoluta straffrättsteorierna anmärkes, den skuld, som förbrytaren genom det förra brottet ådragit sig, har han, genom det för detta undergångna straff redan afplanat, strafflagen är uppfylld, och staten med förbrytaren åter försonad; skulle nu vid iteration straffet skärpas, så blefve det redan bestraffade brottet ånyo straffadt (*Gesterding*, citerad hos *Geib*, l. c. II. sid. 98). För att emellertid kunna bibehålla iterationen såsom en straffskärpningsgrund eller åtminstone såsom en försvårande omständighet har flertalet af de absoluta teoriernas anhängare antagit, att iterationen af brottet utmärker en synnerlig subjektiv farlighet hos förbrytaren, i det genom iterationen skulle utmärkas, att brottet blifvit en vana hos denne. Häraf följer först och främst, att redan straffets ådömande för det föregående brottet är tillräckligt, för att det efterföljande skall kunna anses såsom itereradt; vidare att något skäl icke förefinnes till inskränkande af iterationens begrepp, så att detta endast vid lika eller likartade brott skulle kunna förekomma, då vana att begå brott tydligen kan anses ådagalagd genom föröfvande lika väl af olikartade som likartade brott, samt slutligen att den omständighet, att straffet för det föregående brottet genom nåd blifvit efterskänkt, icke kan utöfva någon verkan på frågan, huruvida iteration eger rum eller icke. Att emellertid den af de absoluta teorierna sålunda gifna förklaring af iterationen icke kan anses tillfredsställande, finna vi lätteligen deraf, att ehuru man af den omständighet, att en person begått två likartade brott icke kan sluta dertill att en *vana* till brotts begående hos honom förefinnes, man redan vid det andra brottet städse låter iterationens verkningar inträda. — Då iterationen jemväl af flertalet utaf anhängare till preventionsteorien blifvit uppfattad såsom egentligen utmärkande en vana att begå brott, har man äfven från sistnämnde teoris ståndpunkt vanligen yrkat, att fullständigt undergången bestraffning för det föregående brottet icke skulle vara ett nödvändigt vilkor, för att iteration skulle kunna anses ega rum, utan skulle ett brott begånget efter redan påbörjad bestraffning för det förra brottet eller till och med endast efter den föregående straffdomens afkunnande anses såsom itereradt. Som emellertid iterationen, såsom vi redan anmärkt, icke innebär bevis på någon vana hos brottslingen, utan dess egentliga betydelse måste sökas deri, att densamma utmärker, att den föregående bestraffningen varit otillräcklig för det med densamma åsyftade ändamålet, måste från specialpreventionens ståndpunkt iterationens begrepp bestämmas så, som i ofvanstående framställning skett. — I följd af den olika uppfattning, som sålunda hos de serskilda kriminalisterna gjort sig gällande angående den rätta betydelsen af iterationen, visar sig i den senare strafflagstiftningen stor olikhet i fråga om betydelsen och verkan af iterationen. — Strafflagen för Österrike upptager bland öfriga

på en större eller mindre intensitet hos den i brottet uppenbarade rättsstridiga viljan [1]). Ty af en föregående hedrande vandel kan, serdeles vid de under affekt begångna brotten, med skäl slutas till en ringare intensitet af rättsstridig vilja än den, som kan antagas vid ett föregående lefnadssätt, hvilket tydligt utvisar, att förbrytarens vilja äfven förut icke varit bestämd till ett rättsenligt handlingssätt, ehuru förbrytaren dittills icke låtit straffbara rättskränkningar komma sig till last. I följd häraf kan en föregående hedrande vandel komma att utgöra en förmildrande omständighet samt dess motsats en försvårande, dervid man likväl icke får förbise, att det endast är såsom kännetecken på den brottsliga viljans intensitet, som den föregående vandeln vid straffmätningen kan tagas i betraktande såsom en straffmätningsgrund, hvadan man icke är berättigad att säga, att förbrytarens föregående lif alltid måste anses antingen som en förmildrande eller som en försvårande omständighet [2]).

---

försvårande omständigheter "om förbrytaren redan blifvit straffad för ett lika brott" (§ 44, jfr ock § 263). Bayerska strafflagen 1813 (art. 111—115) föreskref, att den, som efter undergånget straff ånyo gjorde sig skyldig till ett brott af samma art, skulle för detta återfall ådömas högre straff, än hvad för brottet, då det första gången beginges, vore stadgadt. Strafflagarne för Württemberg (art. 124) och Baden (art. 183—189), hvilka likaledes antaga iteration såsom en straffskärpningsgrund, fordra för densamma endast tillvaron af en laga kraftegande dom samt likartade brott. Preussiska strafflagen (art. 58) antager iteration som en straffskärpningsgrund samt fordrar likaledes endast en föregående laga kraftegande dom, men låter återfallet endast ega rum vid lika brott (genom serskilda föreskrifter utsträckes dock i vissa fall likhetens betydelse derhän, att iteration jemväl vid likartade brott eger rum. Jfr *Berner*, l. c. sid. 243). Strafflagarne för Braunschweig (art. 58), Hannover (art. 111), Sachsen (art. 82) m. fl., hvilka äfvenledes upptaga iterationen såsom en allmän straffskärpningsgrund, fordra för densamma, att straffet åtminstone delvis skall vara undergånget, samt att brotten äro likartade. Den nya bayerska strafflagen (1861) upptager icke vidare iteration såsom en allmän straffskärpningsgrund, utan lemnar serskilda föreskrifter vid vissa brott, huru dessa vid återfall skola straffas. Vid dessa bestämmelser antages endast en föregående dom såsom erforderlig för iteration. Likartadt är förhållandet med de norska och danska strafflagarne, hvilka jemväl endast vid serskilda brott upptaga iterationen såsom straffskärpningsgrund.

[1]) *Hälschner*, l. c. sid. 417; *Hæberlin*, l. c. sid. 94.

[2]) Jfr de å sid. 44 not. 1 anförda serskilda lagstadganden. — Redan i den äldre tyska straffrätten tillerkändes ej ringa betydelse åt den anklagades föregående lif, i det redan uti Carolina på mångfaldiga ställen tages hänsyn till, huruvida man kunde vänta den brottsliga gerningens begående af den tilltalade. Från denna tid har den så kallade "Leumunds-Erforschung"

Slutligen kunna vi af den brottsliges uppförande äfven efter gerningens begående hemta kännetecken för bedömande af intensiteten hos den rättsstridiga viljan. Ty först och främst om hos förbrytaren efter brottets begående uppenbarar sig en i gerning verksam ånger i de skadliga följdernas förhindrande, i skadans ersättande, i en frivillig bekännelse utom rätta eller i en frivillig angifvelse, utvisar en sådan ånger tydligen en väsendtligt ringare grad af brottslighet i viljan, än hvad eljest af den begångna gerningen ådagaläggеs. Och äfven den tilltalades frivilliga, sannfärdiga bekännelse inför rätta måste tillerkännas, ehuru i ringare grad än den i gerning verksamma ångern, betydelsen af en förmildrande omständighet, om ock den egna bekännelsens inflytande på straffbarheten icke sällan så till vida öfverskattas, som man dervid icke tillräckligt gör afseende på, huruvida bekännelsen frivilligt härflyter af den tilltalades önskan att uppenbara den begångna brottsliga gerningen eller icke. Uppenbart är nemligen, att den nödvändiga förutsättningen för bekännelsens verkan till förminskande af brottets straffbarhet är densammas frivillighet, samt att den bekännelse, som efter ihärdigt nekande under flere eller färre yttre tecken till rörelse afgifves af en förbrytare, hvilken befarar att oaktadt sitt nekande blifva om brottet öfvertygad, icke kan tillerkännas någon verkan såsom en förmildrande omständighet, ty i detta fall kan ingalunda af förbrytarens uppförande dragas någon berättigad slutsats om en ringare intensitet i den rättsstridiga viljan [1]).

förekommit såsom en väsendtlig beståndsdel af kriminalundersökningen, sådan den enligt den tyska inqvisitionsprocessen blifvit utvecklad. Under benämningen "Leumund" sammanfattas nemligen de intyg, som med afseende å den tilltalades föregående vandel kunna vid undersökningen anskaffas antingen genom infordrande af intyg utaf lokalmyndigheter och presterskap eller genom afhörande af vittnen. (Jfr *Mittermayer*, Das deutsche Strafverfahren. Heidelberg 1833; II. sid. 79 ff.; *Wahlberg*, l. c. sid. 50).

[1]) Bayerska St. G. B. 1861 (art. 74) upptager såsom en straffminskningsgrund, om någon, som genom en brottslig handling tillfogat en annan skada i afseende å dennes förmögenhet, godtgör hela den tillfogade skadan, förr än han för sin gerning blir förföljd, gripen eller ställd till rätta. Den danska strafflagen (§ 60) antager likaledes såsom en straffminskningsgrund, om den skyldige efter brottets begående ådagalägger ett verksamt sträfvande att aflägsna eller, så vidt möjligt, förminska de skadliga följderna af brottet, samt om någon angifvit sig sjelf såsom skyldig eller medskyldig till ett brott och derom aflägger fullständig bekännelse. — De äldre tyska kriminallagarne upptogo vanligen i öfverensstämmelse med bayerska strafflagen af år 1813 bland de förmildrande omständigheterna, om förbrytaren sökt hindra följderna af brottet eller af egen drift sökt godtgöra den förorsakade skadan, om han sjelf angifvit sig inför rätta eller om han i ransakningens

På samma grund, som man af förbrytarens föregående lefnad hemtar ledning för bedömandet af styrkan hos den i brottet uppenbarade rättsstridiga viljan, kan man äfven från brottslingens vandel efter brottets begående sluta till den brottsliga viljans intensitet. Förflyter nemligen någon tid emellan brottets begående och straffets tillämpande, utvisar förbrytarens med rätten öfverensstämmande vandel under denna tid, att faran för vidare rättskränkningar af den brottsliga viljan är mindre, än hvad man i följd af det begångna brottet eljest kunnat antaga, och sålunda kan i detta fall ett mindre straff, än det vanliga, anses tillräckligt till förekommande af vidare rättskränkningar [1]).

Bland de försvårande och förmildrande omständigheter, som med hänsyn till *objektet* kunna uppställas, återfinna vi först och främst de omständigheter, hvilka i det föregående angifvits såsom allmänna straffmätningsgrunder.

Ty då de bland dessa upptagna serskilda förbindelser emellan subjektet och objektet vid rättskränkningen endast vid vissa arter af brott pläga användas såsom konstitutiva bestämningar, på det att uppställandet i lagen af en allt för stor mångfald utaf arter måtte undvikas, så böra vid öfriga arter af brott i första rummet dessa serskilda förbindelser betraktas såsom försvårande eller förmildrande omständigheter. I följd häraf måste skyldskap, svågerskap, förmanskap, tjenstehjonsförhållande o. s. v., derest icke serskilda qvalificerade arter med afseende å dem blifvit uppställda, anses såsom försvårande omständigheter. Och på samma sätt utgör den serskilda helgd, som vissa objekters rättigheter antagas ega, vid kränkning af dem en försvårande omständighet [2]). Sålunda böra brott emot kyrkors och fromma stiftel-

början aflagt en sannfärdig bekännelse. St. G. B. f. Bayern 1813, art. 94; f. Württemburg, art. 111; f. Braunschweig, § 66; f. Hannover, art. 95; f. Baden, § 152. Jfr ock österrikiska strafflagarne 1803 § 39 och 1852 § 46. — Den norska strafflagen (VI. 1) innehåller endast, att gerningsmannens uppförande efter brottet, så vidt det står dermed i sammanhang, skall användas såsom en straffmätningsgrund.

[1]) Ofvan angifna inflytande af en brottet efterföljande rättsenlig vandel utgör grunden till preskription i brottmål. Ty påtagligen kunna vi, derest denna med rätten öfverensstämmande vandel fortsättes under en längre tid, slutligen antaga, att förbrytarens rättsstridiga vilja äfven utan inverkan af straff undergått en sådan ändring, att i denna vilja icke mera ligger någon fara för rättsordningens bestånd, vid hvilket förhållande statens uppträdande för att genom straffet åstadkomma en dylik ändring icke vidare erfordras.

[2]) Jfr St. G. B. f. Bayern 1813, art. 92, mom. 1; f. Württemberg, art. 109, mom. 1; f. Braunschweig, § 64, mom. 1; f. Hannover, art. 93, mom. 1; f. Baden, § 151, mom. 1.

sers egendom, förfalskning af offentlig myndighets protokoll o. s. v., så framt de icke utgöra serskilda arter af stöld, förfalskning o. s. v., betraktas såsom begångna under försvårande omständigheter [1]).

Vidare måste ej mindre vigten och omfånget af den kränkta rättigheten, än äfven graden, uti hvilken kränkningen egt rum, jemväl tagas i betraktande såsom försvårande eller förmildrande omständigheter vid brotten. Ty om ock en ej ringa del af brottens konstitutiva bestämningar blifvit hemtad från nyss nämnda omständigheter, måste dock, då sådant oaktadt i följd af den mångfald af gradationer, som med afseende å dem eger rum, endast en obetydlig del af dem kunnat bland de konstitutiva bestämningarne vid brotten upptagas, den större eller mindre graden så väl af den kränkta rättighetens vigt och omfång som af rättskränkningens storlek tjena till kännetecken på den olika intensiteten hos den rättsstridiga viljan vid serskilda konkreta fall af samma art och sålunda kunna såsom en speciell straffmätningsgrund vid de konkreta brotten användas. Och då vigten och omfånget af den rättighet, som genom brottet blifvit kränkt, bestämmer den fara, som rättskränkningen innebär, samt den af brottet förorsakade skada utmärker den grad, i hvilken rättskränkningen egt rum, kan man uttrycka ifrågavarande speciella straffmätningsgrunder så, att den större eller mindre fara, som med brottet är förenad, samt storleken af den skada, som deraf förorsakas, böra såsom försvårande eller förmildrande omständigheter vid brottet tagas i betraktande. Härvid får man dock icke glömma, att dessa omständigheters betydelse såsom straffmätningsgrunder helt och hållet är beroende på de slutsatser, man af dem kan draga med afseende å den rättsstridiga viljans intensitet, samt att följaktligen faran vid brottet eller den derigenom åstadkomna skadan icke utmärka någon af viljans intensitet oberoende större eller mindre grad af brottslighet vid de serskilda konkreta fallen utaf brottet [2]).

---

[1]) Jfr St. G. B. f. Hannover, art. 92, mom. 3.

[2]) Österrikiska strafflagarne (1803 § 36, 1852 § 43) upptaga såsom en allmän försvårande omständighet, ju större den genom brottet förorsakade skada eller den dermed förbundna fara är. Bayerska strafflagen 1813, art. 91 stadgar, att med afseende å handlingens beskaffenhet i och för sig stiger eller faller straffbarheten efter den olika storleken af den rättskränkning eller skada, som egt rum eller kunnat befaras, samt efter skadans eller farans utsträckning, allt efter som dessa sträckt sig till flere eller färre personer, till staten sjelf, till hela menigheter, till en obestämd mängd eller till bestämda enskilda personer. Detta stadgande intogs derefter mer eller mindre ordagrant i den württembergska (art. 108), braunschweigska (§ 65) samt hannoveranska (art. 92) strafflagen. Den badensiska strafflagen (§ 150) angifver handlingens skadlighet och farlighet såsom en straffmätningsgrund;

Utom ofvan angifna förhållanden kunna jemväl med hänsyn till objektet de olika omständigheter med afseende å tid och rum, hvarunder brottet föröfvats, tagas i betraktande såsom modifierande omständigheter. Ty af de omständigheter med afseende å tiden och rummet, hvilka äro af den beskaffenhet, att de serskildt tilltala förbrytarens förnuft och derigenom kunna antagas i och för sig innebära ett hinder för den brottsliga gerningens begående, är man berättigad att sluta, att intensiteten hos den rättsstridiga vilja, som oaktadt dessa hinder företager den brottsliga gerningen, är större än den, som genom brottets utförande under vanliga förhållanden ådagalägges [1]. I följd häraf måste brottets begående i kyrka eller under sabbaten eller vid allmän sammankomst eller emot en i embetsutöfning stadd person eller emot den, som genom sin yttre belägenhet är urståndsatt att sig eller sitt gods värja, eller under andra dylika förhållanden betraktas såsom en försvårande omständighet. Och då brottets föröfvande under dylika omständigheter icke sällan förorsakar mer eller mindre förargelse, kan man på sådan grund upptaga bland de försvårande omständigheterna den förargelse, brottet åstadkommit [2]. Deremot bör brottets begående å sådan tid och ort, att för dess åvägabringande erfordrats ringare intensitet hos den rättsstridiga viljan än den, som under vanliga förhållanden kan antagas hafva varit af nöden, tydligen betraktas såsom en förmildrande omständighet.

Hvad slutligen angår det tredje slaget af de försvårande och förmildrande omständigheterna, nemligen de, som kunna hemtas från beskaffenheten af sjelfva *verksamheten* vid brottet, måste tydligen alla sådana sätt för brottets begående och sådana dervid använda medel, hvilka utvisa en starkare intensitet i viljan än den, hvartill man af brottet eljest kan sluta, betraktas såsom försvårande omständigheter, under det de förhållanden, hvilka berättiga till ett motsatt antagande, böra anses såsom förmildrande. Häraf följer, att de sätt vid brottets utförande, som ådagalägga, att ovanligt stora yttre hinder blifvit öfvervunna, att förbrytaren varit ovanligt fast besluten till brottets före-

---

sachsiska strafflagarne (art. 73) upptaga endast i allmänhet handlingens beskaffenhet såsom jemte graden af viljans ondska utvisande gerningens straffbarhet. Danska och norska strafflagarne (§ 57 och VI. 1) angifva likaledes gerningens farlighet samt skadans storlek såsom straffmätningsgrunder.

[1]) Jfr St. G. B. f. Hannover, art. 92, mom. 3.

[2]) Enligt Lagberedningens förslag till Straffbalk, 6 kap. 1 §, skulle straffbarheten ökas eller minskas jemväl med afseende å den större eller mindre förargelse, brottet medfört. Jfr norska strafflagen VI. 1 samt St. G. B. f. Württemberg, art. 108, mom. 1.

tagande, att han vid brottets utförande ådagalagt en synnerlig list eller djerfhet eller en ovanlig grymhet och förhärdelse, att han under en längre tid fortsatt den brottsliga verksamheten o. s. v., måste antagas såsom försvårande omständigheter; att såsom sådan jemväl bör betraktas användandet vid brottets utförande af sådana medel, hvilka genom deras noggranna utväljande, deras farlighet eller på annan grund utvisa hos den brottsliga viljan en starkare intensitet än den, som vanligen vid brottet kan antagas [1]); samt att åter sådana omständigheter, som förbrytarens underlåtenhet att vid brottets begående förorsaka så stor skada, som han varit i tillfälle att åstadkomma, eller den tvekan och osäkerhet, som sättet för brottets utförande och de dervid begagnade medel angifva o. s. v., måste såsom förmildrande omständigheter betraktas [2]).

Såsom en straffminskningsgrund eller ock såsom en förmildrande omständighet upptages i åtskilliga strafflagar det förhållande, att förbrytaren utan egen skuld under ransakningen en längre tid varit hållen i fängelse [3]). Att emellertid detta icke kan anses utgöra någon förmil-

[1]) Bayerska strafflagen 1813 (art. 92) upptager bland de försvårande omständigheterna, ju större hinder försvårat brottets utförande, ju större dristighet och mod samt ju större användande af klokhet, list eller kroppskrafter brottets förberedande och utförande erfordrat; och härmed likartade föreskrifter innehållas i württembergska (art. 109, mom. 2) och badensiska (§ 151, mom. 1) strafflagarna, hvilka såsom försvårande omständighet jemväl upptaga den grymhet, hvarmed brottet blifvit föröfvadt, samt i braunschweigska (§ 64, mom. 2) och hannoveranska (art. 93, mom. 2) strafflagarna. Danska strafflagen angifver gerningens farlighet med afseende å sättet för dess utförande såsom en straffmätningsgrund.

[2]) Jfr St. G. B. f. Oesterreich. 1852, § 47, f. Bayern 1815, art. 94, mom. 1, f. Württemberg, art. 111, mom. 1 m. fl.

[3]) Långvarigt fängelse under ransakningen utan eget förvållande upptages såsom en förmildrande omständighet af österrikiska strafflagen (§ 46) och såsom en straffminskningsgrund af bayerska strafflagen 1813, hvilken stadgade, att sådant fängelse, undergånget i längre tid än ett halft år, minskade det eljest förverkade frihetsstraffet med så mycket, som motsvarade det oförskyldt undergångna fängelset. Württembergska strafflagen (art. 114) borttog vilkoret, att undersökningsfängelset skulle hafva varat ett halft åt, och utsträckte ifrågavarande straffminskningsgrund jemväl till annat oförskyldt lidande, som förbrytaren tillfogats genom myndigheternas eller deras tjenares förvållande. Med den württembergska strafflagen öfverensstämmer braunschweigska (§ 61) samt badensiska (§ 158) strafflagarne. Den hannoveranska strafflagen antager endast undergånget undersökningsfängelse såsom en straffminskningsgrund. Jemväl den nya bayerska strafflagen bibehåller oskyldigt undergånget ransakningsfängelse såsom åstadkommande en nedsättning i straffet. Jfr St. G. B. f. Bayern 1861 art. 83. Danska (§ 58) och nor-

drande omständighet i egentlig mening följer med nödvändighet af den betydelse, vi i det föregående angifvit såsom utmärkande de förmildrande omständigheterna, nemligen att utgöra modifierande bestämningar hos brottet. Ty att undergåendet af en längre tids fängelse under ransakningen icke kan utgöra någon modifierande omständighet vid den brottsliga gerningen är påtagligt. Väl kan i följd af förbrytarens oförskylda qvarhållande under ransakningen i häktet det straff, som slutligen honom ådömes, blifva nedsatt, under hvad eljest skulle på gerningen följa, men detta är tydligen beroende derpå, att man antager, att det under ransakningen undergångna fängelset i viss mon verkat ändring af den rättsstridiga viljan, samt att sålunda det straff, som för sådant ändamåls vinnande behöfver användas, kan bestämmas något lägre, än hvad eljest skulle vara händelsen. Ifrågavarande lagstadgande, som sålunda icke är någon straffmätningsgrund i den betydelse, uti hvilken detta begrepp inom kriminalrätten fattas, utgör påtagligen en föreskrift, huru med afseende å straffets olika verkan i serskilda fall det straff, som man enligt de egentliga straffmätningsgrunderna funnit, bör förändras för att med hänsyn till en viss förbrytare, oberoende af hans brottslighet, gifva det resultat, som med straffet åsyftas, till hvilken klass af föreskrifter jemväl hör stadgandet, att böter böra ådömas med hänsyn till förbrytarens förmögenhet [1]).

Sådana äro hufvudarterna af de försvårande och förmildrande omständigheterna, och till någon af dessa låta de vid det konkreta brottet förekommande försvårande och förmildrande omständigheter städse hänföra sig, i huru vexlande yttre form de än vid de serskilda konkreta fallen uppträda. Väl har man någon gång från den absoluta teoriens ståndpunkt påstått, att de speciella omständigheterna vid brottet icke skulle vara tillräckliga att bestämma den straffbarhet, som i detta innebäres (den skuld, som genom brottet förbrytaren åsamkat sig), utan att den totaluppfattning af brottet, som under ransakningen erhållits, skulle i sista hand vara bestämmande för brottets straffbarhet. Denna totaluppfattning skulle vid ransakningen kunna endast omedelbart erfaras eller kännas, men icke genom någon beskrifning återgifvas, då det vore omöjligt att genom anförande af serskilda om-

---

ska (VI. 2) strafflagarne upptaga den omständighet, att förbrytaren utan egen skuld varit underkastad ett långvarigt fängelse under ransakningen, såsom en förmildrande omständighet.

[1]) Jfr norska strafflagen VI. 3. — En med ofvan anförda stadganden analog föreskrift, som i serskilda positiva lagar förekommer, är den, att, i den händelse någon viss fängelseart för den brottslige skulle medföra något serskildt lidande, densamma får emot ett annat slag af fängelse utbytas.

ständigheter karakterisera densamma. Att emellertid detta påstående är helt och hållet ogrundadt torde ej vara svårt att finna. Väl är det sant, att den totalbild af brottet, som genom sammanfattningen af de serskilda omständigheterna erhålles, bör användas vid bestämmandet af brottets straffbarhet, så att denna icke på det sätt utrönes, att för hvarje serskild omständighet något visst belopp tillägges eller frändrages densamma; men denna totalbild skall med nödvändighet kunna fullständigt återgifvas, i det den icke bör vara grundad på något annat än de under ransakningen förekommande omständigheter, sådana dessa af domarens förstånd uppfattats, hvilka omständigheter så uppfattade kunna utan svårighet bestämdt angifvas. Ty att, såsom uti ifrågavarande påstående i sjelfva verket innebäres, låta domarens känsla blifva det, som slutligen afgör frågan om brottets straffbarhet, är egentligen icke något annat än att öfverlemna afgörandet af denna fråga åt godtycket, hvilket tydligen icke kan vara riktigt. Så länge nemligen man vid detta bedömande qvarstår på känslans ståndpunkt, finnes ingen möjlighet att på annat sätt än genom ett helt och hållet godtyckligt antagande afgöra, huruvida det dunkla och oklara intryck af brottets straffbarhet, man på denna ståndpunkt erhållit, är det rätta. Ty, såsom bekant, utgöres det enda verkliga kriteriet på riktigheten af känslans uppfattning af ett dylikt förhållande deraf, att denna uppfattning utvecklad till begrepp visar sig såsom riktig.

Med ledning af de speciella straffmätningsgrunder, som vi i det föregående angifvit, har alltså domaren att bestämma det konkreta brottets straffbarhet, dervid, såsom nyss är nämndt, de serskilda förmildrande och försvårande omständigheterna icke böra betraktas såsom hvar för sig med en viss qvantitet förökande eller förminskande brottets straffbarhet, utan samtliga försvårande och förmildrande omständigheter skola sammanfattas till en totalbild af brottet, efter hvilken bild brottets större eller mindre straffbarhet bestämmes. Ty då, såsom vi sett, de försvårande eller förmildrande omständigheterna i sjelfva verket utgöra kännetecken på intensiteten hos den i brottet uppenbarade rättsstridiga viljan, inses lätteligen, att det förfarande icke kan vara det rätta, som för hvarje serskildt kännetecken på denna intensitet med ett visst belopp ökar eller minskar straffbarheten, utan att samtliga kännetecknen böra till ett helt sammanfattas, och i öfverensstämmelse dermed straffbarheten bestämmas.

Sedan den i det konkreta brottet uppenbarade rättsstridiga viljans straffbarhet sålunda blifvit bestämd, återstår det endast att inom latituden uppsöka den mot denna straffbarhet svarande qvantitet af straffet. Vid detta uppsökande af den bestämda straffqvantiteten har lag-

skiparen att utgå från den qvantitet, som motsvarar den brottsliga viljans straffbarhet, sådan den kan anses följa af de i brottets art ingående konstitutiva bestämningarne eller, då dessa bestämningar kunna anses såsom utvisande den vid brottet förekommande allmänna eller vanliga straffbarheten, från det *straffmedium*, som motsvarar denna [1]). Härvid bör dock märkas, dels att man med uttrycket brottets allmänna eller vanliga straffbarhet icke förstår något annat än, såsom nyss nämndes, den mot de konstitutiva bestämningarne vid en viss art af brott utan tillägg af försvårande eller förmildrande omständigheter svarande straffbarhet, samt att sålunda i benämningen allmän eller vanlig brottslighet alldeles icke ligger något bestämdt påstående, att brottet i verkligheten oftast skulle förekomma, utan att försvårande eller förmildrande omständigheter dervid egde rum, dels att straffmedium icke får tagas i betydelsen af aritmetiskt medium emellan latitudens maximi- och minimistraff, utan endast betecknar den emellan det stadgade maximum och minimum af straffet belägna straffqvantitet, som motsvarar brottets vanliga eller allmänna straffbarhet, tagen i nyss angifna betydelse [2]). Ty huruvida i verkligheten brotten oftast förekomma under den form, att vid desamma några försvårande eller förmildrande omständigheter icke ega rum, kan vid närvarande undersökning helt och hållet lemnas derhän, såsom påtagligen utan något inflytande på afgörandet af sättet för finnandet af den straffqvantitet, som skall vid brottet användas [3]); och att straffmediet ej sammanfaller med det aritmetiska mediet emellan maximum och minimum af straffet, der ett sådant medium låter tänka sig, skola vi i det följande finna.

Utgående från straffmediet har lagskiparen derefter att på det sätt bestämma den vid det föreliggande konkreta brottet erforderliga straffqvantiteten, att denna qvantitet står till straffmediet i det förhållande, som eger rum emellan det förevarande brottets straffbarhet, sådan den till följd af de dervid förekommande modifierande omständigheter kan

---

1) Jfr *Nordling*, Om straffmedium, i Tidskrift för lagstiftning etc., utgifven af Naumann 1864, sid. 567 ff.

2) Flertalet af de anmärkningar, som pläga riktas mot ofvan angifna förfaringssätt vid straffets bestämmande, beror derpå, att man antager uttrycken vanlig straffbarhet och straffmedium såsom betydande, det förra, att brotten oftast skulle förekomma utan försvårande och förmildrande omständigheter, och det senare det aritmetiska mediet emellan de vid brottet bestämda högsta och lägsta straffen.

3) De skäl, som tala för straffmediets användande vid straffets bestämmande, bibehålla nemligen sin fulla giltighet, äfven om den vanliga brottsligheten endast sällan skulle i verkligheten förekomma. Frågan, huru ofta densamma förekommer, kan tydligen endast af erfarenheten besvaras.

antagas, och den allmänna eller vanliga (af artens konstitutiva bestämningar angifna) straffbarheten.

Att detta förfaringssätt vid det konkreta straffets uttagande inom latituden måste anses såsom det rätta är ej svårt att inse, då det är fullkomligt öfverensstämmande med det förhållande, hvari de konstitutiva bestämningarne vid brottet samt de dervid förekommande försvårande och förmildrande omständigheterna stå till hvarandra. Ty då de förra utgöra de allmänna straffmätningsgrunderna, hvarefter brottets straffbarhet skall bestämmas, under det att de senare endast utöfva ett modifierande inflytande på den straffbarhet, som man med ledning af de förra funnit, är bestämmandet af ett straffmedium, hvilket sedermera modifieras, tydligen fullkomligt berättigadt. Och redan sjelfva benämningarne försvårande och förmildrande omständigheter antyda tillräckligt, att man vid dem måste utgå från en viss straffbarhet, som i följd af deras tillvaro blifver förökad eller förminskad. Omöjligt är nemligen att tänka sig ett ökande eller minskande utan att dervid hafva en qvantitet, med afseende hvarå detta ökande eller minskande eger rum. Hvarje gång man sålunda talar om försvårande eller förmildrande omständigheter, antager man i följd häraf i sjelfva verket, om ock omedvetet, tillvaron af en bestämd brottslighet, som genom dessa omständigheter modifieras, och denna bestämda brottslighet är den, vi i det föregående kallat brottets vanliga eller allmänna straffbarhet. Såsom ett ytterligare skäl till antagandet af en sådan straffbarhet kan åberopas, att endast derigenom erhålles den bestämda utgångspunkt, som är nödvändig, för att den olika brottslighet, som i serskilda konkreta fall förekommer, skall kunna med noggrannhet uppskattas, och utan hvilken utgångspunkt sålunda den berättigade fordran, att lika brottslighet bör med samma straff beläggas, icke kan vid straffmätningen blifva i någon mon uppfylld [1]).

Väl hafva de absoluta straffteoriernas anhängare, hvilka förneka tillvaron af några vanliga fall vid brotten, ifrågasatt, att för bedömandet af brottets straffbarhet maximum eller minimum af straffbarheten skulle tjena såsom utgångspunkt [2]). Men häremot kan invändas först och främst, att detta förslag lemnar obestämdt, från hvilkendera af dessa punkter man skall utgå. Ty någon annan bestämmelsegrund härför har icke angifvits än den, att, allt efter som det konkreta brottet

[1]) Öfriga skäl, som kunna till stöd för straffmediets antagande anföras, finnas fullständigt upptagna hos *Nordling*, l. c. sid. 571 ff., hvartill vi hänvisa.

[2]) *Mittermayer*, Die Strafgesetzgebung in ihrer Fortbildung. Zweiter Beitrag. Heidelberg 1843, sid. 69.

mera hörde till den klass, som utmärktes genom en ringare straffbarhet, eller till den klass, som innefattade de svårare fallen, skulle man utgå i förra fallet från minimum, i det senare från maximum. Men har man icke straffbarheten i vanliga fall att taga till utgångspunkt, på hvad sätt skall man kunna afgöra, huruvida brottet hör till den klass, som utmärkes af en ringare straffbarhet, eller till de svårare fallen, eller med andra ord huruvida de försvårande eller förmildrande omständigheterna äro vid brottet öfvervägande? Vidare medförer jemväl ett dylikt förfaringssätt oundvikligen den olägenhet, att man för finnande af den brottslighet, som skall motsvara maximi- och minimipunkten af det latitudinära straffet, måste tänka sig brottet under alla de möjliga former, under hvilka det skulle kunna i verkligheten förekomma, för att bland dem utvälja det svåraste och lindrigaste. Uppenbart är, att ett sådant genomgående af den oändliga mångfalden af alla tänkbara fall måste vara förbundet med den svårighet, att detta förfaringssätts användande i verkligheten skall nära nog blifva en omöjlighet. Dessutom hvilket kriterium kan användas derpå, att man icke oaktadt all använd möda bland de upptänkta fallen förbisett det till straffbarheten svåraste eller lindrigaste? Tydligen saknar man helt och hållet ett dylikt kriterium.

Alla de olägenheter, som sålunda vid straffmätningen äro förenade med ett utgående från maximum eller minimum af straffbarheten, undvikas, derest man dervid utgår från straffmediet. Ty i detta fall utgör brottets allmänna straffbarhet, sådan den af brottets konstitutiva bestämningar angifves, en fullkomligt bestämd utgångspunkt för uppsökandet af straffet, och för dettas bestämmande erfordras endast en jemförelse emellan den allmänna straffbarheten och den i det serskilda fallet af de modifierande omständigheterna utmärkta. För ådagaläggande af riktigheten utaf föregående framställning af straffmediets betydelse återstår sålunda endast att granska de invändningar, som emot dess antagande pläga af de absoluta teoriernas anhängare framställas [1]). Jemte sådana anmärkningar, som grunda sig derpå, att man dels sammanblandar straffmediet med det aritmetiska mediet, dels icke fattar uttrycket brottets vanliga straffbarhet på det sätt, som vi i det föregående angifvit, vid hvilka anmärkningar vi icke behöfva uppehålla oss, då dessa tydligen icke träffa den föregående framställningen af straffmediets betydelse, invändes vanligen emot antagandet af ett straffmedium, att den grund, hvarpå ett sådant antagande hvilar, nemligen

---

[1]) Jfr *Mittermayer*, l. c. sid. 65 ff.; *Carlén*, Kommentar öfver Strafflagen. Stockholm 1866, sid. 21 ff.

att brott skulle kunna förekomma utan hvarken försvårande eller förmildrande omständigheter, vore en orimlighet, om ock det någon gång kunde hända, att de försvårande eller förmildrande omständigheterna upphäfde hvarandra. Sistnämnda fall vore dock ingalunda det vanliga, grunden dertill vore den i oändlighet skiftande mångfalden af menskliga förhållanden. Samma grund föranledde ock, att, om flertalet af ransakningar i brottmål skulle göra det intryck, att försvårande och förmildrande omständigheter vägde jemnt, orsaken dertill måste sökas i något helt annat än brottets natur, nemligen i ransakningens ofullständighet; eller, såsom man kortare återgifver ifrågavarande anmärkning[1]), tillvaron af ett straffmedium förutsätter tillvaron af ett brottsmedium, och ett sådant kan i följd af den oändligt skiftande mångfalden af de menskliga förhållandena icke låta tänka sig. Såsom ett ytterligare bevis härför anföres derefter vanligen något speciellt exempel, deri samma art af brott antages ega rum, i det ena fallet under mer eller mindre försvårande och i det andra under mer eller mindre förmildrande omständigheter, med förklarande, att det uppenbart vore omöjligt att emellan de begge antagna ytterligheterna af brottslighet finna ett medium.

Tydligen ligger den hufvudsakliga vigten af denna anmärkning i påståendet, att antagandet af ett brotts tillvaro utan försvårande eller förmildrande omständigheter är en orimlighet. Ty kan brottet i verkligheten förekomma, utan att några sådana omständigheter dervid ega rum, hafva vi, såsom af föregående framställning tydligen inses, uti den brottslighet, som vid ett dylikt brott kan antagas, det brottsmedium, som motsvarar straffmediet. Då sålunda frågan om straffmediets möjlighet sammanfaller med frågan, huruvida ett brott kan förekomma utan försvårande eller förmildrande omständigheter, hafva vi för pröfningen af ifrågavarande anmärkning att undersöka, huruvida brottet under en dylik form kan förekomma.

Såsom af det föregående inhemtas, åberopas såsom det hufvudsakliga beviset för omöjligheten af brottets förekommande under nyss nämnda form den oändliga mångfalden af de menskliga förhållandena, hvilken skulle med nödvändighet förorsaka, att ett brott icke kunde förefinnas, utan att försvårande eller förmildrande omständigheter dervid egde rum. Men om ock, såsom en af de absoluta straffteoriernas anhängare yttrar[2]), viljans och uppsåtets beskaffenhet hos gerningsmannen varierar i oändlighet, samt svalget emellan den ringaste och svåraste skada, som af ett brott kan uppkomma, är omätligt, utesluta

[1]) *Carlén*, l. c. sid. 21.
[2]) *Carlén*, l. c. sid. 22.

likväl dessa förhållanden alldeles icke möjligheten deraf, att vid ett konkret brott beskaffenheten af gerningsmannens vilja och uppsåt, så vidt dessa af de vid brottet förekommande omständigheter kunna bedömas, samt storleken af den åstadkomna skadan hvar för sig äro sådana, att gerningsmannens brottslighet icke i följd af någon utaf dessa omständigheter kan antagas större eller mindre än den, hvartill man af brottets konstitutiva bestämningar kunnat sluta. Så länge detta icke kan uppvisas, är man tydligen icke berättigad att af den vexlande mångfalden i de menskliga förhållandena sluta till omöjligheten af brottets förekommande utan försvårande eller förmildrande omständigheter. Lika litet kunna de åberopade exemplen anses ådagalägga omöjligheten häraf. Ty då med den allmänna eller vanliga brottsligheten (brottsmediet) icke förstås något aritmetiskt medium emellan brottsligheten, sådan den vid brottets båda ytterligheter visar sig, skulle, äfven om omöjligheten att finna ett sådant medium antoges såsom ådagalagd, af denna omöjlighet icke kunna dragas någon slutsats med afseende å möjligheten eller omöjligheten att uppvisa en brottslighet sådan, vi benämnt den vanliga. Ifrågavarande påstående, att en sådan brottslighet skulle vara omöjlig att antaga, är således helt och hållet obevisadt, då några andra grunder derför icke, så vidt vi känna, blifvit af anhängarne utaf de absoluta teorierna anförda.

Men oriktigheten af detta påstående kan äfven direkt uppvisas. Ty då de försvårande och förmildrande omständigheterna, såsom vi sett, utgöras af de förhållanden, som kunna antagas modifiera brottsligheten, sådan den genom de konstitutiva kännetecknen på brottet ådagalägges, innebär möjligheten af brottets förekommande utan försvårande och förmildrande omständigheter tydligen icke något annat än möjligheten deraf, att de vid brottet utöfver de konstitutiva bestämningarne förekommande omständigheter äro sådana, att icke i följd af någon utaf dem den brottslighet, som de konstitutiva bestämningarne ådagalägga, blifver modifierad. Och möjligheten af brottets förekommande under sådan form är lätt att uppvisa. Eller skulle man icke kunna tänka sig ett brott, såsom t. ex. stöld, misshandel o. s. v., hvilket ej mindre vore begånget af en förbrytare, hvars intellektuella utveckling vore af den beskaffenhet, att med hänsyn till denna skäl icke förefunnes att antaga hvarken någon försvårande eller förmildrande omständighet, hvars rättsstridiga vilja, så vidt af de omständigheter, som omedelbart angifva den olika beskaffenheten hos viljan, kunde slutas, icke varit af större eller mindre intensitet än den, som i följd af de konstitutiva bestämningarne vid brottet kunnat antagas, och hvars förhållande före och efter brottet icke heller gåfve anledning till att derifrån hemta någon

förmildrande eller försvårande omständighet, än ock med afseende å så väl objektet som sättet för dess företagande vore af den beskaffenhet, att från sistnämnda två synpunkter icke någon omständighet kunde uppgifvas såsom skäl till antagande af en större eller mindre intensitet hos den rättsstridiga viljan än, den som af de konstitutiva bestämningarne utvisas? Svaret härpå kan icke blifva annat än jakande, då beskaffenheten af de omständigheter, hvilka vi funnit modifiera brottens straffbarhet, tydligen medgifver deras gestaltande på det sätt, att i hvarje af nyss nämnda hänseenden icke något sådant förhållande qvarstår, som kan berättiga till antagandet af någon modifikation i den brottslighet, som de konstitutiva bestämningarne gifva vid handen. Men härmed är tänkbarheten och sålunda äfven möjligheten af brottets förekommande utan försvårande eller förmildrande omständigheter uppvisad, och i följd deraf påståendet, att en vanlig brottslighet omöjligt skulle kunna ega rum, fullständigt vederlagdt. Erinra vi oss derjemte, att man vid straffmätningen skall uppskatta den inre intensiteten hos en annans brottsliga vilja efter de omständigheter i det yttre, som kunna tjena såsom kännetecken på denna viljas beskaffenhet, är det lätt att inse, att man vid denna uppskattning, så framt man med någon säkerhet skall kunna afgöra de serskilda omständigheternas betydelse med afseende å viljans intensitet, måste åtnöja sig med uppställande af de nuancer i den brottsliga viljan, som äro något mera från hvarandra skilda. Klart är nemligen, att i samma mon de antagna olikheterna i intensitet blifva smärre, i samma mon tilltager svårigheten att afgöra, hvilken intensitet de serskilda yttre omständigheterna i sjelfva verket antyda. Då i följd häraf endast de yttre omständigheter, hvilka utmärka en något större afvikelse från den vanliga intensiteten hos viljan, kunna anses såsom förmildrande eller försvårande omständigheter, måste vid sådant förhållande en ej ringa sannolikhet förefinnas derför, att brottet skall i verkligheten mer eller mindre ofta förekomma, utan att försvårande eller förmildrande omständigheter dermed äro förenade, hvadan vi kunna anse oss fullt berättigade till påståendet, att från teoriens ståndpunkt allt talar för men intet strider emot det antagande, att i verkligheten brott ej sällan förekomma, hvilkas straffbarhet är sådan, som vi i det föregående med benämningen allmän eller vanlig straffbarhet utmärkt.

Längre än till detta påstående kunna vi från teoriens ståndpunkt tydligen icke komma. Ty då i följd af sjelfva brottets natur några allmängiltiga grunder för dess förekommande under en bestämd form icke kunna på förhand uppgifvas, måste det egentliga beviset för tillvaron af en vanlig straffbarhet vid brotten hemtas från

erfarenheten. Och för en hvar, som icke af de absoluta teoriernas oklara uppfattning af brottens olika straffbarhet låter förleda sig till antagandet, att hvarje äfven den minsta olikhet i afseende å yttre omständigheter skulle med nödvändighet medföra en olikhet i afseende å brottens straffbarhet, ådagalägger jemväl erfarenheten, att vid hvart och ett serskildt slag af brott ej sällan förekomma konkreta fall, vid hvilka man äfven efter en fullständig ransakning är fullt berättigad att antaga, att deras straffbarhet är den, som de konstitutiva bestämningarne utvisa, utan att dervid några omständigheter förekomma, som å denna straffbarhet utöfva någon modifierande verkan. Ty hvilken, som jemfört ett större antal stölder, förfalskningar, slagsmål o. s. v., har icke bland dessa funnit ett ej ringa antal fall, vid hvilka intensiteten hos den rättsstridiga viljan uteslutande måste bedömas efter de konstitutiva bestämningarne vid brottet, i det dervid icke förekommit några förhållanden, som kunna såsom modifierande omständigheter betraktas? Så t. ex. huru ofta finna vi icke bland tjufnadsbrotten sådana, der en förbrytare med vanlig uppfostran tillgriper, hvad han med lätthet kan åtkomma, utan att af hans föregående förhållanden, af hans uppförande efter brottet, af motivet för dess begående, af sättet för utförandet eller af någon annan omständighet kan med skäl slutas till annan intensitet af hans rättsstridiga vilja än den, som genom sjelfva det olofliga tillgreppet ådagalägges? Och inträffa icke vid förfalskningsbrotten gång efter annan sådana fall, der förbrytaren begår förfalskningen under sådana omständigheter, att man hvarken från hans personliga förhållanden eller från de objektiva eller modala omständigheter, som vid brottet egt rum, kan sluta till annan intensitet hos förbrytarens vilja än den, som sjelfva förfalskningen utvisar? Och på samma sätt kan jemväl vid de öfriga brotten, derest vi äro i tillfälle att jemföra ett större antal af dem, flere eller färre fall städse uppvisas, der brottsligheten uteslutande bestämmes af brottets vanliga straffbarhet.

En annan anmärkning mot antagandet af ett straffmedium torde jemväl, innan vi lemna detta ämne, böra vidröras. Man har nemligen påstått, att straffmediets användande skulle innebära en maskerad återgång till fixa straff och sålunda utgöra ett tillbakagående till en redan öfvergifven ståndpunkt inom kriminallagstiftningen [1]). Att emellertid detta påstående saknar all grund, torde utan svårighet inses deraf, att detta förfaringssätt, i motsats till användandet af absolut bestämda straff, fullkomligt uppfyller fordran på möjligheten af straffets afpas-

[1]) Jfr Lagutskottets betänkande № 35 vid riksdagen 1862—63 angående antagande af Nya Strafflagen, sid. 10.

sande efter förbrytelsens straffbarhet och sålunda ingalunda kan anses såsom en återgång till fixa straff. Och ej heller kan den riktning, i hvilken strafflagstiftningen på senare tider utvecklat sig, anses innebära något hinder för straffmediets användande. Väl har man påstått, att denna riktning skulle vara sådan, att man utgått från fixa straff, derifrån öfvergått till latitudsystemet och slutligen skulle komma till absolut obestämda strafflagar. Men betrakta vi kriminallagstiftningens utveckling i det land, der latitudsystemet uppkommit, och hvarifrån det färdigbildadt blifvit till angränsande länder öfverflyttadt, nemligen Tyskland, finna vi att detta system derstädes efterträdt väl icke en lagstiftning bestående af obestämda strafflagar, men ett faktiskt tillstånd af domstolarnes fullkomliga frihet med afseende å straffets bestämmande. Ty, såsom vi veta, herrskade i allmänhet vid de tyska domstolarne under 18:de seklet en fullkomlig obundenhet i afseende å strafftillämpningen, i det domstolarne helt och hållet lemnade utan afseende de i den föråldrade lagstiftningen bestämda straffen. De missförhållanden, som af ett dylikt tillstånd förorsakades, utgjorde också det hufvudsakliga motivet till latitudsystemets införande i detta land, hvadan påståendet, att latitudsystemet i allmänhet utgjort en utveckling af systemet med fixa straff, icke kan anses såsom befogadt, äfven om den svenska positiva kriminallagstiftningen på sistnämnda sätt utvecklats. Absolut obestämda straff kunna derför icke anses såsom det mål, dit latitudsystemet sträfvar att utveckla sig, i det sådana straff med rätta kunna betraktas såsom en form för strafflagstiftningen, som redan före latitudsystemets antagande blifvit pröfvad och i följd af de dermed förenade olägenheter öfvergifven. Vid sådant förhållande torde man icke sakna skäl att antaga, att den naturliga utvecklingen af latitudsystemet leder till upptagande äfven i strafflagen af straffmediisystemet, hvadan dess användande vid straffmätningen icke bör kunna anses såsom en återgång till en redan öfvervunnen ståndpunkt [1]).

[1]) En fråga, hvilken med afseende å användandet af straffmediet vid tillämpningen af Nya Strafflagen, blifvit föremål för olika meningar är, hvilken betydelse man skall tillägga den omständighet, att Lagutskottet vid riksdagen 1862—63 i det afgifna betänkandet angående Nya Strafflagens antagande uttalat sig emot tillvaron af ett straffmedium. Å ena sidan (jfr Justitieombudsmannens embetsberättelse till riksdagen 1865, sid. 119 ff.) åberopas, att, då utskottet såsom en förslagsgifvande myndighet inledt förslaget till Nya Strafflagen med en uttrycklig förklaring rörande rätta förståndet af en i samma förslag ingående lära, hvilken till sin beskaffenhet vore så väsendtlig som latitudsystemet, och lagstiftaren sedermera utan någon anmärkning emot samma förklaring antagit lagförslaget, en dylik förklaring måste antagas godkänd och antagen på samma gång som sjelfva

Sedan vi sålunda sökt uppvisa riktigheten af det förfarande, som vid straffets bestämmande utgår från straffmediet, återstår det att tillse, hvarest inom latituden detta skall uppsökas [1]). Då latituden i sin helhet skall motsvara de olika modifikationer af straffbarheten, som kunna

lagförslaget. Ty då lagstiftaren vetat, att en sådan uppfattning, som uti ifrågavarande förklaring innebäres, funnits till, och sett densamma påyrkad af en myndighet, hvilkens åsigt i ämnet han kunde förutse skulle ofta och med skäl rådfrågas af lagskiparen, samt sådant oaktadt ingenting gjort för att motverka det inflytande, denna åsigt otvifvelaktigt skulle komma att på lagskipningen utöfva, måste han anses stillatigande hafva gillat och som sin egen erkänt denna förklaring. Vid sådant förhållande borde i öfverensstämmelse med den af utskottet uttalade mening latitudsystemet obestridligen tillämpas. Å den andra sidan har man häremot invändt (jfr *Nordling*, l. c. sid. 580 samt densammes uppsats: Åter om straffmedium inom latituderna i Naumanns tidskrift 1865 sid. 785 ff.): att hvad en lagstiftare i motiven till en lag anförde till ledning med afseende å samma lags tillämpning kunde, så snart sådana yttranden afsåge de allmänna grundsatsernas tillämpning inom det område, som blifvit åt lagskiparen ovedersägligen upplåtet, icke tillerkännas större betydelse än hvarje annan af de åsigter angående dylika förhållanden, som från doktrinens ståndpunkt af någon annan uttalades. Då dertill komme, att Lagutskottet icke kunde betraktas såsom någon lagstiftande myndighet, samt lagstiftarens tystnad med afseende å den af utskottet uttalade mening icke vore att anse såsom något godkännande af densamma, helst lagarne numera sanktionerades utan motivering, och i följd deraf lagstiftaren saknade tillfälle att tillkännagifva, hvilken mening han i sådana frågor, som icke i de positiva lagbuden uptagits, kunde hysa, så egde man oaktadt den af Lagutskottet uttalade mening fullkomlig frihet att antaga den åsigt angående förevarande fråga, som kunde visas vara den riktiga. För vår del kunna vi icke annat än till alla delar instämma i sist anförda åsigt om betydelsen af Lagutskottets uppfattning af latitudsystemet och dess tillämpning. Utgör nemligen frågan om sättet för straffmätningen en af de frågor, hvilka lagstiftaren ansett sig icke kunna genom positiva lagbud bestämma, utan med full afsigt öfverlemnat åt vetenskapen att besvara, — och att så verkligen måste antagas, följer uppenbart af de allmänna straffmätningsreglernas uteslutande ur Nya Strafflagen, — äro påtagligen de åsigter angående rätta förfaringssättet vid straffmätningen, som vid lagens stiftande kunnat vara mer eller mindre förherrskande, äfven om de uttalats af en eller annan utaf dem, som i lagstiftningsarbetet deltagit, intet hinder för lagskiparen att, sedan under rättsvetenskapens utveckling riktigheten af ett annat förfaringssätt blifvit uppvisad, använda detta. Förnekandet häraf innebär ett återfallande i den uppfattning af förhållandet emellan rättsvetenskapen och den positiva lagstiftningen, som den bayerska strafflagen af 1813 sökte göra gällande, men hvars oriktighet sedermera blifvit öfverallt erkänd, och af hvilken uppfattning ej heller det ringaste spår i Nya Strafflagen förekommer.

[1]) Jfr *Nordling*, l. c. sid. 586.

uppkomma i följd af samtliga de serskilda försvårande och förmildrande omständigheterna, måste tydligen straffmediets plats derinom bestämmas af det förhållande, som eger rum emellan vid brottet möjliga försvårande och förmildrande omständigheter. Häraf följer, att, i den mon de vid brottet möjliga omständigheter af det ena slaget i afseende å antal och betydenhet öfverstiga de möjliga omständigheterna af det andra, måste för de förra en större del af latituden afsättas. Äro således de försvårande omständigheterna öfvervägande, måste straffmediet vara beläget närmare minimistraffet, vid motsatt förhållande åter måste det sökas närmare maximum.

Då af föregående framställning af de serskilda modifierande omständigheterna inhemtas, att de försvårande omständigheter, som kunna vid ett brott förekomma, i allmänhet äro icke obetydligt öfvervägande möjliga förmildrande omständigheter, i det att flere af de försvårande, såsom iteration, en ej ringa del af dem, som hemtas från verksamhetens beskaffenhet o. s. v., icke motsvaras af några analoga förmildrande omständigheter, följer af detta förhållande, att, derest icke några serskilda af de försvårande eller förmildrande omständigheter, som kunna vid brottet förekomma, blifvit af lagstiftaren från öfriga modifierande omständigheter afskilda samt antingen såsom konstitutiva bestämningar för serskilda arter af brott eller såsom straffskärpnings- och straffminskningsgrunder vid brottet använda, straffmediet måste sökas icke obetydligt under latitudens aritmetiska medium.

Äro åter flere eller färre modifierande omständigheter vid brottet af lagstiftaren använda till konstitutiva bestämningar för svårare eller lindrigare arter eller såsom allmänna eller för brottet speciella straffskärpnings- och straffminskningsgrunder, är det tydligt, att straffmediets plats inom latituden skall förändras, höjas mot maximum, i det fall att försvårande omständigheter öfvervägande blifvit uttagna, sänkas åter mot minimum, då motsatt förhållande eger rum. Närmare, än som sålunda skett, kan från allmänna kriminalrättens ståndpunkt straffmediets plats inom latituden icke angifvas. Det vidare bestämmandet af denna plats måste sedermera ega rum med hänsyn till de serskilda förhållanden, som i hvarje lands positiva lagar samt den der utbildade praxis förekomma [1]).

---

[1]) Med afseende ej mindre å ofvan angifna förhållande af de försvårande omständigheternas större antal och betydenhet än äfven derpå, att i Nya Strafflagen förmildrande omständigheter uttagits till allmänna straffminskningsgrunder, antager Nordling (Om straffmedium, sid. 586 följ.), att straffmediet i allmänhet (då icke några försvårande eller förmildrande omständigheter vid brottet blifvit använda till kännetecken på qvalificerade arter eller såsom spe-

Härmed hafva vi afslutat framställningen af den allmänna kriminalrättens lära om straffmätningen[1], i öfverensstämmelse hvarmed, såsom vi redan i det föregående nämnt, den svenske domaren vid straffets utmätande skall förfara. Innan vi härefter öfvergå till framställning af de speciella föreskrifter, som med afseende å straffmätnin-

ciella straffskärpnings- eller straffminskningsgrunder) icke sammanfaller med det aritmetiska mediet inom latituden, utan att det stannar ungefär på halfva vägen emellan detta och straffets minimum. Praxis synes böjd att i allmänhet antaga det betydligt närmare minimum. Till bevis härförmå för ett eller annat af de mera allmänt förekommande brotten anföras några uppgifter, hemtade från 1866 års fångförteckningar angående de af Stockholms Rådstufvurätt för dessa brott ådömda bestraffningar. Dessa uppgifter kunna äfven anses såsom i sin mon bevisande tillvaron af ett straffmedium, i det af dem otvetydigt framgår, att ett ej ringa antal af samma slags brott blifvit med ungefär samma straff belagdt, hvilket förhållande, då ransakningarnes fullständighet vid ifrågavarande domstol är satt utom allt tvifvel, tydligen hänvisar på tillvaron af en vanlig straffbarhet vid brotten. För 1:sta resan snatteri ådömdes böter i 13 fall 10—15 rdr, *i 24 fall 20—25 rdr*, i 10 fall 30—50 rdr, under det att endast i 11 fall, vid hvilka dessutom 20: 3 åberopades, fängelsestraff ådömdes. För 1:sta resan enkel stöld ådömdes straffarbete *i 14 fall 3 månader*, i 11 fall 4 månader, i 2 fall 5 månader samt i 5 fall 6 månader. För andra resan såväl enkel som qvalificerad stöld ådömdes straffarbete i 3 fall 8 månader, i 1 fall 10 månader, i 5 fall 1 år, i 1 fall 1 år 3 månader, i 1 fall 1 år 4 månader, *i 14 fall 1 år 6 månader*, i 8 fall 2 år, i 3 fall 2 år 6 månader. För förskingring ådömdes i 8 fall böter emellan 20—50 rdr, i 4 fall fängelse. För förfalskning ådömdes straffarbete enligt 12: 4 i ett fall 6 månader, i 2 fall 9 månader, i 2 fall 1 år, i 2 fall 2 år samt i 1 fall 4 år, enligt 12: 5 i 3 fall 2 månader, i 2 fall 3 månader samt i 1 fall 6 månader, enligt 12: 14 i 1 fall 4 år. För misshandel, hvarå ringare eller ingen skada följt, ådömdes böter i 9 fall 10—25 rdr, i 4 fall 30—50, i 3 fall 75—105 samt i 2 fall fängelse. Erinra vi oss derjemte, att till ofvan ananmärkta fall, i hvilka straffet varit böter, böra läggas de, i hvilka böterna blifvit erlagda, under det att de fall, der fängelsestraff eller straffarbete blifvit ådömdt, icke kunna ökas med några andra än sådana, der af en eller annan anledning (såsom förvisande till annan domstol, sammanträffande af brott), det ådömda straffet icke kommit att i fångförteckningarne upptagas, så utvisas tydligt af de anförda talen, att Rådstufvurätten i allmänhet stannar med straffet långt under den punkt, som ligger på halfva vägen emellan det aritmetiska mediet och latitudens minimum. Med denna Rådstufvurättens praxis öfverensstämmer jemväl i allmänhet praxis vid öfriga domstolar.

[1]) Till straffmätningen i dess vidsträcktaste betydelse hör äfven frågan om straffets utmätande vid sammanträffande af brott. Men då denna fråga endast i sammanhang med framställningen af hela läran om sammanträffande af brott lämpligen kan behandlas, kan hon uti förevarande uppsats ej blifva föremål för någon undersökning.

gen i Nya Strafflagen förekomma, torde vi först böra undersöka, huruvida de grundsatser med afseende å straffmätningen, som i det föregående blifvit framstälda, stå till sammans med den straffrättsteori, på hvilken den Nya Strafflagen kan antagas vara grundad. Efterse vi för sådant ändamål, hvilka grunder för straffet i motiven till de förslag, som föregått Nya Strafflagen, blifvit anförda, finna vi, att Lagkommittéen i motiven till det af den upprättade förslag till allmän kriminallag såsom straffets dubbla ändamål anför att afskräcka och att förbättra [1]). Att samma åsigt om straffets ändamål förefunnits hos Lagberedningen och jemväl legat till grund vid den revision af Lagkommittéens förslag, som af Lagberedningen verkställdes, framgår tydligt ej mindre af det betänkande, som Lagberedningen afgaf angående de straff, som i en ny allmän kriminallag borde bestämmas, än äfven af hvad i motiven till Lagberedningens förslag till Straffbalk blifvit på serskilda ställen yttradt [2]). Och utan fara att misstaga sig torde man kunna påstå, att vid den bearbetning af Lagberedningens förslag, som föregått Nya Strafflagen, de föregående förslagens ståndpunkt i förevarande hänseende blifvit i det hela bibehållen, om ock i en eller annan serskild punkt vare sig de absoluta teoriernas eller den moraliska förbättringsteoriens inflytande skulle kunna spåras. Måste vi sålunda anse, att Nya Strafflagen uppställer såsom straffets dubbla mål att afskräcka och att förbättra, är det lätt att finna, att det af oss i det föregående framställda straffmätningssystem, såsom bygdt på preventionsteoriens uppfattning af straffets ändamål, icke står i någon strid med de sålunda uppställda målen för straffet. Ty såsom af framställningen utaf de serskilda straffrättsteoriernas förhållande till frågan om straffmätningen tydligen framgår, är preventionsteorien den enda, som vid straffets bestämmande kan sägas fästa tillbörligt afseende å så väl straffets afskräckande som dess förbättrande verkan, i det denna teori undviker det ensidiga framhållandet af endera utaf dessa verkningar, hvilket utmärker ej mindre afskräcknings- än moraliska förbättringsteorien. I följd häraf kan ifrågavarande straffmätningssystem med fullkomlig rätt anses såsom med Nya Strafflagens anda helt och hållet öfverensstämmande.

Öfvergå vi härefter till redogörelsen för de positiva stadganden angående straffmätningen, som i Nya Strafflagen förekomma, finna vi,

---

[1]) Lagkommittéens motiver till 2:dra kapitlet af dess förslag.

[2]) Lagberedningens utlåtande angående domstolarnes organisation, de straff, som i ny allmän kriminallag böra bestämmas etc. Stockholm 1844, sid. 108 ff.; Motiven till Lagberedningens förslag till Straffbalk.

att dessa, då några allmänna straffmätningsregler i denna lag icke blifvit upptagna, utgöras dels af bestämmelser, hvarigenom serskilda omständigheter blifvit till straffminsknings- eller straffskärpningsgrunder uttagna, dels af föreskrifter derom, att vissa omständigheter skola såsom försvårande eller förmildrande vid straffmätningen tagas i betraktande. Men anledning häraf skola vi i det följande fästa oss först vid de i Nya Strafflagen upptagna straffminsknings- och straffskärpningsgrunder och derefter vid de derstädes serskildt anförda försvårande eller förmildrande omständigheter [1]).

Med afseende å straffskärpnings- och straffminskningsgrunderna, hvilka förekomma dels såsom allmänna, hvilka böra användas vid alla brott, der de omständigheter, på hvilka de grundas, ega rum, dels såsom speciella, som endast skola anses såsom straffskärpnings- och straffminskningsgrunder med afseende å de serskilda brott, vid hvilka de i lagen blifvit uttryckligen upptagna, kunna vi först och främst anmärka, att i Nya Strafflagen icke förekommer någon allmän straffskärpningsgrund, i det återfall, hvilket icke sällan plägar såsom sådan upptagas, derstädes förekommer endast som en speciell straffskärpningsgrund. Allmänna straffminskningsgrunder förekomma deremot i Nya Strafflagen, och upptagas derstädes i öfverensstämmelse med öfriga nyare kriminallagar såsom sådana ungdom, förminskadt tillräknande och nödvärn.

Med afseende å ungdom stadgas, dels att densamma för de fall, att sådana brott, som *i allmänhet* äro belagda med dödsstraff eller straffarbete öfver två år, blifvit begångna af den, som fyllt fjorton men icke femton år, och som pröfvas hafva egt nog urskilning att inse gerningens brottslighet, straffet skall nedsättas på det sätt, att maximum för det straff, som kan ådömas, utgör, om dödsstraff å gerningen kunnat följa, 4 års straffarbete, samt i öfriga fall 2 års dylikt arbete (5: 2), dels att, om den, som fyllt femton men ej aderton år, begått brott, dödsstraff eller straffarbete på lifstid skall nedsättas till sådant arbete från och med 6 till och med 10 år (5: 3). Att med uttrycket i 5: 2 brott, som i allmänhet äro belagda med dödsstraff eller straffarbete öfver två år, måste förstås sådana brott, der två års straffarbete utgör den allmänna latitudens minimum, följer först och främst deraf, att endast i detta fall brottet kan sägas *i allmänhet* vara belagdt med straffarbete öfver två år, hvilket deremot tydligen icke är händelsen, derest maxi-

---

[1]) Då vi i föregående framställning af den allmänna kriminalrättens lära om straffmätningen icke ansett oss kunna till behandling upptaga frågan om straffmätningen vid delaktighet och sammanträffande af brott, förbigå vi äfven de stadganden, som i dessa hänseenden uti Nya Strafflagen förekomma.

mum af latituden väl skulle vara högre än två års straffarbete, men minimum understiga två år [1]). Derjemte utvisar äfven lydelsen af motsvarande lagrum i de äldre förslagen [2]) uppenbart, att meningen med förevarande stadgande icke kunnat vara någon annan än den, vi sålunda angifvit, eller att brottet skulle vara belagdt med ett straff af minst 2 års straffarbete, för att detsamma, begånget af en person emellan 14 och 15 år, skulle kunna bestraffas.

Såsom en allmän straffminskningsgrund anföras vidare (5: 6) sådana omständigheter, som vi i det föregående sammanfattat under benämningen förminskadt tillräknande, dervid serskildt angifvas kropps- och sinnessjukdom, ålderdomssvaghet samt annan, utan egen skuld, (d. v. s. utan eget vållande, utan tillräknelighet) iråkad förvirring, hvadan sålunda sjelfförvållade tillstånd af förminskad tillräknelighet och serskildt sjelfförvållad druckenhet icke få såsom straffminskningsgrund användas. Med afseende å verkan af denna straffminskningsgrund föreskrifves, att dödsstraff skall nedsättas på samma sätt, som i 5: 3 föreskrifves, samt att annat straff jemväl får nedsättas under latituden.

Slutligen antages (5: 10) nödvärn, då det icke utesluter straffbarheten, kunna utgöra en allmän straffminskningsgrund. I de fall nemligen, der nödvärnsrätten blifvit af den öfverfallne öfverskriden, har domaren att pröfva, huruvida han skall såsom för uppsåtlig gerning eller blott såsom för vållande straffas.

---

[1]) *Carlén*, l. c. sid. 88, antager, att med "gerning, som i allmänhet är belagd med dödsstraff eller straffarbete öfver två år", bör förstås brott, hvarå *kan* följa svårare straff än 2 års straffarbete, utan att dock för denna åsigt anföra något skäl. Tydligt är, att möjligheten utaf ett högre straff vid brottet än 2 års straffarbete icke i och för sig berättigar till påståendet, att detta brott *i allmänhet* är belagdt med straffarbete öfver två år.

[2]) Lagberedningens förslag till Straffbalk upptog ett så lydande stadgande (VI. 8): Begår den brott, som fyllt tio men ej femton år, och pröfvas han hafva egt nog urskilning att gerningens brottslighet inse, varde dömd till fängelse högst i femte grad, om gerningen i allmänhet med dödsstraff belagd är, och högst i sjette grad, om fängelse i högre än denna grad derföre i allmänhet stadgadt är. Pröfvas han ej hafva egt nog urskilning att gerningens brottslighet inse, eller är brottet ringare än nu sagdt är, vare lag, som om yngre barn i 7 kap. 1 § stadgas. Sjette graden af fängelsestraffet utgjordes, såsom bekant, enligt Lagberedningens förslag af fängelse från sex månader till och med två år, och den närmast högre graden eller den femte af fängelse från två till och med fyra år. Jfr äfven Lagkommittéens motiver till VI. 8, deri yttras, att Lagkommittéen för de fall, der straffet å gerningen vore ringare än straffarbete i fjerde grad (3—6 år), trott annan påföljd än den, som för yngre förbrytare i 7 kap. 6 § af dess förslag stadgades, icke vara lämplig.

Större är antalet af de speciella straffskärpnings- eller straffminskningsgrunder, som i Nya Strafflagen upptagas [1]). Af de omständigheter, som kunna från subjektet hemtas, anföras såsom straffskärpningsgrunder återfall och synnerligt groft vållande. Återfallet antages nemligen såsom straffskärpningsgrund vid stöld samt inbrott utan tillgrepp (20: 11), dervid återfallets begrepp tages i den betydelse, vi i det föregående angifvit, och vid vållande till annans död samt vissa embetsbrott anföres såsom straffskärpningsgrund den omständighet, att vållandet varit synnerligen groft (14: 9; 25: 15). Såsom från subjektet hemtade straffminskningsgrunder angifvas åter: vid dråp (14: 3, 5, 6) vrede uppkommen af svår förolämpning eller synnerlig misshandel; vid försök till de i 8: 5, 6 upptagna förräderibrotten samt vid mordbrand (19: 1, 3, 5), der elden blifvit släckt, innan den utbredt sig och gjort skada, en i skadans afvärjande verksam ånger (8: 7; 19: 6) samt vid förfalskningsbrotten underlåtet bruk af det förfalskade (12: 7, 12, 13, 14) och brottets upptäckt, innan skada skett (12: 16).

Af de från objektet hemtade omständigheterna antagas såsom speciella straffskärpningsgrunder: serskilda egenskaper, som förefinnas hos objektet dels vid misshandelsbrotten, i det ej mindre stadgas, att, om våld eller annan misshandel eger rum mot främmande makts sändebud här i riket (8: 27) eller mot de personer af konungahuset, utom konungen, drottningen, enkedrottningen samt tronföljaren, som konglig eller furstlig värdighet i riket åtnjuta (9: 3), straffet må på föreskrifvet sätt höjas utöfver den i allmänhet för dessa brott stadgade latituden, än äfven föreskrifves, att vid misshandel, föröfvad under försvårande omständigheter emot skyldman i rätt uppstigande led (14: 36), straffet likaledes må höjas öfver den vanliga latituden, dels vid tjufnadsbrotten, då för stöld af tjenstehjon, köpmansbetjent eller lärling eller annan enskild tjenare från deras husbondefolk eller af handtverkare från den, hos hvilken han arbetar (20: 4), stadgas den i 3 § af 20:de kapitlet bestämda högre latituden; skadans storlek dels vid brott emot annans frihet (15: 9) i det fall, att den inspärrade eller fängslade varit beröfvad sin frihet öfver år och dag eller lidit svår misshandel, dels vid stöld (20: 3), då vär-

[1]) Som det icke sällan är omöjligt att uppdraga en bestämd gräns emellan de fall i Nya Strafflagen, då en serskild omständighet användes såsom straffskärpningsgrund, och sådana, der en dylik användes till kännetecken på en qvalificerad art af brottet, skulle måhända ett och annat af de fall, som af oss ansetts utgöra en qvalificerad art och derföre här icke upptagits, äfven kunna betraktas såsom en straffskärpningsgrund.

det af det tillgripna öfverstiger 1000 rdr, och dels vid uppsåtlig förgiftning af annans kreatur, derest menniska deraf skadas (19: 18); synnerlig fara för annans lif och helsa eller grof skada å egendom vid uppsåtlig skadegörelse (19: 20); brottets föröfvande å sådana orter, att den förfördelade icke lätteligen kunnat hindra brottets begående, och ställets helgd vid stöld (20: 3, 4). Såsom objektiva straffminskningsgrunder anföras åter: farans ringhet vid de arter af förräderi eller andra för rikets säkerhet menliga brott, som omförmälas i 8: 1, 2, 13, 18 samt 19; ringa eller ingen skada vid försök till mord (14: 2); ringare fara samt ringa eller ingen skada dels vid uppsåtligen anlagd eld (19: 3) och dels vid uppsåtlig skadegörelse å det allmänna tillhörande egendom, allmänna vägar o. s. v. (19: 11, 12, 13, 14, 15); ringa skada vid embetsbrott af förhastande (25: 16); våldets ringhet i förening med obetydlig förargelse vid våldsgerningar under gudstjenst samt vid andra fridsbrott (11: 1, 5).

Af de modala omständigheterna förekomma såsom straffskärpningsgrunder begagnandet af lifsfarligt vapen vid misshandel, der ringare eller ingen skada skett (14: 15), samt kontinuation vid stöld (20: 12), hvarjemte med afseende å tjufnadsbrotten föreskrifves, att, derest samtidigt förekomma två eller flere af de serskilda omständigheter, hvilka vid dessa brott blifvit såsom kännetecken på qvalificerade arter, speciella straffskärpningsgrunder eller försvårande omständigheter upptagna, sådant skall såsom straffskärpningsgrund betraktas (20: 8).

Utom de sålunda anmärkta straffskärpnings- och straffminskningsgrunderna förekomma i Nya Strafflagen vid ett ej ringa antal brott såsom sådana anförda "synnerligen förmildrande" och "synnerligen försvårande" omständigheter. Det förra eger rum vid 10: 1, 3, 5, 8; 12: 12; 14: 3, 4, 5, 18, 29; 15: 9; 21: 1; 22: 9 samt 25: 20. Det senare åter vid 15: 11; 19: 20; 22: 1, 7, 13, 20; 24: 3 samt 25: 5, 10, 17[1]). Afsigten dermed att på sådant sätt vid vissa arter af brott en serskild latitud stadgas för synnerligen förmildrande eller synnerligen försvårande omständigheter, med hvilka uttryck tydligen icke något annat betecknas än tillvaron af ovan-

[1]) I Lagberedningens förslag förefunnos synnerligen försvårande omständigheter såsom en straffskärpningsgrund, hvaremot synnerligen förmildrande omständigheter der icke förekomma såsom straffminskningsgrund. Såsom sådan intogos dessa först i 1862 års förslag vid 10: 3; 14: 1, 3, 4, 5, 18, hvarefter Lagutskottet införde dem på öfriga ofvan anmärkta ställen för att derigenom vid dessa brott åstadkomma en nedsättning i sistnämnda förslags straffbestämmelser.

ligt många eller synnerligt betydande förmildrande eller försvårande omständigheter (straffmätningsgrunder), kan uppenbarligen icke hafva varit någon annan än den att förekomma, att genom den allmänna latitudens alltför vidsträckta omfång misstag angående straffmediets plats inom latituden skulle uppkomma [1]). Tydligt är, att vid de brott, der synnerligen förmildrande omständigheter anföras såsom straffminskningsgrund, straffmediet bör antagas ligga närmare den ordinära latitudens minimum än vanligt, samt att vid de brott åter, der synnerligen försvårande omständigheter såsom straffskärpningsgrund upptagas, straffmediet bör sökas närmare latitudens maximum.

Med afseende åter å de i Nya Strafflagen uttryckligen angifna straffmätningsgrunder finna vi först och främst, att icke några förmildrande omständigheter i Nya Strafflagen serskildt utmärkas, vidare än att vid befriande af häktad person beskaffenheten af det brott, för hvilket den befriade varit häktad, skall vid straffets bestämmande synnerligen tagas i betraktande (10: 18). Med afseende å de serskildt angifna försvårande omständigheterna kunna vi på samma sätt som vid straffskärpnings- och straffminskningsgrunderna serskilja allmänna och speciella, allteftersom de såsom försvårande omständigheter blifvit anmärkta antingen i allmänhet eller specielt vid vissa arter af brott. De sistnämnda få dock icke tagas i den betydelse, att de endast vid sådana serskilda brott, vid hvilka de blifvit i lagen anmärkta, skulle betraktas såsom försvårande omständigheter, då de i följd af sin beskaffenhet måste såsom sådana anses jemväl vid öfriga slag af brott. Betydelsen af deras speciella anmärkande vid vissa arter är endast den, att de vid dessa skola företrädesvis tagas i betraktande vid straffmätningen, såsom vid dem tydligt utvisande en högre grad af straffbarhet än den i allmänhet ådagalagda.

Såsom allmänna försvårande omständigheter anföras i Nya Strafflagen endast brottens kontinuation (4: 3) samt deras föröfvande under sabbatstid (7: 4); såsom speciella anmärkas: vid bedrägligt mätande och vägande speciella pligter hos gerningsmannen, som blifvit öfverträdda (22: 5, mom. 2); vid misshandelsbrotten serskilda förhållanden emellan den förorättade personen och gerningsmannen (14: 35, 36, 42); vid våldsgerningar å annan vid offentliga sammankomster, i hans hemvist och å allmän väg ställets beskaffenhet (11: 9, 14, 15) samt vid misshandelsbrotten och snatteri sättet för utförandet (14: 15; 20: 3, 4).

[1]) *Nordling*, l. c. sid. 583.

Utom de straffskärpnings- och straffminskningsgrunder samt försvårande omständigheter, som vi sålunda funnit i Nya Strafflagen anförda, kunna vi slutligen såsom en föreskrift, hvilken, ehuru icke grundad på något positivt lagbud, dock tydligen framgår af Nya Strafflagens hela uppställning, upptaga [1]), hvad i Lagkommittéens och Lagberedningens förslag uttryckligen stadgades, nemligen att, der flere straffarter i lagen angifvas, den första användes, om hon är svårare, i alla de fall, vid hvilka ej öfvervägande förmildrande omständigheter förekomma, och om hon är lindrigare, då ej försvårande omständigheter äro öfvervägande, eller med andra ord att straffmediet bör uppsökas inom den i lagen först angifna straffarten; hvilken regel, som äfven af Lagutskottet vid Riksdagen 1862—63 påpekades, otvetydigt framgår af den olika ordning, hvari straffarterne vid de serskilda brotten i Nya Strafflagen anföras, alldenstund denna ordning icke kan antagas vara dikterad af godtycket.

Härmed hafva vi afslutat vår framställning af de stadganden, som med afseende å straffmätningen i Nya Strafflagen förekomma, enär ej mindre grunden till dessa stadganden än äfven deras betydelse för straffmätningen klart framgår af den framställning utaf allmänna kriminalrättens lära om straffmätning, som vi i det föregående lemnat.

[1]) *Nordling*, l. c. sid. 585.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1869.

MEDICIN.

OM GALLANS FÖRHÅLLANDE TILL MAGSAFTEN OCH ÄGGHVITEDIGESTIONEN.

AKADEMISK AFHANDLING

AF

O. HAMMARSTEN.

Upsala
Edquist & Berglund 1869.

Om gallans förhållande till magsaften och ägghvitedigestionen.

Af

Olof Hammarsten.

> Bilem, si natura voluisset de sanguine expurgare, effudisset in vicinia intestini recti, ne chylum sua admistione temeraret. Sed in omnibus animalibus bilis in principium intestini adfunditur, ut nihil fere alimenti ad sanguinem veniat, quod cum ea non mistum sit.
>
> Haller (Elementa Physiologiæ).

Så långt man kan följa spåren af medicinskt vetande, så långt tillbaka gå äfven uppgifterna om gallans betydelse för organismen, för de normala och, ännu mer, för de sjukliga förloppen. I de indiska urkunderna lika väl som i de Hippokratiska lärorna, spelar också gallan en betydande rol, och det var gifvet, att så äfven skulle blifva. En vätska med så påfallande egenskaper, afsöndrad från ett organ med lefverns dimensioner, kunde nemligen ej undgå att tidigt ådraga sig läkarnes uppmärksamhet, på samma gång den lemnade ett rikt fält för deras gissningar och antaganden. Och med de bristfälliga hjelpmedel, som stodo dessa tiders forskning till buds, kunde man naturligen ej komma längre än till obevisade theorier, hvarföre det ock var gifvet, att åsigterna skulle blifva i hög grad vexlande och föränderliga. Bland dessa, från äldsta tider ärfda, åsigter finnes dock en, läran om gallans excrementiela natur, som länge gjort sig gällande och bibehållit sig ända in i våra dagar, ehuru den leder sitt ursprung från Hippokrates' och Aristoteles' tid[1]). Då gallans samband med vissa sjukliga pro-

[1]) Jmfr Haller: Elementa Phyiologiæ. Lugduni Batavor 1764. Tom. 6.

cesser tidigt insågs och vida lättare kunde iakttagas än dess physiologiska verkningar; och då man vidare uti de fyra cardinalsafternas blandning, medelpunkten uti denna tids medicinska system, sökte orsaken till sjukdom och helsa, så var det ej underligt, om man i gallan såg en vätska, som visserligen kunde mäktigt ingripa uti och störa de normala förloppen, men som i öfrigt var af öfvervägande excrementiel natur. Tydligt och bestämdt framträder denna uppfattning hos Galenus, som, då han låter chylus uti lefvern kokas och förarbetas, gör till gallblåsans uppgift att bland de afsatta ämnena (excrementa) utvälja och draga till sig de gula, mera lätta beståndsdelarne [1]). Likasom Galeni lära i öfrigt, så bibehöll sig äfven denna åsigt länge, ehuru den äfven fann sina motståndare, bland andra van Helmont, som i gallan trodde sig se en lifsbalsam, hvilken omöjligt kunde förorsaka sjukdomar [2]). Att följa alla de vexlande åsigterna om gallans betydelse, eller att inlåta oss på alla de många hypotheser, som i denna fråga under tidernas lopp efterträdt hvarandra, skulle leda till allt för stor vidlyftighet och aflägsna oss allt för mycket från ämnet. Af något egentligt intresse torde en sådan granskning i öfrigt icke vara, åtminstone icke under den period, då man, för att begagna Spallanzanis ord, mera sökte gissa sig till än utforska digestionens förlopp [3]). Först då man efter Hallers föredöme började studera hvarje särskildt organs functioner, och då, genom Reaumur och Spallanzani, ett verkligt studium af digestionen trädt i stället för den iatromechaniska och chemiatriska skolans sväfvande föreställningar, kunde man vänta, att mera klarhet skulle spridas äfven öfver gallans förrättningar. Icke destomindre har detta kapitel ända in i senaste tid varit höljdt i dunkel och städse gifvit anledning till meningsskiljaktigheter, hvilka alla kunna hänföras till tvenne hufvudgrupper, den ena betraktande gallan såsom ett excret, den andra tillerkännande den en stor betydelse för digestionen och för organismen i dess helhet. I spetsen för hvardera åsigten ser man utmärkte män och såsom representanter af den förra uppfattningen stå främst: Fr. Tiedemann och Leopold Gmelin, genom hvilkas epokgörande arbete [4]) en utgångspunkt bildades och en grund lades för alla följande undersökningar. Äfven andra namn äro

[1]) Jmfr Broberg: Föreläsningar i Medicinens historia. Stockholm 1853.
[2]) Jmfr Haller: Elem. Physiol. samt Leyden: Beiträge zur Pathologie des Icterus.
[3]) Jmfr Wagner: Handwörterbuch der Physiologie. Braunschweig 1846.
[4]) Die Verdauung nach Versuchen. Heidelberg und Leipzig 1826—1827.

fästade vid denna uppfattning och bland dessa Johannes Müller[1]) och i senare tid Blondlot[2]), hvilken senare anser gallan uti tarmen vara alldeles betydelselös. Att emellertid denna åsigt ej kan vara riktig, att gallan ej uteslutande eller öfvervägande är af excrementiel natur, att den måste ega någon direkt nytta för digestionen, detta framhölls tydligt och bestämdt af Haller[3]), och denna hans lära har sedan blifvit allt mera utbredd och vunnit allt flera anhängare, bland hvilka i synnerhet Schwann[4]) sökt visa, att gallan spelar en betydande rol samt är för lifvet oumbärlig. Genom fortsatta undersökningar, bland hvilka i synnerhet förtjena omnämnas: Wistinghausens, Bidders & Schmidts, Bernards och Brückes arbeten, har väl också denna fråga kommit närmare sin lösning, så att man på vetenskapens närvarande ståndpunkt ej längre kan betvifla, att gallan eger ett ganska stort inflytande på digestionen, ett inflytande, hvilket man, såsom naturligt är, sökt och funnit uti tarmen. Det är nemligen der, som gallan sammanträffar med den från ventrikeln kommande sura chymus, det är således der, dess verkningar i första hand kunna göra sig gällande. Den rol, gallan här spelar, den betydelse, den eger i och för chylusbildningen, äfvensom arten af dess inverkan på magsaften och digestionsprodukterna, har varit föremål för vexlande åsigter och ännu i dag äro meningarne derom delade. Boerhaves gamla lära om syrans neutralisation af gallans alkali[5]) lemnades ej länge oantastad och samma öde rönte den af Prout[6]) framställda åsigten, att de digererade ägghvitekropparne af gallan åter förvandlas till coagulabel ägghvita. Af större intresse, isynnerhet för vårt ämne, är den af Werner och Autenrieth[7]) först uttalade meningen, att chymus fälles af gallan. Ehuru de grundade denna uppgift på qvantitativa bestämningar, hvilka tydligt ådagalägga, att denna fällning är en annan än den, som bildas af galla och syra ensamt, äfvensom att den innehåller ägghvita, så vann dock denna lära inga

---

[1]) Handbuch der Physiologie des Menschen. Coblenz 1844.

[2]) Jmfr Wagner: Handwörterbuch der Physiologie. Braunschw. 1846.

[3]) Elementa Physiologiæ corporis humani. Lugduni-Batavor.

[4]) Müllers Archiv 1844. pag. 127 och följ.

[5]) Jmfr Müller: Handbuch der Physiologie, samt Wagner: Handwörterbuch der Physiologie.

[6]) Jmfr Wagner: Handwörterbuch der Physiologie. Braunschweig 1846.

[7]) Experimenta circa modum, quo chymus in chylum mutatur, diss. inaug. præs. Autenrieth. Tübingen 1800. Jmfr Burdachs Physiologie och Johannes Müller: Handbuch der Physiologie des Menschen.

anhängare. Vederlagd, eller åtminstone förkastad, af Tiedemann och Gmelin, synes den hafva råkat i glömska, tills den åter upptogs af Bernard[1]), för att ännu en gång möta en skara motståndare, hvilka ännu icke fullkomligt tystnat, ehuru lederna glesnat, så att numera knappast någon mer än Funke[2]) torde föra deras talan. Nutidens physiologer hylla nemligen annars den Bernardska åsigten, att de af magsaften lösta ägghvitekropparne fällas, då de i tarmen möta gallan, och sedan Brückes undersökningar i detta ämne[3]) blifvit bekantgjorda, borde väl alla tvifvel vara häfda.

Om emellertid gallans närvaro i tarmen är påtaglig, och dess betydelse för digestionen derstädes tidigt insågs eller anades, så var dock gallans uppträdande i ventrikeln ej lika kändt och oomtvistadt. Äldre läkare, såsom Morgagni och Haller, lärde visserligen, att gallan ofta strömmar tillbaka uti magen, och den förre ansåg detta till och med alltid inträffa under fastande[4]). Äfven senare författare, såsom Günther[5]), omnämna detta gallans uppträdande i ventrikeln under fastande; och, såsom man vet, gick och gällde bland en del physiologer den läran, att man häri hade att söka orsaken till hungerkänslan[6]). Men äfven under fullt normala förhållanden, hos fullkomligt friska djur, såsom hunden och katten, uppgifver sig Haller flera gånger hafva funnit galla i ventrikeln, och uti en, likaledes från Haller hemtad, uppgift[7]) finnes anfördt, att detta förhållande alltid eger rum hos foglarne. Andra författare deremot vilja ej anse detta gallans tillbakaströmmande såsom någonting vanligt, utan anse detta mera såsom ett undantagsfall. Beaumont[8]), hvilken särskildt framhåller den lätthet, hvarmed

---

[1]) Leçons de Physiologie expérimentale appliqué à la Médecine. Paris 1856. Tom. II.

[2]) Lehrbuch der Physiologie für Akademische Vorlesungen etc. Leipzig 1863.

[3]) Beiträge zur Lehre von der Verdauung (Aus dem XLIII Bande des Jahrganges 1861 der Sitzungsberichte der math. naturw. Classe der Kais. Akademie der Wissenschaften besonders abgedruckt). Wien 1816.

[4]) Jmfr Haller, Elementa Physiologiæ.

[5]) Lehrbuch der speciellen Physiologie von D:r Aug. Günther. B:d II. Abtheilung 1. Leipzig 1848.

[6]) Jmfr Joh. Müller samt Magendie, Lehrbuch der Physiologie. Tüb. 1826.

[7]) Alberts von Haller Grundriss der Physiologie für Vorlesungen mit den Verbesserungen von Wrisberg, Sömmering und Meckel, umgearbeitet von D:r Heinrich von Leveling. Erlangen 1776. Del. 2. pag. 63.

[8]) Neue Versuche und Beobachtungen über den Magensaft und die Ver-

gallan vid vissa tillfällen kan tränga tillbaka i ventrikeln, har dock på grund af direkta observationer kommit till den öfvertygelsen, att den sällan, endast tillfälligtvis, finnes i magen. Af samma åsigt är Magendie[1]), enligt hvilken gallan endast under vissa sjukliga förhållanden der påträffas. Denna uppfattning har väl ock på senare tider blifvit den allmännast gängse, och numera betraktas väl gallans närvaro i ventrikeln blott såsom en tillfällighet, men såsom en tillfällighet af ganska menliga följder. Dessa följder, hvilka af den praktiske läkaren länge varit, åtminstone delvis, kända, kunde ej rätt fattas och förklaras, så länge man ännu var i okunnighet om gallans egenskaper, dess verkningar på magsaften och pepsindigestionen[2]). Det är också först i senaste tid, det lyckats physiologien att sprida ljus öfver dessa förhållanden, och det är Purkinje och Pappenheim[3]), som hafva förtjensten af att först hafva visat gallans menliga inflytande på magsaftens verksamhet. Af deras undersökningar framgår nemligen, att redan en ringa mängd galla är tillräcklig att förlångsamma, eller rent af omintetgöra, magsaftens inverkan på den hårdkokta ägghvitan, hvilken egenskap hos gallan de ansågo vara bunden dels vid alkalit, dels vid gallharzet. Något tidigare än Purkinje och Pappenheim hade dock Beaumont[4]) gjort en liknande iakttagelse. Vid sina undersökningar på den Kanadiske jägaren Alexis S:t Martin hade han nemligen funnit, att, ehuru gallan visserligen befordrar magsaftens inverkan på fettrika födoämnen, den likväl förlångsammar digestionen af de icke feta. Denna observation minskar dock icke Purkinjes och Pappenheims förtjenst, ty, om Beaumont äfven funnit, att

dauung von D:r Wilhelm Beaumont. Aus dem Englischen übersetzt von D:r Bernhard. Luden. Leipzig 1834.

[1]) Lehrbuch der Physiologie aus dem Französischen übersetzt von D:r Hofacker. Tübingen 1826.

[2]) Användningen af uttrycket "Pepsindigestion", för att dermed beteckna magsaftens inverkan på ägghvitan, torde vara mindre lyckad, då ju pepsindigestion egentligen betyder, att pepsinet digereras, alldeles så, som "ägghvitedigestion" betyder, att samma förhållande eger rum med ägghvitan. Då emellertid detta uttryck redan förut varit synligt i litteraturen, och då det onekligen är ganska beqvämt samt gör en del omskrifningar obehöfliga, hafva vi i det följande ofta begagnat oss häraf, så mycket mera, som vi ansett oss kunna göra detta utan fara för missförstånd.

[3]) Jmfr Burdach, Die Physiologie als Erfahrungswissenschaft, Band. 6. Leipzig 1840 samt Valentin: Lehrbuch der Physiologie des Menschen. Band. 1. Braunschweig 1847.

[4]) Anf. st.

gallan kan förlångsamma magsaftens inverkan, så var han dock fullkomligt okunnig om dess förmåga att fullständigt omintetgöra eller afbryta digestionsprocessen, så mycket mera, som resultaterna af hans försök snarare gifva skäl till ett motsatt antagande. Uti intet af alla de försök, der Beaumont arbetat med gallblandad magsaft, uteblef nemligen digestionen fullständigt, hvarken inuti ventrikeln eller vid de artificiela digestionsförsöken. Denna motsägelse mellan de Beaumontska och de Purkinje-Pappenheimska iakttagelserna torde dock endast vara skenbar, den kan måhända, såsom vi framdeles skola söka att visa, finna sin naturliga förklaring, och i alla händelser berättigar den ej till tvifvel på den numera allmänt gängse läran om gallans menliga inflytande, så mycket mindre, som denna lära på flera håll blifvit pröfvad och ytterligare bekräftad. Efter Purkinje och Pappenheim synes Ernst Burdach[1]) först hafva tagit hand om denna fråga och genom sjelfständiga undersökningar ytterligare hafva bearbetat den. Men, på samma gång han constaterade gallans inflytande på ägghvitans digestion af magsaften, visade han äfven, att förhållandet blir ett annat, då magsaften inverkar på mera sammansatta, i synnerhet stärkelse- och glutenhaltiga, födoämnen, potatis, säd, skidfrukter o. d., hvilka lättare digereras, då galla finnes närvarande. Då han emellertid under sina försök hade funnit, att de ifrågavarande ämnena högst obetydligt påverkas af magsaften, att ärter t. ex., efter 14 dagars digestion med ren magsaft, hvarken till form eller färg visade någon märkbar förändring, så ville han sjelf ej tillerkänna denna iakttagelse någon synnerlig vigt i och för digestionen under lifvet. Icke destomindre torde detta gallans och magsaftens förhållande till de sammansatta födoämnena, i händelse det constateras, vara af ganska stort intresse, såväl med afseende på de Beaumontska försöken, som i synnerhet för de frågor, hvarmed vi komma att sysselsätta oss. Purkinjes och Pappenheims iakttagelse gällde de artificiela digestionsförsöken; huru dessa förhållanden gestalta sig under lifvet, kände man deremot icke, förr än Schwann[2]), mera af en tillfällighet, ledde uppmärksamheten åt detta håll. Schwann anlade, såsom bekant, gallfistlar, genom hvilka gallan erhöll fritt aflopp utåt, under det att den samtidigt afstängdes från tarmen. Den utrinnande gallan uppslicka-

---

[1]) Die Physiologie als Erfahrungswissenschaft von Karl. Burdach mit Beiträgen von Ernst Burdach etc. Bd. 6. Leipzig 1840.

[2]) Jmfr anf. st.

des med begärlighet af djuren, utan att Schwann häraf kunde se det minsta, vare sig gagneliga eller skadliga, inflytande på digestionen. En hund, som afmagrat, under det gallfistelöppningen medelst ett bandage var sluten, började återfå hull, sedan bandaget blifvit borttaget och djuret kunde uppslicka den utsipprande gallan. Om man också ej kan anse detta försök såsom ett direkt bevis för gallans gagneliga inflytande på digestionen i ventrikeln, så kan man dock å andra sidan ännu mindre häri finna ett stöd för den motsatta åsigten, hvarföre ock Schwann förnekar den nedsväljda gallans förmåga att hindra magsaftens verksamhet. Något senare än Schwann hade Platner[1]) i Heidelberg, bekant genom upptäckten af gallans kristallisation, anställt ganska förtjenstfulla artificiela digestionsförsök med galla och magsaft. Genom dessa bekräftades ytterligare Purkinjes och Pappenheims iakttagelser, hvarjemte Platner äfven fästade uppmärksamheten på ägghvitans förändringar. Han visade nemligen, att ägghvitestyckena, ännu efter flera dagars digestionsförsök, bibehållit sina skarpa kanter, men derjemte blifvit mera spröda och sköra. Såsom resultatet af sina undersökningar uttalar han bland annat den öfvertygelsen, att gallan hindrar magsaftens inverkan, icke genom neutralisation af syran, utan genom gallsyrornas förening med de lösta ämnena och möjligen äfven med pepsinet. Ehuru Platners uppgifter i vissa afseenden behöfva fullständigare bevisas och vidare utarbetas, så innebära de dock i hufvudsaken de vigtigaste resultater, till hvilka man genom sista tidens undersökningar och framför allt genom Brückes ofvan citerade arbete kommit. Numera är väl också detta gallans och den artificiela magsaftens förhållande till ägghvitan allmänt erkändt och antaget såsom en allmän regel, från hvilken man ej känt något undantag. Det var derföre lika oväntadt, som vigtigt, då Prof. Holmgren[2]) visade, att dufvans muskelmage ständigt innehåller galla samt att pepsindigestionen det oaktadt der försiggår. Detta fynd, så skenbart i strid med gällande åsigter, kullkastar dem dock icke, lika litet som Beaumonts och Schwanns försök göra det; men det rubbar tron på allmängiltigheten af detta förhållande, på samma gång det öppnar en del nya synpunkter och framställer en mängd nya spörjsmål, som kräfva svar. Att gifva fullgoda sådana är en uppgift, som fordrar större

[1]) Beiträge zur Lehre von der Verdauung von E. A. Platner, Müllers Archiv 1845.

[2]) Physiologiska undersökningar öfver dufvans magar. Upsala Läkareförenings förhandlingar 1866—67. Band. II. Häft. 8.

krafter än dem, öfver hvilka författaren till denna uppsats kunnat förfoga; men då man å andra sidan af hvarje arbete i denna afsigt, om det också ej väsendtligen för vetenskapen framåt, alltid sjelf kan hafva mycket att inhemta, så har jag med tacksamhet mottagit Prof. Holmgrens anbud att upptaga denna fråga till experimentel granskning; och det är resultaterna af dessa mina försök, jag här önskat meddela.

Redan vid en ytlig granskning af detta dufvogallans förhållande till magsaften känner man sig frestad till en hel mängd gissningar och antaganden, hvilka alla dock ytterst röra sig kring frågan efter orsaken till denna afvikelse. För att åter finna denna, torde man i första hand böra afgöra, om denna olikhet är bunden vid någon egendomlighet hos gallan sjelf, om denna sålunda till sina physiologiska verkningar är väsendtligt skild från andra slag af galla. Det är nemligen gifvet, att svaret på denna sista fråga måste blifva i hög grad bestämmande för hela gången af den öfriga undersökningen, och på samma gång af högsta vigt vid bedömandet af de möjligen vunna resultaterna. Men det är icke blott för studiet af digestionen hos dufvan, som en dylik undersökning är behöflig; äfven ur en annan synpunkt torde ett tillfredsställande svar på denna fråga vara af långt större vigt, än det vid första påseendet kan synas. Ändamålet med en sådan granskning är nemligen ej endast att söka påvisa en och annan olikhet hos dufvans galla, gentemot andra gallsorter (af huru mycket intresse en dylik undersökning i och för studiet af gallans chemi i öfrigt kunde vara), eller att söka utforska några egendomligheter hos ett visst djurslag. Vår uppgift är mera omfattande och innebär någonting långt vigtigare. Det gäller nemligen här att granska en vigtig sida af gallans physiologi, dess inflytande på en del af matsmältningsprocessen; det gäller att afgöra, om detta inflytande eger den allmängiltighet, den vigt och betydelse, man velat tillerkänna detsamma; med ett ord det gäller frågan, om gallan öfverhufvudtaget, såsom regel, hindrar pepsindigestionen, eller om detta förhållande, som man funnit hos några få djur, är en egendomlighet för dessa och sålunda ingenting väsendtligt. Skulle det nemligen visa sig, att gallans inflytande på den artificiela pepsindigestionen saknades hos dufvan, hvars galla sålunda vore väsendtligt skild från andra gallsorter, så kunde man ju, i synnerhet om några andra djur visade ett liknande förhållande, sätta i tvifvel nödvändigheten af en sådan inverkan, så

kunde man med skäl fråga, om detta inflytande, der det finnes, är någonting väsendtligt, för digestionen nödvändigt, eller om det är endast en biomständighet, som utan skada för organismen kan bortfalla. Det är från denna synpunkt och för att belysa denna fråga, som en pröfning af dufvogallans egenskaper och verkningar kunde ega någon betydelse eller mera allmänt intresse.

Men, oberäknadt denna hufvuduppgift, finna vi i denna egendomlighet hos dufvan en osökt anledning att granska några andra närbeslägtade frågor af icke ringa vigt, hvilka i sammanhang härmed lämpligen kunna behandlas. Så kunna vi t. ex. vid en blick på detta förhållande ej utan vidare tillbakavisa den förmodan, att magsaftens inverkan, så väl i och för sig som äfven i förening med gallan, möjligen kan vara en annan på de enkla än på de sammansatta födoämnena. Visserligen är det sannt, att magsaftens inverkan hufvudsakligen gäller ägghvitekropparne, samt att det är i denna inverkan, gallan mäktigt kan ingripa; men å andra sidan kan man ej på förhand beräkna, om ej detta ingrepp kan väsendtligen modifieras genom samtidig närvaro af fett och stärkelsehaltiga ämnen. Vigten af att skänka någon uppmärksamhet åt denna fråga torde ligga i öppen dag. Under lifvet, under den naturliga digestionen, lär väl nemligen gallan och magsaften endast sällan inverka på den rena ägghvitan, så som fallet plägar vara vid de artificiela digestionsförsöken, hvarföre man äfven icke torde obetingadt få från dessa sluta till förhållandena under lifvet. I sjelfva verket finnes det äfven en och annan iakttagelse, som synes berättiga till en dylik förmodan, och i detta afseende kunna vi ej underlåta att erinra om tvenne af Beaumonts försök, N:o 109 och 112 i tredje serien. I det första af dessa behandlades 20 gran kokt, finskuret, fett svinkött med 3 drachmer klar, temligen starkt gallblandad magsaft samt lika mycket af samma kött med lika mycket gallfri magsaft. Efter 4 timmar var köttet i den gallhaltiga magsaften löst, så när som på 1 gran; af köttet i den gallfria magsaften återstod $2^1/_2$ gran. Ännu mera påfallande är resultatet af försöket 112. Här behandlades 20 gran ost med två drachmer starkt gallblandad magsaft samt lika mycket ost med lika mycket gallfri magsaft. Efter 12 timmar återstodo i den gallhaltiga magsaften 5 gran olösta, i den gallfria 6. Efter inalles 24 timmar var i den gallhaltiga magsaften alltsammans löst, då deremot i den gallfria fanns 2 grans återstod. Om nu också dessa försök ej äro utförda med nutidens hjelpmedel och alla försigtighetsmått, om man sålunda ej obetingadt vill erkänna resultaternas bevisningskraft, så

måste man dock medgifva, att de i hög grad äro egnade att gifva väckelse till nya undersökningar i denna rigtning. Ännu mera torde dessa synas vara behöfliga, om vi åter erinra oss Burdachs ofvan citerade försök [1]). Såsom vi nämnde, hade han nemligen funnit, att gallan underhjelper magsaftens inverkan på stärkelse- och glutenhaltiga födoämnen, säd, ärter och andra skidfrukter, hvilka eljest endast obetydligt angripas af magsaften. Sammanställer man härmed det kända factum, att dufvan hemtar sin näring just ur dessa födoämnen, så kan man knappast värja sig för den tanken, att gallans närvaro i dufvans muskelmage eger något samband med födans beskaffenhet. För vår egen del vilja vi i alla händelser i denna egendomlighet hos dufvan se en vink om nödvändigheten att återupptaga de Beaumontska och Burdachska försöken, och, så vidt tiden det medgifver, skola vi äfven återkomma till detta ämne.

Men det finnes ytterligare en omständighet, som, vid granskningen af Prof. Holmgrens försök, ovilkorligen fängslar uppmärksamheten, och hvilken vi derföre ej kunna underlåta att påpeka. Vi mena här den likhet i resultater, som finnes mellan de Beaumontska och Holmgrenska försöken, en likhet, som vinner i värde genom den öfverensstämmelse, som i vissa afseenden i öfrigt råder emellan dessa tvenne serier af försök och skiljer dem ifrån de flesta andra. Denna öfverensstämmelse ligger deri, att i båda fallen har användts naturlig magsaft, som under lifvet fått blanda sig med galla från samma individ, då eljest vid digestionsförsöken vanligen användes artificiel magsaft, oftast med tillsats af galla från ett annat djurslag. Är nu denna öfverensstämmelse i resultater endast en tillfällighet eller har den månne något mera att betyda? För egen del tro vi den lätt kunna förklaras utan tillhjelp af några nya gissningar och förutsättningar; men å andra sidan kan man icke utan bevis förkasta det antagandet, att olika djurs magsaft kan förhålla sig olika till samma slags galla och tvärtom. Visserligen kunde man tycka, att, då de verksamma beståndsdelarne i magsaften äro pepsin och saltsyra, dessa alltid borde vara sig lika och magsaften sålunda alltid hafva samma egenskaper. Om man får tro Bernard [2]), vill det dock synas, som om förhållandet ej alltid vore detta, och den afvikelse, han funnit, gäller just magsaftens förhållande till ägghviterika ämnen. Den artificiela, lika väl som den naturliga, magsaften hos kaninen och hästen skall

[1]) Jmfr anf. st. p. 317.
[2]) Anf. st. Tom. II. pag. 414.

nemligen hafva en vida svagare inverkan på kokt kött än hundens och menniskans magsaft. Af specielt intresse för vårt ämne är Bernards[1]) undersökning af foglarnes magsaft, hvilken äfven skall sakna den kraftiga inverkan på kött, som finnes hos menniskans och hundens. Denna olikhet i verkningar är dock mera att betrakta såsom en yttring af magsaftens olika energi hos olika djur och mindre såsom en verklig och väsendtlig skilnad, hvars existens för öfrigt af andra, såsom t. ex. Schiff[2]), bestämdt förnekas. Men om åter denna olikhet endast eller hufvudsakligast gäller magsaftens qvantitativa verkningar, så skulle väl denna fogelmagsaftens ringa kraft göra det ännu lättare för dufvogallan att hindra pepsindigestionen. Må så vara; utan att gå de blifvande undersökningarne i förväg och innan vi lärt känna dufvogallans egenskaper, kunna vi ej vidare yttra oss i denna fråga; men i alla händelser, äfven om denna magsaftens olika energi ej kan användas att förklara det egendomliga förhållandet hos dufvan, torde den dock ej få lemnas ur sigte vid de följande försöken. Hvad vi sagt om magsaftens olika kraft hos olika djur, kan nemligen ega sin motsvarighet i afseende på gallans verkningar. Möjligen kan gallan hos olika djur ega, om ej qvalitativt, så åtminstone qvantitativt olika verkningar, och det är lätt att inse hvilka följderna häraf i och för undersökningen kunna blifva. En föga verksam galla tillsammans med energisk magsaft bör antagligen hafva helt andra verkningar än en starkt verkande galla i förening med en svag magsaft. Antaget, att hästens och kaninens galla egde svagare verkningar än t. ex. hundens och kattens, så skulle kanske en viss mängd af de båda växtätarnes galla vara utan inverkan på en viss qvantitet af köttätarnes magsaft, då deremot samma gallportion möjligen skulle göra samma mängd af den svagare magsaften overksam. Det är också ej så mycket för att belysa digestionen hos dufvan, vi hafva påpekat denna möjlighet; vi hafva mera velat framhålla den såsom ett "gif akt" vid de följande försöken och på samma gång såsom en omständighet, värd att hafva i minnet vid bedömandet af de vunna resultaterna. Men icke blott såsom felkälla betraktad utan äfven för sjelfva sakens vigt, torde denna möjlighet vara af intresse och värd att granskas, hvarföre vi äfven skola återkomma här-

---

[1]) Jmfr anf. st.

[2]) Leçons sur la Physiologie de la Digestion par M. Maurice Schiff, rédigées par le D:r Émile Levier, Tom. 2. Berlin 1868.

till. Naturligtvis sammanfaller denna fråga i hufvudsaken med en annan, den, om gallan såsom regel inverkar på pepsindigestionen, och vi hafva derföre tänkt att, så vidt möjligt är, söka besvara denna genom att pröfva galla från ett djur med flera slag af magsaft och samma slags magsaft med flera slag af galla.

Af ännu större intresse torde det vara att närmare granska förhållandena under lifvet och tillse, i hvad mån den naturliga digestionen kan afvika från den artificiela. Egendomligt är nemligen, att Beaumont, ehuru han flera gånger såg galla i ventrikeln under digestionen, dock aldrig häraf märkt, eller åtminstone aldrig omtalat sig hafva märkt, några menliga följder. Samma är förhållandet med Schwann, hvars försök vi redan förut hafva omnämnt, och till hvilka vi derföre nu ej behöfva återkomma. Tredje gången, vi träffat denna egendomlighet hos den naturliga digestionen, är uti Prof. Holmgrens försök, af hvilka framgår, att digestionen försiggår i dufvans muskelmage trots gallans närvaro. Onekligen är ock denna sista iakttagelse af ännu större intresse för denna fråga än både Schwanns och Beaumonts, då nemligen i deras försök gallans närvaro i ventrikeln var ett undantag, en tillfällighet, hvaremot dess uppträdande i dufvans muskelmage synes vara regel. Vi medgifva gerna, att likheten uti dessa tre serier af försök möjligen kan vara en tillfällighet, och vi anse det ej omöjligt att förklara den utan antagande af några nya eller egendomliga momenter, som under lifvet tillkomma och göra sig gällande; men å andra sidan kunna vi ej stanna vid en sådan möjlighet, det är nödvändigt att närmare granska denna egendomlighet, hvilken, på samma gång den är af högsta vigt för läran om digestionen, mäktigt hänvisar på nödvändigheten att, så vidt möjligt, studera de physiologiska förloppen under lifvet, under naturliga förhållanden. Men lösningen af denna uppgift, såväl i det enskildta fallet som i dess allmänhet, kan ej gifvas förr än det är afgjordt, om gallan öfver hufvud taget inverkar på den artificiela pepsindigestionen, eller om denna inverkan, som man funnit hos några få djur, är en egendomlighet för dessa och sålunda ingenting allmängiltigt. Det är för öfrigt, såsom vi ofvan antydt, vid svaret på denna fråga, hela den öfriga undersökningen ytterst är bunden. Gallans inflytande på de sammansatta födoämnenas digestion, betydelsen af olikheterna hos olika djurs [illegible] magsaft och galla samt slutligen skilnaden mellan den naturliga och [illegible] artificiela digestionen, intet af allt detta kan med framgång studera[illegible]s, förr än gallans förhållande till magsaftens verk-

ningar på de rena ägghvitekropparne blifvit utforskadt, och denna fråga framstår derföre såsom den första och vigtigaste uppgiften för dessa försök.

Men, för att de följande undersökningarne skola leda till säkra och tillförlitliga resultater, är det gifvet, att man måste kunna riktigt uppfatta och rätt bedöma de företeelser, som under försöken möjligen kunna möta. Man måste ega en måttstock, efter hvilken de vunna resultaterna kunna bedömas; man måste vara fullt förtrogen med tecknen till gallans inverkan för att kunna afgöra, om denna i ett gifvet fall uteblifvit eller gjort sig gällande. Det är sålunda nödvändigt att först och främst tillse, huru dessa gallans verkningar kunna igenkännas, huru dess inflytande på pepsindigestionen, för så vidt det hittills blifvit undersökt, yttrar sig. Till en sådan hållpunkt vid de följande undersökningarne lämpar sig bäst oxgallans förhållande. Då denna lättare än någon annan galla kan i stor mängd erhållas, så har man ock vanligen vändt sig till denna, då det gällt att utforska gallans chemiska egenskaper eller att pröfva dess physiologiska verkningar. Den kunskap, man i synnerhet genom Strecker[1]) vunnit om gallans sammansättning och specifika beståndsdelar, är hufvudsakligen grundad på undersökningar af oxgallan, och till kännedomen om gallans betydelse för digestionen har väl denna äfvenledes lemnat de flesta bidragen. En granskning af oxgallans inverkan på pepsindigestionen torde derföre böra föregå alla andra försök, och med denna utgångspunkt hafva vi tänkt oss gången af undersökningen böra i hufvudsaken blifva följande.

Sedan oxgallans förhållande till magsaften blifvit pröfvadt och de yttre tecknen till dess inverkan blifvit kända, torde man närmast böra tillse, om ej denna inverkan kan i väsendtlig mån förändras eller rent af upphäfvas genom vissa omständigheter, af hvilka man under försöken endast med svårighet kan göra sig oberoende, och hvilka sålunda kunna blifva en källa till felaktiga slutsatser. Finnas inga dylika felkällor eller kunna de med säkerhet undvikas och göras oskadliga, så följer närmast i ordningen den vigtiga frågan, om gallans ingrepp uti magsaftens verkningar är någonting väsendtligt och inom djurriket allmänt förekommande. Denna fråga kräfver en undersökning af galla från så många djur som möjligt, hvarvid, så ofta tillfälle yppar sig, gallan borde pröfvas med mag-

---

[1]) Annalen der Chemie und Pharmacie von Friedr. Wöhler und Justus Liebig B:d 65, 67 och 70.

saft både från samma djur och från andra djurslag och på samma sätt magsaft från ett djur med galla ifrån flera. En lämplig utgångspunkt för denna jemförande granskning bildar dufvan, då, i betraktande af det egendomliga förhållandet under lifvet, utsigterna att hos gallan möta ett afvikande förhållande hos henne äro jemförelsevis de största. Då det emellertid är ett erkändt factum, att vissa djurs galla kan hindra magsaftens inverkan, så följer, att, huru resultaterna af dessa undersökningar än må utfalla, nästa uppgift i alla händelser blir att utröna, huru och genom hvilken af sina beståndsdelar dessa djurs galla utöfvar denna inverkan, af hvad art detta inflytande är, samt hvilka skiljaktigheter hos de olika gallsorterna kunna ligga till grund för möjligen förhändenvarande olikheter i deras verkningar. Har på detta sätt gallans förhållande till den artificiela ägghvitedigestionen blifvit funnet, så följer närmast att visa, huru dessa förhållanden gestalta sig under lifvet, hvarpå de afvikelser, vi der möjligen påträffat, kunna bero. Såsom varande en omständighet af icke ringa vigt för svaret på denna fråga, torde den gallblandade magsaftens förhållande till de sammansatta födoämnena böra underkastas en särskild granskning, för att afgöra, i hvad mån de kända verkningarne häraf kunna förändras. Till sist återstår, i händelse gallans verkningar på den naturliga och artificiela digestionen äro enahanda, att afgöra, hvilka följderna af denna gallans och magsaftens ömsesidiga inverkan blifva för digestionen å ena sidan och för gallan sjelf å den andra. Det är gifvet, att en sålunda på förhand uppgjord plan under försökens gång kan visa sig olämplig och behöfva förändras. Vi vilja derföre ej strängt binda oss vid den nu utstakade gången, utan angifva den egentligen endast för att vid de följande undersökningarne ej behöfva gå alldeles planlöst tillväga. I alla händelser qvarstår alltid såsom vår utgångspunkt en granskning af oxgallans förhållande, hvarmed vi sålunda vilja göra början.

Ehuru Platner[1]) genom sina undersökningar icke blott bekräftat, utan äfven i väsendtlig mån bidragit att belysa gallans inverkan på pepsindigestionen, så synes det dock vara först på sista tiden genom Bernards och Brückes undersökningar[2]), man lärt sig inse betydelsen af denna omständighet, och framförallt är det genom Brücke, man blifvit förtrogen med denna gallans egendomlighet. Hans undersökningar gällde just oxgallan, och vi vilja

[1]) Jmfr anf. st.
[2]) Jmfr anf. st.

derföre erinra oss dessa hans försök. Brücke gjorde oxgallan sur med phosphorsyra, frånfiltrerade den bildade fällningen och satte pepsin till det sura filtratet. Det visade sig nu, att en i denna vätska inlagd fibrinflocka icke, såsom vanligt, ansvällde samt att den förblef odigererad. Tillsattes mera syra, så uteblef digestionen ickedestomindre. En hvar, som någon gång varit i tillfälle att göra liknande försök, vare sig med fibrin eller med ägghvita, har ej kunnat undgå att finna riktigheten af denna iakttagelse. Använder man till dessa försök hårdkokt ägghvita, skuren i stycken med skarpa kanter, så ser man, efter några timmars digestionsförsök med den gallblandade magsaften, dessa stycken blifva ogenomskinliga, mer eller mindre starkt grönfärgade med bibehållna skarpa kanter. Ytan är stundom försedd med ytliga eller mera djupgående sprickor, och man kan ofta nog constatera Platners uppgift, att ägghvitestyckena blifva spröda och sköra, så att de vid skakning sönderfalla i smärre delar. Understundom vill det synas, som om dessa stycken under digestionen blifvit mindre, liksom skrumpnade, ett förhållande, som ofta nog tydligt framträder, då fibrin behandlas med gallblandad magsaft. Jemför man med ett sålunda förändradt ägghvitestycke ett annat, som en stund digererats med gallfri magsaft, så märker man en påfallande skilnad dem emellan. Det senare har förlorat sina skarpa kanter, har, åtminstone i de yttre delarne, svällt och blifvit genomskinligt, under det de inre partierna ännu möjligen synas såsom en hvit kärna eller strimma. Samma är förhållandet med fibrinet, hvilket vid närvaro af galla skrumpnar till smala, gröna trådar, vid frånvaro af galla deremot sväller upp till en geléliknande massa.

I de fall, då ägghvitans utseende blifvit af gallan på nyss skildrade sätt förändradt, kan man äfven utan den ringaste svårighet inse, att magsaftens normala inflytande här uteblifvit. Om nemligen det för dess inverkan karakteristiska ligger deri, att upplösningen sker från ytan mot centrum, att de minsta ägghvitepartiklarne uppsvälla och förlora sitt inbördes sammanhang, så att de fritt simma omkring i vätskan, gifva den ett opaliserande utseende och till sist lösas, så måste man väl, vid en blick på ägghvitans utseende, medgifva, att magsaftens vanliga verkningar af gallan blifvit störda. Understundom, då gallqvantiteten t. ex. varit helt liten, kan man dock blifva villrådig, om man bör anse digestionen hafva inträffat eller ej. Ägghvitan har visserligen bibehållit sin form och sina skarpa kanter samt visar sig fullkomligt ogenomskinlig; men vid en närmare gransk-

ning af de sprickor, som der och hvar tränga djupt in uti ägghvitestyckena, kan man se de inre partierna liksom svällda och mera än vanligt genomskinliga, så att det nästan synes, som om en verklig digestion egt rum uti de inre delarne. En annan gång kan t. ex. ena hälften af en ägghvitetärning vara fullkomligt ogenomskinlig, under det återstoden synes mera genomskinlig och svälld, dock med bibehållna skarpa kanter. Har den använda gallmängden varit ännu mindre, så återstå efter några timmar endast några tunna, hinnartade rester eller ock några geléliknande klumpar, som vid minsta skakning sönderflyta och försvinna i vätskan. Att i dylika fall bedöma fibrinets förhållande endast efter utseendet torde vara ännu svårare, då detta nemligen sönderfaller i en mänd smärre stycken, som hvarken ega det för magsaftens inverkan karakteristiska, geléartade utseendet eller de tecken till skrumpning, hvarpå gallans verkningar igenkännas.

Det är dock icke endast ägghvitan eller fibrinet, som på detta sätt märkbart förändras; den gallblandade magsaften sjelf får ett annat utseende, hvilket vi ej kunna underlåta att påpeka. Arbetar man med slemfri galla, hvilken med ren, ägghvitefri magsaft ej gifver någon fällning utan en klar eller något opaliserande lösning, så ser man, huru denna lösning redan efter några timmars digestionsförsök blifvit mer eller mindre starkt grumlig. Fortsättes digestionen längre, så ökas grumlingen, om gallqvantiteten ej är synnerligt liten, och till sist finner man på kärlets botten en grönaktig fällning och derofvanför en i grönt dragande, men i öfrigt mjölkliknande vätska. Starkare framträder, så vidt vi kunna finna, detta förhållande, då man arbetar med fibrin eller fint hackad ägghvita, än då man använder större ägghvitetärningar, och för vår del måste vi anse denna fällning, hvars storlek synes bero af gallans och ägghvitestyckenas mängd, hafva sin grund uti ägghvitans närvaro i den gallblandade magsaften. Man skulle annars vara böjd att anse den såsom en följd af saltsyrans inverkan på gallan och gallsyrornas utfällande; men att detta ej är fallet, synes deraf, att, om man till en lika stark syra sätter lika mycket af samma galla, denna lösning bibehåller sig klar eller endast blir opaliserande om den under samma tid utsättes för samma temperatur. Men ej nog härmed; använder man i stället för syra en lika starkt sur magsaft och behandlar den vid samma temperatur, så blir den visserligen något opaliserande, men aldrig så grumlig som den, hvilken derjemte innehåller ägghvita. Bättre än af någonting annat torde dock detta fällningens beroende af ägghvitan ådagaläggas

deraf, att, om man i en fullkomligt klar blandning af saltsyra och galla inlägger en fibrinflocka eller några ägghvitetärningar, en liknande grumling uppkommer fastän intet spår pepsin finnes närvarande. Vi kunna således ej betrakta denna vätskans grumling såsom någonting för digestionen egendomligt, eftersom den lika väl uppträder i gallblandad syra vid ägghvitans närvaro; men vi måste dock framhålla den såsom en vid de följande försöken ofta, eller nästan alltid, uppträdande företeelse, hvilken ej torde böra förbises, och till hvilken vi längre fram derföre skola återkomma.

Men likasom ägghvitans utseende ej alltid är detsamma utan under vissa omständigheter förändras, så synes äfven vätskans utseende under samma omständigheter blifva ett annat. Är gallmängden liten, så att ägghvitan delvis synes digererad, så märker man äfven, att vätskan är starkare grumlig, eller ock ser man, om vätskan lemnas i stillhet, en ganska riklig, flockig, tung fällning, som till utseendet väsendtligt skiljer sig från den vanliga, fina grumlingen och närmast liknar utfäldt syntonin. Äfven detta förhållande lemna vi tills vidare åsido, då vi ej, utan att afvika från den uppgjorda planen, kunna egna det en utförligare granskning, och vi vilja i stället tillse, hvilka slutsatser vi med afseende på de följande undersökningarne af de nu skildrade företeelserna kunna draga. I första hand måste vi då erkänna, att oxgallan verkligen kan ega ett bestämdt inflytande på pepsindigestionen, ett inflytande oftast så karakteristiskt, att, hvarhelst vi under de följande försöken återfinna ett dylikt, vi äro berättigade att hos den undersökta gallan sluta till verkningar af samma art som oxgallans. Frågar man åter, om dessa yttre tecken med bestämdhet angifva, att alls ingen digestion egt rum, så kunna vi deremot ej gifva ett lika bestämdt svar. Vi hafva redan antydt, huru sannolik digestionen är i de fall, då gallans verkningar ej skarpt framträda, och man skulle till och med kunna ifrågasätta, om ens uti de fall, då ägghvitan synes fullkomligt skrumpnad och ogenomskinlig, digestionen fullständigt uteblifvit.

Erinra vi oss de concentrerade saltlösningarnes inverkan på pepsindigestionen och jemföra vi härmed några af de iakttagelser, vi ofvan meddelat, så torde ett dylikt tvifvel ej synas alldeles oberättigadt. Genom Brücke känner man, att de nämnda saltlösningarne hindra digestionen genom att hindra ägghvitan från att svälla, men man vet ock, att denna menliga inverkan hufvudsakligen gör sig gällande på ägghvitestyckenas yttre lager. Är pepsinmängden liten, så är digestionen nästan eller alldeles omärklig,

vid närvaro af mera pepsin försiggår den deremot, ehuru på ett afvikande sätt, hvilket vi hufvudsakligast efter Brücke[1]) vilja skildra. Om man uti vatten, surgjordt med HCl, lägger en fibrinflocka, så sväller denna som vanligt men skrumpnar åter, om en tillräcklig mängd koksaltlösning tillsättes. Om vätskan sedan blandas med en sur pepsinlösning, så ser man, att fibrinet icke mera sväller men under nästa dag eller loppet af den derpå följande långsamt löses, hvarvid det egendomliga förhållandet inträffar, att digestionen sker inifrån, så att till sist de yttre delarne återstå såsom ett tunnt skal, hvilket vid skakning sönderfaller till en hvit, söndersmulad massa. Jemföra vi härmed, hvad vi ofvan sagt om gallans inverkan, och erinra vi oss, huru äfven der understundom ett tunnt, hinnartadt skal bildar den enda återstoden, så måste man medgifva, att en viss likhet råder mellan gallans och de concentrerade saltlösningarnes verkningar. Vid saltets närvaro kunna de inre partierna digereras, under det de yttre bilda en olöst skorpa, och samma torde förhållandet vara i de fall, då man, vid närvaro af galla, kan uti ägghvitestyckenas sprickor se de inre, svällda delarne. Men, om man sålunda med blotta ögat kan se, huru understundom de inre delarne trots gallans eller saltets närvaro digereras, under det den yttre formen bibehålles, så kan man ju med skäl fråga, om ej detta alltid kan vara fallet, om ej möjligen alltid en digestion af de inre delarne eger rum, ehuru den ej alltid synes. I sjelfva verket finnes det ock en omständighet, som kan gifva stöd åt en sådan förmodan, den nemligen, att de till utseendet odigererade ägghvitestyckena vid en länge fortsatt digestion blifva allt mindre, under det den ursprungliga formen och de skarpa kanterna finnas qvar eller till och med ännu skarpare framträda. Denna förminskning, som dock aldrig går derhän, att ägghvitestyckena fullständigt försvinna, låter lätt och kanske lättast tänka sig beroende derpå, att ägghvitan mer och mer skrumpnar i den gallblandade magsaften; men å andra sidan qvarstår dock alltid den första möjligheten, och då, enligt vårt förmenande, denna fråga är allt för vigtig för att lemnas oafgjord, hafva vi underkastat den en experimentel granskning, för hvilken vi skola redogöra, sedan vi först visat, huruvida denna inverkan är någonting väsendtligt och allmänt förekommande.

Sedan vi sålunda granskat oxgallans förhållande till magsaften och dervid funnit, att, om vi också icke våga tillerkänna den för-

[1]) Anf. st.

mågan att absolut förhindra digestionen, den i alla händelser utöfvar ett högst märkbart inflytande, så följer nu närmast att tillse, om ej detta inflytande kan väsendtligt förändras af några momenter, som vid försöken understundom göra sig gällande och kanske endast med svårighet kunna undanrödjas. Så kan t. ex. magsaften vid olika tillfällen hafva en olika energi, eller ock kan gallan möjligen hafva undergått någon förändring, innan den tagits i arbete ell. dyl.; och man kan naturligen ej på förhand med bestämdhet säga, hvilka följderna häraf kunna blifva. Möjligt är, att dessa olikheter i materialets beskaffenhet vid olika tillfällen kunna vara en källa till felaktiga slutsatser, och vi måste derföre egna dem en särskild granskning.

Gifvet är, att, huru man än må tänka sig detta gallans inflytande, den använda qvantitetens storlek alltid skall ega ett visst inflytande. Den verksamma beståndsdelen må nemligen vara hvilken som helst, alltid skall den dock finnas uti en viss mängd för att dess verkningar skola göra sig gällande på en viss mängd magsaft. Men, då gallans concentration är i hög grad underkastad vexlingar, ej blott hos olika djur utan äfven hos samma djur vid olika tillfällen, så blir naturligen denna minsta behöfliga qvantitet ena gången fördelad på en större, en annan gång på en mindre mängd galla, och följden häraf kan blifva, att samma qvantitet af en gifven gallsort ena gången hindrar digestionen, en annan gång deremot blir overksam. Möjligen torde man uti detta nu antydda förhållande till en del få söka orsaken till de olika och obestämda uppgifterna om storleken af den minsta gallqvantitet, hvars verkningar på digestionen ännu tydligt och skarpt framträda. Under det att några med Brücke anse ett spår galla vara tillräckligt att hindra digestionen, vilja åter andra, såsom Burkart[1]), anse en större qvantitet behöflig. Att för öfrigt så väl gallqvantiteten som äfven gallans concentration öfvar inflytande på magsaftens verkningar, skola vi i det följande få tillfälle att flera gånger iakttaga, och i sjelfva verket är detta förhållande så klart och påtagligt, att inga särskildta experimenter behöfvas för att belysa det. Såsom felkälla betraktadt, torde det äfven hafva föga att betyda, då vi uti de följande comparativa försöken alltid sökt bibehålla en och samma proportion emellan gallan och magsaften, och då man ju, i händelse af ett ovän-

---

[1]) Archiv für die gesammte Physiologie des Menschen und der Thiere. Herausgegeben von D:r E. W. Pflüger. Erster Jahrgang. Zweites und drittes Heft. Bonn 1868.

tadt resultat, alltid kan bestämma gallans halt af fasta ämnen, så framt nemligen ej den erhållna gallqvantiteten är för liten. Skulle detta sista inträffa vid ett försök, som gifvit negativt resultat, så kan det vara godt att hafva i minnet denna gallans olika concentration hos olika djur och vid olika tillfällen, så att man ej för tidigt drager sina slutsatser. I öfrigt är, såsom vi nyss yttrade, qvantitetens och concentrationens inflytande så påtagligt, att vi ej vidare behöfva uppehålla oss härvid.

Men dessa stridiga uppgifter om den minsta behöfliga gallqvantitetens storlek kunde möjligen äfven bero på en annan omständighet, nemligen den använda magsaftens, vid olika tillfällen olika, energi. Magsaftens verksamhet bestämmes, för så vidt man ej fäster sig vid ägghvitans beskaffenhet, af tre momenter, pepsinmängden, syregraden samt den större eller mindre halten af lösta ägghvitekroppar. Det sista momentet eller magsaftens halt af digestionsprodukter torde dock för våra undersökningar ej ega någon synnerlig betydelse, då man enligt den method, vi användt vid magsaftens beredning, kan göra sig nästan alldeles oberoende häraf. Magsaften, som i de flesta fall blifvit beredd af kalfmage, har nemligen, i öfverensstämmelse med den i Kühnes[1]) lärobok angifva methoden, erhållits på följande sätt.

Sedan löpmagen blifvit tömd och flera gånger sköljd med vatten, erhölls, då slemhinnan varsamt skrapades med kanten af ett urglas, en slemmig massa, som sönderrördes med sand och sedan på ett svalt ställe extraherades med destilleradt vatten, omkring 200 CC. på hvarje mage. Den sålunda erhållna vätskan filtrerades, gick oftast långsamt genom filtrum men var efter filtrering nästan klar, endast svagt opaliserande. Vid tillsats af HCl till filtratet blef vätskan vanligen något grumlig, men filtrerade nu med lätthet och blef sedan alldeles klar samt jemförelsevis ganska ren och fri från ägghvita. Arbetar man med sådan magsaft, så har man ingen olägenhet af de små spår till ägghvita, som möjligen deri kunna finnas, hvilket äfven synes deraf, att en sådan magsaft digererar hårdkokt ägghvita raskt och i ganska stor mängd. Då sålunda från detta håll ingenting är att befara, behöfva vi ej längre dröja vid detta moment utan kunna öfvergå till de båda andra, pepsinmängden och syregraden. Huru dessa förhålla sig vid närvaro af galla uti magsaften, känner man icke; men, om vi besinna den vigt, de ega för den normala digestionen, kunna vi ej gerna anse dem

[1]) Lehrbuch der Physiologischen Chemie von D:r W. Kühne. Leipzig 1866.

betydelselösa för gallans verkningar. I synnerhet är det den olika pepsinmängden, man skulle vara benägen att tillerkänna ett visst inflytande. Erinra vi oss nemligen, huru saltlösningarnes verkan är beroende af denna, och påminna vi oss vidare den likhet, som råder mellan deras och gallans verkningar på ägghvitedigestionen, så låter det lätt tänka sig, att äfven gallans inflytande kan af den olika pepsinmängden väsendtligen förändras. Möjligen skulle t. ex. en pepsinrik magsaft kunna öfvervinna en gallqvantitet, som gör en pepsinfattigare magsaft overksam. Då man nu ej har i sin makt att bestämma den använda magsaftens pepsinhalt och ena gången t. ex. arbetar med en svag, en annan gång med en kraftig pepsinlösning, så kan man uti detta ega en felkälla, som utan tillbörliga försigtighetsmått lätt kan blifva vilseledande. Dels af detta skäl, dels i följd af sakens egen vigt hafva vi gjort några försök att utröna, hvad inflytande den större eller mindre pepsinmängden eger på den gallblandade magsaftens verkningar.

För dessa undersökningar fordras naturligen att ega flera pepsinlösningar, alla af samma syregrad men af olika pepsinhalt. Enklaste sättet att erhålla sådana vore att i lika stora qvantiteter syra lösa olika stora qvantiteter pepsin; men så lätt detta kan tyckas vara, möter det dock, såsom vi snart skola finna, vissa svårigheter. Det enda dugliga, i handeln förekommande pepsin, vi kunnat erhålla, det Lamatschska, innehåller nemligen en ganska stor mängd löslig ägghvita, hvilken väsendtligt inverkar på försöken. Ju mera sådant pepsin man löser i en viss mängd syra, desto mera ägghvita kommer denna lösning att innehålla. Då nu denna ägghvita försvårar digestionen, mera i ju större mängd den förekommer, så är det klart, att man icke kan öka pepsinmängden utan att samtidigt öka det hinderliga momentet, att sålunda magsaftens energi förlorar i ett afseende, under det den vinner i ett annat. Detta hinder från ägghvitans sida kan, såsom man af Schwanns och Brückes[1]) försök känner, gå ända derhän, att en pepsinrikare magsaft digererar sämre än en pepsinfattigare, och det är lätt att inse, huru menligt detta kan inverka på undersökningen. Denna olägenhet, som naturligen är af högsta vigt, då det gäller att bestämma olika pepsinlösningars energi, är dock vid våra försök af mindre betydelse. Här, då galla finnes närvarande, tillkommer nemligen ett nytt och vida vigtigare moment, som åtminstone delvis

[1]) Beiträge zur Lehre von der Verdauung (Aus dem XXXVII Bande, S. 131, des Jahrgang. 1859 der Sitzungsberichte der mathem.-naturw. Classe der Kais. Akad. der Wisseuschaften besonders abgedruckt). Wien 1859,

upphäfver denna olägenhet, på samma gång det inför en ny, ännu större. Vi mena här pepsinets utfällning af gallan. Utan att gå de följande undersökningarne i förväg, måste vi, för att göra detta begripligt, här fästa uppmärksamheten på gallans förmåga att i sur lösning fälla produkterna af ägghvitedigestionen och med dessa pepsinet, då sådant finnes närvarande. Den mängd pepsin, som mekaniskt fälles, är beroende af ägghvitefällningens storlek, hvilken åter, åtminstone till en viss gräns, växer med den tillsatta ägghvitans, d. v. s. här pepsinets, mängd. Om vid en sådan fällning det relativa förhållandet mellan de fällda pepsinqvantiteterna vore detsamma som emellan de ursprungligen tillsatta, så hade en dylik fällning mindre att betyda; men, då man känner pepsinets egenskaper alldeles för ofullständigt för att kunna vara viss, att så är fallet, och då man öfverhufvudtaget ej kan bestämma mängden af, vare sig det lösta eller det fällda, pepsinet, så måste man göra sig oberoende af denna fällning och arbeta med ett renare, ägghvitefritt pepsin. Säkrast erhåller man ett sådant efter Brückes methood att fälla pepsinet med phosphorsyrad kalk, sedan med cholesterin ur sur lösning o. s. v. Detta sätt, hvilket, så vidt vi kunnat finna, erfordrar rätt mycken vana, innan man med fördel deraf kan begagna sig, är både tidsödande och dyrt, och vi hafva derföre icke begagnat det, så mycket mindre som vi, enligt den pag. 20 skildrade methoden, erhållit pepsinlösningen så ägghvitefri, att den, efter tillsats af syra, med slemfri galla icke bildade någon fällning utan förblef klar eller först efter en stund något opaliserande. Af den erhållna neutrala pepsinlösningen hafva vi genom utspädning med vatten i olika proportioner erhållit nya pepsinlösningar, hvars relativa pepsinhalt var bekant, och hvilka sedan surgjordes med HCl, så att syregraden i alla blef densamma.

Eger man sådana pepsinlösningar, så gäller det i första hand att pröfva, huruvida någon olikhet visar sig i deras energi, då galla icke finnes närvarande. För detta ändamål hafva vi användt hårdkokt hönsägghvita (kokad i 10 minuter), som blifvit skuren i små, möjligast lika stora tärningar, af hvilka tvenne inlades i hvarje prof (10 CC.) pepsinlösning. Vanligen använder man till dylika prof fibrin hellre än ägghvita, och vi hafva äfven några gånger begagnat detta men i allmänhet af flera skäl föredragit den senare. Då vi anse det lättare att iakttaga smärre skiljaktigheter i den gallblandade magsaftens verkningar, då man använder ägghvita, än då man arbetar med fibrin, och då vi på grund häraf under försöken med galla oftast användt den förra, hafva vi ansett oss böra

använda den äfven till dessa kontrollförsök. Vidare neutraliserar alltid den tillsatta gallan en del af saltsyran i magsaften, och man behöfver derföre redan ifrån början så höga syregrader, att alltid tillräckligt syra finnes för digestionens behof. Af detta skäl hafva vi vanligen användt syregraden 0,4 % HCl, hvilken för den kokta ägghvitans digestion är ganska tjenlig, för fibrinets deremot för hög. Såsom Brücke visat, är nemligen den för pepsinprofvet med fibrin lämpligaste syran omkring 0,1 % HCl, då man deremot vid den hårdkokta ägghvitans digestion fritt kan röra sig mellan syregraden 0,1—0,7 % HCl. Dessutom tro vi det vara lättare att ur samma ägghviteskifva utskära tvenne möjligast lika stycken än att utsöka tvenne fibrinflockor, som, på samma gång de äro lika stora, ega samma grad af fasthet och sålunda lika lätt svälla upp i syran.

Efter dessa förutskickade anmärkningar kunna vi öfvergå till redogörelsen för sjelfva försöken.

Försök 1.

Af den på vanligt sätt genom slemhinnans urlakning med vatten erhållna neutrala vätskan bereddes tre olika starka pepsinlösningar på följande sätt:

a. 120 CC. neutral pepsinlösning.
b. 60 CC. „ „ + 60 CC. destilleradt vatten.
c. 40 CC. „ „ + 80 CC. „ „

Sålunda erhöllos tre lika stora (hvardera 120 CC.) qvantiteter neutral pepsinhaltig vätska med relativa pepsinmängderna 1, 1/2, 1/3, eller, om vi taga pepsinmängden i *c* såsom 1, med relativa mängden 3, 2, 1. Till hvardera af dessa sattes 2,4 CC. HCl (20 % vattenfri syra), hvarigenom graden af syra blef i det närmaste 0,4 %.

Af dessa lösningar togos sedan 3 prof *a*, *b*, *c*, hvardera på 10 CC., och i hvarje inlades två små ägghvitestycken, hvarefter digestionen försöktes vid en temperatur af 38° Celsii.

Efter tre timmar undersöktes profven, hvarvid i *a* funnos qvar tvenne fullkomligt genomskinliga stycken, som vid skakning sönderföllo i flera smärre delar. I *b* fanns en något större återstod än i *a* men äfven här voro ägghvitestyckena, åtminstone i det närmaste, fullständigt genomskinliga samt sönderföllo vid skakning. I *c* voro kanterna svällda och genomskinliga, men de inre delarne ännu hvita, hvarjemte styckena vid skakning icke sönderföllo.

En timme senare var ägghvitan i *a* fullständigt digererad, i *b* funnos ännu några smärre genomskinliga stycken, simmande i vätskan; i *c* hade ägghvitan ännu icke blifvit fullkomligt genomskinlig.

Efter ännu en timme funnos i *b* endast några små genomskinliga rester, hvilka vid skakning alldeles sönderflöto och försvunno i vätskan. I *c* var ägghvitan fullständigt genomskinlig, sönderföll vid skakning samt var efter ytterligare två timmars digestion nästan alldeles löst.

En tydlig skilnad i de tre profvens verksamhet visade sig sålunda, då nemligen *a* digererade på 4, *b* på omkring 5 samt *c* på ungefär 7 timmar, och det gällde nu att visa, om denna olika energi äfven gör sig gällande, då galla finnes närvarande.

Använder man vid en sådan undersökning slemhaltig galla, så får man naturligen en fällning, hvars storlek, då samma gallqvantitet till alla profven användes, alltid blir densamma. Det kunde nu hända, att i följd häraf den med slemmet fällda pepsinmängden uti alla profven blefve absolut densamma, i hvilket fall det ursprungliga relativa förhållandet mellan pepsinqvantiteterna naturligen förändrades. Om nu detta också, i betraktande af de små gallqvantiteter, som här komma i fråga, möjligen icke betyder så mycket, så hafva vi dock ansett oss böra undvika all slags fällning och hafva derföre användt slemfri galla, hvilken erhållits genom slemmets utfällning med alkohol och gallans afdunstning till torrhet i vattenbad.

Men då det vidare är antagligt, att äfven den kraftigaste magsaft kan göras overksam, om den använda gallmängden uppnår en viss storlek, så måste man, vid bestämmandet af den olika pepsinmängdens inflytande, använda den minsta gallqvantitet, som ännu säkert och tydligt hindrar verkningarne af den pepsinfattigaste magsaften. Att med säkerhet finna denna anse vi knappast möjligt eller åtminstone ytterst svårt; men för vårt ändamål torde det äfven vara tillräckligt att känna ungefärliga qvantum, hvilket vi sökt finna på följande sätt.

a. 10 CC. magsaft 0,4 % HCl pepsinmängden 1 (1/3).
1/20 CC. slemfri oxgalla (10 % fasta ämnen).

---

b. 10 CC. magsaft 0,4 % HCl pepsin 1 (1/3).
1/10 CC. oxgalla (10 %).

---

c. 10 CC. magsaft 0,4 % HCl pepsin 1 (1/3).
1/5 CC. oxgalla (10 %).

---

d. 10 CC. magsaft 0,4 % HCl pepsin 1 (1/3).
1/2 CC. oxgalla (10 %).

Så vidt möjligt lika mycket ägghvita uti de fyra profven, hvilka alla gåfvo tydligt sur reaction, hvarefter digestionen försöktes vid en temperatur af omkring 37° Celsii.

Efter 5 timmar var ägghvitan i *a* i det närmaste löst på det vanliga sättet från ytan mot centrum, hvarjemte vätskan syntes mera grumlig än i något af de öfriga profven. I *b* hade ägghvitan bibehållit sin form och sina kanter men syntes något svälld. Uti *c* och ännu mera uti *d* framträdde kanterna skarpt och tydligt; ägghvitestyckena voro svagt gröna, ogenomskinliga och skrumpnade.

5 timmar senare fanns i *a* på botten af röret en flockig fällning, men ingenting af ägghvitan syntes olöst. I *b* funnos på ägghvitestyckena der och hvar större eller mindre sprickor, uti hvilka de inre partierna syntes svällda. Vid skakning sönderföllo styckena lätt, så att till sist endast några tunna hinnor syntes simma i den starkt grumliga vätskan. I *c* visade sig inga tecken till digestion, ägghvitan var fortfarande ogenomskinlig och skrumpnad, hvilket förhållande kanske ännu starkare framträdde uti *d*.

Resultaterna af det anställda försöket blefvo sålunda, att vid gallmängden $^1/_{20}$ CC. på 10 CC. magsaft ägghvitan digererades, hvilket antagligen äfven, ehuru på ett afvikande sätt, inträffade vid gallmängden $^1/_{10}$ CC. Vid gallmängden $^1/_5$ CC. uteblefvo alla synliga tecken till digestion, och vi hafva derföre tagit denna mängd såsom den minsta, så mycket mera, som vid försök med några mellanliggande qvantiteter, $^1/_8$, $^1/_6$ CC., af ägghvitans utseende ej med säkerhet kunde afgöras, om digestionen inträdt eller uteblifvit.

Sedan sålunda den minsta qvantiteten blifvit bestämd till $^1/_5$ CC. på 10 CC. magsaft, anställdes det egentliga försöket sålunda:

α) 20 CC magsaft 0,4 % HCl pepsinhalten 3.
$^2/_5$ CC. oxgalla (10 % fasta ämnen).

β) 20 CC. magsaft 0,4 % HCl peps. 2.
$^2/_5$ CC. oxgalla (10 %).

γ) 20 CC. magsaft 0,4 % HCl peps. 1.
$^2/_5$ CC. oxgalla (10 %).

Reactionen i alla sur; lika mycket ägghvita till alla profven. Temperaturen 38° Celsii.

Efter 5 timmar syntes ägghvitan i α delvis svälld och genomskinlig, under det att kanterna på några ställen ännu tydligt syn-

tes; vätskan hade blifvit ganska starkt grumlig. I β hade ägghvitan undergått en liknande förändring, ehuru i mindre grad; vätskan var mindre grumlig, och för öfrigt anmärktes, att ägghvitan vid skakning sönderföll mindre lätt och i vida större stycken än i α. I γ syntes intet tecken till digestion; ägghvitan var öfverallt ogenomskinlig med skarpa kanter samt sönderföll icke vid skakning.

Efter inalles 24 timmars digestion återstod i α endast några helt små, ej fullt knappnålshufvudstora stycken; vätskan var starkt grumlig, och på rörets botten fanns en ganska ymnig, flockig fällning. I β var utseendet ungefär detsamma, men de odigererade styckena voro större och mera skarpt begränsade. I γ syntes ännu inga tecken till digestion, tvärtom hade ägghvitan skrumpnat och dess kanter blifvit ännu mera tydliga och skarpa. Samtidigt hade den äfven blifvit skör, så att den vid skakning sönderföll i några större, skarpt begränsade, till utseendet fullkomligt odigererade stycken.

Resultatet af det nu anförda försöket gifver utan tvifvel stöd åt vårt antagande, att den olika pepsinmängden märkbart inverkar på digestionen, äfven då galla finnes närvarande. Utseendet i profvet α var nemligen ett helt annat än i γ, och, om vi äfven icke våga säga, att en verklig digestion egt rum uti det förra, så måste vi dock medgifva, att ägghvitan der förändrats vida mer än i det senare. Mindre syntes skilnaden emellan α och β, och öfverhufvudtaget kunna vi ej neka, att vi väntat oss mera i ögonen fallande olikheter än dem, vi funnit. Möjligen kan detta vara en tillfällighet, och, då man i alla händelser ej kan draga några slutsatser af ett enstaka försök, hafva vi företagit flera, bland hvilka vi här vilja beskrifva några. För att härvid ej göra oss skyldiga till onödig vidlyftighet och ständiga omsägningar, anmärka vi en gång för alla, att pepsinhalten och syregraden blifvit bestämda efter samma principer som uti försöket 1, att gallan varit slemfri samt att ägghvitan blifvit kokt i 10 minuter.

Försök 2.

Tvenne pepsinlösningar med pepsinmängden *1* och *2*, hvardera af syregraden 0,4 % HCl, pröfvades på deras förmåga att digerera hårdkokt ägghvita. *a* (pepsinhalten 2) digererade på 6 à 6¼ timme lika mycket ägghvita, som *b* (peps. 1) på 7 timmar. Derefter bestämdes den minsta mängd galla (6 % fasta ämnen), som tydligt hindrade verkningarne af 10 CC. pepsinlösning (*b*). Sedan denna befunnits vara omkring ¼ CC., gjordes följande försök.

a. 20 CC. magsaft 0,4 HCl p^2 [1]).
$^1/_2$ CC. oxgalla (6 % fasta ämnen).

---

b. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl p^1.
$^1/_2$ CC. oxgalla (6 %).

Reactionen i båda profven sur; lika mycket ägghvita till båda. Temp. 37—39° Cels. Efter 12 timmar syntes ännu ingen märkbar skilnad mellan ägghvitestyckena i båda rören. Efter 24 timmar hade ägghvitan i *a* visserligen bibehållit sin form men hvarje enskildt stycke var betydligt mindre än i *b*. Den mot rörets botten vettande sidan af ägghvitestyckena syntes svälld och genomskinlig, hvarjemte ägghvitan blifvit mycket skör, så att den vid lindrig skakning sönderföll i en mängd små stycken. I *b* visade äfven den åt botten vettande sidan af ägghvitestyckena tecken till ansvällning, hvarjemte äfven här ägghvitan blifvit något skör, så att den vid skakning sönderföll, ehuru icke i en mängd smärre, utan i några få, större stycken.

Resultatet blef sålunda i detta försök ännu sämre än i det föregående, ett förhållande, som dock ej mycket bör förvåna, om vi erinra oss den obetydliga skilnaden i de båda lösningarnes inverkan på ägghvita utan galla. En så liten olikhet uti pepsinhalt torde emellertid ej lemna några tydliga resultater, och vi hafva derföre gjort ännu några försök, der skilnaden mellan de använda pepsinmängderna varit större.

Försök 3.

10 CC. magsaft 0,3 % HCl p^3 digererade tvenne ägghvitetärningar på $4^1/_2$—5 timmar. 10 CC. magsaft 0,3 % HCl p^1 digererade lika mycket ägghvita på 7 timmar. Minsta behöfliga mängden galla (7 % fasta ämnen) var $^1/_3$ CC. på 10 CC. magsaft p^1.

a. 20 CC. magsaft 0,3 % HCl p^3.
$^2/_3$ CC oxgalla (7 %).

---

b. 20 CC. magsaft 0,3 % HCl p^1.
$^2/_3$ CC. oxgalla (7 %).

Reactionen sur; lika mycket ägghvita till båda. Temperat. 38° Celsii.

1) För korthetens skuld använda vi här och i det följande beteckningssättet p^1, p^2, p^3 etc., för att dermed angifva pepsinhalten 1, 2 och 3 etc.

Efter 9 timmar hade vätskan uti *a* blifvit mera grumlig än i *b*. Ägghvitan visade i *b* ej det minsta tecken till digestion, hvaremot uti *a* några stycken syntes fullständigt skrumpnade, andra svällda och delvis lösta. Efter 21 timmar var vätskan i *a* starkt grumlig samt innehöll en flockig fällning. Af ägghvitan funnos qvar endast några helt små, ogenomskinliga rester samt ett något större, odigereradt stycke. I *b*, der vätskan var vida mindre grumlig, syntes ägghvitestyckena ogenomskinliga, skrumpnade, utan minsta tecken till digestion.

I detta fall var skilnaden i de båda pepsinlösningarnes verkan ganska påtaglig, och, om man äfven vill antaga, att här ingen digestion egt rum, att ägghvitan endast sönderfallit och bildat den i vätskan uppslammade fällningen, så måste man i alla händelser medgifva, att en pepsinrikare magsaft frambringar en sådan förändring snabbare än en pepsinfattigare. Ännu ett exempel härpå finna vi uti följande

Försök 4.

10 CC. magsaft 0,4 % HCl p^3 digererade två ägghvitetärningar på 4 timmar, 10 CC. magsaft 0,4 % HCl p^1 på 7. Minsta mängden galla (6,5 % fasta ämnen) befauns vara 1/4 CC. på 10 CC. magsaft p^1.

a. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl p^3.
1/2 CC. oxgalla (6,5 %).

---

b. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl p^1.
1/2 CC. oxgalla (6,5 %).

Reactionen sur, samma ägghvitemängd i båda rören. Temp. 37—39° Celsii.

Efter 12 timmar syntes ägghvitan i *a* svälld, ehuru kanterna ännu voro bibehållna och tydligt framträdde. Ägghvitans yta bildade ett ogenomskinligt, hvitgrönt skal med sprickor, uti hvilka man kunde se de inre, svällda och något genomskinliga partierna. Vätskan hade blifvit temligen grumlig. Uti *b* hade vätskan äfven, ehuru i vida mindre grad, blifvit grumlig, och ägghvitan syntes ogenomskinlig och skrumpnad. Efter 30 timmar funnos uti den starkt grumliga vätskan i *a*, jemte en flockig fällning, endast några tunna, hinnartade rester, som vid skakning sönderföllo. Uti *b* märktes ingen annan förändring än den, att ägghvitan blifvit mera spröd och lätt sönderföll.

Detta försök torde icke vara utan intresse, i synnerhet vid en jemförelse med Brückes iakttagelse om saltlösningarnes verkan. Likasom der vid en länge fortsatt digestion till sist endast återstår ett ogenomskinligt skal, så funnos äfven här vid försökets slut i *a* endast några tunna, hinnartade rester, under det att i den svagare magsaften ägghvitan ej syntes det minsta digererad. Den pepsinrikare magsaften synes sålunda ega en kraftigare verkan, och för att visa detta torde vi ej behöfva anföra flera liknande försök, hvarföre vi endast vilja omnämna trenne, som blifvit anställda med kokt fibrin i st. f. ägghvita.

Försök 5.

10 CC. magsaft 0,4 % HCl p^2 digererade en kokt fibrinflocka på ungefär 1½ timme, 10 CC. 0,4 % HCl. p^1 på 2½. Syregraden 0,4 % är naturligtvis för hög för pepsinprofvet; men, då, såsom vi flera gånger tyckt oss finna, fibrinet kräfver en större mängd galla än ägghvitan, och följaktligen en större mängd HCl neutraliseras, hafva vi med afsigt valt denna. Minsta erforderliga gallqvantiteten (7 %) befanns vara ½ CC. på 10 CC. magsaft p^1.

a. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl p^2.
1 CC oxgalla (7 % fasta ämnen).

---

b. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl. p^1.
1 CC. oxgalla (7 %).

Reactionen sur; så vidt möjligt lika stora qvantiteter kokt fibrin till båda profven. Temperat. 38° Celsii.

Efter 6 timmar var vätskan i båda profven starkt grumlig, men någon märkbar förändring af fibrinet syntes ej i någotdera röret. Efter 12 timmar syntes i *a* en temligen riklig fällning, fibrinet hade sönderfallit i en mängd smärre stycken och sönderföll ytterligare vid skakning, så att man, i följd af vätskans starka grumling, ej vidare kunde följa dess förändringar. I *b* hade fibrinet bibehållit sin form men hade äfven här blifvit skört, så att det vid skakning sönderföll i några få stycken, hvilka först efter ytterligare 8 timmars digestion vid förnyad skakning bildade en fint söndersmulad massa.

Resultatet blef här, likasom i försöket 2, der skilnaden i pepsinhalt var liten, så obetydligt, att man ej kan lägga någon synnerlig vigt dervid. Bättre blef utslaget i följande

Försök 6.

10 CC. magsaft 0,4 % HCl p^3 digererade en kokt fibrinflocka på ungefär en timme, 10 CC. magsaft 0,4 % HCl p^1 digererade en dylik på 3 timmar. Minsta mängden galla (9 % fasta ämnen) var $^1/_3$ CC. på 10 CC. magsaft p^1.

a. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl p^3.
$^2/_3$ CC. oxgalla (9 % fasta ämnen).

---

b. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl p^1.
$^2/_3$ CC. oxgalla (9 %).

Reactionen sur; fibrinmängden densamma i båda. Temperat. 38° Celsii.

Då profvet 9 timmar senare undersöktes, kunde man af fibrinets i *a* utseende knappast afgöra, om digestion inträdt eller ej. Fibrinet hade icke skrumpnat men visade en ogenomskinlig yta och hade delvis sönderfallit. Vid lindrig skakning sönderföll det i några smärre delar, hvarvid de inre partierna syntes fullkomligt genomskinliga och svällda, inneslutna i en ogenomskinlig hylsa. Vid starkare skakning sönderföll äfven denna, och vätskan, som förut var grumlig, fick nu, den gröna färgen frånräknad, ett fullkomligt mjölkliknande utseende. I *b*, der vätskan äfvenledes var grumlig, syntes fibrinet tydligen odigereradt och sönderföll ej vid skakning. Skarpaste resultatet utaf alla, vi erhållit, gaf

Försök 7.

10 CC. magsaft 0,4 % HCl p^6 digererade en fibrinflocka på 45 minuter, under det att 10 CC. magsaft 0,4 % HCl p^1 digererade en dylik på 3 timmar. Minsta gallmängden (7 % fasta ämnen) var $^1/_2$ CC. på 10 CC. magsaft p^1.

a. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl p^6.
1 CC. oxgalla (7 % fasta ämnen).

---

b. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl p^1.
1 CC. oxgalla (7 %).

Reactionen sur; fibrinqvantiteterna så vidt möjligt lika. Temp. 38—39° Celsii.

Efter 2 timmar kunde uti *a* ingen del af fibrinet upptäckas, hvaremot vätskan, så när som på färgen, fullkomligt liknade mjölk.

I *b* låg fibrinflockan qvar med oförändrad form och hvitgrön yta, men ej märkbart skrumpnad. Efter 10 timmar syntes den ännu ej det minsta digererad, men vid skakning sönderföll den lätt, hvarvid de inre delarne visade sig något svällda. Efter inalles 24 timmar funnos ännu några hvitgröna, tunna hinnor qvar, hvilka dock vid förnyad skakning fullständigt sönderföllo.

Att i detta fall skilnaden syntes så stor, kan väl till någon del bero derpå, att den använda gallmängden ej var fullt tillräcklig för att hindra den svagaste pepsinlösningens verkningar, hvilket lätt synes, om vi granska utseendet i röret *b*, hvars fibrinflocka visade tecken till digestion i de inre partierna. Men, äfven om vi taga detta i beräkning, qvarstår i alla händelser en väsendtlig olikhet uti de båda lösningarnes förhållande, ett tydligt plus i verkningar hos den pepsinstarkare magsaften.

Göra vi nu en kort sammanfattning af de framlagda försöken och deras resultater, så synas de väl allesammans i mer eller mindre hög grad styrka vår förmodan om den olika pepsinmängdens betydelse för digestionen. Vi hafva nemligen sett, att gallans verkningar framträda mindre tydligt, då pepsinrikedomen är större, men vi måste äfven medgifva, att denna olikhet i verkningar i allmänhet ej varit synnerligen stor. Vidare framgår af dessa försök, att, äfven vid den starkaste pepsinhalten, aldrig en fullt normal digestion egt rum, att ägghvitan eller fibrinet aldrig på det för magsaftens inverkan karakteristiska sättet blifvit förändrade och lösta, samt att man, i betraktande af den bildade fällningen, måste tills vidare lemna oafgjordt, om en verklig digestion eller ett blott sönderfallande af ägghvitan, respective fibrinet, egt rum. Men ännu en sak anse vi oss här böra omnämna, för att belysa denna fråga. Vi vilja nemligen icke förtiga, att vi, då vi valt de nu anförda försöken, ej gått opartiskt till väga. Vi hafva nemligen här i allmänhet framlagt de bästa, under det att vi helt säkert anställt lika många, der resultatet varit föga bättre eller till och med lika litet som i försöken *2* och *5*, och deremot endast ett, der det varit nästan lika tydligt som i *7*. Då vi derjemte påpeka, att den största skilnaden visat sig vid försöken med fibrin, så torde detta äfven något minska värdet af resultaterna. Det är nemligen, såsom vi förut antydt, icke lätt att af en fibrinflockas utseende afgöra, om digestionen delvis egt rum eller fullständigt uteblifvit, och följden häraf blir den, att man lättare än vid ägghvitan väljer den minsta gallmängden oriktigt. En annan skilnad kan ligga deri, att den ena fibrinflockans inre delar vid kokningen starkare skrumpnat

än den andras. Men, om vi gentemot dessa invändningar ställa den iakttagelsen, att de dåliga resultaterna i allmänhet visat sig, då skilnaden i pepsinhalt varit liten; om vi ytterligare tillägga, att vi aldrig anställt något försök, der ingen skilnad visat sig, så torde vi ega rätt att tillerkänna den olika pepsinmängden ett bestämdt inflytande på digestionen, ett inflytande, bestående deruti, att en viss gallqvantitets verkningar mindre tydligt framträda, då, under i öfrigt samma förhållanden, pepsinmängden ökas.

Efter denna granskning återstår att ännu besvara en fråga, den nemligen, i hvad mån dessa funna förhållanden kunna inverka på de följande comparativa försöken, eller m. a. o. om den vexlande pepsinhalten, som under dessa ej kan undvikas, kan leda till falska resultater. Arbetade man alltid med klara lösningar, så borde den bildade fällningen i de fall, då fibrinet liksom i försöket 7 sönderfallit, alltid gifva någon ledning; men, då vi i dessa försök alltid arbeta med den råa gallan och sålunda oftast redan från försökets början ega en riklig, flockig fällning af slem, så bortfaller äfven detta hjelpmedel, och man skulle derföre af fibrinflockans försvinnande kunna draga oriktiga slutsatser. Annat är förhållandet vid användande af hönsägghvita. Denna kräfver, så vidt vi tyckt oss finna, en mindre gallqvantitet än fibrinet, och i de flesta fall qvarlemnar den några odigererade stycken eller hinnor, som temligen lätt kunna upptäckas bland den öfriga fällningen. Lägger man härtill, att ägghvitan alltid digereras vida långsammare än fibrinet, att de synliga förändringarne sålunda lättare kunna följas, så torde misstag temligen lätt kunna undvikas, i synnerhet om vid alla de comparativa försöken den använda gallqvantiteten tages relativt större än uti de nu beskrifna fallen. Såsom felkälla betraktad, anse vi derföre den olika pepsinmängden vid försök med ägghvita ej vara af synnerlig betydelse, så framt den ej sammanträffar med en ringa concentration hos gallan, men äfven i så fall eger man väl oftast medel att komma det riktiga förhållandet på spåren.

Den tredje af de factorer, som bestämma magsaftens energi, var, såsom vi nämnde, syregraden. Dess inflytande på digestionen under normala förhållanden känna vi bäst genom Brücke, hvilken, såsom vi redan omnämnt, visat dess betydelse för fibrinets och ägghvitans digestion. Huru den inverkar på digestionen vid närvaro af galla, känner man deremot icke, och vi hafva derföre gjort några försök att visa detta. Såsom felkälla betraktad, skulle man i första hand vilja anse syregraden af föga vigt, eftersom man alltid

har i sin makt att bestämma den. Att så ej är fallet, synes dock lätt, om vi erinra oss, att den tillsatta gallan alltid neutraliserar en del af saltsyran, en del, hvars storlek vid olika tillfällen blir olika allt efter gallans olika rikedom på gallsyrade alkalier. Möjligen skulle man tycka, att vid de små gallqvantiteter, som här komma i fråga, syregraden af en sådan neutralisation ej väsendtligen borde förändras; men, då man arbetar med syregraden 0,4 %, är mängden af syra uti 10 à 20 CC. ej synnerligen stor, och neutralisationen torde derföre ej vara så alldeles utan betydelse. I alla händelser, om den äfven såsom felkälla ej har mycket att betyda, så torde dock frågan i och för sig vara af den vigt, att den kan fullt motivera våra försök.

Vid dessa har det naturligen, liksom vid undersökningen af pepsinmängdens inflytande, varit nödvändigt att arbeta med små qvantiteter galla, hvarföre vi ock sökt bestämma den minsta behöfliga gallmängden efter samma principer som i förra försökserien.

Beträffande den använda magsaftens beredning, gäller detsamma, som sidan 20 blifvit omnämndt, hvarjemte vi, för att erhålla den olika halten af syra, blandat lika stora volumer neutral pepsinlösning med lika stora volumer af olika starka syror, såsom det synes af följande försök.

Försök 8.

a. 25 CC. HCl 0,4 %.
25 CC. pepsinlösning.

---

b. 25 CC. HCl 0,8 %.
25 CC. pepsinlösning.

---

c. 25 CC. HCl 1,6 %.
25 CC. pepsinlösning.

Sedan på detta sätt erhållits 3 lika pepsinstarka lösningar af syregraderna 0,2, 0,4, 0,8 % HCl, och sedan den minsta erforderliga gallqvantiteten befunnits vara 1/10 CC. (10 % fasta ämnen) på 10 CC. pepsinlösning af syregraden 0,2, anställdes följande försök.

a. 20 CC magsaft 0,2 % HCl.

---

b. 20 CC. magsaft 0,2 % HCl.
1/5 CC. slemfri oxgalla (10 %).

---

c. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
$^1/_5$ CC. slemfri oxgalla (10 %).

d. 20 CC. magsaft 0,8 % HCl.
$^1/_5$ CC. slemfri oxgalla (10 %).

Reactionen var i alla profven efter tillsats af galla starkt sur. I alla rören inlades lika stora qvantiteter ägghvita. Temperat. 37—39° Celsii.

Efter 5 timmar var ägghvitan i *a* fullkomligt löst; i alla de öfriga rören var den ogenomskinlig med skarpa kanter. Efter inalles 24 timmar funnos uti intet af de 3 sista profven några tecken till digestion; ägghvitan var skrumpnad och detta nästan ännu starkare i *d* än i något af de andra båda. Någon tydlig inverkan på digestionen kunde vi sålunda här icke iakttaga, och den omständigheten, att ägghvitan starkare skrumpnade i *d* än i de andra profven, ansågo vi då såsom en tillfällighet. Förnyade försök, hvilka alla ådagalagt syregradens ringa betydelse, hafva deremot fästat vår uppmärksamhet derpå, att digestionen försiggår ännu mindre, då, vid närvaro af galla, syregraden är hög. För att belysa detta torde vi få anföra några exempel.

Försök 9.

a. 20 CC. magsaft 0,1 % HCl.

b. 20 CC. magsaft 0,1 % HCl.
$^{12}/_{20}$ CC. slemfri oxgalla (5 %).

c. 20 CC. magsaft 0,2 % HCl.
$^{12}/_{20}$ CC. slemfri oxgalla (5 %).

d. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
$^{12}/_{20}$ CC. slemfri oxgalla (5 %).

e. 20 CC. magsaft 0,8 % HCl.
$^{12}/_{20}$ CC. slemfri oxgalla (5 %).

Reactionen öfverallt sur. Så vidt möjligt lika stora och lika beskaffade fibrinflockor i alla rören. Temp. 37—38° Celsii.

En timme senare var fibrinet i *a* löst; i alla de öfriga rören var det odigereradt men i öfrigt ej väsendtligt förändradt. Efter 4 timmar syntes fibrinet i *b* och *c* odigereradt men utan någon an-

nan synbar förändring; i *d* syntes det något skrumpnadt, och i *e* var det förvandladt till några skrumpnade, fasta trådar.

24 timmar efter försökets början var fibrinet i alla de 4 sista profven tydligen skrumpnadt. Denna förändring inträffade sålunda i alla de rör, der galla fanns närvarande, men den inträffade tidigare i de fall, då syregraden var större. En jemförande pröfning af de olika lösningarnes digestionsförmåga vid frånvaro af galla lemnade följande resultat.

b.	syregraden	0,1 % HCl	digererade	på	1 timme.
c.	„	0,2 % HCl	„	„	2 timmar.
d.	„	0,4 % HCl	„	„	5 „
e.	„	0,8 % HCl	„	„	12 „

Likasom de höga syregraderna öfverhufvudtaget äro otjenliga för fibrindigestionen, så synas de äfven vara det vid närvaro af galla. Ännu ett försök må tjena att visa detta.

Försök 10.

Trenne pepsinlösningar af syregraden 0,3, 0,6, 0,9 % HCl pröfvades på deras förmåga att digerera kokt fibrin.

a.	syregraden	0,3 % HCl	digererade	på	4 timmar.
b.	„	0,6 % HCl	„	„	9 „
c.	„	0,9 % HCl	„	„	16 „

Minsta mängden galla (6 % fasta ämnen) var ½ CC. på 10 CC. af pepsinlösningen 0,3 % HCl.

a. 20 CC. magsaft 0,3 % HCl.
1 CC. slemfri oxgalla (6 % fasta ämnen).

---

b. 20 CC. magsaft 0,6 % HCl.
1 CC. slemfri oxgalla (6 %).

---

c. 20 CC. magsaft 0,9 % HCl.
1 CC. slemfri oxgalla (6 %).

Fibrinqvantiteterna öfverallt desamma; reactionen i alla rören sur. Temp. 38° Celsii.

Efter 3 timmar undersöktes alla profven, hvarvid fibrinet icke visade några tecken till digestion men deremot i *b* och ännu mera uti *c* visade tydliga tecken till skrumpning. Uti *a* märktes ännu icke tydligt någon dylik förändring. Efter 12 timmar var fibrinet

i alla rören fullkomligt odigereradt och i synnerhet i *d* starkt skrumpnadt. Ännu ett försök torde vi böra anföra, innan vi lemna denna fråga.

Försök 11.

Tre pepsinlösningar af syregraden 0,3, 0,6, 0,9 % HCl pröfvades på deras förmåga att digerera hårdkokt ägghvita.

a.	Syregraden	0,3 % HCl	digererade	på 5	timmar.
b.	„	0,6 % HCl	„	„ 6	„
c.	„	0,9 % HCl	„	„ 10	„

Minsta mängden galla (6 % fasta ämnen) var 1/4 CC. p 10 CC. af pepsinlösningen 0,3 % HCl.

a. 20 CC. magsaft 0,3 % HCl).
1/2 CC. slemfri oxgalla (6 %).

---

b. 20 CC. magsaft 0,6 % HCl.
1/2 CC. slemfri oxgalla (6 %).

---

c. 20 CC. magsaft 0,6 % HCl.
1/2 CC. slemfri oxgalla (6 %).

Ägghvitans mängd öfverallt så vidt möjligt densamma; reactionen efter tillsats af galla öfverallt sur. Temp. 38° Celsii.

Efter 4 timmar visade ägghvitan ännu ingen förändring men efter 8 timmar voro uti *c* styckena ogenomskinliga och skrumpnade med skarpa kanter, under det i *a* och *b* denna förändring mindre tydligt framträdde. Efter 18 timmar var ägghvitan i alla profven skrumpnad och ogenomskinlig.

Uti ett annat försök, som samtidigt företogs med samma magsaft men en något mindre mängd (3/20 CC.) galla på 20 CC., blef utgången denna.

Efter 4 timmar visade sig ännu ingen olikhet hos de 3 profven, men efter 8 timmar syntes ägghvitan i *α* (0,3 % HCl) visa tecken till början de uppsvällning, under det den i *β* (0,6 % HCl) och i *γ* (0,9 % HCl) syntes fullkomligt odigererad och skrumpnad. Efter 18 timmar var ägghvitan i *α* till utseendet odigererad men försedd med en mängd sprickor och särdeles skör, så att den vid minsta skakning sönderföll. I *β* och *γ* var ägghvitan fullkomligt odigererad, skrumpnad och ogenomskinlig.

En blick på resultaterna af de nu framlagda försöken torde väl leda till den öfvertygelsen, att, då galla finnes närvarande, den olika syregraden är af föga vigt, åtminstone så till vida, att en större mängd syra icke utöfvar något gynnsamt inflytande på digestionen utan snarare tvärtom. Naturligtvis gäller detta icke om så låga syregrader, att saltsyran redan af en helt liten mängd galla fullständigt neutraliseras, i hvilket fall digestionen uteblifver endast derföre att saltsyra fattas. Vi mena sålunda här, att i de fall, då gallan hindrar pepsindigestionen, oaktadt en tillräcklig mängd saltsyra finnes, detta hinderliga inflytande ej bortfaller, om syregraden ökas. Hvad åter beträffar de höga syregradernas egenskap att snarare försvåra än befordra pepsindigestionen, så kunna vi ännu ej bedöma vigten af denna omständighet, men sannolikt saknar den icke sin betydelse, och vi skola derföre längre fram, vid sökandet efter orsakerna till gallans verkningar, återkomma till denna fråga. För det närvarande må det vara nog att känna syregradens ringa betydelse och huru litet man från detta håll har för de comparativa försöken att befara.

Vi hafva nu sökt visa, i hvad mån magsaftens beskaffenhet kan vara af betydelse för gallans ingrepp uti pepsindigestionen, och det återstår nu en annan, ej mindre maktpåliggande undersökning, nemligen en granskning af gallan sjelf och de förändringar, den efter djurets död, eller innan den användes till försöken, kan undergå. Ofta nog erhåller man gallan först flera dagar efter djurets död, en annan gång kan man ej samtidigt göra alla de försök, som man med samma portion galla önskar företaga, den behöfver kanske gömmas öfver en natt, ett dygn eller dylikt. En annan omständighet, af vigt att känna, är, huruvida gallan genom de brukliga reningsmethoderna o. d. väsendtligt förändras, och vi hafva derföre upptagit dessa frågor till experimentel granskning.

Hvad nu den första af dem beträffar, så känner man redan af gammalt gallans benägenhet att sönderdelas, så länge slemmet ännu finnes qvar outfäldt. De förändringar, gallan härvid undergår, undersöktes först utaf Berzelius och sedan utaf Gorup-Besanez, genom hvilken senare man i synnerhet lärt känna dess sönderdelningsprodukter. Den första förändring, som visar sig då slemhaltig galla lemnas att stå i beröring med luften, är enligt Gorup-Besanez[1]) den ursprungliga färgens öfvergång uti en mera smut-

[1]) Untersuchungen über Galle. Annalen der Chemie und Pharmacie von Friedrich Wöhler und Justus Liebig. Band. 59. Heft. 2. Heidelberg 1844.

sigt brun samt uppträdandet af en gulgrön, af pigmentmoleculer, vibrioner m. m. bestående hinna på vätskans yta. Sedermera uppkommer en skämd lukt, reactionen blir starkt alkalisk, och, om gallan nu undersökes, visa sig de specifika beståndsdelarne väsendtligt förändrade. Denna förändring gäller i första hand Taurocholsyran, hvilken, såsom man vet, dervid sönderfaller i Cholalsyra och Taurin. Att i de fall, då gallans färg, lukt och reaction på detta sätt förändrats, igenkänna en tydlig förruttnelse torde ej möta den minsta svårighet; men, om man i ett tidigare stadium, innan dessa yttre tecken i så hög grad framträdt, ville bedöma gallans beskaffenhet, så vore det ganska obeqvämt att för detta ändamål behöfva företaga en qvalitativ analys och söka påvisa dessa Taurocholsyrans sönderdelningsprodukter. Lyckligtvis behöfves dock, åtminstone för vårt ändamål, icke någon sådan, då vi nemligen ega ett vida enklare sätt att upptäcka denna gallans sönderdelning. Detta sätt grundar sig på den färska och den ruttnade gallans olika förhållande till utspädda syror. Den från slem befriade, färska gallan fälles nemligen, såsom redan Berzelius[1]) visat, icke af ättiksyra eller andra svaga syror, hvilka deremot enligt samme författare fälla den ruttna gallan. Denna uppgift, som af andra författare, Gorup-Besanez, Strecker m. fl., blifvit bekräftad, är ganska lätt att constatera och numera äfven ganska lätt att tyda. Om man till den färska, slemfria oxgallan sätter en svag syra, ättiksyra eller saltsyra (0,4 %), så frigöras gallsyrorna, men någon fällning bildas icke, emedan, såsom Kühne, i sin lärobok anmärker, den frigjorda Taurocholsyran löser den i vatten svårlösliga Glycocholsyran. Har deremot gallan sönderdelats, har Taurocholsyran sålunda delvis eller fullständigt sönderfallit uti Taurin och svårlöslig Cholalsyra, så faller naturligen den senare för syror, och, då derjemte Glycocholsyran förlorat sitt lösningsmedel, så fälles äfven denna. En fällning, då slemfri oxgalla blandas med en svag syra, torde derföre i allmänhet angifva, att en sönderdelning egt rum, eller åtminstone antyda en abnorm beskaffenhet hos gallan[2]). Möj-

---

[1]) Lehrbuch der Chemie von J. Jacob Berzelius. Aus dem Schwedischen übersetzt von F. Wöhler. B:d 4. Abth. 1. Dresden 1831.

[2]) Vi hafva här med afsigt yttrat oss något obestämdt och med en viss reservation, då vi nemligen ej äro fullt förvissade, att gallsyrornas utfällande af svaga syror är ett säkert tecken till förruttnelse, lika litet som vi äro öfvertygade, att den färska, slemfria oxgallan alltid håller sig klar vid tillsats af en svag syra (0,1—0,4 % HCl). Då emellertid alla auctoriteter i ämnet, som vi rådfrågat, Berzelius, Gorup-Besanez, Kühne, Strecker

ligheten af att gallan undergått förändringar, innan den ännu fälles af svaga syror, kan naturligen ej absolut förnekas, men, om så äfven

och Hoppe-Seyler hylla den åsigten, att den färska oxgallan ej fälles af svaga syror, ett förhållande, som äfven vi uti de flesta fall iakttagit, så kunna vi ej lägga någon vigt vid vår observation och vilja derföre endast beskrifva den afvikelse, vi påträffat, för öfrigt lemnande dess orsak och betydelse derhän. Flera gånger under dessa försök har det nemligen händt, att gallan, som alltid medelst alkohol blifvit renad från slem, vid den derpå följande afdunstningen till torrhet i vattenbad, ej bildat en harzartad, vid uppvärmning mjuknande, hygroskopisk massa utan i stället lemnat en torr, ogenomskinlig, nästan saltliknande återstod, utan synnerlig benägenhet att upptaga fuktighet ur luften. Behandlad med vatten, gaf denna massa en klar lösning, som med svag HCl 0,1—0,4 % gaf en mer eller mindre voluminös fällning, hvilken lätt löste sig i alkohol eller vid tillsats af annan, normal galla. Vid en blick på massans utseende, skulle man vara frestad att tänka på en för hög temperatur vid torkningen, hvilken dock göres osannolik deraf, att annan galla, behandlad på samma sätt, gaf det vanliga, harzartade utseendet, äfvensom deraf, att denna afvikelse äfven visat sig, då gallan blifvit torkad vid 80° Celsii, en temperatur, som omöjligen kunnat vara för hög, eftersom man vid de qvantitativa analyserna plägar torka gallan vid en temperatur af 100—110° Celsii. Då denna förklaring sålunda icke dugde, tillgrepo vi, just på grund af gallans förhållande till syror, en annan och antogo en förruttnelseprocess. Fortsatta iakttagelser hafva dock kommit oss att tvifla på riktigheten af detta antagande och ledt oss på andra tankar. Några gånger, då vi erhållit gallan så omedelbart som möjligt efter djurets död, genast utfällt slemmet med alkohol och sedan, så fort ske kunnat, afdunstat den till torrhet i vattenbad, hafva vi funnit detta egendomliga förhållande, under det att annan galla, som samtidigt erhållits, först efter 48—60 timmar visade tecken till sönderdelning, yttrande sig derigenom, att den, renad från slem, fälldes af svag saltsyra. Lägga vi härtill, att dessa undersökningar blifvit gjorda i Januari och Mars månader samt att den vanliga tiden, inom hvilken förruttnelsen under dessa månader vid en temperatur af omkring + 16° Celsii plägat inträda, varit 2 à 3 dagar, så kunna vi knappast tänka, att under den korta tid, som åtgått för att döda djuret, öppna det och sedan transportera gallan till härvarande physiologiska institution, alltsammans 1 à 2 timmars arbete, en dylik sönderdelning hunnit försiggå, så framt den icke börjat under lifvet. Men, antaget, att vi här hafva framför oss en sönderdelningsprocess, så är den i alla händelser antagligen af annan art än den, som eger rum vid förruttnelse. Från denna tyckes den nemligen vara skild genom ett egendomligt förhållande, som vi dock först på sista tiden observerat och hvars vigt vi sålunda ej kunna bedöma, en egendomlighet hos gallan, bestående deri, att den visserligen fälles af svag saltsyra 0,1—0,4 % men icke af ättiksyra, hvilken deremot fäller den ruttna gallan. För egen del hafva vi sålunda svårt att tro på en förruttnelseprocess och vi skulle hellre vilja tänka på en afvikande sammansättning hos gallan. För öfrigt hafva

är fallet, synes detta ej vara af någon betydelse för gallans verkningar, och vi hafva derföre alltid pröfvat detta den slemfria gallans förhållande till svaga syror, då vi ej af utseendet kunnat bedöma dess beskaffenhet.

Frågar man nu, huru hastigt en sådan sönderdelning af oxgallan kan ega rum, så måste vi svara, att detta är ganska olika vid olika tillfällen, möjligen beroende af slemmets mängd, temperaturen m. m. dylikt. I allmänhet öfverensstämmer dock vår erfarenhet i detta afseende med andras, t. ex. Gorup-Besanez', enligt hvilken 2 à 3 dagar gå till ända, innan några tydliga förändringar visa sig. Strecker har under heta sommardagar sett gallan sönderdelas på 24 timmar; och de iakttagelser, vi under den förflutna, ovanligt heta sommaren varit i tillfälle att göra, visa, att en sönderdelning kan försiggå ,på ännu kortare tid, på 16—20 timmar. Dessa iakttagelser hafva blifvit gjorda på galla, som lemnats i beröring med delar af gallblåsan eller dess slemhinna; och det vill synas, som om förruttnelsen inträdde ännu tidigare, då blåsan lemnas qvar inuti djurets kropp. Hos döda kaniner, som legat oöppnade en sommardag, och der vid sectionen tarmarne hade imbiberat gallans färgämne, kunde man redan af gallans lukt och missfärgade utseende sluta, att en sönderdelning försiggått. Samma var förhållandet hos en katt, som öppnades först 12 timmar efter döden. Erkännas måste här, att vi ej undersökte den ifrågavarande katt- och kaningallans förhållande till svaga syror, men detta betyder här äfven mindre, då vi egde andra, fullt tydliga tecken till förruttnelse.

Om det sålunda är gifvet, att gallan ganska hastigt kan sönderdelas, så gör man sig naturligen den frågan, om denna sönder-

---

vi endast helt ytligt och i förbigående kunnat undersöka sådan galla, så mycket mer, som denna rent chemiska fråga ligger vid sidan af vårt ämne; och vi skulle ej så länge hafva dröjt vid denna afvikelse, om vi icke dels sjelfva flera gånger blifvit häraf vilseledda, dels förgäfves i litteraturen sökt upplysningar i denna fråga. Endast på ett ställe, nemligen uti Berzelii ofvan citerade lärobok pag. 175 och 176, hafva vi funnit en antydan härom, nemligen en uppgift om den större eller mindre lätthet, hvarmed oxgallan vid olika tillfällen af starkare syror fälles, ett förhållande, som Berzelius sjelf ej ansåg sig kunna förklara. Möjligen skulle den olikhet, Berzelius vid olika tillfällen observerat uti gallans förhållande till starkare syror, ega någonting gemensamt med hvad vi iakttagit i afseende på de svaga, och vi tro oss äfven härutinnan ega ännu ett skäl att ej tänka på en förruttnelseprocess. Men, som sagdt, vi våga ej uttala någon bestämd öfvertygelse i denna fråga, vi måste lemna derhän såväl orsaken till som arten af denna egendomlighet hos gallan, och det enda, vi kunnat göra, är att på grund häraf undvika sådan galla vid våra försök.

delning är af någon betydelse för gallans inverkan på pepsindigestionen. På denna fråga måste vi obetingadt svara ja. Flera under loppet af sommaren anställda försök hafva nemligen visat, att den minsta qvantitet galla, som erfordras för att hindra digestionen, växer, då gallan sönderdelas, så vida man samtidigt tillser, att ej dess concentration genom afdunstning ökas. För att belysa detta må det tillåtas oss att här anföra ett par exempel.

Försök 12.

Färsk oxgalla, som togs i arbete så fort som möjligt efter djurets död, renades medelst alkohol från slem, afdunstades till torrhet i vattenbad och löstes sedan i vatten (5 % lösning). Vid tillsats af HCl 0,4 % bibehöll sig denna lösning fullkomligt klar och förblef sådan äfven sedan några droppar af en starkare syra blifvit tillblandade. Af denna lösning visade sig $^{12}/_{20}$ CC. fullt tillräckliga att hindra verkningarne af 10 CC. magsaft 0,4 % HCl.

Då denna vattenlösning under 14 dagar stått i en med urglas täckt bägare vid en medeltemperatur af 18—20° Celsii hade på ytan bildat sig en tunn hinna, vätskans färg var rödbrun med dragning i grönt, reactionen sur. Då till ett prof af denna vätska sattes en ringa mängd HCl 0,4 % uppkom en riklig, voluminös fällning.

Med denna vätska gjordes nu följande prof med samma magsaft.

10 CC. magsaft 0,4 % HCl.
$^{12}/_{20}$ CC. galla (5 %).
ägghvita.

Då gallan blandades med magsaften uppkom en riklig, hvit, flockig fällning, som dock snart bakade ihop sig till en tjock massa på rörets botten, under det att vätskan bibehöll ett nästan mjölkliknande utseende. Digestionen försöktes vid 38° Celsii och efter 8 timmar, då profvet undersöktes, var ägghvitan till en del löst, kanterna voro svällda, genomskinliga och digestionen försiggick fullt normalt, ehuru vida långsammare än med samma magsaft utan galla. Efter 18 timmar funnos knappast några märkbara rester af ägghvitan. Då utgången sålunda blifvit denna anställdes ett nytt försök, likaledes med ägghvita.

a. 10 CC. magsaft 0,4 % HCl.
$^{16}/_{20}$ CC. galla (5 %).

---

b. 10 CC. magsaft 0,4 % HCl.
$^{20}/_{20}$ CC. galla (5 %).

---

c. 10 CC. magsaft 0,4 % HCl.
$^{24}/_{20}$ galla (5 %).

Riklig fällning i alla rören. Temperaturen 38° Celsii.

Efter 12 timmar var ägghvitan i *a* delvis digererad på det normala sättet från ytan mot centrum. I *b* syntes ägghvitestyckena ännu hafva bibehållit sin form, men de voro spruckna och så sköra, att de vid lindrig skakning sönderföllo, hvarvid de inre delarne, som syntes fullkomligt genomskinliga och svällda, sönderflöto, så att till sist endast några ogenomskinliga, hinnartade rester syntes i den starkt grumliga vätskan. I *c* syntes ägghvitan odigererad men var äfven der så skör, att den med största lätthet sönderföll. Efter 24 timmar syntes ingen återstod af ägghvitan i *a*; uti *b* funnos några tunna hinnor; i *c* några hinnor samt några mindre, odigererade stycken. Efter de resultater, till hvilka vi i detta försök kommit, torde vi endast behöfva anföra ännu ett exempel.

Försök 13.

En lösning (6 %) af slemfri galla, som i en qvantitet af $^{6}/_{20}$ CC. fullständigt hindrade verkningarne af 10 CC. magsaft, lemnades att vid rummets temperatur, omkring 16° Celsii, undergå förruttnelse. Efter 8 dagar, då sur reaction och andra tecken till sönderdelning infunnit sig, användes den till ett nytt prof, hvarvid det visade sig, att numera ej ens $^{15}/_{20}$ CC. på 10 CC. af samma magsaft fullständigt hindrade digestionen.

Vi kunna väl sålunda, på grund af de nu anförda och några flera, dylika försök, med visshet antaga, att den ruttna gallan eger vida svagare verkningar på pepsindigestionen än den färska. Då vi nu derjemte känna, att förruttnelsen kan börja ganska hastigt och, såsom det förefallit oss, hastigast, då gallblåsan lemnas qvar bland bukens öfriga viscera, så hafva vi, då de flesta comparativa försöken blifvit anställda under sommaren, gjort till regel, att aldrig använda galla ifrån andra än nyss dödade djur, eller att åtminstone aldrig lita på andra resultater än dem, vi erhållit med färsk galla. Då vidare slemmet synes vara den beståendsdel inom gallan, som inleder denna sönderdelning, så hafva vi i alla de fall, då gallan behöft gömmas någon tid, alltid först med alkohol utfällt detta.

Hvad åter beträffar gallans förändringar under afdunstning och öfriga manipulationer, så har man väl från detta håll, under iakttagande af vanliga försigtighetsmått, ingenting att befara; men säkrast torde det i alla händelser vara, att före afdunstningen utfälla

slemmet. Är detta väl utfälldt, så håller sig gallan, såsom man vet, ganska länge; dock stämmer i detta afseende vår erfarenhet ej alldeles med de vanliga uppgifterna. Det har nemligen några gånger händt, att, sedan utur gallan med alkohol blifvit fälldt allt, hvad fällas kunde, sedan spritlösningen blifvit afdunstad till torrhet i vattenbad och återstoden löst i vatten, denna lösning redan efter 4 à 5 dagar var öfverdragen med en hinna, reagerade surt och fälldes af svag HCl, 0,4 %. Då så väl Strecker [1]) som äfven Hoppe-Seyler [2]) omtala den renade gallans ringa benägenhet att sönderdelas, måste vi anse vår iakttagelse såsom en tillfällighet, sannolikt beroende på något fel i reningsmethoden, ehuru vi ännu ej lyckats komma det på spåren. Vill man emellertid hafva de största utsigterna att kunna bevara gallan längre tid utan sönderdelning, så tro vi det i alla händelser vara säkrast att afdunsta i vattenbad och sorgfälligt torka återstoden vid en temperatur af 80° Celsii, då gallan sedan håller sig oförändrad vida längre [3]).

Tvenne andra möjligheter till fel skulle man kunna tänka sig, nemligen den använda ägghvitans vid olika tillfällen olika beskaffenhet, dess lösare eller fastare coagulation, samt den olika temperaturgrad, vid hvilken de olika försöken blifvit anställda. Någon olikhet beroende derpå, att ägghvitan ena gången blifvit mer en annan gång mindre hårdt kokt, hafva vi ej kunnat finna; men för säkerhets skuld har den, vid alla vigtigare försök använda, ägghvitan blifvit kokt under 10 minuter. Någon verkan af den olika temperaturen, då denna, såsom vid våra försök, ej vexlat mera än emellan 36—40° Celsii, hafva vi aldrig iakttagit.

Sedan vi sålunda med oxgallan till måttstock granskat de mest i ögonen fallande af gallans verkningar på pepsindigestionen, sedan vi sökt visa pepsinmängdens och syregradens betydelse och sedan vi derjemte granskat några felkällor, följer i ordningen den vigtiga frågan, om gallan såsom regel inverkar på denna del af digestionen, hvarvid vi återkomma till den egentliga utgångspunkten, frågan om dufvogallans verkningar.

---

[1]) Jmfr anf. st.

[2]) Handbuch der physiologisch und pathologisch chemischen Analyse von Felix Hoppe-Seyler. Berlin 1865.

[3]) De få gånger, vi varit i tillfälle att undersöka Pharmacopéns Bilis bovina inspissata, hafva vi alltid funnit den sönderdelad, så till vida nemligen, att den med svaga syror bildat en riklig fällning.

Enklaste, och på samma gång säkraste, sättet att studera dessa, vore naturligen att arbeta med den rena dufvogallan och ren magsaft, alldeles så, som vi arbetade med ren oxgalla, då vi granskade dess egenskaper. Så enkelt detta förslag vid första påseendet kan synas, möter det dock vid utförandet vissa svårigheter. Dufvan eger nemligen, såsom bekant, ingen gallblåsa och den ringa mängd galla, som finnes i den öfversta, största gallgången är så liten, att den ej kan komma i fråga att användas. Denna olägenhet måste sålunda afhjelpas och medlet häremot är gifvet. Då dufvan saknar gallblåsa, måste man naturligen söka ersätta denna brist genom att inlägga en artificiel sådan. För att erhålla gallan ren, måste man sålunda införa en canule uti den smala gallgången och låta gallan på denna väg strömma in uti en blåsa utaf guldslagarhinna el. dylikt. Denna operation är ingalunda lätt, och, ehuru vi sjelfva öfvertygat oss om dess utförbarhet, hafva vi dock aldrig användt den, emedan den är förenad med flera olägenheter, bland andra den, att canulen måste vara särdeles fin, i följd hvaraf den lätt igenstoppas så att operationens ändamål förfelas. Vi hafva derföre sökt att vinna vårt mål på en annan väg, som dock aldrig kan lemna fullt så rena resultater.

Hos dufvan finnas, såsom bekant, trenne uti tarmen inmynnande gallgångar, utaf hvilka den öfversta, som tillika är den största, befinner sig helt nära muskelmagen på betydligt afstånd från den första af de 3 pancreasgångarne. Om man nu genom en ligatur ofvanför denna gallgång afstänger gallan ifrån muskelmagen och genom en annan ligatur ofvanom den första pancreasgången afstänger pancreassaften från det mellan ligaturerna befintliga tarmstycket, så kan man uti detta samla gallan. Naturligtvis blir den i sådant fall uppblandad med tarmslem o. d., hvarföre vi aldrig användt denna method utan föredragit att öppna tarmen mellan ligaturerna och införa en glascanule med vidhängande blåsa. Lägger man den öfversta ligaturen tätt ofvanför gallgången, och skjuter man upp canulen så nära gallgångens öppning som möjligt, så borde väl den lilla mängd tarmsecret, som på detta sätt blandar sig med gallan, ej hafva något störande inflytande, så mycket mindre som det här ej gäller att få galla till en chemisk undersökning, utan endast att få relativt ren galla uti en för våra försök tillräcklig mängd. Efter denna plan har operationen äfven några gånger blifvit utförd, och, ehuru resultaterna blifvit sämre än vi väntat, anse vi oss ej berättigade att med tystnad förbigå dem.

Försök 14.

En, så vidt man kunde se, fullkomligt frisk dufva opererades kl. 11 f. m. på följande sätt. Sedan buken blifvit öppnad och muskelmagen något framdragen, för att underlätta uppsökandet af den öfversta gallgången, lades tätt ofvanför denna en ligatur kring tarmen. Denna senare öppnades derefter ungefär en half tum eller något mera nedanför ligaturen, och genom denna öppning infördes en glascanule, vid hvilken var fastbunden den rengjorda urinblåsan från en mindre kanin, hvarefter buksåret hopsyddes så, att den hopvecklade blåsan fullständigt var innesluten uti bukhålan. Operationen, hvars utförande ej var förenadt med några egentliga svårigheter, syntes ej inverka särdeles menligt på djuret under de första 20 timmarne. Efter 30 timmar, då dufvan åter undersöktes, visade hon sig dåsig, hängde hufvudet och lät utan motstånd taga sig, hvarföre vi äfven, af fruktan, att hon skulle dö senare på aftonen och möjligen under natten börja ruttna (detta försök gjordes nemligen under den hetaste tiden af den förflutna sommaren) dödade henne 31 timmar efter operationen. Vid sectionen, som omedelbart anställdes, fanns uti bukhålan en temligen utbredd peritonit med rikligt, gallfärgadt exsudat emellan tarmslyngorna närmast kring den inlagda blåsan. Då denna uttogs, befanns den innehålla vid pass $1\frac{1}{2}$ CC. starkt grumlig, neutral, obehagligt luktande vätska, som i hvila lemnade en riklig, mörkgrön bottensats, hvarefter den nästan klara, obetydligt bittra vätskan egde en svagt gulgrön färg. Af denna vätska togos efter filtrering tre prof *a* $\frac{1}{10}$ CC., *b* $\frac{1}{4}$ CC. samt *c* $\frac{1}{2}$ CC., af hvilka hvardera blandades med 5 CC. magsaft 0,3 % HCl. Samtidigt togos 3 andra prof med lika mycket af samma magsaft och samma qvantiteter oxgalla. Efter 9 timmar var ägghvitan på det normala sättet digererad uti alla 3 rören med dufvogalla, under det att den var skrumpnad och ogenomskinlig uti alla profven med oxgalla.

Man skulle möjligen uti detta försök vilja se ett nytt bevis att dufvogallan icke hindrar digestionen eller att den åtminstone har vida svagare verkningar än t. ex. oxgallan. I sjelfva verket torde dock vårt försök hvarken bevisa det ena eller andra; det har nemligen gifvit alldeles för orena resultater, för att berättiga till några slutsatser, och man skulle rent af kunna fråga, om den vätska, hvarmed vi här arbetat, kan förtjena namnet dufvogalla. Vi hafva anmärkt den rikliga, gröna fällningen, som bildade en stor del af blåsans innehåll, och, om vi härtill lägga, att sjelfva vätskan, som var obetydligt bitter, endast hade en svagt gulgrön färg,

så ligger det väl bra nära till hands att anse en god del, kanske den största, af gallans verksamma beståndsdelar hafva blifvit utfälld. Beviset att så äfven inträffat ligger deri, att då denna fällning tvättades med vatten och sedan extraherades med alkohol erhölls en klart grön vätska, som vid afdunstning lemnade en bittert smakande återstod, uti hvilken medelst Pettenkofers, af Neukomm modifierade, reaction gallsyror med lätthet kunde påvisas. Hafva åter gallans beståndsdelar delvis blifvit fällda, så bör väl ingen undra, att gallan icke hindrat digestionen, äfven om den under andra förhållanden kunnat det. Det egentliga felet uti detta försök låg sålunda enligt vår tanke deri, att en fällning bildats; ty, då galla verkligen runnit in i blåsan och då djuret lefvat 30 timmar, kunna vi väl anse operationen såsom sådan vara lyckad. Det gällde derföre, att vid nästa försök undvika en dylik fällning och sålunda i första hand att spåra dess orsak. I detta afseende hafva vi tänkt oss tvenne möjligheter, den ena, att vi ej nog sorgfälligt renat tarmstycket, innan canulen infördes, att qvarlemnad chymus sålunda inkommit i blåsan och der med gallan bildat en fällning, den andra, mera sannolik, att ligaturen ofvan gallgången legat så löst, att maginnehållet trängt igenom och nedrunnit i blåsan.

Vid några senare operationer, allesamman utförda af Prof. Holmgren, hafva dessa felkällor blifvit undanrödjda, men resultatet har icke destomindre blifvit ogynnsamt. Djuren hafva dött inom 24 timmar och vid sectionen har funnits allmän peritonit med stinkande exsudat. Detta var t. ex. händelsen vid den sista operationen, vid hvars utförande, så vidt vi kunna döma, ingen anmärkning kunde göras. Dufvan dog inom de första 18 timmarne efter operationen, och då hon öppnades fanns i omgifningen af den artificiela blåsan ett rikligt, gallfärgadt exsudat och i blåsan sjelf funnos vid pass 2 CC. af en starkt grumlig, brun och stinkande vätska. Att med denna anställa några försök, kunde väl knappast komma i fråga, och äfven i detta fall blef operationens ändamål sålunda förfeladt. Ett väsendtligt fel anse vi ligga uti den artificiela blåsans beskaffenhet; vi hafva nemligen hittills användt urinblåsan från en kanin eller ock en blåsa af guldslagarhinna, och det vill synas, som om gallan redan under lifvet med lätthet tränger igenom dessa membraner. Bättre vore helt säkert att till blåsa använda kautschuk, men vi hafva ännu ej lyckats få någon sådan af lämplig beskaffenhet, antingen har den varit för tjock eller också för tunn och skör. Operationens resultater hafva emellertid, såsom vi sett, varit föga uppmuntrande; men, då vi äfven sett, att en dufva kan lefva tem-

ligen länge, 30 timmar eller mera efter operationen, hafva vi icke uppgifvit hoppet att framdeles med bättre lycka kunna utföra den, om så skulle blifva nödvändigt. Lyckligtvis är detta, åtminstone för vårt nuvarande ändamål, icke fallet; vi kunna utan svårighet undvara denna operation, sedan det lyckats oss på annat sätt lösa vår uppgift.

Då det ligger nära till hands att i de qvantitativa förhållandena söka orsaken till den afvikelse, vi lärt känna hos dufvan, antingen man nu tänker sig saken så, att den mängd galla, som inkommer i muskelmagen, är särdeles liten, eller så, att den väl är temligen stor men fattig på fasta ämnen, så låg det naturligen i vårt intresse att lära känna, i hvad mån de oväntade resultaterna af Prof. Holmgrens försök i dessa förhållanden kunde finna sin förklaring. Det blef sålunda nödvändigt att återupptaga dessa experimenter, för att, i händelse vi alltid fingo liknande resultater, genom qvantitativa bestämningar afgöra, om orsaken härtill kunde ligga uti gallmängdens litenhet. Då de tvenne försök, vi i denna afsigt företagit, gifvit så tillfredsställande resultater, att vi ej ansett oss behöfva anställa flera, vilja vi här redogöra för dem båda.

Försök 15.

En dufva opererades kl. 11,30 f. m. En ligatur lades omkring tarmen tätt nedanför den öfversta gallgången, hvarefter buksåret hopsyddes. 7 timmar efter operationen syntes dufvans tillstånd oförändradt och vid tryck på kräfvan utrann nu vid pass 1 CC. af en gröngul, starkt grumlig vätska af svagt sur reaction. Denna vätska surgjordes med en lika stor qvantitet HCl af 0,4 %, sedan inlades tvenne små ägghvitetärningar, hvarefter alltsammans under 13 timmar hölls vid en temperatur af 39° Celsii. Efter denna tid syntes ägghvitan svälld, geléartad, utan märkbara kanter, och vid lindrig skakning sönderföll den så fullständigt, att ingenting deraf tydligt kunde urskiljas i vätskan.

24 timmar efter operationen utkramades en större qvantitet (16 CC.) grön, stark grumlig vätska af neutral reaction [1]). Af denna vätska, grumlig såsom den var, togos genast

a. 2 CC., hvartill sattes 2 CC. HCl 0,4 %.

[1]) Reactionen har i dessa våra försök blifvit bestämd med lackmuspapper efter vätskans filtrering. Då det icke för oss varit af någon vigt, att med full säkerhet få reactionen bestämd; och, då vi egentligen här anfört den för fullständighetens skuld, hafva vi ej ansett oss för dess bestämmande behöfva tillgripa dialys eller andra omständliga methoder.

Återstoden filtrerades. Af det opaliserande, rent gröna och neutrala filtratet togos

b. 2 CC, hvartill sattes 2 CC. HCl 0,4 %.

På den gröna, opaliserande vätskan blandades med syran uppkom en temligen ymnig, flockig fällning, som snart satte sig till rörets botten. Sedan derefter i hvardera profvet blifvit inlagdt ett stycke hårdkokt ägghvita försöktes digestionen under 19 timmar vid en temperatur af 39° Cels. Efter denna tid syntes ägghvitan i båda rören ogenomskinlig, grön och olöst med skarpa kanter. Digestionsförsöket fortsattes nu under ytterligare 11 timmar vid 40° Cels. men resultatet förblef detsamma.

Vi anmärkte, att uti *b* en fällning uppkom vid tillsats af syran, och antagligen bildades en sådan äfven uti *a*, ehuru den der, uti den redan förut starkt grumliga vätskan, ej kunde iakttagas. Möjligt vore derföre, att pepsinet, om det icke redan vid försökets början saknades i vätskan, blifvit mekaniskt utfälldt vid tillsats af syran. På grund häraf inlades i båda rören lika stora qvantiteter Lamatschs pepsin, hvars verksamhet dessutom samtidigt pröfvades med en lika stor mängd (4 CC.) saltsyra 0,2 % och ett ungefär lika stort ägghvitestycke.

Efter 4 timmars digestion vid 40° Celsii var ägghvitan uti den rena pepsinlösningen fullständigt digererad. Uti *a* och *b* hade den efter ytterligare 20 timmars digestion bibehållit sitt ogenomskinliga, gröna och skrumpnade utseende. Någon qvantitativ undersökning af den först erhållna vätskan (1 CC.) kunde naturligen ej komma i fråga; och, då resultatet med den senare (16 CC.) blifvit helt annat än vi väntat, då gallan här hindrat digestionen, var en qvantitiv undersökning här öfverflödig. Vi hafva icke destomindre anställt en sådan, och, då en närmare redogörelse härför ej kan vara af något intresse, vilja vi endast anföra, att mängden af gallsyrade salter uti filtratet var 1,5 pro mille.

30 timmar efter operationen erhölls en ny qvantitet grumlig, illaluktande, smutsgul vätska af alkalisk reaction. Vätskan, som ej genast kunde tagas i arbete, var efter några timmar ännu mera stinkande och gaf tydlig ammoniakreaction, hvarföre den icke användes till något försök. 48 timmar efter operationen fanns dufvan död, och, då hon omedelbart derefter öppnades, befanns ligaturen ligga ungefär 2 linier nedanför den stora gallgången. Kräfvan och de båda magarne innehöllo i mängd en starkt grumlig, smutsgul, stinkande vätska.

Vi hafva sålunda under detta försök helt oväntadt funnit svaret på den framställda frågan, ty det lider väl intet tvifvel, att dufvogallan här hindrat digestionen lika väl som oxgallan i de föregående försöken. Har man vant sig att skilja mellan verkningarne af magsaft eller syra ensamt eller af magsaft och galla tillsammans, så finner man lätt af ägghvitans utseende, att här är någonting mera än blott frånvaro af digestion. Ägghvitan hade nemligen ej endast förblifvit odigererad, den hade blifvit grön och syntes skrumpnad, ett utseende fullkomligt öfverensstämmande med hvad vi vant oss anse såsom ett tecken till gallans inverkan. Antagandet att digestionen uteblifvit i följd af bristen på pepsin, motsäges af ägghvitans utseende och har dessutom blifvit experimentelt vederlagdt.

Då det sålunda af detta försök vill synas, som om dufvogallan till sina verkningar icke vore väsendtligt skild från andra gallsorter, så hafva vi härmed icke funnit någonting, som motsäger riktigheten af Prof. Holmgrens iakttagelse, att dufvogallan under normala förhållanden ej hindrar digestionen. Snarare vill det synas, som om vi i första delen af detta försök funnit ett nytt stöd för riktigheten af denna lära. I det första profvet, som togs 7 timmar efter operationen, och der gallan ännu icke inkommit i så stor mängd, att reactionen blifvit neutral, försiggick digestionen efter tillsats af mera syra. Här funnos sålunda alla vilkor för digestionen, utom möjligen syra, och kanske ej ens denna fattades, kanske digestionen försiggått, om man anställt försök med den ursprungliga vätskan, innan den blifvit utspädd med mera syra. Besinnar man nu, att reactionen i muskelmagen ständigt är sur, vida starkare än i detta försök, hvilket naturligen betyder, att under lifvet gallan aldrig finnes i så stor mängd i förhållande till magsaften, som i detta vårt fall, så måste man väl i detta försök se snarare ett stöd för än ett bevis emot riktigheten af Prof. Holmgrens iakttagelse. Skulle försöket, såsom stöd för denna iakttagelse, vara fullt bevisande, hade man naturligen bort pröfva den ursprungliga vätskan före utspädningen med syra, af hvilken naturligen äfven gallan blef utspädd och dess verkan sålunda försvagad. Om vid ett sådant försök, då förhållandena afgjordt äro ogynnsammare än under lifvet, digestionen ickedestomindre försiggick, vore väl detta ett påtagligt bevis för riktigheten af den Holmgrenska åsigten; men det är lika gifvet, att ett motsatt resultat ej berättigade till en motsatt öfvertygelse. Då vi emellertid betrakta frågan om dufvogallans förhållande under lifvet såsom redan afgjord, anse vi oss ej behöfva

framlägga ett sådant bevis, och vi skulle derföre hafva kunnat underlåta en dylik pröfning; men, då det å andra sidan var nödvändigt, att genom nya försök bekräfta de oväntade resultater, vi sjelfva vunnit, så ansågo vi det lämpligt, att samtidigt rigta uppmärksamheten åt detta håll och sålunda vid första försök, der en dylik sur, gallblandad vätska ånyo erhölls, direct experimentera med denna. Lyckligt nog erbjöd sig ett sådant tillfälle redan vid nästa.

Försök 16.

Kl. 8 f. m. opererades en dufva efter samma method som uti föregående försök. Under dagens lopp undersöktes hon flera gånger och syntes vara kry, samt lemnade vid tryck på kräfvan icke någon vätska. Sista gången hon samma dag undersöktes, kl. 11 e. m., var förhållandet enahanda, dufvan var kry och kräfvan syntes ej märkbart ansvälld. Då man vanligen redan inom 12 timmar plägar erhålla en temligen stor mängd vätska, ansågo vi, att ligaturen blifvit lagd för löst, och ämnade derföre följande morgon draga till den starkare. Då vi i sådan afsigt infunno oss 24 timmar efter operationen, hade kräfvan svällt rätt betydligt, och vid tryck utrunno vid pass 20 CC. gröngul, starkt grumlig vätska af sur reaction. Vi undersökte vidare burens botten, men kunde der ej finna något tecken, som antydde, att dufvan under natten lemnat ifrån sig någon dylik vätska. Af den qvantitet, vi emellertid erhållit, togos 3 prof, hvardera på 5 CC.

a. 5 CC. af den grumliga vätskan.
b. 5 CC. „ „ „ + $^1/_{10}$ CC. HCl (20 %).
c. 5 CC. „ „ „ + pepsin.

Uti alla profven inlades lika mycket hårdkokt äggkvita, hvarefter digestionsförsök gjordes under 11 timmar vid en temperatur af 39° Celsii. Efter denna tid var ägghvitan i alla rören fullkomligt odigererad, men den syntes ej skrumpnad eller förändrad så, som vanligt är, vid närvaro af galla.

Nu gjordes följande förändring uti försöket. Till *b* sattes lika mycket pepsin, som förut till *c*, och till detta senare sattes lika mycket syra, som förut till *b*. Ägghvitestyckena voro desamma, som förut, temperaturen var 38° Celsii.

Då rören 13 timmar senare undersöktes var ägghvitan i båda fullständigt digererad, utan minsta återstod (för så vidt man nemligen uti den starkt grumliga vätskan kunde bedöma detta).

Den sura, grumliga vätska, som i detta försök erhölls, och som skulle utgöra en blandning af magsaft och galla, saknade sålunda fullständigt förmågan att digerera ägghvita; och då vi derjemte funnit, att den galla, som ännu fanns i lösning och som saknade förmåga att hindra verkningarne af en duglig magsaft, icke kunnat föranleda detta, så är det lätt att inse, hvilka skälen härtill måste vara. Uti *b*, der syregraden, efter tillsats af $^{1}/_{10}$ CC. HCl (20 %), var ungefär 0,4 % HCl och der digestionen ickedestomindre uteblef, fattades pepsin, och uti *c*, der sådant blifvit tillsatt och der digestionen det oaktadt äfvenledes uteblef, fattades syra. Af magsaftens beståndsdelar fanns sålunda uti tillräcklig mängd i *a* endast en, vattnet, och under sådana förhållanden må ingen undra på att digestionen uteblef. Frågar man efter orsaken till denna magsaftens förändring, så ligger det närmast till hands att tänka på gallan. Dess mängd var i vårt fall så stor, att den, åtminstone i det närmaste, neutraliserat saltsyran, och om vi härjemte erinra oss den ymniga fällning, som var uppslammad i vätskan, så låter det lätt tänka sig, att gallan varit fullt tillräcklig för att fälla pepsinet. Men, oafsedt denna möjlighet, skulle man äfven kunna tänka sig ett annat sätt, på hvilket gallan gjort pepsindigestionen omöjlig. Om vi nemligen besinna, att denna grumliga, gallblandade vätska stigit ända upp i kräfvan och sålunda äfven bildade innehållet i körtelmagen, så kunna vi knappast betvifla, att secretionen från detta organ häraf måste lida, och det kan rent af sättas i fråga, om under sådana förhållanden en afsöndring af verklig magsaft kan ega rum. Huru som helst, gallan fanns i detta försök i vida större mängd i förhållande till magsaften än under normala förhållanden, och vi kunna sålunda icke från hvad vi nu sett draga några slutsatser med afseende på förhållandena under lifvet.

Men, liksom vi af detta försök ej kunna bilda oss en öfvertygelse om gallans verkningar under lifvet, så kunna vi ej heller på grund af hvad vi funnit frånkänna dufvogallan all förmåga att inverka på den artificiela digestionen. Den gröna färgen på den ofta nämnda fällningen antyder, att en del af gallans beståndsdelar blifvit utfälld, och beviset, att så äfven inträffat hafva vi funnit på samma sätt som i försöket 14. Äfven vätskan underkastades pröfning på gallsyror, hvarvid vi gingo till väga på följande sätt. Sedan vätskan, efter filtrering, genom tillsats af sodalösning blifvit gjord neutral eller helt svagt alkalisk, afdunstades den till torrhet i vattenbad, hvarefter återstoden extraherades med æther så länge denna ännu derur upptog något. Återstoden behandlades sedan

med absolut alkohol, denna lösning afdunstades till torrhet, löstes i vatten och gaf nu vackert utslag för den Pettenkofer-Neukommska reactionen. Någon qvantitativ undersökning kunde i detta försök af brist på material ej företagas. Då det sålunda emellertid var gifvet, att både vätskan och fällningen innehöllo gallsyror, och då dessa sålunda till en del voro fällda, var det omöjligt att af detta försök sluta till dufvogallans verkningar. Lyckligt nog lefde dufvan så länge, att vi kunde erhålla flera nya portioner af vätskan till undersökning.

30 timmar efter operationen erhöllos 14 CC. af en starkare grön, svagt sur, betydligt grumlig vätska. I hvila afsatte den en riklig, grön bottensats, som medelst filtrering afskildes ifrån sjelfva vätskan, hvilken nu visade sig vara opaliserande af svagt gulgrön färg. Af denna vätska togos nu tvenne prof.

a. 5 CC. af vätskan + pepsin.
b. 5 CC. „ „ + $^1/_{10}$ CC. HCl (20 %).

Lika mycket ägghvita i båda. Temperaturen 39° Celsii. Efter 18 timmar undersöktes ägghvitan, och visade sig då fullkomligt odigererad, svagt grönfärgad, men utan tecken till skrumpning.

Nu blandades till *a* $^1/_{10}$ CC. HCl (20 %), till *b* lika mycket pepsin, som förut till *a*, och försöket fortsattes ytterligare i 24 timmar, vid hvilkas slut ägghvitan i båda profven syntes digererad, så när som på några geléartade rester, hvilka vid skakning sönderflöto.

36 timmar efter operationen erhölls en ny qvantitet, 15 CC. grön, grumlig vätska, som gaf ett ganska klart, grönt filtrat, utaf hvilket togos tvenne prof, hvardera på 5 CC.

a. 5 CC. af filtratet + pepsin.
b. 5 CC. „ „ + $^1/_{10}$ CC. HCl (20 %).

Temperaturen 38—39° Celsii. Ägghvitemängden lika i båda. Då profven 12 timmar senare undersöktes syntes ägghvitan ej det minsta digererad, ytan var grön och kanterna tydliga.

Nu bragtes båda profven till samma syregrad och samma pepsinhalt och digestionen försöktes ånyo under 24 timmar, efter hvilken tid ägghvitan ickedestomindre syntes fullkomligt odigererad, grön och skrumpnad. Nu försattes hvardera profvet med 5 CC. af en kraftig magsaft 0,4 % HCl, men digestionen uteblef det oaktadt fullständigt, ehuru försöket fortsattes under 24 timmar.

48 timmar efter operationen erhöllos 8 CC. starkt grumlig, grön, neutral eller möjligen svagt alkalisk vätska, som behand-

lad efter samma principer som de föregående profven, fullständigt hindrade pepsindigestionen.

7 timmar senare syntes dufvan matt och dåsig, hängde hufvudet och lät utan motstånd taga sig. Äfven nu erhölls en liten qvantitet mindre grumlig, gulaktig vätska af stinkande lukt och svagt alkalisk reaction. Då denna vätska blifvit surgjord med HCl, saknade den förmåga att digerera ägghvita, men sedan pepsin äfven blifvit tillsatt löstes denna på några timmar.

3 timmar senare, då dufvan var så svag, att hon ej orkade hålla sig på benen, dödades hon och öppnades omedelbart derefter. Ligaturen låg vid pass ½ tum nedanför gallgången och tarmstycket mellan ligaturen och muskelmagen var starkt utspändt af en tjock, grönfärgad massa, som äfvenledes fyllde muskelmagen. Uti körtelmagen och kräfvan fanns en ringa mängd gulaktig, stinkande, alkaliskt reagerande vätska.

Här hafva vi sålunda framför oss ännu ett försök, som tydligt visar dufvogallans förmåga att inverka på pepsindigestionen. Då denna nemligen, oaktadt tillsats af pepsin och syra, ja till och med efter utspädning med ny, kraftig magsaft, icke försiggick, måste väl orsaken härtill sökas i gallans inverkan, så mycket mer som ägghvitans utseende talade härför, och dessutom samma pepsin vid närvaro af en (att döma efter utseendet) mindre gallhaltig vätska visade sig ganska verksamt.

Att den gallblandade vätska, som erhölls 24 och 30 timmar efter operationen, icke hindrade magsaftens verkningar, torde väl, såsom vi redan antydt, bero derpå, att en del af gallans beståndsdelar blifvit utfälld; och skälet, hvarföre den, efter 55 timmars förlopp utkramade, vätskan likaledes visade sig overksam, torde icke heller vara svårt att finna. Vätskans lukt, och möjligen äfven dess reaction, angåfvo nemligen, att förruttnelse inträdt, och, då vi derjemte förut lärt känna, huru gallans verkningar på digestionen genom en sådan försvagas, så är det antagligt, att gallan uti denna vätska sönderdelats och dess normala verkningar i följd häraf bortfallit. Vidare låter det tänka sig, att den galla, som afsöndras af ett utmattadt och sjukt djur, kan vara fattigare på specifika beståndsdelar än den, som afsöndras från ett friskt. Det torde sålunda finnas flera omständigheter, som kunna förklara denna den sist erhållna qvantitetens overksamhet och, om vi derföre företrädesvis hålla oss till de otvetydiga och, påtagliga resultater, som vunnos med de, 36 och 48 timmar efter operationen erhållna vätskeqvantiteterna, så kunna vi omöjligen betvifla

dufvogallans förmåga att störa eller, åtminstone skenbart, omintetgöra pepsindigestionen.

Men, då vi funnit detta, då vi sålunda med visshet kunna säga, att dufvogallan i sina verkningar på denna del af digestionen icke är väsendtligt skild från andra, hittills undersökta djurslags galla, så har sannolikheten att i detta gallans störande ingrepp finna någonting allmänt förekommande och väsendtligt i och med detsamma blifvit vida större. Det är dock först efter undersökning af en hel mängd olika djurslags galla, riktigheten af detta antagande kan bevisas, och vi hafva derföre äfvenledes företagit en sådan granskning, fullt medvetna, att man äfven på denna väg aldrig kommer längre än till relativ visshet.

Uti en uppsats af Gundelach och Strecker[1]) förekommer följande yttrande: "Es lässt sich wohl mit Gewissheit annehmen, dass die Galle aller Säugethiere bei den Verdauungsprocess eine ähnliche Rolle spielt, und dass sie mithin eine ähnliche Constitution besitzen muss", ett yttrande, som mången kanske ville gifva en större allmängiltighet och på samma gång förändra till ett annat, det nemligen, att man på grund af den liknande sammansättsättningen bör kunna sluta till ett liknande inflytande på digestionsprocessen. Utgår man från en dylik förutsättning, så kan måhända en jemförande undersökning af de olika djurslagens galla vid första påseendet synas öfverflödig eller föga gagnelig. Enligt vår tanke är dock en sådan förutsättning icke fullt berättigad och deremot en dylik undersökning så mycket mer behöflig som man af de anatomiska förhållandena måste antaga, att hos vissa djur gallan lätt kan strömma tillbaka i ventrikeln. Den större eller mindre lättbet, hvarmed detta kan ske, bestämmes egentligen af två momenter, gallgångens inmynnande närmare intill eller längre ifrån pylorus samt den senares starkare eller svagare utbildning.

Af den comparativa anatomin känner man, att ett sådant gallgångens inmynnande i närheten af pylorus eger rum hos *gnagarne*, der den enligt Hallers uppgift[2]), inmynnar i tarmen tätt invid ventrikeln. Hos *reptilierna* öppnar den sig enligt Owen[3]) i allmänhet nära, stundom tätt invid, pylorus samt hos *ormarne* enligt Haller uti ventrikeln sjelf. Likaledes inmynnar den enligt Owen helt nära pylorus hos alla *benfiskar*, hvarjemte Haller om-

[1]) Untersuchung der Schweinegalle, Wöhlers und Liebigs Annalen. B:d 62.
[3]) Elementa Physiologiæ, Lib. XIX p. 308.
[3]) On The Anatomy of Vertebrates. Vol. I. Fishes and Reptiles. By Richard Owen. London 1866.

talar dess directa inmynnande i ventrikeln hos *ålen* och tvenne *cyprinusarter*. Huruvida dessa Hallers uppgifter om stället för gallgångens inmynnande äro fullt riktiga, torde vi framdeles få tillfälle att delvis granska; visst är i alla händelser, att hos en del djur gallan strömmar in uti tarmen helt nära pylorus, hvarföre den äfven ganska lätt hos dem bör kunna intränga i ventrikeln. Då sålunda hos dessa djur gallan ofta nog bör komma i beröring med magsaften, torde det icke vara utan intresse att närmare studera dessa gallsorters verkningar och egenskaper.

Hade icke undersökningen af dufvans galla gifvit så oväntade resultater, skulle man velat fästa ganska stora förhoppningar vid en granskning utaf foglarnes galla, då, enligt den uppgift vi sidan 4 anfört, gallans närvaro i magen hos dessa djur skall vara regel. Men, om verkligen denna uppgift är riktig, så blir dock i alla händelser undersökningen af fogelgallan af största intresse, och vi hafva derföre i första hand rigtat uppmärksamheten åt detta håll.

Då vi emellertid, med kännedom om gallans förändringar genom förruttnelse, aldrig velat använda galla ifrån andra än nyss dödade djur, så har följden blifvit, att de undersökta arternas antal är helt litet och inskränker sig till följande:

Tornfalk (Falco Tinnunculus, Lin.). *Kattuggla* (Strix Aluco, Lin.). *Fjälluggla* (Strix nyctea, Lin.). *Grå Kråka* (Corvus Cornix, Lin.), samt dessutom ibland tama foglar *Höna* och *Gås*.

Den använda magsaften har varit beredd af kalfmage såsom vid de föregående försöken, syregraden har varit 0,4 % HCl. Till alla försöken har blifvit använd hårdkokt ägghvita och förhållandet emellan galla och magsaft har varit 1 : 20 ($^1/_2$ CC. galla på 10 CC. magsaft).

Resultatet af dessa försök har blifvit, att alla de ofvannämnda foglarnes galla hindrat pepsindigestionen samt förändrat ägghvitan på samma sätt, som oxgallan.

Det är gifvet, att så få försök ej kunna bevisa synnerligen mycket, men alltid hafva vi dock vunnit några nya facta, som öka sannolikheten af att denna gallans störande inverkan på pepsindigestionen är någonting väsendtligt, för alla djur gemensamt. Af ännu större intresse torde dessa få försök synas, om vi härtill lägga, att vi hos alla de undersökta foglarne utom fjällugglan sågo tydliga tecken till gallans närvaro i magen. Att vi hos denna icke sett några sådana beror derpå, att vi hos henne aldrig sökte dem, vi kände nemligen då ännu icke denna Hallers uppgift. Hos

de öfriga foglarne hade magens insida en vackert gulgrön färg; och, då hornlagret aflossades, tvättades med vatten och sedan urlakades med alkohol, erhölls en klart gulgrön vätska, vid afdunstning lemnande en likafärgad återstod, som gaf vackert utslag för den Pettenkofer-Neukommska reactionen. Vi hafva sålunda här antagligen samma förhållande som hos dufvan, gallans närvaro i muskelmagen under lifvet, ehuru samma galla eger förmåga att hindra pepsindigestionen.

En annan omständighet, som ej torde böra förbises är den, att gallans verkningar framträdde lika tydligt hos alla de undersökta foglarne, oberoende af deras lefnadssätt och födoämnenas beskaffenhet. Härigenom vederlägges genast ett antagande, som man på förhand skulle vara böjd att omfatta, det nemligen, att den olika dieten kunde stå i något samband med olika verkningar hos gallan, ett antagande, hvilket ligger så mycket närmare till hands, som man känner, att växt- och köttätarnes galla såsom regel är temligen olika.

Vi påpekade i början af denna uppsats vigten af att pröfva galla och magsaft från samma djur, och, då vi redogjorde för den tillämnade gången af dessa undersökningar, nämnde vi ytterligare vår afsigt att vid de comparativa försöken egna uppmärksamheten häråt. Ledsamt nog har det erhållna materialet för detta ändamål varit alldeles för litet; den galla, som hvarje gång erhållits, har med nöd varit tillräcklig till ett enda försök, och det är endast hos hönan, vi kunnat anställa en dylik undersökning. Någon naturlig magsaft ifrån henne hafva vi ej kunnat erhålla och hafva derföre nödgats använda den artificiela, som erhållits på vanligt sätt genom urlakning med vatten (30 CC. på hvarje mage). Denna magsaft, som tydligt och hastigt, digererade ägghvita, syntes alldeles overksam då hönsgalla tillblandades. Denna eger sålunda, ehuru den normalt finnes i muskelmagen, en bestämd förmåga att störa pepsindigestionen; men, huru dessa förhållanden arta sig under lifvet, kunna vi ej säga, och vi kunna icke, utan att afvika från den uppgjorda planen, närmare ingå på en undersökning af denna fråga. För det närvarande är det också nog att veta, att de hittills undersökta foglarnes galla hindrar digestionen.

Undersökningen af däggdjurens galla var ämnad att i första hand gälla gnagarnes; men äfven här har bristen på material gjort sig känbar och nödgat oss att inskränka den till en pröfning af *kanins* och *harens*. De resultater, vi erhöllo med kaningalla voro i början ganska oväntade, då nemligen uti 4 på hvarandra följande

försök digestionen normalt och obehindradt försiggick. Då det, genast efter det första försöket, låg nära till hands att anse den använda gallqvantiteten hafva varit för liten, så gjordes för jemförelsens skuld nästa försök på följande sätt.

Försök 17.

A)	*B)*
1) 5 CC. magsaft (kalf) 0,4 % HCl. 1/10 CC. rå oxgalla.	1) 5 CC. magsaft (kalf) 0,4 % HCl. 1/10 CC. kaningalla.
2) 5 CC. magsaft (kalf) 0,4 % HCl. 1/5 CC. rå oxgalla.	2) 5 CC. magsaft (kalf) 0,4 % HCl. 1/5 CC. kaningalla.
3) 5 CC. magsaft (kalf) 0,4 % HCl. 1/2 CC. rå oxgalla.	3) 5 CC. magsaft (kalf) 0,4 % HCl. 1/2 CC. kaningalla.

Den fällning, som uppkom vid tillsats af kaningallan, var hvarken så riklig eller så flockig som den af oxgallan. Till alla profven sattes så vidt möjligt lika mycket ägghvita, och digestionsförsöket anställdes vid en temp. af 38° Celsii. Efter 12 timmar var ägghvitan i alla 3 rören i *A* grön, skrumpnad och ogenomskinlig; i alla rören i *B* var den fullständigt försvunnen.

Vid ett annat försök med kaningalla, der ägghvitan undersöktes redan efter 3 timmar, visade det sig, att den digererades på det normala sättet från ytan mot centrum, alldeles så som om ingen galla funnits närvarande.

Senare anställda försök med kaningalla (1/2 CC. galla på 4 CC. magsaft) hafva dock klart och tydligt visat, att äfven den kan störa digestionen, om den kommer i tillräcklig mängd i förhållande till magsaften, ehuru den synes utöfva ett vida svagare inflytande än de gallsorter, vi hittills undersökt. Samma har förhållandet varit med hargallan, hvilken, om man får döma efter de två försök, som här blifvit gjorda, synes verka ännu svagare. Uti det första försöket förhöll sig hargallans mängd till magsaftens som 1:20, och digestionen försiggick der lika snabbt som i ett annat prof med lika mycket af samma magsaft utan galla. Vid detta tillfälle erhölls gallan först några timmar efter djurets död och kunde derföre möjligen hafva blifvit förändrad. Uti det nästa försöket undveks denna felkälla, gallan uttogs nemligen omedelbart efter döden, och, då vi derjemte anade dess svaga verkningar, togo vi dess mängd i förhållande till magsaftens som 1:6, sålunda större än i

något annat försök. Ickedestomindre försiggick digestionen fullt normalt; ett temligen stort ägghvitestycke digererades fullständigt inom 24 timmar, och detta oaktadt att vid gallans blandning med magsaften en så riklig fällning bildades, att vi togo för gifvet, att allt pepsinet skulle mekaniskt utfällas.

Dessa hargallans svaga verkningar kunde i detta fall möjligen bero derpå, att magsaften var ovanligt kraftig; men att denna omständighet ej kan förklara allt, framgår derutaf, att vid ett samtidigt försök med kattgalla och samma magsaft, i förhållande som 1 : 50, digestionen fullständigt uteblef.

Att uti dessa två försök hargallan ej hindrade digestionen, bevisar väl ej, att den fullständigt saknar denna förmåga; antagligen hade resultaterna blifvit desamma som med kaningallan, om man blott kunnat anställa flera försök, hvilken önskan dock, ty värr, strandat emot svårigheten att erhålla flera lefvande djur. Att emellertid både harens och kaninens galla till sina verkningar är svagare än de öfriga af oss undersökta djurens, torde vi väl kunna antaga, i synnerhet sedan vi lärt känna resultaterna af de följande försöken. Huruvida denna egendomlighet hos dessa tvenne gallsorter beror på någon qvalitativ olikhet eller endast är en följd af en ringa concentration, hafva vi ej kunnat afgöra, då de erhållna qvantiteterna aldrig varit tillräckliga för både digestionsförsök och chemisk undersökning. Men, skälet må för öfrigt vara hvilket som helst, denna egendomlighet är i alla händelser af ganska stort intresse, om man ställer den tillsammans med de anatomiska förhållandena. Hos haren så väl som hos kaninen inmynnar nemligen gallgången helt nära, ett par linier från, pylorus. Det synes derföre, som om gallan ganska lätt borde kunna intränga i ventrikeln; och att detta äfven kan inträffa, synes deraf, att, då hos den ena haren maginnehållet undersöktes, gallsyror påträffades. Om nu detta ej endast varit en tillfällighet eller ett likfenomen, om sålunda hos dessa djur gallan verkligen under lifvet strömmar in uti ventrikeln, så är det lätt att inse fördelen af dessa gallsorters svaga verkningar. Om nemligen en viss qvantitet sådan galla intränger uti magen, bör den störa digestionen vida mindre än samma mängd utaf en annan galla, oxens eller hundens t. ex.; och i allmänhet borde digestionen, så framt den inträngande gallmängden ej är synnerligen stor, ej väsendtligt lida utaf gallans närvaro. Detta sista antagande gäller naturligen endast under den förutsättning, att gnagarnes naturliga magsaft är lika kraftig som den artificiela kalfmagsaft, vi användt, en förutsättning, hvars större

eller mindre berättigande vi ej känna, då vi ännu icke kunnat experimentelt granska förhållandena under lifvet.

Hvad nu dessa beträffar, så är det visserligen sannt, att man ifrån den artificiela magsaftens verkningar icke obetingadt kan få sluta till verkningarne utaf den naturliga; men, då man å andra sidan plägar anse, att skilnaden emellan båda endast är qvantitativ, att den artificiela, rätt beredd, t. o. m. digererar bättre, så var det naturligen för oss af stort intresse att studera kaninmagsaftens egenskaper i allmänhet och dess förhållande till kaningallan i synnerhet.

För att erhålla sådan magsaft hafva vi förfarit enligt den ofvan, sidan 20, skildrade methoden, och mängden af vätska har, allt efter den använda ventrikelns storlek, varit 50—100 CC. på hvarje mage. Vid försök med sådana pepsinlösningar af syregraden 0,3 % HCl hafva vi icke kunnat märka den minsta qvalitativa skilnad mellan växt- och köttätarnes magsaft, och våra resultater hafva i detta afseende fullkomligt öfverensstämt med Schiffs uppgift[1]), att skilnaden endast är qvantitativ, att köttätarnes magsaft endast digererar med större energi än växtätarnes.

Hvad åter beträffar kaningallans förhållande till denna magsaft, så hafva resultaterna, såsom man på förhand kunde vänta, vid olika försök utfallit olika. Vid ett tillfälle, då magsaften, som erhölls från en medelstor mage (50 CC. vatten), visade sig ganska verksam, och då den tunnflytande gallans mängd var ¼ CC. på 5 CC. magsaft, försiggick digestionen fullständigt utan någon märkbar afvikelse. Uti ett annat försök, der magsaften, beredd utaf en mindre mage med samma vätskemängd, digererade mindre snabbt, och der gallan, ¼ CC. på 5 CC. magsaft, var mera tjockflytande, visade ägghvitan inga tecken till digestion. Det lider sålunda intet tvifvel, att kaningallan kan störa verkningarne af den artificiela kaninmagsaften, och resultaterna af de få försök, vi anställt, tala för, att den inverkar menligare på denna än på hundens och kalfvens magsaft. Då såväl gallans concentration som äfven magsaftens energi vid olika tillfällen betydligt vexlar, så är det gifvet, att det fordras en massa dylika försök, många flera än vi kunnat anställa, innan man bestämdt vågar uttala ett sådant påstående; och vi vilja derföre ej lägga någon synnerlig vigt vid denna vår iakttagelse om den större lätthet, hvarmed kaningallan stör verkningarne af kaninens än af andra djurs magsaft. Hvad vi deremot

¹) Jmfr anf. st.

med visshet kunna säga, är, att den äfven i sina verkningar på denna magsaft visat sig svagare än andra af oss undersökta gallsorter; men, då, i händelse gallan verkligen under lifvet inströmmar i kaninens mage, vi hvarken känna mängden af eller concentrationen hos denna galla, och då vi lika litet känna förhållandet emellan den artificiela och den naturliga magsaftens energi, så framhålla vi här ännu en gång, att vi icke från vår iakttagelse kunna draga några slutsatser med afseende på den naturliga digestionen.

Öfriga däggdjur, hvilkas galla blifvit undersökt, hafva varit: bland husdjuren *Hund*, *Katt*, *Får*, *Svin* och *Dikalf* samt bland vilda djur *Räf* (Canis Vulpes, Lin.) och *Igelkott* (Erinaceus europæus, Lin.), hos hvilka alla gallan redan i små qvantiteter, 1 del galla på 20—50 delar kalfmagsaft 0,4 % HCl, tydligen hindrat digestionen. Äfven här hafva vi sålunda funnit samma förhållande som hos foglarne, att nemligen fődans beskaffenhet ej synes ega något väsendtligt inflytande på gallans verkningar.

I öfverensstämmelse med vår afsigt att pröfva galla ifrån ett djur med magsaft både ifrån samma och från andra djurslag och tvärtom, hafva vi undersökt galla ifrån dikalf, svin, hund, katt och igelkott med magsaft från de respective djuren; med hundmagsaft hafva vi pröfvat galla ifrån oxe, dikalf, svin och får; med kattmagsaft hund-, räf- och igelkottgalla samt med svinmagsaft ox-, får- och kattgalla. Alla dessa försök hafva blifvit gjorda med artificiel magsaft, och resultatet har blifvit alldeles detsamma som vid försök med samma slag af galla och kalfmagsaft.

På reptiliernas galla hafva, af brist på material, inga undersökningar kunnat anställas.

Ganska vigtiga upplysningar kunde man vänta sig vid en granskning utaf fiskarnes galla, då nemligen hos dessa djur de vilkor, hvarvid gallans lätta tillbakaströmmande uti ventrikeln är bundet, i hög grad, åtminstone hos några slägten, finnas förhanden. Det ena af dessa vilkor, en svagt utbildad valvula pylori, torde väl hos få djur finnas i högre grad än hos *Cypriniderna*, der den, enligt Owen[1]), är liten, om ens märkbar. Då dertill kommer, att, åtminstone hos några af dessa djur, hela afståndet mellan munnen och gallgångens mynning knappast är en tum långt samt gränsen mellan svalg, mage och tarm så otydlig, att den endast med svårighet synes, så kan man ej betvifla, att hos dem gallan lätt bör kunna inträuga i ventrikeln, i fall någon sådan

[1]) Anf. st.

verkligen finnes. Att gallan hos dessa fiskar, åtminstone understundom, strömmar tillbaka ända upp i svalget, hafva vi haft tillfälle att en gång iakttaga, då vi hos den, i munnen af en ruda befintliga, slemmiga vätskan funno tydlig gallsyrereaction. Det låg sålunda i vårt intresse, att i första hand vända oss till *Cyprinoïdernas*, i flera afseenden egendomliga, familj, och de arter, hvilkas galla blifvit pröfvad, hafva varit följande: *Ruda* (Cyprinus Carassius, Lin.). *Sutare* (Tinca vulgaris, Cuv.). *Id* (Leuciscus Idus, Lin.). *Mört* (Leuciscus Rutilus, Lin.). *Braxen* (Abramis Brama, Lin.). *Asp* (Abramis Aspius, Lin.). Hos alla dessa har gallan, i det vanliga förhållandet till magsaften, (1:20), märkbart inverkat på digestionen och synbarligen förhindrat den. Särskildt vilja vi bland dessa försök anföra ett, som i visst afseende är ganska vigtigt, och till hvilket vi i det följande derföre komma att hänvisa.

Försök 18.

10 CC. magsaft (kalf) 0,4 % HCl.
½ CC. rå galla (af ruda).
Hårdkokt ägghvita.

Då den gulröda, tunnflytande gallan blandades med magsaften, uppkom intet spår till fällning, och vätskan blef ej ens märkbart opaliserande. Digestionsförsöket varade vid en temperatur af 36—38° Celsii under 24 timmar, och då, efter deras förlopp, profvet undersöktes, syntes ägghvitan fullkomligt odigererad och skrumpnad. Vätskan hade blifvit vackert grön, men den var fortfarande fullkomligt klar.

En annan fisk, som genom Hallers uppgift om gallgångens inmynnande i magen lämpar sig väl för våra undersökningar, är *ålen*. Så vidt vi kunnat finna, inmynnar dock gallgången uti sjelfva tarmen tätt invid pylorus, hvilken för öfrigt är särdeles stark och så byggd, att gallan ej gerna kan strömma tillbaka. Äfven försöket med ålgallan torde, af samma skäl som det närmast föregående, erfordra en särskild redogörelse.

Försök 19.

5 CC. magsaft (kalf) 0,4 % HCl.
¼ CC. ålgalla.
Hårdkokt ägghvita.

Vid tillsats af den gulgröna, tunnflytande gallan till magsaften syntes intet spår af någon fällning, och detta vätskans klara utseende bibehöll sig under de 24 timmar, digestionsförsöket varade. Ägghvitan blef grön, skrumpnad och ogenomskinlig.

Sedan försöken med Cyprinoïdernas och ålens galla gifvit det vanliga utslaget, voro förhoppningarne att hos fiskarne finna ett motsatt förhållande ej stora. Ickedestomindre hafva vi undersökt ännu några arter nemligen: *Gädda* (Esox Lucius, Lin.). *Aborre* (Perca fluviatilis, Lin.). *Lake* (Lota vulgaris, Cuv.). *Sik* (Coregonus Oxyrhynchus: Lin.). Äfven här hafva vi några gånger undersökt magsaft och galla från samma djur, men resultatet har alltid, huru försöken modifierats, blifvit detsamma, alla synliga tecken till digestion hafva uteblifvit.

Under dessa, visserligen icke särdeles talrika, försök hafva vi icke funnit något djur, hvars galla bestämdt saknar förmåga att störa pepsindigestionen. Visserligen fanns hos hargallan en skenbar afvikelse, men vi framhöllo redan ofvan, att denna troligen mera var en tillfällighet än det verkliga förhållandet. Möjligheten af att gallan hos några djur kan ega andra verkningar qvarstår emellertid alltid, ehuru sannolikheten för ett motsatt antagande är kanske ännu större. Men, denna egenskap hos gallan må för öfrigt finnas hos alla djur eller saknas hos några, alltid måste vi dock erkänna, att ett förhållande, så allmänt utbredt ibland ryggradsdjuren, hittills utan något säkert undantag, måste vara mera än en blott tillfällighet, måste vara någonting väsendtligt, för organismen nödvändigt. Hvilken åter dess betydelse kan vara, och hvilka följderna häraf blifva, kunna vi ännu ej afgöra. Denna fråga sammanhänger nära med en annan, den om arten af gallans inverkan, och först, sedan denna funnit sin lösning, är det tid att söka svaret på den förra.

Hvad nu beträffar arten af denna inverkan, så hafva vi, i likhet med alla andra, betecknat den såsom ett störande ingrepp, såsom ett hinder för magsaftens verkningar, och i sjelfva verket är väl en sådan uppfattning fullt berättigad, då nemligen ägghvitans utseende ej medgifver minsta tvifvel, att pepsindigestionens normala förlopp blifvit hindradt och i väsendtlig mån stördt. Då vi emellertid måste lemna oafgjordt, om detta hinder är absolut, om verkligen digestionen fullständigt uteblifver, kunde det synas lämpligt att nu, innan vi gå vidare, till besvarande upptaga denna fråga samt tillse, om gallan verkligen fullständigt hindrar pepsindigestionen, om ägghvitans odigererade och skrumpnade utseende berätti-

gar till ett sådant antagande. Vid försöket att besvara denna fråga hafva vi dock mött en och annan omständighet, som lättare kan begripas och lättare finna sin förklaring, om vi förut granskat, huru och genom hvilken beståndsdel gallan utöfvar detta inflytande, af hvad natur det för öfrigt må vara. Vi vilja derföre först söka besvara den frågan, på hvad sätt gallan ingriper störande uti pepsindigestionen; och, då vi i det följande ofta nog komma att tala om gallans hindrande inverkan, mena vi fortfarande härmed endast det hinder, gallan lägger i vägen för digestionens normala förlopp, oberoende af om detta hinder är fullständigt eller icke.

Då Purkinje och Pappenheim[1]) funnit gallans förmåga att hindra pepsindigestionen, gjorde de sig naturligen den frågan, hvilken orsaken härtill kunde vara, och denna sökte de hufvudsakligast uti gallans förmåga att neutralisera syran uti magsaften. Platner[2]) bestred visserligen riktigheten af denna åsigt, men ickedestomindre har deras uppfattning i allmänhet varit den gällande, och det är först på sista tiden, genom Brücke[3]), som frågan fått ett nytt uppslag. Sedan han visat pepsinets benägenhet att mekaniskt medfölja fint fördelade fällningar, hänvisade han på denna omständighet såsom ett nytt moment vid förklarandet af gallans verkningar; men han framhöll derjemte, att dessa tvenne möjligheter, neutralisationen och pepsinets fällning, ej voro de enda, som härvid hafva något att betyda, han visade äfven, att ett tredje, vigtigt moment, ägghvitans hindrade uppsvällning, tillkommer. Den större eller mindre vigt, man bör tillerkänna hvart och ett bland dessa trenne, äfvensom den olika betydelse, de ega för digestionen, känner man dock icke. Det vill äfven synas, som om det sätt, hvarpå man ännu under den sista tiden tänkt sig denna gallans inverkan, skulle behöfva i vissa afseenden belysas, hvarföre vi äfven sökt efter bästa förmåga egna denna fråga en sorgfällig granskning.

Då det gäller att afgöra, på hvad sätt gallan ingriper störande uti pepsindigestionen, måste man naturligen särskildt pröfva dess förhållande till hvar och en bland de factorer, som vid denna komma i fråga, nemligen syran, pepsinet och ägghvitan; och frågan blir då, på hvilken af dessa tre den verkar, om det möjligen kan vara på dem alla, och i så fall hvilken härvidlag är den vigtigaste.

Gallans inflytande på syran, dess förmåga att neutralisera denna, var, såsom vi nämnde, det moment, som först anlitades vid försöket att förklara gallans verkningar. Och, då man genom

[1]) Anf. st. [2]) Anf. st. [3]) Anf. st.

Brückes undersökningar känner, af huru stor vigt syregraden är för digestionen, så kan man ej betvifla, att redan en ofullständig neutralisation bör verka menligt. Så har man äfven, redan före Brückes undersökningar, fattat frågan, och Ernst Burdach, som äfven kände denna den olika syregradens betydelse[1]), trodde sig i syrans neutralisation finna en tillfredsställande förklaring utaf gallans verkningar. Valentin[2]) deremot höjer tvifvel emot riktigheten af en sådan uppfattning, och detta på grund af gallans, såsom regel, neutrala eller endast helt svagt alkaliska reaction. I sjelfva verket är det väl också gifvet, att, då lösningen af ett neutralt salt sönderdelas af en syra, en annan syra måste frigöras; och, då nu denna, såsom fallet är med gallsyrorna, förblifver löst och reagerar surt, så kan man väl ej vänta sig en neutral reaction. Detta öfverensstämmer äfven med hvad vi flera gånger iakttagit under våra försök med slemfri galla, vid hvilka det ofta händt, att vi tillsatt denna uti en betydande mängd i förhållande till syran, och reactionen det oaktadt varit starkt sur. För såvidt det gäller den slemfria gallan har Valentin äfven onekligen rätt; men å andra sidan måste man besinna, att den galla, som under lifvet inkommer i tarmen, icke endast är en saltlösning, den innehåller äfven andra ämnen, bland annat slem, hvilket fälles af saltsyran, och dessutom är gallans neutrala reaction på långt när icke oomtvistad. Icke ens uti våra vanliga läroböcker äro uppgifterna härom fullt öfverensstämmande, och, då Hoppe-Seyler[3]) uppgifver gallans reaction vara neutral eller svagt alkalisk, förklarar Kühne[4]) deremot, att den utan undantag är alkalisk. För egen del skulle vi helst bekänna oss till Kühnes åsigt, och i allmänhet torde man väl anse gallans reaction oftare vara alkalisk än neutral. Är åter detta fallet, så är det gifvet, att en neutralisation kan komma i fråga; men antaget äfven, att gallans reaction normalt vore neutral, så qvarstår i alla händelser, enligt vår tanke, denna neutralisation af saltsyran såsom ett ganska vigtigt moment, om man tänker sig saken på ett annat sätt. Om nemligen den neutrala, slemfria gallan i betydande mängd blandar sig med magsaften, så förblir ickedestomindre, såsom vi många gånger sett, den senares reaction sur; men det är ganska säkert, att denna sura reaction ej längre beror ensamt på fri saltsyra utan, åtminstone till största delen, på frigjorda gallsyror. Gallan och magsaften hafva då bytt syror, den senare är fortfarande sur, men icke längre

[1]) Jmfr Karl Burdachs Physiologie B:d 6 pag. 317.
[2]) Anf. st. [3]) Anf. st. [4]) Anf. st.

af saltsyra utan af gallsyror och detta måste väsendtligt förändra dess verkningar. På detta sätt anse vi en neutralisation af saltsyran kunna försiggå, äfven om den tillsatta gallan, sedan den blifvit gjord slemfri, haft neutral reaction.

Om emellertid en neutralisation på ena eller andra sättet försiggår, så är det gifvet, att digestionen häraf bör lida; och vår uppgift blir sålunda att afgöra, om neutralisationen är af den vigt, att den ensam kan förklara gallans verkningar. Denna fråga måste vi obetingadt besvara med nej, och de grunder, på hvilka denna åsigt hvilar, hafva vi redan förut framlagt. Vi behöfva i detta afseende endast hänvisa till de försök, vi anställt för att utröna syregradens betydelse, af hvilka alla dess ringa vigt ådagalägges. Vi funno t. o. m., att de höga syregraderna vid närvaro af galla ökade hindret för magsaftens verkningar, och vi måste sålunda nödvändigt antaga, att gallans menliga inflytande eger någon annan orsak än syrans neutralisation. Till samma öfvertygelse har Burkart under sina försök kommit, och denna åsigt torde väl delas af hvar och en, som varit i tillfälle att iakttaga gallans verkningar på pepsindigestionen.

Då vi sålunda funnit, att neutralisationen af syran ej ensam kan förklara gallans verkningar, att sålunda något annat moment tillkommer, måste vi tillse, hvilket detta kan vara, om det möjligen kan ligga uti gallans inverkan på pepsinet. Här är det just, man velat finna orsaken, alltsedan Brücke[1]) visade pepsinets benägenhet att mekaniskt medfölja och häfta vid fint fördelade fällningar. Tidigare än Brücke hade dock Platner[2]) och Bernard[3]) antagit denna pepsinets utfällning, hvilken Brücke för öfrigt icke bevisat utan mera framhållit såsom ett sannolikt skäl till gallans hindrande inverkan, hvars förnämsta orsak han söker i en annan omständighet. Efter Brücke har man emellertid allmänt ansett denna gallans förmåga att fälla pepsinet såsom en vigtig omständighet, och på sista tiden har Burkart[4]), som visat, att pepsinet verkligen fälles, velat härutinnan ensamt söka orsaken till gallans verkningar. Då åsigten om pepsinets utfällning såsom ett vigtigt moment vid förklarandet af gallans inverkan på pepsindigestionen, synes vara allmänt utbredd och antagen, torde det vara lämpligt att tillse, i hvad mån en sådan uppfattning kan vara berättigad. Då vidare, så vidt vi känna, ingen före Burkart framlagt beviset

[1]) Jmfr det sid. 4 anf. st.
[2]) Anf. st. [3]) Anf. st. [4]) Anf. st.

för denna pepsinets mekaniska utfällning af gallan, torde det vara lämpligt, att närmare granska detta bevis och tillse, i hvad mån de slutsatser, han af sina undersökningar dragit, kunna vara berättigade.

De resultater, hvartill Burkart kommit, äro följande. Då gallan träffar den sura magsaften, utfälles den i vatten svårlösliga Glycocholsyran, denna tager mekaniskt med sig pepsinet, hvarigenom det ena vilkoret för digestionens möjlighet bortfaller och denna sålunda omintetgöres. Skiljer man pepsinet från denna fällning och bringar det tillbaka i sur lösning, återfår det sin förmåga att digerera.

Sättet, på hvilket dessa resultater blifvit vunna, har varit följande. Magsaften har varit beredd af svinmage, hvars slemhinna på vanligt sätt afskrapades med en slö knif, hvarefter det sålunda erhållna rödaktiga slemmet försattes med saltsyra 0,3 % (250—300 CC. på 1 mage) och sedan digererades vid en temperatur af 35—38° Celsii under 1 ½—2 timmar. Vid försöken har vidare användts de rena, gallsyrade salterna, erhållna genom gallans afdunstning tillsammans med djurkol, den torra återstodens extraction med alkohol och spritextractets fällning med æther. De sålunda erhållna salterna hafva blifvit torkade vid 80° Celsii och derefter lösta i vatten.

50 CC. af denna magsaft blandades med 25 CC. gallsaltlösning (5 %), hvarvid i den förut klara pepsinlösningen en mjölklik grumling uppkom. Under den tid, digestionen försöktes, satte sig denna fällning till botten; vätskan filtrerades, fällningen torkades öfver svafvelsyra och behandlades sedan med alkohol (80 %), som löste en del, hvilken gaf gallsyrereaction. Då den i alkohol olösliga delen af fällningen försattes med 50 CC. saltsyra (0,3 %), uppvärmd till 30° Celsii, erhölls åter verksam magsaft. Huruvida denna digererade lika kraftigt som den ursprungligen använda, nämner författaren ej.

Egna vi nu dessa undersökningar en mera detaljerad granskning, så möter oss först den uppgiften, att syran i magsaften frigör och utfäller Glycocholsyran, hvilken i sin tur mekaniskt utfäller pepsinet. Det är på denna Glycocholsyrans utfällning, Burkart lägger mesta vigten, det är genom denna, han vill förklara pepsinets utfällning och sålunda i sista hand digestionens uteblifvande, och vi vilja derföre tillse, huru härmed kan förhålla sig.

För att med ens visa Glycocholsyrans vigt och betydelse vilja vi endast erinra om ett kändt factum, det nemligen, att denna

syra saknas hos några djur t. ex. hunden och katten, hvilkas galla endast innehåller Taurocholsyra. I det föregående hafva vi omnämnt, huru kattens galla redan i ett förhållande till magsaften som 1:50 fullständigt hindrar digestionen, ett factum, som ej låter förena sig med Burkarts åsigt, och som otvunget leder till det antagandet, att gallans verkan måste bero på något annat än Glycocholsyran ensam.

Om sålunda Burkart kanske dragit sina slutsatser för hastigt, om gallan sålunda kan verka på något annat sätt än genom Glycocholsyrans fällning, så qvarstår dock det factum, att uti Burkarts försök bildats en fällning, uti hvilken han återfunnit både gallsyror och pepsin. Då vi icke hafva minsta anledning eller rättighet att betvifla riktigheten af denna uppgift, blir det för oss nödvändigt att tillse, under hvilka förhållanden en sådan fällning bildas, om detta alltid inträffar, då galla och magsaft blandas, om det endast sker vid tillsats af Glycocholsyrehaltig galla, samt slutligen hvilka beståndsdelarne i denna fällning äro.

Om vi först se bort ifrån de djur, hvilkas galla saknar Glycocholsyra, och der en fällning utaf sådan naturligen ej kan sättas i fråga, och om vi uteslutande hålla oss till dem, hos hvilka denna syra finnes, så kunna vi i alla händelser ej dela Burkarts åsigt, att, då magsaft och renad galla blandas, en fällning af Glycocholsyra alltid uppkommer. Såsom det vigtigaste skälet för detta vårt påstående vilja vi anföra den omständigheten, att den rena, osönderdelade, kristalliserade gallan icke alls bildar någon fällning med svag saltsyra 0,3 %. Det rena, Glycocholsyrade saltet fälles obestridligen, men den kristalliserade gallan innehåller ej blott Glycochol- utan äfven Taurocholsyra, hvilken senare äfven frigöres och löser den eljest i vatten svårlösliga Glycocholsyran. Någon fällning uppkommer sålunda ej i vanliga fall; och detta factum, som varit kändt redan af Berzelius och Platner, och som för öfrigt i hvarje lärobok omnämnes, är ej svårt att constatera. Det visar sig alltid, då man till normal och osönderdelad, kristalliserad eller slemfri, galla sätter svag saltsyra eller ren, ägghvitefri magsaft. Af detta förhållande hafva vi flera gånger och särskildt vid försöken att bestämma den olika pepsinmängdens betydelse begagnat oss; vi hafva till och med framhållit det såsom ett tecken, att gallan är färsk och osönderdelad, och för egen del äro vi sålunda fullt öfvertygade, att den slemfria gallan normalt icke fälles af svaga syror eller ren magsaft.

Gentemot detta factum står emellertid ett annat, det af Burkart funna, att nemligen den kristalliserade gallan med magsaften

bildar en fällning, som innehåller ej blott pepsin utan äfven gallsyror. Då detta emellertid, såsom vi nyss funnit, icke inträffar hvarje gång, magsaft och slemfri galla blandas med hvarandra, vilja vi nu söka visa, under hvilka förhållanden den bildas. I sjelfva verket torde detta icke heller blifva svårt att finna, och vi vilja i sådan afsigt här ännu en gång påpeka gallans förmåga att ur sur lösning fälla ägghvitekropparne. Den fällning, som härvid bildas, innehåller dock icke ensamt ägghvita; den innehåller äfven, såsom Brücke visat, gallsyror, och just uti denna omständighet ligger enligt vår tanke förklaringen af de resultater, Burkart vunnit. Magsaften, som blifvit beredd genom körtellagrets digestion med saltsyra 0,3 % under 1½—2 timmar, måste naturligen innehålla digestionsprodukter, och det var dessa, som tillsammans med gallsyrorna bildade fällningen. Den i alkohol lösliga delen bestod, såsom Burkart funnit, af gallsyror, den olösliga utgjordes enligt vårt förmenande af ägghvita och pepsin. Begagnar man deremot till dessa försök magsaft, beredd efter den method, vi ständigt användt, så förblifver, såsom vi flera gånger nämnt, vätskan efter tillsats af galla klar; och det synes oss derföre mera vara af en tillfällighet, i följd af magsaftens beskaffenhet, en fällning uti Burkarts experimenter bildats. Ett ytterligare stöd för denna vår förmodan finna vi uti Platners uppgifter. Äfven han arbetade med oren magsaft, som efter Schwanns föreskrift blifvit beredd genom slemhinnans extraction med saltsyrehaltigt vatten; och, då han till denna magsaft blandade slemfri galla, uppkom alltid en grumling. Denna omständighet föranledde ytterligare nya undersökningar, och de resultater, Platner utaf dessa erhöll, voro, att den grumling, som alltid uppkommer, då magsaft och galla blandas, består af gallsyror men derjemte af en annan organisk kropp, möjligen pepsin. Vi hafva sålunda fullt giltiga skäl att anse fällningen i Burkarts försök vara beroende af magsaftens beskaffenhet, och de förhållanden, under hvilka, vid blandning af magsaft och slemfri galla, en fällning bildas, äro sålunda de fall, då magsaften är oren af digestionsprodukter.

Nästa fråga blir derföre, om detta endast gäller för de fall, då gallan, såsom i Burkarts försök, varit Glycocholsyrehaltig, om denna syra sålunda är nödvändig för uppkomsten af en fällning, eller om en sådan kan bildas vid tillsats af t. ex. kattens Glycocholsyrefria galla. Svaret på denna fråga är lätt att på experimentel väg finna. Om man nemligen till en oren magsaft sätter några droppar slemfri lösning af hund- eller kattgalla, så uppkom-

mer genast en fällning, under det att lika mycket af samma galla med lika mycket ren magsaft bildar en fullkomligt klar lösning. Det är klart, att vi, med kännedom om allt detta, ej kunna tillerkänna Glycocholsyran det inflytande, Burkart velat gifva den; men, då här icke är rätta stället att granska denna syras förhållande till digestionen, vilja vi endast ännu en gång erinra derom, att hvarken den Glycocholsyrehaltiga eller Glycocholsyrefria gallan fälles af den rena magsaften, då deremot båda dessa gallsorter fällas af den orena.

Men, om nu också denna fällning ej bildas så, som Burkart tänkt sig saken, eller om den t. o. m. alldeles uteblifver, då man arbetar med rena materialier, så måste vi å andra sidan medgifva, att de förhållanden, under hvilka en sådan fällning bildas, just äro de, som existera under lifvet, och att den sålunda icke är betydelselös. Den galla, som strömmar in i tarmen, innehåller väl oftast så mycket slem, att utaf detta en fällning kan bildas, men äfven med slemfri galla måste en sådan uppkomma. Vi erinra oss nemligen, att det nu är fråga om gallans verkningar på digestionen under lifvet, och den magsaft, som under dessa förhållanden kommer i beröring med gallan, är ju rik på digestionsprodukter. Den fällning, som bildas under lifvet, bör sålunda vara vida ymnigare än den, som uppkommer, då galla blandas till den orena, artificiela magsaften, och sannolikheten af pepsinets utfällning är sålunda i förra fallet ännu större. Burkarts åsigt om betydelsen utaf pepsinets fällning anse vi sålunda, då det gäller förhållandena under lifvet, fullkomligt riktig; och, om han äfven icke närmare granskat fällningens beskaffenhet, så eger han i alla händelser odeladt förtjensten af att först experimentelt hafva visat gallans förmåga att ur magsaften fälla pepsinet.

Äfven vi hafva gjort flera försök, hvilka öfvertygat oss om riktigheten af denna Burkarts uppgift. Dessa försök hafva blifvit gjorda dels med ren, kristalliserad, dels med slemfri, icke affärgad, dels med rå galla. Magsaften har dels varit beredd så som i Burkarts försök, dels har dertill användts Lamatschs pepsin. Några gånger har den varit mättad med digestionsprodukter. Under alla dessa förhållanden har bildats en mer eller mindre riklig fällning, uti hvilken vi efter Burkarts method sökt och funnit pepsin jemte gallsyror och ägghvita. Någon detaljerad redogörelse för alla dessa försök torde ej vara behöflig, och vi vilja endast anmärka några punkter, i hvilka vårt förfaringssätt eller våra resultater afvikit ifrån Burkarts.

Då man arbetar med den affärgade, kristalliserade gallan, kan man vid fällningens behandling med alkohol ej af utseendet bedöma, om gallans alla beståndsdelar blifvit extraherade; men, om man i stället använder färgad galla, så skall man finna, huru ytterst svårt, ja nästan omöjligt, det är att aflägsna allt pigmentet. I sjelfva verket är detta icke heller nödvändigt; men, om man under sina bemödanden att fullständigt aflägsna alla gallans beståndsdelar länge fortsätter med spritbehandlingen, så händer understundom, att filtreringen börjar gå ytterst dåligt och till sist afstannar. Detta inträffar ofta nog, då fällningen innehåller mycket ägghvita, men i synnerhet, då den ej förut varit noga torkad. Saken är dock lätt hjelpt, om man tillsätter æther, då filtreringen åter försiggår raskt.

Vidare hafva vi tyckt oss finna, att pepsinet med vida större lätthet återfinnes, då man arbetar med den kristalliserade än med den råa, slemhaltiga gallan, ehuruväl det äfven lyckats oss att efter tillsats af sådan återvinna det.

Gifvet är sålunda, att gallan fäller pepsinet, och det är antagligt, att denna fällning understundom kan blifva fullständig. Vi tro oss äfven ega stöd för ett sådant antagande uti några försök, vi anställt med galla och en med digestionsprodukter mättad magsaft. Då dessa blandades (4 CC. slemfri (10 %) gallsaltlösning och 20 CC. magsaft 0,4 % HCl), uppkom en ytterst riklig fällning, uti hvilken återfanns pepsin uti tillräcklig mängd för att med nya 20 CC. HCl bilda verksam magsaft. Uti filtratet sökte vi förgäfves pepsin efter Brückes method att surgöra med $\dot{H}_3\dddot{P}$ och fälla med kalkvatten etc. Äfven på innehållet i duodenum nedanför gallgången hafva vi gjort liknande undersökningar med samma resultat. Nu är det visserligen sannt, att ett negativt resultat kanske endast bevisar vår oförmåga att handhafva den Brückeska methoden; men, då vi flera gånger, då fällningen varit mindre voluminös, medelst samma method funnit pepsin i filtratet, så torde detta åtminstone göra en sådan pepsinets fullständiga utfällning sannolik.

Vi känna sålunda, att gallan kan fälla pepsinet, och vi tro t. o. m., att denna utfällning kan blifva fullständig; men härmed är ingalunda bevisadt, att detta moment är den enda, ja icke ens, att det är den vigtigaste orsaken till gallans verkningar, och vi vilja göra till vår nästa uppgift att bevisa det berättigade i en motsatt åsigt.

Redan i det föregående hafva vi, vid redogörelsen för våra undersökningar af fiskarnes galla, omnämnt tvenne försök med galla

ifrån ruda och ål, hvarvid intet spår af fällning uppkom, och der digestionen lika visst fullständigt uteblef. Vidare kunna vi hänvisa till tvenne af våra försök med dufvan, försök 15 och 16, der nytt pepsin sattes till den overksamma magsaften, eller, såsom i försök 16, denna utspäddes med ny, verksam sådan, och digestionen icke destomindre uteblef. Då man emellertid känner, att, om en pepsinlösning skakas med en redan förut bildad fällning, den senare mekaniskt binder pepsinet, så kan mot försöken med dufvan göras den invändningen, att den fällning, som förut fanns i vätskan, kunnat, då nytt pepsin tillsattes, vid den derpå följande omskakningen binda äfven detta; vi vilja derföre ej fästa oss vid dessa tvenne försök utan i stället erinra om alla dem, vi gjort för att bestämma den olika pepsinrikedomens betydelse, hvarvid vi alltid med afsigt undvikit all slags fällning och det oaktadt funnit gallan redan uti små qvantiteter, $^1/_5$—$^1/_3$ CC. på 10 CC. magsaft, ega förmåga att hindra den hårdkokta ägghvitans digestion. Men vi hafva äfven sidan 16, vid granskningen af oxgallans verkningar, omnämnt, att under digestionsförsöken den gallblandade magsaften sjelf plägar grumlas, och man skulle på grund häraf kunna göra den invändningen, att, om ock en fällning icke bildas genast, då galla och magsaft blandas, den likväl uppkommer snart nog under digestionsförsöket, kanske tillräckligt snart för att hinna utfälla pepsinet, innan dess verkningar på ägghvitan kunnat göra sig gällande. För att möta denna invändning erinra vi ännu en gång om försöket med ålens och rudans galla, der vid digestionsförsökets slut vätskan ännu var fullkomligt klar. Vi kunna här tillägga, att vi gjort alldeles liknande försök med slemfri hund- och kattgalla, hvarvid efter 24 timmars digestionsförsök vätskan varit fullkomligt klar eller, såsom vi några gånger sett, innehållit en helt liten, kristallinisk fällning, antagligen bestående af Cholalsyra.

Vi kunna äfven nämna några andra facta, som visa, att pepsinets fällning ej är den vigtigaste orsaken till gallans verkningar, och bland dessa vilja vi här anföra Brückes, sidan 15 citerade, försök, der han gjorde färsk oxgalla sur med phosphorsyra, frånfiltrerade fällningen och till detta filtrat satte pepsin samt en fibrinflocka, hvilken senare hvarken uppsvällde eller digererades. Flera gånger hafva vi gjort liknande försök, alltid med samma resultat, och vi äro derföre fullt förvissade, att pepsinets mekaniska utfällning icke är det vigtigaste, än mindre det enda, momentet vid gallans inverkan på pepsindigestionen.

Men, man skulle kunna tänka sig ett annat sätt för gallans inverkan, en annan möjlighet, som vi aldrig sett framhållas, och som hvarken af Brücke eller Burkart blifvit pröfvad, den nemligen, att gallan i de fall, då den ej fäller pepsinet, möjligen kan förstöra det och på detta sätt göra det overksamt. För att afgöra, i hvad mån ett sådant antagande är berättigadt, måste man naturligen söka att ur den gallblandade, overksamma magsaften åter framställa en tillräcklig mängd verksamt pepsin. Ett positivt resultat vederlade naturligen vårt antagande, då ett negativt deremot skulle öka sannolikheten deraf. Lyckades det att i magsaften äfven i de fall, då en fällning bildats, återfinna pepsinet, så hade vi härutinnan ytterligare ett bevis, att fällningen icke eger en så stor betydelse vid förklarandet af gallans verkningar. Vi begagnade nyss uttrycket "en tillräcklig mängd pepsin", och härmed mena vi, att den återfunna pepsinqvantiteten skall vara stor nog för att med ny syra, i samma mängd som den ursprungliga vätskans volum, bilda en verksam magsaft.

Vid försöken att återfinna pepsinet i den gallblandade magsaften har med oväsendtliga förändringar användts Brückes method att göra vätskan sur med $\dot{H}_3\overset{\therefore}{P}$, derefter fälla med kalkvatten och sedan lösa fällningen i saltsyra. Bland de experimenter, vi i sådan afsigt företagit, hafva vi ansett oss böra anföra några.

Försök 20.

40 CC. magsaft (Lamatschs pepsin) 0,4 % HCl.
2 CC. rå oxgalla.
Hårdkokt ägghvita.

Digestionsförsöket varade under 12 timmar vid en temperatur af 37—39° Celsii; och, då profvet efter denna tids förlopp undersöktes, visade sig ägghvitan fullkomligt ogenomskinlig med skarpa kanter, utan några tecken till digestion.

Då gallan blandades med magsaften, uppkom en temligen betydlig fällning, från hvilken vätskan efter de 12 timmarnes förlopp skildes genom filtrering. Filtratet var grumligt, och först efter repeterade filtreringar genom dubbla filtra kunde det erhållas fullkomligt klart. Nu tillsattes $\dot{H}_3\overset{\therefore}{P}$, hvarvid bildade sig en ny fällning, som äfvenledes frånskildes. Det klara filtratet fälldes med kalkvatten, löstes i saltsyra och fälldes ännu en gång med kalkvatten. Den fällning af $\dot{Ca}_3\overset{\therefore}{P}$, som härvid bildades, var ej synner-

ligen stor och löste sig fullständigt i 40 CC. HCl 0,7 %. Denna vätska delades i tvenne prof, af hvilka det ena kokades några minuter.

a. 20 CC. (utan kokning).
Ägghvita.

---

b. 20 CC. (efter kokning).
Ägghvita.

---

c. 20 CC. HCl. 0,4 %.
Ägghvita.

Det tredje profvet, *c*, togs för att visa, om saltsyran ensam hade någon tydlig inverkan på ägghvitan. Digestionsförsöket anställdes vid en temperatur af 38° Celsii. Efter 3 timmar syntes tydlig digestion uti *a*; *b* och *c* voro oförändrade. Efter 12 timmar var ägghvitan i *a* digererad; i *b* och *c* syntes inga tecken till digestion.

Försök 21.

a. 50 CC. magsaft (oren af digestionsprodukter) 0,3 % HCl.
20 CC. rå oxgalla.

---

b. 10 CC. af samma magsaft.
Ägghvita.

Vid tillsats af galla blef hela vätskan starkt grumlig, hvarjemte en temligen riklig, flockig fällning satte sig till botten. Några ägghvitetärningar inlades, och efter 24 timmar syntes ännu intet tecken till digestion, hvaremot ägghvitan undergått de vanliga förändringarne. Uti *b* var ägghvitan redan efter 4 timmar fullständigt digererad.

Efter digestionsförsökets slut filtrerades vätskan; men, först sedan den tvenne gånger gått igenom tredubbelt filtrum, var den klar, ej märkbart opaliserande. Filtratet gjordes starkt surt med $\dot{H}_3\dddot{P}$ och blef dervid något opaliserande, hvarföre det ånyo filtrerades genom flerdubbelt filtrum, hvarefter det fälldes med kalkvatten. Vätskan frånsilades genom linne [1]), fällningen urpressades samt vi-

[1]) Vid alla dessa försök har det använda linnet, korkarne i profrör och flaskor samt alla kärlen före användningen blifvit behandlade med kokhett vatten.

sade sig nu vid undersökning vara förorenad af gallsyror. Den löstes derföre i HCl 1 % (en del blef olöst), fälldes åter med kalkvatten, urpressades samt visade sig nu fri från gallsyror. Då det under några föregående försök visat sig, att, om fällningen löses i saltsyra och med denna lösning digestionsförsök göras, stundom ingen digestion märkes, sannolikt beroende derpå, att vätskan innehåller för mycket lösta salter, så behandlades fällningen denna gång med en så pass stor mängd utspädd $\dot{H}_3\overset{.:.}{P}$, att den ej löstes men under loppet af en natt förvandlades från $\dot{C}a_2\overset{.:.}{P}$ till $\dot{C}a_2\dot{H}\overset{.:.}{P}$ eller möjligen till $\dot{C}a\dot{H}_2\overset{.:.}{P}$. Den vätska, som på detta sätt vid filtrering erhölls, utspäddes med HCl, tills 50 CC. af ungefär 0,3 % erhöllos. Af denna vätska togos tvenne prof.

a. 25 CC. af vätskan.
Ägghvita.

---

b. 25 CC. af vätskan (efter kokning).
Ägghvita.

---

c. 25 CC. HCl 0,3 %.
Ägghvita.

Temperaturen 37—39° Celsii. Redan efter 2 timmar syntes uti *a* började digestion, hvilken sedan, ehuru långsammare än med den ursprungliga magsaften, fortgick under 24 timmar, efter hvilkas förlopp ägghvitan var i det närmaste löst. Uti *b* och *c* syntes ännu inga tecken till digestion.

Uti dessa tvenne försök ega vi sålunda tydliga bevis, att orsaken till gallans inverkan icke kan vara den, att pepsinet förstöres. Uti båda försöken bildades derjemte en fällning vid tillsats af galla, men det oaktadt fanns i vätskan qvar tillräckligt mycket pepsin för att med en qvantitet syra af den ursprungligen använda magsaftens volum bilda ny, verksam magsaft. Vi hafva här sålunda ett ytterligare stöd för vårt påstående, att fällningen icke är af den stora vigt, som Burkart velat gifva den, och allra bäst synes detta af det andra försöket, der fällningen var ganska voluminös. Det var äfven med afsigt, som magsaften i detta försök togs oren af digestionsprodukter, och gallan ej befriades från slem. Vår egentliga mening med detta 21:sta försök var nemligen ej blott att afgöra, om pepsinet förstöres af gallan, utan äfven att tillse, om fällningen verkligen är ett så vigtigt moment, som man vanligen

anser. Det är nemligen gifvet, att Burkarts försök, der han i fällningen uppvisat pepsin, ej bevisa riktigheten af hans åsigt, förr än han ådagalagt, att denna fällning innehåller allt pepsinet. Om nemligen fällningen visserligen håller pepsin, men det funnes tillräckligt sådant qvar i lösning, så kan man väl ej säga, att orsaken till den hindrade digestionen är pepsinets utfällning. Nu vill det väl af Burkarts försök synas, som om allt pepsinet funnits utfälldt, eftersom den återfunna qvantiteten var tillräcklig att med en qvantitet syra af den ursprungliga magsaftens mängd bilda ny magsaft. En sådan slutsats vore dock endast berättigad i det fall, att pepsinet vore en kropp, hvars för digestionen behöfliga mängd kunde noga bestämmas, om man kände det rena pepsinet och visste, i hvilken förtunning det verkar.

Nu känner man, såsom vi väl veta, icke detta, men all erfarenhet och alla experimenter tala för det antagandet, att pepsinet är mäktigt af en ganska stor utspädning, innan det göres overksamt. Digererar man t. ex. ägghvita med 50 CC. af en kraftig magsaft, tills denna blifvit mättad och digestionen afstannat, och späder man sedan ut dem med nya 50 CC. syra, så börjar digestionen åter, ehuru pepsinmängden blifvit fördelad på en dubbelt så stor vätskemängd. Halfva den ursprungliga pepsinmängden kunde i ett sådant fall vara nog på 50 CC. syra; och, om vi tillämpa detta på Burkarts försök, så låter det väl tänka sig, att det återfunna pepsinet, om det också var tillräckligt för att med nya 50 CC. syra bilda magsaft, likväl endast utgjorde en del af det ursprungligen använda, under det att återstoden fanns i lösning. Det var för att afgöra, i hvad mån en sådan förmodan kunde vara berättigad, och för att på samma gång granska bevisningskraften af Burkarts försök, som vi anställde detta experiment. Svaret blef otvetydigt; det lider intet tvifvel, att äfven vid en betydlig fällning en del pepsin kan stanna i lösning. I alla afseenden tillfyllestgörande hade experimentet varit, om vi äfven uti fällningen uppvisat en tillräckligt stor pepsinmängd. Detta lyckades emellertid icke; men, på grund af Burkarts experimenter äfvensom med stöd af hvad vi sedermera funnit, kunna vi ej anse detta bero derpå, att intet pepsin blifvit fälldt; skälet var sannolikt ett annat, det nemligen, att vi då ännu icke egde tillräcklig vana att åter framställa pepsinet, sedan det blifvit fälldt af den råa gallan. Lyckligtvis kunna vi dock äfven bevisa, att pepsinet kan i samma prof återfinnas i både vätskan och fällningen, och vi vilja såsom ett exempel på detta anföra följande försök.

Försök 22.

Utaf en hönsmage bereddes magsaft på följande sätt. Körtelmagens slemhinna rengjordes noga och slemmet afskrapades, hvarefter, då slemhinnan med skaftet af en knif ännu hårdare skrapades, ur körtelmynningarne i ganska stor mängd utträngde en grågul, comedoner liknande massa, som, behandlad med 20 CC. HCl 0,4 %, bildade en högst energisk magsaft. Utaf denna togos 10 CC., till hvilka blandades ½ CC. galla från samma djur.

Då hönsgallan blandades med magsaften, uppkom en voluminös, grön fällning, som under loppet af de 24 timmar, digestionsförsöket varade, satte sig till botten, så att den ofvanstående, svagt gröna vätskan var i det närmaste klar. Den ägghvita, som blifvit inlagd uti profvet, blef fullkomligt odigererad, hvitgrön och skrumpnad.

Efter digestionsförsökets slut samlades fällningen på filtrum, torkades öfver svafvelsyra och behandlades med alkohol samt, då denna började gå dåligt genom filtrum, äfven med æther, hvarefter den syntes i det närmaste hvit. Då den ånyo torkades på samma sätt, antog den åter en tydligt grön färg, hvarföre vi åter började med alkohol-æther-behandlingen men utan att kunna bortskaffa pigmentet. Då våra försök i denna afsigt voro fåfänga, torkades filtrum ånyo och sönderklipptes sedan i små bitar, hvilka inlades i ett profrör med 10 CC. HCl 0,4 %. Sedan detta fått stå ett par timmar, afhälldes vätskan och resterna af filtrum pressades. Uti denna vätska inlades nu tvenne ägghvitetärningar, hvilka, då profvet 3 timmar senare undersöktes, voro fullständigt digererade. Ett annat prof, 10 CC. af samma syra med lika mycket ägghvita, hade 48 timmar senare ännu icke visat något tecken till digestion. Nu inlades uti pepsinlösningen tvenne nya ägghvitestycken, hvilka digererades långsammare men inom loppet af 12 timmar voro fullständigt lösta. Det var väl sålunda påtagligt, att pepsin blifvit fälldt af gallan, och det återstod sålunda att visa, om något sådant kunde finnas qvar i lösning.

För detta ändamål gjordes lösningen sur med $\dot{H}_3\dddot{P}$, hvarvid den förblef klar, och blandades sedan med kalkvatten. För att emellertid ej få fällningen allt för stor neutraliserades syran icke fullständigt med kalkvatten utan till en del med sodalösning, tills blått lackmuspapper fick en knappast märkbart violett färg. Fällningen pressades sedan mellan linne och löstes i 10 CC. saltsyra 0,8 %. Uti denna lösning inlades sedan tvenne ägghvitetärningar, och digestionsförsöket gjordes samtidigt med det ofvannämnda vid

en temperatur af 38° Celsii. Efter 3 timmar syntes ännu ingen digestion hafva börjat, men, då profvet 12 timmar senare undersöktes, var ägghvitan till större delen digererad på det normala sättet, och inom 24 timmar var digestionen fullständig. Ett lika stort prof af syra (5 CC. syra 0,8 % + 5 CC. vatten) med lika mycket af samma ägghvita hade ännu efter 51 timmar icke visat minsta förmåga att digerera.

Då vi i detta försök iakttagit samma försigtighetsmått som i alla andra dylika, äro vi fullt berättigade att anse oss i filtratet såväl som i fällningen hafva återfunnit pepsin; men af vårt försök framgår äfven, att detta dock till största delen blifvit utfälldt. Det pepsin, som fanns qvar i lösning, var emellertid tillräckligt att under loppet af 24 timmar digerera tvenne stycken ägghvita; och, då en lika stor mängd sådan under det ursprungliga försöket, som varade lika länge, ej det minsta påverkades af magsaften, måste orsaken härtill hafva varit någon annan än pepsinets fällning. Vi hafva vidare i detta försök ett tydligt bevis, att man icke derföre att pepsin i fällningen återfinnes, får antaga, att allt pepsinet blifvit fälldt; och, om vi vidare följa försöket, skola vi äfven finna ett stöd för vårt yttrande om pepsinets förmåga att digerera äfven vid stark utspädning.

Den pepsinlösning, som blifvit beredd ur den bildade fällningen, och som visade en tydlig förmåga att digerera, utspäddes med nya 10 CC. saltsyra 0,4 %, hvarefter tvenne nya ägghvitetärningar inlades. Äfven nu försiggick digestionen, ehuru långsamt, så att ägghvitan efter 24 timmar var i det närmaste löst.

Äfven med den ur filtratet framställda pepsinlösningen gjordes ett dylikt försök, och, ehuru digestionen icke absolut uteblef, försiggick den dock så ytterst långsamt och så dåligt, att den gerna kan anses lika med noll.

Den pepsinmängd, som ursprungligen innehölls uti de 10 CC. magsaft, vi erhållit, var sålunda fullt tillräcklig att med 30 CC. syra bilda en verksam pepsinlösning; men vi måste härvid äfven erkänna, att vi sällan arbetat med en mera energisk magsaft än den i detta försök använda. Derjemte anse vi oss böra nämna, att detta försök är det bästa bland dem, vi anställt, då vi nemligen uti de flesta andra fall funnit pepsinet antingen öfvervägande uti lösningen eller ock endast uti fällningen. Om pepsinet fälles fullständigt eller icke, beror naturligen på fällningens storlek och beskaffenhet, och för egen del hafva vi flera gånger blifvit öfverraskade deraf, att, sedan en betydlig fällning bildats, pepsin ännu

funnits qvar i lösningen. Om vi härmed jemföra den obetydliga fällning, som vid digestionsförsöken med artificiel magsaft och galla bildas, så hafva vi ännu ett skäl att ej anse pepsinets fällning af så stor betydelse vid förklarandet af gallans verkningar.

Då det vidare många gånger i de fall, då gallan hindrat digestionen, lyckats oss i vätskan återfinna en tillräcklig mängd pepsin, så kunna vi med visshet antaga, att orsaken till gallans hinderliga inverkan icke kan vara den, att gallan förstör pepsinet.

I det föregående hafva vi sålunda funnit, att gallans inflytande på magsaften hvarken kan förklaras genom neutralisation af syran eller genom gallans inverkan på pepsinet, dess utfällning eller förstöring, och vi måste derföre tillse, om vi uti gallans inverkan på den 3:dje factorn, ägghvitan, kunna finna den sökta förklaringen. Att en sådan inverkan gör sig gällande, har Brücke visat, och han tänker sig den bestå deri, att gallan hindrar ägghvitan från att svälla. Flera gånger under de föregående försöken hafva vi äfven omnämnt ägghvitans förändrade yttre; vi hafva framhållit dess ogenomskinliga, skrumpnade utseende, genom hvilket, oberäknadt den ofta gröna färgen, den skiljer sig från annan odigererad ägghvita, som ej varit i beröring med galla. Redan vid ett ytligt betraktande är det sålunda tydligt, att gallan på ett eller annat sätt inverkar på ägghvitan, och det synes underligt, att Burkart icke omnämner denna omständighet. Att inlåta oss på den frågan, huruvida denna inverkan, såsom Brücke menar, består i ägghvitans hindrade uppsvällning, torde ännu vara för tidigt, och vi vilja i stället söka afgöra, om denna ägghvitans förändring ensam kan förklara gallans verkningar. Af de föregående försöken finna vi ingen ledning i denna fråga, då nemligen vid dessa alltid flera momenter samtidigt hafva gjort sig gällande, och vi hafva derföre äfven anställt särskildta experimenter, hvilka vi anse vara fullt bevisande. För att belysa denna fråga torde det vara nog att bland dessa anföra ett enda.

Försök 23.

50 CC. magsaft 0,3 % HCl.
5 CC. rå oxgalla.
Hårdkokt ägghvita.

Vid tillsats af galla till magsaften uppkom en riklig, gulgrön, flockig fällning. Digestionsförsöket varade i 24 timmar vid en tem-

peratur af 37—39° Celsii. Ägghvitestyckena voro efter denna tids förlopp gröna, ogenomskinliga och skrumpnade, utan tecken till digestion. Ett annat prof af samma magsaft utan galla hade på 4 timmar fullständigt digererat en relativt lika stor mängd ägghvita.

Efter de 24 timmarnes förlopp uttogos ägghvitestyckena och tvättades repeterade gånger med destilleradt vatten, hvarefter de ånyo inlades i samma qvantitet (50 CC.) af samma magsaft utan galla. Sedan digestionsförsöket varat 24 timmar, undersöktes ägghvitan ånyo, hvarvid den fortfarande visade sig skrumpnad och fullkomligt odigererad. Efter inalles 60 timmar syntes den ännu ej det minsta angripen, styckena voro visserligen mindre rent gröna men fortfarande ogenomskinliga med skarpa kanter.

Af alla de många liknande försök, vi anställt, har aldrig något enda gifvit afvikande resultat, och vi kunna sålunda ej det minsta betvifla, att det är hos ägghvitan sjelf, man bör söka orsaken till digestionens uteblifvande. Då den med vatten sköljda, af den gallblandade magsaften synbart förändrade ägghvitan inlades uti ny, kraftig magsaft, fanns ju från dennas sida alla vilkor för digestionens möjlighet; syran kunde ej hafva blifvit neutraliserad och pepsinet kunde hvarken hafva blifvit utfälldt eller förstördt. Digestionen uteblef ickedestomindre, och detta måste derföre nödvändigt bero på någon förändring hos ägghvitan sjelf.

Orsaken till denna förändring måste man naturligen söka hos gallan, och det finnes flera omständigheter, som bevisa riktigheten af ett sådant antagande. Redan ägghvitans utseende, dess gröna färg, (då man nemligen ej arbetar med ren, kristalliserad galla) angifver, att en del af gallans beståndsdelar på ett eller annat sätt med ägghvitan bildat en förening, och det är lätt att experimentelt bevisa detta. Om man tager några, på vanligt sätt af gallan förändrade, ägghvitetärningar, sköljer dem noga med vatten och derefter inlägger dem uti alkohol, erhåller man en klar, grön lösning, som vid afdunstning lemnar en genomskinlig, grön, harzartad, bittert smakande återstod, uti hvilken gallsyror med största lätthet kunna påvisas. Det är sålunda påtagligt, att gallan delvis fälles ut på ägghvitan, och man skulle derföre kunna fråga, om denna senare kan åter digereras, i händelse man aflägsnar de utfällda gallbeståndsdelarne. Vi hafva äfven anställt flera sådana försök och vilja nu dröja något vid de resultater, hvartill vi kommit.

Uti ett försök med hundgalla, 1 CC. galla (10 %) på 20 CC. kalfmagsaft 0,4 % HCl, blef ägghvitan efter 12 timmars digestion vackert grön men skrumpnad och odigererad. Den sköljdes nu nå-

gra gånger med vatten och delades sedan i tvenne portioner, af hvilka den ena fortfarande fick ligga i destilleradt vatten, den andra deremot inlades uti alkohol 97 %. Efter några timmar hade alkoholn blifvit vackert grön, och vid afdunstning lemnade den en genomskinlig, harzartad återstod, som gaf tydlig gallsyrereaction. Oaktadt repeterade tvättningar med alkohol kunde ägghvitan ej erhållas fullkomligt hvit utan blef svagt grågrön. Efter spritbehandlingen fick den under ett dygn ligga uti destilleradt vatten, som några gånger under dagen ombyttes, hvarefter den sålunda behandlade ägghvitan (*a*) inlades uti 10 CC. af den ursprungligen använda magsaften. Den under hela tiden ensamt med destilleradt vatten tvättade ägghviteportionen (*b*) behandlades äfven med en lika stor qvantitet af samma magsaft, hvarefter båda profven under 12 timmar höllos vid en temperatur af 37—39° Celsii. Efter denna tid syntes ägghvitan i *b* fortfarande skrumpnad och odigererad, hvarjemte färgen blifvit en mera smutsigt grågrön. Uti *a* syntes ägghvitans kanter svällda och genomskinliga, och digestionen syntes der försiggå fullt normalt. Efter ytterligare 12 timmar var utseendet i båda profven ej förändradt, och digestionen syntes ej hafva gått vidare framåt uti *a*. Samma var förhållandet efter ytterligare 12 timmar, hvarföre ägghvitan i *a* ånyo underkastades spritbehandling etc. Då digestionen sedan på nytt försöktes, svällde åter de yttre lagren af de förut ogenomskinliga delarne, men äfven nu qvarstannade ett inre, odigereradt parti, som först sedan ägghvitan blifvit tvättad med svag sodalösning kunde bringas att fullständigt svälla i magsaften. Ägghvitan i *b* var fortfarande grågrön, skrumpnad och odigererad.

Likartadt har förhållandet varit i de allra flesta fall, och det synes derföre, som om man med sprit skulle kunna åtminstone delvis aflägsna gallans beståndsdelar samt återgifva ägghvitan dess förmåga att svälla. Emellertid går detta, såsom vi många gånger sett, endast med stor svårighet, men just uti denna svårighet äfvensom deri, att de partier, som icke varit åtkomliga för alkoholns inverkan, förblifva ogenomskinliga och skrumpnade vilja vi se ett ytterligare bevis, att gallans inverkan på ägghvitan är det egentliga skälet till digestionens uteblifvande.

Några gånger, då vi användt en ringa mängd galla, 1/5 CC. galla (10 %) på 20 CC. magsaft, och då vi fortsatt digestionsförsöket mindre länge, 6 à 8 timmar, har det lyckats oss att efter spritbehandling och tvättning med vatten genast få hela stycket att svälla, under det en annan portion af samma ägghvita utan sprit-

behandling ej det minsta märkbart påverkats af magsaften. Men äfven i de fall, då ägghvitan fullständigt svällt upp och blifvit genomskinlig, är det märkvärdigt att se, huru långsamt den understundom löses; ja ofta sönderfaller den endast i smärre, genomskinliga stycken, som förblifva olösta, ett förhållande, som vi i början förbisågo, och som derföre föranledde oss att anse digestionen hafva försiggått. Vi hafva sedan gjort många försök, som alla visat oss svårigheten att efter gallans inverkan göra ägghvitan fullständigt åtkomlig för magsaftens verkningar, och vi tveka derföre icke att anse denna inverkan såsom det egentliga skälet till gallans menliga inflytande på digestionen. Särskildt vilja vi dock betona, att det endast är i sur lösning, gallan utöfvar denna inverkan, hvilket äfven synes deraf, att, om man behandlar ägghvitan med vanlig, slemfri eller slemhaltig, galla och sedan sorgfälligt tvättar den med vatten, digestionen sedermera icke misslyckas, då den deremot fullständigt uteblifver, i händelse man behandlat ägghvitan med lika mycket surgjord galla.

Sammanfatta vi nu i korthet hvad vi funnit vara orsaken till gallans verkningar, så se vi, att denna i de flesta fall icke är en enda, utan att mestadels tre momenter, neutralisationen af syran, utfällningen af pepsinet samt förändringen af ägghvitan samverka. Hvart och ett af dessa eger, med afseende på förhållandena under lifvet, helt visst sin stora betydelse, hvaremot, då det gäller att bestämma orsaken till dessa gallans verkningar, vi måste anse neutralisationen ega den minsta betydelsen och ägghvitans förändring deremot den största. Pepsinets utfällning torde under lifvet vara ett i hög grad vigtigt moment, men vi skola framdeles finna, att detta dock i sista hand är beroende utaf det tredje, gallans inverkan på ägghvitan, hvilket senare, såsom ensamt en tillräcklig orsak till digestionens uteblifvande, vi derföre obetingadt anse som det vigtigaste.

Då vi sålunda funnit, på hvilken af de tre vid digestionen ifrågakommande factorerna gallan verkar, torde det vara af intresse att tillse, genom hvilken af gallans beståndsdelar denna inverkan sker. Den för gallan mest egendomliga beståndsdelen är, såsom man vet, de gallsyrade alkalierna, och det är derföre genom dessa, man sökt förklara gallans verkningar. Brücke, liksom ock Burkart, har visat, att dessa salter kunna i rent tillstånd utöfva denna inverkan på digestionen, men deraf följer naturligen ej, att gallans öfriga beståndsdelar sakna allt inflytande, och man skulle rätt väl kunna tänka, att de öfriga, mer eller mindre egendomliga, kropparne, pigmenter, cholesterin och mucin, kunna åtminstone vara bidragande momenter.

Att bestämdt angifva *pigmenternas* och *cholesterinets* betydelse i och för denna fråga, har ännu icke varit oss möjligt, då vi ej haft att tillgå de nämnda pigmenterna så rena, som det för dessa försök varit önskvärdt, och då vi lika litet som för cholesterinet lyckats för dem finna ett lösningsmedel, som ej samtidigt hindrar eller på något sätt stör digestionen. Att emellertid denna betydelse ej är synnerligen stor, hafva vi anledning misstänka, då vi tyckt oss finna, att den rena, pigmentfria, kristalliserade gallan ej verkar svagare än den färgade, kristalliserade, och denna åter ej svagare utan snarare starkare än den från slem renade, cholesterinhaltiga. Vid denna iakttagelse kunna vi dock naturligen ej fästa något afseende; det fordras här nemligen att med full noggrannhet bestämma den minsta mängd kristalliserad galla, som hindrar verkningarne af en viss qvantitet magsaft, och sedan pröfva samma qvantitet af den pigment- eller cholesterinhaltiga gallan. Att göra detta så noga, som fordras för en säker bevisning, torde svårligen lyckas, åtminstone hafva vi förgäfves gjort dylika försök, hvarföre vi äfven tills vidare öfvergifvit hoppet att experimentelt kunna visa pigmenternas och cholesterinets betydelse.

En annan af gallans beståndsdelar, som antagligen eger en, om också ej synnerligt stor, betydelse, är *mucinet*. Det inflytande, denna kropp möjligen kan ega, har man väl att tänka sig bestående i dess förmåga att mekaniskt fälla pepsinet, då nemligen den slemhaltiga gallan alltid med syror bildar en fällning, som understundom är rätt betydlig. Väl hafva vi sett tvenne fall, hos rudan och ålen, der alls ingen fällning uppkom, då den råa gallan blandades med magsaften; men detta förhållande, hvilket vi ej kunna förklara annorlunda än genom att antaga frånvaro af mucin, måste vi betrakta mera såsom ett undantagsfall och deremot anse slemmets närvaro i blåsegallan såsom regel. Om sålunda i de flesta fall, då galla och magsaft blandas, en fällning af slem uppkommer, så kunna vi likväl ej tillerkänna denna någon synnerlig betydelse, då vi nemligen i de fall, då vi fällt rå galla med ägghvitefri magsaft och dervid erhållit en stundom riklig fällning, kunnat i filtratet återfinna en för digestionen tillräcklig pepsinmängd.

Vi hafva här utgått från den förutsättningen, att slemmet utfäller pepsinet, en förutsättning, som visserligen låter ganska sannolik, men som dock icke blifvit bevisad. Vi hafva derföre sökt lemna ett sådant bevis men misslyckats i dessa våra bemödanden. Vi hafva, såsom vanligt, torkat fällningen och behandlat den med alkohol (hvarvid vi aldrig lyckats erhålla den fri från gallpigment),

sedan torkat den ånyo och derefter behandlat den med svag saltsyra utan att dock kunna erhålla ny magsaft. Det är gifvet, att ett sådant negativt resultat ingalunda bestämdt bevisar slemmets oförmåga att fälla pepsinet, det kan finnas ett annat, mera sannolikt skäl till utgången af våra försök, nemligen vår oförmåga att handhafva den använda methoden eller ock den senares mindre användbarhet för de fall, då fällningen endast består af mucin. Detta senare är, såsom man vet, olösligt i svag saltsyra; och möjligen kan häri ligga en orsak, hvarföre vi ej lyckats återföra pepsinet i lösning, i händelse det blifvit fälldt. Då vi emellertid alltid lyckats visa, att en fullt tillräcklig pepsinmängd funnits qvar uti vätskan, kunna vi i alla händelser ej tillerkänna mucinfällningen något stort inflytande på digestionen; och vi kunna sålunda icke hos slemmet söka orsaken till gallans verkningar.

Af gallans öfriga beståndsdelar torde väl *fettet*, de *fettsyrade alkalierna* och *salterna*, såsom varande endast i ringa mängd för handen, ej fordra någon särskild granskning; och vi kunna derföre öfvergå till de för gallan egentligen specifika beståndsdelarne, de *gallsyrade alkalierna.*

Verkan utaf dessa har man väl att tänka sig på flera sätt, dels bestående uti en neutralisation af syran, dels uti pepsinets fällning samt slutligen uti deras inverkan på ägghvitan. Huru de tvenne första sätten böra uppfattas, äfvensom hvilken betydelse man bör tillerkänna dem, hafva vi redan förut sökt visa och behöfva sålunda ej längre uppehålla oss dervid. Vi vilja derföre öfvergå till de gallsyrade alkaliernas inverkan på ägghvitan och tillse, i hvad mån denna kan förklara gallans verkningar.

Svaret på denna fråga har Brücke redan lemnat, då han nemligen vid sina undersökningar användt kristalliserad galla och funnit dess förmåga att hindra digestionen. Redan vid första försök, man gör, kan man öfvertyga sig om riktigheten af denna Brückes uppgift; och man skall genast finna, att ägghvitan, så när som på den gröna färgen, af de gallsyrade salterna förändras alldeles på samma sätt som af den råa gallan. Har man behandlat ägghvitan med en blandning af dessa salters lösning och magsaft eller svag saltsyra, så finner man, att ägghvitan härigenom blifvit alldeles oåtkomlig för verkningarne af ny, kraftig magsaft; och vi måste sålunda hos de gallsyrade salterna söka den väsendtligaste orsaken till gallans verkningar. Men det är, såsom vi en gång tillförene anmärkt, endast i sur lösning, denna verkan framträder och gör sig gällande; de neutrala salterna förändra icke

ägghvitan på detta sätt, och det är sålunda endast de fria gallsyrorna, som äro mäktiga af en sådan inverkan. Men dessa syror åter hafva en olika sammansättning och skilda egenskaper; de skulle derföre äfven kunna hafva olika verkningar på magsaften och ägghvitan, och vår uppgift blir sålunda att visa, om en sådan skilnad finnes eller icke. Att utreda detta förhållande kunde vara af så mycket större intresse, då man känner, att det inbördes förhållandet mellan dessa tvenne syror hos olika djur är ganska olika. Köttätarnes galla håller t. ex. öfvervägande eller uteslutande Taurocholsyra, då deremot hos växtätarne äfven Glycocholsyra, stundom i ganska stor mängd, tillkommer. Menniskans galla håller endast en ringa mängd Glycocholsyra men är deremot rik på Taurocholsyra; och det kan vara nog att hafva påpekat dessa olikheter hos de olika gallsorterna, för att visa nödvändigheten af att granska de olika syrornas verkningssätt.

För att belysa denna fråga hafva vi anställt flera försök med de rena, gallsyrade salterna, och vi skola nu lemna en redogörelse för dessa våra undersökningar.

För att erhålla det Glycocholsyrade saltet hafva vi oftast gått till väga på följande sätt. Sedan gallan blifvit medelst alkohol renad från slem och derefter affärgad, hafva vi gjort dess lösning svagt sur med ättiksyra och fällt med blysocker. Fällningen hafva vi sönderdelat med sodalösning och utur den sålunda erhållna lösningen med utspädd svafvelsyra fällt Glycocholsyran. Sedan denna blifvit tvättad och pressad mellan filtrerpapper, hafva vi löst den i soda, afdunstat lösningen i vattenbad, extraherat återstoden med 97 % alkohol och fällt denna lösning med æther, hvarvid saltet vanligen inom en timme kristalliserat. Några gånger hafva vi, sedan fällningen af Glycocholsyrad blyoxid blifvit sönderdelad med soda, gjort den erhållna alkaliska lösningen neutral med ättiksyra, återigen fällt med blysocker, sönderdelat fällningen med sodalösning, afdunstat denna lösning till torrhet, extraherat med alkohol och fällt med æther.

Det Taurocholsyrade saltet hafva vi erhållit genom att fälla gallan med blysocker, hvarefter filtratet fälldes med blyättika och filtratet från denna fällning försattes med ammoniak. Endast den fällning, som erhölls vid tillsats af ammoniak, användes för att framställa Taurocholsyra, för hvilket ändamål den sönderdelades med sodalösning och sedan likasom det föregående saltet behandlades med alkohol och æther. Några gånger hafva vi erhållit saltet ur hundgalla, hvilken behandlats enligt den, för beredningen af kri-

stalliserad galla vanliga, methoden; men i allmänhet hafva vi erhållit det på nyss beskrifna sätt. De använda methoderna hafva visserligen varit omständliga, men detta har dock knappast kunnat undvikas, då här framför allt gällde att erhålla rena materialier.

Vi vilja nu först lemna en redogörelse för våra försök med det *Glycocholsyrade saltet.*

Försök 24.

20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
2 CC. Glycocholsyradt Natron (7 %).
Hårdkokt ägghvita.

Då saltet blandades med magsaften, uppkom en riklig, hvit fällning, som gaf vätskan ett mjölkliknande utseende. Temperaturen vexlade under försöket mellan 37 och 39° Celsii.

Då profvet efter 5 timmar undersöktes, syntes ägghvitestyckena ej det minsta skrumpnade utan snarare delvis svällda. Några hade förlorat sina skarpa kanter, men de flesta hade bibehållit sin ursprungliga form och syntes liksom öfverdragna med en delvis sprucken, ogenomskinlig hinna, inom hvilken man kunde se de inre, svällda, geléartade delarne. Uti vätskan, som ännu var starkt grumlig, syntes några tunna, ogenomskinligt hvita hinnor, som höllo sig på botten af kärlet. Efter inalles 24 timmar voro alla styckena till största delen försvunna; Glycocholsyran hade sammanbakat sig till en fast men spröd massa på rörets botten, hvarest nu syntes en ännu större mängd ogenomskinliga, hinnartade rester samt några geléliknande stycken, som vid minsta skakning sönderflöto och ej vidare kunde upptäckas i vätskan.

Utseendet på vätskan var fortfarande starkt grumligt, men efter filtrering genom dubbelt filtrum blef det nästan vattenklart. Uti detta filtrat uppkom vid neutralisation med soda en hvit, flockig fällning, som gaf syntoninets reactioner. Sedan denna fällning blifvit frånskild, och filtratet blifvit genom afdunstning concentreradt, utfälldes medelst alkohol ur detta peptoner.

Försök 25.

a. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
1 CC. Glycocholsyradt Natron (7 %).
Okokt fibrin, som svällt upp i saltsyra (0,2 %).

---

b. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
1 CC. kristalliserad oxgalla (7 %).
Fibrin af samma mängd och beskaffenhet som i *a*.

---

c. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
1 CC. Glycocholsyradt Natron (7 %).
Hårdkokt ägghvita.

---

d. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
1 CC. kristalliserad oxgalla (7 %).
Hårdkokt ägghvita.

Temperaturen 37—38° Celsii. Vid det Glycocholsyrade saltets blandning med magsaften blef vätskan mjölkhvit, då deremot vid tillsats af galla den förblef klar eller möjligen visade sig något opaliserande. Efter en timme var fibrinet i *a* löst, ägghvitans i *c* kanter hade delvis blifvit något genomskinliga. Fibrinet i *b* hade börjat skrumpna, hvarjemte ägghvitan i *d* syntes ogenomskinlig.

Nu inlades uti *a* nytt, kokt fibrin, hvarefter digestionen åter försöktes. Efter 18 timmar var fibrinet i *a*, så när som på några små, ogenomskinliga rester, försvunnet eller åtminstone sönderfallet; vätskan starkt grumlig. I *c* fanns en hvit, flockig fällning, hvarjemte största delen af ägghvitan var löst, resten svälld och geléartad, innesluten inom en tunn, ogenomskinlig hylsa, som vid skakning sönderföll uti en mängd små, hvita partiklar. Uti *b* och *d* syntes tydliga tecken till stark skrumpning men deremot intet spår af digestion. Sedan digestionen ytterligare blifvit försökt under 24 timmar, visade sig de ogenomskinliga rester, som bildade återstoden af ägghvitan i *c*, fortfarande odigererade, och efter ytterligare 24 timmars digestion hade de ej kunnat bringas att försvinna.

Då vi alltid under dessa våra försök observerat, att den utfällda Glycocholsyran gerna bakar ihop sig till en sammanhängande massa på kärlets botten, hvarigenom den antagligen till stor del göres overksam; och då detta derjemte ofta plägar inträffa genast, då saltet blandas till magsaften, så hafva vi sedermera, likasom i nästa försök, plägat tillsätta saltet i små portioner i sender under flitig omskakning.

Försök 26.

a. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
2 CC. Glycocholsyradt Natron (7 %).
Kokt fibrin.

---

b. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
½ CC. kristalliserad oxgalla (7 %).
Kokt fibrin.

Oaktadt det Glycocholsyrade saltet droppvis blandades med magsaften, skedde en bildning af sådana större klumpar, ehuru i mindre grad än vid de föregående försöken. Temperaturen 37—38° Celsii. Efter 12 timmar återstod af fibrinet i *a* endast en mängd tunna, ogenomskinliga, hinnartade rester, som oaktadt flera timmar sytterligare behandling med magsaft icke syntes det minsta påverkas af denna. I *b* var fibrinet efter de 12 timmarnes förlopp skrumpnadt, utan tecken till digestion.

Försök 27.

a. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
4 CC. Glycocholsyradt Natron (7 %).
Hårdkokt ägghvita.

Vätskan blef alldeles mjölkhvit af den fällning, som bildades vid tillsats af det gallsyrade saltet.

b. 20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
4 CC. Glycocholsyradt Natron (7 %).

En likartad fällning uppkom, och filtratet ifrån denna erhölls klart först efter filtrering genom tredubbelt filtrum. Till detta filtrat sattes ägghvita i samma mängd som uti *a*. Temperat. 38° Celsii.

Efter 12 timmar syntes ägghvitan uti *a* fullkomligt odigererad, ytan var ogenomskinlig, matt med bibehållna skarpa kanter. I *b* deremot hade ägghvitan under samma tid blifvit fullständigt digererad. Med profvet *b* anställdes diffusionsförsök, genom hvilket peptonets närvaro tydligen ådagalades.

Försök 28.

20 CC. magsaft 0,4 % HCl.
4 CC. Glycocholsyradt Natron (10 %).
Hårdkokt ägghvita.

En högst voluminös fällning bildades, hvilken dock snart samlade sig till några stora flockar på kärlets botten, under det att vätskan sjelf fortfarande var mjölkhvit. Några ägghvitestycken inlades, och digestionsförsöket anställdes vid en temperatur af 37—40° Celsii.

Då ägghvitan efter 12 timmars förlopp undersöktes, var den fullkomligt odigererad, hvit och ogenomskinlig med bibehållna skarpa kanter, hvilket utseende efter ytterligare 12 timmar icke blifvit förändradt. Ägghvitestyckena uttogos nu, sköljdes några gånger med vatten och inlades sedan uti en ny portion af samma magsaft. Då de 12 timmar senare undersöktes, voro de fortfarande synbarligen odigererade, men hade nu blifvit ytterst sköra, så att de lätt sönderföllo, hvarvid de inre delarne syntes mera genomskinliga och svällda samt visade benägenhet att sönderflyta uti vätskan.

Försök 29.

a. 20 CC. magsaft (något oren af ägghvita) 0,4 % HCl.
5 CC. Glycocholsyradt Natron (10 %).

Den rikliga fällningen frånskildes medelst filtrering genom tredubbelt filtrum, hvarefter uti den klara vätskan inlades några ägghvitestycken.

b. 20 CC. magsaft (af samma slag som i *a*).
5 CC. Glycocholsyradt Natron (10 %).
Ägghvita (lika mycket som i *a*).

Temperaturen 37—39° Celsii. Efter 12 timmar syntes ägghvitan uti *a* ej det minsta digererad eller märkbart förändrad. I *b* hade den blifvit mera ogenomskinlig och hvit med skarpa kanter, hvarjemte, såsom vanligt, fanns en betydlig bottensats och dessutom uti vätskan sjelf en stor rikedom på Glycocholsyrekristaller. Efter ytterligare 12 timmar syntes ingen märkbar förändring.

Nu uttogs ägghvitan ur båda profven, tvättades med vatten och behandlades sedan med ny magsaft. Efter 12 timmar visade ägghvitan i *a* tydliga tecken till digestion, då deremot den uti *b* ej syntes det minsta angripen men vid skakning sönderföll, så att man kunde se de inre, något genomskinliga delarne. Efter 24 timmar var ägghvitan i *a* löst; i *b* funnos en mängd ogenomskinliga hinnor, som syntes vara oåtkomliga för magsaftens inverkan.

Den rikliga fällning, som bildades i *a* och som samlades på filtrum, torkades öfver svafvelsyra och behandlades sedan med alkohol så länge denna löste något. Filtrum, på hvilket numera knappast syntes någon återstod, torkades ånyo öfver svafvelsyra, hvarefter det sönderklipptes i små stycken, som sedan behandlades med 20 CC. saltsyra 0,4 % under några timmar. Uti den vätska, som på detta sätt erhölls, inlades tvenne ägghvitestycken, som under loppet af 24 timmar fullständigt ehuru långsamt digererades.

Uti ett annat försök, som samtidigt gjordes, och der 3 CC. Glycocholsyradt natron (10 %) blandades med 10 CC. magsaft 0,4 % HCl, syntes ägghvitan likaledes fullkomligt odigererad, hvit med skarpa kanter. Sedan ägghvitestyckena blifvit tvättade med sprit och derefter med vatten, inlades de uti ny magsaft (af samma slag som den ursprungligen använda), och digestionen försiggick nu långsamt men tydligt.

Öfvergå vi nu till en granskning af dessa 6 försök, så finna vi, i synnerhet utaf de trenne sista, att Glycocholsyran verkligen kan hindra digestionen. Men vi finna äfven, att denna inverkan är vida svagare än gallans, då t. ex. uti försöket 26 en fyra gånger större qvantitet Glycocholsyradt natron ej utöfvade en lika starkt hindrande inverkan som en fjerdedelen så stor mängd galla.

Granska vi ytterligare dessa försök, så kunna vi derjemte få en ledning för bedömandet af det sätt, på hvilket Glycocholsyran verkar. Uti försöket 25 se vi tydligen, att denna syra icke har gallans förmåga att hindra uppsvällningen eller bringa det svällda fibrinet att ånyo skrumpna, och, om vi äfven ej bestämdt våga alldeles frånkänna syran en sådan inverkan, se vi i alla händelser, att den är vida svagare än hos oxgallan. Uti försöket 29 ega vi ett tydligt exempel på det ena af Glycocholsyrans verkningssätt, nemligen pepsinets utfällning, och samma försök visar oss, liksom alla de andra, huru man sannolikt bör tänka sig denna syras inverkan i öfrigt. Det vill nemligen synas, som om Glycocholsyran, då den utfälles, aflagrar sig på ägghvitestyckenas yta, med denna bildande en olöslig skorpa, under det att den, såsom varande sjelf olöslig, ej kan intränga till de inre partierna. I de fall, då Glycocholsyrans mängd är ringa, synes magsaften kunna tränga igenom denna skorpa till de inre partierna och lösa dem; finnes deremot syran utfälld i större mängd, synas de yttre lagren blifva mera svårgenomträngliga och de inre partierna föga angripna. Att dessa ägghvitans yttre lager, hvilka pläga qvarstanna såsom en olöst hylsa, verkligen hålla Glycocholsyra, synes deraf, att man genom

äggliv itans tvättning med sprit får gallsyra i lösning. Att bestämma arten af denna Glycocholsyrans förening med ägghvitan har för oss ännu ej varit möjligt, men på grund af dess förmåga att envist motstå magsaftens inverkan skulle vi vara benägna att ej uteslutande tänka oss Glycocholsyran utfälld såsom ett skyddande öfverdrag på ägghvitestyckena, utan vi skulle äfven vilja antaga någon förening emellan ägghvitan och den i magsaften lösta Glycocholsyran. Visserligen tala försöken 27 *b* och 29 *a* starkt emot ett sådant antagande, men vi skola härvid ihågkomma, att Glycocholsyran i dessa försök frånfiltrerades, innan vätskan blifvit uppvärmd. Denna syra är, såsom man känner, svårlöst i kallt men lättare löslig i varmt vatten, och det låter derföre tänka sig, att vid vätskans uppvärmning till 37—39° Celsii en del af den fällda Glycocholsyran åter löses. I sjelfva verket hafva vi flera gånger, då vi arbetat med smärre qvantiteter Glycocholsyra, observerat, huru den mjölkliknande vätskan efter uppvärmning till ofvannämnda temperaturgrad klarnat ganska märkbart. Vi kunna sålunda ej utesluta möjligheten, att den lilla mängd Glycocholsyra, som under försöken håller sig i lösning, kan med ägghvitan bilda en för magsaftens verksamhet oåtkomlig förening; men vi kunna ej bevisa denna förmodan, och, om vi derföre inskränka oss till en sammanfattning af hvad vi hittills funnit, så se vi alltså, att det rena, Glycocholsyrade saltet kan, ehuru i vida mindre grad än gallan sjelf, hindra eller försvåra digestionen dels genom att fälla pepsinet, dels derigenom att syran sjelf utfälles på ägghvitan och skyddar dess yttre lager, så att magsaften endast kan verka på de inre delarne och understundom knappt kan tränga in till dessa.

Jemföra vi härmed verkningarne af *Taurocholsyran*, så möta vi ett helt annat förhållande, såsom vi utaf försöken skola finna.

Försök 30.

a. 25 CC. magsaft 0,4 % HCl.
1/4 CC. Taurocholsyradt natron (5 %).

---

b. 25 CC. magsaft 0,4 % HCl.
1/2 CC. Taurocholsyradt natron (5 %).

---

c. 25 CC. magsaft 0,4 % HCl.
1 CC. Taurocholsyradt natron (5 %).

Vid tillsats af det gallsyrade saltet förblef magsaften fullkomligt klar. Lika mycket ägghvita till alla profven; temperaturen 37—39° Celsii. Efter 6 timmar syntes ägghvitan i *a* fullkomligt digererad. I *b* syntes intet tecken till digestion; ägghvitans kanter voro skarpa och tydliga. I *c* egde samma förhållande rum; ägghvitan, som der syntes ännu mera ogenomskinlig, var hvit och tydligen skrumpnad. Efter 24 timmar syntes ännu intet tecken till digestion uti *b* och *c*. Några af ägghvitestyckena i *c* tvättades med vatten och behandlades sedan förgäfves med ny magsaft under 24 timmars tid. De öfriga styckena tvättades med alkohol 97 % och sedan sorgfälligt med vatten, hvarefter de inlades i ny magsaft, som löste dem på några timmar.

Försök 31.

10 CC. magsaft 0,3 % HCl.
¼ CC. Taurocholsyradt natron (10 %).
Fibrin, som svällt i saltsyra (0,3 %).

Vid det gallsyrade saltets blandning med magsaften förblef vätskan fullkomligt klar, och, då den geléliknande fibrinflockan inlades uti denna blandning, blef hon inom några minuter hvit och ogenomskinlig, och efter en fjerdedels timme liknade hon närmast en skrumpnad, kokt fibrinflocka. Samtidigt inlades uti en blandning af samma slags magsaft med Glycocholsyradt natron i samma proportioner en likadan fibrinflocka, hvilken, då profven 13 timmar senare undersöktes, ännu icke skrumpnat men visade ett något ogenomskinligt yttre lager, innanför hvilket fibrinet syntes geléartadt och svälldt på det vanliga, karakteristiska sättet. Då nu med båda profven anställdes digestionsförsök vid 38° Celsii, blef fibrinet i den Glycocholsyrehaltiga, starkt grumliga vätskan digereradt inom några timmar, då deremot i den Taurocholsyrehaltiga magsaften fibrinet efter 24 timmar syntes, om möjligt, ännu starkare skrumpnadt.

Försök 32.

a. 25 CC. magsaft 0,4 % HCl.
¼ CC. kristalliserad oxgalla (7 %).

---

b. 25 CC. magsaft 0,4 % HCl.
½ CC. kristalliserad oxgalla (7 %).

---

c. 25 CC. magsaft 0,4 % HCl.
$^1/_4$ CC. Taurocholsyradt natron (5 %).

---

d. 25 CC. magsaft 0,4 % HCl.
$^1/_2$ CC. Taurocholsyradt natron (5 %).

Lika mycket hårdkokt ägghvita till alla profven. Temperaturen 38—40° Celsii. Efter 8 timmar visade sig en del af ägghvitestyckena i *a* något svällda och genomskinliga, men de flesta visade sig dock odigererade med bibehållna skarpa kanter. Uti *b* syntes intet tecken till digestion. I *c* hade digestionen fullständigt försiggått; i *d* var ägghvitan något mera odigererad än i *a*. Tager man i betraktande, att det Taurocholsyrade saltets concentration var mindre än lösningens af kristalliserad galla, så vill det alltså synas, som om denna syras verkningar ej vore väsendtligt svagare än sjelfva gallans.

Försök 33.

a. 120 CC. magsaft (något oren af ägghvita) 0,4 % HCl.
12 CC. Taurocholsyradt natron (5 %).
Hårdkokt ägghvita.

---

b. 120 CC. magsaft (af samma slag som i *a*).
24 CC. Glycocholsyradt natron (5 %).
Hårdkokt ägghvita.

Vid tillsats af det Taurocholsyrade saltet blef vätskan i *a* svagt opaliserande. Af denna vätska uppmättes 50 CC., som efter afdunstning i vattenbad, torkning och derpå följande vägning visade sig innehålla 0,380 gramm fasta ämnen.

Det Glycocholsyrade saltet bildade med magsaften en riklig fällning, som gaf vätskan ett mjölkliknande utseende. Af denna vätska uppmättes 60 CC., hvilka sedan filtrerades genom enkelt filtrum, hvarvid filtratet erhölls starkt grumligt. Af detta grumliga filtrat, som uppsamlades i en flaska för att icke genom afdunstning concentreras, uppmättes nu 50 CC., som afdunstades och torkades samt vid vägning visade sig innehålla 0,480 gramm fasta ämnen.

Nu anställdes med återstoden af hvardera profvet digestionsförsök i korkade flaskor, och, då de efter 10 timmar undersöktes,

var ägghvitan i *a* skrumpnad och ogenomskinlig, utan tecken till digestion. I *b* hade den försvunnit så när som på några tunna hinnor och smärre stycken på kärlets botten. Under försöket hade Glycocholsyran satt sig till botten och bildat en fällning, som genom filtrering lätt kunde bortskaffas, så att ett klart filtrat erhölls. På detta liksom ock på den Taurocholsyrehaltiga vätskan gjordes nu efter digestionsförsökets slut qvantitativa bestämningar, hvilka vi för att underlätta öfversigten vilja ställa tillsammans med de före digestionsförsöket gjorda.

a. 50 CC. innehöllo före digestionen 0,380 gramm. fasta ämnen.
50 CC. „ efter „ 0,360 „ „ „
— 0,020 gramm.

---

b. 50 CC. innehöllo före digestionen 0,480 gramm. fasta ämnen.
50 CC. „ efter „ 0,520 „ „ „
+ 0,040 gramm.

Besinnar man nu, att den Glycocholsyrehaltiga vätskan före digestionen var starkt grumlig af en fällning, som under försöket dels satt sig till botten, dels förändrats, så att den genom filtrering (enkelt filtrum) lätt kunde frånskiljas, så är det gifvet, att vätskan genom denna filtrering blifvit fattigare på Glycocholsyra än den var före digestionen, hvaraf åter följer, att den verkliga vigtförökningen beroende på den under försöket lösta ägghvitan var större än det af siffrorna vill synas.

Uti *a* deremot hade ingen fällning bildats, vätskan hade der bibehållit sitt opaliserande utseende och behöfde ej filtreras. Vi måste sålunda tillgripa någon annan förklaring, för att kunna förstå den minskning i fasta ämnen, som här uppkom, i händelse man nemligen ej vill anse den beroende på felvägning. I sjelfva verket tro vi oss äfven ega en sådan förklaring; då vi nemligen uttogo ägghvitestyckena och behandlade dem med sprit, fingo vi en lösning af gallsyra, och vi hafva sålunda här samma förhållande, som vi funnit hos gallan, att nemligen en del af dess beståndsdelar utfälles på ägghvitan.

Innan vi lemna försöken med de olika gallsyrorna, vilja vi ännu anföra ett, der vi anställt en jemförelse mellan dessa tvenne syror å ena sidan samt mellan dem och gallan å den andra.

Försök 34.

	Kristalliserad galla (10 %)		Taurochols. natron (10 %)		Glycochols. natron (10 %)	
10 CC. magsaft 0,3 % HCl. Digestionsförsöket gjordes under 24 timmar vid en temperatur af 37—40° Celsii.	1/10 CC.	Ingen digestion, ägghvitan syntes hvit och ogenomskinlig, sönderföll ej vid skakning.	1/10 CC.	Ingen digestion, ägghvitan syntes hvit och ogenomskinlig, sönderföll ej vid skakning.	1/2 CC.	Ägghvitestyckenas yta var hvit, ogenomskinlig och sprucken; de inre partierna svällda, geléartade. Styckena sönderföllo lätt vid skakning, hvarvid de inre delarne sönderflöto.
	1/5 CC.	Ingen digestion, ägghvitan något skrumpnad, sönderföll ej.	1/5 CC.	Ingen digestion, ägghvitan något skrumpnad, sönderföll ej.		
	1/2 CC.	Ägghvitan skrumpnad och odigererad.	1/2 CC.	Ägghvitan skrumpnad och odigererad.	1 CC.	Äfven här syntes ägghvitan odigererad, men den hade blifvit skör, så att den lätt sönderföll, hvarvid de inre delarne syntes något genomskinliga.
	1 CC.	d:o d:o	1 CC.	d:o d:o		
					2 CC.	Ägghvitan odigererad, de inre delarne ej märkbart förändrade.

På grund af de nu anförda experimenterna kunna vi väl med visshet antaga, att Taurocholsyran eger en bestämd och tydlig förmåga att hindra digestionen, samt vidare, att denna dess inverkan är af samma art som gallans, d. v. s. en förändring af ägghvitan. Vi hafva äfven funnit, att denna inverkan synes vara lika, eller åt-

minstone föga mindre, kraftig än gallans, då deremot, vid en jemförelse med Glycocholsyran, en väsendtlig skilnad visar sig i dessa tvenne syrors verkningar, hvarföre vi äfven tvifvelsutan kunna anse, att utaf de tvenne gallsyrorna Taurocholsyran är den, som eger det största inflytandet på pepsindigestionen.

Om denna uppfattning af de båda syrornas förhållande till digestionen är riktig, så synes det icke vara utan intresse, att, så vidt man hittills känner, Taurocholsyran eller en denna motsvarande syra icke saknas hos något djur, då deremot Glycocholsyran saknas hos flera. Då derjemte Taurocholsyran inverkar på ägghvitan i vida högre grad än Glycocholsyran, hvilken senare synes verka mera genom pepsinets utfällning än genom ägghvitans skrumpning, så kunna vi lätt förstå, hvarföre de köttätande djurens, hundens och kattens, galla eger en så kraftig inverkan på digestionen. Svårare är att med denna uppfattning förena den omständigheten, att t. ex. oxens galla, som är jemförelsevis fattig på Taurocholsyra och rik på Glycocholsyra, synes hindra digestionen lika väl, som t. ex. hundens uteslutande Taurocholsyrehaltiga galla. Härvid är dock att märka, att hvad vi hittills sagt om Glycocholsyran endast gäller om det rena saltet men ej om dess blandning med Taurocholsyradt salt. Såsom vi förut några gånger nämnt, kan man nemligen ej med svaga syror fälla Glycocholsyran, då samtidigt finnes Taurocholsyra, af hvilken den hålles i lösning. Det låter derföre tänka sig, att Glycocholsyran, då den finnes löst, verkar på annat sätt, än sedan den blifvit utfälld, och det kunde vara skäl att söka afgöra, huru härmed kan förhålla sig. För att åter afgöra detta, måste man naturligen ega ett lösningsmedel för Glycocholsyran, ett lösningsmedel, som på samma gång ej menligt inverkar på digestionen. Något sådant hafva vi ej lyckats finna, men vi hafva på annat sätt funnit en antydan om, huru härmed förhåller sig. Vi hafva fällt det Glycocholsyrade saltet med magsaft och derefter tillsatt alkohol, tills fällningen åter löstes. Till en annan lika stor portion magsaft hafva vi blandat lika mycket alkohol, derefter inlagt lika mycket ägghvita i båda rören och sedan anställt digestionsförsök utan framgång. Ägghvitan syntes i båda profven fullkomligt odigererad, hvarföre den efter 24 timmars förlopp uttogs, noga tvättades med vatten och derefter behandlades med ny magsaft. Den ägghvita, som blifvit behandlad med alkohol ensamt, löste sig långsamt, den andra deremot förblef odigererad. I några andra dylika fall, der vi tvättat med vatten ännu sorgfälligare, har den med sprit ensamt behandlade ägghvitan digererats ganska snabbt, den med

en spritlösning af Glycocholsyra behandlade har äfven något angripits af magsaften, ehuru mycket långsammare. Det vill väl sålunda synas, som om den lösta Glycocholsyran skulle förändra ägghvitan på ungefär samma sätt, som gallan förändrar den, ehuru man å andra sidan uti dessa, i många afseenden ofullständiga, försök naturligen ej kan se ett bestämdt bevis för riktigheten af denna åsigt. Skulle emellertid en sådan verkan af den lösta Glycocholsyran genom förnyade, noggrannare undersökningar verkligen bevisas, så egde man härutinnan onekligen en ganska god ledning vid bedömandet af de båda gallsyrornas förhållande till digestionen. Den olikhet, vi funnit, skulle då endast vara en följd deraf, att den ena syran är löslig, den andra olöslig i vatten, och denna olikhet skulle försvinna, då man arbetade med gallan sjelf, hvilken, såsom vi ofta nämnt, ej fälles af syror. Glycocholsyran hålles här i lösning, och, om den uti sådan form eger samma verkningar som Taurocholsyran, så blir det ej svårt att fatta, hvarföre oxens Glycocholsyrehaltiga galla synes verka lika energiskt som hundens endast Taurocholsyrehaltiga. Men, då vidare orsaken att Glycocholsyran icke fälles ligger deruti, att den af Taurocholsyran hålles i lösning, så vore ju detta en ny sida af Taurocholsyrans verkningssätt, och vi egde då ytterligare ett skäl att anse denna syra såsom den vigtigaste för pepsindigestionen.

Om vidare denna vår uppfattning af de tvenne syrornas betydelse och verkningssätt är riktig, så blir det ganska lätt att förklara ett förhållande, som vi redan tidigt under dessa våra försök påträffat, nemligen olikheten i den färska och den ruttna gallans verkningar på digestionen. Vi hafva nämnt, att gallans väsendtligaste förändring vid förruttnelse består i Taurocholsyrans sönderdelning, och det är lätt att inse, hvilka följderna häraf böra blifva. Verkningarne af den i vår tanke vigtigaste bland gallans beståndsdelar, Taurocholsyran, måste ju bortfalla, eftersom denna syra förstöres och ersättes af en annan, i vatten svårlöslig syra, Cholalsyran. Den likaledes svårlösliga Glycocholsyran förlorar sitt lösningsmedel och måste derföre äfvenledes falla vid tillsats af syra, hvaraf åter följden blir, att den allra största delen af gallsyrorna blir olöslig, så att endast en obetydlig del håller sig i lösning. Förhållandet blir sålunda ungefär detsamma, som då man arbetar med det Glycocholsyrade saltet ensamt, och vi behöfva endast kasta en blick på försöken 12 och 24 för att genast finna den öfverensstämmelse, som råder mellan verkningarne af den ruttna gallan och detta salt. Men, då vi funnit en sådan likhet och då vi

derjemte känna, att Glycocholsyran verkar vida svagare än den normala gallan, så kunna vi lätt inse orsaken till den ruttna gallans svaga verkningar.

Vi hafva nu sökt visa, huru och genom hvilken af sina beståndsdelar gallan ingriper störande i pepsindigestionen, och vi hafva dervid funnit, att gallan hufvudsakligast verkar på ägghvitan, att denna inverkan är bunden vid gallsyrorna och framför allt vid Taurocholsyran. Det återstår nu för oss att söka besvara en annan, ej mindre vigtig, fråga, den nemligen, hvari denna inverkan består, af hvad art den är.

I första hand gäller det då att visa, om gallan verkligen kan fullständigt hindra pepsindigestionen, om ägghvitans odigererade och skrumpnade utseende berättigar till ett sådant antagande. Vi hafva nemligen en gång tillförene framhållit den möjligheten, att detta hinder från gallans sida icke är fullständigt, att det kanske endast gäller de yttre, tydligen odigererade och ogenomskinliga partierna, under det att de inre delarne kanske delvis lösas, och vi vilja nu söka visa, i hvad mån en sådan förmodan kan vara riktig.

För att i sådana fall, då ägghvitans utseende ej lemnar säkra upplysningar, kunna afgöra, om uti en sur, pepsinhaltig vätska digestionen försiggått eller uteblifvit, eger man tvenne utvägar, en qvalitativ eller en qvantitativ undersökning. Ingendera torde alltid vara ensam fullt tillräcklig, och särskildt torde den qvalitativa ej gifva tydliga resultater, då, såsom i våra försök ofta händer, vid digestionsförsökets slut finnes en starkt grumlig vätska, som ej genom filtrering kan fås klar, och uti hvilken man svårligen kan upptäcka, om vid neutralisation en ny, obetydlig fällning bildas. Vi hafva derföre tillgripit den andra utvägen, att genom qvantitativa bestämningar söka lösa frågan, men äfven vid dessa kan man gå till väga på olika sätt. Man kan nemligen antingen bestämma, om den använda ägghvitans vigt under försöket minskats, eller om magsaftens halt af fasta ämnen derunder ökats. Den första utvägen, att bestämma ägghvitemängdens vigt, medför, då man, såsom i våra försök varit fallet, använder ägghvitetärningar, en olägenhet, nemligen svårigheten att verkställa noggranna vägningar. Men å andra sidan borde ägghvitan i dessa försök förekomma uti stycken, hvilkas förändringar tydligt kunna följas, då det just gäller att här afgöra, i hvad mån man ifrån ägghvitans synliga förändringar får sluta till digestionens när- eller frånvaro.

Vi valde sålunda den andra utvägen, att göra qvantitativa bestämningar på den gallblandade magsaftens halt af fasta ämnen före och efter digestionen, och vi vilja nu lemna en redogörelse för några af dessa försök.

Försök 35.

a. 50 CC. magsaft 0,4 % HCl.
1 CC. slemfri oxgalla (10 %).

b. 50 CC. magsaft 0,4 % HCl.
2 CC. slemfri oxgalla (10 %).

Vätskan blef i båda profven svagt opaliserande, då gallan tillblandades. Af denna vätska togs nu ur hvardera profvet 20 CC., som genast afdunstades till torrhet i vattenbad och derefter torkades vid 90° Celsii, tills vigten blef constant [1]). Ur hvardera af de återstående vätskeportionerna uppmättes nya 20 CC. uti flaskor, hvilka, sedan lika mycket hårdkokt ägghvita blifvit inlagd uti båda, korkades och under 24 timmar utsattes för en temperatur af 37—39° Celsii.

Då de båda profven efter denna tids förlopp undersöktes, hade vätskan uti *a* blifvit ganska starkt opaliserande men innehöll ingen tydlig fällning. Ägghvitestyckena voro svagt gröna, ogenomskinliga, der och hvar med tydliga sprickor på ytan.

Uti *b* var vätskan ännu starkare opaliserande, men äfven här syntes icke någon tydlig fällning. Ägghvitan syntes fullkomligt odigererad och grön med skarpa kanter.

Vätskan i hvardera flaskan uppsamlades sedan med nödiga försigtighetsmått, afdunstades till torrhet, hvarefter återstoden vägdes. De qvantitativa bestämningarne gåfvo följande resultat

a. 20 CC. lemnade före digestionen 0,050 gramms återstod.
20 CC. „ efter „ 0,038 „ „
— 0,012 gramm.

b. 20 CC. lemnade före digestionen 0,062 gramms återstod.
20 CC. „ efter „ 0,044 „ „
— 0,018 gramm.

[1]) För att undvika omsägningar, nämna vi här en gång för alla, att vid alla våra vägningar de vägda kärlen eller ämnena efter torkningen fått kallna öfver svafvelsyra under 10 minuter.

Resultatet af försöket kan synas något oväntadt, då vi i stället för en förökning af de fasta ämnena i magsaften fingo en förminskning. En så obetydlig skilnad som den, vi funnit, kan emellertid bero på felaktiga vägningar, hvilka ej äro lätta att undvika, då det gäller att på milligrammen bestämma en så obetydlig, dessutom ganska hygroskopisk återstod. Lättare kunna sådana felaktiga resultater undvikas, om man arbetar med större qvantiteter, och vi hafva derföre äfven anstält en del försök, der detta varit fallet. Samtliga dessa försök hafva blifvit utförda efter samma principer som det senast nämnda, och vi vilja derföre i allmänhet endast anföra siffrorna.

Försök 36.

a. 110 CC. magsaft 0,4 % HCl.
11 CC. slemfri oxgalla (8 %).
Hårdkokt ägghvita.

50 CC. lemnade före digestionen 0,152 gramms återstod.
50 CC. „ efter „ 0,122 „ „
— 0,030 gramm.

b. 110 CC. magsaft 0,3 % HCl.
11 CC. slemfri oxgalla (10 %).
Hårdkokt ägghvita.

50 CC. lemnade före digestionen 0,230 gramms återstod.
50 CC. „ efter „ 0,170 „ „
— 0,060 gramm.

c. 110 CC. magsaft 0,4 % HCl.
22 CC. slemfri oxgalla (5 %).
Hårdkokt ägghvita.

50 CC. lemnade före digestionen 0,224 gramms återstod.
50 CC. „ efter „ 0,184 „ „
— 0,040 gramm.

Uti dessa trenne försök liksom ock i alla andra dylika, vi anställt, har det sålunda visat sig, att, vid närvaro af galla, de fasta ämnenas mängd i magsaften under digestionsförsöket minskats i stället för att ökas. Denna förminskning är alldeles för betydlig

för att kunna vara beroende på någon felaktig vägning, och den måste sålunda ega någon annan orsak. I sjelfva verket kunna vi äfven, om vi erinra oss hvad vi förut funnit, lätt inse orsaken till denna vigtförlust; vi hafva nemligen sett, att en del af gallans beståndsdelar, pigmentet och gallsyrorna, under digestionsförsöken fälles ut på ägghvitan, och det är sålunda gifvet, att en vigtförlust måste uppkomma, i händelse den ej ersättes af digererad ägghvita. Men, om sålunda gallsyrorna utfällas på ägghvitan, om detta är orsaken till den minskning i fasta ämnen, vi funnit, så borde denna minskning blifva större i samma mån, som den använda ägghvitan eger en större yta, på hvilken en större mängd gallsyror kunna utfällas. För att visa det berättigade i ett sådant antagande, hafva vi anställt några försök med fibrin äfvensom med ägghvita, hvilken blifvit coagulerad med ättiksyra, då nemligen gallan i båda fallen naturligen kommer i beröring med en vida större yta än i försöken med hårdkokt ägghvita. Vid alla dessa försök har vätskan under digestionen blifvit starkt grumlig, hvilket dock vid användandet af fibrin ej medfört någon olägenhet, då de skrumpnade fibrinflockorna lätt kunnat, utan att sönderfalla, skiljas ifrån vätskan. Då vi användt ägghvita, hafva vi efter digestionsförsökets slut silat vätskan genom glest tyg, som qvarhållit den gröfre, af ägghvita bestående fällningen, men låtit den fina, i vätskan uppslammade grumlingen passera igenom. De qvantitativa bestämningarna hafva alltid blifvit gjorda på den grumliga vätskan, och för att ej göra någon förlust vid filtreringen har den till digestionsförsöken använda vätskemängden varit så stor, att filtratet alltid öfverstigit 50 CC., hvilka sedan blifvit uppmätta utur detta. Resultaterna hafva blifvit följande.

Försök 37.

a. 120 CC. magsaft 0,3 % HCl.
6 CC. slemfri oxgalla (10 %).
Fibrin.

---

50 CC. lemnade före digestionen 0,490 gramms återstod.
50 CC. „ efter „ 0,365 „ „
— 0,125 gramm.

---

b. 110 CC. magsaft 0,4 % HCl.
11 CC. slemfri oxgalla (10 %).
Fibrin.

---

50 CC. lemnade före digestionen 0,539 gramms återstod.
50 CC. „ efter „ 0,260 „ „

— 0,279 gramm.

---

c. 110 CC. magsaft 0,3 % HCl.
11 CC. slemfri oxgalla (7 %).
Ägghvita (coagulerad med ättiksyra).

---

50 CC. lemnade före digestionen 0,349 gramms återstod.
50 CC. „ efter „ 0,230 „ „

— 0,119 gramm.

---

d. 110 CC. magsaft 0,5 % HCl.
22 CC. slemfri oxgalla (10 %).
Ägghvita (coagulerad med ättiksyra).

---

50 CC. lemnade före digestionen 0,789 gramms återstod.
50 CC. „ efter „ 0,488 „ „

— 0,301 gramm.

Den förmodan, vi ofvan framställde, att en större mängd af gallans beståndsdelar skulle utfällas, om man gaf ägghvitan en större yta, har sålunda fullständigt bekräftats, och vi kunna väl med skäl anse, att denna minskning i vätskans halt af fasta ämnen är någonting constant vid försöken med gallblandad magsaft. Vidare kan det väl ock tyckas, som om en förminskning, så stor som den i *b* och *d*, borde göra det antagligt, att digestionen här fullständigt uteblifvit; men, om vi närmare granska försöken, visar det sig lätt, att de ej duga som bevis för ett sådant antagande. Här qvarstår nemligen alltid den möjligheten, att magsaften och ägghvitan bytt beståndsdelar, att en del af den senare gått i lösning, under det att samtidigt en, visserligen mycket större, del af gallan blifvit utfälld. Att sådana fall verkligen kunna förekomma, tro vi oss på goda grunder kunna antaga; vi hafva nemligen flera gånger, då ägghvitans utseende gjort det sannolikt, att gallan icke fullständigt hindrat digestionen, funnit en förökning af fasta ämnen i vätskan, under det att de odigererade ägghviteresternas gröna färg och skrumpnade utseende tydligt visade, att en del af gallan blifvit fälld. Ett utbyte af beståndsdelar hade i dessa fall tydligen egt rum, och vi kunna icke utan bevis förneka möjligheten, att äfven i de ofvan anförda försöken ett sådant byte, ehuru i mindre grad,

kunnat försiggå, hvarföre det ock blef nödvändigt att på annat sätt företaga de qvantitativa bestämningarne. Vår uppgift blef derföre hädanefter att bestämma mängden af de gallbeståndsdelar, som blifvit utfällda på ägghvitan, och med denna mängd jemföra den förlust af fasta ämnen, som vätskan lidit under digestionsförsöket, hvarjemte vi äfven hade att tillse, om ägghvitan sjelf, sedan de fällda gallbeståndsdelarne blifvit aflägsnade, visade någon vigtförändring.

För att bestämma mängden af fällda gallbeståndsdelar hafva vi, sedan hvarje digestionsförsök blifvit afslutadt, samlat ägghvitan på vägdt filtrum, tvättat den med vatten (som sedan blifvit förenadt med den till afdunstning bestämda vätskemängden, 50 CC.) och derefter behandlat den med sprit, så länge något deraf löstes. Denna spritlösning har sedan afdunstats i vattenbad, återstoden har torkats vid 90° Celsii och derefter blifvit vägd. Minskningen af fasta ämnen uti vätskan har blifvit bestämd så som i den närmast föregående försökserien, endast med den skilnad, att till hvarje digestionsförsök användts jemna 50 CC. vätska, äfvensom att vi, efter uppsamlandet af denna vätska, ansett oss böra skölja flaskorna med sprit för att ej förlora de små spår af gallsyror, som under försöken afsatt sig på kärlens väggar och ej genom skakning med vatten kunnat derifrån aflägsnas. För att afgöra, om ägghvitans vigt undergått någon förändring, hafva vi före digestionsförsökets början af samma ägghvitemassa uppvägt tvenne möjligast lika portioner, af hvilka den ena genast torkades vid 90° Celsii, den andra användes till digestionsförsöket. Efter vigten af den förra qvantiteten, torkad, beräknades sedermera vigten af den senare, såsom torkad, och med denna sålunda beräknade vigt jemfördes vigten af den efter digestionsförsökets slut med sprit behandlade och sedan torkade ägghvitan. Resultaterna hafva blifvit följande.

Försök 38.

120 CC. magsaft 0,3 % HCl.
12 CC. slemfri oxgalla (8 %).
0,764 gramm fibrin.

0,764 gramm fibrin motsvarande . . . . 0,165 gramm torkad sådan.
Spritextractet lemnade 0,159 gramms återstod.
Fibrinet efter spritbehandling och torkn. = 0,184 gramm.

Fibrinet med utfälld galla, efter torkning = 0,343 gramm.
Fibrinets förökning i vigt under dig. . . = 0,178 gramm.

---

50 CC. af vätskan lemnade före digestionen 0,470 gramms återstod.
50 CC. „ „ efter „ 0,300 „ „
Minskningen af fasta ämnen . . . . = 0,170 gramm.

Jemföra vi fibrinets förökning i vigt med vätskans förminskning af fasta ämnen, så finna vi sålunda ett fel i vägningarne = 0,008 gramm.

Försök 39.

100 CC. magsaft 0,4 % HCl.
10 CC. slemfri oxgalla (10 %).
0,928 gramm fibrin.

0,928 gramm fibrin motsvarade . . . . 0,228 gramm torkad sådan.
Spritextractet lemnade 0,150 gramms återstod.
Fibrinet efter spritbehandling och torkn. = 0,246 gramm.
Fibrinet med utfälld galla efter torkning = 0,396 gramm.
Fibrinets förökning i vigt under dig. . . = 0,168 gramm.

---

50 CC. af vätskan lemnade före digestionen 0,537 gramms återstod.
50 CC. „ „ efter „ 0,360 „ „
Minskningen af fasta ämnen . . . . . . = 0,177 gramm.
Felet i vägningarne . . . . = 0,009 gramm.

Försök 40.

120 CC. magsaft 0,4 % HCl.
12 CC. kristalliserad galla (7 %).
0,893 gramm fibrin.

0,893 gramm fibrin motsvarande . . . . 0,210 gramm torkad sådan.
Spritextractet lemnade 0,085 gramms återstod.
Fibrinet efter spritbehandling och torkn. = 0,237 gramm.
Fibrinet med utfälld galla efter torkning = 0,322 gramm.
Fibrinets förökning i vigt under dig. . . = 0,112 gramm.

---

50 CC. af vätskan lemnade före digestionen 0,471 gramms återstod.
50 CC. „ „ efter „ 0,367 „ „
Minskningen af fasta ämnen . . . . . . = 0,104 gramm.
Felet i vägningarne sålunda . . . . . . = 0,008 gramm.

Försök 41.

100 CC. magsaft 0,4 % HCl.
10 CC. kristalliserad galla (8 %).
0,829 gramm hårdkokt ägghvita.

0,829 gramm ägghvita motsvarade . . .	0,121 gramm torkad sådan.
Spritextractet lemnade	0,063 gramms återstod.
Ägghvitan efter spritbehandling etc. . . =	0,152 gramm.
Ägghvitan med utfälld galla, torkad . . =	0,215 gramm.
Ägghvitans förökning i vigt under dig. =	0,094 gramm.

50 CC. af vätskan lemnade före digestionen	0,480 gramms återstod.
50 CC. „ „ efter „	0,389 „ „
Minskningen af fasta ämnen . . . . . . =	0,091 gramm.
Felet i vägningarne . . . . =	0.003 gramm.

Försök 42.

120 CC. magsaft 0,4 % HCl.
12 CC. kristalliserad galla (6 %).
0,496 gramm hårdkokt ägghvita.

0,496 gramm ägghvita motsvarade . .	0,070 gramm torkad sådan.
Spritextractet lemnade	0,039 gramms återstod.
Ägghvitan efter spritbehandling etc. . . =	0,080 gramm.
Ägghvitan med utfälld galla, torkad . =	0,119 gramm.
Ägghvitans förökning i vigt under dig. . =	0,049 gramm.

50 CC. af vätskan lemnade före digestionen	0,375 gramms återstod.
50 CC. „ „ efter „	0,330 „ „
Minskningen af fasta ämnen . . . . =	0,045 gramm.
Felet i vägningarne . . . . =	0,004 gramm.

Försök 43.

120 CC. magsaft 0,4 % HCl.
12 CC. slemfri oxgalla (10 %).
0,790 gramm hårdkokt ägghvita.

0,790 gramm ägghvita motsvarade . .	0,105 gramm torkad sådan.
Spritextractet lemnade	0,052 gramms återstod.
Ägghvitan efter spritbehandling etc. . . =	0,137 gramm.
Ägghvitan med utfälld galla, torkad . . =	0,189 gramm.
Ägghvitans förökning i vigt under dig. . =	0,084 gramm.

50 CC. af vätskan lemnade före digestionen 0,599 gramms återstod.
50 CC. „ „ efter „ 0,509 „ „

Minskningen af fasta ämnen . . . . = 0,090 gramm.
Felet i vägningarne . . . . = 0,006 gramm.

Försök 44.

100 CC. magsaft 0,3 % HCl.
10 CC. slemfri oxgalla (7 %).
0,949 gramm hårdkokt ägghvita.

0,949 gramm ägghvita motsvarade . . . 0,124 gramm torkad sådan.
Spritextractet lemnade 0,052 gramms återstod.
Ägghvitan efter spritbehandling etc. . . = 0,143 gramm.

Ägghvitan med utfälld galla, torkad . . = 0,195 gramm.
Ägghvitans förökning i vigt under dig. . = 0,071 gramm.

---

50 CC. af vätskan lemnade före digestionen 0,428 gramms återstod.
50 CC. „ „ efter „ 0,362 „ „

Minskningen af fasta ämnen . . . . = 0,066 gramm.
Felet i vägningarne . . . . = 0,005 gramm.

Försök 45.

100 CC. magsaft 0,4 % HCl.
10 CC. slemfri oxgalla (10 %).
0,867 gramm Casein (pressadt mellan filtrerpapper).

0,867 gramm Casein motsvarade . . . 0,422 gramm torkadt sådant.
Spritextractet lemnade 0,146 gramms återstod.
Caseinet efter spritbehandling etc. . . = 0,442 gramm.

Caseinet med utfälld galla, torkadt . . = 0,588 gramm.
Caseinets förökning i vigt under dig. . . = 0,166 gramm.

---

50 CC. af vätskan lemnade före digestionen 0,517 gramms återstod.
50 CC. „ „ efter „ 0,341 „ „

Minskningen af fasta ämnen . . . . = 0,176 gramm.
Felet i vägningarne . . . . = 0,010 gramm.

Försök 46.

90 CC. magsaft 0,6 % HCl.
20 CC. slemfri oxgalla (10 %).
2,096 gramm ägghvita (coagulerad med ättiksyra).

2,096 gramm ägghvita motsvarade . . . 0,376 gramm torkad sådan.
Spritextractet lemnade 0,298 gramms återstod.
Ägghvitan efter spritbehandling etc. . . = 0,415 gramm.

Ägghvitan med utfälld galla, torkad . . = 0,713 gramm.
Ägghvitans förökning i vigt under dig. . = 0,337 gramm.

---

50 CC. af vätskan lemnade före digestionen 1,024 gramms återstod.
50 CC. „ „ efter „ 0,695 „ „

Minskningen af fasta ämnen . . . . = 0,329 gramm.
Felet i vägningarne . . . . = 0,008 gramm.

Försök 47.

100 CC. magsaft 0,4 % HCl.
10 CC. slemfri oxgalla (10 %).
0,515 gramm Legumin.

0,515 gramm Legumin motsvarade . . . 0,190 gramm torkadt sådant.
Spritextractet lemnade 0,120 gramms återstod.
Leguminet efter spritbehandling etc. = 0,204 gramm.

Leguminet med utfälld galla, torkadt = 0,324 gramm.
Leguminets förökning i vigt under dig. = 0,134 gramm.

---

50 CC. af vätskan lemnade före digestionen 0,610 gramms återstod.
50 CC. „ „ efter „ 0,472 „ „

Minskningen af fasta ämnen . . . . . = 0,138 gramm.
Felet i vägningarne . . . . = 0,004 gramm.

Förminskningen af fasta ämnen uti vätskan har sålunda icke uti något fall varit fullkomligt lika stor med ägghvitans vigttillökning, men, om vi närmare granska försöken, visar det sig snart, att ägghvitans vigt efter digestionen ena gången blifvit för stor, en annan gång för liten, och vi måste derföre helt säkert betrakta denna skilnad endast såsom en följd af felaktiga vägningar, hvilka svårligen kunna undvikas. Men, äfven om siffrorna i detta afseende varit fullkomligt öfverensstämmande, uteslöte detta icke möjligheten, att ett utbyte af beståndsdelar försiggått, hvaremot det finnes andra omständigheter, som göra en sådan möjlighet ganska osannolik. Hade ett utbyte verkligen egt rum, så skulle ju vigten af de på ägghvitan utfällda gallbeståndsdelarne vara större än vigtförminskningen hos de fasta ämnena i vätskan, och deremot den ifrån galla befriade ägghvitans vigt vara mindre efter än före

digestionen. Granska vi nu, huru denna förutsättning öfverensstämmer med de resultater, dessa vägningar gifvit, så finna vi, att den med sprit återvunna gallans vigt aldrig varit större utan ständigt mindre än förminskningen af fasta ämnen uti vätskan, äfvensom att ägghvitans vigt alltid varit större efter digestionen än före densamma. Skälet till detta resultat af vägningarne ligger uti svårigheten att fullständigt aflägsna all galla ifrån ägghvitan, men, då öfvervinnandet af denna svårighet åter är ett nödvändigt vilkor för dessa vägningars bevisningskraft, äro vi naturligen icke berättigade att på grund af vägningarne ensamt förneka möjligheten af ett utbyte utaf beståndsdelar, ehuru vi å andra sidan ej kunna neka, att en sådan möjlighet genom dessa försök blifvit vida mindre sannolik. Om vi deremot med dessa vägningsresultater sammanlägga den omständigheten, att genom den qvalitativa undersökning, som gjordes uti några af dessa och flera liknande försök, inga digestionsprodukter kunde upptäckas, så anse vi oss berättigade till den öfvertygelsen, att gallan fullständigt kan förhindra digestionen.

Men vi hafva i det föregående nämnt, att det gifves många fall (då gallqvantiteten är liten eller magsaften särdeles kraftig), der ägghvitan synes delvis digererad, delvis ogenomskinlig, och der vätskan vid försökets slut innehåller en ganska riklig, flockig, syntoninliknande fällning. Så sannolik en verklig digestion i dessa fall är, och så obehöflig vid första påseendet en närmare undersökning kan synas vara, hafva vi dock ansett oss ej böra underlåta en sådan, då man i alla händelser på grund af utseendet ensamt ej bestämdt kan antaga, att den bildade fällningen innehåller ägghvita, och då man vidare, äfven om detta vore händelsen, ej kan förneka den möjligheten, att ägghvitan, som ofta under försöken plägar blifva skör, endast sönderfallit i en mängd små partiklar utan att en verklig lösning försiggått. Vi hafva derföre i flera dylika fall anställt en närmare undersökning, hvarvid vi gått till väga så, som i försökserien 37, endast med den skilnad, att den grumliga vätskan silades genom ännu glesare tyg, som endast qvarhöll de större, tydligen odigererade, resterna af ägghvitan men lät den flockiga fällningen obehindradt passera.

Försök 48.

150 CC. magsaft 0,4 % HCl.
3 CC. slemfri oxgalla (7 %).
Hårdkokt ägghvita.

Digestionsförsöket varade 24 timmar vid en temperatur af 37—39° Celsii. Efter denna tids förlopp hade vätskan blifvit starkt grumlig samt innehöll en flockig fällning på botten af flaskan. Af ägghvitetärningarne voro några delvis svällda, genomskinliga och sönderfallna, andra syntes fullkomligt odigererade.

50 CC.	af vätskan (klar)	lemnade före	digestionen	0,224	gr. återst.
50 CC.	„ (med fällning)	„ efter	„	0,260	„ „
Förökningen af fasta ämnen under digestionen				= 0,036	gramm.

Den förökning i mängden af fasta ämnen, vätskan under digestionsförsöket erfarit, var antagligen större än det af de funna talen vill synas, då nemligen en del af gallans beståndsdelar säkerligen fanns utfälld på de odigererade ägghviteresterna. Denna förökning gjorde det emellertid sannolikt, att ägghvita fanns i fällningen, hvilket blir ännu mera tydligt af den qvalitativa undersökningen.

Återstoden utaf vätskan filtrerades nemligen genom enkelt filtrum, hvarvid erhölls ett vattenklart filtrat; fällningen tvättades med vatten och behandlades sedan med svag saltsyra, af hvilken den ej löstes. En liten del af fällningen uppslammades i vatten och löste sig fullständigt, då några droppar sodalösning tillblandades. Återstoden af fällningen tvättades med sprit (som löste en del, hvilken gaf gallsyrereaction), tvättades derefter noga med vatten och behandlades ånyo med svag saltsyra, af hvilken den nu löstes. Uti ett prof af denna lösning kunde med största lätthet närvaron af en ägghvitekropp ådagaläggas; och, då återstoden af lösningen neutraliserades med sodalösning, uppkom en fällning, som lätt löstes i ett öfverskott af fällningsmedlet.

Bland öfriga, liknande försök, vi anställt, vilja vi i största korthet ännu anföra ett.

Försök 49.

150 CC. magsaft 0,4 % HCl.
3 CC. slemfri oxgalla (5 %).
Hårdkokt ägghvita.

---

50 CC.	af vätskan (svagt opaliserande)	lemn. före	dig.	0,120	gr. återst.
50 CC.	„ (starkt grumlig)	„ efter	„	0,170	„ „
Förökningen af fasta ämnen under digestionen .				= 0,050	gramm.

Den qvalitativa undersökningen verkställdes på samma sätt och med samma resultat, som i det föregående försöket, hvarföre vi ej anse oss behöfva i detalj redogöra derför.

En af de möjligheter, vi uppställde, att nemligen den flockiga fällningen ej innehöll ägghvita, hafva vi sålunda vederlagt, men ännu qvarstår en annan, den nemligen, att ingen verklig digestion egt rum, att ägghvitan endast sönderfallit. En sådan möjlighet har, i betraktande af ägghvitefällningens egenskaper, blifvit ganska osannolik, men vi hafva ansett oss böra experimentelt pröfva den, för hvilket ändamål vi arbetat med större qvantiteter än i några andra försök, nemligen med 200 CC. magsaft hvarje gång. Af dessa 200 CC. hafva, såsom vanligt, före digestionen 50 CC. blifvit uppmätta för att användas till qvantitativ bestämning, hvarefter återstoden blifvit använd till digestionsförsöket. Sedan detta varat i 24 timmar vid en temperatur af 37—40° Celsii har vätskan silats liksom i de föregående två försöken, hvarefter utaf denna grumliga colatur 50 CC. användts till vigtförökningens bestämmande. Återstoden af vätskan har filtrerats och af detta klara filtrat hafva tagits nya 50 CC. likaledes till qvantitativ bestämning, resten har användts till qvalitativ undersökning.

Försök 50.

200 CC. magsaft 0,4 % HCl.
6 CC. slemfri oxgalla (6 %).
Hårdkokt ägghvita.

Vätskan blef under digestionsförsöket starkt grumlig, hvarjemte den innehöll en riklig, flockig fällning på botten af flaskan. Af ägghvitestyckena syntes några fullständigt odigererade, andra syntes delvis lösta eller ock syntes de inre partierna svällda, inneslutna inom en ogenomskinlig, odigererad hylsa.

50 CC.	af vätskan	(svagt opaliserande)	lemnade	före dig.	0,139	gr.	återst.
50 CC.	„	(med fällning)	„	efter „	0,187	„	„
50 CC.	„	(det klara filtratet)	„	„ „	0,114	„	„

Den grumliga vätskan var sålunda rikare på fasta ämnen än den ursprungligen använda, gallblandade magsaften, och skälét härtill var naturligen detsamma, som uti de två närmast föregående försöken, att nemligen en del af ägghvitan fanns såsom fällning uppslammad uti vätskan. Frånfiltrerades denna fällning, så visade

det sig deremot, att vätskan lidit en förlust af fasta ämnen, en förlust, som dock, efter hvad vi förut lärt känna, icke utesluter möjligheten, att ett utbyte af beståndsdelar försiggått, att en del ägghvita verkligen gått i lösning. Då filtratet derföre underkastades en qvalitativ undersökning, uppkom vid neutralisation ingen fällning; men, då filtratet derefter concentrerades starkt och sedan behandlades med 97 % alkohol, uppkom en fällning, som utom salter äfven innehöll en i vatten löslig ägghvitekropp.

I detta försök kunna vi väl sålunda icke betvifla, att en verklig lösning försiggått, att ägghvitan icke endast sönderfallit. Vi hafva anställt ännu ett dylikt försök, för hvilket vi här vilja redogöra.

Försök 51.

200 CC. magsaft 0,4 % HCl.
6 CC. slemfri oxgalla (5 %).
Fibrin.

Vätskan blef i detta försök ännu mera grumlig och innehöll en ännu rikligare fällning än i det närmast föregående. Fibrinet hade till större delen sönderfallit uti en mängd smärre, odigererade stycken och hinnartade rester.

50 CC. af vätskan	(svagt opaliserande)	lemnade före	dig.	0,127	gr. återst.
50 CC. „	(med fällning)	„ efter	„	0,516	„ „
50 CC. „	(det klara filtratet)	„ „	„	0,272	„ „

Vi taga för gifvet, att vid silningen en del smärre, odigererade fibrinstycken passerade med vätskan genom det glesa tyget, hvarigenom mängden af fasta ämnen i den grumliga vätskan blef för stor. Vi vilja derföre uteslutande hålla oss till det klara filtratet, der detta fel omöjligen kunnat göra sig gällande och der vi det oaktadt finna en förökning af 0,145 gramm., en förökning, som endast kan förklaras derigenom, att en del af ägghvitan verkligen blifvit löst. Att så äfven var fallet visade sig vid den qvalitativa undersökningen. Då det klara filtratet neutraliserades med soda uppkom nemligen en tydlig fällning, som gaf ägghvitereaction, och, då filtratet ifrån denna fällning genom afdunstning concentrerades och sedan försattes med alkohol 97 % uppkom en ännu rikligare sådan, hvilken äfvenledes innehöll ägghvita.

Resultaterna af dessa tvenne försök torde tvifvelsutan göra det sannolikt, att i sådana fall, då det af ägghvitans utseende vill sy-

nas, som om digestionen försiggått, icke ett blott sönderfallande utan en verklig lösning utaf ägghvitan inträffat. Att detta skulle vara fallet kunde man visserligen vara frestad att på förhand antaga, men vi ansågo oss skyldiga att lemna beviset härför, så mycket mer, som vi just vid försöken att bestämma pepsinmängdens betydelse ofta funnit ett sådant utseende hos ägghvitan. Såsom bevis betraktade kunna dock dessa försök väl icke gälla mycket; de äro nemligen alldeles för få och lida dessutom af en väsendtlig brist, den nemligen, att vi icke närmare granskat den lösta ägghvitans beskaffenhet och sålunda icke känna, om den eger peptonets mest utmärkande egenskap, dess stora diffusionsförmåga. Men skälet, hvarföre vi nu anställt så få och så ofullständiga försök i denna rigtning, ligger deri, att vi ansett oss med större framgång kunna företaga dem, sedan vi förut granskat en annan fråga, hvars lösning är ett nödvändigt vilkor för en riktig uppfattning af de egendomliga förhållanden, vi i dessa försök påträffat. Vi mena här gallans förhållande till digestionsprodukterna, en fråga, som i vår tanke ännu icke blifvit nöjaktigt besvarad, och som vi icke heller hunnit att så, som vi velat, experimentelt granska, men hvilken vi det oaktadt här ej kunna lemna åsido. Vi kunna nemligen hvarken förstå betydelsen af den ägghvitefällning, som i dessa försök bildats, eller öfver hufvud taget lära känna arten af gallans inverkan, förr än vi granskat hennes förhållande till digestionsprodukterna, och vi vilja nu öfvergå till detta ämne.

Redan i början af denna uppsats hafva vi omnämnt, huru läran om gallans förmåga att ur sur lösning fälla produkterna af ägghvitedigestionen framställdes redan i början af detta århundrade, men vi framhöllo derjemte, att det var först genom Bernards undersökningar den blifvit allmännare känd och antagen. Vi hafva äfvenledes gifvit en kort antydan om den strid, denna Bernards lära framkallade, en strid, i hvars närmare detaljer vi, af brist på tid och utrymme, denna gång icke kunna ingå, hvarföre vi äfven inskränka oss till att omnämna den motsatta läran, den nemligen, att fällningen endast skulle bestå af gallsyror. Det oriktiga i en sådan lära torde dock genom senare tiders undersökningar vara fullt bevisadt, och i sjelfva verket torde det ej heller vara svårt att på experimentel väg bilda sig en öfvertygelse i denna fråga. Om man till en gifven qvantitet af en svag syra, 0,4 % HCl t. ex., blandar en viss mängd slemfri oxgalla, löst i vatten, uppkommer ingen tydlig fällning, hvaremot en sådan genast uppkommer, då till denna sura lösning blandas en ringa mängd

sur lösning af digestionsprodukter. Ännu rikligare blir denna fällning, om man från början använder en lika stor mängd af samma syra mättad med digestionsprodukter, och härtill blandar samma mängd af samma galla.

Vi kunna sålunda ej tänka oss fällningen uppkomma på det sättet att saltsyran utfäller gallsyrorna; vi måste nödvändigt antaga, att ägghvitan härvid spelar en bestämd rol och sannolikt sjelf utgör en beståndsdel af denna fällning. Beviset för att så äfven förhåller sig har Brücke[1]) lemnat; han har nemligen funnit, att denna fällning, såsom regel, innehåller tvenne beståndsdelar, gallsyror och ägghvita. Riktigheten af denna Brückes iakttagelse är det äfven lätt att på experimentel väg ådagalägga. Tvättar man nemligen en sådan fällning med alkohol så länge något deraf löses, så finner man gallsyror i denna lösning, och, om man vidare undersöker den i alkohol olösliga återstoden, finner man lätt, att denna ger ägghvitans reactioner. Ett lika säkert bevis ligger uti Kühnes[2]) uppgift att, om man använder det qväfvefria Cholalsyrade saltet, äfvenledes bildas en fällning, som vid glödgning med natronkalk utvecklar ammoniak, och sålunda visar sig vara qväfvehaltig. Men Brücke har derjemte påpekat en annan, i vår tanke ganska vigtig, omständighet, den nemligen, att den ena af dessa beståndsdelar, gallsyrorna, aldrig fattas, då deremot den andra, ägghvitan, understundom kan saknas. Under hvilka förhållanden fällningen innehåller gallsyror ensamt eller jemte dessa äfven ägghvita, känner man emellertid icke, och våra undersökningar i denna rigtning äro ännu icke afslutade; vi hoppas dock, att snart nog kunna få återkomma till detta ämne och de resultater, våra försök gifvit. Visst är dock i alla händelser, att gallan kan fälla ägghvitan äfvensom att det uti de allra flesta fall bildas en sådan fällning, hvars storlek otvifvelaktigt, såsom Brücke äfven anmärkt, blir betydligare i samma mån vätskan är rikare på syntonin.

Om vi alltså antaga såsom gifvet, att gallan med produkterna af ägghvitedigestionen bildar en fällning, så återstår att visa, om vi uti detta factum kunna ega någon ledning vid bedömandet af sättet för gallans inverkan på pepsindigestionen. I detta afseende vilja vi närmast hänvisa till hvad vi förut yttrat om gallans förmåga att fälla pepsinet; vi hafva framhållit ägghvitans närvaro i

[1]) Jmfr det på sid. 4 anf. st.
[2]) Jmfr anf. st.

magsaften såsom skälet, hvarföre i Burkarts försök en fällning bildades; vi hafva visat pepsinets benägenhet att mekaniskt medfölja denna fällning, och, då vi derjemte känna, att denna fällnings orsak ligger uti gallans inverkan på ägghvitan, ega vi ju ännu ett skäl att anse denna inverkan såsom det vigtigaste momentet vid förklarandet af gallans verkningar, vi finna nemligen, att den i sista hand äfven är orsaken till pepsinets mekaniska utfällning.

Om vi sålunda härmed hafva funnit ett sätt, på hvilket gallan, genom att inverka på ägghvitan, förhindrar digestionen, så hafva vi dock af det föregående lärt känna, att detta sätt icke kan vara det enda eller det väsendtligaste, att gallan deremot oberoende af all slags fällning kan hindra digestionen af ett annat skäl, hvilket Brücke söker uti gallans egenskap att hindra ägghvitans uppsvällning. Denna Brückes åsigt vilja vi något närmare granska, och för detta ändamål måste vi ännu dröja något vid gallans förhållande till digestionsprodukterna.

Vi hafva lärt känna gallans förmåga att med en sur lösning utaf dessa bilda en riklig fällning, uti hvilken ägghvita kan uppvisas; men det är gifvet, att vi icke kunna stanna vid denna kunskap, vi måste känna denna ägghvitas egenskaper, vi måste veta, om gallan kan ur en sådan lösning utfälla den fullständigt. Vi måste nemligen ihågkomma, att en sur lösning utaf digestionsprodukter innehåller ägghvita i tvenne modificationer, syntonin och pepton. Syntoninet kunna vi efter Brückes undersökningar icke anse vara verkligt löst, det bildar endast en mängd ytterst starkt svällda partiklar, som, fördelade i vätskan, göra den opaliserande. Peptonet åter måste vi betrakta såsom en verkligt löst ägghvitekropp, karakteriserad af en stor diffusions- och filtrationsförmåga. Frågan blir nu, om dessa tvenne, väsendtligt olika kroppar, förhålla sig på samma sätt till gallan, om denna fäller både det olösta syntoninet och det verkligt lösta, i vatten lättlösliga, peptonet. Svaret på denna fråga har gifvits olika. Funke har i sin lärobok[1]) förnekat gallans förmåga att fälla de rena peptonlösningarne, men, om han ännu vidhåller denna åsigt, derom lemnar oss hans sista yttrande i denna fråga ingen bestämd upplysning[2]). Kühne der-

[1]) Jmfr anf. st.

[1]) Straxt innan detta ark skulle tryckas erhöllo vi en ny (5:te) upplaga af Funkes lärobok i Physiologi. Han medgifver uti denna, att fällningen innehåller ägghvita, hvarjemte han uteslutit sitt i 4:de upplagan förekommande yttrande, att gallan icke fäller peptonet. Någon bestämd motsatt åsigt uttalar han deremot icke.

emot tillerkänner gallan en bestämd förmåga att fälla äfven de rena peptonlösningarne, och under sådana förhållanden kan det väl tyckas, som om valet mellan dessa tvenne olika åsigter borde vara ganska lätt. Ickedestomindre måste vi för egen del bekänna, att vi tveka i detta val och ännu icke lyckats blifva riktigt öfvertygade om gallans förmåga att ur sur lösning fälla peptonet, ehuru vi å andra sidan icke våga uttala en bestämd åsigt förr, än vi hunnit anställa flera och noggrannare försök. Att deremot syntoninet fälles af gallan derom äro vi fullt förvissade, och vi kunna ytterligare tillägga, att, om peptonet verkligen fälles, syntoninet i alla händelser fälles lättare.

Nästa fråga blir alltså denna: på hvad sätt åstadkommer gallan en sådan äggbvitefällning? Brücke tänker sig förloppet vara följande. Gallan verkar likasom de concentrerade saltlösningarne, den bringar de svällda ägghvitepartiklarne att skrumpna, dessa blifva sålunda allt mer och mer ogenomskinliga, och, då denna skrumpning blifvit fullständig, är också fällningen färdig. Det synes genast, att denna förklaring endast kan passa för syntoninet, peptonet åter, som bildar en verklig lösning, kan icke på detta sätt fällas, och det fälles ju icke heller utaf saltlösningarne. Vi se sålunda här ett bevis på nödvändigheten af att särskildt granska peptonets förhållande till gallan då det i alla händelser måste fällas på grund af någon annan orsak än syntoninet. Vi kunna emellertid ej inlåta oss på några gissningar angående denna orsak, vi lemna tillsvidare åsido gallans förhållande till peptonet, då vi i hennes förhållande till syntoninet ega en fullt tillräcklig orsak till de menliga verkningarne på pepsindigestionen.

Man gör sig då naturligen den frågan, huru skall gallans inverkan på syntoninet kunna förklara, att intet pepton och syntonin bildas, m. a. o. att ingen digestion försiggår? Förklaringen är helt naturlig och skälet ganska enkelt såsom vi straxt skola finna.

Numera torde man väl icke tänka sig pepsindigestionen bestående deri, att ägghvitan sönderfaller uti tvenne nya kroppar, parapepton och pepton; nyare undersökningar göra det fastmera sannolikt, att parapepton- eller, såsom man numera kallar den, syntoninbildningen är första stadiet af pepsindigestionen, att sedermera utaf detta syntonin peptonet bildas. Hyllar man denna åsigt, så är det lätt att inse, hvarföre gallan hindrar peptonbildningen. Om man nemligen antager, att uti den gallblandade magsaften syntonin bildas, så måste det ju uti sjelfva bildningsögonblicket åter skrumpna och icke vidare kunna peptonvandlas, och på detta

sätt kan sålunda gallan, äfven om den icke fäller peptonet, hindra dess bildning. Men, om gallan kan bringa de i vätskan fördelade, svällda ägghvitepartiklarne till så stark skrumpning, att de afsätta sig såsom en fällning, så är det ju, om vi följa Brückes förklaring, gifvet, att de uti fibrinflockan eller ägghvitestycket sammanhängande partiklarne ej kunna försättas uti ett för digestionen lämpligt tillstånd, att de icke kunna svälla och sålunda icke uti syntonin förvandlas. Kan åter ingen bildning utaf syntonin försiggå, så blir det ännu lättare att inse, hvarföre peptonet ej kan bildas.

Vi hafva sålunda funnit, hurusom Brücke vill förklara gallans inverkan på digestionen genom hennes inverkan på ägghvitan, hennes förmåga att hindra denna från att svälla. Denna verkan påminner mycket om de concentrerade saltlösningarnes verkningssätt, och det torde icke vara utan intresse att närmare granska den öfverensstämmelse, som råder mellan deras och gallans verkningar. Är magsaften energisk, så hindrar saltet icke fullständigt dess verkan, men det är endast de inre delarne, som digereras, de yttre qvarstanna såsom en olöst hylsa, och Brücke anmärker, att det uti dessa fall vill synas, som om syran inträngde uti fibrinet (eller ägghvitan) starkare än saltet. Alldeles samma förhållande hafva vi ju mött hos gallan, såväl vid försöken att bestämma pepsinmängdens inflytande som äfven i de fall, då gallans mängd varit helt liten; och vi vilja i detta afseende hänvisa till tvenne af våra försök, N:o 51 och 50, hvilka synas oss egnade att visa gallans verkningssätt. Den använda gallqvantiteten var i dessa fall ej fullt tillräcklig att med ägghvitans yttre lager bilda en ogenomtränglig skorpa, och här, om någonsin, skulle man väl kunna säga, att magsaften inträngde till de inre delarne hastigare eller kraftigare än gallan. Dessa inre delar blefvo äfven lösta och produkterna af denna lösning voro syntonin och (sannolikt) pepton. När detta lösta syntonin sedan träffade tillsammans med den galla, som ännu fanns i lösning, blef det utfälldt, under det att peptonet, som icke, eller åtminstone mindre lätt, utfälles, stannade i lösning. Svårt är det åtminstone att på annat sätt förklara uppkomsten af den flockiga fällning, som vi sett i dessa och i många andra fall, då gallans mängd varit ringa eller magsaftens energi stor. Uti försöket 51, der vi användt fibrin, som åt gallan erbjöd en stor yta, och der sålunda, efter hvad vi förut funnit, en mindre del af hennes beståndsdelar borde hålla sig i lösning, synes det äfven, som om denna del varit otillräcklig att fälla allt syntoninet, vi erhöllo nemligen ett neutralisationspræcipitat. I försöket 50 med ägghvita,

som lemnade en mindre yta, och der antagligen mera galla fanns qvar i lösning, var fällningen af syntonin mindre oaktadt detta blifvit fullständigt utfälldt. Det finnes visserligen andra omständigheter, som kunna förklara, hvarföre i detta fall mindre syntonin bildades, men säkerligen har den större mängden af löst galla uti vätskan sin andel häruti, och, om detta är fallet, är det lätt att inse, huru man, genom att ständigt öka denna gallqvantitet, alltjemt kan minska syntoninbildningen, tills man kommer derhän, att gallqvantiteten är stor nog för att hastigare eller kraftigare inverka på de inre delarne än magsaften, m. a. o. derhän, att ägghvitestyckena synas fullkomligt odigererade och skrumpnade och vätskan icke håller några digestionsprodukter.

Brücke har visat, att, om man låter en fibrinflocka svälla i saltsyra och sedan tillsätter koksaltlösning, den skrumpnar blir hvit och ogenomskinlig. Samma experiment hafva vi anställt med galla i st. f. koksalt, och vi hänvisa med afseende härpå till försöket 25 *b*, der vi finna alldeles samma resultat. Liknande försök hafva vi anställt äfven vid vanlig temperatur och med enahanda utgång; det förut svällda fibrinet har blifvit hvitt, skrumpnadt och ogenomskinligt.

I sammanhang härmed vilja vi beröra en omständighet, som vi redan i början af denna uppsats omnämnde, den nemligen, att ägghvitestyckena eller fibrinflockorna vid länge fortsatt digestionsförsök synas blifva mindre. Vi kunna icke anse detta vara beroende på någon verklig digestion, det inträffar nemligen äfven, då man använder galla och syra ensamt, och vi vilja derföre betrakta det såsom en skrumpningsprocess.

Låter man en fibrinflocka skrumpna i koksaltlösning och sedan tillsätter en syra, så skrumpnar den, såsom Brücke visat, ännu starkare; syran synes sålunda icke kunna öfvervinna saltets verkan. Om man till magsaft blandar så mycket galla, att ägghvitan eller fibrinet skrumpnar i st. f. att digereras, så hafva vi, såsom det synes af försöken 8—11, tyckt oss finna, att denna skrumpning är starkare då, under i öfrigt samma omständigheter, syregraden är högre; den fria syran synes sålunda icke kunna öfvervinna gallans verkningar.

Saltlösningarne fälla syntoninet, gallan likaså, och, om vi äfven kunde visa, att denna icke fäller det rena peptonet, vore öfverensstämmelsen emellan gallan och saltlösningarne i högsta grad påfallande. Huru som helst, i denna öfverensstämmelse ega vi i alla händelser en god ledning för bedömandet af gallans verknings-

sätt, hvilket i vår tanke icke kan finna någon antagligare och bättre förklaring än den, Brücke lemnat, den nemligen, att gallan verkar derigenom, att den hindrar ägghvitan från att svälla.

Hvilken ibland gallans beståndsdelar man bör tillskrifva denna hindrande inverkan, hafva vi redan funnit; vi hafva sett, att denna egenskap tillhör de gallsyrade alkalierna, men, då vi derjemte framhållit, att det endast är i sur lösning, denna verkan framträder och gör sig gällande, så är det gifvet, att orsaken ytterst måste ligga hos de fria gallsyrorna. Hvilken betydelse man bör tillerkänna hvar och en af dessa tvenne, kunna vi ej säkert afgöra, innan vi granskat deras förhållande till digestionsprodukterna, men vi ega dock uti de föregående försöken en ganska god ledning för vår uppfattning af hvarderas betydelse.

Vi hafva nemligen funnit, att Taurocholsyran, som eger det största inflytandet på digestionen, verkar på samma sätt, som gallan sjelf, hvarföre den äfven måste ega dess förmåga att hindra ägghvitans uppsvällning. Att den verkligen eger en sådan förmåga, hafva vi sett uti försöket 31, der en i saltsyra svälld fibrinflocka utaf Taurocholsyran bringades att skrumpna så, att dess utseende erinrade om kokt fibrin. Samma försök visar äfven, att Glycocholsyran icke, eller åtminstone ej uti väsendtlig grad, eger en sådan förmåga, men vi kunna dock ej utesluta möjligheten, att den lösta Glycocholsyran kan ega andra egenskaper än den olösta, att den kan verka på samma sätt, som Taurocholsyran. Men, orsaken till denna hindrade uppsvällning må för öfrigt bero mera på den ena än på den andra syrans verkningar, visst är dock i alla händelser, att den ligger uti gallsyrornas inverkan på ägghvitan, och man skulle med kännedom om detta kunna fråga, om vi här hafva för oss en Chemisk förening mellan dessa kroppar. Härom kunna vi ej bestämdt yttra oss, men den omständigheten, att man med sprit kan aflägsna gallan ifrån ägghvitan, synes oss ej tala för en sådan förening, ehuru vi å andra sidan ej kunna tillerkänna denna omständighet en synnerlig bevisningskraft.

Innan vi lemna frågan om gallsyrornas inverkan, vilja vi rigta uppmärksamheten på en egendomlighet, som vi under våra försök ofta påträffat, nemligen den starka grumling, som under digestionsförsöken plägar uppträda. Vi kunna ej anse den bestå af fällda digestionsprodukter, eftersom den äfven visar sig, då man behandlar ägghvita eller fibrin med en blandning af saltsyra och slemfri oxgalla; vi måste snarare betrakta den såsom bestående af en i vatten olöslig gallsyra. Under mikroskopet visar den sig bestå af

en mängd runda kulor eller droppar, som lätt och fullständigt lösas uti alkohol. Samlar man fällningen på filtrum, tvättar den och sedan löser den i sprit, så erhåller man en lösning af gallsyror. Denna fällning bildas lättare i samma mån som gallan lättare fälles af syror, och stundom visar den sig några minuter sedan man uti en klar blandning af oxgalla och saltsyra inlagt några ägghvitetärningar. Om, såsom vi nyss nämnde, den sålunda består af en olöslig gallsyra måste denna vara Glycocholsyra, och vi skulle vilja tänka oss dess utfällning på följande sätt. Då ägghvitan kommer i beröring med de frigjorda gallsyrorna binder hon i första hand Taurocholsyran, och, sedan denna blifvit bunden, måste Glycocholsyran, som nu förlorat sitt lösningsmedel, utfalla. Ju mindre mängden af Taurocholsyra är, desto lättare fälles gallan af syror, och desto lättare bör ägghvitan äfven kunna binda den ringa mängden löslig gallsyra, hvarföre äfven, såsom vi funnit, den surgjorda gallan i sådana fall hastigare grumlas utaf ägghvitetärningarne. Möjligt är naturligen, att ägghvitan kan binda en del af Glycocholsyran, innan denna hunnit fällas; men detta förändrar i så fall endast processens hastighet, det dröjer då kanske något längre, innan ägghvitan hunnit binda Taurocholsyran så fullständigt, att den återstående Glycocholsyran fälles.

Vi hafva sökt visa arten af gallans inverkan på digestionen, och vi skulle nu i öfverensstämmelse med den uppgjorda planen tillse, om vi uti gallans olika sammansättning hos olika djur kunna finna någon förklaring af de skiljaktiga verkningar, vi iakttagit. Det är egentligen hos trenne djur, vi funnit en afvikelse, hos dufvan, hvars galla under lifvet synes icke hindra pepsindigestionen, samt hos kaninen och haren, hvilka djurs galla synes verka på den artificiela digestionen svagare än andras. Då afvikelsen hos dufvan gäller förhållandena under lifvet, skulle den egentligen först längre fram blifva föremål för vår granskning, men, då vi, under försöken att anställa en sådan, funnit ett nytt bevis på dufvogallans förmåga att hindra den artificiela digestionen, vilja vi ännu uppehålla oss något vid denna afvikelse.

Man känner naturligen icke dufvogallans sammansättning, men Hoppe-Seyler har genom analys af dufvans excrementer kommit till den öfvertygelsen, att hennes galla öfvervägande håller Taurocholsyra, och med den kännedom, vi ega om denna syras egenskaper, blir det svårt att fatta dufvogallans svaga verkningar under lifvet. Närmast skulle man vara benägen för det antagandet, att den i muskelmagen inträngande gallqvantiteten är för liten för att

hindra digestionen, ett antagande, som dock motsäges af den starkt gröna färgen på muskelmagens insida, och som snarare gör det antagligt, att en stor del af gallans beståndsdelar der finnes utfälld. För att visa, i hvad mån ett sådant antagande är berättigadt, hafva vi undersökt denna gröna beläggning. Vi hafva aflossat hornlagret, tvättat det med vatten och sedan behandlat en del med sodalösning, 1 %, en annan del med alkohol, 97 %. I båda fallen har erhållits en klart grön lösning, som gifvit gallsyrereaction. Då sedan dessa lösningar försigtigt blifvit afdunstade i vattenbad till nära torrhet och återstoden blifvit löst i vatten, blandades till hvardera lösningen 10 CC. verksam magsaft. I hvardera profvet inlades sedan ett ägghvitestycke, som efter 36 timmars digestionsförsök blef ogenomskinligt och skrumpnadt, samt, efter tvättning med vatten och behandling med ny magsaft under 24 timmar, ej det minsta digererades.

Vi hafva sålunda funnit ett nytt bevis, att dufvogallan verkligen kan hindra pepsindigestionen, och vi hafva derjemte uti gallsyrornas utfällning på hornlagret lärt känna en omständighet, som, åtminstone till en del, kan förklara, hvarföre gallans verkningar under lifvet bortfalla. I sammanhang härmed skulle det vara af intresse att vidare söka spåra betydelsen af denna gallsyrornas fällning på hornlagret, och vi hafva äfven i denna rigtning anställt undersökningar, för hvilka vi dock, af brist på utrymme, här icke kunna redogöra.

Harens och kaninens galla visade sig i sitt förhållande till den artificiela digestionen ännu mera afvikande än dufvans, och det vore af intresse att söka orsaken till denna afvikelse. Det är gifvet, att man utan chemisk undersökning icke kan med visshet finna denna orsak, och då vi, af brist på tillräckligt material, hittills måst afstå från en sådan, kunna vi endast antydningsvis beröra detta förhållande, hvarföre vi äfven endast vilja påpeka en omständighet, som kan innebära en tillräcklig orsak till den funna afvikelsen; vi mena gallans vid olika tillfällen olika concentration. Man känner genom Bidders och Schmidts[1]) undersökningar att kaninens galla i förhållande till andra djurs har en ringa concentration, att secretet från lefvern endast håller 2 % fasta ämnen, då det hos hunden eller katten håller 5 %. Det är visserligen sannt, att dessa förhållanden ej kunna fullt tillämpas på den galla, vi användt vid försöken; denna har nemligen vid olika tillfällen

[1]) Jmfr Funke: Lehrbuch der Physiologie. Leipzig 1869.

olika länge förvarats uti blåsan och sålunda blifvit i olika hög grad concentrerad, men just uti denna omständighet vilja vi söka orsaken till de olika resultaterna. Då vi nemligen funnit, att kaningallan verkligen kan hindra digestionen, och, då vi derjemte känna, att hennes concentration genom förvaringen i blåsan kan stiga från 2 till 10 % fasta ämnen, så ligger det antagandet nära, att de vexlande resultaterna haft sin grund i den vid olika tillfällen olika concentrationen. Samma skulle vi vilja anse orsaken vara till resultaterna af försöken med hargallan, ehuru vi för denna ännu mindre än för kaningallan kunna utesluta möjligheten af en från andra gallsorters qvalitativt skild sammansättning.

Härmed hafva vi sålunda slutat vår granskning utaf gallans förhållande till den artificiela pepsindigestionen, och det återstår nu att visa, huru dessa förhållanden gestalta sig under lifvet, om likartade verkningar af gallan der göra sig gällande, och hvilka i sådant fall följderna häraf blifva. Vår uppsats har emellertid redan antagit vida större dimensioner än vi ifrån början ämnat, och följderna af detta hafva blifvit, att tiden icke medgifvit någon utförligare undersökning uti denna rigtning samt att utrymmet nu ej tillåter oss att redogöra för det lilla, som vi funnit. Vi måste alltså denna gång afstå från en granskning utaf digestionen under lifvet, och detta så mycket mer, som det varit oss omöjligt att i alla detaljer följa gallans förhållande till den artificiela pepsindigestionen. Så t. ex. hafva vi icke hunnit visa, huru gallan förhåller sig till digestionsprodukterna, och frågan om den gallblandade magsaftens inverkan på de sammansatta födoämnena hafva vi fått lemna nästan alldeles oberörd.

Men, då vi gjort till vår uppgift att granska gallans förhållande icke blott till magsaften utan äfven till ägghvitedigestionen, skulle kanske mången fordra, att dessa undersökningar icke, såsom nu varit fallet, endast rört sig kring magsaftens verkningar på ägghvitan. Denna digereras ju icke ensamt af magsaften, den eger ju i pancreassecretet ett kraftigt lösningsmedel, och man hade derföre rätt att fordra en granskning af gallans förhållande till pancreasdigestionen. Härpå kunna vi svara, att gallans inflytande på ägghvitedigestionen kan anses vara slutadt, då gallan fällt digestionsprodukterna och sjelf af dem blifvit utfälld. Denna fällning förändras nemligen, så vidt man känner, icke vidare så länge sur reaction råder, och först, då pancreassecretet och tarmsaften i tillräcklig mängd tillströmmat, löses den af deras alkali. Men, sedan detta inträffat, upphör äfven gallans inverkan. Det är nemligen

endast i sur lösning, den fäller ägghvitan eller bringar den att skrumpna, sjelf eger den icke någon digererande inverkan på densamma och, ehuru Bernard trott sig finna, att pancreassaften endast i förening med galla löser ägghvitan, eger man dock numera full visshet, att gallan hvarken är ett hinder eller ett nödvändigt vilkor för pancreassaftens verksamhet. Det vill väl sålunda synas, som om gallans inverkan på ägghvitan upphörde just der pancreassaftens börjar; men på dessa grunder är det icke, vi lemnat åsido gallans inverkan på pancreasdigestionen. Om nemligen också gallan, sedan den fällt ägghvitekropparne, icke längre activt ingriper uti digestionen, torde dock denna fällning af galla och ägghvita vara värd en granskning just för att belysa arten af gallans inverkan på pepsindigestionen. Vi hafva funnit, att gallan hindrar denna genom att hindra ägghvitans uppsvällning, och vi känna, att en sådan uppsvällning hvarken är nödvändig för eller inträffar vid pancreasdigestionen. Vidare känna vi Corvisarts, Meissners och Kühnes uppgifter att pancreassaften verkar äfven vid sur reaction, och, om vi sammanställa dessa två omständigheter, synes det väl icke vara utan vigt och intresse att granska pancreassecretets förmåga att i sur lösning inverka på den af gallan skrumpnade ägghvitan. En sådan granskning skulle nemligen helt säkert vara egnad att sprida ljus öfver gallans verkningssätt och den skulle ingalunda vara utan betydelse för kunskapen om digestionen under lifvet. Tiden, ej viljan, har dock nekat oss att anställa en sådan granskning och tvungit oss att tills vidare lemna åsido gallans betydelse för pancreasdigestionen. Det finnes dessutom en annan fråga, som först måste blifva besvarad, den nemligen, huru gallan förhåller sig till syntoninet och peptonet. Det är ock detta svar, vi närmast vilja söka; utan en säker kunskap om gallans förhållande till dessa tvenne kroppar blir det nemligen omöjligt att rätt fatta hennes betydelse och vigt för ägghvitedigestionen, och denna fråga måste sålunda bilda utgångspunkten för alla vidare undersökningar i denna rigtning.

OM

SVERIGES FOLKSJUKDOMAR.

I.

RÖDSOTEN.

AKADEMISK AFHANDLING

AF

F. A. G. BERGMAN.

Upsala,
W. Schultz' Boktryckeri, 1869.

Om Rödsoten i Sverige.

Af alla de farsoter, som efter pestens sista härjning i norden hemsökt vårt land, är det, så vidt våra statistiska uppgifter gifva vid handen, ingen, som tidtals förorsakat en så utomordentlig dödlighet, som rödsoten. Icke ens kopporna, choleran eller typhusfebrarne kunna vi härvid undantaga [1]). Vid de undersökningar, vi nu gå att göra, skola vi särskildt finna att, liksom de sist nämnda febrarne, också denna mången gång bidragit att göra de sår blödande, som hunger och krig tillfogat vårt land. Vi skola finna, att i motsats till både typhus och cholera rödsoten hos oss utvalt sina flesta offer inom den spädare åldern och särskildt i motsats till choleran varit en plåga företrädesvis för landsbygderna, isynnerhet sådana, der befolkningen haft att uthärda tunga försakelser under kampen med en karg natur. Studiet af denna folksjukdom skall dessutom gifva oss en dyster inblick i de hygieniska missförhållandena, hvilka thy värr äro, såsom i andra Europas länder, äfven hos oss allmänna bland landets allmoge. Ehuru nämligen rödsotens uppträdande till väsendtlig del visar sig bero af naturens mäktiga inverkan, torde dock orsaken till den hemska framfarten vid denna farsot i högre grad än vid de flesta andra vara att söka i felaktig hygienisk vård eller till och med total försummelse deraf. I prophylaktiskt afseende måste det då för oss vara af högsta vigt att närmare lära känna de ætiologiska moment, som här visat sig bestämmande eller befordrande för rödsotens uppkomst och härjning, liksom det äfven för öfrigt i epidemiologiskt hänseende torde hafva sitt interesse att göra bekantskap med denna, vi kunna säga, företrädesvis tropiska sjukdoms sätt att uppträda i ett så nordligt klimat som vårt.

1) Redan Hamnerin säger, att "ingen af alla de sjukdomar, hvilka på trettio år tilbaka varit här i Sverige gångbara, bortryckt flera arbetande lemmar uti Rikskroppen än denna." (Rödsoten etc. Sthm 1742).

Enär vi emellertid i vår medicinska literatur knappt ega en enda utförligare skildring af någon rödsotsepidemi före 1851, då Sundhets-Collegium började utgifva sina årsberättelser, hafva vi varit nödsakade att från skilda håll sammanleta hvad som kunnat röra denna farsot och genom sammanställning af de korta uppgifterna söka vinna öfversigt af epidemierna. Vårt förnämsta material har hemtats ur läkarnes i riket embetsberättelser till Collegium medicum, sedermera Sundhets-Collegium, och presterskapets statistiska uppgifter till Tabellverket om dödligheten i olika sjukdomar; de förra äro i utdrag eller i sin helhet publicerade eller åtminstone begagnade i följande arbeten:

Bergius, P. J. Försök til de uti Sverige gångbara sjukdomars utrönande för åren 1754, 1755 och 1756. Stockholm 1755—58.

Berättelse om Kongl. Collegii medici göromål och författningar till sjukdomars botande och förekommande i Riket, isynnerhet sedan sista Riksdagen. Stockholm 1756.

Provincial Doctorernes til Kongl. Collegium medicum inlemnade Berättelser, rörande deras ämbetsförrättningar desse senare åren isynnerhet sedan siste Riksdag. Stockholm 1761.

Berättelser, inlemnade til Kongl. Collegium medicum, rörande Medicinalverkets tilstånd i Riket. Stockholm 1765.

Berättelser till Riksens högloft. Ständer rörande Medicinalverkets tillstånd i Riket, ingifne vid Riksdagen 1769 af Kongl. Collegio medico, hvarjemte äro bifogade samtelige Provincial Medicorum till Collegium insände Berättelser. Upsala 1769.

Läkaren och Naturforskaren. Band I—XII. Stockholm 1781—1797 och XIII—XV. Strengnäs 1804—7.

Årsberättelser om Svenska Läkare-Sällskapets arbeten, lemnade 1810—41. Stockholm 1810—42.

Svenska Läkare-Sällskapets Handlingar I—XII. Stockholm 1813—33 samt Nya Handl., hvaraf utkommit Band I—XII, samt ny Serie Band I. Stockholm 1837—1866.

Hygiea, Medicinsk och Pharmaceutisk månadsskrift Band I—XXX. Stockholm 1839—68.

I afsigt att för vårt ändamål fylla de luckor, som förefinnas i dessa offentliggöranden, hafva vi vidare i Riks-Archivet genomgått Collegii medici skrifvelser till Kongl. Maj:t för tiden från slutet af 1600-talet till år 1781 om i riket yppade farsoter m. m. samt läkarnes, i Sundhets-Collegii archiv förvarade, embetsberättelser för åren 1806—12 och 1839—40 (från Dalarne).

För tiden efter 1850 ega vi för Sveriges epidemiologi särdeles vigtiga sammanställningar af läkarnes embetsberättelser i:

Sundhets-Collegii underd. Berättelser om Medicinalverket i riket åren 1851—65. Stockholm 1853—68.

De af presterskapet till Tabellverket inlemnade uppgifterna om dödligheten i rödsot hafva alltifrån 1749, då det svenska Tabellverket tog sin begynnelse, år för år fortgått till och med 1830, hvarefter ett afbrott för trenne decennier inträdde. Ifrån 1851 finna vi åter årliga dödstal för rödsot meddelade; dessa få dock endast betraktas som minima, enär formulären för insamlingen af mortalitets-statistiken först efter 1860 innehöllo rubricerad column för ifrågavarande sjukdom.

Tabellverkets mortalitets-uppgifter äro åren 1749—73 sammanförda länsvis och upplysa från 1767 (dessutom åren 1757, 59 och 60) äfven om de aflidnes kön. Med år 1774 började derjemte de i rödsot aflidnes ålder angifvas och detta på ett ganska detaljeradt sätt, då, såsom man finner af den tabell, längre fram meddelas, ej mindre än 21 särskilda åldersklasser upptogos. Under åren 1774—94 inskickades uppgifterna från prosterierna till consistorierna, för att der stiftsvis sammanslås, men efter denna tid blefvo de till Tabellcommissionen öfversända utan att förut stiftssammandrag gjorts. Genom Commissionens åtgärd blefvo nu sammandragen utförda länsvis och denna indelning har sedermera bibehållits. Månaderna, då dödsfallen inträffat, äro under åren 1802—20 äfvenledes antecknade.

Denna, med så mycket besvär af presterskapet meddelade, statistik har aldrig blifvit continuerligt offentliggjord, utan blott i korta, fragmentariska utdrag, såsom synes af följande förteckning på de i tryck meddelade mortalitets-uppgifterna för rödsot:

i Vet.-Akad. Handl. 1801 totalsumman af dödsfall i hela riket, Finland inberäknadt, 1775—95.
» » » 1805 dödstalen för de särskilda länen, samt totalsummorna efter kön för hela riket 1796—1803.
» » » 1809 summorna för hela riket och medeltalen för månaderna under quinquenniet 1801—5.
» » » 1813 summorna för riket quinquenniet 1806—10.
» » » 1814 » » » 1811 och 12.
» Läkare-Sällsk. Handl. B. VI » » » jemte uppgift om de aflidnes ålder och kön åren 1816—18.
» Tabeller, hörande till Commissionens Berättelse af d. 10 Maj 1828 dödstalen efter län, derjemte uppgift om kön, för quinquenniet 1821—25.
» Bidrag till Sveriges officiela Statistik A) Befolknings-Statistik I—IX Stockholm 1857—69 dödstalen för hvarje län efter ålder och kön samt fördelningen mellan städer och landsbygd quinquennierna 1851—55 och 56—60, derjemte dödstalen för de särskilda länen åren 1861--67.

Hvilken grad af pålitlighet man i diagnostiskt afseende må kunna tillerkänna dessa sifferuppgifter, är en fråga af största vigt att afgöra, innan vi företaga oss att ur desamma draga några slutsatser såsom bidrag från vårt land till rödsotens epidemiologi. Utan tvifvel hafva misstag i diagnosen alltför ofta begåtts, dock måste medgifvas, att af de vanligare folksjukdomarne få torde så litet som just denna vara utsatta för att af icke-medicinskt bildade personer i stort förvexlas med andra. Den s. k. rötfebern, som var af typhös natur och ofta förekom samtidigt med förevarande farsot, kunde egentligen blott i de fall, då den var förenad med blodafgång per anum, gifvit anledning till förvexling. Rödsotens öfriga utmärkande symptomer, hvilka också framhållas i flera af de tid efter annan utkomna populära skrifter om denna sjukdoms behandling, voro för väl kända, för att den misstanke kunde anses berättigad, att rödsoten vid dess uppträdande under vanlig form mer allmänt skulle blifvit förblandad med annan sjukdom. För de i "röt- och fläck-feber" aflidne finnes dessutom i Tabellverket en särskild column. Till presternas ledning vid tabellernas upprättande blef också en särskild beskrifning på de i tabellformulären upptagna sjukdomars kännetecken utarbetad af Archiater A. Bäck och på Kongl. Maj:ts befallning 1777 tryckt för att till hvarje kyrka i riket utdelas [1]). Den enda sjukdom, som vi anse ofta, måhända till och med vanligtvis, blifvit tagen för rödsot, är blodigt diarrhœ. Huruvida dödsfallen i diarrhœ i allmänhet hänförts hit äfven före 1802, efter hvilket år och till 1830 fallen deraf äro enligt columnöfverskrifterna bestämdt sammanförda med rödsot, är numera svårt att afgöra. Sannolikt har en stor del af diarrhœerna upptagits under rubriken "Bukref, Colique och Förstoppning", hvilken synes varit afsedd för allehanda ej särskildt specificerade maglidanden; deri uppgåfvos ofta ända till 2000 personer eller än mer hafva aflidit på året och bland dessa isynnerhet späda barn. Rubriken Ouppgifven barnsjukdom (eller Oangifven sjukdom), hvarunder 10 till 12.000 årligen uppfördes, torde också hafva fått upp-

1) Se "Underd. Betänkande och Förslag rörande inrättandet af ett Statistiskt Embetsverk, afgifvet d. 18 Juni 1856" sid. 24. Oaktadt många eftersökningar har det icke lyckats oss att komma öfver denna Bäcks skrift. Men som denne författare särskildt vändt sin uppmärksamhet på ifrågavarande folksjukdom, hvarom hans dissertation af år 1741 äfven handlade, är all sannolikhet för, att han med noggrannhet skildrat densamma i sin för presterskapet uppsatta sjukdomsbeskrifning. Hans redogörelse för dysenteriens symptomer vid epidemien 1739 i Helsingland få vi tillfälle införa på annat ställe i denna afhandling.

taga ett ej ringa antal af dödsfall i diarrhœ. Men enär dödligheten i denna sistnämnda sjukdom öfver hufvud taget ej är synnerligen hög, kan dock, äfven om densamma vanligen hänförts till rubriken rödsot, inverkan deraf ej blifva så stor, att icke det oaktadt ett ganska högt approximativt värde måste tillerkännas dessa Tabellverkets uppgifter; detta så mycket mera, som de af presterskapets siffror angifna epidemierna synnerligen ofta få bestämd bekräftelse i läkarnes embetsberättelser och utgifna skrifter, en omständighet, som vi anse gifva denna statistik så mycket större betydelse och verklig användbarhet för vårt ändamål.

Från och med 1861 har statistik öfver dödsorsakerna i rikets städer enligt läkarnes uppgifter meddelats i ofvan citerade Befolknings-Statistik för åren 1861—63 och derefter i Sundhets-Collegii Berättelser för åren 1864 och 65, hvarest från 1862 äfven särskild tabell öfver uppgifne sjukdoms- och dödsfall af rödsot efter månad lemnas.

Utom den speciela rödsotsliteratur, som nedan angifves, hafva vi vidare begagnat åtskilliga andra, äldre och nyare medicinska skrifter af svenska författare, deri dysenteri funnits afhandlad. I en mängd landsortsbeskrifningar hafva också här och der uppgifter om rödsotsepidemier anträffats isynnerhet för äldre tider. Dessa äro på sina behöriga ställen citerade.

De skrifter i vår literatur, som särskildt behandla rödsoten, innehålla till största delen endast populära upplysningar och praktiska råd. Då det emellertid kan hafva sitt interesse att på ett ställe finna dem sammanförda, återgifva vi här titlarne på dem, som kommit till vår kännedom.

Palmchron, Andreas[1], Consilium antidysentericum, Thet är en kort och enfaldigh Berättelse, huruledhes man i thessa Tijder, i hvilka allahanda Buchflusser, isynnerhet Rödsoten, mäst öfver hela Landet grasserar, rätt förhålla skal: Och hvad för säkre naturlige medel uthi sådan häftigh Siukdom man tilgripa och bruka kan. För gemene bästas skull i vårt käre Fädernesland, besynnerligen thenne Konungzlige Residenz Stadzens, stält. Stockholm 1652. (Ny upplaga 1710).

Författaren behandlar sitt ämne i följande afdelningar: "1. Siukdomens natur, 2. Åtskildnaden ifrån andra, 3. hans ursprungh och orsaker, 4. kännetekn hvarigenom man skiljer honom ifrån andra kranckheter, 5. Spåtekn som uthvijssa hanss svårhet och uthgångh, 6. huru man skal sigh ifrå then kranckhet förvara och 7. yterst om the medel hvarigenom thess Cur tilbörligen skal anställas och förrättas."

1) hette förut Sparrman, under hvilket namn han 1638 utgaf sitt föregående arbete om pesten. Palmchron var Christinas och senare Carl X:s lifmedicus samt stadsphysicus i Stockholm.

Detta arbete kan betraktas som det första monographiska försök i vår literatur öfver ifrågavarande sjukdom, ehuru, såsom titeln angifver, med helt och hållet praktiskt syfte.

Hamnerin, P.[1]), Rödsoten til dess åtskilnad, igenkännande och härstammande nödtorfteligen och till dess grundeliga botande tillräckeligen beskrifven. Stockholm 1742. 147 sidor.

Ett för sin tid förträffligt arbete.

Broman, O.[2]), Berättelse om Blodsoten, som år 1743 gick öfver Helsingland, sammandragen af A. Bäck. Vetenskaps-Akad. Handlingar 1749. sid. 209—220.

Ett kort, epidemiographiskt utkast med statistiska uppgifter om dödligheten i de särskilda socknarne efter ålder, kön, äfvensom månad.

Bland disputationer, som utgifvits i vårt land eller på vårt språk, handla följande särskildt om rödsot:

Bäck, A., Diss. de medicamentis domesticis eorumque usu in dysenteria. Upsal. 1741.

Engelhart, J. H., de Dysenteria. Lund. 1780.

Kjellander, B., de Dysenteria in nosocomio militari Brinkebergskulle observata annis 1808 et 1809. Ups. 1810.

Hwasser, I., Om Dysenterie. I—VI. Upsala 1835—37.

Ilmoni, I., Om Dysenterie. Helsingfors 1840.

Rosenstein har i sin afhandling "Morbi evacuatorii sanguinis" Ups. 1752 äfven en afdelning om dysenterien [3]).

Dessutom hafva af Collegium medicum och prov. läkarne vid de svårare epidemierna ofta underrättelser om bot- och skyddsmedel mot sjukdomen utgifvits. Sannolikt är deras antal vida större än de här nedan upptecknades.

Underrättelse och upsatz af the medel som mot durchlop och rödsoot tienlige finnas, åt dem som intet mächta sig dyrbarare hielpemedel. Stockholm 1738, 1739 1741 (?) (3 upplagor). Detta är den äldsta af Colleg. med. utgifne skrift om rödsot, som vi sett. Enligt Hedin lär dock redan 1730 en sådan utkommit.

Kort Underrättelse i anledning hvaraf de, hvilka med den så kallade Blod- eller Rödsoten äro besvärade, med ringa medel och bekostnad derifrån genom Guds nåd kunna hjelpas och sin förra hälsa återvinna. 1741 (?).

Underrättelse huru the skötas måga, som blifvit angripna af Rödsot och Durchlopp; men ej förmå skaffa sig dyrbara hielpemedel. Stockholm 1750.

Warning till gemene man at taga sig til wara för rödsoten. Stockholm 26 Sept. 1750.

Wåhlin, Andr., Kort Underrättelse huru Dysenterie eller den så kallade Rödsiukan väl kännas och botas bör, Jönköpings Läns Innevånare till Tjänst, lämnad af des Provincialmedicus. Jönköping 1757. Ny upplaga 1808.

1) den förste, som i Upsala promoverats till Medicinæ Doctor; var från 1738 provincial-läkare i Wermland. Han skall af Rosenstein varit mycket aktad för sin lärdom.

2) Prost i Helsingland.

3) Tvenne af svenskar annorstädes utgifne dissertationer må här äfven omnämnas:
Oestenius, de Dysenteria. Dorpad. 1651.
Gerdes, de Dysenteria. Gryph. 1698.

Ehrenström, A., Tillförlåtelige Botemedel emot Frossa och Rödsot, efter Riksens höglof. Ständers Approbation och Beslut uppgifne. Stockholm 1757.

Blom, C. M., Underrättelse om nödiga Bote och Förvaringsmedel mot Rödsot, uppsatt till Allmänhetens tjenst i Dahlarne under denna Farsots gångbarhet derstädes. Westerås 1772, 1785, Fahlun 1809 (3 upplagor).

Kongl. Colleg. med., Underrättelse om sättet att förekomma och bota den i några rikets provinser härjande Rötfeber och Rödsoten. Inrikes Tidningar d. 14 Dec. 1772 och d. 6 Febr. samt d. 2 Aug. 1773.

Kongl. Colleg. med., Underrättelse om nödiga Förvarings- och Botemedel emot den svåra Rödsoten som uppkommit i några rikets provinser. Stockholm 1773 och Norrköping s. å. (2 upl.).

Sparschuch, H., (efter Kongl. Collegii medici befallning): För Allmogens och deras skull som ej hafva tillfälle at rådfråga medici vid den ännu gångbara och smittosamma Rötfeber samt Rödsot, tjenar följande till Underrättelse. Norrköping 1773.

Zetterberg, H., Underrättelse om Rödsot och de medel, med hvilka man kan både förvara och curera sig. Nyköping 1773.

Zetterberg, H., Ytterligare underrättelse eller Bidrag til min förr tryckta Underrättelse för Rödsot. Nyköping 1775.

Hall, B. M., Underrättelse om Rödsotens botande i Westmanland. Westerås 1773.

Gråberg, J. M., Kungörelse om botemedel emot Rödsot. Götheborg 1773.

Salberg, J., Föreskrift emot Rödsoten, tryckt i Inrikes Tidningar 1773 N:o 59.

Printz, J., Underrättelse om Rödsotens botande. Gefle 1773.

Siefvert, J. V., Beskrifning om Rödsotens dämpande uti Skaraborgs län. Mariestad 1773.

Österman, M. G., Emot Rödsoten at upläsas i socknestufvor och handhafvas. Strengnäs 1773.

Botemedel för Rödsoten etc. Norrköping 1777.

Bergman, J. G., om Rödsoten. Åbo Tidningar. 1775 N:o 15 och 16.

„ Berättelse om den 1778 herrskande Rödsoten. Åbo 1778.

„ Underrättelse om sättet att förekomma och bota Rödsoten. Åbo 1783.

Odhelius, J. L., Underrättelse om Rödsotens förekommande och botande, tryckt i Stockholms Almanach 1788.

Tengmalm, P. G., Underrättelse om Rödsotens förekommande och botande. Westerås 1803.

Colliander, Z., Underrättelse om nödiga bot- och förvaringsmedel mot Rödsoten. Calmar 1803.

Ekelund, J. M., Nu gångbara farsot Rödsoten uti förening med febrar, afhandlad till efterrättelse för Södermanlands innevånare. Nyköping 1809.

Råd vid skötseln af nu gångbara rödsot. Örebro 1810.

Schultzenheim, D. v., Om Rödsot, tryckt i Stockholms Almanach för år 1813.

Rödsotens kännetecken och kur. Westerås 1813.

Brandelius, P., Kort underrättelse om Rödsot och om denna sjukdoms behandling. Stockholm 1838.

Schultz, C. G., Om Rödsoten och dess behandling. Upsala 1838.

Korrt Underrättelse om Rödsot och om denna sjukdoms behandling med läkemedel. Sthlm 1838.

Wigert, G., Underrättelse om mångårigt använda, ofelbara botemedel emot Rödsot. Andra uppl. Gefle 1839.

Bergman, J. M., Underrättelse för Allmogen huru Rödsoten botas. Fahlun 1839.

„ Föreskrifter huru den i Norra Dalarne gängse Rödsoten bör behandlas. Fahlun 1841.

Höjer, A., Regime för allmänna behandlingen af den inom Westerbergslagen innevarande år gängse Rödsotsepidemie. Falun 1840.

Råd mot Rödsoten. Wenersborg 1854

Græve, F., Underrättelse om Rödsot. Lidköping 1857.

Hulting, L., Förhållningsreglor vid Rödsot. Falköping 1857.

Huss, J. A., Förhållningsreglor vid Rödsot. Mariestad 1857.

Tengstrand, E., Förhållningsreglor vid Rödsot. Hjo 1857.

Åfven landshöfdingarne utgåfvo ofta kungörelser om skyddsmedel mot Rödsot såsom Carlschiöld 1773, Bunge i Jemtland 1785 m. fl.

Slutligen hafva våra tvenne hufvudarbeten för svensk medicinsk-historisk forskning varit oss till stort gagn, i synnerhet genom hänvisning till källorna, nämligen:

Ilmoni, J., Bidrag till Nordens Sjukdomshistoria. I-III. Helsingfors 1846-53.

Sacklén, J. F., Sveriges Läkarehistoria ifrån Konung Gustaf I:s till närvarande tid. Tvenne afdelningar jemte supplement i 4 band. Nyköping 1822—35, samt nytt supplementhäfte, redigeradt af A. H. Wistrand. Stockholm 1853.

Ehuru det är ganska sannolikt, att rödsot alltifrån forna tider förekommit i Sverige, anträffas dock ej någon antydning om densamma förrän mot slutet af medeltiden. Väl hafva vi några uppgifter, som låta oss ana, att denna farsot härjat svårt bland vikingarne på deras irrfärder i främmande länder såsom i Frankrike enligt Strinnholm [1]), i Biarmaland ibland Ragnar Lodbroks krigsfolk enligt Saxo grammaticus [2]), men huruvida den någon gång äfven inom vårt lands gränser varit på denna tid gängse, finna vi icke omtaladt.

I våra urkunder är denna sjukdom [3]), så vidt vi hafva oss be-

1) Svenska folkets historia II. Sthlm 1831. sid. 31.

2) "Laxi ventris profluvium complurimos exanimavit". Sjukdomen kallas äfven pestis, pestilentia. Årstiden var mycket omvexlande, i början mycket kall, sedan stormig och regnig, slutligen olidligt het. Saxo gram. Historia danica Ed. Müller et Velschow Havn. 1839. I. 452.

3) I de gamla anteckningarne från klostren om der aflidne munkar och nunnor, är, så vidt vi haft tillfälle genomgå desamma, sällan någon dödsorsak uppgifven, än mindre någon antydan om rödsot.

kant, första gången omnämnd å tvenne af Bergius [1]) citerade recepter, som förekomma i ett på pergament skrifvet exemplar af Magnus Smeks "Sveriges Landz och Stadz lag", hvilket på fjortonhundratalet tillhörde Riksrådet Arvid Trolle och nu förvaras på Kongl. Bibliotheket i Stockholm. Det ena receptet har öfverskriften: Fore blodsoth, det andra: Thette ær boot fore rödesoot. — Ett dylikt recept, öfverskrifvet: fore blodsoot, finnes äfven intaget i en handskrifven bok af medicinskt innehåll, som anses vara från slutet af femtonde århundradet, tillhörande P. von Afzelii samling i Upsala Universitets Bibliothek. Några af de äldsta i vårt land tryckta läkareböcker innehålla äfven särskilda capitel för "Blodsot" [2]) eller "Blodgång" [3]). Benedictus Olaui säger härvid, att den är en "sådana siukdom som allom kunnog är".

Rödsot eller, såsom benämningen i äldre tider oftare lydde, blodsot finna vi första gången omtalad såsom epidemiskt gängse inom vårt land år 1452. Enligt Stora Rimkrönikan härjade detta år blodsot i danska hären, som uppehöll sig i trakten af Jönköping [4]). Nästa uppgift derom gäller de förfärliga hungersnöds-åren 1597—98, då enligt en gammal beskrifning, införd i Örslösa kyrkobok för år 1695, "blodsot" svårt grasserade "i vårt kära Fädernesland" [5]). Enligt Hülphers förorsakade rödsot år 1639 "stark afgång" i Westerås [6]).

Ganska vidtutbredda rödsotsepidemier förekommo åren 1649—52, hvarom flere anteckningar finnas; den af 1652 har för oss speciel betydelse såsom den första, från hvilken sådan skildring af sjukdomens symptomer och förlopp är oss lemnad, att vi deri med säkerhet igenkänna rödsot. Längre fram återgifva vi Palmchrons sjukdomsbeskrifning från denna tid. För år 1679 omtalas epidemi af rödsot i Dalarne. — Hungersnödsåren 1695—98 voro äfven ut-

---

1) Stockholm för 200 år sedan, Inträdestal i K. Vet.-Ak. Sthlm 1758. sid. 41.

2) Christiannus Petri, En nöttelig Legebog faar Fattige och Rige, Unge och Gamle. Malmö 1533. Cap. 73.

3) Benedictus Olaui, Een nyttigh Läkerebook. Sthlm 1578. sid. 54.

4) Stället lyder sålunda:

Gudh sände them ok tva harda gästa,
Med Blodsoot ok Pestilentia them frästa:
Aff thenna samma stora nödh,
Bleff ther manger aff them dödh.

(St. Rimkrönikan sid. 146 i Scriptores rerum suecicarum medii ævi I. Upsal. 1818).

5) Det säges der: "Blodsoten tvingade så hårdt menniskan att otalige många dödde deraf" (Åbo Tidningar 1775. sid. 6).

6) Källorna för denna och följande uppgifter se sid. 11.

märkta af rödsotsepidemier i flere trakter af Sverige. Carelberg, provincialläkare i Östergötland, inberättade från Norrköping år 1722, att en "Dysenteri deromkring på landet varit gångbar". Slutligen nämna vi den svåra rödsotsperioden 1736—43 hvarifrån flere epidemiologiska notiser äro bevarade i de ofvan omnämnda skrifterna af Bäck, Broman och Hamnerin, hvarjemte nu äfven underrättelser om sjukdomens behandling och skyddsmedel emot densamma af Collegium medicum[1]) utgåfvos.

Efter denna tid blifva våra källor mera continuerliga och noggranna, men då det blefve alltför vidlyftigt och dessutom ej ingående i denna afhandlings plan att genomgå hvarje särskild af de rödsotsepidemier, som i vår literatur omnämnas, lemnas här endast en chronologisk sammanställning af de år och årstider, under hvilka rödsot mer eller mindre epidemiskt uppträdt, jemte uppgift på orterna, samt hänvisning till källorna för dessa uppgifter. Med denna tabell afses äfven att på en gång afbörda oss dessa literaturhänvisningar, som eljest framdeles mångfaldiga gånger behöfde upprepas och komme att upptaga utrymmet. När således under fortgången af vårt ämnes behandling källorna icke äro särskildt citerade, kunna de härstädes uppsökas under de år och hos den auctor, som för hvarje tillfälle angifvas. Till undvikande af för stor vidlyftighet har i denna öfversigt af materialet för studiet af rödsotens epidemiologi Tabellverket ej oftare blifvit af oss åberopadt, än då af dess siffror tydligen synts, att en ej obetydlig epidemi öfvergått en ort och vi från andra håll derom haft alldeles ingen, eller endast mycket ofullständig underrättelse. Från 1851 finnas i Sundhets-Collegii årsberättelser så utförliga epidemiographiska redogörelser, att vi för denna tid anse oss endast behöfva anföra de landsdelar, som varit af farsoten aldra mest hemsökta; för öfrigt få vi till dessa berättelser hänvisa. Rörande årstiden för rödsotens uppträdande och härjning må anmärkas, att tabellen ofta derom ingenting upplyser, emedan källorna i detta som i många andra hänseenden äro högst ofullständiga. Så vidt möjligt varit, hafva dock epidemiernas såväl början som slut blifvit angifna; men vid många tillfällen finnes blott en månad utsatt, hvilken då tillkännager antingen tiden för rödsotens första utbrott — detta vanligast, då det är fråga om början eller medlet af sommaren — eller också den tid, under hvilken sjukdomen var på orten mest gängse.

Väl behöflig relief kan denna förteckning vinna genom jemförelse med den i slutet af denna afhandling införda mortalitetstabellen.

---

1) Se sid. 6.

Öfversigt af rödsotens epidemiska uppträdande i Sverige.

År.	Årstid.	Orter.	Källor.
1452	(sommaren)	Jönköpingstrakten	St. Rimkrönikan i Script. Rer. Svecic. I. sid. 146.
1597—98	—	"i vårt fädernesland" (troligen företrädesvis Westergötland)	Åbo Tidningar 1775 sid. 61.
1639	—	Westerås stad	Hülphers, Om folknummerns förändringar i Westerås på 148 år i Vet. Akad. Handl. 1773 sid. 354.
1649 och följ.	—	Östergötland ("Starksjuka", sannolikt rödsot)	Widegren, Beskrifning öfver Östergötland I. Linköping 1817 sid. 463.
1651	—	Dalarne (Lima)	Hülphers, Resa genom Dalarne. Westerås 1763 s. 263.
1652 o. föreg.		"mest öfver hela landet"	Palmchron, Consilium antidysent. 1652.
1679	—	Dalarne (St. Tuna)	Hülphers, Resa genom Dalarne sid. 87.
1695—97	—	Helsingland	Broman, op. c. i Vet. Ak. Handl. 1749 sid. 209.
1697	sommaren	Roslagen	Radloff, Stockholms Län II. Upsala 1805 sid. 278.
"	—	Dalarne	Ahlstedt, Stora Tuna i Dahlom och Bergom Minnesdöme. Sthlm 1743 sid. 109. (Jemför dermed Linder, Tankar om desse Tijders Pestilentie. Sthlm 1711 sid. 22).
1698	—	Wermland	Linder, ib. sid. 19.
1722	början af hösten	Östergötland (trakten kring Norrköping)	Carelberg, Rapport af d. 2 Dec. 1722 (RiksArchivet).
1736	Augusti	Stockholms län, Östergötland	Colleg. med. skrifvelse till Kongl. Maj:t af d. 24 Aug. (ib.).
"	—	Nerike	" " " " " af d. 20 April 1737 (ib.).
"	—	Stockholm	Chirurgiska Societetens d:o af d. 26 Aug. 1736 (ib.).
1736 o. följ.	—	Westerås	Hülphers, Vet. Ak. Handl. 1773 sid. 355.
1737—42	början af Juli (1737)	Wermland	Hamnerin, Rödsoten etc. 1742 sid. 27.
1739—40	—	Helsingland	Bäck, Diss. de medicamentis etc. 1741 sid. 23.
1740	—	Dalarne	Ahlstedt, Stora Tuna sid. 109.

1741	—	Dalarne (Lima)	Hülphers, Resa genom Dalarne sid. 263.
„	—	Öland	Ahlquist, Ölands historia I. Calmar 1822 sid. 247.
1742	—	Medelpad (Torps socken)	Hülphers, Medelpad, Westerås 1771 sid. 59.
1743	—	Ångermanland	„ Ångermanland. ib. 1780 sid. 92.
„	Juni — Sept.	Helsingland	Broman, Vet. Ak. Handl. 1749 sid. 209.
			Lenæus, Delsboa illustrata. Sthlm 1764 sid. 218.
1743—44	—	Jemtland	Hülphers, Jemtland, Westerås 1775 sid. 231.
1745 o. fl. föreg.	—	Westergötland	Linné, Wästgöta Resa. Sthlm 1747 sid. 31
1748—49	—	Skåne	„ Skånska Resa. Sthlm 1761 sid. 131.
1749	—	Östergötl. (Linköping) Småland (Ekesjö)	Bäck, Farsoter, som mest härja ibland Allmogen, i Vet. Ak. Handl. 1795 sid. 30.
„	—	Calmar län, Westmanland	Tabellverket.
1749—50	—	Östergötland, Westergötland, Nerike och Wermland m. fl. orter	„ „
1750	—	Jönköpings o. Christianstads län, Dalarne	„ „
1752	på hösten	Jönköpings län (Östra härad)	Medicinalwerkets Tilstånd. Sthlm 1765 sid. 241.
1754	—	Wermland	Berättelse om Kongl. Coll. med:i göromål. Sthlm 1756 s. 5.
1755	Augusti	d:o Dalsland, Småland	Bergius, Gångbara Sjukdomar 1755. Sthlm sid. 83.
„	September	Calmar län, Westergötland (Tunhems s:n)	„ ib. sid. 90.
1756	början af Juni	Dalarne	Bergius, d:o 1756. Sthlm sid. 44.
„	Juli	Östergötland (Linköpingstrakten)	„ ib. sid. 46.
„	—	Westergötland	Medicinalwerkets Tillstånd 1765 sid. 111.
1757	—	Jönköpings län	Wåhlin, Prov. Doct. Berättelser. Sthlm 1761 sid. 31.
1758	—	Skåne och Blekinge	Tabellverket.
1758—59	—	Dalarne	„ „
1759	Augusti--September	Skåne	Borg, Prov. Doct. Berättelser 1761 sid. 53.
1761	på hösten	Gottland (Ahlskogs socken)	Hjorth, Medicinalwerk. Tilst. 1765 sid. 126.
„	Juli—October	Wermland	Hamnerin, ib. sid. 247.
„	hösten	Halland (i några gårdar)	Montin, ib. sid. 267.

1764	—	Halland (Snöstorps socken)	Montin, ib. sid. 268.
„	våren—September	Jönköpings län	Wåhlin, ib. sid 160.
1765	—	Dalarne	Tabellverket.
„	October	Jönköpings län (Ösbo härad)	Wåhlin, Medicinalwerkets Tilstånd 1769 sid. 145.
1766	September—October	d:o (Westra o. Ösbo härad)	„ ib. sid. 160.
„	Juli—Augusti	Dalarne (St. Tuna, Forsbacka)	Blom, ib. sid. 13.
1768	Juni—September	„	Engström, ib. sid. 301.
1768—69	—	Blekinge	Tabellverket.
1769—73	—	Wermland och Nerike	„ „
1770—73	—	Westergötland, Jönköpings län, Göteborgs och Bohus län, Halland	„ „ Siefvert, Bskrifn. om Rödsotens dämp. i Skarab. 1773.
1771	Augusti	Westergötland	Collegii medic. skrifvelse till Kongl. Maj:t (Riks-Archivet).
1771—73	—	Blekinge	Tabellverket.
1772—73	—	Wexiö län, Christianstads l., Westerås l.	„ „
„ „	—	Wermland	Wargentin, Om Carlstads stifts tillväxt i folkrikhet sedan år 1721, Vet. Akad. Handl. för 1774 sid. 262.
1773	—	Herjeådalen	Hülphers, Herjedalen. Westerås 1777 sid. 9 och 36.
„	Maj—September	Dalarne	Blom, Observat. de aëre et morbis epidemicis in Dalekarlia, Acta medic. suec. Upsaliæ 1783 s. 465 o. följ.
„	Juli	Westmanland	Blom, ib. sid. 472, Hülphers, Vet. Akad. Handl. för 1773 sid. 355. Borgman, Historiska Anteckningar öfver Tärna socken. Westerås 1827 sid. 44.
„	Juli	Upland	Blom, o. c. sid. 472.
„	Juli	Gestrikland	„ ib. sid. 472. Hülphers, Gestrikland. Westerås 1793 sid. 11.
„	—	Jemtland	„ Jemtland. Westerås 1775 sid. 116.
„	—	Södermanland	Zetterberg, Underrättelse om Rödsot etc. Nyköp. 1773.
„	—	Nerike (Kumla socken)	Kihlman, Kumla socken. Strengnäs 1828 sid. 90.

1773	—	Calmar län, Dalarne, Östergötland, Södermanland, Upland	Tabellverket.
1774	—	Halland och lägret vid Örtofta	Sommelius, De salubritate Lundæ. L. 1794 sid. 17.
1774—75	—	Upsala och Lunds stift	Tabellverket.
1775	—	Östergötland	„ „
1779	—	Upsala-, Göteborgs, Skara, Wisby stift	„ „
„	hösten	Christianstads län	Coll. med. skrifvelse af 10 Nov. (RiksArchivet).
1781	Juli—Augusti	Stockholm	Läkaren och Naturf. II. sid. 237 och 293.
„	Augusti	Drottningholm	Hedin, ib. VIII sid. 168.
„	Augusti—October	Småland (Ekesjötrakten)	Wadström, ib. II. sid. 386.
„	Augusti	Visingsö	Wåhlin, Embetsberättelser af d. 26 och 27 Aug. 1781 (RiksArchivet).
„	—	Göteborgs och Skara Stift	Tabellverket.
1782	Juli	Drottningholm (i Dalregimentet)	Hedin, Läkaren och Naturf. VIII 175.
1783	Juli—Augusti	Stockholm	Läkaren och Naturf. IV 382.
„	Juli—Augusti	Wermland	ib. IV 382.
„	Juli—October	Westergötland	Flodin och Hultman, ib. V sid. 100 och 146.
„	Juli	Jönköpings län	Wadström, ib. V sid. 148.
„	—	Skåne	Sauer, ib. V sid. 141.
„	slutet af Maj — början af Augusti	Gefleborgs län	Nordblad, ib. V sid. 140.
„	slutet af sommaren	Upsala län	Halenius, ib. V sid. 145.
„	Juli	Westmanland	Hall, ib. V s. 291.
„	—	Carlstads och Göteborgs stift	Tabellverket.
1784	Augusti—November	Wexiö district	Colliander, Läkaren och Naturf. VI sid. 199.
„	«vid vanlig tid«	Drottningholm (i Dalregimentet)	Hedin, ib. VIII 179.
„	—	Lunds stift	Tabellverket.
1785	—	Norrland	Salberg, Läkaren och Naturf. VIII sid. 134; Tabellv.
„	Juli—September	Wexiö län	Köllner, ib. VII sid. 209. Tabellverket.

„	Juli	Westergötland (Färglanda pastorat m. fl.)	Hultman, ib. VII 228.
„	Juli—Augusti	Upland	Halenius, ib. VII 219.
„	slutet af Juli	Drottningholm	Hedin, ib. VIII 191.
„	—	Dalarne	Blom, Underrättelse om botemedel mot rödsot. Westerås 1785.
1786	Augusti	Drottningholm	Hedin, Läkaren och Naturf. VIII 209.
„	—	Wexiö län	Collinder, ib. VIII 270.
„	Mars	Wermland (Gustafsfors o. Geyersholm)	Lundmark, ib. VIII 343.
„	Juli	Dalarne (Floda)	Blom, ib. VIII 377.
1787	Juli—September	Wermland (Elfvedalen)	Lundmark, IX 111.
1788	sommaren—November	Skåne	Sauer, ib. X 122.
1789	Juli—September	Östergötland (Wadstena district)	Acharius, ib. X 234.
1791	—	Nerike	Wadström, ib. XI 158.
„	Augusti - September	Bohus län	Leeven, ib. XI 139.
„	—	Upsala stift	Tabellverket.
1792—94	—	Westerås stift	„ „
1792	—	Carlstads, Strengnäs stift	„ „
1793	på vintern	Dalarne (Lima vid norrska gränsen)	Blom, Läkaren och Naturf. XI 292.
1794	Juli, Augusti	Halland (Fjärås, Weddige)	Westberg, ib. XII 17.
„	Juli, Augusti	Dalarne, Westmanland	Tengmalm, ib. XIII 126.
„	Juli	Bohus län	Léven, ib. XII 324.
1795	Juli, Augusti	Halland (i 3 socknar)	Westberg, ib. XII 194.
„	—	Hjo	Åkerberg, ib. XII 271.
1796	—	Westergötland (Thorsö socken)	Norlin, ib. XIII 31.
1798	Augusti—September	Calmar- och Wexiö län	Petersson, ib. XIII 157.
1798	Juni	Dalarne (lägret på Roma hed)	Kinmansson, ib. XV 272; Tabellverket.
„	—	Östergötland	Tabellverket.
1802	Augusti	Westmanland	Tengmalm, Läkaren och Naturf. XV 204.
1803	Augusti, September	„	Lexow och Sörling, ib. XV 143 f.

1803—4	—	Calmar län, Öster- och Westergötland	Tabellverket.
1806	—	Halland	Westberg, Embetsb. till Sundh. Coll. af $^{20}/_{2}$ 1807 (Sundh. Coll. archiv).
„	på hösten	Blekinge	Sjöborg, d:o s. å. (ib).
„	mot hösten	Wermland (Philipstads district)	Lundmark, d:o s. å. (ib).
„	—	Ekesjö district	Olin, d:o s. å. (ib.).
„	i September	Borås d:o	Flodin, d:o Mars s. å. (ib.).
„	Augusti	Dalsland	Linderquist d:o April s. å. (ib.).
„	September	Wimmerby district och Calmar	Nyander och Ackséll d:o s. å. (ib.).
1807	—	Ekesjö d. (på gränsen till Calmar län)	Olin, d:o 1808 (ib.).
„	—	Lidköpings d. (i 2:ne socknar)	Olander, d:o s. å. (ib.).
„	Juli, Augusti	Gottland	Wallberg, d:o 1807 (ib.).
1808	September	Roslagen	Lunell, d:o 1808 (ib).
„	Juni, Juli	Gefleborgs län (Delsbo, Söderhamn)	Nordblad d:o s. å. (ib.).
„	slutet af Juli	Wexiö stad	Fréese, d:o s. å. (ib.).
„	emot hösten	Blekinge (Carlskrona trakten)	Sjöborg, d:o 1809 (ib.).
„	slutet af Augusti	Nerike	Hedenström, d:o s. å. (ib).
„	October	Wermlands bergslag	Lundmark, d:o s. å. (ib.).
„	slutet af Aug.—början af December	Jönköpings län	Olin, d:o s. å. (ib.).
„	—	Strömstads district	Marin, d:o s. å. (ib.).
„	mot hösten	Wadstena „ (Svanhals socken)	Acharius, d:o s. å. (ib.).
„	slutet af Augusti	Ångermanland, Medelpad	Noréus, d:o s. å. (ib.).
„	—	Westergötland	Tabellverket.
„	tidigt på sommaren	Dalarne	Gravander, Embetsb. 1809 (Sundh. Coll. archiv).
„	Augusti	Nya Kopparbergs socken	Sommelius, d:o 1810 (ib.).
„	Augusti, September	Södermanland	Ekelund och Sparrman d:o s. å. (ib.).
„	—	Halland	Westberg, d:o 1810 (ib.).
„	—	Wimmerby district	Nyander, d:o s. å. (ib.).

1809	Juni	Wermland (Fryksdalen, Elfvedalen) - - -	Sundberg och Lundmark d:o s. å. (ib.); Tabellv.
»	September, October	Blekinge - - - - - - - - - - - - - - - - -	Sjöborg, Embetsb. (Sundh. Coll. archiv).
»	—	Dalarne - - - - - - - - - - - - - - - - - -	Ström, Embetsb. ib.); Tabellverket.
»	—	Helsingland - - - - - - - - - - - - - - - -	Nordblad, Embetsb. (Sundh. Colleg. archiv).
»	September	Drottningholm (lägret) - - - - - - - - -	Hedin, Samlingar i blandade ämnen för Läkarevet. Sthlm 1810 II. sid. 8.
1808—9	början af Augusti	lägret vid Brinkebergskulle (Westergötl.) -	Kjellander, de dysenteria in nosocomio militari etc. Upsaliæ 1810.
» »	Augusti—Januari	flottan och Carlskrona - - - - - - - - -	Åkerman, de typho nerv. in classe suecana etc. Ups. 1810.
1809	—	Norrland, Gefleborgs län - - - - - - - - -	Tabellverket.
1810	medlet af Juli	Dalarne - - - - - - - - - - - - - - - - - -	Gravander, Embetsb. 1811 (Sundh. Coll. archiv).
»	—	Nerike, Wermland, Småland - - - - - - -	Tabellverket.
1811	—	Westernorrland - - - - - - - - - - - - - -	v. Schultzenheim i Sthlms Almanach 1813.
»	Juli—sent på hösten	Gestrikland (Ockelbo socken) - - - - - -	Ek, Embetsb.; Sv. Läk. Sällsk. Handl. II. 1. sid. 45.
»	—	Ekesjö district - - - - - - - - - - - - - -	Olin, Embetsb. (Sundh. Coll. archiv).
»	—	Blekinge - - - - - - - - - - - - - - - - -	Sjöborg, d:o af 1812 ib.
»	—	Småland - - - - - - - - - - - - - - - - -	Tabellverket.
»	—	Elfsborgs län - - - - - - - - - - - - - - -	Alm, Embetsb.; Sv. Läk. Sällsk. Handl. II. 1. 61.
1813	medlet af Juli	Gestrikland (Hedesunda) - - - - - - - -	Ek, Läk. Sällsk. Handl. II. 1. 49.
»	Januari, Juni o. följ.	Hedemora district - - - - - - - - - - - -	Ström, ib. II. 1. 58.
»	slutet af Juli—Nov.	Södermanland - - - - - - - - - - - - - -	Ekelund och Girelius II. 1. ib. 63 och 64.
»	slutet af Aug.—Sept.	Wadstena district - - - - - - - - - - - -	Acharius, ib. II. 1. 60.
»	Juli—Augusti	Stockholms län - - - - - - - - - - - - - -	Girelius, ib. II. 1. 65.
»	Augusti, September	Calmar län - - - - - - - - - - - - - - - -	Hanström, ib. II. 1. 67; Tabellverket.
»	Juni—inpå hösten	Dalarne - - - - - - - - - - - - - - - - - -	Gravander, ib. II. 1. 78.
»	börj. af Aug. — in i Oct.	Halland - - - - - - - - - - - - - - - - - -	Westberg, ib. II. 1. 78.
»	—	Wermland, Westergötland - - - - - - - -	Tabellverket.
1816	Juli — börj. af October	Falu district - - - - - - - - - - - - - - -	Berggren, Sv. Läk. Sällsk. Handl. IV. 42.
	—	Linköpings district - - - - - - - - - - - -	Noréus, ib. IV. 48.

2

1817	slutet af Aug. — årets slut	norra Wermland	Bergman och Möllenborg, ib. V. 82.
„	Augusti	Strömstads district	Landeberg, ib. V. 92.
„	Februari	Skåne (Örkelljunga och Rya)	Wieslander, ib. V. 89.
1818	slutet af Juli—Oct.	Örebro district	Elgenstjerna, ib. VI. 58.
„	September	Stockholm	Ekström, Medicinsk Tidning för d. 8 Oct. 1818.
1819	Augusti	Upland	Schultz, Sv. Läk. Sällsk. Handl. VII. 75.
„	Juni—September	Stockholms län	Willman och Wallerius, ib. VII. 78.
„	Augusti—September	Mariestads district	Westman, ib. VII. 81.
„	Augusti—October	Borås district	Flodin, ib. VII. 84.
„	Augusti	Norrbotten	Waldenström, ib. VII. 116.
„	Juli	Wermland	Bergman, ib. VII. 87.
1821	Juli, Augusti	Upsala och Enköpings district	Schultz, Embetsb.; Läk. Sällsk. Handl. IX. 34—38.
1822	Maj—September	Upsala district	„ ib. X. 93.
1824	början af Juli—Sept.	Jönköpings län	Eneroth, ib. XI. 129.
1830	Sept.—medlet af Dec.	Luleå district	Waldenström, ib. XII 269.
1833	Juli	Gefletrakten	Clarus u. Radius, Wöchentl. Beiträge z. Medic. und Chirurg. Klinik 1833 III. 102.
1834	på hösten	Dalarne (Djura)	J. M. Bergman, Embetsb. 1839 (Sundh. Colleg. archiv).
1835	medlet af Augusti	Stockholm	Nerman, Om Rödsotsepidemien 1835 i Sthlm, Tidskrift för Läk. o. Pharm. V. Sthlm 1836 sid. 10.
1838	—	Upsala, Stockholms, Nyköpings, Örebro, Westmanlands, Linköpings, Skarab. län	Ekströmer, Läk. Sällsk. n. Handl. IV. 352.
„	Juli—December	Stockholm	Berg, Sjukförslag fr. Garnisons-sjukh. Hygiea I. 106. Retzius, Öfvers. af väderleken etc. L. S. n. Handl. III. 7. Nyblæus, Sjuklighetstillståndet på st. Barnhuset; Läk.-Sällsk. n. Handl. III. 138.
1839	—	Falu, Nerikes, Gefleborgs, Stockholms, Jönköpings och Westerås län	Ekströmer, ib. IV. 361, samt Prov. läk. embetsb. i Sundh. Coll. archiv.
„	slutet af Sept.—Nov.	Vimmerbytrakten	Hanström, Embetsb. Läk. Sällsk. n. Handl. IV. 89.

1840	—	Dalarne	Zetterstrand och Höjer, Embetsb. (Sundh. Colleg. archiv); Ekströmer, Läk. Sällsk. n. Handl. IV. 362.
1842	—	Dalarne, Östergötland, Södermanland, Jönköpings och Gefleborgs län	Ekströmer, Läk. Sällsk. n. Handl. IV. 365.
1843	—	Wermland (Näs district)	Ekegren, Hygiea VI. 1844 sid. 358.
	—	Jönköpings, Elfsborgs, Hallands och Falu l.	Sundh. Colleg. Berätt. 1851 sid. 145.
1845	—	Dalarne	Huss, Sveriges Endemiska sjukdomar. Sthlm 1852 s. 23.
1846	—	Halland	Sundh. Colleg. Berätt. 1851 sid. 148.
1849	—	Jönköpings län	ibid. sid. 151.
1851	—	Falu stad, Frykeruds socken i Wermland	ibid. sid. 161.
1852	Aug.—början af Dec.	Gottland, Askims socken i Bohus län, Blekinge	Sundh. Colleg. Berätt. 1852 sid. 39.
1853	Juli—December	Bohus län, norra delen af Wermland, Elfsborgs, Skaraborgs, Hallands och Jönköpings län	„ „ „ 1853 sid. 69—75 och 1854 s. 84.
1854	Juli—Febr. (följ. år)	Desamma orterna, dessutom Wexiö, Calmar län, samt Blekinge o. Östergötland	„ „ „ 1854 sid. 51—88.
1855	Aug.—årets slut	Samma län som 1853, dessutom Wexiö l.	„ „ „ 1855 sid. 109—120.
1856	Juli—årets slut	Samma län (utom Hallands)	„ „ „ 1856 sid. 72—76.
1857	Maj (Dalarne), Juli—årets slut	Samma län, derjemte vestra Dalarne, vestra delen af Östergötland, södra delen af Nerike, samt Jemtlands och Gefleborgs län	„ „ „ 1857 sid. 98-117. Græve, Rödsoten i Lidköpings district 1857. Hygiea 1858 sid. 648.
1858	Juli — årets slut	Calmar-, Östergötlands och Kronobergs l.	Sundh. Colleg. Berätt. 1858 sid. 58—66 och 1861 s. 20.
1859	Juli — årets slut	Bohuslän, Dalsland, Calmar län	„ „ „ 1859 sid. 64—72 och ib.
1861	Aug.—Jan. (följ. år)	Åmåls och Carlskrona districter	„ „ „ 1861 sid. 92—93.
1862	Juli—October	Stockholms stad	„ „ „ 1862 sid. 36—37.
1864	Aug. — årets slut	Silbodals och Åmåls districter	„ „ „ 1864 sid. 31—32.

Af denna chronologiska öfversigt finna vi, att rödsoten än uppträdt som en allmän, öfver nästan hela eller åtminstone stor del af landet utbredd epidemi, än nästan uteslutande hemsökt vissa landskap, der den då kunnat nå en ganska betydlig höjd utan att synnerligen sprida sig till angränsande trakter; än åter har området för dess härjning varit inskränkt till endast någon eller några socknar, mera sällan till någon viss stad eller stadsdel o. s. v.

Till de största, mera allmänt utbredda epidemierna i Sverige kunna vi räkna de af åren (1597—98), 1649—52, 1697—98, 1736—43, 1749—50, 1770—75, 1779, 1781, 1783 och 1785, 1808—11 och 1813, 1818—19, 1838—39 samt 1853—59. Och anmärkningsvärdt är, att flere af dessa epidemier inträffat samtidigt med vidsträckt spridning af farsoten äfven i andra delar af Europa, såsom åren 1652 i Danmark och Irland, 1736 i Holland, 1739—41 i Thüringen, 1743 i England och Italien, 1749—50 i Frankrike, 1779—83 i Frankrike, Belgien, Holland, England, Tyskland, Danmark och Finland, 1807—11 i Tyskland [1]) och Schweiz, 1818 i Irland, 1854—57 i vissa trakter af Sydtyskland, Schweiz och Frankrike [2]).

Ehuruväl farsoten ofvan uppräknade år företedde ganska stor utbredning i Sverige, hafva dock några vissa provinser, nämligen Wermland, Westergötland, vestra delen af Småland och Dalarne, någon gång äfven Bohuslän, oftast blifvit framför andra svårt hemsökta. Detta gäller redan de äldsta af de uppräknade epidemierna. Uppgiften om blodsotshärjning åren 1597—98 härstammar från Westergötland, hvarföre sannolikt är, att den företrädesvis gällde detta landskap. Om epidemien 1737—42 säger Hamnerin, att "ingen landsort uti Sverige är mera vorden hemsökt af denna siukdom än Wärmeland." Åren 1749 och 1750 var farsoten häftigast i Wermland och Nerike (dödssiffran det sistnämnda året 795), i Jönköpings län (317), i Östergötland (325), samt i Westergötland med Dalsland (511). Om farsotens härjning i Dalarne få vi tillfälle tala längre fram.

1) "In den Jahren 1810 und 11 eine fast pandemische Verbreitung." Hirsch, Prager Vierteljahrschrift. B. 51. Sid. 102.

2) Se härom: Hauff, Zur Lehre von der Ruhr. Tübingen 1836. sid. 200—208.
Naumann, Handbuch der medicinischen Klinik. IV. II. Berlin 1835 sid. 59—62.
Hæser, Geschichte der Medicin II. Jena 1865.
Hirsch, Die Ruhr nach ihrem endem. und epidem. Vorkommen, vom ätiolog.-patholog. Standpunkte. Prager Vierteljahrschrift B. 46, 47 & 51.
" Historisch-geographische Pathologie II. Erlangen 1862—64.

Att nämnda provinser värst härjats af rödsoten de sista 100 åren kan synas af de tabeller, som vi nu gå att lemna, öfver dödligheten under de svåraste epidemierna af denna tiderymd.

Öfversigt af dödligheten i rödsot åren 1770—73 länsvis [1].

	Folkmängd vid 1772 års slut.	I rödsot dogo åren 1770—3.	Af 1000 lefvande dogo i rödsot årligen i medeltal.
Skaraborgs län	110.365	4.834	10.95
Wermlands o. Nerikes	193.776	8.333	10.75
Elfsborgs	125.982	5.315	10.54
Wexiö	74.219	2.543	8.56
Göteborgs och Bohus .	88.105	2.882	8.17
Falu	110.484	3.496	7.91
Westmanlands	76.667	1.932	6.30
Jönköpings	115.560	2.500	5.41
Blekinge	40.459	684	4.23
Hallands	65.973	967	3.67
Christianstads	99.864	1.407	3.52
Calmar	114.926	1.357	2.95
Södermanlands	86.581	786	2.27
Upsala	70.283	600	2.14
Östergötlands	141.327	1.015	1.79
Stockholms	98.631	397	1.01
Malmöhus	115.861	375	0.81
Gottland	27.987	48	0.43
Stockholms stad . . .	72.444	84	0.29
W. Norrlands	67.359	76	0.28
Westerbottens	44.185	10	0.05
Gefleborgs	66.936	9	0.03

Enär förteckningen på folkmängden, fördelad på de särskilda länen, åren näst före den period, förestående tabell omfattar, icke befanns fullständig, valde vi för dess upprättande folkmängds-

1) För denna och följande öfversigter ligga Tabellverkets, i Statistiska Central-Bureaun förvarade, tabeller till grund. Folkmängden vid 1772 års slut i de särskilda länen finnes af Wargentin införd i Vet.-Ak. Handl. 1782 sid. 239 (dock med någon skiljaktighet med den här upptagna för WesterNorrlands och Gefleborgs län).

uppgifterna för år 1772, hvilket med så mycket mera skäl kunde ske, som den största dödligheten under dessa år så väl i rödsot som i allmänhet inföll det för farsoter och hungersnöd sorgligt kända året 1773; antagas kunde ock, att folkmängdens fördelning på de särskilda länen i slutet af år 1772 vore ungefärligen densamma, som 1769. Folkmängdstillväxten i hela riket under dessa trenne år uppgick för öfrigt knappt till 10,000 personer.

Åfven 1774 och 1775 fortfor rödsot att härja i landet, men då vi för förstnämda år sakna uppgifter från tvenne, för jemförelsen vigtiga stift, nämligen Carlstads och Göteborgs, måste vi här förbigå detsamma; 1775 åter var dödligheten störst i Linköpings (1046 d.), Lunds (627 d.) och Upsala stift (546 d.); för öfrigt hade farsoten en temligen likformig utbredning öfver landet (med undantag af Norrland, Gottland och Calmar län).

Öfversigt af dödligheten i rödsot åren 1779, 1781, 1783 och 1785 stiftsvis.

	Folkmängd vid 1775 års slut [1]).	Under dessa 4 år dogo i rödsot.	Af 1000 lefvande dogo i rödsot årligen.
Göteborgs stift	207.945	5.426	6.52
Carlstads	146.603	3.147	5.87
Skara	169.813	3.102	4.57
Wexiö	152.862	1.827	2.98
Wisby	28.995	322	2.78
Hernösands	119.095	1.217	2.55
Strengnäs	157.532	1.377	2.18
Upsala	230.420	1.392	1.51
Linköpings	214.898	928 [2])	1.44
Westerås	187.554	1.041	1.38
Lunds [3])	254.331	1.139	1.12
Stockholms stad . . .	72.521	318	1.09
Calmar	66.113	83	0.31

År 1784 spåras ånyo dysenteri i Lunds stift, hvilken torde varit ganska våldsam, ty nära 900 personer bortrycktes af densamma. Hade nämnda år, som eljest var föga utmärkt för rödsot,

1) Se den af Nicander lemnade tabellen Lit. G. i Vet.Ak. Handl. 1799 sid. 256.
2) För år 1779 saknas uppgift från Linköpings stift.
3) Carlskrona är härvid ej inberäknadt.

tagits med i beräkningen, skulle Lunds stift derigenom kommit att innehafva ett något högre rum i förestående tabell.

Efterdyningarne af dessa års epidemier fortforo för öfrigt ganska länge. 1791—94 voro enligt Tabellverket de flesta provinser i Svealand lidande, ehuru i vida mindre grad än vestra Sverige vid de nyss omtalade epidemierna. För närmast följande stora rödsotsperiod (i några provinser började redan 1803) lemna vi nedanstående tabell:

Öfversigt af dödligheten i rödsot åren 1808—11 samt 1813 länsvis.

Län.	Folkmängd vid 1805 års slut [1].	1808—11 och 1813 dogo i rödsot.	Af 1000 lefvande dogo årligen i rödsot.
Wermlands	140.100	5.620	8.02
WesterNorrlands och Jemtlands	91.503	4.468	7.15
Falu	124.816	2.132	7.76
Jönköpings	117.381	3.822	6.51
Wester- o. Norrbottens	67.889	2.084	6.14
Elfsborgs	156.271	3.960	5.06
Skaraborgs	138.410	3.406	4.92
Wexiö	89.631	2.075	4.63
Blekinge	67.200	1.392	4.14
Gefleborgs	84.799	1.634	3.85
Nerikes	100.428	1.682	3.35
Stockholms län . . .	99.377	1.528	3.08
„ stad . . .	72.652	1.087	2.99
Calmar	136.296	2.027	2.98
Christianstads	120.547	1.714	2.84
Hallands	73.594	848	2.31
Göteborgs och Bohus.	118.429	1.204	2.03
Södermanlands	98.761	957	1.94
Upsala	84.141	787	1.87
Westmanlands	84.808	731	1.72
Östergötlands	162.859	1.340	1.64
Malmöhus	149.892	1.145	1.55
Gottlands	32.988	140	0.85

1) Finnes införd i Underdånigt Betänkande och Förslag rörande inrättandet af ett Statistiskt Embetsverk af den dertill förordnade Komité. Sthlm 1856. sid. 47.

Åren 1817—18 och 1819 finna vi Nerike, Wermland och Elfsborgs län, samt sistnämnda året Jönköpings vara sjukdomens förnämsta tillhåll [1]). Vid de ganska vidsträckt utbredda epidemierna 1838 och 1839 hemsöktes Dalarne det senare året värre än något annat landskap i riket.

Öfversigt af dödligheten i rödsot åren 1851—60.

Län.	Folkmängd d. 31 Dec. 1852 [2]).	I rödsot dogo under decenniet 1851—60.	I rödsot dogo årligen på 100,000 innev.
Jönköpings	164.316	6.504	395.8
Skaraborgs	203.220	5.184	255.1
Elfsborgs	248.836	4.459	179.2
Wermlands	224.009	2.727	121.7
Göteborgs och Bohus.	192.756	1.787	92.7
Calmar	206.027	1.705	82.7
Östergötlands	224.804	1.134	50.4
Gottlands	45.406	221	48.7
Blekinge	110.538	430	38.9
Wexiö	138.806	516	37.1
Falu	152.983	529	34.5
Nerikes	137.965	329	23.8
Hallands	108.688	122	11.2
Stockholms stad . . .	95.385	68	7.2
„ län	116.512	76	6.6
Norrland	286.504	180	6.4
Upsala	90.140	31	3.4
Gefleborgs	122.530	35	2.8
Westmanlands	97.316	20	2.0
Södermanlands	121.096	7	0.6
Malmöhus	259.509	9	0.3
Christianstads	194.053	0	0.0

Utom dessa stora epidemier hafva, såsom ofvan är nämndt, äfven förekommit andra, till mindre delar af landet inskränkta, hvarpå de flesta rikets provinser erbjuda exempel, såsom Skåne och Blekinge

1) Tabell-Commissionens und. Berättelse af d. 9 Nov. 1822.
2) Sveriges off. St. A) Befolknings-Statistik. I. I. Tab. 1.

år 1758 (med en dödlighet af 748 fall), Wermland 1761 (203 dödsfall), Blekinge 1768 och 1769 (349 d. det förra året, 299 det senare), Östergötland 1798 (440 d.), Westmanland 1803, Upland 1821 och 1822, Jönköpings och Skaraborgs län 1824 m. fl.

Framför alla andra landskap hafva dock Dalarne ofta varit plågade af rödsot. Underrättelser om äldre härjningar gifvas derifrån flere än från andra landsdelar; åren 1651, 1679, 1697, 1740 och 1741 nämnas särskildt. Bland de af Tabellverkets siffror angifna epidemier, hvilka omfattat endast Dalarne, framhålla vi de af åren 1758—59, 1765—66 samt 1798. En noggrannare föreställning om farsotens härjning i denna provins kan erhållas genom nedanstående öfversigt af

Dödligheten i rödsot i Dalarne 1749—1867 [1]).

År.	Döde.	År.	Döde.	År.	Döde.	År.	Döde.	År.	Döde.
1749	95	1769	42	1786	121	1803	91	1820	14
1750	244	1770	12	1787	55	1804	79	1821	17
1754	19	1771	20	1788	80	1805	54	1822	125
1755	53	1772	89	1789	68	1806	122	1823	23
1756	133	1773	3375	1790	32	1807	26	1824	67
1757	72	1774	170	1791	112	1808	61	1825	72
1758	454	1775	322	1792	508	1809	2158	1826—30	91
1759	489	1776	161	1793	493	1810	1381	1839	2048
1760	125	1777	210	1794	768	1811	343	1851—55	38
1761	66	1778	244	1795	216	1812	221	1856—60	491
1762	63	1779	139	1796	23	1813	525	1861	45
1763	141	1780	84	1797	32	1814	42	1862	28
1764	52	1781	317	1798	366	1815	42	1863	61
1765	582	1782	46	1799	54	1816	66	1864	33
1766	207	1783	331	1800	146	1817	150	1865	30
1767	34	1784	54	1801	67	1818	172	1866	8
1768	64	1785	254	1802	36	1819	245	1867	4

1) Enär stiftsindelningen i Tabellverket följdes åren 1774—94, hafva de för Dalarne med Westmanland dessa år gemensamma uppgifterna icke kunnat särskiljas. Länsvis uppgjord specification på dödsorsakerna saknas åren 1751—53. För öfrigt åberopa vi oss på hvad i inledningen sid. 3—4 om denna statistik är sagdt. Särskildt påminna vi derom, att de under decenniet 1851—60 begagnade formulären ej innehöllo column för rödsot, utan blott för farsoter i allmänhet, hvarför de uppgifna talen utan tvifvel äro vida ofullständigare för dessa år än för de följande.

En jemförelse med Tabellverkets statistiska uppgifter för andra provinser visar icke blott tätare epidemier i Dalarne, utan äfven för de deremellan liggande åren i allmänhet högre dödstal för detta landskap än för de flesta andra. Alltifrån äldre tider har också rödsoten ansetts endemisk i Dalarne. Sålunda yttrar sig redan Ahlstedt år 1743: "then svåra blodsoten, hvilken just i Dahlorten är en hemsot, har i vårt Tuna åhr 1697 om sommaren så heftigt grasserat" etc. Och Blom uppgifver i berättelse från Hedemora år 1765 [1]), att dysenterier bruka vara mycket allmänna bland folket derstädes. Derom yttrar han sig år 1783 sålunda [2]): "De dysenteria observari meretur, quod in Dahlekarlia superiori, omni anno, mensibus utplurimum Junio aut Julio oriatur, ibique morbus endemius sit." Likaså Gravander i sina embetsberättelser för 1810 och 1813, i hvilka säges, att rödsot "intet år uteblifver i Dalarne." (Härvid bör dock ihågkommas, att denna sjukdom under dessa och närmast föregående år var allmänt spridd i Sverige). "Rödsot är de flesta höstar gängse" i Dalarne, skref J. M. Bergman [3]) 1822. Enligt Wettergren [4]) uppträder rödsot uti vissa byar af Leksands och Rättviks socknar regelbundet hvarje år under Augusti och September månader.

M. Huss säger i denna fråga [4]): "Det enda ställe inom fäderneslandet, der rödsot förekommer endemiskt, är inom detta landskap." Och F. Th. Berg [5]): denna farsot synes "i senare tider i allmänhet ej obetydligt minskats och mildrats. Ett märkligt undantag utgöra dock vissa delar af St. Kopparbergs län, der rödsot både oftare förekommer och stundom härjar måhända lika svårt, som fordom å flere andra ställen i landet."

Denna rödsotens allmännelighet i Dalarne synes dock på senare tider aftagit eller upphört. Redan 1839 yttrar sig ofvannämnde Bergman i sin embetsberättelse till Sundhets-Collegium sålunda: "på ett decennium har rödsoten här ej visat sig med undantag af 1834." Väl hemsöktes provinsen år 1839 af en mördande farsot, hvarvid 2043 offer skördades [6]) och hvars efterdyningar länge fortvarade i det följande decenniet; men under den sista rödsots-

1) Medicinal-Verkets Tilstånd i Riket 1765 s. 249.

2) Observat. de aëre et morbis epidemicis in Dahlecarlia suecorum ab initio anni 1772 ad finem anni 1773. Acta medicorum suecic. I. Upsal. 1783 sid. 465.

3) Beskrifning om Dalarne. Fahlun 1822 sid. 59.

4) M. Huss, Om Sverges endemiska sjukdomar. Sthm 1852 sid. 23.

5) Bidrag till Sveriges medicinska Topografi och Statistik. Sthm 1853 sid. 188.

6) C. J. Ekströmer, Sammandrag af de från provincial-läkarne i riket till Sundh.-Coll. ingifna embetsberättelser. Sv. Läk.-Sällsk. nya Handl. IV. 361.

perioden 1853—59 uppträdde sjukdomen derstädes endast 1857 epidemiskt, (med 475 dödsfall). Också uttalar sig Sundhets-Collegium i detta ämne i Berättelsen för 1861 sålunda: "den tillförene uppgifna endemiciteten hos rödsot å Siljans strandbygd, har icke under senast förflutna decennium vunnit bekräftelse." — Äfven under innevarande decennium synes sjukdomen endast i spridda fall uppträdt i Dalarne.

I förra århundradet och början af det nuvarande förekom rödsot i flere andra landskap så ofta, att den uti dem nästan kunde anses endemisk, hvarom åtskilliga uppgifter af provincial-läkarne vittna. Gedner säger t. ex. (år 1765) [1], att rödsot i Wermland är "mer gängse än i andra orter." Och Brodd i sin embetsberättelse s. å. [2], att "rödsoten många höstar var liksom hemmavan" i några socknar af Skaraborgs län. Bergius säger 1756 [3]: "Rödsjukan tyckes alldeles vara endemisk i Småland." Ifrån Calmar rapporterar Wahlbom år 1761 [4]: "Dysenterie, Rödsot, är som oftast gängse uti länet; den yppar sig alla år uti Juli månad vid bärgningstiden." Likaledes uppgifver Hanström år 1813 från norra districtet af Calmar län [5], att dysenteri inom vissa församlingar derstädes "är endemisk och inträffar alla år."

Från Halland hafva vi dylika uppgifter af Westberg [6] [äfven åberopade af Hirsch [7]]. Han skrifver nämligen i embetsberättelsen för år 1785: "rödsot plär gemenligen härja här alla höstar. — — — Detta år lindrigare än de tre till fyra sista åren", och i sin rapport för år 1787: "rödsot, som här på orten är en mycket gångbar sjukdom alla höstar, har detta år varit mycket lindrigare än flera förlupna." Dessa uppgifter kunna dock ej bevisa någon endemicitet af rödsot i Halland, då, såsom vi sett, denna sjukdom under de föregående åren (1779—85) varit epidemiskt gängse icke blott i detta landskap, utan äfven i nästan hela riket och då Westberg för öfrigt först 1785 flyttade som provincial-läkare till Halland [8]. Under de följande åren förekom rödsot också föga derstädes, såsom synes af Westbergs senare rapporter.

---

1) Medicinal-Verkets Tilstånd. Sthm 1765 s. 93.
2) Ibid. sid. 112.
3) Försök til de uti Sverige gångbara Sjukdomars utrönande för år 1755. sid. 83.
4) Provincial-Doctorernes Berättelser. Sthm 1761 sid. 43.
5) Sv. Läk.-Sällsk. Handl. II. 1. sid. 68.
6) Läkaren och Naturforskaren VII. 176. VIII. s. 289 jmf. IX. s. 115.
7) Handbuch der histor.-geogr. Pathologie Erlangen 1862—64 II. sid. 213.
8) Sacklén, Sveriges Läkarehistoria. I. sid. 304.

Äfven om några trakter af Skåne finnas anteckningar, som antyda endemicitet af rödsot derstädes under förra århundradet. Redan Linné säger [1]: "Dysenteria Scaniæ territorium Gyinge quotannis fere, tempore messis vexat." Enligt Stobæus [2]) yppade sig rödsoten merendels alla år i de intill Småland och Blekinge gränsande socknarne af Christianstads län. Likaså berättar Sauer år 1788 [3]): "Dysenteri grasserar gemenligen alla år i Skåne."

Då rödsoten förr visat sig inhemsk i Dalarne och, såsom det af förestående citater vill synas, äfven i några andra orter inom riket, kunde man förmoda, att någon af dessa trakter merendels varit utgångspunkten för de större epidemierna eller åtminstone ibland de första, som blifvit angripna. Så är dock ingalunda vanliga förhållandet. Dalarne hafva visserligen, såsom vi ofvan sett, vid de större epidemierna haft sin tunga andel i bördan, dock vanligen först efter att farsoten redan ett eller annat år grasserat å andra orter t. ex. vid rödsotsperioden 1770—73, då denna landsplåga ej förrän sistnämnda år drabbade Dalarne, men detta år med en dödlighet af 3375 fall eller 31 på 1000 innev.; så äfven vid rödsotsepidemierna i början af detta århundrade, hvilka i de flesta provinser började med stor häftighet 1808 eller derförinnan, men i Dalarne först 1809 (detta år 2158 döde derstädes). Ehuru dysenteri 1838 var epidemiskt gängse mångenstädes i landet, förekommo inom ifrågavarande provins endast sporadiska fall, hvaremot det följande året ej mindre än 2043 personer bortrycktes; äfven vid den sista rödsotsperioden 1853—59 uppträdde farsoten i Dalarne i starkare grad först mot periodens slut, nämligen 1857, såsom redan ofvan är nämndt. Samma förhållande gäller också Calmar län, äfvensom Östergötland eller i allmänhet östra delen af riket, hvarest farsoten plägat uppträda först närmare slutet af de större perioderna.

Hvilka utgångspunkter denna farsot vanligen haft, om öfver hufvud taget några vissa sådana funnits, är oss för de flesta fall ej bekant; dock förtjenar antecknas att några kustorter, nämligen Bohus län och Blekinge och inom dessa sannolikt Göteborg och Carlskrona mer än en gång framstått som de första, ehuru ej derföre häftigast angripna orter, hvarifrån utbredningen sedan småningom skett till det inre af landet. Af de större rödsotsperioderna inom den tiderymd,

---

1) Exanthemata viva. Upsal. 1757. s. 9.

2) Medicinal-Verkets Tillstånd 1769 t. 410.

3) Läkaren och Naturf. X. 122.

våra fullständigare källor omfatta, synes detta besanna sig åtminstone för 1770—75 och 1852—59. Den förstnämnda perioden inleddes enligt Tabellverket af härjningar 1768 och 1769 i Blekinge och Bohuslän, och decenniet 1851—60 inträffade de första, epidemierna inledande, fallen i Göteborg och Askims socken af Bohus län, samt i Carlskrona. Till detta ämne få vi i senare delen af denna afhandling anledning att återkomma.

Fullständig frihet från rödsot tillkommer icke någon af Sveriges provinser. Anmärkas bör emellertid, att farsoten ganska sällan synes hafva härjat i Norrland och på Gottland. Enligt Tabellverket dogo på Gottland åren 1770—73 ej mer än 48 personer och i Norrland endast 85. Men dessa uppgifter äro åtminstone för sistnämnda landsdel sannolikt ofullständiga, ty enligt Hülphers förorsakade rödsoten (i förening med rötfeber) åren 1772—73 ensamt i Herjeådalen en sådan minskning af folkmängden, att t. ex. i Svegs pastorat densamma från att 1769 hafva utgjort 3555, år 1773 hade nedgått till 3370 [1]). De få större epidemier på Gottland, vår statistik angifver, inföllo åren 1779 (med 286 d.), 1807 och 1808 (med tillsammanstaget 241 d.) samt år 1852 (med 197 d.). I Norrland åter 1785 (med 1161 dödsfall), 1788 (med 243 d.), 1791—92 (med sammanlagdt 283 d.), åren 1809—11, isynnerhet det förstnämnda, då denna ort äfven var krigsskådeplats; i Westerbotten dogo detta år 1563 personer, i Westernorrland 904 och i Gefleborgs län 985.

Ända upp till de nordligaste delarne af Norrland och Lappland har rödsoten banat sig väg. I Arieplog i Piteå lappmark inträffade enligt Bergius år 1755 fall af denna sjukdom; och bland andra exempel: i Luleå 1830 (enligt Waldenström "sjukdomen ytterst våldsam"), år 1854 inom Haparanda district ända upp i Pajala (enligt Wretholm) samt (efter Strandberg) s. å. flere fall i Gellivare, således långt inom polcirkeln och detta till och med under vintern. Någon nordlig gräns, som ej af rödsoten skulle kunna öfverskridas, synes sålunda icke finnas i Sverige.

Äfven mindre, till blott någon eller några vissa socknar, en viss stad eller stadsdel begränsade epidemier hafva hos oss iakttagits t. ex. år 1794 i Fjärås och Weddige socknar i Halland med stort antal sjuka, och året derpå i Fjärås, Ölmevalla och Frillesås pastorater (Westberg),; år 1851 i Frykeruds socken i Wermland, år 1852 i Askims socken i Bohus län, der omkring 150 personer insjuknade och 51 dogo, under det att i nästgränsande Fässbergs

1) Hülphers, Herjedalen. Westerås 1777 s. 9 och 36.

socken endast 5 angrepos af sjukdomen, så äfven s. å. i Lenghems pastorat af Elfsborgs län, hvarest 60 personer insjuknade; likaså i Falu stad år 1851 samt 1862 på Långholmen (så väl bland fångarne som bevakningsmanskapet med tillsammans 114 sjukdoms- och 20 dödsfall) äfvensom vid Bergsunds närbelägna mekaniska verkstad och i den angränsande trakten af Maria församling i Stockholm (med sammanlagdt 60 sjukdoms- och 9 dödsfall).

Slutligen har rödsoten i sitt uppträdande någon gång inskränkt sig till vissa gårdar, arbetarebostäder o. s. v., isynnerhet då årstiden varit långt framskriden och ej gynnat utbredningen t. ex. vid Gustafsfors och Geijersholms bruk i Wermland i Mars månad år 1786 (Lundmark); i en gård i Mortorps socken af Calmar län i December 1853 och Januari 1854 (Ekman); vid Emilsdals bruk i Wermland år 1861 bland arbetspersonalen, som till ett antal af 80 bodde tillsamman i ett hus, bestående af 16 större och mindre rum; der inträffade 26 sjukdoms- och 2 dödsfall (Warodell).

Hvad årstiden för rödsotens förekomst beträffar, så finna vi af den sid. 11—19 lemnade tabellariska öfversigten, att farsoten vanligtvis uppträdt i Juli eller Augusti månader, och ofta varat till sent på hösten; understundom har den äfven fortfarit med spridda sjukdomsfall under vintern, men nästan alltid, åtminstone närmare våren, fullkomligt afstannat. Stundom har rödsoten yppat sig redan i Juni eller ännu tidigare på året. Märkligt är, att detta företrädesvis inträffat i de nordligare belägna provinserna såsom i Dalarne, Wermland och Helsingland. Någon gång har sjukdomen äfven utbrutit på vintern eller tidigt på våren, men då aldrig vunnit någon spridning, utan snart upphört. Sannolikt synes oss vara, att sjukdomen i dessa fall redan hösten förut mer eller mindre varit gängse på orten [1].

Oaktadt rödsotens härjning således plägat af vintern afbrytas, kan dock dess återuppträdande den följande sommaren på visst sätt betraktas som fortsättning af samma epidemi, enär den då vanligen uppehållit sig på samma ställen eller derjemte ofta våldsamt fortskridit till angränsande, förra året af farsoten icke berörda orter. Några exempel från de senaste epidemierna derpå, att rödsoten, då den tvenne, på hvarandra följande somrar förekommit i en provins, ofta det senare

1) Här må anmärkas, att sporadiska fall årligen förekomma hvilken tid af året som helst, ehuru talrikast under sommar- och höstmånaderna. Sundhets-Collegii tabeller (N:o 7 i Berättelserna för åren 1862—65) visa maximum af sjukdomsfall i Augusti och i andra rummet i September samt minimum i April, dernäst Maj.

året häftigast angripit de socknar, som året förut voro mest skonade, skola här bifogas. Åhlström rapporterar för 1854 från Uddevalla, att farsoten med stor häftighet uppträdde i de staden närbelägna socknarne Bäfve, Ryr, Herrestad och Skredsvik, af hvilka de tvenne förstnämnda under förra årets epidemi varit från sjukdomen alldeles fria; att deremot de 1853 svårast angripna socknarne Forshälla, Boknäs, Dragsmark, Högås, Ljung, Resteröd och Grinneröd detta år knappt företedde något rödsotsfall. Heinrici anför en dylik iakttagelse från Ulricehamns district. Då rödsoten år 1853 derstädes var gängse, blef Frölunda socken nästan förskonad, men var deremot året derpå just utgångspunkten och härjades då mycket svårt. Från Lidköpings distriet lemnar Græve om 1857 års epidemi följande meddelande: "De lokaler, som ledo af 1855 och 1856 års rödsotsepidemier, tycktes vara i besittning af en viss immunitet. Sålunda grasserade 1856 rödsot våldsamt i Hasslösa socken, men det intill densamma gränsande Säfvared skonades; nu tvärtom. I Hangelösa insjuknade just den trakt af socknen, dit rödsot ej kom 1856. Husaby och Kinnekulle, der rödsot förut ej varit, härjades svårt. Hjerpås församling, som 1856 led så mycket, var nu jemförelsevis befriad. I Levene, som samma år hemsöktes, voro dödsfallen nu få. Härutinnan var dock Thun ett undantag, ty både 1855 och 1857 gick dysenterien der särdeles våldsamt." Om 1858 års epidemi i Calmar district säges, att "då förra årets epidemi hufvudsakligen hemsökte kusten och från dessa trakter utbredde sig inåt landet, der den förekom mera sporadiskt, var förhållandet detta år alldeles motsatt, så att den svårast härjat skogsbygden och endast med enstaka sjukdomsfall förekommit i kustlandet." Följande år rapporterar Söderbaum från samma ort, att rödsot "åter yppades i Juli månad såsom en fortsättning från föregående år i det att den icke berörde de ställen, som då voro deraf hemsökta."

Ett fortskridande af rödsoten från ort till ort, såväl månad för månad som år för år, kan också ganska tydligt skönjas af Tabellverkets uppgifter om mortaliteten i rödsot inom de särskilda länen.

Men ej blott en sådan fortsättning af farsoten, att densamma under det eller de närmast följande åren återkommit, oaktadt den under mellanliggande vinter upphört, är att bemärka, utan dessutom kan ej sällan spåras ett än längre fortvarande sammanhang, hvilket gör den uppfattningen berättigad, att flere, genom ett eller annat års mellantid skilda, epidemier bilda ett större helt, hvarför benämningen rödsotsperiod här användts. Om naturförhållandens

nämligen voro för rödsot synnerligen ogynsamma, kunde farsoten uteblifva ett eller tvenne år, men sedermera, så snart en blott någorlunda gynsam sommar inträffade, åter uppträda med stor våldsamhet, så 1783 och 1785 efter att hafva, om ej alldeles uteblifvit, dock varit mycket lindrigare under de kalla somrarne 1782 och 1784, likaledes 1813 efter att år 1812 så betydligt hafva trädt tillbaka, så äfven 1857, oaktadt den efter 1854 års svåra härjning ej ringa aftog under åren 1855 och 1856.

Morbiliteten, mortaliteten och sjukdomens pathologiska charakter kunna förete betydliga vexlingar icke blott i olika epidemier, utan äfven i samma epidemi, vare sig man betraktar denna med hänsyn till dess början, fortgång och slut, eller efter dess uppträdande på olika orter och bland olika folk-klasser. Beträffande morbiliteten äro för de äldre epidemierna högst få statistiska uppgifter lemnade. Någon gång meddelas väl de insjuknades antal i socknen, men då vi icke derjemte hafva oss bekant folkmängden i samma socken vid ifrågavarande tid, är ingen noggrannare jemförelse med nyare tider möjlig. Några spridda notiser från olika tider, utvisande, att morbiliteten understundom varit ganska betydlig, må emellertid här anföras. I Bromans Berättelse skrifves, att farsoten år 1743 i Helsingland "knappt skonade en enda i huset." På Visingsö hade, enligt Wåhlin, år 1781 redan vid hans besök d. 23 Aug. "öfver 350 personer insjuknat, således mer än hälften af öns innebyggare; af dessa hade då 50 dött och", tillägger han, "ännu dö många." Under epidemien år 1807 på Gottland, hvarest folkmängden då utgjorde omkring 33,000 personer, insjuknade enligt Almqvist 500, af hvilka 119 dogo. År 1811 var sjukdomen, efter hvad Sjöborg rapporterar, i Blekinge "så allmän, att i de mest hemsökta trakter de personer voro ganska få, som ej kände sig deraf i mer eller mindre grad angripne." Först om epidemierna efter 1850 äro fullständigare anteckningar gjorda, åtminstone för vissa delar af landet, öfver de i rödsot insjuknades antal. Af dessa framgår, att farsoten inom mindre områden stundom haft en sådan allmännelighet, att hvar fjerde, tredje eller till och med hvarannan person af densamma angripits t. ex. år 1853 i Mellby, Erska och Lagmansereds socknar af Elfsborgs län, hvilkas sammanlagda folkmängd utgjorde omkring 4000 personer, hvaraf enligt läkarnes uppgifter 993, således ungefär 25 % af befolkningen in-

sjuknade; äfvenså i Bottnaryd, Hylletofta, Barkeryd och Forsarums socknar af Jönköpings län, i hvilka folkmängden år 1857 tillsammantaget var 4471 och de i rödsot insjuknades antal steg ända till 1393 personer, alltså af 1000 innebyggare 312. I Thuns pastorat med 1478 innevånare voro 517 sjukå; i Stengårdshult, Waldshult, Angjerdshestra och Unnaryds socknar med en folknummer af 2436 uppgick summan af de insjuknade s. å. till det betydliga talet 1354, d. v. s. utaf 1000 innevånare 556 sjuke. Den starkaste framfart, vår statistik har att intyga, egde dock rum nämnde år (1857) i Säfvareds socken af Elfsborgs län och i Mulseryd af Jönköpings: af 993 personer, som utgjorde folkmängden i den förra, insjuknade ej mindre än 616, och af den senares 990 innebyggare 600, med andra ord af tre personer gick blott en fri. Under dessa epidemier skonades också enligt flere berättelser i vissa byar eller gårdar knappt någon. Så berättar Åhlström från Uddevalla district, att rödsoten år 1854 "gerna angrep alla personer i samma hus"; och Græve från Lidköpings district år 1857, att "der farsoten i ett hus inkom, den ene efter den andre, mangrant insjuknade"; likaså Bråkenhjelm från Ekesjö district s. å.

Äfven för anställande af jemförelser mellan rödsotens morbilitet och mortalitet lemnar vår literatur med undantag af de epidemiographiska bidrag, som under förra decenniet insamlades, ett ganska obetydligt material, hvaraf emellertid ett och annat här må meddelas. Från 1781 års epidemi omtalas, att i en socken nära Ekesjö af 181 insjuknade 44 dogo, således 24$^1/_3$ %; år 1783 skulle i 4 socknar, hvarifrån uppgifter finnas, omkring 1150 insjuknat i rödsot och deraf 175 dött d. v. s. 15 %; 1811 dogo i Ockelbo socken af öfver 300 sjuke 70 och år 1813 i Skogs socken af 308 sjuke endast 16; 1822 i Upsala district af 504 insjuknade 90 eller ungefär 18 % (Schultz). Följande sjuk- och dödstal äro från 1838 års epidemi i läkarerapporterna uppgifna: i en socken af Skaraborgs län 170 sjuke 44 döde, således nära 26 %, från Westmanland 615 sjuke 125 döde eller 20 %, från Eskilstuna district omkring 1000 insjuknade 157 döda d. v. s. närmare 16 %. Inom Örebro district afledo år 1839 af 1268 sjuke 365 eller ungefär 29 %; 1843 i Näs district af Wermlands län 14 % af de insjuknade. För år 1853 äro från Elfsborgs län 4141 sjukdoms- och 760 dödsfall uppgifna; mortaliteten således 18 %.

Efter denna tid äro uppgifterna så pass fullständiga, att ett försök kan göras till jemförelse af förhållandet mellan sjuklighet och

dödlighet i de svårast angripna länen. Utan tvifvel är emellertid de insjuknades antal vida ofullständigare kändt än de dödes, hvarigenom mortalitetsprocenten blifvit alltför hög, men då detta fel torde vara ett för alla länsuppgifterna gemensamt, bör det ej förhindra ifrågavarande jemförelse, hvilken, sammanställd med andra iakttagelser och statistiska uppgifter, kan bidraga att belysa vårt ämne.

Jemförelse mellan sjuklighet och dödlighet i rödsot år 1854 [1]).

Län.	Insjuknade.	Döde.	Döde af 100 insjuknade.
Skaraborgs	1393	411	29.5
Elfsborgs	2164	615	28.4
Wermlands	520	148	28.4
Jönköpings	566	131	23.1
Wexiö	317	56	17.7
Östergötlands	314	33	10.5

1) Denna tabell såväl som de tvenne följande äro uppgjorda efter de i Sundhets-Collegii årsberättelser införda utdrag ur läkarerapporterna. Det oaktadt stämma dessa tabeller icke med de af Collegium upprättade, i hvilka procentberäkningar af dödligheten äro lemnade (se Berättelserna för år 1854 sid. 85, 1855 sid. 117 och 1857 sid. 112). Skilnaden har sin grund deruti, att vi här endast åsyftat en jemförelse mellan morbilitet och mortalitet, hvarföre vi ock nödgats utesluta alla de uppgifter, som rörde mortaliteten ensamt, och dem, som blott obestämdt t. ex. med orden "flere sjuke" angåfvo sjukligheten. Sundhets-Collegium har deremot i en och samma tabell velat uppvisa icke blott proportionen mellan insjuknade och döde, utan äfven de absoluta talen för desamma så fullständiga som möjligt. Då derföre från ett district endast de dödas antal var kändt, upptogs äfven detta af Collegium antingen utan något motsvarande tal i de insjuknades column eller jemte det att samma siffra också der uppfördes såsom uttryckande åtminstone minimum af sjukligheten. Likaså om från en ort ett bestämdt antal döde, men endast "flere sjuke" funnos uppgifne, har dödstalet, fördubbladt eller trefaldigadt, understundom tagits såsom morbilitetens minimum. Det är klart, att de på detta sätt tillkomna summorna väl mera approximativt uttrycka de insjuknades och dödes verkliga antal, än om endast de uppgifne sjuke hopsummerades, men för en procentberäkning af förhållandet mellan sjuklighet och dödlighet äro de odugliga. Den mortalitetsprocent, som Sundhets-Collegium genom sitt förfarande vunnit och i nämnda tabeller utfört, måste derföre anses alltför hög och tillika opålitlig.

Jemförelse mellan sjuklighet och dödlighet i rödsot år 1855.

Län.	Insjuknade.	Döde.	Döde af 100 insjuknade.
Jönköpings [1])	165	57	33.9
Skaraborgs	2004	642	32.0
Elfsborgs	413	105	25.4
Bohus	503	110	21.9

Jemförelse mellan sjuklighet och dödlighet i rödsot år 1857.

Län.	Insjuknade.	Döde.	Döde af 100 insjuknade.
Bohus [2])	367	139	37.8
Calmar	228	83	36.4
Östergötlands [3]) . . .	1.477?	502	34.0
Jönköpings	11.054?	3.300	29.8
Wermlands	2.221	650	29.3
Elfsborgs [4])	3.863	1.050	27.2
Blekinge	134	36	26.9
Skaraborgs	8.492	2.136	25.2
Wexiö	315?	59	18.7
Nerikes	730?	102	14.0
Gefleborgs	370	36	9.7
Jemtlands	144	13	9.0
V. Norrlands	89	4	4.5
Stockholms stad . . .	110	4	3.6

Enligt dessa beräkningar visar sig dödligheten vid de större epidemierna hålla sig kring 20—30 %, ja, någon gång uppgå till 40 % eller än mera i de svårast angripna länen, i andra landskap deremot stanna vid 14—18 % och derunder, slutligen å vissa orter blott utgöra några få procent. Sannolikt äro dock de här ofvan

1) Ensamt inom Sandsjö socken med en befolkning af 3,055 personer 126 sjuke, 47 döde d. v. s. 37⅓ %.

2) I Norra Ryr ensamt dogo af 202 insjuknade 82 eller 40½ %.

3) Isynnerhet i de intill Smålandsgränsen invid Wettern belägna socknarne (Lysings härad), hvarest af 1260 uppgifne insjuknade 438 afledo.

4) Från Hössna socken af detta län äro 230 sjukdoms- och 108 dödsfall anmälda; mortalitetsprocenten således uppgående ända till 47.

vunna procent-talen alltför höga, enär de äro beräknade ur de sjukdomsfall, som blifvit anmälda hos provincial-läkarne (eller presterna), till hvilkas kännedom utan tvifvel ett ej ringa antal lindrigare fall aldrig kommit, då deremot de af rödsot förorsakade dödsfallen blefvo fullständigare anmälda.

Förhållandet mellan dödligheten i rödsot å ena sidan och å den andra så väl hela antalet döde som hela folkmängden i riket ådagalägges genom den tabell, som vi med ledning af Tabell-Commissionens och Statistiska Centralbureauns arbeten utfört, och hvilken bifogas i slutet af denna afhandling. Af densamma kan ses, hvilken mördande framfart rödsoten mången gång haft i vårt land, och hvilken betydelse den årligen intagit med hänsyn till samtliga dödsorsakerna; året 1773 visade till och med den enormt höga proportionen af ungefär 1 till $4\frac{1}{2}$. Emellertid blir äfven af dessa jemförelser ett glädjande aftagande i rödsotens mera stationära betydelse bland dödsorsakerna uppenbart, ehuruväl denna sjukdom ännu i de senare åren kunnat i intercurrenta epidemier framträda med en häftighet, som erinrar om förra tiders härjningar.

Huru dödligheten, jemförd med folkmängden i de särskilda länen eller stiften, gestaltat sig, är redan sid. 21—24 genom tabellariska öfversigter åskådliggjordt. Värdt är att uppmärksamma, hurusom i Westergötland, Wermland, Småland och Bohuslän, hvilka provinser vid nämnda öfversigter befunnos hafva sorgligt utmärkt sig, äfven dödlighetsprocenten enligt de nu senast lemnade beräkningarne varit synnerligen hög. Redan detta antyder, att sjukdomen i dessa landskap plägat vara icke blott allmännare spridd, utan äfven af våldsammare charakter. Några af de beskrifningar på sjukdomens symptomer och förlopp, som från olika epidemier och orter blifvit meddelade, och hvilka längre fram skola återgifvas, synas än vidare gifva bekräftelse härpå.

Högst anmärkningsvärdt är vidare, att denna farsot med förkärlek uppehåller sig på landsbygden, men lemnar städerna ofta nära nog oberörda. Om emellertid rödsoten vunnit stor spridning i någon viss stad, har dock vanligen dess charakter och framfart derstädes varit afgjordt lindrigare och således dödligheten vida mindre än eljest på landsbygden. En dylik iakttagelse gjorde redan Broman vid 1743 års epidemi i Helsingland, hvilken hade en sådan häftighet, att af densamma ej mindre än 1346 personer inom provinsen bortrycktes. I sin beskrifning om denna epidemi säger han, att "de, som bodde i städerna, föga blefvo besökte af rödsoten."

Angående rödsotens uppträdande i städer ega vi för öfrigt från förra århundradet icke många underrättelser. Tabellverket lemnar blott för tvenne, Stockholm och Carlskrona, särskilda upplysningar om dödsorsakerna; och äfven dessa meddelanden blefvo för den sistnämnda staden ej länge fortsatta. Af hvad Tabellverket rörande Carlskrona upplyser, må här nämnas, att under de eljest för rödsot utmärkta åren 1779—85, då inom Lunds stift nära 1500 personer ensamt under 1784 och 1785 afledo, uti ifrågavarande stad blott några få dödsfall af rödsot inträffade. Detta bekräftas äfven af amiralitetsläkaren Faxe, som lemnat anteckningar om sjukdomstillståndet i Carlskrona åren 1774—83 [1]. Han skrifver härom följande: "dysenteri har under hela tiden icke såsom någon farsot sig företett, hvilket", tillägger han, "under så lång tid här å orten är ovanligt." På dessa 10 år utgjorde de i rödsot aflidne endast 47 personer, således i medeltal 4 till 5 för år; största dödstalet kom på året 1779, då 13 personer dogo i denna sjukdom. Först för krigsåren 1788—90, då mycket manskap var i staden samladt, påträffa vi i Tabellverket högre dödssifiror, nämligen för det första året 65, för det andra 278 och för det tredje 67; denna dödlighet gällde dock tydligen förnämligast militären, ty af dessa inalles 410 döde voro 371 män och endast 39 qvinnor. Att rödsoten ibland militären ofta gör svåra härjningar, skola vi snart visa.

Äfven i Stockholm har rödsoten sällan utvecklat sig till någon svårare epidemi [2], om den än ej fullständigt uteblifvit de år den eljest i riket häftigare uppträdt. Den ur Tabellverket hemtade statistik, som vi å nästa sida meddela, vittnar om en öfver hufvud taget särdeles mild framfart. Med undantag af 1808 och 1809 finna vi nämligen lika litet i dessa Tabellverkets uppgifter som på annat ställe någon antydan om häftigare rödsotsepidemier uti ifrågavarande stad. Och den stora dödligheten under nämnda år kom uppenbarligen på de trupper, som då voro i Stockholm förlagda. Härtill kan man sluta af de uppgifter om de aflidnes kön, som oftanämnda Tabellverk innehåller. Ej mindre än 421 af 449 personer, som de trenne sista månaderna af 1808 aflidit, tillhörde nämligen mankönet. I ögonen fallande är emellertid å följande tabell en bestämd stegring af mortalitets-talen under de för öfrigt för svårare rödsotshärjningar kända åren 1773—75, 1779, 1781, 1783, 1785, 1806—13 samt 1817—19.

1) Faxe, Arvid, Om sjukdomarnes förhållande under 10 års tid uti Kongl. örlogsflottans Sjukhus i Carlskrona. Vet.-Akad. Handl. 1785 sid. 61.

2) Se härom äfven Runeberg, Edv., Om Stockholms stads invånares tillväxt och aftagande. Vet.-Akad. Handl. 1775 sid. 231.

Dödligheten i rödsot i Stockholm 1770—1821.

År.	Döde.	År.	Döde.	År.	Döde.	År.	Döde.
1770	2	1783	87	1796	10	1809	195
1771	7	1784	19	1797	11	1810	72
1772	11	1785	53	1798	14	1811	109
1773	64	1786	34	1799	16	1812	50
1774	91	1787	18	1800	7	1813	60
1775	90	1788	31	1801	5	1814	27
1776	28	1789	26	1802	34	1815	21
1777	22	1790	87	1803	59	1816	29
1778	?	1791	22	1804	81	1817	51
1779	109	1792	11	1805	42	1818	100
1780	29	1793	9	1806	79	1819	97
1781	69	1794	23	1807	121	1820	65
1782	29	1795	21	1808	651	1821	3

De närmast följande nio åren (1822—30) förekommo uti Stockholm i medeltal ej mer än 5 till 6 dödsfall på året. 1835 och 1838 var visserligen rödsoten gångbar i hufvudstaden, dock, såsom af Nermans och Bergs uppgifter synes, med särdeles lindrig charakter, enär det förra året af 86 vid ett regimente insjuknade endast en dog, och det senare af 235, som å Garnisons-sjukhuset vårdades, ej mer än 14 afledo. Under hela decenniet 1851—60, då rödsot så svårt härjade på många orter i Sverige, finna vi för Stockholm blott 68 dödsfall uppgifna och år 1854 och 1855 tillsammans endast 13 sjukdomsfall hos fattigläkaren anmälda. En lindrig epidemi förekom väl 1862 å en del af Södermalm; men dödstalet uppgick ej för hela staden till högre siffra än 50.

Stockholm visar sig således på ett ganska uppenbart sätt fritaget från svårare härjningar af ifrågavarande farsot. "I hufvudstaden plägar rödsoten vara sällsynt", säger också Sundhets-Collegium i sin Berättelse för år 1860 (sid. 50).

Från 1808 och 1809 års epidemier anteckna vi följande observationer af Fréese och Sundberg. Den förre omtalar, att i Wexiö år 1808 "närmare 400 personer voro mer eller mindre angripne, hvaraf 36 dogo, de fleste gamle, barn och fattige"; men, säger han vidare, "på landet blir den säkert mer dödande än i staden." Och Sundberg skrifver från Wermland om epidemien 1809: "Hos de sjuke, som jag här i Carlstad hade tillfälle observera, var sjukdomen icke elakartad; complicationen merendels gastrisk, åtföljande feber

sådan äfven, utan malignitet. Der någon insjuknade, smittades icke hela huset. I Fryksdal deremot förlorade sjukdomen snart sitt primitiva lynne, antog malignitet och blef högst smittande."

Att rödsoten gerna skonar städerna, äfven om de äro belägna inom området för dess våldsamma härjning, är ock en erfarenhet, som under förra decenniet mången gång gjordes i de af denna farsot hemsökta delarne af landet. Några iakttagelser i denna väg, hemtade ur Sundhets-Collegii Berättelser, skola här meddelas. Göteborg, att börja med denna stad, som just ansågs vara utgångspunkten för dessa års epidemier, och från hvilken farsoten sedermera troddes hafva spridt sig öfver Westergötland, Småland och vidare öfver landet, hade år 1853 endast 52 sjuke och 5 dödsfall. Från Uddevalla berättas samma år, att, oaktadt sjukdomen var gängse i de flesta närgränsande socknar, dock endast 3 enstaka fall förekommo i staden. Om Hjo district rapporteras för år 1854, att under det i de öfriga församlingarne af districtet tillsammans 890 insjuknade, i staden Hjo endast 4 sjukdomsfall förekommo. Likaså i Lidköping och Ekesjö endast spridda fall af dysenteri oaktadt epidemi på landsbygden. I Uddevalla inträffade väl detta år "omkring 100 sjukdomsfall i staden och dess grannskap", dock "utan betydlig mortalitet"; och i Göteborg förekom dysenteri "temligen ofta under 3:dje qvartalet, men ej elakartad." Men erfarenheten om städernas större eller mindre immunitet för rödsot fann i Jönköping ett undantag, i hvilken stad farsoten så väl detta år (300 sj. 66 d.) som det följande "yppade sig både svårt och allmänt."

Om året 1855 yttrar sig Sundhets-Collegium sålunda: "Beträffande sjukdomens förhållande i städerna, så omtalas endast från Jönköping äfven detta år en märkligare rödsotsepidemi (30 döde), men öfrige deraf angripne städer: Uddevalla, Göteborg, Alingsås, Åmål, Ekesjö och Halmstad, äfvensom Lidköping och Skara företedde endast spridda sjukdomsfall, änskönt de tvenne sistnämnda äro belägna midt i området för rödsotens härjningar i Westergötland; och Strömstad, änskönt beläget i närheten af området för den häftiga rödsotsepidemien i norra Bohuslän, uppgifves hafva företett allenast ett enda sjukdomsfall af rödsot" (sid. 120).

År 1857 voro endast Grenna (78 döde), Jönköping (83 d.), Skara (55 d.) samt Borås och Philipstad i betydligare grad angripna; men med undantag af Grenna företedde dessa städer i förhållande till de insjuknades antal långt mindre dödlighet än landsbygden. I Borås t. ex. dogo af 450 insjuknade 47 personer d. v. s. 10,4 %, i Philip-

stad af 162 sj. 14, således 8,6 %. I Stockholm, der 100 sjukdomsfall af rödsot voro anmälda, afledo endast 4 personer [1]).

Under de tvenne följande åren angrepos väl flere städer af farsoten, och några få hade äfven ett ganska betydligt antal insjuknade, såsom 1858 Mariestad (233 sj.) och Ekesjö (120), samt 1859 Westervik (omkring 500), Göteborg (457) och Uddevalla (vid pass 300); men någon synnerlig dödlighet företedde de icke. I Ekesjö uppgick likväl mortaliteten till 23,3 procent (denna dock beräknad endast af 28 dödsfall); dernäst kommer Westervik med 15,4 % [2]) och sist Göteborg med blott 6 %.

För att ännu tydligare framhålla detta för rödsoten egendomliga förhållande att företrädesvis utgöra en landsbygdens plåga, lemna vi här en uppgift om dödsfallens olika fördelning mellan stad och land under förra decenniet, samt, för att möjliggöra en jemförelse med kopporna och choleran, äfven dödstalen för dessa farsoter efter samma fördelning.

Jemförelse af dödligheten i rödsot, cholera och koppor i stad och på -land.

	Städerna.	Landsbygden.
I rödsot dogo åren 1851—60	1.268	24.805
„ cholera 1834, samt 1850—59	21.253	10.626
„ koppor 1847—60	2.923	13.850
Af 100 i rödsot döde tillhörde	5	95
„ „ cholera „ „	67	33
„ „ koppor „ „	17.5	82.5
Proportion mellan inbyggarnes antal år 1850	10.1	89.9

Vår statistik erbjuder oss för quinquenniet 1861—65 tillfälle till jemförelser äfven med flere andra sjukdomar; vi välja typhus, diarrhœ och frossa.

1) Den mortalitetsprocent af 24.3, Sundhets-Collegium för år 1857 beräknat, är mycket för hög; detta till följd af beräkningssättet, hvarom se noten å sid. 34.

2) Enligt Sundhets-Collegium utgjorde mortaliteten i Westervik 1859 33 %. Detta är uppenbarligen ett misstag, som uppkommit genom förvexling med Tjusts district. Ofvan gifna procent-tal (15.4) har erhållits ur de sid. 67 i Berättelsen för 1859 lemnade uppgifter på sjuke och döde i nämnde stad.

Quinquenniet 1861—65 dogo:

	städerna.	landsbygden.	Af 100 döde kommo på städerna.	Af 100 döde kommo på landsbygden.
i rödsot	180	2.335	7	93
„ frossa	58	891	6	94
„ typhus	1.759	4.106	30	70
„ diarrhœ	856	480	64	36
Af 100 lefvande tillh.	—	—	11.3	88.7

Af de nu jemförda sjukdomarne befinnes alltså endast frossan uppträda med ungefär samma frequens i städer och på landsbygd som rödsoten; dernäst komma kopporna, så nervfebern. Choleran och diarrhœet visa sig deremot helst dväljas och härja i städerna. Dessa jemförelser inbjuda till vidare undersökningar, hvilka, huru stort interesse de än skulle ega, dock såsom afledande från vårt egentliga ämne ej här kunna utföras.

Betrakta vi nu morbiliteten, mortaliteten och pathologiska charakteren i afseende på de till ålder, kön, nationalitet och yrken olika folkklasserna, så skola vi finna, att rödsoten i sitt uppträdande äfven derefter kunnat gestalta sig ganska olika.

Ibland de olika ålersklasserna hafva barn efter mångfaldiga intyg från olika tider haft sjukdomen häftigast och oftast med dödlig utgång. Då denna iakttagelse måste ega ej ringa betydelse för ætiologien, vilja vi här genom utdrag ur läkarnes rapporter och presterskapets uppgifter bestyrka densamma, hvilket så mycket mer kan vara af vigt, som detta förhållande i den utländska literaturen icke synes vara tillräckligt uppmärksammadt [1]).

Vid epidemien 1743 i Helsingland dogo i rödsot enligt Broman "906 unga och 440 gamla." År 1754 "bortrycktes i Wermland isynnerhet en stor hop späda barn enligt Provincial. Med. berättelse." Bergius omtalar, att "rödsjukan, som år 1755 var mycket gångbar i några socknar i Wermland, hänryckte många menniskor, särdeles barn." Enligt Engström dogo uti Svärdsjö i Dalarne år 1768 flere

1) Hirsch säger härom: "Die Berichte über die Erkrankungsverhältnisse der Ruhr unter den verschiedenen Altersclassen und Geschlechtern sind so sparsam und so wenig brauchbar, dass ich sie in der pragmatischen Darstellung zu erwähnen für überflüssig gehalten habe." (Die Ruhr, Prager Vierteljahrschrift B. 51 s. 148).

barn, samt några gamla personer af rödsot." Rörande förhållandet uti ifrågavarande hänseende vid epidemien 1773 i Dalarne skrifver Blom: "Dysenteria moriebantur cohortim infantes, juvenes, viri, senes sine discrimine. Infantes tamen maxime hæc sustulit." 1781 visade sig rödsoten i Stockholm "ganska mycket, hos barn ofta dödande." Om epidemien 1802 i Westmanland yttrar Tengmalm: "barn lida som vanligt värst och dö", och om det följande årets epidemi anmärker Lexow, "att större delen af dem, som dött, varit barn." För 1809 rapporterar Sommelius ifrån Dalarne, att "af dem, som dött, största delen voro barn", och Gravander, att "ett högst betydligt antal barn i rödsot aflidit." Om epidemien i Örebro distrikt 1818 säger Elgenstjerna, att "sjukdomen var envisast bland barn" och att "dödligheten inskränkte sig mest till barn under 6 år." Af 32 personer, som år 1819 uppgifvas hafva dött af rödsot i Lagga församling, voro enligt Willman 25 under 15 år. Westman omtalar att rödsoten år 1819 i Mariestads district "isynnerhet var svår hos barn." Likaledes Eneroth om rödsoten år 1824 i Jönköpings län: "Späda barn och svaga personer angrepos svårast, och af de förra dogo många." I Stockholm uppgifves sjukdomen år 1838 äfvenså varit "särdeles svår och dödande bland barn"; på stora barnhuset insjuknade 29 barn, af hvilka 27 afledo (Nyblæus). Äfven från epidemierna under åren 1851—60 finnas i Sundhets-Collegii Berättelser flere anteckningar af ungefär samma innehåll, äfvensom åtskilliga af läkarne uppgifna siffror, men då dessa siffror endast bestyrka de i Sveriges Befolknings-Statistik för ifrågavarande år införda, hvilka äro vida fullständigare och snart skola återgifvas, förbigå vi dem här.

Att icke blott sjukdomen varit häftigare och dödligheten större bland barn, utan att denna ålder tillika företrädesvis varit utsatt för insjuknande framgår af uppgifter från olika epidemier t. ex. år 1739—40 i Helsingland, hvarom Bäck säger: "Observabam quod sævus hic morbus plurimum pueros intra octavum et decimum quartum ætatis annum infestaret"; hvarjemte han tillägger: "neque tamen parcebat florenti ætati utriusque sexus aut ætate firmatis"; så äfven år 1783 i Roslagen, der rödsoten mest angrep barn (Balk), likaså år 1806 i Blekinge (Sjöborg) och i Borås district (Flodin), samt år 1809 i Hedemora d. (Ström). Af Sundbergs längre fram återgifna beskrifning på sjukdomen i Wermland år 1809 synes äfven, att barn samt ålderstigna personer mycket häftigt angrepos, men att deremot "medelålders och starkare subjecter antingen undgingo smittan eller

också antogo den i lindrigare grad", och att "sjukdomen för dem ej var synnerligen dödande." Ifrån Ulricehamns district uppgifves, att sjukdomen 1853 "angrep alla åldrar, men företrädesvis barn och yngre personer samt ålderstigne"; och från samma ort för år 1854: "mest angrepos barn, bland hvilka den största mortaliteten också visade sig"; m. fl. ex.

Stundom nämnes, att sjukdomen i början af epidemien företrädesvis angripit barn, eller att de första sjukdomsfallen inträffat bland barn. År 1773 t. ex. började rödsoten i Westerås i Maj månad att visa sig bland barn (Hülphers); likaså angrep sjukdomen år 1813 i Hedesunda i början barn (Ek). Epidemien i Wermland 1853 började i Juli med tvenne sjukdomsfall af barn, tillhörande en familj, som kort förut hemkommit från England (Hedberg). År 1854 hade epidemien i Ulricehamns district till utgångspunkt en liten osnygg koja i en tjock och vild skogstrakt i Frölunda socken; der insjuknade först tvenne barn, derefter föräldrarne o. s. v. (Heinrici). "I början af epidemien 1857 i Jönköpings district angrepos barnen företrädesvis och de flesta af dem dukade under." (Björkén).

Äfven för ålderstigne var denna sjukdom såsom så många andra företrädesvis farlig. Almqvist säger t. ex. om epidemierna 1807 och 1808 på Gottland, att de som dogo "till största delen voro äldre och barn"; och Fréese, att i Wexiö dogo år 1808 "36 personer, de flesta gamla, barn och fattiga." Ekelund berättar från Nyköpings län 1813: "sjukdomen var som vanligt mera dödande för barn och gamla." Af de fullväxta, som afledo i Wenersborgs district år 1853, uppgåfvos mer än hälften hafva varit ålderstigne personer; från Ulricehamns district för samma år säges: "hos barn och ålderstigne personer ändades sjukdomen vanligtvis dödligt." För år 1857 rapporterades från Linköpings district, att barn och ålderstigne i främsta rummet dukade under, och från Hjo district, att "farsoten angrep alla åldrar, men skördade sina flesta offer bland ålderstigne och barn."

Endast tvenne uppgifter om annat förhållande äro af oss anträffade. Nerman säger, att vid epidemien 1835 i Stockholm "mest folk mellan 20 och 40 år angrepos, men äfven många barn." Nämnde författare var emellertid garnisonsläkare och hade sina flesta sjukdomsfall bland militären. För år 1839 omtalas från Wimmerby district, att "rödsotssmittan isynnerhet angrep starka, medelåldriga personer, några mycket ålderstigna, men få yngre barn."

Att barn och ålderstigne i allmänhet vid rödsotens härjningar skördats i vida större mängd än medelåldrige, bevisas än ytterligare

af de år 1774 påbörjade årliga uppgifterna om dödligheten i denna sjukdom inom de olika åldersklasserna; och torde det vara tillräckligt att här införa ett sammanslag för ett decennium från förra århundradet. Då, såsom förut är nämndt, från 1802 de i rödsot och diarrhœ aflidne enligt columnöfverskrifterna äro sammanförda i tabellerna, utvälja vi från början af detta århundrade blott de svåraste rödsotsåren 1808—11 samt 1813, hvarigenom det fel, som uppkommit genom hopblandning med diarrhœ, måste i väsendtlig mån minskas.

Dödligheten i rödsot åren 1774—83 efter ålder och kön i Sverige och Finland.

	Folkmängd vid 1772 års slut.			I rödsot döde			Af 10,000 i nedanstående åldrar lefvande dogo årl. i röds.		
Ålder.	mankön	qvinkön.	summa.	mankön.	qvinkön.	summa	mk.	qvk.	båda könen.
1:sta året	34.559	33.772	68.331	2.507	2.191	4.698	72.5	64.9	68.7
2— 3	68.053	68.757	136.810	3.994	3.644	7.638	58.7	53.0	55.8
4— 5	68.703	69.918	138.621	2.444	2.266	4.710	35.5	32.4	33.9
6—10	134.006	135.045	269.051	2.940	2.725	5.665	21.9	20.2	21.0
11—15	131.926	133.037	264.963	1.336	1.098	2.434	10.1	8.3	9.2
16—20	120.573	123.832	244.405	844	720	1.564	6.9	5.8	6.4
21—25	107.659	117.070	224.729	652	665	1.317	6.0	5.7	5.8
26—30	92.111	100.949	193.060	580	514	1.094	6.3	5.1	5.7
31—35	84.595	92.708	177.303	542	544	1.086	6.4	5.9	6.1
36—40	79.238	86.519	165.757	446	538	984	5.6	6.2	5.9
41—45	74.943	82.264	157.207	459	587	1.046	6.1	7.1	6.6
46—50	60.818	69.740	130.558	411	594	1.005	6.8	8.5	7.7
51—55	52.194	61.196	113.390	501	584	1.085	9.6	9.5	9.5
56—60	39.441	47.761	87.202	506	614	1.120	12.8	12.9	12.8
61—65	34.311	42.861	77.172	515	696	1.211	15.0	16.2	15.7
66—70	22.831	31.504	54.335	440	655	1.095	19.3	20.8	20.1
71—75	16.687	23.951	40.638	362	523	885	21.7	21.8	21.7
76—80	8.127	12.175	20.302	205	273	478	25.2	22.4	23.5
81—85	4.346	6.587	10.933	123	139	262	28.3	21.1	24.0
86—90	1.560	2.524	4.084	23	36	59	14.7	14.3	14.4
Öfver 90	512	835	1.347	6	20	26	11.8	24.0	19.3
	1.237.192	1.343.415	2.580.608	19.836	19.626	39.462	16.0	14.6	15.3

I första lefnadsåret var således dödligheten störst, men aftog derifrån ganska hastigt till det 16:de, hvarefter den höll sig ungefär lika intill det 46:te året; nu inträdde en stegring, som nådde sin höjd för åldersklassen 81—85, hvarpå åter minskning i dödligheten följde. Nedanstående tabell för perioden 1808—13 gifver samma resultat, likväl med större mortalitet för ungdoms- och medelåldern (11—50), sannolikt beroende på den stora sjukligheten i rödsot bland landtvärnet [1]).

Dödligheten i rödsot och diarrhœ i riket åren 1808—11 och 1813.

Ålder	Döde i rödsot af		Summa.	Af 1000 i rödsot döde tillhörde	Af 100.000 [2]) år 1805 lefvande tillhörde
	mankön.	qvinkön.			
Första lefnadsåret	2.170	1.685	3.855	84	2.698
2— 3 „	4.243	3.950	8.193	179	5.031
4— 5 „	2.721	2.441	5.162	113	14.959
6—10 „	3.888	3.301	7.189	157	
11—25 „	4.133	3.196	7.329	160	27.196
26—50 „	2.851	2.837	5.688	124	32.577
Öfv. 50 år	3.402	4.966	8.368	183	17.539
Summa......	23.408	22.376	45.784	1.000	100.000

Dalarne såsom den enda provins, för hvilken fullständigare underrättelser från rödsotsperioden 1838—39 finnas att tillgå, må här erhålla sin särskilda tabell:

1) Härvid bör man dock ihågkomma, att de dödsfall, som under dessa år inträffade bland trupperna, i allmänhet icke finnas införda i Tabellverkets statistik öfver dödsorsakerna i riket. Enligt Tabellcommissionens beräkning saknas nämligen bland uppgifne döde under 1808 och 1809 med följ. år ej mindre än 45,471 män. Så synes äfven varit förhållandet under föregående krigstider: pommerska kriget (1757—62), i hvilket de omkomne, ej i kyrkoböckerna antecknade, anses belöpa sig till 29,917 män, och ryska kriget (1788—90) för hvilket detta antal beräknas till 36.291. (Se Tabell-Commissionens underd. Berättelse angående Nativitetens och Mortalitetens förhållande i riket år 1823).

2) Se Sv. off. Stat. A) Befolknings-Statistik. I. afd. 8 xxix. Proportionen mellan könen i riket år 1805 var 1000 (m.): 1083 (qv.).

Dödligheten i rödsot i Dalarne år 1839.

Ålder.	I rödsot [1]) dogo i	Af 1000 i rödsot döde tillhörde	Af 100.000 [2]) år 1830 lefvande tillhörde
Första lefnadsåret	147	72	2.577
2— 5:te „	676	331	21.303
6—10:de „	442	216	
11—20:de „	347	170	18.766
Deröfver	432	211	57.354
Summa	2.043	1.000	100.000

Decenniet 1851—60 lemnar oss följande statistik:

Dödligheten i rödsot åren 1851—60 [3]).

	Folkmängd 1855		Döde i rödsot		På 100,000 lefvande dogo i rödsot	
	mankön.	qvinkön	mk.	qvk	mk.	qvk.
Under 10 år	426.776	422.323	7.910	7.050	185.3	166.9
11—25:te året	504.881	510.872	2.568	1.951	50.9	38.2
26—50:de året	578.986	615.825	1.483	1.606	25.6	26.1
Öfver 50 år	253.475	326.174	1.374	2.131	54.2	65.8
Summa	1.764.118	1.875.214	13.335	12.738	75.6	67.9

Dessa tabeller bekräfta således till fullo, hvad redan ofvan blifvit genom läkares uppgifter ådagalagdt, att rödsoten varit särdeles dödande såväl för ålderstigne som isynnerhet och framför alla andra åldersklasser för barn.

Under 1861 års epidemi i Åmåls och Carlskrona districter antecknades äfven de insjuknades ålder och kön, hvarvid fördelningen utföll på sätt följande tabell utvisar.

1) Ekströmer, C. J., Sammandrag af de från provinciallåkarne i riket etc. Sv. Läk.-Sällsk. nya Handl. IV. 361.

2) Se Sv. off. Statistik A) Befolknings-Stat. I. afd.3 xix.

3) Efter Befolkn.-Stat. I. afd. 1. Tab. n:o 1 och afd. 3 Tab. n:o 36; samt II. afd. 3 Tab. n:o 34.

Sjukligheten i rödsot i Åmåls och Carlskrona districter år 1861 [1]).

Ålder.	i Åmåls distr. mk.	i Åmåls distr. qvk.	i Carlskrona d. mk.	i Carlskrona d. qvk.	Summa.	På 10,000 [2]) lefvande befunno sig i nedanstående ålder
Under 10 år	141	124	48	61	374	2.387
11—20 „	106	96	39	19	260	1.880
21—30 „	58	69	19	30	176	1.606
31—40 „	63	55	22	7	147	1.472
41—50 „	36	40	11	29	116	1.091
Öfver 50 år	36	33	13	34	116	1.564
Summa	440	417	152	180	1.189	10.000
Deraf döde	125	96	37	49	307	—

Enligt denna tabell har sjukligheten varit vida större bland barn och ungdom än bland äldre personer, likväl icke på långt när så stor, som dödligheten i förhållande till folkmängden enligt föregående tabeller varit inom de förstnämnda åldersklasserna. Detta tyder på hög mortalitetsprocent för dessa åldrar [3]). Morbilitetens minimum inföll deremot på åldersklassen "öfver 50 år", hvilket äfvenledes häntyder på hög mortalitetsprocent, enär dödligheten inom denna klass i förhållande till folkmängden är, såsom vi förut funnit, särdeles stor.

Hvad olika kön beträffar, finna vi genom beräkning ur de i föregående tabeller erhållna tal med iakttagande af den numerära skilnaden emellan könen, att mot 1000 aflidne af mankön åren 1774—83 svarat 912 af qvinkön och 1808—11 och 1813 882, samt 1851—60 898 af samma kön. Om vi äfven taga i betraktande den större dödlighet i rödsot bland mankön, som under krigen ofta egt rum, äfvensom den omständigheten, att proportionen mellan mankön och qvinkön på landsbygden, der farsoten helst uppehåller sig, befinnes

1) Se Sundh.-Colleg. Berättelse för 1861 sid. 92—93.

2) Dessa relativa tal gälla folkmängden i hela riket vid 1860 års slut. Se Sveriges off. Statistik A) Befolknings-Stat. II. 3 IV.

3) Också voro i Åmåls district "de döde mest barn under 10 års ålder, ibland hvilka dödligheten öfverhufvud uppgick till omkring 75 procent" (Rönqvist, Sundh.-Coll. Berätt.).

vara något högre [1]), än den är för riket i sin helhet, så erhålles ändock det resultat, att dödligheten uti ifrågavarande sjukdom varit afgjordt större bland mankön. I afseende på olika åldersklasser visa både den första och sista af dessa tabeller, att denna mankönets större dödlighet egentligen tillkommer barn- och ungdomsåldern [2]), men att mortaliteten i rödsot är större bland qvinnor i åldern mellan 26:te och 50:de året och enligt den första tabellen äfven i högre åldrar utom mellan 76:te och 90:de året. I några få epidemier hafva emellertid de absoluta mortalitetstalen blifvit icke obetydligt högre för qvinkön än mankön, men om en jemförelse med folkmängden, fördelad efter kön, här anställts, skulle sannolikt missproportionen ungefärligen utjemnats. Vid 1743 års epidemi i Helsingland t. ex. afledo 622 af mankön och 724 af qvinkön, men ganska antagligt är, att ett missförhållande mellan könen för de högre åldrarne ännu fortfor efter Carl XII:s krig, äfvensom att ett sådant nyligen uppkommit för medelåldern genom det kort förut afslutade ryska kriget. Eget är, att vid de epidemier på Gottland, hvarom vi ega statistiska uppgifter, många flere qvinnor än män aflidit, så år 1779, då 128 dödsfall bland mankön och 158 bland qvinkön inträffade, och 1852, då 75 af mankön och 122 af qvinkön dogo. Proportionerna mellan man- och qvinkön voro der år 1772 1000:1101 och år 1850 1000:1087 [1]).

Huruvida någon olikhet mellan man- och qvinkön i afseende på sjukdomens frequens egt rum, låter ej bestämma sig, enär de uppgifna morbilitetstalen i de aldra flesta fall äro gemensamma för båda könen [3]). Wåhlins iakttagelse [4]), att "qvinnor gemenligen snarare få denna sjukdom än män", hör hit och synes stämma med ofvan gjorda beräkning, att flere qvinnor af medelåldern dö än män af samma ålder. Fürst observerade deremot vid epidemien i Carlskrona 1853, att ett betydligt större antal män än qvinnor angrepos. Broman anmärker, att (vid epidemien 1743 i Helsingland) "hafvande qvinnor ofta blefvo fria från rödsoten vid förlossningen." För öfrigt föreligga icke några iakttagelser om immunitet för rödsot hos gravidæ eller puerperæ.

1) Se Sv. off. Stat. A) Befolknings-Statistik I. afd. 3 sid. 4 och 22.

2) Dylik erfarenhet gjorde äfven Bäck vid epidemien i Helsingland 1739. Se citatet sid. 42.

3) Den ofvan uppsatta tabellen för Åmåls och Carlskrona districter innehåller för små tal, för att någon slutsats ensamt ur dem skulle kunna dragas, isynnerhet som dessa tvenne districter visa ett i detta afseende hvarandra motsatt förhållande.

4) Kort Underrättelse huru Dysenterie etc. Jönk. 1757.

En observation, som af Græve gjordes vid den våldsamma epidemien i Lidköpings district år 1857 och som ganska väl öfverensstämmer med Bromans nyss anförda, men tillika visar en till och med större receptivitet för rödsot hos gravidæ än hos andra, borde dock här få plats. "Fanns der en hafvande qvinna" skrifver Græve, "var hon alltid den första, som nedlades, men tillfrisknade vanligen, sedan abortus egt rum."

I sydliga länder har mången gång hos olika racer och nationaliteter iakttagits stor skilnad rörande större eller mindre emottaglighet för sjukdomen. Vårt land erbjuder föga tillfälle till iakttagelser af denna art, enär farsoten sällan och blott i ringa grad hemsökt våra största städer, Stockholm och Göteborg, samt dessutom Skåne, hvilka orter äro nästan de enda [1]), der utländningar och judar i större antal uppehålla sig, och enär landets innebyggare för öfrigt med undantag af lappar och de finnar, som lyda under Sverige, äro af samma stam. Någon uppgift om egentlig epidemi af rödsot i Lappland hafva vi ej anträffat. Att emellertid sjukdomen äfven förekommit derstädes är redan (sid. 29) omtaladt. Finnar och innebyggare af finsk extraction finnas, utom i nordligaste delen af riket, i vissa delar af Wermland och Dalarne (samt enligt några forskare äfven i vissa bygder å Tiveden). Men huruvida rödsotens trefnad i Wermlands finnmark i någon mån beror på folkets härkomst, (och dermed sammanhängande lefnadsvanor), är ganska problematiskt.

Såsom förut blifvit visadt, har rödsot nära nog årligen och ofta synnerligen svårt varit gängse i Dalarne. Uppgifter finnas äfven derom, att dalfolket icke blott i sin hembygd, utan äfven under vistelse på främmande ort, lättare än andra ådragit sig sjukdomen. Hedin, som i främsta rummet tyckes hafva gjort denna erfarenhet, yttrar sig sålunda [2]); "Dalkarlar äro efter alla anställda observationer i allmänhet mest utsatta för Dysenteri, icke mindre i sin hemort, än vistande på arbete i andra provinser."

Vänder man nu sin uppmärksamhet på rödsotens uppträdande bland folk af olika yrken och samhällsställning, så synes man redan på förhand kunna taga för gifvet, att sjukdomen oftare och häftigare anfaller dem, som lefva under dåliga hygieniska förhållanden. Detta bekräftar sig också till fullo. Sålunda har man iakttagit, att de lägre folk-klasserna oftare angrepos och svårare ledo

1) Se Sveriges off. Statistik A) Befolknings-Stat. I. afd. 3 p. LXXV.

2) Samlingar i blandade ämnen för Läkare-vetenskapen och Naturf. Stockholm 1810. I. 10.

vid rödsotsepidemier. I sin förr omnämnda dissertation säger Engelhart om "Dysenteria biliosa": infimæ conditionis homines potissimum infestat (et milites). Från 1772 omtalar Carelberg, att dysenteri var gångbar på landsbygden kring Norrköping "ibland gemene man och den yngre hopen." Om förhållandet vid 1739—40 års epidemi i Helsingland säger Bäck: "Erant omnes fere ex plebe & ultimæ sortis hominibus." Hedin berättar, att rödsot år 1761 var gängse på Drottningholm bland de fattigare på ön och den lägre hofbetjeningen. Från Wisby rapporterar Wallberg år 1807 till Collegium medicum: "en häftig dysenteri utbrast i slutet af Juli här i staden, hvilken i största hast utspriddes i hela trakten, men isynnerhet bland den fattigare befolkningen." Enligt Elgenstjerna voro vid epidemien 1818 i Örebro och bygden deromkring många af den arbetande klassen, men endast 10 förmögnare sjuke. Från Dalarne skrifver Silfversparre år 1839: "denna mäktiga epidemi har isynnerhet lagt sin tunga hand på den delen af folket, hvars späda organism af fattigdomen mest måste lida." År 1853 härjade rödsoten i Borås' district mest bland den fattigare befolkningen (Elmlund), likaså år 1857 i Borås stad (Lundquist), i Philipstads district (Pallin) och i Linköpings (Svedenborg); m. fl. ex.

Då farsoten utvecklat sig till mycket stor intensitet, synes mindre åtskilnad uti ifrågavarande afseende hafva egt rum. Härom säger Hedin: "När constitutio epidemica gynnar farsoten, skonas ingen ålder och klass af menniskor; förnämare och välmående äro då lika utsatte, som den fattigare hopen." Som bevis derpå anför han 1803 års epidemi i Westmanland, då i Westerås i proportion flere ståndspersoner än folk af den lägre klassen uppgifvas hafva dött, och hvarvid på landsbygden icke heller de välmående skonades. Om den förfärliga rödsotsepidemien i Skaraborgs län år 1857 säges också, att då de föregående årens epidemi företrädesvis härjat inom den fattigare klassen, angrepos nu utan åtskilnad äfven bättre lottade. — Annat förhållande iakttogs 1860 i Hernösand, då rödsoten der yppades i Juli, "utbredde den sig (enligt Lenström) synnerligen till vissa qvarter, men skonade nästan helt och hållet norra stadsdelen, der just den fattigaste befolkningen bor." Härvid kunde dock andra förhållanden af stor ætiologisk betydelse förefunnits, som orsakat denna begränsning af epidemien. Till frågan om fattigdomens och de derpå beroende sämre lefnadsvilkorens betydelse för rödsot återkomma vi i nästa afdelning.

Vi hafva ofvan visat, att farsoten vanligen svårast härjat lands-

bygden; den jordbrukande befolkningen är således mest utsatt för denna sjukdom.

Bland militären, då den varit sammanhopad i läger, caserner eller på fartyg, har rödsoten ofta varit mycket allmän och i krigstid mången gång uppträdt som en mördande pest. I de trupper, som 1742 kommo hem från ryska kriget, grasserade den förfärligt [1]). Hvilket helsotillstånd rådde bland trupperna under de hemska rödsotsåren 1772—73, då mycket manskap inom Sverige var sammandraget, känna vi icke; men det derpå följande året (1774) var rödsot gängse i lägret vid Örtofta nära Lund (Sommelius), och under krigsåren 1788—90 gick dysenteri häftigt på flottan och i Carlskrona. Åren 1808—9 orsakade rödsot stor sjuklighet och manspillan bland trupperna, som camperade vid Brinkebergskulle nära Wenersborg (Kjellander), på Drottningholm invid Stockholm (Hedin), vid Grisslehamn (Lunell), bland dem, som opererade i Norrland (Noréus) o. s. v. Högst sannolikt är, att äfven den stora dödligheten i rödsot i Stockholm de sistnämnda krigsåren till ej ringa del kommit på den derstädes förlagda militären [2]); någon bestämd redogörelse derför ega vi likväl icke. I Stockholm var dysenteri, såsom redan (sid. 38) är omförmäldt, gängse bland lifgardet till häst år 1835 (Nerman) och år 1838 i flere regimenten (Berg). — Någon gång har emellertid, oaktadt stor krigsstyrka varit samlad, och man kunnat vänta sig rödsot, sådan likväl ej utbrutit eller åtminstone icke skördat synnerligen många offer. Under pommerska kriget (1757—62) t. ex. synes rödsoten icke haft i svenska hären någon så framstående betydelse som eljest i krig, hvarken under dess operationer i Tyskland, ej heller vid dess hemkomst till Sverige, hvilket kan ses af Zetzells skildring om helsotillståndet bland de svenska trupperna [3]). År 1812 voro under hösten flere armécorpser sammandragna, utgörande tillsammans 40,000 man, men det oaktadt uppkom ingen rödsotsepidemi. Helsotillståndet var till och med så godt, att under tiden från d. 22 Sept. till d. 26 Nov. af 10 regimenten endast 94 man voro å sjukhusen intagne, af hvilka 5 dogo. Keventer rapporterar likaså under d. 16 Juni 1819 från det stora öfningslägret på Ljungby hed, der en mängd svenska och norska trupper voro samlade: "det är ovanligt, att vid en så fortfarande

1) Tiburtius, Historia om finska kriget 1741 och 1742. Sthlm 1817. sid. 139. Sverige under Ulrica Eleonora och Fredric I. Sthlm 1821 sid. 172 o. følj.

2) Se ofvan sid. 37.

3) Tal om Sjukligheten i fält. Vet.-Akad. Handl. 1779.

värme, som den under dessa 10 dagar varit, och med 6 à 8 timmars daglig exercis för en armécorps af denna styrka, hafva ett så ringa antal på sjukhuset. — — Hvarken dysenteri eller maligna febrar finnas." Enligt rapport af d. 26 Juni var helsotillståndet fortfarande godt och förekom ingen dysenteri.

Huruvida några yrken gifva immunitet för rödsot, kan af det oss tillgängliga, ofullständiga epidemiographiska material ej afgöras. Vissa grenar af bergshandteringen, hvarvid svafvelrök utvecklas, hafva af ålder ansetts medföra immunitet för farsoter, isynnerhet pesten; på senare tider har något dylikt äfven iakttagits för choleran [1]). Någon gång är ock samma observation gjord om rödsoten. J. M. Bergman t. ex. skrifver i sin rapport om epidemien 1817 i Philipstads district: "Anmärkningsvärdt är, att sjukdomen icke visat sig bland arbetarne vid grufvorna, och att bland bergsfolket i öfrigt sjukligheten varit ringa." Andra uppgifter åter visa, att ett motsatt förhållande icke sällan eger rum. Så berättar t. ex. Lundmark några år förut från samma district, att rödsoten år 1808 "i October började visa sig på flere hyttor i bergslagen, isynnerhet bland gruffolket på Persberget."

Betraktar man förloppet af en rödsotsepidemi i och för sig, så urskiljer man lätt här såsom vid flere andra farsoter ett mer eller mindre hastigt tilltagande, en höjdpunkt och ett aftagande, om också dessa stadiers öfvergång i hvarandra och varaktighet till följd af ofta förekommande oregelbundenheter icke alltid låta sig så noga bestämmas. En sådan farsotens utveckling och gång träda isynnerhet ganska tydligt i dagen vid ett aktgifvande på de för vissa epidemier befintliga uppgifter om antalet sjukdoms- och dödsfall, såsom de månad för månad eller vecka för vecka inträffat. Efter Broman inföllo dödsfallen vid rödsotsepidemien i Helsingland 1743 såsom följande förteckning utvisar:

Jan.	Febr.	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.
4	18	13	14	26	296	601	268	88	9

Såsom förut är nämndt, började Tabellverket 1802 lemna månadtlig redogörelse för dödligheten i olika sjukdomar. Ur dessa ta-

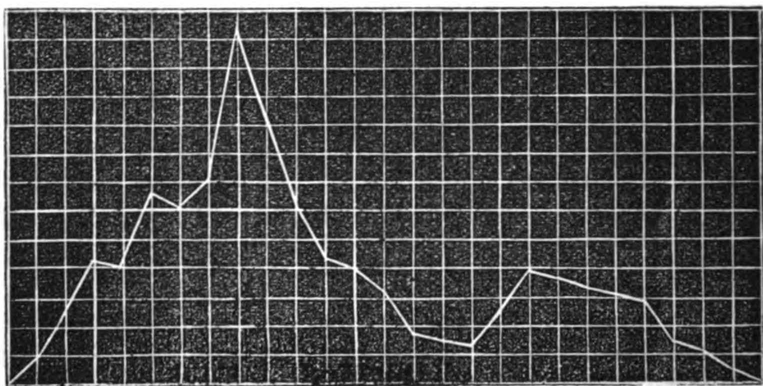
[1]) Se derom F. Holmgren i Upsala Läkareförenings Förhandlingar III. 1868 s. 628.

beller göra vi här några utdrag, omfattande de af epidemierna i början af detta århundrade svårast hemsökta länen.

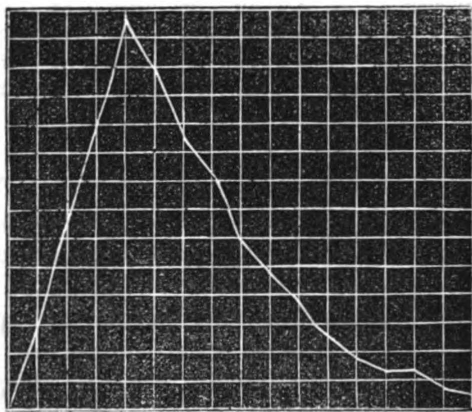
År.	Län.	Juni	Juli	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Jan.
1803	Westmanlands .	12	55	442	345	64	21	34	8
1804	Elfsborgs . . .	4	17	117	201	167	45	25	13
"	Calmar	10	7	40	114	135	123	80	18
1806	"	3	—	32	174	257	90	48	15
"	"	12	9	41	80	83	38	42	8
1808	Jönköpings . . .	7	16	416	1148	628	158	73	25
"	Elfsborgs . . .	18	17	254	820	355	208	105	36
"	Skaraborgs . . .	15	32	286	844	414	135	71	36
"	Blekinge	8	6	77	167	125	76	56	31
"	Malmöhus . . .	2	2	15	110	158	105	74	42
"	Sthlms stad . .	16	24	52	86	71	94	284	22
1809	Falu	18	201	794	695	283	76	39	6
"	Westerbottens .	61	101	218	657	261	64	75	13
"	Gefleborgs . . .	12	13	199	475	176	70	26	11
"	Carlstads. . . .	24	35	203	398	260	140	120	103
"	Elfsborgs	18	13	91	119	92	44	32	11
"	Christianstads .	8	6	55	193	109	38	31	6
1811	"	8	12	122	112	71	99	62	10
"	W. Norrlands .	7	173	347	131	47	10	—	—
"	Wexiö	—	10	101	139	128	80	32	—
"	Elfsborgs	8	29	129	116	100	70	30	36
1813	Carlstads	95	156	423	198	55	17	20	5
"	Falu	41	45	135	131	37	4	4	2
"	Linköpings . . .	3	7	94	160	109	41	40	21
"	Nyköpings . . .	3	16	102	165	51	26	20	10
"	Calmar	18	26	302	358	175	50	25	—
"	Elfsborgs	6	54	225	103	34	21	7	—
"	Skaraborgs . . .	9	26	200	209	51	20	12	—

Häraf finna vi, att farsotens culmen, beräknadt efter dödsfallen, merendels inträffat i September. Och liksom vi förut (sid. 30) påpekat, att dess utbrott ej sällan i de nordligt belägna landskapen egt rum tidigare på året än annorstädes, så kunna vi äfven här anmärka, att också höjdpunkten understundom förr upphunnits i de nämnda provinserna. För denna omständighet har man med all sannolikhet att söka grunden uti den derstädes tidigare infallande höstkylans inverkan.

De få anteckningar om antalet af vecka efter vecka inträffade sjukdomsfall, hvilka från några af de senare årens epidemier finnas publicerade, skulle haft ett ej ringa värde, om samtidiga vexlingar i väderlek, epidemiernas fortgående utbredning m. m. derjemte blifvit bekantgjorda, hvarigenom en förklaring öfver de oregelbundenheter, som i farsotens förlopp iakttagits, möjligen kunnat gifvas. För att icke dess mindre begagna oss af dessa anteckningar följa här nedan tvenne figurer, som åskådliggöra gången af epidemierna i Venersborgs district år 1853 och i Åmåls 1861. Den graphiska linien i dessa figurer angifver farsotens till- och aftagande, och hvarje rutas höjd betecknar 10 sjukdomsfall och bredd en vecka.



Epidemien i Wenersborgs district från början af Aug. 1853 till slutet af Jan. 1854.



Epidemien i Åmåls district Sept. 1861—Jan. 1862.

Härförutom innehålla Sundhets-Collegii Berättelser dylika vecko-uppgifter öfver epidemierna i Strömstads district 1855, i Westerviks stad 1860 och i Carlskrona district 1861.

Äfven sjukdomens pathologiska charakter har under epidemiens gång ofta förändrats. I allmänhet skulle man måhända kunna säga, att ju mera farsoten fått fäste på en ort, desto häftigare hafva sjukdomens symptomer och förlopp blifvit. Så yttrar sig redan Palmchron, "at then Blodsoot som hafwer förgift medh sigh, thet och sigh länge hafwer inritat, bringer större fara medh sigh än then som uthan förgift och nyligen inkommen är." Och Huss om rödsoten i Dalarne, att "ju mera den antager formen af epidemi, desto mera svårartad och desto mera dödande blir den." Slutligen [illegible] epidemien 1857 i Wrigstads district af Jönköpings län, [illegible] allmännare farsoten blef, desto intensivare visade sig också [illegible] största sjukligheten och största intensiteten hos sjuk-[illegible] emellertid ej alltid följts åt. År 1857 t. ex. insjuk-[illegible] stads pastorat med en folkmängd af 5478 personer 460, [illegible] af dessa dogo 90, alltså 21.3 %; i Säfvareds pasto-[illegible], hvarest befolkningen så allmänt angreps af farsoten, att [illegible] inbyggare 919 insjuknade d. v. s. 43.6 %, afledo endast [illegible].5 % af de insjuknade. År 1854 inträffade, säger Elm-[illegible] district "epidemiens största frequens i September men [illegible] intensitet i October." — Understundom berättas också, att sjukdomen straxt i början af epidemien varit häftigast och sedermera antagit en mildare charakter. Se t. ex. här nedan Schultz's rapport för 1821 och Bergmans för 1839. — Samtidigt med farsotens aftagande har man också vanligen bemärkt ett långsammare förlopp och enligt flere läkare en mera typhös prägel hos sjukdomen. Så rapporterar Sjöborg, att rödsoten 1811 i Blekinge län "i början hade en hastigare gång, så att crisis inträffade på 5:te, 7:de eller 9:de dygnet", men att "den mot slutet antog en mera nervös charakter, då utgången ej afgjordes förrän efter 3—5 veckor"; så omförmäles äfven rödsoten i Södermanland 1813 hafva i synnerhet i början "varit inflammatorisk", sedan "nervös", i Wermland 1817 "i början gastrisk och mera acut", sedan chronisk och stundom nervös, i Örebro 1818 i första början "inflammatorisk", sedan "gastrisk." År 1857 "vid sjukdomens första uppträdande hade den öfvervägande inflammatoriskt lynne, men blef senare på hösten gastrisk-biliös"; och s. å. skrifves från Småland: "sjukdomen antog mer och mer typhös charakter." — Någon gång uppgifves dock, att sjukdomen på

annat sätt förändrats såsom vid epidemien 1835 i Stockholm, då densamma enligt Nerman i Aug. och Sept. var en dysenteria catarrhalis s. simplex, men i medlet af Oct. blef en dysenteria inflammatoria (se nedan). Någon upplysning om samtidig väderleksförändring saknas dock som vanligt.

Att en förändring af sjukdomens charakter under epidemiens aftagande eger rum kan möjligen ha sin grund i någon inverkan af den köld, en framskriden årstid alltid medför. Och i afseende på köldens möjliga inflytande på sjukdomens charakter, må anmärkas, att, då den någon gång uppträdt på vintern, den ock, efter hvad några berättelser gifva vid handen, visat sig vara af en mera katarrhal eller jemförelsevis lindrig art.

En mera utförlig undersökning af de vexlingar, sjukdomen till sin pathologiska charakter företett i olika epidemier, i dessas olika stadier, på olika orter och hos olika folk-klasser, skulle kunna hafva ett högt interesse med sig; men, enär det material, som står oss till buds, är för en sådan undersökning alltför ofullständigt såsom till stor del bestående af endast sparsamma och sväfvande uppgifter, hvilka dessutom blott i högst få fall äro beledsagade af obductionsberättelser, inskränka vi oss här till en i chronologisk ordning fortgående framställning af åtskilliga å skilda tider och orter gjorda iakttagelser, för att sålunda gifva åtminstone någon föreställning om dels den charakter, rödsoten i allmänhet hos oss haft, dels äfven arten af de vexlingar i symptomer och förlopp, som förekommit, äfvensom complicationernas och följdsjukdomarnes beskaffenhet. Vi låta författarne sjelfva tala.

Den äldsta, men ganska fragmentariska, beskrifning på rödsot, vi ega, är af Benedictus Olaui [1]), hvars 52 Capitel "Om Blodgång" börjar sålunda:

"Är en sådana siwkdom som allom kunnog är, och när blodhet går ifrå menniskion med stoort skarrande och inwertes riiffuande", — —." Vidare säges: "Och är samma siwka triggiahanda. Then första är när menniskionnes stolgång eller then materia som går ifrå henne, är blodactig, lijka som thet watn, ther färst köt är skolt uti, hwilken och lätteliga står til at hielpa, hwar läkiaren elliest flijtig är. Men thet andra slaget, tå är then materia som går ifrå then siwka lijka som skurit paper, och är thet samma kommet aff inälfuerna, oc är swår til at hielpa. Doch står hon likwel til botande. Thet tridie slaget, tå giffuer sig ut ifrå inälffuerna någor stycker, och then står icke til at hielpa."

1) Een nyttigh Läkerebook. Sthlm 1578 sid. 54.

Andreas Palmchrons förr omnämnda skildring af rödsoten har följande lydelse [1].

"Thenne sjukdomen begynnes först medh itt rijtande i Liifwet, och blifver man ofta nödgad til Stoolgången, medh hvilken een hvit slem, padderom ey olijk, beblandas och afgår: Sedan när then indre huden på tarmarne begynnar at båldna och ettras, synes blodstrijmor, blodlefror medh hvijt slemm förmängd: Men är siukdomen mycket inrotad, så låter sigh see blodh, waar och stycken uthaf tarmarne, wärkerne äro fast häftigare, hälst när thet tränger til stools. Hafwer sjukdomen förgift medh sigh, så äre thesse tilfall svårare och flera, excrementerne hafwa åtskillige färgor, stincka grufvelig, smittar hastigt och ther af döö flere och snarare.

Uthom bemälte kännetecken, hvilka altijd pläga vara tilstädes, så äre än tå någre som sigh här understundom tilslå pläga: Såsom wämjelse til mat, upkastning, beswimmelse, twång til stools, Feber, wakan, Hufwudwärk, stadigt rijtande i lifvet, Hicka etc.

Om thenne Siukdoms fara och uthgång så är til märkiandes, at then Blodsoot som hafwer förgift medh sigh, eller är ett accident af en förgiftig Feber, then och sigh länge hafwer inritat, bringer större fara medh sigh än then som uthan förgift och nyligen inkommen är."

L. Roberg, Medicinæ Professor i Upsala, gifver följande bild af dysenterien [2]):

"Juvenis XXV annorum biliosus, diarrhoeam per tres dies tempore dysenteriæ epidemicæ, cum virium jactura, ex frequentioribus dejectionibus orta, passus, sanguinolenta spermatique ranarum simillima jam frequentia excernit excrementa. Adsunt ventris tormina, tempore excretionis molesta. Pulsus est celerior, calorque corporis acris ac febrilis. Siti, anxietate & vigiliis magnopere inquietatur."

Nedanstående redogörelse för sjukdomens sätt att uppträda vid epidemien i Helsingland 1739 lemnar oss A. Bäck [3]):

"Morbus ipse procedebat solitis phænomenis. Incipiebat Diarrhœa, hanc citius vel tardius sequebantur horror et rigor, febris, intestinorum tormina et molestissimus sensus viscerum quasi descendentium, dolores in quibusdam circa umbilicum solum, in pluribus ad hypochondrium utrumque extensi, cum frequentissimis dejectionibus materiæ pinguis, mucido-cruentæ, et doloroso desidendi conatu seu tenesmo. Aderat calor, sitis, rubor faciei et virium summa prostratio.

Erant qui diebus novem, immo quatuordecim conflictabantur cum alvi fluxu, doloroso quidem, sed non cruento, et tolerabili, ut lecto abstinere possent."

I prov.-läk. i Wermland P. Hamnerins arbete öfver ifrågavarande folksjukdom [4]), läses:

De tekn som utmärcka Rödsoten i gemen, äro följande.

---

1) Consilium antidysentericum. Sthlm 1652.

2) Caracteres morborum. Upsaliæ 1729. Exemplum LXXIV.

3) Diss. de medicamentis domesticis etc. Ups. 1741 sid. 25.

4) Rödsoten, til dess åtskilnad, igenkännande etc. Sthlm 1742 sid. 8.

Så snart någon af denne siukdom angripes, skier begynnelsen med rysning i kroppen, hvarpå följer hetta, sedan värck och Ref i tarmarne, med starck tryckning, hvarpå följer stolgång. Som oftast händer ock det, at hvarcken rysning eller hetta går förut, utan begynnelsen skier med tryckningar, värck, Ref och stolgång, hvarpå sedan först efter en eller tvänne högst trenne dagars förlopp, följer både rysning och hetta, och ibland intet dera af dem. Refven, värcken och tryckningarne äro jämt tillstädes, hvilka när de begynna hårdare anhålla, förorsaka altid tidigare och oftare stolgång. Det, som genom stolgången urrymmes, består mästedels, af slemm, blandat med blod, och ganska liten träck. Ibland händer ock det, at ingen blod synes, eller går ut; Men värcken och Refven i tarmarne, äro lika svåra, som då bloden tillika flyter. Ofta händer ock det, att klara bloden, i början af siukdomen utflyter, ofta ock, att det intet skier, förän siukdomen påstådt, en tid. Alt som siukdomen är hårdare ock starckare til, äfven ock, alt som den siuka är yngre eller äldre, mer och mindre blod-rik, så blir Febern der efter, antingen svårare eller lindrigare. Graden af Febern igenkiännes lättare af Tungans mer eller mindre torrhet, än af sjelfva Pulsen, som gemenligen i denne siukdomen går mycket lamt, äfven ock af krafternas ögonskienlige försvinnande och den tilstädes varande yra. Ju starckare törst och oro i kroppen, med qväfningar under bröstet, ju starkare, äro Refven och Febern. Gemenligen händer det ock, med alla de Patienter, som i början af siukdomen aldeles intet intagit, eller ock ej blifvit rätt skiötte, att värcken och refven kännes nederst i magen, hvilka dageligen stiga högre upp och stadna intet, förr än de komma ända up til bröstbenet, (då ock qväfningarne, nästan synas döda den siuka, hvarpå kräkningar pläga följa som litet uträtta äfven ock hickning, med påkommande Dåningar) hvarifrån de sedan stiga nerföre ända til sätet och upväcka där en tidigare lust at gå til Stohls (Tenesmus), som har starck värck med sig, och svåra tryckningar, fast ganska litet urrymmes, som dock merendels är träckacktigt. Torsken (Aphtæ), som äro sår och blädror i Munnen, gomen och i svalget; i matstrupen och i tarmarne, infinner sig ibland, dock intet så ofta vid denne siukdomen, och har jag aldrig sedt den tilkomma på slutet, utan varit tilstädes hos de Patienter, som legat fem eller sex dagar, innan de kallat någon läkare til sig.

Rosén von Rosenstein, Professor i Medicin vid Upsala Universitet, beskrifver dysenterien i dessa ord [1]):

"Morbus incipit cum horripilatione aliqua & calore, tormina dein percipiuntur in abdomine atrocia, quæ sequuntur dejectiones primo fæcum & cruditatum, dein succorum quasi pinguium, tandemque liquoris spumescentis cum sanguine mixti. Quæ pinguis & cruenta evacuatio una cum intestinorum torminibus continuat sub perpetua fere desidendi cupiditate et ani tenesmo."

Den rödsot, som år 1755 var gängse i Tunhems socken i Westergötland, hade enligt provincial-läkaren derstädes S. Brodd följande symptomer och förlopp [2]):

"Några dagar innan sjukdomen rätt ansatte, var patienten plågad af några da-

1) Morbi evacuatorii sanguinis. Ups. 1752. sid. 17.

2) Bergius, Gångbara Sjukdomar 1755. Sthlm. sid. 90.

gars förstoppelse. Derpå infann sig en svår hufvudvärk, magsveda, uppkastning, och feber med intermittent puls. Straxt derpå tilltog en Dysenteria colliquativa, sangvineo-mucosa. Materien, som gick bort, hade en förgiftig stank med sig. På 3:dje, 4:de, eller 5:te dygnet märktes någon svårighet att kasta vattnet. Ju bittidare den infann sig, desto snarare var den sjuka resefärdig till grafven, hvilket merendels då hände på 7:de eller 14:de dygnet; ty efter detta urinens afstadnande kom en besvärlig hufvudvärk, sömnlöshet, feber, yra och ändteligen Torsken. Denna sistnämnda gjorde omsider en inflammatorisk halssvårighet, som aldeles hindrade den sjuka at svälja något.«

Då rödsoten 1756 visade sig i Linköpingstrakten, "påkom den" enligt prov. läk. Hagströms relation [1]) "så hastigt, att man inom dygnet kunde få starka ref och slitningar i mage och tarmar jemte törst, hetta, uppkastning och blodblandad diarrhé."

En utförligare skildring af sjukdomen har Wåhlin, provincialläkare i Jönköpings län, lemnat [2]):

Så snart någon person af denna svåra sjukdomen har fådt del, plägar han känna sig matt och trött i kroppen utan tydelig ordsak, magen blir stin och hård, och buller i tarmarne märkes, ändteligen börjas siukdomen rätt med en rysning, hos somliga mindre, hos somlige starckare, hvarpå hetta och törst infalla, som gemenligen pläga under hela siukdomen wara. Straxt på rysningen eller nyss förut börja swåra knep och ref i tarmarna med Durchlopp, då först ordinaira excrementer, sedan tunnare, illa stinkande wätskor, sedermera slem- och fetaktiga och ändtligen fraggiga blod blandade orenligheter afgå. Den siuke wil ofta til stols, ehuru litet det kommer i sänder, och tryckningarne äro understundom så starcka, att man tycker alla inelfvor wilja med detsamma trycka sig ut genom stolgången; hvaraf ock ibland händer at ändetarmen gifwer sig ut. Hos dem åter som genom någon skadelig mat och magens öfverlastande pådragit sig siukdomen, plägar ock wämjelse, kräkningar och upkastning, hjertängslan, hjertklapp och svår tryckning under bröstet sig infinna.

Refwen med den beskrifna tryckningen på stolgången, med mera, taga dagligen til, och lust för mat försvinner, men törsten ökes, oro och sömnlöshet hjelpa ock til att betaga kroppen all styrka.

Samme läkare berättar om epidemien 1764 i Småland [3]):

«Emot wåren ansatte Rödsoten med mycken häftighet allmogen uti Östbo härad. — Febern war redan på andra dygnet wåldsam och buken började häfva sig med starka spänningar och äckel; på fjerde dygnet började merendels durchlopp med blod och grufveliga ref; febern tilltog med yra på 7:de dygnet, och dödstecknen infunno sig kort derefter.«

1) Bergius, Gångbara Sjukdomar 1756. ib. 1758. sid. 46.
2) Kort Underrättelse huru Dysenterie etc. Jönk. 1757.
3) Berättelser rörande Medicinalwerkets Tilstånd. Sthlm 1765 sid. 160.

Om den hårdaste af alla rödsotens grassationer, våra annaler känna, den af 1773 [1]), ega vi thy värr ingen utförligare skildring. Af landets läkare utgåfvos väl en mängd populära skrifter om sjukdomens behandling, men i dem finnes icke någon egentlig beskrifning på sjukdomen och de alltifrån år 1754 tid efter annan utkomna utdragen ur provincial-läkarnes embetsberättelser hade med regementsförändringen upphört att utgifvas. Af stort interesse vore att från det ifrågavarande året hafva i behåll någon redogörelse för denna utan tvifvel med särdeles häftiga och kanske stundom mindre vanliga symptomer uppträdande dysenteri. Att den så uppträdt, antyder Blom i följande ord (om sjukdomen i Dalarne i Juni månad): "Nec semper symptomatibus communibus et solitis stipata, sed apud quosdam quoque enormi vomitu, eoque vel interdum sanguineo vel cum ardore febriculoso pulsuque citatiore sæpius combinato." I Augusti synes den särskildt genom complication med diphtheri hafva tilltagit i intensitet och gravitet; hvarom samme Blom säger: "longe etiam multis in locis deleterior hoc quam præcedente mense eo fuit morbus, quod gravi singultu atque aphthis gangrænosis ægrotos simul afflixerit, cujus inde intra 24 horas inevitabilis sequela ipsa fuit mors."

Rörande det för sin hemska rödsotshärjning kända året 1783 bevaras några meddelanden om sjukdomens symptomer och charakter i de utdrag ur läkarnes embetsrapporter, hvilka i den då nyligen började tidskriften "Läkaren och Naturforskaren" inflöto. Af dessa erfara vi, att farsoten i Westergötland visade en vida häftigare charakter än i Stockholms och Upsala län. Och att den sannolikt varit än värre i Wermland och Bohus län, låter oss Tabellverket ana, men några läkarerapporter härom äro icke offentliggjorda.

Flodin, provincial-läkare i Borås district af Elfsborgs län, skrifver:

"Sjukdomen har begynt hos en del äldre folk hastigt och häftigt, att de trodt sig genast dö, med starka kräkningar och uppkastning, värk öfver ryggen, knipningar i magen och efter 1 à 2 dygn begyntes diarrhéen. Alla hafva haft magplåga och retats till trägen stolgång med vånda, men ej hos alla blodgång, hos många hafver visat sig litet eller intet blod; hos andra hafver varit feber med stark hufvudvärk, värk i hela kroppen och tillika knipningar med utsot, hvar-

1) En samtida läkare, C. M. Blom, skrifver om denna epidemi följande, till en del redan förut anförda ord: "Tanta, proh dolor, inter homines singulos regnavit tum hoc (Jun.), tum mensibus binis sequentibus, mortalitas atque strages, ut majorem numquam meminerim. Dyssenteria quippe moriebantur cohortim infantes, juvenes, viri, senes sine discrimine." (Acta medic. suec. I p. 466).

est. Bröstbarn äfven infunnit sig. De, som så hastigt blifvit angripne, hafva sällan stått emot sjukdomen mera än 5 à 6 dagar. Hos barn hafver sjukdomen begynt antingen med starka kräkningar eller diarrhée, som alltid varit blodblandat. De som varit under 8 år och de, hos hvilka sjukdomen begynt med häftiga kräkningar, hafva alla varit i högsta fara och en stor del dödt.«

Från samma län berättar Hultman, att "rödsoten på vissa trakter var mycket svår och ofta dödade inom få dagar"; hvaremot Halenius i Upsala län omtalar, att rödsot väl varit något gängse, dock just icke af någon elak art, utan temligen lätt att öfvervinna; och Balk från Roslagen, att sjukdomen der varit mer allmän än förr, men likväl ej så häftig som upp uti landet.

Från Wexiö län skrifver Köllner år 1785 sålunda:

»Den mest härjande farsoten har varit en Dysenteria leucorrhoidea, hvars historia, sådan som den hos de fleste förekommit, är följande: Den sjuke förlorade snart matlusten, kände spänning och buller i underlifvet, som efter 2 à 3 dagar förbyttes till en slitande värk i mage och tarmar, med feber samt täta trängningar och stolgångar, hvilka ofta ända till 10:de dygnet voro slemmige, men sedan blodige; desse medtogo krafterne alldeles. Slutligen hos dem, som för denna sjukdom succomberade, blef pulsen snabb och klen, all värk upphörde ganska hastigt med gangræne och döden. Upkastning var ett mindre allmänt symptome och merendels af vådelig betydenhet. En värkelig Cholera, som här ofta blandar sig uti denna Epidemie, observerades äfven hos några få patienter.«

Hedin gifver oss år 1797 följande sjukdomsbild [1]):

»Sjukdomen börjar med elak smak i munnen. Ur mage och tarmar framstöta med bullrande torra, brännande och lukten af hårdkokta ägg liknande väder; i underlifvet kännes en dof wärk, exerementerna äro tunna, gråaktiga och illa stinkande. Ändteligen blifva afgångarne flera inom dygnet; kroppen besväras af en hemlig feber, hufvudet är tungt, och kyla med hetta omskiftar; tungan är torr, men betäckes innan kort af en hvitgrå slem. Plågorna i underlifvet tilltaga. Afgångarne blifva inom timmen flera, trängningarne pinsammare, exereta slemmiga, fraggiga, föga ymniga, blodblandade. Lukten är af en så egen beskaffenhet, att den, som en gång umgåtts med dessa sjuka, aldrig misstager sig derpå.

I längden af sjukdomen insjunker magen, torsken visar sig, hicka uppkommer, hvarpå följer gangrén och döden.

Man åtskiljer Rödsoten bäst, när man enligt uppgifne symptomer utstakar dess mer eller mindre häftighet.

Är febern omärklig, krafterna goda och inga gallaktigheter förhanden, så är dysenterien af en bättre art, hvilken endast igenom varma drycker och omslag kan botas. Detta gäller dock icke om en hel epidemi, utan blott om personer. Är pulsen hård och inflammatorisk med feber, men inga gallaktigheter visa sig, så är icke heller sjukdomen af svåraste slaget. Vanligast förefalla både inflammatoriska tecken och gallaktigheter. Men i svåraste fallen är redan ifrån bör-

1) Handbok för practiska Läkare-Vetenskapen 2 Upl. Sthlm 1797 sid. 159.

an en viss malignité förhanden, med kraftlöshet, darrande tunga, grufligt stinkande och svarta excreta, samt krampaktiga sammandragningar.“

Från mötet å Roma hed i Stora Tuna i Dalarne år 1798 berättar Kinmansson, att

i Juni månad “den hos Dahlsoldaten så allmänt öfverklagade Rödsoten begynte at visa sig. I början lik en vanlig diarrhé, infunno sig dock snart nog alfvarsamma tenesmer och tormina med fraggiga och i händelse retningen var starkare, äfven blodblandade excrementer, men, utom hos en enda, nästan ingen feber; hvarföre också denne sjukdom, ehuru nära 150 man däraf inom 20 dygn antastades, snarare torde få namn af en Diarrhœa mucosa än en värkelig Dysenterie.“

Prov.-läk. Tengmalm i Westmanland berättade i rapport för 1797 om rödsotens sätt att utbryta derstädes:

“De som angrepos af rödsoten voro flere dagar förut illamående, klagande öfver mattighet, skärande värk i hufvud, axlar, öron och bröst, pulsen föga förändrad, först mot aftnarna hastigare; men ref och tenesmer så mycket plågsammare.“

Om sjukdomen vid dess epidemiska uppträdande dersammastädes år 1802 yttrar samme läkare:

“Utom de sjukdomen vanligt åtföljande tenesmer och tormina, är febern ifrån början remittent med exacerbationer på eftermiddagarna. Tungan är oren och kräkningarna besvärande. Lifskrafterna äro från början undertryckte. Sedes kunna på dygnet vara 50 à 60, mucosæ, sangvinolentæ, virides, pessime olentes. Ingen crisis har jag ännu kunnat observera. Sjukdomen räcker olika länge, under det att sedes minskas och bättring följer.“

Tillika säges, att “constitutionen hela året varit bilioso-nervös“, att “en märklig asthenie åtföljt så väl de den kallare årstiden grasserande catarrhal- som de fram på våren förekommande intermittenta och remittenta febrarna, hvilka ej sällan voro förknippade med en märklig grad af malignitet“, samt att “den nyligen uppkomna Rödsots epidemien tycktes bära stämpel af samma lynne.“

Den häftiga epidemien i Westmanland det följande året ansågo både Lexow och Sörling vara af ”catarrhaliskt lynne”, men någon beskrifning på sjukdomen lemna de icke.

Olin meddelar i sin rapport för 1806 från Ekesjö district:

“Den rödsot, som jag observerat inom mitt läkaredistrict, har visserligen varit af inflammatorisk beskaffenhet. Anledningen till denna förmodan är, att jag observerat det de flesta sjuka, som jag besökt, varit af häftig hufvudvärk med starka spänningar i underlifvet och håll genom bröstet besvärade, samt ändteligen att starka blodflöden genom näsa och mun föregått döden, som vanligen inträffat på 7:de, stundom på 9:de dygnet.“

En lifligare målning gifver oss Westberg, som i följande ord

redogör för sjukdomen, sådan den gestaltade sig vid sitt uppträdande i Halland år 1806.

«Sjukdomen yttrade sig aldraförst uti en tryckning under bröstet med nog lindriga knep uti tarmarne om nätterna, samt gemenligen några dagar med en lindrig, icke stort besvärande diarrhé. Men på 4:de dygnet utbrusto de verkliga rödsotens symptomer, som inom få dagar voro till den häftighet, att den sjuke inom dygnet kunde räkna 90, 100, ja 120 öppningar. Häftigast och tätast påkommo de på eftermiddagen och om nätterna, ganska ofta förenade med våldsamma kräkningar; en ständig feber med hastig och svag puls var alltid tillstädes. Brännhetta i huden. Tungan belagd, gulbrunt slem, mörk, torr och sprucken som i rötfeber. Några dagar före döden voro den sjukes armar och händer, ben och fötter gemenligen kalla som marmor med en rödblå färg. Hos många visade sig i sjukdomens avancerade tillstånd fläckar öfver hela kroppen. En del yrade stilla de sista dagarne af sjukdomen, och lifskrafterna försvunno småningom, och den sjukes lif utslocknade utan alla plågor. En del åter hade de grufligaste spänningar på stolgången till få timmar före döden. Sjukdomen hade alldeles ingen gifven tid, inom hvilken den dödade; före 9:de dygnet vet jag ingen fullvuxen hafva dött. Flera lågo 18—20 dygn, innan döden inställde sig. Hos små dibarn yttrade sig sjukdomen med gräsgröna excrement, och få eller inga af denna ålder kunde räddas; de dogo på 6:te, 8:de och 10:de dygnet.«

Från Gottland inberättade Wallberg till Collegium medicum om epidemien derstädes år 1807:

«Sjukdomen började vanligen med feberbrytningar, täta sedes, svåra ref och värk circa umbilicum, vomitus, excrementa sanguinea (på 2:dra dagen), sedermera Tenesmi, dejectio virium, somnolentea, sudor limpidus, och äfven aphthæ hos en del. Sjukdomens vanliga period var 3 veckor, men status nervosus, som följde, uthöll lika så länge och väl längre.«

År 1808 var rödsoten i Jönköpings län enligt Olin,

«af en nervös beskaffenhet och dess förlopp merendels följande: Matthet i hela kroppen, tryckande hufvudvärk, slitningar och krampaktiga sammandragningar straxt ofvan nafveln, slemaktiga ofta påkommande afföringar; stundom inträffade med dem ymnig afgång på blod. Då så beskaffade blodiga af föringar inträffade, var den sjukes död oundviklig och hände merendels det 4:de dygnet.«

B. Kjellander, som åren 1808 och 1809 var läkare vid svenska hären, beskrifver rödsotens yttringar och gång, sådana de visade sig vid fältlazarettet i Brinkebergskulle, sålunda:

«Dysenteria anno 1808.

Post aliquot dierum adversam valetudinem plerumque junctam Diarrhœæ uno cum sensu caloris ignei circa sphincteres ani, quæ imprimis hoc sensu ingratissimo dejectionibusque aquosis, luteis, frequentissimis molesta fuit, dolores intestinorum augebantur, exonerationesque, ut frequentes ita molestissimæ, mucum aquosum coloris rubentis producebant, Torminibusque et Tenesmis vix jam ullum temporis

momentum vacuum fuit. Dejectiones subit interdum involuntariæ. Dolor ante easdem pungens tolerabilior, post eas vero urens haud tolerandus. Excoriatio circa anum ad duos vel tres pollices inflammationi successit. Odor excretorum proprius, putens. Sensus adversæ valetudinis indies auctus. Viresque, dum requie numquam frui posset miser, brevi imminutæ; Cutis sicca, scabra; Pulsus parvus, mollis, debilis, frequens; Lingua jam pallens floccoque tecta albicante, jam rubens crustaque operta subfusca. Appetitus cibi fere nullus, potus vero tanto major. His symptomatibus morbus per tres ad quinque septemve dies crevit, dein vero eodem modo, illoque quem sic attigerat, vehementiæ gradu tres ad octo dies perrexit, diverse pro diversis constitutionibus aliisque conditionibus. Quo secundo stadio peracto, aut convalescere cœpit æger, aut subita adfuit mors, aut in alios morbos diarrhœa comitatos, Dysenteria transiit.

Apud illos, qui bonam recupaverunt valetudinem, post sextum ad octavum diem omnes mitigati dolores, ita ut non ulterius ægrum toto die lecto detineri oporteret. Cutis mollior, perspiratio aucta, reduxque appetitus cibi, dejectiones minus frequentes, excrementaque justæ propemodum consistentiæ, lutei coloris, optatum hunc at, proh dolor! rarum exitum præsagiebant. In moribundis vero signa observabantur, post indies auctos dolores, inflammationis intestinorum violentissima, spasmi abdominis vix ac ne vix quidem solvendi excreta nigra, purulenta, moleculis mixta carnosis, quas e tunica intima, gangrænose vel inflammatorie separata, constitisse eo majore affirmare mihi videor jure, quum, ut jam monui, circa anum inflammationes excoriationesque haud raro erant conspiciendæ. Singultus, Cynanche cum voce rauca et pipiente, color faciei sublividus, cutisque fere squamosa funesti erant mortis nuntii quibus comitis instar nonnumquam accessit delirium. — Apud illos, quorum Dysenteria in diuturniorem et semper fere lethalem abiit Diarrhœam, post binas hebdomadas et quod excurrit, Symptomata quidem vehementiora, tenesmi torminaque remissionem patiebantur, at, ut in crisi imperfecta, neque cutis mollior perspirabilisque, neque cibi appetitus auctus fuit, nec vis digerendi ullo fere modo excitari potuit, quare etiam sensim vires imminuebantur, macie comitante, morte insequente.‹

Sid. 10 omtalas äfven följ.: ›per vomitus aliquando, per dejectionem sæpius lumbrici ejiciebantur. Ascaridum justo majorum magnam copiam apud multos observavi.‹

Från Wermland rapporterar Sundberg om rödsoten år 1809:

›I Fryksdal förlorade sjukdomen snart sitt primitiva lynne, antog malignitet och blef högst smittande. Symptomerna blefvo då följande: tyngd i hufvudet, matthet, hufvudvärk, kräkningar, hvarunder inställde sig inom första dygnet de egentliga rödsotssymptomerna. Mattheten tilltog i den grad att på 3:dje dygnet ögonen började insjunka, tungan blifva torr och svart, händer och fötter på 4:de iskalla, en slags känslolöshet inställde sig, hvarunder patienten dog på 6:te dygnet. Barn samt gamla och orkeslösa personer undanrycktes på detta sättet. Medelålders och starkare subjecter antingen undgingo smittan eller också antogo den i lindrigare grad. Sjukdomen utvecklade sig långsamt och var för dem ej synnerligen dödande.‹

I Schultz's rapport för 1821 läses:

«Ifrån att vara frisk och sund, angreps patienten hastigt af våldsamma slitningar i underlifvet, grönaktiga kräkningar och diarrhœ med bruna eller grönaktiga, slemmiga afföringar, men ibland uteblefvo kräkningarne. Efter ett dygn blefvo afföringarne blodblandade, äfvensom kräkningarne, plågorna tilltogo, krafterna aftynade med hvarje timme, och inom 2:dra eller 3:dje dygnet inträffade döden. I början af sjukdomen var tungan merendels ren, pulsen ibland hög och spänd, oftare liten och krampaktig, blef snart intermitterande jemte kallsvett, darrande och kalla extremiteter och slutligen svarta, cadaverösa uttömningar. Detta förhållande i epidemiens början blef lyckligtvis under fortgången mildare. — Uti Enköpings district var rödsoten på samma tid gångbar, likväl mindre allmän, lindrigare och af mera gastrisk art än i Upsala district.«

Ur Nermans uppsats "om den Rödsots-epidemi, som under loppet af hösten 1835 var gängse i Stockholm" göra vi följande utdrag:

«De sjuke angrepos stundom utan något föregående illamående, stundom efter att några dagar hafva klagat öfver äckel och plågor i underlifvet. Förkylning eller diaetfel föregingo alltid.

Sjukdomens utbrott förkunnades af hastigt och ofta påkommande stolgångar, med föregående slitningar i underlifvet och efterföljande tenesmer. Det uttömda var tunnt, slemmigt och blodblandadt, ofta obetydligt. — Denna Epidemi bibehöll dock ej samma karakter under hela tiden, den här härjade. Då den först visade sig, var den hvad Stoll och Richter kalla en Dysenteria simplex, och Schönlein Dysenteria catarrhalis, dock ej alltid ren utan stundom förenad med en torpiditet, som gjorde dess decursus långsam och var en orsak till den ovanliga mattigheten. Öppningarne voro täta, vattenaktiga, slem- och blodblandade. Tormina (skärningar, som de sjuke kallade dem) föregingo alltid öppningarne, men upphörde emellan dem; magen var ej uppdrifven, smärtade ej vid påtryckning, tenesmerne voro i synnerhet plågsamma. Tungan var belagd med ett hvitt gulaktigt öfverdrag, som dock ej betäckte spetsen eller ränderne af densamma. Törsten var stark; smaken bitter slemmig; Hufvudvärk ingen; huden var torr, pulsen hastig, tät, 100—110. De sjuke klagade öfver en stark mattighet och voro nedslagne till lynnet.

Af denna slags rödsot ledo alla, som insjuknade under loppet af Augusti och September ända till medlet af October månad, då den allt mer och mer antog en inflammatorisk karakter, så att de fleste, som vid sistnämnde tid insjuknade, fullkomligt framvisade de symptomer, som utmärka Dysenteria inflammatoria.

Dessa symptomer voro: smärtsamma skärande känslor, följande hela gången af Colon, men merendels starkast yttrande sig i Colon transversum. Dessa plågor upphörde ej efter uttömningarne, de voro permanenta, men tilltogo i häftighet före hvarje öppning. Den sjuke ömmade och gaf sin plåga tillkänna åtminstone genom en förvridning af anletsdragen, då man med en tryckning af handen följde loppet af Colon. Magen var spänd, hvilket de sjuke kallade uppsvullen. Detta sista symptom observerade jag i synnerhet hos dem, som blott med nisus till öppningar (Dysenteria sicca) plågades af häftiga tormina, och har jag i synnerhet en gång, ej blott genom ögat utan äfven genom känseln blifvit öfvertygad, att den

svullnad, som fanns i Scrobiculo Cordis, och öfver hvilken de sjuke klagade, var förorsakad af en uppdrifning i Colon transversum. Uttömningarne voro täta, mera blodblandade, mera plågsamma. Tungan var obetydligen belagd, nästan ren. Den tjocka hvitgula skorpan fanns ej mer, blott en eller annan gång såg man ett hvitt tunnt slem, som låg liksom tvänne ränder på sidorne af tungan, hvilken för öfrigt var röd och torr, stundom sprucken. Törsten var starkare, äfvenså hettan, pulsen tätare hastigare, 110—120 och deröfver. De fleste, som af denne Dysenteria inflammatoria blefvo angripne, klagade tillika öfver håll och stickningar i bröstet, men i synnerhet öfver en stark, och äfven sedan magplågorna upphört, fortfarande hufvudvärk.

Den tid, på hvilken sjukdomen genomgick sina stadier, var längre för dem, som insjuknade af den så kallade Dysenteria simplex, då den dermed förenade febern, hvilket oftast hände, hade en större eller mindre karakter af torpiditet. Jag har haft patienter, som tre till fyra veckor af denna sjukdomsform varit sängliggande, och som sedermera nästan lika länge varit convalescenter. Decursus af Dysenteria inflammatoria deremot var merendels kort, så framt den sjuke genast kom under behandling, men de tillfrisknade voro mycket och länge fallne för recidiver, hvilka lätt förorsakades af diaetfel eller förkylningar.«

Om epidemien i Dalarne år 1839 yttrar J. M. Bergman:

»Den var i början så elakartad, att nästan hvarje barn under sex år, som insjuknade, var ohjelpligen förloradt. Flere dogo på 3:dje dygnet. I fortgången blef den lindrigare, och hos nästan hvarje menniska led magen mer eller mindre sympathiskt hvilket yttrade sig som koller i buken, diarrhé, kräkningar o. s. v. utan att gå vidare. Stundom började sjukdomen med diarrhé, oftast med ringa afgång af blod slem och galla.«

Och Zetterstrand om rödsoten i samma landskap år 1840:

»Oftast utan bemärkta prodromer hade sjukdomen börjat med skärningar i nafveltrakten, åtföljda af täta och lösa stolgångar; sedan detta tillstånd varat en eller annan dag, upphörde afgången af verkliga excrementer, och det, som sedan under ofta påkommande oemotståndliga trängningar uttömdes, bestod af blod, slem eller en vattenaktig vätska med hvita liksom ystade flockar, febern var i allmänhet lindrig, så att flere af de sjuka icke voro sängliggande.«

Från 1854 års epidemi i Westergötland berättar Heinrici:

»Uttömningarne saknade hos många blod och bestodo endast af slem och galla med gulaktig eller slemgrå färg, i hvilka fall sjukdomen af allmänheten fick namn af gråsot. I allmänhet varade sjukdomen hos fullvuxna sällan öfver 10—16 dygn och hos barn 1—12, inom hvilken tid förbättring eller död följde; krisen utgjordes af en allmän svett, under hvilken slitningar och blodiga uttömningar minskades. Hicka utgjorde nästan alltid ett säkert förebud till dödlig utgång. Hos små barn visade den sig redan på 5—8:de dygnet och fortfor sällan mer än ett dygn, derunder döden följde.«

Samme läkare meddelar om 1857 års epidemi:

»Med hänsyn till intensitet och duration var denna farsot likartad med den af 1853, men företedde den olikhet, att en mängd insjuknade hade kolerinsymp-

tomer, såsom kräkning af gallblandadt slem de första 2—4 dagarne, samt krampryckningar i extremiteterna; hicka var ej heller så allmän och uthållande som år 1854; deremot klagade alla öfver uthållande värk i korsryggen, som fortfor till dess tormina och öppningarnas frequens minskades. Sjukdomen fortfor 12—16 dagar hos äldre, 9—12 dagar hos barn, vid utgången af hvilken tid helsa eller död afgjordes.«

Från samma års epidemi i Philipstads district skrifver V. Pallin.

»Sjukdomen utbröt i många fall helt hastigt med en svimning eller med frosskakning och derpå följande stark feber och tenesmer samt täta blodiga uttömningar. Vanligare föregingo dock några dagars förebud dess utbrott. Största dödligheten förekom hos dem, som angrepos på förstnämnda sätt.«

Och Svedenborg från Linköpings district:

»Sjukdomen var ganska svårartad och dödade ofta inom få dagar; efter några dagars sjukdom med vanliga häftiga rödsotssymptomer, sjönko krafterna plötsligt, hvarefter döden inom kort följde.«

Græve meddelar om sjukdomens charakter i Lidköpings district 1857:

»Vid sitt första uppträdande uti Augusti, hade rödsoten öfvervägande inflammatoriskt lynne. Ofta utan förebud, började den med svindel, våldsamma slitningar i buken, med täta blodiga öppningar, någongång med förstoppning, ansigtet rodnadt och pulsen spänd och sammandragen, samt med uppkräkning af allt, som förtärdes. Snart blef underlifvet ytterligt ömmande för vidröring och spändt, kräkningarne ännu mera ihållande, tungan torkade, uttömningarne blefvo tunna, asaktigt luktande, och afgingo utan den sjukes vetskap, anletsdragen föllo in, den sjuke kallnade och döden följde. Sådane skarpt utpreglade fall voro då icke sällsynta. Fram i September förlorade sig det inflammatoriska lynnet, och den gastrisktbiliösa karakteren blef öfvervägande, men många fall förekommo härjemte af dysenteriens paralytiska form, der inverkan af sjukdomsgiftet syntes varit så intensiv, att med de ytterligt täta och smärtsamma öppningarne, krafterna med ens sjönko, anletsdragen föllo in, kroppen kallnade, först å händer och fötter och ansigtet, som badade i kallsvett, huden blef blåaktig och pulsen allt kraftlösare, ögonen sjönko in i orbitæ, stämman blef svag, urinsekretionen undertryckt, med ett ord en påfallande likhet inträdde med kolerans stadium algidum.

Sjukdomen bröt sig oftast på 7:de dygnet med kritisk svett, med hvilkens inträde de sjuka mycket lättades. Under följande dagars fortfarande svettning etablerades konvalescensen. Ofta inträdde nu rheumatiska ansvällningar i lederna och inflammationer i conjunktiva, af att diaforesen genom de sjukas förtidiga uppstigande stördes. Hos andra fortforo öppningarne länge vara tunna gallblandade, för de sjuka mycket mattande, med gulaktig färgnuance å huden och conjunctiva scleroticæ, med bäskaktig smak och tjockt belagd eller krustatäckt tunga, samt svullen lefver. Med eller utan detta tillstånd var hos andra urinsekretionen undertryckt, och urinen ägghvithaltig. Häruppå syntes de hydropiska ansamlingarne i subkutana cellväfven och peritonealhålan, hvilka så ofta, som eftersjukdomar uppträdde, bero. Difterit i svaljet, sågs ofta inträffa under konvalescensen och bortryckte, utan tvifvel många. Difterit anföll nästan alla, som i Rackeby insjuknade.

Yngre barn föllo lätt, efter ett par dagars sjukdom, i det tillstånd, engelska författare kalla "hydrocephaloid disease", och var detta den förnämligaste orsaken till döden bland dessa."

J. Björkén har om 1857 års epidemi i Småland benäget meddelat följande:

"Då jag kom till Jönköping i början af September, var rödsoten redan utbredd till socknarne på alla sidor om staden, ehuru sjukantalet då ännu ej var särdeles högt. Epidemien var nämligen i sin början och hade icke ännu antagit den våldsamma charakter, som den sedermera hade. Och då jag snart blef kallad att vårda cholerasjuka, observerade jag rödsoten endast under dess första period. — Diarrhœ hade, efter de upplysningar jag fick i socknarne, varit mycket allmän under den föregående sommaren och var det ännu i September. Också började alla de fall, af rödsot, jag såg, med diarrhœ, ehuru visserligen icke alla fall af diarrhœ medförde rödsot. Denna diarrhœ fortfor vanligen flere dagar, innan tilltagande mattighet, illamående, smärtor i ryggen och kolik tvingade patienten att intaga sängen. Öppningarne, i början vattentunna, ökade sig i antal, blefvo slemmiga, stinkande och slutligen blodblandade. Äfven qväljningar och kräkningar förekommo ofta. Febern var lindrig och remittent.

Den fullt utvecklade sjukdomen hade sina vanliga symptomer: ytterst täta trängningar till stols, mer eller mindre svåra koliksmärtor och plågsam tenesm, som ofta framkallade tenesm i blåsans slutmuskel, så att flere patienter måste katethriseras. Öppningarne bestodo af blodfärgadt slem med inblandade gråhvita slamsor, någon gång af rent blod. Buken var mjuk och ömmande. Febern var adynamisk, pulsen liten och patienterna så matta, att de knappt förmådde besvara frågor. Der död inträffade, skedde det vanligen under adynamiska phenomen. Mera sällan tillstötte en peritonit och hastig död sannolikt i följd af tarmperforation. Få patienter dogo under de första 14 dagarne af sjukdomen, och ännu färre återfingo helsan före 5—6:te veckan. Sjukdomen blef nämligen oftast chronisk och kunde då medföra död på 6—7:de veckan. I ett fall, der obduction verkställdes, befanns nedre delen af tarmcanalen vara säte för utbredda ulcerationer."

Från Dalarne är för 1857 sådan beskrifning på sjukdomen lemnad, att det med skäl kan ifrågasättas, huruvida ej en eller annan af de i Sundhets-Collegii Berättelse till rödsot hänförda notiserna med mera rätt borde anses gälla elakartadt diarrhœ. Hellström kallar också den i Nås district gängse farsoten "rödsotsartadt diarrhœ" och gifver om densamma följande beskrifning: "sjukdomen yppades utan förebud med diarrhœ, som snart blef blodigt, stundom åtföljde kräkningar, men för öfrigt endast mattighet." De vanliga tormina och tenesmerna saknades alltså.

Om epidemiens art i Calmar län år 1858 rapporterades:

"Sjukdomen var i allmänhet af mera catarrhal natur och adynamisk; sällan träffades några sjuka med intensivare febersymptomer. Dess utbrott föregicks vanligen af prodromer, men i svårare fall yppades utan förebud häftigt diarrhœ, vanig en åtföljdt af ymnig afgång af blod."

Af föregående skildringar öfver sjukdomen från olika epidemier se vi, att den företett många vexlingar; än hafva de allmänna symptomerna (från circulations- och nervsystemet) varit ganska starkt framträdande, än åter ganska obetydliga och lindriga. I förra fallet kunde sjukdomen än uppträda med en mera "inflammatorisk" charakter, än åter med mera adynamiska symptomer. Den pathologiska processen i tjocktarmen synes tidtals varit af en mera katarrhal, tidtals åter af en mera bestämdt diphtherisk charakter, stundom med stark tendens till utbredd gangræn, till hvilka olikheter man (i brist på obductionsberättelser) kan sluta af beskrifningarne på öppningarnes beskaffenhet. -- Bland svårare complicationer och för vissa epidemier mer egendomliga symptomer framhålla vi särskildt diphtheri i svalget och munnen, som i flere epidemier ofta synes hafva tillstött; derom tala t. ex. Hamnerin (1742), Brodd (1755), Blom (1773), Kjellander (1808) och Græve (1857); vidare "undertryckt urinsecretion" och albuminuri, "hvaruppå de hydropiska ansamlingarne i subcutana cellväfven och peritonealhålan, hvilka så ofta uppträdde som eftersjukdomar, syntes bero" (Græve); urinretention (Brodd, Björkén o. a.), slutligen "fläckar öfver hela kroppen" (petechier ?), som af Westberg (1806) bemärktes "hos många i sjukdomens avancerade tillstånd."

Såsom följdsjukdomar hafva uppgifvits: "wattusjuka, swinsoot, förgiftig skabb och klåda" (Palmchron 1652), "benägenhet för löst lif, wattusot, tvinsot" (Odhelius 1788), "förlamningar, habituella diarrhœer, exulcerationer och aftyningar" (Hedin 1797), "diarrhœa habitualis, anasarca, marasmus" (Kjellander 1808), chroniskt diarrhœ, wattsot (Schultz 1821), "wattusvullnad, œdemer, rheumatismer i benen" (Bergman 1839), "Uppluckring af conjunctiva palpebrarum och i svårare fall äfven bulbi, ansvällning af lederna såsom i articulär rheumatism, dock utan feber, hvilket lidande ofta nog förekom" (Græve 1855), derjemte (år 1857) hydropiska ansamlingar i subcutana cellväfven och peritonealhålan, diphtheri (Græve), utgjutningar i leder (Edling s. å.), i ena knäets ledkapsel (Caspersson s. å.), värk i länderna och nedre extremiteternas ledgångar, icke sällan i förening med vattensvullnad i lår och ben (Heinrici s. å.), rheumatism, paralysi, svullna ben, ophthalmier (Sköldberg s. å.), värk och uppdrifning i ledgångarne (Svedenborg 1858), svåra rheumatismer (Söderbaum, Petersson 1859).

Om rödsotens följdsjukdomar vid dess uppträdande i Dalarne

säger Wettergren[1]): "att alla de år, då den utbredt sig som epidemi, har den visat en särdeles benägenhet att lemna efter sig så kallade efter-sjukdomar, så att åtskilliga af dem, hvilka haft rödsot och lyckligen genomgått den, sedermera vid och under fortgående förbättring fått rheumatiska lidanden af mer eller mindre svårartad beskaffenhet, eller ock vattensot i svårare eller lindrigare grad, stundom med fullkomligt frisk tarmkanal, stundom ock under fortfarande yttringar af lidande uti densamma."

Några anteckningar öfver hithörande obductioner, som i tryck finnas publicerade, synas oss äfven, huru fåtaliga de än äro, böra här inflyta.

Om en under 1835 års epidemi i Stockholm af A. Retzius verkställd obduction meddelar Nerman[2]):

"Integumenterna öfver buken befunnos i hög grad indragne emot ryggen. Vid bukens öppnande fanns Omentum, till en stor del neddraget i lilla beckenet, af en mörkt högröd färg, ådrorne starkt utbildade. På mesenterium och tarmarne voro äfven ådrorne starkt uppdrifne och blodfulla. Småtarmarne voro till en stor del röda, somliga fläckar mörkare, öfverallt voro blodkärlen flere och starkare uppdrifne än vanligt. Mesenterii körtlar stora och blååktigt röda. Mesenterium innehöll något fett. Då Colon och Intestinum rectum öppnades, såg man inre hinnan degenererad förtjockad på flere ställen till flera liniers tjocklek, bildande knöligt framstående upphöjningar af en grönaktigt grå färg, hvilken endast här och der på några få ställen var afbruten af en dunkelröd mera glänsande yta; en sådan fanns ett qvarter från bottnen af Coecum af ungefär ett qvarters längd; en annan af ett och ett halft qvarters längd vidtog ett qvarter derifrån. Utmärkt stark var förtjockningen och degenerationen af den inre hinnan i blindtarmen. Inre hinnan af Intestina tenuia visade fläcktals en onaturlig utbildning af de fina ådrorne.

Och M. Huss om ett fall, som s. å. förekom på Seraphimer-Lazarettet[3]):

"Af dysenteri afled en, uti ett före döden inträdande status putridus med petechier och afgång af högst stinkande blod från tarmkanalen: hos denne var rectum och colon descendens i ett allmänt ulcerationstillstånd, så att knappt någon fläck af slemhinnan fanns frisk; i den öfriga groftarmen, såsom ock i coecum och kring Bauhinska valveln, förekommo äfven ulcerationer ehuru mera spridda."

I redogörelsen för den kliniska undervisningen jemte sjukvården dersammastädes år 1841 yttrar M. Huss vidare[4]):

"Vare sig denna sjukdom är epidemiskt eller sporadiskt förekommande, äro dock de anatomiska förändringarne fullkomligt enahanda, ehuru symptomerna mer-

1) Huss M., Om Sverges endemiska Sjukdomar. Sthlm 1852 sid. 24.
2) Tidskrift för Läkare och Pharmaceuter V. Sthlm 1836 sid. 14.
3) Ibid. V. sid. 16.
4) Hygiea IV 1842 sid. 317.

endels i båda dessa fall äro vidt åtskilda: så visade sig å 3:ne döde slemhinnan i rectum och en del af colon descendens uppsvullnad till 2—3 gånger den normala tjockleken, beklädd med ett fast åtsittande, luddigt, grönfärgadt, sammanhängande, membranöst exsudat, under hvilket slemkörtlarne voro svullnade, dels med förstorade, dels med ulcererade mynningar.«

Öfver ett af de allra första fallen[1]) af rödsot i Carlskrona år 1852 har Fürst i Hygiea lemnat obductionsberättelse, hvarur vi göra följande utdrag:

»I öfre delen af tunntarmarne fanns ej annat anmärkningsvärdt, än att hela tarmväggen var blek, tunn, med frisk slemhinna, men i nedre delen af desamma och i ständigt tilltagande mot tjocktarmarne visade sig betydliga förändringar. Tarmväggen blef här tjockare, med mörkfärgad, injicierad slemhinna samt med större och mindre sårnader med ojemna kanter, hvilka i sin botten voro fyllda med blodvahr. Hela tjocktarmen från coecum ända till rectum visade en bild af den djupaste förstörelse. Den var i sin helhet gapande och för känseln rigid. Vid genomklippning kändes den som vore den broskartad med betydligt förtjockade väggar. Inre ytan mörkbrun, knappt möjlig att igenkänna efter dess normala utseende. Den med tjockt slem och en blodig, serös vätska betäckta slemhinnan var på de flesta ställen aflossad och här och der med mindre och större sår, med oregelmässiga, underminerade kanter och svartgrå botten, hvilken var fylld af ett med blod blandadt vahr. Dessutom visade slemhinnan sig öfverallt besatt med svampiga excrescenser och den tuberculösa cellväfven blottad i stora sträckor. Tarmen innehöll en ringa, aslikt luktande, svartbrun, kaffesumplik vätska, blandad med smärre stycken af slemhinnan. Muskelhinnan sammandragen och förtjockad. Peritoneal-beklädnaden smutsgrå, nästan glanslös. Mesenterialkörtlarne till ytterlighet uppdrifna, men ej i ulcerationstillstånd.«

Här vore slutligen måhända rätta stället för några ord om den form rödsoten såsom å vissa orter inhemsk folksjukdom gemenligen haft; men några beskrifningar härom ega vi icke. Af några spridda meddelanden framgår dock, att densamma vid detta sitt stationära uppträdande haft en mild, mera katarrhal form, ehuru den vid de stora epidemierna i samma trakter kunnat vara ytterst våldsam. Då Hanström t. ex. omtalar, att dysenteri inom vissa församlingar af Calmar län var endemisk, tillägger han: "likväl sällan af den elakartade beskaffenheten, som den nu beskrifna" (1813 års epidemi). Och Bergman säger på tal om Dalarnes klimatförhållanden, att "rödsoten, som de flesta höstar är gängse, oftast har katarrhalisk eller rheumatisk natur." De ofvan införda sjukdomsbeskrifnin-

1) En sjöman, som tillhörde besättningen på corvetten "Lagerbjelke" under dess expedition till Södra Amerika och som samma dag, corvetten löpte in på Carlkronas redd, insjuknade samt 10 dagar derefter afled på sjukhuset i staden. Hygiea XIV 1852 sid. 664.

garne från Dalarne af Kinmansson (för år 1798) och Zetterstrand (för 1840) vittna äfven om en mildare form af sjukdomen. Farsoten, sådan den visade sig det sistnämnda året i Smedjebackens district, benämnes också af Höjer "dysenteria catarrhalis."

Såsom stående i sammanhang med frågan om rödsotens pathologiska charakter må äfven dess förhållande till diarrhœet taga vår uppmärksamhet i anspråk. Man har här att märka, hurusom diarrhœer vanligen och ganska allmänt voro samtidiga med eller föregingo rödsotsepidemier. Nästan från hvarje epidemi, hvarom vi ega någon utförligare berättelse, omtalas detta. Vi vilja framlägga några exempel. Noréus omtalar från Linköpings district 1816, att "Diarrhœer och Dysenterier samtidigt voro nog allmänna och envisa." Uti redogörelse för rödsotsepidemien i Örebro och dess omgifning 1818 nämner Elgenstjerna, att "under starka värmen herrskade allmän disposition för diarrhœer, hos många cruenta." Waldenström rapporterar från Luleå, att vid den häftiga epidemiska rödsoten derstädes år 1830 voro diarrhœer samtidigt gängse. Hanström om rödsoten i Calmar län 1813: "diarrhœer voro härstädes allmänna, innan dysenterien utbröt". "Diarrhœer, oftast cruenta", läsa vi om samma år i Sv. Läkare-Sällskapets Handlingar, "voro ovanligt allmänna, urartade mera sällan till rödsot här i staden (Stockholm), men vid slutet af månaden blef denna sjukdom allmän och epidemisk i flera landsorter". I Stockholms Almanach för 1813 säger också Schulzenheim, att "vid all gängse rödsot en besvärande utsot på kortare eller längre tid föregår." Trafvenfelt säger likaledes i sin årsberättelse för 1813, att diarrhœer i Juli—Sept. voro i landet utomordentligt allmänna och i åtskilliga landsorter äfven rödsot epidemisk. Under epidemien 1852 på Gottland voro diarrhœer ganska allmänna. Likaså voro under de följande åren diarrhœer ganska allmänt gängse i riket, isynnerhet i de landsorter, der rödsoten grasserade. Från Lidköpings district år 1857 skrifves: "efter det disposition för underlifssjukdomar under sommarvärmen allt mer och mer stegrats, så att diarrhœer blifvit allmänna, anmärktes först spridda fall af rödsot" o. s. v. Och från Calmar län s. å. — — — "ett ännu större antal ledo af rödsotslik diarrhœ eller cholerin"; likaså från Oroust i Bohuslän s. å.: smärre epidemier och spridda sjukdomsfall af rödsot; under tiden voro cholerin och blodiga diarrhœer gängse i hela districtet, m. fl. ex.

Då dysenterien varit af lindrigare och diarrhœerna af häftigare art, har ofta svårighet uppstått att afgöra, antingen sjukdomen vore

blodigt diarrhœ eller rödsot. Mången gång uppgifva läkarne, att de gängse diarrhœerna mer och mer antogo allvarsammare charakter, blefvo blodiga och slutligen öfvergingo i rödsot. Ekströmer omtalar, att i Stockholm 1818 gingo diarrhœer med och utan slitningar och blodafgång i slutet af Juli, att i Aug. blodblandade diarrhœer med slitningar voro allmänna, att i Sept. diarrhœerna voro mindre allmänna, men rödsoten deremot icke sällsynt. Nerman säger om epidemien 1835 i Stockholm, att diarrhœer, som under hela sommaren varit gängse, i medlet af Augusti blefvo allvarsammare; slitningar, tenesmer och blodiga uttömningar tillkommo, och snart utvecklade sig sjukdomen till en fullkomlig dysenteri. — Bergman rapporterade från Philipstads district, att i Juli månad 1819 "diarrhœerna öfvergingo i rödsot, som blef temligen allmän, merendels af rheumatisk natur och mindre blodig." — Hellman inberättar från Carlskrona district för 1852, att "de förut gångbara diarrhœerna i Juli och Augusti antogo en allvarsammare charakter, så att de i början blefvo blodiga och sedan öfvergingo i ordentlig rödsot." — Våra äldre medicinska författare uppställa också en särskild form af rödsot, som utvecklar sig ur vanligt diarrhœ, så Rosenstein, äfvensom Wåhlin (hvars 5:te form af rödsot var "Durchlopp, som stadnar i rödsot"). Hedin deremot säger (1781): "Jag har aldrig sett diarrhœ gå till rödsot."

Dessa med rödsot samtidigt gångbara diarrhœer äro tvifvelsutan att hänföra till tvenne olika klasser, dels kunna de vara vanliga, om sommaren förekommande katarrher i kolon, hvilkas epidemiska uppträdande befordras af samma naturförhållanden, som befrämja dysenterien (hög sommartemperatur m. m.), dels torde också många af dessa "besvärande" eller plågsamma diarrhœer vara att betrakta såsom abortivformer af rödsot, på samma sätt som de s. k. choleradiarrhœerna kunna anses vara sådana former af den egentliga asiatiska choleran. Mången gång uppgifves också, att nästan hvarje menniska vid de häftigare rödsotsepidemierna hade någon känning af sjukdomen, oftast i form af diarrhœ med mer eller mindre slitningar och trängningar. Westberg skref t. ex. 1806 från Halland: "Tillståndet var sådant i de sjuka församlingarne, att totaliteten af innevånarne hade förebudande känningar." Och Bergmans ofvan citerade yttrande tillkännagifver detsamma: "hos nästan hvarje menniska led magen mer eller mindre, hvilket yttrade sig som koller i buken, diarrhœ, kräkningar o. s. v. utan att gå vidare." Likaså Ingelsson i rapport från Wermland 1854: "få voro de af befolk-

ningen i de trakter, der rödsoten var gängse, som ej hade någon känning af sjukdomen;" m. fl. ex.

Anställa vi några efterforskningar om rödsotens uppkomst- och utbredningssätt, så märka vi snart, att, såsom ock redan ofvan (sid. 28) är nämndt, vissa kustorter ej sällan varit de trakter inom riket, som allra först blifvit angripna. De epidemierna inledande fallen hafva nämligen mer än en gång bevisligen inträffat bland å kusterna landsatt sjöfolk. Så t. ex. vid 1743 års epidemi i Helsingland, hvilken antogs härröra af smitta genom båtsmän, som hemkommit från ryska kriget. "Först blefvo de smittade, som bebo de vid sjösidan belägna socknar, sedan utspriddes denna farsot liksom en pest öfver hela landet inom ganska kort tid" (Broman). På samma sätt inkom rödsoten i Ahlskogs socken på Gottland om hösten 1761 förmedelst en främmande sjöman, som der af sin skeppare blifvit qvarlemnad (Hjorth). Epidemien i Halland år 1806 "började på ett torpställe vid sjökusten i Hallinge socken genom, hvad man påstår, en ditkommen främmande matros, som derstädes dog i denna sjukdom. Sjukdomen kringspridde sig genast med mycken häftighet till kringliggande gårdar och torp" (Westberg). Förra decenniets epidemier anses härleda sig från corvetten Lagerbjelke, som efter en expedition till Södra Amerika och Westindien anlöpte Göteborg och landsatte med rödsot behäftadt manskap vid nya varfvet derstädes. Här, äfvensom i Askims socken, hvarest flere af besättningen hade sina hemvist, yppades de första sjukdomsfallen. Efter "Lagerbjelkes" framkomst till Carlskrona började rödsot äfven der blifva gängse [1]).

Farsotens vidare utbredning inom landet, sedan den en gång blifvit införd eller här yppat sig, har uppenbarligen vid många tillfällen försiggått genom resande, om ock å andra sidan personer, som kommit från rödsotsmittade orter, otaliga gånger icke medfört någon smitta. Här några af läkarne uppgifna exempel: Bäck skrifver

1) Se Fürst, M. Rapport till K. Sundhets-Collegium angående sjukdomstillståndet å K. M. corvett Lagerbjelke. Hygiea XIV 1852 sid. 653.

Sundhets-Collegii berättelse för 1853 sid. 70.

Wistrand A. T., Kort öfversigt af Rödsotsepidemien i Sverige år 1854. Hygiea XVII 1855 sid. 785.

om epidemien i Helsingland 1739): "forte eodem tempore venerat quidem Dysentericus Holmiå. Hic ex navi, qua vectus erat, in oppidum exponitur. Paucis interjectis diebus ægrotant multi ex familia domus, in qua decumbebat, eodem morbo; mox latius tracta contagione, alii plures passim in oppido." År 1794 fördes sjukdomen enligt Tengmalm med sjöfolk utför Strömsholms kanal från Norr- och Söderbärke till Ramnäs och Sura socknar. De första sjukdomsfallen i dem inträffade i stugorna vid slussarna. — Ofta tillskrifves utbredningen tiggare, detta isynnerhet i tider af hungersnöd, då en stor mängd fattigt folk vandrar ut från hembygden för att på annan ort tigga sitt lifsuppehälle; derom tala bland andra Hamnerin, Hülphers och Schultzenheim. Ännu oftare har arbetsfolk, som kommit åter till sin hembygd från arbeten på främmande orter eller som flyttat till nya tjenster o. s. v., ansetts medföra smitta. Hamnerin t. ex. omtalar, att rödsoten i Wermland 1761 "endast och allenast härrörde af besmittelse", och anför ett par exempel på, huru den spreds genom dränggossar, som varit borta i tjenst och nedsjuknat i rödsot och derpå blifvit förda till sina i andra socknar belägna hem, hvarefter rödsoten äfven der spriddes ut till de närmaste hemmanen. Äfvenså skall sjukdomen inkommit i Calmar 1806 med tjenstfolk, som vid Michaëlitiden dit inflyttat (Acksell). På samma sätt ansågs den äfven år 1852 blifvit med arbetsfolk, som varit på Gottland, der häftig epidemi var gångbar, hemförd till Ryssby socken i Wexiö län (Billengren).

Under den sistförflutna stora rödsotsperioden gjordes bland andra följande, i Sundhets-Collegii Berättelser intagna, observationer uti ifrågavarande ämne. Från Wermland år 1853: "Till hemmanet Höljes i Norra Finskoga församling hemkom i slutet af Juli en familj, som, stadd på utflyttning till Norra Amerika, nödgats återvända från England, hvarefter tvenne densamma tillhörande barn insjuknade i rödsot, som derefter spridde sig till flere hus inom byn. — — — Några arbetare från Östmarks socken, hvilka uppehöllo sig i ofvannämnde Höljes by på timmerhuggning, insjuknade derstädes och hemfördes i September sjuke, hvarefter rödsot med stor häftighet utbredde sig äfven här." Första sjukdomsfallet i Skredsviks socken i Bohuslän s. å. "yppades hos en från Göteborg återkommande arbetskarl." Rörande sjukdomens uppkomst i Kalfs socken i Westergötland s. å. anföres, att en bonde, som i början af Juli månad hemkommit från Göteborg, straxt derefter insjuknat i rödsot och på elfte dagen aflidit. Under tiden insjuknade i samma hus hans hustru

jemte 4 barn samt ytterligare 4 andra personer. Från Alingsås' district, "att personer, som besökte Göteborg, der rödsot var gängse, efter hemkomsten insjuknade, hvarefter sjukdomen utbredde sig till ett eller flere hus i trakten. Provincial-läkarens rapport uppgifver 15 särskilda ställen inom districtet, dit rödsoten på detta sätt anses hafva blifvit utbredd." 1854 bemärktes första fallen af rödsot i Ulricehamns district å hemmanet Hessebo, der "tvenne barn insjuknade och derpå föräldrarne, hvarefter sjukdomen inom kort spridde sig till angränsande torp och med förvånande hastighet utbredde sig till angränsande hemman och socknar." Från samma district omtalas s. å. ett annat exempel på sjukdomens spridning genom personer: "en dagsverkskarl, sjuk i rödsot, anlände från Tverred socken i Kinds härad till torpet Freden i Redvägs och hystes der ett par dagar. Påföljande dag insjuknade i rödsot ett af torparens barn och efter några dagar tvenne andra barn." Från Breviks socken af Hjo district uppgifves som anledning till farsotens utbrott, "att en piga som varit på Carlsborg, der sjukdomen lärer varit gängse, vid hemgåendet derifrån ingick i ett torp och gaf ett der befintligt barn att dia, hvarefter hon begaf sig hem och gaf sitt eget barn bröstet: båda dessa barn voro de första, som insjuknade." Och från Döderhults district: "ett par äldre qvinnor, som besökt sjuke i Emmekalfs by, insjuknade efter återkomsten till sitt 2 mil aflägsna hemvist, hvarefter sjukdomsfall visade sig inom en derintill närbelägen stuga." "Första sjukdomsfallet" i Alingsås district "hade anmärkts hos en karl, som i October hemkommit efter att någon tid hafva arbetat i trakten af Lidköping, der rödsot då härjade." "Till Tydje socken i Åmåls district hemkom en af rödsot svårt angripen man från Trollhättan, hvarefter hans hustru och barn insjuknade efter få dagar." Ett ganska märkvärdigt fall meddelar slutligen Heinrici från samma års epidemi i Ulricehamns district: "en qvinna, hvars barn aflidit i rödsot, men som sjelf var frisk, gaf bröstet åt ett friskt barn å närbelägna Kråktorp, hvarefter barnet samma dag insjuknade i rödsot." 1856 utbröt rödsoten redan i medlet af April i Hjo landtsocken och ansågs smittan dit införd med kläder, som en qvinna inköpt efter en i Brandstorps socken i rödsot afliden person. Græve meddelar om 1857 års epidemi i Lidköpings district: "der farsoten i ett hus inkom, insjuknade den ena efter den andra mangrannt. — — De, som stått i någon, desto mer beröring med de sjuka, blefvo vanligen sjelfva angripna. Isynnerhet voro presterna, och deras familjer för sådant utsatte." Upp-

gifter, tydande på smitta, enligt hvilka mangrannt insjuknande egt rum i de hus, dit sjukdomen en gång inkommit, förefinnas för öfrigt från flere epidemier. Äfvenså omnämnes ej sällan, huru sjukdomen fortgått från hus till hus, från gård till gård, hvarpå vi ock redan anfört exempel; sådan utbredning omtalas t. ex. i Jönköpings stad 1854, i Ulricehamns district s. å, i Jönköpings distr. 1857 o. s. v.

Ofta äro såväl från de senaste epidemierna som från äldre tider uppgifter lemnade derom, att soldater och båtsmän, hvilka återvändt hem från krig, regementsmöten eller tjenstgöring vid flottan, kringspridt smitta af rödsot. Bromans uppgift om smittans införande i Helsingland år 1743 genom hemvändande båtsmän hafva vi ofvan anfört; likaså inkom den s. å. till Wreta kloster med krigsfolk (Ilmoni), samt enligt Bäck år 1749 till städerna Ekesjö och Linköping med en trupp genomtågande båtsmän. Krigsåren 1808 och 1809 kringspriddes farsoten vida i landet förmedelst trupper och hempermitterade landtvärnssoldater. Så skrifver t. ex. Lunell från Roslagen: "med Sept. (1808) började eländets rätta tid. De talrika trupper, som dagligen framtågade till Grisslehamn, kringspridde på de ställen, der de voro inqvarterade, en smittosam rödsot" o. s. v. Och Noréus från Norrland: "1808 i slutet af Augusti uppträdde en svår rödsot i de socknar af södra Ångermanland och Medelpad, hvilka mest varit besvärade af durchmarcher och inqvarteringar af ryska krigsfångar och sjövägen från Åland afgångna trupper till arméens norra fördelning." Ekelund skrifver från Nyköping: "en epidemi af rödsot utbredde sig emot hösten ibland allmogen igenom transporter af manskap." Lenæus Knutson slutligen: "med tvenne från Stockholm hemkomne, af rödsot sjuke landtvärnssoldater, hvilka dogo tvenne dagar efter framkomsten, hitkom smittan till Harg, hvarest den sedan genom grafól kringspriddes." 1839 ansåg J. M. Bergman rödsoten hafva spridt sig med beväringsmanskapet, som varit samladt på Roma hed, der sjukdomen först var gängse. — I Sundhets-Collegii Berättelse för 1852 finnes följande iakttagelse antecknad: "I December månad yppades rödsot i Arby socken (i Calmar län), dit kronobåtsman Bils, som i Carlskrona varit för rödsot å sjukhus längre tid vårdad, anlände frisk, men der åtta dagar efter hans hemkomst rödsot yppades hos hans trenne barn, som deraf dogo, och derefter spridde sig till hustrun och en äldre qvinna, hvilka dock blefvo återstälda." — Dersammastädes (för 1853) omtalas från samma län af Ekman, att en till Mortorps socken den 23 December 1853 hemkommen båtsman Blomster, hvilken under 6 veckor varit

för rödsot vårdad å sjukhuset, kort efter hemkomsten fick recidiv och dog den 7 Januari. Under tiden hade hustrun och sistnämnda dag en 3 års gammal flicka i samma hus, samt få dagar efter hennes död (d. 9) äfven flickans fader insjuknat. I ett närgränsande hus insjuknade en qvinna, hvarefter intet nytt sjukdomsfall inträffade. Likaså uppgifves rödsoten år 1854 hafva blifvit införd till Madesjö socken af Calmar district med från Carlskrona hemkomna båtsmän. — Från samma district meddelas år 1857 följande: "den 13 Augusti hemkom från Carlskrona en sjuk båtsman till Hossmo socken. Då man efter ett par dagar märkte, att han led af rödsot, infördes han till lazarettet för att om möjligt förekomma sjukdomens spridning på landet. Detta lyckades dock icke, utan den utbredde sig från den stuga, der båtsmannen legat, till trakten omkring Ljungbyåns utlopp i hafvet, och slutade ej förr än i October."

Slutligen hafva äfven större folksamlingar i en angripen ort, såsom isynnerhet marknader, äfvensom begrafningar efter personer, som aflidit i rödsot, ofta antagits vålla farsotens vidare utbredning från ort till ort. Sålunda skall den enligt Colliander år 1784 blifvit införd till Wexiö med personer, som besökte landtmarknaderna i de af rödsot hemsökta delarne af Småland. Och år 1853 "yppades farsoten (inom Borås distr.) först i Bollebygds socken i Augusti, då invånarne derstädes nyss hemkommit från s. k. Larsmessomarknaden i Göteborg, der rödsot då var gängse, hvarefter den hastigt spridde sig till de flesta socknar inom districtet." 1854 skall marknaden i Borås varit en orsak till farsotens utbredning till flere förut ej angripna orter. 1857 gjordes en snarlik erfarenhet i Ekesjö district. På samma sätt hafva enligt flere läkare begrafningar ofta i hög grad bidragit till sjukdomens spridning; så berätta t. ex. Flodin (Ekesjö 1806), Lenæus Knutson (Harg 1808), Lundmark (Wermland 1809), Ossbahr (Småland 1854 och 1858), Erlandsson och Græve (Westergötland 1855 och 1856) samt Åhlström (Bohuslän 1859).

Af de iakttagelser från olika epidemier, vi nu i denna sak meddelat, kan det väl anses såsom något bestämdt constateradt, att rödsotens utbredning stundom egt rum genom samfärdsel. Men detta utbredningssätt är likväl icke det enda, ja, i vissa epidemier icke ens det vanligaste. Särskildt synes en bestämd skilnad i afseende på smittosamheten förefinnas mellan den lindrigare, mera katarrhala formen af rödsot och den häftigare, i det att denna senare visar sig vara långt lättare transmissibel genom personer än den

förra, och på ett förbiseende af denna olikhet torde skiljaktigheterna i uppfattningen om rödsotens förmåga att spridas genom samfärdsel till väsendtlig del bero. Hedin säger också, att dysenterier i och för sig icke äro smittande, men att "den rötaktiga formen" deraf är det i hög grad. Och Palmchron skiljer mellan en lindrigare form af rödsot och den, "som hafver en malignitet eller förgift med sig, hvilket ej sällan hela land och städer besmittar och förhärjer, helst när de utvärtes orsakerne, såsom luften, farlige aspecter och diæten i de andre saker tillika med instämma. "Anmärkas kan, att den rödsot, som genom krig inkommit eller från sydligare länder blifvit genom sjömän hit införd, ofta varit ganska svårartad och starkt smittande, så 1743 (Broman), 1806 (Westberg, se ofvan sid. 62 och 71) och så under det sista decenniets epidemier i vestra och södra delen af riket.

Ett annat spridningssätt för farsoter, som mången gång torde hafva stor betydelse, men hvaröfver särdeles noggranna och pålitliga iakttagelser fordras, för att några bevisande slutsatser skulle kunna dragas, är det genom vindarne. Huruvida nu vindarne särskildt kunna öfverföra eller framkalla rödsot, är en ännu helt och hållet outredd fråga, alldenstund thy värr inga observationer, icke ens de ofullständigaste, derom finnas offentliggjorda.

Såsom vi längre fram skola söka att visa, kunna äfven näringsmedlen genom dålig beskaffenhet blifva ett ætiologiskt moment för rödsot. Exempel på, huruledes farsoten förmedelst dessa blifvit utbredd, lemnar oss Hamnerin, som från Wermland om år 1737 berättar: "Rödsoten yppade sig först hos dem, som i Carlstad och Pehr-mässomarknad i slutet af Junii Månad warit så olyckelige, at de kiöpt ornad säd i brist på god spannemål. Desse woro här och där boende $\frac{1}{2}$ mihl, 1, 2 à 3 mihl ifrån hwarannan. De som bodde i de gårdar nära intil dessa belägne, och hade god spannemål, äfwen ock intet woro hos dessa sjuka, blefvo aldeles frie ifrån denna farsot. Ganska få woro de, som blefwo wid lifwet af dem, som ätit af denna säd. Derföre såg man på flera ställen hela hushållen dö ut" etc. — Äfven dricksvattnets betydelse i nämnda hänseende få vi framdeles tillfälle påpeka.

Men åtskilliga uppgifter derom, att farsoten plötsligt uppträdt på flere vidt skilda orter på en gång, utan att något sammanhang deruti kunnat spåras, möta oss också. Så berättar t. ex. Sommelius 1809 från Nya Kopparbergs socken: "rödsoten visade sig på en gång på flere från hvarandra vidt skilda ställen." En nästan lika-

lydande uppgift lemnar Hulting från Falköpings district 1855: "Sjukdomen yppades ofta hastigt på långt från hvarandra åtskilda ställen och utan veterlig beröring dem emellan." Och Tengstrand skref från Hjo district s. å.: "Någon smitta kan nu icke med säkerhet uppgifvas, utan är troligt, att sjukdomen uppkommit spontant, emedan den utbrutit nära samtidigt på flere ställen." Lagerstedt omtalar för 1857: "Till några trakter af Carlstads district synes sjukdomen hafva blifvit förd genom smitta, till andra och sannolikt de flesta deremot bestämdt icke", och om dess uppträdande det följande året i Carlstad och å några andra ställen inom districtet yttras: "utan att kunna vara föranledd af smitta." Här må vi dock erinra derom, att farsoten i alla dessa fall det eller de föregående åren mer eller mindre varit i trakterna gängse, hvarföre man, om ock ett sammanhang emellan utbrotten å de skilda orterna ej kan direct uppvisas, likväl icke bör förneka möjligheten eller till och med sannolikheten af ett sådant.

Sedan vi nu tagit rödsoten i betraktande efter dess förekomst och utbredning (extensitet) i tid och rum och derjemte sysselsatt oss med några undersökningar om ifrågavarande farsots intensitet, sådan denna angifves af morbiliteten, mortaliteten och pathologiska charakteren samt äfven fästat vår uppmärksamhet vid utbredningssättet för farsoten, framställer sig för oss den frågan: hvilka äro de vexlande eller beständiga förhållanden, som hos oss visa sig i väsendtligare grad befrämja rödsoten eller vara för den gynnsamma, och som således kunna förklara de under vårt ämnes behandling påpekade egendomligheterna i farsotens uppträdande samt belysa öfriga i det föregående vunna resultat? Det är klart, att vi i de mer vexlande eller temporära (årstid, väderlek, årsväxt, krigstid m. m.) förnämligast hafva att söka orsakerna till rödsotens tidtals häftiga uppträdande som farsot, deremot i de mera beständiga eller stationära förhållandena d. v. s. dels orternas geologiska, climatiska och culturförhållanden, dels innebyggarnes kropps-constitution och lefnadsvanor m. m. orsakerna till rödsotens inhemska charakter och svårare grassation på vissa orter vid dess uppträdande som epidemi.

Först vore nu att genomgå de svårare rödsotsåren och tillse, hvilka förhållanden eller missförhållanden under dessa i ovanligare grad egt rum i naturen, och sedan undersöka, huruvida rödsotens

grassationer möjligen kunnat af dem bero. Men endast högst fragmentariska och föga noggranna äro de uppgifter, vi för saken lyckats förskaffa oss. Enär emellertid väderlek och årsväxt visa sig hafva ett synnerligen stort inflytande på denna farsots sätt att uppträda, och det således skulle uppkomma en stor lucka i behandlingen af vårt ämne, om ej äfven denna sida deraf blefve i någon mån uppmärksammad, anse vi oss här böra införa äfven dessa, som sagdt, visserligen alltför bristfälliga, men dock saken ganska belysande notiser.

Åren 1596—98 voro ytterst hårda, det förstnämnda utmärkt af ymnig nederbörd och öfversvämningar; vidare rådde excessiv temperatur, total missväxt, boskapssjuka och en förfärlig hungersnöd; men som den då härjande "blodsoten" icke är närmare beskrifven, våga vi ej af dessa naturföreteelser draga några slutsatser med afseende på rödsoten.

Äfven vid rödsotsperioden 1649—52 inträffade det första årets sommar en utomordentlig nederbörd med häftiga öfversvämningar, hvarefter under 4 års tid herrskade svår missväxt med dess vanliga följder: allmän sjuklighet och hungersnöd. I en gammal kyrkobok från Fornås socken i Östergötland finnes enligt Widegren härom följande anteckning af pastoren A. Emundi derstädes: "År 1649 vid Olaui tid d. 27 Julii & seqv. regnade af himmelen, och jordens källor uppwällade, och vattenådror uppsprungo, der förr inga warit, hvaraf floden blef ej allenast så mäktig att qvarnar, dammar, hus, gärdesgårdar &c. omkullbrötos, boskap och mycket folk på wägar åkrar och ängar oräkneligen omkommo, utan ock luften så förgiftig, att träden deraf vissnade bort och aldrig sedan grönskade; och jorden blef så sjuk, att hon på tre år liten eller kärnlös gröda och äring bära kunde. Mjölet räckte ej till; de som åto blefvo icke mätte. Af den tunna och wattniga spisen blef folket grådigt, omätteligt, swagt och sjukt af durchlopp, att många dödde af en slem och skröplig sjukdom, som kallades Starksjukan, hvilken främjades genom owanlig matredning af bark, rötter, knopp, agnar etc. Den swaga säden war dock öfvermåttan dyr. — — Detta begyntes år 1649 och warade intill 1653, då Gud wälsignade Östergötland med ymnig äring." — I Mälaren inträffade år 1649 äfvenledes en "så stark flod eller så högt vatten att några hus nedrefvos i Norrström" [1]). Hülphers [2]) berättar också från Dalarne, att "år 1649 war en stor wattuflod", "år 1651 all säden affrös", och att "året war ganska swårt." 1652 rådde på Öland en stark och ihållande torka [Ahlqvist [3])]. Om denna tid skrifver slutligen Palmchron år 1652: "Wårt käre Fädernesland hafver nu på någre åhr warit medh hunger och dyr tijd hemsökt, hvarigenom de arme äro förorsakade wordne sigh til uppehåld owanlige, ja fast obeqvämlige saker at tilgripa: Hwar af en starck Blodgång på åtskillige orter i Riiket sigh inritat hafwer then så widt, thet Gudh bättre, är kommen at han ock här i wår Stadh ej ringa begynner sigh yppa." Och på ett annat ställe i samma skrift: "Igenom en sådan

1) Vet. Akad. Handl. 1781 s. 184.
2) Resa genom Dalarne. Westerås. 1763 sid. 87 och 260.
3) Ölands Historia och Beskrifning II sid. 295.

onaturlig wäderlek, som wij förgångne åhr, såwäl som thetta haft hafwom, disponeras icke allenast menniskiones wätskor till corruption, utan ock the saker, som menniskian af Jorden til sin mat och drick skal hämta, blifwa besmittade, förderfwade och til sådana skarpa och frätande wätskors generation artade.«

Åren 1695—97, då rödsot flerestädes var gängse i landet, började med ett enligt Ilmoni åtminstone i Finland kallt och regnigt år, »så att mängden icke kunde så det aldra ringaste.« Äfven de följande åren voro kalla i Finland; men för Sverige hafva vi ej anträffat några anteckningar om väderleksförhållandena. Dessa år äro emellertid sorgligt bekanta för den stora missväxt och dermed följande svåra hungersnöd, som drabbade icke allenast Finland, utan äfven flere landskap i Sverige, såsom Norrland, Dalarne, Upland och Wermland, i hvilka derjemte rödsotsepidemier voro gängse. Det derpå följande året 1698 skall deremot äringen hafva varit god[1]).

Från rödsotsperioden 1736—43 äro endast mycket få och ofullständiga uppgifter om väderleken m. m. i Sverige att tillgå. Enligt Hülphers[2]) »vart en hastig wattuflod år 1736 under höbergningen, som förderfwade stor del af årets gröda« (i Dalarne). 1740—42 inträffade missväxt i Wermland[3]) och Dalarne[2]), så äfven i Helsingland [år 1742[4])] och sannolikt i flere andra provinser. Dessutom hade Sverige krig med Ryssland 1741—42. Ilmoni uppgifver, att sommaren 1738 varit mycket varm och flerestädes medfört s. k. landtrök; att 1739 våren i norden var särdeles mild och vacker, äfvensom en del af sommaren, men att i början af Augusti stark köld »med rimfrost och snö« inträffade i norra Finland, hvaraf missväxt och hungersnöd uppstodo. Bäck säger om år 1739: — »Ceterum variabant maxime tempestates mense Augusto dicti anni. Diurnos calores nocturna frigora excipiunt, utrisque interponebantur frequentes pluviæ.« Åren 1740—41 hade enligt Wargentin[5]) kalla somrar, men 1743 en varm; om detta år säger Broman[4]): »i Juni, Juli och Augusti var det mest töcknigt, dimma och stark hetta emellan regnskurarne, samt merendels östan och sunnanväder.« Skörden blef detta år god.

Åren 1748—50 medförde enligt Wargentin[5]) och Ilmoni i nordländerna särdeles varma och torra somrar.

Åren 1770—73 voro somrarne deremot ej utmärkta för någon synnerlig värme med undantag af det sistnämnda året, då en särdeles torr och varm sommar inträffade. Missväxt egde rum i flere af Sveriges landskap t. ex. i Westergötland (år 1771), der folket nödgades äta barkbröd, i Dalarne, Elfsborgs och Bohus län samt på Öland (år 1772) enligt Ilmoni[6]), Wargentin[7]) och Dalberg[8]). Den sistnämde

1) Se härom Ilmoni, Nordens Sjukdomshistoria II sid. 261 och följ.

2) Resa igenom Dalarne sid. 261.

3) Hamnerin, Rödsoten etc. sid. 28, Fernow, Beskrifning öfver Wärmeland sid. 817.

4) Broman, O. c. sid. 209.

5) Anmärkningar om Svenska Climatet i K. V. Akad. Handl. 1757 sid, 259.

6) Ilmoni, o. c. III. s. 308, 323, 370.

7) Wargentin, Ytterligare Anmärkningar om Svenska Climatet Vet. Akad. Handl. 1778. s. 18.

8) Tal om några det Svenska Climatets Förmåner och Olägenheter i anseende till helsan Vet. Ak. Handl. 1777 sid. 24.

säger härom: "år 1772 förderfvades årsväxten nästan helt och hållet uti en stor del af riket och de inhemska tvistigheter, som tillika inföllo, hindrade samma landsorter att i tid förses med god och tillräckelig säd från de ställen, der missväxt ej inträffat, hvarigenom Allmogen och de fattiga blefvo nödgade att använda flere otjenlige ämnen till föda, när brödet på många ställen var blifvet så rart, att det icke engång kunde fås för penningar." Årsväxten blef år 1773 i allmänhet mycket god (Wargentin) utom på Öland och i Dalarne (Ilmoni).

Om år 1775 förspörjes, att dess sommar var den varmaste, som förekommit på 20 år (Wargentin). Den 25 Juli steg temperaturen enligt Bexell[1]) i Halland till 32°.

1780 inträffade i Mälaren högre vattenstånd, än sedan dess någonsin förekommit[2]). År 1781 voro Maj och Juni månader vackra; den senare torr och ganska varm (23—28 grader flere dagar), Juli månad likaså emellanåt ganska varm med temligen kalla aftnar och stundom regnaktigt väder. I början och midten af Aug. månad rådde i Stockholm mycken värme, thermometern visade den 4 30° varmt i skuggan, den högsta temperatur, som förekommit sedan d. 26 Juli 1775. D. 12 Aug. gick värmen upp till 31°, en värmegrad, som då ej på 27 år observerats[3]). Hedin säger om samma är: "sommaren var temligen vacker, men nog torr; hösten kom tidigt med starkt regn. I slutet af Aug. inträffade några ganska kalla aftnar." Ilmoni uppgifver, att den stora torkan om sommaren gjort skada på årsväxten flerestädes, i synnerhet i Westergötland. Om 1783 års väderleksförhållanden upplyses, att senare delen af Juni månad var varm, Juli mycket varm (31° d. 30), och Aug. i början sval, men sedan temligen varm[4]). Enligt Ilmoni var "sommaren i hela landet särdeles varm och torr med rådande sydlig vind, mest högt barometerstånd och klar luft, oftast ock solrök: hösten länge mild och mera regnig. Missväxt inträffade flerestädes, såsom i Jemtland, Öster- och Westergötland, södra Halland o. s. v." Året 1785 synes haft en ganska sval sommar.

Enligt Bexell inföllo åren 1807 och 1808 särdeles varma somrar; det förstnämnda året utvisade thermometern d. 2 Aug. 31°. Åkerman[5]) säger om Augusti (och Sept.?) år 1808 att luften (i Carlskrona och på Östersjön) nästan beständigt var fuktig. Hedin åter, att "väderleken (i Stockholmstrakten) under höstmånaderna var mera torr och varm än fuktig och kall, så att, då man undertager några kalla nätter och regniga dagar i slutet af September och medlet af October, kan man icke tänka sig en vackrare höst i Sverige. Ännu d. 20 Nov. liknade den vackraste sommardag. Efter denna tid föll snö och inom 8 dagar var fullkomligt slädföre, som sedermera oafbrutet fortfor under en i Mars och April 1809 oerhörd vinter." 1811 medförde en utomordentligt varm Juli månad; d. 3 uppgifves värmen hafva varit 36° vid middagstiden, d. 20 33°, d. 21 35°; Aug. var deremot ganska kylig[6]). — 1813 års sommar temligen varm[7]).

1) Hallands historia och beskrifning. Götcborg 1817—18. I. s. 378.
2) Erdmann, A. Sund.-Coll. Berätt. s. 154.
Nicander, Vet. Akad. Handl. 1781 sid. 184.
3) Läkaren och Naturforskaren II. s. 84, 182, 234, 290.
4) Läk. o. Naturf. IV. 228, 375.
5) De typho nervoso in classe. Ups. 1810.
6) Sv. Läk. Sällsk. Handl. B. I. sid. 18.
7) Ib. B. II. s. 18.

Sommaren 1819 hade senare hälften af Juli och första af Aug. mycket varma (från 25 till 31° på middagarne [1]).

År 1838 uppgifves medeltemperaturen i Stockholm för Juli månad till 16,7° och för Aug. 14,3 och det följande året i Juli 18,2°, Aug. 15,4° och Sept. 12,3° [2]). Skörden var åren 1837 och 1838 i flere provinser ganska klen, så att understöd af allmänna medel mångenstädes påkallades; så i Dalarne, Wermland, Westergötland och några andra landskap [3]).

Från och med 1851 meddelar Sundhets-Collegium i sina Berättelser korta redogörelser för årsväxt och väderlek, hvarur vi göra följande utdrag.

Sommaren 1851 är känd, som särdeles regnig; om densamma heter det: "den starka nederbörden under året har utan tvifvel allmänt ökat vattenhöjden i sjöar och floder m. m., ehuruväl derom meddelats närmare underrättelser endast från några få ställen, såsom af Stadsläk. i Carlstad, att Wenern stigit 6 fot högre än vanligt och af Stadsläkaren i Strengnäs, att Mälaren ännu i Juli stått 2½ fot högre än vanligt."

Om året 1853 berättas, "att sommaren varit torr och varm, i somliga orter likväl med regn vid bergningstiden, hvarefter hösten särdeles länge fortfarit mild och torr samt öfverhufvud med ovanlig vindstilla; att året alltså öfverhufvud medfört ovanligt ringa nederbörd", och att missväxt endast inträffade i Elfsborgs län.

För 1854 lemnas följande redogörelse för väderleken under sommaren och hösten: "Vid sommarens början inträffade i mellersta landet der och hvar starka nattfroster (t. ex. i Westergötland d. 4 Juni, så att sjön Åsunden islades). Sommaren blef derefter uthållande varm med stark torka, så att vattendragen ansenligt sjönko och källor uttorkade samt från nästan alla delar af landet förspordes klagan öfver svår vattenbrist, som räckte långt inpå vintern och svårighet flerstädes uppstod att förskaffa husbehofsvatten. Så nämnes, att Dalelfven företett lägre vattenstånd än i mannaminne (2¾ aln lägre än andra år), äfvensom Wenern (nära 8 fot lägre) och Mälaren samt de uti dessa sjöar utfallande vattendrag allmänt sjunkit, så att många qvarnar och vattenverk förblefvo stående. I följd häraf uttorkade också ofantliga sträckor af eljest vattensköljd mark. Endast från vestra kusten af riket, såsom i Bohus län, nämnes sommaren ofta hafva medfört regn. Hösten, som kom tidigt, blef blåsig och regnig samt medförde tidig köld." Sädesskörden var detta år mycket god.

År 1855 "var sommaren ovanligt jemn, varm — på somliga ställen "mycket het" — och torr, så att vattenståndet i sjöar och floder anmärktes vara lika lågt som år 1854, och betydliga sträckor af eljest vattensköljd mark förblefvo blottade samt från flere ställen synnerligen St. Kopparbergs län klagas öfver att källor och brunnar uttorkade, så att brist på drickbart vatten förspordes. Endast i Skaraborgs och Bohus län äfvensom vissa delar af Westmanland, Elfsborgs, Christianstads och Blekinge län omtalas sommaren hafva medfört betydligare regn. Hösten blef i allmänhet blid och torr." Sädesskörden medelmåttig.

---

1) Sv. Läk. S. Handl. VII s. 6.

2) Sv. Läk.-Sällsk. nya Handl. III. 7—11.

3) Sv. off. Stat. A) Befolkn. Stat. I. afd. 2 sid. 23.

Sommaren 1856 "blef nästan utan afbrott kylig, regnig och blåsig — såsom det från flere orter heter: den kallaste sommar någon kan erinra sig — med stark nederbörd och för årsväxtens utveckling föga gynnsam väderlek med tidiga nattfroster (i Augusti). Sädesskörden klen.

Om väderlekens och årsväxtens förhållande år 1857 meddelas, att enligt uppgifter "från nästan alla delar af landet detta år öfverhufvud företett synnerligen stora vexlingar uti väderleks- och temperaturförhållanden. Sommaren blef under dess första hälft, med undantag för de södra länen, i allmänhet kylig och i en del orter jemväl regnig, hvaremot senare hälften eller högsommaren öfverallt medförde jemn, varm och torr, i somliga orter ovanligt het väderlek med under flere veckor oafbruten torka, med den påföljd att vattenverk afstannade, ängsmarker förbrändes, säden brådmognade och vattensamlingar samt brunnar uttorkade, så att klagan öfver vattenbrist allmänt förspordes och i somliga orter af Örebro, Elfsborgs, Skaraborgs, Östergötlands, Jönköpings och Kronobergs län vatten för husbehof och kreatursvattning dagligen måste köras 1/2 mil och derutöfver samt befolkningen mångenstädes nödgades att under längre tid till dryck begagna orent vatten." Årsväxten blef klenast eller "under medelmåttan" i följande 7 län: Elfsborgs, Skaraborgs, Calmar, Jönköpings, Wexiö, Blekinge och Hallands.

1858: "Sommaren var öfverallt uthållande varm och vacker, men torr. I följd af den starka torkan sänktes vattenhöjden i sjöar och floder betydligt, så att stora sträckor förut vattensköljd mark blottades, och i många orter synnerligen på slättbygden, sinade brunnar och källor, så att brist på dricksvatten uppstod." År 1859 "medförde en mild och vacker väderlek med måttlig nederbörd."

Ofvanstående notiser om väderlek och årsväxt erhålla mera continuitet genom den i slutet af denna afhandling bifogade tabell, som upptager särskilda columner dels för de årligen i Sverige af rödsot döde alltifrån år 1749 (dock med afbrott för 1831—50), dels för medeltemperaturen i Upsala under Juli, Augusti och September månader, dels slutligen äfven för sädesskörden i riket. Genom denna tabell möjliggöres alltså en jemförelse mellan rödsotens frequens år för år å ena sidan och å den andra samtidigt rådande temperaturförhållanden, äfvensom årsväxtens beskaffenhet. Hvad temperaturuppgifterna angår, så göra de (med undantag af de senare årens) icke anspråk på att uttrycka mediet af temperaturen för hvarje månad å observationsorten, utan blott ett medium af de hvarje dag i månaden ungefär vid soluppgången och omkring kl. 2 e. m. (eller något senare) verkställda observationer. Dessa observationer finnas offentliggjorda för åren 1739—57 samt 1796—1800 i Vetenskaps-Akademiens Handlingar, för åren 1855—62 i Acta Societat. Reg. Scient. Ups. samt efter denna tid i "Meteorologiska Iakttagelser i Sverige, utgifna af Kongl. Sv. Vet. Akad." (dessutom hafva äfven understundom sammandrag af observationerna influtit i stadens tidningar); för

de öfriga åren äro beräkningarne gjorda ur de å Observatoriet härstädes förvarade journaler.

Som rödsoten merendels svårast hemsökt åtskilliga delar af vestra Sverige, hade det visserligen varit mera upplysande, om temperaturobservationer, som i dem blifvit gjorda, kunnat läggas till grund för den här åsyftade jemförelsen, men några continuerligt fortgående sådana hafva icke varit oss tillgängliga.

Uppgifterna om sädesskörden äro hemtade ur Tabell-Commissionens Berättelse för 1851—55 [1]), hvarest följande yttrande om dem förekommer: "De meddelade uppgifterne om sädesskörden, hemtade för äldre tider ur Tabell-Kommissionens, sedermera Magasins-Direktionens och slutligen ur Stats-Kontorets underd. berättelser, kunna af flera skäl ej hafva större anspråk, än att gifva en någorlunda tillförlitlig hänvisning på den inflytelse, som årsväxten kan hafva utöfvat på befolkningens årliga förändringar. Isynnerhet utbeder sig Kommissionen, att de särskilda med siffror antydda gradationerna icke måtte uppfattas såsom uttryckande bestämda talförhållanden mellan de olika årens skördar. För ett land med den betydliga utsträckning mellan norr och söder och den olika naturbeskaffenhet i olika provinser som i Sverige, måste det ock blifva särdeles svårt att gifva ett tillfredsställande totalomdöme om skördens belopp och beskaffenhet".

På det att jemförelsen med någon grad af pålitlighet må kunna göras, införas icke blott de absoluta talen för dödligheten i rödsot, utan äfven de relativa, som vunnits genom beräkning ur förhållandet dels till hela folkmängden vid hvarje års början, dels till de i allmänhet i riket under hvarje år döde.

Af de ofvan meddelade notiserna om väderleken, jemförda med den nu omförmälda tabellen framträder ganska tydligt, att rödsoten ej gerna kunnat utveckla sig till någon betydlig epidemi, såvida ej sommaren varit utmärkt för hög temperatur. Exempel på stora rödsotsepidemier, som inträffat under mycket varma somrar, erbjuda åren 1743, 1773, 1781, 1783, 1819, (1839), 1854, 1857—59 m. fl. Äfven de till en mindre landsdel begränsade, häftiga epidemierna hafva oftast sammanträffat med ovanligt varm årstid såsom 1766 i Dalarne, 1803 i Westmanland, 1852 på Gottland och i Bohus län. Men å andra sidan finna vi äfven, att sommarvärmen kunnat vara särdeles hög, utan att någon rödsot derföre uppträdt. Såsom det

1) Sveriges off. Stat. A) Befolknings-Statistik I. Afd. 3 sid. 75.

närmast till hands liggande exemplet påminna vi blott om sistförflutna år (1868), då en ovanligt stark värme rådde i Juli och Augusti månader, men likväl ingen rödsotsepidemi afhördes. Af de 3:ne månader, om hvilkas medeltemperatur tabellen lemnar upplysning, visa sig isynnerhet Augusti och September genom hög medelvärme hafva inflytande på dödsfallens antal.

Hvad sädesskörden beträffar, så bemärka vi, att de stora epidemierna oftast uppträdt, då heta somrar antingen följt på missväxtår eller ock medfört missväxt och hungersnöd, t. ex. åren 1651—52, 1743, 1749, 1750, (1771—)73, 1775, 1781, 1783, 1798, 1808, 1809, 1811, 1813 och 1819 (i några provinser äfven åren 1839, 1854 och 1857 m. fl.). Men äfven en sådan samtidighet har ej ensam varit tillräcklig att framkalla en dysenteri-epidemi; men härom vidare i sammanhang med frågan om näringsmedlens ætiologiska betydelse för rödsot.

Rödsotens beroende af sommarens temperatur bekräftas än vidare deraf, att, då en kall sommar inträffat under en svår rödsotsperiod, farsoten då icke kunnat uppnå någon större häftighet, äfvensom deraf, att, såsom vi redan funnit (sid. 32), densamma först brukar uppträda under den varmare årstiden, hvaremot den ej kunnat mäktigare utveckla sig, då den å annan tid yppats, slutligen äfven deraf, att också sjelfva sjukdomen under en kall årstid vanligen visar en mildare charakter. Dessutom talar äfven för ett sådant beroende det förhållandet, att sjukdomen egentligen blott i de varmare länderna är inhemsk. Att hög sommarvärme har ett stort och i hög grad bestämmande inflytande på rödsotens intensitet och utbredning, är för öfrigt en äfven i vårt land af läkarne ofta gjord och uttalad erfarenhet.

Flertalet af dem vilja derjemte se ett vigtigt ætiologiskt moment uti hastig öfvergång från mycket varm till kylig väderlek eller i stark temperaturskilnad mellan dag och natt, och de häraf möjligen förorsakade förkylningarne tillägga de ofta till och med så stor betydelse, att de uti dem synas söka fulla grunden till rödsotens uppkomst. Dessutom bära många af deras uppgifter, synes det oss, stark prägel af att snarare vara förutfattade meningar eller mera subjectiva åsigter än verkliga erfarenhetsrön.

Wåhlin yttrar i fråga om rödsotens ætiologi: "Denna sjukdom plägar merendels uppkomma, då en stark sommarhetta varit och derpå infaller hastig köld med dimma och våtväder". I "Läkaren och Naturforskaren" läses (B. II sid. 237) om rödsoten år 1781: "måhända

var densamma förorsakad af den föregående torkan och nog starka hettan, hvarpå nu följde regnaktigt väder och isynnerhet kalla aftnar"; och vidare (sid. 293): "En del tro, att den starka hettan i denna månad (Aug. 1781) dertill varit vållande, andra skylla på de kulna aftnarne". Ekmark ansåg också (1784) "ombytlig väderlek och allmogens sätt att låta barnen gå nakna hela sommaren vålla rödsot". Likaså yttrar sig Flodin: "orsaken till sjukdomen, tror jag, härrör af de varma dagar och kalla nätter denna tid (Sept. 1806), samt att barnen under bergningstiden gingo i lintygen på sena aftnarne". Sjöborg skrifver om epidemien 1811 i Blekinge län, att den "syntes börja efter en hastig väderlekens omvexling från stark värme till fuktig och kall luft, samt tilltog och fortgick under en sedermera oafbruten, stark hetta och torka med beständigt lugn". Och Hanström om rödsotsepidemien i norra districtet af Calmar län i Augusti och September månader år 1813, att "orsakerna kunde sökas i de hastiga omvexlingar af luftens temperatur från stark hetta om dagarne till kyla om nätterna, som denna årstid inträffade (jemte evaporation från stillastående vatten och uttorkade träsk). Gravander och Ström uppgifva från Dalarne likaledes förkylningar såsom orsaken till sjukdomen derstädes s. å. "Rödsoten, som i Aug. 1819 började visa sig i Norrbotten, var troligen orsakad af den kyla, som om nätterna då infann sig efter den starka värmen om dagen", skrifver också Waldenström. Och Schultz trodde sig hafva funnit, att rödsoten (år 1821) "i allmänhet uppkom af de hastiga omvexlingarne i temperaturen och den ovanliga kyla i luften, som ofta inträffade under sommarmånaderna". Om epidemien år 1822 i (Upsala district) säger samme läkare, att "orsaken nästan uteslutande tycktes ligga uti de märkeliga temperaturomvexlingarne, hvilka under vårens slut och sommaren herrskade under en beständig torka: heta dagar och svala aftnar". År 1839 var enligt Bergman värmen stark och nätterna kyliga i Dalarne vid epidemiens uppkomst. Rörande epidemien på Gottland år 1852 läses i Sundhets-Collegii Berättelse: "Någon annan orsak till farsotens uppkomst på Gottland än den stora temperaturskilnaden under dag och natt, som denna tid egde rum, har man sig icke bekant". Der göres vidare följande tillägg: "vid köldens hastiga tillkomst i October ökades sjukdomen betydligt". Bland föranledande orsaker till insjuknandet och dödligheten omtalas från Lidköpings district år 1857: "förkylningar under landtmannens mer än vanligt brådskande arbete, helst kalla aftnar följde på de odrägligt heta dagarne". Likaså från Jönköpings län: "förkylningar

nästan omöjliga att undvika efter arbetet under de nästan alltid kalla och dimmiga aftnarne". Läkarne i Calmar län ansågo äfvenledes, att "den starka ihållande värmen med på vattensjuka trakter kalla och fuktiga nätter" hade bidragit till sjukdomens uppkomst derstädes år 1858.

Att förkylningar under årstider, sådana som slutet af sommaren eller början af hösten, då så starka temperaturvexlingar ega rum, i en stor mängd fall utgöra en tillfällighetsorsak till insjuknandet i rödsot, kan man visserligen taga för gifvet; men oriktigt vore, om man deraf ville draga den slutsatsen, att rödsotens stora frequens vid ifrågavarande tid af året egentligen berodde på dessa då kanske lättare ådragna förkylningar. Härtill torde förhållanden af långt större och mera väsendtlig betydelse än de nu berörda vara orsaken. Öfvergången från varm till kylig väderlek kan blott genom sin plötslighet anses framkalla förkylningar och derigenom måhända äfven nya sjukdomsfall af rödsot, ty att omslag från värme till köld eljest vanligen utöfva en starkt hämmande inverkan på farsoten är under ämnets behandling flere gånger framhållet, och bestyrkes detsamma dessutom specielt af tabellerna sid. 11—19 och 53. Græves ganska märkliga observation i detta afseende må emellertid här inryckas. 1855 års epidemi i Lidköpings district hade in på nyåret 1856 fortfarit, till dess i Februari marken tillfrusit och luften blifvit kall och klar. "Eget var att se", skrifver han, "huruledes under vintern alltid, när någon blid dag inträffade och marken blötnade upp, nya sjukdomsfall anmäldes, sedan sjukdomen förut försvunnit".

I hvad mån en mer eller mindre riklig nederbörd har något inflytande på ifrågavarande farsots uppträdande, är mindre tydligt. Dock kunna vi anmärka, att flere af de större rödsotsperioderna inledts af öfvermåttan regniga år; sådana inträffade t. ex. år 1596, 1649, (1736 i Dalarne), 1780, så äfven år 1851. Men de efterföljande svåra rödsotsåren i de med dessa år började perioder blefvo deremot vanligen mycket torra.

Huru upplysande det än kunde vara att lära känna regnväders inverkan på en redan utbredd epidemi, äro vi likväl ej i tillfälle dertill, alldenstund några iakttagelser härom ej synas vara gjorda; blott en enda, som Faxe lemnat, hafva vi att här anföra. Vid epidemien i Carlskrona åren 1772 och 1773 iakttog han, att farsoten ganska mycket mildrades, då långvarigt regn inträffade. Hans förklaring deröfver meddelas längre fram.

Här vore nu på sin plats att äfven tala om lufttryckets, vindarnes och electricitetens möjliga inverkan på rödsotsepidemierna, men då vi ur de häröfver befintliga observationerna icke kunna draga några conclusioner af vigt för rödsotens ætiologi, torde de helt och hållet kunna förbigås.

Öfvergå vi nu till undersökningen af de mera stationära förhållanden [1]), som möjligen bestämma rödsotens härjningar, så finna vi, att dessa kunna hänföras till tvenne grupper, af hvilka den första utgöres af de topiska förhållandena eller de, som bero af orternas egendomligheter, och den andra af de endemiska i egentligare mening d. v. s. sådana, som bestå uti egendomligheter hos innebyggarne och deras lefnadssätt.

Hvad utaf de topiska förhållandena först landets configuration beträffar, så synes denna icke vara af någon betydelse för rödsotens epidemiska uppträdande, då farsoten likaväl plägat hemsöka slättbygderna i Westergötland, som bergstrakterna i Småland och Wermland, Deremot kunde en viss grad af elevation öfver hafvet anses befordrande, enär just de provinser, som hafva större höjd öfver hafsytan, varit mest angripna nämligen Småland, Westergötland, Wermland och Dalarne [2]). Den höjd öfver hafvet och kanske ännu mera den aflägsenhet ifrån hafvet, som tillkomma de nyss uppräknade landskapen, göra klimatet uti dem excessivare, således temperaturvexlingarne tvärare och sommaren (genom frånvaro af hafsvattnets tempererande inverkan) hetare [3]), hvilket i sin mån kan bidraga att skärpa rödsotens grassation i dessa orter. En belägenhet, sådan som den nyssnämnda, är likväl icke i och för sig tillräcklig att förklara denna folksjukdoms större frequens i t. ex. Dalarne, hvilket synes deraf, att Jemtland, der samma förhållanden i än högre grad ega rum, sällan varit ett fält för denna farsots härjning. — I afseende på orternas läge må vidare anmärkas, att kustprovin-

1) Någon sträng särdelning af de stationära och temporära förhållandena, liksom af de topiska och endemiska låter sig ej utan ständiga omsägningar och återupprepanden utföras, hvarföre ock någon sådan här ej försökes, utan behandla vi ämnet i den ordning, frågornas sammanhang vid hvarje tillfälle bäst synes oss gifva vid handen.

2) Jemf. Sundh.-Coll. Berättelse 1861 sid. 20.

3) I sin "Beskrifning om Dalarne", Fahlun 1822 sid. 59 säger J. M. Bergman: "Årstiderna utmärka sig genom mycken intensitet. Sommaren har en stark värme och vintern en bitande köld. — I Dalarne äro temperaturförhållandena ofta störda, hvadan blåst ofta uppkommer".

serna i allmänhet varit mindre svårt hemsökta, Bohus län och Carlskrona-trakten dock undantagna, äfvensom Calmar län, der rödsoten stundom uppträdt med mycken häftighet. Om epidemien 1783 i Roslagen skrifver också Balk: "i skärgården har sjukdomen väl varit nog allmän, men dock ej så häftig som upp uti landet, till äfventyrs torde svalkandet af vattnet i skärgården något mildrat och tempererat den i år starkaste sommarhettan i flere månader, hvilket trutit upp uti landet".

Äfven jordmånen visar sig vara af nästan ingen eller åtminstone af ganska ringa betydelse för rödsotens förekomst, ty denna härjar t. ex. lika väl i trakter med ler- och mergel-haltig grund, som på orter, der grunden består af sand eller är öfvervägande kalkartad. Härför gifver Westergötland bevis, hvarest vissa trakter hafva sandjord såsom stora delar af Elfsborgs län, andra åter en starkt kalkhaltig och myllrik lerjord t. ex. en stor del af den s. k. Falbygden, utan att någon bestämd skilnad i rödsotens härjning der kunnat uppvisas. Kalkgrund har af flere författare ansetts mindre gynnsam för rödsot; detta vinner dock ej hos oss bekräftelse ty äfven på Gottland har rödsoten understundom haft den häftigaste framfart. Väl kan anmärkas, att farsoten jemförelsevis sällan hemsökt denna ö; orsaken dertill torde dock snarare böra sökas i dess isolerade läge och jemnare klimat. Dessutom äro andra orter, som just äro kända för sin starkt kalkhaltiga jordmån, tillika bekanta för att vara stamhåll för rödsot t. ex. Rättvik vid Siljan i Dalarne.

Landets odling och bördighet visa sig deremot hafva ett ganska bestämmande inflytande på den större eller mindre häftighet, hvarmed rödsoten epidemiskt uppträder. I rik sädesbygd går farsoten ej så ofta och svårt, som i mången fattig; således mindre häftigt i Skåne, Upland och Östergötland, deremot häftigare i de mera ofruktsamma och skogiga landskapen, Dalarne, Småland och Wermland, liksom äfven Westergötland, (som förr tillhörde våra svagare sädesorter, men hvarest productionen nu är temligen högt uppdrifven). Äfven förefinnas uppgifter derom, att inom dessa landskap skogsbygden och de ofruktbarare orterna ofta varit de företrädesvis lidande. Så omtalar Gedner [1]) från Wermland, "att då denna farsot varit gängse, det som mest skett uti Nordmarks, Jösse, Frykdals och Elfvedals härader, derest mycken skog är, men få seminanter"; och Brodd [2])

1) Medicinalverkets tillstånd 1765 s. 93.

2) Medicinalverkets tillstånd 1765 s. 112.

ifrån Westergötland, att rödsoten många höstar förekom uti Undenäs, Ransbergs och Foglums församlingar, som tillhörde "skogsbygden och sällan fick inberga mogen säd". Wadström [1]), provincialläkare i Ekesjö district, skref derifrån år 1787, att han genom flere observationer funnit, att rödsoten alltid tager sin början uti skogsbygden och sedan sprider sig till slättlandet. År 1855 var rödsoten, enligt Hulting [2]), mycket allmän i Falköpings district såväl å slätten som i synnerhet i skogsbygden. Likaså året derpå i samma trakt, då sjukdomen "temligen mycket förekom å skogsbygden, samt ett och annat fall å slättbygden" [3]). Från Carlskrona district berättade Hellman [3]) samma år, att rödsot gick epidemisk i skogsbygden af Augerums och Ramdala socknar. Ett motsatt förhållande iakttog åter Schultz i Upland år 1821; rödsoten var allmännare, säger han, på slättlandet än i skogsbygden. Sköldberg framhåller såsom anmärkningsvärdt [4]), att vid några rödsotsepidemier i Westra härad af Jönköpings län de trånga dalarne i Fröderyd och Ramquilla socknar i synnerhet utmärkte sig.

Markens mer eller mindre sanka och sumpiga beskaffenhet har af många författare ansetts vara af nästan lika stor betydelse för rödsot, som för frossa. I sitt första arbete öfver ifrågavarande sjukdom, har också Hirsch sökt visa, att dysenteri isynnerhet i malariatrakter är endemisk; i sitt senare stora arbete öfver folksjukdomarne måste han emellertid återtaga sina förut uttalade åsigter i denna fråga. Hos oss äro ej många iakttagelser härom gjorda. Vi anföra dem vi påträffat. Bäck säger i sin förut citerade dissertation, hvarest epidemien i Helsingland år 1739 är behandlad, om Söderhamn, der den på ett ganska intensivt sätt tog sin början: "situm est oppidum in humili et palustri loco ad radices duorum montium", och om farsotens besök i Bollnäs socken, att de orter företrädesvis hemsöktes, som voro belägna å kärrig, sidländt mark och vid vattendrag ("in solo palustri, subhumido et ad fluvios"). Vid epidemien 1743 i samma landskap ledo de byar, berättar Broman, långt mera, som voro belägna vid myrar och insjöar, än de som lågo på höjder fält och slättmarker. Hamnerin ansåg, "att de som bo på sumpiga orter eller vid träsk, moras eller små insjöar, äro mer underkastade denna sjukdo-

1) Läk. och Naturforsk. IX 272.
2) Sundh.-Coll. Berätt. 1855 s. 115.
3) Sundh.-Coll. Berätt. 1855 ss. 73, 74.
4) Sundh.-Coll. Berätt. 1851 sid. 117.

men, än de som bo på torra platser, fastän de snart genom smitta kunna blifva antastade". Ifrån Wermland berättar Lundmark för år 1787, att rödsoten grufligen härjade i de byar, som voro belägna nära Clarelfven; och Bergman för 1817 (från Philipstads district), att "lokalens beskaffenhet, der sjukdomen grasserat, var sådan, att sjöar, fjäll och träsk omvexla". Om epidemien 1808 i Jönköpings län skrifver Olin: "Obeskrifligen härjande var denna ohyggliga sjukdom i några socknar af Westra och Tveta härader. Orsaken till dess mera anstickande lynne inom dessa församlingar, måtte till någon del böra sökas i lokalen, som är å bemälte ställen mycket sumpig och med skogar bevuxen, åtminstone gäller denna anmärkning om Bringetofta och Malmbäcks socknar". Bland orsakerna till epidemien 1813 i norra districtet af Calmar län räknade Hanström "evaporationer från stillastående vatten och uttorkade träsk, hvilka äro belägne emellan de högre bergen i denna del af länet, hvarest täta skogar också förhindra väderväxlingen genom vindarne. Man har anmärkt, att dysenteri inom dessa församlingar är endemisk och inträffar alla år". Då rödsoten 1819 var gängse i Stockholms län, förekom den allmännast på ställen med sankt läge. Om epidemien 1839 i Dalarne säger J. M. Bergman: "dess utbredande synes varit gynnadt af de sumpiga trakter, som genom det låga vattenståndet bildat sig; också märktes på flera ställen, att sjukdomen var värre nära vatten". -- I Westergötland förekom i Januari och Februari år 1854 en liten till Marbäcks by inskränkt epidemi, hvilket äfven här bör omnämnas, enär byns läge möjligen kunnat för epidemiens uppträdande en så ovanlig tid af året haft någon betydelse. Den ligger i en sumpig dal nära sjön Åsunden. Af de 212 personer, som utgjorde dess folkmängd, insjuknade 60 och afledo 12. Första sjukdomsfallen i Ulricehamns district år 1854 inträffade i en liten osnygg koja på hemmanet Hessebo, beläget uti en tjock och vild skogstrakt och omgifvet af stora sumpiga, med stagneradt vatten uppfyllda mossar och kärr. År 1855 yppades rödsoten i Dalarne i flere vid större myrar och sjöar belägna byar i Rättviks med flere socknar. I Strömstads district var rödsoten enligt Engström mest gängse vid vattendrag och på sanka ställen, men visade sig dock lika svår på högt belägna och torra trakter. Vid flere af de senare årens epidemier befinnas dessas områden också vara mer eller mindre tydligt inskränkta till trakterna invid någon viss sjö eller vattendrag. Åren 1854—56 t. ex. höll farsoten sig mycket vid Wetterns vestra och en del af Wenerns södra kust. Särskildt uppgifves, att den inom Skara-

borgs län förstnämnda år var svårast i trakten af Wettern, så äfven 1857 i några vid Wenern belägna socknar såsom Säfvared i Skaraborgs län. År 1858 upptog rödsoten spridda områden i Wermland, förnämligast intill Wenerkusten, och i Westergötland längst Wetterns vestra strand och i trakten af sjön Åsunden och Wiskeåns samt Åtrans källor. Hvad beträffar traktens beskaffenhet kring de större sjöarne (Wenern, Wettern, Wiken, Skagern och Unden) i Mariestads district uppgifver prov.-läkaren Huss: "på många ställen invid eller i närheten af dessa sjöar finnas kärraktiga skogar och kala mossar af betydligt omfång och dessutom smärre sjöar med likaledes sanka stränder och omgifningar". I fråga om rödsoten år 1859 säger Sundhets-Collegium: "denna farsot har inom de svårast angripne trakterna af Östergötlands, Jönköpings och Kronobergs län varit inskränkt till jemförelsevis mindre områden, nämligen i förstnämnde län socknar omkring sjön Sommen, i Jönköpings omkring Emmåns öfre lopp och i Kronobergs tvenne enstaka ställen; äfvensom endast måttliga områden af Skaraborgs län, synnerligen omkring Lidaån, varit deraf angripne". I Elfsborgs län angrepos dessutom några trakter omkring Wiske- och Falkenbergsån. — År 1864 uppträdde rödsot epidemiskt i 4 socknar i Dalsland, belägna omkring sjön Lolångens södra ända; derifrån voro 482 sjukdoms- och 137 döds-fall anmälde, under det att i angränsande socknar endast några få fall förekommo. Öfver Falköpings district, som flere gånger svårt hemsökts af rödsot, lemnar Neuman följande beskrifning uti ifrågavarande afseende: "endast den sydöstra delen af districtet är skogig, i söder och sydvest vidtaga ofantliga mossar af flere mils längd, hvilka exhalera en dimma, som ofta under höst, vinter och vårtiden insveper falbygden eller slätten nordost och öster om staden".

De orter i Dalarne, uti hvilka rödsoten befunnits vara endemisk, ha äfven ett sankt läge. M. Huss meddelar enligt Wettergren derom: "uti de byar af Leksands och Rättviks socknar, hvilka äro belägna vid denna sjös lågländta stränder, särdeles der de djupare dalsträckningarne öppna sig emot sjön och bilda sumpiga trakter, utsatta för sjöns öfversvämningar, der uppträder rödsot regelbundet hvarje år under Augusti och September månader". Att den del af Calmar län, för hvilken Hanström år 1813 omförmäler endemicitet af rödsot, äfven innehåller sumpiga trakter är å föregående sida omnämndt.

Ganska märkeligt är, att, när farsoten emot vanligheten våldsamt uppträdt i någon af våra städer, uti dem någon gång rådt ett

tillfälligt missförhållande uti ifrågavarande afseende, eller också och ännu oftare har den angripna staden eller någon del af densamma haft ett sumpigt, vattensjukt läge. Ett exempel på det förra gaf oss Uddevalla år 1859 (då 300 sjukdoms- och 48 döds-fall der inträffade). Alla stadens gator voro då, berättar Lönner, just under de varmaste dagarne uppgräfda för gaslednings anläggande, hvarvid stundom flere dagar förflöto, innan de sumpiga grafvarne åter blefvo igenlagda. Exempel på det senare fallet äro deremot (enligt Bäcks ofvan anförda uppgift) Söderhamn och epidemien derstädes år 1739, likasom ock Jönköping, der rödsoten ganska allvarsamt gästade åren 1853, 1854 och 1855. Då denna stad är en af de få, uti hvilka svårare och flere gånger återkommande rödsotshärjning egt rum, vilja vi särskildt fästa vår uppmärksamhet vid de förhållanden, som uti densamma äro rådande. Redan Wåhlin lemnade år 1760 härom en ganska omständlig redogörelse [1]). Han omtalar, att, "då rödsoten insmyger sig i Jönköping, det först sker på Maderna, Lilla sjöraden och Förborgen, hvarest den ock mest rotar sig. På dessa platser brukar också den i Jönköping så vanliga frossan vara aldra svårast med envisa recidiv och farliga påföljder". Dessa stadsdelars läge skildras sålunda: "Lilla sjöradens hus stå med ena sidan ned till Lillsjön, ofta på pålar byggda. Denna sjö har ett mörkt och obehagligt vatten, luktar illa mot oväder, samt höst och vår. Gårdarne ligga för öfrigt rätt trångt, qvalmigt och sumpigt. — — — Maderne åter, som skiljas från Östra mellanraden genom en s. k canal, men rättare en innesluten göl och sinsemellan genom en damm eller ett illa stinkande träsk, äro af den sämsta belägenhet. Det vatten, som här står indämdt gifver en stygg och osund stank, så mycket mer som bakgatan af Östra mellanraden dagligen frambringar till öfverflöd, hvad som ökar dessa dunsters ohelsosamhet, och icke litet besvärar dem, som vistas kring Fyrkantiga dammen och på Maderne. Grunden hvarpå dessa hus äro byggda, är dy- och kärraktig. Förborgen utom vestra tullporten är ock både igenom naturen och vårdslösheten ett osnyggt och osundt näste". — Om epidemien 1853 lemnas i Sundhets-Collegii årsberättelse (sid. 74) följande meddelande: rödsot "yppades i Jönköpings stad i Augusti och fortfor sedan både svår och allmän ända till årets slut. I en bland de mest sumpiga trakterna af staden, Tyska Maden vid nya torget, var sjukdomen i

---

1) Wåhlin, A. M., Anmärkningar om endemiska Sjukdomar i staden Jönköping. Vet.-Akad. Handl. 1760 sid. 30.

somliga hus synnerligen utbredd, så att nästan hvarje person deraf hade känning; dernäst var vestra förstaden den del der sjukdomsfrequensen var störst; många medelålders personer och barn afledo. På landet förekom den utan synnerlig utsträckning eller häftighet." — För epidemien år 1854 dersammastädes redogöres med följande ord: Rödsoten "fortfor i aflagande i Jönköpings stad alltifrån förra året ända till slutet af Mars samt yppades efter 3 månaders uppehåll ånyo i slutet af Juni och utbredde sig vidare i 3:dje qvart. samt förekom i slutet af året ännu med spridda fall. Den yppades först i förstaden och herrskade dernäst på tyska och svenska Maden och slutligen i husen vid Östra strandgatan, der den nästan gick i ordning ur hus och i hus från vester till öster och följde alltså nästan alldeles samma gång som cholerafarsoten år 1853. Sjukantalet i staden uppgifves till omkring 300, deraf 66 döda".

Vi finna således, att de sumpigt belägna delarne af nämnda stad, hvilka tillika äfven varit stamhåll för frossor, svårast hemsökts af rödsoten. En uppgift från Stockholm af snarlikt innehåll lemnar oss Wickman[1]) år 1784. Han omtalar, att under de tre år fattigläkaresysslan på Södermalm af honom bestriddes, han ofta försport dysenteri och frossa ibland fattigt folk, som bodde omkring stränderna af den stillastående, stinkande vatten innehållande sjön Fatburen.

Vi komma nu till frågan, hvilka de endemiska förhållanden äro, som kunna i väsendtligare grad befrämja rödsoten.

Redan under första behandlingen af vårt ämne hafva vi talat om denna folksjukdoms olika uppträdande bland innebyggare i olika orter, af olika nationaliteter, så väl som äfven af olika ålder, kön, yrken och förmögenhetsvilkor. Här återstår oss att betrakta de på de nyssnämnda olikheterna beroende skiljaktigheter i lefnadssätt, i val af födoämnen och dessas beredning, samt i seder och bruk för öfrigt, för så vidt några bidrag till lösningen af rödsotens ætiologi genom en undersökning i detta afseende kunna vinnas.

För förklaringen af denna farsots sätt att uppkomma och sprida sig fordras väl antagandet af ett materielt ämne, man må nu hänföra detta till contagiernas eller miasmernas grupp eller till ännu en tredje. Men detta rödsot förorsakande ämne måste då inkomma i organismen, antingen förmedelst maten, drycken eller

1) Berättelse om dödligheten omkring Fatburs-sjön på Södermalm. Läk. och Naturf. VI sid. 80.

luften. Här vilja vi nu blott tillse, huruvida rödsoten i sitt uppträdande företett några olikheter alltefter de hos folket rådande olikheterna i afseende på val och tillredningssätt af födoämnen, allt efter dricksvattnets beskaffenhet samt den större eller mindre snygghet och renlighet, hvad beträffar icke blott mat- och dryckeskärl etc., utan äfven och isynnerhet boningsrum m. m., på hvilka senares snygghet eller osnygghet åter luftens sanitära beskaffenhet till väsendtlig del beror.

Angående de näringsmedel, som af allmogen i olika provinser användas, anmärka vi till en början, att dessa i allmänhet äro af en jemförelsevis sämre beskaffenhet i flere trakter af Dalarne och Wermland samt vissa delar af Småland, hvilka ofta nämnda provinser äro kända som klena sädesorter, och hvilka derjemte varit utmärkta för särdeles skarpa rödsotshärjningar.

Något för dessa orter egendomligt, der företrädesvis användt, näringsmedel hafva vi dock ej att uppgifva, om ej att hafre såväl i Wermland, vissa delar af Småland och Westerdalarne, som äfven i Westergötland och Bohus län utgör den hufvudsakliga brödfödan, ja, till och med mångenstädes uti dem hufvudfödan i allmänhet. Men med afseende på tillredningssättet af mjölfödan erinra vi om den hos innevånarne i flere af dessa bygder såsom stående anrättning brukliga välling och tjocka gröt, hvilken senare, då den ofta lagas i förråd för många dagar, under sommarvärmen lätt måste surna och blifva osund och, såsom sådan förtärd, prædisponerande för någon epidemiskt gängse tarmaffection. Angående innebyggarnes i Elfdalen i Wermland lefnadssätt i omförmälda hänseende berättar Montén[1]: "under det ständiga skogsarbetet består deras föda hufvudsakligen uti hafremjöl med något salt, som inröres uti uppkokt vatten och med händerna knådas till en stadig massa, som bär det charakteristiska namnet "näfgröt" och ätes klimpvis, hvarunder det torra mjölet ofta dammar omkring munnen. Då en arbetskarl vandrar åt skogen, för att vara borta tre, fyra veckor, består derföre hela utrustningen ofta blott uti en påse hafremjöl, litet salt och en stekpanna". — Hellström uppgifver likaså[2], att "bröd af hafre samt gröt och välling af samma sädesslag med skäl kan antagas utgöra hufvudfödan i Westerdalarne." Och Silfversparre skrifver från Hedemora district: "de fattigares föda inskränker sig vanligen till klen välling,

1) Sundh.-Coll. Berätt. 1851 sid. 55.
2) Ib. sid. 48.

någongång mjölk eller smör, oftare ost, som nästan alltid är skämd och luktar högst vämjeligt samt illa kokadt dricka.". — Enligt Heinrici [1]) lefva inneväuarne i Kinds härad i Westergötland "i allmänhet af otjenliga, illa anrättade födoämnen såsom hafrebröd, rökt svagdricka, illa brygdt af en blandning af hafre och korn, hvarjemte njutes starkt bränvin, ej sällan af 7 à 8 graders styrka, ganska ofta till öfverlastning och rus. Vanligen gifves en portion deraf äfven till barnen såväl yngre som äldre, och rätt ofta, då barnen icke vilja smaka derpå, sker det genom trug och pock, anseende allmogen bränvin vara helsosamt äfven för små barn." — I Jönköpings län ses (enligt Sköldbergs uppgift [2]) "rent och oblandadt rågbröd högst sällan, nästan öfverallt blandbröd af råg och hafre". Och redan Bergius [3]) ansåg, att rödsotens allmännelighet i Småland berodde på "den diète, som allmogen somligstädes förde med deras s. k. bänkvälling."

I många trakter af Dalarne och Wermland, hvarest skörden ofta felslår, måste dessutom innebyggarne ganska ofta tillgripa mer eller mindre otjenlig föda; så äfven understundom i Småland. Den fattiga delen af allmogen i flere Dal-socknar blandar också nästan hvarje år sitt bröd med bark; ofta afmejas säden, innan den ännu hunnit väl mogna, då frost hotar. — Vid ett aktgifvande på skördens beskaffenhet i dessa provinser under svårare rödsotsår finna vi, att den utfallit klent antingen rödsotsåret eller det närmast föregående. Också är detta förhållande ofta af författarne anmärkt. Broman säger t. ex. angående 1743 års epidemi i Helsingland: "Det som nu isynnerhet gaf tillfälle til denna svåra sjukan, var osund spis och otjenlig väderlek. Genom svår nattfrost hade säden förledna året blifvit bortskämd, som de fattige på landet nu måste hålla til godo, när deremot de förmögnare och de, som bo i städerne, kunde skaffa god säd ifrån de södra orterna, och blefvo föga besökte af rödsoten"; och Gedner (1765) om rödsoten i Wermland, att, "då denna farsot varit gängse, har alltid året förut varit mera missväxt". Wåhlin uppger som "disponerande orsak till smittans uppkommande och häftiga utbredande" vid epidemien på Visingsö år 1781 innebyggarnes "usla föda af härskna eller rötaktiga sofvelvaror, svagt bröd, surt och skämdt dricka med mera. Nu tillkommer omogen och

1) Sundh.-Coll. Ber. 1851 sid. 96.
2) Ib. sid. 118.
3) Gångbara sjukdomar för år 1755 sid. 83.

odaglig säd". Och Lundmark berättar om 1787 års epidemi i Elfvedalen i Wermland, att rödsoten efter att hafva afstannat "åter tog upp sig i slutet af September, då allmogen började äta omogen och frusen säd". Från samma landskap angifva Bergman och Mellerborg år 1817 bland orsaker, som vållat sjukdomens uppkomst och spridning: "brist på näringsmedel och deras dåliga beskaffenhet. Hunger hade tvingat flera att lefva af halm, bark, rumex och omogen säd". Silfversparre räknade också bland orsakerna till rödsotsepidemien i Dalarne 1839 "de senare årens missväxt", som "stegrat den svåra fattigdomen" derstädes.

I en akademisk afhandling, deri Rosén von Rosenstein talar om olika slag af rödsot, uppställer han äfven en form, som benämnes dysenteria a cibis insuetis, och yttrar om densamma: "Casus, veritatem speciei hujus confirmantes secenta sæpius, eheu! dederunt agricolæ nostrates, dum annona laborarint". Och Wåhlin, som följer Rosenstein, säger, att denna sjukdom merendels plägar uppkomma bland annat, när dyr tid är, att folket måste äta grof och ofta nog onaturlig spis; när i ett sådant tillstånd de för hastigt gripa till den nya säden och ej låta mjölet ligga öfver natten, sedan det kommit af qvarnen, förrän de baka deraf, äta ock då för nog, och öfverlasta sin förut skämda mage; vidare om de äta omogen och skadelig frukt". "Denna rödsot af skadelig och ovanlig mat är det", säger han vidare, "som så grufveligen plägar angripa vår allmoge, och är sällan något år med mindre icke många hundrade i denna sjukdom sätta lifvet till".

Förklaringen öfver den företeelsen, att rödsotsepidemien stundom först eller i högre grad inträffade året efter missväxtåret, oaktadt äringen då blef god, gifver sig lätt, om man betänker, att hungersnöden äfven fortfor långt in på detta senare års sommar, hvilken dessutom ofta var särdeles varm [1]).

---

1) Härom yttrar sig Collegium medicum i skrifvelse till Kongl. Maj:t af den 27 Aug. 1772 sålunda: "en flerårig erfarenhet har visat, att förödande sjukdomar bland rikets allmoge sig snarast den tiden infinna, när den högste Guden efter föregånget missväxtår välsignat vårt fäderneslànd med rik skörd. Colleg. har derjemte funnit, att orsaken härtill merendels ligger i det ovarsamma och ofta omåttliga bruk, som då göres af Guds gåfvor, hvilket missbruk, som det i allmänhet förorsakar ohelsa, isynnerhet måste bekomma dem illa, som längre tid nödgats vänja sig vid en svag och ringa föda och således icke hafva nog krafter att motstå den fara, som hastig ändring alltid medförer". Och Odhelius i Stockholms Almanach år 1788: "har det föregående året varit missväxt, så att de flesta blifvit nödsakade att berga lifvet med

Af de sid. 87 uppräknade åren visade 1750, 1773, 1809, och 1819, så äfven i några delar af landet år 1857 ett sådant förhållande. Sistnämnda år ansågs sjukdomen i Dalarne vara förorsakad "af det näst föregående årets frusna och skämda säd, som efter det den bättre undsättningsspanmålen, hvarmed man plägat blanda densamma på våren tagit slut, ensam användes till brödföda" [1]); och från Jemtland uppgafs s. å. [2]), att "väl hade rötmånaden varit ovanligt varm, jemförd med den öfriga sommaren, men sannolikare skulle orsaken kunna sökas i det föregående årets dåliga skörd, hvarigenom den fattigare befolkningen i allmänhet under våren och sommaren 1857 icke hade rätt sund brödföda". Hellström yttrar också i sin embetsrapport år 1857 till Sundhets-Collegium: "att en dylik sjukdom i lindrigare grad hvarje sommar efter ett förutgånget missväxtår här på orten visat sig, vittsordas af alla äldre personer".

Bland omständigheter, som egt rum de hungersnödsår, rödsoten ej i landet uppträdt, och på hvilka detta uteblifvande måhända till en del berott, förtjenar antecknas, att i några fall ingen svårare rödsotsepidemi på länge i landet förekommit, äfvensom den omständigheten, att i andra fall nödåret medförde en ganska kall sommar, hvilket, såsom vi sett, är hämmande för rödsot. Förlidna år (1868) gaf ett talande exempel på det förra och år 1784 på det senare. Oaktadt nämligen sistförflutna år föregicks af missväxt i Norrland och Dalarne, och under detsamma äringen nästan helt och hållet felslog i Småland och några af Westergötlands bygder (jemte flere andra orter), och sommaren dessutom var utomordentligt varm, förspordes ingen rödsotsepidemi. Det åter för sin kalla sommar utmärkta året 1784 hade föregåtts af ett särdeles skarpt rödsotsår äfvensom af flere års missväxt, hvarföre också hungersnöden under detsamma var i många orter förfärlig. Det oaktadt kunde farsoten ej detta år vinna någon större intensitet. Följande år (1785), då sommarvärmen blef högre, tog den deremot upp sig. Ekmark säger också om år 1784, att fastän rödsoten nästan årligen plägat grassera bland allmogen i trakten af Lovisa och äfven 1783 varit derstädes gängse, den dock blott förekom i obetydlig grad år 1784. "Hungersnöden har i år", skrifver han, "varit så gräselig och bland

osund föda, agnar, mäsk, bark, malna ben och mera dylikt, så är derigenom en fördubblad orsak förhanden att befara rödsotens våldsamma utbrytande under och straxt efter andtiden, då strängt arbete medtagit de obetydliga krafterna".

1) Sundh. Coll. Berätt. 1857, sid. 99.

2) ib. sid. 98.

allmogen allmän och födan ganska onaturlig, men sommaren väl till största delen kall, dock icke ombytlig". Och Lyman: "ehuru det var nästan allmän missväxt öfver hela länet (Örebro), härjade detta år inga epidemier". Blom slutligen berättar om samma år, att oaktadt tryckande brist på föda bland allmogen ingen farsot uppkom i Hedemora district. Luften var, säger han, denna sommar sval, tempererad och ren.

Slutligen må vi också anmärka, att rödsoten kunnat en varm sommar uteblifva i en ort, der den eljest gerna uppträdt, oaktadt hungersnöd ifrågavarande sommar varit å denna ort rådande och angränsande landskap af farsoten svårt hemsökts. Så var enligt Hedin fallet med Dalarne 1803, under hvilket år, såsom vi förut nämnt, mortaliteten i rödsot i Westmanland steg utomordentligt högt.

Öfver nu berörda fråga har Wettergren i Dalarne gjort en mot hvad vi ofvan framhållit ganska stridande erfarenhet, hvilken vi här efter Huss meddela jemte den förklaring, som af denne senare bifogas. Wettergren fann nämligen, "att sjukdomsfallens talrikhet stått i omvändt förhållande till årets beskaffenhet med hänseende till skördens ymnighet, så att de år, då skörden varit knapp och således nöd i högre eller lägre grad ibland den fattigare befolkningen egt rum, då har städse rödsoten uppträdt i färre fall och af mildare art; om skörden deremot varit ymnig det föregående året, och befolkningen således lefvat under goda förhållanden med hänseende till födoämnen, då har ock sjukligheten varit som störst, samt med tydligaste benägenhet att sprida sig allt mer och mer vidsträckt". "Orsaken till ett dylikt förhållande", fortfar Huss, "torde vara svår, att med bestämdhet utforska, om man ej får antaga, att den stora massan af mjölgröt, hvilken utgör dalkarlens vanligaste föda, kan, företrädesvis under de ofvannämnda månaderna, undergå någon jäsning i tarmarna, hvarifrån då benägenhet för rödsotens uppkomst kunde bero. Under goda år förtäres större massor gröt, än under de svåra, derföre skulle ock sjukligheten i de förra blifva större än i de sednare. Månne ej också någon orsak kan ligga uti bränvinsmissbruket? Ty i nödår begagnas bränvin föga eller intet, då det deremot i de goda åren öfverflödar snart sagdt i hvar enda koja".

Det torde väl vara öfverflödigt att här tillägga, att äfven förtärandet af all slags annan osund, och skämd föda, missbruk af spirituosa m. m. mången gång varit en tillfällighets- eller prædisponerande orsak till insjuknande i rödsot. Dock må här omnämnas, att rödsotens frequens i läger enligt flere författare till ej ringa del

berott på dålig proviant. Så räknar Kinmansson (1798) bland orsakerna till den ibland daltrupperna vanliga rödsoten och diarrhœet förändringen af diet och dalsoldatens utrustning af rothållarne med kött etc., som i hettan unknar, möglar och halft ruttnar. Likaså säger Hamnerin: "Hvad den rödsot angår, som i fält plägar angripa som oftast större delen af krigsmakten, så lärer den sällan härröra af något annat i början än af rutten säd och ruttet kött (som gemenligen kallas surt), fastän den sedan genom smittandet vidare fortplantas ibland krigsfolket". Och Hedin, som under ryska kriget 1788 - 89 var förste fältläkare och bevittnade epidemien i Carlskrona samt under åren 1808 och 1809 förestod kustarméens sjukhus på Drottningholm och dessutom ofta hade tillfälle att observera rödsot bland de årligen till Drottningholm commenderade trupperna, antog "såsom ganska säkert, att rödsotens utbrott härrörde af en under sommarmånaderna förskämd proviant och af förkylningar". "Det är", tillägger han, "i detta fall ett ondt, som kan och bör förekommas". Under 1810—15, då vi äfven någon tid hade krig, men manskapets utrustning var vida bättre, rådde också, såsom vi vid tal om rödsoten bland militären redan nämnt angående år 1812 (äfvensom 1819), bland trupperna ett långt lyckligare helsotillstånd, hvilket bland annat äfven framgår deraf, att i motsats mot föregående krigstider mankönet relativt till qvinkönet under dessa år till och med tillväxte [1]).

Ännu ett näringsmedel, som här med några ord borde ihågkommas, emedan man ofta förmodat, att det framför andra varit en orsak till dysenteri, är frukt, isynnerhet omogen eller skämd. Huru farlig fruktförtäringen ansågs i rödsotstid, kan synas af följande utdrag ur Collegii medici skrifvelse till Kongl. Maj:t af d. 13 Aug. 1750 [2]), hvarest bland annat föreslås: "1:o) att det allmänna borde åtvarnas at ej medelst missbruk så af plommon som annan frukt förgå sig, helst nu då rödsot spörjes å några ställen hafva ritat sig in. 2:o) det all frukt til införsel borde förbjudas i de städer, der rödsot finnes hafva gjort insteg". Flodin anger likaledes som en orsak till den år 1806 i Borås district isynnerhet bland barn gängse rödsoten den omständigheten, "att odon åtos i mängd, som förorsaka kolik och diarrhœ". Odhelius [3]) deremot ansåg det vara "en ogrun-

---

1) Sveriges off. Stat. A) Befolknings-Statistik I. Afd. 1, sid. 11.
2) förvaras i Riks-Archivet.
3) Underrättelse om rödsotens förek. etc. Stockholms Almanach 1788.

dad mening, att rödsot skulle uppretas genom ätande af hvarjehanda frukt, helst rå och omogen". "Tiden, då den börjar finnas", fortsätter han, "är rödsotens vanliga anfallstid, och det har förmodligen gifvit första anledningen till en sådan misstanke". Schultzenheim [1]) slutligen recommenderar ett måttligt bruk af god frukt som ett förekommande medel mot rödsot.

Efter frågan om lifsmedlens möjliga förmåga att orsaka rödsot ligger nu här närmast och naturligast till hands att taga i öfvervägande den betydelse, som i samma hänseende tillmätits och måhända med rätta bör tillmätas dricksvattnet. Men liksom vi vid de redan gjorda betraktelserna lifligt lärt känna de svaga, alltför lösa iakttagelsernas otillräcklighet att vägleda oss till någon klarare insigt i de behandlade ämnenas ætiologiska rôle, måste vi ännu mera göra det här, då vi bland annat helt och hållet äro i saknad af sådana finare och pålitligare observationer, som mikroskopet gifver. Hvad emellertid åtskilliga af våra praktiska läkare i denna väg trott sig finna, må här relateras. Arv. Faxe [2]) säger om epidemien 1772—73 i Carlskrona; "den dessa åren länge gängse rödsoten gaf anledning till den åsigten, att det dåliga vattnet i Carlskrona bidrager till sjukdomarne derstädes och underhåller epidemierna. Rödsoten hade sitt förnämsta tillhåll i den delen af staden på vestra udden och s. k. Kalfhagen, hvarest de dåligaste brunnarne funnos. Då långvarigt regn inträffade, hvarigenom brunnarne uppfylldes med färskt vatten, mildrades de verkningar, hvaraf rödsoten underhölls. En del af brunnarne innehålla hafsvatten, som trängt genom jorden, andra, som ligga högre, ega med mycket få undantag ej annat vatten, än hvad som tillflyter ifrån berg och gator samt högre ställen efter regnväder och äro derföre endast reservoirer, hvaraf en del om sommaren uttorkar. Vattnet har i de flesta af dem en unken, samt i en del en så stinkande lukt, att man under rötmånaden icke utan vämjelse kan gå dem förbi". — I sin rapport om epidemien 1781 på Wisingsö säger Wåhlin härom följande: "disponerande orsak till smittans uppkommande och häftiga utbredande ligger verkeligen uti vattnets antagna röta i deras källor under den heta sommaren, emedan de endast nyttja källvatten". — Kinmansson omtalar också i fråga om rödsoten år 1798 i dalregementet å Roma hed, att dricks-

1) Om Rödsot, Stockholms Almanach 1813.

2) Anmärkningar om det i Carlskrona stad befinteliga vatten, samt hvilka sjukdomar deraf synas leda sitt ursprung. Vet.-Akad. Handl, för 1787 s. 214.

vattnet å mötesplatsen var dåligt, och bland bidragande orsaker till sjukdomen år 1817 i Wermland nämner Bergman äfven "drickning af skämdt och stillastående vatten"; för 1819 säger samme läkare: "uti Juli månad blefvo de flesta vatten, genom den starka torkan, skämda och ruttna samt fulla med små acari och insectlarver". — Från Stockholms län berättar Willman samma år, att "källvatten i anseende till den starka torkan sällan var att tillgå". Äfven från det förra decenniets epidemier hafva vi flere uppgifter, enligt hvilka dricksvattnets dåliga beskaffenhet skulle utgjort ett bidragande moment till farsotens härjning. — Från Jönköpings län t. ex. berättar Hæffner, att farsoten (år 1857) underhölls af den starka torkan med deraf förorsakad vattenbrist, och Græve nämner från Skaraborgs län bland föranledande orsaker samma år "otillräcklig tillgång på vatten och detta af dålig beskaffenhet". Att rödsoten, oaktadt dess förfärliga härjning för öfrigt i Westergötland, nämnde år icke blef så allmän i Wenersborgs district tillskref också Rinman tillgången på friskt dricksvatten från Götaelf. Snarlika iakttagelser synas enligt Sundhets-Collegium [1]) äfven blifvit gjorda år 1857 på flere andra orter. År 1858 uppgafs från Calmar län, att "den af torkan härrörande vattenbristen med deraf följande ringa tillgång på godt dricksvatten skäligen syntes kunna tillskrifvas sjukdomens uppkomst" (jemte värmen etc.); "i följd af den ringa nederbörden och sommarens torka hade nämligen brunnar och vattendrag så uttorkat, att brist på dricksvatten flerestädes uppstod; på somliga ställen var det så långt efter vatten, att åt 5—6 personer, som arbetade tillsamman, en person hade fullt göra med att endast bära vatten" (!). Ossbahr ansåg också såsom den prædisponerande orsaken till sjukdomens utbredning i Wexiö län den af sommarens stränga torka förorsakade vattenbristen, hvarigenom både brunnar och källor uttorkade, så att på många ställen endast dyblandadt, vällingstjockt vatten fanns att tillgå. Så äfven i Bohus län år 1859.

Dricksvattnet, som under särdeles varma och för rödsotepidemier utmärkta somrar varit mycket dåligt och skämdt, är således och med rätta misstänkt för att utgöra en källa för rödsoten. Men då inga iakttagelser föreligga, som bestämdt bevisa, att dåligt dricksvatten framkallat rödsot, kunna vi ej närmare ingå på frågan. Huru ohelsosamma emellertid de orena, dyiga vattensamlingar, hvari ock värmen framalstrar myriader af mikroskopiska varelser, måste

1) O. c. sid. 117.

vara för folket, då det, medan källor och brunnar äro uttorkade, ur dem nödgas hemta sitt dricksvatten, ligger likväl i öppen dag.

Den för prophylaxen vigtigaste sidan af ætiologien, nämligen frågan om, huru folket sjelft genom bristfällig eller försumlig helso- och sjukvård gifver farsoten insteg och näring, återstår oss ännu att taga i betraktande. Men huru vådliga vid en farsot sådan som denna de antihygieniska förhållanden måste vara, som i många af vårt lands bygder äro rådande hos allmogen, uppenbarar sig redan vid den flyktigaste blick på saken, hvarföre vi ej anse oss här behöfva företaga försöket af en detaljerad framställning, utan torde det vara för vårt ändamål tillräckligt att anföra några få och korta utdrag ur provinciallåkarnes skildringar rörande detta ämne. Dessa gå i första rummet ut på att framhålla allmogens i många trakter så vanliga osnygga lefnadssätt och liknöjdhet i allt, som rörer sanitära förhållanden, och kunna de dervid ej afhålla sig från att använda de mörkaste färger. — Ur rapporterna från Småland, Wermland och Dalarne om 1808 och 1809 års epidemier meddela vi följande. Olin berättar från Jönköpings län: "allmogen bor obeskrifligen osnyggt, mestadels i små och kalla stugor, der allt slag af hushållsförrättningar till och med slagt och klädtvätt bestridas. Kanske kunde kreaturens slagtning om hösten och dermed följande osnygga förrättningar inom boningsrummen komma i beräkningen af de till rödsotens och rötfebrars utbrott bidragande orsaker". "Allmogens osnygga lefnadssätt", tillägger han vemodigt, "kan jag ej nogsamt beklaga, men förmår ej afhjelpa". Sundberg rapporterade från Wermland: "det var allmogens oförstånd här såsom merendels, hvarigenom sjukdomen fick denna grad af malignitet och smittande egenskap, mindre i afseende på läkemedlens försummande än de sjukas yttre behandling. De fattigare familjerna äro merendels talrika, alltid trångbodda. Ej nog att sjuka och friska lågo om hvarandra i samma säng med uraktlåtande af all slags renhållning, sjelfva liken herbergerades i stugan med de öfverlefvande". Från Philipstads district omtalar Lundmark, att "rödsoten angrep innevånarne temligen mangrannt isynnerhet i de hus, der snygghet ej var vanlig". Ström klagar från Hedemora district öfver folkets liknöjdhet i följande ord: "med allt bemödande kan man högst sällan få allmogen att iakttaga nödig renlighet i denna osnygga sjukdom, utan få de sjukas afgångar ofta stå inne halfva dygnet i stugan. Allt detta gör, att rödsot härjar värst och är svårast att utrota hos allmogen". De sista svåra

epidemierna gåfvo ofta anledning till samma klagan. Isynnerhet framhållas såsom mycket menliga den allmänt herrskande vårdslösheten och osnyggheten, hvad bortskaffandet af excrementen beträffar, jemte den omständigheten, att de sjuke ej afsöndras från de friske, utan desse tvärtom ligga hoppackade i samma rum. Friska kunna till och med taga plats i sängen bredvid personer, som med dysenteriska uttömningar nedsölat bädden o. s. v. Då man, för så vidt man eljest antager, att ett smittoämne i rödsot gifves, väl är ense derom, att detta företrädesvis, om ej uteslutande, innehålles i excrementen [1]), så följer deraf, att man i de nyss påpekade sanitära missförhållandena har att tänka sig en hufvudsaklig orsak till farsotens förfärliga härjningar å vissa orter. Också uppmanas allmänheten i flere af de synnerligen förtjenstfulla, populära skrifter om rödsot, som under förra århundradet af Collegium medicum och några provinciallåkare utgåfvos, till noggrann omsorg och vaksamhet öfver renhållningen å afträden och bortskaffandet af excrementena, samt att undvika begagnandet af samma afträden, som de sjuke m. m.

Den i högsta grad oförståndiga och usla vård, som egnas de sjuke, hvaröfver läkarne i sina embetsberättelser icke nog kunna beklaga sig, gör icke blott mortaliteten utan äfven, såsom det synes, maligniteten och contagiositeten större, äfvensom den gifver smittan, enligt hvad vi nyss antydt, rikligare tillfälle till utbredning. Och den höga mortalitetsprocent, som tabellerna sid. 34 och 35 här ofvan visa, finna väl i de nu berörda förhållandena till hufvudsaklig del sin förklaring. Utgången till helsa och död är nämligen vid rödsot kanske mer än vid de flesta andra epidemiska sjukdomar beroende af den mer eller mindre visliga behandling och omvårdnad, som kunna komma den sjuke till del [2]). Ifrån både äldre och nyare tider finnas exempel derpå, att mortaliteten å de egendomar eller i de socknar, hvarest en nitisk vård egnats de lidande, blifvit mycket ringa, oaktadt dessa orter voro belägna inom området för en häftig

---

1) Redan Linné yttrade derom: "Dysenteriam epidemicam per secessus et cloacas communes propagari, ne ullus quidem medicinæ peritus ambigit". Exanthemata viva Ups. 1757.

2) Hedin yttrar sig i denna punkt sålunda: "kanske gifves ock ibland alla de farliga sjukdomar, som hota menniskors lif, ingen, som mindre tål att lemnas åt naturens egen åtgärd och der en behörig skötsel snarare visar prof af en ypperlig verkan"; och på ett annat ställe: "orsakerna till rödsotens utbredande härröra alltid af brist på tjenliga anstalter." Schultzenheim säger också: rödsoten är en ibland de sjukdomar, som stå i läkarens förmåga att allmänneligen bota, så att sällan någon i enskilda hus, som i tid söker hjelp tager döden."

epidemi [1]). Likaså uppgifves ganska ofta, att af dem, som noggrannt följt gifna föreskrifter, jemförelsevis ganska få aflidit, så af Carelberg, Lexow, Gravander, Sjöborg, Rydberg m. fl. Allmogens förvända och bedröfliga sätt att gå tillväga uti ifrågavarande afseende framställas också i de redogörelser, provinciallökarne lemna. Vi anföra några få utdrag. Flodin berättar från Elfsborgs län 1783: "Folkets vana att söka qvacksalfvare här på orten, hvarest flere finnas än på något annat ställe i Riket, har gjort at de onaturligaste och skadeligaste saker blifvit nyttjade, hvarigenom en stor del satt lifvet til. Såsom 1 à 2 stekta Sillar och et halfstop Bränvin ofvanpå, Tjära och Bränvin, Krut, Ingefära och Peppar m. m., hafva varit vanlig Cur i Kinds härad. Då värmen varit för stark inne i rummen, lägga de sig ute på fucktiga marken både dag och natt, som mycket bidragit til deras undergång". Olin gifver oss från Ekesjö district år 1808 följande skildring af allmogens sätt att behandla rödsot: "Otidiga åderlåtningar anställas ofta på flere ställen af kroppen. Man låter flere rödsotspatienter ibland de ännu friska ligga i samma rum, som med en stor, beständigt brinnande koleld upphettas, och till öfverflöd öfverhöljes den sjuke med fällar och kluttäcken; som oftast nödgas den sjuke besöka afträdet, löper då ut i fria luften utan strumpor eller annan betäckning och förvärrar följaktligen sin sjukdom, får en darrning i alla leder med starka tenesmer; man gifver honom då bränvin, peppar, ingefära etc. att häfva den s. k. frossan och patienten omkommer". Från de senaste epidemierna lemnas flere dylika skildringar, och torde det vara tillräckligt att här återgifva Græve's, med de öfriges sammanstämmande: "Så länge krafterna tilläto, sutto de sjuka i draget och nattkylan och afbördade sig sina behofver. Så snart möjlighet var att lemna sängen, stego de sjuka upp till sina göromål, hvaraf hudkriserna stördes och eftersjukdomar följde. — Boståderna voro trånga, osunda och ytterligt osnygga. Uti dylika med golf, bestående af stenflisor eller af hopstampad lera, utan fönster, som kunde öppnas, samt spjell och dörr tillstängda, lågo sjuka och friska om hvarandra hoppackade på samma bädd. Den instängda luften var förpestad af den odrägligaste dysenteristank, som genom väl-

1) Graeve t. ex. berättar från 1857 års epidemi i Lidköpings distrikt såsom exempel på "hvad tillsyn och ändamålsenlig sjukvård äfven i en rödsotsepidemi på landet förmå uträtta, att på Sätenäs gods af 135 insjuknade 6 allena dogo, då i den öfriga delen af Thuns socken de sjukas antal till de dödas förhöll sig som 151 till 26." (Hygiea 1858 sid. 653).

menta rökningar med enris blifvit ännu vidrigare. Dejectionerna samlade för flere dagar och spridda rundt omkring i sjukrummet. — Förvända åtgärder i afseende på de sjukas behandling: Liksom uti andra hetsigare sjukdomar undandrog allmogen sina sjuka vatten eller annan läskande dryck såsom särdeles skadlig eller vådlig. Deremot trugades i dem allehanda mat af det bästa, huset förmådde. Hårdkokta ägg ansågos isynnerhet särdeles tjenliga. Välmeningen och qvacksalveriet stoppade in i de sjuka den ena ofelbara curen efter den andra, till dess döden ändtligen gjorde slut på intagningarne. Sjukdomens plågor och långvarighet voro förledande till en sådan otålighet. Hetsiga och skarpa medel voro mycket använda såsom peppar med bränvin, starka bäskar af allehanda slag, kamferbränvin, Hjernes testamente, s. k. kronessence, urin, m. fl. Medel, som hade röd färg, voro i stort förtroende såsom rödkrita, gallmeja, sönderstötta tegelstenar, rödt vin med rödt lack, rökt kött o. s. v. — Sorglöshet och likgiltighet. Att barn och gamla dogo aktades ej så noga. Sockennämnderna måste ofta trugas att vidtaga nödiga åtgärder".

Slutligen klaga läkarne ofta öfver allmogens plägsed att äfven efter personer, som aflidit i en så smittosam sjukdom som rödsoten, tillställa stora graföl, hvarvid gästerna "tillbringa dagen före, under och efter begrafningen merendels i samma rum, der den döde aflidit", under riklig förplägning, öfverlastande sig med mat och dryck, sålunda utsättande sig både för en farlig tillfällighetsorsak till insjuknande (dietfel) och för smitta. Också anföras många exempel på, huru personer kort efter hemkomsten från begrafningar insjuknat i rödsot (se sid. 78). Bland andra i sanitärt hänseende farliga bruk, som hos allmogen förekomma, nämna vi den af Lundmark m. fl. öfverklagade "oseden att ställa alla liken på kyrkogården tills Gudstjensten är slut, då de först begrafvas". "Man kan föreställa sig", skrifver nämnde läkare vidare, "hvilken stank skall blifva af några och 30 lik, alla döda i rödsot, af hvilka många dött i början af veckan".

En skildring från svenska flottan af Tiburtius, som under ryska kriget 1741—42 var fältprest, vilja vi till sist här införa såsom upplysande bidrag till förklaring öfver rödsotens decimerande framfart bland manskapet i äldre krigstider. "Ner i rummet på Galeren", skrifver Tiburtius, "var horribelt osnyggt. Soldaterna hade rödsot, så att tågverket, golf och sängar, ja, allt var nedsmutsat med blodig träck och en gruflig stank, så att jag un-

drade, huru någon man kunde blifva vid lif, och ändå frågade ingen efter rengöring, så att det såg ut, som allt med flit befordrades till undergång" [1]). Vidare berättas: "de döde, som af hästarne nedföllo, blefvo vid vägen i snödrifvorna begrafne, hvilket åter, när våren och tövädret inföll, en olidelig stank vid landsvägarne förorsakade". Och på ett annat ställe: "det var både jämmer och medömkan värdt att se och förnimma det vid hvarje holme eller hamn, dit den hemvändande flottan anlände, hoptals döde och halfdöde på land uppkastades och man om morgonen, när man afgick, dem dels helt obegrafne qvarlemnade, dels föga öfver halfva kropparne på stranden nedgräfde" [2]).

Härmed kunna vi anse våra, visserligen alltför ofullständiga, undersökningar om rödsoten i Sverige afslutade. Dock, innan vi lemna ämnet, ännu några ord rörande en och annan af de frågor, som under afhandlingens gång varit å bane.

Vi hafva funnit, att denna folksjukdom, som har sitt egentliga stamhåll i jordens hetaste länder, hos oss uppträdt i förödande ströftåg isynnerhet våra varmaste somrar, hvaraf är klart, att den helst dväljes i hög värme. Men alldenstund den äfven en ganska het sommar kunnat uteblifva, är uppenbart, att stark värme endast är befordrande för rödsoten, deremot ingalunda i och för sig utgör farsotens egentliga orsak. Man kunde vänta, att en sjukdom, sådan som denna, hvars förnämsta uttryck är affection af tarmcanalen, skulle i sin utbredning väsendtligen understödjas af missförhållanden i de näringsmedel, som af folket användas och som göra detsamma prædisponeradt för tarmlidanden, vare sig att detta missförhållande är ständigt, beroende på armod och plägsed i vissa bygder, eller tillfälligt, beroende på missväxt. Denna förmodan bekräftade sig. De provinser, uti hvilka fattigdomen varit stor och sämsta födan användts, hafva i allmänhet blifvit mest hemsökta, och de år, som medfört dålig skörd, hafva, om hög temperatur tillika rådt, oftast äfven varit rödsotsår. Emellertid hafva vi sett, att rödsoten kunnat från våra bygder uteblifva, oaktadt ett sammanträffande af ovanligt hög som-

1) Tiburtius, Historia om finska kriget 1741 och 1742. Stockholm 1817 sid. 139.

2) Sverige under Ulrica Eleonora och Fredric I. Stockholm 1821 sid. 158 och 172.

marvärme och missväxt egt rum. Någon djupare och mera väsendtlig orsak än de ofvan antydda måste således förefinnas. Denna kunde man måhända säkrast komma på spåren genom att t. ex. undersöka dricksvattnet och tillse, huruvida ej detta under rödsotstider företer några egendomligheter, eller ock genom att söka utforska beskaffenheten af den transmissibilitet genom personer, hvarom så många iakttagelser vittna, äfvensom arten af de olikheter hvilka i ætiologiskt afseende möjligen förefinnas mellan den lindrigare och den mera häftigt uppträdande epidemiska rödsoten. Att farsoten genom personer understundom införts i landet och sedermera vidare utbredts var en flere gånger gjord erfarenhet. Detta gällde dock snarare den häftigare formen af sjukdomen än den mera katarrhala och lindriga. Då nu vidare högst antagligt vore, att den sjukes uttömningar hade den största betydelse såsom medel för sjukdomens spridning, var tillika uppenbart, hvilket vigtigt skyddsmedel emot sjukdomen ligger uti iakttagande af renlighet och snygghet (uti hastigt bortskaffande af den sjukes excrementer, undvikande af afträden, som af sjuke begagnats m. m.). Att ett motsatt förhållande, som å vissa landsbygder är så vanligt, utan tvifvel spelar stor rôle i rödsotens ætiologi, framhöllo vi. Vi sågo vidare, att farsoten skördat sina flesta offer bland barn, att den ofta grasserat skarpt i läger, samt att den i främsta rummet varit en landsbygdens plåga. Förklaringen öfver denna sistnämnda egendomlighet har man velat söka deri, att den jordbrukande befolkningen vid sina arbeten på åker och äng är mera utsatt för de i slutet på sommaren vanliga starka temperaturvexlingarne mellan dag och natt än fallet är med stadsboen. Men lika litet som vi anse en tillräcklig grund för rödsotens höga förkärlek för slutet af sommaren vara angifven deruti, att denna blott och bart skulle bero på rikligare då inträffande tillfällighetsorsaker till insjuknande såsom förkylningar och dietfel, lika litet kunna vi vara tillfredsställda med den af flere auctorer gifna förklaringen af rödsotens så afgjordt större frequens på landet, enligt hvilken denna endast beror af förkylningar, för hvilka landtmannen under slåttern och skörden vore mer blottställd. Hvarföre skulle ej då hvarje år vid denna tid större sjuklighet förekomma på landsbygden än i städerna? Något sådant har man sig likväl ej bekant. Hvarföre inträffa då vida färre sjukdomsfall af rödsot i våra bördigaste landskap, i hvilka väl landtgöromålen denna årstid böra vara trägnare än annorstädes? Hvarföre insjukna då barnen företrädesvis? Och ännu flere frågor kunde här uppkastas, hvilka under omförmälda antagande näppeligen

äro möjliga att på något enkelt ooh otvunget sätt besvara. Då dels förtärandet af usel föda, dels usel helso- och sjukvård äro synnerligen gynnsamma för rödsotens epidemiska utbredning och dessa för densamma befordrande förhållanden i vida högre grad ega rum på landsbygden än i städerna, uti hvilka äfven vid största fattigdom dock ej onaturliga och vidriga födoämnen pläga tillgripas och dessutom allmänna helsovården är noggrannare öfvervakad samt de sjukas vård både genom lätt tillgänglig läkarehjelp och sjukhus är långt bättre ombesörjd, hvarigenom smittohärdars bildning förekommas, äro vi benägna att i dessa olikheter mellan stad och land söka förklaringen öfver den ifrågavarande egendomliga skiljaktigheten i rödsotens uppträdande och tillika den bestämdaste fingervisning om hygiènens uppgift i och för förekommande af förhärjande rödsotsepidemier.



Tabell öfver dödligheten i rödsot, sädesskörden och medeltemperaturen åren 1748—1867 [1].

År.	Döde i rödsot.	Af 100,000 lefvande dogo i rödsot.	Af 100 dödsfall kommo på rödsot	Sädesskörden.	Medeltemperatur i Upsala.		
					Juli.	Aug.	Sept.
1748	—	—	—	I	17.5	17.4	10.6
1749	3.555	205	7.2	II	16.4	16.9	11.6
1750	3.782	217	7.9	IX	(varm sommar)		
1751	959	54	2.0	VI	»	»	»
1752	2.814	158	5.7	VI	19.3	17.3	11.3
1753	1.247	69	2.8	IX	16.1	16.6	11.7
1754	543	30	1.1	VI	15.1	15.4	10.5
1755	823	45	1.6	VI	18.1	13.7	9.6
1756	608	33	1.2	I	16.9	13.6	11.0
1757	1.194	64	2.1	I	18.8	16.4	11.1
1758	1.797	96	3.0	VI	16.3	15.2	9.8
1759	1.363	73	2.8	IX	(18.0)	15.6	10.2
1760	785	42	1.7	VI	17.9	16.0	13.7
1761	889	47	1.8	II	17.0	17.4	12.7
1762	424	22	0.7	O	16.3	13.6	10.3
1763	429	22	0.7	I	19.1	16.3	9.2
1764	712	37	1.3	I	20.9	15.4	10.7
1765	789	44	1.4	VI	16.1	16.2	10.2
1766	666	34	1.3	VI	20.0	16.3	12.3
1767	258	13	0.5	VI	16.0	18.2	14.2
1768	812	41	1.5	IX	17.0	15.8	9.8
1769	1.362	68	2.5	IX	16.8	14.8	11.1
1770	3.249	161	6.1	VI	17.3	17.8	13.6
1771	3.707	183	6.5	O	17.8	14.7	12.0
1772	9.341	458	12.2	I	17.9	16.4	11.3
1773	23.353	1055	22.2	VI	18.1	16.7	11.9
1774	1.978	100	4.4	VI	18.4	16.2	10.5

1) De absoluta talen öfver dödligheten i rödsot äro hemtade ur Tabellverket och (från 1851) ur "Sveriges off. Statistik A) Befolknings-Statistik", de relativa åter äro beräknade ur de i sistnämnda arbete I afd. 1 Tab. N:o 47 uppgifna tal på de under hvarje år lefvande och döde. Siffrorna om sädesskörden återfinnas i samma tabell och beteckna IX ymnig, VIII god, VII öfver medelmåttig, VI fullt medelmåttig, V under medelmåttig, IV, III, II svag, klen, knapp skörd i aftagande till I = nära allmän missväxt; slutligen O = missväxt. Angående uppgifterna om sädesskörden äfvensom om medeltemperaturen se för öfrigt sid. 85—86. Då de meteorologiska journalerna i Upsala Observatorium för åren 1761—72 ej äro fullständiga, hafva vi här för dessa år i stället infört medeltemperaturen i Stockholm efter de af Wargentin i Vet.-Ak. Handl. för år 1778 meddelade observationer.

År.	Döde i rödsot.	Af 100,000 lefvande dogo i rödsot.	Af 100 dödsfall kommo på rödsot.	Sädesskörden.	Medeltemperatur i Upsala.		
					Juli.	Aug.	Sept.
1775	4.369	218	8.7	I	19.3	18.9	15.2
1776	1.286	64	2.8	VI	19.6	16.7	11.5
1777	1.502	74	3.0	IX	15.7	15.6	10.5
1778	1.463	71	2.7	VI	17.1	14.1	10.0
1779	2.988	144	5.0	IX	15.7	18.8	13.0
1780	714	34	1 6	I	17.4	15.9	10.6
1781	5.706	269	10.5	I	18.5	19.4	14.8
1782	1.067	50	1.9	I	14.8	15.0	11.9
1783	8.328	389	13.8	I	18.0	15.6	12.7
1784	1.912	91	3.0	VI	15.6	13.8	10.1
1785	4.436	207	7.3	I	16.2	14.1	8.8
1786	1.972	92	3.5	VI	16.1	15.5	11.0
1787	986	46	1.9	IX	15.7	13.7	10.1
1788	2.478	115	4.3	VIII	18.5	14.8	12.7
1789	1.514	70	2.2	VI	19.8	18.5	13.4
1790	833	39	1.3	IX	15.1	13.9	10.6
1791	1.373	64	2.5	VIII	17.5	15.7	9.7
1792	1.976	91	3.7	VI	19.1	15.5	11.8
1793	1.319	60	2.4	VIII	17.7	15.7	11.0
1794	2.110	94	4.0	VIII	17.0	14.4	11.3
1795	639	28	1.0	VIII	16.1	15.8	13.2
1796	831	36	1.5	VI	16.5	16.6	11.1
1797	564	25	1.0	VI	17.5	15.1	13.7
1798	2.587	111	4.8	I	18.6	17.4	11.5
1799	407	17	0.7	I	16.3	14.1	10.3
1800	634	27	0.9	I	15.3	15.4	10.3
1801	683	29	1.1	VI	18.4	13.8	11.0
1802	1.075	46	1.9	VI	15.3	16.0	10.7
1803	2.996	126	5.3	VIII	17.1	16.4	10.2
1804	2.589	108	4.3	VI	18.4	15.7	13.3
1805	1.065	44	1.9	IV	16.9	15.2	11.9
1806	2.677	110	4.1	VI	14.8	16.3	—
1807	1.758	72	2.8	V	17.8	19.0	9.3
1808	11.459	472	13.9	IV	17.1	15.5	12.3
1809	11.503	476	12.3	VIII	17.3	17.5	11.8
1810	9.008	378	11.9	VIII	15.9	15.8	12.1
1811	7.204	303	10.4	III	18.1	15.7	10.8
1812	2.101	88	2.9	II	13.6	15.0	8.8
1813	6.613	275	9.8	V	17.5	14.9	12.7
1814	1.214	50	2.0	VII	18.7	16.1	10.9
1815	1.211	50	2.1	VIII	14.5	16.9	11.0

År.	Döde i rödsot.	Af 100,000 lefvande dogo i rödsot.	Af 100 dödsfall kommo på rödsot.	Sädesskörden.	Medeltemperatur i Upsala.		
					Juli.	Aug.	Sept.
1816	931	38	1.7	II	17.0	13.7	10.9
1817	1.730	69	2.8	V	16.6	14.5	11.7
1818	3.073	122	5.0	III	19.6	13.3	11.3
1819	4.892	192	7.0	VII	18.1	18.3	13.6
1820	937	37	1.5	IX	17.8	15.2	12.8
1821	1.030	40	1.6	VII	13.2	13.4	11.5
1822	914	35	1.5	V	15.0	15.6	10.9
1823	174	7	0.3	VIII	16.0	16.5	11.5
1824	636	24	1.1	VIII	15.6	14.8	14.
1825	245	9	0.4	VI	15.4	15.3	11.2
1826	395	14	0.6	II	20.4	17.8	11.6
1827	147	5	0.2	VIII	15.6	14.8	13.3
1828	187	7	0.2	VIII	18.0	16.0	10.5
1829	128	4	0.2	VI	17.0	14.2	11.2
1830	168	6	0.2	V	18.0	15.0	9.6
—	—	—	—	—	—	—	—
1851	39	1	0.1	V	16.0	14.4	10.6
1852	378	11	0.5	VII	19.0	17.3	11.4
1853	1.614	45	1.9	V	17.7	14.4	11.2
1854	3.682	103	5.2	VI	18.5	17.5	10.6
1855	1.829	51	2.4	VII	20.5	14.8	9.9
1856	533	15	0.7	VI	15.5	11.9	9.5
1857	12.730	347	12.5	VII	16.3	18.1	11.4
1858	2.282	62	2.8	VII	18.8	18.3	13.5
1859	2.352	63	3.1	VI	17.1	16.7	10.9
1860	634	17	0.9	VI	16.9	15.0	10.8
1861	879	23	1.2	V	18.7	14.9	9.0
1862	326	8	0.4	VII	13.8	13.5	10.2
1863	394	10	0.5	VI	14.3	14.6	10.7
1864	423	11	0.5	VI	16.2	10.6	9.9
1865	593	15	0.8	V	18.9	13.1	11.1
1866	81	2	0.1	—	14.2	14.4	12.5
1867	46	1	0.0	—	14.5	14.3	9.0



Tilläg och Rättelser:

Sid. 14 införes epid. i Lund 1781 (Lovén, Öfversigt öfver Lunds stads medicinskt statistiska förhållanden i äldre tider. Lund 1868) och

„ 15 epid. i Carlskrona 1788—90 (Tabellverket; Hedin, Samlingar i blandade ämnen. Sthlm 1810).

„	33	rad 10	står:	Elfsborgs	läs:	Skaraborgs
„	40	i tabellen	„	2.923 : 13.850	„	2.050 : 8.376
„	„	„ „		17.5 : 82.5	„	19.7 : 80.3
„	50	rad 3	„	1772	„	1722
„	63	„ 10	„	Tungan belagd,	„	Tungan belagd med
„	64	„ 13	„	recupaverunt	„	recuperaverunt

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1869.

PHILOSOPHI, SPRÅKVETENSKAP
OCH
HISTORISKA VETENSKAPER.

SUR LES VERBES FORTS

DES

LANGUES ROMANES.

ÉTUDES

SUR LA GRAMMAIRE COMPARÉE

PAR

AXEL LING
Docteur en philosophie, Agrégé à l'Université d'Upsal.

Upsal.
Edquist & Berglund. 1869.

Sur les verbes forts des langues romanes.

Par

Axel Ling.

On est habitué, dès longtemps, à donner aux langues romanes un humble rang, inférieur à celui des idiomes principaux qui se parlent au-delà du Rhin et des Alpes, et, cela s'entend, bien inférieur à celui du sanscrit, du grec, du latin, du gothique. Aussi a-t-on quelquefois appelé ceux-ci langues *primaires* et celles-là langues *secondaires*. Cependant on s'est, d'un autre côté, soulevé contre cette distinction; on a voulu placer les langues romanes sur le même degré que l'allemand moderne, c'est-à-dire les regarder, ainsi que celui-ci, comme un développement naturel et un perfectionnement même d'une ancienne langue, mais non pas comme de nouvelles langues, nées de la réunion de plusieurs, par suite d'une révolution déstructive.

On saisira facilement que la diversité des opinions du rang et de la valeur des langues romanes concerne de très-près notre sujet. Car il s'agit ici d'une différence entre les verbes *forts* et les *faibles* h. e. d'une différence grammaticale entre les deux genres de verbes qui, dans un sens plutôt historique, s'appellent *primitifs* et *dérivés*. Or, il est naturel que, si l'on exprime la valeur des langues romanes en leur donnant le nom de *secondaires*, on ne s'attende pas à y trouver une conjugaison *forte;* de telles langues sont provenues, dit-on, par le mélange de deux ou de plusieurs langues primaires et, dans cette révolution, la sève nourrissante, la force originaire et créatrice est desséchée, et l'on ne saurait plus parler de racines, ni guère de radicaux, vu que ceux-ci se sont le plus souvent confondus avec les terminaisons [1]). Si les langues romanes représentent, au contraire, un développement naturel du latin comme langue primaire, on peut bien admettre à leur grammaire une conjugaison forte; et c'est là l'opinion qui, en prenant

[1]) Voir, K. W. L. Heyse, System der Sprachwissenschaft p. 195—199.

deux diverses routes, a fait naître les deux systèmes que nous allons présenter dans la suite.

On sait que c'est la vaste foule de verbes irréguliers qui a amené les grammairiens aux recherches qui leur ont fait découvrir ces verbes forts. On ne s'est pas contenté qu'une si considérable partie de la conjugaison consiste en mots tout simplement ramassés pêle-mêle et dressés sur une liste comme des formations tout arbitraires et irrégulières. C'était une telle collection de verbes allemands que M. J. Grimm commença à examiner de plus près; il conclut du grand nombre de ces verbes, de leur emploi fréquent, ainsi que d'une certaine ressemblance entre eux, qu'il devrait nécessairement y avoir un principe inhérent auquel se subordonnât ce chaos. Ses recherches le reconduisirent vers les anciennes langues germaniques, et le résultat en fut que cette classe de verbes, à laquelle on avait donné un rang tellement insignifiant, n'en était pas moins fort régulière et bien supérieure à la classe à laquelle on avait imposé ce titre-ci de préférence. C'étaient là justement les verbes *primitifs* ou *radicaux* qu'il avait découverts, tandis que les verbes, appelés réguliers, n'étaient que *dérivés*. Il a surnommé, dans la grammaire, ceux-ci *faibles*, parce qu'il leur faut des terminaisons pour se conjuguer; et ceux-là *forts*, vu leur capacité de marquer les divers temps seulement par changer le radical *sans aucune influence extérieure*. C'est dans ce changement de voyelle (Ablaut), ainsi que dans la *réduplication*, que ce grand philologue a reconnu la vie essentielle des racines, la véritable force créatrice des langues germaniques: et justement les *verbes forts* mettaient au grand jour ce phénomène de la manière la plus éclatante, en produisant leurs parfaits. Du reste, il lui semblait impossible qu'une force, si puissante dans la langue, fût quelque chose d'arbitraire.

En considérant l'*Ablaut*, d'après la définition, citée ci-dessus, qui exclut toute autre influence sur le changement, comme un trésor précieux pour la langue allemande, M. Grimm prononce déjà d'avance sa condamnation sur quiconque allait le corrompre. Cependant M. Bopp ne craint pas d'y porter un coup grave. Dans ses excursions savantes sur l'autre domaine de la famille Indo-Européenne, il ne laissait pas d'y voir, surtout dans le sanscrit et le grec, une analogie frappante avec l'*Ablaut* du gothique, c'est-à-dire un certain *renforcement* de la voyelle radicale, lequel se prouvait, dans la conjugaison, comme un grand avantage à l'égard de la flexion. C'était ce qu'on appelle *guna*. Mais il découvrit que ce renforcement dépendait *de la qualité des terminaisons:* si celles-ci étaient *légères*, le radical se renforçait; si elles étaient *lourdes*, le renforcement n'avait pas lieu. Nous parlerons

plus bas de ce phénomène. Or, c'était cette influence extérieure que M. Bopp appliqua aussi à l'*Ablaut* de M. Grimm, et le réduisit, par conséquent, à la valeur de ce que celui-ci appelait *Umlaut*. M. Pott adopte aussi cette modification de l'*Ablaut*, en ajoutant qu'elle ne regarde pas le fait même, bien qu'elle en ait fait restreindre l'acception [1]).

La langue *latine* est aussi fournie de réduplication et elle présente bien des exemples de ce changement (Ablaut) ou, du moins, de ce renforcement (guna) de la voyelle radicale, p. ex. *ago egi*, *facio feci*, ou *sĕdeo sēdi*, *vĕnio vēni*. Tout en appréciant ces modifications du radical, on n'y a pourtant pas exclusivement mis le caractère des verbes *forts* latins. C'est que cette langue ne peut former le parfait fort sans terminaisons, et, en ce cas, il s'agit d'examiner comment celles-ci se réunissent, dans le parfait, au radical: si cela se fait *avec* ou *sans* l'intermédiaire d'une des *voyelles dérivatives* [2]) *ā*, *ē*, *ī*. Le latin a trois diverses formes de parfait; 1:o un parfait simple, en *i*, avec ou sans reduplication ou changement de voyelle; 2:o deux parfaits composés, ajoutant au radical soit le parfait de la racine *es*, soit celui de la racine *fu: e-si* et *fui* ou *fu-vi*. Le premier et celui en *si* forment la classe *forte*, c'est-à-dire la terminaison se réunit au radical sans intermédiaire; tandis que celui en *vi* (= *ui*) forme la classe *faible*, vu que la terminaison a besoin d'un intermédiare (*ā*, *ē*, *ī*) pour se réunir au radical, quoique, surtout sous la forme *ui*, elle puisse s'en passer, et, en ce cas, elle désigne des verbes forts [3]).

Enfin, quant aux langues romanes, c'est aussi dans les verbes, appelés irréguliers, qu'on a trouvé une conjugaison forte. Il est naturel que, quand on reconnaît dans ces langues la continuation du latin, on fonde cette conjugaison sur les principes établis à cet égard pour le latin: et c'est ce qu'a fait M. Frédéric Diez dans sa Grammaire des Langues Romanes. Non content de ce système, M. Auguste Fuchs en a établi un autre [4]), qu'il a fondé sur un principe tout différent. C'est qu'il a découvert, dans les verbes irréguliers des langues romanes, le même phénomène qu'on a aperçu dans le sanscrit, le grec et le gothique: le *guna*, ou même le véritable "Ablaut"; et ce caractère important d'une conjugaison forte se manifeste bien plus distinctement dans la famille romane que dans le latin, et prouve jusqu'à quel

---

[1]) Voir Pott, Etymol. Forschungen (Lemgo 1833) T. I. p. 21.

[2]) Nous employons ce terme pour traduire *l'Ableitungsvokal* des Allemands.

[3]) Voir l'ouvrage de M. Pott, cité ci-dessus, T. I p. 21 et les suiv.

[4]) Dans son ouvrage: Über die sogenannten unregelmässigen Zeitwörter in den Romanischen Sprachen (Berlin 1840).

point cette langue-ci s'est développée et perfectionnée après la chute de l'empire romain.

C'est de ces deux opinions que nous allons nous occuper dans la suite; et nous commencerons par le système de M. Diez.

Nous venons de dire que ce grammairien a fondé la conjugaison romane sur celle du latin; pour lui, il n'y a donc de verbes forts dans la première que ceux qui se trouvent déjà dans la dernière, c'est-à-dire ceux dans les *parfaits* desquels on peut encore découvrir les parfaits latins en *i*, *si* et *ui (vi)*, ajoutés immédiatement au radical sans aucun des intermédiaires *ā*, *ē*, *ī*. Mais quoique l'existence de ces voyelles, qui sont ainsi marques caractéristiques de la flexion faible, puisse décider, pour le latin, encore en d'autres formes que dans le parfait, si la conjugaison est forte ou faible, M. Diez a pourtant réduit leur force décisive à ce temps-ci. Et cela est facile à comprendre, si nous regardons les conjugaisons latines, d'abord en elles-mêmes, puis comme bases des conjugaisons romanes.

On distingue en général les conjugaisons du latin d'après l'infinitif. Cette distinction ne regarde, en effet, que leur qualité d'être fortes ou faibles. Ainsi, la troisième conjugaison est forte, parce qu'elle n'emploie à l'infinitif, et du reste nulle part, aucune des voyelles dérivatives; les trois autres, au contraire, qui le font, sont faibles. Cependant, si toute la troisième conjugaison peut être appelée forte, on n'en veut pas dire qu'elle renferme toutes les formes fortes, parce que plusieurs parfaits et supins se sont rangés sous les conjugaisons faibles. C'est qu'il a eu lieu, dans le latin, comme en toute autre langue, un passage de l'un à l'autre de ces deux genres de conjugaisons, mais ici seulement un passage partiel, à ce qu'on sait. Si l'on regarde les formes fortes comme primitives, et qu'il se manifeste que bien des parfaits forts du latin ont les présents et les infinitifs faibles, on peut sans doute admettre un tel passage.

Ainsi, nous trouvons que le parfait *simple* (y compris celui avec réduplication) appartient principalement à la troisième conjugaison, mais quelques formes en ont, à cause de leurs présents et de leurs infinitifs faibles, passé en d'autres conjugaisons *(vidi video*, *veni venio)*. Ces parfaits, dit M. Pott, sont sans doute les restes d'une flexion autrefois entièrement forte de ces verbes, d'autant plus que le parfait simple est incontestablement le plus ancien, ainsi que le plus organique des parfaits [1]).

A l'égard des parfaits en *si*, grand nombre en appartiennent aux conjugaisons en *ēre* et *īre*, mais pas un à celle en *āre*.

[1]) Pott, Etym. Forschungen T. I p. 23.

Pour les parfaits forts en *ui (vi)*, il n'y en a que très-peu qui se rangent sous la première conjugaison, comme *sonui*, *cubui*, *vetui* etc., mais d'autant plus sous les autres conjugaisons faibles, surtout la 2me, où le parfait faible en *ēvi* est même rare.

On voit, par conséquent, que la troisième conjugaison était, dans le latin, forte, et les trois autres plus ou moins faibles ou mixtes.

Or, si nous suivons le sort des verbes forts dans leur passage du latin aux nouvelles langues, nous verrons que le penchant pour la flexion faible s'est considérablement augmenté. Les quelques parfaits en *ui* (avec leurs supins en *ĭtum)* de la *première* conjugaison ont pris les terminaisons faibles: it. *suonai*, *suonato;* esp. *soné*, *sonado;* fr. *sonnai*, *sonné* etc. Quelques uns de ces verbes avaient cependant, déjà en latin, des formes doubles. Un passage total de la conjugaison forte (la 3me) à la première conjugaison romane a lieu, quoique assez rarement p. ex. it. *consumare (consumĕre)*, *fidare (fidĕre);* esp. *mear* (*mejĕre*, mais aussi *mejare);* it. *menovare*, esp. *menguar*, fr. *diminuer (minuĕre).* Le français en offre le plus grand nombre d'exemples: *affliger*, *arguer*, *céder*, *consumer*, *corriger* etc., mais ces verbes se sont, selon M. Dietz, introduits plus tard dans la langue.

La 2me conjugaison romane est, comme on sait, formée des deux conjugaisons latines en *ere*. Celles-ci se sont tellement confondues qu'il ne vaut pas la peine de les séparer plus. D'abord, pour l'infinitif, on démêle encore, il est vrai, quelque différence entre les terminaisons *ēre* et *ĕre*, mais dans la plupart des langues l'une a opprimé l'autre de manière à faire disparaître toute distinction à cet égard, sinon dans le français (*-re* de *ĕre* et *-oir* de *ēre).* Ainsi l'italien a préféré la terminaison inaccentuée, ce qui est en général la tendance prédominante; rarement, comme *cadĕre*, *sapĕre*, *capĕre*, on voit une tendance contraire: *cadére*, *sapére*, *capére*. Ce n'est que l'espagnol qui a décidément choisi la terminaison à l'*e* long (ēre).

Le *présent* qui correspondait toujours, en latin, à l'infinitif *(eo* à *ēre*, *o* à *ĕre)* a généralement rejeté la voyelle dérivative de la deuxième conjugaison. On n'est pas tout-à-fait d'accord, en combien de cas cette marque caractéristique s'est conservée; cependant on peut en citer, comme exemples bien sûrs, les formes: it. *vaglio valgo (valeo)*, *doglio dolgo (doleo)*, *tengo (teneo)*; esp. *tengo*, *valgo*, *vengo;* en prov. *valh valc (valeo)*, *tenh tenc (teneo)*; au subjonctif it. *abbia (habeam)* et en vieux-français elle se révèle distinctement dans la terminaison *ge: valge vauge*, *vienge*, *tienge* etc., dont nous rencontrerons plus d'exemples dans la suite. Au pluriel nous pouvons voir clairement que la faible

conjugaison latine l'a totalement emporté sur la forte: *credémo*, *vivémo* etc.

La raison de ce mélange des deux conjugaisons en *ere* est, sans doute, dans les formes doubles qui existaient, dès en latin, pour des verbes y appartenants. Ainsi on voit p. ex. *strideo stridēre* et *strido stridĕre*, *ferveo fervēre* et *fervo fervĕre*, *tergeo* et *tergo* etc.; et l'on peut bien se figurer que ce balancement entre les formes a été à son comble lors de la naissance des langues romanes. Cependant il est remarquable que la conjugaison forte ait pris le dessus; nous reviendrons plus bas à ce sujet.

Pour les *parfaits* de ces deux conjugaisons, nous savons que, selon les règles mentionnées ci-dessus, la plupart en étaient forts, vu que le parfait faible en *ēvi* était rare. Comme celui-ci est devenu le type aussi du parfait faible de la 2me conjugaison romane, et comme il est en général bien fourni de verbes, on peut comprendre qu'il a dû s'enrichir aux dépens des parfaits forts. Il sera inutile de citer des exemples de cet ordinaire passage.

Enfin, la *quatrième* conjugaison latine a créé la *troisième* conjugaison romane, en *ir*. Celle-ci s'est aussi emparée d'une foule de verbes forts et les conjugue faiblement: it. *fuggire*, *concepire*, *morire*, *convertire;* esp. *huir (fugĕre)*, *concebir*, *morir*, *convertir;* prov. *cobir (cupĕre)*, *fugir*, *morir*, *vertir;* fr. *fuir*, *mourir*, *fléchir (flectĕre)* etc. Encore à ce sujet, il est à remarquer une vacillation dans le latin, laquelle se présente déjà à l'ancienne époque de la langue; ainsi *moriri*, *cupire* (prov. *cobir)*, *parire* (esp. *parir)* pour *mori*, *cupĕre*, *parĕre*. Du reste, il existait en même temps des formes doubles, comme: *fodere fodire*, *linere linire*, *sallere sallire* etc. — La *deuxième* conjugaison latine a aussi dû contribuer au complétement de la conjugaison en *ir*. *Florēre* et *poenitēre*, entre autres, peuvent servir d'exemples: it. *fiorire*, *pentire;* prov. *florir*, *penedir:* fr. *fleurir*, *repentir*. — Il n'y a que très-peu de verbes en *ir*, provenus de verbes latin en *ĕre*, dont les parfaits restent forts p. ex. esp. *decir (dicere)*, *ducir (ducere)*; fr. *tenir (tenere)*, *courir (currere)*. Les verbes qui dérivent directement de la 4me conjugaison latine, et qui y avaient des parfaits forts, ont conservé ceux-ci, comme *aperire*, *venire*; ou ils ont entièrement adopté la flexion faible, comme *salire*, *sentire*. Quant à la voyelle dérivative (*-i-*) du présent, nous avons à faire la même observation que pour l'*e* de la 2me conjugaison.

On voit de cet aperçu du passage général des conjugaisons latines aux conjugaisons romanes, d'abord, qu'il est impossible de diviser celles-ci en faibles et fortes selon l'exemple du latin, vu la confusion des

conjugaisons et la perte générale, au présent, de la marque caractéristique des conjugaisons faibles; puis, que grand nombre de parfaits forts sont devenus faibles dans les nouvelles langues, d'où il résulte que, quand ce temps doit y être le seul principe de la flexion forte, celle-ci doit aussi manifester une pauvreté générale, quoique plus ou moins considérable dans les divers idiomes.

Qu'on se rappelle qu'il y avait, dans le latin, trois parfaits forts *(-i, -si, -ui)*. C'est d'après eux, en points de départ, que nous allons établir, pour les langues romanes, trois classes de verbes forts.

1. La *première* classe, celle au parfait simple en *-i*, est en général très-petite. D'abord, pour les formes *réduplicées*, on n'en retrouve aucune dans les langues romanes. On ne saurait dire décidément, si la réduplication était la forme primitive du parfait simple — supposition vers laquelle penche, entre autres, M. Pott; ou si elle n'avait jamais existé pour les parfaits qui en manquent. Cependant, en examinant ce sujet, on trouve, d'une part, que la réduplication est nécessairement supprimée en quelques cas, comme: *scidi*, *tenui*, *tuli* au lieu de *scicidi*, *tetini*, *tetuli;* et, de l'autre, que, quoique les formes réduplicées prévaillent, il y en a, en même temps, de simples: à côté de *pependi*, *pepuli*, *spopondi*, *tutudi* etc. on a rencontré les formes *pendi*, *puli*, *spondi*, *tusi* etc. En tous cas, "les derniers débris de cette forme importante", dit M. Diez, "disparurent enfin dans la langue vulgaire, et on chercha à y remédier de diverses manières."

Il en est presque de même du *parfait simple*, sans réduplication. Non que les verbes latins qui avaient cette forme fassent défaut dans la famille romane, ni qu'ils se retrouvent tous dans les conjugaisons faibles; mais grand nombre en ont passé aux autres classes fortes, surtout à celle au parfait en *si*. Ce ne sont que *feci*, *vidi* et *veni* qui ont conservé cette forme partout. L'italien en présente pourtant encore quelques-uns: *bevvi (bĭbi)*, *caddi (cecĭdi)*, *piovvi (plŭvit)*, *ruppi (rūpi)*, dans lesquels la consonne est redoublée pour les distinguer de leurs présents correspondants *(beve*, *cade*, *piove)*, ce qui regarde aussi *veddi (vīdi)*, *venni (vēni)*. Cependant, pour toutes ces formes à la consonne double, on a supposé [1]) le passage mitoyen par le parfait en *ui*, ainsi: *bibi*, *bibui*, *bevvi;* ce qui fait ranger ces parfaits, ainsi que *crebbi*, *conobbi*, sous la 3me classe. Par compensation, l'italien a, selon M. Diez, tiré de cette classe-ci quelques-uns de ses parfaits simples: *tenni (tenui)*,

---

[1]) Voir Jahrbuch für Romanische und Englische Litteratur, herausgegeben von Dr. L. Lemcke, neunter Band. erstes Heft. p. 104.

volli (volui), *ebbi (habui)*, *seppi (sapui);* néanmoins, ces parfaits ont subi la même critique que *bevvi*, *caddi* etc., et on les a fait rester dans la classe où ils se trouvaient originairement. Le changement de voyelle des formes *ebbi* et *seppi* est expliqué comme un moyen de distinction, vis-à-vis des impératifs *abbi* et *sappi*. L'espagnol et le portugais ont emprunté à la 3me classe *pude (potui)*, le vieux-français *tin(g) (tenui)*, en français moderne *tins*. Dans le provençal, le parfait simple n'est représenté que de *fis (feci)* et de *vi (vidi)*.

2. La *seconde* classe (en *si)* est d'autant plus considérable. On y voit non-seulement les parfaits pour lesquels ce passage était tout régulier, mais aussi grand nombre de ceux que l'on croirait retrouver dans les autres classes. Nous venons de dire que, d'après l'avis de M. Diez, plusieurs parfaits de la première classe avaient besoin de redoubler la consonne pour se distinguer de leurs présents, lorsque ces deux temps étaient, dans le latin, absolument égaux, ou qu'ils ne différaient que par la quantité *(bĭbit bībit, vĕnit vēnit)*. Mais ce procédé n'était pas le plus ordinaire: de pareils verbes cherchaient plutôt une différence plus sensible, en passant aux autres classes, fournies de terminaisons plus distinctes *(-ui, -si)*. C'est là la raison qui aura fait transporter les parfaits *bibi*, *veni* etc. à la classe en *ui;* c'est là, encore plus, la raison du passage visible de nombreux parfaits simples à celle en *si*. Ceci regarde, avant tout, l'italien: *accese (accendit)*, *uccise (occīdit)*, *lesse (lĕgit lēgit)*, *mosse (mŏvet mōvit);* mais aussi le provençal: *aucis (occidit) rezems (redēmit)*, *pres (prendit)* etc.: et le français: *ocis (occidit)*, *pris (prendit)* etc. Il est constaté que, dans ce cas, le latin favorisait quelquefois la terminaison *si*, ou la mettait à côté de la forme simple. Pour preuve de ce fait, nous renvoyons à la grammaire des langues romanes [1]) de M. Diez, où il y a plusieurs excellents exemples, au nombre desquels nous allons cependant choisir quelques-uns: *neglēgi*, plus tard *neglexi; dilēgi dilexi*, *intellēgi intellexi; pēgi* à côté de *panxi*, *velli vulsi*, *connivi connixi*. Il semble que le latin du moyen âge ait encore mieux aimé ces parfaits: *occisserit*, *infusit*, *priserit (prehenderit)*, *solserit* se trouvent au milieu des exemples nombreux qu'a cités M. Diez.

Cette classe s'est aussi emparée de quelques parfaits en *ui*, p. ex. it. *calse (caluit) valse (valui);* prov. *tems (timui)*, *sols (solvi)*, *vols (volui);* vfr. *chalst*, *vols*, ici pourtant plus souvent à l'impf. du subjonctif: *valsisse*, *valsist*, qui n'a pas d'indicatif correspondant *vals*. La consonne *x* (= *cs)* prit, dans l'espagnol et le provençal, la forme de *sc*

---

1) T. II. p. 129.

en quelques parfaits, comme: esp. *trascò* (*traxit*), *visco* (*vixit*); prov. *visc* (*vixit*), *surresc* (*surrexit*). Le vieux-français avait, en ce cas, *sq.* mais le parfait devint faible: *vesqui* (*vixit*), *benesqui* (*benedixit*). Cette explication-ci de M. Diez est cependant critiquée [1]). On explique *trasco*, *visco* etc. comme cet étymologiste l'a fait pour *truxe*, forme accessoire de *traxe* (*traxi*), c'est-à-dire par les formes mitoyennes *traxuit*, *vixuit*. "*Traxit* et *vixit* auraient pu donner, dit-on, comme *dixit dijo*, les formes *traxo* et *vixo* (it. *trasse*, *visse*, *disse*). *Trasco* et *visco*, au contraire, supposent *traxuit* et *vixuit*, d'autant plus que la consonne *x* ne subit de l'inversion que devant *a*, *o* et *u*, non pas devant *e* et *i*. De même, la vieille forme espagnole *násco*, avec laquelle it. *nacque* est analogue, suppose un *nascuit*." En ce cas-ci, ces parfaits appartiendraient à la classe en *ui*.

3. Nous passons à la *troisième* classe, celle en *ui* (*vi*).

Nous avons fait observer que les parfaits forts se sont conservés plus ou moins dans les différentes langues romanes. La première classe était, en général, inconsidérable; la seconde était le mieux représentée dans l'italien. Or, nous remarquerons que ce sont les langues au nord-ouest, le provençal et le français, qui se sentent un goût décidé pour les parfaits de la 3me classe. L'italien n'en a que très-peu, quand même on y rapporterait les quelques verbes que M. Diez a rangés sous la 1re classe, et dont nous venons de parler. L'espagnol et le portugais, qui ont généralement, plus que leurs frères, affaibli les verbes, n'ont pas non plus laissé cette habitude pour ceux qui appartiennent à cette classe. Du reste, il n'est pas toujours facile de reconnaître les parfaits latins en *ui* après le passage aux langues romanes, les divers génies de celles-ci les ayant modifiés d'une façon souvent fort étrange.

Pour *l'italien*, il n'y a pas grand'chose à dire sur ce sujet. Outre les débris peu nombreux qui restent encore, comme *giacqui* (*jacui*), *nacqui* (*nascui*; l'*s* n'a pu se conserver devant *cqu*), *parvi* (*parui*), *crebbi* (*crevi*, *crevui*), *conobbi* (*cognovi*, *cognovui*); nous avons déjà mentionné ceux qui avaient passé aux autres classes. — Les parfaits *espagnols* ont pris une forme qu'il faut expliquer un peu. On voit, par exemple, *hube*, *plugo* et *supe*, dans lesquels on ne laisse pas de démêler, au moyen des anciennes formes *hobe plogo sope*, les parfaits latins *habui*, *placuit*, *sapui*. Il a eu lieu une attraction de l'*u* de la terminaison, lequel s'est réuni à la voyelle radicale, d'où provint la diphthongue *au*: *habui haubi hobe hube*. D'après *hube* se sont formés

[1]) Voir le journal périodique de M. Lemcke, cité ci-dessus, cahier II. p. 221—222.

tuve (tenui), *estuve (stetit)* et *anduve*, dit M. Diez. Cependant cette dernière explication a subi la critique du même auteur (M. Delius), dans le journal de M. Lemcke [1]), que nous avons déjà cité. Celui-ci dit que les parfaits *tuve*, *estuve* et *anduve* se sont formés tout à fait d'eux-mêmes, non d'après *hube*. Il veut en général attribuer à la formation du parfait en *ui* plus d'influence que ne l'a fait M. Diez. "On est parvenu", dit-il, "à *estuvo* par les anciennes formes *estido (stetit)*, *estodo* (comme d'un *stetuit)*, *estovo*, après l'élision du *d* (comme *creer* de *creder)* et par l'intercalation du *v*, comme fr. *pouvoir* de *pooir*. De même pour *anduve*, où les anciennes formes *andido*, *andodo* témoignent le procédé tout analogue. Comme, en ces cas, le *d* devait céder, il fallut aussi que, dans *tuve*, le *n* du latin *tenuit* fût retranché, lorsque l'*u* entra dans le radical." Outre *estuve (stetit)*, le parfait *cupe (cepi)*, *capui)* et l'ancienne forme *crovo (credidit*, *creduit)* sont des exemples du passage de la première classe à celle-ci. M. Diez cite, à propos de *cupe*, quelques formes de la basse latinité: *capuimus*, *capuerit*. Enfin, *supe* s'est formé régulièrement, d'après cette méthode, de *sapui*. Quant à *pude (potui)*, il semble à M. Diez que l'attraction est douteuse, et il le transporte à la première classe. — Le *portugais* a, par la diphthongaison de ces parfaits, constaté l'attraction pour ces deux langues: *houve (habui)*, *jouve*, *prouve* au lieu de *jouge*, *prouge (jacui*, *placui)*. — Le *provençal* a éprouvé des difficultés à adapter la terminaison *ui* à son génie. D'abord, l'attraction, que nous venons d'apercevoir dans l'espagnol, a créé quelques parfaits aussi en ce domaine. Ce sont les formes *caup (capui*, au lieu de *cepi)*, *receup (recipui* pour *recepi)*, tirées de la première classe; puis *saup (sapui)*, *ereup (eripui)*. Les autres ont échangé *ui* contre *c* ou *g*. Cette désinence s'explique ainsi: *dolui*, par exemple, devint d'abord *dolgui* — où l'*u* inaccentué se laissait traiter comme le *w* allemand, par analogie avec *guarire (warjan)*, *guerra (werra)* — puis *dolc*. D'autres exemples sont: *calc (caluit)*, *valc (valuit)*, *volc (volui)*, *tinc (tenui)*, *bec (bibi*, *bibui)* etc.

Le *français* dans l'ancienne forme, a conservé la terminaison *ui*, parfois la changeant en *oi;* la langue fixée en a remplacé l'*i* par une *s*. Ce fait a pourtant amené un autre, qui est d'une grande importance pour notre sujet: il a fait avancer l'accent du radical à la terminaison. Car c'est une marque caractéristique, pour les parfaits *forts*, que d'avoir l'accent sur le *radical:* il en était ainsi pour le latin, il en est de même pour les langues romanes. De l'autre côté, ce sont les verbes *faibles* qui se distinguent par la *terminaison* accentuée. Celle-ci

---

[1]) P. 222.

est devenue beaucoup moins importante pour les verbes forts: aussi avons-nous vu que les désinences, par lesquelles diffèrent les personnes, sont rejetées par plusieurs des langues en question, et que la consonne caractéristique (*s* ou *u* = *v*) s'est réunie au radical pour le renforcer.

D'après ce que nous venons de dire sur l'influence de l'accent sur le caractère des verbes forts, il est évident qu'en effet cette classe de verbes français ne devrait pas appartenir à la conjugaison forte. Cependant, M. Dietz l'y a rapportée, quoique non sans hésitation. C'est que tous ces parfaits n'ont pas conservé de formes où l'on puisse distinguer le radical de la terminaison. Ce ne sont que ceux dont les radicaux se terminent par une consonne liquide qui présentent une différence complète à cet égard: vfr. *dolúi*, *molúi* (fr. mod. *molus*), *tolúi*, *valúi* (fr. mod. *valus*). Pour les autres, il y a deux cas à observer. 1:o Le radical est mutilé de sorte qu'il n'en reste que la première consonne, comme en *d-ui (debui)*, *b-ui (bibui* pour *bibi* cfr. prov. *bec)*, *n-ui (nocui)*, *m-ui (movi)*, *con-ui (cognovi)*. 2:o La consonne par laquelle se termine le radical est supprimée, et l'*u* de la terminaison fait avec la voyelle radicale (surtout quand celle-ci est un *a*) une diphthongue. Ainsi: *ha(b)ui aui oi*, *pla(c)ui plaui ploi*, *sa(p)ui saui soi*, *pavi paui poi*. Or, pour ces formes-ci, on ne saurait décider, si c'est le radical ou la terminaison qui porte l'accent; ils le font tous les deux, confondus dans un et même son.

C'est pourquoi M. Dietz appelle cette classe de verbes français *demi-forte;* et, du reste, il ne veut pas les ranger sous la conjugaison faible, qui se fonde nécessairement sur les terminaisons caractéristiques *āvi*, *ēvi*, *īvi*, en cas qu'on cherche à établir la conjugaison romane sur celle du latin.

Cependant, après tout, quels verbes *radicaux* sans radical! —

Quant à la *flexion* des parfaits forts nous ferons observer que d'abord, pour *l'italien*, la 2me personne du singulier, la 1ère et la 2me pers. du pluriel suivent la conj. faible, c'est-à-dire elles conservent le thème de l'infinitif et y ajoutent les terminaisons faibles: 1:o *feci*, *facesti (facevisti)*, *fece*, *facemmo (facevimus)*, *faceste (facevistis) fécero*, du verbe *fare* (= *facere)*. 2:o *rimasi*, *rimanesti*, *rimase*, *rimanemmo*, *rimaneste*, *rimásero*, du verbe *rimanere;* 3:o *tacqui*, *tacesti*, *tacque*, *tacemmo*, *taceste*, *tácquero*, du verbe *tacere*. Les seules exceptions à cette méthode sont les parfaits des verbes *essere*, *stare* et *dare: fui fosti*, *stetti stesti*, *diedi desti* non *essesti*, *stasti*, *dasti*, puis l'ancienne forme de *fare: fei*, *festi* pour *facesti*. Les autres langues suivent, en ce cas, le type des divers parfaits latins et en conservent les radicaux. Cependant il faut signaler que, pour la première personne du pluriel,

toutes les langues ont adopté la terminaison faible ou accentuée: esp. *hicímos (fecĭmus)*, prov. *fezém*, vfr. *fesímes*. La 3me pers. du pluriel a généralement choisi la terminaison *ĕrunt* au lieu de *ērunt* (cfr. *stetĕrunt*, *defuĕrunt* à côté de *stetērunt*, *defuērunt* etc.): it. *fécero*, prov. *dólgron (doluērunt)*, fr. *tinrent (tenuērunt)*. *L'espagnol* seul y fait exception, à moins que l'on ne suppose, encore en ce cas, une flexion faible, selon laquelle la terminaison *éron* doit dériver de *ēvĕrunt*. C'est qu'on a insisté sur l'inclinaison commune de la famille romane pour la terminaison brève, ce qu'on aura prouvé, aussi pour cette langue, par l'ancienne forme *foron (fuerunt)*, devenue plus tard, par une espèce de diphthongaison, *fueron*. Ainsi, on a admis la priorité aux formes syncopées *díxon*, *hízon*, *púson*, *tráxon* (de *dixĕrunt*, *fecĕrunt*, *posuĕrunt*, *traxĕrunt)* que M. Dietz rapporte au langage vulgaire, tandis que les autres formes *dixéron*, *hiciéron*, *pusiéron*, *traxéron* ne seraient que postérieures, conjuguées faiblement, comme de *dixēvĕrunt* etc. [1]). Quoiqu'il en soit, le latin, en employant toutes les deux terminaisons, témoignait une incertitude qui aura bien pu amener la divergence des langues romanes à cet égard. — Le *provençal* présente, pour la 2me et la 3me classes, une flexion mixte à la *première* personne du singulier. Outre les formes fortes *dis (dixi)*, *saup (sapui)*, *conoc (cognovi)* on en trouve de faibles: *dissí*, *saubí*, *conoguí (-īvi)*. Ceci ne regarde point la 3me pers. du singulier. — Pour le *vieux-français*, les parfaits qui syncopent la voyelle radicale, la recouvrent parfois, si elle est un *e*, aux personnes faibles: *d-ui (debui)*, *de-us*, *d-ut*, *de-umes*, *de-utes*, *d-urent*. Cependant, cette méthode, quoique primitive, n'était pas générale, et la langue fixée a syncopé partout la voyelle radicale. —

Quant aux *participes forts* du latin, on ne les retrouve pas tous dans les novelles langues; ils ont fréquemment passé à la conjugaison faible, ce qui regarde, avant tout, l'espagnol et le portugais.

1. Celui en *ĭtus (-tus)* a disparu, ou bien il est devenu adjectif: *libito*, *lecito*, *solito* ne sont plus participes. *L'italien* a principalement remplacé ce participe par celui en *uto (úitus = ūtus)*, *caluto (calĭtum)*, *conosciuto (cognĭtus)*, *taciuto tenuto* etc. C'est là la terminaison des participes de la 2me conj. faible. Du reste, plusieurs en ont pris la terminaison *so (sus): parso (parĭtum)*, *reso (reddĭtus)* etc. *L'espagnol* emploie *ído (ītus)* dans les cas où l'italien a *uto*. — Le *provençal* remplace *ĭtus* par *ut*, et joint cette désinence au parfait, quand celui-ci se termine par *p* ou *c;* ce qui est quelque chose de particulier pour cette

[1]) Voir Jahrbuch für Rom. und Engl. Litteratur, herausgegeben v. Lemcke 9:ter Band. 2:tes Heft. p. 227.

langue. Ainsi: *saup-ut*, non *sab-ut* (inf. *sabér* pf. *saup*), *dolg-ut* (*dolér dolc*), *nog-ut* (*nozér noc*), *mog-ut* (*movér moc*), *tolg-ut* (*tolre tolc*) aussi *tolt tout*, etc. — Le *vieux-français* remplace aussi *ĭtus* principalement par *ut*, abrégé *u*. Au participe, comme au parfait, est supprimée la consonne finale du radical, en cas qu'elle ne soit pas un *liquide*, et, pour toute voyelle radicale, on ne trouve d'ordinaire que *l'e*. Ainsi le participe provençal *pagut* (*pastus*) se traduit en vieux-français par *paü*, *peü*; *conogut* (*cognĭtus*) par *coneü* etc. Souvent la voyelle radicale est entièrement retranchée; le participe *mu* représente prov. *mogut* (*motus*). En français moderne, cette voyelle subit la même syncope qu'au parfait: *dû*, vfr. *deü*.

2. Le participe latin en *sus* est conservé, sous peu d'exceptions; l'*italien*: *arso*, *chiuso*, *ucciso* etc. Cependant il a pris en même temps la forme faible: *cesso* et *ceduto*, *morso* et *morduto*, *fesso* et *fenduto* etc. Un *t* est quelquefois intercalé: *rimasto*, *nascosto*, *visto* (cfr. en latin, *comesus* et *comestus*). — Dans *l'espagnol* moderne, quelques participes en *so* et *sto* restent encore, mais, comme leurs parfaits respectifs sont faibles, ils ont adopté eux-mêmes de telles formes: *preso* et *prendido*, *provisto* et *proveido*, *quisto* et *querido*; le vieil espagnol en avait encore plus: *miso*, *remanso*, *riso*. Il en est à peu près de même des participes *portugais*. — Pour le *provençal* et le *français*, le participe en *sus* est principalement représenté par la forme en *s*, quoique celle-ci dérive quelquefois de *tus* et *ĭtus*: pr. *summos*, vfr. *semons* (*summonĭtus*); vfr. *despis* (*despectus*) etc.

3. Les participes en *ctus*, *ptus*, *rtus* se sont aussi conservés d'ordinaire. En *italien to*: *cinto*, *detto*, *scritto*, *offerto*. En espagnol *to*, *cho*: *cinto* (forme ancienne, aujourd'hui *cenido*), *dicho*, *maldito* (à côté de *maldecido*), *escrito*. En provençal et en français, *t*, *rt*: *dit*, *escrit*, *fait*, pr. *ubert* (*apertus*), fr. *ouvert* etc.; pour la première de ces langues, *ct* et *pt* ont aussi donné *ch* ou *g*: *fait fach*, *eleit eleg*, *escrit escrich*. — D'autres en sont devenus faibles. Pour l'italien, nous avons à remarquer spécialement le participe *vissuto* (non *vitto* de *victum*) qui a joint la terminaison au radical du *parfait* (*vissi* de *vixi*); *valsuto* (pf. *valsi*) a suivi l'exemple. C'est la méthode du provençal, comme nous venons de voir. En d'autres cas, on voit la tendence à trouver une certaine harmonie entre le participe et le parfait. Ainsi, pour l'italien: *franto* (*fractum*) s'est accommodé au pf. *fransi*, *pinto* (*pictum*) au pf. *pinsi*; et, en raison inverse: *accesi* (*accendi*) *acceso*; *fusi* (*fudi*) *fuso*; *corsi* (*cucurri*) *corso*.

Nous avons terminé ce compte rendu du système de M. Dietz. On en aura reconnu qu'il ne s'y est agi que de présenter le passage d'une partie des verbes latins aux langues romanes. C'est là, par conséquent, la même opération qu'il faut faire pour tous les mots romans que l'on veut dériver de la langue latine. Cependant, comme la dérivation regarde ici les verbes, et qu'on les a partagés, déjà pour le latin, en deux classes *forts* et *faibles*, il n'a pas paru inutile d'examiner, si la même distinction serait à appliquer aux verbes romans. Pour ce but, il a fallu rechercher, si dans celles-ci, le caractère latin de ces deux classes existait encore: M. Dietz l'a fait, et il a découvert ce caractère distinctif, quoique assez troublé. Pour les verbes forts: la réduplication avait disparu; le changement de la voyelle radicale était cependant conservé, pourvu qu'on laisse de côté totalement celui qui tenait à la quantité. Mais, ces marques, bien que caractéristiques et importantes pour une conjugaison forte, n'étaient pourtant pas de toute nécessité pour celle du latin. C'est *l'accentuation* du radical, d'une part, ou de la terminaison, de l'autre, ainsi que la manière de joindre les terminaisons au radical, qui y décide la différence entre les verbes forts et les faibles. Or, ce caractère est, pour la plupart des cas, conservé dans les langues romanes, de manière à y faire découvrir une continuation naturelle du système latin. Seulement, il est à regretter que le passage des verbes forts à la conjugaison faible, quoique en général ordinaire, n'en soit pas moins, en ce cas, trop appliqué: quelques-unes des langues romanes n'ont presque plus de verbes forts.

C'est donc des prétendus verbes *irréguliers* de la grammaire romane que M. Dietz est départi, quand il a trouvé ses verbes forts; et, de plus, c'est principalement l'irrégularité du *parfait* qu'il a pris pour principe de son système. Cependant, en examinant ces mêmes verbes, on ne s'empêche pas de reconnaître qu'il y reste encore quelque chose à expliquer. Ce n'est pas seulement le parfait et, après lui, le participe qui ont fait appeler aux grammairiens cette classe de verbes *irrégulière*, c'est encore le *présent* de l'indicatif, ainsi que celui du subjonctif, qui l'a fait. Or, si l'on nous demande, en quoi cette irrégularité consiste, nous dirons que c'est dans la *modification du radical.*

Ainsi, il semblerait qu'on eût trouvé justement le véritable caractère des verbes forts, caractère bien supérieur à celui dont nous venons de parler. Mais, avant de faire quelque conclusion sur ce sujet, nous allons examiner comment se manifeste ce phénomène dans la conjugaison romane.

D'abord nous dirons que c'est M. Fuchs qui s'est donné le premier à la recherche de cette face des verbes irréguliers, dans laquelle

il a trouvé une régularité assez complète pour lui faire mettre en système le résultat de ses découvertes.

M. Fuchs ne disconvient pas que, pour le latin, on ne puisse établir une conjugaison forte selon les règles que nous avons vu dresser par M. Dietz; néanmoins, le véritable caractère des verbes forts est dans le changement de la voyelle radicale ("Ablaut"), et non dans les terminaisons ou la manière de les joindre au radical. C'est pourquoi il veut fonder une conjugaison forte dans les langues romanes plutôt sur le principe de l'*Ablaut* qui s'y présente, que sur celui de la conjugaison latine. Chercher l'origine de ce changement de voyelle dans le latin, ou le regarder comme le développement de celui qui se montrait déjà en cette langue-ci, ce n'est point l'avis de M. Fuchs, comme on s'y attendrait; car les quelques cas de l'*Ablaut* latin ne lui sont assez décisifs pour une flexion forte ni dans l'une sphère, ni dans l autre. Non, la modification de la voyelle radicale qu'il a découverte dans la conjugaison romane, se fonde sur tout un autre principe, et c'est au sanscrit, au grec et au gothique qu'il faut recourir pour trouver une analogie à cet égard.

Si nous suivons ses recherches dans ces domaines, nous les voyons d'abord portées vers le sanscrit. La modification que subit ici la voyelle radicale est la plus simple: elle se fait en mettant un *a* devant la voyelle. C'est là ce qu'on appelle *guna*. Cet *a* se confond avec *i* et *î*, d'où vient *ê;* et avec *u* ou *û*, d'où vient *ô*. Dans le premier cas, l'*a* et l'*i* se rencontrent dans le son intermédiaire *e*, et *e* + *e* font *ê;* dans le dernier, *l'a* et *l'u* se rencontrent dans l'intermédiaire *o*, et *o* + *o* font *ô*. Aussi, dans le français, les sons *ê* et *ô* s'écrivent-ils par les diphthongues *ai* et *au*.

Puis, passant au grec, nous trouvons que ce n'est plus l'*a*, mais l'*ε* qui joue le rôle principal de renforcer la voyelle radicale. Ainsi: *εἶμι* de la racine *ι*, qui se montre au pluriel *ἴμεν;* la racine *φυγ* (*ἔφυγον*) donne le présent renforcé *φεύγω*. Mais encore *l'o*, correspondant à *l'a* du sanscrit, sert à renforcer la voyelle: la racine *λιπ* donne, outre *λείπω*, aussi *λέλοιπα; οἶδα, εἴδω* et *ἴδμεν* etc.

Enfin, dans le gothique se fait aussi un pareil renforcement. Au lieu de l'*e*, c'est ici l'*i* qui sert à former la diphthongaison ou le guna, p. ex. la racine *bug-* (bug-um) donne le présent *biuga*. Cependant, l'*a* est aussi employé, comme dans les parfaits *baug (bug-)*, *vait (vit-)*. "En d'autres cas" dit M. Fuchs, "il se présente aussi, dans le gothique, une simple modification de voyelle (Ablaut), c'est-à-dire le changement de la voyelle radicale en tout une autre, ce qui n'a point de commun avec le *guna*."

Or, c'est dans ce *renforcement* de la voyelle, non dans le véritable "Ablaut" allemand, que nous allons chercher, avec M. Fuchs, une analogie pour la conjugaison romane. Dans celle-ci c'est principalement *i* (la plus légère des voyelles renforçantes dont nous venons de parler, quand elle s'est affaiblie de *a)* qui sert à créer la diphthongue, mais seulement avec *a* et *e*, en se plaçant, à la règle, après celui-là et devant celui-ci (*sais* du verbe français *savoir*, *quiero* du verbe espagnol *querer).* Quand la voyelle radicale est *o*, c'est *u* qui s'emploie pour ce but, cette voyelle correspondant, selon M. Pott [1]), en bien des cas à l'*a* du sanscrit (*muoro* ou *muojo* du verbe italien *morire);* ce même *o* se diphthongue quelquefois avec *i* postposé (*doing* du verbe vieux-français *doneir).*

Mais l'analogie avec les langues primitives va plus loin. Nous avons dit que c'est le *présent* roman qui subit la diphthongaison. Il en est de même pour le sanscrit et le grec. En voici la raison que M. Pott a proposée. En grec surtout, dit-il, le présent, eu égard à la signification, se trouve en opposition directe avec les aoristes. Celui-là exprime, outre le présent, une *durée;* ceux-ci quelque chose de *momentané*, de *passager*. De là, pour ces temps, des formes *simples* et *courtes;* pour le présent, une forme *longue* et *forte* [2]). Même théorie, pense M. Fuchs, dans les langues romanes, à la différence près toutefois, qu'aux raisons tirées du sens, il s'en est joint une autre purement phonique. En effet, le génie des peuples avait changé et la valeur des voyelles s'était affaiblie; de sorte que, quand les nations romanes voulurent exprimer une idée de durée, elles durent nécessairement renforcer la voyelle, surtout si le son radical était bref en latin.

Le renforcement du radical au *présent* n'a cependant pas lieu à toutes les personnes: seulement à celles du singulier et à la 3me personne du pluriel. M. Fuchs explique cela par *l'influence des terminaisons sur le radical,* découverte de M. Bopp. Chaque langue, dit-il, est soumise à la loi de l'unité et de l'équilibre. Dès qu'un mot perd d'un côté quelque chose d'essentiel, il gagne de l'autre pour réparer cette perte, et, au contraire, s'il gagne d'un côté, il perd ordinairement d'un autre, afin qu'il n'ait rien de surchargé. Cette loi s'applique aussi aux verbes. On y observe de grandes différences dans les terminaisons, surtout entre celles qui forment le singulier et le pluriel. Les premières servent simplement à désigner les personnes, les secondes désignent la personne et le nombre; de là, en accord avec leur importance, une forme *légère*

---

[1]) Etymol. Forschungen T. I. p. 3—4.

[2]) Voir Pott, Etymol. Forschungen I, 48, 59, 60.

pour les unes, une *lourde* pour les autres (comparez p. ex. *o*, *as*, *at*, *amus*, *atis*, *ant)*. Enfin, la voyelle radicale éprouve d'ordinaire, devant les terminaisons légères, un renforcement qui disparaît devant les lourdes, selon la loi de l'équilibre mentionnée ci-dessus.

Il semble pourtant que cette loi ne convienne pas parfaitement aux langues romanes, vu que la 3me personne du pluriel prend part au renforcement malgré la lourdeur de la terminaison. Cet inconvénient n'en est pas moins écarté par M. Fuchs. Il cherche à prouver que, par l'apocope du *t* final de la terminaison latine *(ant*, *ent*, *unt)*, celle-ci est devenue légère, selon l'avis de M. Bopp, dans les nouvelles langues. Seulement le français y ferait peut-être exception; mais, en n'étant qu' écrite, et non prononcée, la terminaison *ent* doit aussi être légère, malgré son *t* pesant, du moins dans la langue d'aujourd'hui, quand même, dans le vieux langage, elle aurait été lourde. Nous présenterons plus bas un exposé détaillé de l'argumentation de M. Fuchs sur ce sujet.

Au *parfait* la diphthongaison est rare. Cela provient, dit notre auteur, de ce que ce temps était, dans le latin, un temps composé (avec *es* ou *fu)*, d'où il résulte que la terminaison est lourde et ne permet par conséquent pas de renforcement. Mais comme la terminaison, à la première et à la troisième personne du singulier, s'affaiblit quelquefois et devient légère, en perdant l'accent, le renforcement a lieu, quoique, en ce cas, celui-ci ne tienne pas au sens, mais à des circonstances phoniques. — Les autres temps, étant composés et n'ayant ainsi que des terminaisons lourdes, n'autorisent point de diphthongaison.

Il y a aussi un autre phénomène qui, selon M. Fuchs, se rattache de très-près à celui dont nous venons de parler. C'est que les langues romanes, sinon toutes, allongent quelquefois le radical du présent au moyen d'une consonne, p. ex. it. *vaglio* ou *valgo*, *rimango*, *faccio*, *traggo*, *caggio* etc., ce qui donne de la *position*. M Fuchs croit que cette espèce de renforcement, qui se fait également au *présent*, joue en quelque sorte le même rôle que la diphthongaison, c'est-à-dire exprime le sens de durée, quoique moins suffisamment. Outre cela, il n'a pas laissé d'admettre la même explication pour la syllabe *isc*, quelquefois placée après le radical: it. *capisco*, fr. *punisse*.

Pour tous les deux cas, M. Fuchs a trouvé des analogies dans les langues primitives: en grec, les racines s'élargissent souvent par une des syllabes *νυ* et *αν*, p. ex. *λαμβάνω*, où la racine *λαβ* se renforce avec la consonne *μ* = *ν* et, de plus, avec la syllabe *αν*; *δείκ-*

νυμι de la racine *δειχ*. En latin, la racine se renforce quelquefois avec une *n: tango* de la racine *tag* cfr. *tetigi;* de même en sanscrit.

Avant de pénétrer plus avant dans l'argumentation de M. Fuchs en faveur du système, et contre les opinions qui expliquent d'une autre façon le phénomène sur lequel il l'a fondé, nous allons présenter un tableau des verbes qui y prennent part, avant tout pour nous assurer, s'il y a en effet une telle régularité dans l'*Ablaut* roman qu'il vaut la peine de le prendre pour principe d'une conjugaison forte. Dans ce but, il faudrait peut-être représenter sur ce tableau chacune des langues romanes; mais, comme notre opuscule prendrait alors une dimension trop considérable et trop fatigante, et que, du reste, le phénomène en question est un trait commun à toute la famille romane, quoique y ayant lieu plus ou moins fréquemment, il suffira sans doute de ne choisir pour notre revue qu'une seule langue et, de plus, celle qui nous fournit les plus riches matières. C'est le *français;* cependant, non la langue d'aujourd'hui, mais le vieux-français ou la langue d'oïl.

Le français moderne est une langue *fixée;* ce qui en suppose un état antérieur de désordre et d'incertitude qui nécessitait une fixation. Si une telle période, avec la même suite, se présente quelquefois dans l'histoire d'une langue quelconque, elle se présente surtout dans celle du français. Car cette langue consistait, au moyen âge, de plusieurs dialectes, dont l'un équivalait à l'autre. La nation française ne se regardait pas encore comme une unité, de là cette multiplicité de langages. Ce ne fut que quand l'unité du peuple devint un fait que le besoin d'une seule langue se sentit vivement et prépara, de plus en plus, la période de la fixation. — Les dialectes de la langue d'oïl étaient fort nombreux et indécis. Démêler absolument ce chaos, distinguer toujours les nuances qui formaient le passage de l'un à l'autre de ces dialectes, ce serait sans doute, à la première vue, peine perdue, et peut-être même, chose impossible; cependant on a réussi à les rapporter à trois catégories principales: le *normand*, le *picard* et le *bourguignon*. C'est là le fruit des recherches profondes et savantes de M. Fallot. Le résultat général de ces recherches nous apprend que le dialecte *normand* était celui de l'ouest et du nord-ouest de la France, le dialecte *picard*, celui du nord et du nord-est, enfin, le dialecte *bourguignon,* celui de l'est et du centre. Il se comprend que ces divers langages se mélangeaient par-ci par-là, d'un côté, le bourguignon et le picard, de l'autre, le picard et le normand; d'où provenaient des dialectes *mixtes*. Dans l'Ile-de-France, et à Paris même, ils se rencontraient tous; et quand cela est, on ne s'étonnera pas que ces dialectes aient aussi contribué tous, chacun pour sa part, à former la

langue fixée, ou le français moderne. Puis, quand on sait que la différence des divers dialectes était principalement dans la prononciation des mots, et, par conséquent, aussi dans les *formes* de ceux-ci, vu qu'en écrivant on cherchait à exprimer soigneusement cette prononciation, il est naturel que les mots de la langue fixée manifestent une formation arbitraire qu'on ne saurait expliquer sans recourir aux anciennes formes dialectales. Les formes des verbes n'en sont nullement exemptes. La terminaison infinitive *oir*, par exemple, est tirée du bourguignon ou du picard, la terminaison correspondante du normand était *er* (cfr. *dovoir*, *dever*, *devoir*). Ce dialecte-ci a donné, à son tour, l'infinitif en *er* à la première conjugaison, tandis que les autres avaient *eir* ou *ier* (bourg. *chanteir*, pic. *kantier*, norm. *chanter*). Le présent de l'ind. du verbe *savoir: sais* est une ancienne forme bourguignonne, le subjonctif *sache* une forme normande (en bourg. *saiche*). On en verra toujours des exemples dans l'exposé suivant.

Ainsi, le français moderne s'explique par les différents dialectes de la langue d'oïl; ceux-ci, de leur côté, s'expliquent par le latin. Tel est l'avis de M. Dietz, comme nous savons; tel est encore l'avis général de M. Fuchs. Néanmoins, il semble au dernier que la modification du radical des verbes déroge à ce procès naturel. C'est là, veut-il dire, un trait de langue primitive (Ablaut), qui est entré dans la famille romane, et qui ne s'entrevoyait que rarement dans le latin: voilà une preuve, non-seulement du développement, mais du perfectionnement de celui-ci par les langues romanes.

Outre la division ordinaire des verbes romans, d'après les différentes terminaisons de l'infinitif, en trois conjugaisons, eu égard à leur rapport à celles du latin, M. Fuchs, en laissant tout point de comparaison avec cette langue-ci, les a encore divisés en deux classes, d'après les diverses faces que présente la voyelle radicale. La *première* de ces classes, où la voyelle radicale reste toujours la même, telle qu'elle est dans le thème du verbe, à l'infinitif, renferme les verbes réguliers, ou plutôt *faibles*, incapables de se conjuguer sans terminaisons. La *seconde* classe comprend, au contraire, les verbes dont la voyelle radicale se renforce, surtout au *présent*, par une autre voyelle ou quelquefois par une consonne postposée, devant les terminaisons légères; tandis que, devant les lourdes, elle recouvre sa forme simple. Ces verbes sont *forts*.

Le renforcement ou la diphthongaison — termes que nous emploierons sans distinction pour exprimer ce phénomène — se fait assez

différemment dans les diverses langues, et il n'y a guère aucune d'elles qui s'y prenne tout à fait régulièrement, de sorte que l'*a* radical se change en *ai*, l'*e* en *ie*, l'*o* en *uo* devant la terminaison légère. Le vieux-français offre, à cet égard, des nuances nombreuses et parfois inextricables; et c'est à peine si M. Burguy, qui, dans sa grammaire de la langue d'oïl, a appliqué le système en question, est parvenu à expliquer les diphthongaisons variées et à les presser dans ce système. Pourtant, c'est des recherches de ce grammairien — plus complètes que celles de M. Fuchs — que nous nous sommes principalement servi pour le tableau suivant. Il est clair que, dans cette riche collection de formes dialectales, nous n'avons pu en choisir que les plus importantes, en renvoyant du reste à la grammaire citée pour une étude plus ample. Quelquefois nous ferons nos observations; mais, en général, nous allons présenter le système comme il est, pour en tirer ensuite notre conclusion.

I. Verbes avec *a* radical.

Dans cette classe, le renforcement se fait en mettant un *i* après l'*a*. Les verbes qui y appartiennent sont en petit nombre.

1. *Avoir* bourg. pic., *aver* norm., *aveir* mix. (lat. *habere*) ne renforce proprement que la *première* personne du singulier du présent de l'indicatif. Cependant, dans le dialecte bourguignon, le renforcement a lieu aussi aux deux autres personnes du singulier; ainsi: *ai*, *ais*, *ait* pour les formes ordinaires *ai*, *as*, *at*. Au lieu de *ai*, on écrivait dans quelques provinces *ei*, *e*. Cet *ei* n'est, selon M. Burguy, qu'une forme grêle de *ai*, et non, comme dit M. Fuchs, *ê* long, c'est-à-dire *a* + *i*, et un redoublement de la dernière voyelle, ainsi *a* + *i* + *i*. Au présent du subjonctif, le radical se diphthongue à toutes les personnes, même à celles à terminaisons lourdes (*aiiens*, *aieiz* [1] = *ayons*, *ayez* de la langue fixée); le dialecte normand a la forme *eie* pour *aie* des autres dialectes.

2. Le verbe moderne *aimer* s'écrivait, dans l'ancien temps, *ameir*, *amer* (*amare*), et le présent de l'indicatif se conjuguait ainsi: *aim*, *aimes*, *aimmet*, *amons*, *ameiz*, *aiment;* d'où nous voyons qu'il se rapportait à cette classe. Cependant, au XIIIe siècle, on trouve déjà l'infinitif *aimer*, et, au XIVe, il y a une véritable confusion de la conjugaison forte et de la faible; ce n'est qu'à la fin du XVe que ce verbe passa définitivement à la dernière.

3. Si nous considérons la diphthongaison du verbe *aleir* bourg. *alier* pic., *aler* norm., aujourd'hui *aller*, nous en trouvons plusieurs différentes

[1]) Du dialecte bourguignon. Quant aux *terminaisons* nous ne ferons pas observer spécialement la différence entre les dialectes.

formes aux deux présents. D'abord, on sait qu'une partie du présent de l'indicatif dérive du verbe latin *vadere:* les trois personnes du singulier et la troisième du pluriel. Pour ces formes, ce n'était qu'à la première pers. du sing. que l'*a* se diphthonguait toujours, comme il le fait aujourd'hui; les deux autres personnes du même nombre avaient conservé cette voyelle simple, bien que le dialecte bourguignon y préférât le renforcement. Ainsi: *vai; vais*, *vas; vait*, *veit*, *vat*, *va.* On trouve bien fréquemment, au milieu du XIIIe siècle, encore *voi*, *vois* [1]) pour *vai.* M. Burguy explique ces formes ainsi: *ei* pour *ai* final n'est pas rare; *vai* subit aussi ce changement, et la nouvelle forme *vei* aura été regardé comme une orthographe normande qui se traduisait à l'ordinaire, dans les autres dialectes, par *oi.* Il se pourrait aussi, dit-il, que cette forme *voi* dût son origine à un aplatissement pur et simple de l'*a* en *o.* Au lieu de *vait*, *veit*, on rencontre encore *vet.* — L'impératif avait *vai* et *va.*

Le présent du subjonctif avait quatre formes: *voise*, *voisse*, même *veise* (de *vadere*), correspondant à l'indicatif *vois* (*veis*); *aille*, comme aujourd'hui, venant de *aler*, avec le renforcement régulier; *alle*, sans diphthongaison; *alge* ou *auge* (surtout en Normandie) dérivé aussi de *aler* avec la flexion subjonctive *ge.* Dans cette terminaison on reconnaît les formes latines *eam*, *iam.* La voyelle dérivative (*e* ou *i* = *j* palatal) s'exprimait souvent par *gn* (*viegne*), puis par *ge:* M. Burguy en est d'accord avec M. Dietz. Celui-ci dit pourtant qu'elle prenait quelquefois encore le son mouillé *ill;* d'où il résulte que *aille* et *alge* (*auge*) se seraient formés tous les deux sans diphthongaison ordinaire, comme *vaille*, *valge* ou *vauge* (de *valeam*). — La première et la seconde personne du pluriel de la forme *aille* subissaient aussi ce prétendu renforcement: *aillons*, *ailliez;* ce qui n'a pas lieu aujourd'hui.

4. Au milieu des nombreuses formes du verbe *choir* (*cadere*) on trouve, en Bourgogne, *chaor*, *chaoir*, *caoir*, *cheoir;* en Picardie, *cheir*, *keir;* en Normandie, *caer*, *chaer.*

Le présent de l'indicatif avait un reforcement irrégulier de l'*a* radical; au lieu de *ai*, devant les terminaisons légères, on voit presque toujours *ie*, modification qui ne regarde proprement que l'*e* radical. Ainsi: (*chie*), *chiez*, *chiet* — *chieent* ou *chaient.* Selon M. Burguy, c'est là un aplatissement de *a* en *e*, qui se conservait dans le normand:

[1]) Cette *s* finale, qui n'appartient pas d'ordinaire à cette personne, se trouve aussi en d'autres verbes, comme *truis (trouver)*, *pruis (prouver)* etc.; ce qui paraît contredire l'avis de M. Burguy qu'on écrivait ici *vois* seulement pour le distinguer de *voi* (présent de *voir*). Nous reviendrons plus bas à cette question.

chet; puis diphthongaison avec *i.* "On eut recours à ce moyen", dit-il, "pour distinguer les trois premières personnes du présent de l'ind. de celles du parfait défini (*chai*) et, pour l'uniformité, on admit *ie* à la 3me pers. du pluriel. Cependant, comme il n'y avait en ce dernier cas aucune confusion à craindre, les exemples de la diphthongaison *ai* ne sont pas rares." M. Fuchs dit que les formes *chet*, *cheent* (= *chait*, *chaient*) sont les véritables formes renforcées de l'infinitif à l'*a* radical; mais cet *ê* renforcé (= *ai*) prit bientôt extension, et on le donna aux formes avec terminaisons lourdes, enfin aussi à l'infinitif, d'où provint le nouveau verbe *cheoir* (= *chaioir* ou *chêoir*); puis, au présent, encore une diphthongaison régulière: *chie* etc.... Pour satisfaire au principe, il faut faire une telle explication. Cependant, si les formes simples (*chet*, *cheent*) appartiennent en effet au dialecte normand, qui, en général, n'admet pas de renforcement, on ne saurait dire que l'*e* soit la *diphthongaison* de l'*a;* cet *e* est plutôt une orthographe normande pour *ie*, comme on le verra bientôt. Comment *ie* est provenu de *a*, nous ne le savons décider précisément. Mais, comment donc la terminaison infinitive *are* est-elle devenue *ier*, outre *eir*, *er* (cfr. *chanteir*, *chantier*, *chanter*, tous de *cantare*)? Pourtant, c'est là une *terminaison* — dit-on — et elle n'explique rien pour l'*Ablaut* roman qui regarde le *radical.* — Du reste, la forme *cheoir* est, selon M. Burguy, du XIIIe siècle, et le présent à l'*ie* (*chielt*) se trouve déjà au IXe.

Le présent du *subjonctif* avait, dans le dialecte bourguignon, d'abord *chaie*, ce mode se réglant à l'ordinaire sur la 3me pers. du pluriel du présent de l'ind., où on a vu *chaient* à côté de *chieent;* mais on remplaça bientôt ce *chaie* par *chiee.* Le normand ne diphthonguait pas non plus ce temps: *chee.*

Le *parfait* défini était *chai*, que M. Fuchs regarde comme régulièrement renforcé. — Outre les formes régulières du *futur* (*charrai*, *cherrai*), on en trouve deux avec diphthongaison: *chierai*, *kairai.*

5. L'ancien verbe *manoir* (*manēre*) en Bourgogne, *manoir* ou *manir* en Picardie, *maner* en Normandie, enfin *maneir* dans les dialectes mixtes, subit aussi ce renforcement au présent: *main*, *mains*, *maint*, *manons*, *maneiz*, *mainent;* au présent du subjonctif: *maigne* ou *meigne* etc.

La diphthongaison *ai* a aussi lieu dans la forme *maindre*, autre infinitif du même verbe, qui, selon M. Fuchs, aurait été inventé par M. Roquefort. Cependant MM. Dietz, Burguy et Orelli le prennent tous pour bon, bien que postérieur, et en citent des exemples. M. Burguy suppose que cet infinitif a été occasionné par le futur, où on trouve, outre *mandrai*, plus tard *maindrai* (norm. *menrai*) avec ren-

forcement. M. Dietz ne s'y oppose pas, mais il fait pourtant observer que les langues romanes ne respectent pas toujours l'*e* long de l'infinitif latin, là même où aucune influence du futur ne pourrait avoir lieu, comme p. ex. dans l'italien.

Le parfait défini avait trois formes. La plus ancienne, *manui*, est faite, comme on le voit, par l'adoption de la terminaison *ui* pour *si* (lat. *mansi*). La seconde et la plus usitée en est *mes*, où M. Fuchs reconnaît le renforcement régulier (*e* = *ai*), et M. Burguy l'aplatissement de l'*a* en *e*, ajoutant qu'on se dispensait de la diphthongaison pour éviter la confusion avec le présent de l'indicatif. Toutefois, la 3me forme de ce parfait est *mains*, composée après 1250, "lorsque le sentiment des bons usages commençait à se troubler."

6. *Paroir* bourg. (de *parēre*), avec les formes correspondantes des autres dialectes *parir* pic., *parer* norm. et *pareir* mix., a subi, au présent, à peu près le même procédé que *chaoir*. Ainsi: *piert*, *peirt*, *pert*. On trouve pourtant quelques formes où l'*a* est conservé: *part*, *parent*. Au subjonctif: *paire*, *piere*, *pere*, *perge*, d'après les divers dialectes. Au futur: *parra*, *perra*.

Ce verbe est aujourd'hui remplacé par *paraître* (*parescere*), qui a conservé le parf. déf. de *paroir: parus*.

7. Pour le verbe *faire* bourg. et pic., *fere* norm., *feire* mix., qui se trouve déjà fréquemment dans les plus anciens textes, on a retrouvé, dans Tristan, la forme primitive *fare* (*facere*); cependant, dit M. Burguy, ce verbe passa de fort bonne heure à la conjugaison faible. Le singulier du présent de l'indicatif se conjuguait ainsi: 1. *fa faz fas fais* (le dernier après 1250), même *fois* (comme *vois* pour *vais*), 2. *fais feiz fes*, 3. *fait feit fet:* c'est-à-dire, seulement les deux dernières personnes ont primitivement subi la diphthongaison de l'*a*. M. Fuchs écrit *fês fêt*, comme il le fait d'ordinaire, pour indiquer que cet *e* normand est un renforcement de l'*a* radical.

Au pluriel, la première personne était *fasons*, *fassons*, *faisons;* dans le dialecte normand *fesum*, (*fesomes*). Outre ces formes, il y en avait une autre *faimes*. La seconde personne était *faistes*, *feites*, *fetes*. Dans les formes *faimes*, *faites* etc., ainsi que dans *dimes*, *dites* de *dire* et *somes*, *estes* de *estre* (cfr. it. *fate*, *dite*), toutes au présent, on voit les seuls cas où les deux premières personnes du pluriel de ce temps sont formées directement des personnes correspondantes de la 3me conjugaison latine (*facĭmus*, *facĭtis; dicĭmus*, *dicĭtis; sumus*, *estis*), en conservant l'accent sur le radical, et non d'après le modèle des autres conjugaisons, qui accentuaient ici les terminaisons, comme le font aussi les autres formes *faisons* et *disons* (it. *facciamo*, *diciamo*). M. Burguy

cite encore la forme *fomes*, qu'on écrivait pour *faimes*, et qui est due, sons doute, à l'influence de *fesomes* et de *font*.

Au présent du subjonctif, l'*a* radical s'est conservé dans toutes les personnes: *face* bourg. et norm. *fache* pic. etc. Le renforcement ordinaire entra plus tard dans le radical accentué: *faisse faiche*, formes correspondantes à l'indicatif *fais*, *faich*. M. Dietz croit reconnaître distinctement la voyelle dérivative dans ce temps: *face* = *fac-i-am*, (cfr. l'indicatif *fa*).

L'*imparfait* de l'indicatif présente, au radical, une vacillation entre *a*, *ai*, *ei*, *e*: *fasoie*, *faisoie*, *feisoie*, *fesoie*. Ainsi, malgré les terminaisons lourdes de ce temps, le radical léger et inaccentué subissait les mêmes nuances que quand il était suivi de terminaisons légères. Pour l'explication de l'*e* radical, même controverse que nous avons déjà vue plusieurs fois. Il est étrange que M. Fuchs prenne, en ce cas encore, l'*e* radical (*fesoie*) pour *ê* = *ai*. Il le fait probablement pour être conséquent à ce sujet: il ne veut jamais admettre une modification de la voyelle radicale qui relève seulement de la prononciation; il y voit constamment la diphthongaison. M. Burguy dit, comme à l'ordinaire, que cet *e* est affaibli de *a*, ici devant la terminaison lourde: *fesoie* est la forme primitive du dialecte bourguignon, *faisoie* est une forme incorrecte et date d'une époque où la véritable conjugaison de *faire* était déjà troublée. Aussi, la prononciation, conservée encore aujourd'hui malgré l'orthographe *ai*, paraît-elle constater et la priorité et la valeur de cet *e* simple. Le dialecte normand avait: *feseie*, *faseie*.

Ces observations regardent également le futur et le conditionel, *ferai*, *feroie* bourg. et pic.; en Normandie, on n'écrivait même pas cet *e*: *frai*, *freie*, ce qui prouve combien il était léger et insignifiant. "Après 1250" dit M. Burguy, "on rencontre des exemples avec *a* radical; mais ce sont des exceptions qui tiennent à des particularités de prononciation." Le système exige pourtant que la voyelle radicale rentre de nouveau devant les terminaisons lourdes: en ce cas, l'*a* radical (fare) n'est pas seulement changé, il est affaibli et, par dessus le marché, quelquefois rejeté.

Qu'on se rappelle toujours qu'il s'agit de distinguer les verbes forts ou primitifs des faibles ou dérivés!

8. L'ancien verbe *traire* (*trahere*) donne lieu aux mêmes observations que le verbe *faire*. La forme primitive de l'infinitif devrait être *trare*, mais elle n'est pas retrouvée. L'*a* radical s'était d'abord conservé au présent: *tras* à la première personne du singulier, au pluriel *traons*, *traeiz*; puis la diphthongaison s'étendit sur tous les temps de ce verbe.

9 & 10. *Naistre* (*nasci*) et *paistre* (*pascere*), avec leurs formes primitives *nastre* et *pastre*, ne présentent non plus rien de nouveau à l'égard du renforcement. De même pour

11. *Plaisir*, *plaire* (*placere*), dont les formes primitives étaient *plasir*, *plare*, la dernière cependant non retrouvée. Les futurs *plarrai*, *plarreie* "semblent prouver, sinon l'existence d'un *plare*, du moins l'admission mentale de la syncope du *c*." Le présent se conjuguait comme celui de *faire;* et, du reste, on y voit le même jeu de voyelles et de diphthongues qu'on a vu dans ce verbe-là et tant d'autres de cette classe.

12. Le verbe *savoir (sapere)* appartenait d'abord exclusivement au dialecte bourguignon; les formes correspondantes des autres dialectes étaient: *savir* pic., *saver* norm., et *saveir* mix. Le renforcement avait lieu aux personnes ordinaires du présent de l'indicatif; mais, hors la première personne, il se faisait par changer l'*a* en *ei*, et cet *ei* même en *ie*, à la 3me personne du singulier [1]). Ainsi: *sai*, *seiz*, *seit* ou *siet*, *savons*, *saveiz*, *seyvent*. Il y avait aussi une forme *saivent*, "mais la diphthongaison *ai* n'est pas ici des bons temps", fait observer M. Burguy. Le dialecte normand ne renforçait point, comme on peut se l'imaginer: *sa*, *ses*, *set*, — *sevent*. Comme le renforcement en *ei* était moins stable que *ie*, les orthographes en *e* pur prirent extension dès le milieu du XIIIe siècle, et vers 1300 elles étaient d'un emploi général.

Le subjonctif présent avait d'abord: *saiche*, *saiches*, *saiche*, *sachions*, *sachiez*, *saichent*, en Bourgogne. Les dialectes picard et normand ne renforçaient pas: celui-ci avait *sache* etc., celui-là *sace*. "Le *ch* et le *c* sont l'*i* épaissi et chuinté du latin *sapiam*", avoue M. Burguy. — A mesure que le dialecte picard empiétait sur celui du Bourgogne, l'*ai* céda à l'*a* pur, de sorte que, au commencement du XIVe siècle, les formes non renforcées, qui sont celles de la langue fixée, étaient les seules en usage. —

Bien qu'en effet nous ayons achevé la liste des verbes qui renforçaient l'*a* radical, en ayant rendu compte de leurs deux *présents*, les seuls qui, selon ce système, dussent subir ce changement; cependant, il nous reste encore quelques *parfaits* de cette classe, dans lesquels on a démêlé un phénomène pareil, queiqu'ils soient fournis d'une terminaison assez lourde: *ui*. Ce sont là les parfaits des verbes *avoir*, *savoir*, *paistre* et *plaire*.

---

[1]) "Pour distinguer *seit*, de *savoir*, de *seit*, 3me personne du présent du subjonctif de l'auxiliaire *estre*", dit M. Burguy.

Les formes primitives en étaient, dans le dialecte bourguignon, *aüi*, *oi*, *o (habui)*; *saüi*, *sau*, *soi (sapui)*; *paui*, *pau*, *poi (pavi)*; *plaui*, *plau*, *ploi (placui)*. Les formes en *ui* et *u* n'étaient pas de longue durée, et, pour *aui*, les plus anciens manuscrits n'en fournissent aucun exemple [1]); elles furent bientôt remplacées par celles en *oi*. Nous avons déjà mentionné, comment s'expliquent tous ces parfaits et, en effet, la voyelle radicale en étant conservée, ils n'appartiennent pas à cet endroit. Mais il y en avait encore d'autres formes: *eui*, *euc*, *euch* [2]); *seui*, *seuc*, *seuch*; *peui*, *peuc*, *peuch*; *pleui*, *pleuc*, *pleuch*. Celles-ci sont, selon M. Fuchs, toutes régulières d'après le système, c'est-à-dire fortes. "Dans *eui* et *seui*", dit-il, "l'*u* n'est autre chose que la consonne *v* pour *b* ou *p*, ainsi: *êui* = *êvi êbi* = *aibi* (en italien *ebbi*) de *hab(u)i*. On comprend facilement que le parfait italien lui a fait avancer cette explication. Mais il s'agit maintenant d'un parfait français en *ui*. Or, on sait que cette terminaison est en général restée dans le français, et, de plus, qu'elle a dû prendre l'accent. M. Fuchs est des premiers à l'avouer. Cependant, ici il lui faut expliquer, d'après son principe, un *e* radical au lieu d'un *a*. Pour ce but, il a besoin de rejeter tout simplement l'*u* de la terminaison afin d'arrêter l'accent sur le radical, puis il fait un autre *u* de la consonne *b* ou *p* (*hab-i haui*, *sap-i saui*), pour le placer au lieu même où se trouvait l'autre. Trop de peine, sans doute!

M. Burguy s'oppose, en ce cas, fortement à l'*ê* long (= *ai*) de M. Fuchs. Il rapporte ces parfaits nécessairement au dialecte picard, et les explique tout à fait comme les formes bourguignonnes (*aui* etc.), seulement que l'*a* s'est affaibli ici en *e* devant la terminaison lourde: *habui*, *hebui*, *heubi*, *heui* ou *éui*. "Dans la Picardie, du moins", dit-il, "la prononciation de cet *e* doit avoir tenu le milieu entre notre *e* muet et notre *e* fermé [3]). Cet *e*, eût-il été long, comme on l'a dit, on n'aurait d'abord pas manqué de le diphthonguer dans les provinces où les sons mouillés étaient prédominants et on l'aurait même écrit par *ai* dans le Hainaut, au XIIIe siècle. Du reste, ceux qui ont vu un *e* long dans la forme *eui*, en avaient besoin pour servir de preuve à leurs théories. Quant à moi, sans rejeter les principes généraux qu'on a donnés sur la mode de composition des voyelles longues, je ne puis les appliquer sans distinction à la langue d'oïl. L'oreille de nos ancêtres bourguignons et picards ne s'offensait pas d'une accumulation organique

[1]) Cfr. cependant l'impf. du subj. *aüsse*.

[2]) Le *c (ch)*, pour l'*i* final, indique le dialecte picard.

[3]) Avant le changement de *éu* en *eu* monosyllabe, lequel se faisait proprement en Picardie.

de voyelles et les écrivains se donnaient toutes les peines du monde pour modeler l'orthographe sur la prononciation. Aussi, dés que l'orthographe ne le représente pas, je n'admets aucun renforcement." — Du reste, nous ne savons pas comment M. Fuchs veut expliquer la forme tout analogue *pleui* de *placui*, où il n'existait pas au radical un tel *b* qui fût devenu *v*, puis *u*.

Le dialecte normand n'écrivait même pas cet *e*: *ui u*, *sui su* etc. ou bien *oui ou*, *soui sou* etc., l'*u* s'assourdissant en *ou*.

II. Verbes avec *e* radical.

La diphthongaison se fait, pour la plupart des cas, régulièrement: l'*e* se renforce en *ie*. Quelquefois l'*i* s'est introduit après l'*e* radical: *ei*. Les verbes appartenant à cette classe sont plus nombreux que ceux de la première; plusieurs n'en sont plus d'usage, et la langue fixée a, en général, abandonné le renforcement régulier d'après l'influence des terminaisons.

1. *Craindre*. Les formes primitives de ce verbe ont été bourg. *cremmoir (cremor?)*, pic. *cremir*, norm. *cremer cremre*, dont la dernière explique le mieux la dérivation du latin *tremere;* seulement le *t* est changé en *c*. Avant de revêtir la forme actuelle, l'infinitif normand a passé par les formes mitoyennes *crembre* et *crendre*. — Le présent de l'indicatif se conjuguait, dans les dialectes qui renforçaient, ainsi: *criem*, *criens*, *crient*, *cremons*, *cremeiz*, *criement;* plus tard, à la première et à la seconde personne du pluriel, *creimons*, *creimeiz*. — Au subjonctif: *crienge* etc. — La diphthongaison entra depuis dans l'infinitif et toutes les autres formes du verbe.

2. L'ancien verbe *crever (crepare)* avait au présent la forme *crief* (Rom. du Renard).

3. Le verbe auxiliaire *estre (esse*, it. *essere)*, aujourd'hui *être*, avait quelques formes renforcées. Au présent de l'indicatif, on trouve, à la seconde pers. du sing., *ies* ou *iez* pour *es*, et, à la même personne du pluriel, *iestes* pour *estes* ou *esteiz;* de plus, à la première pers. du sing. de l'imparfait de l'indicatif, d'abord *ere* [1]) puis *iere*, et, à la 3me pers. du sing., *ert*, *iert* ou *ere*, *iere*. Les formes diphthonguées étaient aux dialectes bourguignon et picard. L'infinitif de celui-ci avait même *iestre*.

4. *Ferir* (de *ferire)*, avec les formes rares *ferre* et *ferier*, conjuguait le présent de l'indicatif régulièrement fort: *fier*, *fiers*, *fiert*, *ferons*, *fereiz*, *fierent;* l'impératif avait *fier*, *ferons*, *fereiz*. Les formes ren-

[1]) Forme primitive, de *eram*, pour la nouvelle forme *estoie (esteie)* qui devint bientôt la seule en usage.

forcées étaient bourguignonnes et picardes; le dialecte normand ne diphthonguait pas: *fer*, *fers* etc.

Le présent du subjonctif avait; *fiere*, *fierge* (bourg. et pic.), *ferge* (norm.).

Ce verbe, complet dans l'ancienne langue, n'existe plus aujourd'hui qu'à l'infinitif dans l'expression familière: *sans coup férir* et quelquefois au participe passé.

5. *Gesir (jacĕre)* ou *jesir*, *gisir* et *gire*. M. Fuchs donne encore une forme *jazer*, qui serait primitive, cependant il n'en constate pas l'existence, et, du reste, les autres grammairiens l'ignorent. — La flexion du présent de l'indicatif a été partout *giz*, *gis* etc. D'autres formes *gies*, *giesent* ont fait ranger à M. Fuchs ce verbe sous la classe forte: seulement la diphthongue *ie* s'est ensuite contractée en *i: gièsent* = *gisent*. Cependant, M. Burguy, qui a trouvé encore *giesoit (ie* devant une terminaison lourde), s'y oppose décidément, disant que "ce sont des formes melangées des plus bas temps, dérivées d'un nouvel infinitif *giesir*, formé de *gesir* par suite de l'influence picarde." — Au présent du subjonctif: *gise*, *giese*.

6. *Perir* se conjuguait comme *ferir: pier* etc. (selon M. Fuchs).

7. *Querir (quærere)* est une forme postérieure de ce verbe: "elle ne se montre que tout à la fin du XIIIe siècle, et encore est-elle fort rare", dit M. Burguy. La forme primitive était *querre* dans tous les dialectes, et puis *quierre*, *quire*, *quirre*, même *quarre*. — Le renforcement en était régulier au présent de l'indicatif: *quier*, *quierz*, *quiert*, *querons*, *quereiz*, *quierent*. Au subjonctif, de même: *quiere* etc. Le dialecte normand avait, sans diphthongaison: *quer* etc., au subjonctif *querge*.

Le verbe simple *querir*, qui ne s'emploie aujourd'hui qu'à l'infinitif, donnait de nombreux composés, dont principalement *acquérir* et *conquérir* restent dans la langue fixée.

8 & 9. *Tenir (tenĕre)*, *venir (venire)* renforçaient régulièrement les formes ordinaires, ce que la langue d'aujourd'hui montre encore. Le présent de l'indicatif avait: *tien (tieng* [1], même *tieg)*, *vien (vieng*, *vieg); tiens*, *viens; tient*, *vient*, — *tiennent*, *viennent*. Au lieu de *tieg*, on trouve *teig*, qui s'écrivait aussi *taig*, *taing*, et que M. Burguy regarde également renforcé. De même, pour *venir*. En Normandie, point de diphthongaison: *ten*, *tens* etc., *ven*, *vens* etc. — Au présent du subjonctif: *tiegne (tiengne)*, *viegne (viengne)* etc. Même variation de la

[1]) Le *g* servait à marquer la nasalité, et repoussait souvent le *n* précédent.

diphthongue qu'à l'indicatif: on voit des formes avec *ei*, *ai* et, de plus, *iei* (après 1250) en Picardie, qui aimait surtout les formes bien renforcées. En Bourgogne, on ne diphthonguait pas dans le principe: *tigne*, *vigne;* mais l'*i* simple fut ensuite remplacé par l'*ie* du dialecte picard. Aux deux premières personnes du pluriel on rencontre aussi le renforcêment, quoique devant les terminaisons lourdes: *teigniens*, *teignez*, *tiengiez*. — Le futur avait *tenrai*, *venrai* ou, avec un *d* intercalaire, *tendrai*, *vendrai*, puis *terrai*, *verrai*, *tanrai*, *vanrai*, *tinrai*, *vinrai*. Par suite de plusieurs de ces variantes, on craignait sans doute une confusion avec les futurs de *tendre* et de *vendre*, ce qui aura enfin amené la diphthongaison: *tiendrai*, *viendrai*.

10. *Seoir (sedēre)* se conjuguait, au présent de l'indicatif, ainsi: *sie*, *siez*, *siet*, *seons*, *sees*, *sient*, dans les dialectes qui renforçaient. La terminaison de l'infinitif n'était pas décidée; outre *seoir*, on trouve: *sedeir*, *seer*, *seier*, *soier*, *sooir*, *seir*, même *sir* etc. Les formes en *ir* sont picardes. — Ce verbe n'est d'usage aujourd'hui qu'aux participes présent et passé; mais dans le composé *asseoir* on voit encore l'ancien renforcement, quoique troublé. — A l'égard du parfait défini *sis*, M. Fuchs prétend qu'un renforcement s'y est fait: *sis* serait la forme contracte d'un *siès* primitif. Le même avis pour le parfait *quis*, au lieu d'un *quiès*, de *querir*.

11. *Devoir (debēre)*. Le radical *inaccentué* du verbe latin *debere* fit passer sa voyelle *e* en *o*, d'où provinrent les formes bourguignonnes et picardes *dovor*, *dovoir* (cfr. italien *dovere)*. Le dialecte normand conserva l'*e: dever*. — Selon le thème *dovor* ou *dovoir*, on conjuguait le présent de l'ind. ainsi: *doi*, *doiz*, *doit*, *devons*, *deveiz*, *doivent doient*, Ce présent est, selon M. Burguy, régulièrement fort, mais la diphthongaison se fait sur *o* avec *i* postposé. Il est cependant remarquable que la voyelle latine *e* rentre de nouveau dans le radical du pluriel, devant les terminaisons lourdes, au lieu de l'*o* de l'infinitif français. Notre grammairien explique cela. "On rejeta, dit-il, très-probablement l'*o* à la 1re et à la 2de pers. du plur., parce qu'on craignait que cette large voyelle pleine ne donnât trop de valeur au radical, et puis l'inaccentuation de l'*o* favorisait l'affaiblissement en *e*." Pourquoi pas aussi à l'infinitif? — Le dialecte normand conjuguait le même temps ainsi: *dei*, *deiz*, *deit*, *devum*, *devez*, *deivent* ou *deient*. On s'attendrait que ce dialecte, comme à l'ordinaire, ne diphthongât point; toutefois, M. Burguy y fait une exception pour ce verbe, ou, en général, quand il s'agit de la diphthongue *ei*. Nous reviendrons à cette question. — Le présent du subjonctif avait pour formes: *doie* ou *doive*, *deie* ou *deive*, se réglant sur l'indicatif.

Le parfait défini était *dui*, dont nous avons déjà parlé. Une forme *diut* pour *duit*, à la 3me pers. du sing., paraît suspecte à M. Fuchs: il y voit sa diphthongaison, et dresse le passage suivant: *debuit (dièbt) dièvt divt diut*, absolument comme il a traité les parfaits des verbes *avoir*, *savoir* etc., auxquels nous renvoyons.

12. *Recevoir (recipere)* et les autres composés, derivés du verbe latin *capere*, se conjuguaient comme *devoir*. Il y avait encore la forme *reçoivre*, en Normandie *receivre*, ce qui prouve une vacillation entre *capĕre* et *capēre* dans la basse latinité. Du reste, la terminaison *oir* n'était pas du tout fixée pour les verbes latins en *ēre:* on a vu p. ex. *manoir* et *maindre (manēre)* et même *seoir*, *seer*, *seir* (*sedēre*), et on en verra encore des exemples.

13. La forme actuelle du verbe *croire (credere)* remonte à la plus ancienne époque. M. Burguy suppose cependant une forme primitive *crore*, en Bourgogne, et construit sur cet infinitif le présent fort: *croi*, *crois*, *croit*, *creons*, *creeiz*, *croient*, pour les dialectes bourguignon et picard. Le dialecte normand avait pour formes: à l'infinitif *crere*, et au présent de l'ind. *crei*, *creiz*, *creit*, *creum*, *creez*, *creent* — tout à fait comme *devoir*, ci-dessus.

Mais, à quoi bon ce *crore?* M. Burguy admet, en d'autres cas, le passage direct de l'*ē* latin à *oi*, pourquoi pas le faire aussi pour ce présent? Non, il faut sauver le principe, il faut créer un infinitif, pour en diphthonguer ensuite régulièrement la voyelle radicale. Voilà la raison! Toutefois, notre grammairien ajoute, à propos de cette forme: "supposé même, ce qui n'est pas, que *crere* soit aussi primitif en Bourgogne et en Picardie, ce verbe n'en conserve pas moins son caractère fort. En effet, comme en d'autres occasions, la voyelle latine se serait diphthonguée devant les terminaisons légères, et partout ailleurs on aurait conservé l'*e* latin, qui alors avait perdu son ancienne valeur." Mais alors nous ne savons pas trop, si M. Burguy a suivi le système. Il ne s'agit pas de diphthonguer les voyelles *latines*, mais la voyelle radicale du thème du verbe (à l'infinitif), comme celle-là se présente dans la conjugaison *romane*. Il faut se rappeler toujours que c'est un nouveau principe — se fondant sur le sens de durée du présent et sur l'influence des terminaisons — qui se fait valoir, selon ce système, dans la conjugaison forte *romane*, et qui n'existait pas dans la *latine*. En ce cas, on ne doit pas dériver chaque personne du présent de la forme correspondante du latin, car cela est un ancien procédé, mais examiner, si le radical du thème roman se renforce, au présent, devant les terminaisons légères. On voit que M. Burguy tâche, en général, de

le faire, et c'est pourquoi il a inventé la forme *clore;* s'il s'est confondu après, la faute n'est pas à nous.

14. Le verbe moderne *voir (vidĕre)* avait conservé, dans l'ancienne langue, la voyelle radicale, tout en la changeant en *e: veoir.* Quant à la terminaison de l'infinitif, on rencontre les variantes qui, d'après les divers dialectes, devaient représenter la terminaison latine *ēre*, et dont on a déjà vu des exemples. Ainsi: *veor veoir* bourg., *veoir veir* pic., *veder veer* norm., *veeir* mix. Vers la fin du XIIIe siècle se présente encore *vooir*, qui a donné la forme moderne.

Les dialectes bourguignon et picard conjuguaient le présent de l'ind. ainsi: *voi*, *vois*, *voit*, *veons veomes*, *veeiz vees*, *voyent voient.* La diphthongaison ne s'est donc pas faite sur la voyelle radicale de la langue d'oïl, mais sur celle du latin: *ĭ = oi.* M. Burguy n'en disconvient pas. Le dialecte normand avait: *vei*, *veiz*, *veit*, *veum*, *veez*, *veent.* Ce serait pourtant un renforcement régulier de l'infinitif *veer*, quoique ce dialecte emploie la méthode de l'*i* postposé. Mais, combien de fois y a-t-on vu écrire *ei* pour l'*oi* des autres dialectes! Ce qui prouve évidemment que *ei* est une prononciation plus grêle de cet *oi*, selon l'usage des Normands. Ne serait-il donc pas permis d'expliquer, en ce cas aussi, ce même *ei* comme une orthographe normande qui se base, ainsi que *oi*, sur l'*ĭ* latin *(vĭdeo)*, et non comme le renforcement de l'*e* français du thème *veer?* La conséquence nous paraît favoriser cette supposition.

Le présent du subjonctif se réglait exactement sur celui de l'indicatif. — Le futur avait plus tard, en Picardie, outre la forme ordinaire *verrai*, encore *vierrai*, *veirrai;* en Bourgogne *varai* et enfin *vairai.*

15. Quant au verbe *boire (bibere)*, avec ses anciennes formes, à l'infinitif *bovre boivre*, *bevre*, *beivre*, et au présent *boif* ou *boi*, *beif* ou *bei* etc., nous renvoyons, pour toute explication, à ce qui est déjà cité et remarqué sur les verbes analogues, mentionnés ci-dessus, surtout *voir.*

16. *Vaincre (vincere)* avait pour thème primitif *venere*, dont l'*e* radical se renforcait d'abord en *ei*, mais a dû ensuite se changer en *ai.* Ainsi, au présent: *vainc*, *vains*, *vaint*, *venquons*, *venqueiz*, *venquent.* On voit la dernière personne du pluriel sans renforcement. L'*i* s'introduisit de bonne heure à l'infinitif, d'où *veincre* ou *vaincre.*

III. Verbes avec *o* radical.

Selon la règle générale, cette voyelle doit se renforcer avec *u: uo.* Cependant, ce n'est guère que l'italien qui s'y range *(muoro*, *muojo* de *morire);* les autres ont, en commun, choisi *ue* pour *uo*, c'est-à-dire l'*o*

a pris le son plus clair de *e* après le sombre *u:* esp. *muero* (de *morir*), *puedo* (de *poder*); prov. *muer*, *truep* (de *trobar*); vfr. *muer*, *pues*. Le provençal et le vieux-français nous montrent pourtant quelques exemples rares de *uo:* prov. *muor* (outre *muer*), *vuoill* (outre *vuelh* de *voler*), vfr. seulement *ruovet* (de *rover* = lat. *rogare*). Dans cette dernière langue, "on renversa de bonne heure la diphthongue *ue* en *eu*", dit M. Burguy; "et *o* s'assourdit la plupart du temps en *ou*. Souvent on ne renforça pas *ou* devant les terminaisons légères, ce qui fit passer plusieurs verbes de la conjugaison forte à la faible. Il en fut de même de beaucoup d'autres qui prirent partout *eu* (= *ue*)."

Ainsi, pour le vieux-français, ce sont les deux diphthongues *ue*, *eu* qui doivent désigner les formes fortes; la troisième diphthongue *ou*, au contraire, en ne représentant que l'*o* simple, désigne seulement des formes faibles ou non renforcées [1]). Quelquefois l'*o* radical se diphthongue avec *i* postposé.

1. *Mourir* (*morīri* pour *mori*) avait pour thèmes dans la langue d'oïl: *morir* bourg., pic, *murir* norm. Ce ne fut qu'au XIVe siècle que l'*o* s'assourdit en *ou*. Le *présent* de l'indicatif se conjuguait: *muir* ou *muer*, *muers*, *muert*, *morons*, *mores*, *muerent*. Pour *ue*, on rencontre aussi *oe* au radical, devant les terminaisons légères: *moer* etc. "Cet *oe* provient", dit M. Burguy [2]), "de l'influence picarde; car la Picardie est celle de toutes les provinces où l'*u* latin ou français se permutait le plus ordinairement en *o*, et où, par compensation, l'*o* latin était le plus stable." Il y avait aussi des formes avec *o* pur: *mort*, *morent*. Peut-être cela provient-il de la même influence picarde, en ce cas, sur le dialecte normand, qui ne diphthonguait pas et avait même pris, au lieu de *o*, le son plus grêle *u:* inf. *murir*, prés, *mur*, *murs* etc. — Quant à la première pers. *muir*, voyez plus bas (au-dessous de *trouver*). — Le présent du subjonctif se réglait sur l'indicatif: *muire*, *muere*.

Plus tard *ue* subit de l'inversion: *eu*, et, sous cette forme, il s'est conservé dans la langue fixée (*meurs*). L'*o* inaccentué fut remplacé par *ou* (*mourir* pour *morir*, *mourons* pour *morons*).

2. *Mouvoir* (*movēre*) avait pour thèmes: *movoir* bourg., *mouvoir* pic., *mover* norm. (*muver?*), *moveir* mix. Il y avait encore la forme *muevre*, par analogie avec *reçoivre* pour *recevoir*, *maindre* pour *manoir*, à cause de la confusion des terminaisons latines *ĕre* et *ēre*. — Le présent de *movoir* renforçait régulièrement *o* en *ue:* *mue-* etc. On a sup-

[1]) Est-il donc singulier que la combinaison *ou* ne sert pas à renforcer, comme les autres, *ue* et *eu!* cfr. *joue* vfr. *jeu(e)*.

[2]) A propos du verbe analogue *trouver*.

posé encore la forme *ui* en accord avec *muir*, mais sans preuve certaine. Du reste, on retrouve ici la variante *oe* pour *ue*, dont nous venons de parler.

3. *Pouvoir.* L'infinitif latin *posse* ne passa pas aux langues romanes; il se créa un nouvel infinitif du radical prédominant *pot*[1]): it. *potere*, esp. *poder*, prov. *poder*. La langue d'oïl rejeta d'abord le *t* du radical: *poor pooir* bourg., *pooir poir* pic., *puer poer* norm. Fort tard dans le XIIIe siècle, on y fit entrer un *v* pour éviter l'hiatus. — La *première* personne du présent de l'ind. ne ressemblait pas (comme ci-dessus, *muir)* aux autres formes avec terminaisons légères du même temps. Ainsi, les dialectes bourguignon et picard conjuguaient: *puis puys* (quelquefois *pui)*, *pues*, *puet*, *poons*, *poeiz*, *pueent* ou *puent*. Outre le renforcement *ue*, on en trouve déjà, après 1250, le renversement en *eu*, que la langue fixée a adopté. En Normandie on conjuguait, sans diphthongaison: *pus*, *puz*, *put*, *puum*, *puez*, *puent*. — *O* pour *u* se montre aussi dans ce verbe: *pois* pour *puis*, *poet* pour *puet*, *pot* pour *put* (voir ci-dessus, *mourir)*. — Le présent du subjonctif se réglait sur les diverses formes de l'indicatif; cependant, les deux premières personnes du pluriel conservaient le renforcement: *puissiens*, *puissiez*, mais aussi *po-iens*.

Comme on s'y attendra, M. Fuchs applique son système au *parfait* défini: *poi*, *peu*, *peuc (potui)*, ainsi qu'à celui de *mouvoir: mui*, *meu:* c'est donc le radical qui s'est renforcé de soi-même, non la terminaison qui s'est confondue avec le radical. En Normandie on écrivait *pou*. Quant à la forme postérieure *pus*, M. Burguy dit: "lorsque l'on eut renversé la diphthongaison *ue* du présent de l'ind., le parfait défini se trouva être semblable aux formes renforcées de ce temps; et il est à croire que cette identité d'orthographe hâta l'admission de la forme contracte *pus* comme moyen de distinction."

4. *Vouloir.* Comme *pouvoir* dérive de *posse (pot-)*, de même *vouloir*, ou plutôt les anciennes formes dialectales *voloir*, *voleir*, *vuler* dérivent de *velle (vol-)*. L'*u* de la forme *vouloir*, qui se montre dès avant le milieu du XIIIe siècle, provient, selon M. Burguy, moins d'un assourdissement de l'*o* que de l'influence des nombreuses formes en *ou*, dans lesquelles l'*u* représente *l*, qui avait subi son fléchissement ordinaire.

Le *présent* de ce verbe avait une foule de formes fort compliquées, dont nous citerons les plus importantes.

---

[1]) Sur *poteret* pour *posset*, *potemus* pour *possumus* etc. voir Dietz Etym. Wörterb. I, sous *potere*.

Dans les provinces qui employaient la diphthongaison, on conjuguait d'abord ce temps ainsi: *voil*, *wels*, *welt*, *volons*, *voleiz*, *welent*. Pour la premiere personne *voil*, c'est encore un exemple du renforcement de l'*o* avec *i*. Les deux autres personnes du singulier et la 3me du pluriel ont donné lieu à des explications différentes. M. Fuchs suppose un infinitif *veler*, qu'on aurait formé sur le latin *velle*, et qui eût donné les présents *wel*, *welh*, *veil* ou *velh* (*i* et *lh* indiquent un *l* mouillé). "Cette supposition", réplique M. Burguy, "est sans le moindre fondement. La forme *wel welh* etc. est postérieure et ne paraît qu'après 1250. En effet, ne serait-il pas fort extraordinaire qu'on fût remonté au latin à une époque où l'on ne l'entendait plus? Admettant même que je me trompe dans la fixation de l'âge de cette forme, comment se fait-il qu'on ne rencontre aucune trace de l'infinitif *veler* ni antérieurement à 1250, ni pendant la seconde moitié du XIIIe siècle? Comment se fait-il qu'on n'ait pas du moins quelques exemples d'un futur avec *e* radical? Voilà les erreurs où l'on tombe, quand on n'a égard ni au temps ni au lieu, en expliquant les formes de la langue d'oïl."

Cette reproche peut être juste en général. Mais, comment donc M. Burguy veut-il expliquer les formes *wels*, *welt*, *welent* qu'il a citées lui-même et qui, de plus, sont très-anciennes, vu qu'elles se trouvent dans les sermons de saint Bernard? C'est que cet auteur aime à critiquer son prédécesseur du point de vue de l'histoire des anciens dialectes, mais critiquer son système ne lui est guère venu dans la pensée. Tout au contraire, il cherche toujours à le compléter avec ses propres suppositions, qui ne valent souvent pas mieux que celles de l'autre. Pour les formes en question, il regarde le double *w* comme deux *u* dont les deux branches auraient été compliquées par les copistes, ainsi *w* = *uu* ou *vu*. Il dit que l'on a fait la découverte qu'au XIIe siècle ces voyelles s'écrivaient de cette façon, et, outre cette raison, qu'il faut remarquer que les autres personnes du présent sont constamment écrites par un simple *v*: pourquoi cette différence, si *w* était égal à *v*? — Or, si l'on admet ce dernier avis, le présent fort du verbe *voloir* est enfin complet: *voil*, *vuels*, *vuelt* — *vuelent*. *Vuel*, à la première personne du singulier, ne se montre que plus tard. Mais, comment explique M. Burguy l'autre forme *wel*, qu'il appelle postérieure? "Quant au *w*, dit-il, ce n'est plus ici qu'une *habitude d'orthographe picarde* qui avait perdu sa valeur." Probablement, parce que le renforcement *ue* n'aurait pas eu lieu dans ce dialecte. On y voit cependant *pues*, *puet* de *pouvoir*.

Le dialecte normand, s'il faut le répéter, ne diphthonguait pas ici: *vul*, *vuls* etc.

Les formes avec *e* radical *(veler*, *veil*, *wel)* prenant une grande extension vers la fin du XIIIe siècle (même *velons*, *velez* pour *volons*[1], *volez)*, et, du reste, appartenant au dialecte picard, on peut conclure que les formes modernes avec *eu*, *veux*, *veut*, *veulent* dérivent de *vels*, *velt*, *vellent* ($l = u$), et non d'un renversement de *ue*, d'autant plus que le dialecte de l'Ile-de-France, qui eut une grande prépondérance dans la formation de la langue littéraire, était principalement soumis à l'influence picarde. C'est là encore l'opinion de M. Burguy. — Quant aux anciennes formes compliquées: *vil*, *viel*, *viol*, *vials*, *veals*, *viaus*, *veaus*, *viax* ($x = ls$), *voel* et beaucoup d'autres, nous renvoyons à la grammaire de cet auteur.

Le présent du subjonctif mouillait *l: vueille*, *voeille*, mais aussi: *vuelle*, *voille*. La diphthongaison s'était introduite encore en personnes à terminaisons faibles, *vueilliens*, *vueilliez*, de plus *vouilliez*. — M. Fuchs reconnaît des traces d'une flexion forte du *parfait* défini dans quelques formes: *veulrent*, *veurrent*, *veurent*, qui se trouvaient à côté des ordinaires: *volrent*, *vourent*. Pour l'explication de ce temps, *vols* (de *volui)*, nous renvoyons encore à la grammaire citée.

5. *Trouver* (ou du lat. *turbare*[2], ou du vieux haut-allemand *trefan*, part. *getrofan* = *frapper*, *toucher*, selon Burguy) avait autrefois pour thèmes *troveir*, *trovier*, *truver* d'après les différentes dialectes. Ce verbe était fort selon ce système.

La première pers. du présent de l'indicatif de la première conjugaison se terminant d'ordinaire par la consonne ou la voyelle finale du radical, *trover* y aurait dû produire *truev* ou *truef*, formes dont il n'y a pourtant aucun exemple. La forme prédominante paraît être *truis* avec la variante *trois*, c'est-à-d. *u* (= *o)* s'est diphthongué avec *i*. Comme on a déjà vu plusieurs cas de ce genre de diphthongaison, qui distingue, dans bien des verbes, la première pers. du singulier du prés. de l'ind. des autres personnes renforcées du même temps, il faut mentionner les explications qu'on en a faites.

D'abord, on peut faire l'observation que, dans la langue d'oïl, la personne dont il s'agit, manquait en général de terminaison. La première conjugaison, qui a aujourd'hui un *e*, se terminait pour l'ordinaire, comme nous venons de dire, par la consonne ou la voyelle finale du radical; les autres conjugaisons n'avaient point leur *s* actuelle. Qu'on

---

[1]) L'assourdissement en *ou* *(voulons* etc.) ne se montre avec quelque fréquence qu'au XIVe siècle.

[2]) Voir Dietz, Etymol. Wörterb.

se rapelle les formes: *aim (aimer)*, *quit (quitter)*; *ment (mentir)*, *quier (querir)*; *crei* ou *croi (croire)*, *vei* ou *voi (voir)* etc. La seconde personne du singulier prenait *es* ou *s (z)*, la troisième *e*, *et* ou *t*. M. Burguy suppose, il ne sait pas trop pourquoi, que ce défaut de terminaison a fait différer si souvent le radical de la première personne de celui des autres personnes analogues. Or, quant à *truis*, l'*s* finale était primitivement, croit-il, un *z* qu'on mettait souvent pour indiquer l'apocope d'une lettre, en ce cas *v* ou *f* (*truv-* ou *trof-*); aussi, la forme *troz* se trouve-t-elle dans les sermons de S. Bernard. Il en serait de même des verbes analogues *puis* (*pooir* de *potere*), *muis (movoir)* etc. Pour la première personne de *mourir: muir*, il pense néanmoins que la diphthongaison s'explique par l'influence de la forme latine *morior*, vraiment la seule fois qu'il reconnaisse la conservation de la voyelle dérivative, dont nous parlerons plus bas. — Cependant, comme cette *s* finale paraît être étymologique, parce qu'elle reste au subjonctif, (*truis*) *truisse*, (*pruis*) *pruisse* (de *prouver*) etc., formes qui sont tout analogues avec *finisse*, *florisse*, on a expliqué [1]), comme dans celles-ci, la terminaison *is*, subj. *isse*, par la forme latine *-isco*, mise après le radical simple pour le renforcer. Cela, dit-on, regardant ici la première conjugaison, qui, aux autres personnes fortes, était fournie des terminaisons *es*, *et* ou *e*, le renforcement n'était de nécessité qu'à la première personne. Mais alors *puis (puisse)*, qui était de la 3me conjugaison? Peut-être les terminaisons *s* et *t*, quoique encore plus insignifiantes, ont-elles produit ici le même effet (*puis*, *pues* etc. = *truis*, *trueves* etc.).

La 2de et la 3me pers. du singulier et la 3me du pluriel renforçaient régulièrement, avec *ue* (ou *oe*) plus tard *eu*: *trueves treuves*, *truevet treuvet*, *truevent treuvent*. Au XIIIe siècle l'*o* s'assourdit en *ou*, qui finit par passer aux formes à terminaisons légères.

Le dialecte normand avait l'*u* pur et simple: *truves* etc. —

Comme *trouver* se conjuguaient autrefois plusieurs verbes dont les radicaux ont aujourd'hui *ou* partout: *prouver*, *jouer* etc. De même, l'ancien verbe *rover (rogare)*, qui donne le seul exemple de la diphthongaison régulière *uo*: *ruovet (rogat)*. Quelques autres anciens verbes, comme *douloir (dolēre)*, *souloir (solēre)*, *estouvoir* ou *estovoir* (d'une racine incertaine), ne présentent rien de nouveau pour notre sujet.

6. Divers verbes modernes, comme *demeurer*, *pleuvoir*, *fleurir* et quelques autres, avaient, dans la langue d'oïl, pour formes: *demorer*,

[1]) Voir Jahrbuch für Rom. und Engl. Litteratur, herausgegeben von L. Lemcke, 9:ter Band, 2:tes Heft. p. 226.

plooir ou *plovoir*, *florir*, et ne subissaient la diphthongaison *eu (ue)* que devant les terminaisons légères. Pour ne pas traîner cette liste trop en longueur, nous renvoyons aux verbes *trouver*, *pouvoir* et *mourir*.

7. Le verbe *donner (donare)* avait les thèmes ordinaires: *doneir* bourg., *donier* pic. *duner* norm. Il diphthonguait l'*o* avec *i* au lieu de *u*: *doing* ou *doign*. Le *g*, qui sert simplement à marquer la nasalité, finit par repousser *n*: *doig*. D'autres formes en sont: *doins*, en Normandie *duins*. En cette *s* finale, on a aussi cru voir la terminaison *is* (= *isco)*, quoique, après la nasale, l'*i* soit rejeté (voir *trouver)*. — Au subjonctif: *doingne*, *doigne*, *doinge*, *duinge*, *doige*, *duinse* etc. — "La conjugaison forte de ce verbe, dit M. Burguy, fut altérée de bonne heure; dès le XIIIe siècle, la première personne du sing. du présent de l'ind. est, pour ainsi dire, la seule qui prenne le renforcement, tandis que ce dernier avait déjà passé à la première et à la seconde pers. du plur. du présent du subjonctif."

8. Nous présenterons, comme le dernier exemple de ce renforcement, les verbes en *-ndre* (lat. *-ngere)*. La voyelle radicale est ici soit *a*, *o*, ou *i*: *plaindre (plangere)*, *oindre (ungere)*, *atteindre (attingere)*. A l'époque la plus reculée, la terminaison latine était mieux conservée, seulement *ng* était transposé en *gn*: *plaignre*, *atignre*, *oygnre*. — Si nous regardons le plus ancien présent de l'indicatif du verbe *plaignre* ou *plaindre*, il se conjuguait ainsi: *plaing* [1]), *plainz*, *plaint*, *plagnons*, *plagneiz*, *plaignent*; d'où M. Burguy conclut que c'est un verbe fort, dont l'*i* après l'*a*, à l'infinitif, ne serait pas primitif. Les verbes avec *o* radical sont également forts; ceux avec *i* n'entrent pas en question, vu que cette voyelle ne se renforce pas. La diphthongaison de la forme *atteing (attingo)*, comment l'expliquer donc? Par *assimilation* (devant *n)*, dit M. Burguy à un autre endroit [2]). Et *plaing*? Encore par assimilation. Mais qu'est-il donc devenu, le principe *intérieur* de la conjugaison forte? Et M. Fuchs, après tout, qui pense que les consonnes suivantes n'ont aucune influence sur l'*Ablaut* roman, doit-il être content de son successeur? —

Ce tableau, que nous avons maintenant terminé, suffira peut-être pour donner une juste idée du phénomène qu'on a appelé *renforcement* ou *diphthongaison de la voyelle radicale*, et sur lequel on a fondé une conjugaison forte dans la grammaire romane. Nous avons vu justifier

[1]) Le *g* n'est là que pour la nasalité, voir *donner*.
[2]) T. I p. 29.

assez exactement la règle qu'on a établie pour cette opération: l'*i* s'est introduit après *a* et devant *e*, l'*u* devant *o*, bien que le dernier renforcement s'est présenté dans le français, ainsi qu'en d'autres langues romanes, sous la forme *ue (eu)*; enfin l'*o* s'est aussi diphthongué avec *i* postposé. Du reste, on n'aura pas laissé de s'apercevoir que, du moins pour la plupart des cas, ce renforcement a eu lieu devant les terminaisons *légères* (celles du singulier), tandis que la voyelle s'est conservée pure et simple devant les terminaisons *lourdes* (celles du pluriel). Ce que nous avons gagné, en suivant les recherches de M. Burguy sur les anciennes formes dialectales de la langue d'oïl, c'est que la diphthongaison ne regarde généralement pas le dialecte normand, qui se distinguait par une prononciation plus grêle que les autres dialectes.

Cependant, il ne sera pas inutile de jeter encore un regard — cette fois un peu plus critique, si cela nous est possible — sur cette liste de verbes et, en même temps, sur le système de M. Fuchs; peut-être aurons-nous encore quelques observations à y faire. Ce qui nous porte surtout à cet examen, c'est que M. Dietz, dans son chapitre de la conjugaison romane, donne une autre explication sur la diphthongaison des verbes; et, bien que M. Fuchs lui reproche d'avoir passé assez légèrement cur ce sujet, nous pourrons néanmoins, à ce qui nous paraît, tirer quelques conclusions de son avis, pour répondre à la critique que M. Fuchs l'a fait subir.

D'abord, on se rappelle que ce dernier a comparé l'*Ablaut* roman au guna du sanscrit, du grec et du gothique. La ressemblance avec le grec était, à cet égard, et intérieure et extérieure. Le renforcement roman a lieu, comme nous l'avons vu, au *présent*, tandis qu'au *parfait défini* on ne le voit que rarement. Il en est de même pour le grec: l'*aoriste* présente le radical simple, le *présent* le renforce (*λιπ: ἔλιπον, λείπω*). Cela dépend, dans toutes les deux sphères, de ce que le présent signifie une *durée*, l'aoriste ou le parfait défini quelque chose de *momentané*. Voilà la ressemblance intérieure. — Il faut pourtant remarquer tout d'abord le raisonnement étrange de M. Fuchs où il dit que, si le renforcement se fait voir au parfait défini, la raison n'en est pas dans le *sens*, mais dans des circonstances *phoniques*. Comment sait-on que cette raison exclusivement phonique ne regarde pas aussi bien le présent que le parfait? Nous supposons p. ex. que quelqu'un vienne dire: si la diphthongaison a lieu au présent, la raison en est seulement phonique, car, selon moi, ce phénomène exprime quelque chose de *passé*, et a formé, par suite de cela, le parfait fort, p. ex. it. *diedi (dĕdi)*, cfr. goth. *baug*. Mais, comme deux principes pour la même chose sont communément un de trop, et qu'il faut nécessairement en

garder un et rejeter l'autre, pourquoi donc pas garder celui qui convient le mieux? Si ni l'un ni l'autre de ces principes ne conviennent à tous les cas, il faut les abandonner et en chercher un autre.

Cependant, comme la prétendue diphthongaison de la plupart des parfaits forts de M. Fuchs est suffisamment expliquée d'autres manières, p. ex. comme la confusion du radical et de la terminaison (voir ci-dessus, les parfaits de *savoir*, *avoir* etc., et celui de *devoir)*, et non comme un véritable renforcement selon le système, il ne nous reste peut-être qu'à concéder au *présent* la possession à peu près exclusive de l'*Ablaut* roman. Mais, est-il parfaitement sûr que le *sens* exerce sur la *forme* l'influence dont parle M. Pott? Est-il sûr, dans ce cas, qu'une forme longue et forte exprime une *durée*, et une forme simple et courte quelque chose de *momentané*? Ce philologue a appliqué la même loi à un autre domaine, les mots composés du latin, qui, en ayant un *sens plus étroit* que les mots simples, montrent un affaiblissement de la voyelle radicale; celle-ci, dit-il [1]), est par cette raison *aiguisée* (zugespitzt): *accipio (capio)*, *colligo (lego)*, *concutio (quatio)*, *inermis (arma)*. M. Corssen ne reconnaît point une pareille loi et explique ce fait-ci d'une manière phonique; il dit que l'affaiblissement de la voyelle radicale dépend de ce que, dans le composé, elle a perdu le ton haut, qui a reculé à la première partie du mot, selon l'ancienne accentuation des Latins: *ínermis*, *cóncutio* [2]). Cela se peut. Mais nous n'avons pas de telle réponse à faire à la question que nous venons de donner, car il s'agit pour nous d'expliquer la diphthongaison du présent d'un verbe simple p. ex. *φεύγω* (non *φυγω*), dont l'aoriste *ἔφυγον* montre la racine non-renforcée.

Supposé donc que cette loi existe dans le grec, elle n'est cependant pas générale. Le latin ne la connaît point: l'exemple *lĕgo lēgi* prouve plutôt une loi contraire. Le gothique ne la connaît pas non plus: *biuga baug*, le présent et le parfait sont tous deux renforcés.

Du reste, cette raison intérieure de la diphthongaison n'est pas assez forte pour ne pas céder à la loi *extérieure:* l'influence des terminaisons sur le radical. Il se manifeste, selon M. Bopp, que toutes les fois qu'un radical renforcé se trouve *immédiatement* devant les terminaisons du pluriel, il s'affaiblit et prend la voyelle simple et originaire: *εἶμι ἴμεν*. Ainsi, posé que la raison tirée du sens ait une influence primitive sur la formation du présent renforcé du grec, il est pourtant

---

1) Etymol. Forschungen T. I p. 65.

2) Aussprache, Vokalismus und Betonung der Lateinischen Sprache (Leipz. 1858) T. I p. 323.

évident que, quand la loi extérieure peut se faire valoir, celle-ci est toujours la plus forte. Pour *φεύγω* pl. *φεύγο-μεν*, qui conserve le renforcement à toutes les personnes, on peut par conséquent admettre la loi de M. Pott, mais dans *εἶ-μι* pl. *ἴ-μεν* on ne reconnaît que l'influence des terminaisons [1]: au singulier le radical est renforcé devant les terminaisons légères, au pluriel il est simple devant les lourdes. Il vaut toujours mieux avoir *un* principe que d'en avoir deux, comme nous venons de dire, et ici on doit adopter celui qui est le plus fort.

Il en est de même du renforcement gothique: pf. *baug* pl. *bugum*, *skain* pl. *skinum*. Cependant, dans la famille germanique, la loi de M. Bopp s'est étendue, de sorte que non-seulement une terminaison *lourde*, mais encore une terminaison quelconque qui forme une *syllabe*, exerce la même influence sur la voyelle radicale. Ainsi, en vieux haut-allemand, la 2de pers. du sing. du parfait gothique, *bais-t*, devient *biz-i*, sans renforcement, à cause de l'accroissement du nombre des syllabes, quoique, selon M. Bopp, la terminaison gothique *t* soit plus lourde que l'*i* de la forme du vieux haut-allemand. La même influence se témoigne aussi dans la conjugaison gothique avec "Ablaut" simple: *band* pl. *bundum*, quoique *gab* pl. *gêbum* [2]). D'un autre côte, il faut faire remarquer qu'au *présent* des conjugaisons renforcées l'affaiblissement de la voyelle radicale n'a pas lieu: *biuga* pl. *biugam*, *steiga*, *steigam (stig)*.

Nous avons dit plus haut que M. Fuchs n'a pas eu recours à la langue latine pour trouver une analogie avec le renforcement de la conjugaison romane. Peut-être il n'y en a point. Cependant il faut chercher ce phénomène encore là, surtout comme on a insisté sur un développement naturel du latin dans les langues romanes. Et, en effet, un renforcement du radical paraît y avoir lieu; mais ce ne sont que les voyelles *ŭ* et *ĭ* qui se diphthonguent. Ainsi, on trouve l'*ŭ* renforcé en *ou*, qui est devenu plus tard *ū* ou *ō*. Qu'on compare: *lŭcerna*, *Loucina*, *lūx;* la racine *plŭ- (pluere)*, *plov- (plovere)*, *plōrare; pŏpulus*, *poublicus*, *pūblicus (pōplicus); dŭce*, *abdoucit*, *dūco etc.* L'*ĭ* s'est diphthongué en *oi*, *oe* et *ei*, d'où plus tard *ī: fīdes*, *foidere foedere defeidens*, *confīdo;* la racine *dĭv-*, *deivo (deivinus)*, *dīvus; (in)dĭco*, *deixeris*, *dīco.* Les voyelles *ă*, *ĕ*, *ŏ*, au contraire, ne se diphthonguent pas: elles restent simples, mais se renforcent en voyelles longues, dans les mêmes cas où *ĭ* et *ŭ* se seraient diphthongués; ce qu'on trouve aussi pour *ă* en sanscrit et en grec [3]). Cela a lieu dans la dérivation

---

[1]) Sur l'exception *κεῖμαι*, voir Bopp, Vgl. Gram. T. II p. 329. Sur les terminaisons lourdes et les légères, voir ib. p. 347.

[2]) Voir Vgl. Gram. de Bopp. T. II p. 343.

[3]) Voir Bopp, Vgl. Gram. II. 335.

des noms de verbes simples: *tĕgo*, *tēgula*, *lĕgo lēx*, *rĕgo rēx* etc., et, de plus, dans la dérivation de verbes de radicaux nominaux, ce que l'on voit en comparant: *săgax* et *sāgire* (cfr. *præsāgus)*, dérivés d'une forme nominale simple, de la racine *săg; plăcidus*, *plăcere*, *plācare*, qui sont à dériver d'une forme nominale, de la racine *plac.* Outre cela, ce renforcement de voyelle a formé des parfaits forts: *scābi (scăbo)*, *lēgi (lĕgo)*, *ēmi (ĕmo)*, *vēni (vĕnio); tēxi* de *tĕgo* (cfr. *tēgula)*, *rēxi* de *rĕgo* (cfr. *rēgula) illēxi* de *illĭcio* (cfr. *līctor)*. Enfin, si l'on compare *fŭgio fūgi* à *ἔφυγον πέφευγα, relĭcuos relīqui* à *ἔλιπον λέλοιπα,* il faut conclure que l'*ū* et l'*ī* des parfaits latins remplacent des diphthongues, qui provenaient du renforcement de la voyelle et puis s'sasourdissaient en voyelles simples, mais longues. Tandis que le grec montrait le guna au *présent*, on n'en voit rien pour le latin; celui-ci n'a, dans ce dernier cas, à présenter qu'un renforcement par une nasale postposée, comme: *tango* (cfr. *tactum)*, *fingo* (cfr. *fictum) rumpo* (cfr. *ruptum* [1]).

Ainsi, dans le latin, le renforcement du radical n'est resté que comme un changement de la quantité, vu que la plupart des anciennes diphthongues s'assourdissaient de bonne heure en voyelles longues. Du reste, il faut ajouter que les terminaisons latines ne témoignent aucune influence sur le radical à cet égard: la quantité du singulier reste au pluriel. —

Or, en remportant à la conjugaison romane le résultat de notre excursion rapide sur la territoire des langues primitives, nous allons laisser, pour un moment, la loi de M. Pott, pour considérer seulement l'influence des terminaisons, loi qui, étant en général plus forte que celle-là, doit l'être d'autant plus ici que rien n'empêche les terminaisons d'influer sur le radical en tous les cas où se fait un renforcement.

La question est donc celle-ci: le renforcement de la conjugaison romane présente-t-il en effet, dans sa forme, une telle analogie avec le guna du grec et du gothique qu'il vaut la peine d'y appliquer la découverte de M. Bopp sur les terminaisons? M. Dietz y répond que non [2]). Donnons toutefois quelques exemples:

grec	gothique	italien	espagnol	français
εἶ-μι	*baug* [3])	*nieg-o*	*sient-a* [4])	*tien-s*

[1]) Voir, sur tout cela, Corssen: Aussprache, Vokalismus und Betonung der Lateinischen Sprache I. 154—161.

[2]) Voir Gram. der Roman. Sprachen I. 181.

[3]) Pour cette langue, nous prenons le *parfait* au lieu du *présent*, où, comme on sait, ce phénomène ne se montre pas; pourquoi? on ne le sait pas.

[4]) Quoique le prés. de l'ind du verbe *sentir* se renforce aussi, nous avons choisi celui du subj. à cause des terminaisons.

grec	gothique	italien	espagnol	français
εἶ-ς	*baug-t*	*nieg-i*	*sient-as*	*tien-s*
εἶ-τι	*baug*	*nieg-a*	*sient-a*	*tien-t*
ἴ-τον	*bug-u*	—	—	—
ἴ-τον	*bug-uts*	—	—	—
ἴ-μεν	*bug-um*	*negh-iamo*	*sint-amos*	*ten-ons*
ἴ-τε	*bug-uth*	*neg-ate*	*sint-ais*	*ten-ez*
ἴ-ᾱσι	*bug-un*	*nieg-ano*	*sient-an*	*tienn-ent.*

On sait déjà que, quand M. Fuchs trouva cette analogie entre les langues ci-dessus, il la vit cependant troublée à la 3me pers. du pluriel: les langues romanes renforcent encore ici, malgré la terminaison lourde. Mais il a facilement surmonté cet obstacle: les terminaisons *ano*, *an (en)*, *ent* ne sont pas lourdes, pense-t-il. Alors il prouve que, dans le sanscrit, le grec, le gothique et l'allemand même, la terminaison de cette personne, quoique primitivement lourde, est devenue ensuite légère par la perte d'une lettre, surtout de la lettre finale. Ainsi, en sanscrit *dadati* (ils donnent) au lieu de *dadânti*, où l'*â* radical s'est affaibli en *a* après la perte de *n;* des formes telles que *atarpan*, *adikšan* ont rejeté toute la terminaison *ti*, de même qu'en grec *ἔτερπον, ἔδειξαν* pour *ἔτερποντ(ι), ἔδειξαντ(ι)* [1]. Le gothique a aussi perdu le *t* final, excepté au présent de l'indicatif; pour l'allemand il ne reste que dans le mot *sind*. Le latin, au contraire, a gardé partout ce *t*, qui n'en est pas moins rejeté par les langues qui en dérivent, excepté le français. Mais, comme n'y étant qu'écrite et non prononcée, du moins dans le français moderne, la terminaison *ent* peut bien être comptée au nombre des terminaisons légères. L'ancien espagnol montre aussi quelques traces du même *t* final, mais M. Fuchs est d'avis que, quand même ce *t* se serait prononçé, ce qu'il ne croit pas, du moins la terminaison n'était-elle pas réputée lourde, car autrement les formes *puedent*, *tienent*, *tiement* eussent été *podent*, *tenent*, *tement*. Enfin, par suite de l'affaiblissement de cette terminaison, lequel a eu lieu dans toutes les langues romanes, on ne s'étonnera pas, dit-il, que le renforcement de la voyelle radicale soit autorisé encore à la 3me pers. du pluriel.

Il est bien probable que, par la perte du *t*, la terminaison de cette personne soit, en général, devenue moins lourde, mais *légère*, dans le sens de M. Bopp, nous ne le croyons pas. D'abord *ent*, qui a conservé en français le *t* final, et qui n'a pas ainsi satisfait aux conditions de l'affaiblissement, est léger comme les autres, parce qu'il ne se prononce pas aujourd'hui. Tel est l'avis de M. Fuchs et, de

[1]) Voir Bopp, Vergl. Gram. II. 331 suiv.

plus, de M. Burguy. Tous les deux ne nient pas qu'il n'ait été autrefois lourd, et celui-ci dit à ce propos: "toute la syllabe *ent* peut être considérée comme nulle. Je ne pense pas qu'il en fût toujours ainsi *dans le vieux langage;* quelques formes dialectales semblent du moins prouver le contraire" [1]). Eh bien, si la syllabe *ent* s'est prononcée "dans le vieux langage" — ce qui est assez vraisemblable, car autrement elle eût facilement été repoussée, et, du reste, M. Burguy dit lui-même "que les anciens écrivains se donnaient toutes les peines du monde pour modeler l'orthographe sur la prononciation" — et si, par conséquent, elle a été lourde à l'époque où le renforcement des verbes était à son comble, ou plutôt s'était formé, nous demandons: pourquoi la lourdeur n'en a-t-elle pas influé sur la voyelle radicale, de sorte que celle-ci soit redevenue simple? — Il faut aussi faire observer l'argumentation singulière de M. Fuchs, lorsqu'il veut prouver la lourdeur de la terminaison en question. On sait que, pour les formes espagnoles *puedent*, *tienent*, *tiement*, et, en général, pour toutes les formes renforcées, il explique le renforcement du radical par la légèreté des terminaisons. Ainsi, *puedent* est renforcé, parce que *ent* est léger. Or, quand il s'agit de montrer que la terminaison douteuse *ent* est légère, afin qu'elle soit capable d'amener du renforcement, il prouve cela justement par ce même renforcement qui a lieu dans *puedent*, *tienent* et *tiement*, car, si *ent* y était lourd, ces formes eussent été *podent*, *tenent*, *tement:* le radical est renforcé parce que la terminaison est légère, celle-ci est légère parce que celui-là est renforcé. C'est, sans nul doute, ce qu'on appelle d'ordinaire *circulus in demonstrando.*

La valeur *légère* de la terminaison *ent* ne nous semble par conséquent pas assez constatée. Mais, comment en est-il donc des terminaisons correspondantes: en italien *ano*, en espagnol *an (nieg-ano*, *sient-an)?* Quant à celle-ci, M. Dietz prétend qu'elle est aussi lourde que, du moins, *μεν* de *διδο-μεν* (ou de *ἴ-μεν*, pour voir l'influence sur la voyelle radicale), et néanmoins on voit la forme renforcée *sient-an.* Cela paraît d'autant plus probable que l'*a* est en effet plus lourd que l'*e*, ce que M. Fuchs avoue lui-même [2]). La terminaison italienne *ano*, où le *t* latin est remplacé par une voyelle, doit sans doute surpasser *μεν* en pesanteur.

De là s'ensuit que, selon nous, M. Fuchs n'a pu prouver que la terminaison de la 3me personne du pluriel soit légère, dans le sens de M. Bopp. Ainsi, dans *nieg-ano*, nous voyons la *diphthongaison* de-

---

[1]) Voir Burguy, Gram. de la langue d'oïl I. 200.

[2]) Sog. unregelm. Zeitwörter p. 14.

vant une terminaison *lourde*. Mais, peut-être cette dernière qualité ne suffit-elle pas pour que la terminaison *romane* influe sur la voyelle radicale. Peut-être, voulons-nous dire, dans les formes *negh-iamo*, *neg-ate*, *ten-ons*, *ten-ez* etc. ce n'est pas précisément la pesanteur des terminaisons qui a fait rentrer l'*e* simple au radical: peut-être y est-il survenu un autre motif, qui, après tout, n'a rien de commun avec la loi de M. Bopp. On se rappelle que, dans le vieux haut-allemand, la *lourdeur* de la terminaison n'était pas absolument nécessaire: il suffisait que celle-ci fût seulement représentée par une *syllabe* quelconque. Pour le grec et le gothique la lourdeur même était de rigueur. Cette loi étant donc si élastique, ne peut-on pas avancer que, pour les langues romanes, ni l'une ni l'autre de ces deux conditions ne suffisent: qu'il en faut encore une troisième? Nous voulons dire l'*accent*.

Maintenant, nous touchons à l'opinion de M. Dietz. Sans faire, pour la conjugaison romane, aucun cas de la découverte de M. Bopp, laquelle il considère ailleurs si importante, ce philologue explique tout le procédé par la propre méthode du passage phonique des voyelles latines, méthode qui se base sur des lois prosodiques: une voyelle *brève* et *accentuée* en latin passe, selon la règle, à une diphthongue romane, p. ex. *ĕ* devient *ie*, *ŏ* — *uo*, *ue* (*eu*, *oeu*, *oe*). La voyelle *inaccentuée* se conserve très-souvent, mais peut aussi passer à une autre, même à une diphthongue: on n'en saurait établir des règles précises. "Ainsi, l'*ie* de *tiens*", dit-il, "doit son existence à la brèvité de l'*ĕ accentué* de *tĕ́net*, l'*e* de *tenons* se conserve, parce que dans *tĕnémus* il est *inaccentuée*" [1]).

Cependant, M. Fuchs n'approuve nullement cette explication. Il ne disconvient pas que l'accent n'ait aucune influence sur ce passage, mais il remarque que l'exemple de M. Dietz ne prouve rien; car, si l'on en choisit un de la 3me conjugaison latine, où l'accent reste toujours sur le radical, on voit toutefois la même diphthongaison dans les langues romanes, qui ont déplacé l'accent. *Mórior mórimur*, *quǽro quǽrimus* sont devenus: fr. *meúrs mouróns*, *acquiérs acqueróns*; esp. *muéro morímos*, *quiéro querémos*; ou, un exemple du parfait: *féci fécimus*, it. *féci facémmo*. "Comment se fait-il donc, demande-t-il, que l'accentuation romane déroge ici à celle du latin? Certes, seulement de la lourdeur des terminaisons, qui doivent justement être marquées de l'accent."

[1]) Voir Dietz, Gram. der Roman. Sprachen I. 181; voir, du reste, Lautlehre.

Ainsi, nos philologues sont tous deux d'accord d'une chose: de l'influence de l'accent sur la diphthongaison du radical. Mais leurs avis se séparent, quand il s'agit d'expliquer, pourquoi cet accent se trouve tantôt sur le radical, tantôt sur la terminaison des verbes romans qui subissent le renforcement. M. Dietz prouve, par son exemple, que l'accent roman se conserve à la place où il se trouvait dans les verbes latins: ce qui doit expliquer le phénomène. M. Fuchs prouve au contraire, par ses exemples, que l'accent latin est bien des fois déplacé, ce qui relève de la *lourdeur* des terminaisons, et que c'est ainsi *celle-ci*, non l'*accent*, qui doit, après tout, expliquer la question. Bien que cette dernière assertion ait assez de vraisemblance, et que nous n'ayons pas vu de réponse spéciale de M. Dietz sur ce sujet, nous ne saurions pourtant nous empêcher d'examiner de plus près les exemples et le raisonnement de M. Fuchs; ce qui nous porte à considérer, pour un moment, le sort général de l'accent dans le passage du latin aux langues romanes.

Une des meilleures preuves du rapport intime qui a lieu entre ces deux domaines, nous est sans doute fournie par l'*accent*. C'est lui qui, si l'on écoute attentivement, fait encore retentir les vocables romans comme un écho, plus ou moins lointain et plus ou moins troublé, de ceux du latin; c'est lui, de plus, qui a arrêté "l'affilement" des syllabes, qui était une suite inévitable du dépérissement de la *quantité* latine, avant que cet affilement ne devînt une corruption totale. La quantité n'ayant plus de force, les désinences tombèrent plus ou moins, les mots perdirent généralement leurs dimensions, et ce ne fut que l'accent qui empêcha que ce procès rapide ne fût tout à fait innaturel et déstructif. "L'accent", dit M. Dietz, "est le pôle autour duquel tourne la formation entière des langues romanes."

De là il s'ensuivrait donc que l'accent aurait gardé sa place après le passage du latin à la famille romane. C'est vrai, du moins, en règle. Pour le français même, qui a été exposé, plus que ses compagnons, à ce procès dangereux, on reconnaît l'accentuation latine: l'ancienne déclinaison en fournit plus d'un exemple. On y démêle toute une classe de substantifs auxquels l'accent a sauvé deux différentes formes, l'une pour le cas sujet, l'autre pour le régime. Ce sont ceux qui dérivent des substantifs latins en *or*, *ōris* et *o*, *ōnis*, dont nous citerons quelques exemples [1]), *emperére (imperátor)*, *empereór (imperatórem)*, *salveiére sauvérre (salvátor) salveór (salvatórem)*, *venére (venátor)*, *veneór (venatórem)* etc. *bérs (báro) barón (barónem)*, *lérre (lá-*

[1]) Voir Littré, Hist. de la langue française I. 151. 231.

tro) larrón (latrónem), maire (májor) majeúr (majórem), gárs (gárcio) garsón (garciónem). Il y a encore quelques mots isolés, comme: *énfe (ínfans) enfánt (infántem).* La faute contre l'accent, dit M. Littré, signale un mot secondairement entré dans le français. Ainsi, *facile* n'est pas d'origine; *facilis* a l'accent sur *fa,* et eût donné *fele,* comme *fragilis frele.* De même pour le mot *debile; debilis* eût fourni *dieble,* comme *flebilis* a fourni *fieble, foible,* puis *faible. Noble* est la forme originaire de *nobilis; nobile* est postérieur [1]).

Cependant, quoiqu'on puisse soutenir, en règle, que l'accent latin s'est conservé, il est facile de comprendre que, dans des langues telles que celles en question, où l'accent est mobile — placé tantôt sur le radical, tantôt sur la terminaison — il y a nombre de déplacements; ce qui a parfois lieu en allemand même, qui a néanmoins établi la loi claire et simple de fixer l'accent au radical [2]). Le français s'écarte le plus de la règle, vu qu'il n'admet jamais l'accent à la syllabe antepénultième, à moins que la voyelle de la syllabe inaccentuée ne soit retranchée, comme en *image (imag(i)nem), vierge (virg(i)nem)* etc. Ce sont les exceptions, ainsi provenues, qui ont fait établir à cette langue une règle particulière, très-simple et très-pratique: quand la terminaison est en rime féminine, l'accent se trouve toujours placé sur l'avant-dernière syllabe, et sur la dernière, quand la terminaison est en rime masculine. Il est intéressant de voir en combien de cas cette méthode n'est autre que l'accentuation latine. — Quant aux autres langues romanes, on ne saurait établir comme règle que cette même accentuation latine, qui est plus ou moins suivie.

Comme notre sujet s'occupe de la *conjugaison* romane, nous allons y poursuivre nos recherches sur l'accent. Nous ferons remarquer tout d'abord que les exceptions à la règle latine sont assez nombreuses. A l'égard de l'*infinitif*, nous avons déjà plusieurs fois mentionné l'échange de la terminaison *ĕre* contre *ēre*, et le cas contraire, ce qui signale aussi un déplacement de l'accent. Encore en d'autre cas, celui-ci a changé: on en voit un reculement dans les verbes *cógliere (colligere), pórgere (porrigere), báttere (battuere)* etc. où, selon M. Dietz [3]), l'influence du présent s'est fait valoir: *cólgo (colligo).* Pour le *présent*, ce n'est que l'italien qui conserve l'accent sur la syllabe antepénultième: *mérito, méritano;* quoique les exemples du déplacement ne soient pas rares: *estímo, imíto, impéro, comprímo, dirígo, dimóro* (lat. *éstimo* etc.). Les autres langues font avancer, en ce cas, l'accent à l'avant-dernière

[1]) Voir l'ouvrage de M. Littré, cité ci-dessus, I. 242. 243.
[2]) Voir Dietz, Gram. der Roman. Sprachen. I. 469.
[3]) Gram. der Rom. Spr. I. 479.

syllabe: esp. *imagíno*, *determíno;* prov. *seména (seminat)*, *tremóla;* fr. *imagíne*, *détermíne* etc. Un reculement de l'accent a eu lieu p. ex. en *coopério:* it. *cuópro*, esp. *cúbro*, fr. *coúvre*. Les deux premières personnes du pluriel du présent de l'indicatif ont généralement avancé l'accent, quand celui-ci se trouve, en latin, sur la syllabe antepénultième: ce fait nous est déjà bien connu. *Quærĭmus quærĭtis*, *credĭmus credĭtis*, *morĭmur* se retrouvent dans la famille romane comme *quærémus quærétis*, *credémus credétis*, *morímur*.

Que signifie donc ce dernier déplacement? A notre avis, c'est là tout simplement un passage de la 3me conjugaison latine à la 2me et à la 4me, c'est-à-dire de la conjugaison *forte* à la *faible*. Ainsi, nous ne croyons pas que les formes romanes soient, en ce cas, provenues *directement* de la 3me conj. latine au moyen de la transposition de l'accent à la syllabe pénultième, ce qui paraît être l'avis de M. Fuchs. D'abord, les quelques formes vfr. *faimes (facĭmus)*, *faistes (facĭtis)*, *dime (dicĭmus)*, *dite (dicĭtis)*, it. *fate*, *dite*, prouvent comment s'y prit la dérivation, quand elle se faisait immédiatement de la conjugaison *forte* du latin. Puis, le très-petit nombre de pareilles formes constate la répugnance des langues romanes pour une telle méthode, qui ne laissait pas de contracter trop les formes qui devaient être bien marquées. On y objectera peut-être que l'avancement de l'accent aurait dû remédier à cet inconvénient. Quand on a vu plusieurs exemples tout analogues, p. ex. en espagnol, à la première pers. du singulier, *ordéno* (lat. *ordĭno)*, où l'*i* bref a passé, en même temps, en *e:* pourquoi pas le même passage pour *quærĭmus (quærímus)* esp. *querémos?* Cependant, il faut le répéter, il régnait déjà en latin une incertitude entre les deux conjugaisons en *ere:* on disait p. ex. *stridĕre* et *stridēre*, et on conjuguait par conséquent: *strido* — *stridĭmus* et *strideo* — *stridēmus*. Nous avons déjà annoncé notre opinion que cette vacillation est le passage ordinaire à la conj. faible, qui, plus tard, l'a emporté de plus en plus sur la forte. On se rappelle que, selon M. Pott, ce passage s'est présenté de fort bonne heure, vu que plusieurs parfaits de la 3me conj. (*veni*, *vidi* etc.) dont les présents et les infinitifs sont devenus faibles, sont des restes d'une conjugaison, autrefois entièrement *forte*. Mais, cet affaiblissement des verbes forts *latins*, lequel se manifestait, par la voyelle dérivative, dès à la *première* pers. du *singulier* du présent de l'ind. (*strid-ĕ-o* pour *strid-o)*, ne peut se faire valoir qu'au *pluriel* des verbes *romans;* parce que ceux-ci rejettent, en général, cette voyelle caractéristique au singulier, où elle était, dans le latin, *inaccentuée* et *brève*, et ne la recouvrent qu'au pluriel, où elle était *accentuée* et *longue*. Du reste, l'italien qui avait d'abord, à la

première pers. du pluriel, la terminaison *emo (credémo)*, a plus tard adopté *iamo* (= *eāmus* ou *iamus*), ce qui semble indiquer une propension, quoique assez étrange, pour les terminaisons faibles au pluriel.

Il se présente un fait pareil au *parfait défini*. La première pers. du pluriel de ce temps s'écarte de l'accentuation latine: it. *facémmo*, esp. *hicímos*, prov. *fezím*, vfr. *fesímes*, tous correspondant à la forme latine *fecĭmus*. Le parfait italien paraît en donner l'explication. Pour ce temps, la 2de conjugaison italienne (en *ere)* a adopté la terminaison latine *ēvi (del-ēvi)*, qui est devenue *ei*. La terminaison *ēvimus* a par conséquent donné *emmo*, par analogie avec *ammo*, *immo (āvimus, īvimus)* des autres conjugaisons. Cela dit, nous sommes en droit de demander: comme, selon M. Fuchs, *facemmo* dérive directement de *fecĭmus*, dont la terminaison lourde aurait transposé l'accent, et que, par conséquent, la forme analogue *solvemmo* dérive de *solvĭmus:* les personnes *solvéi*, *solvè* dérivent-elles aussi de *solvi*, *solvit*, et non des formes mitoyennes *solvēvi*, *solvēvit?* Mais quelle est donc la lourdeur des terminaisons *-i*, *-it* qui eût amené le déplacement de l'accent? ou bien, après tout, *-éi*, *-è* ne représentent-ils pas *ēvi*, *ēvit?* Il est impossible que l'on puisse le renier. Or, si *solvi*, *solvit* ont en effet passé au parfait faible, pourquoi donc pas aussi *solvĭmus* (= *solvévimus solvémmo)* et, enfin, *fecĭmus* (= *facévimus facémmo*)*?* La différence est seulement que le parfait fort de *solvere* s'est affaibli entièrement, tandis que celui de *facere* ne l'a fait que pour la première pers. du pluriel, outre les personnes qui étaient déjà désignées par l'accentuation faible *(fecísti*, *fecístis)*.

Pour montrer jusqu'à quel degré M. Fuchs a poussé son système, et combien il a omis de reconnaître les passages phoniques généraux, nous présenterons un exemple caractéristique. Il dit [1]) que le parfait italien *ruppi* ne vient pas immédiatement du latin *rūpi* (ou, comme on l'a proposé, de *rupui)*, mais d'une forme mitoyenne *ruopi* (diphthonguée de *ropi*, pour *rupi)*, parce que l'*o* est rentré devant les terminaisons lourdes: *rompesti*, *rompemmo*, *rompéste* (par analogie au présent *muojo* — *moriamo)*. Mais, pourquoi pas donc *ropemmo* etc.? D'où vient cette *m?* — Pour notre part, nous croyons voir justement dans cet exemple, ainsi qu'en tous les exemples analogues *tacqui* — *tacemmo* etc., une preuve sûre de l'affaiblissement de la première pers. du pluriel dans le sens *latin: rompemmo* a pris le radical de l'infinitif *(romp-)*, auquel s'est jointe la terminaison faible *emmo*, et il n'a ainsi conservé ni le radical ni la terminaison du *parfait fort* latin; car, en ce

[1]) Sog. unregelm. Zeitwörter p. 106.

cas-ci, *rupĭmus* eût donné *ropemmo* (non *rompemmo)*, supposé que *ĭmus* eût pu devenir *emmo* par la transposition de l'accent, admise par M. Fuchs. Puis, est-ce donc le sérieux de celui-ci de prétendre que *ruppi* ne vienne pas de *rupi*, comme *venni* de *veni*, *veddi* de *vidi*, *piovve* de *pluvit?* Du reste, l'*o* du verbe *rompere* (*rumpere)* est un exemple du passage phonique le plus ordinaire. —

La conclusion de ce raisonnement est donc que, si nous revenons aux différents exemples de M. Diez et de M. Fuchs d'où nous sommes départi, celui du premier *(tiéns*, *tenóns* de *téneo*, *tenémus)*, où l'accent latin est conservé, suffit aussi aux verbes, dérivés de la 3me conj. latine; et que, par conséquent, les exemples du dernier n'indiquent aucun déplacement de l'accent latin à cet égard: parce que *morĭmur*, *quærĭmus*, *fecĭmus* ne se sont pas transformés directement en *morímur*, *quærímus*, *fecímus*, mais ils ont, au contraire, rejeté entièrement la terminaison forte *ĭmus*, qui était inaccentuée, et l'ont remplacée par les terminaisons faibles *ēmus*, *īmus*, *ēvimus*, *īvimus*, qui portaient déjà l'accent. Celui-ci n'est donc pas déplacé.

Voici encore une raison contre l'opinion de M. Fuchs! Il dit que cette même terminaison *ĭmus* a paru aux nations romanes si lourde qu'elle a dû prendre l'accent. Nous ne croyons pas que l'oreille romane soit en général aussi sensible. L'espagnol, du moins, prouve le contraire. En voici quelques exemples: *cantábamos (-bámus)*, *cantábais (-bátis)*, *cantásteis (-vístis)*, *cantásemos (-vissémus)*, *cantáseis (-vissétis)*; et l'italien a pour ces deux derniers: *cantássimo*, *cantáste*. Or, ces syllabes *āmus*, *ātis*, *ēmus*, *ētis*, *istis*, ne sont-elles pas aussi lourdes que *ĭmus?* Et, elles n'en ont pas moins perdu l'accent. Ce n'est que la terminaison *ui* (au parfait) qui, en restant dans le *français*, a dû s'emparer de l'accent *(valúi)*, mais ce cas isolé ne prouve rien pour la question en général (cfr. it. *tácqui)*.

Nous avons mentionné que la 3me pers. du pluriel du parfait a préféré la terminaison *ĕrunt* à *ērunt*. A cette personne, on voit encore la diphthongaison: it. *diedero* de *diedi (dĕdi)* se trouve à côté de *fecero (fēcerunt)*. On dirait donc que la terminaison *ero* se fût affaiblie par la même raison que *an*, *en* *(sient-an sient-en)* ou *ano*, *ono* *(nieg-ano sied-ono)*, vu que le *t* final — et de plus, *n* — a disparu. Mais on n'en voit pas moins, dans le latin du moyen âge, la forme *fiecĕrunt (fecerunt)*, où la terminaison entière *erunt* s'est conservée. Ce mot n'est ni latin ni roman, ce n'est que la forme *écrite* du mot *parlé* qui naissait, et qui n'était pas encore prêt et fixé. Néanmoins, il prouve que ni *-ĕro* ni *-ĕrunt* n'étaient légers, dans un sens nouveau, mais que la diphthongaison du radical ne relevait que du reculement

de l'accent latin. On rencontre, dans la basse latinité, encore plus d'exemples de cette espèce de renforcement au radical accentué, où la valeur des terminaisons n'entre visiblement pour rien: *Lievrio*, *benemerienti* [1]).

Ces recherches faites, ce n'est pas que nous voulions contester que l'accentuation latine ne soit bien des fois abandonnée par les verbes romans, mais nous soutenons que la cause de ce déplacement ne se rattache pas à l'influence des terminaisons, selon la loi de M. Bopp. Il est bien remarquable que, quand l'accent a avancé du radical à la terminaison, cela signale constamment le passage des verbes forts à la conjugaison faible, passage qui avait commencé de bonne heure.

Ainsi, il ne nous reste qu'à recourir aux règles phoniques, établies par M. Diez, pour expliquer le phénomène de la diphthongaison romane. Cependant, avant de le faire, nous supposerons que nos preuves contre le système de M. Fuchs ne soient pas incontestables. Peut-être la loi tirée du *sens* convient-elle aux langues romanes: la comparaison, établie entre les temps de celles-ci et ceux du grec (cfr. le sens du parfait défini et celui des aoristes), est, sans nul doute, fort exacte. Peut-être aussi peut-on admettre la loi sur l'influence des terminaisons, pourvu qu'on y ajoute celle de l'accent. Peut-être enfin est-ce par hasard que l'accentuation romane est conforme à celle du latin. Du reste, les règles de M. Diez nous expliquent seulement *comment*, non *pourquoi*, ce phénomène a lieu. Tout cela admis, nous allons lire la conclusion du discours de M. Fuchs sur le système. "On demandera enfin — dit-il — quel est le but de tout ce renforcement de voyelle, et quels sont les verbes qui y prennent part. On ne saurait y faire aucune réponse décisive; cependant on peut en général donner une raison double de la conjugaison forte, une intérieure et une extérieure. Celle-là est dans la tendance, commune à presque toutes les nations, à distinguer les verbes *primitifs* des *dérivés* encore par leur forme extérieure. On ne s'étonnera pas que les nations romanes aient même rapporté des verbes dérivés à la conjugaison forte: c'est qu'elles ne comprennent pas aussi bien leurs langues, composées de matières étrangères, que, par exemple, les Allemands comprennent leur idiome, qui présente des racines encore fraîches et vivantes; de plus, les verbes forts du latin n'étaient pas assez distingués des dérivés par la flexion ..." [2]). C'est là l'une de ces raisons, nous en rencontrerons plus bas l'autre.

---

[1]) Voir l'ouvrage de Corssen, déjà cité, I. 298.
[2]) Sog. unregelm. Zeitwörter p. 21. 22.

Préalablement, nous ferons observer, contre cette "tendance générale des nations", que les Normands, partie considérable de ceux qui parlaient la langue d'oïl, ne paraissent nullement l'avoir éprouvée, pourvu qu'on adopte le système de M. Fuchs. Mais, oublions ce fait un instant!

Ainsi, selon M. Fuchs, les nations romanes ont, comme d'autres nations, une tendance intérieure à distinguer deux genres de verbes, *forts* et *faibles*. Comment sait-on cela? Ou, comment sait-on que les Allemands éprouvent une pareille tendance? Certainement, *parce que* leur langue possède encore "des racines fraîches et vivantes." Mais les nations *romanes*, dont les langues en manquent, éprouveraient-elles néanmoins cette tendance? Nous ne le comprenons point. A notre avis, il existe une harmonie intime entre la langue et la nation qui la parle. La langue ne fait rien que le génie de la nation n'autorise, et la nation ne fait rien que n'autorise le génie de la langue, car ces deux génies sont identiques: ce n'est là qu'un et même génie, ou plutôt, le génie de la langue n'est autre que celui de la nation. C'est que nous reconnaissons dans la langue un système et une véritable vie avec un procès organique et une histoire. En ce cas, il faut que la langue, eu égard à sa véritable vie, soit ou un être absolu, ou bien une propriété d'un autre être absolu. Or, il se manifeste que la langue n'a pas les caractères essentiels pour un être *absolument* vivant et personnel. De là résulte qu'elle est nécessairement la propriété d'un tel être, par lequel elle obtient son explication. Qui est donc cet être absolu et personnel? — Dieu? ce n'est pas possible, puisque la langue (la propriété) est imparfaite et défectueuse. — L'homme? L'individu? non, l'expérience apprend que l'homme isolé ne parvient pas à une langue, et, du reste, une langue pour un seul homme est aussi superflu qu'inconcevable. — Mais quel est l'être dont on ne puisse s'imaginer l'existence même *sans* langue? Certes, la *nation*. C'est la nation, *non* l'individu, qui a créé le système de la langue, — afin que l'individu l'apprenne; c'est à la vie et à l'histoire de la nation, non à celle de l'individu, que correspondent et se conforment la vie et l'histoire de la langue [1]). Voilà l'harmonie entre celle-ci et la nation!

Que veut-il donc dire que les nations romanes aient la tendance, chacune selon son génie, à distinguer leurs verbes primitifs et leurs verbes dérivés par des formes différentes, fortes et faibles, *mais* qu'elles appliquent cette tendance d'une manière perverse, c'est-à-dire contre le

[1]) Voir K. Claëson, Samlade Skrifter I, 260. 261. 262.

génie de la langue? M. Fuchs nous donne fort à propos la réponse: "c'est qu'elles ne comprennent pas parfaitement leurs langues, *composées de matières étrangères.*" Ainsi: les *nations* romanes n'ont pas de *propres langues* qui se seraient formées et développées conformément aux nations. Cela doit être bien exceptionnel. Ces nations ont, par conséquent, reçu une langue étrangère qu'elles n'entendent pas, et s'y prennent absolument comme nous le ferions, nous autres Suédois, si nous prenions un verbe *étranger*, n'importe fort ou faible, et le fléchissions selon *notre* tendance à distinguer les verbes à cet égard. Mais, quelle est donc cette langue *étrangère* dont se servent les nations romanes? Evidemment, le latin et, de plus, le latin vulgaire. Cette langue a toujours continué son procès naturel, dit M. Fuchs [1]), et témoigne décidément dans les langues romanes ou neo-latines — son perfectionnement. Cela se peut, mais à une condition. Il faut pouvoir dire en même temps: la *nation* latine a toujours continué son procès naturel et témoigne son perfectionnement dans les *nations* romanes ou néo-latines. Si la langue est latine, la nation est aussi latine: et si cela regarde les langues et les nations romanes, d'où vient la langue *étrangère* que celles-ci parlent?

Ce mot unique "étranger" a trahi l'opinion de M. Fuchs sur toute cette question: la *langue* a continué sa route absolue, mais elle est parlée d'une *nation* étrangère. En cherchant l'origine des langues romanes, il l'a trouvée dans le latin seul. Celui-ci n'est point mort avec la chute de l'empire romain et la dissolution de la nation latine; il vit toujours et se développe de plus en plus, selon son génie originaire, indépendamment de ceux qui le parlent. "C'est une grande erreur", dit-il, "de croire que les mots romans ne se sont formés qu'à l'époque où nous les trouvons par hasard. Les langues romanes étaient plutôt, à l'égard de leurs traits essentiels, dès longtemps accomplies, bien que, pendant cette longue espace de temps (avant qu'elles s'écrivissent), elles se développassent de plus en plus, en complétant leur provision de mots, et employant avec plus de conséquence bien des principes particuliers. Mais, il n'y a pas lieu de croire que ce procès ait été causé, ni même avancé, par les conquêtes germaniques; ce n'est, sans nul doute, que la suite naturelle du procès déjà commencé à la plus ancienne époque de la langue latine" [2]). Pour appui de cette assertion, il cite M. Diez, qui dit: "quelque loin qu'on remonte, on

[1]) Voir Die Romanische Sprachen in ihrem Verhältnisse zum Lateinischen, p. 52.

[2]) Voir Fuchs, ibid. p. 46.

découvre, dans les échantillons de langues romanes, les traces d'une grammaire bien réglée, et l'on parvient à la conviction que ce n'a pas été le mélange des peuples qui a fait pousser la branche des langues romanes, mais que celle-ci est plutôt provenue longtemps auparavant de la racine latine, et qu'elle se fût même développée sans cet événement-là" [1]). — Mais, tout en voyant la marche sûre et tranquille du latin, pendant le cours des siècles après la chute de l'empire romain, et en divers pays, M. Fuchs se rappelle tout-à-coup qu'il y a quelqu'un qui parle cette langue. Ce sont même plusieurs *nations* — il l'avoue — qui s'en servent, mais comme d'une langue *étrangère* qu'elles ne comprennent pas tout à fait. Elles l'ont apprise, elles se la sont même appropriée, mais elles ne l'ont point modifiée d'après leurs propres génies. Vraiment? Les nations romanes, avec leur tendance à distinguer les verbes primitifs des dérivés, n'ont-elles pas établi une conjugaison forte sur un principe tout nouveau, justement *selon leur propre génie?* Que signifie d'ailleurs tout le système de M. Fuchs dont nous avons tant parlé?

M. Diez est plus conséquent. Il dit [2]) que l'on ne saurait s'attendre, dans les langues romanes, à une conjugaison forte qui se base sur le principe de l'*Ablaut;* probablement, parce que ce phénomène n'était pas, dans le latin, le principe essentiel de ce genre de flexion. Puisque cette langue-ci subit son développement naturel dans les langues romanes, il n'en peut être autrement.

Mais, ce procès naturel est-il assez constaté? Est-il vrai, comme dit M. Diez, que le latin se soit développé de *cette* manière sans le mélange historique des peuples, ou que les langues romanes soient antérieures à l'invasion germanique? Si cela est, il faut nécessairement — nous le répétons — que la *nation* latine se soit développée de plein pied avec la langue, de sorte que les nations romanes, qui représentent le résultat de ce procès, se soient formées sans le mélange des peuples. Mais, en ce cas, il n'existe pas de nations romanes: ce n'est qu'une seule nation latine qui s'est établie en diverses contrées de l'Europe. Ainsi: *une* nation néo-latine avec *une* langue néo-latine — qui s'est divisée en divers dialectes. C'est donc à tort que M. Diez et d'autres parlent de plusieurs *nations* romanes. Peut-être ces dialectes-là (l'italien, l'espagnol, le provençal, le français etc.) ont-ils le même rapport entre eux qu'avaient les anciens dialectes de la langue d'oïl. Peut-être annoncent-ils, par leur ressemblance réciproque, une

[1]) Voir Diez, Poesie p. 286.

[2]) Voir Gram. der Rom. Spr. I. 180.

unité future entre les peuples, de laquelle résultera la fixation de la langue commune. Mais, d'un autre côté, peut-être ceux qui parlent ces dialectes s'opposent-ils à une pareille amalgamation future: ils prouvent par leurs moeurs différentes, leurs diverses littératures, enfin par tout ce qui peut distinguer une nation d'une autre, qu'ils sont en effet de véritables nations, quoique parentes. Néanmoins, nous y répondons: si vous avez une et même langue, vous n'en êtes pas moins une et même nation. — Ils répliquent encore: nos mères étaient, il est vrai, des femmes latines, vu que nous ne croyons pas que les peuples qui furent soumis par les Romains, aient pu altérer beaucoup leur *caractère* primitif; mais nos pères étaient des Longobardes, des Visigoths, des Franks etc., n'avons-nous même pas une goutte de leur sang dans nos veines? — Non, si vous avez une et même langue, vos pères ont aussi été des Romains, ils ont perdu dès bien longtemps leur nationalité. Vous connaissez la nation anglaise? Eh bien! Comment savons-nous incontestablement que l'ancien caractère des Anglo-Saxons, et non celui des Normands conquérants, y est resté pur? Principalement et nécessairement de la *langue*, qui conserve encore aujourd'hui son caractère anglo-saxon, qui n'a jamais été troublé dans son procés naturel: si la langue prouvait le contraire, la nation le ferait aussi. — Mais, après tout, nous n'avons pas la même langue, nous ne nous comprenons pas les uns les autres aux deux côtés des Alpes et des Pyrénées, et nos ancêtres depuis le IXe siècle, du moins, ne s'entendaient pas non plus les uns les autres. — Cela ne prouve rien: ce "malentendu", a-t-on dit, commença déjà bien longtemps avant l'invasion des barbares, même à la plus ancienne époque de la langue latine.

Cependant, quand ces instances deviennent de plus en plus pressantes, quand il y a tant de raisons de l'existence de plusieurs nations romanes, fournies d'assez différents caractères, il vaudra peut-être la peine de rechercher, si les "dialectes" romans autorisent une pareille distinction entre ceux qui les parlent, c'est-à-dire si le latin n'est pas entré comme élément prédominant dans de nouvelles langues, sans exclure une influence importante d'autres éléments. Car c'est là une *conditio sine qua non* pour la multiplicité des nations. Nous avouons d'avance que, si cela réussit, le véritable caractère latin, le principe originaire s'est troublé ou changé dans son développement: que la langue latine a perdu son identité.

Il s'agit donc d'examiner le système grammatical, les lois phoniques et les racines.

Quant au premier, on aura vu faire plusieurs efforts de l'expliquer en son entier comme la suite naturelle du système latin. Nous ne mentionnerons pas ici tous les points contestés à cet égard. Cependant, l'usage de l'article! Les Romains l'ignoraient absolument; M. Diez en convient [1]). Les auxiliaires! L'essai de M. Diez d'en dériver l'usage des Romains nous paraît assez contraint [2]). Du reste, on voit dans la syntaxe bien des traits qui tiennent peut-être plus des langues germaniques que du latin. Au moins voyons-nous, en divers dialectes romans, plusieurs cas qui relèvent d'une différente *logique* p. ex. l'usage du subjonctif de l'italien et du français. M. Du Méril prétend que la répétition du sujet français, en phrases interrogatives, vient des Celtes mêmes.

Quoiqu'il en soit, la question des *lois phoniques* et des *racines* regarde spécialement notre sujet; et nous ne voulons pas en divaguer trop.

Pour les premières, on ne saurait nier que bien des sons ne soient venus d'autre part que du latin p. ex. en français, les consonnes mouillées, les nasales etc. Et comment en est-il des voyelles? Voilà justement le sujet dont nous avons tant parlé: ces diphthongaisons-là *ai*, *ie*, *uo*, *ue* (*eu*, *oe*, *oeu* etc.)! — Nous nous sommes arrêté au résultat auquel M. Diez est parvenu, à savoir, que ces passages phoniques se basent sur des lois prosodiques *latines*, vu que c'est, avant tout, une voyelle *brève* latine qui se diphthongue dans les nouvelles langues. Cela dépend aussi de l'*accent:* la voyelle diphthonguée en était marquée en latin. Ainsi, c'est par la quantité et l'accent que le latin témoignerait le procès naturel de ses lois phoniques. Or, M. Diez prétend aussi que la quantité a commencé son dépérissement de fort bonne heure. Il est donc clair que le mélange des peuples n'a pas causé la perte de la *quantité;* mais est-il à croire que la *diphthongaison* se soit faite sans cet événement? Le latin se serait sans doute développé tout absolument avec une quantité troublée, mais aurait-il employé la méthode de la diphthongaison? On sait définitivement que le caractère latin répugnait à cette méthode, et tendait, au contraire, depuis le plus ancien temps à assourdir ses diphthongues.

Il est donc certain que la quantité latine était, pendant les derniers siècles de l'empire romain, plongée dans une confusion générale. On rendait longue une voyelle autrefois brève, et vice versa. En ce chaos, la voyelle, fournie du ton haut, tendait de plus en plus à s'emparer seule de la quantité et à affaiblir celle des voyelles à ton bas.

[1]) Gram. der Rom. Spr. II. 14.

[2]) L'ouvrage cité ci-dessus II. 109. 110.

Cependant, celles-ci conservaient encore quelque quantité et étaient souvent marquées, aux inscriptions, comme longues même, au moyen de l'accent aigu, bien qu'elles fussent originairement brèves: *párentes*, *posterisqué*, *fláminis*, *filiús* [1]). Il paraît donc que la quantité ait encore sauvé le son des voyelles inaccentuées (à ton bas), quoiqu'il fût fort affaibli: les mots latins gardaient encore leurs dimensions. Il en fut pourtant tout autrement des mots *romans*. Les voyelles inaccentuées trop affaiblies risquèrent toutes de disparaître; il fallut choisir les mots des plus vastes dimensions, il fallut se servir des dérivations et des compositions des mots brefs pour n'en pas perdre trop, à moins que ceux-ci ne disparussent même: n'est-ce pas là l'influence de l'élément nouveau, qui s'exprime dans une prononciation plus vivace, plus rapide? Nous le croyons peut-être. Cette même rapidité de prononciation influait, cela s'entend, aussi sur les voyelles accentuées de manière à rendre brève une voyelle longue et à affaiblir encore plus celle qui l'était déjà. En ce cas, craignant de perdre entièrement le son de la voyelle brève, on aura dû le renforcer, c'est-à-dire le rendre plus distinct, plus ouvert. De cette raison phonique seraient donc provenus les renforcements de *ă* en *ai*, de *ĕ* en *ie* et de *ŏ* en *uo*. Voilà l'avis de M. Fuchs et son second motif du renforcement roman. Nous savons que ce philologue aime en général deux principes, un intérieur et un extérieur; maintenant il a fait deux de la dernière espèce. Qu'on se rappelle la loi de M. Bopp! — En passant, nous ferons observer encore ici l'inconséquence de M. Fuchs: le latin s'est développé sans le mélange des peuples, et ce mélange a pourtant permuté le caractère des lois phoniques latines.

Encore la question est douteuse. D'une part, si la quantité était tellement chaotique vers la fin de l'empire romain, comment est-on capable de décider, si la voyelle accentuée p. ex. de *teneo* était en effet brève? peut-être était-elle devenue longue. N'y a-t-il pas aussi de diphthongaison pour les voyelles longues? Certes, la voyelle *ē* a fréquemment passé en *oi*, en français p. ex. *v-oir (vid-ēre)*, *loi (lēg-em)* etc. Et la voyelle inaccentuée? Bien souvent en vieux-français: *chaipel (capéllum)*, *vaissel (vascellum)*. On voit donc que l'accent n'est même pas de rigueur. — De l'autre part, on a révoqué en doute la quantité comme le caractère primitif de la langue latine. On a prétendu que l'ancien langage n'en savait rien, et que les poètes classiques l'ont empruntée de la poésie grecque, pour en orner leurs propres vers.

[1]) Voir Corssen: Aussprache, Vokalismus und Betonung der Lat. Sprache II. 392. 393.

Les plus anciens chants populaires n'étaient qu'accentués. Ainsi, la langue *vulgaire*, dont dérivent les langues romanes, manquait de la quantité classique, et n'avait probablement que celle qui tenait à l'accent, à peu près comme la quantité des nouvelles langues. — Quoiqu'on connaisse trop peu cette langue vulgaire et sa quantité — ce qui est bien dommage — nous demanderons: si la perte de la quantité latine que l'on connaît, n'a pas influé sur la diphthongaison romane, est-ce donc l'accent seul qui l'a fait? Mais si celui-ci avait une telle force, pourquoi ne l'a-t-il pas montrée avant le mélange des peuples?

En tous cas, nous sommes d'avis que ce genre de renforcement a un rôle phonique, et quand on ne peut prouver que celui-ci soit donné par les lois latines, il faut qu'il représente l'élément qui s'est amalgamé avec le latin. Contre l'opinion qui veut admettre à ce phénomène un autre rôle, celui d'exprimer un sens de *durée*, nous objecterons que cela paraît impossible. Car ces combinaisons de voyelles, du moins *ie* et *uo (ue)*, ne sont point de véritables *diphthongues*. C'est qu'une diphthongue n'est véritable que quand l'une des voyelles pures *(a, e, o)*, ne se contentant pas de l'extension seulement quantitative de son propre son (ce qui s'exprime, p. ex. en allemand, orthographiquement par redoublement, comme en *Moos*, *Saal*, *Heer)*, s'étend hors de sa sphère phonique, soit en haut, soit en bas, de sorte que le son aboutisse dans l'une des voyelles qui représentent ces deux directions. De là la raison de ce que la diphthongue réunit une voyelle pure *(a, e, o)* à une demi-voyelle *suivante (i, u)*; de là encore la signification de l'unité organique de toutes les deux voyelles [1]). Il n'en est pas ainsi des prétendues diphthongues *ie* et *uo (ue)*. L'*i* et l'*u*, en précédant l'*e* et l'*o*, n'y sont que pour indiquer un son plus ouvert de ceux-ci, ou bien pour rendre leur accent plus fort, et semblent représenter tout simplement ce qu'on appelle en musique "note de goût" (♪). Du reste, pour l'italien, on dirait que les voyelles *i* et *u* ne soient, en ce cas, autre chose que des marques orthographiques, parce que les Italiens ne les prononcent pas dans toutes les provinces. Or, cela reconnu, on ne saurait voir dans ces combinaisons de voyelles aucun sens de *durée* ni quantitative, ni qualitative, fût-il même possible de le faire pour les véritables diphthongues grecques (*ει*, *ευ*), dont on les a rapprochées.

Cependant on a vu, pour quelques verbes français, des renforcements avec *i* postposé: *ai*, *ei*, *oi*, *ui*. A la première vue, ces com-

[1]) Voir Herrig's Archiv, XVI. Jahrgang, 29. Band, p. 139 "Giebt es im Italienischen Diphthongen?" von Prof. Dr. Staedler.

binaisons de voyelles ont l'air de véritables diphthongues. Mais, comme il faut nécessairement avoir égard à leur son, nous ne saurions leur donner un rang supérieur à celui de *ié* et de *uó*. Les deux premières *(ai, ei)* n'ont qu'un seul son; les deux autres *(oi = oá, uí)* font tomber l'accent sur la dernière voyelle, ce qui n'est pas le caractère d'une véritable diphthongue. Ainsi, en ce cas encore, le renforcement se base sur des lois purement phoniques.

Il est remarquable que ce dernier genre de renforcement (avec *i* postposé) ne soit pas commun à toutes les langues romanes: c'est à peu près exclusivement le français qui s'en sert. Ceci sera pourtant facile à expliquer, vu que cette langue aime en général les diphthongaisons mieux que ne le font les autres: le nouvel élément y était plus fort qu'ailleurs. Néanmoins, il y a toujours quelque chose qui autorise une distinction entre les diphthongues avec *i* postposé et les autres. Peut-être cet *i* se prononçait-il autrefois, ce qui donnerait encore lieu à une autre explication.

D'abord, nous ne démentons pas l'influence de ce qu'on appelle *assimilation:* on voit bien souvent, du moins en français, la diphthongaison devant une consonne sifflante, une liquide et surtout une nasale; quoique nous ne puissions approuver les règles que M. Burguy a établies à ce sujet, afin de distinguer le renforcement, proprement dit (qui se fait de soi-même), du changement qui se fait par assimilation. Ces règles ne sont faites, à ce qui paraît, que pour favoriser le système fort des verbes. Un seul exemple le trahit tout de suite: *queil (qualis)* est diphthongué par *assimilation*, à cause du *l* suivant, mais dans *vien(s) (venio)* il a eu lieu du *renforcement*, comme nous savons. Pourquoi? — Du reste, nous renvoyons à la grammaire de M. Burguy [1]) — M. Fuchs dit, au contraire, que le renforcement se fait devant toutes les consonnes, même en position. Cela vaut sans doute mieux que d'établir des règles qui ne sont nullement exactes. Cependant, comme l'assimilation, ou le penchant des sons pour une certaine harmonie entre eux, est quelque chose de bien ordinaire dans les langues, on ne saurait se dispenser de l'admettre pour une foule de cas romans. Peut-être y a-t-il pour la plupart des autres encore une raison phonique qui tient beaucoup de l'assimilation. C'est l'*attraction.*

L'attraction se fait en transposant l'*i* et l'*u* de la syllabe suivante dans la syllabe accentuée, soit devant, soit après la voyelle de celle-ci. *Premier (primarius)*, *témoin (testimonium)* sont des exemples de ce

[1]) Gram. de la langue d'oïl I. 28. 29. 30.

procédé. La diphthongaison des verbes en *-ndre* s'explique, selon M. Diez, aussi par l'attraction [1]): *joindre (jungere, ng = nj)* s'est formé exactement comme *témoin* (cfr. prov. *jonher* c'est-à-d. *jonier).*

Enfin, M. Diez démêle encore, dans la diphthongaison française à *i* postposé, la *voyelle dérivative e* ou *i* du présent faible latin. Ainsi, le présent *ai (avoir)* vient de *hab-e-o*, quand on sait que cet *e* vaut *i* à l'hiatus; on en trouve des exemples latins, *abias* pour *habeas, vinia* pour *vinea* etc. dans quelques inscriptions [2]). De même: *sai* de *sa(p)io, vei voi* de *vi(d)eo, dei doi* de *de(b)eo, receif recoif* de *reci(p)io*, c'est-à-dire, de *e — e* et *i — i* provinrent les diphthongues *ei* (norm.) et *oi* (bourg. et pic.). Mais M. Fuchs fait observer qu'il est tant de cas où evidemment cette voyelle dérivative n'a pu influer sur la diphthongaison, p. ex. *vais* de *vado, aim* de *amo* etc., que la règle capitale du renforcement n'en est pas abolie, quand même il y aurait par-ci par-là quelques cas d'une pareille influence. Ainsi, il admet qu'on peut découvrir la voyelle dérivative dans la forme italienne *vegno* ou *vengo (ven-i-o)*, où l'*i* est devenu consonne (= *j* palatal) et a pris un son tantôt mouillé, tantôt dur. Probablement, il admet la même explication encore pour *vaglio valgo (valeo), rimango (rimaneo), faccio (facio), giaccio (jaceo)* etc. Si cela est, il semble qu'on puisse reconnaître l'existence de la dite voyelle aussi dans la conjugaison française *(sais, ai* etc.), d'autant plus qu'en français on trouve bien souvent l'attraction de l'*e (i)* à l'hiatus, dans les mêmes cas où l'italien en fait une consonne qui se confond avec le son précédent: it. *braccio* vfr. *brais* de *bracchium; aglio, ail* de *allium; ragione, raison* de *rationem* etc. [3]). — Mais *traggo (traho), caggio (cado)?* M. Diez dit que ces formes-ci se sont réglées sur les autres. Il est toutefois impossible que M. Fuchs puisse approuver cette analogie plus pour les verbes italiens que pour les français (*vais = sais*), vu qu'il n'accepte pas l'explication de M. Diez là même où la voyelle dérivative existait en effet dans le latin. C'est aussi la voyelle dérivative qui se manifeste à la terminaison subjonctive *ge* du vieux-français: *vienge* (*veniam*), *vauge* (*valeam*), *appierge* (*appaream*) etc. La même terminaison a saisi encore la terminaison simple latine *am* (de la 3me conj.) et *em* même de la première conj. latine: *courge* (*curriam* pour *curram*), *querge* (*quæram*), *doinge* (*donem*), *demurge* (*demorer*) [4]).

1) Gram. der Rom. Spr. I. 180.
2) Même ouvrage I. 167.
3) Diez, Gram. Rom. I. 167 et suiv.
4) Voir l'ouvrage ci-dessus II. 222.

Que prouve donc la conservation de la voyelle dérivative? Peut-être le développement naturel du système de la conjugaison latine: le passage de la conjugaison forte à la faible ne se fait pas contre la nature des langues. Mais appliquer cette méthode à la première conj. latine, violà une faute grave du vieux-français, puisque les verbes qui y appartenaient étaient déjà faibles, bien que la voyelle dérivative *sans* accent fût supprimée (*amo* = *ám-a-o*); et, par dessus le marché, employer *e* ou *i*, en ce dernier cas, c'était une faute encore plus grosse. Ce procès est-il donc naturel? Du reste, est-il même possible que la voyelle dérivative *inaccentuée* se fût conservée aussi souvent? Nous n'avons pas beaucoup de confiance dans la stabilité de la voyelle inaccentuée, quand il s'agit du français. — Mais, dit-on peut-être, le dialecte normand, qui aime les sons grêles et tenus, et, par conséquent, ne veut pas de diphthongaison, pourquoi a-t-il néanmoins supporté les diphthongues à *i* postposé (*ei* et *ui*, qui sont toujours plus grêles que *ai* et *oi*)? Pourquoi celles-ci seulement? — Parce que, dira-t-on, si l'*i* en représente la voyelle dérivative et, en même temps, signale une continuation du système grammatical latin, ce dialecte-là n'a pu se soustraire à la diphthongaison qui fut la suite nécessaire du contact de deux voyelles. Du moins pourrait-on dire cela: des assertions plus singulières ont en effet été hasardées dans le domaine de l'étymologie. Cependant, d'un autre côté, on voit les diphthongues *ei* et *ui* en formes normandes où l'on ne saurait les expliquer par attraction. Ce dialecte a évidemment créé p. ex. les formes *mei*, *tei*, *sei* (*me*, *te*, *se*), *sui* (*su*(*m*)), *pui* (*post*) par une sorte de diphthongaison renforçante. Comparez aussi les formes italiennes: *noi* de *no*(*s*) *voi* de *vo*(*s*), *poi* de (*po*(*st*)) etc. Ainsi, le dialecte normand ne s'est pas absolument soustrait à cette méthode, quoiqu'il paraisse s'être borné au renforcement de la voyelle finale d'un monosyllabe, ce qui se manifeste aussi dans les verbes: *dei* (*deb-eo*), *vei* (*vid-eo*), *recei*(*f*) (*recip-io*) etc., formes plus grêles que celles des autres dialectes: *doi*, *voi*, *reçoi*(*f*).

Enfin, dès lors que nous avons rendu compte du système fort de M. Diez, nous avons toujours accentué le passage naturel des verbes forts à la conjugaison faible, et nous ne voulons pas à présent non plus démentir un tel développement du système grammatical latin. Mais, encore quelques questions! Comment sait-on que le système grammatical *roman* montre en effet ce procès? — Nous supposons que la langue *vulgaire* latine soit la véritable base des langues romanes. L'existence de cette langue est bien probable, mais non incontestablement prouvée. Cette langue cependant, n'a-t-elle pu achever tous les passages des verbes forts à la conj. faible *avant* la naissance des langues

romanes? Voit-on *après* cet événement le procès continué de ce passage? Il y a en effet des formes doubles, surtout en italien, mais on ne sait si les formes faibles sont les postérieures, la plupart des fortes étant encore aujourd'hui plus en usage que celles-là, tandis qu'en d'autres langues le cas est inverse. — Du reste, comment sait-on que les langues romanes éprouvent le besoin même de distinguer, dans leurs grammaires, les verbes *primitifs* des *dérivés;* nous montrent-elles, après tout, qu'elles sachent — malgré leurs parfaits forts, dérivés du latin — ce que veut dire un verbe *primitif?* Ce dernier terme se rattache intimement à la question des *racines* et des *radicaux.* Et ces langues comment ont-elles traité les racines et les radicaux latins? Nous le savons. Elles prouvent par leur formation entière — avant tout le français, conséquence extrème et éclatante du "développement" latin, quel que soit celui-ci — une indifférence, à ne pas méconnaître, pour ces éléments primitifs d'une langue. Combien de racines latines n'ont pas disparu, ou ne sont pas remplacées par d'étrangères! Les mots brefs, où les racines sont le plus claires et le plus distinctes, furent fréquemment rejetés ou durent céder à leurs composés et à leurs dérivés, et pour ceux-ci, où il s'agit de faire différer les radicaux des additions, — quelle confusion! Il ne vaut guère la peine de parler de la déclinaison. Il n'est resté qu'une seule forme pour tous les cas latins, faute de désinences. Mais, dans cette forme unique, on voudrait bien voir le radical originaire assez conservé. "Où est-il donc — demande M. Heyse — p. ex. dans *eau* (*aqua*), *père* (*patrem*), *peu* (*paucus*)? Dans *maison* et *raison*, *mais* et *rais-* ne sont rien d'eux-mêmes, ce n'est que la formation entière qui a reçu une signification conventionelle, tandis qu'en lat. *man-sio*, le radical renvoie distinctement à *manere* et en *rat-io* le radical *rat-* à *rat-us*, *re-or*. En allemand, *Wohnung*, *Vernunft*, *Verstand* sont des formations limpides. Puis, dans le radical français *dîn-* (*dîner*) se cache lat. *disjejun-* (*disjejunare*); *met-ipsissimus*, *met-ipsimus* a donné le français *même* (it. *medesimo*)" [1]). Cependant, pourquoi plus d'exemples! Notre liste de verbes vieux-français en donne des sujets fréquents, et si l'on rapproche les anciennes formes des modernes, on voit encore plus clairement — nous hasardons enfin le mot — la *corruption*.

On nous répliquera toutefois qu'il n'y a pas là de corruption. Toute langue est sujette à des modifications, à des "affilements" (Abschleifungen), ce qui est tout autre que corruption. Du reste, ce terme est hors de propos, quand il est question d'une vie organique avec un procès naturel. — Oui bien! Si l'on dit que la langue latine est morte,

[1]) K. W. L. Heyse, System der Sprachwissenschaft p. 197.

en langue parlée, avec la nation qui l'à créée et conformément à laquelle elle s'est développée, nous avouons que c'est là un procès naturel. Mais si l'on prétend que le latin, après être entré comme élément prédominant dans les langues de plusieurs nations, qui l'ont nécessairement modifié selon leurs différents génies, nous le désavouons décidément. — Cependant, lorsque le latin est en effet mort avec sa nation — dira-t-on encore — est-ce qu'il en résulte que l'élément latin qui se trouve dans les langues romanes soit aussi mort, pour ainsi dire, et, comme celui-là y est prédominant, que ces langues soient à peu près mortes, sans développement organique, ou "conventionelles", comme on l'a exprimé? — Non, elles sont vivantes, elles ont un développement, parce qu'elles appartiennent à des nations qui vivent et qui se développent encore. Mais ce n'est pas la langue des Romains, ni celles des Longobardes, des Visigoths, des Franks etc. qui vivent, car ces nations n'existent plus. Ce sont de nouvelles langues qui vivent, formées après l'amalgamation intime de ces peuples. — Pourquoi donc, enfin, parler de "corruption", quand les langues romanes sont en réalité des idiomes absolus, appartenants à des nations également absolues? — C'est vrai. Observez pourtant que nous ne parlons d'aucune corruption innaturelle pour ces langues en *elles-mêmes*, mais seulement en cas qu'on les appelle langues néo-*latines!*

Quelle est enfin la valeur de ces langues?

En effet, on dirait d'abord que cette valeur soit bien considérable. Les langues romanes se distinguent par une qualité presque commune, la *clarté;* et par cette raison unique, on les a élevées au-dessus des langues germaniques. C'est là un héritage des Romains, dit-on; et nous ne le démentons pas. Mais, comment se témoigne cette qualité dans les nouvelles langues, et comment dans le latin? Quant à celui-ci, évidemment dans l'excellent système grammatical. Ce sont les formes précises, les désinences nombreuses et riches des significations les plus variées qui autorisent la liberté de construction, sans que la phrase en devienne louche. Il y a là, pour ainsi dire, une clarté libre et vivante. Pour les langues romanes, ce trait important nous donne un autre image. Le système grammatical y est pauvre: la clarté n'autorise plus la liberté de la construction, elle a dû revêtir un habit roide et stéréotype. — Cette clarté, avec les mêmes restrictions, regarde aussi les mots simples: les significations en sont peut-être plus fixes, plus adéquates qu'en d'autres langues, mais ceci amène en quelque sorte une roideur inquiète. On voit le même encore dans tout le style roman: il est en général rhétorique, concis et sobre; et, quoique l'allure en devienne parfois vivace et légère à prendre le vol, elle est toujours, au juste moment, retenue par une grâce, une élégance *pry-*

dente, qui plaît sans aller jusqu'au coeur. Il règne enfin dans les langues entières une prudence abstraite.

Dans cette clarté est le mérite, ainsi que le défaut des langues romanes. Elle montre sans doute un haut degré de développement. Mais, comme chaque langue doit avoir une vie organique, elle doit aussi en suivre les lois. Selon celles-ci, il ne suffit pas d'atteindre à la dernière période même d'un procès, il faut aussi montrer que les périodes antérieures se renferment dans ce perfectionnement. Il faut une chaîne cohérente sans déstruction d'aucune des parties. Or, les langues romanes ont-elles une telle vie vraiment organique? Est-ce qu'elles montrent des témoignages clairs et distincts des périodes antérieures? Peut-on remonter, dans leur histoire, aux plus anciens temps et dire, en redescendant au jour qu'il est, que le caractère qu'avaient ces langues à cette époque-là reculée, se soit conservé le même, quoique développé et perfectionné, dans les langues d'aujourd'hui? Peut-on enfin trouver les *racines* encore "fraîches et vivantes", indiquant la période où la nation ne s'était pas encore élevée au-dessus du degré de l'*imagination:* un développement plus haut a-t-il poussé les branches de la langue sans corrompre ni abolir les racines? — C'est là ce que nous ne saurions reconnaître; et, si nous recourons encore une fois à nos verbes forts romans, nous demanderons à qui que ce soit, s'il est possible de voir p. ex. dans la forme normande *u*, du XIIIe siècle au plus tard, un développement naturel du parfait fort latin *habui*, qui se parlait probablement encore au VIe siècle. Le parfait normand est l'*u* de la *terminaison* du parfait latin!

On comprend facilement que, après ce que nous avons dit, nous ne saurions admettre l'existence même de verbes forts pour les langues romanes. Car un verbe *fort* ne signifie absolument rien, s'il n'est identique avec un verbe *primitif* ou *radical*. Or, si l'on trouve que, les radicaux originaires, ceux du latin, sont souvent confondus avec les terminaisons, corrompus et même rejetés, nous pouvons en conclure, ainsi que du caractère général de ces langues, qu'elles n'ont pas la tendance à distinguer leurs verbes en forts et faibles. Cependant, comme la grammaire est un système, où tout doit se subordonner à l'ordre le plus réglé possible, il faut chercher à la débarrasser, sinon de toutes les irrégularités, du moins de celles qui témoignent une unité intérieure. Aussi est-il vrai que les verbes irréguliers des langues romanes montrent un tel principe, pour troublé qu'il soit. M. Diez le voit dans l'*accent;* et, celui-ci étant le lien le plus fort entre ces langues et le latin, il ne sera pas mal à propos d'adopter ce principe et, par conséquent, le système de M. Diez. On sait que, selon ce système, le verbe est fort dont le radical est accentué, et que celui

qui porte l'accent sur la terminaison est faible; quoiqu'il ne soit pas toujours possible de décider ce qui est radical, et ce qui est terminaison. Les termes de *forts* et de *faibles* n'ont, en ce cas, d'autre sens que ceux d'*accentués* et d'*inaccentués:* si l'on veut remonter au latin, on apprendra peut-être que les verbes, ainsi surnommés, y étaient *primitifs* et *dérivés.*

A l'égard du système de M. Fuchs, nous voulons ajouter encore un mot. Il paraît que cet auteur, en attribuant aux langues romanes de "véritables" verbes forts, ait voulu en rétablir la valeur tant contestée. Alors, au lieu de prouver le développement naturel de ces verbes de ceux du latin, comme il croyait sans doute le faire, il a admis un nouveau principe, "Ablaut", comparable à celui des langues primitives. Cependant, si l'on ne saurait aucunement s'attendre à une *pareille* force dans les langues romanes, qui manifestent, en tout autre cas, une faiblesse assez constatée, eu égard à leurs éléments primitifs, peut-on toutefois prétendre que ces langues soient en réalité inférieures aux autres? Non, quand on en regarde la destination essentielle d'être langues des nations auxquelles elles sont des propriétés particulières et nécessaires. Elles suffisent exactement pour exprimer toute la vie de *ces* nations, laquelle ne contient ni plus ni moins que témoignent les langues: quel que soit le caractère d'une nation, la langue en est toujours le vrai interprète. Mais, quand on les rapproche des langues primitives ou de celles qui en représentent le procès naturel, nous ne saurions démentir ce fait. Cette comparaison n'est point de rigueur, quoique bien justifiée. En ce cas, ce n'est pas que nous voulions reprocher à M. Fuchs de l'avoir faite; seulement nous ne comprenons pas ce que les langues romanes y ont gagné. On ne peut se dispenser de voir, dans son système entière, que ce philologue — le champion le plus ardent pour des langues *néo-latines* — a senti, malgré lui, les grandes difficultés qu'on rencontre, en essayant d'expliquer par le latin *toute* question que présentent les langues romanes; et c'est, sans doute, ce sentiment intérieur qui l'a poussé aux inconséquences qu'il a faites.

Nous avons fini. Nous confessons volontiers que l'opinion à laquelle nous sommes parvenu, n'est pas des plus modernes. Mais, en étudiant les ouvrages principaux de ceux qui ont écrit sur le sujet délicat de la position des langues romanes auprès des autres langues, et sur les questions qui s'y rattachent, nous n'avons pu laisser de respecter la conséquence là où nous avons cru le voir. Il se peut que nous nous soyons trompé. Alors, nous serons content, si notre petit *essai* a du moins indiqué un point de vue d'où l'on peut aussi regarder la question des langues romanes.

SAGGIO

SU'

PRONOMI PERSONALI

DELLA

LINGUA ITALIANA

DI

AXEL LING

Dottore in philosophia, Collegiato all'Università di Uppsala.

Uppsala

Edquist & Berglund. 1869.

Saggio

su'

Pronomi personali della lingua italiana

di

Axel Ling.

Avvegnachè la *conjugazione* latina, un dei due grandi edifizj che ci rappresenta la Grammatica degli antichi Romani, sia stata gravemente corrotta nel suo passaggio alle lingue romane, essa ha pure trasportato in quelle parecchie delle sue forme più importanti. La sorte della *declinazione* latina, l'altro di quegli edifizj, non è stata, generalmente parlando, così favorevole; gl'idiomi nuovi hanno perduto presso a poco le tracce d'una declinazione nel suo vero senso. È vero che vi sono gli stessi *numeri;* ma già, in quanto al *genere,* vediamo una importante mancanza nella perdita del genere neutro, del quale non resta che un piccolo avanzo per alcuni nomi astratti. Poi, se penetriamo fin nel cuore della declinazione, cioè ai *casi,* la rovina è totale, soprattutto quando riguardiamo queste lingue nella loro forma presente. Giacchè l'antico francese ed il provenzale avevano due casi: *nominativo* ed *accusativo.*

Qui non è luogo di spiegare, perchè e come sia avvenuta questa distruzione dell' eccellente declinazione latina. Abbiamo soltanto da riferir le risultanze delle ricerche su questo proposito, secondo le quali il *nominativo* e l'*accusativo* sono i casi che hanno fornito la materia alla forma moderna, restata unica per adempire quell'ufficio cui ne bisognavano sei nell'antica lingua. Ma, come sappiamo, questo era impossibile. Gl'idiomi nuovi avevano da sostituire al difetto di desinenze qualche altra cosa, capace di significare le diverse relazioni cui sono soggetti i nomi. La lingua latina forse aveva già indicato loro una via, la quale essa stessa aveva tentata nel suo ultimo periodo, mostrandoci le inscrizioni che l'uso delle preposizioni era in quel tempo più frequente che per lo innanzi, benchè le desinenze non fossero ancora cadute via; il che proverebbe che queste perdessero suc-

cessivamente le loro significazioni. Vi è pure una confusione orribile dei casi: tutti se ne mettono dopo una preposizione qualsisia, principalmente il nominativo e l'accusativo. Referiamone alcuni esempj: *a latus*, *a census*, *ab œdem*, *cum quem*, *in curiam* (*-a*), *pro salutem* ecc. [1]).

Checchè ne sia — essendo difficile di trarre una conclusione sicura dalle inscrizioni e dal latino del medio evo — le desinenze sparsero totalmente, lasciando alle preposizioni l'ufficio del declinare. Gli è manifesto che, sebbene le lingue romane cercassero un modo più atto ad esprimere chiaramente le relazioni fra' vocaboli della frase, quello che adottarono era nondimeno poverissimo in confronto delle delicate significazioni delle desinenze latine.

Fra' vocaboli che sono o debbono essere soggetti a una declinazione, ci sono anche i *pronomi*. Esaminando la sorte di essi nel passaggio del latino alla famiglia romana, non possiamo non riconoscere un resto più completo della flessione latina. Giacchè nei pronomi, oltre a trovarvi il metodo moderno delle preposizioni, in vece delle desinenze, vi troviamo anche delle forme che possono farne senza, cioè che sono veri casi. Il nominativo o l'accusativo non ha qui, come fra' nomi, assorbito tutti gli altri casi, ma ve ne resta talvolta anche uno, anzi due di più, come forme separate. Gli è che alcune desinenze latine si sono conservate, e la trasformazione che hanno subita non è troppo grande da non riconoscerle. Sono le desinenze *i*, per l'italiano, lo spagnuolo ed il portoghese, e *ui* col feminile *ei* e col plurale *oro*, le quali sono presso a poco comuni a tutto il dominio romano tranne la penisola iberica, dove si è introdotto *-ien* o *em* (sp. *quien* port. *quem*).

La spiegazione del Diez su quelle desinenze è in circa la seguente. L'*i* si ritrova nel latino *ic*, di modo che p. es. it. *egli* vien da *illic*, *questi* da *eccu'istic*. La desinenza *ui* deriverebbe dal genitivo sing. *ius* (it. *lui* da *illius*), secondo l'analogia con *oro*, che necessariamente è la desinenza del genitivo plur. *-orum*, dunque it. *loro* da *illorum;* ma, del volgere *iu* in *ui* non esiste nessun esempio, ed il provenzale, al quale *iu* generalmente non ripugna, ma ripugna solamente in questo caso, presenta anche qualche difficoltà ad ammettere quella spiegazione. Propone quel grammatico allora, come una congettura più probabile, che derivi da *uic*, nel modo che *lui* verrebbe da *illuic*, cioè da un dativo di *illic*, declinato come *hic*. Che questa desinenza provenga dal *dativo*, in vece che dal *genitivo*, egli pensa che anche il vocabolo *cui* ne faccia testimonianza, il quale non viene da lat. *cujus* ma da *cui*. La

[1]) Vedere Gram. delle lingue rom. di Diez II. 13.

forma feminile *ei* viene da *æ:* it. *lei* da un dativo *illæ* (in vece di *illi)*, giusta l'analogia con *noi*, *voi* da *no(s)*, *vo(s)* [1]).

Dunque abbiamo, mediante queste desinenze, almeno due casi: un *casus rectus* (*-i*) e un *casus obliquus* (*-ui*) p. es. it. *egli*, *lui* (f. *lei* pl. *loro*). Ma questo pure non è regola. In italiano, *colui* p. es. è anche *casus rectus*, *cui* è anche *casus obliquus* nel plurale, *altri* si mette anche dopo le preposizioni. *Cui* e *altrui* mancano della desinenza corrispondente del plurale *-oro*, ecc.

Benchè si veda dunque un disordine in questo declinarsi de' pronomi, non possiamo non accorgerci della forza di quelle desinenze nella loro facoltà di significare diversi casi senza preposizioni. Nella frase: "Guglielmo molto ben sapea la *cui* casa stata fosse quella ecc." (Bocc. V. 5), il pronome *cui* è genitivo; nella frase "Alma gentil *cui* tante carte vergo" (Petr. Son. 115), *cui* è dativo; ed un' altra volta, come in "E quello avea la fiamma più sincera, *cui* men distava la favilla pura" (Dante, Par. XXVIII. 38), lo stesso vocabolo è ablativo (= dal quale). Del pari *altrui:* "E le tenebre nostre *altrui* fan alba" (Petr. Sest. I), in vece di *ad altrui;* "Prese consiglio di voler in *altrui* persona tentar quello" (Bocc. IV. 8), senza *di.*

Ma se siamo in grado di scorgere in cotali pronomi un avanzo della declinazione latina, nel quale la preposizione molte volte non è necessaria, perchè la terminazione basta ancora per far la sua parte, vedremo una flessione più perfetta nei pronomi *personali*, che hanno, oltre il *nominativo*, anche un *dativo* ed un *accusativo*. Intanto ci si presenta quel fenomeno singolare che per questi ultimi casi vi sono due flessioni, una con preposizioni e l'altra senza.

Le diverse lingue della famiglia romana offrono, in quanto e alla formazione ed all'uso di questi pronomi, molte somiglianze fra loro, ma anche molte particolarità; e, avendo scelto quella parte della Grammatica romana per oggetto della nostra dissertazione, vogliamo tenerci esclusivamente alla lingua italiana, tentando di essere una guida nel guardare e nell'esaminare i proprj colori del quadro un po' confuso, ma tuttavia interessante che essa ci mostra su questo argomento.

I. Etimologia.

Abbiamo detto che i pronomi personali hanno una declinazione doppia; ma si deve osservare che non è indifferente di sceglierne l'una

[1]) ved. Diez, Gram. delle lingue rom. II. 76. e segu.

o l'altra, avendo le diverse forme di ognuna la loro propria significazione nella frase. Dunque vengono per l'ordinario divisi quei pronomi in *assoluti* e *congiuntivi*. Spettando questa vertenza propriamente la sintassi, ci ritorneremo più avanti; abbiamo soltanto voluto indicarla qui per poter già distinguere le *forme* che esistono giusta quella divisione.

1. De' pronomi della prima e della seconda persona.

Ego. Se usciamo dal latino, troviamo che il primo e più somigliante cambiamento che ha subito il pronome *ego*, è *eo;* ma questa forma non veniva impiegata che dagli antichissimi autori (p. es. Fra Guittone e Franc. Barberino). Poi si sviluppò *io*, che è la sola forma di questa persona fin dal tempo del Dante in quà.

Tu è restato invariato.

Mihi e *Tibi* hanno creato per accorciamento le forme congiuntive *mi* e *ti*, le quali si vedono anche nel latino; ma sono diventate qui, oltre compimento indiretto, anche diretto.

Me e *Te* restano inalterati come compimenti assoluti, diretti ed indiretti.

Nos e *Vos* si sono cangiati in *noi* et *voi*, cioè l'*s* è caduta via, e l'*o* si è dittongato in *oi*. È questo anche un metodo delle lingue romane di fare de' dittonghi, e s'impiega talvolta in quanto a un monosillabo, quando l'ultima lettera è una vocale, per assicurargli una più ampia estensione, giacchè una vocale semplice diventa facilmente più breve nella fine d'un vocabolo [1]).

Nobis e *Vobis* non sono passati nell'italiano. Le forme congiuntive *ci* e *vi* sono propriamente avverbj di luogo, *ci* da *ecce hic*, *vi* da *ibi*. Il Diez osserva, in quanto a queste voci, che un rapporto fra' pronomi e gli avverbj esiste anche in altre lingue [2]). Oltre *ci* impiegasi anche *ne*, che pare al Diez di non avere niente di comune coll'avverbio *ne* (lat. *inde*), anzi accorciato da *nobis* o da *nos* [2]).

2. Della terza persona.

Rappresentandosi questa persona in latino mediante il pronome *sui*, *se*, che mancava di nominativo, ed avendo le lingue romane generalmente bisogno di cotale forma come seguace de' verbi, fu necessario di accattarne una da un'altra classe di pronomi; mentre che *se* venne conservato soltanto nella sua significazione *riflessa* (nel senso più stretto). Dunque fu il pronome dimostrativo *ille* di cui si servirono quelle lingue per fare un pronome della terza persona; e la sua trasformazione nel dominio italiano divenne da prima, *ello* (*illum*), rac-

---

1) Diez, Gram. I. 186.
2) Gram. II. 82.

corciato *el*, e *elli* (*illic*): "*Ello* passò per l'isola di Lenno" (Inf. XVIII. 88). "Se avvenisse che *el* morisse" (Bocc. II. 7). "Ond '*elli* m'assentì con lieto cenno" (Purg. XIX. 86). "Ed *elli* stava molto pensoso" (Nov. ant. 7).

Il plurale di quelle forme antiche era *elli* (*illi*): "*Elli* givan dinanzi ed io soletto" (Purg. XXII. 12. 7). "Quant' *elli* a schivo m'hanno" (Petr. Son. 111).

La sola forma moderna è *egli*, pl. *egli* e *eglino*. La desinenza *no* (*egli-no*) non è, giusta il Diez, altro che l'anticipazione della desinenza verbale nella terza persona del plurale: *eglino amano*.

Si potrebbe figurare che, per impiegare questo pronome importante come personale, un danno fosse recato alla formazione del nuovo pronome dimostrativo. Ma la voce *ille* bastava anche qui. V'è pure una osservazione da fare. Pare che, nella corruzione della lingua latina e nella confusione delle forme, prima così chiare e distinte, anche *ille* abbia perso successivamente la sua forza *dimostrativa*, e però, come abbiamo veduto, sia diventato solamente personale. Dunque bisognò, per conservarlo come pronome dimostrativo, dargli ciò che mancava, e, per questo scopo, gli si mise la particella *ecce* innanzi. Questo pronome, *quello* o *quegli*, con *colui*, si formò dunque da *eccu'ille*, come nel francese *celui* da *ecc'ille* (*ecc'illuic*).

Ille (o *illic*), fem. *illa*, co' suoi altri casi ha dunque create le forme del pronome della terza persona nel seguente modo:

Lat.		Ital.			
		Assoluti		Congiuntivi	
sing.		sing.		sing.	
m.	f.	m.	f.	m.	f.
ille (*illic*)	*illa*	*elli*, *egli* (*ei*, *e'*)	*ella*	—	—
illius (*illuic*)	—	*lui*	—	—	—
illi	*illæ* (= *illi*)	—	*lei*	*gli*, *li*	*le*
illum	*illam*	*ello* (*el*)	—	*il*, *lo*	*la*
pl.		pl.			
illi	*illæ*	*elli*, *ellino*, *eglino*, *egli*, *ei*	*elle* *elleno*	—	—
illorum	—	*loro*	*loro*	*loro*	*loro*

Ma, siccome i casi italiani sono meno dei latini e, di più, quei che esistono non corrispondono a essi in tutto, bisogna porli nel loro ordine rispettivo:

	Assoluti.		Congiuntivi.	
	sing.		sing.	
	m.	f.	m.	f.
Sogg.	*egli* ecc.	*ella*	—	—
Comp. indir.	(di, a) *lui*	(di, a) *lei*	*gli* (*li*)	*le*
Comp. dir.	*lui*	*lei*	*il*, *lo*	*la*
	pl.		pl.	
Sogg.	*eglino*, ecc.	*elleno*, ecc.	—	—
Comp. indir.	(di, a) *loro*	(di, a) *loro*	*loro*	*loro*
Comp. dir.	*loro*	*loro*	*gli*, *li*	*le*

Ipse anche si ritrova fra' pronomi personali dopo la trasformazione in *esso* (da *ipsum*, ovvero dall'antico nominativo *ipsus*) e nell' antico *isso*, adesso sparito (L'uom per se *isso*. Par. VII. 92).

Il pronome riflesso, *se*, s'è conservato invariato come pronome assoluto (*di*, *a* ecc. *sè*), di cui la forma congiuntiva è *si*.

In fine abbiamo da osservare che le forme composte: *mecum*, *tecnm*, *secum*, (*nobiscum*, *vobiscum*) sono passate nell' italiano, trasformatesi in *meco*, *teco*, *seco*, (*nosco*, *vosco*).

II. Ortografia.

In quanto all'ortografia di que' pronomi, abbiamo da far le seguenti osservazioni; e consideriamo prima

1. L'*Elisione*.

Io si scrive così innanzi alle consonanti ed anche alle vocali; pure è lecito, soprattutto ai poeti, di elidere l'*o*, sostituendovi l'apostrofo, innanzi a qualsivoglia lettera (talvolta ancora l'*s* impura: *I' sto bene*, si sente spesso); fecero i poeti classici frequentissimo uso di questa licenza, e più degli altri il Dante ed il Petrarca: "Perch' *i'* fu ribellante" (Inf. I. 61). "Accioch' *i'* fugga questo male" (Inf. I. 132). "E so ben ch' *i'* vo dietro a quel che m'arde" (Petr. I. Son. 15). "*I'* era in terra, e 'l cor in paradiso" (Petr. II. Canz. 4).

Presso gli antichi manca l'apostrofo, perchè quelli non conoscevano quel segno e scrivevano come pronunziavano.

Noi talvolta vien apostrofato: "*No*' fummo già tutti per forza morti" (Purg. V. 52). Questo accorciamento si sente anche nel parlar comune d'oggi.

Egli s'accorcia in *ei* o *e*', e nel singolare e nel plurale: "Ond'*ei* si tacque" (Petr. Son. 38). "Ma poich' *e*' vide ch'io non mi partiva" (Inf. III. 90). "Ond' *ei* si gittar tutti su la piaggia" (Purg. II. 50). "Cortesamente li domandò ch' *e*' fossero" (Bocc. X. 9).

Purchè la parola seguente cominci per *gli*, farà d'uopo usare *ei* o *e'* in vece di *egli*. Così potrà dirsi: *egli* o *ei* (*e'*) *dirà*, ma rigorosamente: *ei gli dirà*. — *Egli*, *ei* e *elle*, in vece di *eglino* e *elleno*, sono da preferirsi pel suono avanti parole che cominciano per *no*, o, essendo sdrucciole, finiscono per questa sillaba, dunque *ei* o *elle ámano* non *eglino* o *elleno ámano*.

I compimenti congiuntivi *mi*, *ti*, *si*, *ne*, *vi*, *lo*, *la* (quasi mai *le*) possono subire l'elisione della vocale innanzi ad un'altra vocale o una *h*. Ciò pure non è mai necessario, ma dipende dal gusto. Dunque si scrive così bene: *m'accorgo*, *t'esalti*, *s'ingegna*, *v'opponete*, *l'udirono*, come *mi accorgo*, *ti esalti* ecc.

Ci e *gli* non si troncano che davanti un *i*: *c'imita*, *gl'impose*, ma *ci ajuta*, *gli hanno*.

Il può elidere la sua *vocale* dopo un' altra vocale: *se 'l vedessi*. "E *'l* cor in paradiso" (Petr. Canz. 4).

Se si debba impiegare, come compimento diretto nel singolare, *il* o *lo*, e nel plurale *li* o *gli*, dipenderebbe dalla voce seguente, se essa sia una consonante ovvero una vocale: *il credo*, *li conosco* e *l'amo* (*lo amo*), *gli amo;* ma questa regola vien poco seguita, e dicesi egualmente bene *lo credo*, *li amo*. È pure mestieri adoperare esclusivamente *lo*, ogni volta che il verbo comincia da *s* impura, o da qualsivoglia vocale, come *lo sforzai*, *lo uccise* (non *il sforzai*, *il uccise*), oppure con elisione *l'uccise* [1]).

Gli antichi scrivevano anche *li* in vece di *gli* (indiretto) nel singolare, e solamente un *i* in vece di *li* (diretto) nel plurale: "E indietro venir *li* convenia" (Inf. XX. 14). "Infino al pozzo che *i* tronca e raccoglie" (Inf. XVIII. 18).

Loro, quando si trova in fine di una frase o di un periodo, vien più spesso scritto così; ma se preceda immediatamente il suo verbo, può accorciarsi in *lor*, decidendolo per lo più l'orecchio. "Disse *loro*" (Bocc. Introd.). "*Lor* disse" (Petr. Son. 115). "Che quello a *lor* si convenga" (Bocc. Introd.). "Che male a *loro* si convenisse" (Bocc. 6, in fine).

Se scrivesi con accento, *sè*, affine di distinguerlo dalla conjunzione *se*.

2. Oltre l'accorciamento di que' pronomi, apostrofandoli o no, ci sono ancora altre mutazioni, le quali parte appartengono alla lingua degli antichi poeti, parte sono cagionate dall'eufonia, quando due delle forme congiuntive s'accozzano.

---

1) Vedere C. A. Vanzon, Gram. ragionata della Lingua Ital. 99. 100.

a) In vece di *me* scrivono gli antichi qualvolta *mi*, e anche il Boccaccio ne ha un esempio: "Voi non l'avrì da *mi*" (VI. 4). Questa forma è, giusta il Blanc, soltanto una imitazione a posta di dialetti cattivi. In vece della forma congiuntiva *mi* si vede, presso gli antichi, anche *me:* "far*me*" (Petr. Canz. 9), "far*te*", "ritrovar*te*" (Orl. Fur. XXXI. 99).

Talvolta *me* vien accresciuto con un'altra *e*, in favore del metro: "Rimantò 'l Duca mio e trasse *mee*" (Inf. XXVI. 15). Anche *mei*, in vece di *me*, trovasi nelle lettere del Fra Guittone: "Non per virtù di *mei*. In *mei* ch'alla ventura mi misi" (Lett. 39). Questo *mei* è probabilmente formato da *me* nella stessa guisa come *noi* e *voi* da *no*(*s*) e *vo*(*s*) (cfr. di più *mei*, *tei*, *sei* ecc. del antico francese, accanto a *moi*, *toi*, *soi!*)

Altre forme antiche di quel pronome sono *meve* e *mene:* "E se, e *mene:* "E se, Madonna mia, amasse io voi, E voi *meve*" (Notar. Giac. da Lentino). "E s'io son bella per *mene*" (Buon. Tancia) — dove *mene* vien adoperato come dialetto di contadino. Del resto dicono anche oggidì i contadini *mene* e *meve* "quando vogliono parlar cattivissimo", come ci disse un contadino toscano.

Tue in vece di *tu* è raro.

In vece di *noi* e *voi* hanno i poeti classici, in favor della rima, *nui* e *vui*, anzi *nue* e *vue*. Si può bene attribuir questo scambiamento di vocali al pronunziare di *o* chiuso somigliante ad *u;* il che ha spesse volte indotto gli antichi poeti a far rimare cotali voci come: *misura* e *innamora* (Guido delle Colonne), *come* e *lume* (Guido Cavalcanti) ecc., "e perciò — dice il Blanc [1]) — quando si vede, nel Inferno X. 69, *lome* rimato con *come* e *nome*, è molto probabile che il poeta abbia originalmente scritto *lume*, e che là dove vediamo ora *vui* e *nui*, come rime di *colui*, *cui* ecc. egli abbia posto *noi* e *voi*." — "Che di *nui*" corrispondente alla rima *fui* (Inf. IX. 20). "In questo stato son, donna, per *vui*" (Petr. son. 104).

b) Mentre tratteremo delle mutazioni che subiscono i pronomi personali *congiuntivi*, in seguito del loro accozzamento, vogliamo nello stesso tempo considerare la quistione importante sul posto di quelle forme e sulla loro ortografia, tanto in quel caso, quanto nel loro accozzo col verbo.

1) Esaminando prima l'ultima parte della quistione suddetta, abbiamo da presentare le regole seguenti.

I pronomi personali congiuntivi, e gli avverbj pronominali *ne*, *vi*, *ci*, *possono* stare tanto *innanzi*, quanto *dopo* il verbo, tranne il caso

[1]) Ital. Gram. p. 50,

che quest'ultimo sia un *imperativo affirmativo*, un *infinito*, un *participio passato*, o un *gerundio*, giacché queste forme se li affiggono in fine, nel modo che co' medesimi formino una sola voce: *mi piace* o *piacemi; ci disse* o *disseci; ti dico* o *dicoti; vi reco* o *recovi* ecc. ma necessariamente: *amalo*, *amarli*, *amandomi*, *amatala*,' *ditegli*, *dirvi*, *dicendoci*, *rispondetele*, *parlandone*, *pensarci* ecc., del pari dopo *ecco*, *eccomi*, *eccolo*.

Non ostante questa regola, si trovano numerosi esempj di approvati autori, in cui le suddette forme precedono all'infinito, all'imperativo, e al gerundio: "Ed io a lui: Con piangere e con lutto, Spirito maledetto, *ti* rimani (Inf. VIII. 37). "Gli dite che la cosa è preceduta bene" (Macchiav. Comm.) — e potrebbesi *quasi* stabilire come eccezione alla regola che i pronomi non s'affiggono a' tre modi suddetti, ogni volta che la proposizione è *negativa*, come *non vi dimenticate*, *non ti pentire*, *non si contentando*[1]). — Intendiamo che la 3za persona dell'imperativo, la quale è la stessa persona del presente del congiuntivo, segue la libera regola di questo modo; dicesi pure p. es., *si sieda!* e di rado *siedasi!*

Del resto, le forme *il* e *loro* si separano delle altre in questo riguardo; ponendosi quello sempre innanzi, questo per lo più dopo il verbo, ma mai come affisso: *Il gettò; disse loro* (di rado *lor disse*). Intanto vi sono alcuni esempj di cui i grammatici sono in dubbio. "*Dicerolti* molto breve" (Inf. III. 45) ve n'è uno, e chi sa, se sia meglio di spiegarlo come una contrazione di *dicerò il ti* o di *dicerolloti;* la quale ultima spiegazione pare al Blanc la migliore. Un altro esempio: "Ma *dilmi* e dimmi, s'io vo bene al varco (Purg. XVI. 44) è ancor più dubbioso[2]). Il Vanzon dice "che il pronome *il* trovasi qua e là nel Boccaccio affisso al gerundio e all'imperativo", ma non ne cita nessun esempio.

Il compimento della prima persona *ne* non si trova quasi mai affisso al verbo. Come una rara eccezione vien citato dal Blanc (p. 254) la frase seguente nel Paradiso III. 71. "Virtù di carità, che fa voler*ne* Sol quel ch'avemo."

Se il verbo è un *tempo composto*, i pronomi o si premettono o s'affiggono all'*ausiliare: essersi rallegrato*, *essendosi ingannato; mi sono* o *sonomi rallegrato*. Intanto, il pronome vien talvolta affisso all'ultimo participio, se ve ne siano due: "M'ha con un bastone tutto rotto et *dettami* la maggior villania" (Bocc. nov. 67).

---

[1]) Vanzon, Gram. ital. p. 106,

[2]) Gram. p. 474.

Quando un dei verbi semi-ausiliari, come *fare*, *dovere*, *volere*, *potere*, *venire*, *solere* ecc. reggono un altro verbo, la costruzione è libera: *ti voglio dire* e *voglio dirti;* la prima di esse è forse da preferirsi. —

L'affissione de' pronomi congiuntivi al verbo dà luogo ad alcune osservazioni in quanto all'ortografia.

Nella prima e nella terza persona plurale si tronca per lo più l'*o* finale del verbo innanzi all'affisso, e la desinenza *anno* perde, oltre ciò, una delle sue *n*. Si può anche, per miglior suono, cangiare la *m* in *n* innanzi all'affisso *ci*, nella prima persona plurale: *amiamci* (ma anche *amiamoci*), *amianci; vogliamci*, *voglianci; parlaronmi*, *salutanci*, *faránlo*, *diedergli* ecc. — Una contrazione più ardita e rara è *lasciallo*, in vece di *lasciam(o)lo*.

Troncasi la vocale delle desinenze *le* e *ne*, nella terza persona singolare, e *re*, nell'infinito; ne' verbi in *rre* si scema il verbo della sillaba *re* davanti l'affisso: *vuolsi*, *conviensi*, *essersi*, *condurmi*, *porlo*, *trarne* ecc. — Nel Purgatorio XXVIII. 46. vediamo *trarreti* non accorciato, il che si trova nell'antica poesia, ma di rado; più spesso si vede un *r*, innanzi ad una *l*, cangiato in *l: vedello*, in vece di *vederlo*, e l'Ariosto dice: "ma ben fo, a chi lo vuol, caro *costallo*" (costarlo) Orl. Fur. II. 3.

I medesimi pronomi (fuorchè *gli*) raddoppiano le loro consonanti ogni volta che s'affiggono ad un verbo la cui vocale finale porti l'accento (cioè nella terza pers. sing. del passato definito, e la prima e terza, pure singolare, del futuro); e però si scrive: *amommi*, *mostrocci*, *dirotti*, *daravvi*, *andonne*, *manderallo*, *credéssi* (con acuto per distinguerlo dal imperf. del congiuntivo); ma *farógli*, *crederógli* (per lo più con acuto). — Nel medesimo modo raddoppiasi la consonante degli affissi, allorchè si uniscono alle forme monosillabiche de' verbi, fra' quali i soliti saranno: *hommi*, *hotti*, *hollo*, *havvi*, *evvi*, *enne*, *fuvvi*, *funne*, *sallo*, *dommi*, *dammi*, *fommi*, *fatti*, *vanne* ecc.

Apponendosi l'affisso alla prima persona sing. del passato definito e del condizionale, e alla seconda pers. sing. del futuro, la consonante non si raddoppia, ma troncasi l'*i* del dittongo finale (*ai*, *ei*, *ii*) e si pone sovente in vece il segnaccento sulla prima vocale: "*drizzámi* e cominciai" (Par. III. 35). "E *rendéle* a colui che . ." (Inf. XIV. 3). *Faráne* questa sera un soffione (Bocc. nov. 31). — In quanto a quest' accento, dobbiamo aggiungere che si usa oggidì generalmente, onde evitare l'equivoco fra due simili forme con significazione differente: "Infra poch' ore, Se morir *dèssi* (= si dee) il saprem noi" (Alfieri, Virginia III. 3. ediz. Barbèra).

2) Ogni volta che due pronomi congiuntivi, l'uno come compimento *diretto*, l'altro come comp. *indiretto*, s'accozzano, ne abbiamo da regolare tanto il posto, quanto l'ortografia.

Benchè, per quel che tocca al *posto*, si veda una maggior libertà che non in francese, si trova pure anche qui per lo più il compimento *indiretto* preposto al *diretto*, almeno nella lingua moderna. Gli antichi praticavano spesso l'ordine contrario e dicevano per esempio: "Sieti assai l'aver*lomi* fatto conoscere" (Bocc. VIII. 7). Io *la t*'insegnerai (Bocc. III. 4). "Rivestite*lisi*" (i panni) (Id. X. 10). "Raccomanda*lemi*" (Id. VIII. 7). "*Se gli* vide impallidire la guancia" (Orl. Fur.) ecc.

Anche qua e là usasi quel ordine da' moderni "con eleganza", come dice il Vanzon e molti Italiani, o "con affettazione", giusta il Blanc. "Dirai a messer Baccio ch'io *me gli* raccomando" (D'Azeglio, Niccolò de' Lapi I. 185). "Un bambino che *se gli* salta di cacciarsi a urlare" (Ib. I. 164).

Il posto può intanto venir deciso da un certo grado fra' pronomi, sicchè *mi* precede ogni altro, *ti* la terza persona ecc.

L'avverbio *ne* ha sempre l'ultimo posto: *andarsene*. *Ci* o *vi*, come avverbio, precede volentieri i pronomi: "*Vi ti* porrò una coltricella e dormi*viti*" (Bocc.). "Salì in camera, *vi si* chiuse" (D'Azeglio, Nicc. de'Lapi I. 148). Quest' ultimo si pone pure fra gli altri pronomi, quando più se ne accozzano: "porgami*vi*sene."

Il compimento diretto *il* precede sempre gli altri pronomi: "Voi *il vi* sapete" (Bocc. III. 7). Dio *il ti* perdoni (Ib.).

Eccettuate queste osservazioni, si può, come abbiamo già detto, far la regola che il compimento indiretto si premette al diretto. In questo caso osservisi che, ogni volta le forme *mi*, *ti*, *gli*, *ci*, *vi*, *si* vengono seguite da *lo*, *la*, *le*, *li*, *gli* e *ne*, cambiano l'*i* in *e: me lo*, *te lo*, *se la*, *ce gli*, *se ne* ecc., ossia unite in una voce: *melo*, *telo*, *selo*, *cele*, *vela*, *seli* ecc. le quali combinazioni si possono accorciare in *mel*, *tel*, *sel*, *sen* ecc. Questi accorciamenti non si possono trovare innanzi ad una vocale, *h*, o *s*. impura, perchè si dice sempre p. es. *me l'ha detto* e *melo spezzò*, essendo separati i pronomi nel primo caso.

La forma *gli* subisce la stessa variazione, ma, cangiando *i* in *e*, cioè *gli* in *gle*, bisogna intercalare un *i* davanti questo *e*, per conservare il suono liquido e schiacciato di *gl: glielo*, *gliela*, *glieli*, *gliele*, *gliene*. Questa combinazione non si separa mai, nemmeno *innanzi* al verbo, il che accade per lo più alle altre. Dunque, mentre fa d'uopo scrivere: *glielo dirò*, si scrive liberamente *ve lo dirò* o *velo dirò* (*vel diro*), sebbene il primo forse più spesso. Davanti vocale: *gliel'*.

Allorchè quegli accozzamenti de' pronomi sono *affissi* al verbo, si scrivono tutti in una voce con esso. Perciò si possono comporre que' lunghi vocaboli consistenti nel verbo e uno, due, tre, anzi quattro pronomi congiuntivi; nel qual caso l'accento resta pure sempre sul verbo. Dunque vediamo non solamente cotali usualissime combinazioni, come p. es. *darmelo*, *essendolesi venuto*, ma anche: "*Faccialevisi* un letto" (Bocc. V. 4). "*Portandosenela* il lupo" (Id. IX. 7) — e, di più, si potrebbe formare p. es. un vocabolo: *Porgamivisene*, ma che non ha luogo facilmente.

Trovandosi un tale accozzamento *innanzi* al verbo, accade anche, ma di rado, che le forme che d'altronde si debbono scrivere separate, vengono unite in una voce colle altre, intercalatosi l'avverbio *ci* o *vi:* "Noi non *vicene* manderemo di queste pere" (Bocc.), ma per lo più separate: "Poichè io *mi* ve ne dolsi" (Id. III. 3). "*Vi* sel creda messo" (Id. IV. 10). E osservisi che la prima di esse non deve prendere influenza dall'ultima, cangiando la vocale in *e: ve cene* in vece di *vi cene*, il che si sente pure abbastanza spesso [1]), per esempio: "*ve* sene manderà uno", in v. di "*vi* sene."

Accade qualche volta che le forme congiuntive, accozzandosi in quella maniera, siano ambidue compimenti diretti, cioè quando l'uno di essi è il pronome riflesso *si*, usato come *impersonale*. Allora quest' ultimo ponesi più presso al verbo: "Ed i più concordavano che *lo si* dovesse bandire" (D'Azeglio, Nic. de' Lapi I. 293).

Il posto de' pronomi *assoluti* è affatto libero, tanto come *soggetto*, quanto *compimento* diretto o indiretto; perciò si può dire e scrivere: *Egli rispose* o *rispose egli. Io mi maraviglio* e *maravigliom'io* (Bocc. III. 3). *Egli propone sè* o *sè propone. A voi mi rendo. Lascia la cura a me* ecc.

III. Sintassi.

Abbiamo già diviso i pronomi personali in due classi: *assoluti* e *congiuntivi*. Questo non significa qui, come per gli altri pronomi, una divisione secondo la loro qualità di essere o sostantivi o aggettivi, essendo tutti sostantivi, bensì una differenza giusta il loro rapporto col verbo della frase. Ci ricordiamo che la lingua francese, in questo rispetto, può fissare la regola generale che, allorchè si presenta un pronome personale come soggetto o compimento necessario del verbo, esso è *congiuntivo*, e in qualunque altro caso *assoluto;* e, di più, quando l'*accento oratorio* cade sul pronome, si deve impiegare (sebbene sia

[1]) Blanc, Gram. p. 253.

sogetto o compimento) la forma assoluta. Ma siccome questa generalmente ripugna a un così stretto rapporto col verbo, bisogna spesso rinforzarla per la forma congiuntiva (*Moi*, *je* l'ai fait, pas lui). — La lingua italiana non ha regola così severa per i suoi pronomi personali. È vero che anche qui si può fare una distinzione fra assoluti e congiuntivi, ma questa vertenza si decide soltanto per l'influenza dell'*accento oratorio*, se questo cada sul verbo o sul pronome. Nelle frasi:

Ella *ti* ama	Ella ama *te*, o *te* ama (te solo)
Egli *ci* manda	Egli manda *noi* (non altri)
Mirate*mi*	Mirate *me*, o *me* mirate (non lui)
Io *la* voglio	Io voglio *lei* (nessun' altra)

ci accorgiamo bene che c' è solamente una maggiore forza di sentimento che esige la scelta della forma assoluta nella seconda colonna.

Intanto pare che le voci di "assoluti" e "congiuntivi" non convengano precisamente a que' pronomi, trovandosi tutte e due specie congiunte a un verbo. Ma bisogna osservare che i pronomi congiuntivi non si possono porre *senza* di verbo, e mai dopo preposizioni, e, del resto, che hanno la qualità di *poter* congiungersi o affiggersi ad una forma qualsisia del verbo, di modo che fanno con esso un solo vocabolo, e questo *potere* diventa qualvolta necessario. Gli assoluti, al contrario, benchè si possano impiegare come compimenti necessarj d'un verbo, si mettono dopo preposizioni e godono, del rimanente, della stessa independenza che i pronomi assoluti del francese. Vogliamo dunque mantenere que' termini.

Osservisi nulladimeno che la distinzione sudetta non esiste per il *soggetto*. Quanto a questo caso non c' è che una sola forma, l'*assoluta: io*, *tu*, *egli* ecc. Ciò non pare strano. Gli è che la conjugazione italiana non ha bisogno del pronome onde indicare la persona: le desinenze, non troppo distrutte, bastano per esprimere, di qual persona si tratti in ogni caso, a meno che il supprimere il pronome non renda la frase *equivoca*, ovvero *l'accento oratorio* non debba cadere su di esso. Per lo che abbiamo poste le forme *io*, *tu*, *egli* ecc. nella classe degli *assoluti:* quando il sogetto sarebbe *congiuntivo* (cioè *senza* l'accento oratorio), non fa d'uopo esprimerlo.

È dunque facile di sapere, in qual caso si debba impiegare le forme assolute e le congiuntive. Ma in quell'accento oratorio, di cui abbiamo parlato, si contiene anche la legge di evitare un *equivoco* nella frase; il che ci dà luogo di riferire alcune regole sull'uso di esprimere il *soggetto* pronominale.

Un tal equivoco pare aver luogo, per lo più, quando il verbo si trova nel *soggiuntivo*, o in una *domanda*. — Così si dice, col soggetto esposto, non solamente: "In questo petto mio Alberghi *tu*, caro mio cor, non *io*" (Past. fido). "Non dubitate che anch' *egli* l'ha regolata" (Goldoni, La locandiera III. 12.) — ma anche: "Che *tu* mi *meni* là dove or dicesti, Si ch'*io vegga* la porta di San Pietro" (Inf. I. 133. 134). "Cominciò a dir seco: deh che bestia son *io*? dove vo *io*?" (Bocc. IX. 1). — Si può pure sottintenderlo anche qui, quando non v'è nessun equivoco: "Dov' è andata Pamela? Parmi che fin ora *sia* stata qui" (Gold. Pamela I. 7). "E sarò vero che non ti *veda* più meco?" (Ib. I. 9).

Pare che nel singolare del soggiuntivo, dove le desinenze sono meno distinte fra loro, l'uso di esporre il soggetto sia più necessario che nel plurale, ma anche qui si suole far lo stesso: "Il mio cuore mi presagiva ... che *voi siate* invaghito della mia povera fanciulla" (Gold. Pam. III. 6). —

Intanto s'ha da osservare lo strano sistema di sostituire i *compimenti diretti* (gli accusativi) della *terza* persona, *lui*, *lei*, *loro*, alle forme, *egli*, *ella*, *eglino*, *elleno* come *soggetti*. Avvegnacchè i grammatici italiani generalmente biasimino questo come errore, non possono negare non sia adottato dall'uso, soprattutto nel linguaggio di conversazione. Il Blanc ne allega parecchi esempj, citati degli autori antichi: [1]) "E quello che *lui* dice, a tutti è legge" (Dante, Convito IV. 4). "E se *lui* fu vile, tutti siamo vili" (Ib. IV. 15): vi aggiunge pure che molti di quegli esempj sono corretti nelle edizioni nuove, le quali vi hanno sostituito il pronome *esso*.

Secondo l'opinione di quel grammatico, quest'uso prova che la lingua ha "una tendenza a impiegare la forma *assoluta* in vece della congiuntiva, quando bisogna far spiccare il pronome nella frase", come nel francese *moi*, *toi*, *lui*, ecc. Perciò ha detto, senza dubbio, che le forme *io*, *tu*, *egli*, *ella*, *eglino*, *elleno* non sono *assolute*, come noi abbiamo detto, ma *congiuntive* quanto le francesi, *je*, *tu*, *il* ecc.

La comparazione co' pronomi francesi si vede forse ancor meglio, se consideriamo i *nominativi* italiani come *predicati* e *apposizioni*. In questo caso trovasi più spesso in vece di essi l'impiego degli *accusativi*, e se ne può anche citare alcune regole.

Le forme *oblique* (*me*, *te*, *lui* ecc.) si mettono, in vece de' nominativi (*io*, *tu*, *egli* ecc),

[1]) Ital. Gram. 266. 267.

1:o dopo il verbo *essere* ed altri, come *predicato:* "Credendo esso che io fossi *te*" (Bocc. VII. 7.). "Maravigliossi che alcuno intanto il somigliasse che fosse creduto *lui*" (Id. III. 7). "In nessuna circostanza Michel Angelo fu tanto *lui* come in quella giornata" (Rosini, Luisa Strozzi I. 708.);

2:o dopo le voci *siccome*, *come*, *quanto* e simili: "Nessuno prende ai vostri casi tanta parte quanto *me*" (Rosini, Lui. Stroz. II. 144). "I giovani bravi come *te*" (Ib. I. 91). "Costoro che dall'altra parte erano siccome *lui* maliziosi" (Bocc. nov. 4).

3:o quando sono accompagnate da un aggettivo in senso esclamativo: "Misero *me!* che volli." (Petr. Canz. 9). "Misera *me!* che t'ho più che la mia vita amato" (Bocc. nov. 26).

Intanto si trovano talvolta in que' casi i *nominativi:* "Voi potete così come *io* molte volte avere udito" (Bocc. Introd.). "Se voi fossi come *io*" (Franco Sacchetti Nov. 86) [1]).

Non ostante questa somiglianza coll'uso de' pronomi francesi, non possiamo dire che p. es. *egli* sia *congiuntivo* e *lui* sia *assoluto*. Giacchè, quanto all'impiegare gli accusativi come *soggetti*, vogliamo credere che p. es. "lui dice" non faccia spiccare il pronome più che "egli dice:" *egli* vi può avere la stessa forza come *lui*, questo non è che forma *accessoria* dell'altro. Del rimanente, la prima e la seconda pers. (*me, te*) non s'impiegano mai come soggetti. — Nel rapporto di *predicato*, la comparazione è più esatta, ma non è qui precisamente l'*enfasi* che fa scegliere la forma *obbliqua*.

Ma, come mai spiegare lo strano uso dell'*accusativo*, quando si deve ragionevolmente aspettare un *nominativo?* Del pari che il Diez non possiamo punto approvare la spiegazione di parecchi grammatici italiani, secondo i quali il verbo *essere* abbia in simili casi una significazione *attiva*, sicchè in vece di *predicato* il pronome diviene *oggetto diretto:* è assurdo. Ma non possiamo fare a meno di scorgere anche in quell'uso la tendenza generale delle lingue romane ad avere una sola forma per tutti i casi. Che questa forma sia stata creata, per i *nomi*, principalmente da un *caso obbliquo* latino, è l'opinione generale: che anche qui nel domino de' pronomi, dove la declinazione è pure meglio conservata, il caso *obbliquo* vuol farsi di tanto in tanto valere a spese del caso *retto*, ciò non dev' essere affatto fuor di proposito [2]). Vediamo più oltre nel capitolo de' pro-

---

[1]) Vedere Blanc, Ital. Gram. 268 e segu.

[2]) Cfr. l'antico francese: nom. *bers* (*baro*), acc. *baron* (*baronem*), e il francese moderno: solamente *baron*, l'accusativo!

nomi un nominativo *quelli* o *quegli* (*ille*) assieme ad un altro *colui* (*illuic*), non vi possiamo anche vedere il rapporto futuro fra *egli* e *lui?* Ma mentre che *colui* è un nominativo così buono come *quelli* o *quegli*, bisogna osservare che *lui* non è buono quanto *egli*. I pronomi personali hanno più degli altri conservato il gusto di casi differenti, perciò si è introdotto l'accusativo nel posto del nominativo principalmente là dove un verbo vicino non rende la sostituzione troppo ributtante, cioè nel posto del *predicato* o dell'*apposizione*. Come *soggetto*, combatte fortemente il nominativo coll'accusativo e si trova ancor vincitore, chè nessun buono scrittore impiega oggidì quest' ultimo in quel caso, e anche nella conversazione è *lui* una brutta voce, sebbene *lei* e *loro* si sentano frequentemente. —

Nelle costruzioni latine, *accusativo* e *ablativo assoluti*, conservatesi nell'italiano, si vede lo stesso uso delle forme obblique. *Lui*, *lei*, *loro* ed anche *sè* (mai *me* e *te*) ci venivano spesso impiegati come sogetti dagli antichi autori: "Poichè s'accorse *lui* del tutto *esser* morto" (Bocc. V. 2). "Al conte significassero *lei aver*gli vacua ed espedita lasciata la possessione" (Id. V. 9). "Per tutto dicendo *sè* il palfreno e' panni *aver* vinto" (Id. IX. 4). "*Latrando lui*" (Inf. XXXII. 105). "*Ardendo lei*" (Petr. Canz. 13). "Che, *uscito lui*, egli se n'entrasse" (Bocc. VII. 2).

Ma questo viene adesso biasimato, e i moderni dicono e scrivono sempre, come Boccaccio ed altri antichi anche scrivevano: "Non bastandogli d'*esser egli* e suoi compagni divenuti ricchissimi" (Bocc. V. 2). "E così *dormendo egli*" (Id. IV. 1). "Cominciò, *udendo ella*, a rispondere." (Id.), — osservando la costruzione moderna di far precedere il pronome dal verbo in quest' ultimo caso. —

Per quell' uso dell'accusativo in vece del nominativo, ci è già caduto sott'occhio un disordine fra' casi de' pronom ipersonali, e più esempj ne vedremo, quand' anche questi si referissero più alla lingua antica che alla moderna.

Così troviamo, appunto il contrario del caso precedente, che la forma di nominativo *ello*, in ambedue i generi ed i numeri, veniva impiegata dagli antichi come *compimento indiretto* in vece di *lui*, *lei*, *loro;* ma quest' uso è affatto antiquato ed al più possono ancora servirsene talvolta i poeti in rima: "Noi eravam partiti già da *ello*" (*lui*. Inf. XXXIII. 124). "E sempre fu con *ella*" (*lei*. Ger. Lib. I. 59).

La forma feminile *ella*, col suo accusativo *la*, si mette spesso come una specie di *neutro* per esprimere una frase intiera, nel qual caso il genere feminile è da spiegare per supplire la voce *cosa*,

a cui si deve riferirlo. Quando si dice p. es. "*Ella* non andrà così" e "Io non *la* capisco", ciò vuol dir "quello che" o "la *cosa* di cui si è parlato" — o simile. — Quest'uso, che appartiene principalmente al linguaggio di conversazione, ha dato origine ad una quantità di espressioni, dove l'accusativo *la* rappresenta una voce sottintesa in senso neutro; "Passarse*la* bene o male", "far*la* ad uno", "scampar*la*". "pagar*la* cara" ecc.

Le medesime forme *ella* e *la* (nel senso feminile) pajono, oltre ciò, dar luogo ad una confusione di casi: *la* si trova talvolta come *soggetto*, in vece di *ella:* "E basta bene che *la* se ne vadi se voi non la volete in casa" (D'Azeglio, Nicc. de'Lapi I, 161).

Il Vanzon dice su questo proposito [1]): "Secondo la regola comune non devesi questo pronome (*la*) adoperare che come obbietto diretto. Ciò non ostante da' Toscani e segnatamente da' Fiorentini odesi usar familiarmente *la* come subbietto in vece di *ella* o *essa.* Quest'uso da' più riputato come errore non è privo d'appoggio presso d'alcuni approvati scrittori: "*La* mi ha sconcio, in modo, e governato Che più non posso maneggiar marrone" (Lorenzo Medici, Stanze, 10). "Gli chiedeva sempre qualche cosellina come *la* sapeva che egli andasse a città" (Firenzuola Nov. 4). — Fra Bartoli ha voluto stabilire un precetto per l'uso di *la* invece di *ella.* Egli dice doversi adoperare il primo, ogni volta che qualche antecedente particella termini da *e*, come sarebbe *se*, *che*, *perchè* ecc. e dire p. es. "*Se la* viene mi farà piacere;" "Desidero *che la* mi scriva" — in vece di *se ella*, *che ella.* — Il Vanzon critica questo, dicendo: "noi crediamo non doversi far caso alcuno di questa pretesa regola, essendovi un mezzo più regolare di togliere l'iato, elidendo la *e* delle particelle summentovate e simili, e sostituendovi l'apostrofo. Si dica adunque: *S'ella* viene; desidero *ch'ella* mi scriva ecc."

Nessuno di que' grammatici non ci pare avere affatto spiegato quest'uso, ma neppure hanno dato un cenno, come il medesimo siasi creato. Perchè è vero che la forma *la* si trova per lo più dopo una voce terminandosi da *e*, come ha detto Fra Bartoli (altri esempj sono rarissimi); il che ci pare provare che questo *la* non è *l'accusativo*, come hanno voluto, ma un *nominativo*, nato per troncare *ella*, in vece che di elidere la *e* della particella precedente, il che sarebbe, giusta il Vanzon, il mezzo più regolare, e si fa anche per lo più.

[1]) Gram. ragionata della Lingua Italiana. 101.

Il plurale di *la*, cioè *le*, accorciato da *elle*, s'adopera spesso, siccome il suo singolare, in vece della forma regolare *elleno;* ma quest'uso non appartiene che al linguaggio familiare. —

Il compimento *maschile* del singolare: *gli*, s'impiega ora spesso, per quanto sia erroneo, in vece del *femminile le*, e della forma comune del plurale *loro;* il che odesi principalmente à Firenze. Il Blanc ne cita parecchi esempj anche degli antichi: "Sappi che tosto che *l'anima* trade, Come fec'io, il corpo suo *gli* è[1]) tolto" (Inf. XXXIII. 129). "I Saracini ripresero Gerusalemme e quasi tutto il paese che il Soldano *gli* (a loro) avea renduto" (Giov. Vill. VI. 18).

Le in vece di *loro* (fem.) s'ode non di rado in Toscana: "Chi *le* crede (alle donne)?"

Era uno strano uso presso gli antichi di far la forma che nasce da queste due forme unite, *gliele*, rappresentar ogni genere ed ogni numero: "E tutto *gliele* graffiò" (il viso. Bocc. IX. 5). "Il conte con lagrime *gliele* (la figliuola) diede" (Id. II, 8). "E presento*gliele*" (i falconi. Id. II. 9.) — il che è giustamente biasimato da'moderni. —

Dunque vediamo che, non ostante l'esistenza di forme differenti per diversi casi, v'ha non pertanto una confusione fra esse, la quale riguarda pure per lo più il linguaggio di conversazione. —

Quanto all'uso di alcune forme congiuntive abbiamo ancora da far le seguenti osservazioni.

Sappiamo che il compimento diretto, o l'accusativo, maschile della terza persona ha delle forme doppie: *lo* e *il* nel singolare, *gli* e *li* nel plurale. Di esse sono *lo* e *li* adesso più usate. *Il* appartiene principalemente alla poesia, sebbene si veda anche non troppo di rado nella prosa. Riguardo alle forme *i* e *loro* (acc.), usate spesso dagli antichi, non si trovano quasi mai più e si stimano per voci antiquate.

Gli accusativi congiuntivi si mettono talvolta soverchiamente, come pare, nella frase, trovandovisi già l'oggetto *sostantivo* a cui essi dovrebbero sostituire. Ciò ha luogo soprattutto, allorchè quest'oggetto vien messo davanti al verbo: "Quelle quattro orazioni che m'imponeste *le* ho detto tutte" (cit. da' Wiggers). "Tu hai un'altra cosa che non *la* ho io" (Bocc. III. 10). "Quello che dovevano dir noi, *l'*ha detto la Laudomia" (D'Azeglio, Nicc. d. L. I. 145). — Accade questo, benchè di rado, anche in una frase relativa, dove l'oggetto è già rappre-

[1]) È non pertanto corretto in alcune edizioni, che leggono: *l'è* (= *le è*).

sentato dal pronome relativo: "Ombre *ch*'amor di questa vita dipartil*le*" (Inf. V. 69). "Tutte cose *che* io *le* avrei accomodate in un quarto d'ora." (Gold. Bott. del Caffè III. 17).

I compimenti *indiretti mi*, *ti*, *si*, *ci*, *vi* hanno sovente un simile posto, che pare superfluo, ma è nulladimeno all'orecchio italiano di gran piacevolezza e riposo. Sembra che il verbo riceva da que'pronomi, i quali lo mettono in rapporto più stretto col soggetto, davvero un significato *mediale:* [1]) "Ed io a lui: Io *mi* son un che, quando Amore spira, noto"... (Purg. XXIV. 52). "Non rispondeva al figliuolo, ma *si* stava" (Bocc. V. 9). "Alcuna (gente) *si* sedea tutta raccolta" (Inf. XIV. 23). "Nunziata, come tutte le donne avanzate in età che, stando*sene* sole tutto il giorno, *se* hanno cosa alcuna che le tenga in sospetto"... (D'Azeglio, Nic. d. L. I. 129). "Vollero la guerra e *se* l'abbiano" (Ib. I. 144).

Gli avverbj *vi* o *ci* e *ne*, i quali hanno tanta affinità co'pronomi congiuntivi, danno anch'essi luogo ad un pleonasmo: "*Ve* ne sono migliaia a Venezia". "Quelle rivoluzioni che di uomini *ne* fanno o dei Persiani o dei Lacedemonj" (cit. da' Wiggers). "Non *ci* verrò più a questa bottega" (Gold., Bott. del Caffè III. 16). "Non s'ha mai da lusingarsi che da una casa cattiva *ne* possa derivare una buona" (Ib.). "E di quella Saracina se *ne* può discorrere" (D'Azeglio, N. d. Lap. I. 99). —

Abbiamo già detto essere il posto de'pronomi *assoluti* libero, sia *innanzi*, sia *dopo* il verbo; e ciò non influisce assai sulla loro significazione nella frase. Le espressioni *me rendo* e *rendo me* sono presso a poco identiche. sebbene, posti i pronomi avanti al verbo, abbiano un po' più forza.

Lo stesso si può anche dire delle forme congiuntive: il loro posto è indifferente per il senso. Le frasi *mi rendo* e *rendomi* dicono in circa il medesimo. Parimente, riguardo all'uso di far precedere o no un pronome congiuntivo al verbo — purchè quest'ultimo non sia un imperativo, infinito, gerundio o participio passato, nel qual caso il posto è quasi deciso — si può dire che ambo i modi si usano anch'oggi. Ma quantunque gli antichi non avessero molte volte preferenza per l'uno o l'altro, è tuttavia più solito di trovare, principalmente presso i prosatori moderni, quelle forme *preposte* al verbo, soprattutto quando ve ne sono più d'una di seguito; avendo goduto i poeti

[1]) Blanc, Ital. Gram. 261. 262.

di ogni tempo la più gran libertà in questo riguardo. Con tutto ciò, è il gusto il migliore giudice.

Il pronome *esso* (f. *essa*, pl. *essi* f. *esse*) si usa non solamente per le *cose inanimate* e gli *animali*, ma anche, sì in verso che in prosa, al par di *egli*, *eglino*, detti di persone: "Nella sommità di questa torre è un dilettevole *giardino* e in mezzo d'*esso*"... (Bocc. Filoc.). "Non a quella chiesa, che *esso* avea anzi la morte disposto, ma"... (Id. Introd.).

L'uso di questo pronome come compimento indiretto è assai comune. Per proprietà di lingua usasi pure sovente come ripieno, e per aggiunger forza, ed anche grazia al parlare: "Non potesse essere eletto ad imperadore senza elezione di questi sette principi, quali sono costoro *essi*" (Giov. Vill. IV. 2, 54). "La quale *essa* lei, che forte dormiva, chiamò molte volte" (Bocc. nov. 42).

Posto talvolta innanzi ad un nome, *esso* fa il significato di *quello*, come: "Gaudere non può uom di *essi* (quelli) beni" (Fra Guittone, lett. I. 4). "In *essa* (quella) gerarchia son le tre Dee" (Par. XXVIII. 12. 1).

Parimente per proprietà di lingua, la forma *esso* non di rado uniscesi a'pronomi *lui*, *lei*, *loro*, senza che cangi nè di genere nè di numero, il che segnatamente accade allorchè è preceduto dalla preposizione *con*, potendosi dire per esempio: "Ritrovandosi colla donna, molto di questa incantazione rise *con esso lei*" (Bocc. VII. 3). "Cominciarono a cantar, e la valle *con esso loro*" (Id. VII. 7). — Anche con *noi:* "E dì che venga a desinare *con esso noi*" (Id. VIII. 8). — Può dirsi oltre ciò: *con esso meco*, *teco*, *seco* in vece di *con me*, *te*, *lui:* "Di vero tu cenerai con *esso* meco" (Bocc. II. 5). "Ma volentieri farei un poco di ragione con *esso* teco" (Id. VIII. 10.) ecc.

Esso si aggiunge talvolta alle preposizioni *lungo*, *sovra*, *sotto*, facendo con questo una sola parola, come *lunghesso*, *sovresso*, *sottesso:* "Noi eravam *lunghesso* 'l mare ancora" (Purg. II. 10). "Sen giva *Sovresso* l'acqua, lieve come spola" (Ib. XXXI. 96). "*Sottesso* l'ombra delle foglie amate" (Bocc. Teseide I. 1). —

Avvegnachè la lingua italiana abbia dunque un pronome assoluto che si riferisce alle *cose inanimate* ed agli *animali*, si trovano pure, sebbene di rado, le proprie forme *personali egli* (*ei*, *e'*) *eglino*, *ella elleno* adoperate in quel caso, in vece di *esso essi*, *essa esse*, senza che si tratti d'una *personificazione:* "I suoi *capelli*, così scarmigliati come *egli* erano" (Bocc. X. 10). "Le divine *cose* chenti ch'*elle* si fossero" (Id.

II. 9). "Vola con gli occhi per questo *giardino:* Che veder *lui* t'accenderà lo sguardo". (Par. XXXI. 98). "Fatti ver *lei*" (la fiamma. Purg. XXVII. 29). "Ond' hanno i *fiumi* ciò che va con *loro* (Ib. XIV. 36).

In tutti questi casi sarebbe da preferirsi in oggi l'uso di *esso* ecc.

Sappiamo che il *francese*, il quale manca d'un pronome, corrispondente a quell'*esso*, da riferirsi a cose ed animali, evita tuttavolta l'impiegare le forme *lui*, *elle* ecc. di altri ogetti che di *persone*. Non può, ciò non ostante, far a meno di derogare a questa regola, e vediamo non di rado cotali frasi come: "Et c'est ma léthargie. Oui c'est *elle*, en effet" (Regnard). L'amour propre est captieux: c'est cependant *lui* que nous prenons pour guide (Wailly) ecc. [1])

Oltre ciò, *egli* (accorciato *e'*) usasi assai spesso come un vero *neutro impersonale* nel principio d'una frase (= il tedesco *es*, il francese *il*): "E s'*egli* è ver, che tua potenza sia"... (Petr. II. Canz. 2). "*Egli* non sono ancora molti anni passati" (Bocc. I. 10). "*E'* par che voi veggiate"... (Inf. X. 97). "O figliuola mia che caldo fa *egli*? Anzi non fa *egli* caldo veruno" (Bocc. V. 4);

Anche troncato in *gli:* "*Gli* è teco l'esser villano" (Ariost. XXVII. 77). "*Gli* è come una gran selva" (Id. XXIV. 2). "*Gli* è questo creder mio" (Id. XLIII. 66).

Il Vanzon, che non ha trovato che due esempj di quest'ultimo *troncamento*, dice "che non bastano per giustificar l'uso che il volgo spesso fa di simil cambio, ma che è affatto fuori della regola". [2]) Nulladimeno crediamo non appartenga oggidì solamente al "volgo", avendone veduto molti esempj presso scrittori moderni approvati, sebbene per lo più davanti alle forme *è*, *era* (di *essere*), cominciando da *e: gli è*, *gli era*.

Il pronome *riflesso* fa in italiano una parte abbastanza particolare per indurci a trattarne qui specialmente.

È già detto che il pronome latino *sui* s'è conservato in italiano soltanto nel suo significato riflesso più stretto; e, essendo per ciò accennato che vi sia una differenza fra quelle due lingue su questo proposito, vogliamo esaminare la quistione un po' più da vicino.

1. Trovandosi il pronome riflesso nella *stessa* frase come il soggetto a cui ha da far ricadere l'azione del verbo, vien sempre rappre-

---

[1]) Vedere Mätzner. Franz. Gram. 352.

[2]) Gram. 96.

sentato in italiano dalla forma assoluta *sè*, o dalla congiuntiva *si*, secondo che la regola esige l'una o l'altra. Dunque si dice: "diceva fra *sè*", "*s*'ingannano" ecc. — Ma nel significato *reciproco* non si usa la forma *sè* dopo d'una preposizione. L'Italiano adopera in quel caso il pronome della terza persona, formato di *ille:* non si dice "dicevano fra *sè*" (inter se), ma "dicevano fra *loro*", "domandavano fra *loro*" ecc. Si sa che il francese ha per lo più adottato la stessa regola anche nel senso *riflesso* dopo una preposizione, soprattutto quando si tratta d'una *persona* definita ("*Il* rentra chez *lui*", — ma anche; "les *choses* ne sont en *elles*-mêmes ni pures ni impures"). Questo si vede pure talvolta in italiano: "Hanno una gran probabilità ma non la certezza contro di *loro*, di esser rei (Beccaria, cit. da' Wiggers).

2. Allorchè il pronome riflesso si trova in un'*altra* proposizione che non il soggetto, non s'impiega *sè* (*si*), ma invece la forma corrispondente di *egli:* "Scrivendo alla donna come tornato era, e che a *lui* venisse" (Bocc. II. 9).

Lo stesso accade anche dopo un infinito, un aggettivo o un participio, esposti o sottintesi, i quali si possano dissolvere in una frase relativa: "Egli aveva veduto un uomo impor*gli* (sibi imponere) la mano" (cit. dal Diez, Gram. III. 59). "Veggendo alcun lampeggiare d'occhi (dirigersi o dirigendosi) di lei verso di *lui* (Bocc. III. 5). — sebbene si possa anche impiegar *sè* in questo caso: "Confonde le due leggi a *sè* mal note" (Gerus. lib.) "La Francia si mette a portata di proteggere in modo degno di *sè* gl'interessi del suo alleato" (cit. da' Wiggers).

Intanto nella costruzione così detta l'*accusativo con infinito*, di cui abbiamo parlato, s'è conservato il pronome riflesso: "Rispose *sè* essere apparecchiato (Bocc. III. 7). "Li quali... dopo il fatto *sè* da altrui essere stati uccellati conoscono" (Ib. 5).

Troviamo anche in latino una vacillazione fra l'uso di *se* e di *ille*, la quale tocca certamente più la lingua nella sua tarda età, ma si scopre qualche volta ne' classici, giusta il Diez:[1]) "scripsit, ut *illi* (sibi ipsi) semen mitteretur" (Petronius). "Se venturum in imperium, quod olim fuerat *illi* (sibi) datum" (Nithardus II. 1).

3. In quanto alla forma composta *seco* (secum), la troviamo essere presso gl'Italiani molto favorita, non solamente ne' casi dove s'impiegava la voce originaria in latino, ma anche talvolta stranamente in vece delle forme corrispondenti di *egli*: *con lui*, *con lei*, *con loro:*

a) Trovandosi *seco* nella medesima frase come il sogetto: "Volto ad un sol compagno che *seco* avea" (Bocc. V. 6). "Quella *seco* menò (Id. VIII. 8).

[1]) Gram. III. 59.

b) In un'altra frase: "Pregollo che *seco* alquanto si sedesse" (Bocc. II. 7). "La donna attenta stava, acciò che nulla *seco* il mago avanzi" (Orl. Fur. IV. 23).

c) In vece della terza persona, non riflessa: "La dimestichezza che io aveva *seco*" (con lui. Bocc. III. 7). "Per niuna cagione *seco* (con lui) restate" (Id. VII. 6). "Quel ben perdut'hai *seco*" (con lei. Petr. Canz. 22).

Ottre ciò, si usa anche espor dopo *seco* le forme *lui*, *lei*, *loro*, e dire: *seco lui*, *seco lei*, *seco loro* p. es. "disse *seco lui*" (= fra sè), "dissero *seco loro*" (= fra loro). — Questo si fa, senza dubbio, per decidere meglio la voce *seco;* ma dall'altra parte, pare che se ne sia dimenticata talvolta la propria composizione, praticando gli antichi di farlo precedere dalla preposizione *con: con seco;* il che tocca anche le forme *meco* e *teco:* "Ch'amor non venga sempre Ragionando *con meco* ed io con lui" (Petr. Son. 28). "Spero avere assai buon tempo *con teco*" (Bocc. VIII. 10.) ecc.

4. La forma congiuntiva *si* ha non soltanto un significato *riflesso*, il quale fa ricadere l'azione del verbo sul soggetto, ma inoltre un senso *passivo*, sicchè per conseguenza il verbo riflesso italiano si trova spesso là dove, in latino, s'incontra un verbo passivo. Gl'idiomi della penisola iberica presentano anche la medesima proprietà, e il francese in alcuno grado, ma questo muta per lo più la frase in attiva col soggetto indefinito *on.* — Quell'uso, che è in italiano vecchissimo, trovandosi, giusta il Diez, nei monumenti più antichi, riguarda non solamente i verbi transitivi, ma anche gl'intransitivi, formando così delle espressioni impersonali quanto personali.

a) Essendo il verbo *transitivo.*

Quando si dice in latino: *dicitur*, *legitur*, *creditur*, *scitur*, *dictum est*, *dici non potest* ecc. lo traducono gl'Italiani colla forma riflessa; *si dice*, *si legge*, *si crede*, *si sa*, *si è detto*, *non si può dire* ecc. — Queste espressioni sono, come si vede, frasi impersonali, dove un *egli* sottinteso, con significato neutro, è *soggetto* e il pronome *si oggetto:* (*egli*) *si dice* (come in francese: *il se dit* in vece di *on dit*). Ma la proposizione diviene facilmente personale, quando si domanda: *che cosa si dice*, *si legge?* ecc., o *chi si vede*, *si teme?* e vien risposto: *si dice una nuova*, *si legge un libro*, *si vede un uomo*, *si teme il nemico* ecc. In vece di quel soggetto impersonale e sempre sottinteso *egli*, subentra allora un nome come soggetto, ed il *si* resta come oggetto. Dunque s'accorda sempre nel plurale il verbo con questo nome: *si dicono delle nuove*, *si leggono de' libri* ecc.; e non: (egli) *si dice delle nuove*, come

in francese si può dire p. es. "*il se fait* des protestations", la qual frase si traduce necessariamente con: "*si fanno delle proteste*":

"*S*'assediavano le legioni, *s*'amazzavano i legati" (Davanzati, cit. dal Barberi). "Propose che *si* rendessero gli onori a Galba: che anche *si* celebrasse la memoria di Pisone" (Id. Stor. lib. 4). "Ordinò che s'aspettasse Muciano" (Ib).

Eppure è manifesto che, avendo cotali frasi affatto senso passivo e non riflesso, si può esprimerle anche colla forma passiva e dire come ha detto il citato autore un' altra volta: "Fu fatto ad Otone sepolcro piccolo, ma da durare" (Stor.), in vece di "*si* fece ad Otone sepolcro", come negli esempj sopracitati. Intanto pare che avesse forse avuto più ragione di adoperare la costruzione riflessa in quest'esempio, che non nel primo e l'ultimo de'precedenti; perchè, essendo il soggetto una *cosa*, non può esservi nessun equivoco, il quale può spesso aver luogo, essendo il medesimo una *persona*. Vediamo dunque chiaramente che la frase "s'amazzavano i legati" può anche avere un significato riflesso, il che non è pure l'intenzione dell'autore; perciò, una tale espressione, sebbene abbastanza ordinario, pare venir per lo più evitata da'migliori scrittori.

Intanto, per aver chiarezza, si può domandare: "da chi s'amazzavano i legati"?, e allora si risponde p. es. "s'amazzavano i legati *dai soldati* e non *da sè*"; o meglio, essendo il soggetto una cosa: "la verità si odia *da tutti*":

"O sventurata, che *si* dirà *da'tuoi fratelli*, e *da'parenti*, e *da'vicini*, e generalmente *da tutti Fiorentini*, quando si saprà che tu sii qui trovata?" (Bocc. VIII. 7). "Comanda che quinci a poco *da tutti si* levi un grido" (Davanzati, cit. di Barberi). "Ed anche ignorando*si da loro* il nome di Lamberto" (D'Azeglio, Nicc. de' Lapi I. 184).

Da questi esempj ci accorgiamo dell'essere trattato il verbo riflesso come se fosse proprio un verbo *passivo*, per essergli aggiunto *l'agente* mediante la preposizione *da*. Anche qui bisogna pure osservare che la forma passiva è molto preferibile quando si tratta d'una *persona*. Così, in vece di: "si è ucciso Pietro da loro", farà quasi d'upo dire: "è stato ucciso P. da loro", oppure altrettamente bene, o forse meglio, nella forma attiva: "hanno ucciso P.". — Con tutto ciò, è tanto esteso in italiano l'uso di *si* "passivo", che il rischio d'un equivoco pare molto meno che non si può credere.

Per comparazione, aggiungeremo qui alcune frasi *francesi* su questo proposito: "Un bruit *se* répand"; "la bibliothèque *se* vendra"; l'offre *s*'accepte"; "ces phrases *s*'emploient dans telles circonstances" ecc. — e pure coll'*agente*, sebbene più raramente: "Ces principes *se* conçoivent

par tous ceux qui ont fait quelques études." — Trattandosi qui d'una *persona*, la forma riflessa è ancora più insolita: "Un tel *ami se* trouve rarement" (Vedete Diez, Gram. III. 294).

Ogni volta che il soggetto del verbo, accompagnato da *si* "passivo", è il pronome *personale*, può venir esposto o sottinteso secondo l'uso ordinario: *si vede* o *egli si vede*, *si vedono* o *egli* (*ei*) *si vedono:* "O come *si* chiamano? elleno *si* chiamano papere" (Bocc.). "*Si* vedono gli uomini? Si, *si* vedono" (Barberi). "Da molti anni in qua non *s*'è veduto fuor della sacra cella" (Past. Fid. at. 5). — ma qui è pure usato (in analogia colle altre *persone*) di tornare la frase in passiva, notamente se la forma riflessa formasse un equivoco visibile: "egli è molto rispettato", e non: "egli *si* stima molto."

Qui si presenta un'occasione di parlar d'un abuso a cui ha dato luogo quel pronome *si* "passivo." Gli è che lo troppo usare questa voce nel suo senso impersonale, segnatamente à Firenze, l'ha fatta stimare talvolta come un vero *pronome impersonale* e, per conseguenza, si è dimenticata, per così dire, la sua propria parte di *compimento diretto* riflesso. Così si sente qualche volta: *lo si vede* (= egli è veduto, fr. "on le voit"), dove *si* sarebbe soggetto (= "on"), e *lo* oggetto. E non soltanto s'ode, ma anche si legge quest'abuso, non vogliamo bensì dire nella buona letteratura. Abbiamo appunto sott'occhio un numero d'un piccolo giornale chiamato "Rivista indipendente" ed un altro del "Diritto", uno de'maggiori giornali di Firenze, dove si leggono i periodi seguenti: "In primo luogo se sul dubbio si procedeva criminalmente al tempo degl'Inquisitori di Venezia e di Spagna, non *lo si fa* (= "on le fait") oggi neanche in Tartaria ecc. (Rivista) — e "*lo si capisce* bene, fatta la nicchia, il santo non avrebbe tardato a presentarsi" (Diritto).

Quand'anche sia cattiva la lingua de' giornali, e trascurata quella della conversazione, troviamo nondimeno presso gli antichi alcuni esempj di questa maniera di scrivere; così: "E massimamente nasce la palma quanto più *semi si giugne* (in vece di *giungono*) insieme, onde per un solo seme rade volte s'appiglia" (Cresc. lib. 2). "Quante più *cose si ha* (hanno), a tante più s'ha a aver cura" (Gelli Capriccio 5). "Quando le lingue vanno a perfezione, *si fa* e *pigliasi de'vocaboli nuovi* secondo i bisogni (Id. 6). "Quivi *ore e campane* non *s'udiva*" (Berni, Orl. 67, 54).

Ma benchè anche in questi esempj *si* sia posto come soggetto, deve pure venir biasimato come un abuso, — abuso che sembra nondimeno possa diventare un *uso*, tanto hanno gl'Italiani la tendenza a confondere quel *si* con un pronome impersonale, corrispondente al fran-

cese *on*, il quale manca loro, a meno che i poco usati *uno*, *altri* e simili non possano surrogarlo. Lo *spagnuolo*, impiegando lo stesso pronome *se* affatto come il francese *on*[1]), ci prova che ciò potrà accadere. —

Allorchè il verbo si trova in un *tempo composto*, e un pronome personale figura nella frase come *compimento indiretto*, non è più permessa la forma riflessa, ma la passiva: "Rispondeva che egli non aveva venduta l'arca, anzi *gli era stata imbolata*" (non: gli *si* era . . . Bocc. IV. 10); — ma quando il tempo è semplice, si dice benissimo: *vi si dice*, *ti si parla*, *gli si dice; mi si chiede un libro*, *ti si chiedono due libri*, *si chiedono loro favori* ecc. (Barberi): "Quante cose *gli si promettono* tutto 'l dì (Bocc. III. 1). "Il bel che *mi si mostra* intorno" (Petr. Canz. 7).

Essendo, oltre ciò, quel compimento indiretto seguito dall'avverbio pronominale *ne*, bisogna adoperare il *passivo*, ed è principalmente in questo caso che è più usato l'ausiliare *venire*. Così: *men'è parlato*, *ten'è scritto*, *glien'è parlato* ecc., o forse meglio: *me ne vien parlato*, *te ne vien scritto*, *gliene vien parlato* ecc.

Intanto è lecito di dire con un tempo *semplice*: *mi se ne parla*, *ti se ne parla*, *gli se ne parla*, *gli se ne* (o *se ne gli*) *da uno*, *gli se ne* (o *se ne gli*) *danno due* ecc.: "*Sene gli darebbe* si fatta gastigatoja che gli putirebbe" (Bocc. VII. 8). "Non *sene gli attiene* niuna" (Id. III. 1).

Trovandosi un verbo, tale che *potere*, *volere*, *dovere* e molti altri simili, unito con questo *si* ed accompagnato da un infinito *transitivo*, si scorge spesso un altro oggetto diretto nella frase; ma allora osservisi che questo, o che sia un nome, pronome, oppure tutt'una proposizione, è sempre oggetto dell'infinito, il quale è, per parte sua, soggetto del primo verbo. Cotali frasi sono comunissime: "Non nego che *si* possa ammazzar*li* talvolta . . . non *si* può forse sentir per loro *pietà* invece di odiarli?" (D'Azeglio, Nicc. de'Lapi I. 136).

Come sappiamo da quello che è detto di sopra del *posto* de'pronomi personali, trovasi volentieri uno di questi preposto al primo verbo (*dovere*, *volere* ecc.), sebbene appartenga propriamente all'infinito seguente; in quel caso non è dunque da maravigliarsi che un altro oggetto personale si veda spesso accanto al *si* "passivo", essendo questo oggetto del primo verbo e quello dell'infinito: "Ed i più concordavano che *lo si* dovesse bandire (D'Azeglio N. d. L. I. 293).

---

[1]) Diez, Gram. III. 295.

Essendo il seguente infinito, in questo caso, *intransitivo*, s'intende bene esser molto meglio cambiare la proposizione in *passiva* o *attiva*, onde evitare un significato falso. Così, volendo tradurre la frase francese: "on le fit mourir en croix", non si dice mica in italiano "*si* fece morire in croce", ma bene: "fu fatto morire", oppure "lo fecero morire in croce."

Finalmente, se vogliamo riepilogare succintamente quel che abbiamo detto sulla forma *riflessa*, facendo le veci della *passiva*, possiamo stabilire che essa si *può* usare e si usa bene ogni qualvolta non ne risulti un equivoco, cioè essendo il soggetto una *cosa*, non una *persona*, sia nome o saprattutto pronome personale; e che si usa *per lo più*, quando il verbo si trova in un tempo *semplice*, ripugnando più o meno un tempo composto a questa costruzione, essendone pure l'orecchio il migliore giudice. È soltanto quando subentra un pronome personale come compimento *indiretto* d'un tempo *composto*, che la costruzione riflessa vien affatto vietata.

Intendiamo bene, perchè un soggetto pronominale vi si opponga più fortemente, presentando p. es. il singolare *si loda* non solamente un equivoco col *vero* significato riflesso, ma anche colla frase impersonale, appunto perchè il soggetto personale non occorre che venga esposto.

Forse possiamo anche scorgere nell'uso che preferisce la forma riflessa principalmente per i tempi *semplici*, un gusto della lingua di formarvi un passivo senza ausiliare, adattando questa piccola e flessibile voce *si* ora innanzi, ora dopo la forma attiva come desinenza, e dicendo *si legge* o *leggesi*, *si leggeva* o *leggevasi*, come i Latini dicevano il loro *legitur*, *legebatur*. Ma già allorchè arriviamo al perfetto, il quale era composto anche in latino, pare che questo gusto diminuisca, dicendo gl'Italiani *fu letto* come in latino *lectum est*. Vediamo pure in quell'uso solamente una comparazione con una lingua più perfetta, senza di attribuirvi l'importanza di niuno sviluppamento del sistema latino.

Non si può fare a meno di apprezzare il vantaggio della lingua di potersi servire, quanto al tempo presente, d'una *vera* forma di *presente*, e non di un composto dell'ausiliare e del participio *passato*; il che si riferisce ad un certo punto anche all'imperfetto, come un presente nel passato. La forma composta, cioè la passiva, conviene al contrario meglio agli altri tempi, soprattutto al passato definito, sebbene anch'essi semplici. Così, *benchè* si dica: "*si fece* bene a scacciarlo"; "*si farebbe* bene d'andare a pranzo"; "*si farà* bene di farlo morire"; *si fece* bene di farlo prendere" ecc. — sarebbe meglio dire:

"fu ben fatto scacciarlo"; "sarebbe ben fatto l'andare a desinare"; "sarà ben fatto farlo morire"; "fu ben fatto farlo prendere" [1]).

Di più; se abbiamo trovato l'uso della forma riflessa molte volte strano, si vede, dall'altra parte, aver la tendenza per la forma passiva creato un uso forse tanto singolare. Cotali italianismi hanno luogo, quando i verbi *potere*, *volere* ed altri simili sono seguiti da un infinito. Così dicono: "Non fu mai potuto vedere" (= non si potè mai vederlo); "quindi non fu mai potuto levare"; "non è voluto udire la verità"; "non è voluto vedere" (= non si vuole, o non vogliono vederlo); "non mi è mai voluto credere", o "non sono mai voluto credere"; "non è stato mai potuto udire" ecc. — "Grideranno, questi Lombardi cani, i quali a chiesa non sono voluti ricevere" (Bocc.). "L'abbracciò strettamente, nè mai dal suo collo fu potuta levare" (Id. X. 9). —

b) Essendo il verbo *intransitivo*.

Anche un verbo intransitivo prende la forma riflessa per ottenere un significato passivo. Spiegare qui la costruzione affatto come ne'verbi transitivi, cioè il pronome *si* come vero *compimento diretto* [2]), sarebbe senza dubbio innaturale. Nondimeno pare che, essendosi voluto creare anch'essi una forma passiva così adattabile, abbiano per questo scopo imitato i transitivi, senza di rendersi conto della natura del loro *si*, appunto come vediamo in latino un intransitivo adottare molte volte la forma passiva. Però, "*si va*" accanto a "*si dice*" non dev'essere più astruso che *itur* accanto a *dicitur*. Gl'intransitivi di alcune altre lingue romane presentano anche il medesimo uso, benchè vi abbia rinunziato il francese [3]). Comparate del rimanente le espressioni tedesche "es geht sich", "es lebt sich gut hier" ecc.

Qui, come s'intende, si vedono soltanto delle frasi *impersonali: si va*, *si viene*, *si vive* ecc. — "Ora *si va* sì consolato, Ergasto? (Past. fid. at. 5). Sofronia, ove *si va?* (Macch.)

Troviamo anche adoperata la forma passiva in vece della riflessa o dell'attiva, donde risultano degl'italianismi come quelli di cui abbiamo testè parlato. Così: "fu andato a vedere" (= si andò, o andarono, a vederlo). — "Colla maggior calca del mondo, da tutti *fu andato* a baciargli i piedi e le mani" (Bocc. I. 1).

---

[1]) Vedere Barberi, Gram. des Grammaires de la langue italienne I. 385.

[2]) Il che hanno fatto parecchi grammatici italiani, fra gli altri Cerutti e Barberi.

[3]) Diez, Gram. III. 294.

Abbiamo ora soltanto da aggiungere poche parole del *pronome di riverenza.*

Prima veniva impiegato generalmente la seconda persona plurale *voi*, oltre il singolare *tu*, il quale ha in ogni tempo appartenuto alla conversazione più intima, ed alla poesia. Nel XVIo secolo cominciò, giusta il Blanc, l'uso del feminile della terza persona: *Ella* (colle forme oblique *Lei; Le*, *La*) pl. *Elleno* (obbl. *Loro*, *Le*), il quale uso è oggi predominante. Questo *Ella* si riferisce ad un titolo sottinteso: *Vostra Signoria*, generalmente pronunziato *Vossignoria*, e *Vostra Eccellenza.*

V'ha da osservare, su questo argomento, quel che è già detto sull'impiego dell'*accusativo* in vece del *nominativo;* e qui, nella sfera di conversazione, s'intende facilmente esser più favorito quest'uso. Così si sente spessissimo p. es. "Come sta *Lei?*" in vece di *Ella;* e nel plurale si dice p. es. "*Lor* signori mi dicano."

Se l'aggettivo o il participio si debba regolare su questa forma feminile, ossia sul genere naturale di chi è per essa rappresentato, non è affatto deciso; nondimeno pare che, per lo più, l'influenza del genere naturale sia da preferirsi, benchè si senta molte volte p. es. "Io *l*'ho ringraziat*a*" (uomo), il che accade segnatamente quanto al participio dell'ausiliare *essere:* "Ella è *stata*" —, non "stato", sebbene trattandosi d'un uomo.

Voi usasi oggi fra amici e agli inferiori, e inoltre sulla scena, dove la forma ceremoniosa *Ella* pare non venire introdotta. Abbiamo veduto biasimare, in un giornale letterario, una traduzione di una commedia di *Lessing*, nella quale viene impiegato *Ella* come pronome di riverenza, "essendo spiacevole all'orecchio la ripetizione frequente di questa voce: piuttosto allora l'accusativo *Lei.*"

OM

GRUNDFORMERNA I ETIKEN.

AF

C. Y. SAHLIN.

Upsala
Edquist & Berglund 1869.

Om grundformerna i etiken.

Af

C. Y. Sahlin.

Inledning.

I inledningen till vår framställning af grundformerna i etiken tillkommer det oss först och främst att förklara, hvad vi mena med grundformer i en vetenskap. Dernäst är det nödigt att om sedligheten såsom det i de etiska grundformerna framträdande och fattade innehållet angifva den åsigt vi hylla. Slutligen hafva vi att lemna en antydning om vår framställnings plan.

Med grundformer i en vetenskap förstå vi sådana former, som omedelbart följa af definitionen på hennes föremål. För att närmare bestämma grundformernas betydelse hafva vi att fästa uppmärksamheten vid deras förhållande till det subjekt, till hvilket de höra, till det innehåll, för hvilket de äro former, till de andra former, som i dem hafva sin grund, och, i fall det i en och samma vetenskap finnes flera grundformer, då äfven vid dessas förhållande till hvarandra.

Det faller af sig sjelft, att det subjekt, till hvilket grundformerna i en vetenskap höra, är vetenskapens föremål. Detta är nemligen det subjekt, till hvilket alla i vetenskapen angifna både arter och bestämningar omedelbart eller medelbart hänföras, och till hvilket följaktligen både form och innehåll höra. Detta sitt föremål måste hvarje vetenskap såvida, som hon sjelf till sin form är ett system, fatta såsom ett helt. Såsom ett helt för sig, skildt från annat, angifves det redan i sin definition. Då föremålets definition är den allmännaste sats, i hvilken det fattas såsom ett helt för sig, och derigenom är hela den om föremålet handlande vetenskapens grundsats, så äro ock de i samma definition angifna be-

stämningarne föremålets grundbestämningar. Hvarje föremål, som har en bestämning, är i henne på ett visst sätt bestämdt och har således genom henne ett visst sätt att vara eller en viss form. Hvarje sätt att vara, som omedelbart följer af föremålets definition och sålunda är gifvet genom dess i definitionen angifna grundbestämningar, är nu en grundform. Då det vidare är genom sina grundbestämningar, som föremålet är ett helt för sig, så måste hvarje grundform i förhållande till sitt föremål vara ett sätt, hvarpå detta är såsom ett helt för sig. Grundformernas förhållande till sitt subjekt är visserligen härmed i allmänhet angifvet, men behöfver dock närmare bestämmas med afseende på de olika betydelser, som kunna gifvas åt vetenskapens föremål såsom ett helt för sig betraktadt. I strängaste mening kan ett föremål icke vara ett helt för sig utan att skilja sig från alla andra och således vara med afseende på alla andra föremål samt följaktligen i alla afseenden bestämdt eller, med ett ord sagdt, vara individuelt. Såsom ett helt i denna stränga mening kan ett föremål blott genom sina grundbestämningar endast såvida fattas, som det redan af dessa följer, hvad föremålet måste vara, i hvilken af sina bestämningar det än må tänkas. Dermed är nemligen också i hvarje afseende såsom nödvändig följd gifvet ett sätt såsom det enda, hvarpå detta föremål kan vara, och hvarigenom det då äfven skiljer sig från det andra, med afseende på hvilket det i detta fall bestämmes. Sådant måste förhållandet vara med hvarje fullt begripligt föremål. Fullt begripligt är det nemligen endast derigenom, att dess konkreta bestämningar äro nödvändiga följder af dess grundbestämningar. Fullt begripet är det då, när alla dess följdbestämningar verkligen tänkas i sitt nödvändiga sammanhang med dess grundbestämningar. Tänkes nu en form till ett sådant föremål förhålla sig så, som en grundform till sitt subjekt, så är han dettas genom dess grundbestämningar gifna i sig sjelft egendomliga sätt att vara, af hvilket hela dess individualitet i alla afseenden med nödvändighet följer. Visserligen finnes det icke något föremål, som ligger så helt och hållet inom det menskliga tänkandets gränser, att det för menniskan är fullt begripligt och af det menskliga förståndet kan fattas i sin individualitet; men det finnes likväl ett föremål, till hvilket såsom subjekt betraktadt det menskliga tänkandet måste sätta dess grundform i det nyss angifna förhållandet. Det oändliga väsendet måste nemligen tänkas såsom ett alltigenom nödvändigt väsende. Deraf följer med afseende på den fortgång från grundform till närmare bestämda former, som den menskliga tan-

ken äfven vid detta väsendes uppfattning måste göra, att hela det oändliga väsendets individualitet, icke blott så långt hon af det menskliga förståndet kan urskiljas, utan alltigenom måste vara gifven i och med grundformen såsom en nödvändig följd af honom. Med andra ord vill detta säga, att hos det oändliga väsendet icke finnes något, som kan indelas i olika arter, icke heller något, som kan genomgå särskilda utvecklingsgrader. I denna stränga mening kan deremot intet ändligt väsende eller ting såsom föremål för den menskliga tanken vara ett helt för sig. Det finnes nemligen bland alla de bestämningar, som menniskan hos ändliga föremål i begreppets form fattar, ingen, som uteslutande tillkommer blott ett enda föremål, utan hvarje sådan bestämning är för flera ändliga föremål gemensam. Likaså finnes det ingen begreppsmässig bestämdhet eller form, som icke är för flera ändliga föremål gemensam. Då nu grundformen måste höra till det begripna och ingen annan form än den, som sjelf är begriplig, kan vara i och med honom gifven såsom en hans nödvändiga följd, så kan ingen af de särskilda föremålens mångfaldiga individuella former vara såsom en sådan följd gifven. Till ett enda subjekt kan då ingen grundform hänföras utan att de särskilda föremål, för hvilka han är gemensam, i sina gemensamma bestämningar hafva en enhet och genom dem hafva sammanhang med hvarandra samt på grund af denna enhet och detta sammanhang utgöra ett helt slag af föremål. Såvida, som detta slag kan tänkas såsom ett helt, kan det äfven fattas såsom ett föremål för tanken eller ett subjekt, som har bestämningar och således kan definieras samt, då det har grundbestämningar, äfven kan hafva en eller flera grundformer. I förhållande till sitt subjekt är då en grundform det sätt, hvarpå detta subjekt är till såsom ett helt slag af föremål för sig eller med afseende på sitt omfång är så bestämdt, att det omsluter antingen alla särskilda föremål eller ock blott vissa med uteslutande af alla andra.

Allt innehåll måste såsom hörande till ett helt vara samstämmigt med det hela och således hafva dess form. Så måste äfven hvarje form, som hos sitt hela eller subjekt är en grundform, tillika vara det för detta helas innehåll. I förhållande till innehållet är då grundformen den af det helas definition omedelbart följande form, som innehållet måste hafva för att kunna tillhöra detta hela. Tänkes nu samstämmigheten fullkomlig, så kan ingen motsats ega rum mellan den form, som innehållet har af sig sjelft, d. v. s. af de bestämningar, som utgöra detta innehåll, och den, som det har i det hela. Grundformen blifver i sådant fall icke annorlunda be-

stämd i sitt förhållande till innehållet än i sitt förhållande till det hela, som är dess subjekt. Han blifver en och densamma, antingen han fattas såsom det helas form, som derföre äfven är innehållets, eller såsom innehållets, som derföre äfven är det helas. En sådan fullkomlig samstämmighet kan dock icke tillkomma något annat väsende än det, som alltigenom är sjelfbestämdt och sålunda äfven absolut eller fritt från allt förhållande till annat. Hos hvarje relativt väsende är deremot samstämmigheten ofullkomlig. Såvida, som väsendet är relativt eller står i förhållande till andra mot detsamma motsatta väsenden, är det ock af dem och icke blott af sig sjelft bestämdt, och utan att af dem bestämmas eller på något sätt hafva dem till sina bestämningar kan det icke vara ett fullständigt helt. Men då motsatta väsenden såsom olikartade utesluta hvarandra, kunna de mot ett relativt väsende motsatta väsenden, som detta för sin fullständiga bestämdhet behöfver, icke med den form, som de i och för sig sjelfva ega, vara bestämningar hos detsamma eller ingå i dess innehåll. Såsom bestämningar hos det hela måste då dessa bestämmande väsenden i och genom detta hafva en annan form än den de hafva i och för sig sjelfva. Hvarje bestämning måste då i och genom det hela hafva den grad af samstämmighet och artlikhet med detsamma, som fordras för att hon skall kunna vara dess bestämning. Då sålunda alla bestämningarne äro samstämmiga och likartade med det hela, äro de det ock sinsemellan och kunna derföre tillsammans utgöra ett enda innehåll. Men såsom bestämbara, hvilket de visa sig vara, då de i sitt hela hafva en annan form än den med det hela oförenliga, som de i och för sig sjelfva ega, kunna de i olika grader hafva det helas grundform och derföre äfven genom olika förhållanden sinsemellan utgöra olika innehåll. Derföre måste äfven de många bestämningarnes sammanfattning till ett enda innehåll vara af det hela på ett visst sätt bestämd, så att innehållet är just det, som passar för det hela. Innehållet måste följaktligen icke blott i sina särskilda bestämningar, utan äfven såsom dessas totalitet i någon grad hafva det helas form. Det helas grundform blifver då i förhållande till innehållet den grad af artlikhet med det hela, hvilkens erforderlighet för att innehållet skall kunna vara detta helas innehåll omedelbart följer af det helas definition. Den skilnad, som eger rum mellan denna form och den, som innehållet skulle hafva, om det helt och hållet vore bestämdt af det hela, röjer sig i det förhållande, som inom det relativa väsendet eger rum mellan enhet och mångfald. Såsom ett helt för sig är hvarje väsende en enhet, som hos sig har en mångfald.

Det relativa väsendets inskränkthet består i detta afseende deri, att dess enhet är abstrakt och såsom sådan väl icke kan vara utan innehåll, men lemnar detta i någon mon obestämdt och derföre för sig taget i flera eller färre fall är bestämbar likaväl genom en, som genom en annan af två eller flera motsatta bestämningar, eller än genom en sådan bestämning, än genom en annan, och i händelse af det sistnämnda förhållandet kan hafva ett vexlande innehåll. I och genom sitt innehåll är hvarje väsende en mångfald, som i sig har en enhet. I detta afseende består det relativa väsendets inskränkthet deri, att dess mångfald, ehuru han icke kan vara utan enhet, likväl icke fordrar en viss individuel enhet, utan blott en mer eller mindre generel, som kan vara individuelt bestämd likaväl till en form, som till en annan af tvänne eller flera hvarandra uteslutande former, eller ock än till en sådan form, än till en annan. I det sistnämnda fallet är innehållet föränderligt. Mellan enheten och mångfalden och dermed äfven mellan det helas grundform och innehållet finnes det således en skiljaktighet och motsats, som icke kunde finnas, om innehållet vore helt och hållet bestämdt af det hela och alltigenom hade den form, som genom en sådan bestämdhet vore gifven. Men i förhållande till ett vexlande och föränderligt innehåll är dock alltid det helas grundform det i all vexling varaktiga och det i all förändring sig sjelft lika. Söndringen och motsättningen mellan grundformen och innehållet hafva således inom det hela sin gräns, hvilken icke utan det helas upplösning kan öfverskridas.

Den logiska satsen, att ett begrepps omfång blifver mindre i samma mon, som dess innehåll blifver större, kan på ett annat sätt uttryckas så, att all determination af ett begrepps innehåll alltid tillika är en determination af dess omfång. Determinationen betyder nemligen med afseende på innehållet position och med afseende på omfånget limitation. På samma sätt, som med innehållet och omfånget, förhåller det sig äfven med innehållet och formen. All fortgång i tänkandet från en abstraktare bestämning till en konkretare är tillika en fortgång från en mera generel form till en mera speciel. Så är ock fortgången från grundbestämningar till följdbestämningar tillika en fortgång från grundformer till artformer, och i tänkandet stå så väl de mera omfattande formerna till de inskränktare, som de abstraktare bestämningarne till de konkretare i förhållande af grund till följd. Grundformens härmed angifna allmänna förhållande till artformen blifver dock med afseende på grundformens olika förhållanden till det i olika betydelser fat-

tade hela och till dettas innehåll på olika sätt närmare bestämdt. Med afseende på det oändliga väsendet, hos hvilket det icke finnes något, som kan indelas, kan fortgången från grundformer till artformer endast ega rum inom sferen af möjliga bestämningar, hvilkas möjlighet är antagen icke på grund af deras förenlighet med någon bestämning hos det oändliga väsendet, utan på grund af deras tänkbarhet såsom predikater åt ett subjekt, oafgjordt hvilket. Med afseende på de ändliga väsendena måste deremot samma fortgång kunna få en annan betydelse. Då det hela, som i en vetenskap om ändliga väsenden är det subjekt, hos hvilket grundformen tänkes, alltid är ett helt slag af föremål, så finnes hos detta alltid något, som i något afseende kan indelas, och fortgången sker då från det indelade till dettas särskilda arter. Om det nu är det hela sjelft, som indelas i olika arter, så måste dess grundform såsom grund till artformerna vara det helas indelningsgrund. Om man t. ex. tänker begreppet rätlinig triangel såsom det hela, så har triangeln såsom tresidig figur till sin grundform det sätt, hvarpå tre räta linier kunna utgöra en figurs gräns, nemligen det längdförhållandet dem emellan, att tvänne hvilka som helst tillsammantagna äro större än den tredje. Såsom trevinklig figur har åter triangeln till sin grundform det lutningsförhållande, som måste ega rum mellan de trenne linierna för att de skola kunna utgöra en figurs gräns, nemligen det, att alla tre vinklarne tillsammantagna äro lika med tvänne räta. Men det nyssnämnda längdförhållandet mellan de trenne sidorna kan ega rum oberoende deraf, huruvida alla tre sidorna eller blott två äro sinsemellan lika stora eller ock ingen är lika stor med den andra. Likaså kan äfven det angifna lutningsförhållandet mellan de tre sidorna ega rum oberoende deraf, huruvida derigenom uppkomma blott spetsiga vinklar eller jemte tvänne spetsiga antingen en rät eller en trubbig. Triangelns härigenom möjliga artformer hafva tydligen sin grund i de angifna grundformerna, som omedelbart följa af triangelns grundbestämningar. Tänkas åter de räta liniernas längdförhållande och lutningsförhållande såsom former hos det högre begreppet figur, så äro de tydligen sjelfva artformer, som ytterst hafva sin grund deri, att figuren såsom ett begränsadt rum kan till sin gräns hafva antingen en bruten linea eller en oafbrutet böjd. Genom indelningen blifva i detta fall två eller flera arter af det hela sjelft gifna, hvilket innebär att vissa föremål, som höra till ett visst helt slag, hafva en form med uteslutande af alla andra i samma afseende möjliga och till samma grad bestämda former, medan andra föremål af samma slag

på samma sätt hafva en annan form. Häraf följer ock, att hvar och en af de genom indelningen gifna arterna är ett lika sjelfständigt helt, som deras slag eller slägte, fastän med mindre omfång än detta. Men fastän fortgången från grundformer till artformer inom en vetenskap om ändliga väsenden i några fall innebär en indelning af sjelfva det subjekt, som i vetenskapen fattas såsom ett helt för sig, så kan han dock icke alltid hafva denna betydelse. Det är nemligen icke blott olika föremål, som kunna vara på olika sätt, utan äfven ett och samma föremål kan, om det har ett vexlande och föränderligt innehåll, vara än på ett sätt, än på ett annat. Finnes det då mellan detta föremåls olika former eller sätt att vara något väsendtligt sammanhang, så kan ock en begreppsmässig fortgång från grundformen till dessa olika former såsom artformer ega rum. Ett sådant sammanhang finnes i all förändring, som innebär en utveckling eller en öfvergång från lägre grader af fullkomlighet till högre. Fortgången från grundformen till de olika utvecklingsgrader, som hos ett slag af ändliga väsenden kunna urskiljas, leder icke till någon indelning af detta slags väsenden i olika hvarandra uteslutande arter. Den ena graden skiljer sig nemligen icke från den andra derigenom, att den ena har något innehåll, som den andra saknar, utan derigenom, att innehållet i den ena har en annan form än i den andra. Dessa former utesluta hvarandra så, att ett och samma väsende icke i samma afseende kan på en och samma gång stå på tvänne eller flera utvecklingsgrader. Deremot hafva de med hvarandra ett oafbrutet sammanhang såväl i den enas öfvergång till den andra, som i den ordning, i hvilken den ena jemförd med den andra är högre eller lägre än denna, och i hvilken de sålunda hänvisa på hvarandra och förutsätta hvarandra. Att söka grunden för en gradindelning måste, då grader endast såsom högre och lägre kunna finnas, vara detsamma, som att söka den norm eller det mått, hvarefter man sätter den ena graden såsom lägre, den andra såsom högre. Denna norm kan icke vara någon annan än det helas grundform. Hvarje form, som det helas innehåll antager, måste vara i någon grad samstämmig med det helas grundform, och den innehållets form, som är mera samstämmig med denna grundform, är derigenom högre än den, som är det mindre. I förhållande till de olika grader, som hos ändliga väsenden urskiljas, är sålunda det helas grundform den norm eller det mått, hvarefter de särskilda gradernas ordningsföljd bestämmes. Tvenne former af indelning hafva vi sålunda gifna, nemligen artindelning och gradindelning. Men med afseende

på båda är det möjligt, att ett och samma hela efter olika indelningsgrunder på olika sätt indelas. Förhållandet mellan sådana koordinerade indelningar beror på förhållandet mellan indelningsgrunderna och hör sålunda, då dessa alltid äro grundformer hos eller för det hela, som indelas, till redogörelsen för flera grundformers förhållande till hvarandra inom ett och samma hela. Såsom indelning i arter eller grader har fortgången från grundformen till artformer inom vetenskapen om de ändliga väsendena en annan betydelse än den, som i vetenskapen om det oändliga väsendet tillkommer honom. Men äfven i en sådan vetenskap, som handlar om ändliga väsenden och sålunda har till sitt föremål ett helt slag af sådana väsenden, finnes en fortgång från grundform till artformer, som icke innebär någon indelning. Man kan nemligen hos ett slags ändliga väsenden urskilja icke blott de grundbestämningar, genom hvilka de utgöra ett helt slag för sig, utan äfven följdbestämningar, som tillhöra hvarje till detta slag hörande väsende och sålunda äfven tillhöra sjelfva slaget såsom ett enda helt betraktadt. Tydligast visar sig detta förhållande i de vetenskaper, som handla om lefvande eller organiska ändliga väsenden. Hos hvarje slag af sådana väsenden finnas vissa organer, hvilka äro för detta slag utmärkande och utgöra en mångfald, som på något sätt skiljer sig från det hela, och hvilkens särskilda bestämningar sålunda äro följdbestämstämningar och såsom sådana ingå i hela slagets innehåll. Sålänge man fortgår från grundbestämningarne till sådana följdbestämningar, kan fortgången icke leda till någon inskränkning af det helas omfång, och såvida, som hvarje slag af organiska varelser i hela serien af lägre och högre organismer står på en viss grad, finnes det ock en fortgång till sådana följdbestämningar, som icke medföra någon gradförändring. Allra märkbarast visar sig detta hos menniskan i de högsta yttringarne af hennes lif, emedan dessa i högre grad än något annat innehåll i den ändliga verlden äro organiska eller hafva lif i sig och derföre äfven äro mera fullkomligt begripliga än något annat till denna verld hörande innehåll. En sådan fortgång i determinerandet af ett slags ändliga väsenden måste vara likartad med fortgången i det oändliga väsendets determination. Af grundformen hos det hela följer då med nödvändighet den bland de i hvarje fall möjliga formerna, som måste tillhöra det hela. Det hela har derigenom visserligen icke individualitet, men dock en specifikt bestämd form.

Att hos ett och samma hela flera grundformer kunna finnas hafva vi i undersökningen angående de ändliga väsendena såsom

föremål för vetenskapen haft tillfälle att antyda. Detta förhållande betecknas vanligen dermed, att man säger ett föremål hafva olika sidor eller betraktas från olika sidor eller synpunkter. Med en sida hos ett föremål, som fattas såsom ett helt, kan man icke mena något annat än det helas gräns åt ett håll mot något visst annat föremål, hvilket allmännare uttryckt betyder det helas bestämdhet i förhållande till ett visst annat föremål. Det hela, som står i förhållande till flera andra föremål, kan således hafva olika sidor eller vara på olika sätt bestämdt eller hafva olika former. För att i sådant fall icke göra sig skyldig till ensidighet i föremålets uppfattning måste man taga hvar och en af dess särskilda sidor eller former, såframt dessa icke kunna underordnas under hvarandra, hvar för sig till utgångspunkt för en genomförd determination af föremålet. De synpunkter, från hvilka ett föremål betraktas, kunna icke betyda annat än förhållanden, i hvilka föremålet kan tänkas stå och vara bestämbart genom någon af de motsatta relationslederna. Det oändliga väsendet kan såsom subjekt endast såvida, som det tänkes såsom bestämbart inom en viss sfer af möjliga bestämningar, sägas stå i något förhållande, och all användning med afseende på detta af sådana uttryck, som olika sidor eller synpunkter eller former, har således betydelse endast i och genom sådana förhållanden. Deremot visar det sig vid all undersökning af ändliga väsenden, att de hafva olika former, som icke kunna fattas såsom subordinerade den ena under den andra. Så finner man t. ex. i logiken de trenne tankelagarna såsom olika former hos det menskliga förståndet eller tankeförmågan, och begreppet, omdömet och slutledningen samt systemet såsom olika former för menniskans tankar betraktade såsom yttringar af tankeförmågan och innehåll i henne. De förstnämda formerna angifva de olika sätt, på hvilka tankeförmågan i sin verksamhet, tänkandet, är bestämd i och genom sitt förhållande till sina tankar, de sistnämnda åter de olika sätt, på hvilka tanken såsom tänkt är bestämd i och genom sitt förhållande till det, som utgör hans föremål. Då nu flera sådana former omedelbart följa af definitionen på en vetenskaps föremål, äro de alla grundformer i samma vetenskap. Till hvarandra stå då dessa grundformer i förhållande såvida, som de äro former hos ett och samma föremål eller ett och samma subjekt och tillika för ett och samma innehåll. Sin indelningsgrund hafva de icke inom den vetenskap, i hvilken de äro grundformer, utan i någon form, som faller inom en allmännare vetenskaps område. I annat fall vore de icke grundformer i den vetenskap, till

hvilken de såsom sådana hänföras. Så har man t. ex. att söka grunden för indelningen af tänkandets och tankens former inom den vetenskap, som skall utreda den verksamma kraftens och yttringens begrepp. De sålunda skilda grundformerna äro, såsom hvarje grundform, former hos sitt subjekt, men tillika måste de äfven i likhet med hvarje grundform fattas såsom former för detta subjekts innehåll och blifva i sitt förhållande till innehållet annorlunda bestämda än i förhållandet till det hela såsom deras subjekt. Till en fullständig vetenskaplig undersökning af ett slags ändliga väsenden fordras således, att man, sedan dess definition är gifven, gör sig reda för alla dess grundformer och bestämmer dessa både i förhållande till den enhet, som är subjekt, och den mångfald, som utgör subjektets innehåll, samt derefter tager hvarje grundform till utgångspunkt för en genomförd förklaring af hela vetenskapens föremål och slutligen genom utredning af förhållandet mellan de i olika former fattade bestämningarne uppvisar sammanhanget inom vetenskapen såsom ett i sitt slag fullständigt helt eller ett system.

I uppfattningen af sedlighetens betydelse sluta vi oss till Boströms åsigt. Vi antaga således sedligheten vara en från religionen och rätten skild form af förnuftet betraktadt såsom det goda, som menniskan bör genom sin fria verksamhet i sin verld förverkliga. Vidare anse vi sedligheten skilja sig från religionen och rätten derigenom, att det förnuft, som menniskan såsom sedlig har att i sin verld förverkliga, och som således är lagen och ändamålet för hennes sedliga verksamhet, är den privata personlighetens, menniskans eget och de privata samhällenas, förnuft, samt följaktligen äfven derigenom, att den gifna bestämbara verklighet, som den sedliga menniskan har att genom sin fria verksamhet såsom material bearbeta eller sätta i rätt förhållande till förnuftet, är den sinnliga och utgöres af de sinnliga krafterna och tingen. Att göra dessa till organer eller medel för förnuftet är då uppgiften för den sedliga verksamheten. Sedligheten sjelf utan afseende på verksamheten är sinnlig förnuftighet eller sinnlighetens rätta förhållande till förnuftet hos menniskan och det menskliga förnuftets fulla verklighet såvida, som denna i hvarje ögonblick och i det hela är af menniskans fria vilja beroende. I vår undersökning fästa vi oss blott vid menniskans eget förnuft eller förnuftiga väsende såsom lag och ändamål för hennes fria verksamhet och lemna sålunda de privata samhällena utan afseende, hvilket vi kunna göra, då dessa samhällen såsom gifvande lagar åt menniskans verksamhet och utgörande ändamål för denna enligt den åsigt vi omfatta äro likartade

med menniskans eget förnuftiga väsende. Slutligen antaga vi, i likhet med hvad Boström och många andra filosofer efter Schleiermachers föredöme antagit, att sedligheten kan uppfattas i vissa former, de så kallade etiska formalbegreppen, och hänföras till den äfven i olika former, de så kallade etiska idéerna, framträdande förnuftiga viljan. Vi betrakta de etiska formalbegreppen såsom grundformerna för innehållet i det sedliga lifvet och de etiska idéerna såsom grundformerna hos menniskans förnuftiga vilja. Vår undersöknings uppgift är att afgöra, hvilka dessa grundformer äro, samt i allmänhet angifva deras betydelse och deras förhållande till hvarandra.

Vid försöket att lösa denna uppgift hafva vi först och främst att taga menniskans sedliga lif i betraktande för att finna de grundformer, i hvilka detta framträder. Dessa grundformer, som tydligen äro former för hvarje moment i menniskans sedliga lif och följaktligen för hela detta lifs eller hela sedlighetens innehåll, kalla vi det sedliga lifvets grundformer. Dernäst rikta vi vår uppmärksamhet på den sedliga viljan såsom det subjekt, till hvilket det sedliga lifvet och dess innehåll hänföres, för att finna de grundformer, i hvilka denna vilja såsom verksam framträder. Vidare måste vi både för att vara förvissade om de antagna grundformernas fullständighet och för att kunna i någon mon närmare bestämma deras förhållande till hvarandra söka grunden för särskiljandet såväl af tvänne slags grundformer, som af olika grundformer inom hvartdera slaget. Slutligen skola vi söka angifva de särskilda grundformernas förhållande till hvarandra. Betraktelsen af sedlighetens subjekt och innehåll från de synpunkter, som i och genom grundformerna äro angifna, ligger deremot utom gränserna för vår närvarande uppgift.

I. Det sedliga lifvets grundformer.

Till sin sinnesförfattning är den sedliga menniskan dygdig, i sina handlingar uppfyller hon sina pligter, och inom sin verkningskrets inför hon goda seder. Sinnesförfattningens dygdighet, handlingens pligtenlighet och sedens godhet äro alla för det sedliga lifvet väsendtliga och i detsamma med hvarandra oskiljaktigt förbundna. De utgöra derföre olika sidor hos det sedliga lifvet eller olika former för det sedliga lifvets yttringar. Det kan då icke finnas någon yttring af det sedliga lifvet eller något moment i detsamma, som icke har alla dessa sidor eller framträder i alla dessa former. Det är ock genom dessa former, som en yttring af menni-

skans lif eller ett moment i detsamma igenkännes såsom sedlig eller såsom hörande till det sedliga lifvet. Likaså är det genom dessa former, som en menniskas lif i det hela igenkännes såsom sedligt. Ingen af dem kan i det sedliga lifvet saknas, och ingen kan, om han ryckes ur sitt sammanhang med de öfriga och tänkes ensam för sig såsom uteslutande de öfriga bibehålla sin betydelse af form för det sedliga lifvet. Om hvardera formens oumbärlighet för det sedliga lifvet kan man öfvertyga sig genom att tillse, hurudant det menskliga lifvet blifver, när man antager det sakna en af dessa former. Om alla tre formernas oskiljaktighet från hvarandra kan man öfvertyga sig genom att tillse, hurudant det menskliga lifvet blifver, om det fattas blott i en af dem med uteslutande af de båda öfriga.

Att antaga dygden saknas hos en menniska, men det oaktadt försöka att tillerkänna henne sedlighet innebär tydligen, att hon oberoende af sin sinnesförfattnings beskaffenhet skulle kunna vara sedlig. Hennes sedlighet skulle i sådant fall icke kunna bestå i något annat än regelbundenheten i hennes handlande tillika med godheten i hennes verk. Af dessa båda bestämningar kan den ena eller den andra tänkas såsom hufvudbestämning hos den sålunda antagna sedligheten. Fattar man regelbundenheten såsom hufvudbestämning, så blifva de goda verken följder af vissa reglors iakttagande, men icke i och för sig momenter i sedligheten. Fattar man åter de goda verken såsom hufvudsak, så blifver hvarje regel blott en anvisning, huru man skall välja de rätta medlen för goda verks åstadkommande. Deremot kunna de icke under förutsättning af den dygdiga sinnesförfattningens frånvaro tänkas såsom med hvarandra egande det väsendtliga sammanhang, som eger rum mellan olika former eller sidor af ett och samma innehåll. Det finnes nemligen, då man ser bort från den sedliga sinnesförfattningen såsom den källa, från hvilken handlingen utgår, och såsom det goda, som genom henne utföres eller i det yttre förverkligas, intet skäl för antagandet af samstämmigheten mellan det regelbundna handlingssättet å den ena sidan och det goda verket å den andra, såframt man icke låter det ena såsom följd eller medel rätta sig efter det andra såsom grund eller ändamål och sålunda underordnar det ena under det andra. Omöjligheten af att fatta de båda sidorna i sedligheten såsom på en gång sjelfständiga och samstämmiga blifver således den första följden af dygdens åsidosättande. Men vidare hafva vi att märka de följder, som inträffa, om man tänker den ena sidan eller den andra såsom sedlighetens hufvudbestämning. Fattas

handlingssättets regelbundenhet såsom hufvudbestämning, så måste den hufvudsakliga vigten ligga på beskaffenheten af den regel, af hvilken menniskans handlande bindes. Då denna regel icke får hafva sin grund i en i sig sjelf god och såsom sådan på ett visst sätt beskaffad vilja, finnes icke heller för honom någon nödvändig grund, utan han måste blifva beroende af den handlandes godtycke. Sålunda får han sin grund i en sjelftagen maxim, d. v. s. en sådan, som icke uttrycker det högsta goda i och för sig, utan det goda, som den väljande åt sig utvalt och för sin del satt högst bland allt godt. Men den, som i och genom handlandet efter en regel, som är härledd ur en sjelftagen maxim, söker göra det rätta, han bygger sin rättfärdighet på en sjunkande grund, och hans lif får den felaktiga form, som kallas egenrättfärdighet. I dennas begrepp ligger det visserligen, att menniskan skall söka i sig fullborda ett godt verk, men verkets godhet är helt och hållet beroende af den maxim, som deri är utförd. I sig sjelft kan verket icke vara godt; ty i sådant fall skulle tydligen maximen icke vara sjelftagen, utan vald på grund af den godhet, som genom det i sig sjelft goda verket såsom den utförda maximen blifvit ådagalagd såsom ursprungligen liggande i sjelfva maximen. Vill man detta oaktadt försöka att tillerkänna verket i det hela eller särskilda verk någon annan betydelse än den att vara tillfredsställande för den, som åt sig valt den i dem utförda maximen, och sålunda tänka dem såsom egande värde i och för sig sjelfva, så kan af ett sådant försök icke göras något allvar, utan det stadnar vid blotta anspråket, att det, som tillfredsställer den egenrättfärdiges till maxim upphöjda begär, skall erkännas såsom egande sedligt värde. Försöket blifver derföre i sin grund ett bemödande att åt det relativt goda, hvari ett begär söker sin tillfredsställelse, gifva skenet af att vara ett absolut godt. Men detta är skenhelighet. Om dygden saknas, kan således ingen sedlighet vara gifven genom handlingssättets regelbundenhet och det under henne såsom hufvudbestämning underordnade goda verket. Till samma resultat måste man komma, om det goda verket med underordnande af handlingssättets regelbundenhet antages vara hufvudsaken i det lif, som utan att vara dygdigt likväl skulle vara sedligt. Vi hafva här, då sinnesförfattningen lemnas utan afseende, satt det goda verket i den goda sedens ställe. Skälet är alldeles det samma, som det, hvaraf vi föranledas att under samma förutsättning tala om handlingssättets regelbundenhet i stället för dess pligtenlighet. På samma sätt, som regelbundenhet är ett allmännare begrepp än pligtenligheten, är det goda ver-

ket ett allmännare begrepp än den goda seden. När handlingssättet skiljes från den dygdiga sinnesförfattningen, kan man icke längre finna det vara ovilkorligen fordradt och då icke heller tillerkänna det betydelsen af pligt. När det goda, som genom handlingen utföres eller i det yttre åstadkommes, skiljes från sinnesförfattningen och således icke längre i henne har sitt inre och sjelft är detta inres eget af detsamma gestaltade och beherskade yttre, så finnes intet skäl att beteckna den åstadkomna verkan eller det utförda verket såsom sed. Seden kan nemligen lika litet finnas hos menniskan utan afseende på hennes sinne, som hon på något sätt kan finnas hos det, som icke alls har något sinne. Å den andra sidan måste ock, då sinnesförfattningens beskaffenhet lemnas utan afseende, det sökta goda antagas vara ett sådant yttre, som icke till sin väsendtliga bestämning har det att vara uttryck för en sinnesförfattning. Det så beskaffade goda verket kan icke vara godt genom någon annan egenskap än den, att det tjenar såsom medel för tillfredsställandet af ett begär eller för vinnandet och underhållandet af en njutning. Såsom medel för det förra är det underordnadt under det begärda såsom maxim samt i sig sjelft för den, som har begäret, likgiltigt. Såsom njutningsmedel måste det deremot i sig sjelft hafva något godt, hvaraf njutning kan hemtas. Utan närvaron af ett sådant godt hos njutningsmedlet finnes icke den harmoni mellan den njutande och det njutna, utan hvilken ingen njutning är möjlig. De goda verken blifva sålunda yttre föremål, som kunna bereda njutning. Sjelfva njutningens art blifver likgiltig i samma mon, som man strängt utesluter allt afseende på sinnesförfattningens beskaffenhet. Likgiltigt är det äfven, huruvida föremålet af den njutande sjelf eller af någon annan blifvit satt i sådant skick, att det är njutbart. Slutligen är ock sättet, hvarpå föremålet blifvit satt i njutbart skick, för den njutande likgiltigt. Deremot är hans handlingssätt såvida icke likgiltigt, som det på detta beror, huruvida njutningsmedlet kan vinnas eller icke. Om man t. ex. antager, att man genom lydnad mot en mägtigare vilja kan till belöning erhålla vissa njutningsmedel, så måste man, ifall man vill hafva dem och icke på annat sätt kan få dem, i sitt handlingssätt iakttaga den fordrade lydnaden. Något annat än ett utbyte af prestationer är dock icke härmed gifvet. Handlingssättet och den deri ådagalagda lydnaden hafva icke något värde i och för sig, utan endast såsom medel, hvarigenom det njutbara föremålet förvärfvas. Sjelfva regeln eller befallningen, efter hvilken man rättar sitt handlingssätt, tjenar endast till anvisning på sät-

tet, huru man skall förvärfva eller förtjena ett godt, ifall man vill komma i åtnjutande af detsamma. Någon förpligtelse att handla efter en sådan regel, ifall man icke vill vinna det ifrågavarande goda, kan då icke på något sätt ega rum. Det lif, i hvilket de goda verken fattade i en sådan mening utgöra hufvudsaken, har sålunda karakteren af verkhelighet. Genom förtjenstfulla verk, som man sjelf åstadkommit eller på något sätt tillegnat sig, förvärfvar man sig andra goda verk, som man för sin del behöfver. Men om man på denna ståndpunkt vill tillskrifva den regel, enligt hvilken man handlar, någon annan betydelse än den att anvisa, hvad man har att göra, i fall man vill vinna ett yttre godt, så skulle denna andra betydelse innebära, att man med bibehållande af det goda verkets ofvan angifna begrepp och med fasthållande af detta goda verk såsom hufvudsaken i det sedliga lifvet skulle kunna handla efter grundsatser, som vore nödvändiga i sig sjelfva, och uppfylla de fordringar, som dessa ställa på menniskan. För att ega en sådan betydelse måste grundsatsen eller lagen så bestämma hvarje handling, att hon sjelf är god och har sitt mål i sig sjelf samt följaktligen aldrig kan vara blott medel för förvärfvandet af ett annat. Men af det gjorda antagandet följer med nödvändighet att handlingarne blifva blotta medel, eller att man företager dem blott derföre, att man vill ett annat. Då är det ock det åsyftade ändamålet, som helgar medlet, och hvarje försök att uppställa allmängiltiga och nödvändiga normer för handlandet måste misslyckas, emedan undantag måste göras från hvarje norm, såsnart man icke genom hans efterföljd vinner det goda man önskar. Att detta oaktadt föregifva sig handla efter grundsatser är falskhet och plägar betecknas med benämningen jesuitism. Om dygden saknas kan således ingen sedlighet vara gifven i det genom handlandet erhållna verkets godhet.

Lika omöjligt, som det är att tänka sig sedligheten utan dygd, är det äfven att med uteslutande af handlingssättets pligtenlighet tänka sig sedligheten bestå i en på en fast och jemn sinnesförfattning grundad god hållning jemte tillgång till de medel, som bidraga till själens försättande i ett godt skick och till dettas bibehållande. I detta fall är det sedligt goda jemförligt med det kroppsligt goda, om man antager detta bestå i en på god kroppskonstitution grundad god helsa jemte tillgång till de medel som för kroppens uppehälle fordras. Likasom man i fysiskt afseende kan lägga största vigten antingen på vården af kroppens helsa eller på förvärfvandet af de för kroppens uppehälle nödiga medlen, så kan man äfven i

moraliskt afseende först och främst söka antingen den hållning, genom hvilken själens krafter hvar för sig och i det hela hålla sig uppe mot inverkan af annat samt stå i rätt förhållande till hvarandra, eller de medel, utan hvilka själskrafterna icke kunna hållas i ett tillfredsställande skick. I förra fallet söker man med anledning af osäkerheten i allt yttre eller ock derföre, att det såsom yttre är för själen främmande och mot henne stridande, göra sig oberoende af alla medel, som möjligen kunna umbäras. I sednare fallet söker man på grund af medlens oumbärlighet förskaffa sig så rik eller så säker tillgång på sådana, att man så vidt möjligt är i ingen händelse skall genom brist på nödiga medel blifva försatt i ett dåligt skick. Att rätt afväga förhållandet mellan dessa båda syften är visserligen en uppgift för den kloka beräkningen; men då en säker ledning för en sådan beräkning icke kan erhållas, måste man i detta fall, likasom i andra, då man stadnar vid blotta sannolikheter, söka utreda, hvad det är, som antingen är vigtigast att ega eller svårast att umbära. Man kan derföre icke nöja sig med sökandet efter den rätta midten mellan motsatta ytterligheter, utan man måste vara mest mon om att undvika den ytterlighet, som medför största faran. Man kan derföre i detta fall, lika litet, som vid antagandet af den dygdiga sinnesförfattningens umbärlighet för det sedliga lifvet, sätta de båda syftena i full jemnvigt med hvarandra. Sättes nu den goda hållningen i första rummet, så blifver oberoendet af allt annat det enda säkra beviset på målets uppnående. Genom uteslutandet af handlingssättets pligtenlighet har man nemligen befriat sig från antagandet af pligter mot andra äfvensom af de pligter, som menniskan kan sägas ega mot sig sjelf, att åt alla sina krafter gifva den högsta möjliga och med det helas rätta form förenliga grad af utveckling och den fullständigaste möjliga rätta användning. Dessa fordringar kunna icke uppfyllas utan en mångsidig beröring med andra och ett sorgfälligt och flitigt begagnande af mångfaldiga medel; men båda delarne måste undvikas af den, som i första rummet söker oberoende. Det rätta förhållande mellan själens krafter, som utgör deras goda skick och hör till den goda hållningen, måste bestämmas endast med afseende på de särskilda krafternas vigt och betydelse för det sökta oberoendet. Man måste derföre undertrycka alla sådana krafter, som för sin utveckling och användning förutsätta och behöfva en mångsidigare beröring med andra menniskor eller en rikare tillgång på medel. Lifvet blifver derigenom tomt och innehållsfattigt, men tomheten och bristen på innehåll skola ersättas genom den tillfreds-

ställelse, som ligger i känslan af oberoende. I samma mon, som man i denna känsla verkligen finner tillfredsställelse, blifver man belåten med sig sjelf. Sjelfbelåtenhet är sålunda den felaktiga form, som menniskans lif erhåller genom den ifrågavarande riktningens fullföljande. Att godt skick både hos menniskan sjelf och med afseende på andra måste för den på ofvan angifna sätt fattade goda hållningen vara af underordnad vigt är af sig sjelft klart. Endast såvida, som det för denna är ett oumbärligt medel är det eftersträfvansvärdt och tillåtligt. I likhet med alla medel måste det så litet som möjligt tagas i anspråk. Likasom man genom frigörelsen från pligtens fordringar gör det lättare att komma till sjelfbelåtenhet, så kan man äfven genom inskränkning i anspråken på godt skick minska svårigheten och osäkerheten vid detta måls uppnående. Det grofva oskick, som ur denna synpunkt kan betraktas såsom tillåtet, har fått benämningen Cynism. Men med anledning af medlens oumbärlighet kan man tillägga dem en viss vigt och betydelse och äfven gifva ett medel företräde framför flera eller alla andra. Gifver man nu detta företräde åt det goda skicket, så kan man äfven på denna ståndpunkt komma att derom beflita sig. Men om man gör anspråk på att med bibehållande af den goda hållningen såsom hufvudsyfte likväl anses gifva en sjelfständig betydelse åt sådana gerningar, som gå ut på åstadkommandet af ett rätt förhållande till andra menniskor eller inom menniskan sjelf mellan hennes själskrafter, så är detta anspråk alldeles obefogadt. Man vill dock ingenting annat än begagna dessa förhållanden såsom medel för sjelfbelåtenhetens upprätthållande, och föregifvandet, att man tillerkänner dem en af detta ändamål oberoende betydelse och sålunda fattar dem såsom innebärande något i och för sig godt, är då ingenting annat än skrymteri. Man låtsar söka sin tillfredställelse i ett rätt förhållande till andra, t. ex. i välvilja eller välgörenhet, och i bildning till sann humanitet, under det att man i sjelfva verket söker henne blott i sig sjelf. Om man åter med underordnande af den goda hållningen sätter det goda skicket högst, så fäster man sig vid den verkan, som i det menskliga lifvet åstadkommes. Denna verkan är god, när själen derigenom befinner sig i ett godt tillstånd. Men det goda skicket innebär icke endast ett tillstånd, utan äfven en god vana eller duglighet att bibehålla och såvidt möjligt är förbättra det goda tillståndet. Detta sker genom det riktiga användandet af nödiga medel. Att förvärfva dessa medel är således den första omsorgen, och den andra är att riktigt använda dem. De gerningar, genom hvilka

2

man antingen får sådana medel eller rätt använder dem för det goda tillståndets bevarande eller förhöjande, äro sålunda goda. Goda gerningar kan då tydligen den ene göra åt den andre. Men då man lemar åsido handlingssättets pligtenlighet, finnes intet skäl, hvarför en menniska skulle göra en god gerning åt en annan, såframt hon icke derigenom kan af den andra erhålla en motsvarande prestation, som åt henne bereder en större fördel. Hvar och en har således under denna förutsättning att söka endast sitt eget goda skick, sin egen fördel eller sitt eget bästa och de medel, som befordra detta. Det, som eftersträfvas, blifver således det nyttiga, och det lif, som består i sträfvandet efter detta nyttiga, får formen af egennytta eller egoism. Egoismen utesluter icke arbetet på de menskliga krafternas odling, men han sätter för detta arbete intet annat mål än det att, genom införandet af goda vanor göra dem brukbara till medels förvärfvande och nyttiga användning. Härtill fordras utan tvifvel en god hållning hos menniskan sjelf, men endast såsom medel för vinnandet af det för henne sjelf fördelaktiga eller nyttiga. På sinnesförfattningens beskaffenhet kan ingen annan vigt läggas än den hon har såsom medel för nyssnämnda ändamål. Kan man utan en viss sinnesbeskaffenhet och deraf följande hållning vinna ett godt tillstånd och erforderlig duglighet, så ligger deri en lättnad och följaktligen äfven en fördel. Föregifvandet, att man tillägger en på ett visst sätt beskaffad sinnesförfattning något värde i och för sig sjelf och sålunda vill ega denna sinnesförfattning för hennes egen skuld, kan då icke vara annat än hyckleri. Man föregifver sig t. ex. vilja vara och verkligen vara måttlig, under det man i sjelfva verket söker njuta så mycket man med afseende på tillgången på njutningsmedel och njutningsförmågans bibehållande anser sig efter klok beräkning kunna våga. Genom bortlemnandet af handlingssättets pligtenlighet föres man sålunda till sjelfbelåtenhet eller egoism och dermed till ett osedligt lif, som, när det förenas med anspråket att vara bättre, än det verkligen är, antager formen af skrymteri eller hyckleri.

Sedens godhet kan slutligen icke umbäras i det sedliga lifvet. Den goda seden är den sedliga handlingens omedelbara verkan. Såsom sådan är hon ett moment i det sedliga lifvet, och någon annan inom det sedliga lifvets område fallande verkan kan den sedliga handlingen icke hafva. Att tänka bort den goda seden från sedligheten är derföre detsamma, som att antaga det sedliga handlandet, hvilka verkningar det än för öfrigt må åstadkomma, likväl icke hafva någon verkan, som på något sätt kan anses inne-

båra ett förverkligande af sedlighetens innehåll. Det enda resultat, till hvilket handlandet i sådant fall kan leda, är det rent negativa, som består i befrielsen från det onda. Under förutsättning af den goda sedens uteslutande skulle sedligheten bestå i sinnelagets renhet i förening med pligtens oeftergiflighet. Strängt taget äro dessa båda sidor alldeles oförenliga med hvarandra. Är sinnelaget i strängaste mening rent, så kan af detsamma, då allt godt verk från sedligheten är uteslutet, ingenting vidare fordras, och det har derföre ingen pligt att uppfylla. Såsom oeftergiflig fordran kan pligten, då man från sedligheten uteslutit allt sådant innehåll, som genom handlandet skall hos menniskan förverkligas, ingenting annat fordra än sinnelagets renhet, och denna fordran kan icke ställas på en vilja, som är så ren, att hon af sig sjelf gör det rätta, utan endast på en sådan vilja, som åtminstone är tillgänglig för frestelse till det onda. Men om sinnelaget icke antages vara fullkomligt rent, så kunna pligter finnas att uppfylla äfven för den, som jemförelsevis har det renaste sinne. Å andra sidan kan pligten såsom oeftergifligt fordrande sinnelagets renhet icke ega någon betydelse för den, som hos sig alldeles icke har något rent och derföre icke kan känna något behof af en fullkomligare renhet. Dygden såsom sinnelagets relativa renhet och pligten såsom oeftergiflig fordran stå sålunda i det förhållande till hvarandra, att pligten innebär en oeftergiflig fordran af en fullkomligare renhet än den, som på något sätt, låt vara blott såsom känsla af behof, i sinnelaget redan är gifven. Men dygdens och pligtens ursprungliga motsats har till följd, att de icke kunna bringas till någon full samstämmighet. Å ena sidan möta svårigheter vid försöket att såsom dygd antaga den renhet, som icke är fullkomlig, och i följd deraf uppställa olika grader af dygd. Å den andra blifver det icke mindre svårt att medgifva något uppskof med uppfyllandet af en oeftergiflig fordran eller någon inskränkning till uppfyllandet af blott en del af det, som i densamma fordras. Man har derföre ingen annan utväg än att underordna den ena under den andra. Antages då dygden vara det högsta, så måste menniskans sinne, då det oafbrutet vänder sig bort ifrån det onda, anses redan i hufvudsaken vara rent och deremot det, som i och genom pligten ytterligare fordras, tillerkännas endast en underordnad vigt, emedan det å ena sidan i det närmaste följer af sig sjelft och derföre icke behöfver fordras, och å andra sidan såsom snarare hörande till utförandet än till sjelfva riktningens bestämmande icke i hvarje ögonblick utgör ett oundgängligt vilkor för sinnelagets renhet. I detta fall antages menni-

skans sinne i sig sjelft vara rent, och det onda består i sinnets bundenhet vid något yttre, som är motsatt mot det rena sinnet. Detta yttre kan i allmänhet kallas verlden. Att draga sig tillbaka ifrån verlden och slita sig lös från allt verldsligt är således det, som för vinnandet af sedligheten fordras. Hos hvar och en, som vänder sig bort från verlden, är det rena sinnet verkligt och verksamt. Detta är hufvudsaken. Allt annat kommer derefter mer eller mindre ofelbart af sig sjelft i den ordning, som fortgången i riktningen från verlden bör hafva. Det fel, till hvilket man genom ett sådant antagande ledes, är sålunda verldsförakt. Man uraktlåter att såsom medel för sitt sedliga lifs utveckling begagna det, som i verlden är för sådant ändamål gifvet och användbart, emedan man icke i verlden finner något, som är nog rent för att sättas i något förhållande till det rena sinnet. Detta förfarande visar sig såsom det enda riktiga, om man antager omöjligheten af ett sedligt godt verks utförande icke i någon mon bero på menniskans sinnesförfattning, utan derpå, att verlden är så beskaffad, att i henne intet godt kan åstadkommas. Man kan då visserligen i fysiskt afseende lefva i verlden, men det sedliga lifvet faller helt och hållet inom det rena sinnets inre verld, och med den yttre verlden har den sedliga menniskan i sådant fall ingenting annat att göra, än att draga sig ifrån henne. Ett sådant tillbakadragande är då äfven det, som alla pligter fordra. Den rätta följden häraf är den, att verlden bör, så vidt möjligt är, betraktas och behandlas såsom något i sedligt afseende alldeles likgiltigt. Men då menniskan med många band är fäst vid lifvet i verlden såsom ett samlif med andra menniskor, och då detta samlifs former och den i dessa former framträdande menskliga odlingen åtminstone kunna hafva utseendet af ett sedligt godt verk eller af god sed, så kan menniskan icke utan att råka i strid mot sin egen natur fullkomligt förakta verlden. Inlåter hon sig i en sådan strid, så kommer hon att i den menskliga odlingen se sin svåraste och farligaste fiende, och den pligt, som rätteligen endast skulle fordra liknöjdhet för verlden och för den i henne framträdande menskliga odlingen, manar i stället till förstöring af alla denna odlings verk. Det är då till fanatismen, som man på denna väg måste komma. Mot den menskliga verksamhet, som åsyftar införandet af goda seder i verlden, vänder man sig med blindt nit, emedan man i denna tror sig finna det företrädesvis syndiga lifvet, som det är en förtjenst att tillintetgöra. Om man åter med dygdens underordnande sätter pligten högst, så ligger deri ett erkännande, att skälet, hvarför intet godt verk kan af

menniskan åstadkommas, icke ligger i verlden såsom hennes verkningskrets, utan i menniskosinnets egen orenhet, som gör, att hon icke kan uppfylla sina pligter. Såvida, som nu pligtens fordran är oeftergiflig och tillika går ut på sinnets fullkomliga renhet, finnes för menniskan ingen annan möjlighet än den att förqväfva och döda sitt orena sinne. Men då den fullkomliga renheten på grund af den goda sedens uteslutande från det sedliga lifvet äfven i detta fall måste anses innebära en fullkomlig liknöjdhet för allt menskligt verk, och då denna icke utan upphäfvande af den menskliga naturen kan vinnas, så måste pligten fordra just detta upphäfvande. Menniskans lif måste då komma att få formen af en alltjemnt fortgående sjelfförintelse. Den dygdiga sinnesförfattning, som i ett sådant lif framträder, kan egentligen icke vara någon annan än sjelfförsakelsens. Men fattad i sin rent negativa betydelse måste sjelfförsakelsen drifven utöfver en viss gräns likaväl, som verldsföraktet, leda till strid mot menniskans egen natur. Striden har dock här ett annat föremål. Här är det icke längre verlden, utan menniskan sjelf, som är den förnämsta källan till det onda. Det är då menniskans naturligaste känslor och böjelser, som i första rummet skola bekämpas och antingen utrotas eller ock så förvandlas, att menniskan finner behag i det naturvidriga. Det är askesens dygd, som i en sådan strid kommer till utöfning, och den lifsriktning, till hvilken man genom samma strid föres, är således asketismen. Verldsförakt och sjelfförintelse äro således de resultater, till hvilka man följdriktigt måste komma genom den negativa vändning, som åt det sedliga lifvet gifves, när man från detsamma utesluter den goda seden. Fanatism och asketism äro åter de tendenser, som göra sig gällande hos menniskan, om hon tager någon befattning med den verld, som hon borde förakta, och med sitt eget orena väsende, som hon borde tillintetgöra.

Sedan vi sålunda sökt ågagalägga, att menniskans lif icke kan tänkas vara sedligt, när det fattas i tvänne af de angifna formerna med uteslutande af den tredje, hafva vi att taga i betraktande, hurudant det menskliga lifvet blifver, om det fattas i en af dessa former med uteslutande af de båda öfriga. Det kunde möjligen synas så, som vore denna undersökning öfverflödig, om det verkligen visat sig, att sedligheten i två former fattad icke kan umbära den tredje. Det kan dock vara möjligt, att de missriktningar i det menskliga lifvet, som vi sökt uppvisa såsom följder af två formers förbindelse och den tredjes uteslutning, härflyta icke deraf, att en af de tre formerna uteslutes, utan deraf, att två sam-

manbindas. Den rena sedligheten skulle i sådant fall vara gifven i en enda form, och all förbindelse, hvari denna sättes med en annan, skulle då medföra en inblandning i sedligheten af något för henne främmande. Det är med anledning af en sådan möjlighet, som vi hafva att genom uppvisandet af den karakter, som det menskliga lifvet i hvardera formen såsom dess enda och uteslutande form antager, söka ådagalägga de trenne formernas oskiljaktighet.

Dygd kallas det sedliga lifvets yttring med afseende derpå, att hon har sin grund i sig sjelf. Med andra ord vill detta säga, att yttringen är den sedliga menniskan sjelf såsom lefvande i ett visst ögonblick eller odeladt tidsmoment. Menniskan lefver då med hela sin sinnesförfattning i denna yttring, och yttringen har sålunda sin grund, d. v. s. den förmåga, hvilkens yttring hon är, alltså menniskans förnuftiga vilja närvarande hos sig. Vore icke menniskans vilja i någon grad sjelfständig, så skulle man icke hafva mer skäl att tala om dygd hos menniskan än hos de liflösa tingen, och hade icke sjelfständigheten hos menniskan formen af medvetenhet och afsigtlighet, skulle man lika litet om menniskan, som om de oskäliga djuren, kunna säga, att hon är dygdig eller har någon dygd. Med den sjelfständighet, som hos menniskan finnes, och med den karakter, som menniskan genom sin grad af sjelfständighet såsom grund för sitt lifs yttringar eger, står sålunda dygden i den närmaste förbindelse. Att fatta dygden såsom det sedliga lifvets enda form är på grund deraf detsamma, som att bebetrakta det sedliga lifvet såsom alltigenom sjelfständigt med bortseende från all den brist på sjefständighet, som röjer sig såväl i ouppfyllda pligter och ofulländadade verk, som i menniskans behof af andra menniskors bistånd och af Guds nåd. Att sålunda vilja sätta sig för sig sjelf, det är sjelfviskhet. Det sjelfviska sinnet förkastar pligten såsom ett obefogadt anspråk och den goda seden såsom ett obehöfligt verk. I det förra ligger sjelfbedrägeri. Det sednare visar sjelftillräcklighet. Sjelfbedrägeri är det ej mindre, när den Stoiske vise yrkar, att allt hvad den vise gör är rätt, och att derföre ingen lag är satt för honom, än när den romantiska sköna själen såsom varande af frälse börd inom njutningens verld anser sig frikallad från lifvets pligter. Sjelfbedrägeriet röjes i förra fallet genom det nödtvungna erkännandet, att det icke finnes någon vis menniska, och i det sednare genom förlusten af allt allvar och deraf följande bitterhet mot det allvarliga lifvet, som man icke kan undgå att lära känna antingen såsom en gifven verklig-

het, i hvilken man icke kan finna sig, eller såsom ett oafvisligt behof, om hvars uppfyllelse man måste misströsta. Sjelftillräckligheten visar sig deri, att man icke tror sig behöfva stödet af en stadgad ordning hvarken inom sig sjelf, ej heller i de menskliga samhällena såsom organer för religion, sedlighet och rätt. Sin innersta grund har denna otro i det antagandet, att den, som en gång är god, icke kan blifva ond. Till sin största ytterlighet går han, när det antages, att menniskan, icke endast sedan hon en gång blifvit dygdig, kan stå för sig sjelf utan stöd, utan äfven af naturen är god och sålunda, om hon blott icke störes eller hindras i sin utveckling, utan lemnas åt sig sjelf, på egen hand och af egen drift kommer till allt godt. Sin vederläggning får denna lära om den medfödda dygden genom den oryggliga erfarenheten af skilnaden mellan godt och ondt i den menskliga verlden, och genom omöjligheten för henne att gifva en i någon mon rimlig förklaring af det onda, som hon icke kan förneka. Om alla menniskor af naturen göra det goda, huru kan då en menniska komma att förtrycka en annan eller bedraga henne och derigenom störa och hindra hennes utveckling till det goda? Men om man icke antager menniskan vara af naturen god, så kan man icke heller antaga, att hon genom omvändelsen till det goda befrias från möjligheten att åter blifva ond förr, än hon så fullständigt genomarbetat sin till möjligheten onda natur, att det goda såsom sed blifvit hennes andra natur. För vinnandet af detta mål fordras tydligen, att menniskan först och främst för sitt goda har en fast grund i den oändliga godheten och vidare rätt ordnar sina arbetskrafter och icke undandrager sig att i samlifvet med andra menniskor hos dem söka den hjelp, som hon af dem behöfver. Att vinna målet betyder då icke att vara sig sjelf nog, utan att med andra menniskor lefva i samhälle och hafva sitt högsta och sanna lif i Gud.

Pligt kallas det sedliga lifvets yttring med afseende derpå, att hon är en handling, som sedelagen fordrar af den fria viljan. Att fatta sedligheten uteslutande såsom pligt innebär, att både den sinnesförfattning, från hvilken handlandet utgår, och den verkan, som är handlandets resultat, äro för det sedliga lifvet likgiltiga. Det sedliga lifvet skulle i sådant fall bestå endast och allenast i handlingarnes regelbundna ordningsföljd. Men den oafbrutna tilllämpningen af en regel utan afseende på det inre värdet af den maxim, som i regeln har sitt uttryck, och på det goda, som genom det regelmässiga förfarandet åstadkommes, det visar egensinnighet. Med afseende på värdelösheten af den i regeln uttryckta maximen

betecknas denna egensinnighet såsom formalism eller pedanteri. Genom känslolösheten för de åstadkomna verkningarne blifver hon hårdhet. Anledningen till en sådan missriktning ligger först och främst i känslan af lagens stränghet såsom nödvändig för det sedliga lifvets allvar samt i svårigheten att hos menniskan kunna finna en maxim, som jemte det, att han har ett innehåll och sålunda kan hafva ett inre värde, tillika är nog ren för att kunna erkännas såsom en verkligen sedlig bestämningsgrund för menniskans vilja och genom sin renhet är nog strängt bindande för att gifva fasthet och allvar åt det med afseende på honom ordnade lifvet. Men vidare ligger ock en anledning till samma missriktning i svårigheten att finna ett godt, som menniskan kan genom sin fria verksamhet åstadkomma, och som, fastän det är hennes verk, likväl är så fritt från sinnligt innehåll, att menniskan kan göra dess åstadkommande och vinnande till sin uppgift utan att i och med detsamma sätta sin sinnliga lycksalighet såsom en sjelfständig beståndsdel i det goda, som hon eftersträfvar. Men dessa svårigheter kunna icke öfvervinnas derigenom, att man gör lagen tom på allt innehåll och beröfvar handlingen allt resultat.

Den goda seden är det sedliga handlandets omedelbara verkan. Ingen verksamhet kan finnas utan att åstadkomma en verkan. Såsom verksamhet måste då äfven det sedliga handlandet i det hela och i hvarje särskild handling hafva en verkan. Denna är såsom gifven i och genom handlingen med henne oskiljaktigt förenad. Seden har ingen betydelse, om man skiljer henne från handlandet. Å andra sidan innebär hvarje handling en sed. Det finnes nemligen ingenting, som hos menniskan blifver verkligt, utan att det med detsamma får en tendens att bibehålla sig, hvilket med afseende på handlingen betyder, att menniskan derigenom, att hon en gång handlat på ett visst sätt, gifvit sig en fallenhet att bibehålla samma handlingssätt eller att äfven i ett annat fall handla på samma sätt. Men just deri ligger seden. Den goda seden, som genom den sedliga handlingen hos menniskan införes, består då i en hos menniskan förverkligad fallenhet att handla efter sedelagen, genom hvilken det sätt, hvarpå den sedliga menniskan handlar är angifvet. I denna fallenhet ligger dock icke allenast, att handlingarne få en viss likformighet, utan äfven att menniskans krafter sättas i en viss ordning och ett visst skick, nemligen det, som fordras för att handla på det sätt, som i hvarje handling för sig och i alla de likformiga handlingarne gemensamt framträder. Genom att ofta handla på samma sätt gör menniskan detta handlingssätt

till en vana, och genom att ofta sätta sina krafter i det skick, som fordras för att handla på ett visst sätt, alltså genom öfning vinner hon färdighet. Vanan innebär, att mennniskan känner igen sig i vissa förhållanden och sålunda omedelbart kan finna sig i dem och känna ett visst handlingssätt under de genom dessa förhållanden gifna omständigheterna falla af sig sjelft. Färdigheten innebär, att menniskan med lätthet och säkerhet kan både använda sina egna för ett visst verks utförande behöfliga krafter och begagna sig af de medel, som i vissa gifna förhållanden stå till buds. I båda ligger sålunda en lätthet och skicklighet att träffa det passande. Vanan sätter menniskan i stånd att lätt fatta det handlingssätt, som passar in i gifna förhållanden, äfvensom att lätt komma sig för med den passande handlingen. Färdigheten är en förmåga att både sjelf skicka sig väl eller på ett efter förhållandena passande sätt och att lämpa gifna förhållanden efter den handlandes ändamål. Men lättheten och skickligheten att träffa det passande innebära och medföra känslan af ett tillfredsställande tillstånd. Vanan kan sålunda kallas den andra naturen icke blott i den meningen, att hon innebär en fallenhet för något, utan äfven i den, att det, som med henne öfverensstämmer, likasom det naturenliga gifver en känsla af behag. Sitt värde eller sin godhet får seden i första rummet genom sin renhet och i andra rummet genom sin stadga. Sedens renhet beror på beskaffenheten såväl af det innehåll, hvars utveckling hos menniskan i hvarje sed är till en viss grad gifven och genom henne ytterligare befordras, som ock af de förhållanden, i hvilka menniskan fått sin sed eller sina seder gifna, och till hvilkas gestaltande hon genom sin sed eller sina seder bidrager. Sedens stadga beror åter på den grad af magt, som seden vunnit både såsom fallenhet och färdighet hos menniskan och genom det inflytande, som de förhållanden, i hvilka menniskan satt sig in, på menniskan utöfva. Sättes nu den goda seden såsom sedlighetens enda och uteslutande form, så innebär detta, att seden ensam för sig kan vara tillfredsställande för den sedliga menniskan utan afseende på innehållet i den maxim, som i seden är utförd, och det sätt, hvarpå maximen i och genom handlandet blifvit utförd. Sedens godhet skulle i sådant fall icke kunna bestå i något annat än den likformighet, genom hvilken sedens särskilda momenter eller de många sederna harmoniera med hvarandra, och den tillfredsställelse, som menniskan i och genom sin sed finner. Men att finna tillfredsställelse i sina egna seder utan afseende på innehållet i den maxim, som i dem är utförd, och det handlings-

sätt, genom hvilket de blifvit förvärfvade, och till hvilket de leda, det är tydligen egenkärlek. Egenkärleken röjer sig deri, att man i sin egen sed icke finner något orent, och deri, att man antager allt, hvad man sjelf gör, vara passande. Då man sålunda antager det tillstånd, hvari man genom sin egen sed befinner sig, vara tillfredsställande, kommer man ock till det antagandet, att den maxim som i och genom denna sed är utförd, måste vara god. Men just detta är det, som menniskan minst af allt har rätt att utan vidare pröfning antaga. Sjelfpröfningen är nemligen det oundgängliga vilkoret för den sjelfkännedom, utan hvilken menniskan hvarken kan skilja mellan godt och ondt eller veta, hvad hon har att göra för att undfly det onda och vinna det goda. Men sjelfpröfningen består i pröfning af de maximer, som utgöra bestämningsgrunder för menniskans fria vilja, icke i pröfning af den grad, hvari hon känner sig nöjd med resultatet af sin verksamhet sådant, som detta framträder i hennes egen sed. Uraktlåtandet af en sträng sjelfpröfning har sin anledning i egenkärleken, och den, som tror sig utan sjelfpröfning blott på grund af den tillfredsställelse, som han i sitt i och genom en viss sed ordnade lif erfar, kunna antaga sig vara sedlig, han gör sig skyldig till det fel, som kallas inbilskhet. Inbilskheten består nemligen deri, att man antager sig i sina handlingar vara bestämd af en god maxim och genom dem utföra det goda, fastän denna maxim icke är god, utan endast på grund af bristande kännedom om maximens innehåll och bristande hog att vinna en sådan kännedom samt deraf följande förblindelse eller oförmåga att skilja mellan godt och ondt för den, som deri icke märker det onda, i en viss mening gäller såsom god. I detta fall är således viljans dygdighet lemnad utan afseende. Genom fortgången i en viss lifsriktning vinner man stadga i sina seder och får sålunda i det hela en stadgad sed. Om det lyckas den med egenkärlek behäftade menniskan att med en i det hela ostörd belåtenhet fortgå i den riktning, som hennes lif tagit, så stärkes hon allt mer och mer i den öfvertygelsen, att hon i och genom sitt handlingssätt uppfyller hvad af henne kan fordras. Derigenom blifver hon allt mera döf för pligtens verkliga fordringar och kommer till det fel, som man kallar säkerhet. Säkerheten består deri, att menniskan på grund af den magt, som seden såsom vana har öfver henne, utan fortsatt och oafbruten uppmärksamhet på sitt handlingssätt antager detta, när det med hennes sedvänja öfverensstämmer, vara riktigt och leda till uppfyllelse af alla rättmätiga fordringar, medan det i sjelfva verket alldeles icke uppfyller plig-

tens fordringar, hvilka man likväl genom uppmärksamhet på sig sjelf kunde och borde känna. Att antaga seden med uteslutande af dygden och pligten kunna vara god och såsom sådan vara det sedliga lifvets enda form, det visar således egenkärlek och leder till inbilskhet och säkerhet.

Om vi sålunda kunna antaga dygden, pligten och den goda seden vara former, som alla äro för det sedliga lifvet oumbärliga samt från hvarandra oskiljaktiga, så kunna vi deraf draga den slutsatsen, att det icke kan finnas någon till det sedliga lifvet hörande yttring, som icke har alla dessa former och således för att fattas såsom fullständigt bestämd måste betraktas både från dygdens, pligtens och den goda sedens synpunkt. Att det sedliga lifvet genom dessa sina trenne sidors fullständiga sammanslutning verkligen är ett inom sig slutet åt alla håll begränsadt helt, samt att det således icke har några andra former, som med dessa stå i jemnbredd, det kan antagas såsom erkändt derigenom, att hvar och en, som i sitt lif utöfvar dygden, uppfyller sin pligt och iakttager god sed, måste anses såsom sedlig. Skälet dertill, att dessa trenne former uttömma hela det omfång, till hvilket de höra, måste sökas i grunden för den indelning, i hvilken de äro leder. Innan vi gå till redogörelsen för denna grund, hafva vi dock att taga i betraktande den sedliga viljans grundformer för att sedermera på samma gång kunna söka äfven dessas indelningsgrund.

II. Den sedliga viljans grundformer.

Viljan är den förmåga, genom hvilken menniskan kan vara sedlig eller osedlig. Hon är således menniskan fattad såsom det subjekt, till hvilket det sedliga eller osedliga lifvet hänföres, och till hvilket således äfven alla det sedliga eller det osedliga lifvets former på något sätt måste hänföras. Är menniskans vilja förnuftig, så är hon ock sedlig, och är hon sedlig, så är hon äfven förnuftig. Till den förnuftiga viljan måste sålunda alla sedlighetens former hänföras. Men dygden, pligten och den goda seden kunna icke sägas vara de former, i hvilka den förnuftiga eller sedliga viljan sjelf omedelbart framträder såsom ett helt för sig. De äro former för den sedliga viljans innehåll. Såsom sådana visa de sig derigenom, att man hos den sedliga menniskan kan urskilja flera dygder, pligter och goda seder. Sådant är möjligt, om de äro former för innehållet, alldenstund detta är det hela betraktadt från

mångfaldens synpunkt. Deremot skulle det, hvilken betydelse man än ville tillägga denna deras flerhet, icke vara möjligt att om dem alla säga, att de hvar för sig vore en flerhet, i fall de vore de grundformer, i hvilka subjektet sjelft såsom ett helt för sig omedelbart framträder. Men då innehållets former icke äro några andra än subjektets, utan endast äro subjektets egna med den modifikation, som de få derigenom, att de äro former för innehållet eller mångfalden hos ett ändligt subjekt eller väsende, så kan man i det sedliga lifvets eller innehållets former finna en anvisning på subjektets eller den sedliga viljans. Hvarje form för innehållet eller för hvar och en af de många yttringarne hänvisar på en form hos den vilja, af hvilken de äro yttringar. Utan att ega en sådan form till sin grund skulle innehållets eller den särskilda yttringens form icke kunna förklaras. Följa vi den sålunda gifna anvisningen, så finna vi dygden hänvisa på den sedliga viljan såsom karakter, pligten på henne såsom lag och den goda seden på henne såsom ändamål eller det högsta goda. Såsom sedlig sinnesförfattning måste dygden vara medveten och afsigtlig. Hon måste vara en sådan författning, som menniskan icke allenast har, utan äfven vill hafva och icke utan sin vilja kan hafva. Sålunda är denna författning vald af menniskan såsom fri vilja eller af henne antagen derigenom, att hon valt förnuftet till sin maxim. Men vidare måste detta val icke vara godtyckligt, utan af menniskan fordradt. Menniskan måste känna sig skyldig först att söka efter det, som i sanning är godt och således kan sättas såsom det högsta eller såsom maxim, samt sedan att välja det till sin maxim eller göra det till bestämningsgrund för sitt handlande. Slutligen fordras för den sedliga sinnesförfattningens verklighet, att den valda bestämningsgrunden fasthålles och genomföres samt sålunda först och främst icke utbytes mot någon annan och för det andra icke i något fall lemnas utan afseende. Under honom måste således alla andra bestämningsgrunder underordnas så, att de antagas, om de med honom öfverensstämma, men förkastas, om de mot honom strida. Men en vilja, som sjelf antager en bestämningsgrund och sedermera fasthåller och genomför honom, är karakter, och, om det är förnuftet, som är hennes bestämningsgrund, sedlig karakter. Pligten är en fordran och röjer sålunda ett behof. Men hvarje behof hänvisar på en lag. Hvar och en, som har behof, står under en lag. Hunger och törst i lekamlig mening visa, att den animaliska varelsen står under naturens lagar. Hunger och törst efter rättfärdighet visa, att menniskan står under förnuftets lag. Men såsom fri vilja måste men-

niskan sjelf besluta att rätta sig efter lagen för att kunna uppfylla lagens fordringar. Utan ett fritt beslut blifver lagen icke gällande lag i hennes lif. Å andra sidan måste menniskan för att vara sedlig icke blott rätta sig efter den lag, som hon beslutit att i sitt lif göra gällande, utan äfven besluta sig till eller för sig stifta den rätta lagen, den, som i och genom sig sjelf är rätt och sålunda har helgd genom sitt eget innehåll. En sådan lag kan icke vara för menniskans vilja främmande, utan måste vara gifven i hennes egen förnuftiga vilja, och sålunda vara denna förnuftiga vilja sjelf såvida, som hon genom att fordra det på grund af hennes egen författning och de gifna förhållanden, i hvilka hon lefver, för henne i hvarje fall och i det hela behöfliga rätt leder menniskans fria verksamhet eller hennes handlande. Pligten hänvisar sålunda på menniskans förnuftiga vilja såsom sjelf varande menniskans rätta lag eller sedelagen. Den goda seden är den utförda dygdiga maximen och den pligtenliga handlingens omedelbara verkan. God är hon genom den maxim, som i henne är utförd. Sed är hon derigenom, att ett visst handlingssätt i henne kommit till verkställighet. Häri ligger handlingens omedelbara verkan. All verkan måste åstadkommas hos en bestämbar verklighet eller ett material. Det material, hvarpå ett organiskt väsende omedelbart verkar, utgöres af dess egna organer. Seden är sålunda den verkan, som viljan genom sin verksamhet åstadkommer hos de menskliga krafter, som utgöra hennes organer, och följaktligen den ordning och det skick, som hon åt dem gifver. Är dessa lägre krafters eller organers ordning och skick genom det pligtenliga handlandet bragt till öfverensstämmelse med förnuftet, så äro de goda och hafva såsom tjenliga organer värde för den förnuftiga viljan. Men då den goda seden är god derigenom, att hon har värde för menniskans förnuftiga vilja, så hänvisar hon på denna vilja såsom det goda, för hvars skuld hon är, eller i hvilket hon har sitt ändamål. Då vidare denna vilja såsom förnuftigt subjekt eller såsom person har sitt ändamål i sig sjelf eller i och genom sig sjelf är god, så är hon ock det högsta goda för menniskan, ehuru visserligen blott fattadt i en af sina former, nemligen sedligheten, hvilkens förhållande till rätten och religionen härmed icke är på något sätt närmare bestämdt. Den goda seden hänvisar således på den förnuftiga viljan såsom menniskans högsta goda eller på den goda vilja, som af allt menskligt godt är det enda, som kan sägas i och för sig vara ett godt. För detta goda såsom ändamål är den goda seden ett medel såvida, som genom henne de lägre krafterna göras tjenliga

till organer för den goda viljan, men tillika är hon såsom sjelf god ett moment i detta goda, hvilket såsom menniskans högsta goda måste i sig innefatta allt, som verkligen är godt hos henne. Den sedliga karakteren, sedelagen och det högsta goda äro således de former hos den sedliga viljan, på hvilka det sedliga lifvets eller innehållets former hänvisa, och utan hvilka de icke kunna förklaras.

Om dygden, pligten och den goda seden äro oumbärliga för det sedliga lifvet och från hvarandra oskiljaktiga, så måste äfven den sedliga viljans trenne grundformer för henne vara oumbärliga och från hvarandra oskiljaktiga. Att så är kan ock visas genom en undersökning af den menskliga viljan sjelf, sådan hon visar sig vara, om man hos henne antager blott tvänne af de tre formerna med uteslutande af den tredje eller blott en med uteslutande af de båda öfriga. Att fullständigt utföra en sådan undersökning anse vi för vårt ändamål icke behöfligt. Vi inskränka oss derföre till angifvandet af några följder, till hvilka försöket att hos den sedliga viljan antaga blott en enda form leder.

Antages den sedliga viljan i sin verksamhet framträda endast och allenast såsom karakter och icke tillika såsom lag och ändamål, så innebär detta antagande i allmänhet, att den sedliga karakteren är sig sjelf nog och sålunda icke har något behof. Hade han något behof, så skulle detta gifva sig tillkänna i fordringar, som skulle uppfyllas, och då utvisade, att den sedliga karakteren stode under en lag. Är han åter utan behof, så står han icke under någon lag. Han kan då icke heller hafva några drifter och begär, som han behöfver beherska. Genom friheten från alla sådana är han ock fri från alla sådana intryck, som på något sätt kunna medföra en frestelse till det onda. Men derigenom har han ock blifvit befriad från behofvet af praktisk verksamhet och till och med från möjligheten af en sådan. Han har nemligen icke hos sig något till ett i sedligt afseende godt eller ondt bestämbart material, hvilket han genom sin fria verksamhet skulle kunna och böra utbilda till ett godt. Men utan fri verksamhet finnes för menniskan ingen sedlighet och intet sedligt godt. Om man på grund häraf antager, att den sedliga karakteren har det sinnliga till material och på detta riktar sin verkamhet, men det oaktadt är den sedliga viljans enda form, så måste detta betyda, att denna viljas maxim i sig sjelf är så fullständigt bestämd, att han omedelbart uppfyller alla fordringar och är i besittning af alla färdigheter. Han blifver då ett system af maximer eller bestämningsgrunder, som är så fullständigt determineradt, att det, som menniskan såsom

sedlig karakter gör, icke på något sätt skiljer sig hvarken från det, som hon bör göra, ej heller från det bästa, som någon kan göra. Han är således fullkomlig. Det finnes ingen lag, som af honom kan fordra något, icke heller något ändamål, som han skulle kunna sträfva att uppnå. Men då denna fullkomlighet förutsätter den sedliga karakterens fullständiga determination i alla möjliga afseenden, så måste på grund af menniskans sinnliga naturs outplånlighet äfven sinnliga bestämningsgrunder och färdigheter ingå i den sedliga karakteren. Men då sådana intagas icke såsom ett bestämbart material, som skall bringas till öfverensstämmelse med förnuftet och vid denna öfverensstämmelse bibehållas af förnuftet såsom en öfver dem herskande magt, utan såsom momenter i sjelfva den fullkomliga karakteren, så råkar karakterens fullkomlighet i strid med hans renhet. Ren är han endast derigenom, att han är fullkomligt fri från allt förhållande till det sinnliga. Fullkomlig är han åter endast derigenom, att han i sig innehåller alla bestämningsgrunder, således äfven de sinnliga, och eger alla färdigheter och följaktligen såsom egande sinnliga färdigheter sjelf i någon mon är en sinnlig kraft. Men härmed är skilnaden mellan godt och ondt upphäfd och hela karakteren sålunda förvandlad till en sinnlig karakter.

Om lagen fattas såsom sedlighetens enda form och således skiljes från den sedliga karakteren och det högsta goda, så kan han i sig sjelf hvarken hafva något innehåll ej heller något mål. Han kan då icke vara något annat än en form för ett främmande innehåll. Såsom sådan form är han ett förhållande, hvari flera handlingar stå till hvarandra. I största allmänhet är detta förhållande den ordning, i hvilken handlingarne följa den ena efter den andra. Men då fortgången från den ena till den andra icke når någon gräns och man sålunda icke kan hänföra de särskilda handlingarne till ett mål, så blifver det omöjligt att angifva något skäl, hvarför den ena handlingen skall gå före och den andra följa efter. Vill man åter bestämma förhållandet till en harmoni mellan den förevarande handlingen å den ena sidan och alla de öfriga så väl föregående, som efterföljande å den andra, så behöfves det något sjelfbestämdt, hvarefter de öfriga kunna bestämmas. Utan ett sådant kan man icke tillvägabringa någon harmoni eller samstämmighet. Något sjelfbestämdt kan åter icke vara gifvet, då lagen icke är annat än ett förhållande, och således i och för sig sjelf är obestämd. Men är lagen ur stånd att angifva, hvilken handling menniskan i ett visst ögonblick bör företaga, så kan han icke leda menniskan till sedlighet, icke heller vara en form för den sedliga viljan.

Låter man slutligen det högsta goda vara den sedliga viljans enda form, så ligger deri, att menniskans vilja aktas såsom sedlig, hvarken på grund af den maxim, hon valt, ej heller på grund af den lag, enligt hvilken hon handlar, utan endast på grund af det mål, till hvilket hon syftar. Tänkes nu detta mål utan afseende på menniskans sedliga karakter och sedelag, så kan det icke vara på något särskildt sätt bestämdt, utan det är det goda i allmänhet. Tänkes vidare detta goda såsom rent och fullkomligt, så blifver det ett för menniskan oupphinneligt mål och förlorar derigenom sin betydelse af hennes mål och af ett godt för henne. Skall det återigen så bestämmas, att det kan af menniskan uppnås, så måste det ock rätta sig efter menniskans natur. Men då denna icke är fattad såsom sedlig karakter och sedelag, så blifver det menniskans sinnliga natur, efter hvilken målet måste afpassas. Det högsta goda blifver derigenom satt i den sinnliga lycksaligheten och kan då icke vara en form hos den sedliga viljan.

Lätt kan det inses, att de hinder, som göra det omöjligt att tänka sig den sedliga viljan hafva blott en enda form icke kunna fullständigt undanrödjas derigenom, att man antager tvenne former hos viljan med uteslutande af den tredje. Att åter den sedliga viljan i och genom alla tre formerna är allsidigt bestämd, samt att det följaktligen icke hos henne kan i jemnbredd med dessa finnas några flera former, det visar sig deraf, att hvarje vilja, som i dessa trenne former framträder såsom verksam, måste erkännas vara sedlig. Skälet, hvarför dessa trenne former måste fullständigt uttömma det omfång, till hvilket de höra, hafva vi att söka i deras indelningsgrund.

III. De etiska grundformernas indelningsgrund.

Att de former, som vi funnit hos den sedliga viljan och i det sedliga lifvet äro grundformer visar sig deraf, att de hvarken kunna subordineras den ena under den andra ej heller gemensamt subordineras under någon högre form, som kan vara egendomlig för sedligheten. Kunde någon af dem subordineras under en af de andra, så skulle sedligheten genom de återstående kunna tänkas såsom i sitt slag fullständigt bestämd, hvilket har visat sig vara omöjligt. Någon för sedligheten egendomlig form, under hvilken de alla gemensamt skulle vara subordinerade, har man aldrig kunnat finna. Deras indelningsgrund har man således att söka genom att gå tillbaka till någon högre eller allmännare form, som sedligheten

har gemensam med andra sidor af det menskliga lifvet. För att finna denna allmänna form hafva vi att undersöka sedlighetens definition; ty af de i henne angifna grundbestämningarne måste grundformerna omedelbart följa.

Vi säga sedligheten vara sinnlig förnuftighet. Den sinnliga förnuftigheten tänkt såsom sinnlighetens rätta förhållande till förnuftet hos menniskan och det menskliga förnuftets fulla verklighet såvida, som denna är af menniskans fria vilja beroende, kan icke hos menniskan omedelbart vara gifven såsom verklig, utan hon är en form af det goda, som menniskan har att genom sin fria verksamhet i sin verld förverkliga. Sedligheten är derföre verklig hos menniskan i och genom hennes verksamhet eller har såsom allt menskligt lif verksamheten till sin form. Men sedligheten kan icke vara hvad slags verksamhet som helst. Hon är, såsom vi förut funnit, en medveten och afsigtlig eller ändamålsenlig verksamhet och ännu närmare bestämd en fri verksamhet. Denna form af ändamålsenlighet och frihet är gemensam för alla arter af praktisk verksamhet och således icke egendomlig för den sedliga verksamheten. Den sedliga verksamheten betrakta vi då såsom en art af den praktiska verksamhet, som har de sinnliga krafterna och tingen till sitt material, och vi hafva sålunda att i den praktiska verksamheten såsom ändamålsenlig och fri söka de etiska grundformernas indelningsgrund. Egentligen är det friheten ensam, som utgör det egendomliga för den praktiska verksamheten; ty ändamålsenlig kan äfven en teoretisk eller estetisk verksamhet vara, men fri är endast den praktiska. Då emellertid all praktisk verksamhet såsom fri tillika måste vara ändamålsenlig, så hafva vi att taga äfven verksamhetens ändamålsenlighet i betraktande. All ändamålsenlig verksamhet utgår ifrån och syftar på ett organiskt helt. Den organism eller organiska varelse, som i hvarje fall tänkes såsom det hela, är det subjekt, hos hvilket den i verksamheten framträdande kraften finnes. Han är ock det ändamål, för hvars skuld den verkan, på hvilken verksamheten går ut, åsyftas. Men all verksamhet förutsätter icke blott en kraft, som verkar, utan äfven ett material, på hvilket kraften har att verka. Materialet är i förhållande till den derpå verkande kraften alltid ett yttre, som på något sätt kan förändras af kraften genom hennes verksamhet. Åfven den verksamma organiska varelsen behöfver ett yttre till material för sin ändamålsenliga verksamhet. Detta yttre kan vara antingen hans eget yttre, såsom djurets organiska kropp är dess eget yttre, eller ett främmande yttre, som icke fattas såsom hans tillhörighet, såsom

den utom djurets kropp varande fysiska verkligheten är för djuret. Tänkes den ändamålsenliga verksamheten riktad på det yttre, som icke tillhör den organiska varelsen, så kan hon gå ut på att antingen upptaga det främmande i den organiska varelsens eget yttre eller ock att förändra det förhållande, hvari det såsom främmande står till samma varelse. I sednare fallet är verksamheten ett mer eller mindre mekaniskt arbete, som får sin betydelse af ändamålsenlighet och sitt värde för den organiska varelsen derigenom, att det främmande yttre ordnas på ett sådant sätt, att det icke lägger hinder i vägen för den organiska varelsens lif, utan erbjuder honom de för hans lifs uppehälle och utveckling nödiga vilkoren och tjenliga medlen. I det förstnämnda fallet är åter verksamheten en organisation. Den organiska varelsens eget yttre utgöres nemligen af dess egna organer såvida, som dessa genom att vara mot honom i något afseende motsatta icke helt och hållet såsom hans bestämningar ingå i hans innehåll, utan i någon mon äro från honom såsom subjekt eller såsom ett helt för sig uteslutna. Att den organiska varelsen upptager något främmande i sitt eget yttre kan således icke betyda, att han flyttar det inom en viss gräns, såsom djuret gör, när det intager födoämnen inom sin kropp, utan det måste betyda att ombilda det främmande till ett sådant organ, som hör till varelsens eget yttre, såsom djuret gör när det hemtar näring för sin kropp af de inom hans område inflyttade födoämnena. Tänkes åter den organiska varelsens verksamhet vara riktad på hans eget yttre, så är hon alltigenom en organisation, som består i de särskilda organernas ordnande till ett rätt inbördes förhållande och en god samverkan. Derigenom, att hvarje organ får den form, som fordras för dess samstämmighet med det hela och med dettas öfriga organer, blifver den organiska varelsen förverkligad såsom ett fullständigt bestämdt organiskt helt eller ett lefvande individ. I sin verksamhet framträder således den organiska varelsen först och främst såsom en sjelfständig varelse, hvilken såsom lefvande är ett subjekt eller ett helt för sig och såsom sådant inom sig har både ett innehåll och ett visst sätt att vara eller lefva. Vidare visar sig den organiska varelsen behöfva ett yttre och följaktligen i sin verksamhet vara riktad på det yttre för att i detta åstadkomma de verkningar, som för uppfyllandet af hans behof fordras. Denna hans verksamhet i det yttre må väl i detta kunna hafva sin anledning och genom detsamma få sin väckelse, men utgå måste hon från hans eget inre. Det är nemligen den organiska varelsen sjelf, som i och genom henne lefver i det yttre. I denna

verksamhet måste, fastän vexling och förändring finnas i henne såväl, som i all verksamhet, likväl finnas något, som förblifver sig sjelft likt, och hon är derigenom ett i alla sina momenter eller särskilda verkningar med sig sjelft identiskt eller konstant verkningssätt. Ehuruväl detta verkningssätt kan på många sätt närmare bestämmas efter de omständigheter, under hvilka verksamheten fortgår, så måste det likväl hos hvarje verkligen lefvande varelse finnas ett i något afseende bestämdt sätt att verka på det yttre, eller ett visst lefnadssätt, som tillkommer honom icke såsom lefvande inom sig sjelf, utan såsom sökande genomtränga det yttre med sin kraft för att i och genom detta söka tillfredsställelse för de i hans egen natur liggande behof, för hvilka han icke inom sig sjelf kan finna tillfredsställelse. Kan han icke med detta verkningssätt, genomtränga det yttre och vinna tillfredsställelse genom detsamma, så måste hans behof blifva otillfredsstälda. Upphäfvandet af detta hans verkningssätt skulle nemligen innebära upphörandet af hans lif. I sin verksamhet röjer sig slutligen den organiska varelsen såsom beherskande det yttre. Är detta af den derpå riktade verksamheten genomträngdt, så användes det af den organiska varelsen till bibehållandet och befordrandet af hans lif såsom det i sig sjelft goda, hvari han finner sin tillfredsställelse, och genom hvilket allt annat godt får sitt värde. Kan han åter icke i erforderlig grad på sådant sätt använda det yttre, så kan han icke heller lefva i verlden. Genom att hafva ett sjelfständigt lif samt genomtränga och beherrska det yttre visar sig den organiska varelsen såsom en lifskraft eller förmåga, hvilken såsom grund, lag och ändamål innehåller de nödvändiga förutsättningarne för en ändamålsenlig verksamhet. Men såsom lifskraft eller förmåga har den organiska varelsen sin verklighet i en mångfald af yttringar eller funktioner. som utgöra hans innehåll, och för hvilka den ändamålsenliga verksamheten är form. Fattas den organiska varelsen i en af sina yttringar, så är denna yttring först och främst den organiska varelsen sjelf, såsom sjelfbestämd eller såsom i och genom sig sjelf på ett visst sätt bestämd. Såsom sådan är yttringen den organiska varelsens i och genom honom sjelf gifna organisation eller det sätt, hvarpå han såsom en varelse för sig, är till. Men såvida, som den organiska varelsen är verksam, är hans sjelfbestämda sätt att vara till en viss riktning i verksamheten, och yttringen kan då sägas vara den organiska varelsen sjelf såsom en i och genom sig sjelf på ett visst sätt eller åt ett visst håll riktad verksamhet. Närmare kan verksamheten med afseende på sin riktning så be-

stämmas, att hon genom sin riktning träffar det yttre, som med den verksamma varelsen är förenligt och äfven träffar det rätta förhållandet till detta yttre. Häri röja sig både verksamhetens riktighet och den duglighet att lefva i verlden, som den organiska varelsen i och genom sin natur eger. Hos djuret är det instinkten, som är att betrakta såsom dess egen lifsyttring såvida, som denna innebär en riktning på det med djuret förenliga och på dettas organisation eller anordning till tjenligt medel. Genom sin instinkt träffar djuret t. ex. både de rätta födoämnena och det tjenliga materialet för byggandet af ett bo. Men vid fullföljandet af en gifven riktning framträder den organiska varelsen i en serie af verkningar. Hvarje yttring måste derföre äfven betraktas såsom en verkning. Såsom sådan måste hon stå i ett visst förhållande till andra yttringar eller verkningar. Detta förhållande består i allmänhet deri, att särskilda verkningar i en viss ordning följa efter hvarandra och derigenom hafva ett visst sammanhang med hvarandra. Denna ordning måste vara bestämd af sjelfva den organiska varelsen såvida, som det är hans verkningssätt, som i henne framträder. Men vidare måste hon vara bestämd med afseende på det yttre, som är verksamhetens material, såvida, som hvarje verkning skall innebära en inverkan på detta material, som skall genomträngas af den organiska varelsens kraft. Den i den organiska varelsens natur grundade lag, som bestämmer dess verkningssätt och derigenom ordnar dess särskilda verkningar, gifver sig i allmänhet tillkänna genom känslan af behof. Men den organiska varelsen känner sig icke blott behöfva ett visst material, t. ex. ett födoämne, utan han har äfven drift till vissa för materialets genomträngning nödiga verkningar, t. ex. födoämnets införande i munnen och tjenliga bearbetning derstädes, och han känner då ock behof af dessa verkningar. Hans särskilda verkningar sättas sålunda i en viss ändamålsenlig ordning, och hvarje verkning får derigenom sin bestämda plats, på hvilken hon är den rätta. Men hvarje yttring, som utgör ett moment i en ändamålsenlig verksamhet, innebär slutligen ett bruk af något material för det organiska lifvets uppehälle eller befordran. Utan att bruka sina organer kan den organiska varelsen icke vara verksam. Organernas rätta bruk är bestämdt af deras förhållande till den organiska varelsen såsom deras ändamål. Såvida, som detta ändamål sjelft hos sig har något konstant, blifver ock bruket af organerna varelsens eget bruk i betydelsen af det egendomliga sätt, hvarpå han brukar begagna sig af sina organer. Grunden till dessa den ändamålsenliga verksamhetens särskilda former är

tydligen gifven i det förhållande, hvari den organiska varelse, som är den ändamålsenligt verkande kraften, måste stå till det material, som han för sin ändamålsenliga verksamhet behöfver. Detta förhållande är åter den form, som omedelbart följer af den ändamålsenliga verksamhetens eget begrepp, och är således dess grundform. De angifna formerna hos den organiska varelsen såsom ändamålsenligt verksam och för hvarje yttring af samma varelses verksamhet följa af denna grundform och visa sig vara sådana sinsemellan samstämmiga former, som angifva olika sidor af samma sak.

Den praktiska verksamheten tillhör menniskan såsom fritt väljande och medveten. Såsom kroppslig lefver menniskan i likhet med hvarje fysisk organism i det yttre, i sitt eget yttre, sin egen organiska kropp, och i det främmande yttre, som är utom hennes kropp. Såsom lefvande i det kroppsliga är hon till en viss grad en sjelfständig kraft, som sjelf gifver sig den riktning, i hvilken hon träffar det med henne förenliga, en genomträngande kraft, som genom sitt verkningssätt inverkar på det yttre, och en herskande kraft, som till sitt uppehälle brukar det yttre. Men såsom medveten och fri har menniskan ett själslif, som är oberoende af kroppen icke blott i den meningen, att det i förhållandet mellan själen och kroppen är själen, som är den sjelfverksamma kraften, och kroppen, som är materialet, utan äfven i den meningen, att själen utom det lif, som hon har och känner i kroppen, äfven har ett annat i och genom sitt eget innehåll. Detta andra lif visar sig först deri, att menniskan icke genom sin natur är bunden vid en viss lifsriktning, utan kan välja mellan flera möjliga. För att kunna välja måste hon i något moment kunna lefva oberoende af de bestämningar, mellan hvilka hon väljer, eller utan att rikta sin verksamhet på någon af dessa. Hon är, äfven när hon skiljer sig från dessa, förnimmande och fattar sålunda sig sjelf såsom ett subjekt eller såsom ett helt för sig. Det förhållande, i hvilket de möjliga bestämningarne skola stå till detta subjekt, har hon sjelf att bestämma genom att välja den ena eller den andra antingen blott för sig utan afseende på sammanhanget med andra bestämningar eller ock med afseende derpå, att de öfriga bestämningarne i sitt förhållande till menniskan skola rätta sig efter den utvalda. I förra fallet finnes intet sammanhang i menniskans medvetna och fria lif, utan sammanhanget hos henne är då gifvet i och genom lifvet i kroppen. Den bestämning, som i det sednare fallet är satt såsom grund för de öfrigas förhållande till menniskan, och genom hvilken ett sammanhang i menniskans medvetna och fria lif finnes, kallas

bestämningsgrund, med afseende derpå, att hon en gång vald utgör den grund, efter hvilken menniskan afgör, hvad hon i sin fortgående determination skall välja, och maxim med afseende derpå, att hon är satt såsom den högsta bestämningen antingen i det hela eller inom ett visst område. Genom godtyckligt val af en enda bestämning utan sammanhang med andra kan menniskan afbryta fortgången i en viss riktning, och genom möjligheten af ett sådant afbrott känner hon sig vara oberoende af hvarje gifven lifsriktning. Genom val af en bestämningsgrund väljer hon äfven en viss lifsriktning nemligen den, i hvilken hon träffar det med den till grund valda bestämningen förenliga innehållet. Så länge hon fortgår i denna riktning, har hon endast att välja de bestämningar, som med grunden äro förenliga, och de medel och det verksamhetssätt, genom hvilka de valda bestämningarne kunna sättas i rätt förhållande till honom. Vill menniskan fortfarande hålla sig vid en bestämningsgrund, så måste hon för att kunna stå emot de mångfaldiga och vexlande inflytelser, som vilja draga henne åt olika riktningar, fast föresätta sig att uteslutande rätta sig efter den en gång till grund valda bestämningen och sålunda alltjemnt fortgå i den i och med henne valda riktningen, den, som leder till det med henne förenliga. Men för att kunna hålla sin föresats måste menniskan med sig införlifva den bestämning, som hon tager till grund för sitt praktiska lifs ordnande. Ingen möjlig bestämning finnes, som icke i sig har en drifkraft, genom hvilken hon söker höja sig från möjlighet till verklighet, och, när hon hos menniskan är verklig, bidrager att föra henne framåt i den riktning. som går ut på det med bestämningen sjelf förenliga. Den inverkan, som menniskan af en sådan drifkraft röner, gifver sig först tillkänna i ett mer eller mindre tillfälligt tycke än för ett föremål, än för ett annat, hvilket tycke kan stå tillsammans med många andra tycken. Starkare framträder hon i en böjelse för något, hvilken visserligen äfven kan vara ombytlig och stå tillsammans med flera andra böjelser, men likväl alltid innebär en något mera stadig och oafbruten fortgång i en viss riktning. Starkast kännes samma inverkan, då en böjelse blifvit hos menniskan så rådande, att hon icke allenast bibehåller sin öfverlägsenhet öfver de öfriga, utan äfven gör det i hög grad svårt för menniskan att göra sig fri från henne. Genom att följa sina böjelser tillfredsställer hon sina begär och får med detsamma mer eller mindre bestämda vanor. Genom att följa en enda rådande böjelse får hon en rådande sed. Då menniskan tänkes såsom oberoende endast i den meningen, att hon icke är bun-

den vid någon viss sinnlig bestämning, utan har frihet att välja mellan flera möjliga, kan en sådan rådande böjelse icke vara annat än en passion, som beherskar menniskan. Genom att låta styra sig af en passion vinner menniskan en viss grad af stadga och säkerhet i sin verksamhets riktning, samt den i en rådande sed liggande vanan att finna sig och röra sig inom en verkningskrets och färdigheten att åstadkomma hvad man åsyftar. Deremot förlorar hon sin frihet, emedan ingen sinnlig bestämningsgrund är nog förenlig med menniskans vilja för att kunna utan dennas undertryckande ensam leda menniskans lif, och derjemte träffas hon af de förstörande verkningar, som det i sig sjelft lägres herravälde öfver det högre alltid har med sig. Det finnes sålunda inom det sinnliga området en gräns, som menniskan icke utan skada kan öfverskrida, då hon med sig införlifvar en bestämningsgrund. För att med klokhet göra sina föresatser och riktigt utföra dem måste derföre den sinnliga menniskan lära känna hvarje bestämningsgrunds förhållande till henne sjelf äfvensom de särskilda bestämningsgrundernas förhållande till hvarandra samt derefter med ledning af denna kännedom noga afväga deras inflytande på henne sjelf och på hvarandra för att kunna bibehålla nödig jemnvigt mellan sin egen frihet och sitt intresse för sitt innehåll och för det yttre samt mellan de många bestämningsgrunderna. Genom en sådan klok beräkning och genom fasthet i utförandet af sina derefter fattade föresatser får menniskan en i sinnligt afseende god karakter, och derigenom vinner hon äfven, såvidt på henne sjelf beror, sinnlig lycksalighet. Den sinnligt goda karakteren är sålunda den sinnliga viljan sjelf såvida, som hon sjelf väljer de för henne bästa möjliga sinnliga bestämningsgrunderna och genom den noggrannaste möjliga begränsning af det område, inom hvilket hvar och en af dem får råda, sätter dem i rätt förhållande till hvarandra samt med foglighet upprätthåller den sålunda stadgade ordningen. Yttringen af viljan tänkt såsom sinnligt god karakter är den sansade kraften, hvilken å ena sidan drifver menniskan till handling och är en kraft till ett sinnligt godt, men å den andra äfven har sitt mått i sig och sålunda icke går till öfverdrift. Den sinnliga lycksaligheten är viljan sjelf såsom beherskande och efter sin natur nyttjande alla erforderliga njutningsmedel. Den härigenom gifna yttringen är det goda lefnadsvettet, som består i vanan och färdigheten att njuta af lifvet utan att glömma sig i någon njutning och att således under njutningen iakttaga hållning och skick samt icke låta sig af henne öfverväldigas eller störas. Vore nu det material, på hvilket den

sinnliga viljan har att verka, sådant, att det af sig sjelft bildade sig till öfverensstämmelse med viljans karakter, så skulle det äfven gifva henne alla för hennes lycksalighet nödiga medel. Men då materialet, ehuru till en viss grad förenligt med viljan, likväl såsom yttre är motsatt emot henne och gör motstånd mot henne, måste viljan såsom hämmad i sin verksamhet känna behof, som icke kunna tillfredsställas utan undanrödjande af det hinder, som ligger i det yttres motstånd. Då vidare detta motstånd alltjemnt fortgår, måste ock viljans verksamhet för att öfvervinna detsamma i sig hafva enhet och sammanhang och således fortgå efter en viss plan. Utan en sådan lefnadsplan kan menniskan icke genom det yttres öfvervinnande genomtränga det med sin kraft och ombilda det till öfverensstämmelse med det inre, som utgöres af viljans bestämningsgrund. Denna lefnadsplan är lagen för den sinnliga menniskans handlande och leder henne till det handlingssätt, som, såvidt möjligt är, bereder seger öfver det yttres motståndskrafter och tillfredsställelse åt menniskans egna behof. Hvarje i denna plan ingående och sålunda planmässig handling är genom sitt förhållande till hela planen och till dennas öfriga momenter på ett visst sätt bestämd såsom den i ett visst fall behöfliga striden emot det yttre och segern öfver detsamma. Såvida, som en sammanhängande plan bestämmer menniskans handlingssätt, är han menniskans egen vilja tänkt såsom reglerande och bestämmande sitt bestämbara samt följaktligen tillfälliga yttre, såvidt ske kan, efter den regel, som följer af viljans bestämningsgrund eller maxim. Den vilja, hvilkens oberoende består deri, att hon icke är bunden vid något visst yttre eller något visst förhållande till det yttre, utan kan välja mellan olika möjligheter, har sålunda såsom förmåga och i sina yttringar mot hvarandra svarande grundformer, som äro gifna derigenom, att viljan i alla sina förhållanden är ändamålsenligt verksam och sålunda alltid sätter sig sjelf såsom grund, lag och ändamål för sina funktioner eller yttringar. Det sätt, hvarpå såväl förmågans som yttringarnes former såsom hörande till den fria viljan äro närmare bestämda. visar sig fullständigast vid betraktelsen af den sinnliga viljan på hennes högsta utvecklingsgrad. Hon visar sig då hafva ett inre lif derigenom, att hon såsom karakter har i sig upptagit en mångfald af krafter till sina på ett visst sätt ordnade bestämningsgrunder, såsom bestämmande handlingssättet innehåller en mångfald af reglor och såsom i sig sjelf egande sin lycksalighet besitter en mångfald af njutningsmedel. Genom dessa sina former visar sig den sinnliga viljan hafva en full-

ständigare bestämdhet än den blott animaliskt lefvande varelsen. Af djur har man många slägten och arter, men af menniskoslägtet finnes inga olika arter. Deremot kan man hos den sinnliga menniskan icke blott urskilja olika utvecklingsgrader, utan äfven olika och motsatta riktningar inom det sinnliga lifvets område. Det sinnliga lifvets högsta goda kan väl i allmänhet betecknas såsom sinnlig lycksalighet och grunddraget i den sinnliga karakteren angifvas vara sjelfviskhet, men den sinnliga lycksaligheten kan sökas i olika och motsatta former, allteftersom man sätter högsta värdet på det ena eller det andra slaget af det sinnligt goda, och den sinnliga karakteren kommer då ock att både gestalta sig sjelf på olika sätt och att åt lifvet gifva olika riktningar. Denna den sinnliga viljans obestämdhet och den deraf följande möjligheten att tänka henne vexla form och byta om riktning har sin grund deri, att hennes inre icke är ett sjelfständigt innehåll, utan består af former, i hvilka än ett än ett annat mer eller mindre främmande innehåll kan upptagas och ordnas. Annorlunda förhåller det sig med den form af det menskliga lifvet, i hvilken oberoendet af den för menniskan såsom medvetet och fritt väsende yttre verkligheten icke blott består deri, att menniskan icke är bunden vid ett visst yttre, och vid den bestämdhet, som hon genom detta kan hafva, utan kan välja mellan flera olika förhållanden till flera olika yttre föremål. Det oberoende, som menniskan såsom förnuftigt väsende har af den nyssnämnda yttre verkligheten, ligger nemligen deri, att hon i sitt förnuft har ett annat innehåll än det sinnliga. Visserligen kan hvarken förnuftet sjelft, ej heller dess innehåll komma till någon verklighet hos menniskan utan att utveckla sig ur sinnligheten såsom menniskans lägsta utvecklingsgrad eller tillvarelseform och förutsätta den sinnliga verkligheten såsom det material, hvarpå förnuftet såsom hos menniskan verksamt har att verka; men att det menskliga förnuftet detta oaktadt har ett eget innehåll, som till sin art är skildt från det sinnliga, det visar sig genom den nödvändiga bestämdhet, som tillkommer menniskan såsom förnuftig och hennes förnuftiga lif. Väl äro de bestämningar och former, som menniskan i begreppen om förnuftet hos sig sjelf och hos andra menniskor fattar, gemensamma för alla menniskor och följaktligen artbestämningar och artformer, hvilka i likhet med alla sådana kunna hos olika individer på olika sätt konkret och individuelt bestämmas; men förnuftet hos den ena menniskan kan dock icke strida mot förnuftet hos den andra, och förnuftet hos en menniska kan i hvarje fall icke förverkligas på mer än ett enda sätt. Menniskan

har såvida, som hon är förnuftig, hvarken inom sitt eget inre lif, ej heller i sina rent personliga förhållanden till andra menniskor något val mellan olika möjligheter, utan ett enda är det förnuftiga innehåll, som hon i hvarje fall har att i sin verld förverkliga, och en enda den form, i hvilken detta innehåll kan förverkligas. Likaså är menniskans förnuftiga eller rent personliga förhållande till Gud i hvarje fall på ett visst sätt bestämdt, och annorlunda kan det icke vara utan att vara oförnuftigt. Möjligheten af denna nödvändiga bestämdhet beror på det nödvändiga sammanhanget inom det väsende, som är subjekt för det förnuftiga lifvet. Detta subjekt är personen. Äfven i sin lägre bemärkelse fattad är personen ett helt för sig, och i sin högre är han ett i och för sig både sjelfständigt och fullkomligt helt. Den i personens begrepp liggande fullkomligheten är det, som gör, att vi icke blott sätta personligheten såsom den högsta formen för ändligt lif utan äfven fatta Gud såsom person. Hos menniskan visar sig den personliga fullkomligheten deri, att hon i sin på det högre personliga lifvets utveckling riktade fria verksamhet icke känner sig i något afseende obestämd. Såväl sjelfva sinnesförfattningen, som den derur framgående handlingen och denna handlings omedelbara och från henne oskiljaktiga verkan äro i denna utveckling i hvarje särskildt fall på ett visst sätt bestämda eller fordrade. Förnuftet är sjelfva grundbestämningen i menniskans väsende, och det lemnar henne derföre, då hon tager det till sin bestämningsgrund, icke obestämd i något, som ligger inom det område, der förnuftet kan såsom menskligt vara verkligt, nemligen frihetens. Detta innebär, att vid nedstigandet i determinationen efter en sådan bestämningsgrund från mera generella bestämningar nedom det begreppsmässigt fattligas gräns ända till de i djupet af menniskans innersta känsla fattade fullt individuella bestämningarne hvarje menniska inom sig känner, att hon icke hos sig kan träffa något fall af möjlig determination genom motsatta och hvarandra upphäfvande bestämningar och således icke heller någon möjlighet af skiljaktiga och motsatta lifsriktningar. Denna fullkomliga samstämmighet i det förnuftiga lifvet visar sig ock deri, att ingen motsats kan uppkomma genom val af olika bestämningsgrunder. Tänkes menniskan såsom bestämd med afseende på sitt förhållande till Gud, så lyder budet: "du skall älska Herran din Gud af allt ditt hjerta och af alla dina krafter och af all din hog." Tänkes hon åter såsom bestämd med afseende på andra menniskor, så heter det: "du skall älska din nästa såsom dig sjelf." Men ehuru sålunda det förnuftiga lifvet såsom ett personligt lif hos men-

niskan och dermed äfven såsom ett lif i personliga förhållanden till andra personer icke inom sig har någon motsats, så står dock förnuftet hos menniskan i förhållande till hennes sinnlighet, och den fria verksamhet, som går ut på förnuftets förverkligande hos menniskan, måste rikta sig på det sinnliga såsom sitt material. Hvarje förnuftigt väsende, som skall kunna tänkas såsom bestämningsgrund för en sådan verksamhet, måste på något sätt vara en bestämning hos menniskan och såsom sådan i sig hafva någon drifkraft eller tendens att förverkliga sig hos henne och bestämma hennes lifs riktning. Genom att upptaga en sådan bestämningsgrund och lyda den lag, som af honom härflyter, samt söka och finna allt sitt goda i det lif, som af bestämningsgrunden följer och genom det lagenliga handlandet kommer till stånd, får menniskan en på sinnligheten såsom material riktad och i henne oafbrutet fortgående samt alltid tillika på något sätt utförd förnuftig ändamålsenlig verksamhet. Såsom ändamålsenligt verksam med afseende på sitt material har menniskan såsom person eller närmare bestämd såsom förnuftig vilja både i egenskap af subjekt eller förmåga och i sina yttringar de former, som finnas hos hvarje ändamålsenligt verksamt väsende, när detta tänkes i sin på ett yttre såsom material riktade och på dettas ombildning till öfverensstämmelse med väsendets eget inre och tjenlighet för dess lif syftande verksamhet. Hos den förnuftiga viljan måste dessa former vara närmare bestämda på samma sätt, som hos hvarje fri vilja, men fria från de inskränkningar, som för dem äro satta hos den sinnliga viljan på grund af de bestämningar, genom hvilka denna skiljer sig från den förnuftiga. Grunden till antagandet af tvänne slags grundformer, nemligen grundformerna hos viljan såsom förmåga och för viljans yttringar, ligger deri, att all ändamålsenlig verksamhet innebär ett förhållande mellan ett lefvande och verksamt väsende såsom ett på något sätt individuelt bestämdt helt och ett bestämdt yttre, åt hvilket väsendet har att genom en i detsamma införd ordning gifva den grad af användbarhet såsom organ eller medel, som väsendet måste fordra för att i detta yttre kunna efter sin egendomliga natur framträda såsom lefvande och genom sitt lifs rätta fortgång komma till sin högsta möjliga utvecklingsgrad. För att verka på det yttre måste förmågan rikta sig på det yttre och likasom gå ut i detta för att i detsamma åstadkomma en verkan. Från denna synpunkt betraktad är hvarje förmågans funktion en yttring. Det sätt, hvarpå det verksamma väsendet är till, när det såsom yttring är i det yttre, måste då blifva ett i något afseende annat än det, hvarpå det är

såsom förmåga. Såsom förmåga betraktas väsendet från enhetens eller subjektets synpunkt. Såsom gifvet i de många yttringar, som utgöra de i förmågan liggande möjliga bestämningarne, betraktas väsendet från det mot dctsamma såsom subjekt i något afseende och i någon mon motsatta innehållets synpunkt. Grunden för särskiljandet af flera former hos förmågan ligger ytterst deri, att all verksamhet måste hafva en riktning från en utgångspunkt, en fortgång i denna riktning och en slutpunkt eller ett mål. Med afseende på förmågan betyder detta, att hon måste vara sin verksamhets grund, lag och ändamål, och sålunda är den kraft, från hvilken verksamheten går ut i en viss riktning, den norm, som leder hennes fortgång, och det ändamål, till hvilket hon syftar. Detta är sjelfva verksamhetens eller hvarje verksamt väsendes sätt att sluta sig tillsammans till ett helt, och då hvarje verksamhet, som är i dessa trenne afseenden bestämd, också är i sitt slag fullständigt bestämd, så kan det icke finnas några flera med de trenne angifna koordinerade former hos förmågan såsom verksam. Men såvida, som yttringen är förmågans yttring, måste hon ock af henne få sin form, och för hvarje yttring måste således finnas former svarande mot förmågans egna. Några andra former kunna deremot icke finnas för yttringen såsom sådan, alldenstund det är i förmågan hon har grunden för sin bestämdhet eller sin form. Häraf följer, att hvarje yttring sjelf såsom en följd, i hvilken grunden finnes, är en kraft, som i sig har en viss riktning eller är kraft till något visst, vidare ett moment, som i en serie af momenter har sin bestämda plats, och slutligen en på ett visst sätt verklig bestämning i det innehåll, hvaraf förmågan är förmåga, och hvars förverkligande således är verksamhetens ändamål. Genom dessa trenne sidor eller former är det verksamma väsendet äfven i hvarje sin funktion eller yttring till såsom ett på något sätt i sig bestämdt och inom sig slutet helt. Det förra slaget af former innefattar således i sig de olika sidor, som hos det ändamålsenligt verksamma väsendet måste vara på ett visst sätt bestämda för att detta såsom förmåga skall kunna vara ett helt. I det sednare slaget ligga deremot de sidor, som hos det ändamålsenligt verksamma väsendet måste vara på ett visst sätt bestämda för att detta i hvar och en af sina yttringar skall kunna vara verkligt såsom ett helt. Närmare bestämda blifva både det helas betydelse och formernas förhållande till hvarandra i och genom det väsende, som i dem framträder såsom ett helt. Såsom det ändamålsenligt verksamma väsende, till hvilket de etiska grundformerna höra, är menniskan fri och förnuftig. Det menskliga för-

nuftet är således det väsende, som åt de etiska grundformerna gifver den egendomliga bestämdhet, som de i sitt förhållande till hvarandra hafva. Men vidare måste äfven formerna såsom innebärande ett förhållande till det material, på hvilket verksamheten omedelbart är riktad, vara bestämda med afseende på detta. I detta afseende skilja sig de etiska formerna från de religiösa och rättsliga formerna för menniskans förnuftiga lif. De äro nemligen de former, i hvilka det menskliga förnuftet är verksamt och yttrar sig i det sinnliga såsom material eller såsom det bestämbara yttre, i hvilket förnuftet såsom menskligt har att lefva och verka, och åt hvilket det har att gifva en tjenlig form. Den på detta material för det angifna ändamålet riktade verksamheten måste hafva sitt material eller sin drifkraft närmast och omedelbart i menniskans egen idé i hennes eget förnuftiga medvetande, emedan materialet är menniskans sinnliga verld eller verkningskrets och ändamålet är hennes förnuftiga väsendes sjelfständighet och fulla utveckling genom materialets rätta behandling. Att menniskans förnuftiga lif äfven kan hafva andra former än sedligheten beror derpå, att i hennes förnuftiga medvetande icke blott finnes menniskans egen idé eller begrepp utan äfven andra förnuftiga väsendens idéer eller begrepp, samt att dessa såsom möjliga bestämningar hos menniskan hafva en tendens att hos henne förverkliga sig och leda hennes lif i den riktning, i hvilken det kommer till den form, som med deras väsende är öfverensstämmande. Då menniskan af dem ledes, hemtar hon motivet eller drifkraften för sin verksamhet ur deras väsende och underordnar sig sålunda under dem. Af samstämmigheten mellan alla förnuftiga väsenden följer emellertid å ena sidan, att menniskans lif icke, när det tänkes hemta sin ledning från det ena förnuftiga väsendet, får en form, som är motsatt mot den form, som genom ett annat förnuftigt väsendes ledning åt detsamma gifves, och å andra sidan, att hennes lif genom den ledning, som det af ett förnuftigt väsendes i hennes förnuftiga medvetande gifna idé erhåller, blifver bestämdt äfven med afseende på de öfriga förnuftiga väsenden, som kunna leda henne. Häraf följer med afseende på sedligheten, att menniskan i sitt sedliga lif måste af sitt eget väsendes idé vara rätt bestämd icke blott med afseende på behandlingen af sitt material, utan äfven med afseende på sitt förhållande till Gud och till sina medmenniskor, med hvilka hon lefver tillsammans icke blott i privata samhällen, hvilkas lagar i likhet med menniskans egen äro etiska, och publika samhällen, hvilkas lagar äro juridiska, utan äfven i

Gud, hvilken såsom lag och ändamål för menniskans fria verksamhet är religionen. Af sedlighetens grundformer har man således att fordra icke allenast, att de sinsemellan öfverensstämma och åt menniskan såsom sedlig gifva den allsidiga begränsning eller bestämdhet, genom hvilken hon är ett inom sig slutet helt, utan äfven att menniskan såsom det hela, som genom dem är ett slutet helt, icke sättes i motsats mot andra förnuftiga väsenden, samt att hennes lif, som af dem är bestämdt, icke blifver stridande mot hennes rätta lif i de menskliga samhällena och i Gud.

IV. De etiska grundformernas förhållande till hvarandra.

Menniskan är ett sinnligt förnuftigt väsende. Sinnligheten och förnuftet kunna hos henne stå i olika förhållanden till hvarandra och såsom fri vilja kan hon sjelf på olika sätt bestämma deras inbördes förhållande. Af naturen, d. v. s. i och genom det innehåll, som hos henne omedelbart är såsom hennes verkliga innehåll gifvet, är menniskan sinnlig, men under hennes sinnliga lif tränger sig hennes förnuftiga innehåll fram och låter känna sig såsom en högre magt, hvilkens fordringar den sinnliga menniskan hvarken kan uppfylla eller nedtysta. Hennes sinnliga natur måste då omskapas så, att den ordning eller författning, som de sinnliga krafterna få, göra dem tjenliga till organer eller medel för förnuftet hos menniskan. Då förnuftets fordringar äro fullt bestämda med afseende på allt, som beror på menniskans fria vilja, kan det inom frihetens område hvarken i något särskildt fall ej heller i det hela finnas mer än ett enda förhållande mellan sinnligheten och förnuftet, som är rätt, och detta enda är det, i hvilket den fria viljan bör sätta dem. Det sinnliga lifvet kan ordnas på många sätt derföre, att inom den sinnliga varelsen ingen bestämning finnes, som är så höjd öfver alla de öfriga, att hon kan vara den enda sjelfbestämda allt genomträngande och beherskande grundbestämningen. I det förnuftiga lifvet hos menniskan är deremot förnuftet grundbestämningen, och såvida, som menniskan i förnuftet har sitt rätta och sanna väsende, är ock förnuftet det enda innehåll hos henne, som utan inskränkning kan vara bestämningsgrund för hela menniskans fria lif, medan deremot hvarje sinnlig bestämningsgrund behöfver inskränkas till ett visst område och tillämpad utom detta leder till öfverdrift och sålunda öfvergår från att vara grund till ett godt till att vara grund till ett ondt. Af samstämmigheten i allt förnuftigt följer, att förnuftets fordringar icke kunna vara sinsemellan mot-

satta eller inskränka hvarandra, samt att de sålunda fullt ingå i hvarandra och derföre kunna fattas såsom en enda inom sig fullt sammanhängande fordran. Men deraf, att förnuftets fordran ställes på den fria viljan, följer att samma fordran kan uppfyllas icke blott i den meningen, att hon icke innebär något, som i något fall eller i några förhållanden kan blifva ett ondt, utan äfven i den, att hon icke begär annat än det, som är beroende på menniskans frihet och således genom ett riktigt begagnande af de krafter och den hjelp, som stå henne till buds, kan af henne åstadkommas. Förnuftets fordran är således icke blott den enda, som menniskan ovilkorligt bör uppfylla, utan ock den enda, som hon ofelbart kan fullkomligt uppfylla. Om de etiska grundformerna blifvit rätt fattade, så måste följaktligen den sedliga menniskan, som i dessa former fattas, i dem vara så bestämd, att den bestämningsgrund, som hon såsom sedlig karakter med sig införlifvat, är både i sig sjelf riktig och för hela det sedliga lifvets riktning afgörande, att de fordringar, som hon såsom sin egen verksamhets lag ovilkorligt vill hafva uppfylda, både sinsemellan äro fullt samstämmiga eller utgöra en enda sammanhängande fordran och genom oafbruten fortgång i den af bestämningsgrunden anvisade riktningen uppfyllas, samt att den verkan, som hon har till sitt omedelbara syftemål, både sjelf är god eller såsom ett moment ingår i det innehåll, som utgör hennes eget goda, och ofelbart vinnes genom det lagenliga handlingssättet. Är den sedliga menniskan så bestämd, så har hon icke blott inom sig ett rätt förhållande, utan hon måste äfven såsom styrd af en i sig sjelf riktig bestämningsgrund vara samstämmig med allt annat, som i sig sjelft är riktigt, och således med alla personliga eller förnuftiga väsenden. Härmed äro sålunda de fordringar angifna, som måste göras med afseende på de etiska grundformernas förhållande till hvarandra, och vi hafva således att undersöka, huruvida de angifna grundformerna uppfylla dessa fordringar, eller icke.

Möjligheten af dessa fordringars uppfyllande beror i första rummet på beskaffenheten af den förmåga och det material, som för den sedliga verksamheten förutsättas. Denna förmåga måste först och främst vara en fri vilja; ty i annat fall kan hon icke skilja sig från den sinnliga naturen och höja sig öfver den tillfällighet och förgänglighet, som lifvet i denna natur är underkastadt. Vidare måste hon hafva ett konkret och individuelt bestämdt inre lif; ty i annat fall skulle hon, såsnart hon fäster sig vid något innehåll, sjelf genom detta tillhöra den tillfälliga och förgängliga

verklighet, inom hvilken det hvarken finnes något i och för sig rätt, ej heller något oinskränkt och varaktigt godt. Den vilja, som både är fri och har ett konkret och individuelt bestämdt inre lif, är den förnuftiga viljan. Att ett sådant inre lif hos henne finnes, det visar sig deraf, att menniskan såsom person både inom sig sjelf och i alla sina personliga förhållanden till andra i och genom sin förnuftiga vilja är rätt och fullständigt bestämd, och i sitt personliga lifs innehåll eger ett godt, som både är ovanskligt och ensamt för sig tillräckligt, samt följaktligen oberoende af det tillfälliga och förgängliga yttre. Att den förnuftiga viljan kan hafva detta inre lif, beror först och främst derpå, att förnuftet, som är det inre lifvets innehåll, i sig sjelft är fullt konkret och individuelt, och för det andra derpå, att detta konkreta och individuella förnuft i sin konkretion och individualitet af menniskan på något sätt kan fattas. I allmänhet är det genom sin förnuftiga känsla, som menniskan på sådant sätt fattar förnuftet. Såsom innehållet i menniskans sedliga lif fattas åter förnuftet genom den form af den förnuftiga känslan, som vi kalla den sedliga eller moraliska känslan. Till högre grad af klarhet och tydlighet kan det förnuftiga innehållet hos menniskan, likasom det sinnliga. i några sina bestämningar bringas genom reflexionens mera uteslutande riktning på dessa, men de sålunda i föreställningens eller tankens form fattade bestämningarne blifva alltid mer eller mindre abstrakta eller formella, äfven om man kan inse, att de ega användbarhet och betydelse endast med afseende på ett eller flera fullt individuella väsenden. Kan menniskan i och genom sin sedliga känsla såsom konkret och individuel på något sätt fatta det sedliga lifvets bebestämningsgrund och dermed äfven angående hvarje i särskilda fall möjlig till sitt omfång inskränktare bestämningsgrund känna, huruvida han med denna öfverensstämmer eller mot honom strider, då har hon ock vid hvarje val en tillräcklig ledning, och sålunda har hennes lif icke blott en i sig riktig utan äfven en fullt bestämd riktning. Kan menniskan vidare i hvarje moment af sitt fria och medvetna lif i och genom sin sedliga känsla fatta sitt förnufts fordran såsom en af förnuftet individuelt bestämd fordran af något i handlingens ögonblick behöfligt och möjligt och tillika alltigenom känna sitt handlingssätts förhållande till denna fordran, då äro ock alla fordringarne till sin individualitet af ett och samma förnuft bestämda och således fullt samstämmiga, och derföre kan äfven menniskan i och med detsamma, som hon i ett visst ögonblick känner sig hafva uppfylt den då på henne stälda fordran, äfven känna sig hafva uppfylt

förnuftets fordran i det hela, såvidt denna i detta ögonblick kunnat uppfyllas. Hon har sålunda en säker och fullständig ledning för sitt handlande. Kan menniskan slutligen i och genom sin moraliska känsla känna det sedligt goda i dess konkretion och individualitet eller känna det såsom ett tillräckligt och fullkomligt godt, hvilket såsom hennes innehåll fullständigt och på ett bestämdt sätt uppfyller henne, då känner hon ock sitt förnuftiga innehåll vara det i och för sig goda och hvarje särskild bestämning, som hör till detta innehåll, äfven vara i och för sig god och såsom sådan böra för sin egen skuld eftersträfvas. Derigenom har menniskan alltid ett absolut godt ändamål närvarande för sig, och det finnes derföre ingen sedlig handling, som i sig sjelf är betydelselös, och intet fall, i hvilket den sedliga menniskan behöfver göra ett blott derföre, att hon vill ett annat och till medel behöfver det första. Men om fullkomligheten och samstämmigheten i det förnuftiga lifvet hafva sin grund i den förnuftiga viljans beskaffenhet såsom förmåga, så beror åter möjligheten af detta lifs förverkligande hos menniskan icke blott på förmågan, utan äfven på det material, i hvilket det sedliga lifvet af henne bör förverkligas. Hos detta material får det icke finnas något, som i sig sjelft med nödvändighet strider emot det menskliga förnuftets fordringar och således enligt sjelfva sin natur är ett ondt för menniskan, utan det måste, fastän det icke af sig sjelft är med förnuftet öfverensstämmande, likväl vara med detta förenligt och derigenom svara mot dess fordringar så, att dessa i detsamma kunna uppfyllas. Vidare måste detta material kunna af menniskan sjelf bestämmas så fritt och obehindradt, att uppfyllandet af förnuftets fordringar icke i likhet med sinnlighetens blifver beroende af något för menniskan främmande och tillfälligt yttre. Det material, på hvilket förnuftet hos menniskan i strängaste mening omedelbart verkar, är menniskans egen fria obestämda, men bestämbara vilja. Allt bestämbart är såsom sådant ett material och ett yttre. Ett inre blifver det endast såvida, som det bringas till full verklighet. Såsom en möjlighet utan verklighet är det på något sätt motsatt emot och uteslutet från det subjekt, till hvilket det hänföres. Fattar man nu menniskans fria vilja såsom väljande mellan det sinnliga lifvet och det förnuftiga, så är hon i detta val likasom i hvarje annat sjelf obestämd, men bestämbar. Sjelf är hon ock den bestämmande och har sålunda sig sjelf till sitt material. Viljan sjelf såsom bestämbar är det yttre, som i allra inskränktaste mening är den bestämmande viljans eget yttre. Tänker man sig vidare denna vilja genom att hafva

valt förnuftet till sin bestämningsgrund vara förnuftig vilja, så är dock icke dermed bestämbarheten eller föränderligheten hos viljan upphäfd. Derföre har den förnuftiga viljan hos menniskan att i första rummet verka på den föränderliga viljan hos henne för att till förnuftighet fortfarande bestämma henne, som alltjemnt kan blifva sinnlig. Den förnuftiga viljan lefver sålunda inom frihetens eller den fria och föränderliga viljans sfer och har i likhet med hvarje i ett yttre lefvande varelse till sin första uppgift att inom sin verksamhetssfer hålla sig sjelf vid lif. Men vidare har den förnuftiga viljan också i likhet med hvarje i ett yttre lefvande varelse att låta sitt eget yttre lefva såvida, som det kan bringas till öfverensstämmelse med hennes fordringar. Såsom sjelf lefvande har den fria föränderliga viljan att verka såsom organ för den förnuftiga viljan. För att lefva behöfver hon närmast sitt eget yttre, de sinnliga drifter och begär, i hvilka hon kommer till verklighet såsom en bestämd vilja. Visserligen kan hon slita sig lös från dem eller vilja vara oberoende af dem alla i den meningen, att hon icke vill i något sinnligt sätta sitt högsta goda och följaktligen icke heller vill taga något sådant till grund för bestämmandet af sitt öfriga innehåll, men helt och hållet kan hon icke skilja sig från sitt gifna sinnliga innehåll utan att upphäfva sitt eget lif. Likasom djuret i sin organiska kropp, som är dess eget yttre, upptager ett främmande yttre, som till födoämne för honom är tjenligt, så måste ock den förnuftiga viljan i den föränderliga viljan, som är hennes eget yttre, upptaga sådana för förnuftet främmande drifter och begär, som fordras för den föränderliga viljans verklighet och göra henne tjenlig till organ för förnuftet. Kan detta icke ske, så kan den föränderliga viljan icke lefva, och den förnuftiga viljan kan då icke heller lefva inom den sfer, der de för henne erforderliga lifsvilkoren icke finnas. Hon måste då låta sitt lif i denna form för att behålla sitt rätta lif, och hon kan det derigenom, att hon såsom ett individuelt personligt väsende icke är bunden vid det förgängliga material, hvaraf hon i sitt jordiska lif begagnar sig. Men är det material, på hvilket den förnuftiga viljan omedelbart har att verka ingenting annat än menniskans egen fria föränderliga vilja, så gå ock förnuftets fordringar omedelbart ut på denna föränderliga viljas bestämmande och endast medelbart på det utförande, som tillhör henne att såsom organ för den förnuftiga viljan tillvägabringa inom den verkningskrets, som är hennes. Då det nu är viljan sjelf, som på grund af sin frihet bestämmer sig sjelf såsom föränderlig, så är tydligen det material, på hvilket den för-

nuftiga viljan har att omedelbart verka, sådant, att menniskan i detsamma kan ofelbart och fullkomligt uppfylla förnuftets fordringar. Genom oafbruten fortgång i den riktning, som den förnuftiga viljans bestämningsgrund anvisar, måste således menniskan såväl i hvarje moment som i det hela vinna det sedligt goda. Den osäkerhet, som häftar vid åstadkommandet af åsyftade verkningar i den sinnliga verkligheten, innebär sålunda intet hinder för utförandet af den sedliga karakterens maxim, för uppfyllandet af sedelagens fordringar och besittningen af det högsta goda. Att så är visar sig tydligast i de fall, i hvilka förnuftet genom att fordra det sinnliga lifvets uppoffring ådagalägger sitt oberoende af framgången i den sinnliga verlden. Men i hvilket fall som helst bedömes och aktas menniskan såsom sedlig icke efter sin duglighet till utförandet af sina afsigter i det yttre, som för henne är mer eller mindre främmande, utan endast efter sin goda vilja.

I andra rummet beror uppfyllandet af de med afseende på förhållandet mellan de etiska grundformerna uppstälda fordringarne på den betydelse, som fortgången och utvecklingen ega för det sedliga lifvet. En tillväxt i fasthet, stadga och omfattning hos den sedliga viljan såsom förmåga kan icke förnekas. Mångfalden af dygder, pligter och goda seder hänvisar på en vexling af bestämningar under det sedliga lifvets fortgång. Visserligen hafva vi i det föregående sökt ådagalägga de angifna grundformernas fulla samstämmighet och nödvändigheten af det sedliga lifvets individuella bestämdhet i och genom dem alla på hvarje punkt i dess fortgång; men det måste undersökas, huru denna fordran på sedlighetens renhet och bestämdhet i hvarje ögonblick kan stå tillsammans med förmågans tillväxt och bestämningarnes vexling.

Den sedliga viljan vinner genom utvecklingen först och främst en ökad fasthet. Fastheten är en egenskap, som tillkommer den sedliga karakteren. Den sedliga karakteren är den förnuftiga viljan såsom alltjemnt väljande med hennes maxim förnuftet öfverensstämmande lägre bestämningsgrunder. Det sinnliga, som är material för den sedliga verksamheten, kan ordnas efter olika bestämningsgrunder, och ett val är sålunda möjligt för viljan. För att icke låta förvilla sig vid valet måste menniskan på något sätt känna, huru hennes sinnliga krafter ordnade efter den ena bestämningsgrunden eller efter den andra komma att förhålla sig till hennes förnuft. I sin fullständiga bestämdhet fattas detta förhållande i den moraliska känslan. I inskränktare mening fattad är hon den känsla af menniskans eget förnuft såsom bestämning hos menniskan

och af de sinnliga bestämningarnes förhållande till denna, som i valets ögonblick såsom innehållande syftemålsförnimmelsen leder menniskan på den rätta vägen. Men på samma sätt, som menniskan redan vid sitt första inträde i det jordiska lifvet fattar den yttre verkligheten, men sedermera under sin utveckling till högre grader af medvetenhet allt mer och mer fixerar både de särskilda föremålen och sig sjelf, så fixeras ock hos den sedliga karakteren under tilltagande erfarenhet och förståndsutveckling allt mer och mer både de sinnliga bestämningar, som kunna blifva bestämningsgrunder, och han sjelf, sådan han i och genom sin bestämningsgrund förnuftet är. Derigenom får hela lifvet för honom en fastare form, och betydelsen för hans sedliga utveckling af den ordning, som de sinnliga krafterna erhålla, alltefter som de ordnas efter den ena bestämningsgrunden eller efter den andra, kan då inom en vidsträcktare synkrets och mera på förhand af honom i valets ögonblick uppfattas. Men den sedliga karakteren kommer icke till stånd genom en vidsträckt öfversigt öfver lifvets förhållanden, icke heller genom en långsträckt beräkning af en grunds följder, utan endast genom ett afgörande val af förnuftet till maxim med uteslutande af sinnligheten. Den sedliga karakteren eger ock fortfarande bestånd icke genom den fastare form, som lifvet genom tilltagande klarhet erhåller, utan endast derigenom, att den fria föränderliga viljan hålles fast vid förnuftet såsom maxim. Derföre är utvecklingen till större fasthet icke en utveckling till sedlig karakter, utan en utveckling inom den redan i sin individualitet gifna sedliga karakteren. Men hos den sedliga karakteren finnes alltid den energi, som drifver till det fullständigaste möjliga genomförandet af hans maxim. I detta afseende är han sålunda alltid icke allenast ren utan äfven bestämd och sålunda oberoende af utvecklingens olika grader.

Den tillväxt i fasthet, som den sedliga viljan såsom karakter i sin utveckling vinner, medför för henne såsom lag en tillväxt i stadga och såsom det högsta goda en tillväxt i omfattning. I och med detsamma, som den sedliga viljans innehåll, de ordnade bestämningsgrunderna, blifvit mera fixerade, urskiljas ock i den ur viljans maxim härflytande lagen allt bestämdare hans momenter, och han blifver derigenom mera distinkt fattad och skiljes såsom särskildt stadgad eller stiftad lag eller såsom föresats från tillämpningen i särskilda fall. Men fastän fattandet af goda och välbetänkta föresatser af menniskan måste fordras i den mon hon förmår fasthålla lagen för sig tagen, så är dock sedlighetens verklighet hos henne icke beroende på den styrka i abstraktionen, som

gör det möjligt att uppgöra en mera sammanhängande lefnadsplan. I den form af moralisk känsla, som vi kalla samvete, har hon en säker ledning för sitt handlingssätt. I sitt samvete känner den sedliga menniskan vid hvarje sin handling sitt handlingssätts förhållande till förnuftets fordringar. Samvetet är sålunda den på en gång rena och bestämda hos den sedliga menniskan lefvande sedelagen, som alltid hos henne finnes i sin individualitet, fastän han inom sig kan hafva en utveckling. Den större omfattning, som det högsta goda vinner genom den sedliga viljans utveckling, består deri, att menniskans föränderliga vilja genom den allt fullständigare utförda omskapningen af de krafter, som lyda henne, allt mer och mer förbättras såsom organ för den förnuftiga viljan. Men ehuru bättringen af den sedliga menniskan fordras, så är dock hos henne såsom sedlig det sedligt goda oberoende af den gräns, till hvilken bättringen hunnit, i sin individualitet närvarande genom den från den goda viljan såsom det i och för sig goda oskiljaktiga känslan af godhet eller af lycksalighet i och genom sedligheten.

Genom dessa bestämningar, som tillkomma den sedliga karakteren, sedelagen och det högsta goda, visa de sig såsom grund, lag och ändamål oföränderligt ingå i hvarje yttring af det sedliga lifvet. Genom det oupplösliga samband, som eger rum mellan den karakter, som har förnuftet till sin maxim, den lag, som äskar uppfyllelsen af förnuftets fordringar, och det goda, som består i förnuftets eget innehåll, är den vilja, som i dessa trenne grundformer framträder såsom verksam, ett inom sig slutet helt. Sin fullständiga bestämdhet har detta hela derigenom, att den sedliga viljan i och med sina grundformer är i hela mångfalden af sina yttringar närvarande och verksam såsom en på samma gång ren och bestämd vilja.

Deraf, att den sedliga viljan till sin närmaste och egentliga verksamhetssfer har menniskans fria och föränderliga vilja sjelf, icke denna föränderliga viljas mångfaldiga och vexlande drifter och begär, följer, att hon icke är det subjekt, till hvilket dessa vexlande bestämningar omedelbart hänföras. De mångfaldiga sinnliga krafter, som, om de icke beherskas och ledas, drifva menniskan än hit, än dit, äro icke den sedliga viljans eget yttre, utan det yttre, i hvilket hennes organ, den fria och föränderliga viljan, som sig sjelf lemnad alltid är sinnlig, lefver och verkar. Men ehuru den sedliga viljan sålunda icke lider någon förändring af det sinnligas vexling, blifver dock hennes yttring derigenom, att hon såsom framträdande i den föränderliga viljan står i förhållande till dennas mångfaldiga innehåll, sjelf på något sätt en mångfald af

yttringar. Innebure denna mångfald, att den ena dygden, pligten eller goda seden skulle utesluta den andra, så upphäfdes derigenom samstämmigheten i det förnuftiga eller sedliga lifvet. Huru härmed förhåller sig hafva vi sålunda att tillse.

Dygden är den bestämdhet, som den fria viljan får af den sedliga viljan såsom karakter. Denna bestämdhet består deri, att förnuftet såsom menniskans eget väsende blifvit satt såsom viljans maxim. Derigenom är en sinnesförfattning eller en ordning för de möjliga bestämningsgrunderna gifven, enär alla måste ordnas efter sitt förhållande till maximen såsom bestämningsgrund. Men då förnuftets antagande till bestämningsgrund innebär, att menniskan med sig införlifvar den kraft, som hos förnuftet finnes och vill leda menniskan till det förnuftsenliga, så är dygden viljans riktning på detta eller viljans hog och kraft till det goda. Såsom sådan är dygden källan till alla rätta handlingar och allt godt verk. Hon är sålunda en böjelse för det förnuftiga såsom det goda eller en kärlek till detta, hvilken såsom utgående från den sedliga karakterens maxim måste vara beständig och stå öfver alla andra böjelser. Men fastän kärleken till det goda eller förnuftsenliga kan riktas på många föremål, så är det dock i dem alla det förnuftsenliga, på hvilket den dygdiga viljan är riktad. Dygden kan derföre sägas vara viljans riktning på förnuftet sjelft såsom sedlighetens idé. Om man då antager många dygder finnas hos menniskan, kan man likväl icke åt dem gifva en sådan betydelse, att den ena utesluter den andra, utan de måste alla såsom innebärande riktning på det, som är enligt med samma förnuft, eller kärlek till samma förnuft vara fullt samstämmiga.

De sedliga handlingarne framträda i en ordnad och sammanhängande tidsföljd. Såsom framträdande i tiden äro de vexlande. Men sedelagens fordran med afseende på handlingarne kan såsom närmast städ på menniskans fria vilja, och icke på hennes många drifter och begär, icke åsyfta det hos dem vexlande. Hon måste tvärtom af viljan fordra det handlingssätt, som utgör den förnuftiga viljans af hennes egen maxim följande sätt att lefva i det yttre. Det är genom detta handlingssätt, som de många vexlande handlingarne hafva en bestämd ordning, i hvilken de fordras, och sålunda få enhet och sammanhang. Pligten är såsom handlingssätt i alla fall och alla förhållanden en och densamma. Derföre måste ock alla pligter, huru de än må skiljas från hvarandra, så bestämmas, att de alla fordra ett och detsamma, nemligen nitet i behandlingen af det yttre, som skall bringas till öfverensstämmelse med förnuftet.

Att den goda seden, som är det sedliga handlandets omedelbara verkan och den utförda maximen, icke kan innebära en mångfald af motsatta seder, är en gifven följd af alla dygders och pligters samstämmighet. Såsom sed hos den fria viljan måste hon vara en enda, nemligen den vana och färdighet, som denna vilja vinner, att af sig sjelf fasthålla förnuftet såsom maxim och följa sedelagen. Såvida, som en sådan god sed kan i menniskans vilja införas, förbytes striden emot det yttre i den frid, som kärleken till de i menniskans idé ingående förnuftiga väsenden, som vilja leda henne till det goda, och lydnaden mot sedelagen, som tillika är dessa förnuftiga väsendens i och med menniskans idé fattliga vilja, när de hos menniskan komma till fasthet och stadga, gifva åt hennes sinne.

Att den sedliga viljan såsom förmåga och i sitt lif genom sina grundformer framträder såsom på en gång ren och fullt bestämd, är sålunda den slutsats, till hvilken vi kommit. Af den etiska vetenskapen kunna de icke i all sin bestämdhet fattas. Till uppfattningen af det sedliga lifvet i dess fulla bestämdhet fordras såsom vid uppfattningen af allt individuelt lif erfarenhet. Men sådan är gemensamheten i menniskornas erfarenhet, att äfven den, hos hvilken det sedliga lifvets rörelser icke kommit till den fasthet och stadga, som gifver frid, kan hos andra fatta de renare dragen af en mera fulländad sedlighet.

UPSALA UNIVERSITETS

ÅRSSKRIFT.

1869.

MATHEMATIK

OCH

NATURVETENSKAP.

FÖRSÖK

TILL

BESTÄMNING AF PRECESSIONSKONSTANTEN

MEDELST LJUSSVAGA STJERNOR.

AKADEMISK AFHANDLING

AF

MAGNUS NYRÉN.

Upsala.
Edquist & Berglund. 1869.

RÄTTELSER:

I de kolumner å sidorna 13—20, hvaröfver står »Schj.—W.», »Korr.», »$\Delta\alpha$», skall första radens första nolla skrifvas 0^s. i st. f. 0.

Sid. 35, r. 5 nedifr. står $-0^s.11$; läs $-0^s.011$.

Försök till bestämning af Precessionskonstanten medelst ljussvaga stjernor.

Af

Magnus Nyrén.

---

§ 1.

För att bestämma de konstanter, som ingå i teorien för förändringarne af de celesta fundamentalplanens inbördes lägen, har man två olika sätt att gå tillväga. Det ena består deruti att, med kännedom af solens, månens och planeternas massor och afstånd samt jordkroppens inertiemomenter, enligt teorien för fasta kroppars rotation härleda dessa qvantiteter. Det andra är att beräkna dem ur de genom observationer funna förändringarne i fixstjernornas lägen vid olika tider. Det förra förfaringssättet vore naturligtvis teoretiskt riktigare och skulle säkrast leda till målet, om en direkt bestämning af de dertill erforderliga qvantiteterna kunde med tillräcklig skärpa utföras; men som detta, åtminstone ännu, icke lyckats, så har man hittills alltid sett sig nödsakad att följa den sednare mera empiriska vägen. Härvid böra vi dock undantaga ett par försök, som blifvit gjorda att, under antagande af en bekant precessionskonstant och en bekant månmassa, på teoretisk väg finna nutationskonstanten. Vid fortsatta undersökningar torde vi väl också, åtminstone delvis, nödgas att tillsvidare begagna oss af det mera empiriska sättet, om vi skola vänta ett resultat, som kan göra anspråk på någon tillförlitlighet; och utsigten, att vi någonsin skulle kunna helt och hållet öfvergifva detsamma, är väl så godt som ingen.

Men. då vi ur stjernornas observerade ortsförändringar vilja söka de qvantiteter, som ingå i teorien för fundamentalplanens förändringar

i förhållande till hvarandra, så mötas vi af ingalunda obetydliga svårigheter. Att solsystemets egen rörelse emellan observationsepokerna äfven måste skenbart förändra stjernornas lägen, är visserligen en af dessa svårigheter; men den kan dock, om man väljer öfver himlen väl fördelade stjernor, under vissa förutsättningar göras utan nästan allt inflytande på resultatet. Att dessutom hvarje för bestämningen använd stjernas egna rörelse under mellantiden äfven skall på resultatet hafva ett menligt inflytande är naturligt; men genom användande af ett betydligt antal stjernor bör väl det häraf uppkomna felet kunna göras försvinnande litet, såvida nämligen riktningen af dessa rörelser kan betraktas såsom tillfällig. Men helt annat blir deremot förhållandet, om de använda stjernornas rörelser skulle i sin riktning följa någon gemensam lag, ty då kunna vi, åtminstone ännu, omöjligt genom observationer skilja emellan deras verkliga och blott skenbara ortsförändringar, och vi måste derföre, hvad precessionen beträffar, åtnöja oss med att på denna väg erhålla ett resultat, som så noga som möjligt angifver summan af desamma.

§ 2.

För att nu särskildt betrakta precessionskonstanten — föremålet för närvarande undersökning — så hafva vi för den s. k. lunisolarprecessionen egentligen endast tvenne bestämningar, som äro erhållna genom en mera omfattande systematisk undersökning af stjernors lägen vid olika tider. Den ena är af Bessel, den andra af O. v. Struve. I dessa namn bör man visserligen se en borgen för, att de af dem erhållna resultaten äro så noggranna, som de ur det använda materialet kunna erhållas. Men vid betraktande af den högt uppdrifna skärpan i nyare tiders observationer och af det dag ifrån dag raskt tillväxande observationsmaterialet synes det såväl önskligt som möjligt att finna ännu säkrare bestämningar af dessa qvantiteter. Härtill kommer, att de genom båda dessa undersökningar erhållna resultater kunna vara behäftade med ett gemensamt fel, då de för den förra observationsepoken hvila på samma eqvinoctialpunkt. Men det hufvudsakliga skälet, hvarföre jag ansåg en undersökning, sådan som den föreliggande, böra hafva sitt intresse, var det, att förr hufvudsakligen de jemförelsevis ljusare stjernorna blifvit för sådant ändamål använda, då här återigen nästan alla voro svagare, och det ju icke borde betraktas såsom någon omöjlighet, att den på detta sätt funna precessionskonstanten kunde blifva något olika, om den bestämdes genom ljusare eller svagare stjernor.

§ 3.

Stjernornas årliga precession i rektascension och deklination beräknas i allmänhet enligt de bekanta approximativa formlerna

$$\frac{d\alpha}{dt} = m + n \tang \delta \sin \alpha$$

$$\frac{d\delta}{dt} = n \cos \alpha$$

hvarest

$$m = \frac{d\psi}{dt} \cos \varepsilon_0 - \frac{d\lambda}{dt}$$

$$n = \frac{d\psi}{dt} \sin \varepsilon_0$$

då $\frac{d\psi}{dt}$ betecknar årliga lunisolarprecessionen, ε_0 fasta ekliptikans lutning emot eqvatorn och $\frac{d\lambda}{dt}$ årliga precessionen genom planeterna. För ε_0 och $\frac{d\lambda}{dt}$ antager jag nu såsom riktiga de värden, som Peters för desamma angifvit i sin skrift "Numerus constans nutationis." Kände man nu också endera af qvantiteterna m eller $\frac{d\psi}{dt}$, så vore således dermed äfven den andra af dem och tillika n bekanta. Den väg, som man derföre vid en sådan undersökning har att följa, är således att genom uppgifterna om stjernornas lägen vid olika tider beräkna precessionen i eqvatorssystemet och dymedelst lunisolarprecessionen. Ehuru man för detta ändamål kan begagna sig af jemförelser både i rektascension och deklination, så inskränker jag mig dock här till endast de förra. — Men innan vi gå vidare, torde en framställning af det hufvudsakliga i Bessels och Struves behandling af detta ämne här vara på sin plats.

§ 4.

Bessels bestämning af precessionskonstanten (Se hans Fund. Astr. pagg. 285 och följ.) hvilar på en jemförelse såväl i rektascension som deklination emellan Bradleys katalog för 1755 och Piazzis sednare katalog för 1800. I ett sednare tillägg till sitt arbete (Astron. Nachr.

№ 92) korrigerar Bessel Bradleys rektascensioner med — 0″.5 och Piazzis med + 1″.585, hvilka korrektioner han härleder ifrån den nya, af Lindenau beräknade, nutationskonstanten och ifrån sina båda undersökningar af fundamentalstjernorna 1815 och 1825. —

Vid den nämnda jemförelsen beräknades enligt formlerna

$$\frac{d\alpha}{dt} = 45''.9335 + 20''.0282 \operatorname{tang} \delta \sin \alpha$$

$$\frac{d\delta}{dt} = 20''.0282 \cos \alpha$$

den årliga precessionen för båda katalogernas epoker, då således medium af de beräknade precessionerna, jemfördt med den observerade årliga ortsförändringen, gaf de korrektioner, som för 1777,5 skulle till de använda qvantiteterna anbringas. Vid jemförelsen i rektascension är felet i de använda fundamentalkatalogerna fördeladt på 65 år, i deklination på 45 år. De använda stjernornas antal är ungefär 2,300. Vid jemförelsen i rektascension indelades de efter storleken af den årliga precessionen i 5 klasser, och togos sedan media af differenserna i hvarje klass, hvilka media, behandlade enligt minsta qvadratmetoden, gåfvo korrektioner för *m* och *n*.

Vid jemförelsen i deklination indelades stjernorna efter deklination i zoner af 10 graders bredd och efter rektascension i 6 klasser. De ur denna jemförelse erhållna vilkorseqvationerna gåfvo då medeldifferensen emellan de båda katalogerna för hvarje zon äfvensom en korrektion för *n*.

Efter anbringande af den förändring, som i Astr. Nachr. № 92 göres, fås då för epoken 1777,5:

ur jemförelsen i rektascension:

$$m = 46''.034002$$
$$n = 20''.080226$$

„ „ „ deklination:

$$n = 20''.060116$$

Med fästadt afseende på hvarderas vigt tages af de båda värdena för *n* ett medium:

$$n = 20''.064472$$

Då emellertid dessa värden på *m* och *n* fordra hvardera något olika tillskott till lunisolarprecessionen, så bragtes dessa tillskott till likhet med hvarandra genom att öka *m* och minska *n* med samma qvantitet, hvarefter slutligen erhölls för epoken 1750 + *t*:

$$\text{Lunisolarprecessionen} = 50''.37572 - t.0''.0002435890$$
$$\text{Allmänna precessionen} = 50''.21129 + t.0''.0002442966$$
$$m = 46''.02824 + t.0''.0003086450$$
$$n = 20''.06442 - t.0''.0000970204$$

§ 5.

Struves precessionskonstant (Bestimmung der Constante der Praecession mit Berücksichtigung der eigenen Bewegung des Sonnensystems, Petersburg 1842) är funnen genom en med 400 stjernor anställd jemförelse af deras positioner hos Bradley och enligt de i Dorpat omkring 1825 utförda observationerna. Som de flesta af dessa stjernor visa stark egen rörelse, och man derföre kunde förmoda, att en del af denna skulle låta förklara sig genom solsystemets rörelse, så var det här behöfligt att vid problemets lösning äfven taga denna i betraktande, då man med 400 stjernor icke kunde vänta någon likformig fördelning öfver himlen. För det ändamålet antog Struve, på grund af Argelanders och Lundahls undersökningar af denna fråga, såsom bekant den punkt, mot hvilken solsystemet rör sig. Koordinaterna för denna punkt äro enligt Argelander $\alpha = 257^\circ 49'$ och $\delta = + 28^\circ 50'$ för epoken 1790. Men då det för en ändring af de särskilda differensernas storlek icke var nog att känna riktningen af denna rörelse, utan man derför äfven behöfde stjernornas relativa afstånd, så begagnades härvid den hypotes, som af W. Struve blifvit uppställd angående de särskilda storleksklassernas relativa medelafstånd (Se Introd. in Catal. Nov. stell. dupl. pag. XXXV). På det att emellertid icke de ljusare stjernorna, som här utgjorde ett jemförelsevis stort antal, skulle med sin starkare rörelse utöfva för stort inflytande på bestämningen af precessionskonstanten, gafs på grund af nyssnämnde hypotes olika vigt åt stjernor af olika storleksklasser, så att de ljusaste erhöllo minsta vigten, de svagaste den största.

Efter anbringande af den på grund af Peters nutationskonstant erforderliga korrektionen — 0''.31 till Bradleys rektascensioner för 1755 och — 0''.42 till de i Dorpat för 1825 bestämda, erhölls sålunda för 1790:

ur jemförelsen i rektascension:

Allmänna precessionen = 50''.23763 med det sannolika felet 0''.0096

ur jemförelsen i deklination:

Allmänna precessionen = 50''.23049 med det sannolika felet 0''.0123

Med afseende fästadt på hvarderas vigt togs derpå af dessa ett medium

$$= 50''.23492$$

Om icke solsystemets rörelse tagits i betraktande, så hade sannolika felet blifvit betydligt större, och den förändring i precessionen, som hade följt af jemförelsen i rektascension, hade fått ett motsatt tecken emot det, som jemförelsen i deklination fordrade.

§ 6.

Såsom vi af denna redogörelse se, är vid hvardera af dessa undersökningar all den omtanka använd, hvarmed något stod att ur det bearbetade materialet vinna. Men då de det oaktadt lemna resultat, som icke obetydligt afvika ifrån hvarandra, så måste vi söka orsaken härtill i olikheterna emellan de använda materialen eller i behandlingen af den egna rörelsen.

Att de i Dorpat för 1825 bestämda positionerna äro betydligt noggrannare än Piazzis för 1800, är en allmänt bekant sak. Men å andra sidan omfattar Bessels undersökning ungefär 2,300 stjernor, då Struve har endast 400, hvilka dessutom till större delen äro dubbelstjernor. Dertill kommer en omständighet, som är af kanske ännu större inflytande på resultatet, att nämligen i Struves undersökning de ljusare stjernorna, således de som hafva den starkaste egna rörelsen, utgöra ett jemförelsevis ganska stort antal, då Bessel ibland den mängd stjernor, som han jemförde, till största delen naturligtvis hade jemförelsevis svagare och dessutom ifrån sin undersökning uteslöt alla, som hade en årlig egen rörelse af $0''.3$. Genom den åtgärden, att icke gifva de ljusare stjernorna så stor vigt som de svagare, har Struve visserligen undgått största faran häraf; men riktigheten af detta förfarande hvilar likaledes på riktigheten af den använda hypotesen om stjernornas relativa medelafstånd, så att en förändring derutinnan möjligen också kan i betydlig mån ändra resultatet.

§ 7.

Då emellertid Bradleys stjernor äro i medeltal ljusare än de af 6:te storleken[1]), och de ibland de hittills bestämda stjernorna ojemförligt talrikaste klasserna 7, 8 och 9 deribland äro endast sparsamt eller alldeles icke representerade, så syntes det mig ej blifva utan intresse att genomföra en undersökning grundad hufvudsakligen på dessa sistnämnda klasser, om nämligen en sådan nu redan vore utförbar.

---

[1]) Kowalski, "Sur les lois du mouvement propre des étoiles du Catalogue de Bradley" uppgifver $5^{m}.64$ såsom medelstorleken.

Härvid möta dock svårigheter, som äro betydligt större, än om fråga nu endast vore om ljusare stjernor. Ty först och främst beröra de astronomiska observationerna för längre tid tillbaka merendels icke alls de ljussvagare stjernorna, emedan man naturligtvis först ville bestämma de ljusare, och dessutom instrumenternas ofullkomlighet lade, om också icke oöfvervinneliga, dock stora hinder i vägen för de svagares observerande; och är man derföre vid val af observationer inskränkt egentligen till dem, som under de sista femtio åren blifvit gjorda. Visserligen är den osäkerhet i resultatet, hvilken följer af stjernornas egna rörelser under mellantiden, oberoende af nyssnämnde omständighet, då dessa rörelser alltid kunna antagas vara proportionella emot tiden; men på det att felen i de antagna eqvinoctialpunkterna må blifva fördelade på många år, är det af stor vigt, att observationsepokerna ligga långt ifrån hvarandra. Ty oaktadt man genom fulländningen i nyare tiders observationsmetoder och genom observationernas mångfaldigande lyckats att reducera dessa fel till högst obetydliga qvantiteter, så kommer dock ännu i närvarande undersökning största osäkerheten af denna orsak. Härtill kommer en annan visserligen mindre betydande svårighet, att man nämligen i de flesta fall icke medhunnit att genom flertaliga observationer så skarpt bestämma dessa stjernors positioner som önskligt vore. Skall derföre en på sådana observationer grundad undersökning kunna göra anspråk på förtroende för sitt resultat, så är det nödvändigt att genom användande af ett stort antal stjernor försöka att så mycket som möjligt eliminera de häraf kommande felen. Men då man dessutom bör kunna vänta, att solsystemets rörelse icke heller skall vara utan inflytande på förändringen i dessa stjernors positioner, och det synes mig oriktigt att härvid begagna sig af en förut fattad åsigt om riktningen och qvantiteten af denna rörelse, så var det äfven nödvändigt, att stjernorna voro i möjligaste måtto jemnt fördelade på de olika timmarne.

§ 8.

De kataloger, som syntes mig bäst uppfylla de i föregående § antydda vilkoren, voro Weisses "Positiones Mediæ stellarum fixarum in zonis Regiomontanis a Besselio inter — 15° et + 15° declinationis observatarum" och Schjellerups "Stjernefortegnelse af teleskopiske Fixstjerner emellem — 15 og + 15 Graders Deklination." Bessels observationer af de zoner, ur hvilka Weisses katalog är härledd, äro utförde under tiden ifrån d. 21 Aug. 1821 till d. 12 Febr. 1825; Schjellerups positioner äro bestämda emellan d. 7 Sept. 1861 och d.

6 Dec. 1863, och är således tiden emellan medelepokerna för hvarderas observationer i det närmaste 40 år. Hvad positionernas noggrannhet beträffar, så måste naturligtvis dervid åtskilligt återstå att önska, då de flesta af dem äro bestämde genom endast en enda observation; men af det i hvardera katalogen uppgifna sannolika felet i en observation kunna vi lätt öfvertyga oss om, att de tillfälliga felen i de antagna positionerna blifva genom användande af ett så stort antal stjernor, som det här nedanför uppgifna, af högst ringa inflytande på resultatets säkerhet. Härtill kommer, att detta fel, hvad Weisses positioner beträffar, ovilkorligen blifver genom de anbragta korrektionerna [1]) betydligt förminskadt.

§ 9.

Weisses omnämnde katalog har ungefär 5,300 stjernor, som äfven återfinnas hos Schjellerup. Dessa reducerades ifrån den förra katalogens epok till den sednares med användande af medium emellan de i båda utsatta precessionerna — Bessels hos Weisse och Struves hos Schjellerup — genom hvilket förfaringssätt precessionens sekulära ändringar lättast togos med i räkningen. Efter utskrifvande för hvarje stjerna af den zons nummer, ur hvilken hon är tagen, märktes tydligt, att många zoner äro behäftade med konstanta fel. Närmast till hands låg då naturligtvis den misstanken, att dessa härrörde ifrån oriktigheter i de tabeller, som för hvarje zon äro gifna för dess reduktion till 1825, hvarföre jag på nytt beräknade åtskilliga sådana; men af alla, som jag beräknade, befanns blott en, för zonen 150, behäftad med något märkligare fel. Då orsaken till den stora afvikelsen ifrån Schjellerups observationer således icke kunde till någon betydlig del ligga i dessa tabeller, så måste man tillskrifva den några för Bessel obekanta afvikelser i instrumentets läge eller urets stånd och gång, hvilka det följaktligen numera är omöjligt att utur observationerna sjelfva korrigera. Ehuru man väl borde kunna vänta, att dessa fel skulle genom ett så stort antal zoner — ungefär 250 — temligen upphäfva hvarandra, så ansåg jag dock för en betydlig förhöjning af det sökta resultatets säkerhet, om någon korrektion eller kontroll stode att ur andra källor vinna.

§ 10.

Den svårighet, som här mötte, var att finna någon omfattande och för ändamålet tillräckligt noggrann stjernkatalog, som dessutom hvilade på observationer gjorda ungefär samtidigt med Bessels be-

[1]) Se följ. §.

stämning af zonerna emellan — 15° och + 15°. Detta sista vilkor var af vigt, om man ville undvika den osäkerhet, som i annat fall skulle influtit tillfölje af den egna rörelsen under mellantiden såväl hos stjernorna som hos solsystemet, förutom det, att den nu enligt antagande endast approximativt kända precessionskonstanten skulle vid reduktion ifrån en aflägsnare epok äfven hafva kunnat införa märkliga fel. Den katalog, som bäst uppfyller dessa vilkor, är "Positiones Mediæ pro epocha 1830" af W. Struve. Den har något mer än 700 stjernor, som äfven återfinnas i Weisses katalog, och är hvad såväl observationerna som deras reduktion beträffar utförd med utmärkt noggrannhet. Icke så gynnsam för mitt ändamål är medelepoken för de deri sammanfattade observationerna. Den infaller nämligen omkring 1830.7, således ungefär 8 år sednare än medelepoken för de observationer, som innehållas i Weisses katalog, och stod icke denna olägenhet att på annat sätt afhjelpa, än att den förminskning af tiden emellan epokerna för Weisses och Schjellerups kataloger, som genom de ur Positiones Mediæ erhållna korrektionerna uppkom, vid det slutliga resultatet togs i betraktande.

Då jag emellertid ansåg detta antal stjernor otillräckligt för att kunna derpå grunda tillförlitliga korrektioner för alla zonerna, så undersökte jag äfven Robinsons "Armagh Catalog", om derutur något kunde hemtas för mitt ändamål. Men som den gäller för 1840 och observationernas medelepok ligger betydligt sednare än 1825, så måste jag här inskränka mig till att taga endast sådana stjernor, som finnas icke blott hos Weisse och Robinson utan tillika hos Bradley. Denna inskränkning var här nödvändig af den orsak, att man i allmänhet endast för de Bradleyska stjernorna har med någon stor noggrannhet bekant summan af precessionen och egna rörelsen, hvilken summa här behöfdes för öfvergången ifrån den ena till den andra af så aflägsna epoker. De sålunda erhållna stjernornas antal utgjorde omkring 800. Som Robinsons positioner icke äro korrigerade för egna rörelsen emellan medelepoken för hvarje stjernas observationer och 1840, så anbragtes korrektionen för denna rörelse icke ifrån 1840, utan ifrån det årtal, som låg närmast nämnde medelepok, till 1823. — Om de hos Struve eller Robinson funna korrektionsstjernorna voro af Bessel observerade i flera zoner, så uttogos differenserna genom att direkte jemföra dessa zoner hvar för sig med positionerna hos Struve och Robinson.

Då differenserna Weisse—Struve och Weisse—Robinson i allmänhet stämde särdeles väl öfverens med hvarandra, så låg deri en borgen för, att de öfver hufvud taget skulle gifva tillförlitliga korrektioner.

Med lika vigt tillagd hvardera togs derpå aritmetiska mediet emellan alla de till hvarje zon hörande korrektionsdifferenserna och anbragtes såsom korrektion till zonen. Några af dessa differenser bortkastades dock på grund af deras stora afvikelse ifrån de öfriga.

Då det nu emellertid visade sig, att flera zoner icke hade någon stjerna gemensam med hvarken Positiones Mediæ eller Armagh Catalog och Bradley, andra återigen väl hade några, ehuru för få, för att derpå kunna grunda någon tillförlitlig korrektion [1]), så jemfördes dessa zoner med andra, som redan erhållit en såsom riktig antagen korrektion, medelst stjernor, som de med dessa andra hade gemensamma. Härvid valdes naturligtvis företrädesvis de zoner, som ansågos säkrast korrigerade, och såvidt möjligt var flera, på det de oundvikliga felen skulle i möjligaste måtto upphäfva hvarandra. Några zoner, som på detta sätt behöft kontrolleras, bortkastades dock ifall de innehöllo endast helt få stjernor. Vid de korrektioner, som gjordes medelst både jemförelse med de båda nämnde katalogerna och med zoner sinsemellan, gafs åt de förres bestämningar dubbelt så stor vigt som åt de sednares. Detta visade sig dock i de flesta fall vara utan beydelse för resultatet, såvida zonen hade 4 eller flera stjernor gemensamma med Struve och Robinson, ithy att dessa stjernor och jemförelsen med andra zoner gåfvo i de flesta fall nära nog samma korrektion — en omständighet, som vittnar om den stora skärpa, med hvilken Bessel äfven af blott en enda observation kunde bestämma en stjernas läge, och på samma gång äfven om tillförlitligheten af de gjorda korrektionerna, äfven om dessa icke hvila på något stort antal stjernor.

§ 11.

Som likväl äfven efter anbringande af dessa förbättringar många differenser emellan Weisse och Schjellerup uppgingo till en eller flera tidssekunder och man således kunde misstänka, att fel på hela sådana insmugit sig i någonderas bestämningar, så jemfördes dessa stjernor med Lalandes positioner för desamma, ifall de hos honom förekommo. Gaf då Lalande ungefär samma resultat som Schjellerup, så korrigerades Weisses positioner med det antal hela sekunder, som skiljde dem ifrån Schjellerups; stämde deremot Lalande bättre med Weisse eller om Weisses rektascension låg emellan Lalandes och Schjellerups,

[1]) För zonen 251, som jag hade svårt att på annat sätt få säkert korrigerad, utletades dessutom ur "Greenw. Twelve Years Catal." 3 korrektionsstjernor, för hvilka egna rörelsen är bekant.

så ansåg jag den stora differensen härröra af stjernans egna rörelse under mellantiden och lemnade den derföre i sådant fall okorrigerad. Der differenser på ungefär 5 sekunder eller någon multipel deraf förekommo, korrigerades dock dessa, äfven om stjernan icke återfanns i någon annan katalog.

Ehuru på detta sätt de flesta större differenser försvunno, så återstodo likväl åtskilliga så stora, att de antingen måste härröra af observationsfel eller af ovanlig egen rörelse hos stjernan, och blefve dessa derföre ifrån räkningen uteslutna. De differenser, som på denna grund uteslötos, voro alla de som skiljde sig på $1^s{,}5$ ifrån det inom den timman tagna aritmetiska mediet af alla de öfriga differenserna.

§ 12.

Vid korrektionernas anbringande måste naturligtvis afseende fästas på olikheten emellan de fundamentalkataloger, på hvilka de särskilda stjernpositionerna hvila. Jag har i detta hänseende begagnat mig af uppgifterna i Argelanders skrift: "Untersuchungen über die Eigenbewegungen von 250 Sternen", hvarest differenserna emellan Wolfers' "Tabulæ Reductionum" å ena sidan och de särskilta stjernkatalogerna å den andra stå utsatta. Enligt dessa uppgifter hvila Bessels 260 första zoner på hans fundamentalkatalog af 1815, och är således för stjernor ur dessa zoner Wolfers—Weisse $= -0^s.014$. De öfriga — af hvilka här ingå endast zonerna 261—272 — hvila på hans fundamentalkatalog af 1825, och hafva vi för dem Wolfers — Weisse $= +0^s.044 + 0^s.0006\ (t - 1830)$, hvarest t betecknar det år, då observationerna utfördes. Struves Positiones Mediæ antagas stämma öfverens med Wolfers, om man lemnar utan afseende de "Correctiones ultimæ", som i slutet af nämnde katalog stå anförda, och således måste, för stjernor ur de 260 första zonerna, ifrån Weisses rektascensioner subtraheras $0^s.014$ innan dessa kunde jemföras med Struves positioner. Då zonerna 261—272 äro observerade 1825, så måste rektascensionerna för de derutur erhållna stjernorna korrigeras med $+ 0^s.041$, för att blifva hänförda till samma eqvinoctium som Struves bestämningar.

Hvad Robinsons positioner beträffar, så hvila de på Tabulæ Regiomontanæ [1]), och fordras således, för att få rektascensionerna jem-

---

[1]) Jag bibehåller här uttrycket "Tabulæ Regiomontanæ", ehuru det i närvarande fall icke är fullt riktigt, emedan Robinson icke såsom fundamentalstjernor nyttjat de i Tabb. Regiom. förekommande stjernorna α Geminorum, β Virginis, α' Libræ och α' Capricorni, samt efter 1841 tillfogat α Persei och γ Draconis. (Se Introduction pag. XXIX). Vid jemförelsen med an-

förbara med hvarandra, att till stjernor ur de 260 första zonerna anbringas en korrektion $= + 0^s.014 + c$, då med c betecknas den qvantitet, hvarmed rektascensionerna för 1840 i Tabb. Regiom. böra förbättras. Af skäl, som längre fram skola visas, har jag här antagit $c = + 0^s.026$. Då de öfriga här ingående zonerna hvila på en fundamentalkatalog som för 1825 skall korrigeras med $+ 0^s.041$, så måste således för stjernor deruttur till Weisses positioner adderas $+ 0^s.015$ innan de kunde jemföras med Robinsons bestämningar. — Vid jemförelse skilda zoner emellan måste naturligtvis äfven afseende fästas derpå, om dessa voro hänförda till samma eller till olika eqvinoctier, då i sednare fallet en korrektion derför anbragtes.

Då det emellertid för det slutliga resultatets erhållande var nödvändigt att hafva alla stjernor hänförda till samma fundamentalkatalog, så korrigerades de ur zonerna 261—272 erhållna differenserna Schjellerup — Weisse med $- 0^s.055$, hvarefter således alla de jemförda stjernorna äro för epoken 1825 hänförda till Bessels första eqvinoctium.

För sednare epoken äro alla observationer gjorda med begagnande af Nautical Almanac såsom fundamentalkatalog.

§ 13.

Resultatet af dessa förbättringar finnes i följande tabell, som är uppställd efter rektascension vid hvarje zons början. Den innehåller efter hvarandra: zonens nummer, det antal stjernor, som den har gemensamt med Schjellerup, medium af alla dithörande differenser Schjellerup—Weisse, den för zonen funna korrektionen, som är att med sitt tecken anbringa till den föregående differensen, samt vidare resultatet deraf. Härvid bör märkas, att för zonerna 261—272 den i föregående § omnämnda konstanta korrektionen $= - 0^s.055$ är sammanslagen med de andra. De kolumner, hvaröfver står Str. och Rob., innehålla antalet af de korrektionsstjernor, som jag hos respektive Struve och Robinson funnit. Af de derefter följande siffrorna beteckna talen utan klammer de zoner, med hvilka zonen i fråga blifvit jemförd, talen inom klammerna det antal stjernor, som till jemförelsen blifvit användt.

---

dra fundamentalkataloger har här afseende fästats på dessa förändringar, och hafva dervid α Persei och γ Draconis, såsom använda blott under ungefär halfva observationstiden, erhållit half vigt i förhållande till de andra.

№	Antal diff.	Schj.—W.	Korr.	$\Delta\alpha$	Str.	Rob.	
197	19	— 0.68	+ 0.62	— 0.06	1	8	
109	22	— 0.10	— 0.02	— 0.12	2	2	132(6), 139(3), 128(3), 259(4)
124	14	— 0.22	+ 0.06	— 0.16	3	3	
130	28	— 0.25	+ 0.25	0.00	1	5	
32	6	— 0.31	+ 0.28	— 0.03	2	5	
139	2	— 0.21	+ 0.04	— 0.17	4	8	
259	3	— 0.06	— 0.10	— 0.16	4	8	
204	12	— 0.03	— 0.17	— 0.20		1	206(7), 259(2), 139(1), 264(4), 267(3)
128	28	— 0.04	+ 0.02	— 0.02	3	7	
31	16	— 0.20	+ 0.15	— 0.05	3	7	
126	21	— 0.15	+ 0.11	— 0.04	1	4	
43	16	+ 0.06	— 0.06	0.00	3	2	
46	34	+ 0.14	— 0.19	— 0.05	9	7	
44	6	— 0.17	+ 0.24	+ 0.07			38(1), 118(5), 111(1)
206	17	— 0.22	+ 0.18	— 0.04	3	2	
118	32	— 0.12	+ 0.03	— 0.09	4	4	
121	14	+ 0.04	+ 0.08	+ 0.12	1	3	118(7), 130(2), 37(5)
260	38	— 0.25	— 0.05	— 0.30	1	3	128(3), 259(2), 212(7), 270(11)
138	18	— 0.04	+ 0.03	— 0.01	2	6	
141	17	— 0.23	+ 0.07	— 0.16	1	1	126(8)
37	36	— 0.17	+ 0.17	0.00	2	2	209(7)
209	30	— 0.05	+ 0.03	— 0.02	5	4	
264	46	— 0.25	+ 0.32	+ 0.07	2	7	
266	10	— 0.15	+ 0.12	— 0.03		2	267(9)
267	32	— 0.16	— 0.06	— 0.22	2	5	
262	27	— 0.19	+ 0.17	— 0.02	4	6	
33	10	— 0.12	+ 0.24	+ 0.12		2	31(5), 138(2), 53(3)
142	20	+ 0.02	— 0.06	— 0.04	1	4	138(8), 33(4)
203	5	— 0.08	+ 0.11	+ 0.03	1		128(1), 212(3)
212	26	+ 0.13	— 0.18	— 0.05	5	5	
133	5	+ 0.02	— 0.29	— 0.27			126(7), 137(2)
50	36	— 0.10	+ 0.09	— 0.01	6	6	
270	22	— 0.27	+ 0.03	— 0.24	1	4	
53	39	— 0.15	+ 0.05	— 0.10	7	7	
137	28	— 0.13	0.00	— 0.13	1	6	
271	38	— 0.17	— 0.09	— 0.26	2	2	206(3), 267(6), 262(7)

№	Antal diff.	Schj.—W.	Korr.	Δα	Str.	Rob.	
135	15	+0.05	—0.24	—0.19	1	3	53(8)
41	36	—0.32	+0.27	—0.05	9	8	
131	16	—0.41	+0.24	—0.17	5	11	
51	22	+0.07	+0.02	+0.09	4	3	47(11)
54	20	+0.20	—0.15	+0.05	3	3	51(5), 118(2)
214	13	—0.07	0.00	—0.07	3	4	
47	19	+0.04	—0.28	—0.24	9	4	
207	14	—0.28	+0.23	—0.05	6	5	
211	29	—0.21	—0.06	—0.27	3	3	
39	10	—0.49	+0.22	—0.27	1	1	48(12)
205	3	—0.03	—0.32	—0.35	6	8	
140	17	—0.18	+0.19	+0.01	1		50(6), 211(6), 212(3)
48	33	—0.13	+0.01	—0.12	5	7	
56	42	—0.18	—0.03	—0.21	2	1	137(9), 53(4), 60(8), 146(5)
261	12	—0.28	+0.12	—0.16	4	2	
216	27	—0.19	+0.12	—0.07	11	5	
143	6	—0.44	—0.02	—0.46	1	1	53(3), 54(4), 58(3)
210	42	—0.18	+0.12	—0.06	5	3	
60	20	—0.14	+0.07	—0.07	2	3	53(7), 55(2)
147	28	—0.18	+0.09	—0.09	3	1	50(2), 210(12)
61	21	0.00	—0.05	—0.05	6	1	
146	20	—0.14	—0.11	—0.25	7	8	
58	17	—0.45	+0.30	—0.15	1	2	61(11), 60(8)
45	20	+0.11	—0.33	—0.22	1	6	
213	39	—0.08	—0.02	—0.10	4	1	
263	5	—0.26	+0.02	—0.24		1	214(7), 272(9), 261(3)
272	19	—0.18	—0.21	—0.39	4	3	
144	18	—0.33	+0.16	—0.17	3	1	147(4), 61(1), 45(4), 52(3), 151(3)
269	14	+0.04	—0.14	—0.10	2	1	205(1), 261(2), 216(1), 221(5)
148	28	—0.21	+0.02	—0.19		3	146(7), 55(3), 62(3), 65(4)
150[1]	14	+0.28	—0.31	—0.03			48(1), 45(3), 208(5)

[1]) **Zonen 150 har här icke blifvit korrigerad för det fel på ungefär en half sekund, som jag i reduktionstabellen för densamma funnit.**

№	Antal diff.	Schj.—W.	Korr.	Δα	Str.	Rob.	
219	30	—0.02	—0.07	—0.09	4	3	
52	19	—0.29	+0.02	—0.27	8	2	
218	6	+0.05	—0.15	—0.10	1	1	210(9), 219(2)
265	18	—0.44	+0.31	—0.13	4	2	
208	34	—0.03	—0.20	—0.23	7	2	
63	26	—0.13	+0.11	—0.02	6	3	
55	45	—0.31	+0.15	—0.16	4	4	
221	32	+0.06	—0.12	—0.06	3	4	
49	7	—0.22	—0.04	—0.26	1		58(1), 52(5), 55(2), 57(3)
151	19	—0.05	—0.17	—0.22	6	3	
62	31	—0.34	+0.19	—0.15	3	5	
226	34	+0.04	—0.23	—0.19		5	213(2), 219(2), 221(8)
229	22	—0.05	—0.08	—0.13		1	272(8), 265(3), 231(4)
65	25	—0.08	—0.12	—0.20	3	5	
153	21	—0.16	0.00	—0.16	6	1	
57	27	—0.16	—0.02	—0.18	4	1	
217	14	+0.01	+0.18	+0.19	2	2	265(3), 231(7), 233(7)
223	34	—0.14	—0.18	—0.32		2	219(5), 226(4), 236(1), 221(1)
231	14	—0.06	0.00	—0.06	3	5	
145	17	—0.20	—0.01	—0.21	3	1	158(7), 223(7), 68(7)
59	9	—0.42	+0.18	—0.24	3	3	
149	53	—0.25	+0.05	—0.20	1	7	
156	28	—0.03	—0.03	—0.06	5	6	
233	25	+0.01	—0.14	—0.13	1	8	
158	36	—0.04	—0.22	—0.26	5	4	
155	17	+0.01	—0.19	—0.18	6	9	
69	27	—0.31	+0.14	—0.17	5	11	
64	17	—0.35	+0.25	—0.10	3	9	
71	23	—0.09	+0.09	0.00	3	3	
68	35	—0.13	—0.09	—0.22	8	8	
234	7	+0.07	—0.13	—0.06		1	224(8)
222	22	—0.15	—0.07	—0.22	3	2	223(8), 68(11), 220(9), 67(2)
220	17	—0.18	—0.05	—0.23	2	5	
152	33	—0.01	—0.06	—0.07	4	12	
224	13	—0.04	0.00	—0.04		2	233(7), 220(5), 238(1)
159	54	—0.04	—0.06	—0.10	5	13	

$\mathcal{M}$	Antal diff.	Schj.—W.	Korr.	$\Delta\alpha$	Str.	Rob.	
72	14	—0.21	+0.07	—0.14	2	1	71(9), 66(2), 154(6)
73	34	—0.48	+0.23	—0.25	1		149(2), 72(2), 154(5), 228(3)
66	32	—0.12	—0.14	—0.26	1	4	
225	10	—0.30	+0.10	—0.20	1	1	231(4), 238(7)
236	17	—0.31	+0.15	—0.16	1	4	
157	37	—0.25	—0.16	—0.41	4	4	
237	52	—0.22	+0.04	—0.18	10	5	
154	49	—0.10	+0.02	—0.08	3	3	
67	20	+0.03	—0.14	—0.11	7	3	
75	24	—0.02	—0.15	—0.17	3	4	
238	27	—0.51	+0.22	—0.29	9	6	
239	29	—0.23	+0.19	—0.04	7	8	
228	32	—0.22	—0.03	—0.25	1	4	
232	31	—0.24	—0.08	—0.32	6	6	
70	25	—0.29	+0.18	—0.11	5	4	
161	25	—0.17	—0.04	—0.21	3	7	
235	18	—0.30	+0.15	—0.15		1	238(3), 239(6), 241(12)
240	15	—0.49	+0.13	—0.36	5	1	
77	20	—0.21	+0.03	—0.18	2	1	152(3), 159(2), 75(1), 82(7)
242	1	—0.24	—0.19	—0.43	1	3	
241	32	—0.15	—0.17	—0.32	5	7	
80	3	—0.11	—0.14	—0.25	2	1	
74	31	—0.47	+0.32	—0.15	2	4	
81	29	—0.24	+0.10	—0.14	1	3	67(4), 70(3), 239(9)
244	29	—0.16	+0.06	—0.10	4	6	
83	34	—0.14	—0.04	—0.18	4	2	
82	23	—0.28	+0.23	—0.05	6	1	
85	26	—0.28	+0.11	—0.17	2	3	
160	29	—0.27	+0.15	—0.12	3		237(6), 162(5), 83(3), 163(1), 165(6)
243	34	—0.19	—0.01	—0.20	5	6	
76	28	—0.18	—0.12	—0.30	1	4	70(2), 81(6), 74(4)
79	11	—0.27	+0.14	—0.13	1	1	232(1), 160(8), 161(1), 162(10)
86	27	—0.23	0.00	—0.23		4	77(7), 82(4)
87	11	—0.11	—0.32	—0.43	1	1	161(12), 85(1), 164(3)
245	24	—0.13	—0.13	—0.26		1	240(6), 243(10)

№	Antal diff.	Schj.—W.	Korr.	Δα	Str.	Rob.	
162	21	−0.25	+0.01	−0.24	12	5	
167	30	−0.23	+0.02	−0.21	2		239(2), 78(2), 170(3), 169(2), 251(1), 164(1)
164	35	−0.21	+0.14	−0.07	11	4	
78	39	−0.27	+0.11	−0.16	1	2	81(2), 76(3), 251(2)
163	28	−0.25	−0.02	−0.27	6	4	
165	13	−0.25	+0.13	−0.12	3	5	
166	33	−0.09	+0.06	−0.03	4	2	
84	18	−0.26	+0.07	−0.19	3	1	78(6), 76(1)
88	38	0.00	−0.13	−0.13	2	1	74(2), 86(3), 84(5), 90(11), 173(4), 95(6)
169	20	−0.23	−0.13	−0.36	2	3	
249	4	−0.05	+0.12	+0.07		4	
168	26	−0.09	−0.06	−0.15	7	4	
170	43	−0.20	+0.19	−0.01	1	3	169(13), 171(3), 255(1)
90	35	−0.08	−0.05	−0.13	5	6	
171	23	−0.26	+0.13	−0.13	3	4	243(3), 246(13), 256(4)
246	14	−0.26	+0.13	−0.13	3		245(4), 251(1), 253(2), 257(3)
251	38	−0.37	+0.19	−0.18	2	1	Greenw. Tw. Years C. (3)
173	69	−0.04	−0.02	−0.06	4	1	251(9), 258(4)
250	2	−0.25	+0.13	−0.12		2	
89	13	−0.07	−0.16	−0.23	1		166(12), 90(1), 174(1)
254	44	−0.07	−0.06	−0.13	2		170(3), 251(5), 255(6), 258(9), 187(2)
93	41	−0.09	+0.04	−0.05	4	3	
92	30	−0.09	+0.03	−0.06	3	2	163(8), 93(5), 89(1), 166(1), 178(3), 180(2)
94	13	−0.06	−0.10	−0.16	7	2	
172	10	0.00	−0.13	−0.13	2		164(1), 94(4), 91(2), 175(4)
174	34	−0.12	−0.22	−0.34	6	7	
95	64	−0.14	−0.01	−0.15	8	3	
91	21	−0.25	−0.02	−0.27	8	5	
96	73	−0.16	+0.05	−0.11	11	5	
256	38	−0.21	−0.02	−0.23	5	2	
255	27	−0.05	+0.06	+0.01	6	3	
257	32	−0.18	+0.13	−0.05	2	2	256(14), 104(8)
258	36	−0.07	−0.06	−0.13	2	3	

№	Antal diff.	Schj.—W.	Korr.	Δα	Str.	Rob.	
176	7	−0.28	+0.11	−0.17		1	94(8)
175	14	−0.05	−0.06	−0.11	4		181(6)
178	48	−0.24	+0.09	−0.15	9		
180	41	−0.08	−0.03	−0.11	5	4	
177	4	−0.47	−0.03	−0.50			91(7), 181(2)
179	6	−0.19	+0.09	−0.10	1		180(8)
181	26	−0.13	+0.09	−0.04	4	3	
182	17	−0.14	−0.01	−0.15	2	2	78(6), 97(1)
99	61	−0.24	+0.06	−0.18	6	7	
253	4	−0.10	−0.04	−0.14	2	1	
187	39	−0.13	+0.01	−0.12	5	4	
98	47	−0.12	+0.04	−0.08	7	4	
188	24	−0.17	−0.16	−0.33	5	2	
183	16	+0.02	0.00	+0.02	1	1	175(1), 182(15), 178(4), 97(2), 13(3)
104	41	−0.15	+0.15	0.00	2	6	185(6), 102(8), 103(12)
185	41	−0.03	+0.13	+0.10	6	5	
3	9	−0.30	+0.16	−0.14	3	2	
4	10	−0.20	+0.10	−0.10	2	3	
102	67	−0.23	+0.10	−0.13	4	6	
7	20	−0.26	+0.04	−0.22	4	1	
2	50	−0.55	+0.34	−0.21	8	3	
97	21	−0.26	+0.07	−0.19	6	9	
1	52	−0.51	+0.31	−0.20	7	3	
5	28	−0.45	+0.24	−0.21	2		174(2), 7(13), 180(4), 8(8)
13	21	−0.32	+0.04	−0.28	6	5	
8	22	−0.58	+0.32	−0.26	4	2	
12	32	−0.42	+0.03	−0.39			1(9), 2(8), 5(2), 4(1), 3(1)
101	39	−0.07	+0.12	+0.05	2		188(5), 102(7), 100(6), 123(3)
15	6	−0.28	+0.05	−0.23	1	1	99(8)
24	14	−0.32	+0.10	−0.22	1	3	181(2), 97(3), 28(3)
10	30	−0.28	+0.17	−0.11	7	3	
19	27	−0.16	−0.04	−0.20	4	5	
100	27	−0.23	+0.06	−0.17	3	6	
16	28	−0.15	+0.17	+0.02	4	4	
17	14	−0.17	−0.02	−0.19	4	5	

№	Antal diff	Schj.—W.	Korr.	Δα	Str.	Rob.	
103	13	— 0.23	+ 0.23	0.00	1	4	
119	39	— 0.24	+ 0.09	— 0.15	4	4	
28	16	— 0.19	+ 0.08	— 0.11	5	3	
114	26	— 0.17	+ 0.14	— 0.03		1	104(4), 119(3), 127(4)
11	23	— 0.48	+ 0.16	— 0.32	5	7	
18	43	— 0.14	+ 0.08	— 0.06	3	6	
117	22	— 0.28	+ 0.14	— 0.14	1	3	119(21)
30	10	— 0.10	+ 0.11	+ 0.01		1	10(1), 108(16)
108	35	— 0.07	— 0.01	— 0.08	5	5	
107	6	+ 0.21	— 0.15	+ 0.06	2	1	30(4)
6	16	— 0.61	+ 0.47	— 0.14	3	9	
122	26	— 0.20	+ 0.13	— 0.07	4	7	
125	20	— 0.13	+ 0.16	+ 0.03		2	102(5), 127(2), 186(4), 184(3)
123	26	— 0.20	+ 0.11	— 0.09	2	10	
21	18	— 0.39	+ 0.02	— 0.37	2	3	
14	22	— 0.41	+ 0.16	— 0.25	4	4	
110	15	— 0.09	+ 0.04	— 0.05	5		
9	2	— 0.45	+ 0.19	— 0.26	3	1	
192	1	— 0.16	— 0.01	— 0.17	3	3	
34	77	— 0.27	+ 0.22	— 0.05	2	13	
115	5	— 0.03	+ 0.06	+ 0.03	2	1	
20	16	— 0.23	+ 0.09	— 0.14	3	5	
184	13	— 0.11	+ 0.08	— 0.03	3		186(11), 123(1)
35	22	— 0.26	+ 0.13	— 0.13	3	1	11(1), 6(1), 120(8), 38(4)
106	5	+ 0.01	— 0.27	— 0.26	3		
127	27	— 0.17	+ 0.12	— 0.05	6	12	
120	29	— 0.19	0.00	— 0.19	3	8	
129	24	— 0.21	+ 0.05	— 0.16	3	10	
186	46	— 0.22	+ 0.01	— 0.21	7	4	
189	41	— 0.23	+ 0.22	— 0.01	3	6	
112	17	+ 0.10	— 0.16	— 0.06			34(5), 18(1), 20(5), 132(4), 136(2)
25	51	— 0.21	+ 0.12	— 0.09	2	3	
26	29	— 0.29	+ 0.12	— 0.17	2	1	110(5), 108(7), 29(3)
36	60	— 0.19	+ 0.04	— 0.15	4	8	
105	33	+ 0.12	— 0.13	— 0.01	2	3	
38	35	— 0.15	+ 0.12	— 0.03	5	16	

№	Antal diff.	Schj.—W.	Korr.	$\Delta\alpha$	Str	Rob.	
134	23	—0.02	—0.12	—0.14	2	1	105(9), 186(3)
132	28	—0.24	+0.11	—0.13	2	11	
29	36	—0.19	+0.04	—0.15	3	4	
113	15	—0.29	+0.10	—0.19	2	4	
40	46	—0.09	+0.06	—0.03	7	6	
199	13	—0.18	—0.01	—0.19	1	8	
136	14	+0.21	—0.11	+0.10	3	6	
116	26	—0.20	+0.28	+0.08	1	2	25(2), 38(5), 36(3), 130(3)
111	54	—0.08	—0.04	—0.12	4	5	

Såsom vi häraf se, blifva genom de anbragta korrektionerna närliggande zoners differenser i allmänhet betydligt jemnade i förhållande till hvarandra; och torde vi häri få se ett temligen säkert bevis på, att vi genom dessa korrektioner kommit zonernas sanna rektascension i allmänhet ganska nära. Att korrektionerna ifrån zonen 104 hafva nästan oafbrutet plustecken, förklaras deraf, att fundamentalstjernorna i dessa timmar enligt Bessels första fundamentalkatalog hade i allmänhet större rektascension, än hvad de enligt Tabb. Regiom. och Struve hafva.

§ 14

Då, såsom vi se, de korrigerade differenserna framträda till så betydligt öfvervägande antal med samma tecken, så måste detta förklaras antingen genom en skillnad emellan fundamentalkatalogerna eller genom fel i den använda precessionskonstanten eller — hvilket synes vara det sannolikaste — genom båda dessa orsaker. Tillsvidare lemna vi det emellertid oafgjordt, hvilken af dessa förklaringsgrunder är den riktiga, för att sedermera återkomma till den frågan.

För att nu få se, huru differenserna gestaltade sig vid en fördelning öfver himlen efter motsvarande stjernors rektascension, anbragtes till hvarje stjernas differens den för dess zon funna korrektionen; resultatet multiplicerades derpå med cosinus för stjernans deklination, så att alla differenser derefter räknas på eqvatorn som storcirkel. — Men här torde den undersökningen vara på sin plats, om någon sådan gruppering af differenserna, som den Bessel vid sin undersökning använde, här kan vara behöflig.

Uppenbart är då, att vi ur eqvationen

$$\frac{d\alpha}{dt} = m + n \tan \delta \sin \alpha$$

skulle för en direkt bestämning af n få högst osäkra resultat, då, såsom för de här använda stjernorna, δ i sitt maximum uppgår endast till 15°. Då härtill kommer, att förhållandet emellan m och n är med temligen stor noggrannhet bekant, och att en förändring i detta förhållande åstadkommes endast af andra data för ekliptikans lutning eller precessionen genom planeterna, så anser jag för gagnlöst ett försök att ur dessa differenser direkt finna någon korrektion för n.

En annan fråga är den, om en korrektion för m derutur kan finnas, då n antages behäftadt med något litet fel. Vi se då af anförda eqvation, att om vid närgränsande värden på α man för hvarje numeriskt värde på δ får lika ofta positivt som negativt tecken, så är värdet af n likgiltigt för summan af en mängd sådana precessioner tillsammanlagda. Ehuruväl i närvarande fall antagandet af en sådan likhet under alla rektascensioner emellan de positiva och negativa deklinationernas antal och storlek icke är, strängt taget, riktigt, så är afvikelsen derifrån dock så obetydlig, att inverkan af precessionens andra term på summan af differenserna kan utan betänkande här få anses lika med noll.

Jag anser derföre, att någon indelning af differenserna efter stjernornas deklination här icke är behöflig. Hvad en indelning efter rektascension åter beträffar, så vore väl äfven den här obehöflig, om icke solsystemets och stjernornas rörelse hade olika inverkan på differensernas storlek vid olika rektascensioner; men som en sådan inverkan tydligen kan i föregående tabell spåras och stjernornas antal i skilda timmar icke öfverallt är så lika som önskligt vore, så ansåg jag en sådan indelning böra bidraga till resultatets säkerhet.

§ 15.

Produkterna $\Delta\alpha \cos\delta$ blefvo sålunda ordnade efter rektascension i de särskilda timmarne för 1865, och aritmetiska media togos af grupper ifrån tio till tio. De ur hvarje timme erhållna media finnas sammanställda i följande tabell.

0h.	1h.	2h.	3h.
Schj.—W.	Schj.—W.	Schj.—W.	Schj.—W.
— 0s. 177	— 0s. 205	+ 0s. 054	+ 0s. 132
— 0.116	— 0.109	— 0.020	— 0.019
— 0.172	— 0.004	— 0.157	+ 0.066
— 0.022	— 0.109	— 0.211	— 0.011
— 0.094	+ 0.059	— 0.133	+ 0.123
— 0.033	— 0.128	— 0.006	— 0.014
— 0.089	— 0.091	— 0.007	— 0.164
— 0.088	— 0.056	— 0.145	+ 0.046
— 0.225	— 0.002	— 0.087	+ 0.074
— 0.031	— 0.044	— 0.061	— 0.115
— 0.007	+ 0.013	— 0.222	+ 0.018
— 0.214	— 0.079	— 0.027	— 0.064
— 0.004	— 0.131	0.000	— 0.046
— 0.131	— 0.084	— 0.043	— 0.109
— 0.036	— 0.073	— 0.131	+ 0.027
— 0.280	" "	— 0.063	+ 0.109
— 0.041	" "	" "	— 0.160
— 0.069	" "	" "	— 0.133
— 0.091	" "	" "	— 0.033
— 0.279	" "	" "	— 0.178
— 0.175	" "	" "	— 0.057
" "	" "	" "	— 0.219
" "	" "	" "	— 0.251
" "	" "	" "	— 0.016
" "	" "	" "	— 0.119
" "	" "	" "	+ 0.023
" "	" "	" "	— 0.116
Med. — 0.1130	Med. — 0.0695	Med. — 0.0787	Med. — 0.0447

4h.	5h.	6h.	7h.
Schj.—W.	Schj —W.	Schj.—W.	Schj. — W.
— 0s. 226	— 0s. 191	— 0s. 213	+ 0s. 004
— 0 . 047	— 0 . 206	— 0 . 178	— 0 . 060
— 0 . 023	— 0 . 160	— 0 . 163	— 0 . 050
— 0 . 151	— 0 . 211	— 0 . 233	— 0 . 148
— 0 . 067	— 0 . 091	+ 0 . 062	— 0 . 230
— 0 . 005	— 0 . 112	— 0 . 256	— 0 . 136
— 0 . 093	— 0 . 146	+ 0 . 006	— 0 . 192
+ 0 . 011	— 0 . 140	— 0 . 148	— 0 . 120
— 0 . 213	— 0 . 036	— 0 . 189	— 0 . 197
— 0 . 140	— 0 . 131	— 0 . 214	— 0 . 148
— 0 . 112	— 0 . 029	— 0 . 121	— 0 . 133
— 0 . 038	— 0 . 118	— 0 . 263	— 0 . 248
— 0 . 138	— 0 . 148	— 0 . 129	— 0 . 106
— 0 . 322	— 0'. 054	— 0 . 197	— 0 . 171
0 . 000	— 0 . 194	— 0 . 108	— 0 . 058
— 0 . 119	— 0 . 061	— 0 . 048	— 0 . 234
— 0 . 063	— 0 . 200	— 0 . 125	— 0 . 191
— 0 . 143	— 0 . 138	— 0 . 237	— 0 . 084
— 0 . 115	— 0 . 024	— 0 . 148	— 0 . 135
— 0 . 336	— 0 . 307	— 0 . 145	„ „
— 0 . 082	„ „	— 0 . 103	„ „
„ „	„ „	— 0 . 072	„ „
Med. — 0 . 1153	Med. — 0 . 1349	Med. — 0 . 1465	Med. — 0 . 1388

8^h.	9^h.	10^h.	11^h.
Schj.—W.	Schj.—W.	Schj.—W.	Schj.—W.
— 0^s.199	— 0^s.117	— 0^s.268	— 0^s.102
— 0.225	— 0.179	— 0.066	— 0.265
— 0.022	— 0.060	— 0.156	— 0.148
— 0.163	— 0.262	— 0.179	— 0.331
— 0.191	— 0.221	— 0.055	— 0.151
— 0.156	— 0.175	— 0.208	— 0.222
— 0.113	— 0.184	— 0.317	— 0.235
— 0.234	— 0.284	— 0.166	— 0.305
— 0.273	— 0.268	— 0.209	— 0.163
— 0.159	— 0.114	— 0.106	— 0.377
+ 0.040	— 0.177	+ 0.002	+ 0.024
— 0.180	— 0.237	— 0.110	— 0.058
— 0.175	— 0.166	— 0.203	— 0.180
— 0.266	— 0.071	— 0.150	— 0.169
— 0.029	— 0.148	— 0.204	— 0.210
— 0.204	— 0.208	— 0.108	— 0.035
— 0.126	— 0.167	— 0.148	— 0.212
— 0.058	— 0.196	— 0.182	— 0.070
— 0.008	— 0.210	— 0.188	— 0.124
— 0.064	— 0.192	„ „	— 0.214
Med. — 0.1403	Med. — 0.1818	Med. — 0.1590	Med. — 0.1774

12ʰ.	13ʰ.	14ʰ.	15ʰ.
Schj.—W.	Schj.—W.	Schj.—W.	Schj.—W.
— 0ˢ. 146	— 0ˢ. 401	— 0ˢ. 205	— 0ˢ. 111
— 0 . 185	— 0 . 138	— 0 . 128	— 0 . 156
— 0 . 100	— 0 . 127	— 0 . 233	— 0 . 236
— 0 . 166	— 0 . 201	— 0 . 317	— 0 . 337
— 0 . 190	— 0 . 236	— 0 . 122	— 0 . 108
— 0 . 240	— 0 . 189	— 0 . 301	— 0 . 283
— 0 . 155	— 0 . 136	— 0 . 223	— 0 . 132
— 0 . 398	— 0 . 213	— 0 . 272	— 0 . 160
— 0 . 001	— 0 . 198	— 0 . 136	— 0 . 155
— 0 . 288	— 0 . 163	— 0 . 238	— 0 . 014
— 0 . 338	— 0 . 098	— 0 . 275	— 0 . 038
— 0 . 191	— 0 . 164	— 0 . 203	— 0 . 179
— 0 . 207	— 0 . 176	— 0 . 164	— 0 . 181
— 0 . 301	— 0 . 164	— 0 . 231	— 0 . 089
— 0 . 033	— 0 . 295	— 0 . 197	— 0 . 140
— 0 . 400	— 0 . 066	— 0 . 200	— 0 . 132
— 0 . 253	— 0 . 165	— 0 . 090	— 0 . 264
— 0 . 280	— 0 . 265	— 0 . 209	— 0 . 101
— 0 . 206	— 0 . 203	— 0 . 037	— 0 . 121
— 0 . 249	„ „	— 0 . 372	— 0 . 080
— 0 . 314	„ „	„ „	„ „
Med. — 0 . 2210	Med. — 0 . 1894	Med. — 0 . 2077	Med. — 0 . 1508

16ʰ.	17ʰ.	18ʰ.	19ʰ.
Schj — W.	Schj. — W.	Schj. — W.	Schj. — W.
— 0ˢ. 264	— 0ˢ. 166	— 0ˢ. 238	+ 0ˢ. 024
— 0 . 076	— 0 . 128	— 0 . 109	— 0 . 063
— 0 . 146	— 0 . 069	— 0 . 218	— 0 . 069
— 0 . 198	+ 0 . 053	— 0 . 102	— 0 . 147
— 0 . 138	— 0 . 033	— 0 . 078	+ 0 . 055
— 0 . 076	— 0 . 066	+ 0 . 033	+ 0 . 019
— 0 . 086	— 0 . 118	— 0 . 007	— 0 . 006
— 0 . 121	— 0 . 243	+ 0 . 104	— 0 . 125
— 0 . 165	— 0 . 095	— 0 . 207	— 0 . 051
+ 0 . 046	— 0 . 142	— 0 . 146	— 0 . 241
— 0 . 241	— 0 . 049	— 0 . 189	+ 0 . 033
— 0 . 011	— 0 . 273	— 0 . 201	— 0 . 068
— 0 . 129	— 0 . 013	— 0 . 164	— 0 . 022
— 0 . 127	— 0 . 308	— 0 . 159	— 0 . 174
— 0 . 098	— 0 . 167	— 0 . 075	— 0 . 263
+ 0 . 094	— 0 . 100	— 0 . 211	+ 0 . 030
— 0 . 047	— 0 . 064	— 0 . 217	— 0 . 127
— 0 . 072	— 0 . 207	— 0 . 074	— 0 . 129
— 0 . 286	— 0 . 116	— 0 . 191	— 0 . 155
— 0 . 085	— 0 . 119	+ 0 . 044	— 0 . 236
— 0 . 099	— 0 . 179	— 0 . 171	— 0 . 174
+ 0 . 047	— 0 . 051	— 0 . 174	— 0 . 166
— 0 . 172	— 0 . 217	— 0 . 205	— 0 . 311
" "	— 0 . 227	— 0 . 132	— 0 . 219
" "	— 0 . 132	— 0 . 166	— 0 . 342
" "	" "	— 0 . 200	— 0 . 309
" "	" "	— 0 . 146	— 0 . 109
" "	" "	— 0 . 244	— 0 . 113
" "	" "	— 0 . 034	— 0 . 031
" "	" "	" "	— 0 . 146
" "	" "	" "	— 0 . 154
Med. — 0 . 1065	Med. — 0 . 1292	Med. — 0 . 1337	Med. — 0 . 1222

20ʰ.	21ʰ.	22ʰ.	23ʰ.
Schj.—W.	Schj.—W.	Schj.—W.	Schj.—W.
—0ˢ.132	—0ˢ.038	—0ˢ.096	—0ˢ.117
—0.192	—0.072	+0.006	—0.106
—0.237	+0.001	—0.149	—0.112
+0.019	—0.122	+0.040	—0.134
—0.013	—0.116	—0.124	+0.053
—0.079	+0.004	—0.066	—0.175
—0.022	—0.251	—0.022	—0.129
—0.260	—0.199	—0.029	—0.051
—0.090	—0.195	—0.157	—0.150
—0.051	—0.163	+0.029	—0.149
—0.140	—0.191	+0.109	—0.161
—0.200	—0.118	+0.071	—0.148
—0.088	—0.068	—0.004	—0.115
—0.109	—0.253	—0.181	—0.159
—0.056	—0.182	—0.054	—0.207
+0.002	—0.288	—0.139	—0.138
—0.165	—0.180	—0.092	—0.199
—0.212	—0.183	—0.154	—0.119
—0.067	—0.115	—0.101	—0.076
—0.374	—0.133	—0.284	—0.143
—0.207	—0.256	—0.252	—0.151
—0.038	—0.083	—0.168	—0.101
—0.049	—0.049	„ „	—0.227
—0.150	—0.122	„ „	—0.110
—0.296	—0.070	„ „	—0.087
—0.007	„ „	„ „	—0.034
—0.130	„ „	„ „	„ „
—0.266	„ „	„ „	„ „
—0.056	„ „	„ „	„ „
—0.253	„ „	„ „	„ „
Med. 0.1306	Med. 0.1377	Med. 0.0826	Med. 0.1248

Oaktadt den olikhet, som här förefinnes emellan stjernornas antal i de särskilda timmarne, så bör man dock, då det icke i någon är under 150, kunna anse de erhållna media såsom i det närmaste fria ifrån alla tillfälliga fel. Då dessutom stjernorna inom hvarje särskild timme äro nära nog likformigt fördelade och vi sålunda kunna anse de erhållna media såsom gällande för midten af timmarne, så böra vi genom att ihopsummera alla tim-media och dividera summan med 24 erhålla rätta värdet af differensen Schj.—W. På detta sätt blir då

Schj.—W. = — $0^s.1348$ med det sannolika felet $0^s.0056$.

§ 16.

Nu återstår att ifrån hvarandra skilja de qvantiteter, af hvilka denna differens antages vara sammansatt: felet i *m* och skilnaden emellan de använda fundamentalkatalogernas fel.

Hvad då beträffar den eqvinoctialpunkt, till hvilken stjernorna vid den första observationsepoken äro hänförda — den Besselska af 1815 — så antager jag här denna felaktig på så mycket, som den skiljer sig ifrån den i Wolfers' Tabulæ Red. för 1830 gifna. Denna sistnämnda är nämligen tagen såsom medium af Bessels båda, Struves, Ponds, Argelanders, Hendersons och Airys bestämningar deraf, och bör den sålunda ega en hög grad af tillförlitlighet. De särskilta bestämningarnes afvikelser ifrån detta medium gifva såsom det sannolika felet i denna punkts för 1830 antagna läge

$0^s.0082$

Såsom förut blifvit nämndt är för Bessels bestämning af 1815

Bessel—Wolfers = + $0^s.014$

hvilken korrektion således här skall anbringas till differensen Schj.—W. Vi få då

Schj.—W. = — $0^s.1208$ med det sannolika felet $0^s.0099$.

Då Schjellerups ortsbestämningar hvila på fundamentalstjernorna emellan — 15 och + 15 graders deklination i Naut. Alm. för de motsvarande åren, så måste nu slutligen undersökas de fel i rektascension, hvarmed dessa stjernor äro behäftade.

I Argelanders meranämnda afhandling uppgifves för stjernor inom dessa gränsor

Wolfers—Naut. Alm. = + $0^s.097$

Detta gäller för 1863. För 1862 har jag funnit

Wolfers—Naut. Alm. = + $0^s.101$

Härvid är dock att märka, att den i Naut. Alm. gifna rektascensionen för dessa stjernor afviker mera ifrån de sednare årens observationer,

än hvad som är fallet med stjernorna emellan — 15 och + 15 grader i allmänhet. Så hafva vi för de stjernor inom nämnda deklinationer, som äro gemensamma för Naut. Alm. och Wolfers, i medium för åren 1861—66:

Greenwich Observations—Naut. Alm. = + 0ˢ. 048,

då vi för alla stjernor inom samma gränsor hafva för denna tid:

Greenw. Observ.—Naut. Alm. = + 0ˢ. 029.

Häraf kan man således se, att inom de angifna gränsorna differensen för denna tid egentligen är ungefär:

Wolfers—Naut. Alm. = + 0ˢ. 08.

Men om vi antaga Wolfers' eqvinoctialpunkt såsom riktig för den första observationsepoken, så följer deraf ingalunda, att vi skola göra det äfven för den andra. Visserligen skall summan af precessionen och egna rörelsen angifva stjernornas verkliga ortsförändringar; men denna summa torde dock ännu, äfven för fundamentalstjernorna, vara med för liten skärpa bestämd, för att man skulle våga att extrapolera för så lång tid, då det gäller så noggranna bestämningar som de härvid behöfliga. Heldre derföre än att för den sednare observationsepoken hänföra stjernorna till Wolfers' fundamentalkatalog, bör man försöka att erhålla någon vid den tiden gjord bestämning af eqvinoctialpunktens läge.

§ 17.

En sådan bestämning finnes numera i hvarje årgång af Greenwich Observations. Förutom den antagna fundamentalkatalogen [1]) med dess korrektioner till Naut. Alm. finner man der de ifrån årets observationer härledda positionerna för fundamentalstjernorna samt korrektionen för felet i den antagna eqvinoctialpunkten. Efter anbringande af denna sistnämnda förbättring erhåller man för åren 1861—66 följande afvikelser i Naut. Alm. för stjernor emellan — 15 och + 15 graders deklination:

	Greenw. fundam.kat.—Naut. Alm.	Greenw. observ.—Naut. Alm.
1861	+ 0ˢ. 025	+ 0ˢ. 028
1862	+ 0 . 020	+ 0 . 019
1863	+ 0 . 033	+ 0 . 032

[1]) Efter 1861 tager man i Greenwich fundamentalstjernornas positioner ur "Seven-Year Catalogue of 2022 Stars, deduced from Observations, extending from 1854 to 1860", med anbringande af egna rörelsen ifrån olika källor.

	Greenw. fundam.kat.—Naut. Alm.	Greenw. observ.—Naut. Alm.
1864	+ 0ˢ. 022	+ 0ˢ. 028
1865	+ 0 . 018	+ 0 . 023
1866	+ 0 . 018	+ 0 . 028

Öfverensstämmelsen emellan de särskilta årens korrektioner är här, såsom man ser, särdeles god. Detta borde man också redan på förhand kunna vänta, då man betänker det i klimatiskt hänseende gynnsamma läge, som Greenwich Observatorium har, och att de personella eqvationerna — qvantiteter, som vid solobservationer äro af långt större betydenhet än annars — genom de många observatörerna derstädes böra i sitt inflytande på resultatet vara reducerade till en högst ringa qvantitetet.

Då de tillfälliga felen i dessa bestämningar således måste vara ytterst små, och man väl äfven borde kunna lita på, att sådana observationer, som de i Greenwich utförda, icke vore behäftade med några konstanta fel, så kunde man väl utan vidare anse dessa korrektioner såsom tillförlitliga. Men för att emellertid ytterligare öfvertyga mig om, att inga konstanta oriktigheter insmugit sig i bestämningarne, undersökte jag också, hvilka resultat man i detta hänseende kunde erhålla ur de sista årgångarne af "Annales de l'observatoire impérial de Paris". De särskilda årens observationer gifva för stjernor emellan — 15 och + 15 graders deklination följande korrektioner till Naut. Alm.:

	Par. observ.—Naut. Alm.
1862	+ 0ˢ. 018
1863	+ 0 . 019
1864	+ 0 . 020
1865	+ 0 . 019
1866	+ 0 . 016
1856—64	+ 0 . 018

Härvid är dock att märka, att dessa korrektioner icke hvila på några nya bestämningar af eqvinoctialpunktens läge, utan endast på den antagna fundamentalkatalogen och stjernornas jemförelse sinsemellan. Men för åren 1856—59 är reduktionen af solobservationerna så långt utförd, att man äfven har korrektionen för felet i den antagna eqvinoctialpunkten gifven. För nämnde år blir denna korrektion i medium

$$= + 0^s. 016,$$

och öfverensstämmer detta resultat således med det i Greenwich erhållna så noga, som man någonsin kunde vänta. Af denna öfverensstämmelse bör man också kunna draga den slutsatsen, att icke heller några konstanta fel i de ifrågavarande bestämningarne ingå.

Men ännu en annan undersökning kan här anföras, som, ehuru jag måste lemna den utan afseende vid antagandet af eqvinoctialpunktens läge för ifrågavarande epok, likväl är egnad att ännu mer öka förtroendet för de i Greenwich och Paris erhållna resultaten. Detta är nämligen den i Pulkova för 1845 gjorda bestämningen, som efter en provisorisk beräkning blifvit af Statsrådet Wagner mig godhetsfullt meddelad. Den grundar sig på sju års observationer och gifver för nämnde epok ungefär:

$$\text{Wolfers—Pulk.} = + 0^s.035$$

Afvikelsen ifrån Wolfers slår således ganska väl in med de förut anförda resultaten af observationerna i Greenwich och Paris.

Det sannolikaste läget för eqvinoctialpunkten vid den sednare observationsepoken anser jag mig derföre få genom att till Naut. Alm. för den tiden anbringa aritmetiska mediet af följande sju korrektioner, alla tagna med lika vigt: medium för hvart och ett af åren 1861—66 emellan korrektionerna till Naut. Alm. enligt Greenwich fundamentalkatalog och enligt Greenwich observationer samt den i Paris 1856—64 funna korrektionen sammanlagd med ofvan uppgifna förbättring af den der antagna eqvinoctialpunktens läge. Detta medium blir då

$$= + 0^s.0259 \text{ med det sannolika felet } 0^s.0013.$$

För att man skall tydligen kunna se, huru denna eqvinoctialpunkt öfverensstämmer med Wolfers' för 1830 och Pulkova fundamentalkatalog för 1845, må deras respektive afvikelser ifrån någon gifven fundamentalkatalog här anföras, och väljer jag dertill Tabulæ Regiom. sådana de af Robinson blifvit begagnade.

För 1830 hafva vi Wolfers—Tabb. Reg. $= + 0^s.039$
„ 1862 „ „ Greenw.—Tabb. Reg. $= - 0^s.002$

och således skulle enligt en proportionel fördelning på mellantiden fås för 1845 Pulk.—Tabb. Reg. $= + 0^s.019$

då Pulkova fundamentalkatalog för nämnde år i stället gifver

Pulk.—Tabb. Reg. $= + 0^s.021$ [1]).

Den korrektion till Naut. Alm. som jag för 1862 funnit och hvarigenom ofvanstående afvikelse i Tabb. Reg. ifrån sanna rektascension för samma epok erhållits, har visserligen blifvit uttagen endast för stjernor emellan — 15 och + 15 graders deklination; men jag har genom undersökning öfvertygat mig om, att densamma gäller för hela fundamentalkatalogen i Naut. Alm.

[1]) I denna sista jemförelse äro dock icke α Persei och γ Draconis medtagna, emedan deras positioner enligt Tabb. Reg. för 1845 endast kunna på långa omvägar erhållas.

Sedan Schjellerups rektascensioner följaktligen blifvit ökade med den funna korrektionen till Naut. Alm., erhålla vi således den slutliga differensen:

Schj.—W. = — $0^s.0949$ med det sannolika felet $0^s.0100$,

eller i båge:

Schj.—W. = — $1''.42$ „ „ „ „ $0''.15$.

§ 18.

Såsom förut blifvit nämndt är tiden emellan de jemförda katalogernas epoker 40 år. Men derigenom att Weisses positioner korrigerades på grund af sednare gjorda observationer, har denna mellantid blifvit något förminskad, och måste jag nu för undvikande af vidlyftighet temligen summariskt utleta beloppet deraf.

De ur Armagh Catalog hemtade korrektionsstjernorna, ungefär 800, reducerades med tillhjelp af egna rörelsen till 1823 och erhöllo således sitt rätta läge för denna epok. För de ur Positiones Mediæ tagna [1]) åter har egna rörelsen, såsom varande för det mesta obekant, icke kunnat vid reduktionen användas, och äro således deras till 1825 reducerade positioner behäftade med de fel, som följa af den egna rörelsen emellan 1825 och 1830.7, medelepoken för deras observerande, samt af möjligen befintliga oriktigheter i Struves precessionskonstant, som för jemförelsen blifvit använd. Då de sednare stjernornas antal är ungefär 700 och såväl de som Robinsons äro temligen jemnt fördelade, så anser jag likväl att man utan fara bör kunna antaga den härur erhållna medelepoken 1826.7 såsom epok för den sålunda korrigerade Weisses katalog. Som medelepoken för Schjellerups observationer är ungefär 1862.7, så är mellantiden emellan katalogerna genom de anbragta korrektionerna förminskad till 36 år, och den häraf erhållna korrektionen för precessionskonstanten gäller således för 1844.7.

Då den förra observationsepoken här är 1826.7, men den dervid såsom riktig antagna eqvinoctialpunkten gäller för 1830, så ingår tillfölje deraf otvifvelaktigt någon osäkerhet i resultatet. Men jag anser mig dock icke kunna anbringa någon korrektion derför, isynnerhet som de flesta af de bestämningar, på hvilka Wolfers' eqvinoctialpunkt hvi-

---

[1]) Denna jemförelse är af Weisse sjelf utförd: "Vergleichung des Catalogus Generalis pro 1830 mit den beiden Katalogen aus Bessel's Zonen-Beobochtungen" Wien 1858. Men dervid äro äfven de i Positiones Mediæ gifna "correctiones ultimæ" medtagna i räkningen, hvarföre differenserna Weisse—Struve här blifvit korrigerade i medeltal med — $0^s.03$, innan de behandlats såsom i § 12 uppgifves.

lar, äro utförda före 1830, så att den tidpunkt, för hvilken den är riktigast, sannolikt ligger något längre tillbaka.

§ 19.

Den under ofvannämnde mellantid uppkomna rektascensionsdifferensen

$$\text{Observation} - \text{Beräkning} = -1''.42$$

måste nu, enligt hvad jag förut sökt att visa, tillskrifvas fel i m ensamt, och erhålla vi då såsom korrektion derför:

$$\Delta m = -0''.0394 \text{ med det sannolika felet } 0''.0042$$

Detta Δm skall med sitt tecken adderas till medium emellan de värden på m, som af Weisse och Schjellerup blifvit använda för den i de båda katalogerna utsatta precessionen. Dessa äro:

hos Weisse $m = 46''.0510$,
„ Schjellerup $m = 46''.0808$,

hvaraf fås såsom medium

$$m = 46''.0659.$$

Efter anbringande af den funna korrektionen fås således för epoken 1844.7:

$$m = 46''.0265.$$

Enligt de af Peters i hans skrift "Numerus constans nutationis" antagna planetmassorna är för samma epok precessionen genom planeterna, hänförd till fasta ekliptikan för 1800:

$$\frac{d\lambda}{dt} = 0''.12960,$$

och kunna vi nu således med till hjelp häraf erhålla lunisolarprecessionen ur formeln

$$m = \frac{d\psi}{dt} \cos \varepsilon_0 - \frac{d\lambda}{dt}.$$

För ε_0 antager jag äfven det af Peters gifna värdet. Då blir:

$$\frac{d\psi}{dt} = 50''.3172,$$

och följaktligen

$$n = 20''.0358.$$

För epoken 1800 + t hafva vi då:

$$\text{Lunisolarprecessionen} = 50''.3269 - 0''.00021648.t.$$
$$\text{Allmänna precessionen} = 50''.1882 + 0''.00022666.t.$$
$$m = 46''.0138 + 0''.00028453.t.$$
$$n = 20''.0397 - 0''.00008620.t.$$

Dessa värden gälla för det tropiska året.

§ 20.

Resultatet af denna undersökning afviker, såsom man ser, ifrån såväl Bessels som Struves bestämningar på qvantiteter, som äro för stora, för att de skulle kunna ur de tillfälliga felen förklaras. Vi måste derföre på annat håll söka någon förklaringsgrund för denna olikhet.

En sådan kunde otvifvelaktigt ligga i den omständigheten, att de personella eqvationerna vid ljusare och svagare stjernor möjligen vore olika. Då detta emellertid är en svårighet, för hvilken alla bestämningarne äro utsatta, så kan det här vara af intresse att se förhållandet emellan medelstorleken af alla de använda stjernorna och af de respektive observatörernas fundamentalstjernor.

De Bradleyska stjernorna äro, såsom förut blifvit nämndt, i medeltal af storleken 5—6, hans fundamentalstjernor i det närmaste af första storleken, Piazzis af klasserna 3—4. De af Struve använda stjernorna äro i medeltal af storleken 4—5, och för 1825 äro dessa såväl som Bessels stjernpositioner bestämda genom fundamentalstjernor af klasserna 1—2 i medeltal. De af mig använda stjernorna slutligen äro öfver hufvud taget något mindre än af 8:de storleken och medelstorleken af Schjellerups fundamentalstjernor ligger emellan 3:dje och 4:de.

Såsom häraf synes bör, ibland de ifrågavarande bestämningarne af precessionskonstanten, Struves vara den, som är bäst befriad ifrån fel af denna orsak. Men äfven i det här erhållna resultatet bör en osäkerhet af denna anledning vara ganska ringa. Ty då positionerna för den förra epoken genom de anbragta förbättringarne grunda sig på flera särskilda observatörers bestämningar, så har det väl stor sannolikhet för sig, att de personella eqvationerna dervid skola i det närmaste taga ut hvarandra. Det återstår då att genom någon kontroll förvissa sig om, att icke heller Schjellerups positioner äro behäftade med något dylikt fel. Till den ändan undersöktes "Washington observations" för

åren 1862—63. Af ungefär 100 stjernor, som der funnos gemensamma med Schjellerups katalog, erhölls differensen:

$$\text{Wash.}-\text{Schj.} = +0^{s}.074.$$

Sedan skilnaden emellan de använda fundamentalkatalogerna

$$\text{Wash.}-\text{Naut. Alm.} = +0^{s}.041$$

blifvit derifrån afdragen, fås såsom resultat:

$$\text{Wash.}-\text{Schj.} = +0^{s}.033.$$

Men om också häraf synes, att Schjellerups positioner icke betydligt afvika ifrån andras samtida bestämningar, så ansåg jag dock detta vara en otillräcklig kontroll, dels emedan de jemförda stjernornas antal var så litet, helst då de äfven i Washington merendels voro observerade blott en gång, dels emedan man icke kan veta, om icke någon sådan olikformighet i de personella eqvationerna, som den här ifrågavarande, kunde i Washingtonobservationerna hafva gjort sig gällande.

En säkrare kontroll syntes mig då böra erhållas af de stjernor, som finnas gemensamma hos Schjellerup, Robinson och Bradley. En jemförelse emellan dessa stjernors positioner hos Robinson och Schjellerup är af den sednare sjelf verkställd, och har han af 190 stjernor funnit:

$$\text{Rob.}-\text{Schj.} = +0^{s}.044$$

Den vid denna jemförelse använda egna rörelsen är den af Maedler gifna. Men ehuru denna erhållits med användande af den Besselska precessionskonstanten, så tyckes dock Schjellerup hafva användt den Struveska och dessutom tagit den egna rörelsen för jemna 25 år, då likväl Robinsons positioner äro erhållna utan anbringande af egna rörelsen ifrån observationsdagen till katalogens epok. Som emellertid de använda stjernornas antal syntes mig för litet, för att man skulle kunna anse de af denna sednare omständighet uppkomna felen taga ut hvarandra, så reducerade jag på nytt alla dessa stjernor med tilläggande af egna rörelsen ifrån det årtal, som låg närmast medelepoken för hvarje stjernas observationer hos Robinson, till 1862.7. Härvid användes Bessels precession och den af differenserna emellan Robinson och Bradley funna egna rörelsen. På detta sätt erhölls i medium af 184 stjernor:

$$\text{Rob.}-\text{Schj.} = -0^{s}.11.$$

Men enligt hvad som i § 17 angifves skall Robinsons fundamentalkatalog korrigeras:

för 1830 med $+0^{s}.039$,
„ 1862 „ $-0^{s}.002$,

och således efter en proportionel fördelning på mellantiden:

$$\text{för } 1840 \text{ med } + 0^s.026,$$

hvilken korrektion också vid jemförelsen emellan Robinson och Weisse blifvit använd. Felen i de af Robinson och Schjellerup använda fundamentalkatalogerna äro således enligt det här gjorda antagandet lika, så att man skulle hafva väntat differensen

Rob.—Schj. = 0.

Då jag nu måste antaga Robinsons positioner vara fria ifrån här ifrågavarande fel, emedan de äro bestämda af två särskilda observatörer och genom flertaliga observationer, så skulle den förut funna differensen Rob.—Schj. snarare antyda att Schjellerups rektascensioner vore större än hvad de enligt det funna felet i den använda fundamentalkatalogen borde vara. Detta skulle visserligen till någon del kunna förklaras deraf, att Schjellerup vid reduktionen ifrån observationsdagen till katalogens epok begagnat Struves precessionskonstant, som, efter hvad det tyckes, är för stor åtminstone för dessa stjernor; men för öfrigt anser jag de jemförda stjernornas antal icke vara stort nog, för att man skulle kunna lita på, att alla tillfälliga fel här helt och hållet skulle taga ut hvarandra.

Men om också denna kontroll tyckes ganska tydligt visa, att Schjellerups positioner icke äro behäftade med något sådant fel som det nu ifrågavarande, så ansåg jag dock ännu en möjlighet för ett dylikt ligga i den omständigheten, att dessa till kontroll nyttjade stjernor äro nästan alla ljusstarkare än medium af dem, som för undersökning af precessionen här blifvit begagnade. För att ytterligare förvissa mig om, huru härmed förhöll sig, fördelade jag inom 8 symmetriskt belägna timmar de korrigerade differenserna i två klasser, den första innefattande stjernor till och med åttonde storleken, den andra alla svagare. På detta sätt erhölls:

Klassen I.

	Schj.—W.	
Ur $0^h.$–$1.$	$-0^s.131$	såsom medium af 130 stjernor,
„ $6.$–$7.$	-0.119	„ „ „ 160 „
„ $12.$–$13.$	-0.217	„ „ „ 150 „
„ $18.$–$19.$	-0.125	„ „ „ 280 „

Klassen II.

		Schj.—W.		
Ur	0^h. 1.	— 0^s.082	såsom medium af	230 stjernor,
„	6. 7.	—0.165	„ „ „	260 „
„	12. 13.	—0.192	„ „ „	250 „
„	18. 19.	—0.131	„ „ „	330 „

Då således icke någon regelbunden skilnad emellan ljusare och svagare stjernors differenser kunde upptäckas, så måste jag nu anse positionerna vid båda epokerna vara fria ifrån fel af denna art, eller om något sådant skulle finnas, så måste det hos båda vara lika stort och afvika i samma riktning, i hvilket fall det äfven blefve utan inflytande på differenserna.

Ett annat sätt att förklara skilnaden emellan resultatet af närvarande undersökning och de båda andra ifrågavarande vore att antaga, att den på detta sätt funna precessionen verkligen borde blifva mindre, om den bestämdes genom svagare stjernor, än hvad som genom ljusare erhålles, eller med andra ord, att de ljusare stjernorna, som ock antagligen äro oss i allmänhet närmare belägna, vore underkastade någon gemensam rotation i samma riktning som jordens och planeternas, utan att denna rotation delades af de svagare. Hypotesen tyckes väl i sig sjelf icke innebära någon orimlighet och synes dessutom vinna en sorts bekräftelse i den omständigheten, att de här jemförda precessionskonstanterna följa i storlek efter hvarandra i samma ordning som ljusstyrkan af de använda stjernorna. Så är Struves precessionskonstant, som funnits genom de ljusaste stjernorna, den största; Bessels, som är funnen genom något svagare stjernor, är något mindre; och det här erhållna resultatet, för hvilket mycket svagare stjernor blifvit använda, är betydligt mindre. Men medgifvas måste dock, att den ifrågavarande mellantiden af endast 36 år emellan observationsepokerna är för liten, för att genom de gifna data afgöra om riktigheten eller oriktigheten af en sådan hypotes.

Emellertid kan man af den nu under arbete varande nya beräkningen af Bradleys observationer vänta värdefulla upplysningar för denna fråga. Ty ännu återstår den möjligheten, att hans eqvinoctialpunkt, sådan den hittills antagits, kunde fordra någon korrektion, som märkbart förändrade både Bessels och Struves precessionskonstanter,

§ 21.

Ehuru de för hvarje zon antagna korrektionerna väl kunna anses i allmänhet komma sanningen ganska nära, så kunna de likväl icke vara fullkomligt riktiga; och då det möjligen kan lyckas att på annat sätt erhålla några säkrare sådana, hvarigenom resultatet kunde i någon mån förändras, så gifvas här de formler, enligt hvilka dessa förbättringar skola till de särskilda timmedia anbringas. Om då D_t betecknar den förändring, som man söker för medeldifferensen af timmen t, m differensernas antal i samma timme, n, p, q etc. det antal differenser, som deri ingå respektive ur zonerna (r), (s), (z) etc., samt $\varDelta(r)$, $\varDelta(s)$, $\varDelta(z)$ etc. korrektionerna för dessa zoner, så fås:

$$D_t = \frac{1}{m}\left\{n \,.\, \varDelta(r) + p \,.\, \varDelta(s) + q \,.\, \varDelta(z) + \ldots\right\}.$$

För de särskilda timmarne få dessa eqvationer följande utseende:

$$\begin{aligned} D_0 = \tfrac{1}{234}\{&1 \,.\, \varDelta(127) + 1 \,.\, \varDelta(120) + 1 \,.\, \varDelta(129) + 1 \,.\, \varDelta(186) + 1 \,.\, \varDelta(189) + \\ &+ 1 \,.\, \varDelta(112) + 1 \,.\, \varDelta(25) + 9 \,.\, \varDelta(26) + 20 \,.\, \varDelta(36) + 17 \,.\, \varDelta(105) + \\ &+ 13 \,.\, \varDelta(38) + 15 \,.\, \varDelta(134) + 17 \,.\, \varDelta(132) + 18 \,.\, \varDelta(29) + \\ &+ 8 \,.\, \varDelta(113) + 16 \,.\, \varDelta(40) + 9 \,.\, \varDelta(199) + 8 \,.\, \varDelta(136) + \\ &+ 19 \,.\, \varDelta(116) + 34 \,.\, \varDelta(111) + 11 \,.\, \varDelta(197) + 10 \,.\, \varDelta(109) + \\ &+ 1 \,.\, \varDelta(124) + 2 \,.\, \varDelta(130)\}. \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} D_1 = \tfrac{1}{192}\{&9 \,.\, \varDelta(38) + 8 \,.\, \varDelta(132) + 9 \,.\, \varDelta(29) + 17 \,.\, \varDelta(40) + 3 \,.\, \varDelta(199) + \\ &+ 5 \,.\, \varDelta(136) + 6 \,.\, \varDelta(116) + 19 \,.\, \varDelta(111) + 8 \,.\, \varDelta(197) + \\ &+ 12 \,.\, \varDelta(109) + 13 \,.\, \varDelta(124) + 15 \,.\, \varDelta(130) + 6 \,.\, \varDelta(32) + \\ &+ 2 \,.\, \varDelta(139) + 3 \,.\, \varDelta(259) + 5 \,.\, \varDelta(204) + 12 \,.\, \varDelta(128) + \\ &+ 5 \,.\, \varDelta(31) + 8 \,.\, \varDelta(126) + 8 \,.\, \varDelta(43) + 6 \,.\, \varDelta(46) + 6 \,.\, \varDelta(44) + \\ &+ 2 \,.\, \varDelta(206) + 1 \,.\, \varDelta(118) + 2 \,.\, \varDelta(121) + 2 \,.\, \varDelta(260)\}. \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} D_2 = \tfrac{1}{176}\{&10 \,.\, \varDelta(40) + 11 \,.\, \varDelta(130) + 7 \,.\, \varDelta(204) + 15 \,.\, \varDelta(128) + \\ &+ 10 \,.\, \varDelta(31) + 11 \,.\, \varDelta(126) + 8 \,.\, \varDelta(43) + 14 \,.\, \varDelta(46) + \\ &+ 3 \,.\, \varDelta(206) + 19 \,.\, \varDelta(118) + 6 \,.\, \varDelta(121) + 13 \,.\, \varDelta(260) + \\ &+ 11 \,.\, \varDelta(138) + 7 \,.\, \varDelta(141) + 5 \,.\, \varDelta(37) + 9 \,.\, \varDelta(209) + \\ &+ 7 \,.\, \varDelta(264) + 3 \,.\, \varDelta(266) + 2 \,.\, \varDelta(267) + 1 \,.\, \varDelta(262) + \\ &+ 1 \,.\, \varDelta(33) + 2 \,.\, \varDelta(203) + 1 \,.\, \varDelta(212)\}. \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} D_3 = \tfrac{1}{231}\{&1 \,.\, \varDelta(128) + 1 \,.\, \varDelta(31) + 2 \,.\, \varDelta(126) + 14 \,.\, \varDelta(46) + 12 \,.\, \varDelta(206) + \\ &+ 12 \,.\, \varDelta(118) + 6 \,.\, \varDelta(121) + 23 \,.\, \varDelta(260) + 7 \,.\, \varDelta(138) + \\ &+ 9 \,.\, \varDelta(141) + 28 \,.\, \varDelta(37) + 14 \,.\, \varDelta(209) + 25 \,.\, \varDelta(264) + \\ &+ 7 \,.\, \varDelta(266) + 22 \,.\, \varDelta(267) + 15 \,.\, \varDelta(262) + 9 \,.\, \varDelta(33) + \end{aligned}$$

$$
\begin{aligned}
&+ 20 . \Delta(147) + 3 . \Delta(203) + 21 . \Delta(212) + 5 . \Delta(133) + \\
&+ 17 . \Delta(50) + 15 . \Delta(270) + 10 . \Delta(53) + 10 . \Delta(137) + \\
&+ 20 . \Delta(271) + 2 . \Delta(135) + 1 . \Delta(41)\}.
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
D_4 = \tfrac{1}{240}\{&1 . \Delta(141) + 3 . \Delta(37) + 7 . \Delta(209) + 14 . \Delta(264) + \\
&+ 8 . \Delta(267) + 11 . \Delta(262) + 4 . \Delta(212) + 9 . \Delta(50) + \\
&+ 7 . \Delta(270) + 18 . \Delta(53) + 18 . \Delta(137) + 18 . \Delta(271) + \\
&+ 13 . \Delta(135) + 11 . \Delta(41) + 9 . \Delta(131) + 12 . \Delta(51) + \\
&+ 13 . \Delta(54) + 8 . \Delta(214) + 7 . \Delta(47) + 11 . \Delta(207) + \\
&+ 14 . \Delta(211) + 8 . \Delta(39) + 3 . \Delta(205) + 3 . \Delta(140) + \\
&+ 5 . \Delta(48) + 3 . \Delta(56) + 1 . \Delta(261) + 1 . \Delta(216)\}.
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
D_5 = \tfrac{1}{237}\{&10 . \Delta(50) + 11 . \Delta(53) + 24 . \Delta(41) + 7 . \Delta(131) + \\
&+ 10 . \Delta(51) + 7 . \Delta(54) + 5 . \Delta(214) + 12 . \Delta(47) + \\
&+ 3 . \Delta(207) + 14 . \Delta(211) + 2 . \Delta(39) + 14 . \Delta(140) + \\
&+ 19 . \Delta(48) + 25 . \Delta(56) + 5 . \Delta(261) + 9 . \Delta(216) + \\
&+ 6 . \Delta(143) + 19 . \Delta(210) + 5 . \Delta(60) + 11 . \Delta(147) + \\
&+ 2 . \Delta(61) + 7 . \Delta(146) + 4 . \Delta(58) + 2 . \Delta(45) + \\
&+ 2 . \Delta(213) + 1 . \Delta(263) + 1 . \Delta(272)\}.
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
D_6 = \tfrac{1}{232}\{&1 . \Delta(211) + 9 . \Delta(48) + 14 . \Delta(56) + 6 . \Delta(261) + \\
&+ 16 . \Delta(216) + 19 . \Delta(210) + 14 . \Delta(60) + 15 . \Delta(147) + \\
&+ 19 . \Delta(61) + 11 . \Delta(146) + 13 . \Delta(58) + 10 . \Delta(45) + \\
&+ 23 . \Delta(213) + 4 . \Delta(263) + 10 . \Delta(272) + 14 . \Delta(144) + \\
&+ 5 . \Delta(269) + 16 . \Delta(148) + 14 . \Delta(150) + 1 . \Delta(219) + \\
&+ 2 . \Delta(52) + 1 . \Delta(218) + 1 . \Delta(265) + 1 . \Delta(208) + \\
&+ 1 . \Delta(63)\}.
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
D_7 = \tfrac{1}{201}\{&1 . \Delta(216) + 4 . \Delta(210) + 1 . \Delta(60) + 2 . \Delta(147) + 2 . \Delta(146) + \\
&+ 8 . \Delta(45) + 14 . \Delta(213) + 8 . \Delta(272) + 4 . \Delta(144) + \\
&+ 9 . \Delta(269) + 12 . \Delta(148) + 24 . \Delta(219) + 7 . \Delta(52) + \\
&+ 5 . \Delta(218) + 10 . \Delta(265) + 17 . \Delta(208) + 17 . \Delta(63) + \\
&+ 21 . \Delta(55) + 13 . \Delta(221) + 4 . \Delta(49) + 5 . \Delta(151) + \\
&+ 5 . \Delta(62) + 7 . \Delta(226) + 1 . \Delta(229)\}.
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
D_8 = \tfrac{1}{233}\{&5 . \Delta(219) + 10 . \Delta(52) + 7 . \Delta(265) + 15 . \Delta(208) + \\
&+ 8 . \Delta(63) + 23 . \Delta(55) + 18 . \Delta(221) + 3 . \Delta(49) + \\
&+ 13 . \Delta(151) + 26 . \Delta(62) + 14 . \Delta(226) + 15 . \Delta(229) + \\
&+ 17 . \Delta(65) + 6 . \Delta(153) + 18 . \Delta(57) + 8 . \Delta(217) + \\
&+ 6 . \Delta(223) + 2 . \Delta(231) + 1 . \Delta(145) + 7 . \Delta(59) + \\
&+ 6 . \Delta(149) + 3 . \Delta(156) + 2 . \Delta(233)\}.
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
D_9 = \tfrac{1}{217}\{&1 . \Delta(208) + 1 . \Delta(55) + 1 . \Delta(221) + 1 . \Delta(151) + \\
&+ 13 . \Delta(226) + 6 . \Delta(229) + 8 . \Delta(65) + 15 . \Delta(153) +
\end{aligned}
$$

$+ 9 . \Delta(57) + 6 . \Delta(217) + 26 . \Delta(223) + 10 . \Delta(231) +$
$+ 14 . \Delta(145) + 2 . \Delta(59) + 25 . \Delta(149) + 13 . \Delta(156) +$
$+ 13 . \Delta(233) + 22 . \Delta(158) + 9 . \Delta(155) + 7 . \Delta(69) +$
$+ 5 . \Delta(64) + 5 . \Delta(71) + 2 . \Delta(68) + 1 . \Delta(234) +$
$+ 2 . \Delta(222)\}.$

$D_{10} = \frac{1}{231}\{2 . \Delta(223) + 2 . \Delta(231) + 2 . \Delta(145) + 22 . \Delta(149) +$
$+ 12 . \Delta(156) + 10 . \Delta(233) + 7 . \Delta(158) + 8 . \Delta(155) +$
$+ 18 . \Delta(69) + 12 . \Delta(64) + 18 . \Delta(71) + 12 . \Delta(68) +$
$+ 6 . \Delta(234) + 17 . \Delta(222) + 9 . \Delta(220) + 13 . \Delta(152) +$
$+ 7 . \Delta(224) + 19 . \Delta(159) + 12 . \Delta(72) + 7 . \Delta(73) +$
$+ 6 . \Delta(66) + 5 . \Delta(225) + 3 . \Delta(236) + 1 . \Delta(157) +$
$+ 1 . \Delta(237)\}.$

$D_{11} = \frac{1}{239}\{7 . \Delta(158) + 2 . \Delta(69) + 20 . \Delta(68) + 3 . \Delta(222) +$
$+ 7 . \Delta(220) + 16 . \Delta(152) + 4 . \Delta(224) + 16 . \Delta(159) +$
$+ 2 . \Delta(72) + 25 . \Delta(73) + 25 . \Delta(66) + 5 . \Delta(225) +$
$+ 14 . \Delta(236) + 19 \Delta(157) + 19 . \Delta(237) + 34 . \Delta(154) +$
$+ 7 . \Delta(67) + 6 . \Delta(75) + 1 . \Delta(238) + 2 . \Delta(239) +$
$+ 3 . \Delta(228) + 1 . \Delta(232) + 1 . \Delta(70)\}.$

$D_{12} = \frac{1}{252}\{1 . \Delta(68) + 1 . \Delta(220) + 4 . \Delta(152) + 2 . \Delta(224) +$
$+ 19 . \Delta(159) + 2 . \Delta(73) + 1 . \Delta(66) + 17 . \Delta(157) +$
$+ 22 . \Delta(237) + 15 . \Delta(154) + 13 . \Delta(67) + 18 . \Delta(75) +$
$+ 18 . \Delta(238) + 3 . \Delta(239) + 25 . \Delta(228) + 20 . \Delta(232) +$
$+ 16 . \Delta(70) + 13 . \Delta(161) + 16 . \Delta(235) + 11 . \Delta(240) +$
$+ 9 . \Delta(77) + 1 . \Delta(242) + 3 . \Delta(241) + 1 . \Delta(80) +$
$+ 1 . \Delta(74)\}.$

$D_{13} = \frac{1}{238}\{10 . \Delta(237) + 8 . \Delta(238) + 17 . \Delta(239) + 4 . \Delta(228) +$
$+ 10 . \Delta(232) + 8 . \Delta(70) + 11 . \Delta(161) + 2 . \Delta(235) +$
$+ 4 . \Delta(240) + 11 . \Delta(77) + 14 . \Delta(241) + 2 . \Delta(80) +$
$+ 14 . \Delta(74) + 17 . \Delta(81) + 16 . \Delta(244) + 23 . \Delta(83) +$
$+ 8 . \Delta(82) + 9 . \Delta(85) + 10 . \Delta(160) + 9 . \Delta(243) +$
$+ 10 . \Delta(76) + 7 . \Delta(79) + 1 . \Delta(86) + 2 . \Delta(87) +$
$+ 1 . \Delta(245)\}.$

$D_{14} = \frac{1}{244}\{7 . \Delta(239) + 1 . \Delta(161) + 11 . \Delta(241) + 16 . \Delta(74) +$
$+ 12 . \Delta(81) + 11 . \Delta(244) + 11 . \Delta(83) + 12 . \Delta(82) +$
$+ 10 . \Delta(85) + 19 . \Delta(160) + 18 . \Delta(243) + 18 . \Delta(76) +$
$+ 4 . \Delta(79) + 14 . \Delta(86) + 9 . \Delta(87) + 14 . \Delta(245) +$
$+ 13 . \Delta(162) + 7 . \Delta(167) + 5 . \Delta(164) + 20 . \Delta(78) +$
$+ 7 . \Delta(163) + 3 . \Delta(165) + 2 . \Delta(166)\}.$

$$
\begin{aligned}
D_{15} = \tfrac{1}{252}\{ & 4 . \Delta(241) + 2 . \Delta(244) + 3 . \Delta(82) + 7 . \Delta(85) + \\
& + 7 . \Delta(243) + 12 . \Delta(86) + 9 . \Delta(245) + 4 . \Delta(162) + \\
& + 9 . \Delta(167) + 22 . \Delta(164) + 18 . \Delta(78) + 12 . \Delta(163) + \\
& + 4 . \Delta(165) + 20 . \Delta(166) + 17 . \Delta(84) + 23 . \Delta(88) + \\
& + 18 . \Delta(169) + 3 . \Delta(249) + 13 . \Delta(168) + 18 . \Delta(170) + \\
& + 12 . \Delta(90) + 9 . \Delta(171) + 4 . \Delta(246) + 2 . \Delta(251)\}.
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
D_{16} = \tfrac{1}{276}\{ & 4 . \Delta(162) + 14 . \Delta(167) + 8 . \Delta(164) + 1 . \Delta(78) + \\
& + 9 . \Delta(163) + 6 . \Delta(165) + 10 . \Delta(166) + 1 . \Delta(84) + \\
& + 15 . \Delta(88) + 2 . \Delta(169) + 1 . \Delta(249) + 13 . \Delta(168) + \\
& + 25 . \Delta(170) + 22 . \Delta(90) + 13 . \Delta(171) + 10 . \Delta(246) + \\
& + 19 . \Delta(251) + 35 . \Delta(173) + 2 . \Delta(250) + 12 . \Delta(89) + \\
& + 8 . \Delta(254) + 14 . \Delta(93) + 12 . \Delta(92) + 9 . \Delta(94) + \\
& + 4 . \Delta(172) + 1 . \Delta(174) + 2 . \Delta(95) + 2 . \Delta(91) + \\
& + 2 . \Delta(96)\}.
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
D_{17} = \tfrac{1}{271}\{ & 1 . \Delta(166) + 1 . \Delta(90) + 1 . \Delta(171) + 17 . \Delta(251) + \\
& + 31 . \Delta(173) + 1 . \Delta(89) + 20 . \Delta(254) + 25 . \Delta(93) + \\
& + 15 . \Delta(92) + 4 . \Delta(94) + 6 . \Delta(172) + 11 . \Delta(174) + \\
& + 27 . \Delta(95) + 18 . \Delta(91) + 31 . \Delta(96) + 16 . \Delta(256) + \\
& + 15 . \Delta(255) + 5 . \Delta(257) + 13 . \Delta(258) + 3 . \Delta(176) + \\
& + 6 . \Delta(175) + 3 . \Delta(178) + 1 . \Delta(180)\}.
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
D_{18} = \tfrac{1}{333}\{ & 3 . \Delta(173) + 16 . \Delta(254) + 2 . \Delta(93) + 3 . \Delta(92) + \\
& + 19 . \Delta(174) + 31 . \Delta(95) + 1 . \Delta(91) + 39 . \Delta(96) + \\
& + 20 . \Delta(256) + 12 . \Delta(255) + 25 . \Delta(257) + 23 . \Delta(258) + \\
& + 4 . \Delta(176) + 8 . \Delta(175) + 24 . \Delta(178) + 25 . \Delta(180) + \\
& + 4 . \Delta(177) + 6 . \Delta(179) + 7 . \Delta(181) + 15 . \Delta(182) + \\
& + 20 . \Delta(99) + 2 . \Delta(253) + 10 . \Delta(187) + 8 . \Delta(98) + \\
& + 3 . \Delta(188) + 1 . \Delta(183) + 1 . \Delta(104) + 1 . \Delta(185)\}.
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
D_{19} = \tfrac{1}{366}\{ & 3 . \Delta(174) + 4 . \Delta(95) + 1 . \Delta(96) + 2 . \Delta(256) + \\
& + 2 . \Delta(257) + 20 . \Delta(178) + 15 . \Delta(180) + 18 . \Delta(181) + \\
& + 2 . \Delta(182) + 25 . \Delta(99) + 2 . \Delta(253) + 28 . \Delta(187) + \\
& + 24 . \Delta(198) + 18 . \Delta(188) + 15 . \Delta(183) + 26 . \Delta(104) + \\
& + 21 . \Delta(185) + 7 . \Delta(3) + 8 . \Delta(4) + 26 . \Delta(102) + \\
& + 16 . \Delta(7) + 14 . \Delta(2) + 14 . \Delta(97) + 15 . \Delta(1) + \\
& + 17 . \Delta(5) + 13 . \Delta(13) + 10 . \Delta(8)\}.
\end{aligned}
$$

$$
\begin{aligned}
D_{20} = \tfrac{1}{382}\{ & 1 . \Delta(178) + 1 . \Delta(181) + 16 . \Delta(99) + 1 . \Delta(187) + \\
& + 15 . \Delta(98) + 3 . \Delta(188) + 14 . \Delta(104) + 19 . \Delta(185) + \\
& + 2 . \Delta(3) + 2 . \Delta(4) + 27 . \Delta(102) + 4 . \Delta(7) + 17 . \Delta(2) + \\
& + 7 . \Delta(97) + 17 . \Delta(1) + 11 . \Delta(5) + 8 . \Delta(13) + 12 . \Delta(8) + \\
& + 24 . \Delta(12) + 26 . \Delta(101) + 6 . \Delta(15) + 9 . \Delta(24) +
\end{aligned}
$$

$$+ 13 . \Delta(10) + 18 . \Delta(19) + 17 . \Delta(100) + 13 . \Delta(16) +$$
$$+ 9 . \Delta(17) + 13 . \Delta(103) + 13 . \Delta(119) + 10 . \Delta(28) +$$
$$+ 18 . \Delta(114) + 6 . \Delta(11) + 14 . \Delta(18) + 4 . \Delta(117) +$$
$$+ 1 . \Delta(30) + 1 . \Delta(108)\}.$$

$$D_{21} = \tfrac{1}{346}\{14 . \Delta(102) + 19 . \Delta(2) + 20 . \Delta(1) + 8 . \Delta(12) +$$
$$+ 13 . \Delta(101) + 5 . \Delta(24) + 17 . \Delta(10) + 9 . \Delta(19) +$$
$$+ 10 . \Delta(100) + 15 . \Delta(16) + 5 . \Delta(17) + 26 . \Delta(119) +$$
$$+ 5 . \Delta(28) + 8 . \Delta(114) + 11 . \Delta(11) + 19 . \Delta(18) +$$
$$+ 18 . \Delta(117) + 9 . \Delta(30) + 15 . \Delta(108) + 6 . \Delta(107) +$$
$$+ 14 . \Delta(6) + 12 . \Delta(122) + 14 . \Delta(125) + 7 . \Delta(123) +$$
$$+ 15 . \Delta(21) + 7 . \Delta(14) + 5 . \Delta(110) + 2 . \Delta(9) +$$
$$+ 1 . \Delta(192) + 7 . \Delta(34) + 2 . \Delta(115) + 5 . \Delta(127) +$$
$$+ 2 . \Delta(120) + 1 . \Delta(129)\}.$$

$$D_{22} = \tfrac{1}{282}\{1 . \Delta(28) + 6 . \Delta(11) + 10 . \Delta(18) + 9 . \Delta(108) +$$
$$+ 2 . \Delta(6) + 14 . \Delta(122) + 6 . \Delta(125) + 12 . \Delta(123) +$$
$$+ 3 . \Delta(21) + 15 . \Delta(14) + 10 . \Delta(110) + 36 . \Delta(34) +$$
$$+ 3 . \Delta(115) + 14 . \Delta(20) + 13 . \Delta(184) + 17 . \Delta(35) +$$
$$+ 5 . \Delta(106) + 10 . \Delta(127) + 15 . \Delta(120) + 11 . \Delta(129) +$$
$$+ 23 . \Delta(186) + 14 . \Delta(189) + 9 . \Delta(112) + 17 . \Delta(25) +$$
$$+ 4 . \Delta(26) + 3 . \Delta(36)\}.$$

$$D_{23} = \tfrac{1}{295}\{10 . \Delta(108) + 7 . \Delta(123) + 34 . \Delta(34) + 2 . \Delta(20) +$$
$$+ 5 . \Delta(35) + 11 . \Delta(127) + 11 . \Delta(120) + 11 . \Delta(129) +$$
$$+ 22 . \Delta(186) + 26 . \Delta(189) + 7 . \Delta(112) + 33 . \Delta(25) +$$
$$+ 16 . \Delta(26) + 37 . \Delta(36) + 16 . \Delta(105) + 13 . \Delta(38) +$$
$$+ 8 . \Delta(134) + 3 . \Delta(132) + 9 . \Delta(29) + 7 . \Delta(113) +$$
$$+ 3 . \Delta(40) + 1 . \Delta(199) + 1 . \Delta(136) + 1 . \Delta(116) +$$
$$+ 1 . \Delta(111)\}.$$

Till medium ur alla timmarne har man naturligtvis att dessutom anbringa korrektionen för skilnaden emellan de båda eqvinoctialpunkterna.

§ 22.

Hvad solsystemets rörelse beträffar, så kunde man redan på förhand ana, att en undersökning af så ljussvaga stjernor, som de här använda, icke skulle för dess riktning lemna något säkert resultat, då tiden emellan observationsepokerna utgjorde endast 36 år. Emellertid kan man dock af de särskilda timmedia se, att denna rörelse på dem har ett märkbart inflytande, äfvensom att rektascensionen af den punkt, mot hvilken rörelsen är riktad, skulle häraf fås ungefär lika med de

af Argelander och Struve erhållna resultaten. Antaga vi den skilnad 0ˢ. 108, som förefinnes emellan de ur timmarne 0 och 12 erhållna media, vara uppkommen endast genom denna rörelse, så skulle vårt solsystem, sedt ifrån en stjerna af emellan 8:de och 9:de storleken, på 36 år beskrifva en vinkel = 0″. 81, eller på hundra år 2″. 26.

Ville man vid beräkningen af sannolika felet i den erhållna precessionskonstanten taga denna rörelse i betraktande, så skulle naturligtvis detta fås ännu mycket mindre.

UNDERSÖKNING

AF NÅGRA

VÄTSKORS LEDNINGSFÖRMÅGA

FÖR VÄRME

AF

CARL GUSTAF LUNDQUIST.

UPSALA
W. SCHULTZ' BOKTRYCKERI.
1869.

Undersökning af några vätskors ledningsförmåga för värme.

af

C. G. Lundquist.

Ledningsförmåga för värmet i detta uttrycks nuvarande vetenskapliga betydelse torde, särskildt hvad vätskorna beträffar, vara ett modernt begrepp. I äldre tider fäste man sig hufvudsakligen vid värmets öfvergång från en kropp till en annan, så att en kropps ledningsförmåga bedömdes efter den hastighet, hvarmed den afkylde en annan varmare, som med den var i beröring, och ur denna synpunkt äro vätskorna i följd af sitt betydliga egentliga värme och partiklarnes lättrörlighet att betrakta som goda ledare. Men äfven sedan man riktat sin uppmärksamhet på värmets fortplantning inom kroppen, ansågs länge vätskornas ledningsförmåga stor, till dess *Rumford* *) genom sina undersökningar kom till den slutsats, att vätskorna voro fullkomliga oledare för värmet, d. v. s. att värmet inom dem alls icke fortplantades från partikel till partikel, utan utbreddes i massan endast och allenast genom partiklarnes rörelse. Emot honom uppträdde en mängd motståndare, *Murray*, *Traill*, *Th. Thomson*, *Parrot*, *Dalton* m. fl.**), hvilka genom talrika försök ådagalade, att vätskorna voro, om ock dåliga, ledare för värmet. Traill sökte t. o. m. att bestämma deras relativa ledningsförmåga genom att observera den tid, som åtgick, för att en till ett bestämdt afstånd under vätskornas yta befintlig thermometer skulle stiga ett visst antal grader, under det att ytan berördes med en varm kropp af konstant temperatur.

*) Gehlers Physik. Wörterb. II Aufl. Bd X. p. 520.
**) D:o d:o d:o p. 521—526.

Efter en längre mellantid upptogs frågan ånyo af *Despretz* *), som genom sina försök icke allenast bekräftade tillvaron af vätskornas ledningsförmåga, utan äfven ådagalade, att lagen för fortplantningen, åtminstone hos vatten, är densamma som hos metallerna.

Hans apparat bestod af en med vatten fylld träcylinder af 218^{mm} inre diam., 1$^{m.}$ höjd och med 28$^{mm.}$ tjocka väggar, som uppställdes vertikal, och i hvilken tolf horizontela thermometrar insattes så, att deras kulor befunno sig på cylinderns axel. Afståndet mellan de sex öfre thermometrarne var 45$^{mm.}$, mellan de undre dubbelt så stort. Vätskepelaren uppvärmdes genom kontakt med en metallskål, som ständigt hölls fylld med varmt vatten och temperaturens stigning, som dock endast var märkbar för de sex öfre thermometrarne, observerades. Dermed fortsattes, tills det stationära tillståndet inträdt, och om de då aflästa temperaturöfverskotten öfver den omgifvande luften kombineras så, att summan af det första och tredje divideras med det andra o. s. v., så erhålles en konstant qvot, hvilket visar, att värmets ledning i vatten följer samma lag som i metallerna.

För att undersöka värmets utbredning i horizontal led använde han en annan cylinder med 405$^{mm.}$ diam. Anordningarne voro desamma som förut, utom att jemte de förra thermometrarne andra vore insatta, som dels hade sina kulor på 50$^{mm.}$ afstånd från väggen, dels inuti densamma. Ett af experimenten gaf följande resultat:

Afstånd från värmekällan.	Thermometrarne		
	i midten.	50$^{mm.}$ från väggen.	i väggen.
91$^{mm.}$	42°,46	—	—
136	33°,82	33°,45	25°,52
181	28°,03	—	—
226	23°,60	23°,20	19°,45
271	20°,47	—	—
316	18°,22	17°,66	16°,28

Häraf framgår, att temperaturen i en horizontalsektion aftager från midten och att således väggen ej bidrager till vätskans uppvärmning.

I en senare afhandling**) omnämner Despretz några försök öf-

*) Annales de Chem. et de Phys. LXXI.

**) Comptes Rendus. XXXV.

ver koksaltlösnings ledningsförmåga, af hvilka han sluter, att denna föga skiljer sig från vattnets. Om nämligen ur hans observationer qvoten $q = \frac{u_1 + u_3}{u_2}$ (u = temperaturöfverskottet) bildades, så blef den

för vatten . . . . = 2,10
„ 37 delar Clornatrium på 997 delar vatten . . . . = 2,106
„ 3 gånger så mycket Clornatr. . . . . = 2,102.

Dock anser han dessa observationer icke fullt afgörande, emedan det kärl, i hvilket vätskan under experimentet befann sig, var af tunnt kopparbleck, hvilket medförde åtskilliga olägenheter.

Men äfven använd med större omsorg och oafsedt, att den endast lemnar relativa värden, torde ofvanstående method vara mindre lämplig att bestämma vätskornas ledningsförmåga. Ty äfven om öfverensstämmande värden på q erhållas, hvilket alltid är underkastadt svårigheter, så blir dock ledningsförmågan i hvarje särskildt fall beräknad ur allt för få observationer. Dessutom undergår yttre ledningsförmågan förändringar, som kunna blifva rätt betydliga, och hvilka endast förminskas genom så pass sammansatta apparater, som de af Wiedemann och Franz vid deras försök öfver metallernas ledningsförmåga använda.

Dessa olägenheter undvikas vid den method, som af Professor *Ångström* blifvit använd för bestämmandet af qvicksilfrets ledningsförmåga *), och redan förut **) af metallernas. Här följer en kort framställning af densamma.

Om en metallstång från ena ändan vexelvis och under lika tider upphettas och afkyles inom konstanta temperaturgränser, så inträder slutligen ett periodiskt tillstånd i stången. Hvarje punkt ernår nämligen en bestämd medeltemperatur, som i allmänhet är lägre i samma mon, som punkten är mera aflägsen från värmekällan, och omkring detta medelvärde variera temperaturerna inom konstanta gränser. Betraktar man tvänne punkter P' och P'' belägna till olika afstånd från den uppvärmda ändan O, så visar sig emellan deras temperatur-variationer följande olikheter: 1) Äro amplituderna större hos den närmare O belägna P', än hos P''; 2) förefinnes en viss fasskilnad i deras variationer, så att när t. ex. P' har kommit till sitt maximum, P'' ännu icke uppnått sitt o. s. v. Ur dessa olikheter kan ledningsförmågan beräknas.

*) Pogg. Ann. CXXIII.
**) Pogg. Ann. CXIV, CXVIII.

Såsom hvarje periodiskt fenomen kan nämligen äfven detta återgifvas med en sinusserie af följande utseende:

$$v = A_0 + A_1 \sin\left(\frac{2\pi t}{T} + \varphi_1\right) + A_2 \sin\left(\frac{4\pi t}{T} + \varphi_2\right) + \ldots . \quad (1)$$

der v betyder temperaturen, t tiden, T periodens längd och A_0, A_1 $A_2 \ldots .$, φ_1, $\varphi_2 \ldots .$ äro funktioner af den ifrågavarande punktens afstånd x från någon fix punkt. Iakttager man nu för t. ex. hvarje minut temperaturen i punkterna P' och P'', så kunna ur dessa observationer de nämnda funktionernas värden för dessa punkter beräknas med minsta qvadratmethoden *). Man erhåller då:

$$u' = A'_0 + A'_1 \sin\left(\frac{2\pi t}{T} + \varphi'_1\right) + A'_2 \sin\left(\frac{4\pi t}{T} + \varphi'_2\right) + \ldots \quad (2)$$

$$u'' = A''_0 + A''_1 \sin\left(\frac{2\pi t}{T} + \varphi''_1\right) + A''_2 \sin\left(\frac{4\pi t}{T} + \varphi''_2\right) + \ldots . \quad (3)$$

Allmänna eqvationen för värmets fortplantning i en stång, hvars genomskärningsarea är så liten, att temperaturen öfverallt i densamma kan anses konstant, och under antagande, att både inre ledningsförmågan k och yttre h äro oberoende af temperaturen, är**)

$$k\omega \frac{d^2 u}{dx^2} = c\delta\omega \frac{du}{dt} + hpu$$

der u betyder temperaturöfverskottet, c stångens spec. värme, δ dess täthet, ω dess genomskärningsarea, p dess omkrets. Denna eqvation uttrycker, att den värmemängd, som vid värmets gång genom stången aflemnas i ett element, dels höjer dess temperatur, dels bortgår genom dess yta. Om

$$\frac{k}{c\delta} \text{ sättes} = K, \quad \frac{hp}{c\delta\omega} = H, \quad (4)$$

kan den skrifvas:

$$K \frac{d^2 u}{dx^2} - \frac{du}{dt} - Hu = 0 . \quad (5)$$

Då denna eqvation i allmänhet representerar värmets fortplantning i stången, måste den göra det äfven för det speciella fall, som

*) Se t. ex. Dove's Repertorium der Physik B. II.

**) Fourier. Théorie analytique de la chaleur. p. 102.

ofvan tagits i betraktande, och således kunna satisfieras af en integral af formen (1). Härigenom blifva funktionerna af x bestämda, och under antagande af, att stången är oändligt lång, då de termer, som innehålla $e^{+\lambda x}$, kunna bortkastas, blir integralens utseende detta:

$$u = a_0 e^{-\lambda_0 x} + a_1 e^{-\lambda_1 x} \sin\left(\frac{2\pi t}{T} - \mu_1 x + \beta_1\right) + \ldots\ldots \quad (6)$$

der konstanterna $a_0\ a_1 \ldots \beta_1 \ldots$ äro arbiträra, $\lambda_0\ \lambda_1 \ldots \mu_1 \ldots$ bundna genom relationerna:

$$\lambda_s^2 - \mu_s^2 = \frac{H}{K} \qquad \lambda_s \mu_s = \frac{s\pi}{KT}. \qquad (7)$$

Om punkten P':s afstånd från O sättes $= x'$ och P'':s $= x' + l$ så kommer eqvationerna (2) och (3) att motsvaras af följande tvänne:

$$u' = a_0 e^{-\lambda_0 x'} + a_1 e^{-\lambda_1 x'} \sin\left(\frac{2\pi t}{T} - \mu_1 x' + \beta_1\right) + \ldots\ldots \quad (8)$$

$$u'' = a_0 e^{-\lambda_0 (x'+l)} + a_1 e^{-\lambda_1 (x'+l)} \sin\left(\frac{2\pi t}{T} - \mu_1 (x' + l) + \beta_1\right) + . \quad (9)$$

hvaraf erhålles:

$$\frac{A'_s}{A''_s} = e^{\lambda_s l} \qquad \varphi'_s - \varphi''_s = \mu_s l$$

och på grund af (7)

$$(\varphi'_s - \varphi''_s) \log \frac{A'_s}{A''_s} = \frac{s\pi l^2}{KT} \qquad (10)$$

Med tillhjelp af denna eqv. bestämmes K och ur eqv. (4) fås sedan k uttryckt i spec. värmet, som låter bestämma sig med stor noggrannhet.

Af det föregående inses lätt, att hvilken term som helst utom den första låter begagna sig för beräkningen af k. Men lika tydligt är äfven, att det vid den praktiska tillämpningen bör vara fördelaktigast, att variationerna göras så likformiga som möjligt, då den andra termen blir förherrskande och A_2, $A_3 \ldots$ mycket små. Denna omständighet får ännu större betydelse om man tager temperaturens inflytande på k och h i betraktande (se sid. 17).

Med denna method har, som redan är nämndt, Prof. Ångström bestämt qvicksilfrets ledningsförmåga *). I ett glasrör af 37,6mm.

*) Pogg. Ann. CXXIII.

diam. och 0,9$^{mm.}$ väggtjocklek insattes tvenne thermometrar med 2,6$^{mm.}$ tjocka cylindriska kulor till omkring 48^{mm} afstånd. Röret fastsattes i lodrätt ställning och fylldes med qvicksilfver, hvars öfre yta sattes i beröring med ett undertill plant metallstycke, hvilket omvexlande uppvärmdes med lampa under 12 minuter och fick afsvalna under 12 minuter. Någon afkylning kunde naturligtvis icke här användas. — Thermometrarne aflästes omvexlande hvarannan minut, och efter försökets slut mättes afståndet dem emellan med kathetometer. Ur dessa observationer beräknades k på ofvan angifvet sätt och befanns vara:

$$k = 1{,}061 \text{ vid } + 50^{\circ} \text{ C.}$$

d. v. s. *tänker man sig ett 1$^{c.m.}$ tjockt lager af qvicksilfver vid en medeltemperatur af 50° C., der temperaturskilnaden mellan öfre och undre ytan är 1° C., så går på hvar minut genom hvarje qv. c. m. af ytorna så mycket värme, som behöfves för att höja temperaturen hos 1$^{gr.}$ vatten* 1°,061 *C.* Om man jemför detta värde med de af Prof. Ångström förut funna för koppar och jern, så visar sig, att äfven för qvicksilfver den proportionalitet mellan ledningsförmågan för värme och elektricitet äger rum, som af Wiedemann och Franz blifvit uppställd för de fasta metallerna.

Qvicksilfrets ledningsförmåga har äfven *Gripon* *) sökt bestämma. Han använde tvenne olika methoder. Den första var densamma som Despretz'. Tvenne papp- eller glasrör, det ena fylldt med bly, det andra med qvicksilfver, nedsattes i vertikal ställning i en låda, hvari luftens temperatur hölls konstant. Metallerna uppvärmdes samtidigt uppifrån medelst ånga och temperaturerna bestämdes genom thermo-elektriska jern-koppar-staplar, 4 i hvarje rör. Om af de vid det stationära tillståndet observerade temperaturöfverskotten qvoterna $\frac{u_1 + u_3}{u_2}$ bildas, erhålles för blyet 2,21 och 2,05, för qvicksilfret 3,23 och 2,709. Beräkningen gifver för qvicksilfret $k = 1$ om blyets är = 2,48. — Äfven observerades de punkter på cylindrarne, som hade samma temperatur, och derur erhölls nämnda förhållande = 2,44. — Hans andra method var densamma, som af Péclet blifvit begagnad för bestämmandet af de fasta metallernas ledningsförmåga, och hvarigenom k skulle blifva uttryckt i absolut mått. Den består som bekant deri, att man observerar den värmeqvantitet, som på en viss tid passerar genom ett bestämdt lager af kroppen i fråga. På

*) Comptes Rendus. LXIII.

detta sätt erhöll Gripon det ofvan angifna förhållandet = 2,30. En olägenhet förefinnes dock alltid vid denna method, som gör den oanvändbar för noggrannare bestämningar, nämligen svårigheten, snart sagdt omöjligheten, att bestämma ytornas temperatur.

Enligt dessa försök skulle emellertid qvicksilfrets ledningsförmåga för värme ej vara proportionel mot den för elektricitet.

Enligt Despretz' method har slutligen *Paalzow* *) undersökt qvicksilfrets och åtskilliga saltlösningars relativa ledningsförmåga. Han gifver dock uttryckligen tillkänna, att hans experimenter ej äro anställda med någon synnerlig noggranhet, utan hufvudsakligen i ändamål att finna, huruvida något enkelt samband mellan vätskornas ledningsförmåga för värme och för elektricitet eger rum. Apparaten liknade Despretz', men den cylinder, hvari vätskan befann sig, var af glas och endast 60$^{mm.}$ diam. Vätskan uppvärmdes ofvanifrån genom kontakt med ett koppar- eller blykärl, som upphettades af inledd ånga. I väggen satt tre eller fyra horizontela thermometrar till 30 à 60$^{mm.}$ afstånd med sina kulor på cylinderns axel. Uppvärmningskärlets botten var 10 à 14$^{mm.}$ ifrån den öfversta. Afläsningarne skedde, såsom vanligt, vid konstant temperatur. Såsom exempel anföres följande serie.

	Vatten.	Koncentrerad koksaltlösning.
I Th.	72°,4	72°,2
II Th.	26°	23°,8
III Th.	20°	17°,9
IV Th.	19°	17°,4

Bildar man af dessa temperaturöfverskott qvoten $q = \frac{u_1 + u_3}{u_2}$, så blir den för vatten = 3,6, för koksaltlösning = 3,79, hvaraf framgår, att vatten skulle leda bättre än koksaltlösning. På detta sätt jemfördes åtskilliga vätskor såsom vatten (q = 2,78) och kopparvitriollösning (q = 2,77), vatten (q = 2,74) och utspädd svafvelsyra (q = 2,77) och slutligen vatten (q = 2,57), qvicksilfver (q = 2,04) och zinkvitriollösning (q = 2,64).

På grund af dessa tal sluter han, att någon proportionalitet mellan ledningsförmågan för värme och för elektricitet ej förefinnes, och sammanställer de undersökta vätskorna i ordning efter deras ledningsförmåga.

*) Pogg. Ann. CXXXIV,

För elektricitet.	För värme.
Qvicksilfver	Qvicksilfver
Svafvelsyra	Vatten
Koksaltlösning	Kopparvitriol-lösning
Zinkvitriol-lösning	Svafvelsyra
Kopparvitriol-lösning	Zinkvitriol-lösning
Vatten.	Koksaltlösning.

Att man icke kan tillägga ofvanstående siffror någon större betydelse synes redan deraf, att qvoten q för samma serie alls icke är konstant. I den anförda serien är t. ex. för vatten $\frac{u_1 + u_3}{u_2} = 3{,}6$ men $\frac{u_2 + u_4}{u_3} = 2{,}25$ o. s. v. Men detta oaktadt är dock sannolikt, att om så stora olikheter i vätskornas ledningsförmåga för värme, som i den för elektricitet förefunnes, dessa skulle äfven vid ett mindre noggrant förfarande i betydligare mon framträda, än hvad vid ofvanstående undersökning visat sig vara förhållandet. Den första af dessa slutsatser kan således anses berättigad. Emot den ordning åter, i hvilken vätskorna i anseende till sin ledningsförmåga blifvit ställda, torde åtskilligt vara att invända (se sid. 29).

Kännedomen om vätskors ledningsförmåga för värme är, såsom af det föregående synes, temligen inskränkt. Nedanstående undersökning*) har till ändamål, att i någon mon utvidga densamma. Dervid har blifvit begagnad den method, som hittills visat sig mest användbar, nämligen Professor Ångströms, och som redan i sina hufvuddrag blifvit beskrifven. Efter honom hafva *Neumann* **) och *Forbes* ***) framställt hvar sin method för bestämmandet af fasta kroppars ledningsförmåga, hvilka med hans hafva det gemensamt, att ledningsförmågan bestämmes oberoende af strålningen och ledningen från ytan och uttryckes i spec. värmet, men som för öfrigt äro från densamma fullkomligt skiljaktiga. Neumanns är endast antydningsvis angifven, och theorien för densamma icke publicerad. Forbes' method har den olägenheten, att för hvarje bestämning måste göras tvänne särskilda undersökningar, dels en iakttagelse af en stångs stationära temperaturtillstånd (statical experiment), dels af afkylningshastigheten hos en annan likformigt uppvärmd stång af samma ämne (dynamical experiment). Härvid måste dessutom

*) De hithörande experimentena äro utförda på härvarande Fysiska Kabinett.

**) Annales de Chem. et de Phys. Ser. 3. LXVI.

***) Edinb. Transactions XXIII P. I och XXIV P. I.

omgifningens temperatur noggrant bestämmas, hvilket alltid möter betydliga svårigheter. För vätskor är denna method, åtminstone i dess nuvarande skick, oanvändbar.

Fördelarne af Prof. Ångströms method sammanfattas i följande punkter *).

1) *Att man är oberoende af det omgifvande mediets temperatur*, förutsatt nämligen, att den icke undergår några betydande förändringar under experimentet. Inflytandet af mindre variationer kan elimineras genom en lämplig kombination af observationerna.

2) *Att man vid beräkningen icke är inskränkt till ett par temperatur-afläsningar, utan att alla observationer i sin mon inverka.*

3) *Att man kan göra sig oberoende af de använda thermometrarnes skalvärde* (se sid. 13).

4) *Att man genom förändringar af periodens längd icke blott kan kontrollera det erhållna resultatet utan äfven använda methoden lika väl för korta, som för långa stänger*, ty medeltemperaturen aftager naturligtvis hastigare utåt stången vid en kortare period.

5) *Att methoden icke blott kan användas på fasta kroppar, utan äfven för vätskor.*

Den apparat, som användes vid dessa undersökningar, finnes afbildad på Pl. I. På en stenbänk hvilar en med ställskrufvar försedd träskifva *A*, och vid denna är medelst klämmskrufvar *s* den glascylinder *B* fästad, i hvilken den vätska, som skall undersökas, förvaras. Cylinderns diam. är $15{,}4^{c.m}$, höjden $32^{c.m.}$, godsets tjocklek $0{,}15^{c.m}$. I dennas sida sitta thermometrarne *t* och *t'* horizontelt instuckna till ett afstånd af $2{,}5^{c.m}$ från hvarandra och deras yttre ändar äro fästade på ståndaren *C*, hvarigenom behörig stadga ernås. *D* är en på små träklossar hvilande kopparskål med plan botten af $12{,}3^{c.m}$ diam. Uppvärmningen sker med ånga, som bildas i pannan *E* och derifrån ledes genom röret *ab*, ånglådan *F* och röret *c* till kranen *G*. Denna (fig. 2) har fyra vägar, *c, d, e, f*. I ställningen (α) står *c* i förening med *d, e* med *f*, i (β) deremot *c* med *f* och *d* med *e*. I första fallet, som äfven är framställd å fig. 1, går således ångan vidare genom *d* och *g* in i ett i skålen *D* be-

*) Pogg. Ann. CXXIII.

fintligt böjdt rör och återvänder genom *h* och *e* till *G*. Hela denna del af rörledningen uppbäres af ståndaren *H*, som står på en särskild fot, så att den genom kokningen uppkommande skakningen ej kan fortplantas till vätskepelaren. Från *G* passerar ångan genom *f* in i kondensatorn *L*, och det bildade vattnet återrinner genom *m* till *E*. I andra ställningen åter går ångan från *c* genom *f* direkte in i *L*, och ledningen *d g h e* är således afskild från kokapparaten. Genom kranen *n* släppes luften ut och in; *p* är ett med tratt försedt rör, som utmynnar i cylindern; *q* är en manometer; *l* en thermometer för bestämning af yttre temperaturen; *S* en skärm. Åtskilliga andra skärmar användes, men äro icke utsatta i figuren.

2. De vätskor, som blifvit undersökta äro: vatten, koksaltlösning, zinkvitriol-lösning och utspädd svafvelsyra. Gången af ett experiment var följande: Sedan en vätska af önskad sammansättning blifvit tillredd af kemiskt rena beståndsdelar, genom kokning befriats från luft och åter fått afsvalna, fylldes cylindern *B* med densamma till något öfver den öfre thermometern. Derpå insattes kopparskålen, hvars botten till skydd för kemisk inverkan var öfverdragen med ett några millimeter tjockt lager af ren paraffin, och vätska påhälldes ånyo genom röret *p*, tills dess den fullständigt berörde parafinen. Skålen fylldes till två tredjedelar med vatten, som till afdunstnings förekommande likaledes betäcktes med parafin. Då experimentet skulle börja, upphettades vattnet i pannan *E* och kranen *G* ställdes i första ställningen, då ångan således passerade genom *d g h e*, och vattnet i skålen uppvärmdes. Sedan parafinlagret fullständigt smält, inriktades kopparskålen medelst små kilar, så att dess botten blef fullkomligt parallel med vätskans yta, då värmet endast medelst ledning fortplantar sig ned i vätskepelaren, och uppvärmningen fortsattes oafbrutet, till dess den nedre thermometern stigit till en punkt, som man hade anledning att anse ungefär svara emot dess tillkommande medeltemperatur, hvilket vanligen dröjde 4 à 5 timmar. Nu började bildandet af perioderna, som tillgick så, att kranen vexelvis och med lika långa mellantider, vanligen 32 minuter, vreds till andra och första ställningen, då således vätskepelaren omvexlande uppvärmdes och fick afsvalna. När detta fortgått i 3 à 4 timmar voro perioderna vanligen så jemna, att observationerna af thermometrarne kunde företagas. Afläsningen skedde med tub så, att hvar thermometer aflästes hvarannan minut. Oftast observerades under 5 halfperioder, men stundom en-

dast under 3. Efter experimentets slut borttogs vätskan, och afståndet mellan thermometerkulorna uppmättes upprepade gånger från olika sidor med kathetometer. Vätskans täthet bestämdes med areometer eller med vägning i flaska.

Vid de första försöken var skålens botten förgylld och stod i direkt kontakt med vätskan, som då var koksaltlösning, men då kopparn, oaktadt förgyllningen, under den långvariga upphettningen angreps af lösningen, betäcktes vätskeytan med ett lager af olja, som sedermera med stor fördel ersattes med parafin, hvars smältpunkt var så låg, att den icke stelnade under experimentet.

För att förekomma, att den genom kokningen uppkommande skakningen skulle fortplanta sig till vätskepelaren, leddes i början det ofvannämnda röret genom en särskild sluten cylindrisk panna, hvars yttre diameter var något mindre än skålen D' inre och som, hvilande på ståndaren H, nedsänktes i skålen dock utan att beröra den. Emellan de båda kärlen och i pannan slogs vatten. Det visade sig dock snart, att denna tillställning utan skada kunde utbytas mot den ofvan beskrifna enklare. Det böjda röret var lindadt med linneband i ändamål att göra perioderna jemnare och således andra termen i serien öfvervägande.

3. *Thermometrarne.* Diam. till den öfres (I) kula var 2,9$^{mm.}$, till den andres (II) 2,8$^{mm.}$, längden 16$^{mm.}$. De voro försedda med benskalor, indelade i halfva millim., af hvilka man i allmänhet vid afläsningen kunde skatta tjugondedelar. Skalorna undersöktes särskildt med mikrometer och befunnos utan anmärkningsvärda fel. För att kunna fixera skalornas läge i förhållande till thermometrarne voro dessa på glaset försedda med ett märke.

Thermometrarnes värden bestämdes, under det de qvarsutto på sina platser i cylindern, på det sätt, att en normalthermometer fästades i vertikal ställning med sin kula nära intill de båda andra, varmt vatten af olika temperaturer slogs i cylindern, och alla tre thermometrarne aflästes så samtidigt som möjligt. — Dessa observationer innehållas i följande tabell:

Normal-Th. u_0	Th. I u_1	Th. II u_2 obs.	u_2 ber.	Diff.
31,50	28,0	50,6	50,64	− 0,04
32,15	29,5	52,0	51,97	+ 0,03
32,76	30,35	52,75	52,72	+ 0,03
36,88	38,55	59,8	59,79	+ 0,01
37,15	39,2	60,55	60,55	0,0
37,63	39,85	61,13	61,12	+ 0,01
38,31	41,15	62,25	62,27	− 0,02
39,43	43,3	64,2	64,17	+ 0,03
40,21	44,8	65,5	65,50	0,0
41,73	47,7	68,05	68,07	− 0,02
42,70	49,6	69,77	69,74	+ 0,03
42,98	50,1	70,25	70,19	+ 0,06
43,25	50,65	70,7	70,67	+ 0,03
44,87	53,75	73,45	73,42	+ 0,03
46,12	56,25	75,65	75,63	+ 0,02
46,42	56,8	66,15	76,11	+ 0,04
48,91	61,65	80,35	80,40	− 0,05
50,33	64,3	82,75	82,75	0,0
50,56	64,75	83,15	83,15	0,0
51,31	66,2	84,37	84,43	− 0,06
51,70	66,95	85,05	85,09	− 0,04
53,68	70,7	88,4	88,41	− 0,01
55,32	73,95	91,3	91,29	+ 0,01
57,80	77,3	94,25	94,25	0,0
58,62	80,3	96,9	96,90	0,0
59,71	82,45	98,8	98,80	0,0

Läget af märket på Th. I var under denna bestämning = 98,34, på Th. II = 92,73.

Värdena på u_2 i näst sista kolumnen äro beräknade efter en relation af formen

$$u_2 = r + su_1, \quad \text{der} \quad r = 25{,}874 \quad \text{och} \quad \log s = 0{,}946739-1,$$

som kan anses uttrycka sambandet mellan u_1 och u_2, då differenserna mellan det observerade och beräknade u_2 i allmänhet taget falla inom observationsfelen. På samma sätt erhålles

$$u_0 = r' + s'u_2, \quad \text{der}$$

$$r' = 1{,}670 \quad \text{och} \quad \log.\ s' = 0{,}769377-1.$$

Dessutom skall man till u_0 lägga korrektionen för normalthermometerns nollpunkt = + 0,23, för att få rätta värdet i grader Cels.

Vid beräkningen af ledningsförmågan behöfves emellertid endast relativa värden af u_1 och u_2, och r försvinner alldeles i uttrycken på $A_1, A_2 \ldots \varphi_1, \varphi_2 \ldots$, så att endast s kommer till användning. Genom att låta thermometrarne byta plats kan man till och med undgå all särskild komparation *), men detta var vid dessa försök icke rätt lämpligt, förnämligast till följe af svårigheten att efter ombytet få samma afstånd mellan thermometrarne, som förut. Thermometrarnes absoluta värden äro endast nödvändiga att känna för beräkningen af medeltemperaturen.

4. Ur de på ofvan beskrifna sätt erhållna observationerna kan man dock icke utan vidare undersökning beräkna ledningsförmågan k, ty här måste åtskilliga omständigheter tagas i betraktande, som i fråga om qvicksilfver voro af föga eller ingen betydelse. Sådana äro hufvudsakligen: Ledning genom väggen, strålning från uppvärmningskärlets botten, inflytandet af storleken af vätskepelarens genomskärningsarea, k^2 och h^2 beroende af temperaturen.

Ledning genom cylinderns vägg. I ändamål att, så vidt möjligt var, vätskans uppvärmning genom kontakt med väggen och deraf följande perturbationer skulle förekommas, stod uppvärmningskärlet, såsom redan är nämndt, icke någonstädes i direkt beröring med densamma. Glasets ledningsförmåga är för öfrigt ganska ringa äfvensom dess egentliga värme, så att den värmeqvantitet, som på detta sätt meddelades åt vätskan, i alla händelser måste vara obetydlig. Dessutom togs kärlets diameter tämligen stor, för att, om också invid sjelfva väggen någon rubbning skulle uppstå, den dock icke skulle utöfva något märkbart inflytande i cylinderns midt. — Vid några serier, som togos under det thermometrarne voro tillbakadragna så långt, att kulornas midt var till ett afstånd af 1,5 cm från väggen, och af hvilka en (Ser. 18) anföres å sid. 20, visade sig också, att det visserligen dröjde längre innan perioderna kommo i gång, men att de sedan blefvo i det närmaste lika jemna som förut, och de ur dessa observationer beräknade amplituderna åtminstone icke större, än under vanliga förhållanden. Häraf torde den slutsats vara berättigad, att uppvärmningen genom väggen ej är af märkbart inflytande på ledningsfenomenet.

Strålning från uppvärmningskärlets botten. För att undersöka,

*) Ångström. Pogg. Ann. CXIV. p. 520.

huruvida någon del af den af thermometrarne utvisade temperaturförhöjningen berodde på direkt strålning från skålens botten, förfors på tvenne olika sätt:

1) Om man har tvenne serier med olika långa perioder, men hvilka i öfrigt äro anställda under liknande omständigheter, så kan ledningsförmågan beräknas dels ensamt ur amplitudsförhållandena, dels ensamt ur fasskilnaderna *). För den ena serien har man nämligen:

$$\lambda_s^2 - \mu_s^2 = \frac{H}{K} \qquad \lambda_s \mu_s = \frac{s\pi}{TK}$$

och analogt för den andra:

$$\lambda'^2_s - \mu'^2_s = \frac{H}{K} \qquad \lambda'_s \mu'_s = \frac{s\pi}{T'K}.$$

Ur dessa fyra eqvationer kan K fås uttryckt antingen i λ_s och λ'_s, eller i μ_s och μ'_s. — Detta kommer här till användning. Om nämligen thermometrarne uppvärmdes endast genom strålning, så borde visserligen en olikhet i amplitud visa sig, men ingen fasskilnad. Skulle nu strålning och ledning samverka, så bör man få olika värden på k, antingen man vid beräkningen begagnar endast amplituderna eller endast fasdifferenserna. Ser. 19 och 20 äro så beskaffade, som ofvan nämdes, i det att perioden i den förra är 64 min. i den senare 128 min. Om man ur de på sid. 27 anförda värdena på A' A'', φ' och φ'' för dessa båda serier beräknar K på ofvan anförda sätt så erhållas:

ur amplitudförhållandena . . . . . $K = 0{,}0948$
„ fasskilnaderna . . . . $K = 0{,}0959$

hvilka värden kunna anses såsom temligen öfverensstämmande, då man ihogkommer, att detta beräkningssätt icke är så fördelaktigt, som det vanliga. Således skulle icke någon strålning äga rum.

2) Detta sätt är mera direkt. Under det vätskepelaren befann sig vid rummets temperatur och i omedelbar kontakt med kopparskålen, fylldes denna så hastigt som möjligt med kokhett vatten och thermometrarne observerades. Härvid visade sig ingen förändring i deras stånd, förr än den öfre efter några minuter började stiga till följd af ledningen. Deraf kan man sluta, att strålningen till thermometrarne genom vätskan var omärkbar.

*) Pogg. Ann. CXIV. p. 518.

Inflytandet af genomskärningsareans storlek. Såsom redan är nämndt, var vätskepelarens diameter temligen betydlig, och det torde derföre böra undersökas, om detta föranleder någon olikhet i beräkningssättet.

Allmänna eqvationen för värmets fortplantning i en kropp *) kan skrifvas:

$$\frac{du}{dt} = K\left(\frac{d^2u}{dx^2} + \frac{d^2u}{d\varrho^2} + \frac{1}{\varrho}\frac{du}{d\varrho} + \frac{1}{\varrho^2}\frac{d^2u}{d\theta^2}\right)$$

der u, t, K hafva samma betydelse som förut, x är en punkts abskissa samt ϱ och θ punktens polarkoordinater i ett genom abskissans ändpunkt gående mot densamma vinkelrätt plan och med denna ändpunkt såsom origo. Om i föreliggande fall cylinderns axel tages till x-axel, så blir i följd af symmetrien $\frac{d^2u}{d\theta^2} = 0$.

Således blir eqvationen:

$$\frac{du}{dt} = K\left(\frac{d^2u}{dx^2} + \frac{d^2u}{d\varrho^2} + \frac{1}{\varrho}\frac{du}{d\varrho}\right) \tag{1}$$

och i ytan:

$$\left/ k\frac{du}{d\varrho} + hu = 0 \right._{\varrho=r} \tag{2}$$

då r är cylinderns radie.

Eqvationen (1) satisfieras af den partikulära integralen

$$u = e^{-mx+\psi t}v \quad \text{der}$$

$$v = 1 - \frac{g\varrho^2}{2^2} + \frac{g^2\varrho^4}{2^2.4^2} - \frac{g^3\varrho^6}{2^2.4^2.6^2} + \dots\dots\dots \tag{3}$$

$$\text{och } g = m^2 - \frac{\psi}{K}. \tag{4}$$

Ytans eqvation (2) gifver då:

$$h\left(1 - \frac{gr^2}{2^2} + \frac{g^2r^4}{2^2.4^2} - \dots\right) - k\left(\frac{2gr}{2^2} - \frac{4g^2r^3}{2^2.4^2}\dots\right) = 0 \tag{5}$$

häraf följer att g har en oändlig mängd värden, nämligen lika många, som rötterna till denna eqvation, och således kommer gene-

*) Fourier. Théorie de la chaleur. p. 120.

rela integralen, under antagande af att pelaren är oändligt lång, då termerna med e^{+mx} kunna bortkastas, till (1) att blifva:

$$u = \sum(a_0 e^{-m_0 x} v) \,.\, e^{\psi_0 t} + \sum(a_1 e^{-m_1 x} v) \,.\, e^{\psi_1 t} + \sum(a_2 e^{-m_2 x} v) \,.\, e^{\psi_2 t} + \quad (6)$$

der hvarje summation utsträckes till alla värden på m och v, som svara mot rötterna till (5). Dessa rötter äro allesammans reela*), men m och ψ kunna vara imaginära, hvilket i detta fall är händelsen. Här är nämligen:

$$\psi_s = \frac{2s\pi i}{T}\,; \quad m_s = \lambda_s + \mu_s i\,.$$

Eqvationen (4) sönderfaller då i

$$\lambda_s^2 - \mu_s^2 = g_s \qquad \lambda_s \mu_s = \frac{s\pi}{TK}\,, \quad (7)$$

och eqvationen (6) öfvergår således i

$$u = \sum[a_0 e^{-\lambda_0 x} v] + \sum\left[a_1 e^{-\lambda_1 x} v \ \sin\left(\frac{2\pi t}{T} - \mu_1 x + \beta_1\right)\right] +$$
$$+ \sum\left[a_2 e^{-\lambda_2 x} v \ \sin\left(\frac{4\pi t}{T} - \mu_2 x + \beta_2\right)\right] + \ . \quad (8)$$

der koefficienterna a bestämmas af initialtillståndet.

Om temperaturtillståndet vore stationärt, skulle integralen vara

$$u = \sum[a_0 e^{-\lambda_0 x} v]\,.$$

Nu visar sig emellertid af Despretz' experimenter att, hvad värmets utbredning i vertikal led beträffar, fenomenen i fråga om vätskor tillräckligt noggrant återgifvas med en term af summan, således med användande af endast en rot till (5). Detta bör äfven här, åtminstone approximativt, vara förhållandet och i stället för (8) kan man således använda

$$u = a_0 e^{-\lambda_0 x} v + a_1 e^{-\lambda_1 x} v \ \sin\left(\frac{2\pi t}{T} - \mu_1 x + \beta_1\right) + \ldots.$$

Af denna eqvation synes, att beräkningen af K blir densamma som förut, då thermometerkulorna befinna sig på axeln eller lika långt ifrån densamma.

k' och h' beroende af temperaturen. Då ledningsförmågan för elektricitet visat sig variabel med temperaturen, ligger den för-

*) Fourier. Théorie de la chaleur. p. 371.

modan nära tillhands, att detsamma äfven gäller i fråga om värmet, och i afseende på metallerna har äfven Prof. Ångström uppvisat, att så är förhållandet. Att den yttre ledningsförmågan ändrar sig med temperaturen, har redan länge varit bekant.

Om, under antagande af ett sådant beroende, den inre ledningsförmågan sättes $= k(1 - 2\gamma u)$ och den yttre $= h(1 + \varepsilon u)$, så erhålles i st. f. eqvationen (5) sid. 4 följande *):

$$K \frac{d^2 u}{dx^2} - \frac{du}{dt} - Hu = K\gamma \frac{d^2 u^2}{dx^2} + H\varepsilon u^2 . \qquad (1)$$

W. Dumas har för detta fall gifvit en integral **), som dock är temligen komplicerad. Den nedanstående är härledd under antagande af, att man kan försumma 1) A_2, A_3 ... (hvarföre A_1, a_1, β_1 λ_1 och μ_1 i det följande icke komma att punkteras), 2) andra och högre potenser af γ och ε, samt 3) tredje och högre af λ_0 i produkter med γ och ε, hvilket i de flesta fall är fullt tillåtet, då λ_0 eller $\sqrt{\frac{H}{K}}$ vanligen är en ganska liten qvantitet.

Då erhålles:

$$u = a_0 e^{-\lambda_0 x + \gamma f(x) + \varepsilon f_1(x)} + a e^{-\lambda x + a_0 \gamma (Dx + Ex^2 + Fx^3) + a_0 \varepsilon Sx} \times$$
$$\times \sin\left[\frac{2\pi t}{T} - \mu x + a_0 \gamma (Px + Qx^2 + Rx^3) + a_0 \varepsilon Tx + \beta\right] \qquad (2)$$

der $f(x)$ och $f_1(x)$ försvinna för $x = o$

och

$$\begin{aligned} D &= -\left(\lambda + \frac{3}{2}\lambda_0 + \frac{1}{8}\frac{\lambda_0^2}{\lambda}\right) & P &= -\left(\mu - \frac{1}{8}\frac{\lambda_0^2}{\mu}\right) \\ E &= +\frac{\lambda_0}{2}\left(\lambda + \frac{3}{2}\lambda_0\right) & Q &= \frac{\mu\lambda_0}{2} \\ F &= -\frac{\lambda\lambda_0^2}{6} & R &= -\frac{\mu\lambda_0^2}{6} \\ S &= -\frac{\lambda_0^2}{2\lambda} & T &= +\frac{\lambda_0^2}{2\mu} \end{aligned} \qquad (3)$$

*) Poisson. Théorie Mathém. de la chaleur p. 255.
**) Pogg. Ann. CXXIX. p. 397.

Om x-värdena räknas från den första thermometern och yttre temperaturen sättes $= 0$, blir uttrycket för medeltemperaturen w i det vätskelager, som undersökes:

$$w = \frac{1}{l}\int_0^l u_0\,dx$$

der u_0 betecknar första termen i eqvationen (2) således

$$\gamma w = \frac{\gamma}{\lambda_0 l}(1 - e^{-\lambda_0 l}) = \gamma\left(1 - \frac{\lambda_0 l}{2} + \frac{\lambda_0^2 l^2}{6}\right).$$

Om nu koefficienterna i andra termen af eqvationerna (2) och (3) sid. 4 beräknas, så erhålles:

$$\log\frac{A'}{A''} = \lambda l + lL.w$$

$$\varphi' - \varphi'' = \mu l + lM.w \qquad (4)$$

der

$$L = \gamma\left(\lambda + \frac{3}{2}\lambda_0 + \frac{1}{8}\frac{\lambda_0^2}{\lambda}\right) + \varepsilon.\frac{1}{2}\frac{\lambda_0^2}{\lambda}$$

$$M = \gamma\left(\mu - \frac{1}{8}\frac{\lambda_0^2}{\mu}\right) - \varepsilon.\frac{1}{2}\frac{\lambda_0^2}{\mu} \qquad (5)$$

Om man för olika medeltemperaturer har fått olika värden på venstra sidan af eqvationerna (4), så kan deraf λ, μ, L och M beräknas och sedermera γ och ε ur (5); λ_0 är nämligen gifven genom $\lambda_0^2 = \lambda^2 - \mu^2$.

Anm. I fråga om metallerna kan $\gamma\lambda_0^2$ och oftast äfven $\gamma\lambda_0$ försummas. Då öfvergå eqv. (4) i följande:

$$\log\frac{A'}{A''} = \lambda l(1 + \gamma w)$$

$$\varphi' - \varphi'' = \mu l(1 + \gamma w)$$

deraf fås, med ihogkommande af att $\lambda\mu = \frac{\pi}{KT}$,

$$(\varphi' - \varphi'')\log\frac{A'}{A''} = \frac{\pi l^2}{K(1 - 2\gamma w).T}$$

hvilket är den formel, som Prof. Ångström begagnat för bestämmandet af γ för metallerna *).

5. Här nedan följa observationerna. Såsom prof på den grad af regelbundenhet, hvarmed variationerna försiggingo, meddelas till

*) Pogg. Ann. CXVIII.

en början af tvenne serier, den första temligen dålig, den andra god, sjelfva thermometerafläsningarne. Såsom redan är nämdt, aflästes hvardera thermometern hvarannan minut, och då hvarje period i dessa båda serier varade 64 minuter, erhölls för hvardera thermometern under hvarje period 32 afläsningar. Dessa äro nedskrifna så, att hvarje half-period upptager en horizontal-rad. För att en serie skall vara god, böra således 1:sta, 3:dje och 5:te samt 2:dra och 4:de raderna visa sinsemellan öfverensstämmande värden. Dessutom är att märka, att skillnaden i tid mellan tvenne motsvarande observationer af de båda thermometrarne är 1 minut. De med klammer försedda talen äro interpolerade, vanligen på grafisk väg.

Till ytterligare belysning af samma sak, är på Pl. II en del af ser. 25 utkonstruerad så, att abskissorna representera tiderna och ordinatorna temperaturerna, dessa reducerade till grader Cels. för att lätta jemförelsen. Den på detta sätt erhållna kurvan sammanfaller ganska nära med en sinus-linie, hvaraf man kan sluta att A_2, A_3 ... äro små. Detsamma visar sig äfven vid beräkning.

I tabellerna på sid. 21 och följande meddelas de ur observationerna beräknade medelvärdena, hvilka, för att inflytandet af variationer i yttre temperaturen och öfriga mindre oregelbundenheter så mycket som möjligt skulle elimineras, äro bildade på följande sätt. Observationerna under första perioden betecknas i ordning med 1_1 2_1 3_1 ... under den andra med 1_2 2_2 3_2 ... o. s. v. Om t. ex. $2\frac{1}{2}$ perioder med 32 observationer i hvarje skola användas, tages medeltalen mellan $\frac{1_1 + 1_3}{2}$ och 1_2 o. s. v. Dessa ställas i öfre raden. I den undre komma medeltalen mellan 17_1 och 17_2 o. s. v. För öfrigt gäller i afseende på tidsskilnaden mellan observationerna samma anmärkningar som ofvan. Vid ser. 20 stå medeltalen för hvarje thermometer ordnade på fyra rader så, att den andra är fortsättning af den första o. s. v.

I tabellerna meddelas äfven läget af märkena på thermometrarne. Dessutom iakttages, att skalorna i ser. 1—8 äro vända med nollpunkten inåt cylindern, i de öfriga tvärtom.

Skålbottens afstånd från öfre thermometern var $1^{c.m.}$ à $1{,}5^{c.m.}$, stundom, som t. ex. i ser. 7, ännu större. — I ser. 1—4 var skålen i omedelbar kontakt med vätskan, i ser. 5—8 var denna betäckt med ett oljelager och i de följande med parafin. I ser. 1—9, 11 och 12 leddes ångan genom ett särskildt slutet kärl (se sid. 11).

		47,55	48,93	49,25	50,07	(50,9)	51,5	51,57	51,3	50,67	49,87	49,0	48,05	47,2	46,35	45,5	44,73
		44,0	43,33	42,7	42,1	41,55	41,17	41,07	41,1	41,35	41,87	42,45	43,05	43,75	44,53	45,3	46,13
	Th. I	46,97	47,83	48,7	49,53	50,43	51,03	51,23	51,0	50,4	49,6	48,73	47,75	46,9	46,0	45,05	44,25
		43,5	42,75	42,1	(41,5)	41,0	40,6	40,55	40,63	41,0	(41,45)	42,0	42,7	43,45	44,2	45,0	45,9
		46,7	47,55	48,45	49,27	50,05	50,55	50,55	50,13	49,5	48,77	47,93	47,0	46,15	45,35	44,5	43,7
Ser. 18.		41,23	41,3	41,35	41,43	41,53	41,63	41,75	41,87	42,0	42,13	42,25	42,37	42,43	42,45	42,45	42,45
		42,4	42,33	42,2	42,07	41,97	41,87	41,73	41,6	41,5	41,37	41,23	41,1	41,05	41,0	41,0	41,0
	Th. II	41,0	41,0	41,0	41,05	41,13	41,25	41,37	41,5	41,65	41,77	41,87	41,97	42,03	42,03	42,05	42,05
		42,0	41,95	41,85	41,73	41,6	41,47	41,35	41,2	41,05	40,93	40,8	40,7	40,63	40,55	40,5	40,5
		40,5	40,53	40,57	40,67	40,77	40,87	41,0	41,13	41,25	41,4	41,5	41,55	41,57	41,6	41,63	41,63
		34,9	35,85	36,75	37,65	38,27	(38,43)	38,07	37,45	36,57	35,63	34,65	33,7	32,83	31,95	31,15	30,37
		29,65	29,0	28,27	27,65	27,2	27,0	26,95	27,2	27,6	28,15	28,83	29,6	30,5	31,4	32,43	33,4
	Th. I	34,43	35,4	36,37	37,35	38,0	38,17	37,87	37,25	36,45	35,55	34,57	33,65	32,75	31,9	31,1	30,4
		(29,8)	29,27	28,83	28,3	27,95	27,77	27,83	28,13	28,6	29,17	29,93	30,7	31,5	32,45	(33,3)	34,23
		35,17	36,13	37,07	38,0	38,67	38,87	38,63	38,0	37,23	36,27	35,37	34,43	33,5	32,55	31,65	30,90
Ser. 24.		45,33	45,4	45,47	45,55	45,7	45,85	46,0	46,13	46,27	46,37	46,47	46,53	46,57	46,6	46,6	46,57
		46,53	46,47	46,37	46,25	46,13	46,0	45,87	45,75	45,63	45,53	45,45	45,4	45,35	45,33	45,33	45,33
	Th. II	45,35	45,4	45,47	45,57	45,7	45,85	46,0	46,13	46,27	46,4	46,5	46,57	46,63	46,63	46,63	46,6
		46,55	46,5	46,4	46,27	46,15	46,08	45,9	45,75	45,63	45,55	45,47	45,4	45,33	45,3	45,3	45,3
		45,33	45,4	45,47	45,57	45,7	45,85	46,0	46,13	46,27	46,43	46,53	46,57	46,6	46,63	46,63	46,6

Ser.	Therm.	Medelvärden.																Märkets läge.	Period Antal.	Period Längd.	Luftens temp. i C.⁰
1. Koksalt-lösning.	I	61,06	59,91	59,24	59,33	60,19	61,48	62,90	64,26	65,54	66,70	67,70	68,46	69,30	69,99	70,69		98,34	2½	60 m.	15,9
		71,75	72,29	72,53	72,55	72,25	71,70	70,93	70,03	69,03	67,90	66,78	65,70	64,53	63,33	62,10					
	II	58,39	58,24	58,09	57,91	57,70	57,51	57,39	57,28	57,19	57,14	57,11	57,15	57,24	57,33	57,43		92,73			
		57,50	57,66	57,83	58,00	58,23	58,35	58,48	58,60	58,70	58,78	58,83	58,88	58,88	58,83	58,75					
2. Koksalt-lösning.	I	71,94	72,43	72,78	72,81	72,44	71,83	71,05	70,09	69,01	67,89	66,74	65,56	64,33	63,09	61,91		98,34	2½	60 m.	16,5
		60,68	59,55	58,88	59,10	60,33	61,53	62,98	64,30	65,60	66,75	67,78	68,75	69,65	70,43	71,13					
	II	57,39	57,56	57,76	57,96	58,19	58,33	58,54	58,66	58,80	58,89	58,90	58,91	58,91	58,88	58,85		92,73			
		58,43	58,30	58,13	57,95	57,78	57,60	57,43	57,35	57,25	57,23	57,23	57,28	57,38	57,53	57,65					
3. Koksalt-lösning,	I	70,36	70,75	70,95	70,96	70,74	70,33	69,78	69,08	68,31	67,40	66,53	65,61	64,68	63,71	62,75	61,78	98,34	2½	64 m.	20,05
		61,50	60,55	59,85	59,80	60,35	61,30	62,35	63,38	64,33	65,18	65,98	66,78	67,38	67,95	68,48	68,93				
	II	61,56	61,68	61,79	61,89	61,99	62,09	62,18	62,25	62,34	62,38	62,38	62,38	62,35	62,3	62,23	62,13	92,73			
		62,33	62,20	62,05	61,85	61,68	61,50	61,33	61,20	61,10	61,05	61,00	60,98	60,98	61,03	61,08	61,15				
4. Koksalt-lösning.	I	75,21	75,58	75,76	75,72	75,34	74,74	74,09	73,20	72,29	71,36	70,34	69,35	68,43	67,46	66,52	65,59	98,34	2	64 m	20,35
		64,89	64,01	63,69	63,88	64,71	65,69	66,74	67,79	68,81	69,81	70,71	71,57	72,36	73,04	73,70	74,14				
	II	61,34	61,95	62,15	62,30	62,45	62,60	62,75	62,86	62,93	62,98	62,99	62,99	62,99	62,94	62,89	62,79	92,73			
		62,63	62,47	62,33	62,17	62,01	61,87	61,71	61,58	61,51	61,47	61,47	61,47	61,51	61,57	61,67	61,80				
5. Koksalt-lösning.	I	60,53	59,84	59,18	58,83	58,76	58,95	59,26	59,76	60,25	60,86	61,36	61,88					98,27	2½	48 m	21,85
		62,90	63,29	63,63	63,75	63,80	63,68	63,40	63,00	62,54	61,96	61,41	60,73								
	II	60,75	60,75	60,73	60,67	60,61	60,50	60,41	60,35	60,28	60,26	60,25	60,22					92,70			
		60,28	60,28	60,30	60,35	60,40	60,48	60,56	60,61	60,66	60,69	60,71	60,74								

6. Koksalt-lösning.	I	57,98	57,24	56,61	56,31	56,32	56,56	57,11	57,71	58,37	59,03	59,68	60,29	60,91	61,44	61,94	62,34	98,27	2	64m.	22,7
		63,38	63,74	64,05	64,21	64,24	64,09	63,84	63,39	62,94	62,39	61,75	61,10	60,46	59,73	59,02	58,29				
	II	61,21	61,14	61,03	60,93	60,83	60,71	60,58	60,49	60,40	60,33	60,30	60,27	60,27	60,27	60,30	60,33				
		60,44	60,53	60,61	60,71	60,81	60,89	60,97	61,06	61,12	61,19	61,21	61,23	61,25	61,25	61,24	61,21	92,70			
7. Koksalt-lösning.	I	58,88	59,25	59,56	59,85	60,06	60,17	60,25	60,25	60,19	60,01	59,84	59,61	59,29	58,98	58,59	58,20	98,27	1½	64m.	22,95
		57,85	57,43	57,00	56,57	56,25	56,00	55,97	56,00	56,17	56,45	56,77	57,10	57,47	57,90	58,25	58,67				
	II	59,09	59,11	59,15	59,20	59,26	59,33	59,40	59,48	59,53	59,58	59,65	59,70	59,76	59,81	59,84	59,84				
		59,67	59,70	59,70	59,70	59,67	59,60	59,57	59,53	59,47	59,43	59,37	59,33	59,33	59,33	59,33	59,33	92,70			
8. Koksalt-lösning.	I	75,73	76,16	76,39	76,42	76,23	75,80	75,27	74,63	73,98	73,21	72,40	71,58	70,74	69,91	69,06	68,14	98,27	2½	64m.	24,3
		67,36	66,55	66,05	66,14	66,79	67,75	68,73	69,72	70,58	71,46	72,20	72,90	73,59	74,14	74,70	75,18				
	II	66,21	66,34	66,50	66,62	66,76	66,86	66,98	67,09	67,18	67,22	67,26	67,28	67,29	67,27	67,24	67,14				
		66,94	66,85	66,71	66,59	66,44	66,29	66,15	66,08	66,05	66,01	65,99	65,99	66,03	66,08	66,18	66,31	92,70			
9. Zinkvitriol-lösning.	I	54,71	54,39	54,31	54,43	54,78	55,34	55,99	56,70	57,46	58,27	59,14	59,94	60,83	61,69	62,58	63,41	28,34	2½	64m.	23,3
		64,06	64,90	65,14	64,68	63,76	62,60	61,55	60,68	59,93	59,16	58,40	57,69	57,01	56,47	55,98	55,49				
	II	63,09	62,96	62,81	62,68	62,55	62,44	62,31	62,23	62,16	62,11	62,10	62,10	62,11	62,17	62,25	62,36				
		62,49	62,61	62,75	62,93	63,08	63,23	63,36	63,46	63,51	63,54	63,58	63,56	63,49	63,39	63,28	63,14	34,41			
10. Zinkvitriol-lösning.	I	49,24	50,12	50,02	48,78	47,01	45,18	43,46	41,86	40,47	39,22	38,17	37,18	36,37	35,61	35,01	34,48	28,34	2	64m.	24,45
		33,99	33,58	33,56	33,98	34,66	35,56	36,65	37,82	38,98	40,21	41,48	42,74	43,98	45,25	46,49	47,71				
	II	53,21	53,41	53,61	53,82	54,04	54,21	54,35	54,45	54,48	54,48	54,41	54,30	54,16	54,02	53,85	53,67				
		53,81	53,58	53,35	53,15	53,00	52,84	52,65	52,53	52,42	52,38	52,35	52,36	52,38	52,48	52,59	52,74	34,41			
11. Zinkvitriol-lösning.	I	66,61	67,14	67,45	67,51	67,36	67,00	66,51	65,94	65,36	64,78	64,19	63,61	63,05	62,52	61,96	61,48	28,34	2½	64m.	23,7
		60,94	60,55	60,31	60,24	60,26	60,44	60,75	61,11	61,60	62,10	62,65	63,26	63,89	64,53	65,18	65,81				
	II	64,27	64,34	64,42	64,51	64,61	64,69	64,79	64,88	64,94	64,97	64,99	64,99	64,99	64,96	64,92	64,86				
		64,93	64,83	64,74	64,64	64,54	64,44	64,34	64,24	64,16	64,10	64,06	64,04	64,03	64,03	64,03	64,05	34,41			
12. Zinkvitriol-lösning.	I	69,66	70,31	70,88	71,24	71,40	71,33	71,08	70,68	70,18	69,61	68,99	68,39	67,80	67,23	66,68	66,17	28,34	2	64m.	21,95
		65,99	65,53	65,07	64,80	64,60	64,57	64,66	64,84	65,18	65,57	66,01	66,51	67,01	67,59	68,18	68,76				
	II	67,60	67,61	67,65	67,70	67,77	67,86	67,97	68,04	68,10	68,13	68,17	68,20	68,21	68,22	68,20	68,17	34,41			

13. Zinkvitriol-lösning.	I	56,47	55,98	55,66	55,58	55,66	55,96	56,46	57,09	57,67	58,34	59,03	59,76	60,51	61,28	62,05	62,8	28,34	2½	64 m.	23,3
		63,75	64,49	65,00	65,08	64,74	64,19	63,41	62,65	61,79	60,99	60,21	59,47	58,78	58,11	57,48	56,90				
	II	63,76	63,65	63,55	63,42	63,30	63,18	63,05	62,96	62,87	62,79	62,74	62,71	62,69	62,69	62,72	62,75	34,41			
		62,99	63,08	63,19	63,30	63,41	63,54	63,64	63,75	63,80	63,84	63,86	63,86	63,86	63,84	63,79	63,71				
14. Zinkvitriol-lösning.	I	51,11	50,53	50,26	50,27	50,54	51,05	51,70	52,46	53,23	54,05	54,98	55,88	56,78	57,68	58,58	59,51	28,34	2	64 m.	23,6
		60,48	61,29	61,59	61,42	60,79	59,97	59,06	58,14	57,23	56,36	55,50	54,68	53,97	53,23	52,58	51,90				
	II	60,69	60,56	60,44	60,31	60,16	60,04	59,93	59,83	59,71	59,66	59,63	59,61	59,61	59,64	59,71	59,83	34,41			
		59,89	60,01	60,14	60,31	60,47	60,63	60,76	60,88	60,96	61,00	61,03	61,03	61,02	61,00	60,92	60,82				
15. Zinkvitriol-lösning.	I	67,26	66,73	66,26	65,94	65,78	65,76	65,88	66,11	66,43	66,85	67,33	67,83	68,36	68,96	69,59	70,26	28,34	2½	64 m.	17,75
		71,24	71,95	72,56	72,91	72,98	72,86	72,54	72,08	71,51	71,00	70,39	69,81	69,23	68,69	68,11	67,55				
	II	73,02	72,93	72,84	72,73	72,61	72,51	72,39	72,28	72,17	72,09	72,03	71,96	71,92	71,91	71,90	71,90	34,41			
		72,23	72,26	72,33	72,40	72,46	72,55	72,63	72,71	72,78	72,82	72,85	72,85	72,85	72,85	72,84	72,78				
16. Vatten.	I	69,44	68,99	68,74	68,69	68,77	69,06	69,42	69,89	70,45	71,07	71,68	72,36	73,08	73,81	74,57	75,32	28,31	2½	64 m.	16,0
		76,20	76,80	77,06	77,05	76,75	76,31	75,73	75,06	74,35	73,69	72,96	72,30	71,64	71,04	70,41	69,86				
	II	74,38	74,27	74,16	74,04	73,91	73,80	73,70	73,60	73,52	73,46	73,41	73,37	73,36	73,36	73,39	73,43	34,45			
		73,66	73,74	73,84	73,95	74,06	74,16	74,26	74,33	74,39	74,44	74,46	74,46	74,46	74,43	74,36	74,29				
17. Vatten.	I	67,75	68,63	69,16	69,30	68,98	68,28	67,44	66,49	65,54	64,60	63,69	62,86	62,07	61,36	60,69	60,06	28,31	2½	64 m.	16,7
		59,68	59,15	58,83	58,70	58,79	59,05	59,53	60,11	60,83	61,53	62,36	63,16	64,00	64,95	65,81	66,71				
	II	67,94	68,01	68,13	68,26	68,40	68,53	68,66	68,77	68,86	68,89	68,91	68,93	68,89	68,83	68,74	68,62	34,45			
		68,73	68,59	68,44	68,29	68,16	68,01	67,88	67,76	67,68	67,59	67,53	67,50	67,49	67,49	67,51	67,58				
18. Vatten.	I	47,05	48,03	48,76	49,60	50,45	51,03	51,14	50,86	50,24	49,46	48,59	47,64	46,79	45,93	45,03	44,23	5,58	2½	64 m.	16,2
		43,75	43,04	42,40	41,80	41,28	40,89	40,81	40,86	41,18	41,66	42,23	42,88	43,60	44,36	45,15	46,01				
	II	40,93	40,96	40,98	41,05	41,14	41,25	41,37	41,50	41,64	41,77	41,87	41,97	42,01	42,03	42,05	42,04	4,16			
		42,20	42,14	42,03	41,90	41,79	41,67	41,54	41,40	41,28	41,15	41,01	40,90	40,84	40,78	40,75	40,75				
19. Vatten.	I	59,01	58,41	58,01	57,94	57,96	58,25	58,78	59,44	60,18	60,95	61,75	62,69	63,56	64,46	65,33	66,22	27,41	1½	64 m.	15,15
		67,30	68,15	68,73	68,87	68,63	68,00	67,25	66,40	65,43	64,53	63,63	62,75	61,85	61,00	60,27	59,53				
	II	65,62	65,52	65,39	65,24	65,10	64,94	64,80	64,69	64,58	64,51	64,46	64,41	64,39	64,39	64,41	64,48	23,95			
		64,75	64,85	64,97	65,05	65,23	65,40	65,50	65,60	65,70	65,77	65,80	65,83	65,80	65,80	65,70	65,63				

20. Vatten.	I	60,46	60,16	60,03	60,01	60,19	60,59	61,13	61,69	62,39	63,16	63,95	64,76	65,64	66,46	67,25	68,11	27,41	$1\frac{1}{2}$	128^m.	15,35
		68,86	69,66	70,41	71,16	71,86	72,61	73,30	74,07	74,79	75,57	76,31	77,03	77,75	78,54	79,26	79,96				
		80,50	81,15	81,50	81,50	81,05	80,37	79,40	78,38	77,20	75,97	74,77	73,65	72,55	71,50	70,63	69,73				
		68,90	68,05	67,35	66,65	66,00	65,45	64,87	64,35	63,87	63,40	62,97	62,50	62,15	61,80	61,45	61,13				
	II	67,00	66,81	66,68	66,50	66,31	66,15	66,03	65,90	65,83	65,75	65,68	65,63	65,61	65,61	65,61	65,64	23,95			
		65,71	65,81	65,91	66,03	66,14	66,27	66,43	66,59	66,76	66,94	67,13	67,34	67,53	67,73	67,43	68,13				
		68,27	68,50	68,75	69,00	69,20	69,43	69,65	69,77	69,90	70,00	70,13	70,17	70,17	70,15	70,10	70,00				
		69,90	69,80	69,65	69,50	69,35	69,17	69,00	68,80	68,60	68,43	68,23	68,03	67,85	67,65	67,47	67,30				
21. Vatten.	I	41,38	40,79	40,24	39,75	39,40	39,19	39,19	39,41	39,73	40,19	40,77	41,43	42,08	42,84	43,58	44,41	3,55	$2\frac{1}{2}$	64^m.	18,4
		44,93	45,74	46,56	47,31	47,93	48,23	48,11	47,71	47,15	46,49	45,76	45,00	44,25	43,53	42,80	42,20				
	II	50,19	50,18	50,11	49,99	49,90	49,78	49,66	49,55	49,46	49,36	49,27	49,20	49,16	49,11	49,11	49,11	13,29			
		49,03	49,08	49,18	49,29	49,39	49,51	49,62	49,79	49,91	50,01	50,11	50,18	50,24	50,26	50,26	50,26				
22. Utspädd Svafvelsyra.	I	37,37	36,44	35,55	34,74	33,98	33,28	32,59	31,98	31,44	31,05	30,91	30,99	31,24	31,70	32,27	32,94	3,55	$2\frac{1}{2}$	64^m.	17,5
		33,76	34,56	35,39	36,26	37,14	38,05	38,93	39,86	40,76	41,40	41,59	41,39	40,77	39,99	39,09	38,14				
	II	48,81	48,82	48,83	48,83	48,80	48,73	48,63	48,53	48,43	48,31	48,18	48,04	47,92	47,79	47,67	47,57	13,29			
		47,54	47,49	47,46	47,45	47,45	47,47	47,53	47,63	47,73	47,85	47,99	48,14	48,29	48,42	48,54	48,63				
23. Utspädd Svafvelsyra.	I	32,46	33,33	34,24	35,24	36,27	37,33	38,41	39,47	40,53	41,28	41,49	41,22	40,56	39,69	38,72	37,64	3,55	$2\frac{1}{1}$	64^m.	16,75
		36,49	35,47	34,53	33,66	32,81	32,03	31,28	30,66	30,05	29,63	29,48	29,54	29,84	30,33	31,00	31,68				
	II	47,98	47,93	47,88	47,88	47,88	47,91	47,98	48,06	48,17	48,29	48,44	48,60	48,75	48,89	49,03	49,13	13,29			
		49,24	49,29	49,30	49,30	49,25	49,16	49,07	48,96	48,85	48,73	48,59	48,45	48,30	48,15	48,03	47,95				
24. Utspädd Svafvelsyra.	I	34,73	35,70	36,64	37,59	38,24	38,41	38,11	37,49	36,68	35,75	34,79	33,86	32,96	32,08	31,25	30,52	3,55	$2\frac{1}{2}$	64^m.	18,75
		29,73	29,14	28,55	27,98	27,58	27,39	27,39	27,66	28,10	28,66	29,38	30,15	31,00	31,93	32,86	33,81				
	II	45,34	45,40	45,47	45,57	45,70	45,85	46,00	46,13	46,27	46,40	46,50	46,56	46,61	46,62	46,62	46,59	13,29			
		46,54	46,49	46,39	46,26	46,14	46,01	45,89	45,75	45,63	45,54	45,46	45,40	45,34	45,31	45,31	45,31				
25. Utspädd Svafvelsyra.	I	39,97	39,49	39,28	39,23	39,41	39,74	40,20	40,81	41,46	42,17	42,95	43,75	44,55	45,42	46,28	47,12	3,55	$2\frac{1}{2}$	64^m.	17,9
		47,91	48,59	48,89	48,83	48,45	47,85	47,14	46,40	45,58	44,80	43,98	43,22	42,46	41,78	41,10	40,51				
	II	52,26	52,16	52,05	51,95	51,85	51,75	51,63	51,54	51,48	51,44	51,41	51,39	51,39	51,40	51,44	51,49	13,29			
		51,54	51,63	51,75	51,88	52,01	52,13	52,24	52,35	52,45	52,49	52,50	52,51	52,51	52,49	52,45	52,39				

6. Ur dessa medelvärden beräknas A_0, A och φ med minsta qvadratmethoden *). För kontrollens skull fördes räkningen vanligen dubbel på det sätt, att de nämnda qvantiteterna beräknades ur halfva antalet observationer i sender. Detta förfaringssätt belyses närmare af följande exempel. Om den undre raden af de medelvärden, som svara mot Therm. I Ser. 24, subtraheras från den öfre, så erhålles 16 differenser, som i ordning benämnas I, I′, II, II′ o. s. v. Af dessa begagnas till en början endast 8, nämligen:

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
34,73	36,64	38,24	38,11	36,68	34,79	32,96	31,25
29,73	28,55	27,58	27,39	28,10	29,38	31,00	32,86
+ 5,00	8,09	10,66	10,72	8,58	5,41	1,96	− 1,61.
	− 1,61	1,96	5,41.				
således	II − VIII	III − VII	IV − VI				
	9,70	8,70	5,31.				
och	II + VIII	III + VII	IV + VI				
	6,48	12,62	16,13.				

Om dessa värden insättas i de för perioder med 16 termer gällande formler:

$$8\alpha = (\mathrm{IV} - \mathrm{VI}) \sin 22^\circ 30' + (\mathrm{III} - \mathrm{VII}) \sin 45^\circ + (\mathrm{II} - \mathrm{VIII}) \sin 67^\circ 30' + \mathrm{I}$$

$$8\beta = (\mathrm{II} + \mathrm{VIII}) \sin 22^\circ 30' + (\mathrm{III} + \mathrm{VII}) \sin 45^\circ + (\mathrm{IV} + \mathrm{VI}) \sin 67^\circ 30' + \mathrm{V},$$

så fås α och β, och sedan kunna A och φ beräknas medelst

$$\operatorname{tang}\varphi = \frac{\alpha}{\beta} \qquad A = \frac{\alpha}{\sin\varphi} = \frac{\beta}{\cos\varphi}.$$

På detta sätt erhållas för ifrågavarande fall

$$A = 5{,}165 \qquad \varphi = 32^\circ\, 24',3.$$

Om man sedermera förfar på samma sätt med I′, II′ o. s. v. så blir

$$A = 5{,}165 \qquad \varphi = 43^\circ\, 37',0.$$

Då emellertid hvarje i detta fall använd observation skiljer sig på 2 minuter från motsvarande i det förra, måste det senare värdet på φ minskas med så stor vinkel, som motsvarar denna tidsskilnad, eller $\frac{360^\circ.2}{64} = 11^\circ\, 15'$ för att blifva jemförligt med det före-

*) Dove's Repertorium der Physik. B. II. p. 275.

gående. Om sedan mediet tages och 360° tilläggas, hvilket är nödvändigt i betraktande af värdet på φ'', så erhålles:

$$A' = 5{,}165 \qquad \varphi' = 392°\,23',2.$$

Genom ett dylikt förfaringssätt fås för Th II ur första serien af differenserna

$$A = 0{,}676 \qquad \varphi = 296°\,48',4,$$

och ur den andra,

$$A = 0{,}674 \qquad \varphi = 296°\,46',6\,(+\,11°\,15'),$$

eller i medeltal:

$$A = 0{,}675 \qquad \varphi = 296°\,47',5.$$

Här måste man likaledes och af ofvan anfördt skäl minska φ med en vinkel svarande mot 1 minut eller $\frac{360°}{64} = 5°\,37',5$ och således

$$A'' = 0{,}675 \qquad \varphi'' = 291°\,10',0.$$

I afseende på öfverensstämmelsen emellan de ur de båda serierna erhållna värdena torde böra anmärkas, att den vanligen icke är så god, som i ofvan anförda exempel.

Vid användning af dessa värden för beräkningen af K böra A' och A'' reduceras till samma mått (se sid. 12) samt φ' och φ'' förvandlas till bågar i enhetscirkeln.

Sedan äfven A_0, som är arithmetiska mediet mellan alla använda medelvärden, blifvit funnet, kan man med kännedom af märkenas läge lätt beräkna medeltemperaturen w i det undersökta vätskelagret. w är i följande tabell för enkelhets skull taget till arithmetiska mediet mellan de till C.° reducerade värdena af A'_0 och A''_0.

K i följande tabell är beräknad ur formeln

$$(\varphi' - \varphi'')\ \mathrm{lognat}\ \frac{A'}{A''} = \frac{\pi l^2}{KT},$$

således med antagande af att K är konstant, hvilket synes nödvändigt, då de variationer, som förefinnas, i allmänhet icke gå i samma led som de obetydliga förändringarne i medeltemperaturen. Visserligen synes för $\dot{Z}n\,\ddot{S}c$) och möjligen äfven $\dot{H}$, en förökning af

K med temperaturen äga rum, men detta är förmodligen endast tillfälligt.

Lösningen Cl Na innehåller 30,60 delar Cl Na på 100 delar $\dot{\mathrm{H}}$
„ $\dot{\mathrm{Zn}}\,\dddot{\mathrm{S}}$ a) „ 26,3 „ $\dot{\mathrm{Zn}}\,\dddot{\mathrm{S}}$ „ „
„ „ b) „ 27,2 „ „ „ „
„ „ c) „ 43,0 „ „ „ „

Procenthalten för Cl Na är beräknad*), för $\dot{\mathrm{Zn}}\,\dddot{\mathrm{S}}$ direkt bestämd.

Vätskan	Ser.	A'	A''	φ'	φ''	l	K	w i C.°
Cl Na	1	6,113	0,870	243° 9′,5	141° 19′,8	2,545	0,1045	43,9
	2	6,348	0,825	424° 33′,0	318° 16′,6	2,545	0,0953	43,9
	3	5,102	0,710	422° 35′,0	322° 19′,2	2,542	0,0980	44,8
	4	5,564	0,788	428° 10′,0	325° 56′,6	2,542	0,0971	45,1
	5	2,454	0,263	210° 49′,2	95° 57′,3	2,545	0,1002	43,3
	6	3,750	0,511	228° 53′,3	128° 10′,3	2,545	0,0967	43,1
	7	2,085	0,289	377° 35′,5	268° 16′,5	2,534	0,0891	39,5
	8	4,725	0,656	424° 53′,8	323° 5′,7	2,534	0,0958	47,8
$\dot{\mathrm{Zn}}\,\dddot{\mathrm{S}}$ b)	9	4,855	0,736	251° 40′,1	150° 50′,3	2,477	0,0970	46,0
	10	7,479	1,049	440° 26′,3	339° 19′,1	2,477	0,0926	53,6
	11	3,477	0,495	413° 41′,1	313° 29′,9	2,477	0,0943	44,3
$\dot{\mathrm{Zn}}\,\dddot{\mathrm{S}}$ c)	12	3,270	0,445	397° 38′,8	292° 41′,0	2,477	0,0879	42,3
	13	4,418	0,599	238° 3′,9	134° 54′,1	2,477	0,0892	45,6
	14	5,205	0,726	243° 29′,4	141° 16′,5	2,477	0,0914	47,7
$\dot{\mathrm{Zn}}\,\dddot{\mathrm{S}}$ a)	15	3,437	0,483	218° 9′,5	120° 49′,7	2,477	0,0964	40,3
$\dot{\mathrm{H}}$	16	3,983	0,557	237° 25′,6	135° 52′,5	2.458	0,0908	39,2
	17	4,949	0,716	417° 46′,7	319° 28′,2	2,458	0,0955	43,3
	18	4,842	0,664	383° 0′,9	280° 28′,8	2,520	0,0934	41,0
	19	5,165	0,717	235° 42′,6	134° 59′,4	2,505	0,0946	41,8
	20	9,627	2,218	265° 32′,5	195° 40′,5	2.505	0,0939	38,5
	21	4,252	0,605	208° 19′,6	104° 56′,1	2,513	0,0940	41,3
$\dddot{\mathrm{S}}$ a)	22	5,001	0,702	156° 6′,5	54° 46′,9	2,513	0,0952	43,7
$\dddot{\mathrm{S}}$ b)	23	5,623	0,723	335° 45′,5	237° 14′,1	2,513	0,0935	43,8
	24	5,165	0,675	392° 23′,2	291° 10′,0	2,513	0,0918	45,2
$\dddot{\mathrm{S}}$ c)	25	4,572	0,582	240° 17′,3	137° 16′,2	2,513	0,0889	40,5

7. Med kännedom af *K* beräknas *k* ur formeln

$$k = \delta c \, . \, K,$$

*) Hoffmann. Tabellen für Chemiker. p. 52.

der k är *det antal värmeenheter, som på 1 minut passerar igenom hvarje qv. c. m. af ytorna till ett 1$^{c.m}$ tjockt vätskelager, hvars medeltemperatur är w, och der temperaturskilnaden mellan öfre och undre ytan är, 1° C.* Dervid märkes, att med en värmeenhet menas den qvantitet värme, som åtgår att höja temperaturen hos 1$^{gr.}$ vatten från 0° till 1°.

De använda värdena af K äro medier ur alla bestämningar för samma vätska. Tätheten δ är bestämd med flaska eller areometer vid + 15° C. Värdet af spec. värmet c är för Cl Na hemtadt ur en afhandling af Schüller *), för $\dot{Zn}\,\dddot{S}$ och $\dddot{S}$ bestämdt af Hrr Höglund och Tholander **).

I brist på tillräckliga uppgifter angående δ' och c' beroende af temperaturen är detta för alla lösningarna antaget vara detsamma som för vatten. Ett fel i detta hänseende bör för öfrigt icke inverka med mera än ett par enheter af sista siffran.

Vätskan		K	δ	c	k	w i C.°
$\dot{Zn}\,\dddot{S}$	a)	0,0964	1,237	0,831	0,0986	40,3
	b)	0,0946	1,252	0,801	0,0942	48,0
	c)	0,0895	1,382	0,770	0,0949	45,2
$\dot{H}$		0,0937	——	——	0,0933	40,8
Cl Na		0,0971	1,178	0,785	0,0895	43,9
$\dddot{S}$	a)	0,0952	1,123	0,847	0,0900	43,7
	b)	0,0926	1,207	0,781	0,0868	44,5
	c)	0,0889	1,372	0,621	0,0754	40,5

8. Vid jemförelse af ofvanstående värden på k med de förut för koppar ($k = 54,62$) och jern ($k = 9,77$) af Prof. Ångström funna framgår i afseende på de undersökta vätskorna:

1) *att någon proportionalitet mellan ledningsförmågan för värme och den för elektricitet ej äger rum.* Detta öfverensstämmer med det resultat, till hvilket Paalzow kommit.

2) *att ledningsförmågan för värme är betydligt större än för elektricitet.*

3) *att skilnaden mellan de särskilda vätskornas ledningsförmåga är ojemförligt mindre i fråga om värme än om elektricitet.*

*) Pogg. Ann. CXXXVI. p. 82.

**) Deras experimenter äro utförda på härvarande Fysiska Kabinett. Hvarje värde är medium af tvenne bestämningar.

För S̈ visar sig ett bestämdt aftagande i ledningsförmåga, då vattnets halt af svafvelsyra ökas. Likaså minskas den vid tillsats af koksalt. Deremot är den större för lösning af zinkvitriol än för vatten. Den olikhet, som Żn S̈a) visar i förhållande till de öfriga, torde dock behöfva underkastas en närmare granskning, särdeles som dess K är bestämdt ur endast en serie.

Redan Wiedemann och Franz *) hafva visat betydelsen af den ofvannämnda bristen på proportionalitet. Om man nämligen betraktar värme såsom rörelse, kan man tänka sig det fortplantas på tvenne olika sätt inom en fast eller dermed jemförlig kropp nämligen, dels genom krafter verkande emellan kroppens egna partiklar, dels genom strålning från partikel till partikel d. v. s. genom rörelse hos den mellanliggande ethern.

Då hos metallerna den yttre och således sannolikt äfven den inre strålningsförmågan är ringa, fortplantar sig värmet hos dessa troligen förnämligast på det förra sättet, och strålningen spelar der en jemförelsevis obetydlig rol. Detta antagande vinner i sannolikhet, om man tager den nämnda proportionaliteten i betraktande. Så vidt man nämligen har sig bekant, kan elektricitet ej förekomma hos ethern och tyckes sålunda bero endast på emellan materiela partiklar verkande krafter.

Vid vätskorna är förhållandet helt annorlunda. Hos dem fortplantar sig elektriciteten genom elektrolys, och värmet hufvudsakligen genom intermolekylär strålning, ty strålningsförmågan är der betydlig, och då den dessutom för de särskilda vätskorna sannolikt ej företer några större olikheter, måste äfven skilnaden i ledningsförmåga blifva ganska ringa.

9. De temligen betydliga variationer i K, som i ofvanstående tabell visa sig för en och samma vätska äfven under samma förhållanden, torde förnämligast bero på tvenne omständigheter:

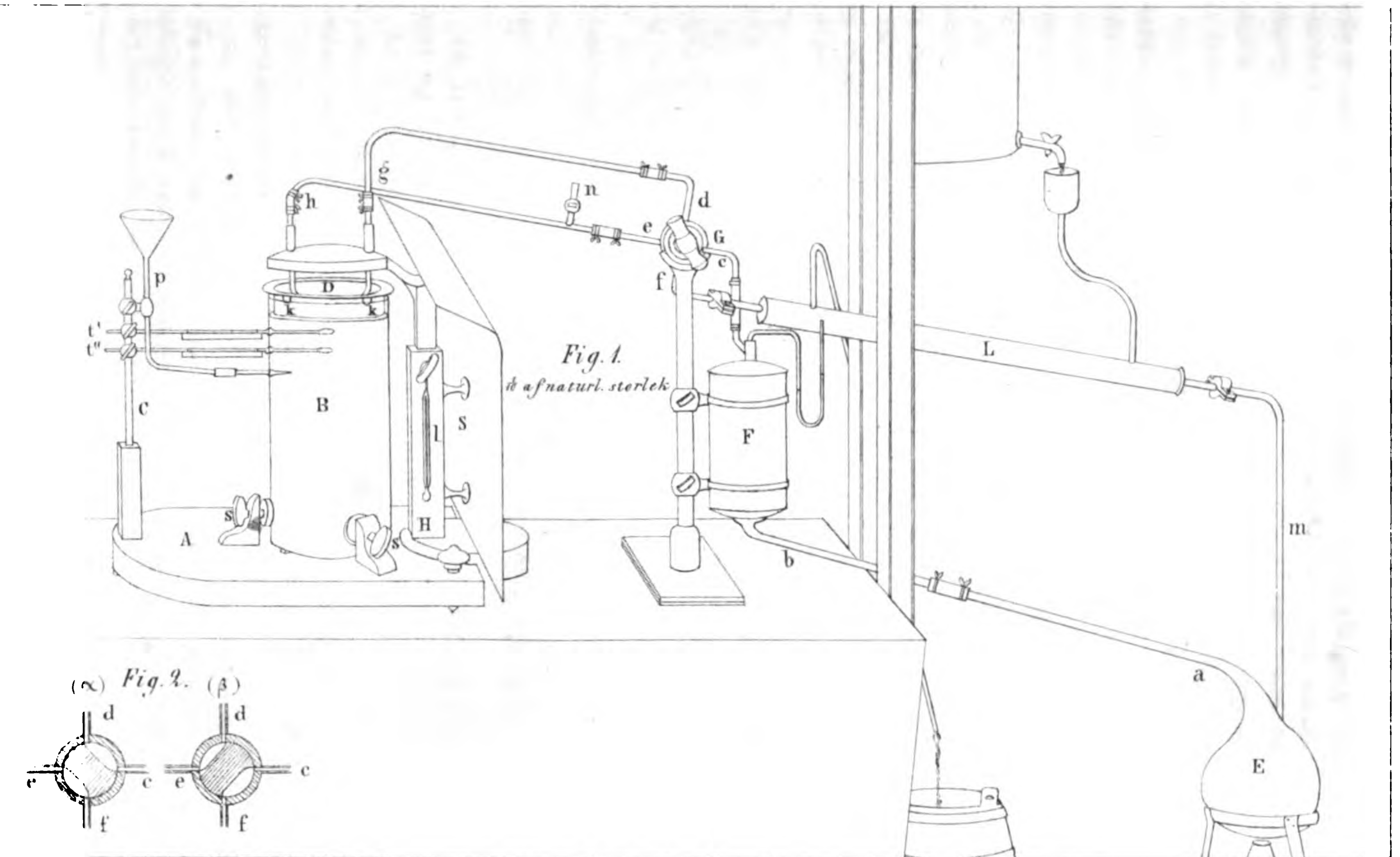
1) att den stenbänk, på hvilken apparaten hvilade, ej var fullt fast, hvilket åstadkom rubbningar så betydliga, att utom åtskilliga andra, äfven några serier med lösning af kopparvitriol icke ledt till användbara resultater,

2) att afståndet mellan thermometrarne var något för stort, så att den undres temperaturvariationer blefvo för små. Minskas afståndet, bör dock kulornas diameter äfven göras mindre eller ock thermometrarne ersättas af thermo-elektriska staplar.

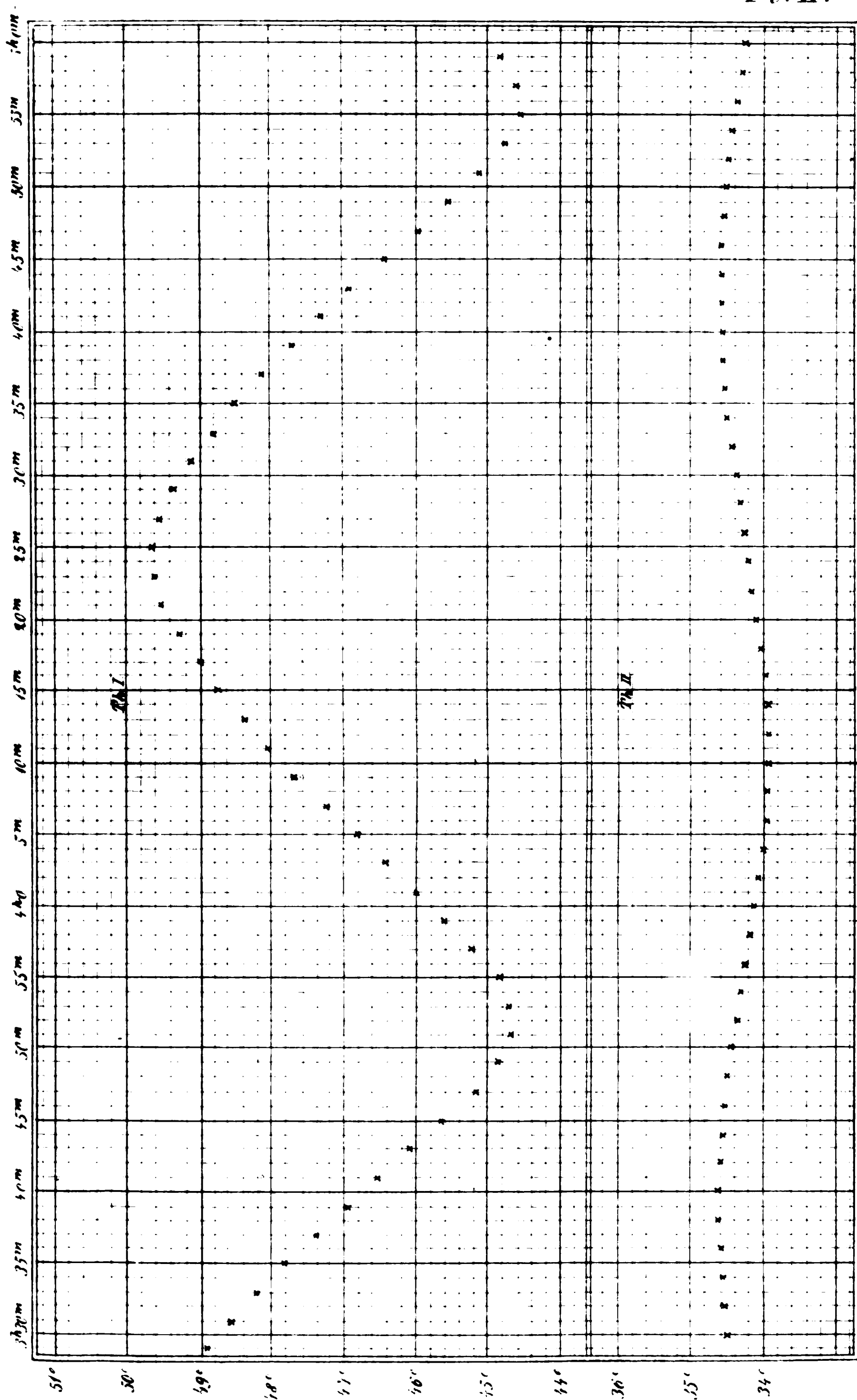
*) Pogg. Ann. LXXXIX. p. 531.



Pl. I.



Pl. II.



Program för Rektorsombytet år 1869.

Af

W. E. Svedelius.

Då jag nu vid läseårets slut riktar min blick tillbaka öfver den tid, som har förflutit medan det var mig ålagdt att bekläda det akademiska rektorsembetet, är min första känsla tacksamheten för den eviga Försynens välsignande huldhet, som har hvilat stor och mägtig öfver Upsala Universitet. Ostörd af våldsama olycksöden har Universitetets verksamhet fortgått under en uplyst öfverstyrelses ledning. Hägnande beskydd och mägtigt understöd har blifvit oss egnadt af fäderneslandets regering och lagstiftande magter. Frid och trefnad har rådt inom det akademiska lifvet, intet hinder har funnits för Universitetet i allmänhet, att ju ett redligt arbete har kunnat skörda sin frukt eller lägga sin grundval för kommande dagars verk. De bekymmer, som visserligen icke uteblifvit, hafva blott varit sådana, som ifrån vår ställning äro oskiljaktiga och hvilka det icke bör vara omöjligt att med framgång bekämpa. De hafva sitt ursprung till en del i krafternas inskränkta mått inför den kallelses storhet, som är oss gifven, att bära våra bidrag till vetandets utveckling och att plantera bildningens säd hos en ungdom, hvilken snart skall taga sin egen, sjelfständiga del i framtidens verk. Men äfven ett annat bekymmer uppstiger i hvarje oförderfvadt sinne, då nämligen samvetet gör sin fråga, om viljan i alla stycken har varit så ren, så fri ifrån småsinnets smuts, så stark emot egennyttans, vällustens, beqvämlighetens frestelser, nitet så oförfalskadt, hågen så frisk och arbetskraften så tillräckligt ihärdig; att det, som har blifvit uträttadt, verkligen icke är mindre än hvartill förmågan, som vi fått, begränsad såsom den är, dock borde kunna förslå. Lägger jag härtill äfven

näringsbekymmernas tryckande börda, som för ganska många ibland Universitetets studerande ungdom utan tvifvel, nu såsom alltid, har gjort sig känd på ett i hög grad tålamodspröfvande och hårdt ansträngande sätt, så har jag nämnt de största svårigheter, med hvilka det är oss förelagdt att kämpa.

Men jag sade också att den striden bör kunna föras med framgång. Det segerbringande vapnet ega vi i tron på det Evigas magt öfver verlden, en allrådande Försyns styrande vishet.

Och att denna tro samt i allmänhet ett — menskligen att tala — redligt nit för de högre interessen, åt hvilkas trogna vård Universitetets män och ynglingar äro kallade att egna sina bästa krafter och att offra dem, att, säger jag, en frisk, en god och i det goda trofast ande är den hufvudsakligen bestämmande kraften i det akademiska lifvet, sådant det nu befinnes vara, så att den hand, som väger dygd och fel med rätta vigter, skall finna öfvervigten på den goda sidan, detta är en erfarenhetens lärdom, som det har blifvit mig förunnadt att inhemta. Derföre eger jag också det glada hopp att Upsala Universitet allt framgent skall, om domaren är rättvis, icke befinnas oförtjent af det beskydd, som det njuter, och af Svenska folkets aktning.

Min tro, att så förhåller sig, är så mycket starkare, som jag icke utan verklig strid emot tvifvel och misstankar har arbetat mig fram till denna öfvertygelse. Sjelfberömmelsens dårskap vare fjerran ifrån oss, men sjelfpröfningens stränghet vare oss en dyrbar pligt, med smickrande loftal skall jag icke falla någon blygsam själ besvärlig, det jag nu säger är i sjelfva verket icke någon större sak än att Universitetet icke sviker sin pligt, och detta är blott det minsta, som fäderneslandet eger rättighet att fordra. Men hvad sant är, det må jag offentligen uttala, att denna fordran verkligen upfylles. Mensklig svaghet må vi alle bekänna, men om jag noga pröfvar tidens tecken, de der peka åt skiljda håll och kunna tydas på flera sätt, blifver slutsatsen sådan, att jag kan med fridfullt sinne, med förhoppningsrikt vända min blick emot det stycke af Sveriges framtid, hvars verk beredes vid Upsala Universitet, och med kärleksfull tillfredsställelse ser jag tillbaka på den tid, då den äran var mig beskärd att bekläda det embete, som jag nu går att nedlägga.

Offentligen vill jag uttala min tacksamhet för embetsbröders och Universitetets samtlige embetsmäns trofasta bistånd och öf-

verseende vänskap, min aktning och till en viss grad mitt förtroende för en i allmänhet hoppgifvande ungdom. Jag upmanar hvarje vän af sanning och rätt, att förena sig med mig i en ur mitt hjertas djup framgående önskan att lycka och frid må växa, rik och stark, öfver Upsala Universitet så länge det förblifver sin bestämmelse troget.

En gärd af tacksamheten och vördnaden har blifvit egnad åt minnet af en oförgätlig Universitetets lärare och vän. Jag menar minnesvården, som uprestes på Israel Hwassers graf och på ett högtidligt sätt invigdes i kretsen af den hädangångnes lärjungar, beundrare och vänner. Denna fest egde rum på Hwassers födelsedag d. 17 sept. Den höga plats, som Hwassers namn intager ibland Universitetets dyrbara minnen, gifver åt denna den enskildta, personliga tacksamhetens och tillgifvenhetens högtid ett allmänt, akademiskt interesse.

Under förliden hösttermin har inom den Juridiska Fakulteten en lika kär som ovanlig tilldragelse egt rum. Fakulteten har nämligen varit i tillfälle att åt en i vetenskapens och embetsmannaverksamhetens arbeten mångbepröfvad och förtjent man öfverlemna Jubel-Doctors-diplomet. Kejserl. Rysk-Finska Statsrådet, Riddaren af Kejserl. S:t Annæ Ordens 2:dra klass med kejserliga kronan samt af Kejserl. Kungl. S:t Stanislai Ordens 2:dra klass och af Kungl. Svenska Nordstjerne-Orden, Friherre Johan Gabriel von Bonsdorff hade ifrån sitt hemvist i Finland infunnit sig i Upsala för att här vid det Universitet, der han i sin ungdom förvärfvade den juridiska Doktorsgraden, nu efter förflutna femtio år emottaga förnyadt diplom såsom Jubel-Doktor, hvilket blef d. 19 sept. till honom öfverlemnadt af Juridiska Fakultetens Dekanus i närvaro af Fakultetens ledamöter samt Universitetets Rektor och de öfriga Fakulteternas Professorer.

Under den senare akademiska terminen har Universitetet varit hedradt med ett nådigt besök af Hans Maj:t Konungen, som beledsagades af sin höge gäst, Hans Kongl. Höghet Kronprinsen af Danmark. Hans Maj:t behagade allernådigst taga en öfversigt af Universitetets vetenskapliga samlingar samt afhöra en och annan föreläsning, så många tiden medgaf.

Inom kretsen af Universitetets embetsmän har döden skördat ett dyrbart offer, då Akademie-Räntmästaren, Ridd. af Kungl. Wasa-Orden, Johan Wilhelm Gyllensvärd d. 29 nov. efter

en längre tids sjuklighet afsomnade. Bortryckt i sin medelålder ifrån en gagnande verksamhet har han lemnat ett aktningsvärdt minne. Vi beklaga med verklig saknad den förlust Universitetet har lidit genom hans bortgång.

Men på samma gång tillhörer oss att med tillbedjande tacksamhet för den Eviga Försynen ihågkomma att detta offer är ibland lärarena och embetsmännen det enda, som vi nödgats hembära åt förgängelsen. Inom den ungdomliga kretsen har döden härjat vida mera. Studenten af Wermlands nation Anders Theodor Roman följdes till grafven samma dag, då det nu slutande läseåret begyntes. Senare under året bortrycktes ur vänners och anförvandters krets, ifrån sin ungdoms förhoppningar Studenterne Carl Johan Alfred Arvidsson (af Östgöta nation), Axel Lorenz Winqvist (af Uplands nation), Phil. Dokt. Albert Fredrik Elias Beckman (af Westgöta nation), Fredrik Wilhelm Lund (af Westmanlands och Dala nation), Johan Jakob Ekegren (af Wermlands nation) samt Erik Hoffman (af Norrlands nation).

Inom Universitetets lärarepersonal hafva förändringar inträffat dels genom öfvergång till andra verkningskretsar, dels genom befordringar inom Universitetet. Theol. Adjunkten Gustaf Leopold Collinder har blifvit utnämnd till Kyrkoherde i Bollnäs pastorat af erkestiftet, men fortfar likväl ännu med sin tjenstgöring vid Universitetet, alldenstund tiden för hans tillträde till sitt nya embete ännu icke inträffat. Adjunkten i Grekiska Språket och Litteraturen Carl August Walberg är nyligen befordrad till Professor i samma språk och litteratur vid Lunds Universitet, men har ännu icke tillträdt sin nya befattning. Docenten i Nordisk Litteratur Lorenz Henrik Segelcke Dietrichson har blifvit förordnad till Lärare i Konstens Historia och Litteratur vid Kongl. Akademien för de fria konsterna. Docenten i praktisk Astronomi Per Gustaf Rosén har blifvit utnämnd till Professor vid Topografiska korpsen, Docenten i Nordiska språk Nicolaus Linder till Lektor vid Seminarium för bildande af Lärarinnor samt Docenten i Grekiska Litteraturen Thor David Gunnar Widegren till Lektor i Grekiska och Latinska språket vid Högre Elementarläroverket i Norrköping. — Inom Universitetet har Docenten i Romersk Rätt, Isak Sven Landtmanson, blifvit utnämnd till Adjunkt i Svensk Allmän Lagfarenhet och Romersk Rätt. Med. Dokt. Oskar Robert Fries och Med. Licent. Ernst Johan Rein-

hold Salén hafva blifvit förordnade till Docenter, den förre i Praktisk Medicin och den senare i Ophtalmologi, samt Docenten Fries äfven till Under-Läkare vid medicinska kliniken på Akademiska Sjukhuset och Med. Licent. Johan Anton Waldenström till Under-Kirurg vid kirurgiska kliniken på samma sjukhus. Äfven den Philosophiska Fakultetens lärarepersonal har blifvit förstärkt genom flere unge män, som blifvit till Docenter förordnade: Phil. Dokt. Carl David af Wirsén i Litteraturhistoria, Phil. Cand. Johan Fredrik Johanson i Latinska språket, Phil. Cand. Gustaf Magnus Sjöberg i Theoretisk Philosophi, Phil. Dokt. Aron Martin Alexanderson i Grekiska språket och Litteraturen, Phil. Cand. Hans Edfeldt i Praktisk Philosophi, Phil. Dokt. Jonas Gustaf Oscar Linnarson i Mineralogi och Geologi samt Phil. Dokt. Herman Solander i Esthetik. — Inom den Theologiska Fakulteten har Phil. Dokt. Uddo Lechard Ullman blifvit förordnad till Docent i Praktisk Theologi.

För åtskillige ibland Universitetets lärare har den akademiska verksamheten varit mer eller mindre afbruten genom offentliga uppdrag, som varit dem anförtrodda eller vetenskapliga arbeten, som utanför Universitetets krets tagit deras tid i anspråk. Så hafva Domprosten, Förste Theol. Professoren Torén, Theol. Professoren Cornelius, Professoren i Philosophi Ribbing samt E. O. Professoren i Historia Malmström varit ledamöter af Kyrkomötet. Domprosten Torén har dessutom såsom ledamot af Bibel-Kommissionen och Professoren Ribbing samt Professoren i Statsrätt Rydin såsom Riksdagsmän varit nödsakade att begagna tjenstledighet ifrån sina lärareembeten. Enahanda ledighet har äfven varit beviljad åt Professoren Malmström i och för fortsatta forskningar med afseende på det af honom påbegyndta vetenskapliga arbete öfver Sveriges politiska historia ifrån K. Carl XII:s död till statshvälfningen 1772. Adjunkten i Juridiska Fakulteten Annerstedt har under en del af året varit frånvarande såsom adjungerad ledamot af Svea Hofrätt. Adjunkten i Botanik Fries och Docenten i Zoologi Smitt hafva deltagit i den vetenskapliga expeditionen till Spetsbergen. Docenten i Statskunskap Arnberg har varit tjenstgörande såsom Sekreterare hos Riksdagens Bevillnings-Utskott. Docenten inom Juridiska Fakulteten Hammarskjöld äfvensom Docenten i Nordiska språk och allmän jämförande språkforskning Richert hafva varit anställde vid Kyrkomötets Kansli. Docenten i Fornnordiska

språket Landtmanson har varit tjenstförrättande lärare vid Högre Elementarläroverket i Skara och Docenten i Nordiska språk Kempff likaledes vid Stockholms Gymnasium. Docenten i Historia Forssell har njutit tjenstledighet för vetenskapliga forskningar med afseende på det arbete öfver Sveriges inre historia från Gustaf den Förste, med hvilket han är sysselsatt. — En förtjent vetenskapsidkare och lärare, Adjunkten i Zoologi Thorell har för en långvarig sjuklighet nödgats afbryta sina arbeten.

En följd af dessa nu omtalade förhållanden har varit, att åtskilliga lärareembeten hafva upprätthållits genom tillförordnade ställföreträdare. Så för att nu endast nämna de vikariater, hvilka fortfarit en längre tid och inneburit en mera omfattande verksamhet, har i Domprosten Toréns ställe professuren i Pastoral-Theologi varit förvaltad af Theol. Adjunkten Collinder och Adjunktens i Pastoral-Theologi undervisningsskyldighet i Adjunkten Collinders ställe uppdragen åt Theol. Docenten Martin Johansson; professuren i Svensk Statsrätt, Kyrkorätt och Krigslagfarenhet samt Folkrätt har under Professoren Rydins frånvaro vid riksdagen varit förvaltad af Docenten inom Juridiska Fakulteten Hammarskjöld och såsom tjenstförrättande i Professoren Ribbings ställe har under samma tid Docenten i Philosophi Wikner varit förordnad. Adjunkten i Historia Hammarstrand har under hela året förestått professuren i Historia och Adjunkten Landtmanson har likaledes upprätthållit en ännu icke tillsatt professur i Romersk Rätt, Juridisk Encyklopedi och Rättshistoria. Ett förordnande har äfven varit gifvet åt Docenten i Historia, Annerstedt, att under vårterminen förestå de föreläsningar, hvilka åligga Adjunkten i Historia. — Räntmästareembetet har under hela detta år varit förvaltadt af t. f. tjenstemän. Framlidne Räntmästaren Gyllensvärd var redan före läseårets början genom sjukdom förhindrad att utöfva sitt embete. Förordnande att förestå denna befattning var då gifvet åt Regementsskrifvaren Gustaf Harald Gyllensvärd, hvilken dermed fortfor till d. 1 febr. innevarande år. Då Regementsskrifvaren Gyllensvärd sedermera önskade att ifrån förordnandet afgå, blef Adjunkten i Philosophi Afzelius förordnad att öfvertaga denna tjenstgöring. En hastigt inträffande sjukdom nödsakade likväl Adjunkten Afzelius att ganska snart söka ledighet och Räntmästaresysslan har sedermera varit updragen att

förvaltas af Juris-Utriusque Candidaten Friherre Herman Gyllenhaal.

Åt E. O. Professoren Malmström är på grund af riksdagens beslut ett särskildt anslag af allmänna medel beviljadt för fortsättande af hans här ofvan omnämnda historiska forskningar. Ett understöd af allmänna medel och för ett likartadt ändamål, vetenskapliga forskningar i fäderneslandets historia, har äfven blifvit beviljadt åt Docenten Forssell. Ett offentligt anslag för befrämjande af sådana studier, som ej tillhöra examensämnen, har blifvit tillerkändt åt Phil. Dokt. Robert Rubenson med afseende på hans förtjenstfulla arbeten i Physik och Meteorologi. Docentstipendier hafva varit tilldelade åt Docenten i Botanik Lindblad, Docenten i Philosophi Engstrand, Docenten i Philosophi Wikner, Docenten i Grekiska språket Löfstedt, Docenten i Mathematik Theorell och Docenten i Theologi Johansson. De s. k. Filénska legaterna hafva upburits af Docenten i Zoologi Smitt, Docenten i Statskunskap Arnberg och Docenten i National-ekonomi samt Ekonomi- och Finansrätt Hammarskjöld, den sistnämnde likväl endast för vårterminen, medan den förut utnämnde innehafvaren Docenten Arnberg har varit frånvarande på grund af sin tjenstgöring hos riksdagens Bevillningsutskott. — Det Letterstedtska resestipendium, hvilket Upsala Universitet egde att under detta år tillsätta, har blifvit gifvet åt Adjunkten i Anatomi och Physiologi, Dokt. Clason. Det Sederholmska stipendium för utrikes resor är tilldeladt Adjunkten i National-ekonomi, Folkrätt samt Svensk Stats- och Specialrätt Annerstedt, och det Sederholmska stipendium för inrikes resor upbäres af Phil. Cand. Carl Gustaf Lundquist. Det Byzantinska resestipendium innehafves af den till Professor vid Topografiska korpsen numera befordrade Docenten i Praktisk Astronomi Rosén. Det Helmfeldtska resestipendium innehafves af Docenten i Physik Hildebrandsson. De af Kongl. Maj:t åt Universitetet nådigst förunnade tvänne resestipendier af riksstatens anslag hafva blifvit tilldelade, det större åt Professoren i Physiologi, Holmgren, och det mindre åt Professoren i Esthetik samt Litteratur- och Konsthistoria, Nyblom. Docenten i Organisk Kemi, Cleve, befinner sig på en vetenskaplig resa såsom af Kongl. Vetenskaps-Akademien utnämnd innehafvare af det Letterstedtska stipendiet. Ett tillfälligtvis ledigblifvet stipendium af riksstatens anslag sedan år 1868 har blifvit gifvet åt Docenten i Arabiska språket Almqvist. Det Hwasserska

resestipendiet har under årets lopp varit tillerkändt åt Docenten O. R. Fries och Med. Licent. P. O. Södermark.

De vid Universitetet närvarande Studenternes antal har utgjort under höstterminen 1235 och under vårterminen 1216. Fördelningen emellan de särskilda Fakulteterna har varit sådan, att till den Theologiska Fakulteten räknades under höstterminen 139 och under vårterminen 134, till den Juridiska Fakulteten under höstterminen 144 och under vårterminen likaledes 144, till den Medicinska Fakulteten under höstterminen 90 och under vårterminen 83, till den Philosophiska Fakulteten under höstterminen 862 och under vårterminen 853. De inskrifne, nye Studenternes antal har varit under höstterminen 244 och under vårterminen 71. — Beväringsskyldige Studenter, som deltaga i årets vapenöfningar, äro i första klassen 74 och i andra klassen 125 eller tillsamman 199. — Examina hafva blifvit aflagda inför den Theologiska Fakulteten Candidatexamen af 2, dimissionsexamen af 20, praktisk examen af 36; anmälde till dimissionsexamen, men ännu, när dessa rader skrifvas, icke examinerade, äro 13; inför Juridiska Fakulteten Candidatexamen af 1, hvarjemte examen till Rättegångsverken har blifvit aflagd af 22 och examen till Kongl. Maj:ts Kansli af 1; inför Medicinska Fakulteten Licentiatexamen af 20, Candidatexamen af 6; inför Philosophiska Fakulteten Candidatexamen af 45, theologico-philosophisk examen af 21, juridico-philosophisk examen af 5, medico-philosophisk examen af 20, hvarjemte förberedande examen för dem, hvilka framdeles ämna aflägga examen till Rättegångsverken eller Kongl. Maj:ts Kansli, har blifvit aflagd af 33. Anmälde att i terminens aldrasista dagar examineras äro: till Philos. Candidatexamen 6, theologico-philosophisk examen 6, medico-philosophisk examen 5, förberedande examen 15. Disputationsafhandlingar hafva varit till offentlig granskning framställda i Theologiska Fakulteten 1, i Medicinska Fakulteten 5, i Philosophiska Fakulteten 88.

Näst före Rektorsombytet kommer den Medicinska Fakulteten att genom sin Decanus till Medicinæ-Doktorer utnämna: Med. Lic. Docenten Ernst Johan Reinhold Salén, Med. Lic. Axel Jäderholm, Med. Lic. Olof Hammarsten, Med. Lic. och Underkirurgen Johan Anton Waldenström samt Med. Lic. Frans Anton Gustaf Bergman.

Inom den Philosophiska Fakulteten anställes den 31 maj Doktorspromotion med sedvanlig högtidlighet enligt tillkänna-

gifvande genom särskildt program af Promotor, Professoren i Österländska språken, Ridd. af K. Nordstjerne-Orden, Phil. Doktor Jonas Fredrik Hesse.

För Universitetets allmänna verksamhet och för de särskildta vetenskapliga inrättningarnes förkofran hafva frikostiga understöd blifvit oss förunnade. Kongl. Maj:t har beviljat ett anslag af 1200 Rdr till fortsatt utgifvande af Universitetets Årsskrift, samt 800 Rdr för inköp af anatomiska instrumenter och præparater, så ock 500 Rdr till den physiologiska institutionen. — Utmärkta prof af enskild frikostighet hafva icke heller saknats. Framlidne Öfverste-Kammarjunkaren, R. och K. af K. M. O. m. m., Friherre von Beskow har genom testamentariskt förordnande till Universitetet förärat sin boksamling jämte samling af musikalier, marmor- och gipsarbeten, oljefärgstaflor, gravurer, lithografier, medaljer, och slutligen äfven en stipendiifond af 10.000 Rdr. Andra testamentariska gåfvor hafva blifvit åt Universitetet anordnade: af framlidne Prosten och Kyrkoherden i V. Klefva af Skara Stift, Andrén, ett kapital af 20,000 Rdr till stipendier för theologiska studier; af Studeranden Wirsell, som vid sin död efterlemnade ett testamente, hvarigenom Universitetet erhåller en stipendiifond af 20,000 Rdr. Framlidna Demoiselle Sophie Liljeblad har genom mundtligt testamente anslagit till det Akademiska Sjukhuset en summa, beräknad för underhåll af en sjuksäng; Kansliposten Lundberg och hans hustru — hvilka båda nu äro med döden afgångna — hafva testamenterat till akademiens sjukhus en summa stor 3000 Rdr Riksmynt.

I afseende på de till undervisningen hörande samlingarnes och vetenskapliga inrättningarnes utveckling under årets lopp må följande allmänna uppgifter meddelas.

Akademiska Bibliothekshuset har under förliden sommar undergått en betydlig reparation, i så måtto att, enär ingen luftvexling funnits under golfvet i bottenvåningen och fukt samt röta i följd deraf förstört en stor del af trävirket, flera lufthål måst öppnas å grundmurarne, grusfyllningen bortskaffas och nytt golf inläggas; till en början dock blott under en fjerdedel af huset.

Boksamlingens tillökning har fortgått som vanligt, och är särskild accessions-katalog för sista kalender-året utgifven från trycket. Såsom den märkvärdigaste bland denna accession må särskildt nämnas en af Hans Maj:t Konungen förärad foto-

lithografisk afbildning af den i Köpenhamn förvarade handskrift af de Norska konungasagorna, som kallas Codex Frisianus, och är den äldsta nu bevarade handskrift af Snorre Sturleson.

I öfrigt har Bibliotheket af f. d. Amiralen i K. Preussisk tjenst Sundevall emottagit en samling Japanesiska och Kinesiska böcker och kartor, af K. Statistiska Central-Bureaun åtskilliga utländska statistiska berättelser samt af Ledamoten af Riksdagens Första Kammare Dr C. F. Bergstedt, Professoren C. J. Tornberg i Lund, Ingeniör C. M. Guldberg i Christiania, Justitiæ-Rådet Chr. Braun och Etats-Rådet F. A. Krieger i Köpenhamn, Mr William Hartridge i London, Grefve P. E. D. Riant och Professoren A. Geffroy i Paris, samt Hrr M. Paine, J. Catlow Peel och S. B. Schieffelin i Nord-Amerika värderika gåfvor.

Från en mängd utländska Universiteter och vetenskapliga institutioner hafva dessutom dels såsom gåfva, dels i utbyte erhållits ett betydligt antal af deras publikationer.

Genom Friherrliga Stierneldska ättens utslocknande har Bibliotheket erhållit full dispositionsrätt öfver den bok- och manuskriptsamling, hvilken enligt testators förordnande varit ett fideikommiss inom slägten, men den siste innehafvaren, framlidne H. Exc. Stats-Ministern för Utrikes Ärenderna m. m., Friherre G. N. A. A. Stierneld, redan för längre tid sedan hade öfverlemnat till Bibliotheket.

Det nya Akademiska *Sjukhuset*, hvilket under loppet af år 1867 öpnades till allmänt begagnande, har under innevarande år erhållit en bestämdare organisation i afseende på styrelse och förvaltning. Hans Exc. Kanslern har nämligen under d. 15 juni 1868 utfärdat ett reglemente för sjukhusförvaltningen. Denna förvaltning är uppdragen åt en Direktion, bestående af Professorerne i praktisk Medicin och i Kirurgi såsom sjelfskrifne ledamöter samt dessutom trenne medlemmar, hvilka af Consistorium utses.

På Sjukhusets afdelning för *invärtes* sjuke hafva under kalenderåret 1868 vårdats 275 män och 216 qvinnor eller tillsammans 491. Vid den *Medicinska kliniken* hafva 32 Medicinæ Candidater och 13 Medicinæ Studerande tjenstgjort.

Vid den *Kirurgisk-Ophtalmiatriska kliniken* hafva 20 Medicinæ Candidater varit inskrifne, i *propedeutisk-kirurgisk* klinik har undervisningen begagnats af 6 studerande. De sjukes antal, som utgjort material för undervisningen, har varit 481 på sjuk-

husets kirurgiska afdelning samt 1132, som varit vårdade i poliklinisk klinik. Särskildt syphilitisk klinik har under höstterminen hållits af Adjunkten Doktor Björkén och på den syphilitiska afdelningen hafva under året 233 sjuke varit intagne. Antalet af vigtigare operationer på klinikens operationssal har varit 168. Samlingarne hafva blifvit ökade med åtskilliga nyare instrumenter.

Obstetriska Institutionen, hvarest, efter en i slutet af förra läseåret företagen förändring i ventilationen, helsotillståndet varit godt, har å barnbördsafdelningen lemnats vård åt 81 barnaföderskor samt klinisk utbildning åt 20 Medicinæ Candidater.

Vid den *Psychiatriska Kliniken* hafva 12 Medicinæ Candidater tjenstgjort. Undervisningen har fortgått efter samma plan som under föregående år, men den stora tillförseln af sjuke, som förut egt rum, har under det senare året betydligt minskats sedan 15 sjukplatser på Hospitalet blifvit för året indragna. Denna åtgärd af Hospitalernas öfverstyrelse, föranledd af ekonomiska skäl, har sålunda icke varit utan ett menligt inflytande på undervisningen, i det att en del kliniska patienter blifvit ifrån Hospitalet afvisade.

Det nu tilländagångna läseåret har för den psychiatriska kliniken en egen betydelse såsom slutåret i dess första decennium. Det var nemligen i oktober 1859, som den första kliniken af detta slag i Sverige upprättades vid Upsala Hospital. En ny bana blef dermed bruten för praktiska studier af hjernans sjukdomar. Sedan den tiden hafva 140 unge läkare derstädes erhållit undervisning inom en del af läkarekonsten, som förut varit lemnad nästan utan afseende vid de kliniska studierna. Största delen af desse unge män hafva redan gått att utöfva sitt ansvarsfulla kall och den förhoppningen torde derföre icke vara obefogad, att Universitetets inflytande på de sinnessjukes vård inom fäderneslandet icke varit ringa.

Vid den *Anatomiska Institutionen* har den praktiska undervisningen oafbrutet fortgått ifrån början af sistl. oktober ända till medio af innevarande maj månad, endast med undantag af några få dagar under Jul- och Påsk-högtiderna. — Under höstterminen hafva 40 och under vårterminen 39 Med. Studiosi begagnat sig af den anatomiska undervisningen och af dessa hafva 28 under höstterminen och 26 under vårterminen deltagit i de dagliga arbetena på Anatomisalen.

De *Anatomiska samlingarne* hafva under året erhållit endast en obetydlig tillökning makroskopiska föremål, neml.: 1

menniskoskelett, 1 skelett af Halmatenus Billbardieri, 12 st. i sprit förvarade præparater samt ett ej obetydligt antal muskelvariationer, hvilka sednare dock endast blifvit konserverade. Af mikroskopiska föremål hafva deremot något öfver 200 stycken blifvit tillvaratagna och omsorgsfullt inlagda.

Vid *Pathologiska Institutionen* hafva 79 liköpningar blifvit verkställda. Inrättningen har genom en frikostig gåfva af Doktor A. F. Regnell i Brasilien blifvit försedd med en fullständig och ändamålsenlig vattenledning. Samlingarne hafva ökats med åtskilliga konkrementer och mikroskopiska præparater samt äfven med 100 dels torkade, dels i sprit förvarade pathologiskt-anatomiska præparater. I undervisningen hafva under nu afslutade vårtermin 41 Medicinæ Studerande deltagit.

Den *Physiologiska Institutionen* har under året till förstärkande af det otillräckliga anslaget till materielen af Universitetets medel erhållit 600 Rdr förutom det ofvan omtalade understödet af Statsmedel. Bland inköpta instrumenter må nämnas en finare chemisk våg, förfärdigad af Liebrich i Giessen. Bland de arbeten, som under året blifvit inom laboratoriet utförda, torde böra nämnas ett af O. Hammarsten, meddeladt i hans doktorsspecimen: *Om gallans förhållande till magsaften och ägghvitedigestionen*, hvilket är det första specimen af detta slag, som utgått från ett svenskt physiologiskt laboratorium. Föreläsningarne och dermed förenade experimenter hafva rört sig förnämligast inom muskel- och nervphysiologiens område.

Physiologiskt-Kemiska Institutionens Laboratorium och samlingar samt det *Pharmakologiska Museum* hafva icke undergått några nämnvärda förändringar. Laborationsöfningarne hafva oafbrutet fortgått under hela året, 25 Medicinæ Studerande deltogo i dessa öfningar under höstterminen och 23 under vårterminen. Till Museum har ett mindre antal sällsyntare läkemedel blifvit inköpta ifrån Gehe et Comp. i Dresden.

Vid *Sätra Helsobrunn* har Intendentsbefattningen ifrån och med 1868 års början varit updragen åt Adjunkten i theoretisk och praktisk Medicin, Dokt. F. Björnström, sedan Professor O. Glas afsagt sig denna befattning. Under sommaren 1868 har brunnen hållits öppen från d. 13 juni till d. 12 aug. och varit besökt af ett antal 960 patienter, hvaribland 132 tillhörde ståndspersonernas klass och 828 allmogen. Till de fattige utdelades i penningar, mat och medikamenter 1139 Rdr 67 öre samt öfver 7000 fribad, hvarjemte en mängd fingo fri bostad.

Såsom Underläkare tjenstgjorde Med. Candidaterne A. Wallin, E. Fogman, E. W. Welander, C. Borg och K. A. Belfrage; såsom Brunnspredikanter Phil. Cand. G. L. Bellander och Vice-Pastorn I. Nordqvist. — Ibland vigtigare vid brunnen under året vidtagna förbättringar må nämnas, att badhuset har blifvit utvidgadt med en ny tillbyggnad, inrymmande en större bassin med sjugradigt rinnande vatten, ångskåp, badkar, kraftiga duscher och ett par afklädningsrum. I badhusets machinrum är en apparat för beredning af barrbad inrättad. Gymnastik är inredd och förestods under sommaren af Mamsell I. Jerling. Möbler och inventarier äro dels förökade, dels renoverade för omkring 3000 Rdr Rmt. Hela brunnens område är af Landtmätare upmätt och kartlagdt. Genom betydliga afdikningar och rödjningar i parkerna har den fordna fuktigheten blifvit afhjelpt. Att medel funnits till betäckande af de dryga utgifterna för året, stigande till 14,042 Rdr 49 öre, har brunnen till stor del att tacka den förre Intendenten, Professoren Glas, hvilken genom sin omsorg har lemnat brunnens kassor i ett särdeles fördelaktigt skick.

Till deltagande i öfningarne på det *Theoretiskt-Kemiska* laboratorium hafva på de tre anmälningstiderna 129 Studerande anmält sig. Ibland dessa hafva 35 arbetat under höstterminen och 94 under vårterminen. — Ibland apparater, hvilka tillkommit under året, må företrädesvis nämnas: ett Bunsenskt elektriskt batteri af 9 elementer, 2 platinaskålar, 50 st. Bunsenska jernstativer med brännare, 7 st. tvättbord af porslin med deras kranar, 5 st. gasugnar.

Af den *Mineralogiskt-Geologiska* Institutionens samlingar har isynnerhet den palæontologiska delen vunnit en värdefull tillvext genom den gynnsamma omständigheten, att Docenten Cleve, till hvilken institutionen förut stått i stora förbindelser för från föregående resor hemförda samlingar, under detta år såsom Letterstedtsk stipendiat kommit i tillfälle att företaga en större resa för geologiska studier dels inom Europa och Norra Amerika, dels hufvudsakligen i Vest-Indien. Såsom en skörd från denna resa har han redan hemsändt samlingar af petrifikater såväl från Schweiz och Frankrike, som från staten New-York och Canada, dessa till en del inköpta efter erhållet uppdrag, dels äfven insamlade af honom sjelf eller till honom skänkta af vetenskapsmän. För institutionen har han sålunda äfven anskaffat en vacker och fullständig samling af Auvergnes

bergarter, köpt i Clermont af en derstädes boende naturalist. Den svenska palæontologiska samlingen har vunnit en väl behöflig tillökning, i främsta rummet genom en samling af Gotländska petrifikater, hemförda från en resa under förliden sommar af Studeranden A. W. Ljungman, äfvensom genom petrifikater, som blifvit till samlingarne skänkta från Westergötland af Docenten Linnarsson, från Östergötland af Phil. Cand. L. J. Palmgren, från Gotland af Phil. Cand. L. Kolmodin och Baron O. Alströmer m. fl.

Under det sålunda de geologiska samlingarna på nämnda sätt blifvit väl tillgodosedda, har deremot mineralsamlingen till följd af bristande medel måst stå tillbaka. En tillvext har visserligen erhållits genom en lycklig tillfällighet, då ett större meteorstensfall inträffade d. 1:ste januari innevarande år på några få mils afstånd härifrån, af hvilket ett antal af omkring 160 stuffer blifvit för samlingen genom köp förvärfvade, men för detta ändamål blef nödvändigt att använda en summa, i sjelfva verket öfverstigande den, som af institutionens ringa årsanslag, efter andra nödvändiga omkostnader för behöfliga nya skåp och dylikt, var för öfriga utgifter beräknad. Under sådana förhållanden har tillökningen i öfrigt af mineralsamlingen måst inskränkas till det minsta möjliga. Det enda af någon större betydenhet utgöres af ett visserligen mindre antal, men i stället utsökt vackra och värdefulla, till en del sällsynta mineralier, hvilka Phil. Cand. K. A. Fredholm sistlidne sommar under en af honom såsom Sederholmsk stipendiat genom Wermland och södra Norge företagen resa för mineralogiska studier insamlat. Ett fåtal af värdefulla mineralier har för öfrigt blifvit skänkt af Bergs-Ingeniören O. G. Nordenström vid Åtvidaberg och några andra personer.

Omnämnas bör slutligen med tacksamhet, att de samlingar, hvilka Docenten Cleve hemsände från Norra Amerika, öfverfördes från NewYork af ett af Kongl. Flottans hemgående fartyg, äfvensom att ett annat, samma Flotta tillhörande och nu under hemväg från Vest-Indien varande fartyg har ombord samlingar, af hvilka en del kunna påräknas komma härvarande mineralogiskt-geologiska institution till godo.

Den vigtigaste tillväxt den *Physiska* institutionens samlingar erhållit är en större våg med tillhörande platinerade vigtsatser, förfärdigad af Collot i Paris. Rörande de fysiska arbetena på institutionens lokal må nämnas, att ett spectral-analytiskt arbete,

hvilket under en längre tid fortgått, har under året blifvit fullbordadt, och att fysikaliska undersökningar blifvit utförda af Phil. Candidaterna Lundquist, Forssman och Haglund i och för deras af trycket utgifna gradualafhandlingar samt att under senare hälften af vårterminen physiska laborationer varit anställda, i hvilka 14 Studerande deltagit.

Vid Universitetets *Observatorium* har den *astronomiska* verksamheten fortgått i förut stadgad ordning; beträffande den *meteorologiska* blefvo de under våren 1865 började och under Doktor Rubensons ledning med tillhjelp af ledamöter ur den studerande korpsen anställda timobservationerna fortsatta till d. 9 augusti förlidet år. Efter nämnda tid hafva dessa arbeten varit ersatta af ett annat observationssystem, enligt hvilket de vigtigaste fenomenerna antecknas medelst kontinuerliga angifvelser af registreringsapparater. Vid den trägna sysselsättningen med deras skötsel, äfvensom vid redaktionen af det rika, snart fyraåriga observationsmaterial, som föreligger och dagligen förökas, har Doktor Rubenson haft ett särdeles nitiskt och skickligt biträde i Amanuensen vid Botaniska trädgården Wahlén, som ända ifrån d. 1 sept. förlidet år dagligen användt största delen af sin tid för detta ändamål och dymedelst ådagalagt en ihärdighet, som icke nog kan erkännas.

Botaniska trädgården och *Museum*. Genom en noggrann och väl beräknad användning af trädgårdens årsanslag blef det en möjlighet att under loppet af det nu förflutna akademiska året fortsätta de i afseende på jordens beredning och växternas anordning nödvändiga förbättringar, hvilka redan för flera år sedan påbörjades och endast småningom kunna fortgå. Sålunda har i den större trädgården en jordrymd af 30,000 qvadratfot blifvit planlagd och planterad med öfver 100 st. träd och buskväxter, allt med ändamål att förskaffa trädgården ett arboretum, som mera än det förutvarande motsvarar den närvarande tidens fordringar. Genom inköp af flere arter Palmer och Pandaner har värmhusväxternas antal blifvit förökadt, för att icke tala om 120 species frön af såväl värmhus- som kalljordsväxter; och genom utbyte hafva bekommits icke mindre än 62 för trädgården nya träd och buskväxter. Äfven den enskilda välviljan har ej uteblifvit. Stud. N. A. Lundström har öfverlemnat friska exemplar af Calypso borealis. Mag. Thiselius dylika af Nigritella angustifolia och Gentiana, spec., Docenten Dr Berggren frön af 40 arter fjällväxter. Dessutom har Prof. och Riddaren

N. J. Andersson gjort trädgården föräring af en särdeles vacker och värdefull samling af 32 arter Lökväxter och Orchideer, bekomna från Botaniska trädgården i Athen.

Botaniska *Museum*, hvilkets ordnande är i det hufvudsakligaste fullbordadt, har under årets lopp äfvenledes fått sina samlingar förökade. Genom direkt köp har det erhållit: Fries Icones selectæ Hymenomycetum, Fasc. I, Hartman Bryaceæ Scandinavicæ exsiccatæ Fasc. XIII, G. de Notaris Erbario Crittogam. Italiano Fasc. XXVII—XXXII, Rabenhorst Cryptogamæ Vasculares Europeæ Fasc. I—IV, Rabenhorst Fungi Europei Fasc. I—XII, Eulenstein Diatomacearum species typicæ, Cent. I, samt ett antal Fanerogamer och Kryptogamer från Färöarne. — För det allmänna herbariet hafva omkring 1200 växtarter blifvit på papper uppfästade, hvarförutom det svenska herbariet fått en tillökning af 300 och den svenska fruktsamlingen af 200 arter. Såsom gåfva har Museum fått emottaga af Herr Dr A. v. Goës ett antal torkade växter samt diverse frukter från S:t Barthelemy, af Lektor Lindeberg dess Hieracia Scandinavica exsiccata Fasc. I samt af Possessionaten Schürer von Waldheim en samling frukter af allmännare svenska växter.

Universitetets *Zoologiska* Museum har vunnit åtskillig förbättring och tillväxt, såväl med hänsyn till dess lokal som i afseende på sjelfva samlingarne. Lokalen har blifvit tillökad med trenne rum i bottenvåningen af f. d. Läns-Lazarettsbyggnaden, hvilka rum äro bestämda till förvaringsrum för insekt- och snäcksamlingarne, och i Musei öfre, stora sal, der de uppstoppade djuren förvaras, har en mycket stor och dubbel kakelugn blifvit upsatt, hvarigenom detta rum, isynnerhet sedan det nu blifvit försedt med innanfönster och innandörrar, kan uppvärmas, så att det äfven under vintern blifver brukbart för de studerande. Samlingarne hafva, såsom vanligt, blifvit ökade dels genom gåfvor och dels genom köp. Ibland de förra vilja vi nämna följande: en ung elg, skänkt af Hans Maj:t Konungen; diverse ägg och bon af foglar från Lappland, skänkta af Studeranden P. W. Glas, Norrl.; ett cranium af lapphund, skänkt af Studeranden C. A. Schmidt, Stockh.; en smålom, skänkt af Fyrmästaren E. O. Alm; en sångsvan, skänkt af Häradshöfdingen G. Östberg; en rördrum (Ardea stellaris), skänkt af Jägaren Aug. Lundberg och skjuten vid Wik i Upland under sistlidne december; ett exemplar af *Abramidopsis Leuckartii*, skänkt af

Studeranden A. Steffenburg, Westm. Dalek. och fångad i Dalarne; ett exemplar af samma fisk, skänkt af Studeranden K. Linroth, Werml. och fångadt i Wermland; flere exemplar at en ny art af slägtet *Physa*, skänkta af Studeranden A. G. Eisen, Stockh. och tagna i trakten af Stockholm; en omkring 4 alnar lång stör *(Acipenser sturio)*, skänkt af Consul J. L. Rosén i Mönsterås.

Universitetets *Myntsamling* har under året mottagit följande gåfvor:

1) Den bronsmedalj (diameter 68$^{mm.}$), hvilken för de till Verldsutställningen i Paris 1867 sända bidrag (2 Runstenar, jfr de två senaste årsprogrammen) blifvit tillerkänd *Universitetets Fornsaksmuseum*, och som derför bär inskriften, Musée d' Upsal, — har till myntsamlingen blifvit öfverlemnad.

2) Af *Consistorium Academicum* i Lund: 2 ex. (1 af silfver, 1 af brons) af den medalj (diam. 43$^{mm.}$), som af nämnda Universitet blifvit präglad till firande af dess 200-års jubileum 1868.

3) Af *K. Vetenskaps-Akademien* i Stockholm: 1 silfvermedalj (diam. 31$^{mm.}$), af denna Akademi slagen öfver aflidne Prof. C. G. Mosander.

4) Af afl. Med. Dokt. B. M. Ströms arfvingar, Handlanden, R. W. O., J. M. Schram, Handlanden J. E. Dahlbom: 1 guldmedalj af nära 16 dukater (diam. 43$^{mm.}$), gifven af Konung Oscar till afl. Öfversten, K. S. O., Ström, hvilken medalj å framsidan visar Konungens bröstbild och å frånsidan denna märkliga inskrift: "Af Konuug Oscar I till Carl Johan Ström för utmärkt mandom, trohet och nit under de *75 år* han tillhört Svenska arméen."

5) Af Justitierådet, R. N. O., K. Olivecrona: 8 Tyska mynt (4 af silfver, 4 af koppar).

6) Af Kontraktsprosten, L. N. O., Osc. Almqvist: 19 in- och utländska mynt (6 af silfver, 13 af koppar).

7) Af Komministern i Ljusdal Olof Hallberg: 2 Kufiska silfvermynt och 2 Engelska tennmedaljer (diam. 48 och 51$^{mm.}$).

8) Af Kommissarien J. Ph. Boggiano: 1 Mexicanska republikens silfvermynt af 1867 (diam. 39$^{mm.}$) och 3 Japanesiska mynt (2 af silfver, 1 af brons).

9) Af Med. Cand. Joh. Ax. Em. Löfving, Vestg.: 7 kopparmynt (6 Maltesiska, 1 Turkiskt).

Till myntsamlingens fullständigande hafva inköpts åtskilliga in- och utländska mynt, och bland de förre 5 stycken hittills saknade 4- och 2-dalersplåtar från K. Fredrik I:s tid, så att myntsamlingen numera eger ej mindre än 90 stycken sådana af olika slag.

Fornsaksamlingen har erhållit följande gåfvor:

1) Af Professoren, R. N. O., George Stephens i Köpenhamn: en galvanoplastisk efterbildning af en Guld-bracteat.

2) Af Phil. Cand. Osc. Montelius, Stockh.: 3:ne plancher i photographi med åtföljande beskrifningar öfver 22 Guld-bracteater, af hvilka halfva antalet har blifvit hittadt å Gotland och återstoden i det öfriga Sverige.

3) Af *Föreståndaren:* en photographi af den stora Guldbracteaten (diam. 71$^{mm.}$), som af ålder tillhört här varande myntsamling.

Till Fornsaksamlingen hafva inköpts: 1) 2 gula flussperlor, funna bland forngrifter vid Täby i Östuna; och 2) 1 flintknif samt hälften af ett litet hängbryne, hittade vid Walhammar, nära Stormyren, under Fjuckby i Årntuna, allt i Upland år 1868.

De taflor, hvilka sistlidet år inköptes till Universitetets *Konstmuseum*, hafva blifvit renoverade och de förnämsta af dem äro upsatta. De öfriga komma att erhålla sina bestämda platser så snart Kanslerernes porträtter blifvit införlifvade med tafvelsamlingen, hvartill utrymme kan beredas derigenom att de gipser, hvilka hittills varit uppställda i en särskild afdelning inom den stora museisalen, blifva till andra förvaringsrum afflyttade. Ny katalog kommer derefter att tryckas.

Det akademiska *Kapellets* förut värderika bibliothek har ytterligare ökats med musiklitteratur af både klassiska och moderna mästares kompositioner. Så har kapellet förvärfvat en fortsättning af den bekanta uplagan af Seb. Bachs arbeten, som utgifves af Bach-Gesellschaft i Leipzig; vidare hafva erhållits Scoehberleins, v. Tuchers m. fl. värderika samlingar af äldre, kyrklig musik samt posthuma kompositioner af Felix Mendelsohn-Bartholdy m. m. Den symphonistiska afdelningen har ökats med nya både partiturer och stämmor såsom också bibliotheket har riktats med qvartettmusik. — Kapellets verksamhet har tagit en ny fart genom de sedan ett par år inrättade symphonistiska koncerterna, vid hvilka det nu särdeles talrika kapellet, biträdt af utmärkta förmågor ifrån hufvudstaden, har kunnat göra den musikälskande allmänheten be-

kant med flere af den instrumentala musikens mästerverk. Den lifliga förbindelse, som jernvägen emellan Stockholm och Upsala föranleder, har gjort en sådan samverkan möjlig emellan de musikaliska krafterna på båda dessa orter, allt till stor fördel för det musikaliska lifvet i Upsala. De stora koncerttillställningar, hvilka härigenom komma till stånd, hafva också varit fruktbärande för det akademiska kapellets materiel. Så har genom den behållning af den stora koncerten i Domkyrkan pingstafton 1868, som för sådant ändamål af Direktör Josephson anslogs, kapellet redan förvärfvat en utmärkt violoncell af Otto, en dito altviolin samt ett nytt, godt koncert-waldhorn. Likaså har kapellet förverfvat en ny flygel af Schiedemayer i Stuttgart. — Den lifliga verksamhet, som under det sista decenniet utmärkt det musikaliska sträfvandet hos den studerande ungdomen i Upsala, har också föranledt nya behof af både musiklitteratur och materiel. Då nu äfven dessa behof i ej ringa mått blifvit tillfredsställda, hafva det akademiska kapellets samlingar vunnit en tillväxt, som gör dem i sanning dyrbara.

Föreläsningar och öfningar under året 1869.

Theologiska Faculteten: Professoren C. A. Cornelius: vår- o. höst-termin *Kyrkoreformationens historia* (2 timmar i veckan), *de Apostoliska Fädernas skrifter* (2 t.). — Prof. C. A. Hultkrantz: v. t. *Dogmatik* (4 t.), h. t. *Symbolik* (4 t.). — Prof. O. F. Myrberg: v. t. *Ebreerbrefvet* (2 t.), *de mindre Profeterna* (2 t.). — Adjunct C. T. Hjerpe: v. t. *Genesis* (2 t.), h. t. *Corinthierbrefven* (4 t.). — Adj. G. L. Collinder: v. t. *Liturgik* (4 t.), h. t. *Liturgik* (2 t.), *Pastoral-Theologi* (2 t.). — Adj. N. J. Linnarsson: v. t. *Moraltheologi*, h. t. *Genesis* (2 t.). — Docent M. Johansson: v. o. h. t. *Kyrkoårets Perikoper* (2 t.), *homiletiska* och *declamatoriska öfningar* (2 t.). — Doc. H. W. Ulff: v. t. *Jesu lefnad enl. Matthei Evang.* (2 t.). — Doc. K. H. Gez. v. Schéele: v. o. h. t. *katechetiska öfningar* (2 t.).

Juridiska Faculteten: Prof. J. C. Lindblad: v. t. *Criminalrätt*, h. t. *Processrätt* (4 t.). — Prof. O. M. T. Rabenius: v. t. *Förvaltningsrätt* (2 t.), *Vexelrätt* (2 t.), h. t. *Förvaltningsrätt* (4 t.). — Prof. H. L. Rydin: h. t. *Svensk Statsrätt* (4 t.). — Prof. E. V. Nordling: v. o. h. t. öfver *Giftermålsbalken* (4 t.). — Prof. I. S. Landtmanson: h. t. *Svensk Rättshistoria* (4 t.). — Adj. P. S. L. Annerstedt: h. t. *National-Ekonomi* (2 t.). — Adj. I. S. Landtmanson: v. t. *Arfsrättens historiska utveckling* (4 t.) — Doc. C. G. Hammarskjöld: v. t. *Krigslagfarenhet* (4 t.).

Medicinska Faculteten: Prof. F. E. Sundevall: v. t. *Sinnesorganerna*, h. t. *Digestionsorganerna* (4 t.), öfvervakar *Dissectionsöfningarna*. — Prof. O. Glas: v. o. h. t. *Speciel Pathologi och Therapi* (2 t.), *Medicinsk Klinik och Poliklinik* (16 t.). — Prof. C. B. Mesterton: v. t. *Operationslära* (2 t.), *Chirurgisk, Ophthalmiatrisk och Obstetrisk Klinik* (6 t.), *Ophthalm. o. Chirurg. Poliklinik* (6 t.), enskildt *Obstetrik*. — Prof. P. Hedenius: v. o. h. t. *Allmän Pathologi* samt *Respirations-* och *Digestions-organernas pathologiska Ana-*

tomi (4 t.), *Patholog.- Anatom. Demonstrationer* (4 t.), enskildt *Patholog. Histologi.* — Prof. A. Almén: v. t. *Toxikologi*, h. t. *Pharmaceutisk Chemi* (4 t.), leder dagligen *Laborationsöfningarna.* — E. o. Prof. N. G. Kjellberg: v. o. h. t. *Sinnessjukdomarnes Diagnostik och Therapi* (2 t.). — Prof. A. F. Holmgren: v. t. *Allmän och speciel Physiologi* (4 t.), leder dagligen öfningarna å det physiolog. Laboratoriet. — Adj. R. F. Fristedt: v. t. *Pharmakotechnik* (2 t.), demonstrerar *Medicinalväxterna*, h. t. *Materia medica* (2 t.). — Adj. E. C. H. Clason: v. t. leder dagligen *Dissectionsöfningarna*, föreläser ensk. *Histologi.* — Adj. F. J. Björnström: v. t. *Barnsjukdomar*, h. t. *Physikalisk Diagnostik* (2 t.). — Adj. J. Björkén: v. t. *Praktisk Chirurgi* (2 t.), *Syphilidologi* (2 t.), h. t. *Praktisk Chirurgi* (2 t.), *Chirurgisk*, *Ophthalmiatrisk och Obstetrisk Klinik* (6 t.), v. o. h. t. enskildt *Ophthalmologi.* — Doc. O. Hammarsten: h. t. *Matsmältningsorganernas Physiologi* (4 t.), leder öfningarna å det physiolog. Laboratoriet.

Philosophiska Faculteten: Prof. G. Svanberg: v. o. h. t. *Theoretisk Astronomi* (4 t.). — Prof. J. Spongberg: v. o. h. t. *Pindaros' sånger* (4 t.). — Prof. S. Ribbing: h. t. *Anthropologi* (4 t.). — Prof. L. F. Svanberg: v. o. h. t. *Chemiska Stoechiometrien* (2 t.), *förklaringar öfver de chemiska experimenterna* (2 t.). — Prof. W. Lilljeborg: v. o. h. t. *de icke vertebrerade djurens system* (4 t.). — Prof. J. F. Hesse: v. t. *Jesaja*, h. t. *K. Davids Psalmer* (4 t.). — Prof. W. E. Svedelius: v. t. *Europeiska ländernas*, h. t. *Sveriges statskunskap* (4 t.). — Prof. A. J. Ångström: v. t. *Magnetism och Elektricitet*, h. t. *Värmets phenomener* (4 t.). — Prof. J. E. Areschoug: v. t. *Botanikens historia* samt *Växtanatomi och physiologi*, h. t. *Arkegon- och Sporväxternas physiologiska och systematiska uppställning* (4 t.). — Prof. C. Säve: v. t. *Sæmunds Edda* (4 t.). — Prof. L. E. Walmstedt: v. t. *Geologisk formationslära*, h. t. *Mineralogi* (4 t.). — Prof. P. J. Peterson: v. t. *Taciti Agricola*, h. t. *Propertii Elegier* (4 t.). — Prof. C. Y. Sahlin: v. t. *Philosophisk statslära*, h. t. *Religionsphilosophi* (4 t.). — Prof. C. R. Nyblom: v. o. h. t. *Poesiens historia* (4 t.). — Prof. H. T. Daug: v. t. *Treliniekoordinater*, h. t. *Analytisk Geometri* (4 t.). — Prof. J. Th. Hagberg: v. t. *Calderons lustspel "El escondido y la tapada"* (2 t.), *Alfieris sorgespel "Filippo"* (2 t.), h. t. *Calderons drama "La vida es sueno"* (2 t.), *Alfieris sorgespel "Saul"* (2 t.). — Adj. F. G. Afzelius: v. o. h. t. *Psychologi* (2 t.). — Adj. J. Th. Nordling: v. o. h. t. *El-Koran* (2 t.). — Adj. H. Schultz: v. t. *Theorien för himlakropparnes sanna rörelse i rymden*, h. t. *Theorien för jordens*

rörelse kring dess tyngdpunkt, då afseende göres på solens och månens attraction (2 t.). — Adj. S. F. Hammarstrand: v. o. h. t. *Medeltidens historia* (4 t.). — Adj. C. A. Walberg: v. o. h. t. *Euripides' sorgespel "Elektra"* (2 t.). — Adj. T. R. Thalén: v. t. *Theoretisk Mechanik* (2 t.). — Adj. F. W. Häggström: v. o. h. t. *Romersk Fornkunskap* (2 t.). — Adj. J. F. Bahr: v. o. h. t. leder de *praktiska öfningarna* på Laboratoriet för Analyt. Chemi. — Adj. Th. M. Fries: v. t. *Växtrikets naturliga familjer*, h. t. *de högre växternas delar och dessas förrättningar* (2 t.). — Adj. L. Edman: v. o. h. t. *Shakspere's Hamlet* (2 t.), *elementerna af Sanskrit*. — Adj. G. Dillner: v. t. *Theorien om geometriska qvantiteter*, h. t. *Eqvations-theori* (2 t.). — E. o. Adj. A. Frigell: v. t. *Cicero's Tusculanska Afhandlingar*, h. t. *Horatii Epoder* (2 t.). — Doc. C. P. Wikner: v. t. *Anthropologi* (4 t.). — Doc. M. B. Richert: h. t. *Äldre Westgöta-Lagen* (2 t.), *Edda-samlingens sånger om Völsungar och Niflungar* (2 t.). — Doc. C. Annerstedt: h. t. *Svenska Medeltidens Historia* (2 t.). — Musik-Direktör J. A. Josephson: v. o. h. t. *Musikens Historia* (1 t.), *Kapellöfningar* (1 t.).

Innehåll

af

Upsala Universitets Årsskrift 1869.

